

Danmark under besættelsen

III

Dr. phil. Vilhelm la Cour

Danmark
under besættelsen

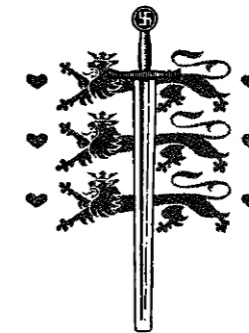
III

Danmark under besættelsen

Redigeret af
dr. phil. Vilhelm la Cour

Redaktionssekretær
Hjalmar Petersen

III

Westermann
København 1946

Copyright 1945
by

Westermanns Forlag
Copenhagen

Omslagstegning og Vignet af
Poul Sæbye

Klicheer: ILLU-GRAFIA

Trykt i
Dyva & Jeppesens Bogtrykkeri A-S
København

Indholdsfortegnelse

Hjemmefronten

Den illegale presse.....	13
<i>Redaktør Børge Outze</i>	
Det nordjydske hovedkvarter.....	71
<i>Forsyningschef Toldstrup</i>	
Jernbanesabotagen i Jylland.....	97
<i>Generalmajor V. Bennike</i>	
Jernbanesabotagen og forsyningstjenesten på øerne.....	115
<i>Direktør Stig Jensen</i>	
Hjælpen fra R.A.F.	123
<i>The British Air Ministry</i>	
Sabotage.....	163
<i>Redaktør Børge Outze</i>	
Kvinder i modstandskampen.....	251
<i>Lærerinde Signe Sand</i>	
Glimt af livet uden for murene.....	309
<i>Forfatterinden Karen Åbye</i>	
Fra domstole og fængsler.....	319
<i>Landsdommer Arthur Andersen</i>	

Glimt af livet inden for murene..... <i>Sognepræst Harald Sandbæk</i>	389
I tyske koncentrationslejre..... <i>Fuldmægtig Erik Jacobsen</i>	403
Razziaen på jøderne og flugten til Sverige ..... <i>Dr. Marcus Melchior</i>	433
Jøderne i Theresienstadt ..... <i>Forfatteren Ralph Oppenheim</i>	447
Forbindelsen med Sverige ..... <i>Stud. mag. Arne Sejr</i>	461
Danske flygtninge i Sverige..... <i>Redaktør Åge Heinberg</i>	493
Vore martyrer..... <i>Redaktør Kate Fleron</i>	533
Udefronten	
Forbindelsen til de allierede regeringer ..... <i>Redaktør Ebbe Munck</i>	575
De danske gesandtskaber ..... <i>Redaktør Ole Kiilerich</i>	629
Det Danske Råd i London..... <i>Redaktør E. Blytgen-Petersen</i>	655
Forholdet til Sovjetunionen..... <i>Civilingeniør Erling Foss</i>	725
Færøerne ..... <i>Redaktør Ole Kiilerich</i>	755

Grønland..... <i>Landsfoged Eske Brun</i>	785
Danske søfarende i de forenede nationers tjeneste ..... <i>Forretningsfører Børge Møller</i>	819
Danske frivillige i de allieredes styrker..... <i>Redaktør Paul Palmér</i>	869
Danske radioudsendelser fra Stockholm og London ..... <i>Chefredaktør Niels Grunnet</i>	897

Redaktionen har foretaget udvalget af billederne og redigeret de hertil hørende billedtekster.

Hjemmefronten

Den illegale presse

Af redaktør Børge Outze

Jag är en tunn liten tidning, fyra sidor, iblandt bara två.
Jag är hetsad och jagad, blir tagen, men tar alltid mej fri ändå.
Jag kom till i underjorden, i hemliga källrars nat,
men var morgon troget och på trots i din dörbrevlåda jag satt.

Jag föddes i smärta med dödens hot runtom på alla håll,
men jag är livets levande röst och jag ger dej livets paroll,
jag pekar på våld och på feghet, jag slår ljus i mörkaste vrår,
mitt papper är grovt, jag är illa tryckt, men mitt budskap är bud man förstår.

Ture Nerman.

Intet arbejde har været lettere end at bekæmpe den tyske propaganda under krigen. Det var nok at sige sandheden.

Intet arbejde har været taknemmeligere. Et par dupligerede eller maskinskrevne ord forvandlede den tyske værnemagts sejrbulletiner

Broget var denne presse - men den havde eet udspring, eet mål og een vilje!

til intet og undergravede al tillid til danske myndigheders ængstede og beroligende opfordringer. Nogle få snurrende duplikatorer overdøvede det ganske lands rotationspresser og lod speakere og radiokommentatorer tale ud i den tomme luft.

På Frihedsrådets udstilling »Det kæmpende Danmark« i befrielsens første år sagde modstandsbevægelsen om sin illegale presse disse ord, der klang som en sejrxfanfare:

»Gennem den illegale presse banede vi vej for forståelsen af, at det var nødvendigt at gøre modstand, aktivt eller passivt. Gennem den illegale presse overbeviste vi indtil 90 pct. af den danske befolkning om nødvendigheden af sabotagen. Gennem den illegale presse tilbageviste vi ethvert forsøg på splittelse af den danske modstandsfront, vi påviste, hvad der var sabotage, og hvad der var Schalburgtage, hvad der var stikkerhenrettelse, og hvad der var gemene mord på gode danske mænd. Gennem den illegale presse formidledes efterretningerne om det danske folks kamp til udlandet. Den var med til at skabe Danmarks ry og sikre vor anerkendelse som allieret nation. Gennem den illegale

»Vi var spærret inde
bag en Mur af Is.
Om os hyled Natten
og trued med Forlis.
Hvor fandt vi Håb at bygge på?
Vi var så svage, var så små,
og Stemmer til os lød:
Vær klog, bøj Ryg, lig død!

Vi må dukke Nakken
i Orkanens Sus,
vi må se at redde
med Lempe Danmarks Hus.
Og skal vi slippe uden Men,
så gælder det for hver og en
i denne Stormens Stund:
Giv efter og luk Mund!

Gode Råd var dyre,
men var Rådet godt?
Om os tætned Tågen,
og alt blev dobbelt gråt.
Vi følte det, som sank vi ned
i et Morads af Usselhed.
Kom nu en Røst og tal!
Lyd nu et Hornsignal!

Hør! Vi spidsed Øre:
Hvad var det, der klang
frydefuldt at høre
som nyfødt Fuglesang?
En Røst: Vi ved, at Folkets Marv
er eet med vores Friheds Arv.
Den skal de aldrig få!
Gør Modstand og gå på!

Over hele Landet
fløj der Bud på Bud,
og af Vinterjorden
brød stadig nye Skud.
Hvert Blad var Tegn på Vårens Kraft,
men også Spyd har Blad på Skaft,
Og de, der kom fra Syd,
de mærked, det var Spyd!

Illegalt og jaget,
tvunget under Jord,
stod på Vagt i Kampen
det kække, frie Ord.
Så værnrøderom til hver en Tid,
det vindes ikke uden Strid.
Hav Ordets Frihed kær,
vi ved, hvad det er værd«.

presse skabte vi forudsætningerne for modstandsårenes berømmeligste aktion: Folkestrejkerne. Gennem den illegale presse fandt det danske folk sammen i den fællesfront på tværs af klasser og partirammer, som muliggjorde sejren. Derfor tilkommer der den illegale presse en hædersplads i historien om det danske folks frihedskamp. Hæder og ære til dens tusinder af medarbejdere«.

Og Otto Gelsted skrev til den illegale presses fest - »Frit Danmark«s fest - i Rådhushallen den danske hyldest til den frie presse - Danmarks frieste presse i Danmarks ondeste år - til Melodien »Lili Marleen«, den tyske soldatersang, som dansk folkevid gav nye ord. så onde, at tyskerne måtte forbyde den:

Småt begyndte det. En student, en Reklametegner, en københavnsk pølsemænd, en digter og en politiker satte det i gang, flere kom til, og blandt dem et par journalister af fag. Det tjener ikke den danske presse til ære, at folk, som havde hundrede gange sværere ved det end journalister, måtte tage den første tårn; men i den grå masse af censurerede bladfolk lyser enkelte navne op, øverst blandt dem navnet Nicolai Blædel, manden, som tyskerne troede, de gjorde tavs allerede den 10. april med et skriveforbud. Han blev en af den illegale presses pionerer.

Der er en psykologisk forklaring på, at journalisterne ikke var de første. Tyskerne slog ikke den legale presse ihjel; de strangulerede den så langsomt, at den sejglivet overlevede behandlingen. Og skruen blev drejet meget langsomt rundt i de første år. Der var endnu mulighed for at skrive. Folk som Helweg Larsen på »Kristeligt Dagblad« skrev så dristigt, som havde det været illegalt. Der var længe mulighed for at skrive ironisk eller mellem linierne. I en periode kunne der skydes frit på de danske nazister. »Nationaltidende« skrev uantastet om demonstrationen ved Den lille Hornblæser, at København viste Frits Clausen sin væmmelse. Journalisterne blev først for alvor illegale, da censuren strammedes. Det kom så at sige naturligt for mange af dem, fordi de måtte af med nyhederne. Manden på gaden derimod gik med de knyttede hænder i lommerne og måtte have udløsning på en eller anden vis. Aviserne fremmede med det, de skrev, og navnlig det, de ikke skrev, lysten til at skrive sandheden og få den spredt ud. Da der begyndte at hænde så meget, at den mundtlige avis, snakken fra mand til mand, ikke kunne holde rede på det, var tiden inde for den illegale

presse. Uden mønster andetsteds fra blev den danske skabt, smedet til et af besættelsestidens bedste våben imod tyskerne.

Man kender navn på henved 250 illegale blade fra besættelsestiden. Sagkundskaben vurderer deres samlede oplag til 26 millioner, fordelt med 0,2 i 1941, 1,1 i 1942, 4,1 i 1943, 12,3 i 1944 og 8,4 i 1945. Det sidste store milliontal kom i løbet af 5 måneder. Året 1945 ville altså, om krigen havde været ved, have sat rekord.

Der er i en nøgtern vurdering grund til at sætte spørgsmålstegn ved disse tal.

De er sikkert for høje. Der findes en fejlkilde, man ikke i tilstrækkelig grad er opmærksom på. En række illegale »Provinsblade« var filialblade af »Hovedstadsaviser«. Der kendes eksempler på, at hovedstadsbladet har regnet filialerne med i sine tal, samtidig med at der fra Provinsen er opgivet tal uden hensyn til de københavnske beregninger. En vis konkurrence gjorde sig gældende de illegale blade imellem, og oplagskontrol eksisterede jo ikke. Men lad så tallet 26 millioner være nogle millioner for stort - det er lige imponerende af den grund. Dette tal rummer i een sum ofre i sårede og døde, som er større, end ret mange tænker sig, og en opfindsomhed og et vovemod, som savner sidestykke i pressens historie. Og så rummer tallet en portion slid og slæb, som kun den illegale presses egne folk har mulighed for at vurdere!

Thi det er sandheden om denne gren af det illegale arbejde, at den, midt i fare, blod og sved, var tusinder af timers ensformigt, kedeligt arbejde. Hvad kostede det ikke af slæb at skrive konvolutter til en god portion af de mange millioner eksemplarer!

Siden Gutenbergs dage er ingen tryksager blevet studeret så grundigt af så mange, som de illegale blade, ikke mindst de første, blev det. Der findes kun få komplette samlinger. Mange eksemplarer er slidt op, og hundredtusinder er tilintetgjort for ikke at bringe læseren i fare. Noget fyldestgørende materiale til studium af den illegale presse findes ikke og vil aldrig kunne skaffes til veje. F.eks. mangler hele måneder af den daglige »Nyhedstjeneste«, som efterhånden blev den illegale presses »Ritzau«, d.v.s. de nyheder, som illegale blade bragte eller kommenterede.

Tilfældigt og spredt begyndte det, men allerede før skæringsdatoen 29. august var den illegale presse i Danmark bygget op som tro kopi af den legale - med eget nyhedsbureau, med rene efterretningsblade,

kommenterende blade, kronikblade, ugeblade, tidsskrifter. Til sidst kom også dagbladene!

Ålborgposten
Århus Ekko
Absalon
Aktion
Aktuel Orientering
(Udgivet af Nordens Frihed, januar 1944)
Alliance-Revue
Arbejder Opposition (maj 1943)
Avisen (maj 1942)
Baunen (Skive. december 1944)
Bautastenen (juli 1944)
Bogbinderen (oktober 1943)
Boycott (april 1942)
Budstikken (Århus, Frederikshavn, Kolding. juni 1943)
Budstikken (Haderslev, Åbenrå, Roskilde)
Budstikken (København. april 1943)
Budstikken (Sønderborg. juli 1944)
Budstikken går (juli 1944)
Budstikkens Efterretningstjeneste (Randers)
Commentator (oktober 1943)
Dag og Dåd (Askov. november 1944)
Daggry (Ulfborg)
Danebrog (København. 1943.
Udgivet af Nationaltidendes Bude)
Dannevirke (Haslev. januar 1945)
Dannevirke (København. 1943.
Senere sammen med Hjemmefronten)
Dannevirkes Nyhedstjeneste (Haslev, april 1945)
Dansk Dåd (Midtsjælland. 1943)
Dansk Nyhedsblad (oktober 1944.
For hærens officerer)
Dansk Presse (november 1943)
Dansk Rundskrivelse (Næstved)
Dansk Ungdom (august 1943)
Danske Tjenestemand (november 1943)
Danske Tidende (januar 1943)
Danskeren (marts 1943)
Danskeren, (Nyhedstjeneste for Horsens og omegn, oktober 1944)
Danskeren (Stockholm, november 1943)
Danskeren (Ugentlig Information, september 1944)

II

De danske Studenter (februar 1943)
De frie Danske (december 1941)
De frie Danske
(Lokalblad for Vojens. 1944)
De sidste Nyheder (Helsingør, juni 1943)
Den danske Herold (oktober 1944)
Den danske Parole (november 1943)
Den sidste Runde (september 1944)
Den Skyldige (Februar 1945.
Fra marts: Den Medskyldige)
Den sorte Bog (Thisted)
Den sorte Liste (Ålborg og Hillerød)
Den tavse Dansker
Den tredje Front (Horsens og Randers 1943)
Det frie Ord (Vordingborg, december 1944)
Det ny Frit Danmark (København. Februar 1943. Senere: Danebrog, senere: Nordisk Front)
Det politiske (Udgivet af Ringen fra 1942)
Derudfra (januar 1945)
Deutsche Nachrichten (august 1943)
Die Wahrheit (1943)
Du danske Bonde
Dybbølposten (juli 1944)
Døgnet's Nyt (august 1944)
Faklen (1941)
Faldskærmen (august 1944)
Folk og Frihed (november 1943)
Folkefronten (august 1942)
Folkeviljen (oktober 1943.
Randers, Horsens, Skive etc. København)
Folkets Dagblad (maj 1945)
Folkets Kamp (Frederikshavn, november 1941)
Folkets Røst (Kalundborg, juli 1943)
Folkets Røst (København, juli 1943)
For Fremtid og Frihed (Svinninge, februar 1945)
Foto Revy (Oversættelse af allieret »Foto Review«, udgivet sammen med »Nyheder fra Storbritannien«)
Fra Frihedskampens Venner (Beder St.)
Frederikssund Kuréren (september 1944)

Frem Bondemand frem (Ribe, maj 1944)
 Fremad (januar 1943)
 Fri dansk Nyhedstjeneste (august 1943)
 Fri Jydsk Tidende (Ålborg, august 1943)
 Fri Nyhedstjeneste (april 1945)
 Fri Presse (januar 1943)
 Fri Presses Kroniktillæg (København, januar 1943)
 Fri Ungdom (Ringsted, november 1944)
 Fri Ungdoms Nyhedstjeneste (Ringsted, januar 1945)
 Frihed (november 1943)
 Friheden (Stockholm)
 Frihedsfronten (juli 1943)
 Frihedsposten (Skjern, juli 1943)
 Frihedsstøtten (København, december 1941. Et år senere omdøbt til: Dansk Månedspost)
 Frihedsstøtten (Næstved, oktober 1943)
 Frisk Mod (Sønderjylland, juli 1944)
 Frit Danmark (april 1942)
 Frit Danmarks Nyhedstjeneste (august 1943)
 Frit Forum (januar 1945)
 Frit Land
 Frit Nyt (Marts 1944)
 Frit Vestjydsk Fiskeritidende (Hirtshals, juli 1944)
 Frontbericht der Alliierten (Næstved, april 1945)
 Fyrtårnet (Strib)
 Gabestokken (Sorø)
 Gnisten
 Gudenåposten (Bjerringbro, december 1944)
 Gry (Vordingborg)
 Grønseposten (Padborg, 1943)
 Grønsevagten (oktober 1944)
 Hammer og Segl
 Hedeposten (Bjerringbro)
 Helsingørposten
 Helsingør Oplysningstjeneste
 Herning fri Presse (januar 1945)
 Hjemmefronten (februar 1943)
 Hjemmefrontens Nyhedstjeneste (Stockholm, juni 1944)
 Hjemmefrontens specielle Nyhedstjeneste (Kun til Kongen, 1943)
 Holger Danske (Helsingør)
 Holger Danske jun. (november 1944)
 Horsens Ekko
 I den 11. Time (november 1944)

I Gabestokken (Haslev)
 I Kontakt med Verden (april 1944)
 Jævne Meninger (januar 1944)
 Kampen (august 1942)
 Kampens Vej (Roskilde)
 Kirkelig Pressetjeneste (juni 1944)
 Kirkens Front (juli 1943)
 Kirkens Fronts Nyhedstjeneste (Marts 1944)
 Klokken er fem Minutter i 12 (Thisted)
 Kommentar («Nemo» 1943)
 Kontakt (Ebeltoft, november 1944)
 Krigshumør
 Kritisk Månedssrevy
 Kritikus, den illegale Blæksprutte (juli 1943)
 Kronikken
 Kulsviernes Nyhedstjeneste (Hillerød, december 1944)
 Kurér (Sorø Akademi, maj 1944)
 Kuréren (Bornholm, juli 1944)
 Kuréren (Frederiksværk, januar 1945)
 Kuréren (Kalundborg, juni 1944)
 Kurérens Nyhedstjeneste (Tølløse, december 1944)
 København (april 1945)
 Land og Folk (juni 1941)
 Landbefolkningens Nyhedstjeneste (september 1944)
 Landboen (marts 1944)
 Landsoldaten
 Leonis Nyhedstjeneste
 Luren (Bjerringbro, januar 1945)
 Morgenbladet (november 1944)
 Morsingboen (august 1944)
 Morsø-Posten (Nykøbing Mors)
 Muldvarpen (Eneste eksisterende humoristiske hæfte)
 Mønboen (Stege, marts 1945)
 National Front (Skanderborg, oktober 1944)
 Nattens Nyheder (Radiokommentarer, maj 1944)
 Niels Jydes Breve (oktober 1943)
 9. August (September 1943. Fra 20. marts 1944: Fri Presse) 1944
 Nordens Frihed (september 1943)
 Nordisk Front (september 1943)
 Nordisk Front (Ugeudgave, september 1944)
 Nu (maj 1945)

Ny Dag
 Ny Tid (Nordøstsjælland)
 Ny Tid (Skive, september 1943)
 Nyheder fra Storbritannien (januar 1944)
 Nyhedstjenesten (Oprindeligt filial af »Frit Danmark. November 1943. Fra April 1944: Månedligt Kronikblad)
 Nyhedstjenesten (Korsør, januar 1945)
 Nyhedstjenesten (Møn)
 Nyt (Ringsted, 1945)
 Nyt fra Dansk Samling (1943)
 Nyt fra Norden (marts 1944)
 Nyt fra Sovjetunionen (juni 1943. Udgivet af »Land og Folk«)
 Nyt over Atlanten (juni 1943. På Grundlag af amerikansk propagandamateriale)
 Observatøren (september 1944)
 Observer (Århus, marts 1944)
 OK. Kronik (Skagen, februar 1945)
 O.K. Revy (Skagen, februar 1945)
 Orientering for Haslev (november 1944)
 På Falderebet (februar 1945)
 På Vagt
 Partisan (Østre Borgerdydskole, april 1943)
 Pionéren (1943)
 Ploven (Hillerød, august 1944)
 Plovfuren (august 1944)
 Politiske Månedsbreve (februar 1941. Afløst af »Land og Folk«)
 Pro pace armatus (Rustet for Fred) (Fredericia)
 Provokation
 Quod Felix (Nyhedsbrev. København, maj 1943)
 Radio-Nyt (Udgivet af »De Danske Studenter«. 1944)
 Rambukken (Orientering for byggefaget, januar 1945)
 Randersfronten (Frit Danmark, december 1943)
 Randers Kurér (juli 1943)
 Ringens Orientering (februar 1942)
 Roskilde Kuréren (april 1944)
 Så er By som Borger (1944)
 Sabotøren
 Sidste Nyt (Hedehusene og Næstved, februar 1945)
 Sidste Nyt (København)

S.I.T. Københavnerbudstikken (Socialdemokratisk)
 Sjællands Kuréren (Roskilde, april 1945)
 Sjællandske Breve (Næstved, november 1944)
 Skjern-Budstikken (marts 1945)
 The man in the street (Vejle, januar 1944)
 Tiden (Maribo, maj 1942)
 Tidende (Kalundborg, april 1945)
 Tidens Stemme (Viborg, maj 1944)
 Tidens Tegn (November 1944. Sammensluttet med Dansk Presse)
 Tjenestemandsbledet
 Trods alt (Odense 1943)
 Uddrag af den danske Frihedspresse (Januar 1944. Fra Februar 1945: Hver ottende Dag)
 Udkiggen (marts 1945)
 Ugen (Hillerød, oktober 1942)
 Ugenyt (juli 1944)
 Ugens Ekko (Udgivet hver Mandag hele året 1943 af »Land og Folk«)
 Ugens Nyt (januar 1943)
 Ugens Nyt (Haderslev)
 Ugeposten (Slagelse)
 Undergrundsposten
 Ungdommen og Fremtiden
 Ungdommens Røst (Februar 1943)
 V (December 1944)
 Vejen frem (Oktober 1943)
 Vendervagt (December 1942)
 Verden og Vi (Marts 1945)
 Vestjyden (Esbjerg, November 1942)
 Vi klipper af den fri Presse (Thisted, 1942)
 Viborgposten
 Viborg Stifts illegale Tidende (juni 1944)

National Pressetjeneste

Udgivet af K. U. i København og Frederiksberg — Danmarks nationale Ungdom
Redaktion: Købmagergade 28 - Central 14860 - Ansvarshavende: Sverre Seehusen

Nr. 1. 15. Oktober 1940

Til vore Læsere:

I en skæbnestung Tid for vort Land..., hvor Fortrøstning kun kan findes i vort Fædrelands tusindaarige Historie, ser "K.U. - DANMARKS NATIONAL UNGDOM" det som sin Pligt og Opgave at arbejde for Styrkelse af Kærligheden til vort Land og dens Historie.

K.U. vil gennem dette Skrift gennem nationale Artikler af dygtige nationale Ungdomsførere udbrede Oplysning og skabe Interesse for den nationale Danskheds Udbredelse.

"National Pressetjeneste" udstedes til en Række Blade Landet over, og det er vort Haab at maatte se vore Artikler blive benyttet i disse Blade; da vil Skriftets Formaal være naaet.

Ogsaa til en Del Landsmænd, der ikke staa i vore Rækker, men som utvivlsomt føler og tænker som vi, tilsendes Bladet. Og det er vort Haab, at ogsaa de maatte finde deres Plads blandt den nationale Ungdom, der aktivt vil kæmpe for Danmarks Sag!!!

Red.

Formanden for K.U. i København og Frederiksberg og Leder i det sønderjydske Arbejde Løjtnant ADAM MØLLER har skrevet følgende indledende Artikel.

"DET GÆLDER EN DANSK NATIONAL GENREJSNING"

I fredelige Tider kunde vort Folk maaske interessere sig for mange forskellige Ting, men i disse Dage maa al Evne og Kraft samle sig om atter at skabe et frit Danmark, hvor den Selvopgivelse og Splid, der førte til Landets Besættelse er afløst af fast Tro paa Danmarks Fremtid og ubrydeligt nationalt Sammenhold mellem alle Danske.

I mere end Tusinde Aar har Danmark været en selvstændig Stat, og skulde nogen tro, at Aarsager var den, at Landet var lille og afsides beliggende, saa tager han grundigt fejl. Gang paa Gang har det danske Garaade været Skuepladsen for fjendlige Hærs voldssomme Sammenstød, og de danske Farvande har givet Sejler af Kæmperorden fra talrige Søslag. Det er heller ikke første Gang at Fremmede Tropper har holdt Del af Danmark besat, men hver Gang har det vist sig at Landet efter et kortere Aarmaal atter blev frit, og at Folket igennem de Trængsler det havde gennemgaaet var vokset i Styrke og Sammenhold.

Det Sagsblad i København og Frederiksberg. Skamper Land og Folk reddes nu. vi et Sejls

CHRISTIAN MØLLER
teller
Og Søstret K. U. - Mads
Præd. d. 25/10. kl. 20.-
Madsbud: se D. genræson.

af Danske, der lever
lge tidlig i Slag-
l. Genrejser gen af
maa påbegynde alle-
I Landets Konge har
mærke som alle kan

Forsiden af »National Pressetjeneste«s
først udkomne nummer.

Her skal bringes en oversigt over de illegale blade, man til dato har kendskab til. Der er endnu flere! Men de vigtigste er nævnt, og sandsynligvis er det kun en halv snes provinsblade, som mangler i oversigten. I en redegørelse for de blade, som fik mest betydning, vil den illegale presses historie kunne ridses op, thi den begynder med kun tre-fire af bladene og udvikler sig derefter i ryk og stød, uden at arbejdets karakter ændredes væsentligt. Som i det øvrige modstandsarbejde gik det så paradoksalt, at de praktiske vanskeligheder var størst, da risikoen var mindst, og mindskeles, efterhånden som faren blev større. Det var aldrig lettere at arbejde som illegal pressemand, end da enhver, som ydede blot den mindste hjælp, risikerede lemlæstelse og død!

III

Man kan føre den illegale presses historie længere tilbage, end denne oversigt viser, helt tilbage til selve den 9. april. De navne, man støder på i den, man fristes til at sige præhistoriske periode, finder man igen i den egentlige illegale presses historie.

Den 9. april om aftenen besluttede en dreng i Slagelse Gymnasium, Arne Sejr, der med knyttede næver havde set forvirrede borgere modtage de tyske tropper, som passerede mod København, at han ville gøre noget. På sin lillebrors værelse fremstillede han med primitive midler - en hektograf af dem, man laver skoleblade på - en løbeseddel, »Danskerens 10 Bud«. Den blev delt ud næste dag i byen, og samtidig begyndte Sejr et illegalt arbejde. Han fotograferede tyskerne i håb om at kunne få billederne ud af landet, og lidt sabotage i form af overklippede telefonledninger blev det også til. »Danskerens 10 Bud« blev om efteråret sendt ud i større oplag i København. Da var Sejr student i København og med til at kaste løbesedler på gaden i protest mod Scavenius, der havde føjet Danmarks navn på Antikomintern-Pagten. Studenterne omkring Arne Sejr blev til bladgruppen »Studenternes Efterretningstjeneste«.

Da tyskerne drog ind i Kastellet, gik en ung mand, Bjørn Karbo, omkring imellem soldaterne for at opsnappe nyt. Tyske soldaters sortsværtede hoveder havde givet ham den idé, at de havde ligget skjult i kulbåde, og han gav sig i snak med dem. De fortalte, at de havde ligget under dæk i tre Dage. Antagelig mente de dermed de tre dage, som var gået siden indskibningen i Østersøhavnene, men det kunne misforstås.

For at få yderligere oplysninger gav Karbo sig - til venners raseri - til at dele æbler ud til tyskerne. Han blev gode venner med dem og fik bl.a. tag i den tyske opskrift på behandling af danskere, som var uddelt til de tyske soldaters orientering. Nogle dage senere dupliserede han den, og dette stykke efterretningstjeneste blev optaget til den gren af den illegale presse, som specialiserede sig i at bringe facts om tyskerne - den bedste form for propaganda! Karbo selv havnede i kredsen om Arne Sørensen.

En direkte optakt til illegalt arbejde, spiren til bladet »De frie Danske«, sabotageorganisationen »Holger Danske« og det militære korps »Korps Ågesen«, skete om aftenen den 9. april i stuelejligheden Vibeholmen 2 i Valby hos maleren Gilbert Nielsen. Han havde i 1939 været genindkaldt som motorordonnans og havde i de første hektiske krigsmåneder aftalt med kammerater, at de skulle mødes, hvis krigen nåede Danmark. De mødtes nogle stykker den aften og enedes om at stifte en lejrsklubsklub, der skulle dække over modstandsarbejdet. Kort efter gav de den navnet »Vædderen«, og der udarbejdedes love for foreningen. »Vædderen« rekruterede sine folk blandt CB-folk og Foreningen

Børge Houmann - redaktøren af »Land og Folk« - på sin nu fuldt legale redaktion.

af Løjtnanter og Kornetter.

Den gik i hidsig kamp mod nazisterne, deltog i hemmelighed i K.U.-møder som dækning for K.U.erne, provokerede optøjer på nazistiske møder og kastede sig ud i slagsmål under nazidemonstrationer. Den malede fyndord på nazisters vinduer og fabrikerede efter kort tids forløb løbesedler. Blandt medlemmerne af »Vædderen« var den tidligere dansk-amerikaner og veteran fra krigen i Baltikum, Cajus Johansen, en hovmester, der nu klarede sig med tilfældigt malerarbejde og som reserve blandt københavnske pølsemand. Han blev en af illegal presses vigtigste pionerer: »De frie Danske«s redaktør!

Den første egentlige illegale pressetjeneste blev til inden for den konservative ungdom. Forretningsføreren, Svenn Seehusen, begyndte i november at sende fortrolige breve ud til medlemmerne. De hed »National Pressetjeneste« og havde form af et legalt oplysningsblad for avisredaktioner og foreninger. En række afsløringer af danske nazister og omtale af forbudt stof, bl.a. Forholdene i Norge, gav dog publikationen et stærkt skær af illegalitet. Ledelsen bad Seehusen holde op. Han lovede det, men blev ved. Og dermed var »National Pressetjeneste« illegal. Seehusen kom senere med i »Frit Danmark« og i »Hjemmefronten«. Efter 29. august startede han som flygtning i Sverige ugebladet »Danskeren«, og fra Stockholm sendte han »Hjemmefrontens Nyhedstjeneste« hjem til Danmark.

Den næste publikation af samme karakter, men af endnu mere illegalt tilsnit, var det kommunistiske partis »Politiske Månedsbreve« med Aksel Larsen og Børge Houmann som de vigtigste forfattere. Månedsbrevene begyndte at komme i februar 1941. I juni blev Danmarks kommunistiske Parti forbudt og en række kommunister interneret. Månedsbrevene gik da direkte over i det første virkelig illegale blad i Danmark, »Land og Folk«, besættelsestidens største blad, som kom hver måned fra juni 1941 og til maj 1945, altid jaget, aldrig fundet - det flotteste stykke illegale bladarbejde, som overhovedet er præsteret. Det havde fra starten hele det organisationsapparat i orden, de andre først skulle famle sig frem til, og det blev skrevet, fremstillet, udsendt og læst af folk, som kunne tie stille. I løbet af efteråret fik det aflæggere i Provinsen, hvoraf flere voksede til en vis selvstændighed: »Folkets Kamp« i Frederikshavn, »Frihedsstøtten« i København (der senere blev til »Dansk Månedspost«), »Kampen« og »Faklen«, Og inden året

gik til ende kom så »De frie Danske«, det første upolitiske blad. Man har kaldt det »Den illegale Presses Ekstrablade«, på een gang en kompliment og en lidt nedsættende hentydning til den populære form. Et dristigt initiativ, indførelsen af billedforsider i farver, gjorde »De frie Danske« til det besatte Europas flotteste illegale organ og gav det ry verden over som noget af det frækkeste, man havde budt tyskerne!

I højere grad end »Land og Folk« viser »De frie Danske«s tidlige historie en række af de vanskeligheder, den illegale presse kæmpede imod. »Land og Folk« gik på kuglelejer, i en færdig, trykt form, som ikke adskilte sig fra legale tidsskrifters - »De frie Danske« snublede sig frem, faldt og rejste sig, blev til under politirazziaer og indbyrdes spektakler, lavet af dilettanter, som måtte lære alt fra grunden, sådan som illegale bladgrupper senere landet over måtte til det.

Cajus Johansen, den første redaktør, havde i Amerika skrevet noveller, men havde aldrig kunnet sælge noget herhjemme. Han og de øvrige fra »Vædderen« erstattede manglende viden og faglig kunnen med en ukuelig vilje og en brændende tro. De fik fat i stencils og en duplikator. En ung mand i ejendommen, hvor Gilbert Nielsen boede, skar »De frie Danske«s hoved i linoleum, og så trykte man løs i Gilbert Niensens stue. I denne kreds, som i 1942 blev rullet op ved en alt for energisk aktion med dansk politimedvirken, tjente adskillige illegale folk deres spor. Militærfolkene og de senere sabotører skal nævnes i andre kapitler, men der er dog grund til her at understrege, at den første Holger Danske-gruppe bestod af mænd, som var utilfredse med kun at distribuere »De frie Danske«, og at bladgruppen som sådan forsøgte sig med sabotage. Den var med til at bore huller i et par broer, bl.a. ved Vigerslevvej, for ved sprængning af jernbanelinien fra København til Helsingør at stoppe transittrafikken til Norge. De skulle sprænges med dynamit, som skulle stjæles fra Wright, Thomsen og Kier, men det mislykkedes.

Der var fantastaster med i »Vædderen«. Måske skulle man være fantast for at finde på at begynde illegalt arbejde! Nogle af medlemmerne gik ud ret tidligt, andre fortsatte i alle grene af illegalt arbejde. Blandt pionererne var Jørgen Essemann, der senere var med i »Søridder-Kuppet«, og som vendte tilbage fra Sverige sammen med »Flamme«. Han døde i tysk koncentrationslejr efter på falsk navn at have været fange i over et år. Blandt de første, man samarbejdede med, var overbetjent Lyst Hansen, der senere blev helt i det bombede Shellhus.

En forside af det illegale kommunistiske blad »Land og Folk«.

Det er også værd at notere, at gruppen på et tidligt tidspunkt havde forbindelse med statsadvokat Kjalke og den senere statsadvokat Troels Hoff, mænd, som skulle bekæmpe illegalt arbejde, og at en af de første »meddelere« var redaktør Kai Holbech fra »B.T.«, den vigtigste af »De frie Danske«s senere redaktører. Bladet havde i det hele taget i hele sin levetid en værdifuld tilknytning til »B.T.«, idet det dog i starten var fra »Politiken«, man fik nyhederne. Den drivende kraft i foretagendet blev meget hurtigt faldskærmsmanden

Mogens Hammer, der »kom ned« i slutningen af 1941, og gennem ham fik man forbindelse med to mænd på »Politikerne Annonceafdeling, Sonny Nielsen og Svend Erik Hammer, Mogens Hammers broder. De kom hurtigt så stærkt ind med foretagendet, at de overtog redaktionen. En vis rivalisering fandt sted, og en enkelt plet på illegalt arbejde stammer fra den periode. Efter at Gilbert Nielsen var arresteret, fandt man ud af, at han fortalte for meget, skønt man ikke kunne vide, hvor meget bevismateriale politiet forelagde ham. Han blev regulært »hængt ud« i »De frie Danske« som straf, og det ramte ham hårdere end den straf, domstolene gav ham. Som kuriosum kan nævnes, at en af de første, der som tyskvenlig nævntes i »De frie Danske«s såkaldte blå bog, en mand ved navn Gabrielsen, opstøvede redaktionen og, efter at være rehabiliteret, gik med ind i arbejdet. Han var bl.a. kontakten til Troels Hoff!

Det vil føre for vidt at følge »De frie Danske« på dets vej videre fremover. Den første Frie Danske-gruppe blev rullet op af dansk politi, efter tysk forlangende og på grundlag af stikkerhenvendelser, i oktober 1942, og 14 blev dømt, blandt dem alle de første fra »Vædderen«, plus bl.a. journalist Bent Demer fra »B.T.« og den senere værnemager Henning Rønneberg! I forbindelse med sagen fandt den første større flugt til Sverige sted, et den gang meget indviklet foretagende. Sonny Nielsen, Svend Erik Hammer og journalist Kaj Otting reddede sig fra

Kaj Gersdorff Holbech (1901-44) fik efter studentereksamen og filosofikum ansættelse inden for forsikringsbranchen, men gik 1926 over til journalistikken som assistent ved B. T.s politireportage. 1935 blev han redaktionssekretær og 1938 knyttet til Billedbladets redaktion. Holbech var tidligt kommet ind i det illegale arbejde, og hans indsats falder væsentligt på bladvirksomheden som meddeler til og senere redaktør af »De frie Danske«. Da Holbech den 14.-10.-1944 skulle deltage i et møde på Gl. Kongevej 95 hos direktør Mikkelsen, Skandia, sammen med red. Outze og prof. Mogens Fog, blev han modtaget af Gestapo. Holbech vendte om og forsøgte i et par raske spring ned ad trappen at undslippe, men Gestapo tømte maskinpistolerne efter ham. Han blev ramt i ryggen, en kugle trængte gennem den ene lunge ind i hjertet, og han døde på stedet.

En af »De frie Danske«s altid opmuntrende forsider.

DE FRIE DANSKE
 Nr. 7. APRIL 1944. 8 Aarg.

CHURCHILL ER PAA TRAPPERNE
 SE SIDE 3.

MYTTERI i Tysk GARNISON i Danmark
 SE SIDE 3

DE FRIE DANSKES STIKKER ALBUM
 SE SIDE 2.

SCHALBURG-KORPSETS SIDSTE PARADE SE SIDE 8.

I dette Nummer, i øvrigt Artikler af:
 Fin. Handelsminister SE SIDE
CHRISTMAS MØLLER 5.

Professor
MOGENS FOG SE SIDE 7.

Redaktionssekretær SE
STEN GUDME SIDE 9.

Redaktøren af det danske Sø-
 mænds Blad i England;
 „Kurer“ **D.V. AAGAARD**
 SE SIDE 11.

Professor i Historie ved
 Københavns Universitet
ALBERT OLSEN SESIDE 13

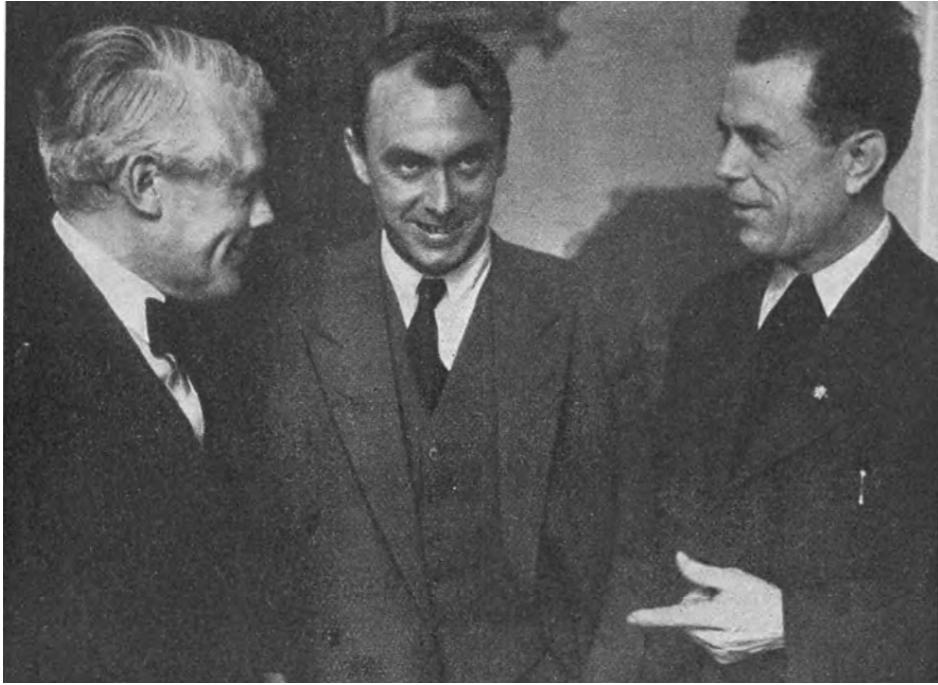
OPSIGTSVÆKKENDE INTERVIEW MED EN TYSK DESERTØR

 SE SIDE 6.

Et af de sidste nye Billeder af Premierminister Churchill. Alle Danskernes sande Ven.

Da sejren var vundet, og slørene faldt, blev dette billede taget af »Frit Danmark«s tre grundpiller ved starten: Christmas Møller, Mogens Fog og Aksel Larsen.

politiet. En eftersøgning var den gang en alvorligere sag end senere, da tyskerne foretog den. Politiet efterlyste regulært og brugte alle moderne kriminaltekniske metoder i virkeligt alvorlige forsøg på at finde folk - samtidig med at enkeltpersoner i politiet hjalp dem. At sagen mod »De frie Danske« fik et så alvorligt omfang, skyldtes bl.a., at en dansk kriminalpolitimand i tjenesteiver viste tyskerne en liste med navne, han fandt hos Cajus Johansen.

Dommen vakte kolossal opsigt. De dømte fik fra 2 måneder til 2 år, og flere af dem sendtes til Vridsløse. Det oplystes under sagen, at Christmas Møller havde haft forbindelse med faldskærmsfolk, og samtidig dømtes en række danskere for hjælp til faldskærmsmænd, blandt dem Gilbert Nielsen og Cajus Johansen, der af den grund fik særligt høje straffe, 8 og 6 år. De sad i Vridsløse, til de efter 19. september 1944 blev befriet.

Nogle af dommene var milde under hensyn til de dømtes »åbenbare barnlige uforstand og tillige fuldstændige mangel på ansvarsbevidsthed og forståelse af handlingernes betydelige strafværdighed«.

Dommene faldt ved Københavns Byret i januar og februar 1942.

Forsiden af »Frit Danmark«, da statsminister Buhl var trådt til efter Staunings død og den 4. maj 1942 havde afgivet en regeringserklæring, som helt harmonerede med de scavenianske synsmåder. Nu kaldte redaktionen til kamp: »Tiden er inde, da der skal slås til!«

FRIT DANMARK

Nr. 3   Udgivet af en Kreds af Danske   Juni 1942

Henvendelse til det danske Folk fra FRIT DANMARK

Vi begynde Udsendelsen af vort Blad, FRIT DANMARK, ud fra den Opfattelse, at det altovervældende Flertal her i Landet ikke alene ønsker at se Danmark frit igen, men også er villig til selv at gøre en aktiv Indsats i Befrielseskrigen mod Hitler-Nazismen. Den Modtagelse, vort Blads første to Numre har faaet, har tilfulde bekræftet denne Opfattelse. Bortset fra en lille Klike af ugle Landsforrædere er der Enighed herom i det danske Folk. Det er paa dette Grundlag, en virkelig folkelig national Samling i Danmark skal skabes.

Som vi straks erklærede, saa vi helst, at Regeringen tog Ledelsen i den Modstand, som maa og skal øves overfor de tyske Undertrykkere. Vi haabede, at den vilde ophøre med den uverdige Given efter det tyske Tryk. Vi haabede, at den vilde indtille sig paa at handle i Overensstemmelse med de bredestes Folkenæsers Ønsker. Men vi er blevet skuffet.

Tvertimod nu endelig at indtræde en fast og værdig Holdning overfor Tyskerne har Regeringen i Anledning af Buhls Udnævnelse til Statsminister udsendt en ny Erklæring, hvori den udtaler positiv Sympati for Nazitysklands Krig og bebuder yderligere økonomisk — maaske ogsaa anden — Hjælp til Hitlers Krigsførelse. Regeringen har derpaa udsendt fornøvede Opfordringer til det danske Folk om villigt og lydigt at gaa under Naget, at vise »Loyalitet« overfor Besættelsesstrøpperne og Erhædighed overfor Hitlers danske Agenter samt at bundlade overvældende Stemmingsforudsættelse. Paa samme Tid har Regeringen skæmpet Censuren, truffet strengere Politiforbudsberegninger overfor danske Patriotter og rejst Tilbude efter den berøgtede »Brain-Trust« med Christmas Møller, der i England arbejder for Danmarks Sælg.

Alt dette sker paa et Tidspunkt, da vort Land efter to Aars Besættelse er saa udplyndret som aldrig nogensteds før, og da enhver kan se, at hvis virkelig Tyskland skulde sejre, vilde vi for Alvor faa Trællekaar.

Det sker paa et Tidspunkt, da de afgørende Kampene paa Østfronten er ved at udfoldes, og da de Allierede Magter koncentrerer alle deres Kræfter om endnu i aar at hidføre Tysklands Nederlag. Det sker paa et Tidspunkt, da Folkene i alle andre Lande i det undertrykte Europa — og ikke mindst i vort Broderland Norge — med alle Midler rejser sig til Kamp mod det nazistiske Tyranni.

Det sker paa et Tidspunkt, da Hitler-Tysklands Nederlag — og dermed Danmarks Befrielse — kan hidføres, hvis alle Frihedens, Rettens og Demokratiets Kræfter forener sig og slaar til overalt, hvor der er mindste Mulighed.

I denne Situation har Regeringen udsendt sin Erklæring. Men i en saadan Situation kan det danske Folk ikke sidde roligt afventende, mens andre under de største Ofre udkæmper den Kamp, der ogsaa alfor vor Skæbne. Vi kan ikke staa os til Tavs med Skulderens Argument: »Se, vor godt da trods alt er gaaet herhjemme, og hvor meget værre de har det andre Steder!« — Vi kan ikke holde os passive i den vældige Frihedskamp, og vi kan slet ikke fortsætte med direkte og indirekte at yde Bidrag til de nazistiske Voldsmænds Krigsførelse, at levere Materiale til de Lænker, hvori man ønsker at sænke os for Stedse.

Vi, der udgiver FRIT DANMARK, repræsenterer alle Befolkningslag og alle politiske Angvælsere her i Landet. Gudtrogen naturligtvis Landsforbundsmænd. Vi rejser nu en indtrængende og alvorlig Opfordring til hele Folket om at ophøre med at overlades overfor de Nazi-Hænder, der har besat vort Land. Og vi ønsker at understrege saa kraftigt som muligt, at det er NU — paa denne

Dag og i denne Time — der skal handles! Det er idag mens den bitre Kamp rasor, at vi som Danske skal vise vort Mod, vor Vilje og vor Evne til at være mod i den Kamp, der gælder Frihed og Retfærdighed for Danmark som for hele Verden.

Ingen respekterer den, der først i den 11. Time, naar Sejren praktisk er vundet, kommer løbende for at „hjelpe“ Sejrhærene.

Vi opfordrer indtrængende enhver Dansker til, hver paa sin Plads og efter sine Forudsætninger, af yderste Evne og med alle Midler at bidrage til at bære Hitlers Krig de største Vanskeligheder — altsaa at

Ud af Landet med de tyske Besættelsesstrøpper og deres Paahæng.

Straf over de Landsforrædere, som er deres Agenter, Danmark atter frit!

Hitler-Tysklands Nederlag i Krigens er en Betingelse for, at Danmark kan blive frit igen. Og enhver Indsats, hvor beskednen den end maatte synes, bidrager til hurtigere at hidføre dette Nederlag.

Nu er Tiden inde, da der skal slaas til!

Juni 1942.   Udgiverne af FRIT DANMARK.

Hvad kan der gøres?

Enhver Dansker kan og bør gøre sit til ikke at hjælpe Hitlers Krigsførelse og til at gøre Tyskerne Opholdet i Danmark saa lidet behageligt, som muligt. I Enkeltheder kan der ikke gives Anvisning paa, hvad den enkelte kan gøre — det maa overlades til hver især — men en Række almindelige Vink kan gives:

LANDBRUGERE: Stands eller begræns Leveringen af Produkter til Tyskland og til Besættelsesstrøpperne. Der er nok, herhjemme, der trænger til at spise sig mette. Og Tyskerne betaler jo kun med Verdiløse Veksler, som vi selv kommer til at udløse efter Krigens.

INDUSTRIDRIVENDE: Danske Fabrikker er for gode til at have Krigsmateriale til Hitler. Er det umuligt helt at standse saadanne Arbejder, saa bør Leverancerne forsinke mest muligt og Kvaliteten bør ikke være for god. Der kan let etableres godt Samarbejde med Virksomhedens Arbejdere, hvad dette angaar.

ENTREPRENØRER: Hold Dem tilbage, naar det gælder de tyske Befæstningsarbejder i Danmark eller Entrepriser i Tyskland. Lad det Arbejde, der i Gang, gaa saa langsomt, som muligt.

FORRETNINGSFOLK: Sælg ikke til Tyskland eller til Tyskerne.

ARBEJDERE: Tag ikke Arbejde ved tyske Befæstningsanlæg, Flyvepladser eller i Tyskland og Norge. Erhvert Arbejde, der direkte eller indirekte udføres for Hitler, bør gaa langsomt og være dødt.

Ole Kiilerich (f. 1907) havde en lang »legal« bane som journalist bag sig, før han i 1942 blev redaktør af det illegale »Frit Danmark«. Han efterlystes, men undslap 1943, drog via Sverige til London, var 1944 presseattaché i Island, kom så atter til Sverige, hvor han var medredaktør af »Friheden« og blev efter befrielsen medredaktør ved »Information«.

Blad nr. 3 af betydning uden for et lokalt område blev »Frihedsstøtten«, der er samtidig med »De frie Danske«. Det udsendtes een gang om måneden af en kreds af unge akademikere, som lagde hovedvægten på objektiv orientering, især om udenrigspolitiske spørgsmål. Man begyndte beskedent med 300 eksemplarer og endte med 15.000. I februar 1943 døbtes bladet om til »Dansk Månedspost«. Det bragte meget kommenterende stof, især om de nordiske problemer. I perioden juni-december 1944 udsendtes en egentlig nyhedstjeneste.

På det tidspunkt var forberedelserne til »Frit Danmark«, krigstidens største upolitiske, illegale blad, i fuld gang. Gennem Mogens Hammer var der skabt forbindelse mellem illegale pressefolk og kendte personligheder. Det var oprindeligt ethvert arbejde, der direkte eller indirekte udføres for Hitler, bør gå langsomt og være dårligt. Tanken at udgive »Frit Danmark« som legalt tidsskrift, stærkt antinazistisk, med brod mod den hjemlige nazisme. I drøftelserne deltog bl.a. Professor Mogens Fog, Christmas Møller, Bue Bjørner og Ellen Hørup. Planen blev hurtigt opgivet. Gennem Hammer og Christmas Møller overtalte man uden vanskelighed »Nationaltidende«s politiske medarbejder, Ole

Kate Fleron Jacobsen

Elias Bredsdorff

Kiilerich, til at blive det nye blads redaktør. I drøftelserne om bladet deltog Aksel Larsen, og bladets udgiverkreds personificerede et forlig mellem konservative og kommunistiske kredse i landet med bekæmpelsen af fjenden som mål. Kredsen havde intim kontakt med faldskærmsfolkene, med efterretningstjenesten og med hele det politiske liv, og bladet fik derfor fra starten et mere autoritativt præg end de allerede eksisterende blade.

Det kan have sin interesse at notere, at man allerede på det tidspunkt anvendte den senere minister for særlige anliggender, landsretssagfører Per Federspiel, i alle finansielle anliggender.

I november 1942 fangede dansk politi Aksel Larsen, som mir nichts dir nichts blev lukket ind i den tyske afdeling i Vestre Fængsel, hvorefter Gestapo tog sig af ham. I den følgende tid arbejdede tyskerne sig ind på »Frit Danmark«, men selve aktionen overlodes det danske politi, der - uden at advare i forvejen - slog til i december. Uafhængigt af denne undersøgelse var »Frit Danmark«s redaktør blevet nødt til at gå under jorden. Han var en aften i Skodsborg sammen med faldskærmsfolk, som skulle til Sverige. De blev i nyfalden sne sporet fra en båd ved stranden, som de havde set på, op til en lejlighed, og ejendommen omringedes. Kiilerich gik igennem spærringen umiddelbart før akti-

onen, simpelthen ved at vise pressekort. Og så gik han under jorden.

Få dage efter, 9. december, arresteredes en del af »Frit Danmark«s folk blandt dem var biblioteksdirektør Døssing, professor Chievitz, lidt senere landsretssagfører Prytz og landsretssagfører Ernst Petersen, Odense. Offentligheden var på een gang rystet og duperet. »Pæne« folk beskæftigede sig altså også med illegalt arbejde. De blev dømt - kom ud igen og fortsatte deres arbejde sammen med kammerater, som var gået under jorden eller ikke blevet opdaget. For bladarbejdet fik arrestationerne ikke katastrofal betydning. Alvorligere for »Frit Danmark«s fremtid som blad var det, at dansk politi jog Kiilerich og Mogens Fog med alle midler!

Kiilerich var midt oppe i faldskærmsfolkenes arbejde. Den senere skelnen mellem de forskellige arter af illegalt arbejde - aldrig rigtigt overholdt! - var umulig i begyndelsen, simpelt hen fordi der var for få med. Kiilerich og Fog blev efterlyst offentligt - efterlysningerne i den danske presse, foretaget af dansk politi er et af de alvorligste minder om samarbejdspolitikken i Danmark! - og efter nogen tids underjordisk tilværelse rejste Kiilerich i slutningen af januar 1943 til England via Sverige for at arbejde sammen med Christmas Møller derovre.

To andre kendte pressemænd, der havde været inde i illegalt arbejde, fremfor alt efterretningsarbejde, var tidligere kaldt til udlandet: Ebbe Munck for at blive de allieredes kontakt til Danmark med domicil i Stockholm, og Sten Gudme, »Times« korrespondent, for at bistå den allierede propagandatjeneste. I dem havde det tidligere illegale arbejde mistet værdifulde folk. Man måtte også give afkald på Erik Seidenfaden, der blev »Politiken«s korrespondent i Stockholm, hvor han efter 29. august blev leder af den illegale nyhedstjenestes vigtigste forbindelse til omverdenen, Dansk Pressetjeneste.

Kort før sin afrejse havde Kiilerich forberedt udsendelsen af endnu et illegalt blad, »Hjemmefronten«, der blev udgivet af K.U.-kredse. Poul Meyer blev redaktør, den tidligere nævnte Svenn Seehusen »administrator«. Bladet var tænkt som en modvægt mod eventuel kommunistisk indflydelse på »Frit Danmark«. Det fik dog først på et langt senere tidspunkt politisk karakter.

Som efterfølger i »Frit Danmark« udpegede Kiilerich sin kollega på »Nationaltidende«, Kate Fleron.

»Frit Danmark«, som oprindeligt var duplikeret, gik over til tryk-

ning og satte, ved hjælp af flere selvstændige »trykgrupper« rundt om i landet, sit oplag meget stærkt i vejret. Til sidst var bladet ubestridt det største, idet man nåede op på 150.000 eksemplarer pr. nummer. Når »Land og Folk« alligevel har krav på titlen, skyldes det, at dets oplag må vurderes som størst gennemsnitligt pr. nummer, og at det udkom i længere tid. »Frit Danmark« var stærkt inspireret af organisationens leder, Mogens Fog, og holdt en usædvanlig sober og nøgtern tone. Undertiden kunne det rent ud være tørt som et legalt tidsskrift! Dets betydning kan overhovedet ikke overvurderes. Mere end noget andet var det i stand til at få tag i hele befolkningen, som hidtil med skepsis havde set på det illegale arbejde og betragtet illegale kredse som velmenende stratenrøvere! Den beherskede form virkede beroligende - og overbevisende. Kate Fleron holdt stillingen til august 1944, da hun blev arresteret. Hun efterfulgtes af Elias Bredsdorff, og bladet bevarede sin tone og sit præg. Dets tekniske fremstilling var et eventyr for sig. Man flyttede rundt i København med en regulær trykpresse, og bevarede den for Gestapos efterstræbelser. Arbejdet blev gjort af et ægtepar, som var uden teknisk uddannelse. Den mand, som første gang riggede rotationspressen op, havde aldrig nogen sinde set en rotationspresse i funktion!

I 1942 og i begyndelsen af 1943 havde en stadigt voksende kreds af indflydelsesrige folk fået kontakt med illegalt arbejde, ikke mindst med bladarbejdet. Fra denne kreds rekruteredes senere Frihedsrådet. Bl.a. kom både Fog og chefredaktør Åge Schoch, der tidligt havde kontakt med faldskærmsfolk, sammen med ingeniør Erling Foss, »ind« ad den vej. Foss var den første egentlige nyhedsformidler ud af landet, idet han til udenlandske forbindelser afsendte rapporter med korte mellemrum, beregnede til at påvirke stemningen i udlandet, i virkeligheden politisk betonedede stemningsrapporter af en anden karakter end det militære efterretningsarbejde, som var i gang. Han havde især kontakt med »De frie Danske«, der efter Sonny Nielsens og Svend Erik Hammers arbejde overgik til Kai Holbech, som først og fremmest støttedes af direktør Mikkelsen, Skandia, der fra foråret 1943 kan regnes for »De frie Danske«-gruppens egentlige chef, frem til den 14. oktober 1944, da han blev arresteret, mens Holbech dræbtes af Gestapo. I en periode havde Schoch haft meget med bladgruppen at gøre. I krigens sidste fase bevarede kontakten med »B.T.«, udvidet til hele det Ber-

HERREFOLKETS SÆNESTE BEDRIFTER!Fra Fredericia.

D. 23/5 var en tysk Oberleutnant, Sprenger, ude at køre med Firsmand i Omegnen af Fredericia. Sandsynligvis var han beruset, ihvert Fald havde han ikke mere Herredømmet over Hestene, end at han med sit Kørstøj i Hannerup veltede nogle Bænke.

Fra Hannerup kørte han videre til Fuglesang-Pavillonen, hvor Håndboldklubben "From" afholdt Foreningsfest. Oberleutnanten forsøgte at komme ind her, men da man naturligvis ikke ønskede hans Selskab, nægtedes han Adgang, hvilket Foreningen selvsagt var i sin gode Ret til. Dette optog Officeren meget fornærmeligt og gav sig til at skubbe til Manden, som sad ved Kassen. Døgne Mand lod sig imidlertid ikke gaa paa og skubbede igen. Nu kom det til Haandgribeligheder, som endte med, at Officeren drog sin Bajonet. Under saa ulige Vilkaar foretrak Danskerne at trække sig tilbage til Salen, hvor man laaste Døren.

Tyskeren forsvandt derpaa - men kun for at hente Forstærkning. Hos en Købmand i Nærheden tiltvang han sig Adgang til Tagloften. Kort Tid efter rullede fire Lastvogne med 30 - 50 tyske Soldater op foran Fuglesang-Pavillonen. De ledsagedes af lette Tanks paa Larvefydder. Tyskerne stormede straks Rygningen, og under Benyttelse af alle Midler smed de Sportsfolkene ud gennem Vinduene. Værten blev alynget en Milkasse i Hovedet, inden ogsaa han blev kastet ud af Vinduet for derefter at blive kastet ind af et andet Vindu.

Falck fra Middelfart blev tilkaldt og maatte bringe 14 Danskere paa Fredericia Sygehus. To er alvorligere saret. Da Meddelelsen om det hændte naaede Fredericia, blev Hæren stor hos Befolkningen.

Fra Esbjerg.

Forleden Dag indkom fire Esbjerg Kutters i stærkt beskadiget Tilstand til Esbjerg Havn. Hermed er ialt 11 danske Kuttere blevet beskudt af tyske Flyvere. Beskydningen er i alle Tilfælde foretaget indenfor den Grænse, hvortil det er Kutterne tilladt at sejle. Med Hensyn til de fire sidste befandt disse sig langt indenfor Grænsen. Ved et Under blev kun een af Fiskerne saret. Her befandt sig under Dækket, da Bødderne blev beskudt. Han fik et Projektil gennem den ene Lunge og bofinder sig nu paa et Københavnsk Hospital. Hans Tilstand er alvorlig.

Onsdag d. 19/5 spærrede tyske Soldater 5 - 6 danske Skibstømrere inde paa en af de Kuttere, som Tyskerne har chartrret til Patruljetjeneste i Esbjerg. Tømrerne havde udført et Arbejde paa Bøddens Dæk. Dette Arbejde fandt Tyskerne ikke tilfredsstillende, hvorfor de affyrede flere Skudsalver mod Danskerne. Endvidere tog en af Tyskerne Opstilling bag Formændens hyg med en Maskinpistol i Haenden. Han truede med at skyde, men nåedes dog med et givt Danskeren et Slag i Hovedet. En tysk Skibsinpektør tilkaldtes, men da han godkendte Arbejdet, blev de givet fri.

Fra Svendborg.

Tirsdag den 12/5 kom en tysk Lastvogn læsset med Telefonpæle ned til Færgen, der fra Svendborg fører over til Tønsing. Ved Færgelæjet holdt i Forvejen en Dal Kørstøj, som ventede paa at komme over. Den tyske Vogn kørte imidlertid bare frem foran den. De Færgepersonalet derefter forsøgte at vinke Vognen tilbage, trak Tyskeren sin Pistol og ved Hjælp af dette Middel, kom Vognen ombord før de andre. (Færgen, der for Tiden foretager Overfarten er saa lille, at kun et eller to Kørstøjer kan medtages ad Gangen).

Fra København.

Søndag d. 23/5 førte Tilstedeværelsen af tyske Soldater paa Bakken igen en afskyelig Handling med sig. I Dansedalen "Figaro" blev en dansk Marinør stukket ned af en Tysker. De Hænsker, der saa Marinøren, da han blev bæret væk, var overbeviste om, at han ikke vilde kunne overleve det.

ET TYSK FORSLAG.

Forhandlinger af en meget alvorlig Karakter fores for Øjeblikket mellem Tyskerne og den danske Regering. Tyskerne, der længe har været ønske om at etablere en intimere Forbindelse mellem danske Officerer og Værnemægten, fremsætter nu Forslag, der ikke længere befinder sig paa det blotte ønskes Farlige Grund, men som tværtimod betragter et Løftbrud af største Rækkevidde. Forslaget gaaer ud paa, at et større Antal danske Officerer skal gøres Tjeneste paa Østfronten. Indtil nu har man fra dansk Side afseet at billige Arrangementet. Der forhandles for Tiden om Sagen.

»Studenternes Efterretningstjeneste«. -
klart og nøjternt sat op.

lingske Hus, med B.T.-politireporteren Peter Petersen som den egentlige redaktør og i en periode med Mikkelsens sagfører, landsretssagfører N. C. A. Nielsen, som gruppens overhoved. Det endte med indbyrdes vanskeligheder, som mindede noget om startvanskelighederne, men bladet påvirkedes ikke deraf. Det kom, som det skulle.

Mens »Frit Danmark« voksede op, gik »Land og Folk« støt videre, på vej fra sit begyndelsesoplæg på 10.000 til et oplæg på 130.000. Det udkom månedligt og i hele besættelsestiden trykt, med undtagelse af en 7-8 numre, som måtte duplikeres, fordi trykkerierne var taget af Gestapo. Redaktionen var i virkeligheden temmelig stor, men den endelige form fik bladet af redaktør Børge Houmann, identisk med det senere frihedsrådsmedlem »Nielsen«, den eneste i Frihedsrådet, tyskerne ikke kendte på rigtigt navn! Han arbejdede intimt sammen med Aksel Larsen til dennes arrestation 5. november 1942, derefter med Alfred Jensen.

I al stilfærdighed så, en månedstid før »Frit Danmark«, endnu et illegalt blad dagens lys, mindre kendt og mindre betydningsfuldt som illegalt blad, men af stor betydning som bindeled, internt meddelelsesorgan, i den store illegale organisation »Ringene«, som netop i denne periode byggedes op af Frode Jakobsen. Ringen udsendte en fortrolig »orientering« til sine medlemmer fra februar 1942, i vekslende form. Senere - men først i 1944 - fik det egentligt illegalt blads karakter og blev trykt. Det kom hver 14. dag og nåede op på et oplæg på henved 30.000. Fra 1944 udsendtes en nyhedstjeneste to gange ugentligt i et oplæg på 10.000.

Endnu et af de kendte blade daterer sin start tilbage i 1942. Det var »Studenternes Efterretningstjeneste«, udgivet af organisationen af samme navn, den tidligere nævnte kreds omkring Arne Sejr. Organisationen byggede mere på gymnasiaster end på studenter og talte allerede i 1940 18 forskellige grupper landet over. Den arbejdede med løbesedler etc., udsendte i 8 måneder anonyme skrivelser og begyndte først i august at udsende et egentligt blad. Det kom hver 14. dag i 5000 eksemplarer. Først i 1943 kom man op på 10.000. Derefter steg oplaget jævnt med 500 om måneden til 29. august, da man sprang op til 24.000. I det sidste år nåede man, med provinsudgaver, 75.000. Arne Sejr, der tidligt blev eftersøgt - dansk politi kom efter ham i december 1942 -, blev kendt som »Jørgen Jensen« og havde et eventyrligt held.

Han blev såret og fanget, tortureret og forhørt, men flygtede fra feltlazarettet på Nylandsvej. Kort efter skød Gestapofolk på ham på Nørrebros Runddel. Han slap med et strejfskud i panden og gennemhullet tøj og løb atter fra tyskerne. Senere var han i Sverige, atter hjemme, og endnu engang i Sverige. »Studenternes Efterretningstjeneste« blev flere gange rullet op, især fordi gruppen også beskæftigede sig med rutearbejde. Den er en af de hårdest ramte bladgrupper, idet af redaktørerne Bunch-Christensen blev skudt ned af Gestapo og døde på lazarettet på Nylandsvej, mens »Lundtofte« og Kjeld Frederiksen omkom i tysk koncentrationslejr. En af de ledende i gruppen, lærer Johannes Fosmark, var den første dansker, som tyskerne sendte i koncentrationslejr efter kommunistdeportationerne til Stutthof. »Studenternes Efterretningstjeneste« var det første blad, som udelukkende lagde vægten på nyhedsstoffet. En af bladets nyhedskilder var »Nationaltidende«s politireporter, Børge Outze, der senere ledede »Information«. Han leverede samtidig nyheder til »Frit Danmark«.

I 1942 så en del »Provinsblade« dagens lys i samarbejde med de københavnske bladgrupper. Disse provinsblade, som senere formerede sig så rivende, havde den allerstørste betydning. Det lokale stof skabte, for så vidt det var rigtigt, tillid til alt det øvrige. Når bemærkningerne om slagteren, der handlede med tyskerne, var rigtig, var der

Erik Strange Bunch-Christensen

Johannes Fosmark

DANSKE TIDENDE

Nummer 1
Januar 1943
1. Aargang

D A N S K E T I D E N D E

Den 9 April 1940 mistede Danmarks Presse sin Frihed og sin Uafhængighed. Skridt for Skridt er vi bragt dertil, at vore Dagblade nu kun er tyske Lydorganer. Hver Linje, der trykkes om udenrigspolitiske Forhold, har et bestemt Formaal: at virke i den tyske Propagandas Tjeneste. Hvert Ord tilsigter at svække vor Modstandsevne, at knække vore Haab, at berøve os Troen paa den Sejr, hvorpaa Danmarks Frihed beror. Døgligt, Ord for Ord og Linje for Linje dryppes denne lammende Gift i Befolkningen, og de Svage modstaar den ikke.

Anderledes forholder det sig heller ikke med indre danske Begivenheder for saa vidt de har blot den fjerneste Berøring med Krigen og de Problemer, den skaber. Om de største og for Landet mest betydningsfulde Hændelser ties der. Eller hvad har vore Dagblade meddelt for Eksempel om den lange Krise, der førte til Dannelsen af Ministeriet Scavenius og om Afleveringen af en stor Del af Hærens Udrustning? Eller hvad faar vi at vide om Fængslinger af gode danske Mænd og Kvinder eller om de for Befolkningen mest vitale Ernæringsproblemer? Overalt griber Udenrigsministeriets Presse-censur nidkært ind. Et lille Eksempel vil vise, hvor langt vi er kommet ned.

For nogen Tid siden skrev et københavnsk Dagblad en ironisk kritisk, men aldeles upolitisk Artikel om den med tyske Medaljer og andet af den Slags betalte Nazi-Agent Hr. Svend Borbergs dramaturgiske Nøvenyttighed. Umiddelbart efter fik Bladets Redaktion fra Udenrigsministeriet en Paamindelse om, at uventede Omtale af Personer, der stiller sig positivt overfor det nye Tyskland er ugnsket.

Under disse Forhold er en fri Presse, der udbredes ad hjemmelige Veje, en Nødvendighed. Det er en Håbet at skabe den i saa vidt Omfang som muligt.

DANSKE TIDENDE, der idag udcender sit første Nummer, slutter sig til Rækken af andre illelegale Blade. Vi er et ulovligt Blad, og i dagens Danmark er det vor Livsberettigelse. Om vort Program skal vi sige et Par Ord.

Vi har een Interesse! Det er Danmarks Frihed og Selvstændighed. Vi tilhører eet Parti: Det er Frihedens. Vi har een politisk

Livsanskuelse: Det er Demokratist. Vi staar paa et klart nationalt og demokratisk Standpunkt. Det Danmark, vi tror paa, er det frie demokratiske Kongedømme, uberørt og ubeemittet af de Ideologier, der er det ærlige Folkestyres Fjender.

Og øz vor Opgave tilføjer vi: Den skal bestaa i at bringe paalidelige, nøje undersøgte og gennemprøvede Meddelelser om alt det, der sker i Danmark, og hvorefter den legale Presse tier. Med de Midler, der staar til vor Raadighed, vil vi søge bag om de lovlige Blades paatvungne Fortællelser og deres hele og halve Usandheder. Vi vil bringe Modgift mod den infame tyske Propaganda, og vi vil bygge op i danske Sind, hvad den udenrigsministerielle Presse-censur dagligt undergraver og ødelægger. Hertil hører endvidere Belysning af, hvad der virkelig sker, politisk og militært, udenfor vore Grænser.

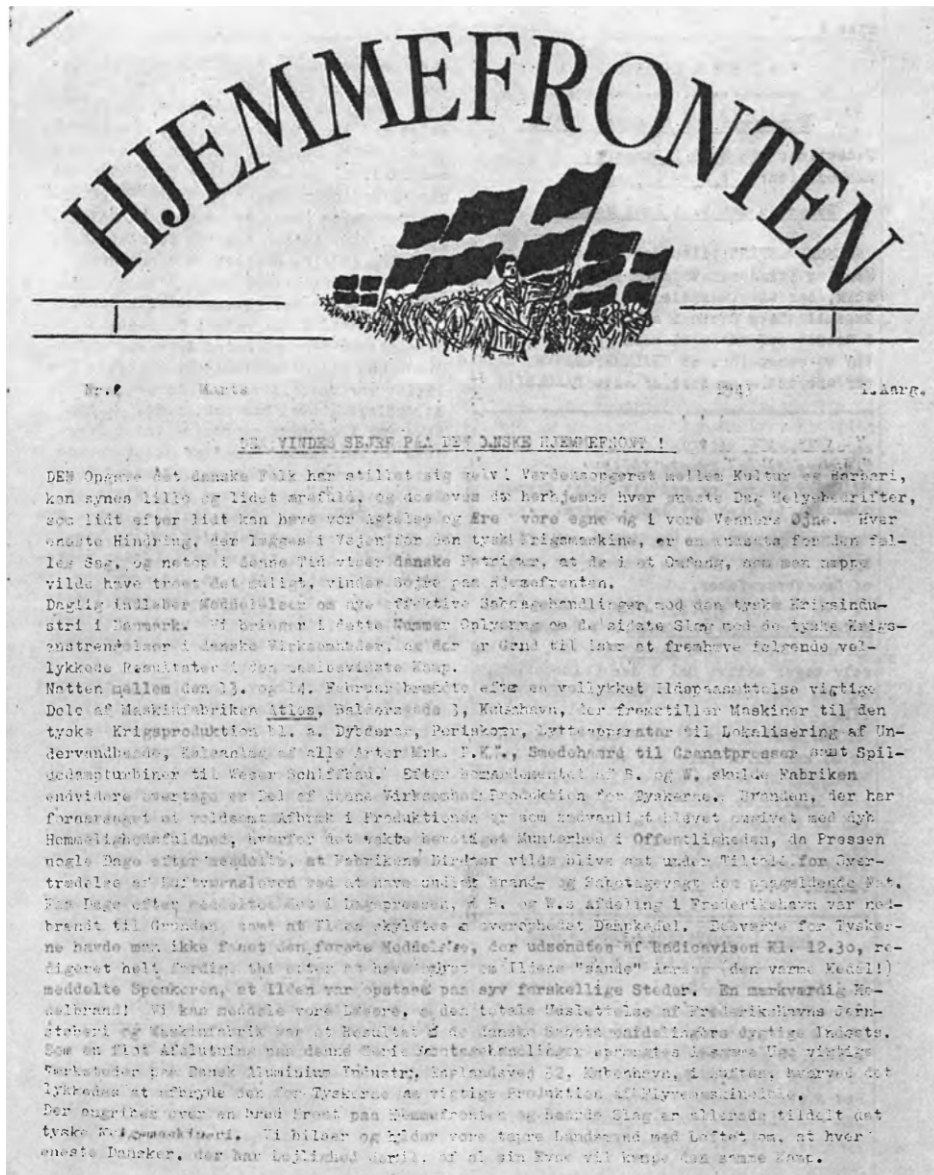
Dette er vort Program, og med det gaar vi ud til gode danske Mænd og Kvinder. Det bliver saa vore Læsere Sag at skønne, om vi værdigt løser en Opgave, som vi ved er stor, men som vi agter det en Ære at vie vore Kræfter.

Redaktionen

I DETTE NUMMER BL.A.:

Leder: Under Ministeriet Scavenius...S.2
 Margrethe Nordtofts Arrestation...S.3
 Danske Krigsforlis i vore Færvande...S.3
 Kongebogen, der ikke maa omtales...S.4
 "Mytteri" i Hørsørd-Lejren...S.5
 Tysk Underofficer forsøger Røveri...S.5
 Amtslægen og Tyskerne...S.6
 Propaganda og Virkelighed...S.6
 Hyldest til de danske Soldater...S.7
 Faldskærmsfolk udleveret til Tyskerne...S.7
 63 Kg. Sprængstof stjålet...S.7
 Ind og ud af Fængslet...S.7
 Nyt fra hele Landet...S.8-9
 Den militære Situation belyst gennem Artikel og Situationskort over Krigsskuepladserne...S.10-12
 Den sorte Liste: Kendt København som "Fædrelandet"s Financier...S.12
 Stor-Bidragyder til Frikorpset...S.12

grund til at fæstne lid også til de øvrige nyheder! Desværre forsømte frihedsbevægelsen, der i 1942 tog form, fuldstændigt landboerne, først og fremmest på grund af de vanskelige distributionsforhold på landet, hvor man ikke godt kan fordele tryksager udenom landpostbudet!

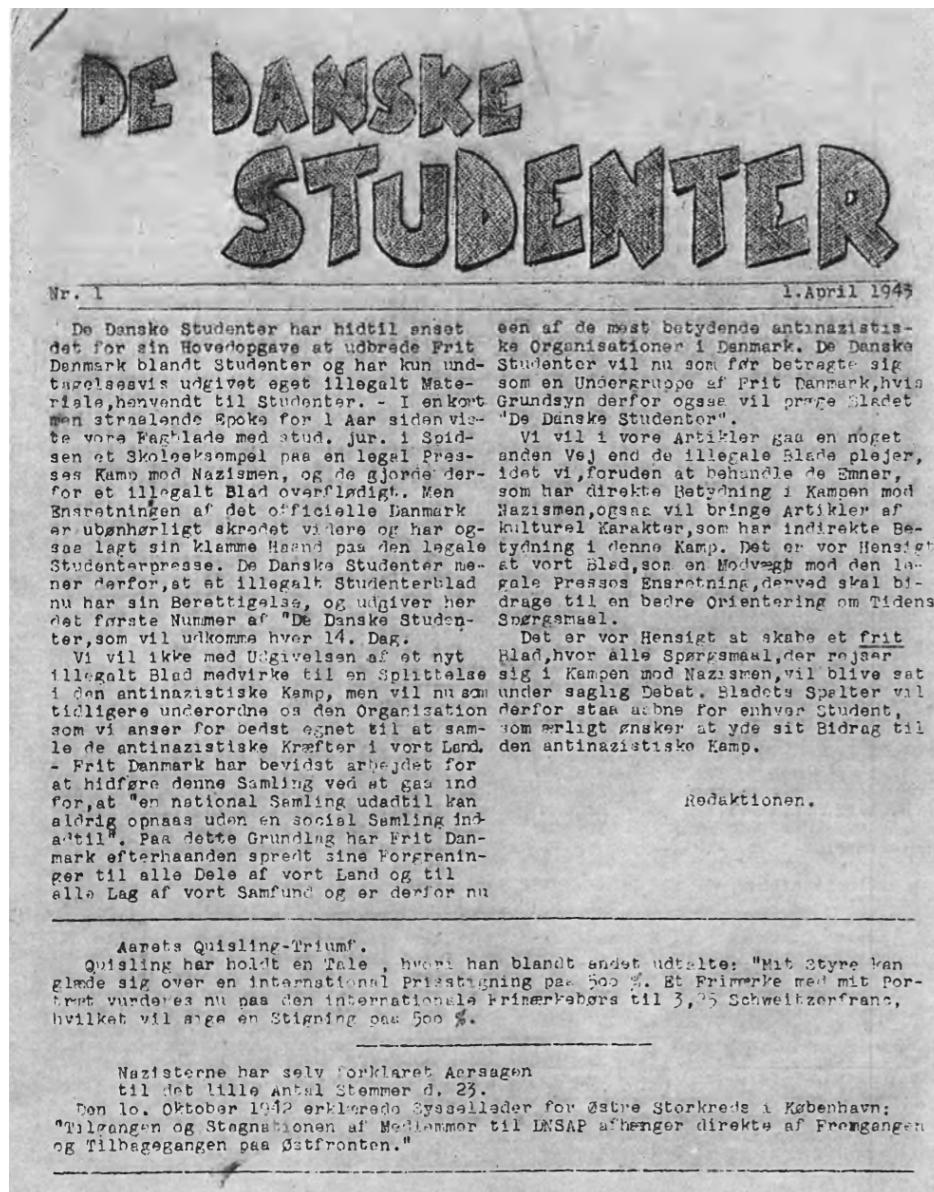
»Hjemmefronten« var ikke altid lige smuk. Men var den trukket i stadstøjet som her - med røde dannebrog under navnet - præsenterede den sig meget fornemt.

»Fri Presse« var særdeles let overskuelig, vel disponeret og sat op med journalistisk dygtighed. Med dette nummer - 20. marts 1944 - gik organet »29. august« op i »Fri Presse«.

»Fri Presse« var særdeles let overskuelig, vel disponeret og sat op med journalistisk dygtighed. Med dette nummer - 20. marts 1944 - gik organet »29. august« op i »Fri Presse«.

IV

Vi er dermed, med den siksakkurs, det giver at følge de enkelte blade helt frem, nået til nytår 1943 og dermed til det halvår, i hvilket det egentlige net af illegale blade blev spundet ud over hele landet, byggede på de erfaringer og Forbindelser, de første Bblade havde skabt.

Den 1. april 1943 begyndte »De danske Studenter« at komme - et enkelt af vore unge akademikers bidrag til modstands-ændens rejsning under det politiske dødvande.

En væsentlig nyhedskilde var fra første færd de fortrolige meddelelser, som Ritzaus Bureau sendte ud til dagspressen, de informationsbreve, som en række pressebureauer og korrespondenter i København udsendte, og politiets fortrolige efterretninger - de, som blev til »Rigspolitichefens Avis«. Der var lækager på alle bladredaktioner og i politiets rækker!

I 1943 tog krigsbegivenhederne fart, de politiske forhold tilspidse- des indenlands, og mens man før havde haft arbejde med at skaffe stof til illegale blade, blev det nu et arbejde at presse stoffet sammen, at resumere, at holde øje med begivenhederne.

Straks fra nytår så et par betydningsfulde blade dagens lys. Det ene var »Danske Tidende«, egentlig en aflægger af »De frie Danske«, skabt af Nicolai Blædel, der var utilfreds med det illegale Ekstrablads tone. Bladet bragte en polemisk-saglig tone ind i den illegale presse. Man mærkede, at her talte kyndige folk. Tyskerne opdagede aldrig Blædels illegale arbejde, skønt han var en af de første, de burde mistænke. 29. august arresterede de ham, rent rutinemæssigt. Det satte bladet i stå, men »udgiveren«, den tidligere Flyver Drescher (»Poulsen«), som færdedes hjemmevant mellem faldskærmsfolk og illegale, fortsatte efter en pause udgivelsen med støtte af forskellige journalister. Senere trådte Hans Hedtoft og Ole Bjørn Kraft ind i redaktionen - et kompagniskab, som vilde have rystet mangen politiker, om han havde anet dets eksistens! Bladet havde aldrig noget stort oplag, men kom i ret vid udstrækning til udlandet. Det var teknisk beundringsværdigt, idet Drescher fandt på at fotografere hele maskinskrevne sider og fotokopiere.

I februar kom det tidligere omtalte »Hjemmefronten«, forberedt af »Frit Danmark«s redaktør. Kort efter begyndte »Fri Presse« som månedsblad. Det blev i 1944 et 14-dages blad, med oplag op til 50.000. Det redigeredes af en ung akademiker, Bent Jørgensen, der kom til at spille en rolle i Frihedsrådets Bladudvalg. Det var upolitisk og sagligt. I samme periode så bladet »Ungdommens Røst«, der var ungenkommunistisk, men ikke særligt præget af politisk farve, dagens lys. Også studenterne rørte på sig igen, med bladet »De danske Studenter«, som hurtigt vandt sig en position. For første gang klang sønderjydske toner - bladet »Dannevirke« begyndte at udkomme. Fra marts kom »Danskeren«, der som et smukt trykt blad i lilleputformat med stregklicheer hurtigt placerede sig. Den illegale presse begyndte at ligne den legale i udstyr!

På dette tidspunkt havde en række illegale bladfolk fået kontakt med hinanden. Det blev til et nyhedsbureau. Ideen var en enkeltmands; en ung stud. med. Hakon Zimsen, som bl.a. kendte Sejr og Sonny Nielsen, viste særlige evner til at finde de illegale redaktører i deres smuthuller. Han drøftede med dem en plan om at lade alt illegalt stof tilflyde alle. Da bladene udkom på mange forskellige tidspunkter, var der ingen risiko for, at de af den grund skulle komme til at ligne hinanden. Der var rigeligt stof. Blot een dags begivenheder var nok til at fylde et illegalt blad. Alt for meget gik tabt. Man enedes om at danne »Den illegale Presses Fællesorganisation, Reportageafdelingen«, og det praktiske arbejde med at behandle indsamlet stof og sende det ud blev overdraget Zimsen og »Brødrene Møller«, d.v.s. lrs. Prytz' fuldmægtig, Aksel Richard Møller, og hans broder. Man bevægede sig fortsat indenfor ret snævre kredse. »Nordisk Nyhedstjeneste« så dagens lys 1. juni 1943. Manuskripterne - for som manuskripter til illegale blade måtte publikationen betragtes - var oprindelig maskinskrevne. I august begyndte man at duplikere. Man fik hurtigt kontakt med kendte modstandsfolk, bl.a. skoleinspektør Ryefelt og Peter de Hemmer Gudme, og skaffede stof dels gennem Sejrs gamle kontakt på »Nationaltidende«, dels gennem »De frie Danske«s forbindelser på »Politiken«. Desuden fik man kilder på offentlige kontorer og hos politiet. Efter 29. august overtog den løsladte lrs. Prytz og den efter aktionen mod »Frit Danmark« efterlyste afdelingsleder Christoffersen det praktiske arbejde, og »Nordisk Nyhedstjeneste«s abonnenter i København dannede den såkaldte »bladkreds«, som senere spillede en rolle, da Frihedsrådet dannede sit bladudvalg i februar 1944, idet den fik to repræsentanter, Niels Jørgensen og Peter de Hemmer Gudme ind i udvalget. En senere meget kendt modstandsmand, pastor Sandbæk, berejste Provinssen og tegnede abonnementer til »Nordisk Nyhedstjeneste« og, senere, til »Information«.

Da begivenhederne løb helt løbsk i august, blev det bl.a. af hensyn til illegale løbesedler og af hensyn til den udadvendte, endnu primitive, men dog eksisterende nyhedstjeneste, nødvendigt at give daglige rapporter, simpelt hen for at kunne holde rede på stoffet. Leverandøren fra »Nationaltidende« sendte derfor direkte meldinger til de vigtigste af »Nordisk Nyhedstjeneste«s abonnenter, der så fik en samlet og udvidet forsendelse fra bureauet een eller to gange om ugen. Til Sveri-

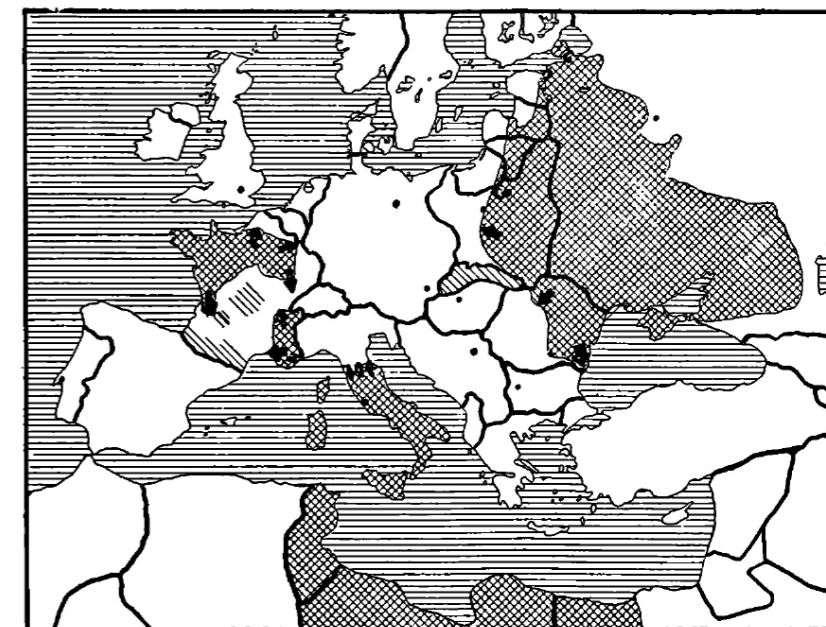
DANSKEREN

2. AARGANG

4. SEPTEMBER

NR. 8

Hele den tyske Hær i Opløsning

FRONTKORT PR. 1. SEPTEMBER 1944

De kryds-skraverede Omraader betegner de allierede Hæres Fremrykning, de enkelt-skraverede Omraader viser Frihedskæmpernes Resultater. (Kampene i Jugoslavien og Grækenland er ikke anført). — Situationen er iøvrigt i Dag: Rumænien har kapitulert. Bulgarien søger Fred, Regeringskrise i Ungarn, Opstand i Slovakiet, Jugoslavien og Grækenland frigøres for bulgarske Tropper, Finland i Fredsforhandlinger med Moskva. — Russiske Tropper er efter at have overtaget de rumænske Oliefelter naaet frem til Bulgariens Grænser, og i Vest- og Sydfrankrig gennemfører de allierede Fremrykningen i et Tempo, som fuldstændigt overskygger Tysklands Forestilling om Lynkrig. — Indkredsningen fra Øst, Syd og Vest er fuldkommen.
SKAL RINGEN SLUTTET?

ge og dermed til England gik disse nyheder, der var for udførlige til at kunne radiosendes af faldskærmsfolkene, og for lidt militære til at gå ind i den militære efterretningstjenestes materiale, i begyndelsen ad forskellige veje, hvoraf den vigtigste var den såkaldte »Tuborgrute«, formidlet af Henrik Kraft. De havnede ret tilfældige steder i Sverige.

Disse nyhedsbreve fra »Nationaltidende«s politiredaktion havde oprindelig intet navn. En væsentlig del af stoffet var fortrolige, indtelefonerede meddelelser til bladets telegramredaktion, som, for at de ikke skulle gå i trykken ved en fejltagelse, forsynede dem med overskriften »Til Information«, efterhånden blot »Information«. Denne betegnelse blev lidt efter lidt brugt også til de illegale forsendelser. Kort før 29. august bad »Nationaltidende«s bestyrelse, først og fremmest T. K. Thomsen, om »informationer« fra politimedarbejderen, og det var derfor i lang tid muligt at camouflere de illegale meddelelser ved simpelt hen at fremstille flere eksemplarer end dem, bestyrelsen fik, og føje udpræget illegale meddelelser på til sidst. Man har senere fundet det ganske pudsigt, at T. K. Thomsen var med til at døbe »Information«!

I flere måneder fungerede den illegale presses nyhedstjeneste da på den vis, at »Information« kom daglig, mens en væsentlig del af stoffet genoptryktes af »Nordisk Nyhedstjeneste«, yderligere suppleret med andet stof. Abonnent-

Bent Jørgensen.

Niels Jørgensen.

Peter de Hemmer Gudme (1897-1944) tog studentereksamen 1915, blev løjtnant ved Wasa Bataillon under Finlands Frihedskrig 1918 og deltog året efter i Dansk Baltisk Auxiliær Corps under kampene i Estland. Derefter fortsatte Gudme sine studier, blev 1922 cand. theol. og foretog studierejser til udlandet. 1925-29 var han medarbejder ved Ekstrabladet, 1929-34 ved Berlingske Tidende og fra 1934-40 udenrigspolitisk redaktør ved Nationaltidende. I Finlandskrigene 1939-1940 og 1941 var han krigskorrespondent. Efter den 9. april fandt Gudme hurtigt sin plads i kampen mod nazismen; i inspirerende foredrag talte han Nordens sag så stærkt, at han d. 27. november 1942 af Højesteret blev idømt 4 måneders hæfte. Han arbejdede ivrigt i efterretningstjenesten, skrev artikler i de illegale blade, og især »Hjemmefronten« og »Nordisk Front« bar umiskendelige præg af hans personlighed. Gudmes måde at gå under jorden på er legendarisk: Han blev boende, ændrede udseende og var nu »Lassen«, som havde overtaget Gudmes opholdssted, mens denne var i Sverige! En skønne dag gik det galt. For ikke at røbe sine kammerater valgte han døden. Den 3. december 1944 styrtede han sig ud fra 5. sal i Shellhuset og dræbtes på stedet.

kredsen var praktisk talt den samme. Først i 1944 enedes man om en deling af stoffet, så »Information« bragte alt indenlandsk, »Nordisk Nyhedstjeneste« alt udenlandsk. På dette tidspunkt havde Prytz og Christoffersen måttet hellige sig andet arbejde. Gudme og Ryefeldt skaffede en afløser i cand. jur. Oliver Olesen. I maj måned blev de to bureauer slået sammen til eet med begge navne som titel, men med »Information« brugt i daglig tale, fordi det var det mest mundrette. Bureauernes eller Bureauets Nyhedsmeddelelser kom alle hverda-

ge fra starten og til og med 5. maj 1945.

Det var en pulje, alle illegale blade puttede nyheder i, idet redaktionerne på een gang var meddelere og læsere. Takket være dette samlested, gik nyhederne ikke mere til spilde, men der udsendtes dog væsentlig mere, end den samlede illegale presse kunne trykke, idet mange blade jo lagde hovedvægten på kommentarer. På grundlag af informationerne opstod efterhånden en række »Nyhedstjenester«, som i krigens sidste fase kom dagligt. Af endnu større betydning var det, at bureauet hurtigt fik kontakt med »Dansk Pressetjeneste«, som lagde ud i Stockholm efter 29. august. Denne kontakt var til krigens sidste dag daglig, og stoffet gik videre til London-radioen og til udenlandske bureauer og blade. Resultatet var, at en meget stor del af nyhederne, i bearbejdning fra Dansk Pressetjeneste, tryktes i den frie verdens presse i en stadigt glidende strøm.

Æren for den intime kontakt med omverdenen tilkommer, næst efter Dansk Pressetjeneste, en enkeltmand, radioforhandler Robert Jensen, kaldet »Tom«, der indlagde sig uvisnelig fortjeneste som arrangør af flere illegale ruter. Hans radioforretning, Gyberg & Jensen på Vesterbrogade, var længe før den 29. august et illegalt postkontor. Han faldt på sin vagt i eftersommeren 1944, da tyskerne stormede hans »Postkontor« på Forchhammersvej. Hundreder af mennesker havde

han sendt over, tons af post havde han afsendt eller modtaget. »Tom« indså betydningen af en daglig nyhedstjeneste til Sverige, længe før den illegale presses egne folk var klar over det. Han havde arbejdet sammen med Gyberg, Hendil og Kraft og fortsatte arbejdet i øget målestok, da de tre andre var kommet til Sverige og påtog sig arbejdet på den anden side Sundet. I forholdet til »Information« nøjedes han ikke med at være den passive postmester. Han supplerede selv stoffet, hvis der hændte noget »efter redaktionens slutning«, han sørgede for fotografier til de udenlandske aviser, og han gjorde det, som fik den mest afgørende betydning af alt: Han samarbejdede med andre ruter, så »Information« altid kom af sted med først afgående båd, og han bad om »Ekstraudgaver«, hvis der hændte noget vigtigt. En »Ekstraudgave« i eet eksemplar har adskillige gange betydet, at »Tom« lod en båd afsejle alene af den grund, med al den risiko, en illegal transport ved højlys dag betød. »Tom« - og hans vigtigste kontaktmand på den anden side, Leif B. Hendil, - havde den rette journalistiske glød, og forstod, at selvom ethvert konkurrencemoment var udelukket og nyhederne altid nyheder for udlandet, hvor sent de end nåede frem, så var den friske nyhed langt mere værd end den, som var 24 timer gammel. En nyhed om en ting, som lige var hændt, eller, endnu bedre, som var i udvikling i det besatte Danmark, var sikker på at komme i udlandets aviser. En flere dage gammel nyhed var historie! Sådan gik det til, at mindre begivenheder i Danmark ofte af allierede aviser blev foretrukket for større begivenheder i Norge eller andre besatte lande, simpelthen, fordi de kunne skrive, at det skete i går eller i formiddag eller i aftes.

Da samarbejdet mellem »Information« og »Dansk Pressetjeneste« fungerede helt knirkefrit i løbet af efteråret 1943, arbejdedes der i virkeligheden som på et legalt pressebureau. Pressetjenesten supplerede stoffet med meddelelser fra egne korrespondenter, bl.a. journalist Chantelou fra »B.T.« (»Paul«), og det svenske Tidningarnes Telegrambureau fik nyheder ud af det besatte Danmark dels gennem sin legale korrespondent, Hermansson, dels, når han var i unåde, fra en hemmelig korrespondent, den tidligere omtalte Peter Petersen, der blev redaktør af »De frie Danske« efter Holbech. Fra Nordjylland gik meddelelser direkte over ad de nordjydske ruter. »Toldstrup«s hovedkvarter havde således i krigens sidste periode næsten daglig direkte »Nyhedskontakt« via Göteborg.

Robert Jensen.

trædende politifolk havde den efterlystes telefonnummer og ringede nyheder ind i de sidste formiddagstimer, før »bladet« gik i trykken. Et intimt samarbejde med centraladministrationen og med udenrigsministeriet fandt også sted, og »Information« fik af den grund et mere og mere autoritativt præg. Fra Frihedsrådets start var det rådets medde-

Peter Petersen.

Det var på et meget tidligt tidspunkt ingen hemmelighed for dansk politi, hvem »Information« var, og hvad det bestilte. Men tiderne havde nu ændret sig så meget, at politiet samarbejdede direkte med de illegale. Kontorer, som havde til opgave at bekæmpe illegaliteten i alle dens former, var nyhedsleverandører i største stil. Eksempelvis gik Dagmarhuslisterne over anholdte fra det forløbne døgn direkte til »Information«. Selv efter at bureauets leder var gået under Jorden - i marts 1944 - fungerede alle disse kontakter effektivt, ja, frem-

trædende politifolk havde den efterlystes telefonnummer og ringede nyheder ind i de sidste formiddagstimer, før »bladet« gik i trykken. Et intimt samarbejde med centraladministrationen og med udenrigsministeriet fandt også sted, og »Information« fik af den grund et mere og mere autoritativt præg. Fra Frihedsrådets start var det rådets meddelelsesmiddel til den illegale presse. Rådets meddelelser blev givet af Mogens Fog eller Åge Schoch, dels beregnet til fortrolig orientering for de illegale grupper, dels til offentliggørelse. Bureauet fastholdt dog en vis selvstændighed og gik i en enkelt sag, Forholdet til den finske krig, direkte imod Frihedsrådet. På samme vis fastholdt hvert enkelt af de illegale blade sine demokratiske rettigheder. Frihedsrådet gav paroler, ikke ordrer, og det hændte, at bladene var uenige, men polemik blev i videst muligt omfang undgået.

»Information« - »Nordisk Nyhedstjeneste« fik aldrig karakteren af et illegalt blad. Dets oplag blev af Sikkerhedsgrunde holdt nede med alle midler. Alligevel voksede det langsomt til ca. 1000 pr. dag, idet man efterhånden kom ind på at sende de daglige breve til en række indflydelsesrige personer for ligesom at »illegalisere« dem. Blandt modtagerne var derfor efterhånden en hel række politikere, og det førte hurtigt til intim kontakt med den såkaldte »farligste« illegale klike, og dermed til flere nyheder. Endvidere kom man ind på at give alle illegale grupper, som bad om det, de daglige breve, således at den intime kontakt med sabotage-, militær- og efterretningsgrupper på den måde sikredes.

Blandt de første abonnenter var Kongen, hvis forhold til den illegale presse hurtigt var blevet ret hjerteligt. Til den allerførste »Frie Danske«-gruppe havde kongen sendt bud, at det var ønskeligt, om man holdt inde, da arbejdet ville skade. Fra gammel tid havde Kai Holbech imidlertid kontakt med kongehuset, og han gik uden videre selv op på Amalienborg med »De frie Danske«. Fra den tid blev kongehuset trofaste læsere. »Information« og »Hjemmefronten« leverede i de hektiske efterårsmåneder 1943 i samarbejde under navnet »Hjemmefrontens specielle Nyhedstjeneste« kongen maskinskrevne nyhedsrapporter til Sorgenfri, formidlet gennem lederen af politivagten. Samtidig påbegyndtes leverancen af »Information«, og man gik endda et skridt videre. Mens illegale blades læsere normalt ikke havde mulighed for at finde bladets redaktion, var det for bureauets arbejde nødvendigt med kontakt både den ene og den anden vej. Man tildelte derfor alle abonnenter et nummer og gav dem en dækadresse at henvende sig til. De skulle så blot undertegne breve med nummeret. Også kongen, og kort efter en række af kongehusets andre medlemmer med dronningen og kronprinsen i spidsen, fik numre og muligheden for at nå redaktionen med meddelelser! Mulighederne blev ved et par lejligheder benyttet.

Takket være en forstående forbindelse i postvæsenet kunne postboks-systemet benyttes. Bureauet havde helt enkelt sin egen postboks, og var der fare på færde, blev en bestemt plakat på Købmagergades Posthus flyttet! Posten indleveredes hver eftermiddag på skiftende københavnske posthuse. Et par konvolutter uden adresse indeholdt numre til postvæsenet. Det hændte, at forsendelser blev beskadiget eller forsvandt. I de fleste tilfælde var årsagen nysgerrighed i postvæsenet.

Den illegale nyhedstjeneste fik sin ilddåb under folkestrejken i København i juni—juli 1944, da det tyske militær besatte fæstningsterænet omkring København og alle udfaldsveje. Da telefonerne blev spærret, var det forbundet med de største vanskeligheder at opretholde forbindelsen mellem Provinsen og København og livsfarligt at få nyhedsstoffet sendt til udlandet. Den tyske spærring var meget effektiv; det var nødvendigt at nå helt til Roskilde, før man kunne komme videre til det øvrige land. Både Provinsens Bladgrupper og Bladgrupperne i København kom ud for situationer, der krævede konduite og opfindsomhed.

Det lykkedes Information at arbejde videre, og der etableredes nøje kontakt mellem de københavnske bladgrupper, der med få timers mellemrum afhentede nyhedsstoffet på forud aftalte steder. Disse nyheder blev meddelt den københavnske befolkning gennem løbesedler og sendtes til Sverige med særlige ruter. »Tom« havde på det tidspunkt postkontor på Forchhammersvej, og alene fra dette kontor afsendtes post til Sverige fire gange i døgnet, således at den svenske radio i sin middagsudsendelse kunne meddele, hvad der var sket i København i formiddagstimerne. De erfaringer, som blev indhøstet i disse hektiske dage, blev grundlaget for den senere udbygning af nyhedstjenesten. Man fik, efter militært mønster, trukket særlige telefonledninger, således at det var muligt at telefonere uden om centralerne - ud gennem det område, som tyskerne under strejken holdt spærret, og der blev truffet aftaler om, at de militære radio- og telefonforbindelser til Sverige måtte benyttes af nyhedstjenesten.

Da tyskerne lagde jernring omkring hovedstaden, befandt kun eet af Frihedsrådets medlemmer sig inde i byen, og han måtte i de første døgn ene mand tage ansvaret for de opråb, som gennem nyhedstjenesten blev udsendt til befolkningen. Senere lykkedes det de fleste af medlemmerne at snige sig gennem de tyske linier, og forud for afblæsningen af strejken gik møder, i hvilke næsten hele rådet deltog.

Takket være den kendsgerning, at statens civile luftværns ledningsnet stadig kunne benyttes, var det muligt at få rapporter ind fra Provinsen, og ad de samme linier gik meldingerne tilbage om, hvad der skete i København. Det varede også et stykke tid, før tyskerne fandt på at standse fjernskriverforbindelsen, og trods risikoen i spærrelinierne lykkedes det at opretholde kurertjenesten. Det kan nu bagefter røbes,

Gestapo har i Nat gennemført en større Razzia, rettet mod den københavnske Lægeverden. Saavidt man i Formiddag har Oversigt over Situationen, er 25 til 30 Læger ført til Dagmarhus og Shellhuset. Det er dog vanskeligt at skelne imellem, hvem der er sat fast, og hvem der er flygtet. Af Navne kender man i det øjeblik, disse Linier skrives, kun: Lægeforeningens Formand, Kongens Livmedicus, Dr. Mogens Fenger, Børnelæger, Dr. Kistrup, Øjenlægen Dr. Sterfen Lund, Havnegade. Det forlyder, at man ogsaa eftersøgte Professor Chievitz, men det menes ikke, at han er fundet. Tyskerne hævder at have en konkret Sigtelse imod de arresterede i Forbindelse med en Sag imod Dr. Lehmann. Denne Sags nærmere Enkeltheder kendes ikke. Arrestationerne har, da de blev kendt i Morgensvagt, enorm Opsigt, og de danske Myndigheder er stærkt foruroligede. En saa omfattende Razzia imod Læger vil kunne mærkes i vide Kredse, og i Tilfælde af en Skærpselse af Krigssituationen er det en meget alvorlig Ting, at saa mange Læger er sat ud af Spillet.

Gestapo var i det hele taget travlt beskæftiget i Aftes og i Nat. Man foranstaltede paa Antspsyhuset i Gentofte stor Eftersøgning efter Professor Morville, som man ikke fandt, og i ABC Gaden paa Vesterbro var der en timelang Undersøgelse, hvorunder hele Gaden var afspærret. Resultatet kendes ikke. Desuden var der storstilte Ransagninger i Firmaerne Nilfisk og Grauballe (Allegade). Det sidste arbejder for Værnemagten og har været udsat for Sabotage. Man mener, der er søgt efter Vaaben, men ved endnu intet positivt. En Arrestation af Dr. Grut paa Hygiejnisk Institut har næppe Forbindelse med Natens Begivenheder. Dr. Grut er anholdt for Forbindelse med Anders Georg, Politiken (Ransagning hos Fæderen, Generalen, tidl. omtalt i Inf.).

Den døde Pastor Severinsen er blevet benådet. I den Forbindelse kan følgende, der dog ikke bkr offentligt omtales, have Interesse, evt. danne Skole: Da en Kreds af Mænd i Midtjylland erfarede, at Pastor Severinsen havde en ikke ubetydelig Gæld fra Stuedietiden, dannede de en Komite, der skal skaffe denne Gæld ud af Verden, saa i hvert Fald denne Eyrde lettes fra den dømtes Skuldre. Det er ment som et Haandslag til en god dansk Mand fra Landsmænd.

Til Jylland er ankommet en Styrke paa ca 500 SS Folk og tysk Feldpoliti med Biler og Ambulancer etc. Det drejer sig om et af de fra Østfronten og Balkan kendte flyvende Korps, der bekæmper Partisaner. Det var indkvarteret i Ribe Tirsdag, men er sendt videre Nord paa. Det skal sættes ind i Tilfælde af Uroligheder under Invasion.

En tysk Soldat blev i Aftes skudt ned paa Valby Station. Han rantes i Underlivet og saaredes livsfarligt. Gerningsmanden, der er ukendt, forsvandt. Der skal i denne Forbindelse atter advares imod Overfald af denne Art. De er bytteløse og faar højst uheldige Følger. Det skal dog tilføjes, at det i en Række Tilfælde drejer sig om private Opgør, Tyskere imellem. Under alle Omstændigheder gaar det ud over den danske Befolkning.

Stikkeren Pelving er ankommet til Flensborg, hvor han skal arbejde indtil videre. Han, der er fra Ribe, har været stærkt medvirkende til Afsløringen af Sabotagegruppen i Ribe og til Arrestationerne i Haderslev.

DNSAP har som Forrædere ekskluderet: Folketingsmand Einar Jørgensen, Direktør CC Fischer, København, Translatør Aage H. Andersen (Redaktøren af Kamptegnet), Portier Felix Lennholm, Berlin (Sysselleder for danske Nazister i Tyskland), Kaj Liljengreen, Nakskov (kendt fra det saakaldte Attentat, udført af Provokatøren Louis Segato), Adolf Rud, København, Bankfuldmægtig Lerche, København, Viceskoleinspektør Brodthagen, København (Stifter og Leder af Lærer-Paggruppen), Barbermester Enkeballe, Hørsholm og Gdr Hellesen, Hørsholm (hvilket Navn for en Nazist).

Der er udstedt Instruks om, at intet Medlem af DNSAP kan indtræde som Medlem af Schalburgkorpset, Dansk Folkeværn eller nogen dertil knyttet Organisation, derunder Antijødisk Liga. Medlemmer med dobbelt Medlemskab maa vælge, Schalburgfolk, som er Medlemmer af DNSAP, og som ikke kan løses fra Tjenesten, skal tage Orlov og maa under Orloven ikke omgaa Partifæller. Partiet vil i Stedet udvide sin SS-Styrke og praebegynde Mødevirksomhed. "Fædrelandet"s Stilling er usikker, men det er i hvert Fald ikke mere Partiorgan. Derimod er Ugebladet "Nationalsocialisten" Partiets Kampblad. Eksklusionen af Aage H. Andersen betyder, at Kamptegnet, der i nogen Tid har været en Del af "Nationalsocialisten" tolt udryddes.

Her - i »Information - Nordisk Nyhedstjeneste« - var det den rene saglighed, der førte ordet. De tætskrevne sider vrimlede med oplysninger, som ingen inden for oressearbejdet kunne undvære.

at posten til bl.a. »Sorgenfri« gik ud med det svenske gesandtskabs bil.

En stor del af posten til Sverige afgik fra Amager og måtte passere fem tyske spærrelinier på Knippelsbro, hvor tyske soldater foretog kropsvisitation. Ikke des mindre lykkedes det at få såvel post som billeder igennem og at få friske svenske aviser ind i byen. »Tom«s folk viste den største opfindsomhed og en undertiden helt eventyrlig dristighed for at få materialet gennem de tyske linier. En ung mand ved navn »Thorkild«, som senere blev skudt i forbindelse med aktionen mod Forchhammersvejkontoret, cyklede således over Knippelsbro med posten ubeskyttet anbragt på styret. Han fortalte tyskerne, at det drejede sig om gamle aviser til at pakke fisk ind i, og da tyskerne ikke kontrollerede datoen på aviserne, ja end ikke pakkede avispakken op, gik den glat igennem. På Vesterbrogade blev en af løbeseddeludde-lerne pågrebet af to tyske soldater. Det lykkedes ham at slå den ene i jorden og at bide den anden så alvorligt i struben, at han måtte slippe sit tag. Manden slap uskadt bort, men blev senere dræbt på Kafé »Odin« på Østerbro. Uddeling af løbesedler var i det hele taget forbundet med den allerstørste risiko, idet der fra de tyske patrouillebiler og fra Schalburg- og Sommerkorpsets vogne blev skudt mod alle opløb og mod alle mistænkelige personer. De nætter, da bålene flammede på gaderne, og da der smældede skud på hvert gadehjørne i København, var de illegale bladgrupper i bogstavelig forstand i ildlinien. Deres tab var procentvis uhyre ringe; men på grund af den dristighed, som måtte vises af ruternes personale i en situation, hvor hurtigheden måtte gå forud for sikkerheden, fik tyskerne et alt for godt indblik i, hvorledes nyhedstjenesten fungerede, og det lykkedes dem senere, da forholdene faldt mere til ro i byen, at slå ned på flere af de kontorer, som havde været mest brugt under strejken. Man må heller ikke se bort fra, at nyhedstjenestens succes i de urolige døgn havde ophidset ministerierne i Berlin. Man ved, at Gestapo i Danmark fik alvorlig påtale fra hovedkvarteret, der daglig blev irriteret af rapporter om, hvad der var sagt i svensk og engelsk radio. I august-september-oktober koncentrerede Gestapo derfor sine anstrengelser for at komme hele nyhedstjenesten til livs, og man havde i nogen grad heldet med sig. Der var dog sørget for, at reserver stod parat, og det lykkedes aldrig tyskerne at finde ud af, hvorledes nyhedsstoffet blev fordelt landet over. Hele den del af den illegale nyhedstjeneste var intakt lige til den dag, krigen sluttede.

På et ret tidligt tidspunkt fik man arrangeret nogle specielle daglige forsendelser til Sverige ad de normale trafikruter. Fra overbetjentene Madsens og Dinesens kontor på Politigården, et illegalt centrum, gik et »Information«-s-eksemplar til færgen i Frihavnen. Et andet besørgetes hver dag, gemt i en madkasse, om bord på Helsingørfærgen, og et tredje gik til Malmø med ruteflyveren, skjult i en hul bremseklods.

Bureauet blev i omtrent et år drevet af en ganske lille kreds. Det blev revet op første gang, da K.U.s næstformand i København, O. E. Christensen, »stak« et illegalt møde i Tivoli og blev skyld i Birger Mouritzens og S.E.-redaktøren Kjeld Frederiksens død, anden gang, da Gestapo i oktober 1944 rullede »De frie Danske« op, dræbte Holbech og fangede Fog, Mikkelsen og Outze på Gl. Kongevej. I tilslutning til Outzes anholdelse og hele den øvrige velforberejdede aktion fik man fat i nogle af »Information«s folk, bl.a. Olesen og Ebbesen-Sørensen. Heldigvis var afløserne straks parat. Efter folkestrejken havde en hel gruppe af københavnske journalister, som havde fundet sammen for i en invasions-situation at samarbejde om en avis, arbejdet intimt sammen med »Information«, og den trådte til så hurtigt, at »Bladet« udkom, som det skulle, næste dag, om end i noget mindre format end sædvanligt. Arbejdet lededes af en af bureauets bedste »kilder« indtil da, »Social-Demokraten«s politimedarbejder, Sigvald Kristensen, der havde førsteklasses politiske og politimæssige forbindelser. Han blev imidlertid også hurtigt eftersøgt så skarpt, så han måtte flygte, og han afløstes da af et triumvirat: Redaktør Kai Johansen, Landbrugsrådet, en veteran i efterretningstjeneste og nyhedstjeneste, redaktionssekretær Eigil Steinmetz, »Nationaltidende«, en af »Information«s hjælpere fra starten, og politimedarbejder ved »Politiken« Næsh-Henriksen, der også havde arbejdet længe i nyhedstjenesten. Kai Johansen dyrkede især de politiske forbindelser. Tilknytningen til Frihedsrådet blev samtidigt endnu intimere, man fik arbejdet bedre fordelt og systematiseret, en række nye sikkerhedsforanstaltninger blev indført og en hel række erfarne journalister, bl.a. Overgård Nielsen, Kai Christiansen fra Ålborg, Bidstrup fra Skagen, Carl Roos etc., knyttet til bureauets daglige arbejde. Decentralisering blev gennemført. Mens man hidtil havde skrevet, duplikeret og lagt i konvolutter i samme lokale, fik man nu redaktion et sted, trykkeri et andet, pakkested et tredje, kuvertskrivestue et fjerde og distributionscentral et femte sted. Den ene gruppe anede

ikke den andens eksistens. Finansieringen blev også gjort lettere, idet man simpelt hen gennem den senere finansminister H. C. Hansen fik, hvad man skulle bruge, af - statskassen! Arbejdet var hidtil udført for helt private midler. Efter 19. september havde »Information« fået den intimeste tilknytning til det illegale politi. Den blev nu udbygget yderligere, og bureauet blev abonnent på et af de ganske få eksemplarer af politiets fortrolige meddelelser, som daglig udsendtes. Resultatet blev, at alle meddelelser om stikkerlikvideringer, mord og alle slags forbrydelser, simpelthen var selve den autentiske meddelelse fra det illegale politis ledelse. Misforståelser kunne stadig ske, men det har bagefter vist sig, at det kun drejer sig om en forsvindende lille procentdel. I det store og hele kunne materialet direkte benyttes i efterforskningsarbejdet mod landsforræderne. Forbindelsen til omverdenen blev yderligere udbygget, bl.a. fik man tilladelse til at benytte radio til vigtige nyheder. Bureauet fik i øvrigt af studenternes efterretningstjeneste egen radiostation, som benyttedes i de sidste dage før kapitulationen. Med Militærets Efterretningstjeneste blev samarbejdet så intimt, at man i krigens sidste fase ligefrem delte kontorer! Gestapo, som ikke efter aktionen i oktober havde fået fat i abonnenterne eller opdaget, hvordan arbejdet foregik, var på vild jagt efter nyhedsbureauet og fik fat i dets trykkeri i Ryesgade, men ikke i redaktionen.

Arbejdet med »Information« kostede menneskeliv. Birger Mouritzen er allerede nævnt. Peter de Hemmer Gudme, som hele tiden stod bureauet nær, begik selvmord i Shellhuset for ikke at røbe noget. To af bureauets bedste medarbejdere i forbindelsen med udlandet, Peter Fyhn og grev Ludvig Reventlow, blev henrettet.

Den danske nyhedstjeneste havde den glæde gentagne gange at modtage hilsner fra England med ros og opmuntring. Det blev over for de danske i London fremhævet, at den danske nyhedstjeneste havde udviklet sig til den bedste, hurtigste, fyldigste og mest pålidelige i noget besat land. For denne hyldest har ikke mindst bureauets sidste redaktion æren. De forvandlede enkeltpersoners nyhedsindsamling til noget, man med fuld ret kan kalde den danske Stats illegale Telegrambureau.

Som et eksempel på, i hvor høj grad nyhederne nåede frem, skal nævnes, at reportagen om folkestrejken hver dag en uge igennem stod på forsiden af 2200 aviser i Nord- og Sydamerika. Af endnu større

betydning var det, at meddelelserne så prompte blev sendt hjem igen til offentligheden via London og Stockholm radio. De kunne her kontrolleres, og eftersom det blev konstateret, at de var tilforladelige, fik de stor betydning for befolkningens vurdering af de stadig alvorligere begivenheder og forhindrede bl.a., at tyskernes forsøg på med terror at vildlede danskerne, så de blandede modstandskamp og forbrydelser sammen, helt slog fejl. Hele landet vidste med få timers forsinkelse præcist, hvad der var Schalburgtage, og hvad der var sabotage, hvad der var mord, og hvad der var likvidation.

Forfatteren af dette afsnit giver ved afslutningen af omtalen af den illegale nyhedstjeneste en undskyldning, fordi han så udførligt har skildret et arbejde, han selv var med til at udføre. Det har været nødvendigt, hvis man skal forstå gangen i det illegale pressearbejde i perioden efter forsommeren 1943, da arbejdet fik den form, som viste sig heldig og holdbar resten af krigen.

Og hermed vender vi så tilbage til den egentlige illegale presse og tager den tråd op, som til dels blev sluppet til fordel for omtalen af bureauvirksomheden.

V

Den illegale presses rivende udvikling fremgår tydeligt af listen over bladene. Man har med en slidt kliché sagt, at bladene skød op som paddehatte af undergrunden. Men det er i hvert fald rigtigt og ramende. Tyskerne slog om sig i blinde. Trods stikkerarbejde var det meget få blade, de fik stoppet. Den illegale presse havde, forholdsmæssigt, større tab end andre grene af det illegale arbejde, rutearbejdet ene undtaget. Det var uundgåeligt, fordi dens mænd måtte i forbindelse med offentligheden. Et illegalt nyhedsbureau måtte arbejde som ethvert andet bureau med telefoner, telegrammer, breve og allehånde interviews og møder. En bladredaktion kunne måske dække sig, men så snart bladene skulle fremstilles, var risikoen meget stor. Sabotørerne kunne dukke op fra mørket og forsvinde igen, endnu før eksplosionen havde lydt. Bladfolkene måtte blive på samme sted i timevis, ja, dagevis. Selv en elektrisk duplikator gør støj. Blade i tusindvis lader sig ikke transportere usete. Megen fantasi blev udfoldet, og postvæsenet var utroligt dygtigt til at klare forsendelserne, men at fare rundt i byerne med maskiner, store papirlagre og svulmende postsække var

Det ikke altid morsomme arbejde på et illegalt redaktionskontor skulle gøres. Og en vis spænding kunne naturligvis være over det - selv om det nærmest var til ære for den fotograf, som tog ovenstående billede, at revolverne dominerede så stærkt i ensemblet!

livsfarligt. Der blev arbejdet under alle tænkelige og utænkelige former for camouflage; men de romantiske forestillinger, som næredes af visse konstruerede fotografier, om arbejdet, udført i en art københavnske katakomber, var forkert. Oftest arbejdede man i almindelige lejligheder og udførte trykning og pakning i lokaler, hvor arbejde af den art normalt kunne foregå. »Frit Danmark« havde dog i lang tid sit trykkeri i et almindeligt vaskehus i en villa, og der blev trykt så mærkelige steder som i en kirke. I en periode, foråret og forsommeren 1943, arbejdede adskillige blade i legale bogtrykkerier; men da tyskerne i løbet af kort tid fandt og ødelagde 18 trykkerier, blev det uhyre vanskeligt at fortsætte på denne måde, hvad ingen kan bebrejde bogtrykkerstanden. Tyskerne demonterede som hævn trykkerierne. De dupliserede blade var og blev de sikreste at fremstille. Der blev forbrugt tons og atter tons af duplikatorpapir. Ufatteligt, at tyskerne ikke forbød duplikatorer og salg af duplikatorpapir, så meget mere, som man faktisk forhøjede importen af dette papir, hvoraf det meste kom fra Tyskland selv, netop på grund af den illegale presses glubske forbrug.

Bladene havde allehånde former, fra det mest primitive, elendige duplikatortryk til typografisk helt upåklagelige tryksager. Det var dyrt at fremstille illegale blade, og det var navnlig dyrt at forsende dem,

fordi man måtte ofre fuld porto. Der var intet bladkompagni og ingen billig tryksagstakst! Adskillige bladgrupper tjente penge ind ved salg af illegal litteratur, andre arbejdede med penge, tjent på flygtningetransporter, og atter andre solgte mærkater eller samlede ind. Udgifterne var dog ofte fordelt over mange forsendelsesgrupper, idet man fordelte bladene i store portioner til lokalgrupper, som igen fordelte dem videre, indtil et overkommeligt antal havnede hos een mand eller een gruppe. Af allerstørste betydning blev organisationen D.S.O., »Den sjællandske Organisation«, som, ved siden af visse meget aktive aktioner, specialiserede sig i at fordele illegale blade. Organisationen dækkede store dele af Sjælland med et net, som postvæsenet ikke havde bedre.

En af grundene til, at den illegale presse blomstrede så stærkt i det sidste krigsår, var - og dette er en kendsgerning, bekræftet af Gestapofolk - den øvrige illegale virksomheds aktivisering. Gestapo havde simpelt hen ikke tid til at tage sig af alt og anså med god grund sabotørerne for de farligste, efter at »Kampen om det danske Folks Sjæl« alligevel var tabt for Tyskland. Man regnede ikke det illegale pressearbejde for så farligt og så strafværdigt som det øvrige arbejde, likvidationerne først og fremmest. Det gav - det være sagt uden i øvrigt at forklejne indsatsen - en vis arbejdsro. Gestapofolkene var ivrige læsere af illegale blade og ikke upåvirkelige. Både Bovensiepen og Hoffmann erklærede i samtale med fanger, at man var duperet over den overlegent ironiske tone, som den illegale presse havde tillagt sig efter de første års, som Hoffmann udtrykte det, mere »ha-stemte« tone. Der var sket det, at det foragtelige samarbejde med tyskerne var ophørt, og at Frits Clausen var ophørt med at være en fare. Den 29. august havde rensset luften, og der var tid til at skrive om ting med videre perspektiv og råd til at behandle tyskerne med en vis overbærende foragt. Det er af udenlandske Iagttagere rigtigt blevet bemærket, at noget af det, som imponerede mest, var den illegale presses nøgterne drøftelse af efterkrigsproblemer, en diskussion, som på værdig vis blev indledet af Frihedsrådet med pjecen »Når Danmark atter er frit«. Især i det neutrale Sverige havde den illegale presses tone og hele karakter en forbløffende beroligende virkning, hvorimod man til det sidste stod helt uforstående over for den »kynisme«, hvormed stikkerdrab etc. blev omtalt. Det gik de fleste af de aktive pressefolk sådan, at de i virkeligheden ikke hadede tysker-

ne nær så intenst, som bladenes læsere gjorde - vel sagtens, fordi de i arbejde fandt udløsning for deres følelser.

Fra sommeren 1943 var den illegale presses egentlige opgave løst - det vil sige, at den store opgave: at vende stemningen fra frygt til det, som i nationalsangen udtrykkes med strofen »at møde faren med foragt«, var løst tilfredsstillende. Derfor menes det berettiget, at denne redegørelse udførligst har beskæftiget sig med de første, og først nu, efter at have omtalt nyhedstjenesten, kommer til det store flertal af illegale blade. Danmark fik efter 29. august en sejrsvished, som gav den sindets tryghed, der betingede, at illegale blade i stedet for at rase og skælde, kunne nøjes med at drille og håne - og med at informere. Samtidig, og det er vigtigt, blev der råd til at tage sig af hidtil forsømte dele af befolkningen, fremfor alt landbefolkningen, og til at lade en vis politisk tone, som spæde om efterkrigstidens brydninger, farve pressen.

Det var i arbejdet en stor hjælp, at pressen var svejset sammen til en organisation; hang den end aldrig så løst sammen med »kontakter«, så var den dog sejt forbundet. I spidsen for hele den illegale presse stod fra februar 1944 Frihedsrådets Bladudvalg, dannet, fordi en række bladgrupper med den tidligere nævnte »Bladkreds« i spidsen var utilfreds med, at visse blade var direkte repræsenteret i Frihedsrådet, andre ikke.

Det første bladudvalg bestod af to Frihedsrådsmedlemmer: Mogens Fog og Arne Sørensen, tre repræsentanter for bladgrupperne: Niels Jørgensen, Bent Jørgensen og Peter de Hemmer Gudme, og det supplerede sig efter kort tids forløb med »Information«s redaktør. »Hjemmefronten« blev revet op i maj, og Niels Jørgensen arresteret. Bladet genskabtes af redaktør Martinsen fra »Nationaltidende« og af sagførerfuldmægtig Per Marcussen. Bladudvalget blev meget hårdt ramt. Efterhånden arresteredes alle dets medlemmer undtagen Arne Sørensen. Den, som klarede sig længst, var Bent Jørgensen, der først indhentedes af skæbnen på den berømte Bornholmerrejse, hvor en hel række illegale folk måtte passere revy for Gestapofolk, mens båden sejlede mod Bornholm (Blandt dem, som slap igennem uden at blive genkendt var Aksel Møller, Åge Stentoft og Karen Åbye).

Efterhånden blev bladudvalget da helt omdannet. I 1945 bestod det af: Arne Sørensen fra Rådet, som opgav sin ene repræsentant, cand. jur. Per Marcussen, der havde afløst Niels Jørgensen, stud. jur. Otto

»Dansk Presse« er færdigtrykt, og resultatet har været tilfredsstillende. Nu skal nummeret afhentes og spredes.

I »Morgenbladet«s trykkeri har sætteren tilkaldt redaktøren »Svend Trøst« for at konferere med ham om en eller anden uløselig gåde.

Borch, som afløste Bent Jørgensen, stud. jur. Bent Brier, som repræsentant for en hel gruppe blade og antikvarboghandler Kåber for »Information«. Dette udvalg fungerede til kapitulationen og undgik Gestapos efterstræbelser. Det fungerede endnu mere efter hensigten end det oprindelige udvalg, idet man efterhånden havde oparbejdet et helt rutinemæssigt samarbejde med bladene og havde intimere kontakt med Frihedsrådet end nogen Sinde før.

Dette udvalg drøftede mere principielle spørgsmål, gav Frihedsrådets mere almindelige retningslinier videre, mæglede i stridigheder, formidlede bladgruppernes henvendelser til rådet o.s.v. Om diktat af nogen art var der ikke tale.

Det hele væld af illegale blade i de to sidste besættelsesår lader sig bedst overse, hvis man deler dem ind i grupper og skildrer nogle typiske eksempler.

Der var kirkeligt prægede illegale blade. Bedst kendt blev »Kirkens Front«, udgivet af unge mænd fra de studerende teologers og de yngre præsters rækker, et blad, som fortsatte efter krigen. Kredsen omkring det blev ligefrem en kirkelig retning, så lille den var. Det første nummer af bladet kom i juli 1943 og vakte meget stor opmærksomhed, skønt oplaget kun var på 6000. Det behandlede, ud fra et kristent, men ikke just fredsommeligt synspunkt krigens problemer og gav som speciale underretning om, hvad der blev af præster i Danmark og Norge, ligesom det var inde på kirkens forhold i det øvrige besatte Europa og i Tyskland. Oplaget steg støt til 35,000, og i marts 1944 begyndte man, i direkte samarbejde med »Information«, en nyhedstjeneste. Bladet blev bl.a. sendt til læsere på landet og havde utvivlsomt ved sine synspunkter den allerstørste betydning.

Et vist alvorligt, næsten religiøst præg havde bladet »Folk og Frihed«, måske det fineste af de illegale blade, fordi det midt i den værste kamptid holdt en meget høj standard og tog virkelige problemer op, så de interesserede et intellektuelt publikum. Bladet hørte til kredsen omkring Hammerich-familien. Det ignorerede til en vis grad nyhedsstoffet og beskæftigede sig med tingene på længere sigt ud fra mottoet: »Det er hverken rådeligt eller ufarligt at handle mod samvittigheden« (Luther i Worms). Det begyndte at komme i november 1943 med kun 3000 eksemplarer pr. nummer, men oplaget steg til 20,000, inden krigen sluttede.

KIRKENS FRONT

**+HVOR DER ER KRIG ER DER FRONTER
DEN ENE ER KRISTUS+DEN ANDEN ER
TYSKLAND**

(GOTT U. VOLK)

Nr. 5 - 12/12 1943

KRONIK   JØDEFØRFØLGELSEN I DANMARK

Jødeforfølgelsen i Danmark er nu en historisk Kendsgerning; man kan ogsaa udtrykke det saadan: Mange er saa smaat ved at glemme det, der skete Natten mellem den 1. og 2. Oktober. Vi maa imidlertid ikke glemme Skandselsgjerninger af denne Art, Forbrydelser, som viser, hvilke Afgrunde af Had og Bestialitet, der findes i Menneskesindet og som Fremkaldes ved og uddybes af den nazistiske Odraegelse.

Vi maa ikke glemme vore Jødiske Landsmænd. Det lidt, vi kan gøre for dem, hjælper dem vel ikke stort, men tænke paa dem er da det mindste, vi kan gøre. Vi vil tænke paa dem, vi vil mindes dem, og vi gør det ved sammen at læse et Stykke skrøvet af en 100 % Jøde, Profeten Amos. Stykket staar Kap. 5, Vers 11 - 15, og det lyder i en ret fri Oversættelse:

"Derfor, fordi I tramper paa den lille og kræver ublu Skatter af ham, skal I vel bygge Kvaderstenshuse, men ikke komme til at bo i dem, og plante Vingårde uden at komme til at drikke Vinen. For jeg ved, at jeres Overtumlelses er mange og jeres Forseelses grove, I dor er Fjender af Retfærdigheden, tager I mod Bestikkelse og jager den retfærdige fra Ting. Derfor tier den, der handler fornuftigt i denne Tid, for det er en ond Tid.

Syg det Gode og ikke det Onde, for at I kan leve; saa skal JAHVE, Hærskarernes Gud, være med Jer, som I snakker saa meget om. Had det Onde og elsk det Gode og hold Retten paa Ting i Hævd, maaske JAHVE, Hærskarernes Gud, da vil forbarne sig over Josefs Rost."

Mærkeligt, at disse Linier er 2500 Aar gamle. Et Raab, et Budekab er de til os Danske i Dag, Men hør vi det?

For at forstaa disse Ord rigtigt, maa vi for os se Mænden, der taler, og Situationen, han taler ud fra. Amos er en uforfærdet Mand, hans Ord er korte og knappe, men de slaar haardt og rammer præcis. Han er en jævn Paarøhrde, men den sociale Uretfærdighed og den gennemførte Forløjethed i Folket har valet ham. Han lider med de undertrykte og harmes over de frække Løgne, der blomstrer som aldrig før, synes han. Til sidst bliver Pinen ham uudholdelig. Det kan ikke være Guds Møning med Folket, at Vold og Løgn skal herske i det. Folket

---

Situation fra de danske Skove;
Danske vender tilbage til Danmark efter endt Uddannelse i England.
Bemærk Ammunitionskassen paa det ene Billede.

Forsiden af »Kirkens Front« den 12. decbr 1943, da redaktionen kommenterede de oprørende tyske jødeforfølgelser.

En karakteristisk forsider af »Folk og Frihed« med en både klar og rolig bedømmelse af »Problemet Hal Koch« - et af besættelsestidens stærkt debatterede spørgsmål.

FOLK OG FRIHED

Det er hverken raadeligt eller ufatligt at handle mod Samvittigheden. (Luther i Worms)

---

2. Aargang   20. Marts 1944   Nr. 8

Problemet Hal Koch

Hvor staar dansk Ungdomsbevægelse og dets Formand Hal Koch i Dag? Ikke at der spørges meget efter det. Tærlinod, der er blevet saa forunderligt stille om D. U. og dets før saa succesombruste Formand.

Hvordan kan det gaa til, at det, som saa mange satte deres Lid til i Landets alvorligste Time saa at sige kan smuldre væk og ikke være der? At svare ned, at D. U. aldrig var andet end en Afspjeling af de samarbejdende Partier og deres Politik — om man vil, at D. U. var Partiernes Maade at holde Ungdommen inde i det gamle Hjulspor paa — at dets Holdning og Skæbne derfor i alle Enkeltheder maatte blive som Partiernes, dette er alt sammen rigtigt, men i os for sig kun en Udskydning af Spørgsmålet.

At svare, at det altsaa altsammen var *Snak*, er en kort og grov, meget uretfærdig Forklaring — som alligevel rammer noget af det centrale.

Der spørges ikke meget efter D. U. idag, som for et Par Aar siden modtes med saa stolte Forhåbninger. Alligevel er der Grund til et Tilbageblik for at se, hvordan vi er kommet dertil, hvor vi nu befinder os.

D. U.s Tilværelse falder i tre tydelige Hovedafsnit, alle afspejlet klart hos dets sympatiske Formand, hvis Evne netop synes at være at kunne finde Udtryk, ikke at kunne finde Veje. En stor og uvurderlig Indsats blev gjort i Aarene 40 og 41. En ren ideologisk Kamp fortes da ud over Landet. Vi havde paa dette Tidspunkt Grund til at befrygte en vis Nazificering. Mod den kaldte DU og dens Formand til Modstand. Ved denne Lejlighed, hvor alle stod enige, erhvervede Professor Hal Koch sig med rette et godt Navn og en uimaadelig Berømmelse.

Anden Etape indledtes Efteraaret 1942 med Regeringen Scavenius.

Sin Mangel paa politisk Lederskab demonstrerede Hal Koch ved denne Lejlighed — ikke saa meget ved det Standpunkt, han kom til som ved det, at han ikke af sig selv kunde komme til noget Standpunkt. Hermed begyndte den mest ylmøgende Epoke i de sidste Aars Historie. Hal Koch drog ved Valget den 23. Marts 1943 Konsekvenserne af sin Holdning. Ved dette Valg sagde han i højere Grad end Politikere (med Undtagelse af de Radikale) god for Regeringen Scavenius. Det vakte Misstemning, men tjener i Virkeligheden Hal Koch til Hæder. Han var ærligere end Politikere. Han vilde ikke drive det Spil, som de drev; paa Rigsdagen stotte Regeringen Scavenius og samtidig rejste Landet rundt og huste Popularitet ved at rakke ned paa denne Regerings Leder. Han vilde ikke som de medvirke til, at den billigste Politik blev ført — og samtidig i Krogene fralægge sig ethvert Ansvar. Han saa Humboggen i den Agitation, at man kunde gaa ind for Politikere uden at gaa ind for den Regering, hvis parlamentariske Basis de samme Politikere dannede.

En større Ærlighed end Politikernes. Men alting er relativt. Selv Scavenius-Politikken var en saadan Ærlighed, at den drev ogsaa Hal Koch ud i det, der ikke pynter. Mest herfyet er med rette hans Artikel om de klare Æfterne. Dette er den aabne Knæsettelse af Dolbæltmoralen, den Dolbæltmoral, som faktisk altid er en Realitet, men som Folk ikke plejer at bekende sig til, men at skamme sig ved. Befolkningen deles i denne Artikel i to Grupper: en, der skal tale Sandhed og Ret, og en, der bare skal faa det til at glide. Vel at mærke saaledes, at det er de uansvarlige, der skal tale Sandhed og Ret, de hvis Ord ikke har Konsekvenser. Vel at mær-

ke saaledes, at det er de ansvarlige, der paa Forhaand faar Tilsagn om, at de ofte maa gribe til Foranstaltninger, der kræver Retten, ofte maa foretage Indgreb, der er en Haan imod Friheden, ofte maa komme med Udtalelser, der ikke harmonerer med Sandheden."

Her har vi Patentløsningen paa det tilsyneladende uløselige Spørgsmaal: Hvorledes paa een Gang staar sig godt baade med Sandheden og Tyskerne? Vist skal det danske Folk tale Sandhed og Ret. Det skal bare ikke være de ansvarlige, der gør det. Det kunde medføre Ubehageligheder. Vist skal Sandheden siges — blot paa en saadan Maade, at det ikke gør noget. Det er ikke vor Opgave at handle kløgt og tie stille — Det har vi Statsmændene til. Vor Opgave er det at tale sandt og derigennem forberede Vejen tilbage til den klare og utvetydige Bundhed af Retten og Sandheden." staar der i denne Artikel. *Det har vi Statsmændene til.* Det er som indretningsløst hjem, der søger ikke-traende Piger til at arbejde for sig om Søndagen. *At forberede Vejen tilbage.* — Hvor berøgende. Der skal altsaa igen tales Sandhed og Ret — naar der ingen Fare er ved det længere.

Megen Bløst er der gjort af denne Artikel om den gratis Sandfærdighed. Naar der er Grund til det, saa er det fordi den er saa symptomatisk.

Med sædvanlig Aabenhed er Hal Koch plumpet ud med det, der var hele Landets Politik, men som Massen ikke gjorde sig klart, og Politikere forstod at tie med. Artiklen er saa vigtig, fordi den var Ikke-Politikernes naive og velmente Afsløring af sig selv og Politikerne.

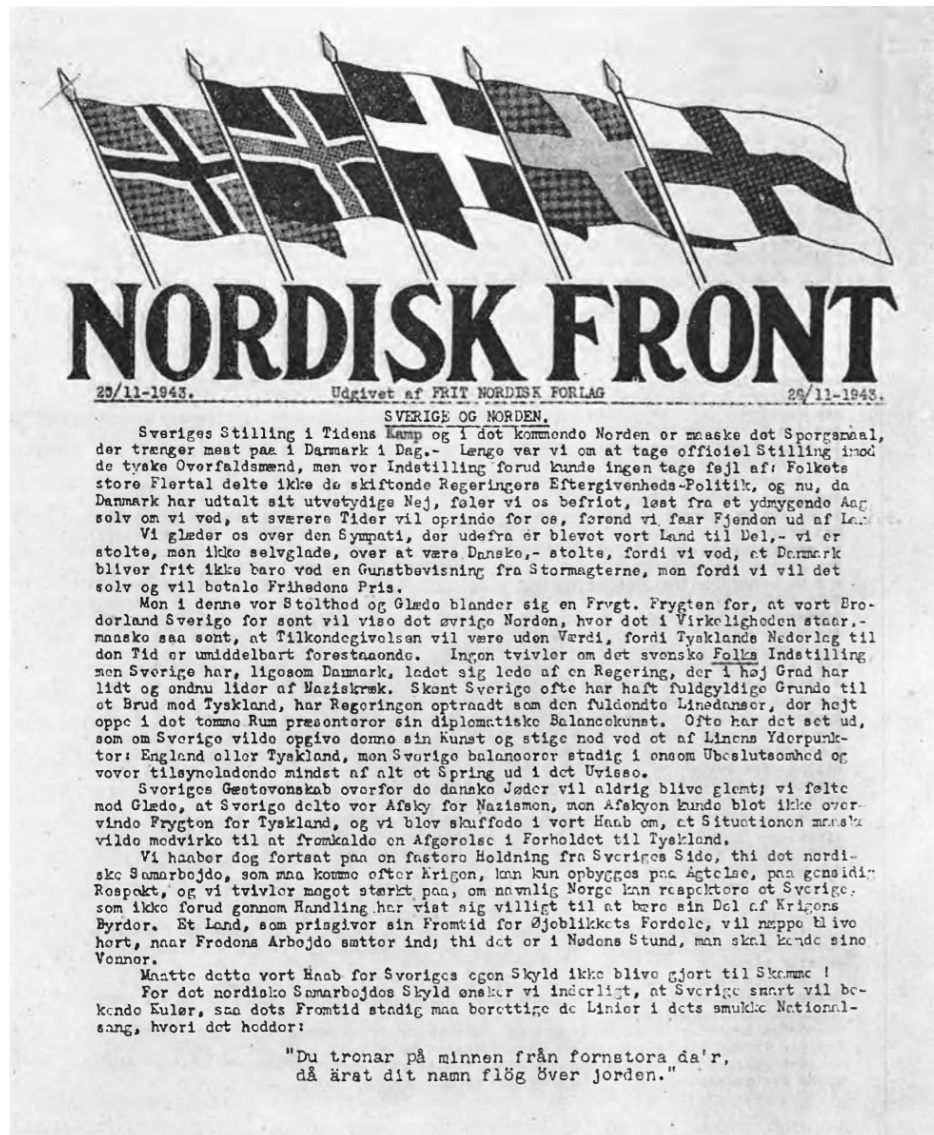
I dette andet Afsnit var Hal Koch en af de forligste Mænd i Landet. Faren ved Hal Koch var den Berømmelse, han med rette havde vundet i den foregaaende Periode — da det

Et rent ud indremissionsk illegalt blad var »Den Skyldige«, som desværre først kom i februar 1945. Dets næste nummer hed »Den Medskyldige«! Tilgivelsens ånd prædiket, endnu før kampen var afsluttet.

Det vakte i det øvrige Skandinavien megen opmærksomhed, at den illegale danske presse midt i kampen havde råd til at ofre den nordiske

tanke opmærksomhed, ja, at man endog var large nok til at interessere sig for Finlands Kamp, skønt Finland var Tysklands våbenbroder. To blade »Nordisk Front« og »Nordens Frihed« holdt de nordiske interesser - som den legale presse ikke kunne dyrke - levende i befolkningen, og sjælen i dette arbejde var Finlands ven, Peter de Hemmer Gudme.

Han og de to blades øvrige redaktionsmedlemmer kæmpede for en antitysk holdning fra Skelbækken til Systerbækken uden at forfalde til Russisk-fjendtlighed af nogen art. Udadtil havde denne indsats den største betydning, idet de eksemplarer af bladene, som kom til Sverige, vakte mere end almindelig interesse. Alene det islandske, norske,

Det var ingen helt let kurs, et illegalt nordisk blad måtte følge under besættelsen. Ikke alene det finske spørgsmål kunne volde stort besvær, men Sveriges neutralitet - »med skønhedspletter« - voldte også vanskeligheder. Vi så og måtte se sagen ud fra et norsk synspunkt. Alligevel - Peter de Hemmer Gudmes brændende varme følelse for det, som bandt de nordiske riger sammen midt i splittelsen, kunne ikke kølnes. I »Nordisk Front« og »Nordens Frihed« gav han udtryk for sin sikre tro på den fælles fremtid i frihed og under gensidig respekt.

svenske og finske flag på »Nordisk Front«s forside var en Fanfare.

Vigtigst af alt var de illegale blade til læsere på landet, skrevet af folk, som kendte stemningerne i landbrugskredse, fortrinsvis mænd fra landbrugsskolerne. Inden for Landbrugsrådet og blandt mænd fra det større landbrug, som var med i illegalt arbejde, havde man længe forberedt en sådan aktion. Den kom sent, først hen i 1944, men den fik stor virkning. Landbokredse havde på deres vis ikke stået det illegale arbejde fjernt. I så fald var der blevet fanget adskilligt flere nødlandede flyvere og opdaget adskilligt flere våbenlagre. Men en vis L.S.-mentalitet var en kendsgerning i mange egne, og en vis ængstelse for eller ligefrem uvidenhed om, hvad der egentlig gik for sig i byerne, voldte frihedsbevægelsen bekymring. Nu modtog man på landet »Frit Danmark« i en særlig udgave og desuden blade som »Landboen«, »Ploven«, »Plovfuren« o.s.v. Bladet »Budstikken går« var også skrevet af folk, som kendte til stemningerne på landet. I den øvrige illegale presse lykkedes det bladudvalget at få bortluget de lidt overlegne bemærkninger om landboerne, som nu og da havde skadet samarbejdet mellem by og land. Det udmærkede blad »Frit Nyt« lagde sin distribution til tette, så en stor del af oplaget kom ud på landet. Inden for særlige erhverv arbejdedes der meget ihærdigt, og »Frit Danmark« øvede med sit tjenestemandsbld, som bl.a. påtog sig at skille bukkene fra fårene, en meget stor indflydelse.

Blade med politisk præg blomstrede op. Dansk Samling havde længe i »Niels Jydes Breve«, som gud og hvermand vidste var skrevet af den efterlyste Arne Sørensen, øvet et selvstændigt og betydeligt propagandårbejde, om end der et par enkelte gange sprang et par skruptuder. En hyldest til gadens domstol blev således imødegået af den øvrige illegale presse. På flere illegale blade havde Arne Sørensen i lang tid meget stor indflydelse. Han arbejdede med en dristighed, som grænsede til dumdristighed. Hans illegale rejser frem og tilbage over Øresund vakte ikke blot beundring, men nu og da ligefrem forargelse! I november 1944 lagde han og hans folk ud med et regulært dagblad. Nyhedsstoffet byggede på »Information«, men man præsterede - for første gang i den illegale presses historie - at lave en virkelig miniatravavis, med ledende artikler, kronik og det hele. Bladets oplag steg fra 800 op til 7000. Trods voldsom forfølgelse og nogle uheld kom det til befrielsens dag og fortsatte derefter, ligesom »Land og Folk«

Landboen

I. Aarg.

OKTOBER

Nr. 7

Penge, der lugter, farlige Penge!

Lidt Nationaløkonomi.

• De Penge, som Tyskerne køber for, eller de Penge, som de der arbejder for Tyskerne giver ud, er hentet i Nationalbanken under Form af Laan eller Betaling for at de »væner os«. Det drejer sig efterhaanden om 6-7 Milliarder Kr., desuden er mange Regninger ikke betalt, og mange nye kan endnu blive skrevne. — Hvis Staten og Nationalbanken ikke sætter alt ind paa at faa disse Penge ud af Omlobet, laver de Ulykker; de ødelægger vor Krone, saa den tilsidst ingenting kan købe. Jo mindre Tyskerne faar Lejlighed til at give ud des bedre. Kunde disse Penge endda anvendes til at købe Varer hjem fra Tyskland. Men hvem tror paa det, det bliver ihvertfald kun i begrænset Omfang. Resten maa tilintetgøres, for de vil kun lave Dyrtid og — under Varemangel — Sortbørs, hvis de faar Lov at cirkulere. Og Vejen til at faa fat i dem — for at putte de overflødig i Ovnen — er Skattevejen, evt. i Form af Formuekonfiskation. — Jo flere der strømmer ud nu des større Skatter bagefter, det er uundgaeligt. — Tyskerne kan det være ligemeget, om de betaler 100 eller 200 Kr. for en Vare eller en Tjenesteydelse, det er os, der faar Smækket, men jo mere de betaler, des flere Varer lokker de fra os, det er kort sagt Plyndring — Tyveri. Og da vi desuden af mange Varer ikke har for meget, og det er de Borgere med de mange Penge, som især faar Varerne, medfører det en uhyre ulige Fordeling d. v. s. Skærpelse af de sociale Uligheder, Mange Menneskers Indtægter er ikke steget ret meget under Krigen (Rentenydere, Embeds og Bestillingsmænd) — ja, nogles er endog gaaet tilbage f. Eks. de passive Kapitalisters, fordi Renten er gaaet ned. Mange Mennesker har derfor meget svært ved at skaffe sig det nødvendige. Der gives derfor ingen mere usocial Handling i Dag end at modtage store Penge fra Tyskerne for Varer eller Tjenester. I sig selv er enhver Ydelse til Tyskerne en upatriotisk Handling, men vi er med Magt tvungne dertil. Dog — enhver kan gøre sit til at nedsætte disse Ydelser — og ihvertfald har enhver det i sin Magt at begrænse Pengefloden. Men hvad ser vi. — Handlende, Fabrikanter, Entreprenører, Vognmænd og Jordbrugere i stort Tal kappes om at sælge mest muligt til Tyskerne til den højst mulige Pris. En stor Del af disse Penge strømmer videre til Arbejderne i disses Bedrifter, fordi Manglen paa Arbejdskraft presser Lønnen meningsløst og uhyggeligt i Vejret. Masser af Arbejdere kan derfor heller ikke sige sig fri for Medansvarlighed, selvom de selv følgelig staar i andet Geled. Med den dybeste Bekymring maa man se paa denne Udvikling, der kan føre lige ind i økonomisk Ruin og socialt Kaos, om der ikke bremses op. Og saa længe vi ikke er Herre i eget Hus, har vor Administration kun ringe Udsigter til at afværge, hvis den enkelte Borger ikke hjælper med. Vi maa fordomme enhver, der gør sig skyldig i Angreb paa vor Økonomi.

Fra Begyndelsen har mange Mennesker ikke forstået Rækkevidden af deres Handlinger, men nu maa da selv de hidtil svageste have faaet Synet op: At vi er udsøgt for Varer, at der er Overflod af Penge, at Sortbørshandelen florerer, at den sociale Ulighed vokser, og at mange Mennesker lider Nød, ikke alene paa Grund af Forfølgelse fra tysk Side, men fordi deres Penge ikke strækker til, de kan ikke købe det nødvendige — det kan enhver se, som vil se.

Ude paa Landet kan man nemt glemme dette, der har man nok af de almindelige daglige Livsforødenheder, man fornemmer ikke umiddelbart som i Byerne Tidens haarde Vilkaar, økonomisk set er det praktisk talt godt for alle derude. Alene det er tilstrækkeligt til at skabe bitre Følelser hos Byboerne, og naar disse saa yderlig hører om, hvorledes mange Landmænd lader sig friste til at sælge Æg, Kød, Kartofler, Heste osv. til Tyskerne til høje Priser, højere end de officielt fastsatte, saa borer Bitterheden sig yderligere en Tak ind i Sindet. Maaske retfærdigger Landmanden sig med, at i 1930-erne var det ham der led, og Bybefolkningen var økonomisk ovenpaa, men selv om det er rigtigt,

og »Information«, som dagblad, indtil modvind i det politiske arbejde og vanskelige økonomiske forhold tvang det til at blive ugeblad. »Morgenbladet« havde stor betydning, alene derved, at dets daglige tilsynkomst var et triumferende Hanegal på Stortysklands ruiner: Se, så afmægtig er Gestapo!

Fra socialdemokratisk side lagde man først - bortset fra enkeltper-

»Landboen« hørte ikke til den illegale presses store organer, men den havde sin ganske bestemte og højst nødvendige mission: at lære den danske jordbruger, at »penge, der lugter, er farlige penge!«

»Niels Jyde« - alias Arne Sørensen - skrev ikke sine »breve« siddende som her i sin egen kontorstol på sit eget kontor. Det var (til at begynde med) en rødskægget »Proprietær Andersen«, der lånte Niels Jyde sin pen - og selv lånte husly, hvor man med glæde husede ham under hans særdeles korte besøg. »Proprietær Andersen« holdt ikke meget af at blive på eet sted ret længe ad gangen.

soners aktivitet - ud efter den 29. august. I oktober kom »Folkeviljen« i Randers, og navnet sagde rent ud, at bladet var socialdemokratisk, idet det var lånt fra Socialdemokratiets valgavis. Det blev det eneste af de store illegale blade, som havde hovedsæde i Provinsen. Man valgte Ålborg som hjemby og fik snart det lille Randersblad forvandlet til et landsblad. Oplaget blev 6000 pr. måned. Med Frode Jakobsen som primus motor fik man i 1944 kontakt med »Ringens Arbejdergrupper«. En hel række illegale blade med »De frie Danske« i spidsen havde sluttet sig til organisationen »Ringens«, og i København var »Fri Presse« hovedorganet. Også »Dansk Presse« hørte til kredsen. Det lededes af »Social-Demokraten«s pressefotograf, den hårdt eftersøgte Eigil Lafontaine. Fra nytår 1945 blev »Folkeviljen« og »Dansk Presse« slået sammen, idet »Folkeviljen« dog fortsatte som lokalblad for Nordjylland. »Dansk Presse«, der var startet i november 1943, var et meget stort og smukt trykt blad. Dets oplag var steget til 70.000 pr. månedsnummer. Fra november 1944 udgav »Folkevilje-Gruppen«, som man kaldte den, et ugeblad, »Tidens Tegn«, der fra nytår 1945 blev dagblad ligesom »Morgenbladet«. Både det og »Folkeviljen« fortsattes som tidsskrifter efter besættelsen. »Tidens Tegn« måtte standse efter nogen tids stormfuld sejlads, »Folkeviljen« fortsatte. På socialdemokratiske arbejderkredse, især de unge,

NIELS JYDES

Breve

NUMMER I OKTOBER 1943

SABOTAGE OG JØDEFORFØLGELSE

Der er stor forskel paa 1940 og 1943. Og derfor er der stor forskel paa, da "det skete" i Norge, og da det den 29. August "skete" i Danmark. Dengang var det et søjrende Tyskland; Norge fik sin Quisling, og dermed alle Kultursprog en ny Close. Naar alle er glemt; Hitler og Stalin, Churchill og Roosevelt, vil Ordet Quisling bestaa som Erindring om en Mand, der satte Rekord i Forræderi.

En saadan blev der ikke Raad til i Danmark. Tyskland er nu i fuld Gang med "planmæssigt" at tage sin Krig, og derfor er Fritz Clausen lukket af til til Fæfrenten, om dog en naadig russisk Kugle kunde spare ham for den Højforræderiproces, der venter ham omgang næste Aar.

I en saadan Situation dukker en helt ny Type op - vor private danske Ordbog vil her blive beriget med Closen "en-Krenchel".

Krenchelerne kommer frem, naar Tyskland i sit Hjerte ved, at det har tabt Kri-gen, men dog skal forsøge at holde Magten over Lande som Danmark; nu ikke mere med flyv-ende Faner og blinkende Hagekors og dundronde Støvler - men med snusfornuftig Argumenta-tion for det, "der kan betale sig for den besindige Dansker".

I Sønderjylland har vi den Del af de danske Statsborgere, vi plejer at kalde Hjemmetyskere. Disse Petersener og Jensener og Larsener, som just i denne Tid, hvor der er Dødsstraf for at have Vaaben i sit Hus, ustraffet er forsynet med Geværer og Ammunition og Uniformer fra den tyske Hær. Og saa rejser deres Fæder, Dyrlage Møller, til København og faar de den Sønderjyder, der er blevet indesparret den 29. August, lødsiddt. Dette fortæller klarere end noget andet, at Kri-gen er tabt, og at de Magthavere, vore Hjemmetyskere triner i at vore gode Venner med efter Kri-gen, er Churchill - og et frit Danmark.

Paa denne Baggrund er det man skal se Krenchel. Han skal gaa Tyskernes Erinde, køres til Radioen under Eskorte af tyske Soldater og har Tyskere til at undersøge Studiet for eventuelle Bomber, inden han skal tale. Men det er Erinde maa i denne nye Nedgangens Periode klarer paa en helt anden Maade end hos Quislingerne.

Krenchel virkede ikke paa Arbejderno; de er for sunde i deres Instinkter. Han virkede heller ikke paa vore gode danske Studenter. Og det er en Fryd at besøge Prestegård efter Prestegård og høre vore Theologer tage Afstand fra ham i de mest uparlamentariske Vendinger.

Derimod virkede han nok paa det kære Borgerskab. Han talte dog "fornuftigt og besindigt". Var han dog ikke i Pakt med god dansk Saglighed og Sindighed? Alle, der ejede nogle af de rare Ting, der tager Skade af de Stoffer, som springer i Luften for et godt Ord, fik visse hemmelige Tanker bekræftet ved hans tre Foredrag.

Og det gjorde et stort Indtryk, at han virkelig - paa flere betydende Omraader - havde Mod til at kritisere Tyskerne. Lytterne syntes ikke at kende den smilende Snedighed ved det politiske System, der bestaar i, at den, der først har højet Kns for Tyrannen, bliver sat til at kritisere Enkeltbøder - af rent dekorative Grunde.

»Niels Jydes Breve«, kom uregelmæssigt og var uregelmæssige i udstyr; men på eet punkt var regelmæssigheden absolut: de var udtryk for een mands - Arne Sørensens - syn på de store dagsproblemer, der blev rejst. De var hans »pjecer«, hans »noter til øjeblikket«.

Elith Helmig.

Medens pastor Helmig bar hovedansvaret for »Morgenbladet«s redaktion og selv skrev i det under mærket »Svend Trøst«, var læge, dr. med. Halfdan Lefèvre bladets »2. styrmand«. Han skrev under mærket »K.H.« (Ø: Københavns Kommunehospital).

Halfdan Lefèvre.

i rækkerne, blandt dem den senere »modbevægelses«mand Oluf Pedersens hele Børneflokk!

Det var i høj grad ungdommen, som begyndte, ikke mindst gymnasiasterne. Det faldt naturligt, at den fik egne blade. Hvilken form for skoleblade! Vigtigst var, foruden det tidligere omtalte »Ungdommens Røst«, det upolitiske »Fri Ungdom«, som blev udgivet i Ringsted, og nogle illegale skoleblade, som kom uden for murene: »Kurér« fra Sorø Akademi og »Partisan« fra Østre Borgerdydskole i København.

Af en ganske særlig og ganske særligt farlig karakter var de blade, som henvendte sig til tyskerne i Danmark. Thi naturligvis blev også det arbejde taget op i håb om, at man i en kritisk situation kunne skabe defaitisme og - ikke mindst - splitte tyskere og østrigere. En gruppe tyske emigranter, som havde undgået Gestapos efterstræbelser og

vist mod nok til at blive i Danmark, sendte fra august 1943 »Deutsche Nachrichten« ud. Gruppen sluttede sig senere til den europaomspændende organisation »Freies Deutschland«. I kontakt med den danske frihedsbevægelse samlede man stoffet. Distributionen var afgjort livsfarlig, idet en stor del af oplaget fordeltes direkte til tyske soldater, smugledes ind på kaserne eller leveredes direkte til tilfældige tyskere på gaden. Man havde kontaktfolk i værnemagten. Nogle mindre grupper, bestående af danskere med intimt kendskab

øvede denne gruppe af blade meget stor indflydelse.

Venstre og Det radikale Venstre havde ikke egne illegale blade, men en hel del folk med i bladarbejdet. Formanden for Radikal Ungdom i København var således meget aktiv. Også mænd fra Retsforbundet sås

MORGENBLADET

«Immer det dages dog poony, hvor Hjerterne Morgen vente»

1. Aargang

Lørdag den 6. Januar 1945

Nummer 46

Det forlyder bestemt, at Tyrkiet i Dag, Lørdag, vil afbryde den diplomatiske Forbindelse med Japan.

TUBORGS MASKINHAL ØDELAGT AF BOMBER

Tyskerne i Danmark fik atter i Gaar en alvorlig Krigsforbyrdelse at staa til Ansvar for, naar Regnskabets Time er inde.

Ødelæggelsen af den centrale Del af TUBORG er et Sidestrykke til deres sidste store Bedrift af denne Art — Branden paa O. K. Den Opblussen af Sabotagen, rettet mod flere af Tysknes vigtigste Industrier og Anlæg i Danmark, som har fundet Sted i de første Dage af det nye Aar, har skullet hævnes. Tuborg har antagelig maattet undgælde for TOROTOR. I Magesløsheden overfor Sabotørerne har den hejere Pancke grebet til en ny Variation af et Slags Tidsselsystem. Foreløbig er to af verdens verdenskendte og verdensomspændende Virksomheder, der udelukkende arbejdede for danske Interesser, lagt i Ruiner.

Pancke har i Dagens Morgenblade lade kundgøre en ret udførlig Beretning om selve Aktionen. Vi skal derfor nøjes med at fortælle, hvad han ikke faar med:

Fremgangsmaaden ved Tuborgs Ødelæggelse ligner i mange Træk den, der anvendes ved O.K. Sandsynligvis er det den samme Bande, der har været

**Dramatisk Oprin
i københavnsk Pensionat.**

I Onsdags var der Opræk til en alvorlig Episode i Pensionatet Frederiksberg Alle 3 i København. Mens en Snøs Mennesker sad og spiste til Middag, kom der 5 Mænd ind i Stuen. De bad om at tale med en af Pensionærene, en ung Mand, der er Søn af den nazistiske Balletdanserinde Fru Elna Jørgen Jensen. Mændene var bevæbnede og blev øjeblikkelig beskudt af den unge Jørgen Jensen, der rev en Pistol op af Lommen og fyrede vildt omkring sig. I den Forvirring, der opstod, bragte han sig i Sikkerhed, og Mændene forsvandt. — Den unge Mand hedsyrede, at han intet havde med Tyskerne at gøre. Naar han var i Besiddelse af Skydevaaben, skyldtes det »ganske særlige Forhold.

**15 Politimænd løsladt
fra Københavns Politigaard.**

Følgende Politifolk, der alle er syge — de fleste indlagt paa københavnske Hospitaler — er frigivet fra Interneringen paa Politigaarden: Kriminalassistenterne Holten, And. Christensen og Erelandsen, Kriminalbetjentene Bogaard, Ankerstjerne, Louis Larsen, Juel Petersen, Miland og Oluf Jensen. Endvidere Overbetjentene i Kriminalpolitiet Bang, Berg Christensen, Parsdorf og Gyty samt Opdagelsesbetjent Tønder, Kriminalpolitiet. Tilbage paa Politigaarden er der nu af de siden den 19. September indtørnede ca. 55 Mand.

Udsendelsen af »Morgenbladet« var en virkelig dåd. Ingen havde drømt om, at det trods Gestapo og stikkere skulle være muligt at sende et illegalt dagblad ud - punktligt og velredigeret. Men det skete. Og andre fulgte det givne eksempel.

der i de sidste døgn var gået panik i den illegale nyhedstjeneste, lader sig ikke overskue. Rygterne fæg som sne i marts, og det var drøjt at skelne sandheden. »Dansk Pressetjeneste« i Stockholm valgte blindt at stole på »Information«, og intet af de talrige rygter om Montgomerys kampe i Jylland fandt vej til radio og udenlandsk presse. Det følte bogstaveligt talt som at stemme et vandfald op med en jordvold. Som Frihedsrådets Kommandoudvalg holdt de væbnede styrker tilbage, holdt den illegale presse hele den danske befolkning i afventende spænding til det sekund, signalet lød. Så skyllede vandfaldet over! I de sidste døgn udsendte en række bladgrupper løbesedler og nyhedstjenester med få timers mellemrum. »Information« trykte for første gang under krigen løbesedler med »hoved«. Hidtil havde der været citeringsforbud, nu lagde man kortene på bordet. Bureauet forberedte samtidig storm på det nazistiske »Fædrelandet« i samarbejde med Korps Ågesen, som havde stillet en hel gruppe til rådighed for den militære aktion. Selve befrielsesaftenen blev bladbygningen besat, og »Information« gik ind til en ny eksistens som legalt dagblad. Planen var forberedt i alle enkeltheder og klappede med den ene uforudsete begivenhed, at »Morgenbladet« havde fået samme idé. Allerede natten til 5. maj fandt de to nye aviser et grundlag for Samarbejde om teknikken, og det varede i flere måneder.

Efter krigen fortsatte også »Frit Danmark« som ugeblad, og det blev organ for organisationen »Frit Danmark«, der efter nogen tids forløb var den eneste af de illegale organisationer, som fortsatte arbejdet på at føre frihedsbevægelsens ideer ud i livet i efterkrigstidens Danmark.

I øvrigt rystede den legale presse i løbet af få dage hele besættelsestidens tryk af sig og fortsatte i visse tilfælde, som om intet var hændt. Nye Ansigter dukkede op hist og her, men forbløffende hurtigt fandt man tilbage til førkrigstidens toner og problemer. Intet andet besat lands presse slap så uskadt gennem besættelsestiden. I Frankrig løste den tidligere illegale presse den gamle af. Den var håbløst kompromitteret. I Norge skiftedes redaktionerne ud.

I 5. maj-jubelen takkede den illegale presse så af. Hundreder og atter hundreder af dens medarbejdere gik tilbage til deres job, ukendte, som de havde været det under krigen. Modgang ventede dem, Kritik forsøgte at tage glansen af deres illegale indsats.

Men alle ved de, at de ikke kæmpede forgæves. Stortyskland blev

også besejret af det lille Danmarks duplikatorer og sammenflikkede trykmaskiner.

Sandheden sejrede.

Det nordjydske hovedkvarter

Af den jydske forsyningschef Toldstrup

Det nordjydske hovedkvarter var ikke, som navnet kunne tyde på, et sted, hvor man udelukkende beskæftigede sig med det arbejde, som angik den nordligste del af Jylland (Region I). Navnet skyldes derimod, at dette hovedkvarter, bortset fra en kort periode, var etableret i Nordjylland. Når Hovedkvarteret kom til at indtage en ganske særlig plads i den danske nodstandskamp, skyldtes det, at der under det sorterede et mere omfattende og forskelligartet arbejde end det var tilfældet andre steder.

Hovedkvarterets vigtigste arbejdsområde var uden sammenligning

Til vejledning for R.A.F. opstilledes ofte på nedkastningspladserne et radiopejlefy, en »Eureca«. billedet viser en »Eureca« i virksomhed.

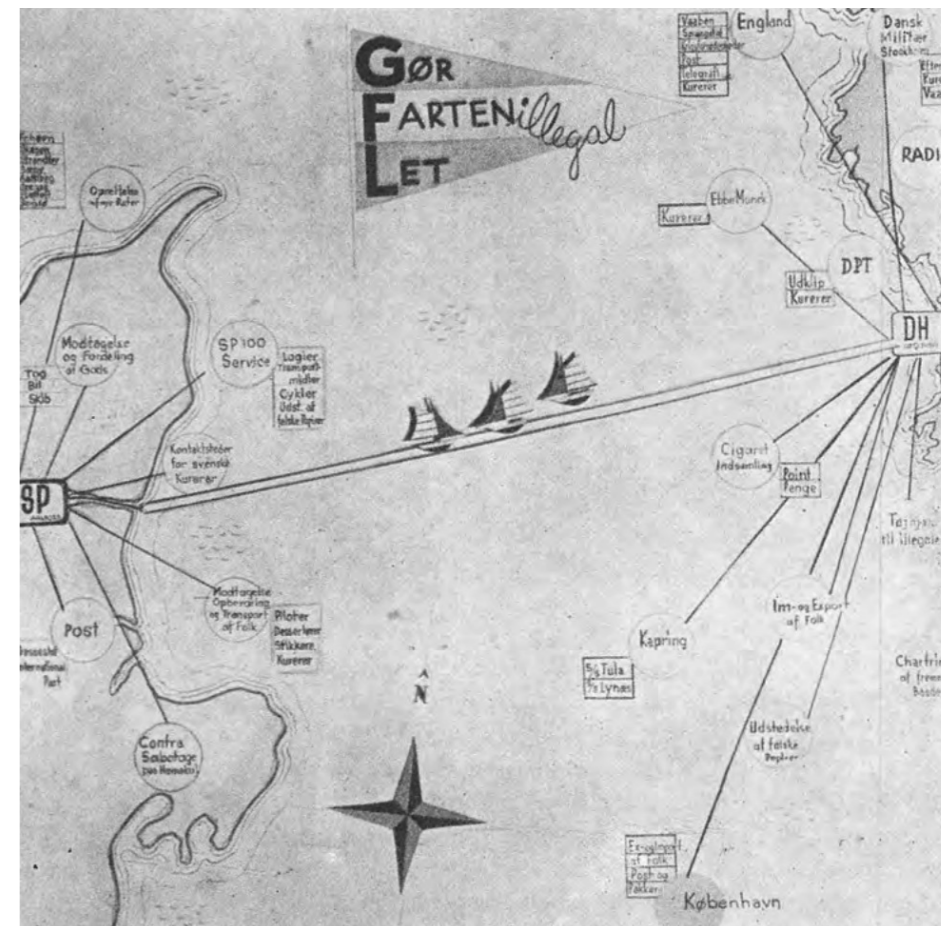
modtagelsen og fordelingen af våben- og sprængstofforsyningerne fra de allierede. Den nære kontakt med hovedkvarteret i London medførte imidlertid, at man også blev bekendt med de allieredes ønsker vedrørende andre arbejdsområder, og den omstændighed, at vi altid meget hurtigt fra højeste sted modtog ros eller dadel, virkede i høj grad inspirerende.

Til at holde forbindelsen med London ved lige benyttedes radio-sendere, og radiotjenesten fungerede som en særlig afdeling under hovedkvarteret. Til hovedkvarteret var knyttet to telegrafister samt reserve-telegrafister, og hele arbejdet var delt mellem to af hinanden fuldstændig uafhængige sektioner. Til et radiohold hørte foruden telegrafisten to eller tre faste medhjælpere samt et antal vagter. Hvert hold havde sende- og modtagetid en eller to gange i døgnet. På grund af den store risiko, der var forbundet med dette arbejde, var der fastsat meget strenge bestemmelser med hensyn til hele radiotjenestens virksomhed. Der måtte således kun sendes op til 400 bogstaver ad gangen, men hovedkvarterets omfattende virksomhed krævede ofte afsendelse af meget lange telegrammer, og i nogle perioder sendte hver af vore telegrafister flere tusinde oostaver daglig. Dette krævede vidtgående sikkerhedsforanstaltninger, benyttelse af stadig nye sendesteder og anvendelse af meget stort vagtmandskab. Da hovedparten af den danske befolkning ikke netop havde en sådan indstilling, at den var begejstret for at påtage sig for stor en risiko, blev telegrafisternes arbejde yderligere vanskeliggjort. Imidlertid opfyldte de, trods alle besværligheder, med stor koldblodighed de krav, der stilledes til dem, og ydede en beundringsværdig indsats.

II

Ved siden af radioforbindelsen gennemførtes en regelmæssig postforbindelse med London. Når dette var muligt, skyldtes det, at hovedkvarteret som et af sine arbejdsområder havde opretholdelsen af den illegale sejlads fra Jylland til Sverige. Denne rutefart kom i regelmæssig gænge, da aktionen mod de danske jøder satte ind i efteråret 1943. I begyndelsen benyttedes ruterne udelukkende til transport af personer og post: men senere gik man over til i udstrakt grad at anvende dem til overførsel af våben og sprængstoffer, samt andre nødvendige ting, som ikke var til at fremskaffe i Danmark, f.eks. skrivemaskiner, duplikato-

Skematisk fremstilling af den illegale forbindelse mellem Nordjylland og Sverige (England, København).

rer, papir, beklædningsgenstande til vore sabotører o.s.v.

Oprindelig udgik ruterne udelukkende fra byer i Vendsyssel, Sæby, Strandby, Frederikshavn og Skagen, men senere blev også Ålborg, Grenå og Ebeltoft udskibningshavne. De både, der blev benyttet, var i første række fiskefartøjer, som på nærmere aftalte steder i Kattegat mødtes med svenske både, hvorefter omladning fandt sted. Tillige anvendtes fragtbåde, som gik i rutefart mellem de jyske havne og København, ligesom også både, der tilfældigt anløb en af vore havne for at indtage last til Sverige ofte blev chartret.

Henimod slutningen af krigen købte man en båd, som blev udstyret specielt med denne trafik for øje. Denne båd kaldtes »S.P. 100«, den kunne i et hemmeligt rum medbringe ca. 500 kilo, og da den var

camoufleret på den måde, at den i dansk farvand var dansk båd med dansk flag og kendingsnummer og danske papirer og i svensk farvand på tilsvarende måde svensk, gik den uhindret ud og ind af alle havne. Man opretholdt - når vejret tillod det - egentlig to forbindelser til Sverige alene med denne båd.

»S.P.100«, som i givet fald kunne medføre 16 passagerer i hemmeligt rum, blev af sikkerhedshensyn ikke benyttet til de ordinære flygtningetransporter, men var reserveret for en mere eksklusiv persontransport, således for nedstyrkede flyvere, kurerer og lignende. Foruden transporten af jøderne blev der med rutebådene overført ca. 1000 personer fra Jylland til Sverige, og rutebådene vendte sjældent tilbage uden at medbringe våben eller sprængstof.

Takket være denne konstante forbindelse, var man fra hovedkvarteret i stand til stadig at sende omfattende rapporter og breve til London, hvorfra der til gengæld stadig kom udførlige instruktioner m.v.

III

Også ad søvejen vestpå eksisterede en illegal forbindelse. Under hovedkvarteret sorterede de transportere, der kaldtes sea-operations og bestod i, at danske fiskerbåde nær den engelske kyst mødtes med både fra England og modtog materiel, personer og post. Hver båd medbragte foruden eventuelle personer to tons våben og Sprængstof. Tilrettelæggelsen af disse transportere krævede et stort arbejde, særlig på grund af den skarpe kontrol, som tyskerne førte med Nordsø-flåden. En omfattende telegramudveksling med London gik forud for hver operation for at aftale mødested og -tid, kendingstegn og de kodeord, der gav signalet til operationens iværksættelse. For hver operation var aftalt tre kodeord, der - alt efter den foreliggende situation - blev givet i særmeldingen gennem BBC. Som eksempel kan nævnes »Hil-

Michael Christian. Rottbøll (1917-42) deltog som frivillig i den finske vinterkrig 1939-40, men oplevede den 9. april herhjemme. Han søgte straks at komme til England, og langt om længe opnåede han det via Stockholm, hvorpå han indtrådte i »The buffs« og uddannedes som faldskærmsmand. To gange gik turen over Danmark, uden at udspring var muligt, men tredje gang lykkedes det, selv om hans ene ben kvæstedes ved faldet. Hans gerning som instruktør for de tidligste illegale grupper, der varetog våbenmodtagelsen og etablerede illegale radiosendere, var overordentlig stor, og hans smukke høje skikkelse, hans rene, faste blik og hans strålende humør skaffede ham utallige venner. Den 26. september 1942 trængte det danske politi ind i den lejlighed på Østerbro, hvor han den gang holdt til, og han dræbtes af kriminalassistent Øst, der ikke kendte landsmandsskabets uskrevne lov. En af vor modstandskamps allerførste pionerer havde bragt sit Offer til fædrelandets befrielse.

Christian Ulrik Hansen (1921-44) samlede allerede som gymnasiast i Viborg Katedralskole sine kammerater og byens borgere til møder, som var dybt prægede af viljen til modstand mod fjenden, koste hvad det ville. Den, som skriver disse linier, blev i 1942 kaldt til Viborg af Christian Ulrik og glemmer ikke den faste ro, den grebthed og det tjenersind, som prægede hans ledelse af mødet. Samme år blev han student, tilbragte nogle inspirerende måneder som lærer ved Støvring Højskole, kom ind som soldat og oplevede i Næstved hærens ydmygelse den 29. august 1943. Umiddelbart efter løsladelsen i oktober dannede han en sabotørgruppe under »Holger Danske«. Han blev en betroet mand ved nedkastningsarbejdet i Jylland, men arresteredes den 27. februar 1944, da hans gruppe var blevet sprængt p.g.a. et medlems åbenmundethed. I fængselsmånederne modnedes hans kristne barnetro til en dyb og bærende overbevisning, som prægede hans alvorligt-skrevne breve til slægt og venner. Den 20. juni dømtes han til døden, og den 23. henrettedes han i Ryvangen.

sen til Charlotte«, der betød »Operationen er aflyst - bådene skal vende hjem«, »Hilsen til Claus« betød »Operationen er kompromitteret - Gå til Humber snarest«. »Hilsen til Christian« betød »Båden skal gå til mødestedet«.

Den snævre kontakt, som gennem radiotjenesten, sejladsen på Sverige og sea-operations opretholdtes med London, var et særkende for det nordjydske hovedkvarter og medførte betydelige fordele, men stillede til gengæld også store krav.

Den første nedkastning i Jylland fandt sted i sommeren 1942. Operationen foregik i Himmerland, og der ankom ved den lejlighed fire faldskærmsfolk. Det var faldskærmsmanden Chr. Rottbøll, som på et tidligere tidspunkt var blevet nedkastet på Sjælland, der ledede operationen, hjulpet af to unge studenter Chr. Ulrik Hansen fra Viborg og Erik Nyemann fra Skive. Foruden de fire faldskærmsfolk blev nedkastet en del materiel, som imidlertid faldt så langt fra pladsen, at det ikke var muligt at få fat på det. Containerne blev fundet et par dage efter af uvedkommende, hvilket foranledigede det danske politi til at iværksætte en omfattende eftersøgning.

Fra denne spæde begyndelse udviklede nedkastningerne sig i den første tid især på grund af faldskærmsfolkenes indsats efterhånden til et stort foretagende. I foråret 1944 var man nået op på seks nedkastninger om måneden. Operationerne blev på dette tidspunkt ledet af godsejer Flemming Juncker fra Overgård, assisteret af Chr. Ulrik Hansen. Flemming Juncker havde i løbet af 1943 påtaget sig at organisere modstandsarbejdet i Jylland. Da dette arbejde selvsagt ingen værdi havde, uden at det nødvendige materiel i form af våben og sprængstof var til stede, måtte nedkastningerne naturligvis indtage den mest fremtrædende plads. Det var da også dette område, som Juncker især kastede sig over, og de grupper, som det lykkedes ham at

få dannet flere Steder i Jylland, særlig i den nordlige del, blev i virkeligheden den egentlige begyndelse til en fast jydsk modstandsorganisation.

Forsyningstjenesten havde allerede fra starten store tab. I efteråret 1943 blev en af de faldskærmsfolk, som havde arbejdet med organisationen, arresteret af Gestapo, og dette medførte i løbet af de næste måneder adskillige arrestationer. Således blev en gruppe, der var sammensat af folk fra distriktet omkring Viborg og Skive, fuldstændig revet op, og nogen tid efter blev den så meget omtalte Hvidsten-gruppe arresteret. I perioden mellem disse alvorlige Gestapo-aktioner var yderligere gruppen i Års blevet arresteret på grundlag af en stikers angivelse. Samtidig med Års-gruppen blev Chr. Ulrik Hansen arresteret. Der er grund til at fremhæve den betydning, som disse pionerer i forsyningstjenesten havde. De meldte sig til tjeneste på et tidspunkt, da kun meget få af deres landsmænd var parat til at løbe nogen risiko af betydning, og de fleste af dem måtte bøde med livet; men det var det grundlag, de havde skabt, som det fremtidige arbejde kom til at bygge på.

IV

Ved Chr. Ulrik Hansens arrestation blev det overdraget mig at fortsætte det praktiske arbejde i forbindelse med tilrettelæggelsen af nedkastningerne, og kort efter desuden også at videreføre hele det arbejde, som Flemming Juncker hidtil havde stået i spidsen for. De mange arrestationer havde nemlig medført, at Gestapo var blevet bekendt med Flemming Junckers virksomhed, og der blev iværksat en energisk jagt på ham. Da hans udseende var meget særpræget, var det vanskeligt for ham at camouflere sig, og efter at Gestapo havde været lige på nippet til at få fat på ham, var det nødvendigt, at han forlod landet. Juncker rejste via Sverige til England og kom til at arbejde i den danske sektion i Special Forces, det engelske hovedkvarter for modstandsarbejdet i de besatte lande. Hans ankomst til London var en betydelig gevinst for arbejdet i Jylland. Med det kendskab, han havde til terrænet og alle de vanskeligheder, der var forbundet med nedkastningsoperationerne, var han i stand til at angive nøjagtige retningslinier for det personel, som fra allieret side var beskæftiget i forsyningstjenesten.

Fra sommeren 1944 kom der for alvor fart i operationerne. Arbejdet havde hidtil været hæmmet af, at man ikke i Jylland havde nogen radi-

otelegrafist, men dette savn blev afhjulpet i juni. Netop i denne måned var operationerne indstillet på grund af de lyse sommernætter, og der var således god tid til at få aftalt et betydeligt udvidet nedkastningsprogram med London. I juli fandt den første store nedkastningsoperation sted, idet ca. 20 pladser var på programmet. Allerede i den følgende måned kom der nye udvidelser. Det havde hidtil været reglen, at der kun blev fløjet til pladserne på en enkelt aften i løbet af en måned, men man kom nu ind på at gennemføre operationer flere gange om måneden.

Det var i begyndelsen ligeledes en regel, at der kun fandt operationer sted i månelyse nætter, men i løbet af efteråret blev også denne regel ændret, således at operationerne også fandt sted i buldrende mørke. Indtil foråret var det desuden en regel, at der kun blev kastet seks container ved hver nedkastning, men man gik nu over til 12 - senere endog til 24 eller flere.

Til et Nedkastningshold hørte fra 10 til 20 mand. Maskinen kunne ventes indenfor et tidsrum af fire timer, og i denne periode skulle mandskabet være klar til modtagelse. Når maskinen kom, tændtes fire lygter på pladsen. Lygterne var arrangeret i en særlig opstilling, og med den ene af dem blev afgivet et nærmere aftalt morsetegn til maskinen.

Piloterne afslørede en fænomenal dygtighed. Når de ikke var blevet forhindret på grund af uvejr, maskinskade eller lignende, kom de rettidigt til pladserne og nøjagtigt dertil, hvor mandskabet stod. Ifølge instruksens skulle de flyve en runde, før de kastede containerne, men efter at vi over for London flere gange havde beklaget os herover, da dette i mange tilfælde satte tyskerne på sporet af nedkastningerne, begyndte en del af piloterne at kaste uden overhovedet at circle over pladsen. De kom flyvende i lige linie ud af mørket, hen over pladsen og forsvandt, og endnu inden faldskærmene med container-

Flemming Juncker (f. 1905) var oprindelig forstkandidat, men påbegyndte 1931 en ny fabrikation af bøgemarkstaver. Efter at produktionen var oparbejdet til succes, trådte Juncker 1938 tilbage som direktør og købte godset Overgård ved Havndal i Jylland. Under besættelsen var Juncker en alsidig og utrættelig pioner i kampen mod tyskerne. Hans arbejde falder lige fra de første usikre våbenmodtagelser og de spredte sabotagehandlinger til foråret 1944, da han - med Chr. Ulrik Hansen som sin højre hånd - ledede hovedkvarteret for modtagning og dirigerede sabotagegrupper. »Faber«, »Ejlertsen«, »Ehlers«, »Mandarin«, - ustandselig skiftede navne, men Gestapo var til sidst så godt underrettet, at han måtte forlade landet. 1944 rejste Juncker til London, hvor han fortsatte i Eisenhowers hovedkvarter. Efter kapitulationen vendte han tilbage til Danmark som major i den engelske hær.

ne havde nået jorden, var de uden for synsvidde. - Man havde Lyst til at give dem et håndtryk med på vejen, og man følte sig i familie med dem deroppe, som - startet fra en lille plet i Skotland - havde styret i lige linie over til netop denne plads og netop det mandskab, som betjente den. Trods det farefulde hverv, det var at tage ud om natten forbi de tyske kontrolposter for at udføre dette arbejde, var der ingen, som blot een gang havde prøvet at stå på en nedkastningsplads og se skærmene folde sig ud, der kunne tænke sig at give afkald på at få del i denne oplevelse, der utvivlsondt var mere inspirerende end nogen anden form for modstandsarbejde.

Men når selve den skønne oplevelse var overstået, kaldte et krævende arbejde på mandskabet, og det var altid med den største spænding, man gik i gang hermed. Det var ingen sag at få materiellet ned på jorden, men det drejede sig om at få det bragt hjem i sikkerhed, og vanskelighederne hermed blev større og større, som tiden gik, men tillige blev mandskabet dygtigere og dygtigere, måske burde man sige frækkere og frækkere. Der var een ting, som kendetegnede alle disse Folk - de ville have godset sikkert hjem, hvad det så end kostede, og der blev for at opnå dette foretaget de mest dumdristige manøvrer. Det skete ofte, at det var umuligt at komme frem til pladserne med lastvogn, ja, det var endog undertiden vanskeligt for mandskabet at komme frem. Det var

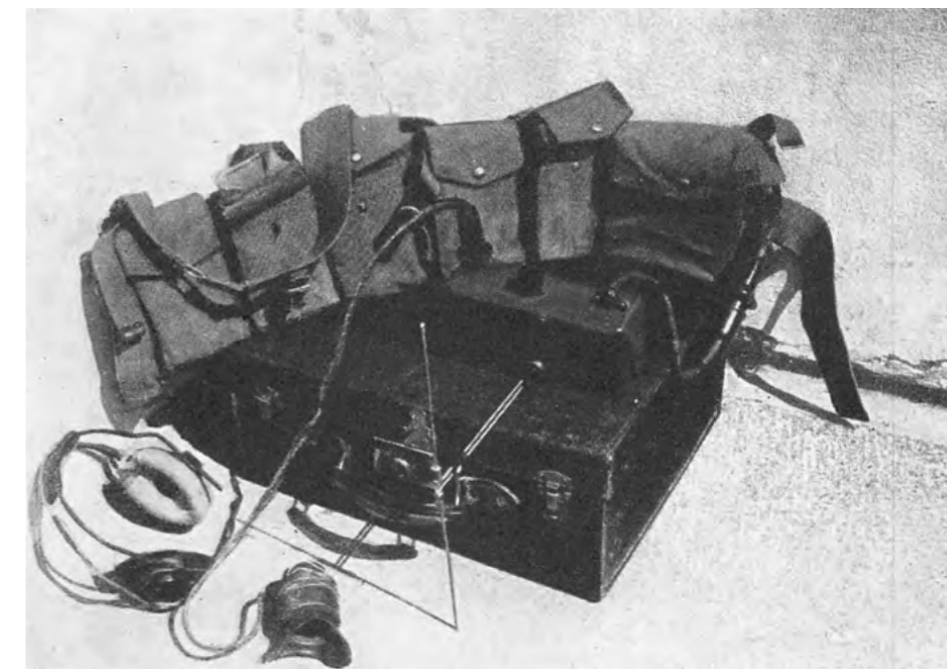
vist nok et særlig jydsk fænomen med de mange tyske kontrolposter. Det kunne i nedkastningsperioder tage et omfang, som man næsten ikke forstår, tyskerne kunne afse mandskab til, og man måtte derfor i høj grad benytte sig af list. Derfor var de udstillede vagter ved pladserne som regel ikke bevæbnet, og hvis de endelig var det, havde man som oftest på forhånd bragt våbnene ud til et depot i nærheden af pladsen. I Begyndelsen benyttede man den fremgangsmåde at gemme det ankomne gods på stedet for senere at afhente det; men da det

»Toldstrup« (alias A. Jensen, f. 1915) blev toldassistent 1937, men gik med så stor kraft ind i det illegale arbejde, da fjenden kom til landet, at han i februar 1944 måtte tage tjenesteorlov for helt at kunne hellige sig gerningen som leder af Region I og forsyningschef i Jylland efter Flemming Junkers bortrejse. Hans organisationsevner var enestående, hans koldblodighed og snarrådighed ligeledes. Gestapo kaldte ham landets største lystmorder og forbryder, var altid ude efter at nappe ham, men fik ham aldrig. »Toldstrup« eller »Kjeldsen« eller »Eskildsen« eller »Støvring« var intet steds og alle vegne. Og så sad han dog til tider næsten på skødet af Gestapo - med hovedkvarteret i fuldt sving og forbindelsen med England intakt. Det er den slags ting, man skal tro, fordi de er sande, ikke fordi de er sandsynlige.

nogle gange skete, at tyskerne ankom til pladsen dagen efter nedkastningen og fandt containerne, blev det indskærpet, at man så vidt muligt skulle fjerne materiellet fra nedkastningsstedet samme nat, som operationen havde fundet sted. Denne bestemmelse førte med sig, at man i højere grad end tidligere kom ind på at transportere godset i depot med det samme pr. lastvogn eller hestevogn. Når det imidlertid viste sig umuligt at komme frem med køretøjerne på grund af tyske kontrolposter, hændte det, at mandskabet transportererede de tunge sager mange kilometer over pløjemarken og hegn på deres cykler eller på ryggen, og en sådan nedkastning kunne vare til den lyse morgen. Da de fleste af folkene skulle passe deres arbejde om dagen og måske oven i Købet skulle på nedkastning igen den følgende nat eller af sted for at pakke våben, var det et anstrengende Job at være nedkastningsmand.

Der indtraf i forbindelse med nedkastningerne adskillige bemærkelsesværdige episoder. Ofte var humøret højt, når holdene havde haft en heldig nat, og ved sådanne lejligheder måtte tyskerne være skydeskive for mange drøje vittigheder på grund af deres naivitet. Det er sket, at de på øde markveje, som kun kunne føre til en afsides liggende ned-

Ved en radiotelefon som denne var det mandskabet på nedkastningspladsen muligt at samtale med piloten i forsyningsmaskinen.

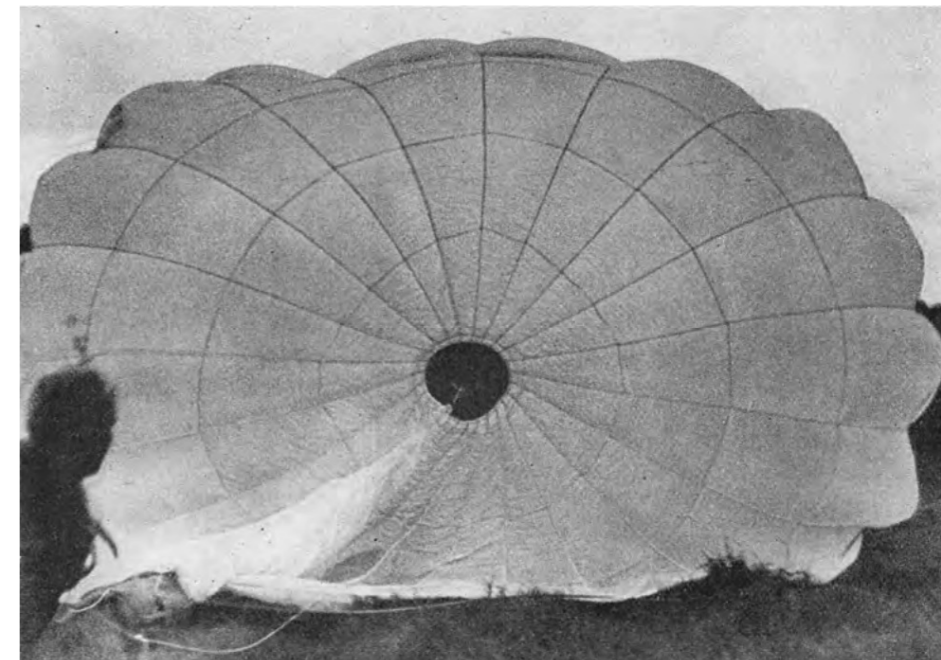
kastningsplads, har standset folkene, den ene efter den anden, når de ud på natten var på vej hjem og troskyldigt forklarede, at de kom fra bryllupper, fødselsdage eller jubilæer, og hvad hver især af dem nu kunne finde på. Det er også sket, at holdet fem minutters kørsel fra pladsen med en stor lastvogn med 12 containers og en lægevogn med en faldskærmsmand passerede to store tyske udrykningsvogne, som få minutter efter omringede nedkastningspladsen.

Dog var nedkastningsarbejdet ikke lutter spøg. Der er mange sørgelige eksempler på, at holdene er blevet overrasket på pladsen, og der savnes mange, som ofrede livet i forbindelse med dette arbejde. Undertiden havde tyskerne også held til at få fat i det ankomne materiel, selvom det i forhold til den nedkastede mængde kun var en meget lille procentdel, der gik tabt.

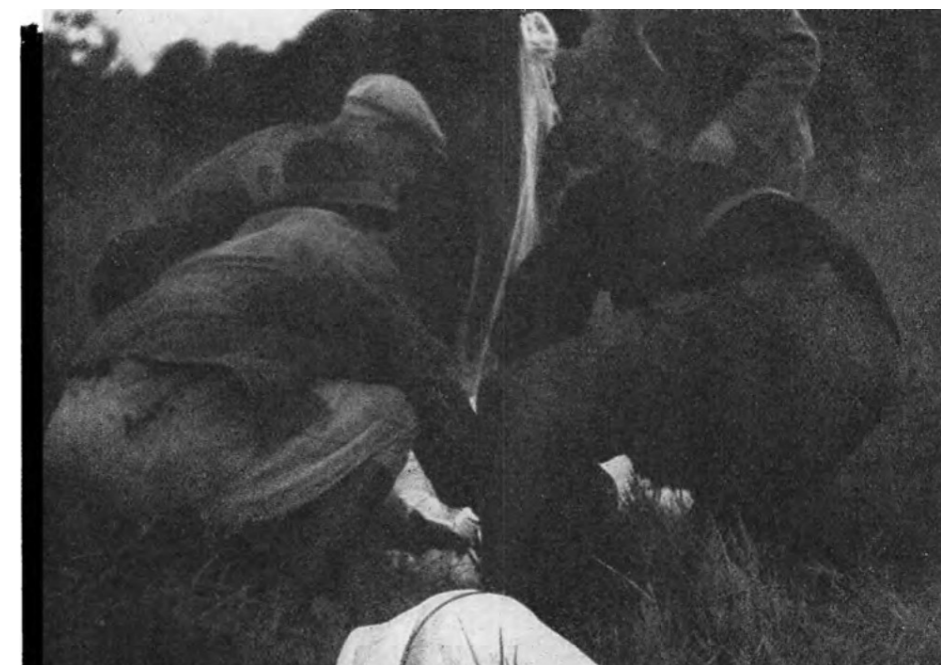
Trods flyvernes præcision kunne forskellige omstændigheder medføre, at kastet ikke altid var 100 pct. vellykket. Der fandt således en nedkastning sted på Troldhede Station. Flyveren var blevet vildledt af signalerne på stationen, og de 12 containers faldt lige ned i favnen på nogle tyskere, som arbejdede ved et tog. Et noget lignende uheld fandt sted i en landsby i nærheden af Løgstør. En dreng var en tur uden for i mørket, da han hørte en maskine komme, og han blinkede til den med sin lommelygte. Han blev utvivlsomt noget overrasket, da han hørte en susen gennem luften og så sig omgivet af 12 containere med tilhørende skærme.

Selv når godset blev kastet på rette sted, kunne der indtræffe uheld. Ved en nedkastning i nærheden af Horsens eksploderede en container med et brag. Et træ i nærheden væltede, og der blev et stort krater i jorden. Mandskabet fik travlt med at samle de resterende 11 containere sammen og komme bort, og der skete i øvrigt ikke mere.

En lignende episode indtraf i nærheden af Herning, hvor en container med brandbomber kom i brand, da den ramte jorden. Bålet brændte i over en time med meterhøje flammer, mens mandskabet af frygt for, at en eksplosion skulle indtræffe lå i en grøft i nærheden og hvert øjeblik ventede tyskernes ankomst. Til sidst tog lederne og et par af folkene en rask beslutning. Trods faren for, at containeren hvert øjeblik kunne eksplodere, vovede de sig hen til den og fik branden slukket ved at skovle sand over den. Også her blev resten af godset bragt i sikkerhed uden yderligere vanskeligheder.

Faldskærmen lægger sig til hvile efter at have bragt sin Last.

Nu pakkes den sammen for at bringes af vejen, så intet røber stedet.

Containerne slæbes hen til vognene for at køres bort hurtigst muligt.

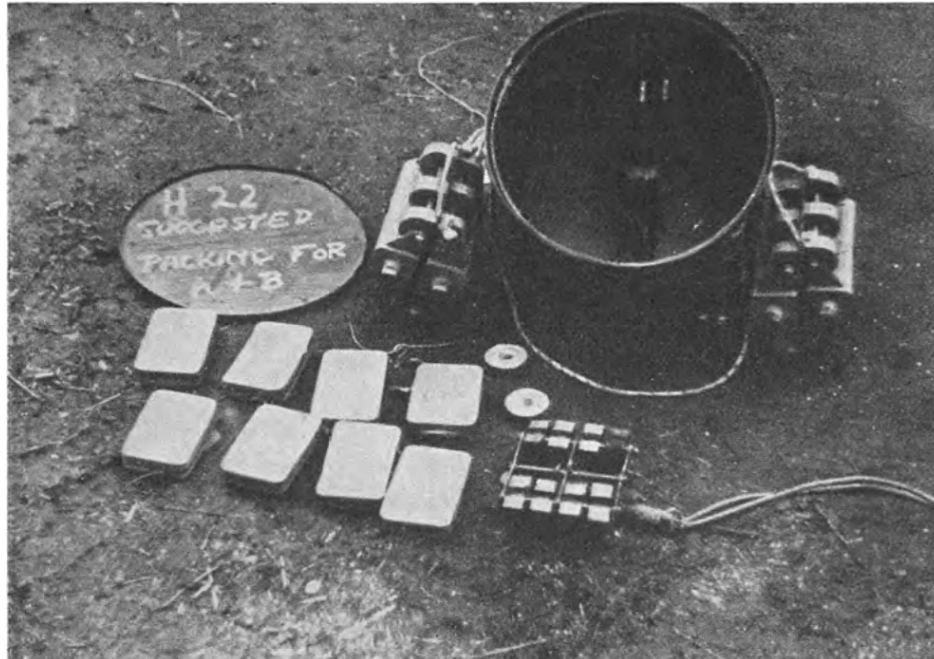

Når tømningen af containeren har fundet sted, »druknes« den.

En container er faldet i lyngen og åbnet, så beholderne med sprængstof vises. Vægten kunne være henved et par tons. Billedet her er taget på udstillingen »Det kæmpende Danmark«, som Frihedsrådet arrangerede i Frimurerlogen i København sommer 1945.

Her er en enkelt af en containers fire beholdere åbnet. Det viser sig, at den har indeholdt fem »Skildpadder«, sprængelementer, som anvendtes ved ødelæggelse af skibe. En »frømand« svømmede under vandet hen til det pågældende skib, hvor han anbragte »Skildpadden« på skibsbunden eller skibssiden, til hvilken den hagede sig fast, takket være kraftige magneter. Her ses fire »Skildpadder«, anbragt parvis på hver side af beholderen, medens den femte ligger foran denne. Desuden har beholderen rummet otte småpakninger, to ruller isoleringsbånd og (de skimtes inde i beholderen selv) to maskinpistoler.

Da man til sidst var oppe på det meget store antal nedkastninger og havde mange nær på hinanden liggende pladser i operation samt dig, skete det nogle gange, at der på pladser blev kastet mere, end der egentlig skulle have været. Dette skyldtes dels den omstændighed, at de allierede på grund af det store behov havde været nødt til at indsætte piloter, som ikke var kendt med denne særlige form for operationer, og dels, at vort mandskab, når det hørte en maskine, undertiden lod sig friste til på ny at tænde lygterne, selv om der få minutter i forvejen allerede havde fundet en nedkastning sted. På en plads i nærheden af Fjerritslev lykkedes det således holdet at lokke 41 containere til sig fra tre forskellige maskiner, hvilket naturligvis ikke morede de hold, som stod på andre pladser og ventede på godset, der retteligt tilkom dem.

En usædvanlig oplevelse havde et nedkastningshold fra Ålborg, der arbejdede på en plads i nærheden af Dronninglund. Her modtog man som normalt 12 containere en nat, men stor var forbavselsen hos de tre mænd, der den næste dag med en lastbil kom ud for at hente godset hjem, da de et stykke borte fra pladsen fandt endnu 12 containere, der var faldet inde i skoven. Flere af faldskærmene sad oppe i trætoppene

og en tysk flyvemaskine kredsede over stedet. Assisteret af en skovhugger gik de i gang med at fælde træer for at fjerne de iøjnefaldende skærme, hvorpå man hurtigst muligt kørte til byen med de containere, der lå spredt på skovbunden. Da tyskerne altså var klar over, at der havde fundet en nedkastning sted, gjaldt det om snarest at få fjernet også det på pladsen skjulte gods; men da folkene for anden gang ankom til stedet med bilen, var tyskerne allerede på færde. Motorcyklepatruljer krydsede gennem skoven, og mens vognen blev læsset, hørte mandskabet flere gange tyskerne råbe til hinanden i nærheden. Som ved et under kom bilen uantastet ud af skoven og i sikkerhed; men havde folkene vidst, hvad de senere af egnens beboere fik oplyst, at ikke mindre end 200 tyske soldater var udkommanderet for at gennemtrawle terrænet, ville deres dristighed muligvis have været parret med nogen nervøsitet.

En uhyggelig episode fandt sted på en nedkastningsplads i Frijsenborg Skov. Containerne var blevet godt modtaget, og mandskabet havde forladt pladsen efter at have skjult godset i skoven. Nogle timer senere ankom Gestapo og var så heldig at finde depotet. De havde derefter travlt resten af natten, og om morgenen advarede de folkene på en nærliggende gård mod at færdes i et bestemt område. I løbet af dagen passerede tre skovarbejdere det farlige område, og en af dem opdagede en container, som lå ret åbenlyst. Han begyndte at pille ved den, men i samme øjeblik skete en voldsom eksplosion, og de tre mænd var dræbt på stedet. Gestapo havde efter at have fjernet de 12 containere med våben tømte en af dem og fyldt den med sprængstof. Den var desuden blevet udstyret med en tændingsanordning, som ville bringe den til at eksplodere ved den mindste berøring, hvorefter den blev anbragt i skoven på det sted, hvor depotet havde været. Naturligvis var denne dødsmaskine beregnet for nedkastningsfolkene, men det blev altså tre tilfældige mennesker, som kom til at undgælde for Gestapos sadisme.

V

Langt det overvejende antal nedkastninger fandt sted i den nordlige del af Jylland. Indtil sommeren 1944 ville de allierede ikke kaste på pladser sydligere end en linie Ringkøbing-Silkeborg-Horsens, men senere blev denne grænse stadig flyttet sydpå, og henimod slutningen af krigen lå grænsen et stykke syd for Kolding. Det var dog hele tiden

Nordjylland, som var førende på dette felt, hvilket forklares ved, at dette område var blevet benyttet lige fra begyndelsen og derfor lå foran den øvrige del af Jylland med hensyn til antal af nedkastningspladser og rutinerede folk.

Det stadigt stigende antal nedkastninger var i høj grad medvirkende til at forøge arbejdets omfang og tempo for personalet i hovedkvarteret. En fast stab på otte personer var de fleste af døgnets timer beskæftiget med at udføre de tusinder af ting, som var nødvendige, for at det store apparat, som sorterede under hovedkvarteret, kunne holdes i gang. Fra tidlig morgen til ud på natten blev der arbejdet, dag ud og dag ind. Den telegramudveksling, som var nødvendig ved tilrettelæggelsen af en nedkastningsoperation, var følgende:

Efter at have fået opgivet forslag til nedkastningsplads fra en distriktsleder blev den foreslåede position sendt til England, idet der samtidig blev givet et kodenavn og det bogstav, som fra pladsen ville blive signaleret til maskinen under operationen. Pladsen var herefter på programmet 48 timer senere, med mindre man forinden havde fået meddelelse fra London om, at den var kasseret af Royal Air Force. Så snart der havde fundet nedkastning sted på pladsen, modtog man fra England telegram om, hvad der var kastet på pladsen, ligesom man fra hovedkvarteret, så snart der forelå rapport fra nedkastningsholdet, afsendte telegram om nedkastningens forløb.

Når nedkastning skulle finde sted på en plads, blev kodenavnet den samme aften givet i en særmelding i BBC, og hilsenerne til Annie, Gertrud, Lis, Kirsten, Ejner osv. betød altså, at nedkastningsholdene den samme nat skulle stille på pladserne med de pågældende navne.

Ligesom nedkastninger på en forholdsvis kort tid havde gennemgået en rivende udvikling, havde også metoderne for transport af godset gjort det. I begyndelsen foregik denne transport for en meget stor del som forsendelse af rejsegods i kufferter, men senderne blev stadig større og større. Så længe der endnu ikke var indført omfattende restriktioner med hensyn til forsendelse af gods med jernbanerne, gik det nogenlunde nemt, og de danske baner transportererede i stor udstrækning nye stærke trækasser med våben og sprængstof. Det varede ikke længe, før funktionærerne på banerne havde færtten af, hvad indholdet var, og når man kom og indleverede disse kasser eller en tung kuffert, fik man ofte et medvidende smil eller en lille bemærkning som: »Nåh,

Kort over de jyske nedkastningsdistrikter og -pladser.

det er nok våben«. I ganske enkelte tilfælde skete det, at forsendelser blev taget af Gestapo, og det skyldtes undertiden unødigt tjenstiver fra banepersonalets side. Dog var i det store og hele de fleste af banernes tjenestemænd rigtigt indstillet og ydede på mange måder stor hjælp. Imidlertid blev begrænsningerne i godsbefordringen større, efterhånden som togtrafikken blev indskrænket, og de få tog, der kørte i meget høj grad var optaget af tysk værnemagtsmateriel. Man var kommet dertil, hvor man sendte hele vognladninger ad gangen, men det var kun ganske få varer, der måtte sendes på denne måde - for største delen varer som f.eks. levnedsmidler, visse artikler til brug for landbruget som f.eks. kunstgødning, visse maskindele, samt brændsel. Man måtte derfor camouflere forsendelserne i nøje overensstemmelse med de gældende krav, og der blev afsendt mange vognladninger kartofler, kunstgødning, hestesko osv., idet der naturligvis altid var sørget for den nødvendige camouflage. F.eks. kunne materiellet stå i kasser i bunden af vognen med et lag kartofler ovenpå eller være sirligt indpakket og skjult i sække med gødningskalk eller lignende. Banerne blev efterhånden for ustabile, dels på grund af de store krav, tyskerne stillede til dem, og dels på grund af modstandsbevægelsens iver efter at ødelægge dem mest muligt til skade for de tyske transportere, og man måtte derfor i stor stil gå over til landevejstransporter med lastvogne. Ved sådanne forsendelser var camouflage endnu mere påkrævet, og til at forestå hele denne gren af arbejdet udnævntes en speciel

Dette er en samling våben og redskaber, der tilsammen danner en passende udrustning for et mandskab på en nedkastningsplads: forsk. revolvere og pistoler, stengun med 2 magasiner, elektriske lommelamper m.m.

transportchef. Han havde arbejdet med at sørge for hurtig og sikker transport af det ankomne materiel og viste stor opfindsomhed. Snart rullede på de jyske landeveje flytteomnibusser, lastvogne med trælast eller fiskebiler med et uskyldigt udseende, men med flere tons våben gemt under camouflagen. Der blev også forsøgt forsendelse ad søvejen, men efter et uheld, hvorved en større ladning gods gik tabt, blev denne fremgangsmåde opgivet.

Der ankom stadig faldskærmsfolk, som blev sendt til de steder i landet, hvor opgaverne ventede dem. En af dem var kaptajn i det engelske regiment »The Buffs« F. T. Vang, som arbejdede i Nordjylland under dæknævnet Bent. De følelser, som en faldskærmsmand havde i forbindelse med nedkastningen, skildrer kaptajn Vang på følgende måde:

»Vi er to mand. Tiden går med at dase og drøfte de tusinde problemer, der trænger sig på. Efter et par timers flyvning tager vi termoflaskerne frem og drikker kaffe og dører så igen. Nøjagtig efter tre timers flyvning kommer dispatcheren ind og giver os et praj om at være klar. Dørene i bunden af maskinen åbnes, vi »hugger faldskærmen op« og efterser for sidste gang udrustningen. Derpå tager vi plads på hver sin side af hullet og skæver mod jorden. Det er måneskin og meget sigtbart. Vi følger overgangen fra vand til land og forsøger at finde kendte steder under os.

Vor nysgerrighed bliver pludselig afbrudt af dispatcheren, som giver os den sidste ordre til at være klar. Vi rykker nærmere hen til hullet og sidder nu helt ude på kanten, medens øjnene spændt er rettet mod lamperne oppe i maskinen. Så lyser den ene pære, og vi har nu et par sekunder tilbage i maskinen. Afgang! Stive som to statuer ryger vi ud gennem hullet. Det sidste, vi opfatter, er dispatcherens: Good luck, boys! og så hans to opadpegende tommelfingre.

Vi er i fri luft. Følelsen er ubeskrivelig. Vi ser skærmen åbne sig og mærker, hvorledes vi bliver halet opad af den store skærm. Vi kan se jorden under os. Farten nedad er stor, og med en vis ængstelse for landingen indtager vi den rigtige position og trækker kraftigt i skærmens forreste snore. Under os nærmer en skov sig, og vi kan beregne, at vi skal lande i den. En ny position må derfor indtages, og man beder til, at træerne ikke er ret høje. Farten nedad formindskes betydeligt over skoven, og man er tilfreds med situationen. Så, før man tror det, mær-

kes grenenes slag, og med et lille ryk hænger man stille i træet. Det hele har varet 15 sekunder, fra vi forlod maskinen. Vi får knivene frem og skal til at skære os ned. Under os står pludselig to mand og råber høfligt, om vi har en tændstik! Ak, den kære security!

Vi har naturligvis flere æsker og kender adskillige engelske tændstikfabrikker, om nødvendigt. Men lad os komme ned af det forbandede træ først. Nu er det store mål nået, og vi er ivrige efter at komme videre og få kontakt.

Vi modtages hjerteligt overalt og bliver behandlet som to sønner, der er kommet hjem. Den nat indtager vi vort livs bedste måltid, og derpå sover vi som en sten. Den følgende morgen starter vi vor illegale karriere og er hurtigt udplantet blandt de mange tusinder, som udgør modstandsbevægelsen«.

VI

Da Organiseringen af nedkastningsarbejdet var tilendebragt, var Jylland inddelt i 18 distrikter. I hvert distrikt fandtes en nedkastningsleder udsendt fra hovedkvarteret og under ham sorterede fra fem til tyve hold med hver sin plads. Distriktslederne havde stående ordre om at opgive så mange pladser som muligt, og det var forbavsende at konstatere den dygtighed og det initiativ, der blev lagt for dagen. Det var overvejende unge mænd i alderen 20 til 30 år, som varetog disse ansvarsfulde hverv, og de gjorde ved deres indsats den specielt danske opfattelse til skamme, at kun ældre mænd kan bestride lederstillinger.

En speciel slags nedkastninger blev påbegyndt i det sene efterår 1944. Det var de såkaldte »Waterdroppings«, som bestod i nedkastning i Limfjorden af våben i vandtætte beholdere. Beholderne var af en ganske særlig konstruktion og en ganske ny opfindelse. Desværre nåede disse operationer ikke at få et større omfang.

Til belysning af den udvikling, som fandt sted indenfor forsynings-tjenesten, kan nævnes, at antallet af nedkastningspladser i marts 1945 var steget til 283. I denne måned fandt der nedkastninger sted 16 nætter, og en af disse nætter blev der kastet på i alt 39 pladser - det højeste resultat man opnåede. Kapitulationsaftenen den 4. maj ventede 92 pladser nedkastning, og der fandtes på det tidspunkt ca. 3000 rutinerede nedkastningsfolk i Jylland. Af det nedkastede materiel gik en del naturligvis tabt, men tabsprocenten svingede fra at være ret stor i be-

gyndelsen til henimod krigens slutning at være minimal. Som eksempel kan anføres, at der i perioden fra 21. september 1944 til 1. januar 1945 gik 14 pct. tabt, medens det endnu beroede hos nedkastningsfolkene, men tabsprocenten var stærkt faldende i de følgende måneder for i april 1945 kun at udgøre ca. 2 pct. Da tillige mængden af nedkasted materiel kulminerede i de sidste måneder, bliver den samlede tabsprocent meget lav.

Det nordjydske hovedkvarter var regionshovedkvarter indtil midten af februar 1945 og havde som sådant foruden de omfattende forberedelser, der skulle træffes med henblik på en eventuel invasion, ansvaret for sabotagen i Nordjylland. Da imidlertid nedkastningerne og de talrige andre opgaver, som påhvilede hovedkvarteret, efterhånden var meget omfattende, blev der i februar gennemført en ændring i kommandoforholdene, idet en officer fik overdraget hvervet som militærchef i Region I.

De retningslinier, som man fra hovedkvarterets side anlagde med hensyn til sabotage, gik ud på at give de lokale distriktsledere så stort et ansvar og så frie hænder som muligt. Der var således stående ordre til udførelse af jernbanesabotage, når transporter fandt sted, ligesom lederne uden i forvejen at have indhentet hovedkvarterets billigelse kunne foretage sådanne aktioner, som de fandt påkrævet i den daglige kamp mod tyskerne. Alle udførte aktioner skulle naturligvis rapporteres til hovedkvarteret, gennem hvis Presse- og Propagandåfdeling nyhederne blev bragt videre til hele den allierede verden.

Jernbanesabotagen gik frem for al anden form for sabotage; men derudover var udviklingen den, at det i begyndelsen hovedsagelig var danske virksomheder, man saboterede, såsom automobilværksteder, fabrikker og lignende, der arbejdede for tyskerne, medens det senere i langt højere grad var rent militære objekter og tyske etableringer af overhovedet enhver art, der var genstand for sabotørernes anstrengelser. Med hensyn til jernbanesabotagen var reglen den, at der kun måtte saboteres, når der forestod tyske transporter på banerne. Man havde forbindelser blandt funktionærerne på alle større stationer og blev som oftest i god tid orienteret, når transporter forestod. I hovedkvarteret blev efterretningerne fra forbindelsesmændene de forskellige steder samlet, men de fleste distriktschefer havde en lokal forbindelse, således at de kunde iværksætte aktion enten på grundlag af et lokalt

tips eller efter hovedkvarterets ordre. Der var jernbanesprængninger næsten hele tiden, og når det ikke var skinnerne, det gik ud over, blev lokomotiver, drejeskiver, jernbanevogne med tysk materiel o.s.v. sprængt.

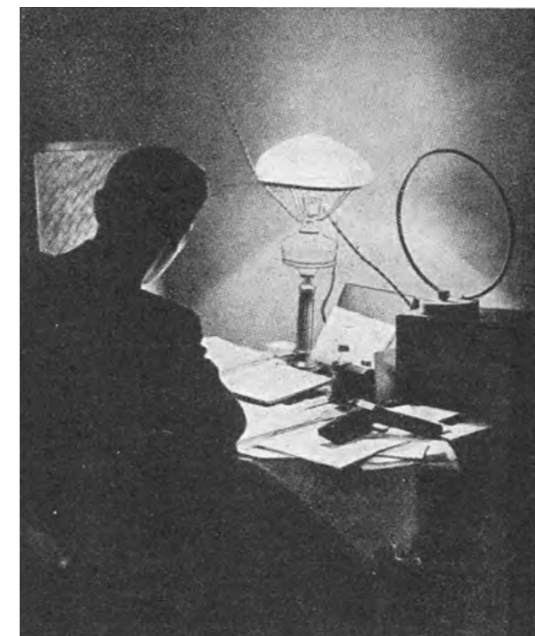
I november 1944 blev der gennemført en større jernbanesabotage-aktion. Der var visse ting, som tydede på en forestående rømning af Norge. Således lå der i Frederikshavn et stort antal både, herimellem de beslaglagte Storebæltsfærger, og det forlød, at disse ville gå til søs, så snart vejret tillod det. Der blev ved den lejlighed indført den ordning, at lederne skulle iværksætte sprængninger, så fremt de i en eller anden forbindelse modtog kodenavnet »Ferdinand« fra hovedkvarteret. Da transporterne begyndte, blev kodeordet udsendt til de byer, hvor man ønskede sabotagen sat i gang, og ved at benytte dette system var man i stand til at placere sprængningerne netop der, hvor det var påkrævet, og undgik således at ødsle med sprængstoffet. De følgende telegrammer fra hovedkvarteret til London vil i nogen grad give et indtryk af det tempo, man arbejdede i; men forøvrigt blev det selvsagt vanskeligt for lederne at indsende rapporter, efterhånden som jernbaneforbindelserne og dermed postgangen totalt svigtede, således at telegrammerne på ingen måde giver noget fuldstændigt billede af den omfattende aktion:

10. November - railway sabotage in Northjutland last night - sabotage at following places - Ålborg, Svenstrup, Skalborg, Tylstrup, Brønderslev, Hæstrup, Frederikshavn, Vester Hassing - only trafic in Northjutland Ålborg-Hadsund and Nørresundby-Fjerritslev - we will keep the breaks effective as long as possible - papers are not allowed to mention the operations -«

Her står vi - i oktober 1944 - i en villakælder på Nordvestvej i Hasseris. Det er forsynings tjenestens hovedkvarter, som holder til her. Man er vel dækket - og alligevel nær skuepladsen for så mange af de store begivenheder. Med ryggen til står chefen og følger opmærksomt, hvad hans kammerat - lægen Bloch - viser ham på kortet over Nordjylland, der er slået op på væggen. Det er spørgsmålet om nye nedkastningspladser, der drøftes. Flere og flere må tages i brug, efterhånden som forsyningerne vokser. De skal fordeles med praktisk sans for deres brugbarhed - ikke bare lokalt, men også som led i det samlede net. Transportforholdene skal undersøges og overvejes, Depoter etableres, kontakter sikres. I dette lille og åbne og tætbyggede land er det ikke altid let at få tingene til at klappe. Men de skal klappe. Og så gør de det!

Ved aftenstid sidder forsyningschefen i det nordjyske hovedkvarter og lytter opmærksomt til særmeldingen i B.B.C. Navnene noteres omhyggeligt - så ved man, hvor nattens nedkastninger skal finde sted, og ude i grupperne, der også med spænding har fulgt udsendelsen fra London, træffer man nu de hurtigste forberedelser til at bringe den varslede høst i hus. Men for chefen skal også andre spørgsmål klares. Hvem skal have del i nattens forsyninger? Hvor meget skal der bringes til den by? og hvor meget til den? Kan banerne benyttes, eller må der anvendes lastbiler til transporten? Hele fordelings spørgsmålets afgørelse hviler på ham, og fra alle kanter råbes der på flere våben og mere sprængstof. Den beslutning, han træffer, står imidlertid fast. Alle bøjer sig for den. Man kan gå gennem ild og vand for ham, men man bider ikke skeer med ham!

14. november - report of railway sabotage Northjutland - night november 12. about forty rails destroyed at Ellidshøj - night 13. explosions in Vendsyssel and near Hobro - Germans have no reserve materiels and must break up rails from other places - no throughout trafic in Northjutland last five days - german posts for each hundred meters at the local railroads and patruls at all roads - we will continue -«

Den 12. november modtog hovedkvarteret fra England et telegram, hvori det bl.a. hed:

»Very pleased to receive report of railsabotage - hope you will keep up this excellent work -«

Transportbådene fra Norge havde indtil dette tidspunkt benyttet Frederikshavn som omladningshavn, hvorfra tropperne fortsatte videre med tog til Vestfronten; men der kom en pause, i hvilken de nordjyske jernbaner næsten ikke blev benyttet til transporter, og bådenc fra Norge sejlede længere sydpå. Efter et par måneders forløb begyndte tyskerne igen transporter på de nordjyske jernbaner, og de trak op

til at blive større end nogen sinde tidligere. Der blev derfor på ny iværksat en omfattende aktion, som blev højst alvorlig for tyskerne og sandsynligvis er den mest effektive og bedst gennemførte jernbanesabotage, som præsteredes under besættelsen. På grundlag af de til England fremsendte rapporter fra denne periode kan anføres følgende oversigt: Den 29. januar syd for Ålborg 12 timers forsinkelse, den 30. januar syd for Ålborg 24 timers forsinkelse, den 31. januar ved Randers

12 timers forsinkelse, den 2. februar en uges forsinkelse.

Under disse operationer blev hundredvis af skinner og f.eks. alle sporskifter på Randers Station ødelagt, og på hovedkvarterets initiativ blev der fra England den 2. februar udsendt en meddelelse om, at der var placeret bomber på hele strækningen Ålborg-Hobro, skjult under sneen. Bomberne var tilsindstillet og ville detonere i løbet af den følgende uge.

Den 3. februar blev der ødelagt 300 meter skinne mellem Ålborg og Hobro. Den 5. februar sendtes et telegram, hvorefter følgende fremgik: Lørdag aften blev et fjendtligt troppetog afsporet ved Svenstrup syd for Ålborg. Lokomotivet og to vogne væltede. Af et telegram den 13. februar fremgik endelig: Jernbanesabotagen har været fortsat i 14 dage og mange kilometer skinne er ødelagt. Det sydgående spor fra Ålborg er brudt op og brugt til reparation.

Som det fremgår af disse uddrag blev denne periode af jernbanesabotage meget alvorlig for tyskerne. Trods et enormt opbud af kontrolposter fra tyskernes side blev aktionen gennemført uden tab af folk. Tyskerne gik til yderligere modforanstaltninger end nogen sinde tidligere. Det var således forbudt at cykle eller køre i bil på de nordjyske landeveje fra kl. 15 til kl. 8, og den, der trodsede forbudet, fik køretøjet beslaglagt. Sabotørerne overgik hinanden med hensyn til at bluffe tyskerne, og i sabotørkredse rådede et strålende humør i denne tid.

En aktion, der er værdig til særlig omtale, var sabotagen mod general Lindemanns tog. Denne aktion blev gennemført af nedkastningslederen i Struer Distrikt, som ved sin snarrådighed og dristighed havde held til at afspore generalens tog. Generalen, som uheldigvis ikke blev dræbt, blev så fornærmet, at han satte ild på en gård, som var beliggende nær sprængningsstedet, hvilket var årsagen til, at aktionen blev kraftigt diskuteret i modstandskredse og forøvrigt blev fordømt af de mere forsigtige blandt lederne; men i den frie verden blev affæren rosende omtalt på bladenes forsider.

I januar-februar 1945 fandtes der i Nordjylland så godt som ingen værnemagervirksomheder, der ikke var blevet saboteret, men trods al travlhed havde sabotørerne alligevel fået tid til også at tænke venligt på de direkte militære mål, således blev der sænket 3 tyske marinefartøjer i Ålborg Havn og en damper i Frederikshavn. Desuden fandt der en omfattende sabotage sted mod andre skibe i havnene og på skibs-

værfterne.

Også andre vigtige militære mål måtte holde for. Som eksempel kan nævnes, at sabotørerne endog under den store jernbaneaktion i begyndelsen af februar fik tid til at ødelægge to 75 mm luftværnskanoner ved Ø. Uttrup, samt to Messerschmidt 109, et Junckers observationsplan og en transportvogn for special-flyverværktøj på Flyveplads Øst ved Ålborg.

Sabotagen mod Flyveplads Vest i Ålborg, der af nogle er blevet kaldt »Danmarks betydeligste sabotageaktion«, indtager imidlertid en særstilling i den nordjyske sabotage. Aktionen fandt sted den 2.-5. november 1944. I lang tid i forvejen havde sabotørerne været beskæftiget med at lave bomber, som i løbet af 14 dage blev smuglet ind på flyvepladsen, camoufleret som madpakker. Der blev i alt anvendt et halvt hundrede sprængbomber og en snes brandbomber. Skaden var meget omfattende. Et stort antal tyskere blev dræbt eller såret. To hangarer med ca. 40 maskiner blev ødelagt. En værkstedsvogn med uerstatteligt specialværktøj og et mekanisk værksted blev ligeledes ødelagt. Desuden blev officersmessen og en kasernebygning sprængt i luften.

Efter aktionen modtog hovedkvarteret fra England følgende telegram:

»Congratulations to you and all concerned in operation against Ålborg Aerodrome stop You could not have made a better acknowledgement to the R.A.F. for their attack on Gestapo Århus. stop«

Jernbanesabotagen i Jylland

Af generalmajor V. Bennike

Mens den aktive modstandsbevægelse i København og andre industribyer fortrinsvis og med glimrende resultater angreb fabrikker, der arbejdede for den tyske krigsindustri, medførte forholdene, at jyderne kunne gøre mest gavn ved at sinke eller hindre de tyske jernbanetransporter. Efter at Sverige i 1943 havde standset tysk transit af tropper og krigsmateriel, blev det jydsk jernbanenet af afgørende betydning for de tyske forbindelser til Norge og til dels også til det nordlige Finland. Ved siden heraf stillede forsyningen af de efterhånden store troppestyrker i selve Jylland og de meget betydelige befæstningsanlæg, som tyskerne anlagde særlig langs vestkysten, store krav til Jyllands jernbanenet, og det var grunden til, at jernbanesabotagen blev de jydsk frihedskæmpers væsentligste form for kamp mod tyskerne. Sabotagen mod de få for tyskerne betydningsfulde fabrikker, der fandtes i

Fra jernbanesabotagen ved Aulum Station den 23. aug. 1943.

landsdelen, blev dog ikke glemt, men trådte i anden række.

Den jydsk jernbanesabotages formål var at sinke de tyske transportere, først og fremmest naturligtvis dem, der gik sydpå, så meget som muligt. Om at standse dem kunne der kun rent undtagelsesvis være tale, for dels kan jo alle skader repareres, og dels ville man så også standse den for os selv livsvigtige banetrafik, ikke mindst transporten af tørv og brunkul. Man angreb de tyske transportere ved afsporinger, sprængning af skinner og sporskifter, sprængning af broer og dæmninger, ødelæggelse af signal- og sporskiftebetjeningsanlæg på stationerne, af vandtårne og drejeskiver, af lokomotiver og andet rullende materiel samt meget andet.

De midler, der benyttedes ved udførelse af jernbanesabotagen, var først og fremmest sprængstoffer og våben, der kom fra England, dels ad luftvejen, dels ad søvejen; men heller ikke sjældent benyttedes improviserede fremgangsmåder, f.eks. omstilling af sporskifter, udbøjning af en skinne på fri bane, efter at laskerne var fjernede med skruenøgle, o.s.v.

Modtagelsen af materiellet fra England er beskrevet andetsteds i nærværende værk. Det nedkastedes på afsides steder eller landsattes i større eller mindre havne, hvorfra det skulle fordeles til brugerne. Fordelingen var et vanskeligt og farligt arbejde, der stillede store krav til de dermed beskæftigede personers mod og snilde; man kan let sætte sig ind i vanskelighederne ved at afsende 5-10 tons våben og sprængstoffer fra en mindre jydsk by med fingeret afsenderadresse og til en fingeret modtager i en anden lille by; og alt dette med jernbanen, hvor hver station var besat med tysk personale, eller med automobiler, der altid var udsat for at blive - og ofte blev - visiterede på landevejen. Sagerne sendtes med jernbanen som maskingods, tekstilvarer, pakket i flyttevogne med møbler, med lastautomobil, dækket med gødning eller kartofler, eller pakket i mælkejunger, som rejsegods i håndkufferter eller som håndbagage i bagagenettet i en jernbanekupé, dog oftest i en anden kupé end den, hvori manden selv sad, f.eks. en kupé, der var godt besat med tyske soldater.

Det er klart, at alt dette gav tab såvel af personel som af materiel. I midten af april 1945 viste en summarisk beregning, at der i alt under transport og i depoterne var gået tabt til tyskerne ca. 48 % af de fra England leverede våben og sprængstoffer, taget under eet, medens de

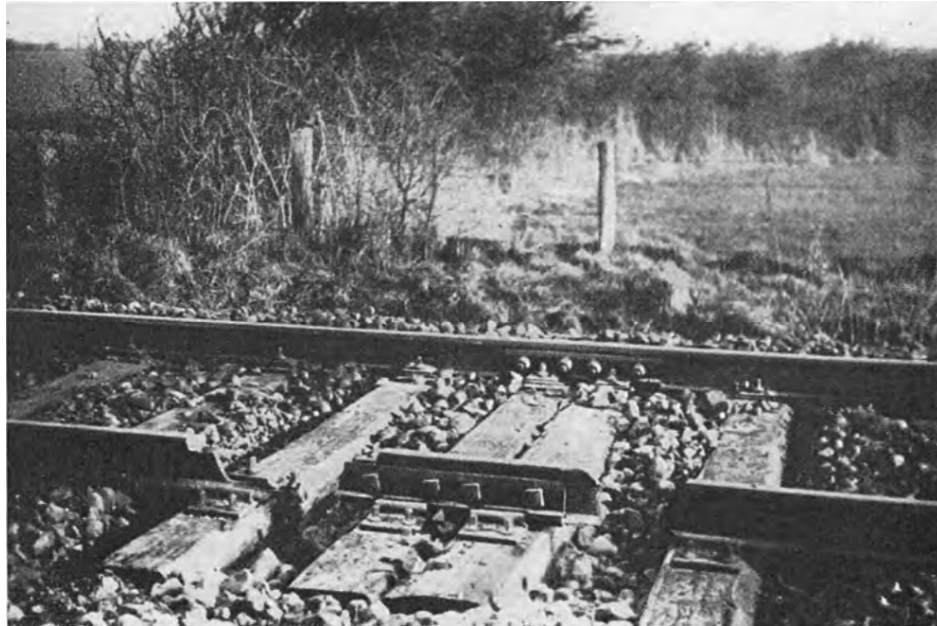
resterende ca. 52 % lå parat til anvendelse. Tabene under transporten skete som oftest ved tyske visiteringer i godstogene; til depoterne fandt tyskerne i reglen frem ved stikkere eller ved at aftvinge arresterede sabotører deres viden herom.

Foruden våben og sprængstoffer og de almindelige tændmidler benyttedes ved jernbanesabotagen i vid udstrækning små mekanismer, der ved lokomotivets tryk bevirkede sprængningen, - de såkaldte tågesignaler, tryktændere m.v. - samt de også til talrige andre sabotagehandlinger så meget anvendte sprængblyanter, der muliggjorde sprængning en vis tid, efter at sabotøren havde forladt stedet. Sprængblyanterne leveredes med fra 10 minutters til 24 timers forsinkelse. Skulle flere ladninger sprænges samtidigt, forbandtes de med »Cordtex«, en tændsnor, der brænder (detonerer) med en hastighed på ca. 7 km i sekundet.

II

For med det mindste forbrug af sprængstof at opnå det største resultat ville man til at begynde med helst sprænge skinnestødene, idet 2 skinnelængder da kunne ødelægges på een gang. Det viste sig imidlertid ved nogle forsøgssprængninger, der fandt sted i april 1944, at selve skinnestødet, der på hovedbaner er udført som et fast stød på 2 sammenboltede sveller, var så solidt fastgjort, at det kun kunne ødelægges ved anvendelse af urimeligt store ladninger. En af disse forsøgssprængninger ses på billedet. Der er sprængt en ladning på lidt under ½ kg plastic (et engelsk, meget kraftigt sprængstof, der kan æltes som fugtigt ler og derved bringes til at slutte godt om tændmidlerne og tæt ind til sprængobjektet) på hver side af stødet (laskerne). Som det ses, er der kun udstemplet 15-20 cm af skinnerne, hvad der ikke er nok til at afspore et tog. Fremgangsmåden var vel anvendelig, hvor skinnerne var samlede ved »svævende stød«, d.v.s. hvor stødet - hvad der oftest er tilfældet ved mindre svære baner - ligger mellem to sveller. Det viste sig imidlertid hurtigt nødvendigt at bortsprænge langt større længder af skinnerne for at fremkalde afsporing; således kørte i et enkelt tilfælde et tysk transporttog uden at afspores over et sted, hvor der var bortsprængt 192 cm af den ene skinne. Man gik så over til at sprænge flere ladninger samtidigt, idet man på samme detonerende tændsnor (Cordtex), der af hensyn til sikkerheden altid lagdes

Man har i april 1944 forsøgt at sprænge et af jernbaneliniens skinnestød; men det har vist sig, at der på grund af stødets solide fastgørelse på to sammenboltede sveller har skullet bruges en urimelig stor sprængladning. Den her voldte skade har ikke haft praktisk betydning.

dobbelt, anbragte 3-4 sprængladninger, hvoraf den ene endog gjordes særlig stor, helt op til 1½ kg. Der kunne herved bortsprænges indtil 3 m skinne, og da den store ladning anbragtes under en svelle, tilvebringes tillige et ret stort hul i banelegemet, og det kunne vognene ikke køre over uden at løbe af sporet; lokomotivet gik derimod oftest over uden at afspores. For yderligere sikkerheds skyld udførtes hyppigt tillige en lignende sprængning på den anden skinne i samme spor, og så var afsporingen sikker. Så vidt muligt indrettedes sprængningen således, at toget selv fremkaldte sprængningen, der fandt sted, idet lokomotivets forreste hjul ramte et »tågesignal«, som bragte tændsnoren og dermed sprængladningerne til detonation. Ofte tillod forholdene, f.eks. den stærke patrouillering på banen, ikke anbringelse af tågesignaler eller lignende automatisk virkende tændmidler. Man lagde da sprængladningerne ind under skinnerne og bragte dem til sprængning ved »sprængblyanter«. Disse sidste sprængninger kunne jo ikke ventes at ville frembringe afsporing; men de tvang til togstandsning, indtil reparationen var endt, og indtil en omhyggelig gennemgang af jernbanelinien havde vist, at der ikke fandtes flere forberedte sprængladninger. Ikke helt sjældent opnåede man gode resultater ved de såkaldte

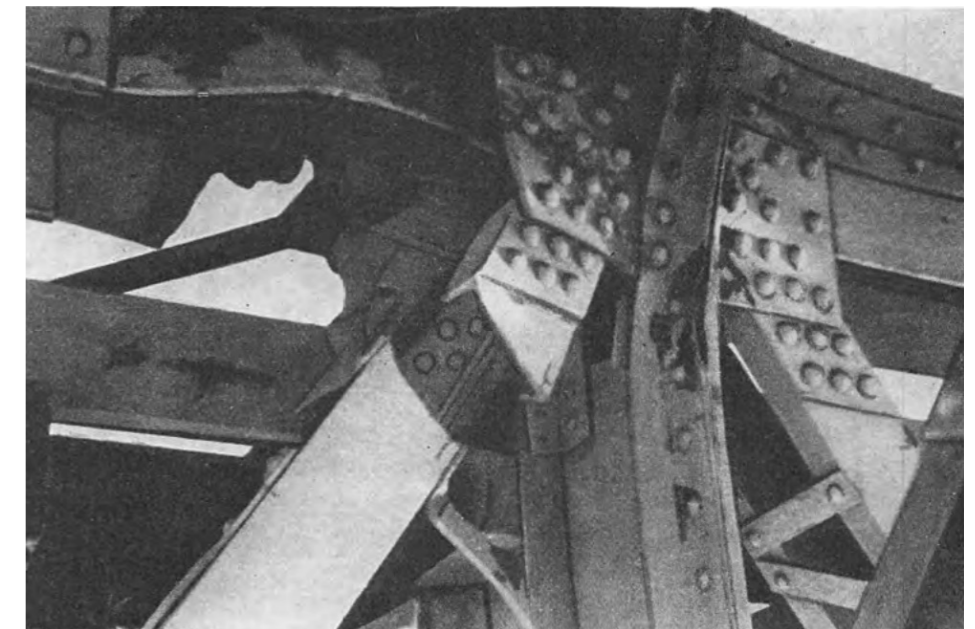
»telefonbomber«, d.v.s. anonyme opringninger til stationerne med - falske - meddelelser om, at der var udlagt sprængladninger på den og den strækning.

Broer ødelagdes ved sprængning af dragerne, Vandtårne ved sprængning af hele bygningen, ligesom man også, når en stations centralbetjeningsanlæg skulle ødelægges, gjorde dette ved sprængning af hele det hus eller den del af det hus, hvorfra anlægget betjentes.

III

De første sprængninger af større betydning fandt i Jylland sted i november 1943, da man ødelagde de 3 jernbanebroer over Gudenåen ved Langå og - for at vanskeliggøre omkørsel - samtidig sprængte en del skinner på jernbanelinien Randers-Ryomgård-Århus. Billedet nederst på siden viser virkningen af en sprængning på en af Gudenåbroerne. Broen faldt ikke ned, men tabte naturligvis sin bæreevne.

Herefter var der en periode, hvor der kun fandt mindre betydningsfulde sabotager sted, navnlig fordi man manglede sprængstof og våben. Først da de mørke nætter satte ind i eftersommeren 1944, og de engelske flyvere uden urimelig risiko kunne flyve til Danmark med

Man gik i november 1943 i gang med at ødelægge bl.a. de tre broer over Gudenåen. Her ser man virkningen på en af dem. Broen står ganske vist - men dens bæreevne er blevet stærkt forringet.

materiel, bedredes forholdene kendeligt, og fra september 1944 har de jydsk sabotører stort set fået, hvad de skulle bruge.

I det følgende skal anføres nogle eksempler på vel udført angreb på tyske jernbanetransporter; de viser ikke alene fremgangsmåderne ved sabotagerne, men de tjener i endnu højere grad til at belyse det mod og den koldblodighed, der besjælede sabotørerne.

Et tysk orlovstog skulle afspores i nærheden af Munkebjerg ved Vejle Fjord for at spærre linien der.

Den gruppe, der skulle udføre arbejdet, bestod af en fører og 3 mand, hvoraf den ene var førerens hjælper ved selve arbejdet, medens de to andre udstilledes som poster. Afsporingen skulle ske ved midnatstid og anordnes således, at lokomotivet selv fremkaldte sprængningen.

Medens føreren hjulpet af den ene mand var ved at anbringe sprængladningerne, hørtes skridt lidt borte, og en udstillet post advarede hviskende: »Tyskerne er der!« Føreren for patruillen ikke så meget som vendte hovedet, men sagde blot: »Nå!« og fortsatte arbejdet med anbringelsen af ladningerne. Da han et øjeblik efter var færdig, kom toget med fuld fart fra den ene side, den tyske patruille under livlig skydning fra den anden, medens sabotørerne sprang op ad jernbaneskråningen, stærkt beskydt af tyskerne, som skyndte sig for at komme hen og fjerne sprængladningerne, inden toget kom. Sabotørerne var jo meget spændt på, om toget eller den tyske patruille kom først. De fortalte senere triumferende, at toget kom først. 4 store personvogne væltede, og banen spærredes for mange timer.

Et tysk transporttog skulle opholdes på en jydsk station. Det var standset der og blev - som altid - bevogtet af poster på begge sider.

En sabotør sneg sig bagfra ind under den bageste vogn, krøb mellem hjulene under hele toget og anbragte en sprængladning med passende forsinkelse under lokomotivet. Derefter kravlede han samme vej tilbage og gik sin vej. Efter nogen tids forløb sprang ladningen, og der bibragtes transporten en betydelig forsinkelse.

I august 1944 havde man i Vejle af mangel på sprængstof ofte måttet se tyske transporttog passere, uden at man kunne gøre noget ved dem. Det var så endelig lykkedes at få nogle hundrede kg af den danske hærs sprængstof ført over til Jylland - det var af københavnerne taget fra tyskerne, som jo først havde stjålet det fra den danske hær. Det kom i papirsække med påskriften »gødningskalk«, og det blev bestemt, at

det skulle bruges til sprængning af en stor jernbanedæmning mellem Daugård og Vejle tæt nord for Vejle Fjord. Sprængstoffet blev kørt ud til stedet i Vejle politis »salatfad«. 300 kg sprængstof blev i løbet af de første nattetimer af et par mand anbragt i et gennemløb for en grøft 4 m under dæmningens overkant. Medens arbejdet stod på, gik de tyske patruiller frem og tilbage oven over stedet. En af sabotørerne lå inde i røret, en anden slæbte stoffet til. Da tiden var kommet, antændtes ladningen med en lunte med 1½ minuts forsinkelse, og de to mænd løb bort i mørket. Lys turde de naturligvis ikke bruge. Til trods for, at de var godt kendt, løb de i kreds og var ikke ret langt - ca. 150 m - fra sprængningsstedet, da ladningen sprang og sendte jord og sten ned om ørerne på dem. For at orientere sig tændte de en lommelygte og blev straks beskydt af de tyske vagtposter, der jo nu var blevet alarmerede. Sprængningen var særdeles vellykket, idet dæmningen var blæst væk i en længde af 25-30 m, og skinnerne hang frit i luften så højt over sprængkraterets bund, at der var plads til en rutebil. Resultatet ses nedenfor, der er optaget under reparationsarbejdet.

I august 1944 sprængte man jernbanedæmningen, mellem Daugård og Vejle. Her ser man skinnerne hænge, frit svævende i luften.

En banearbejder, der om natten var jernbanesabotør, skulle en aften anbringe sprængladningen på 12 sporskifter på Skanderborg Station. Da han havde anbragt de to og var på vej til det tredje sted, blev han antastet af en tysk post på to mand med geværer og påsat bajonet. Han gav den ene et kæbestød, så han mistede bevidstheden, og inden den anden havde taget sig sammen til at bruge sine våben, slog sabotøren ham ihjel ved at slå ham i nakken med de bare næver. Vor banearbejder anbragte derefter de resterende 10 sprængladninger, og da tiden var gået, sprang de alle tolv.

Den 23. februar afsporede et tysk tog, bl.a. med benzin til Karup Flyveplads, tæt nord for Herning. 6 tankvogne afsporede, en faldt i grøften, og benzinen løb ud. Der rekvireredes en kørekran fra Århus for at sætte vognene på sporet; men kranen var lige forinden sprængt af sabotørerne i Århus og kunne først komme til stedet den 11. marts. I mellemtiden havde tyskerne sendt bud efter en kran fra Hamborg. Da den var kommet et godt stykke op i Jylland, blev den imidlertid standset og sendt sydpå igen, fordi sabotørerne i Sønderjylland havde afsporet et tog på den østlige længdebane, som jo var vigtigere end banen ved Herning. Da kranen fra Århus var godt i gang med arbejdet, styrtede den i grøften. Med møje og besvær blev den i løbet af et døgn sat på sporet igen, men samme aften sendte Herning-folkene en rangermaskine uden mandskab med fuld fart ud mod stedet. Den fo'r lige ind i kranen, som atter blev beskadiget og måtte sendes til reparation. Banen blev nu ryddet derved, at de vogne, der stod i vejen, blev væltet i grøften, og linien var så klar til brug igen den 13. marts.

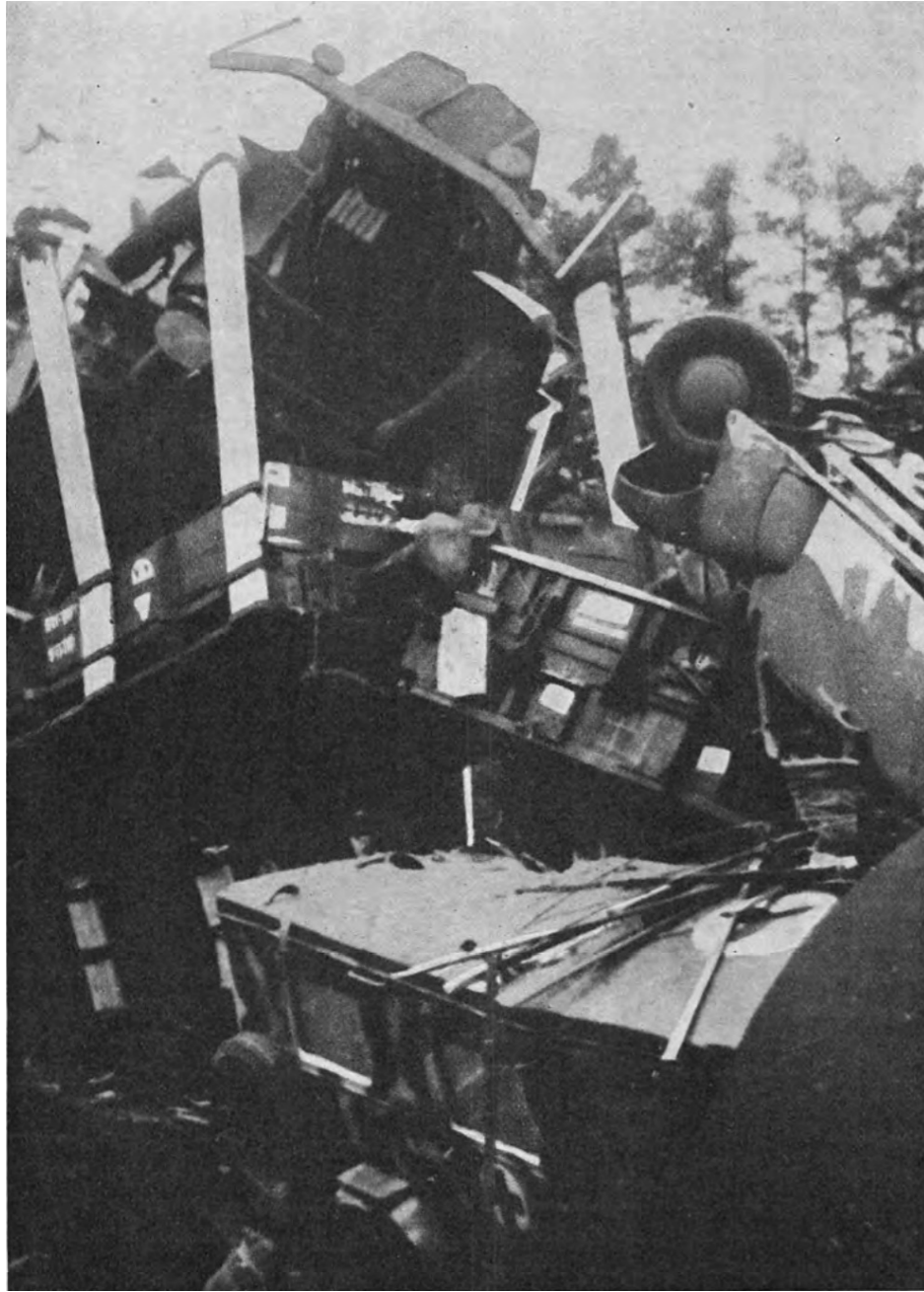
Et resultat af samarbejde med kammerater i andre landsdele viste sig bl.a. derved, at disse - på opfordring fra Jylland - i København ødelagde en fabrik og på Fyn to, der fremstillede sporskifter til erstatning for de sprængte jyske.

Taget hver for sig gav disse aktioner som regel ikke lange forsinkelser, det almindeligste var kun ret få timer; men sammenlagt - og der udførtes mange hver nat, fordelt over hele landsdelen, ja, visse nætter flere hundrede - bragte de et sådant virvar i det tyske transportsystem, at forsinkelserne blev meget følelige.

IV

Det var ofte vanskeligt for grupperne ude langs jernbanerne at finde ud af, hvor og hvornår angrebene på de tyske transportere skulle sættes ind. Det kunne jo ikke nytte at sprænge i tide og utide, dels af hensyn til den danske trafik, og dels fordi sabotageaktioner mod jernbanelinierne var en vanskelig og farlig sag, som man ikke begyndte på, uden at der var en vis udsigt til, at de ville give resultater, der stod i rimeligt forhold til indsatsen. Når større transportere fandt sted, havde tyskerne jernbanerne under meget stærk bevogtning, idet der på alle de linier, der berørtes af operationen, stod dobbeltposter for hver 50 m. Et skønsmæssigt overslag giver, at de i lange perioder havde 50-80.000 mand til jernbanebevogtning.

Til at begynde med klaredes spørgsmålet om tid og sted for sabotagen på den måde, at man fra visse kontorer ved statsbanerne fik meddelelse om, hvilke tyske tog der var anmeldt. Disse meddelelser sendtes så fra hovedkvarteret eller fra regionsledelserne ud til de grupper, der befandt sig langs den pågældende strækning, med nærmere instruktion om, hvor og hvorledes transporten skulle angribes, og der sendtes om fornødent hjælp i form af sprængstof eller mandskab til stedet. For at kunne angribe Togene også på Steder, hvor der ikke fandtes lokalt mandskab, eller hvor opgaven skønnedes særlig vanskelig, var der formeret »rejsegrupper«, der bestod af udsøgte folk, som havde fået en særlig uddannelse, og som ved aftalte kodemeddelelser pr. telefon kunne dirigeres hen, hvor det ønskedes. Sendtes f.eks. fra hovedkvarteret til en bestemt kriminalbetjent i en vis jydsk by telefonisk meddelelse om, at der tirsdag den 8. kl. 19 havde fundet et tyveri sted i toget, og at anmelderen mente, at tyven, der havde stjålet 4 pakker med madvarer, var stået af i den pågældende by, betød det, at en gruppe på en fører og 4 mand medførende materiel til afsporing skulle møde på Vejle Nordbanegård tirsdag den 15. kl. 19. Hvis der ikke blev nævnt noget om, at pakkerne indeholdt madvarer, skulle de pågældende folk ikke medføre materiel, men ville få det fornødne udleveret efter ankomsten. I øvrigt måtte der på grund af de vanskelige meddelelsesforhold - man kunne jo f.eks. ikke tale i telefonen i klart sprog eller sende breve eller telegrammer, som ikke måtte læses af enhver, - overlades meget til gruppernes personlige initiativ, og disse måtte derfor, hvor det var muligt, selv holde forbindelse med jernbanernes personale for at få op-

Et karakteristisk billede af et transporttog, som er blevet afsporet ved sabotage og nu ikke er stort mere end en bunke krøllet jern.

Her ser man jernbanebroen, ved Jerne nær Esbjerg. Af den gamle bro er der intet tilbage. En interimistisk bro af stålbjælker er blevet bygget, men den giver ingen sikker drift - og kan let lokke til nye attentater!

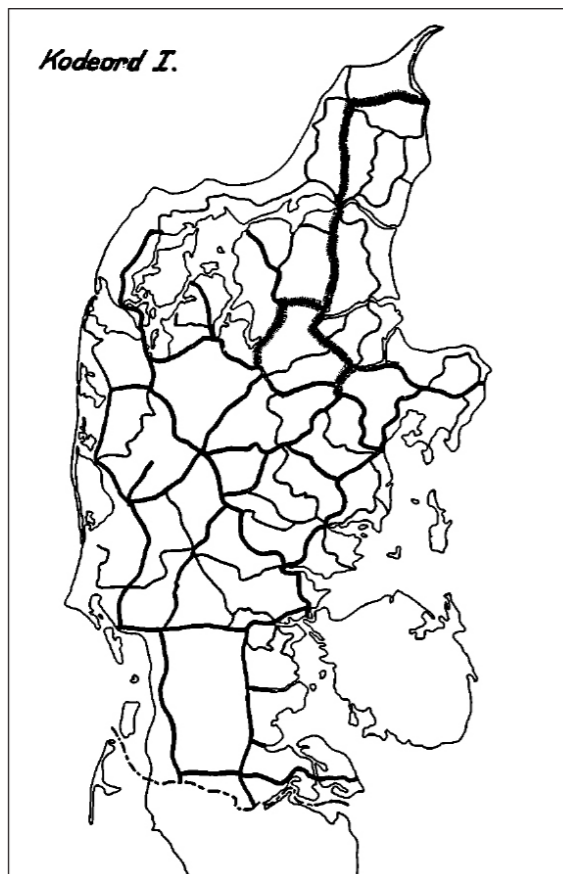
Et af togene med arbejdere fra Randers til Tirstrup Flyveplads blev afsporet ved Floes Station, idet en skinne blev fjernet. resultatet ser man her!

lysninger om toggangen. Denne forbindelse var da også de fleste steder god, i nogle tilfælde endogså særdeles intim. Jeg talte således en gang med en jernbanemand og pålagde ham indtrængende at sørge for, at de danske jernbanearbejdere ikke var alt for hurtige til at reparere de skader, som var frembragt af sabotørerne; vi skulle jo gerne have størst mulig nytte af disses arbejde. »Det behøver De ikke at være bange for«, sagde han, »for det er de samme folk«.

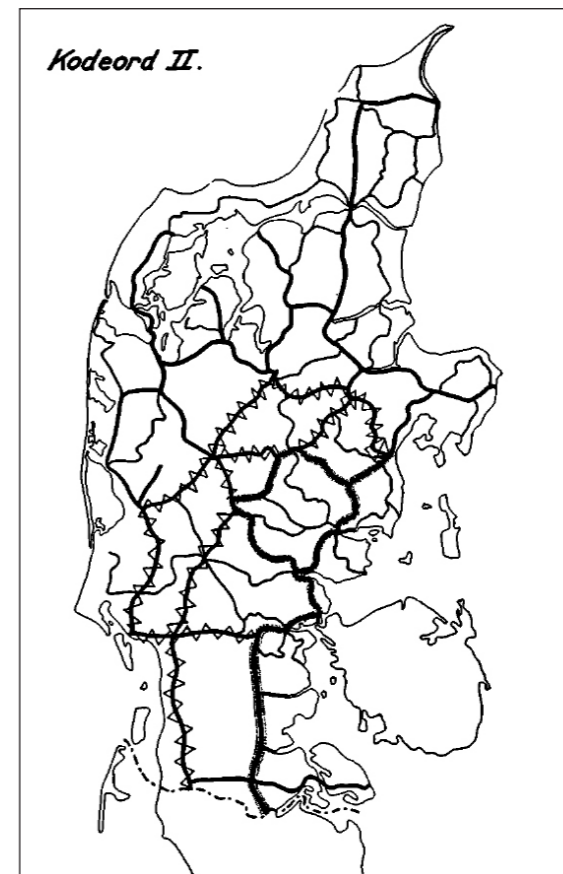
Efterhånden blev tyskerne klar over denne forbindelse mellem sabotørerne og jernbanerne, bl.a. efter at de på en hårdt såret sabotør på den østlige længdebane havde fundet en fuldstændig køreplan for en serie transporttog mellem Århus og Padborg. De sørgede derefter for, at der ikke blev udsendt sådanne køreplaner; men transporttogene blev nu først anmeldt, få minutter før de kom til den pågældende strækning, hvad der naturligvis i høj grad vanskeliggjorde det for sabotørerne at komme i rette tid med ødelæggelserne.

Ved hovedkvarteret fik vi imidlertid stadig fuldstændige oplysninger om alle transporter, og for så i nogen grad at kunne bøde på de nævnte vanskeligheder blev det indrettet således, at vi herfra, når der kunne ventes vigtige transporter, kunne udsende besked til visse forud fastsatte, vigtige punkter i form af uskyldigt udseende telegrammer, der havde deres bestemte betydning. Blev der f.eks. sendt et telegram til en dame i Esbjerg med ordlyden: »Hjertelig til lykke med bryllupsdagen,

Når særmeldingen fra London gav kodeord I (en tid lang: »Hilsen til Alsingen«), betød det, at al trafik - altså også den danske - skulle standses på jernbanelinierne Frederikshavn-Laurbjerg og Hobro-Viborg (stærkt optrukket på kortet).

Kom særmeldingen fra London med Kodeord II (en vis periode: »Hilsen til Fynboen«) betød det, at linierne Århus-Padborg og Skanderborg-Silkeborg-Brande-Vejle skulle blokeres for enhver trafik, både dansk og tysk. Endvidere skulle de linier, som på kortet er markeret med siksaklinie, holdes under særlig observation.

Hans«, så betød det, at der skulle foretages en afbrydning - helst naturligvis ved afsporing af et tog - af jernbanen under en viadukt tæt syd for Bramminge. Et telegram med ordlyden: »Send snarest min smoking, Jens« og afsendt til en jernbanemand i Lunderskov betød, at alle sporskifterne mellem Lunderskov og Hjordkær skulle sprænges, og således var det - hvad der til tider gav udmærkede resultater - ordnet over det meste af Jylland.

Efterhånden som tiden gik, viste denne fremgangsmåde sig både usikker og utilstrækkelig, og vi gik så over til at benytte særmeldingerne i B.B.C.,

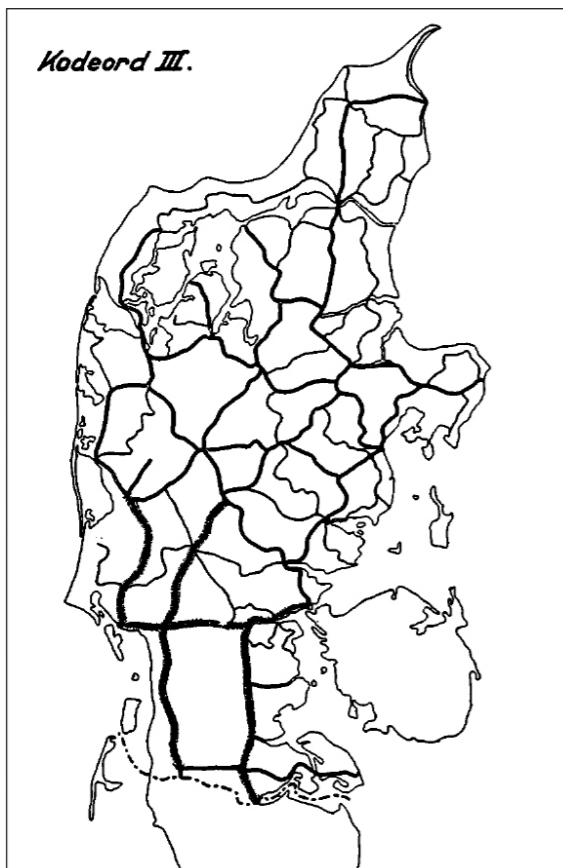
til udsendelse af sprængningsordrerne. De vigtige jernbanelinier inddeltes med det formål i tre grupper: en, der tog sigte på landsætning af tropper fra Norge i Frederikshavn eller Ålborg og på troppetransporter fra Vendsyssel, en anden, der fortrinsvis blev anvendt ved landsætninger i Århus - og det var det almindeligste -, og en tredje, der navnlig blev brugt ved angreb på transporter fra øerne gennem Sønderjylland til Tyskland eller ved transporter fra det sydlige Jylland.

Til hver af disse grupper hørte et særligt kodeord i særmeldingerne. Kodeord I betød således, at al trafik, altså også den danske, skulle standses på de jernbanelinier, der er trukket stærkt op på figuren, altså linierne fra Frederikshavn til Laurbjerg og fra Hobro over Ålestrup til Viborg. Kodeord II og III havde tilsvarende betydning for de på kortene stærkt optrukne jernbaner, medens de linier, (Kodeord II) er marke-

rede ved en siksaklinie, samtidig skulle holdes under særlig observation. De sidste tog sigte på, at forlægninger af trafikken til sidelinierne skulle kunne hindres. Kodeordene I og II anvendtes i reglen sammen med et af de andre eller med begge disse.

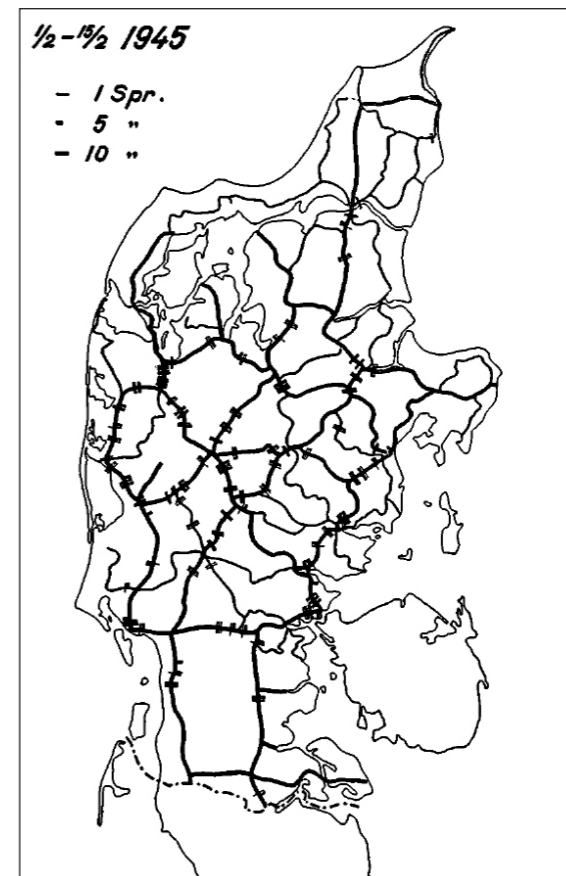
Der benyttedes til at begynde med for simpelhedens skyld stadig navne på øboere. I en vis periode var således Kodeord I »Hilsen til Alsingen«, Kodeordene II og III henholdsvis »Fynboen« og »Langelænderen«. Ønskedes arbejdet udstrakt over mere end 3 døgn, blev samme hilsen gentaget. Senere måtte

disse særmeldinger gøres noget mere indviklede og mere sikre. Det viste sig nemlig, at tyskerne opdagede princippet og forstærkede jernbanebevogtningen, så snart de hørte sådanne hilsener til en eller anden øbo. Vi gik så over til mere almindelige navne og det således, at et bestemt navn udsendt på visse dage betød en af de nævnte ødelæggelsesordrer (Kodeord), medens samme navn udsendt på en anden dag intet betød og altså kun skulle virke forvirrende. Sendtes f.eks. »Hilsen til Franz« på en lige dato, betød det (Kodeord II), at hovedbanerne fra Århus til Grænsen skulle spærres og sidebanerne holdes under særlig skarp observation, medens samme hilsen på en ulige dato intet betød. På ulige datoer skulle samme ødelæggelse ske på særmeldingen »Hilsen til Olaf«. Hvis vi mente, at tyskerne gennem arrestationer eller på anden måde havde fået kendskab til koden, måtte navnene ændres;

Ved Kodeord III (en del af tiden: »Hilsen til Langelænderen«) i særmeldingen fra London gjaldt det om at få standset al trafik på jernbanelinierne Tarm-Esbjerg-Tønder, Fredericia-Padborg, Bramminge-Lunderskov og Bramminge-Brande. På kortet er disse linier trukket stærkt op.

I første halvdel af februar 1945 fordelte sprængningerne på det jyske jernbanelinien sig som vist her på kortet. Der fandt i dette tidsrum ingen større tyske troppeforskydninger sted på den nordligste del af halvøen, så det var kun få sprængninger, som nødvendiggjordes her. I Nordlesvig kunne der have været brug for en del flere; men Gestapos forudgående indhug i organisationen havde temporært svækket dens slagkraft.

bejde med en sådan ro og pålidelighed, at i hvert fald inden for det område, jeg havde med at gøre, ikke en eneste depeche gik tabt eller fremkom med forsinkelse eller fejl, der havde nogen betydning.

V

Hvis man nu vil spørge, hvad der opnåedes ved denne jernbanesabotage, er det ikke muligt at give et blot nogenlunde udtømmende svar. Den indgik som et led i hele den danske kamp mod tyskerne og var derfor - sammen med alle de andre kamphandlinger landet over - medvirkende til, at det danske folk med ære kunne modtage friheden af de allieredes Hånd.

Et begreb om dens omfang får man ved at høre, at der i de tre sidste måneder før kapitulationen udførtes næsten 5,000 jernbanesabotage-

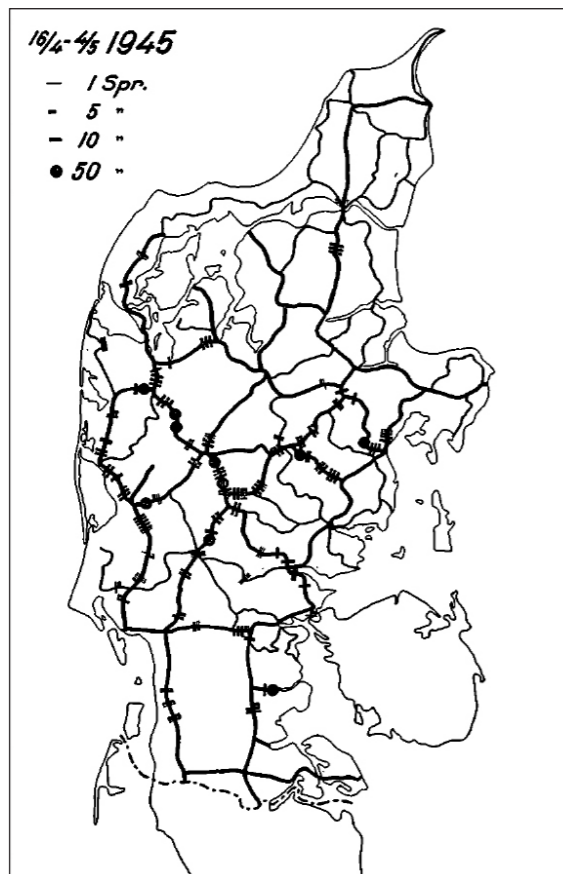
men systemet var uforandret og brugtes indtil kapitulationen - sidste gang den 26. april.

Det er klart, at hele denne del af arbejdet kun kunne udføres i kraft af en stadig telegrafforbindelse med England. En sådan gik da også upåklageligt som følge af det dygtige og dristige arbejde, der udførtes af telegrafisterne, et arbejde, som vel nok var et af de allerfarligste, der blev præsteret under frihedskampen. Disse telegrafister var hver eneste dag jagede af tyskerne med pejlevogne, pejling fra flyvemaskiner og alle andre til rådighed stående midler; men de udførte alligevel deres arbejde med en sådan ro og pålidelighed, at i hvert fald inden for det område, jeg havde med at gøre, ikke en eneste depeche gik tabt eller fremkom med forsinkelse eller fejl, der havde nogen betydning.

handlinger alene i Jylland, kortet s. 111 viser omfanget og fordelingen af sprængningerne i første halvdel af februar 1945. Det ses, at sprængningerne er nogenlunde jævnt fordelt over Midtjylland, medens de er færre i nord og syd. For det nordlige områdes vedkommende skyldes det, at der ikke her har været større tyske troppeskydninger, og i Sønderjylland er man på dette tidspunkt endnu ikke kommet over det sidste alvorlige slag, som Gestapo i det sene efterår 1944 tilføjede organisationen der. Kortet s. 112 viser perioden umiddelbart forud for tyskernes sammenbrud. På figuren er indtegnet i alt 1.225 sprængninger, men hertil kommer yderligere en ikke ringe mængde, om hvilke der ikke er indløbet rapporter, og dette gælder navnlig den østlige længdebane. I dagene før og efter den 5. maj 1945 havde frihedskæmperne andet at tænke på end at skrive rapporter, og senere var de jo ikke nødvendige. Ødelæggelserne var navnlig henimod slutningen af perioden så intensive, at der praktisk talt ikke fandt troppetransporter sted ad jernbanerne, De tyske soldater gik på deres ben ad landevejen.

Hvor stor direkte betydning jernbanesabotagen har haft for kampene på hovedfronterne, kan ikke nøje gøres op, men jeg skal citere nogle udtalelser fra allieret side derom:

Kortet viser omfanget og fordelingen af sprængningerne på det jyske jernbanelinien i tiden fra 16. april-4. maj 1945. Det drejer sig i alt om 1.225 sprængninger, som er rapporteret; men om en del flere - navnlig på den østjyske længdebane - indløb der ikke rapporter, så de har ikke kunnet angives på kortet.

Jernbanesabotage ved Lystrup på banelinien Århus-Grenå. 7 af togets ca. 50 vogne væltede, og 11 afsporede, medens flere tyskere dræbtes eller såredes.

I januar 1945 udsendtes fra General Eisenhowers hovedkvarter bl.a. over B.B.C. et communiqué, hvori der udtaltes den højeste anerkendelse af den danske jernbanesabotage. Det fremhævedes, at i mange måneder var intet tysk troppetog nået over den danske grænse uden betydelige forsinkelser.

En højtstående engelsk officer har til mig udtalt, at medens man tidligere regnede med, at tyskerne kunne føre 2 divisioner om måneden gennem Jylland, så kunne de, efter at jernbanesabotagen havde nået sin fulde udvikling, kun regne med ½ division om måneden. Eksempelvis skal nævnes, at een tysk division blev sinket i 4 døgn, en anden i 16 døgn.

Der indløb flere anerkendende telegrammer fra SHAEF. Et par eksempler skal nævnes i oversættelse:

Den 22. oktober 1944, efter at den tyske 416. division var rykket fra Vendsyssel til vestfronten, modtoges:

»Der er taget fanger af 416. division i Holland. At dømme efter krigskorrespondenternes udsagn har Deres arbejde med forsinkelsen af den været fortrinligt«.

Den 16. Februar 1945 telegraferedes:

»Lykønskning til alle vedkommende i anledning af den nyligt stedfundne jernbanesabotage. Resultaterne er blevet stærkt påskønnede«.

Den amerikanske generaløjtnant Cannon udtalte i september 1945:

»I den sidste del af krigen udførte danskerne så store sabotager på jernbanelinierne, at de tyske transporter af reservetropper fra Norge til Vestfronten blev fuldstændig desorganiserede. Herved reddedes mange amerikanske og allierede soldaters liv«.

Den danske jernbanesabotør, der kom fra alle samfundslag, har i mørke, slud og kulde nat efter nat gjort sit arbejde i overhængende livsfare tæt inde på livet af de tyske poster. Han kan som alle hans kammerater i den danske frihedskamp med god samvittighed se tilbage på den tid, da han havde den lykke at kunne give sit bidrag til vort fædrelands befrielse. De forlanger ikke tak, for de gjorde kun deres pligt, men hele det danske folk skylder dem den dybeste respekt for deres gerning.

Jernbanesabotagen og forsyningstjenesten på øerne

Af direktør Stig Jensen

Det var kun få og ret betydningsløse troppetransporter, der gik via øernes jernbanenet. Naturligvis blev det i stor udstrækning benyttet i forsyningstjenesten til de garnisonerede tropper, til orlovstog, ammunitionstransporter og skyts. Men det havde sine vanskeligheder at konstatere tidspunkterne for disse uregelmæssige forsendelser, og medens Jylland havde stående ordre fra den allierede overkommando til aktioner mod jernbanenettet, fik øerne kun ganske få sådanne ordrer, der da som regel drejede sig om løsningen af meget konkrete opgaver.

Det passede meget godt i krammet på øerne. Man blev hurtig klar over, at værdien af systematisk jernbanesabotage næppe ville berettiggende de géner, som det ville medføre for befolkningen. En afbrydelse af stambanerne kunne blive katastrofal for Københavns forsyninger og ville muligvis medføre tyske repressalie aktioner, der ville blive alt for kostbare i forhold til de opnåede resultater.

Naturligvis fandt der enkelte aktioner sted, men kun i de færreste tilfælde dirigeret af hovedledelsen. De forskellige afsnit holdt et vå-

Den stakkels, stakkels tysker - som skulle forsøge at afværge jernbanesabotage!

gent øje med alle transportere, og måtte man ikke angribe jernbanelegemet, var der dog stadig lejlighed til at uskadeliggøre eller forsinke en vognladning eller en togstamme med fjendens gods. Det var ikke uden hjælp af fingernemme folk, at luftskyts, bestemt til Ry Flyveplads i Jylland, mellemlandede på den lille beskedne Station Ryde på Lolland, hvor det nær havde mødt sin skæbne. Utallige togstammer rullede ind på forkerte vigespor på gale stationer og fandtes først efter megen besvær og som regel med beskadiget indhold. Roskilde-Kalundborg linien ydede en tid lang en fast tribut til våben-modtageorganisationen, som den forsynede med søm og brædder til pakkasser, varer der næsten ikke var til at opdrive på det pågældende tidspunkt. Som regel gik disse operationer af uden sværdslag, men noget risikoløst foretagende var det sjældent. Transporter af nogen værdi eller betydning foregik altid under behørig bedækning af værnemagtssoldater, og selv om de herrer trængte til megen søvn, var det ikke dem alle, der vågnede op, blot for at stirre ind i et pistolløb - og forskrækket lukke øjnene igen.

Disse småaktioners betydning må dog ikke underkendes. For det første nødvendiggjorde det et talrigt bevogtningsmandskab, der ellers havde fronttjeneste, og dernæst skaffede de den våben- og ammunitionshungrende modstandsbevægelse både disse og andre goder.

Selv om en udmærket meldetjeneste efterhånden var blevet etableret ved hjælp af gode folk i statsbanernes tjeneste, rummede det dog store vanskeligheder at få lokale grupper alarmerede, når en vigtig forsendelse var rapporteret, tidsnok til, at de kunne gribe ind, når toget passerede deres afsnit. Dels af denne grund, og dels fordi mangelfuld træning og erfaring ofte gjorde de lokale folk uskikkede til at gennemføre en aktion med held, oprettedes der en flyvende kolonne med speciel erfaring og øvelse i disse opgavers løsning. Denne kolonne havde hovedstation i København og »filialer« i Rungsted, Ringsted og Næstved. Hver »filial« rådede over transportmidler, person- og lastautomobiler, der var garagerede med hurtig og diskret udrykning for øje, og i nærheden et passende lager af de nødvendige sprængstoffer og tændmidler. I de mange og lange ledige stunder lagde kolonnen depoter ud på pladser, der ved rekognosceringer var fundet egnede til aktioner, således at mandskabet kunne nærme sig disse steder uden at medføre kompromitterende værktøj.

Naturligvis måtte denne kolonne holde sig i træning på talløse min-

dre opgaver af den art, som tidligere er nævnt. Den havde et fint for-grenet efterretningsvæsen, som dog ikke var finere, end at Bopa eller Holger Danske nogle gange havde opsnuset »Fidusen« og allerede var mødt frem, når de andre kom. Mærkeligt nok skete der ingen uheld ved disse sammentræf, takket være den forsigtighed begge parter udviste.

Der skaffedes ved disse aktioner meget godt og uundværligt materiel til huse. En af de mest vellykkede aktioner i den henseende blev ledet af en uforglemmelig vovehals af en ung læge, som ukuelig gik på, hvor de fleste andre gav op. Benzin var en meget eftertragtet og nødvendig vare, og tyskerne havde et større depot i Kastrup. Lægen fik opsnuset et antal ledige jernbane-tankvogne, og udrustet med de nødvendige kasketter, mænd og papirer arrangerede han et tog og dampede ud til Kastrup. Her pumpede tjenstvillige tyskere toget fuldt med god flyverbenzin. Toget blev derefter sendt til Sydsjælland, hvor benzinen foreløbig blev opmagasineret og efterhånden, ved hjælp af en tankbil, kørt ud til samtlige afsnit på Sjælland. Det var den benzin, der

Skaden er sket, Mikkell er atter blevet narret, og mandskabet er kommanderet ud for at få sporene bragt i orden - hvis det er muligt! Den tyske patrøulle er i fuld krigsmaling og fyrer ind i skoven, skønt sabotørerne for længst er fløjten - lige med undtagelse af ham, der er fræk nok til som »jernbanearbejder« at snyder billedet.

klarede hele modstandstrafikken den første måned efter kapitulationen. Som et kuriosum skal det nævnes, at tankbilen, da den efter endt gerning vendte tilbage til København med en ladning, bestemt for de oprindelige Afsendere, blev holdt op og Ladningen erobret af — Holger Danske!

Blandt de mere betydningsfulde jernbanesabotager på øerne må nævnes aktionerne mod færgerne. Det var af stor betydning, at disse kostbare og nødvendige fartøjer blev bragt uden for tyskernes rækkevidde og dermed sikrede til senere brug. En af de sidste aktioner var sænkningen af Gedser-Warnemünde færgen i færgelejet ved Gedser. Det var Falster-folkene, der gennemførte aktionen, meget effektivt og så stilfærdigt, at førstestemester, der sov om bord, blot vendte sig i køjen og bandede: »Hvordan fanden er det, de rangerer i aften«. - Den næste morgen måtte han gå på fiskeri efter tøflerne, der svømmede rundt i kahytten på næsten to fod vand. Det tilføjes, at han har et dejligt sovehjerte. Samtidig blev broen ved Marbæk sprængt, og linien var dermed sat ud af funktion for resten af krigen.

En anden transport-sabotage var ødelæggelsen af benzinoplag efter ordre af den allierede overkommando. Det skete på samme tidspunkt i de forskellige byer, hvor der fandtes oplag af betydning. Disse aktioner løb af stabelen som de skulle - under medvirken af afsnittenes dtyrker, og alle uden at tyskernes vagtposter kunne nå at hindre ødelæggelsen.

Så sent som klokken 5,50 den 4. maj satte den flyvende kolonne punktum for sin krigsmæssige aktivitet. Shell-Huset var som bekendt blevet erstattet med Skt. Annæ Palæ i Borgergade, hvor Gestapo med dr. Hoffmann havde indrettet sig i de før af fredelige næringsdrivende beboede lokaler. Det var lykkedes kolonnen at oprette en skrivemaskine-tilsyns-tjeneste i Løvens Hule, egentlig med spionage for øje; men forholdene udviklede sig sådan, at det var muligt at planlægge en større aktion.

Skrivemaskine-mekanikeren, der knap nok kunne sætte et farvebånd på en maskine, begav sig den fjerde maj om eftermiddagen ind i huset med en pandekage af sprængstof anbragt på maven. Pandekagen blev foreløbig gemt bag et rør i et af de små rum på et større toilet. Så gik han hjem efter noget værktøj og kom tilbage - med en ny pandekage. Da han havde foretaget turen tre gange, var der tilstrækkeligt med sprængstof, og derpå satte han sig ind i det lille rum for at ælte pande-

kagerne sammen. Da dette var gjort, placerede han sprængladningen mellem vandrøret og væggen, og da der et øjeblik ikke var andre inde på toilettet, anbragte han sprængblyanten, der ville få ladningen til at eksplodere i løbet af ti minutter. For at uvedkommende ikke skulle opdage hans arrangement, havde han drejet det lille skilt på »Optaget«. Det var derefter mekanikerens plan at klatre ud af buret. Uheldigvis kom der i det samme nogle besøgende på toilettet, så han måtte pænt blive, hvor han var, og medens han skævede hen til sprængblyanten og ladningen, tilbragte han nogle nervøse minutter. Heldigvis var det kun et lille ærinde. Mekanikeren slap bort lige tidsnok til at komme uden for sprængningens rækkevidde. Braget af eksplosionen hørtes viden om, et stort stykke af den del af bygningen, der vendte mod gården, styrtede sammen og seks Gestapofolk gik med. Klokken syv var der ikke en sjæl tilbage i det store hus - de var flygtet for det, som de åbenbart troede var begyndelsen til opgøret med modstandsbevægelsen.

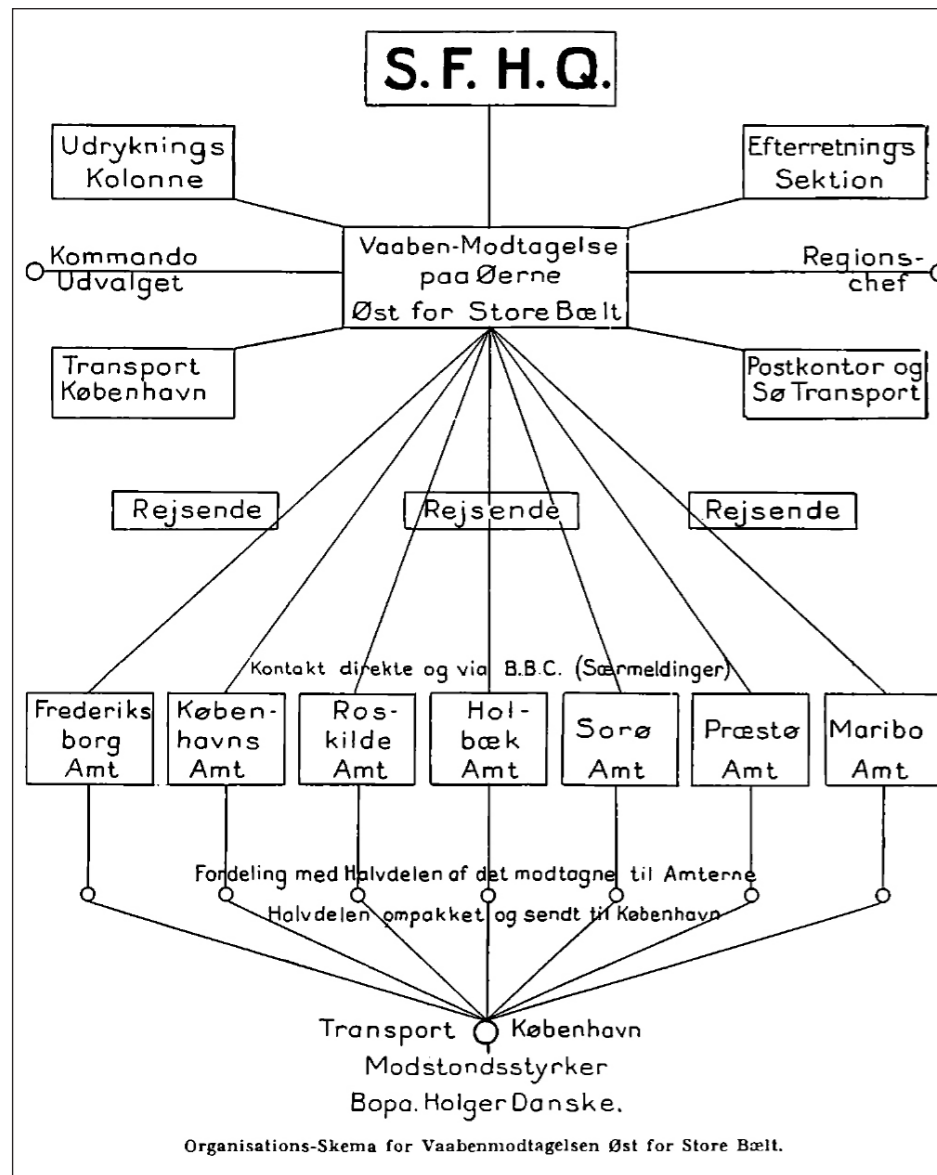
II

En af de første opgaver, som faldskærmsmanden Rottbøll kastede sig ud i, da han var landet på Sjælland i marts 1942, var organiseringen af modtagelsen af materiel fra luften i Jylland og på Sjælland.

Der var i højeste grad brug for både sprængstoffer og våben på Sjælland, og allerede i august 1942 lykkedes det at få de første sendinger over. De blev modtaget på »Gyldenløveshøj«, Sjællands højeste punkt, og forsendelserne skete derfra til København med lastbiler. Enkelte andre pladser blev oprettet i den nærmeste omegn, men kun ganske få nedkastninger blev foretaget, da det efterhånden viste sig for risikabelt for de allierede at beflyve Sjælland. Flere nedskydninger fandt sted, og sent på efteråret meddelte England, at de ikke mere ville komme til Sjælland. Bortset fra nogle nedsætninger af personel lå virksomheden stille indtil august 1944, da England pludselig beordrede et stort antal pladser etableret på den kortest mulige tid.

Det var naturligtvis lettest at arrangere disse pladser med det forhåndenværende personel, der havde erfaringer fra tidligere nedkastninger, og de først benyttede pladser blev derfor lagt i Midtsjælland. En række store sendinger blev modtaget med held inden for et meget kort tidsrum og oplagret på egnen, da man på den korte tid, der var levnet til hele arrangementet, ikke havde kunnet etablere en transporttjeneste,

der kunne aftage de store mængder.

Nogle enkelte uheld og den megen luftaktivitet over egnen havde medført forøget interesse fra tyskerne side. Hele egnen blev stærkt afpatrouilleret dag og nat, men det lykkedes trods alt at bringe størsteparten af det modtagne materiel i sikkerhed, før uheldet skete - for

et uheld måtte ske under disse hurtige, improviserede flytninger af godset.

En lastbil skulle afhente et læs i skovene ved Valborup, den var fuldt legal med hensyn til køretilladelse, og transporten skulle foregå ved dagslys. Men desværre eksploderede en ring, og en ny måtte hentes i Ringsted, så tiden gik. Senere sad vognen fast på en dårlig skovvej, og i stedet for at få læsset bort kl. fire om eftermiddagen, blev klokken elleve om aftenen, og på dette sene tidspunkt foretrak to hjælpere at køre med vognen hjem, skønt det var forbudt, og da man mødte en patrouille på landevejen var spillet ude.

Hermed rullede en del af begivenhederne op, og tyskerne fik fat i et mindre parti våben og sprængstoffer, og en hel del folk måtte flygte eller blev taget. Som et vældigt punktum på affæren sprængte tyskerne Skovridergården i Valborup i luften. - Forskrækkelsen var dog ikke større, end at man to måneder efter modtog en sending midt i ruinerne.

Efter delte uheld, der havde sat så mange mænd ud af spillet og havde skærpet tyskernes interesse i betænkelig grad, måtte arbejdet reorganiseres. Der blev oprettet specielle modtage-sektioner i samtlige amter, og resterne af det trænedede mandskab blev fordelt til instruktion.

Det varede ikke længe, før organisationen var i fuld sving, og modtagelserne fandt sted i stærkt stigende tempo. Transporten og opbevaringen var stadig foretagendets akilleshæl, og især skabtes der mange vanskeligheder gennem kravet om en deling af forsendelserne, således at halvdelen skulle indsendes til København. Dette krævede pakke-materialer og pakkesteder og farefulde transportere, og samtidig måtte en transportorganisation oprettes i København til fordeling af godset, der i en væsentlig grad blev sendt med jernbanen. Mærkeligt nok var der så godt som intet af det på denne måde forsendte gods, der faldt i hænderne på tyskerne.

Ved afslutningen af krigen fandtes der ca. 80 »arbejdende« pladser med fuldt uddannet personel til hver enkelt plads. Da hver sending omfattede 24 container, var en betydelig styrke beskæftiget med modtagelsen, og næsten lige så mange med transport, Ompakning og videreforsendelse.

Af det nedkastede materiel gik 8 pct. tabt, inden det nåede ud af organisationens hænder. Heri er inkluderet de tab, der opstod ved nedkastninger uden for de opgivne pladser, således fik Næstved engang

24 containere i hovedet, der skulle være kastet ved Tersløse. Næsten hele sendingen blev reddet i dette tilfælde, men ofte faldt en container uden for rækkevidde og blev anmeldt til tyskerne, før den kunne reddes.

De allieredes tab af flyvemateriel blev ikke mindre, adskillige planer blev meldt savnet efter beflyvning af de sjællandske pladser. En maskine, der skulle sætte en faldskærmsjæger ned på »Gyldenløveshøj«, blev skudt i brand af en jager over pladsen, og et par stykker måtte nødlande efter beskydning af flak rundt omkring på Sjælland. Nogle af det beskæftigede personel blev såret under ildkampe i forbindelse med modtagelse, en del blev fanget og sad i fængsel her eller i Tyskland.

Hjælpen fra R.A.F.

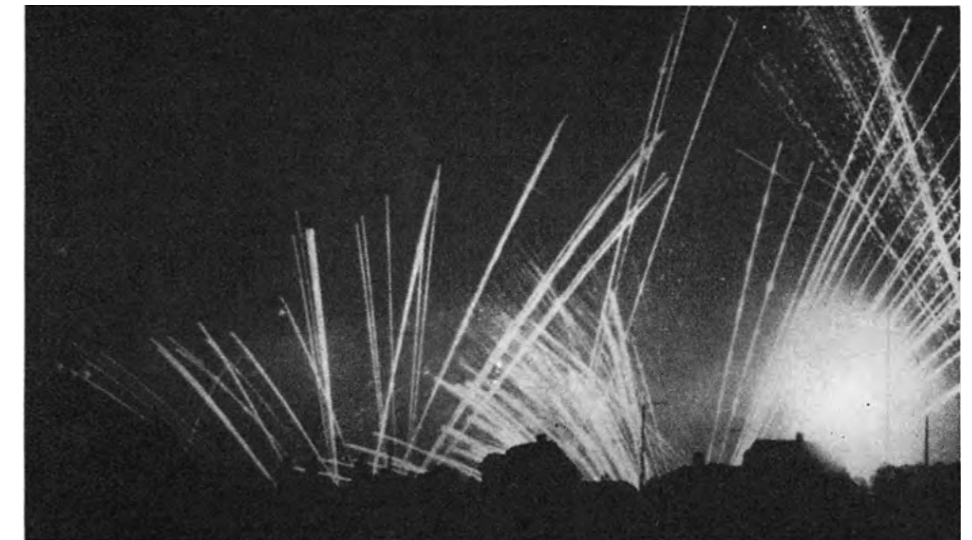
Af The British Air Ministry¹⁾

1) De i parentes indskudte afsnit skyldes redaktionen.

»I 1940 smilede mange ved tanken om, at danskerne skulle kunne kæmpe mod tyskerne. De troede ikke, at en kamp kunne lykkes, og det var derfor en stor hjælp, at England tog sagen alvorligt«.

Dette er et uddrag af en officiel rapport fra en dansk personlighed vedrørende hjælpen, der blev ydet danske patrioter, og rapporten fastslår, at omtrent 2/3 af de våben, der blev anvendt af den danske modstandsbevægelse, kom fra England via de allieredes luftstridskræfter. Resten blev enten taget fra tyskerne, fremstillet i Danmark eller importeret fra Sverige.

I begyndelsen udøvedes sabotagen i Danmark hovedsagelig derved, at man fremstillede dårligt materiale til tyskerne, og lejlighedsvis stjal man også våben fra dem; men det skete kun i en meget lille målestok,

Et strålende syn, når tyskerne frygtede R.A.F.-bombning!

og først da faldskærmsfolk blev kastet ned af R.A.F., kunne sabotagen og modstandsgrupperne organiseres i større omfang. Fra da af kunne der foretages arrangementer til på planmæssig måde at få materiel tilført og få oprettet forbindelser, som skabte en fast organisation. I løbet af sommeren 1943 blev sabotagen så effektiv, at Scavenius-regeringen måtte trække sig tilbage under dansk pres. Den var en marionetregering, anerkendt af tyskerne; men modstanden imod dens politik var efterhånden blevet så stor blandt folket, at den blev nødt til at gå af. I tilslutning til sabotagen opstod der strejker, som forhindrede fabrikkerne i at arbejde, og butikkerne blev lukket demonstrativt. Folk kunne ikke få mad, forbrugsvarer etc.

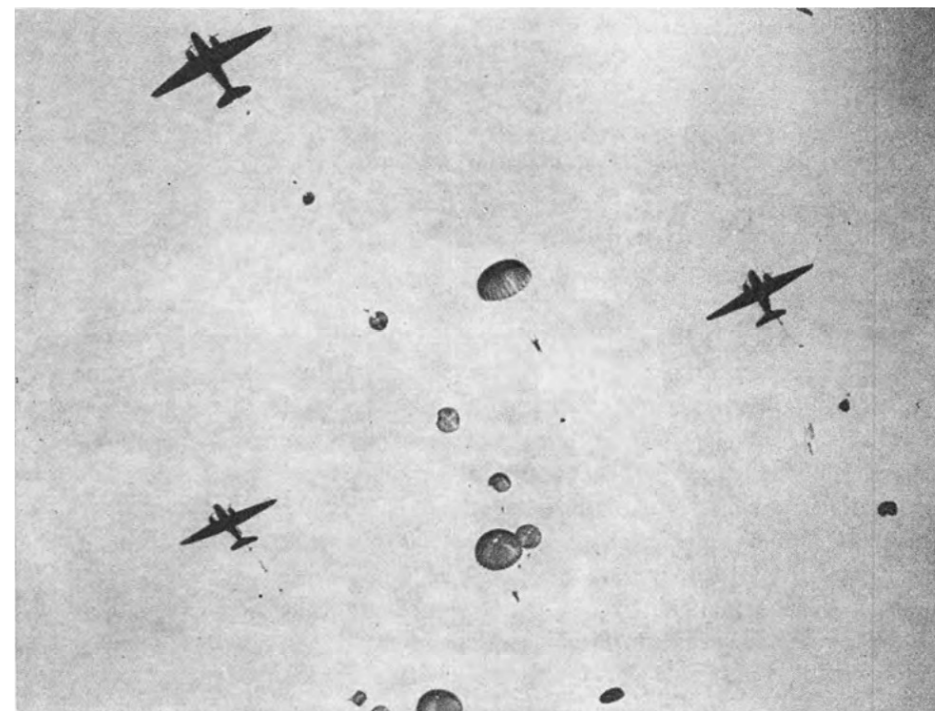
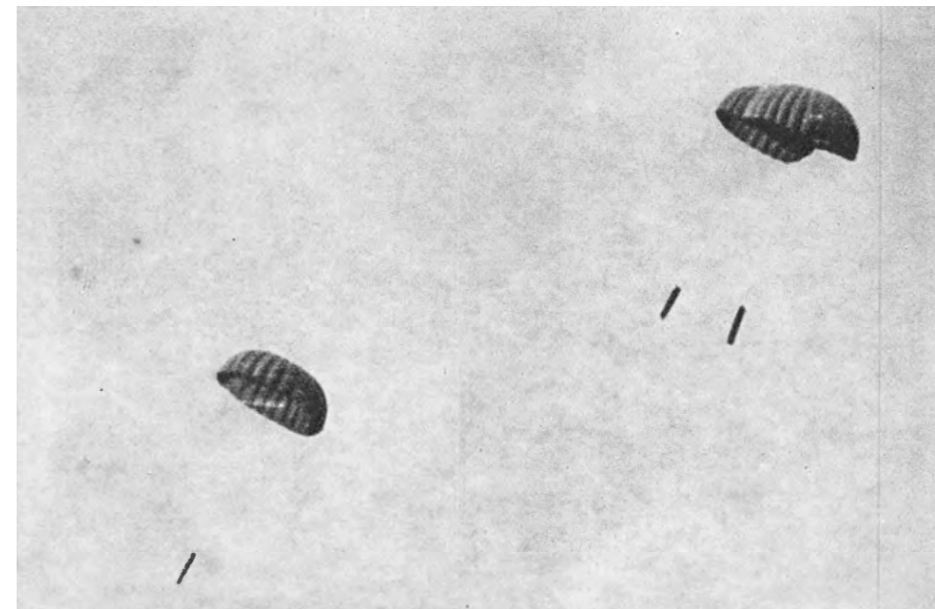
Indtil efteråret 1943 var det kun forholdsvis små sabotagegrupper, der til stadighed var aktive. Fra jul 1943 dannedes derimod de første militære grupper, og de nåede - efter en svag begyndelse - omsider op på 43.000 mand. For at udruste disse styrker var det nødvendigt at skaffe store mængder af våben, og hertil bidrog R.A.F. væsentligt. Sabotagen og den aktive modstandsbevægelse gjorde det nødvendigt for tyskerne at opretholde en betydelig bevogtningsstyrke, som til tider talte op imod en kvart million mand.

II

Det var Gruppe No. 38 i Royal Air Force, som fik til opgave at bringe forsyninger fra England til den danske hjemmefront. Ladningerne omfattede våben, såsom karabiner, Sten- og Bren-guns, sprængstoffer og ammunition. Prisen for dette arbejde blev et tab på næsten 5 pct. af de styrker, der sendtes af sted. I alt nedkastede R.A.F. 509 tons, fordelt på 4862 containers og 383 pakninger. Men tillige blev der kastet faldskærmsfolk ned. Over 50 danskere sprang ud med faldskærm fra R.A.F.-styrkerne, og de gjorde tjeneste enten som sabotageinstruktører eller som forbindelsesofficerer. Hver eneste af dem var blevet uddannet i R.A.F.'s 1. Parachute Training School i Ringway, nær ved Manchester, som hørte til den 38. gruppe, og ikke een af dem blev dræbt af tyskerne. Derimod mødte seks deres skæbne ved andre årsager.

Flyvemaskinerne, som blev anvendt af R.A.F. til disse nedkastninger, benyttede særlige styreinstrumenter, og medlemmer af modstandsbevægelsen markerede nedkastningszonen ved lys, sædvanligvis lommelygter. Piloterne ville ikke lade deres forsyninger falde, før

Ved en øvelse i England nedkastes faldskærme med containers.

Faldskærmsfolk øver sig i England på ud-spring.

Et af de store, komplicerede tyske pejleapparater, ved hvis hjælp man søgte at følge R.A.F.-maskinerne på deres flugt mod Danmark.

det var absolut givet, at alt var i orden, og at tyskerne ikke var i nærheden af området. Signaler fra jorden til flyverne måtte være aldeles sikre, før ladningen blev »droppet«. En nat skulde en R.A.F.-pilot lige til at lade sine containers falde, da han så en vogn med kraftige forlygter nærme sig arealet. Han mente, at kun Gestapo brugte sådanne lys i deres vogne, og i stedet for at kaste sine forsyninger vendte han om og fløj tilbage til sin base. Næste dag sendte modstandsbevægelsen i Danmark meddelelse om, at de havde hørt flyvemaskinen oppe i luften og havde givet de korrekte signaler, men flyveren var drejet af, måske fordi modstandsbevægelsens læge netop på det tidspunkt havde nærmet sig i sin vogn! Denne begivenhed viser, hvor forsigtigt der handlede fra R.A.F.'s side, for at tyskerne ikke skulle fange medlemmer af modstandsbevægelsen eller tage de forsyninger, der blev kastet ned. I et tilfælde som dette var det langt bedre at undgå aktionen end at udsætte danske patrioter for livsfare.

R.A.F.-piloterne selv slap langt fra altid uskadte fra deres ekspeditioner. Tyskerne brugte mange jagere til patrouillering, og de benyttede et udmærket advarselssystem, som sædvanligvis meddelte dem en britisk flyvemaskines ankomst længe før den nåede ind over landet. Den

Sir Basil Embry (f. 1902) kom ind i R.A.F. i 1921 og blev udkommanderet til tjeneste i Irak, hvorfra han senere blev forflyttet til Indien. Da Krigen brød ud 1939, var han avanceret til Wing-Commander og var med i talrige angreb på det nazistisk besatte kontinent. Han udmærkede sig ved angreb bl.a. på flyvepladsen i Stavanger og ved aktioner i Holland og Frankrig. I juni 1940 blev han meldt savnet, og den 26. juli rapporteredes han som tysk krigsfange, men få dage efter dukkede han uskadt op i England. Han var undsluppet gennem Spanien efter at have vandret 700 miles. December 1940 blev han Group Captain, 1943 stabsofficer i Fighter Command og senere chef for en gruppe, der blev en del af 2nd Tactical Air Force. Juni s.å. blev han AirVice-Marshal. Han deltog i invasionen som Group Commander i Allied Expeditionary Force. Størst betydning for Danmark fik Sir Basil Embry gennem planlægningen og gennemførelsen af angrebene på Gestapo-hovedkvarterer i Danmark, hvor han personligt havde ledelsen af de tre heldigt gennemførte ødelæggelser af universitetet i Århus d. 31. okt. 1944, Shell-Huset d. 21. marts 1945 og Husmandsskolen i Odense den 17. april 1945.

afdeling af R.A.F. Bomber Command, som havde til opgave at forsyne Danmark med materiel, fandt, at landet var et af de mest hasarderede angrebsobjekter i hele Europa. Mange flyvemaskiner gik tabt eller blev hårdt beskadigede.

Ved en bestemt lejlighed, fortæller en R.A.F. bomber-pilot, der blev skudt ned, medens han leverede forsyninger til Danmark, blev han angrebet, da han var i færd med at udføre nedkastningen. Hans Halifaxbomber havde nået det område, hvor der var anbragt en række signallys, som tilkendegav, at man var rede til modtagelsen. Han kredede rundt over arealet, før han gjorde sig parat til udløsningen, da en Junker 88 angreb ham fra styrbords side. For at undgå at få containerne spredt og for at få et godt sigte, havde Halifaxbomberen sagtnet farten ved at sænke understellet, og da den tyske maskine angreb, var

han stærkt handicappet, medens han søgte at vige ud til siden. Han drejede skarpt bort fra jorden, for at tyskerne ikke skulle se signallysene, men ved at foretage denne drejning blev han et let mål for fjenden. Den tyske pilot åbnede ilden og opnåede så virkningsfuld en træfning, at piloten på bomberen blev nødt til brat at lande. I sidste øjeblik åbnede Halifaxmaskinens halekanon ild mod fjenden, og danske partisaner bekræftede senere, at tyskeren havde fået sin bekomst og var styrtet.

III

Foruden ved forsyninger støttede R.A.F. mod-

standsbevægelsen ved præcisionsangreb på bygninger af stor betydning for tyskerne. De mest bemærkelsesværdige var angrebene på Universitetet i Århus, Shell-Huset i København og Husmandsskolen ved Odense.

I Århus havde Gestapo indrettet sit hovedkvarter i to af Universitetets Kollegiebygninger. Gennem lang tid havde modstandsbevægelsen forberedt et angreb på disse, men det havde vist sig meget vanskeligt at gennemføre, og man forespurgte derfor i London, om der ikke kunne gøres noget fra R.A.F.s side for at fjerne hovedkvarteret, som rummede de kartoteker og de tusinder af dokumenter, der dannede grundlaget for forfølgelsen af patrioterne i Jylland.

Angrebet blev planlagt indtil den mindste detalje, og en nøjagtig model af målet blev bygget til studiebrug for det udtagne flyvermandskab. Forberedelserne blev omgivet af den største hemmelighedsfuldhed, så da aktionen blev sat i værk ved middagstid den 31. oktober 1944, kom den helt bag på tyskerne. Angrebet blev foretaget af 24 lavtgående flyvemaskiner tilhørende »2nd Tactical Air Force«-gruppen. og de var delt i 4 sektioner med 6 maskiner i hver. Nedkastningen af bomberne var tilrettelagt således, at hver enkelt afdeling kunne bombe uden fare for at blive forstyrret af deres egne bombers eksplosioner, og der var sørget for en tilstrækkelig lang pause, inden næste bølge nåede målet. Det tilsigtede resultat blev nået til fuldkommenhed, men foruden et meget stort antal tyske Gestapofolk fandt desværre 18 danske patrioter deres død ved denne lejlighed. (Angrebsplanen var lagt af viceluftmarskal Sir Basil Embry i samarbejde bl.a. med den danske major S. Truelsen. Sir B. Embry deltog selv i togtet, der lededes af Group Capt. Bateson. Om togtet har Sir B. Embry fortalt i »Århus under Besættelsen«:

»Klokken 8.40 kørte vi ud af hangarerne, og klokken 8.45 startede vi. Det tog 20 minutter at danne formationen, og klokken 9.20 stod vi ud over den engelske kyst ved Cromer.

Ikke en sky på himmelen, en svag krusning på havet og formationens skygger over bølgerne - det var et storslået syn. Humøret var højt. Hvordan så Danmark ud? Ingen af os havde været der før. Vi skulle snart få det at vide. Det første glimt af land var Blåvandshuk til styrbord. Vi fløj ind over kysten til Nymindegab, idet vi fløj i en højde af tyve eng. fod (ca. 6 m) og for ind over landet. Ude til venstre lå Ringkø-

bing Fjord. Vi havde kurs mod nordøst, da vi håbede, at tyskerne, hvis de opdagede os, ville tro, vi skulle til Ålborg. Af sted fløj vi over skove og marker, hvor køerne og hestene løb til alle sider, og mænd og kvinder løb i sikkerhed. Det var dog ikke dem alle. Da vi fløj over en gård, gik en mand og dreng og pløjede marken. Mens den ene holdt den skræmte hest, stod den anden ret og hilste. Det var en smuk gestus. Da vi var halvvejs over Jylland, dannede vi angrebsformationerne, den første bølge gik frem, mens de andre tre holdt tilbage. Skylaget sænkede sig, sigtbarheden var blevet dårligere, og der var begyndt at danne sig tåge; men så længe det ikke blev værre, ville vi være tilfredse. Vi var hurtigt over søerne, styrede mod det endelige mål. Pludselig kunne vi se gasbeholderen og byen foran os. Vi lukkede bombelemmene op og fløj med stærk fart i hushøjde frem mod angrebsstedet. Flyvehøjden var så lav, at en maskine ramte Universitetsbygningens tag og tog betydelig skade, men føreren havde held til at flyve den tilbage til basen.

I dette øjeblik kom der flyvende en tysk maskine imod os tusind eng. fod (ca. 300 m) oppe, den havde ikke set os. Det var en lækkerbisen, men vi var nødt til at lade den flyve, for vi var kommet for at bombe og ikke for at skyde. Et øjeblik senere fløj vi henover de røde tage, langs med hovedvejen, og der lå de to bygninger! Bomberne blev udløst, en drejning til venstre, og vi var på vej hjem. Mod nord til Søften, så mod vest til Grove og endelig mod sydvest til Ringkøbing Fjord og ud over havet. Overalt langs ruten kunne vi se danske flag vaje - et gribende syn, et bevis på Danmarks kampånd og Danmarks tiltro til sin fremtidige befrielse.

Medens vi fløj hjem, spekulerede vi på, om vi havde haft succes med vor aktion. Vi vidste, at vi havde ramt de rigtige bygninger; men havde vi opnået alt, som vi var blevet sendt ud for at opnå?

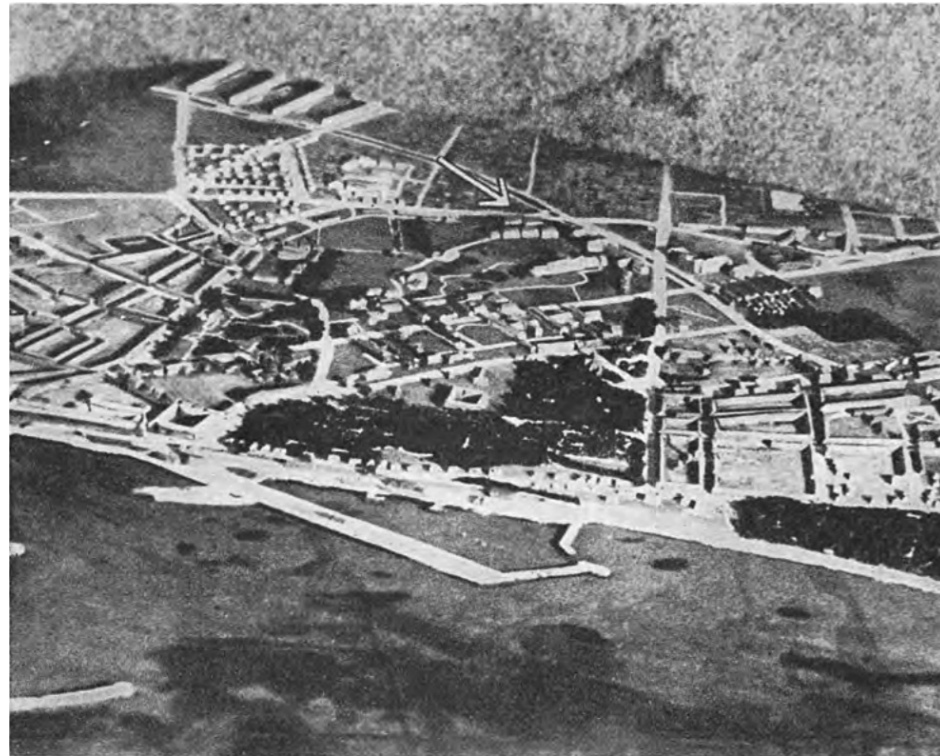
Vi behøvede ikke at vente længe for at kende resultatet. Da vi landede på vor hjemlige flyveplads, kom den første besked fra Danmark. Angrebet havde været en succes. Fra det øjeblik og tre dage frem fik vi taknemmelige hilsener fra Danmark hver time. De gav os en følelse af, at vi havde gjort noget, som var værd at gøre. Samtidig følte vi taknemmelighed mod Danmark, fordi det havde bedt os komme. Det var et privilegium at yde et lille bidrag til Danmarks befrielse«.

Den mærkeligste hændelse under dette angreb var pastor Harald Sandbæks mirakuløse redning. I »Den danske Kirke under Besættelsen« fortæller han følgende derom:

»Det begyndte med to detonationer, som man egentlig knap hørte, eller som man i alt fald ikke fæstede sig ved, fordi al opmærksomhed var fæstet på »fjenden«, det vil sige manden på den anden side bordet, som stillede de spørgsmål, jeg skulle svare på.

Scenen var 3. sal i Kollegiebygningen ved Århus Universitet. Manden, der forhørte mig, var den, jeg frygtede mest af mine forhørsdommere, kriminalsekretær Werner, souschef for Gestapo i Århus, Schwieizgiebels højre hånd. Til stede var 3 andre personer, som jeg ikke kendte ...

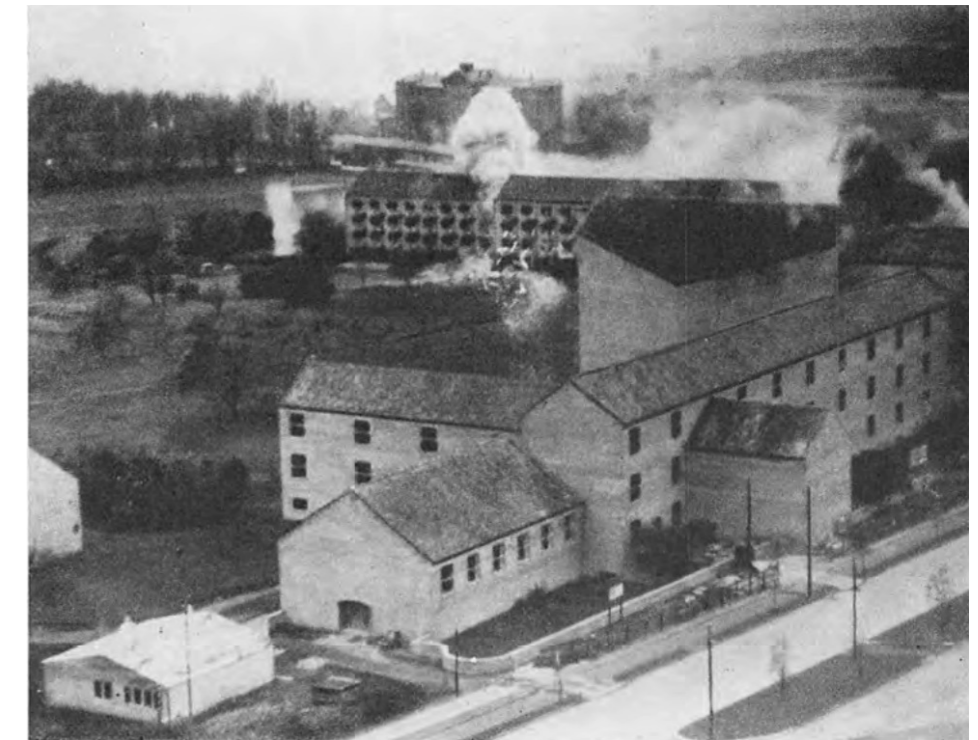
Var det imidlertid sådan, at jeg ikke tænkte noget ved de to pludselige detonationer, så tænkte til gengæld de andre noget. Knap var

Model af Århus-kvarteret omkring Universitetet, fremstillet af R.A.F. til studiebrug, inden bombetogtet fandt sted.

lyden af den anden detonation forsvundet, før Werner for op af stolen. Det var forbavsende at se, med hvilken fantastisk fart det store, noget blegfede menneske kunne komme på benene, og inden jeg kunne tænke mig, hvad der overhovedet var på færde, var han sprunget som en gal ud ad døren ud på den lange kollegiegang ... De tre andre fulgte pr. omgående hans eksempel. Over stole og borde - blot ud af værelset med al den fart, det kunne gøres med.

Altså måtte jeg også helst forlade skuepladsen ... Jeg sprang ud på gangen og nåede lige at se, at alle Gestapofolkene, som var løbet hen ad gangen mod højre, smed sig på maven og kravlede hen imod gavlen af huset. Jeg smed mig også omgående på maven, men da jeg ikke just havde stor lyst til at kravle efter de fire herrer, valgte jeg vejen til venstre ... Jeg nåede imidlertid ikke at kravle mere end nogle få skridt - så kom bomben. Man mærker ikke meget til dette. Der er ikke engang tale om nogen særlig høj lyd. Man har faktisk blot at tænke: Nu ramte den - og så bliver det mørkt.

Sådan tog angrebet på Århus-Universitet sig ud fra en af R.A.F.-maskinerne.

Jeg husker, hvorledes man havde en fornemmelse af, at alt omkring en lukkede sig sammen om en, og så kom der fem bombenedslag. Jeg vidste, at det var bomber; alt det, man lå i, rystede med en på den mest ejendommelige måde. Man kan faktisk kun beskrive det, om man tænker sig, hvordan en sardin i en tætpakket dåse må føle det, hvis man ryster grundigt med hele dåsen. Alt omkring en dirrer og ryster, og man følger med, sammen med alt det, man ligger i. Man tænker lige, at nu går det sandelig løs; men også dette går så hurtigt, og man er alligevel så halvt fraværende, at der ikke er noget i retning af angstfølelse eller særligt slemt ubehag forbundet med det. Og så bliver det mørkt. Man ved ikke mere noget.

Jeg vågnede lidt efter. Og det var bælgravende mørkt ... Jeg ville vende mig om, da jeg lå på maven og ærlig talt lå noget umageligt. Men da jeg ville vende mig, kunne jeg ikke ... Åh, gud ske lov, tænkte man, så fik det en ende. Nu skal man bare kvæles, og det kan vel ikke være så slemt. Nu skal man ikke dø den svinske død, som de havde snakket om i en evindelighed. Ikke pines ihjel af en bande sadister ...

Så pludselig blev opmærksomheden taget af noget. Der var nemlig en, der begyndte at skribe. Hele tiden råbte han: Åh gud, lad mig dø! Åh gud, lad mig dø! Efter stemmen at dømme havde han meget stærke smerter, og det lød ret hjerteskerende ... Jeg bad med meget høj stemme fadervor tre gange i træk, for at han skulle høre det. Sagde også lidt få andre ord. Man tænker ikke på, om det er dansk stikker eller en medfange. Man hører et menneske råbe på gud, og så kommer det andet, uden at man tænker noget ved det ...

Der gik igen lidt tid. Og det blev mindre og mindre behageligt at ligge der. Så endelig efter næsten tre timers forløb hørte jeg en ny lyd, lyden af en hakke. Den kom hastigt nærmere, og da den var nær nok, råbte jeg af al magt. Sådan er vi mennesker altså, at skønt man et par timer før havde været gud taknemmelig for at få lov at dø, så ønskede jeg nu at leve, at komme fri.

De gravede mig ud, og da jeg ikke havde håndjern på, og da jeg svarede dem på dansk, troede de vel, at jeg var en af de danske stikkere - i alt fald bragte de mig til et dansk hospital«).

Her har man et andet billede fra samme maskine. To Mosquitos ses under bort-flyvningen.

Angrebet på Shell-Huset, Gestapos hovedkvarter i København, fandt sted den 21. marts 1945 og lykkedes fuldstændigt. Bygningen blev totalt ødelagt, en mængde Gestapofolk dræbt, og fra da af indtil krigens slutning var Gestapo helt desorganiseret i Danmark.

(På det tidspunkt, da angrebet fandt sted, var samarbejdet mellem den engelske krigsledelse og den danske modstandsbevægelse meget betydningsfuldt for begge parter, og man ventede, at den direkte danske aktion skulle sættes ind inden længe. Imidlertid var øjeblikkets situation meget kritisk. Københavnslederen var taget af Gestapo og sammen med ham flere af kompagnicheferne i København. Tillige var chefen for våbentransporterne og våbendepoterne arresteret. Alt dette betød en væsentlig svækkelse af modstandsbevægelsen, og faren for, at de arresteredes store viden om bevægelsens interne forhold og planer skulle kunne fremtvinges ved hjælp af tortur, var nærliggende. Det eneste middel herimod ville være at ramme Gestapo så totalt, at maskinen ligesom stoppede af sig selv. Gestapos arkiver måtte ødelægges, og de ledende inden for korpset lammes. Dette var ikke alene en

Det brænder på Maglekildevej efter den styrtede R.A.F.-maskine.

Man er ved at få herredømme over ilden på Maglekildevej, men ødelæggelsen er total.

dansk interesse, det var i høj grad også en britisk, fordi heller ikke briterne kunne undvære det dansk-engelske samarbejde, der fungerede så fortræffeligt. Initiativet til at angribe og ødelægge Gestapos danske højborg, Shell-Huset, blev derfor taget fra britisk side - uden at Frihedsrådet havde anmodet derom. Ingen her i landet anede det mindste om angrebet, før det var gennemført. Forberedelserne var - som da Århus-aktionen fandt sted - truffet i den dybeste hemmelighedsfuldhed.

Og den omhu, hvormed alt var tilrettelagt og overvejet, fortjener den allerstørste anerkendelse. Kun fem højere stabsofficerer kendte planerne, da man gik i gang med deres udformning. Man rådede på dette tidspunkt over en lang række oplysninger vedrørende Shell-Huset, indsamlet gennem måneder, og nu blev både rapporter og fotografier systematisk gennemgået. En rekognosceringsmaskine supplerede yderligere materialet, så også Shell-Husets omgivelser kunne underkastes et nøje studium. På dette grundlag skabte R.A.F.s tekniske afdeling en meget detaljeret model af hele kvarteret omkring Shell-Huset, så søer og parker, husene og deres vinduer i alle enkeltheder blev gengivet. Ganske særligt gjaldt det om at få markeret de forskellige hus- og tagfarver. Og når hele dette arbejde var tilendebragt, indlagdes - med rød farve - alle det tyske antiluftskyts's positioner. Så vidste flyverne,

hvorfra Farerne truede.

Men ikke nok hermed. Samtidig udarbejdedes en plastisk model af hele Østsjælland, så bakker, floder, slugter, åer, byer, veje og jernbaner trådte klart frem. Også her angav man antiluftskyts positioner, samt de fjendtlige flyvepladser og det formodede antal på hver enkelt af fjendtlige maskiner.

Derefter gik man over til den egentlige planlægning af angrebet. Der skulle ved valget af angrebsvinkel tages hensyn både til civilbefolkningen, idet risikoen for denne gjordes så lille som muligt, til det tyske antiluftskyts og lytteposter, til flyvepladserne, let kendelige genstande i terrænet og endelig til Shell-Huset selv. Var angrebsvinklen fastslået, kom turen til at afgøre angrebshøjden. Her ville det af hensyn til de danske gidsselfanger i tagetagen gælde om at gå så lavt som muligt, og da alt, dette punkt vedrørende, var overvejet så nøje som muligt, udarbejdedes der store tegninger af Shell-Huset i luftperspektiv og med de korrekte farver, således som komplekset ville tage sig ud fra den vinkel og i den højde, der var blevet besluttet.

På de to modeller angav man derpå ved snore indflyvningsruterne, som navigatørerne skulle følge, man drøftede det nødvendige antal af bombemaskiner og ledsagende jagere, og endelig fastsatte man

klokkeslettet for angrebet - et ikke uvigtigt punkt, fordi man tilstræbte den størst mulige ødelæggelse både af Gestapos arkiver og af korpsets ledelse. Derfor måtte der via den danske efterretningstjeneste - men uden at den kendte anledningen - skaffes en lang række oplysninger om, hvorledes Gestapo i almindelighed tilbragte dagen i bygningen, hvornår arkivets stålskabe plejede at stå åbne, så brandbomberne kunne forudsættes at ødelægge deres indhold, hvornår de fleste Gestapo-officerer kunne antages at være på deres respektive kontorer, o.lign. Resultatet blev, at det bedst egnede tidspunkt ville være mellem 11 og 12 om formiddagen. Da man var nået så vidt, kunne tilflyvningsplanen udarbejdes i alle enkeltheder, både hvad flyveformation, angrebsformation, jagernes beskyttelsesformation, kodeordet, radionøglen, fotografieringsordren o.lign, angik.

Stabsofficererne havde dermed afsluttet deres arbejde, og det blev flyvernes tur at komme til. De blev udtaget, uden at nogen af dem fik den mindste anelse om, hvorhen deres togt skulle gå. Selve dagen for angrebet kunne heller ikke fastslås endnu, fordi den ville afhænge af mange ukendte faktorer - navnlig vejrmeldingerne fra hele ruten og fra selve angrebsmålet. Imidlertid blev det slet ikke vejret, som til syvende og sidst gjorde, at man valgte den 21. marts. Årsagen var en helt anden. Den danske modstandsbevægelse havde omkring den 19. marts »tappet« general Panckes telefonledning til Berlin og ad den vej erfaret, at han anmodede om tilladelse til i dagene fra 23.-25. marts at foretage den mest omfattende razzia, København endnu havde kendt. Denne razzia måtte man komme i forkøbet. Altså så man bort fra vejret og besluttede at starte aktionen den 21. marts.

48 timer før angrebet blev flyverne beordret hen til operationsbasen. I lejren her afspærredes de fuldstændigt fra omverdenen og fra andre flyvere, så ingen oplysninger kunne sive ud. Og først nu fik de selv meddelelsen om, hvad der var planlagt. Navigatørerne blev inde i operationsrummet gjort bekendt med ruten, piloterne med angrebets formål, bombeobjektet, angrebstaktikken o.s.v. Indflyvningsruterne og angrebsmålet studeredes grundigt på de to plastiske modeller, og operationsrummets vægge var dækkede med billeder af Shell-Huset, set fra alle mulige vinkler og højder. Så rullede en film af Shell-Huset og af det tyske antiluftskyts, og det hele blev repeteret tre gange i de seks første instruktionstimer.

Derefter fik flyverne ordre til hver for sig i de følgende fem timer nøje at studere målet, så hver enkelthed kunne »hænge« dem i øjnene, og efter at de havde sovet om natten, begyndte instruktionen på ganske den samme måde forfra dagen efter. Således arbejdedes der, lige til starten skulle finde sted. De sidste to timer helligedes atter til flyvernes eget studium af modeller og billeder - så gik de om bord i maskinerne, og togtet tog sin begyndelse.

Da var klokken 9 om morgenen, og man skrev, som nævnt, den 21. marts. I alt lettede 20 Mosquitoplaner og 28 Mustangjagere, der skulle tilbagelægge ca. 1800 km København tur-retur. To maskiner skulle kun tjene som reserve og vende tilbage, når den danske kyst var nået. De øvrige 18 Mosquitos fortsatte, delt i 3 afdelinger med 6 i hver. Jagerne gik i 7 grupper à 4 maskiner på begge sider af bomberne. Man fløj kun 6-8 meter over havspejlet for at undgå fjendtlige pejleapparater; men derved saltede maskinernes vinduesglas til, og pilot og navigatør havde vanskeligt ved at klare sig. Deres synsfelt var ikke større end en tændstikæske.

Formationen strøg ind over Danmark uden uheld eller nævneværdig beskydning. Vejret var imidlertid meget dårligt, og da man nåede København, kom man ind i storm, hvilket altid fremkalder ubehagelige »lufthuller«. Da der yderligere skulle flyves i meget lav højde og med en marchhastighed på ca. 600 km i timen, var navigationen både uhyre vanskelig og meget risikabel.

Af denne grund kom den sidste bomber i første afdeling til at kolliderede med en signalstander på Godsbanegårdens terræn. Den blev slået ud af kurs, og ved sammenstødet udløstes to bomber, der faldt på Søndre Boulevard, ligesom maskinens ene motor blev beskadiget. Piloten ville nu søge at få kontrol over maskinen på ny, så han kunne slutte op bag sin afdeling, før den næste bølge, der var ca. 500 m bag ham, nåede ham. Han fløj derfor videre, krydsede Henrik Ibsens Vej, men havde ringe magt over maskinen og ramte vist også en skorsten, hvorved to vingebomber udløstes. De ødelagde fire ejendomme på vejen.

Og nu indtraf katastrofen. Maskinen styrtede mellem Den franske Skole - Jeanne d'Arc Instituttet - og garageanlæggene på Frederiksberg Allé, dens store benzin- og oliebeholdning eksploderede, og i et nu var der antændt en mægtig brand, ledsaget af en voldsom røgudvikling. Uden at kunne gøre fra eller til var de øvrige fem maskiner af

Brandmændene søger at bekæmpe ilden i den franske skole.

1. afdeling fortsat mod Shell-Huset, som de bombarderede med fuld kraft og beundringsværdig præcision. Men 2. afdeling, som ikke havde kunnet observere ulykken, fik nu pludselig øje på vældige røgskyer, og i den stærke fart var sikker orientering ikke mulig - det drejede sig om en brøkdelt af et sekund -, den antog, at røgskyerne måtte ligge over Shell-Huset, at de altså skyldtes bombardementet af dette, - og så udløste afdelingens tre eller fire første maskiner deres bomber over kvarteret ved Den franske Skole. De to eller tre andre maskiner drejede af og fløj hjem med deres bombelast. 3. afdeling, som nåede frem umiddelbart efter, lod sig ligeledes vildlede af røgskyen, men var dog ikke sikker på, at målet virkelig var det rette. De fleste af afdelingens maskiner undlod derfor at bombe, et par af dem fløj videre og kastede bomberne i Ingeniørhuset.

Det var i sig selv en forfærdelig katastrofe, som var hændt. Da den tyske meldetjeneste helt havde svigtet, var der ikke blæst flyvervarsel, og følgelig var skolens børn og personale ikke gået i beskyttelsesrum-

met. Derved dræbtes 86 småbørn og 13 voksne, som omkom i flammerne og under de sammenstyrtede mure.

Men også skolens omgivelser blev hærget på det frygteligste. Fem store beboelseskarrere på Maglekildevej blev totalt ødelagt, idet ilden bredte sig til dem. Garageanlægget og Frederiksberg Allé nr. 76 brændte delvis ned, medens forskellige ejendomme på Hollændervej, Dr. Priemesvej og Amicisvej led store skader. Ud over tabene på skolen havde 11 voksne og 2 børn mistet livet, og 221 lejligheder var gjort ubeboelige, medens mangfoldige mennesker havde mistet alt, hvad de ejede og havde. Ansvar for, at så store ødelæggelser kunne finde sted, navnlig på grund af de opståede brande, falder ikke alene på den engelske pilot. Hans uheld og hans vildfarelse er momenter, som aldrig vil kunne undgås under et angreb af denne art. Men i beretningen, som det af Frederiksberg Kommunalbestyrelse nedsatte udvalg til undersøgelse af katastrofen afgav den 3. september, hedder det, at den forudlagte luftværnsplan »må siges at være brudt sammen i alt fald for så vidt angår de store brandskader ved Den franske Skole og Maglekildevej«, at der overhovedet ikke indgik meldinger til afsnittet fra meldestederne over skaderne på Maglekildevej, og »at der for ingen del af luftværnsberedskabet, ej heller brandvæsenet var dekretet fuldt beredskab«. Branden på Maglekildevej må være brudt ud kl. ca. 11,30, men brandchefen blev først »helt klar« over brandens omfang kl. ca. 13,30, da han mente at kunne forlade sit afsnit »og derefter foretage en personlig inspektion«.

Begivenheden kaster sin dybe slagskygge over det, som dagen den 21. marts ellers rummer af glædeligt og betydningsfuldt: Shell-Husets totale udslettelse som Gestapo-hovedkvarter, arkivets ødelæggelse og de mange Gestapofolks død. Med den største dygtighed var angrebet gennemført af R.A.F.s 1. afdeling. Et virkeligt præcisionsbombardement havde fundet sted, og englænderne havde intet offer skyet for at bringe denne hjælp i vor fælles kamp. I alt likvideredes ved angrebet 74 personer i tysk tjeneste, deraf 15 mand og 8 kvinder med dansk statsborgerret, og yderligere 12 mand og 11 kvinder, der betegnedes som »danskere«, savnedes. Desværre havde aktionen dog også bragt tab blandt de danske gidselbørn. Det var med vemod, man hørte om kontreadmiral Carl Hammerichs og kaptajn, baron Wedel-Wedellsborgs død. Men heller ikke englænderne havde nået målet, uden at

liv var gået tabt. Begge officererne i den nedstyrtede maskine dræbtes på stedet. Dens fører havde været en af Englands berømteste flyvere, Wing-Commander Klebo. Det tyske antiluftskyts havde held til at ramme en Mosquito, der faldt ned ved Hven, en anden blev skudt ned nord for Nykøbing Sjæll., og en tredje styrtede ned vest for Samsø, medens to Mustangjagere gik tabt - den ene ved at falde i Fælledparken, den anden ved at nødlande i Ringkøbing-området. Endelig blev en Mosquito helt ødelagt, da den efter hjemflyvningen skulle lande i England. 5 Mosquito- og 2 jagermaskiner ødelagt, 12 officerer dræbt og 1 fanget - det var hvad hjælpen til os den 21. marts havde kostet englænderne.

Men sorgen over deres og vore tab kunne ikke overdøve den glæde, ja, jubel, som hilste Shell-Husets ødelæggelse, langt mindre den stolthed, vi følte, når vi hørte om, hvorledes langt de fleste af gidselangerne var blevet befriet. Et par øjenvidneberetninger giver et levende indtryk af bombardementet og den situation, det fremkaldte.

Tilfældigt var departementschef Jacob Høirup fra arbejdsministeriet

R.A.F. har fuldført sin opgave, og Shell-Huset står i flammer!

gået op på Shell-Huset, hvor han havde fået Tilladelse til at konferere med sin arresterede fuldmægtig, Jan Casse. Om det, der hændte umiddelbart efter konferencen, fortalte departementschefen i »Berlingske Tidende« (28. maj 1945):

»Klokken var 11,15, da jeg tog afsked med fuldmægtig Casse. Jeg fik en pakke papirer med. Det var to legatsager, som lå i hans mappe, da han blev arresteret. Da jeg var på vej ned ad trappen, hørte jeg pludselig knitren. Jeg tror, at jeg var nået ned til første sal. Først var jeg i tvivl, om det var luftværnsskytset, fordi lyden ikke var særlig kraftig, men få sekunder efter hørte jeg en flyvemotor. Det var tydeligt, at maskinen gik meget lavt. Pludselig lød et øredøvende brag og hele huset rystede. Jeg styrtede ned ad trappen, så hurtigt jeg kunne. Jeg hørte tyske soldater råbe: »Wo ist der Keller?« og »Bombenflieger!« Jeg nåede ikke ret langt, før der lød et forfærdeligt skrald. Gulvet var helt væk. Jeg styrtede ned et eller andet sted. Lige forinden tror jeg, at jeg havde hørt sirenerne tude luftalarm, det var i hvert fald ikke sket inden det første bombenedslag.

Da jeg kom til mig selv, lå jeg i mørke. Det sidste, jeg kan huske, før jeg mistede bevidstheden var, at jeg tog efter min hat, som forsvandt, da jeg styrtede ned. Den pakke akter, som jeg havde fået af fuldmægtig Casse, havde jeg stadig i hånden, da jeg kom til mig selv. Foran mig kunne jeg føle betonbjælker og nede på gulvet til højre hælen af en mand, formentlig en soldat.

Jeg havde allerede afskrevet tilværelsen, og den tanke for gennem mit hoved, at jeg måtte skrive et afskedsbrev til min kone. Men det var naturligvis håbløst umuligt i mørke. Til min bestyrtelse kunne jeg ikke høre, men det varede dog ikke længe, før hørelsen vendte tilbage, og jeg kunne høre jamren og stønnen både fra mænd og kvinder. Pludselig kom der et nyt tordenskrald, og derefter blev der en smule lys, så der måtte være slået hul ind til lokalet. Så vidt jeg kunne orientere mig, var det ud til gården. Luften var helt hvid af kalkstøv, så jeg forstod nu bedre, at jeg havde åndenød.

Til venstre for mig var der så megen plads mellem nedstyrtede bjælker og meget andet, at jeg kunne knibe mig ud og kravle hen til en dør, der imidlertid var blokeret af nedfaldne murbrokker. Der var heldigvis glas i dørens øverste halvdel. Jeg pillede de værste glasskår af og

sparkede dørsprosserne ud og kravlede gennem døren, efter mit skøn i retning mod Kampmannsgade.

I en gang nær døren lå en tysk soldat, som lufttrykket fra en granat havde flået næsten alt tøjet af. Hans underliv var sprængt. Ved siden af sad en anden soldat, hvis ansigt var eet blodigt kød. Han pegede på kammeraten og mumlede monotont uden ophør: »Der ist schwer verwundet - der ist schwer verwundet«. Jeg løb videre forbi de mange, der lå i ruinerne, kom ud i en gang, hvor der øjensynligt havde været en trappe, men den var væk. Jeg hoppede ned oven på en dyngede murbrokker og kom derfra ud i Kampmannsgade.

Netop som jeg kom ud på gaden, hørte jeg ny motorlarm. Jeg løb som en besat. Jeg er helt ude af stand til at fortælle, hvordan jeg kom uden om de pigtrådsspæringer, der var ude på gaden. Jeg løb pr. instinkt. Lige som jeg var kommet over på den anden side af gaden, lød der et nyt brag. Jeg kilede ned mod Vesterport Station. Under farten vendte jeg mig om og så, at Shell-Husets Façade mod Kampmannsgade stod endnu, og at det, så vidt jeg kunne se, ikke var begyndt at brænde. Jeg løb ned på Vesterport Station og fortsatte ad jernbaneskinneerne gennem tunnelen ind til Hovedbanegården«.

At det lykkedes at befri så mange danske patrioter, skyldtes i første række en af fangerne, overbetjent Lyst Hansen fra Fælledvejens Politistation. Han skulle et par timer før bombardementet have været ført til Vestre Fængsel, men ved en fejltagelse var han ikke kommet af sted, og netop da angrebet satte ind, lå han på sin briks og læste i Cronin: Tre slags kærlighed. Han sprang op, for hen til døren og søgte at trykke den ud. Den var dog for solid til at give efter, så først da han hamrede løs på den med en træskammel, lykkedes det at splintre fyldingen. Hvad derefter hændte, fortalte han i »Politiken« (20. maj 1945):

»Da jeg kom ud på gangen, stod vores vogter, en halvgammel SS-mand, og rystede som et espeløv, trykket op ad muren. Han var hvid i ansigtet, da jeg for hen til ham, greb ham i begge skuldre. Og ruskede ham frem og tilbage, idet jeg råbte: »Frem med nøglerne! La' mig få nøglerne til cellerne!« Manden sansede overhovedet intet, maskine efter maskine susede ind over huset, bomberne bragede under os, til siden for os, og vi var begge tildyngede med kalkstøv. SS-manden var

tilsyneladende paralyseret af rædsel. Han stirrede ud gennem et stort hul, som en af bomberne havde revet i taget, mens han som i trance gentog: »Es geht schon, es geht schon ...!« Endnu en gang råbte jeg til ham, at han skulle give mig nøglerne, og ved De, hvad han gav mig? - En saks! Så greb jeg ned i hans lommer og fik nøglerne halet frem. I en fart fik jeg de første fanger befriet. De gik straks i gang med at splintre nogle af celledørene med en ildslukker, og hvad de ikke nåede, fik jeg åbnet med nøglerne. I løbet af utrolig kort tid var alle ude på gangen fra cellerne mod Kampmannsgade - hvilket vil sige numrene fra 6 til 12. Derimod var det ikke muligt at nå frem til cellerne fra 1 til 5. De lå ud mod Nyropsgade, og lige om hjørnet var en bombe slået ind og havde revet et kæmpemæssigt hul i gulvet. Det kunne vi ikke hoppe over. For øvrigt var det et rent vidunder, at manden i celle nr. 6 var i live. En bombe havde skrællet hele ydermuren af cellen og revet det halve af gulvet med«).

Sidst i rækken af R.A.F.-bombardementerne kom angrebet på det fynske Gestapo-hovedkvarter: Husmandsskolen ved Odense - som de to forudgående tilrettelagt og gennemført af viceluftmarskai Sir Basil Embry.

Den danske modstandsbevægelse havde længe ønsket, at også denne Gestapo-rede kunne blive ødelagt, og den havde anmodet R.A.F. om at foretage det fornødne. Men anmodningen fremkom på et meget sent tidspunkt, og viceluftmarskal Embry fik kun fjorten dage til de minutløse forberedelser, som jo også i dette tilfælde måtte træffes. Alligevel mente han ved midten af april 1945 at være parat til angrebet, og det blev besluttet at sætte det ind på skolen fra nordvest, fordi denne indfaldsvinkel ville være den fordelagtigste over for det tyske luftforsvar. Imidlertid viste det sig, da dagen var kommet, at tyskerne ikke var i stand til at sende en eneste maskine op til forsvar for angrebsobjektet, og ikke en eneste luftværnskanon trådte i funktion - det eneste »projektil«, som englænderne stiftede bekendtskab med på togtet, var en and, der ovre ved den jydsk vestkyst fløj mod en af motorerne! R.A.F. kunne for så vidt have angrebet fra et hvilket som helst verdenshjørne. Det var blændende og skarpt solskin, da seks Mosquitomaskiner den 17. april 1945 ud på eftermiddagen kom ind over havet med en marchhastighed af 300 miles i timen. Flyvervarsling blev givet kl. 16,05; men

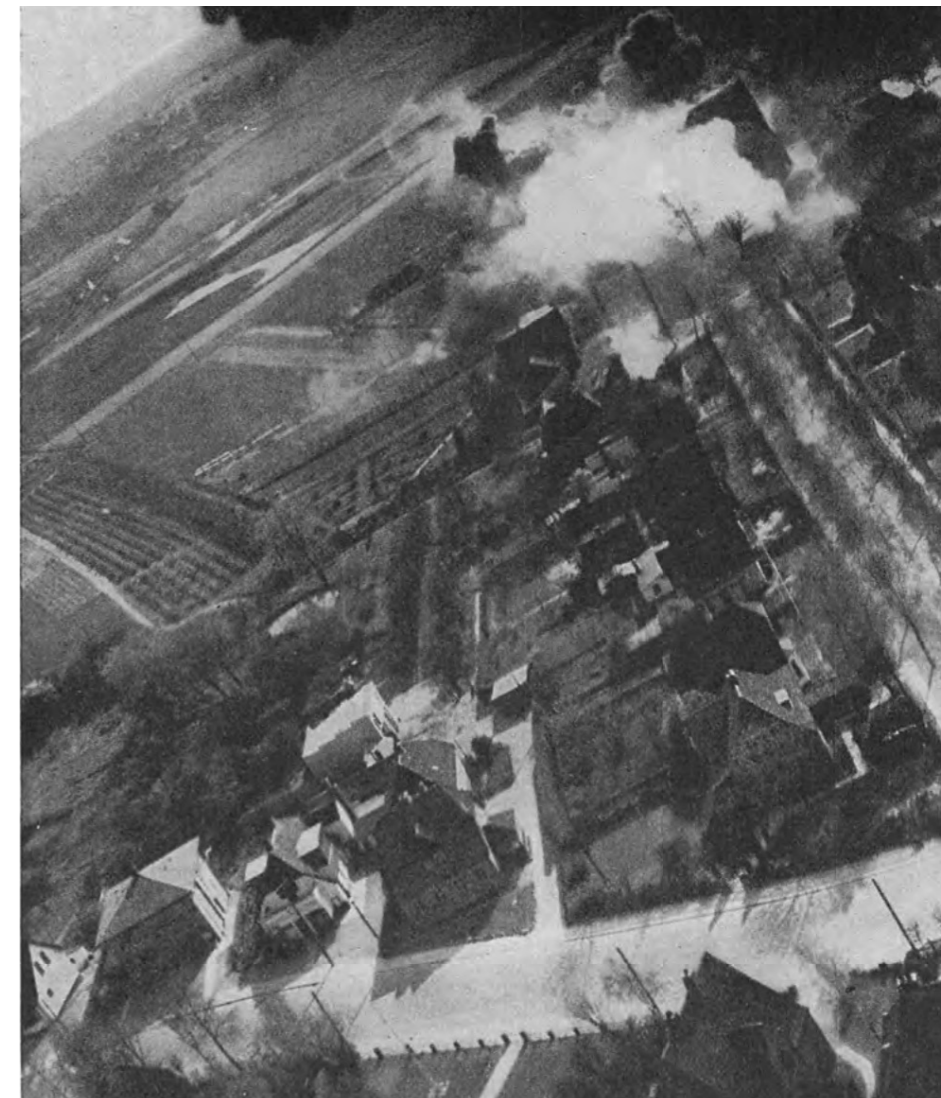

En R.A.F.-bombe har flænget hele Shell-Huset op, og ild og røg vælder ud af bygningen.

sirenerens uhyggelige tuden var næppe hørt op, før angrebet var i fuld gang. Selv sagde Sir B. Embry senere, at dette angreb havde været vanskeligere end noget andet, som var foretaget i Danmark.

Husmandsskolen havde nemlig været aldeles fortræffeligt camouf-

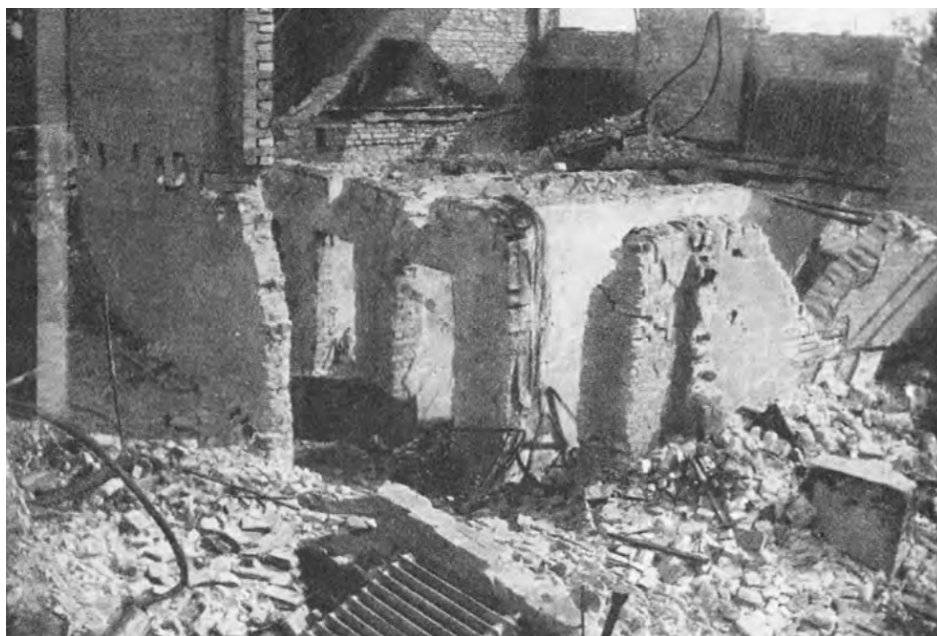

Et R.A.F.-foto af Husmandsskolen og dens omgivelser under Angrebet.

leret af tyskerne, så den var næsten ikke til at øjne fra luften. Den kastede ikke engang Skygge! Først i 25 meters højde kunde man lokalisere enkelte af dens omgivelser, og da man ved en drejning havde fået solen i ryggen, blev målet endelig klart. Syd fra strøg maskinerne ind over komplekset og udløste bombelasten efter i nogen tid at have kredset over målet. Selve skolebygningen fik fire fuldtreffere og blev så godt som pulveriseret. I skolegården landede fem bomber, som hjalp

Den godt camouflerede Husmandsskole efter bombardementet.

Fangecellerne under den bombede Husmandsskole.

godt med til ødelæggelsen, og uden for målet taltes tolv bombekrattere. Men træffeprocenten må - alt taget i betragtning - siges at have været særdeles god.

Desværre havde den forudgående orienteringsmanøvre givet Gestapo tid nok til at storme ud af skolen og bringe sig i sikkerhed rundt om på markerne. Under angrebet dræbtes derfor kun een tysker, medens en anden såredes. Derimod havde man ikke kunnet fjerne Gestapos arkiv, og det røg i luften med kartoteksskuffer og skrivemaskiner og alt andet, som tjente denne angiveri- og forfølgelsescentrals velsignelsesrige virksomhed. Hele herligheden lå bagefter splittet, brændt og ødelagt mellem ruinerne. Reddet blev kun de dele, som Gestapo allerede dagene forud havde ført fra Husmandsskolen ind til sit nye hovedkvarter i Odense, fordi angrebene på Universitetet i Århus og Shell-Huset i København havde givet de herrer en anelse om, at også deres fynske Paulun kunne komme til at stå for tur. Hvis det havde været muligt at foretage angrebet en halv snes dage tidligere, ville resultatet have været endnu bedre. Dog - hvad der var opnået, var af ikke ringe værdi! Meget af det materiale, som Gestapo rugede over, var for alle tider tilintetgjort.

Ved et rent under lykkedes det de fire fynske frihedskæmpere, som Gestapo på dette tidspunkt holdt indespærret i skolens kælder, at undgå døden. De reddede sig ved at kaste sovebriksens madras over sig og derpå sprænge celledøren, så de kunne slippe ud. Men friheden varede desværre kun kort. De løb lige i løvens gab og sad snart efter på ny fangne. En af dem, en ung mand, Leo Lomaz, fortalte senere »Fyens Stiftstidende« (17. april 1946) følgende om sine oplevelser under bombardementet:

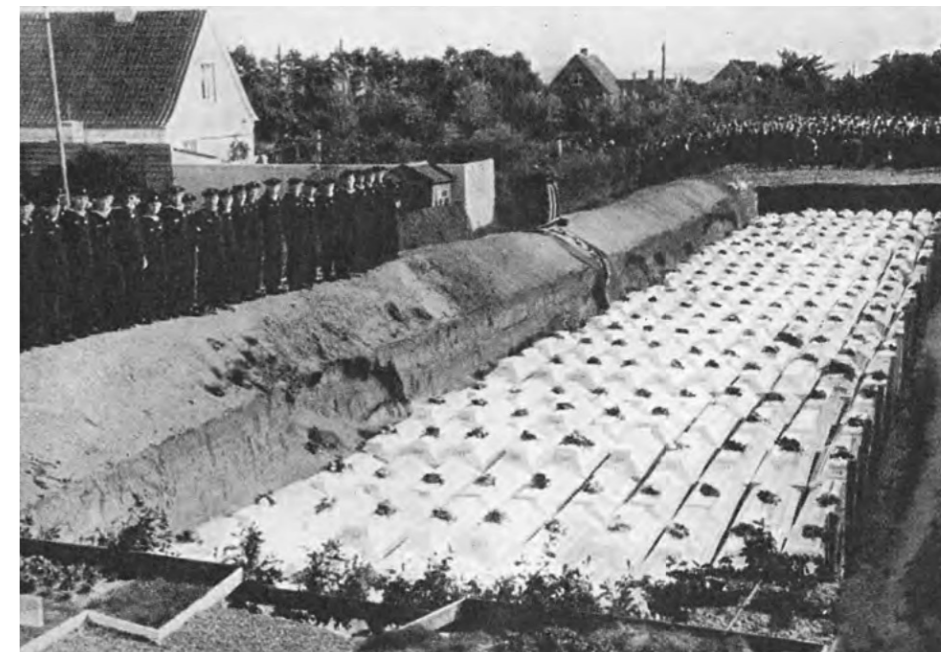
»Den 17. april, da englænderne kom om eftermiddagen, var der netop om morgenen sendt et større antal fanger til Frøslevlejren, vist nok 30. Vi fire, der blev tilbage, kom derefter ind i samme celle. Man antydede, at vor sag endnu ikke var færdig, hvorfor vi måtte blive på skolen nogen tid endnu. Om eftermiddagen var vi på gårdtur, som pludselig blev afbrudt ved, at der blev ringet med en klokke og råbt, at vi kunne vente flyvervarsel. Vi blev derfor ført tilbage til cellen i kælderen, og på vej derned mødte vi flere af Gestapo-mændene, der kom løbende gennem gangene med maskinpistoler og kufferter. Da begyndte vi at ane,

Det store tyske Transportskib »Wuri« løb den 17. aug. 1942 på en engelsk mine 4 km sydøst for Hals Barre Fyr, og flere hundrede af de ombordværende tyske soldater druknede. Ved Hjælp af en redningskurv, som ses her på billedet, lykkedes det at bjærge en del, men mange af dem var hårdt sårede og måtte indlægges på Ålborgs hospitaler.

Af de lig, som drev i land fra den minesprængte »Wuri«, begravedes 400 i en kæmpemæssig fællesgrav på Frederikshavn's Kirkegård. Rygterne havde travlt med at fortælle om de kolossale tab, tyskerne havde lidt både ved denne og ved andre tilsvarende lejligheder.

hvad der kunne ventes. Vor vagtpost, en »dansk« håndlanger, der gik under navnet Egon, låste os inde i cellen og satte skodderne for døren, idet han bemærkede, at nu kom der nok overflyvning! Gennem det lille cellevindue til haven kunne vi se maskinerne nærme sig. De kom ganske lavt ind over træerne, og en tysker, der dækkede sig i et hul udenfor, skød efter dem. I hast blev vi enige om, hvorledes vi bedst kunne dække os, hvis der skete noget. Vi pressede os ind mod muren med madrassen fra cellebriksen over vore hoveder. Det var et fuldkomment mareridt. Et øjeblik efter bragede eksplosionerne uden om os. Da der ikke hørtes flere bombenedslag, fandt vi os selv mere døde end levende mellem murbrokkerne, og med lunger, øjne, ører og næse fyldt med kalkstøv. Vi blev slået af panik, da vi hørte ilden knitre i bygningen, og jeg ved dårligt nok, hvorledes det gik til, men med træbriksen fik vi sprængt dørkarmen ud, så vi kunne krybe op fra cellen.

Vi krøb ud af ruinerne og ville løbe ned ad alleen. Men vi standsede, da vi hørte et voldsomt skyderi. Var det vore frihedskæmperkammerater, der var ude for at befri os? Vi turde ikke fortsætte af frygt for at komme i skudlinie. Vi løb i stedet over mod frugtplantagen, og her viste der sig en civilist med maskinpistol. Vi troede, det var en af vore

egne, men da han fik øje på os, viste det sig, at det var en tysker! Så var vi færdige! Der var ikke andet at gøre end at lade, som om vi nu ville melde os selv, og håbe på, at dette skulle blive belønnet. Vi blev ført ind i plantagen, hvor Gestapo-chef Dohse opholdt sig. Det betydtes os, at forsøgte vi at stikke af, ville det gå ud over vore familier, og kort efter blev vi ført til arresten i Albanigade«.

Desværre medførte angrebet tab af ni menneskeliv, og henved 20 af kvarterets beboere såredes. Flere villaer i Husmandsskolens Allé og på Østrupvej jævnedes med jorden, og adskillige andre i de nærmeste omgivelser blev mere eller mindre hårdt medtagne. I alt ødelagdes 20 ejendomme totalt, medens ca. 150 beskadigedes.

IV

R.A.F.'s Jagerkommando havde også en indirekte og ikke mindre vigtig rolle at spille i den danske kamp. Flyvepatrouiller opererede regelmæssigt over Danmark og dets farvande med den opgave dels at bekæmpe enkelte tyske militæranlæg, f.eks. flyvepladser, benzinanlæg o.lign., dels at spække sejlruterne med miner, Takket være dette sidste gik mangfoldige af fjendens skibe tabt. De minesprængtes, og både materiel og mandskab mistedes. (Men selvsagt kunne også danske fartøjer støde på en af de udlagte miner og gå til bunds. Det hændte i ikke få tilfælde. Stor var sorgen, da den lille damper »Rise« minesprængtes den 30. august 1940 på farten fra Svendborg til Ærø, og 9 mennesker omkom, medens 8 såredes. I virkeligheden var den risiko, som vor hjemlige skibsfart blev udsat for, ikke ringe. Forbindelsen med Bornholm led mest derunder, men også ruterne fra København til Ålborg og Århus var truede, og færgefarten over Store Bælt måtte ofte indstilles i et halvt eller et helt døgn, til minerne var strøget og faren for sejlads derved fjernet.

Det afgørende var imidlertid, at tyskernes brug af de danske farvande i høj grad hindredes, og at deres i forvejen ikke alt for rigelige tonnager blev yderligere indskrænket. Ikke mindst blev den søværts forbindelse med Norge gjort meget risikabel. Det hændte, at store tropetransportskibe gik til bunds med mand og mus, og umiddelbart efter besættelsen bredte der sig de vildeste rygter om de tab, som fjenden led på denne måde. De danske kyster fyldtes med ilanddrevne lig, som

Ved R.A.F.'s første dagangreb på Ålborg den 8. juli 1940 kom kl. 19,20 to eskadriller på hver 5 maskiner ind over byen og lagde deres bomber i havneområdet. Bl.a. blev Lange & Unmacks lagerbygning helt ødelagt ved sprængning og påfølgende brand.

klædtes nøgne og læssedes i jernbanevogne for at transporteres sydpå, hed det, mandskabet græd, når man i Frederikshavn eller andre steder ville føre det om bord for at sejle det til Norge, det ene selvmord efter det andet fandt sted ved udkommandoerne - kort sagt, hvad befolkningen af hjertet ønskede, troede det blindt på fandt sted, og de stadig gentagne natlige besøg af R.A.F.-maskiner satte forhåbningerne i vejret. At der virkelig kunne indtræffe omfattende katastrofer under de tyske værnemagtstransporter til søs er imidlertid sikkert nok, og massegrave ved Frederikshavn vidner den dag i dag om, at de britiske luftstridskræfter var på vagt.

Endnu mere opsigt vakte dog de direkte angreb på tyske militære mål, som R.A.F. satte ind. Allerede den 22. april 1940 bombarderede en eskadrille flyvepladsen ved Ålborg, og et par måneder senere gik det ud over benzindepoterne ved Nyborg (28. juni), ligesom gasværket i Esbjerg, der fremstillede benzol, blev bombet (1. decbr.). Men navnlig var Ålborg et mål for R.A.F. gang på gang i årenes løb aflagde britiske flyvere Limfjordsbyen en visit, og sporene efter disse hastige besøg var ikke til at skjule. Naturligvis gik det ved sådanne lejligheder også ud over enkelte dele af byen; men det så man stort på, når kun fjenden

samtidig var blevet alvorligt ramt. At disse mange togter bragte R.A.F. beklagelige tab, er en selvfølge. Værnemagten havde allerede den 15. april 1940 krævet 24 danske luftmålskanoner udleveret til opstilling ved Lillebæltsbroen, Store Bælt og Storstrømsbroen, og regeringen havde imødekommet dens forlangende. Kun en uge senere kom den igen. Nu ville den »låne« alt, hvad vi ejede af moderne luftskyts, og det nyttede intet, at regeringen tøvede med svaret. Tyskerne satte trumf på og fik hurtigt deres vilje.

Blandt de engelske angreb var der et enkelt, som både ved sit omfang og ved sin dygtige gennemførelse vakte den største opsigt.

Den 27. januar 1943 lettede en afdeling på 8 Mosquitomaskiner fra England og satte kurs mod Danmark. Da de i Jylland kl. 16,27 passerede jerbanelinien Grindsted-Bramminge, udløste de enkelte bomber og fortsatte så ud over øerne, til de i meget stor højde over Lolland slog motorerne fra og i glideflugt lydløst nærmede sig København. Hertil nåede de en snes minutter efter bombenedkastningen i Jylland, og i rasende fart strøg de fra sydøst ind mod byen, netop på et tidspunkt, da folk var ved at forlade deres arbejdspladser og kontorer. Tyskerne havde ikke kunnet følge flugtlinien, efter at motorerne var blevet stoppet - nu var Englænderne som et lyn over dem, motorerne drøned på ny, og uden hindring af nogen art gik eskadrillen løs på målet: Burmeister & Wains værksteder i Strandgade på Christianshavn.

Værkstedet havde i længere tid bygget Dieselmotorer til tyske U-både. Det var derfor en ganske naturlig opgave for R.A.F. at sætte anlægget ud af drift. Men det lå indeklemmt mellem andre virksomheder og beboelseskarrere, og det var ingen let sag at placere bomberne, så mindst muligt andet end det tilsigtede blev ødelagt. Stort set lykkedes det forbavsende godt. Man fik her et skoleeksempel på, hvad et dygtigt flyvevåben formåede, og som ved Shell-Huset var der tale om et virkeligt præcisionsbombardement, udført i en højde af ca. 40 m. I alt udløstes 32 bomber. Heraf faldt 3 i Gunløsgade og 1 i Njalsgade, fordi udløsningen havde fundet sted et par sekunder for tidligt. I Sukkerfabrikken, som ligger umiddelbart sydvest for Burmeister & Wain, kun adskilt derfra ved en smal kanal, faldt 8 bomber, medens 1 ramte Damperen »Baldur« ved Sukkerfabrikkens kaj. Og derefter kom turen til Burmeister & Wain selv, der ramtes af 9 bomber, hvoraf 4 faldt i den vældige monteringshal, medens andre traf kedelhuset,

Burmeister & Wains vældige monteringshal blev totalt ødelagt ved R.A.F.'s præcisionsbombning den 27. jan. 1943.

tegnestuen, arkivet for værftets måleinstrumenter, drejeværkstedet og garageanlægget. En enkelt bombe faldt mellem Burmeister & Wain og Christianskirken, 5 gik i havneløbet, 2 ramte en Lommetørklædefabrik ved Knippelsbrogade, 1 slog an mod Knippelsbros sydlige brohoved, og 1 havnede på en tomt, hvor man havde planer om at rejse en stor kontorbygning til brug for den tyske civiladministration.

Hvor der handles, der spildes. Selv ikke det mest fremragende angreb kan udvise lutter fuldræffere. Men at det forholdsvis meget begrænsede areal, som Burmeister & Wain spændte over, kunne rammes af hele 9 bomber, skønt piloten måtte regne med brøkdeler af et sekund ved udløsningen, var en virkelig bedrift. Opgaven var løst. Det tyske U-bådsvåben modtog foreløbig ikke flere dieselmotorer fra det danske værksted!

En stor del af bomberne havde været tidsindstillede. De eksploderede altså ikke ved selve nedslaget, men først senere, enkelte først dagen efter. Følgelig bestod der i de timer, som fulgte på angrebet, en meget stor fare for adskillige af de mennesker, der boede angrebsmålet nær, og en mængde ejendomme måtte evakueres, samtidig med at danske sprængningskommandoer søgte at uskadeliggøre så mange af de tidsindstillede bomber eller af blindgængerne som muligt. Desvær-

re havde angrebet krævet ofre. I Sukkerfabrikken var der dræbt 6 og hårdt såret 26 (af dem een dødeligt), medens 41 var lettere såret. Selve bygningen ødelagdes da også i stort omfang, dels ved sprængningen, dels ved brand. Også i Gunløgsgade og Njalsgade skete der materiel skade, Christianskirken bar mærker af angrebet, skønt den ikke var direkte ramt, og Knippelsbro havde ligeledes fået sin dravat. Men værst var det gået ud over Burmeister & Wain. Monteringshallen var totalt ødelagt, og med den gik tre færdige dieselmotorer, som netop skulle afleveres til tyskerne, sig en tur. Endvidere var kedelhuset ødelagt, værftets måleinstrumenter ligeledes - i alt regnede man med, at skaden på værftet androg ca. 2 millioner kroner. Af lignende størrelse var sammenlagt skaderne uden for værftet. Det var på sin vis store værdier, der gik til spilde ved et sådant angreb; men alligevel var de små, når de sammenlignedes med den skade på både mandskab og materiel, som kunne have været følgen af en fortsat produktion af. Dieselmotorer til den tyske krigsmarine.

Den tyske værnemagt havde ikke formået at afværge angrebet. Den åbnede nok ild mod de britiske maskiner, da det først var gået op for den, hvad der var på færde, men da var det for sent. Fra Dagmarhus på Rådhuspladsen lod tyskerne i afmægtigt raseri maskingeværerne spille mod briterne - og påstod dagen efter frejdigt, at det var briterne, der havde terroriseret den danske civilbefolkning ved at bestryge den med maskingeværssalver! Om det i det hele lykkedes tyskerne at bibringe R.A.F. noget tab, er usikkert. En engelsk maskine styrtede ganske vist på hjemvejen ned ved Tveje Merløse, og værnemagten slog sig for brystet og sagde, at det var den, som havde æren derfor. Øjenvidner påstår derimod, at maskinen under sin flugt tørnede mod et træ. Rimeligvis er den dog blevet truffet af luftskytset, så piloten ikke har haft fuldt herredømme over den.

Når R.A.F. så sjældent gik til angreb på danske virksomheder, der arbejdede for den tyske krigsmagt, var forklaringen den, at dette arbejde i stadig stigende grad overlodes til den danske hjemmefront. Det gav i længden et endnu bedre resultat, og man undgik så godt som helt, at bygninger, der var uden militær interesse, blev ødelagt sammen med de udpegede fabrikker og værksteder. Ligeledes mindskedes på denne måde risikoen for, at menneskeliv gik tabt ved aktionerne.

Lommetørklædefabrikken på Christianshavn brænder efter R.A.F.s angreb på Burmeister & Wain den 27. januar 1943.

V

Men en sådan tilbageholdenhed fra R.A.F.s side hindrede på ingen måde, at den britiske luftstyrke krigen igennem holdt kampen gående med de tyske flyvere, som var stationerede i Danmark, og der fandt tid efter anden manganen nervepirrende strid sted i det danske luftrum.

Wing Commander J. R. D. Braham (D.S.O. and 2 Bars, D.F.C. and 2 Bars) hørte til dem, der hyppigst »besøgte« Danmark, og før han blev taget til fange, havde han haft 29 nedskydninger i operationer over England og Kontinentet. Et af hans første besøg i Danmark fandt sted i marts 1944, da han i dagslys fløj ind over Ålborg og skød en Me. 109 og Ju. 52 transportmaskine ned. Følgende er uddrag af hans navigatørs optegnelser vedrørende denne tur:

Kl. 15.00 Ålborg. 3 miles nv for byen, Ju 52 og Me 109 iagttaget. 800 ft. i 3 miles afstand. Tog jagten op. 6 miles syd for Ålborg, kl. 15.09 angreb vi Me 109, som havde hjulene nede, og gav den en salve fra agter. Der gik ild i den fjendtlige maskine, og den eksploderede, da den ramte jorden«.

»Vi henvendte derefter vor opmærksomhed på Ju 52«, sagde Wing Commander Braham, da han landede, »og gav den en salve fra agter. Jeg så stumper og gnister flyve ud af maskinen. Den fortsatte i en rolig spiraldykning, og jeg foretog endnu 2 angreb. Ju 52 nødlandede på en mark og væltede om på siden. Før vi fløj bort, gav vi den endnu en sidste hilsen med kanonen«.

Tre uger senere ødelagde Wing Commander Braham endnu to fjendtlige maskiner over Danmark.

Det var en jævn, men spændende fortælling, Braham berettede, da han kom tilbage til sin base i England efter en tur på over 1000 miles. Navigatør i Mosquitoen var Flight Lieutenant W. J. Gregory (D.F.C. and Bar, D.F.M.), sammen med hvem han havde foretaget mange heldige operationer. Her er Brahams beretning:

»Vi fløj meget lavt, og jeg blev nødt til at stige op for at gå til angreb. Min første salve satte fjendens bagbords motor og bagbords plan i brand, Heinkel'en gik ned og sprang i luften, da den ramte havoverfladen. Jeg fortsatte nordpå. Vi havde nået et sted nær ved Ålborg i den nordlige del af Danmark, da vi så den næste tyske flyver. For at være helt ærlig så vi 3. Den første var en F.W. 58, en maskine med dobbelt-motor. De andre var en Me. 109, som dukkede op, netop da jeg var ved at gå til angreb på F.W. 58. De kom sydfra i vældig fart. Da jeg begyndte at fyre løs på F.W., tog Messerschmitterne fat med ild mod os. En lang salve var nok til F.W'eren. Jeg så den eksplodere, før jeg stak ind i en sky for at omgå Messerschmitterne. Da jeg kom frem fra skyen igen, var Messerschmitterne forsvundet, så vi vendte næsen hjemad igen«.

Wing Commander Braham endte sin historie med den traditionelle R.A.F.-kommentar til et job, der er vel udført: »It was a wizard show!« (Det var et fantastisk syn).

I den følgende måned skød Wing Commander Braham en Ju. 88 ned i nærheden af København.

En af de første piloter, der havde held i kampene over Danmark, var S/Ldr. D. H. Blomeley. En dag i september 1943 ødelagde han to Ju. 88 ved Ålborg, og to måneder senere skød han en Me. 110 ned i samme egn. Det sidste sammenstød udkæmpedes lavt over trætoppene i en skov, indtil tyskerne blev sendt til jorden med et Brag. Her er

Under en luftkamp den 13. august 1940 kom en engelsk maskine i brand og styrtede ned i Limfjorden tæt ved Egholm i nærheden af Ålborg.

Blomeleys beretning:

»Vi fløj lavt under skyerne, og det regnede kraftigt. Vi fik en varm modtagelse fra Ålborg flak, og da vi drejede maskinen, så vi en Me. 110 bag ved os. Så begyndte en manøvreringsfægtning, idet vi begge prøvede på at dreje rundt for at nå hinandens hale. Efter et par minutters forløb opdagede piloten i Me. 110, at han uvægerligt ville få Mosquitoen bag ved sig ved næste manøvrering. Han gik derfor ned i trætop-højde for at slippe bort. Vi forfulgte ham, idet vi drejede og snoede os, indtil han endelig prøvede på at rette op. Det var hans plan at forsvinde bagved skoven og komme bag på os, men vi forudså hans trick og afskar ham vejen. Da vi åbnede ilden, så vi store huller i hans benzintank, og han styrtede lige ned i skoven, mens vragestumper spredte sig over et stort areal«.

Fire canadiere - to Mosquito jager-piloter og deres observatører - gav Nazi'erne i Danmark følgende oplevelser en eftermiddag i april 1944:

Over Kattegat fik de øje på fire Ju. 52, der fløj i lav højde. De sendte dem alle fire i vandet. Ved Kastrup Lufthavn, København, så de mange maskiner holde klar. De dykkede to gange og ødelagde adskillige af

Imidlertid lykkedes det piloten i rette øjeblik at springe ud med faldskærm, og et par tyske soldater bjærgede ham i land.

dem, inklusive to Do. 217 og een He. 111, der blev efterladt i lys lue. Begge piloter havde observatører med sig, som delte deres eventyr. Deres kamp med junkerne blev udkæmpet forfra. De tre fløj i formation, lige over vandet, med den fjerde i spidsen. Den ene pilot fløj hen for at binde an med førermaskinen, og den anden tog sig af de resterende. Med en kort salve blev den ene sendt i vandet, og den anden nødlandede. Begge sank. Den tredie dykkede bort, men blev fanget og skudt ned. Så fløj canadierne videre til hovedstaden. I en dykning over Kastrup blev en Ju. 52 samt en H. 111 sat i brand. Den anden maskine foretog to dykninger og antændte et par Do. 217 foruden at beskadige en tredie. Så måtte de vende om og flyve hjem. De løb spidsrod gennem fjendens antiluftskyts over hele landet, og kort før de nåede ud af det farlige område, blev de jaget af to F.W. 190. De en-motorede fjendtlige jagere var ikke i stand til at nå ind på de hurtige Mosquitos, og F.W.'erne vendte tilbage til kysten. »Det var en smule nervepirrende«, sagde en af piloterne bagefter. »Min observatør var den første, der fik øje på F.W.'erne. Vi satte fuld fart på. Fjenden kunne kun komme ind på en halv miles afstand af os. Det var virkelig morsomt at se dem, da de opdagede, at de ikke kunne nå os; de prøvede på at sætte endnu mere fart på, og alle de skud, de spildte på os, faldt ned bag os«.

På en tur fra Balticum blev en canadisk pilot nødt til at dreje ind

over den nordlige del af Danmark for at undgå beskydning. Efter at have skudt en fransk to-motorers maskine ned, hjalp han to Mustang-piloter, som fulgte med, med at skyde en anden ned. »Da jeg var færdig med den første,« sagde canadieren, efter at han var vendt tilbage, »jog en F.W. af sted efter bomberen for at advare ham om, at der var fjendtlige maskiner i nærheden, men han var for sent på den. Da han søgte at undvige, ramte vi bomberens bagbords motor og benzintank. Vi drejede fra, og da bomberen gik ned, måtte vi tage imod F.W.'eren og en Me. 109«.

I oktober 1944 ødelagde seks afdelinger af Fighter Command's Mustangs seks Me. 108 på dansk territorium. Mustangs, der blev ført af polske piloter, kom ud for tyske jagere, der fløj i formation over det nordlige Danmarks kyst. De fjendtlige flyvemaskiner blev »taget« bagfra i 1000 fods højde og var ude af stand til at få et eneste skud ind. Efter denne heldige operation fortsatte polakkerne deres patrouillering og belagde en tysk lejr, som de fandt i en skov, med virksom ild. De så et projektil fra flakskytsset, der var beregnet for dem, lande i en kanontilling i samme lejr, hvorved mange soldater dræbtes. Alle mustangerne vendte i god behold hjem, kun den ene flyvemaskine havde fået en

At R.A.F. havde tab under sine overflyvninger over Danmark, lagde de tyskkontrollerede meddelelser intet skjul på. Derimod tav de bomstille om de tyske tab. Her ser man resterne af en engelsk maskine, som styrtede ned ved Odense efter en hård luftkamp.

mindre skade.

Det var over Danmark, jager-kommandoen udførte denne krigs sidste ødelæggelser. Den 2. maj dykkede to Mosquitos af den berømte canadiske Invasions-Squadron over en flyveplads på en Ø syd for København, hvor seks tyske transportflyvere blev fuldstændig ødelagt og adskillige andre alvorligt beskadiget. Og således var kampen gået for sig gennem de mørke år, en kamp, som krævede en ubøjeelig indsats, både af de danske patrioter på jorden og i luften af de allierede flyvere, der var ivrige efter at se Danmark dukke frem igen, befriet for hagekorsets skygge.

Det danske folk led meget under tyskernes voldshærdømme. Det led forholdsvis meget lidt under de angreb, R.A.F. foretog på tyskerne i Danmark. Men ud af alt dette og gennem alt dette blev venskabsbånd knyttet endnu fastere mellem det frie Danmark og Storbritannien, og R.A.F. er stolt og lykkelig over at have været med til at smede disse led til en endnu stærkere Kæde.

TILLÆG

Forsyninger til Danmark

Tidsrum	R.A.F.			U.S.A. Air-Force		
	Tons	Cont.	Pakn.	Tons	Cont.	Pakn.
1942.....	—	—	3			
1943:						
Januar-marts.....	1	4	5			
April-juni.....	2	14	3			
Juli-september.....	7	61	8			
Oktober-december ..	2	21	2			
I alt: 1943	12	100	18			
1944:						
Januar-marts.....	3	24	3			
April-juni.....	8	72	10			
Juli.....	—	—	—			
August.....	7	72	5	4	44	—
September	33	324	4	6	60	—

Fra Rise Kirkegård i Nordslesvig.

Oktober	24	234	4	—	—	—
November.....	87	845	41	—	—	—
December	25	238	16	4	36	7
I alt: 1944	187	1809	86	14	140	7

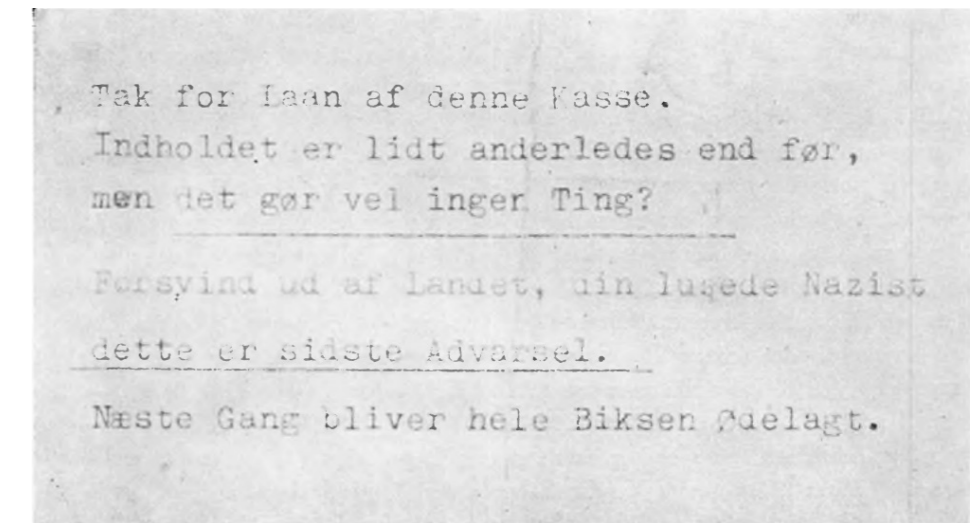
1945:

Januar	—	—	—	1	12	1
Februar.....	58	559	32	14	132	11
Marts	74	713	45	67	627	95
April.....	178	1681	199	73	668	123
I alt: 1945	310	2953	276	155	1439	230
I alt.....	509	4862	383	169	1579	237

Sabotage

Af redaktør Børge Outze

Danmark var det besatte land, som stærkest og mest virkningsfuldt brugte sabotage som våben. Havde nogen i de første krigsår spået det, ville man ikke have anset ham for vel forvaret! Sent kom Danmark med, men da det endelig skete, viste landets ungdom det overskud af humør, fantasi og vovemod, som var nødvendigt til en partisanekrig i et tætbeholdt land, en krigsførelse, som helt måtte improviseres, fordi den aldrig var prøvet før. Den byggede i sin begyndelse på Spaniensfrivilliges erfaringer fra borgerkrigen, men de strakte på langt nær til. Det lykkedes i løbet af kort tid sabotørerne, ligesom hele den øvrige modstandsbevægelse, at udnytte det, som skulle være vanskeligheden. Det er sagt før i anden forbindelse, at menneskemængden i Danmarks byer var den jungle, partisanerne gemte sig i, og de store byers husblokke deres bjerge. De kunne ikke som Titos partisaner forskanse sig, og de

En venlig hilsen fra »Churchill-Klubben« ved en af dens første aktioner.

kunne ikke som norske frihedskæmpere gå til skovs. De måtte blive, og bedst var det, så længe de kunne passe det daglige arbejde. Alle kriminalhistoriens tricks måtte tages i brug - og havde tyskerne ikke haft danske hjælpere, havde de ikke fundet een sabotør. Aktionerne var så veltilrettelagte, at der praktisk talt ikke blev taget folk, som var i »arbejde«, og kun få gange sporedes de fra gerningsstedet.

Partisankrigen i Danmark kom tyskerne - og verden omkring os - aldeles uventet. Ingen havde regnet med aktiv modstand af noget som helst format i dette land, som havde oplevet en 9. april og en Sca-venius regering. Modaktionerne kom for tøvende og for sent, og da tyskerne gik over til Schalburgtagen, Mod-sabotagen, som på een gang skulle forvirre og skræmme, var det for sent. De opnåede kun at svejse modstanden stærkere sammen, at skabe sabotørerne bedre muligheder for skjul og hjælp.

Intet andet land nåede på højde med Danmark, hvad sabotageaktio-ner, i forhold til indbyggertallet, angår. De enkelte aktioners dristighed tåler fuldt ud sammenligning med den store krigs commandoraid. Alle former for aktion blev brugt, fra forklædningers list til de direkte stormangreb, hvorunder man endog anvendte kanonbeskydning. Ikke forgæves står Tordenskjold og Gøngehøvdingen i Danmarkshistori-en! Allerede i 1943 var ordet sabotage i verdens bevidsthed knyttet til det besatte Danmark! Et stort amerikansk drengemagasin bragte i farvestrålende billeder historien om Churchill-Klubben, hvis særlige bedrift - fra selve fængslet at fortsætte sabotagen - fik verden til at le i beundring. I talrige sabotage-anekdoter, som endog vandt en vis popularitet i Tyskland, hed hovedpersonen Olsen (Den første danske sabotør hed faktisk Olsen!). Kendt helt ned i Sydamerika blev histo-rien om sabotagevagten, som lukkede porten op og blev spurgt: »Er det sabotagevagten?« Da han svarede ja, fik han en pistol i maven og svaret: »Det er sabotøren!« Og hele verden har let ad historien om den københavnske sporvognskonduktør, der råbte: »»Titan«, alle sabotører stiger ud!« og derefter eftertænksomt kiggede efter et ældre ægtepar, som steg af vognen, og mumlede til passagererne: »De var godt for-klædt i aften ...«

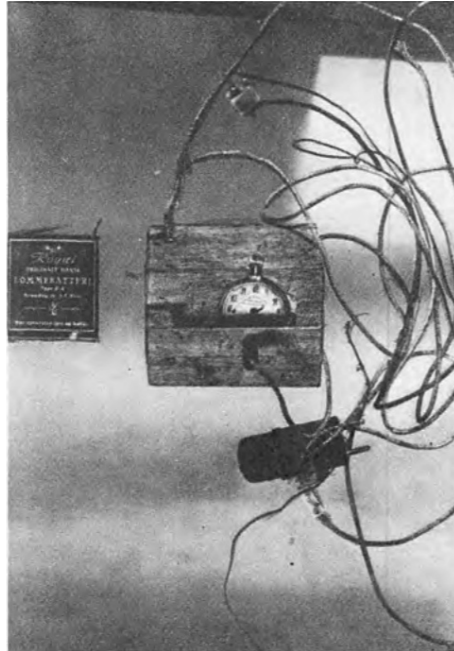
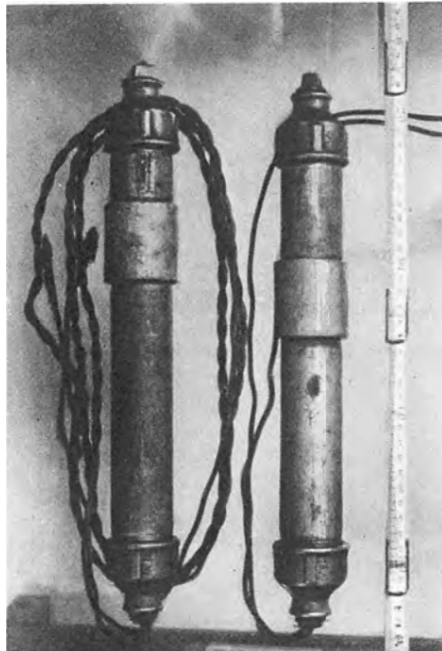
Jernbanesabotagen, der fik størst militær betydning, falder uden for denne beretnings rammer, fordi den, også organisationsmæssigt, var et mere militært anliggende, selv om den til en begyndelse udførtes af

egentlige sabotagegrupper, på hvis erfaringer man byggede. Her skal berettes om fabrikssabotagen, ødelæggelsen af den tyske rustningsin-dustris filialer i Danmark - om det arbejde, der under krigen reddede flest danske menneskeliv, simpelt hen fordi det overflødiggjorde luft-angreb. I lang tid kneb det at overbevise den danske befolkning om, at sådan var det. Advarende røster, fra Buhl til Krenchel, fik genklang - i det længste på landet, der havde bulderet i byerne på afstand og en instinktmæssig modvilje mod ødelæggelser. Det britiske luftangreb på B. & W., 27. januar 1943, gav mange forståelsen. Så blændende dristigt og dygtigt angrebet end var, faldt et stort antal bomber dog ved siden af. Så hellere sabotagen! Sabotørerne kunne pille et rækkehus ud og lade de andre stå. De kunne få en »fabrik på knæerne« og lade omeg-nen slippe med i det højeste knuste vinduesruder. Gør man skaderne op og regner Schalburgtagen med (fordi denne form for modaktioner næppe var blevet iværksat mod luftangreb), må det siges, at sabotagens vej var den billigste - og den rigtigste, fordi den placerede Danmark mellem de allierede nationer. Al dansk propaganda havde været for-gæves, hvis den ikke havde haft fuldbragt dåd at bygge på. De militære forberedelser alene havde ikke placeret Danmark rigtigt. Hvad nyttede det os at have en hær i befrielsens øjeblik over for en slagen fjende? Det, som talte, var Aktioner mod Tyskerne, mens de endnu var stærke. Den verden, som kæmpede på liv og død, havde andet at lytte til end dansk Alsang og danske valgresultater. Eksplosionernes sprog forstod man! Og de militære eksperter vidste, at 10 kilo sprængstof brugt bag fjendens front var 10 gange mere værd end sprængninger ved selve fronten. Blot eet kilo, anbragt rigtigt, kunne veje et helt luftangreb op. Da sabotørerne var rigtigt i gang i Danmark, behøvede det allierede hovedkvarter blot at trykke på en knap - så sprang en tysk fabrik eller en tysk maskine planmæssigt i luften.

Da man herhjemme gjorde status efter befrielsen, viste det sig, at et-hvert objekt, som var beordret ødelagt, var »på knæerne«. Større Kom-pliment kunde den danske modstandsbevægelse ikke få.

II

Sabotagen begyndte med tilfældige hjælpemidler, fremfor alt benzin, som brugtes til ildspåsættelser, og de »hjemlige« sprængstoffer aerolit og trotyl. For at opnå tid til at slippe væk brugte man oprindelig lange

T.v. to hjemmelavede bomber, hver indeholdende 3 pakker aerolit. T.h. batteri med lommeur som tænder. En ledning går til urets bagkapsel, en anden til et bananstik, som berører urskiven, der er isoleret. Idet den lille viser når frem til bananstikket, sluttet kontakten. Den store viser er klippet over, så der kan opnås en tidsindstilling på ca. 11½ time.

lunter, senere fandt man på tidsforsinkelser, enten forskellige former for helvedesmaskiner (f.eks. Lommeur med den lange viser fjernet, så den korte efter en vis tids forløb udløste en slagstift) eller primitive anordninger efter det fra miner kendte princip med syre, der ætser sig igennem og antænder. Den første »Holger Danske«-gruppe brugte noget så primitivt som pergamentpapir, der gennemætsedes. Papirets tykkelse var afgørende for, hvor lang tid der gik, inden eksplosionen skete.

Senere, da nedkastningerne fra britiske flyvemaskiner kom i stand, fik man helt andre ting at arbejde med. Via Sverige kom også moderne sprængstoffer. De blev fløjet til svenske lufthavne og her pakket om. Danske kurerer præsterede at rejse i sovevogn med store kvanta sprængstoffer. Når det lod sig gøre, er forklaringen den, at stofferne er ufarlige, hvis de ikke antændes direkte. Men der blev en ubehagelig luft i sovekupeen!

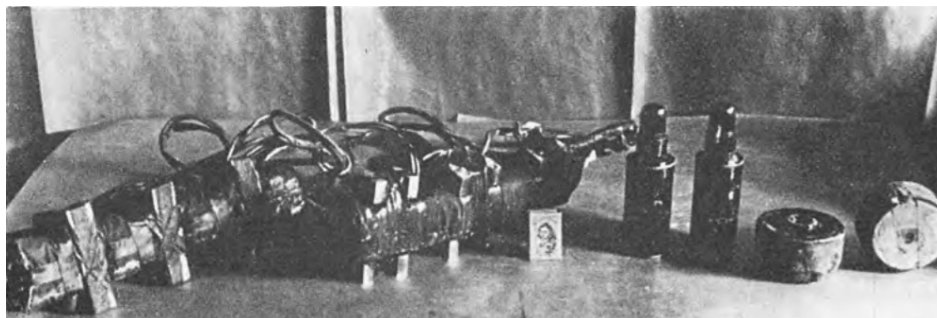
Det mest anvendte stof var P.E. 2, som kaldes plastic. Englænderne leverede det dels i færdige ladninger på halvandet engelsk pund, dels i patroner på 224 gram. Det kan formes som marcipan, æltes og stykkes ud i klumper, som man modellerer til den bedst egnede façon. Det eks-

Nedkastet engelsk plastic-sprængstof (P. E. No. 2), t.v. Pakninger (lukkede og åbne) på 230 g, t.h. pakninger (ligeledes lukkede og åbne) på 115 g. Tændstikæsken i billedets midte viser størrelsesforholdet.

ploderer ikke, selv om det kommer ud for stød - ja, man kan skyde ind i det, uden at der sker noget. I virkeligheden eksploderer det først, når der sker en eksplosion inde i det - forladningsprincippet, om man vil. Man ælter et forladningsstof ind i sprængstoffet, eller man anbringer det i klump indeni, og stikker så en detonator ind, d.v.s. en lille, gerne blyantlignende eller tændstiklignende beholder af metal, fyldt med uhyre følsomt sprængstof, der antændes med lunte, med en såkaldt sprængblyant eller med forskellige specielle tændanordninger. Man havde langsomtbrændende og hurtigtbrændende lunter - de sidste blev brugt til at forbinde forskellige bomber med, så de eksploderede praktisk talt samtidig. Brandhastigheden er ikke mindre end 3 kilometer i sekundet! De langsomtbrændende lunter, som gav sabotørerne tid til at slippe bort, brænder kun 1 cm i sekundet. Mest almindelige var sprængblyanterne, hvis navn beskriver udseendet. De var af metal, og den ene ende var et kobberhylster, som skjulte en glasampul med syre. Når sprængblyanten skulle bruges, klemte man med fingrene kobberet sammen, så glasampullen knustes. Syren ætsede i løbet af kortere eller længere tid en metaltråd over, fængelhætten antændtes, og dermed antændtes detonatoren, Forladningen, - og først derefter selve sprængstoffet. Blyanterne havde højst forskellig tændingstid, fra 10 minutter op til 24 timer, og de var særligt anvendelige ved jernbanesabotage eller ved aktioner, hvor bomberne skulle skjules. Under direkte angreb, hvor sabotørerne blev set, anvendtes oftest lunter. Tidsblyanterne havde forskellig farve, alt efter tændingstid. Under jernbanesabotage brugte man ofte i stedet for blyanter en af de sædvanlige knaldperler, som jernbanerne benytter i tåge, og som spændes fast på skinnerne. Man fandt også på at bruge trækudløser til sprængladninger, forbundet med en snor, som blev påkørt af lokomotiver eller biler, ja, Århus-sabotø-

rer drev det til at kaste stålwirer med en sprængladning i hver ende ned over lokomotiver. En trækudløser, forbundet med en snor, som de holdt fast i, besørgede det fornødne. Ved særlige lejligheder, fremfor alt ved skibssabotage, brugte man »Skildpadder«, d.v.s. en bombe i ebonithylster, der er forsynet med to magneter, så den bliver siddende fast på det metal, man sætter den imod. I krigens slutfase kastedes »dækbomber« ned, små bitte bomber, knap så store som skosværtæsker og forsynede med en lille tryktænding. Man lagde dem foran bilhjul. Når hjulet gik over, skete eksplosionen, og dækket ødelagdes. »Holger Danske« opfandt til lignende brug nogle store »søm«, tre søm, som svejsedes sammen, så der altid ragede en spids op, hvordan de end faldt. De brugtes til vejspærringer og var meget effektive.

Ofte anvendtes brandbomber, enten alene eller sammen med sprængstof. De første var primitive som de »Molotov-Cocktails«, finnerne brugte i vinterkrigen, de senere var færdigfabrikerede termitbomber. Der blev leveret brandbomber i mange størrelser, fra de såkaldte lommebomber, som antændtes ved, at en metalgenstand, f.eks. en mønt, presses ned i en revne i bomben, til »blomstervaser«, der brændte kraftigt i 8 sekunder og kastede en regn af gnister til alle sider.

Forberedelserne til aktioner foregik oftest i private lejligheder, og man kunne arbejde sikkert med sprængstofferne, så længe man holdt tidsblyanterne for sig. »Marcipanduft« var dog farlig, da den for den sagkyndige kunne røbe, hvad der foregik. Før man nåede så vidt, skete der enkelte ulykker under sabotageforberedelser. De eksplosioner, som ødelagde en lejlighed på Thielesvej og kostede flere redningsfolk livet - de vakte i 1943 megen opsigt landet over -, fandt sted i et bombeværksted.

En helt speciel form for sabotagevåben blev opfundet af en dan-

T.v. danske, hjemmelavede bomber af engelsk materiale, t.h. originale engelske. Mærk også her tændstikæsken som målestok!

sker i Sverige. Det var et lugtstof, som udsprede en infernalsk stank. Opfinderen kaldte det »Sab-odeur« og kom selv hjem med det. Han afleverede opfindelsen til BOPA og påberåbte sig, at den kunne holde arbejderne væk fra en virksomhed i månedsvis. Det stank afskyeligt, da man prøvede det i praksis, men det varede timer og ikke måneder, før der igen kunne arbejdes, så det blev ved eksperimenterne.

Sabotørerne var oprindeligt ubevæbnede, senere bevæbnede med helt tilfældige pistoler og geværer, men - efter at nedkastningerne var begyndt - bedre og bedre. De bedst egnede våben var 7,65 og 9 mm pistoler, i sjældne tilfælde rådede man over Colt-pistoler, som stopper deres mand, hvor han end rammes. 6 mm pistoler måtte man i almindelighed kassere som for svage. De »fyldepenne«, som blev kastet ned, og som der gik mange rygter om, var ikke meget bevendt i praksis, selv om flere kendte illegale har gået med dem. De bestod af et pistolløb, der var camoufleret som en svær, rød duofold. Den lille holder, som spænder fyldepenen fast til lommen, var aftrækker. Fyldepenen kunne kun bruges til eet skud og var et udpræget forsvars- eller snigmordsvåben. Til likvidationer fik man lydløse pistoler, d.v.s. pistoler med lyddæmper, af en lidt upraktisk, luftpistollignende type med langt løb. Der skulle tages en slags ladegreb mellem skuddene, så noget kampvåben var det ikke.

Over for Gestapos maskinpistoler nyttede almindelige pistoler kun lidt. Efterhånden fik sabotørerne også maskinpistoler, dels Husquarna fra Sverige, dels - og i overvejende grad - Stenguns, som kastedes ned. Det er en meget robust og primitiv maskinpistol, karakteristisk ved de talrige udborede huller i løbet af hensyn til afkølingen. Skudhastigheden er 6-700 skud i minuttet, og skæftet er letaftageligt. Den var til at gemme under en frakke og derfor særligt anvendelig for sabotører. I krigens sidste fase fik man også de berømte 7,5 mm amerikanske karabiner med 15 skud, et af de letteste automatvåben, der findes, og alligevel effektivt over længere strækninger end maskinpistolerne. Det nye krigsvåben, Bazooka'en, som modsvarede tyskernes pansernæver, men var bedre, kastedes ned i de sidste krigsmåneder, men blev ikke brugt. Det er, populært forklaret, en mortér, som slynger en granat ud fra et rør, som ikke er tungere, end at en mand kan bære det på skulderen og sigte med det.

Hertil kom de populære »ananas«, britiske håndgranater, som fik

deres navn på grund af det kantede og tavlede metalhylster, der gav dem en vis lighed med frugten, specielt da de var camouflagemalede i brunt og grønt. De var langt bedre egnede til aktioner end de tyske (og danske) stav-håndgranater, der engang antændt må kastes. I »anas« sidder der en ring med en tværstang, som holder en meget lang slagstift på plads. Man kan trække ringen og tværstangen ud og med tommelen holde slagstiften inde, indtil man vil kaste håndgranaten, så svipper slagstiften selv ud. Opgiver man at kaste, behøver man blot at stikke tværstangen ind på plads igen.

I meget sjældne tilfælde rådede sabotørerne over sværere våben, Maskingeværer eller kanoner, Kun i et tilfælde anvendtes kanon under en aktion. Både »Holger Danske« og BOPA fabrikerede i de sidste krigsmåneder maskinpistoler selv, en fabrikation, tyskerne aldrig opdagede. Den fandt sted på primitive værksteder i København - værksteder, det ville have været dyrt at storme, thi man brugte som sikkerhedsforanstaltning den regel at sætte fyldt magasin i hver færdig maskinpistol.

III

For at forstå kampens kår må man i øvrigt huske på, at sabotageorganisationerne var hære, hvis soldater var »kaserneret« enkeltvis. De mødtes kun til instruktion eller til aktioner, og i mellemtiden klarede hver sig selv, højst holdt to-tre kammerater sammen. Mens tyskerne bogstavelig talt aldrig gav sig i kast med sabotører under aktioner, benyttede de sig ofte af det kritiske punkt, når man skulle skilles for at komme hver til sit, eller de arbejdede sig ved hjælp af »stikkere« ind på den enkelte mand. Forklædte, skjulte, forfulgte levede sabotørerne rundt om i byerne. Hårdere vilkår havde ingen soldat. Det rent psykiske pres ved at være ensom og jaget formår kun den at sætte sig ind i, som selv har prøvet at være illegal. Alligevel vænnede man sig forbavsende hurtigt til tilværelsen som eftersøgt »forbryder«, og det gik sådan, at jo hårdere tyskerne tog fat, jo dristigere blev sabotørerne. Oprindelig flyttede sabotagelederne rundt i byen ligesom de »menige«, men i den politiløse tid, da både politi og militær var med i modstandsarbejdet, og tyskernes nederlag nærmede sig, oprettede man flere steder faste hovedkvarterer, indrettet til forsvar mod første »angrebsbølge« og med skjult udgang til tilbagetog. »Holger Danske« havde f.eks. et sådant

hovedkvarter i villaen Teglgårdsvej 60 i København allerede i efteråret 1944. Vinduerne var sikret med hønsenet - mod håndgranater -, og der var murstensbarrikader under hvert vindue med standpladser, som altid var forsynet med 10-15 håndgranater, rifler og maskinpistoler. Hver mand i huset havde sit vindue. En elektrisk »brummer« meldte, hver gang havelågen gik. Fra en lem i gulvet førte en underjordisk gang ind i nabohaven, og i tunnelen var en sprængladning, som kunne antændes af sidste mand. Der var vagt dag og nat, men man rømmede det i november uden kamp, og Brøndum-banden sprængte det i luften. En lignende bygning fandtes i Odense. Det nordjydske hovedkvarter (Toldstrup) var sikret på den vis, at det var mobilt, let at pakke sammen og rigt forsynet med motorkøretøjer, camouflerede som dyrlægebiler, CB-vogne etc.

Sabotagen mod tyskerne begyndte, før de kom til Danmark. Det får være nok at minde om den såkaldte Wollweber-sag, måske bedre kendt som Richard Jensen-sagen, en dansk retssag imod Komintern-agenter, som havde bekæmpet nazisme og fascisme aktivt fra dansk territorium. Den blev et stort antikommunistisk propagandanummer, og danske kommunister vandrede, mere eller mindre skyldige, i fængsel, mens offentligheden først fik avisreferaterne og senere Jan Valtins bog »Ud af mørket« at gyse over. Fra officiel tysk side benyttedes de danske kommunisters sabotage mod tyske skibe etc. som et led i »dokumentationen« for nødvendigheden af angrebet på Rusland!

Man kan mene om disse førkrigs- og førbesættelses-sabotører, hvad man vil, men at den skibssabotage, som begyndte med trawlerattentaterne i Frederikshavn kort efter den spanske borgerkrig, var det første stykke praktisk krigsførelse mod Danmarks fjender, kan der ikke være to meninger om. De dømte sabotører blev befriet i besættelsens sidste år, og anklagemyndigheden gjorde efter befrielsen ikke xnoget Forsøg på at få dem sat ind igen.

Vi havde altså sabotører blandt os, da tyskerne kom. I perioden indtil den tysk-russiske krig holdt de sig i ro, og det var andre kredse, som begyndte egentlig sabotage.

Den første regulære sabotageaktion, man kender til, blev foretaget 10. april 1940 af en senere navnkundig sabotør, »Walther«, alias maskinmester Erik Olsen fra Odense Elektricitetsværk. Han slyngede på jernbanelinien ved Marslev en håndgranat ind i et forbigående tysk

tog. Senere organiserede han en sabotagegruppe i Odense og viste uhyre stor opfindsomhed i valget af midler. Med et par hjælpere forøvede han enkelte sabotageaktioner i 1940.

Den kreds, som senere blev til gruppen »Vædderen« - udførligere omtalt under kapitlet om illegal presse -, foretog et våbentyveri i forbindelse med selve begivenhederne den 9. april og forberedte i sommeren 1940 regulær sabotage. Gruppen ville bl.a. sprænge viadukten ved Vigerslevvej i København. Man skulle hente sprængstoffer hos Wright, Thomsen & Kier og havde røveri-aftale med en mand i firmaet. Desværre blev sprængstoffet - trotyl - flyttet i utide og ikke fundet igen. Men man var så vidt, at man havde boret huller i viadukten og anskaffet en stålhelmet til den mand, som skulle antænde lunten!

Folk fra »Vædderen« kom senere i forbindelse med aktive K.U.ere, som dannede regulære K.U.-sabotagegrupper i 1941 uden dog at komme i virkelig aktion. Det skete først for alvor i 1942-43. Grupperne blev revet op, og flere af deltagerne fik tugthusdomme. Resterne af dem dukkede op igen i organisationen »Hjemmefronten«s væbnede styrker, hvorfra de senere overgik til »Holger Danske« eller militærgrupperne. Atter andre fra »Vædderen« dukkede op i »Korps Ågesen«, der var en militærgruppe, hvis enkelte grupper dog nu og da deltog i sabotage, således i den store aktion imod Riffelsyndikatet.

I 1940-41 organiseredes desuden, med tidligere Spaniens-kæmpere som kerne, kommunistiske sabotagegrupper »KOPA« (Kommunistiske Partisaner), der for en stor del dannede grundstammen i den senere store organisation BOPA (Borgerlige Partisaner). De organiseredes af to fremtrædende kommunister, Thorkild Holst og det senere Frihedsrådsmedlem Børge Houmann. Fra K.U. og Dansk Samling rekrutteredes de fleste medlemmer af den anden store sabotageorganisation »Holger Danske«. Nogen egentlig politisk skillelinie eksisterede dog ikke, og politik spillede overhovedet ingen rolle i arbejdet. Skillelinien var heller ikke mere politisk præget, end at en hel Bopagruppe overgik til »Holger Danske«, mens »Holger Danske«-folk i stille perioder søgte over til BOPA.

Opdelingen i de to store grupper gælder kun for den sidste del af besættelsestiden, og flere provinsgrupper blev aldrig placeret i hverken den ene eller den anden, men direkte indrangeret under regionsledelserne. Sabotørerne i Odense gik i den sidste del af besættelsen efter fle-

Ib Mogens Bech Christensen (1921-45) måtte allerede i 1941-42 afsone en hæftestraf på 3 måneder for illegal virksomhed, og efter sin løsladelse kastede han sig med fuld kraft over de mange opgaver, der lå for. Han arbejdede med de illegale blade (begyndte 1. januar 1944 udsendelsen af sit eget organ: »1944«), han deltog i sabotager, våbenkup, illegal Sverigestransport m.m. Mest kendt er hans overrumpling af Blegdamsvejens Arresthus, som han tømte for våben, hans store bytte i Boserup Skov i oktober 1943, hvor han af et nedgravet dansk militærdepot sikrede sig fuldt udstyr til mere end 100 frihedskæmpere, hans ødelæggelse af tyske Ufa-Film (april 1944), hans ildkamp mod Schalburgfolkene i Frimurerlogen (18. juni 1944) og hans værdifulde Indsamling i det tyske handelskammer af anklagemateriale mod værnemagere og kollaboratorer. Han faldt ude ved Hareskoven i kamp mod en langt overlegen fjende, da han den 23. april 1945 var på vej til skydeøvelse med sin gruppe.

1) Det fremstilledes af »taktiske« grunde af den illegale nyhedstjeneste som et indre nazistisk opgør, en af de få vildledende meddelelser, man udsendte.

re års »selvstændighed« ind under BOPA, mens Århus-sabotørerne dannede en egen, stor organisation, »5. Kolonne«, og de nordjydske sabotageorganisationer sluttede sig til »Toldstrup«s nordjydske hovedkvarter. Uden for de egentlige sabotageorganisationer opererede en række mindre grupper med »blandede« opgaver, oftest bladgrupper, som påtog sig særlige opgaver. Således må nævnes gruppen »1944«, der under »Knud« Ib Mogens Bech Christensen vandt særlig berømmelse for en hel række aktioner, der skaffede den illegale nyheds-

tjeneste, efterretningstjenesten og politiet vigtige dokumenter. Det var »1944«, som forøvede posttyverier og opsnappede stikkerbreve, det var den, der ødelagde UFAs kontorer og tog en mængde materiale, og det var endelig den, som plyndrede Det tyske Handelskammer for dets kartoteker lige for næsen af tyske vagtposter. Også i angrebet på »Schalburglogen« den 19. juni 1944 havde denne gruppe stor andel¹⁾. Bladgrupperne »Hjemmefronten« og »Studenternes Efterretningstjeneste« havde længe aktive grupper, som også bedrev sabotage, dels alene, dels sammen med »Holger Danske«-folk, indtil de gik over til »Holger Danske«. Folk fra »Hjemmefronten« forøvede f.eks. sabotage mod nazistiske bogtrykkerier. Således fik den senere så berygtede bogtrykker Hammeken og »Fædrelandet« begge deres maskiner »repareret« af en fagmand, »Thies«, der senere kom i tysk koncentrationslejr, hvorfra han flygtede over til amerikanerne, der puttede ham i uniform og lod ham deltage i den sidste del af krigen. Hammekens Bogtrykkeri kom aldrig i gang igen efter reparationen, »Fædrelandet«s rotationspresse led under den i lange tider og kom sig aldrig helt.

Nu og da blev sabotører »udlånt« til mindre voldsomme opgaver. Det var således sabotagegrupper, som gennemførte hold up i biografene, hvor tyske film blev røvet, eller hvor propagandabilleder blev vist, og det var dem, som spillede Tipperary på Rådhuspladsen. At gøre

tyskerne til grin var alle dage virkningsfuld sabotage i Danmark!

I de rent militære aktioner, som aldrig kom i gang, fordi befrielsen kom så helt anderledes, end man havde formodet, havde man tiltænkt »Holger Danske« opgaver, som nærmest må sammenlignes med de tyske stormpionerers. De skulle ved sprængninger have sikret militærgrupperne i København eller banet vej for dem. BOPA var udset til det hårde job at danne brohoved i Helsingør og sikre brigadens landgang.

Antallet af egentlige sabotører var aldrig stort, på intet tidspunkt over 7-800 mand. »Holger Danske« talte ved fredens afslutning 475 mand, BOPA ca. 175; men disse relativt store tal var kun fremkommet, fordi der var taget andre opgaver op, bl.a. tog »Holger Danske« sig af jagten på stikkere, og begge grupper fabrikerede våben. På de tidspunkter, da sabotagen gik livligst for sig, havde tyskerne i virkeligheden kun at gøre med et par hundrede mand landet over, og når der ved de største aktioner blev sat et hundrede mand ind, var det ofte alt, hvad man rådede over.

Sabotørernes største vanskeligheder var ikke de tyske modaktioner, men mangelen på penge og sprængstoffer, og den undertiden næsten håbløse kamp for at bevare kontakterne. Det var kun i besættelsens sidste år, at alting dalede ned fra himmelen! Og når sandheden skal siges, så blev sabotagegrupperne, de eneste, som virkelig var i aktion, uretfærdigt behandlet. På det tidspunkt havde militæret »sat sig« på en stor del af arbejdet, og både våbnene fra luften og våbnene fra Sverige blev i stigende grad givet til de ventende militære grupper. Det skabte megen bitterhed, at sabotører, som næsten daglig var i aktion, måtte savne maskinpistoler og håndgranater, som militæret lå med i massevis, gemt i depoter, der ikke måtte røres. Det hændte i dette tidsrum, at man stjal våben fra hinanden. På den anden side voldte det bitterhed i hjemlige militære kredse, at brigaden i Sverige ikke ville udlevere een patron af sine depoter på kysten i en periode, da den svenske metalarbejderstrejke truede forsyningerne, så man måtte overtale den svenske hær til at levere direkte fra egne depoter.

Det skete, at sabotagegrupper mistede »tråden«. Den tidligere omtalte »Walthergruppe« i Odense var således i flere måneder henvist til at fabrikere sit sprængstof selv, og kommunistiske sabotører måtte i visse perioder ikke få noget af de britiske forsyninger. Storpolitik bag kulisserne! Der er til sabotage i Danmark anvendt »indenlandske« spræng-

Hans Edvard Teglers (f. 1925) var gymnasist i Østre Borgerdyd, da besættelsen kom; med hele ungdommens idealisme og uforståelige fond af kraft gik han ind i modstandsarbejdet. I sin bog »Kæmp for alt, hvad du har kært« giver han et autentisk billede af kampårenes begivenheder, således som han oplevede dem. Først efter 5. maj kunne Teglers optage den afbrudte linie og gennemføre studenterek-samen.

skønnede, at det var betimeligt at dysse Gestapo lidt til ro. Derimod havde tyske modaktioner aldrig nogen forbindelse med den stigende eller faldende kurve for sabotagen. Ordre fra det allierede hovedkvarter blev fulgt snarest muligt, men altid efter hjemligt skøn om egnet tidspunkt. Det var, så utroligt det end lyder, tilfældigt, at den store

Jørn Jespersen (f. 1926) var ligeledes gymnasist i Østre Borgerdyd, og han fulgte sin kammerat i kampen mod undertrykkerne. »K. K.« var hans dæknavn, og i Teglers bog »Kæmp for alt, hvad du har kært« kan man følge hans dristige arbejde, indtil deres veje skiltes, og K. K. gik over til BOPA. K. K. gik efter befrielsen ind i hæren, hvor hans erfaringer fra den underjordiske hærs kamptid vil kunne gøre fyldest.

stoffer i langt større målestok, end de fleste tænker sig. Tyskerne leverede deres gode part, idet man simpelt hen på forfalskede papirer importerede tyske sprængstoffer, bl.a. til BOPA!

Sabotager fandt, da de første forvirrede år var forbi, kun sted efter ordre, mindre aktioner fraregnet (naturligvis blev visse oplagte chancer benyttet!), og det hændte, hvad få under krigen gjorde sig klart, at der blev givet ordre til våbenhvile. Det skete bl.a. i den periode, da militærgrupperne for alvor organiseredes, idet Frihedsrådet

skønnede, at det var betimeligt at dysse Gestapo lidt til ro. Derimod havde tyske modaktioner aldrig nogen forbindelse med den stigende eller faldende kurve for sabotagen. Ordre fra det allierede hovedkvarter blev fulgt snarest muligt, men altid efter hjemligt skøn om egnet tidspunkt. Det var, så utroligt det end lyder, tilfældigt, at den store aktion mod »Globus« fandt sted på invasionsdagen og aktionen mod Riffelsyndikatet på årsdagen for den tysk-russiske krigs udbrud.

I forbindelse med spørgsmålet om ordre bør det erindres, at man længe før befrielsen var klar over, at fabrikssabotagen måtte bremses i den sidste periode før krigens afslutning, så der ikke skete unødigt skade på dansk ejendom. Det rette tidspunkt var inde, når det skønnedes, at ingen krigsvigtig fabrikation fra Danmark mere havde mulighed for at nå fronten. Tidspunktet blev rigtigt valgt - sabotagen mundedede

ud i trafiksabotage og sabotage mod tyskernes flugtmuligheder, skibe, havne etc.

IV

De første sabotager i Danmark var, som allerede sagt, enkeltmands-aktioner eller sabotage i ordets egentlige betydning: dårligt arbejde. Der blev arbejdet i drævende tempo mange steder. Der blev stjålet og ødelagt en del biler, stjålet lidt våben, tappet noget benzin af og puttet grafit i lejer, sukker i cement etc. Man kender ikke ophavsmændene til 1940-sabotagen, knap nok til 1941, og man kender end ikke alle aktioner. Det kan nævnes, at der blev pillet ved en tysk flyvebåd ved Kastrup i maj 1940 og fundet en bombe på Islands Brygge i juni. I august 1940 var der regulær sabotage mod en flyvemaskine og en olietank i Holstebro og mod et transformatoranlæg i Ålborg, i november udbrød en mindre brand i Ålborghallen, og der var i den periode nogle sabotager mod biler og motorer.

I december opstod en mindre brand i Industrisyndikatet, kun gnisten til en sabotage, men dog en begyndelse. Syndikatet havde naturligvis ikke kunnet undgå at fortsætte sin våbenfabrikation og var derfor af stor vigtighed for tyskerne.

1941 bragte nogle brande i bygninger, som var beslaglagte, to sabotager mod den tyske damper »Heisternest« på Ålborgværftet og nogle ildspåsættelser i jernbanevogne. Der var senere på året skibsbrande i København og i Odense, og to sabotager mod Fanø-færgen. Stort mere blev det ikke til.

Men da vi nåede 1942, var de første regulære sabotagegrupper indøvet. Partisankrigen i Danmark brød ud!

I udpræget grad var det de unge under 20 år, som gik i spidsen, da arbejdet endelig aktiviseredes. I hele besættelsestiden viste ungdommen sig bedst egnet til arbejdet. På et vist tidspunkt var flertallet af BOPAS sabotører under 22 år, lederne var dog almindeligvis ældre. En kombination af ældre, erfarne folk og helt unge viste sig heldigst. De unge vænnede sig hurtigt til arbejdet - det blev for dem ligefrem arbejde i ordets egentlige forstand, mens det for de ældre stadigvæk var fare. De ældre hang mere ved livet og havde familiehensyn. Faktisk var det en regel, at folk var mest nervøse, jo ældre de var. En af de skrappeste sabotører i Danmark kom fra skolebænken og gik tilbage

til den igen efter krigen (Hans Teglers, gruppechef i »Holger Danske« og forfatter til en af de få virkelig gode bøger om modstandskampen). Også BOPA havde en skoledreng som gruppechef. Det var »K.K.«, alias Jørgen Jespersen, som 17 år gammel var chef for 60 mand. Han begyndte selvstændigt i februar 1943 sammen med to kammerater, gik i Østre Borgerdyd skole om dagen og saboterede om natten. Han var siden med ved alle de store sabotager i København - Kløvermarken, Globus, Riffelsyndikatet, Torotor. Endnu ikke nået kørekortalderen, jog han i følge med en gruppe sabotører tværs gennem en skydende kreds Hipo folk. Han slap fra det med en kugle i foden; hans folk var uskadede.

Og det lysende eksempel for hele det aktive modstandsarbejde i Danmark blev givet af skoledrenge: »Churchill-Klubben« i Ålborg, vel den bedst kendte af alle illegale grupper overhovedet. Den var en broderorganisation til en endnu tidligere, men knapt så kendt gruppe i Odense, »Royal Airforce-Klubben«, dannet af elever fra Odense Katedralskole. De drev det knap så vidt, men var i gang med chikane over for tyskerne tidligt i 1941. To af drengene fra denne gruppe, Jens og Knud Pedersen, sønner af valgmenighedspræsten Edvard Pedersen, flyttede i 1941 til Ålborg og kom i Katedralskolen dér. De fortalte kammeraterne om arbejdet i Odense - og »Churchill-Klubben« blev en realitet. I vinteren 1941 mødtes en halv snes drenge fra 1. Gymnasium og 4. Mellem i Præstefløjten på Stiftshospitalet (Klosteret). De skulle drøfte julegave til en lærer, men kom i stedet til at diskutere begivenhederne i Norge. Det endte med, at de - på initiativ af præstesønnerne Knud og Jens Bue Pedersen - dannede en klub, som udtrykkeligt fik det mål at skabe »norske tilstande« i Danmark. Da anklageren senere i retten bebrejdede dem, at de kunne bringe norske tilstande ind over Danmark, sagde de: »Det er det, vi ønsker!«

Klubben tog navnet »Churchill-Klubben« og udarbejdede - ligesom »Vædderen« - regulære vedtægter, som i dette tilfælde ikke var camouflage, men virkelige formålsparagraffer. De blev brændt, da politiet skulle i gang med husundersøgelse, og de er aldrig blevet rekonstrueret. Desværre.

Klubben fik hurtigt virkeligt format. Den rådede over fire afdelinger under hver sin leder - en propagandafdeling, en teknisk afdeling, der skulle skaffe eller fabrikere brand- og sprængstoffer, en økonomisk afdeling, som skulle skaffe finanserne (oprindeligt medlemshonorarer på

50 øre om måneden!), og endelig en sabotageafdeling, som bestod af de tre andre afdelinger tilsammen. I Brønderslev oprettede man en lokalgruppe, og man havde kontakt med Royal Airforce-organisationen i Odense.

Drengene uddelte hektograferede og dupliserede opråb, malede ildnende tekster rundt om i Ålborg, og gjorde et mystisk mærke, et hagekors med pilespidser, kendt. Sabotagegruppen lagde ud med chikanerier - nedrivning af tyske

skilte, overklipping af ledninger etc.; men snart blev man klar over, at man måtte have våben. Og så systematiseredes våbenrøverier i Ålborg og omegn, så hele Danmark korsede sig, da det blev afsløret. Tyskerne fattede ikke mistanke til børn og opfattede drengenes interesse som barnlig nysgerrighed. De stjal våben fra garderober og biler og veg ikke tilbage for at krybe ind i tyske barakker og forsvinde med endog maskinpistoler! Efterhånden rådede de i hovedkvarteret i klosteret over pistoler, karabiner, maskinpistoler, røgbomber, ammunition og to kasser sprængstof, ja, endog mortérgranater havde de. De holdt trænings-skydning på loftet i præstefløjen under gudstjenester, når orglet brusede, og de veg ikke tilbage for at øve sig i at ramme tyske vagtposter på stor afstand.

De ramte ikke.

Efterhånden blev de dristigere. De brændte nogle værnemagtsbiler af, og i april 1942 stak de ild på tyske jernbanevogne med flyvemaskindele. Det blev en stor brand og den hidtil største sabotage. Drengene blev ikke opdaget. De gentog successen et par aftener senere, men så blev vagten på banegårdsterrænet for stærk, og de kastede sig over den

Til »Churchill-Klubben«s forskellige job hørte også gadepatrouillering. Dels skulle »terrænet sonderes«, dels skulle dækning etableres, når et kup forestod. Her har man en gruppe af klubbens medlemmer i al deres ungdommelige uskyldighed. De står uden for »hovedkvarteret« - præstefløjen i det gamle kloster - og skal netop ud for at tage affære. En kammerat har snuppet dem i farten. Forsigtighed er en borgmesterdyd - men ikke altid en sabotørdyd!

store Flyveplads Vest, i håb om at få ram på en hangar.

Inden de nåede så vidt, fik politiet - med al tænkelig kriminalteknisk assistance af Himmelstrups Rejsehold! - ram på dem. Den 8. maj 1942 foretog politiet de første aktioner, et par anholdelser på Katedralskolen. Og så nåede man frem til våbenlageret. Kasserne med sprængstof fældede Brønderslev-gruppen. Kun forbindelsen med Odense blev ikke opdaget.

Men det mest fantastiske og det, som gav Churchill-Klubben verdensry, var tilbage. Tre af drengene, Knud Hornbo og brødrene Houlberg, fik ved hjælp af en indsmuglet fil cellens jernstænger filet over. I stedet for at flygte besluttede de sig til at bruge cellen som hovedkontor for fortsat arbejde! De afleverede hver aften deres bukser, hvilket skulle umuliggøre flugt; men arrestpersonalet overså, at de havde deres pæne tøj, beregnet til besøg og forhør, hos sig. Om aftenen fjernede de jernstængerne og krøb, iført det nye tøj, ud af arresten og ud i byen. Ud på natten vendte de tilbage. Om dagen var jernstængerne hele og fine at se til, takket være kit, blandet op med tusch.

19 gange var de tre Churchill-drenge ude af Ålborg arrest. De besøgte familien, og de saboterede på livet løs ude i den mørklagte by. De fortsatte med ildspåsættelserne, og de kørte tyske biler i havnen. Politiet rodede fortvivlet efter de nye sabotører, med truslen om tysk overtagelse af Politigården hængende over hovedet. Hvem kunne ane, at drengene fra arresten var gerningsmændene! I cellen lå hver nat en seddel: »Vi kommer igen. Meld ikke til Politigården. Vi kan træffes på telefon nr..... !«

Den blev der ikke brug for. En nidkær politibetjent fangede dem under en luftalarm. De kunne ikke klare legitimationskortene. Så blev de dømt og ført til Horsens. Den ene af dem var dog først et halvt år i Hamburg, de øvrige klubmedlemmer kom til Nyborg Statsfængsel, de yngste fanger, fængslet har set. Deres rektor måtte rejse til København, »fritaget for tjeneste«, på tysk forlangende, og selv måtte de læse videre inden for ringmuren, hvor departementschef Eivind Larsen fik dem anbragt i en funktionærvilla. Her fik de besøg af lærere fra Nyborg, og de læste alle flittigt videre med eksamen som mål. De af drengene, som sad længst, måtte tilbringe to år i fangenskab og blev først befriet, da kuppet mod fængslet lykkedes i 1944. De nåede alle ud før kapitulationen - tids nok til at komme med i illegalt arbejde endnu engang!

V

Den officielle meddelelse om Churchill-drengene blev først givet, efter at de var dømt, i juli 1942. Den virkede - som enhver ikke-tysker kunne tænke sig - inspirerende på den danske ungdom, fremfor alt i Ålborg. Klubben fik en efterfølger i »Danmarks Frihedsliga«, stiftet i august 1942 og ledet af Asger Lorentzen. Den nåede, indtil også den blev revet op af det danske politi, at forøve 6 sabotager, en del rudeknusninger og en del tyverier. Medlemmerne var fra 15 til 20 år. Domme over dem blev offentligt meddelt i marts 1943. De fik op til 4 års fængsel, og til dommene knyttedes - fra tysk side - officielle advarsler. To brødre Hessel-dahl startede en lignende klub i Århus. Nye bedrifter, nye advarsler. Men da var det for sent at advare. Skønt alle ansvarlige danske kredse sluttede op bag de tyske advarsler, voksede sabotagen fra måned til måned. Her er citater af, hvad de ansvarlige kredse sagde:

Buhl i radioen 2. september 1942:

»Der er forekommet undtagelsestilfælde, hvor danske i uforstand har foretaget sig handlinger eller i ord og skrift er fremkommet med udtalelser, som er i strid med den politik, regeringen fører, og de anskuelser, der af det besindige flertal af befolkningen næres med hensyn til den holdning, vi bør indtage under de herskende forhold. Til trods for, at der i adskillige sådanne tilfælde er grebet alvorligt ind fra statsmagtens side, forekommer det dog stadigvæk, at ubesindige elementer er på færde og foretager sig handlinger, som er egnet til at forstyrre ro og orden og dermed volde landet vanskeligheder. Der er navnlig i den senere tid forekommet nogle tilfælde af sabotage over for den tyske værnemagt her i landet, og det er disse beklagelige tilfælde, som giver mig anledning til her at sige nogle alvorlige ord til eftertanke. Sabotage i den forstand, der her er tale om, er ødelæggelse eller beskadigelse af værdier, som direkte eller indirekte er af krigsmæssig betydning for en krigsførende part ... Sabotage er en af de alvorligste forbrydelser, der kan begås mod et krigsførende land, og i almindelighed kendes der for sådanne forbrydelser i de krigsførende lande kun een straf, nemlig dødsstraf«.

Efter at have understreget, at Danmark ikke var et krigsførende land,

men dog at betragte som et forbindelsesled i den tyske front mod vest, sagde Buhl, at

»det først og fremmest er en dansk statsinteresse at undgå sabotage-handlinger, og det være sig mod trafikmidler, offentlige forsyningsindretninger etc. eller mod den tyske værnemagts materiel. Direkte eller indirekte er det vort eget land, der kommer til at lide mest under følgerne af sådanne handlinger. Den danske regering føler derfor et stort ansvar med hensyn til bekæmpelsen af sabotage og lignende forbrydelser, og ud fra dette ansvar vil det med rette kunne bebrejdes mig, dersom jeg ikke talte ganske åbent om de her omhandlede meget alvorlige spørgsmål«.

Buhl bebudede, at regeringen med den yderste strengthed ville forfølge sabotage og anden »forbrydelse« mod den tyske værnemagt og appellerede til »medarbejde af alle gode kræfter i vort folk, af alle dem, der har indsigt og indflydelse på andre, af hvem et lederhverv er betroet ... Vær med til at gøre det klart for alle og navnlig for de unge, at den, der begår sabotage eller hjælper med dertil eller over for myndighederne tilbageholder viden om sabotageplaner eller undlader at medvirke til opklaring af sabotage, handler mod sit fædrelands interesser«¹).

Den 3. april 1943 erklærede rigsdagens samarbejdsudvalg bl.a. om sabotagen:

»Disse handlinger, der forstyrrer ro og orden i strid med kongens budskab af 9. april, og som strider mod dansk lov, betegner en meget farlig udvikling, der kan drage de alvorligste følger med sig. Danske menneskeliv sættes derved i fare. Dansk produktion tilføjes en skade, som både nu og i fremtiden vil sætte sine spor i arbejdsløshed. Fortsættes disse sabotagehandling, og lykkes det ikke for de danske myndigheder at bringe disse lovstridige handlinger til standsning, kan alt, hvad vi har fastholdt og bevaret, komme i den alvorligste fare ... Rigsdagens samarbejdsudvalg retter en indtrængende appel til den danske befolkning om at forstå situationens dybe alvor og at yde danske rets- og politimyndigheder al fornøden støtte i arbejdet med den krævende opgave, der påhviler dem som embedspligt, og af hvis løsning så meget afhænger«.

1) I konsekvens heraf er angivere, der »stak« sabotører til dansk politi, undertiden mod dusører på op til 5000 kr., ikke blevet behandlet som stikkere efter befrielsen, og man har overhovedet højst ugerne anerkendt begrebet stikkeri som eksisterende før 29. august 1943.

Ved en fest i fællesklubben for B. & W.s arbejdere 13. september 1942 gav socialdemokraten Laurits Hansen, der efter befrielsen måtte opgive videre politisk karriere på grund af uheldige forbindelser under krigen, arbejderne dette råd:

»Lad provokatørerne passe sig selv; lad, som om de slet ikke eksisterer. Vi kender dem ikke, de er Luft for os. Sabotage har aldrig været og vil heller aldrig blive danske arbejderes våben. Vi skal derimod fortsat styre den kurs, vi hidtil har fulgt. Det skylder vi vor bevægelse, vore hjem og vort land«.

Under finanslovsdebatten i december 1942 advarede bl.a. H. C. Hansen (S.), der senere udbetalte penge til sabotage, imod sabotørerne, og Knud Kristensen, som senere har beklaget sit standpunkt, advarede stærkt mod alle former for provokationer og alt, som vendte sig mod besættelsesmagten.

Den 28. marts 1943 sagde Jørgen Jørgensen til Radikal Ungdom i Holbæk:

»Jeg må på det alvorligste advare imod de sabotagehandlinger, som i stigende grad finder sted. Det er en dårlig dansk gerning at foretage handlinger af denne art, der bringer hele det grundlag i fare, som vi hidtil har bygget vor tilværelse på, og som folket nu har givet sin fuldt-tonende tilslutning til (!). Den, der foretager disse handlinger, bryder fællesskabet og svigter sammenholdet i vort folk«.

Nogen forståelse for, at sabotagen var handlinger imod den fjende, som bragte hele grundlaget for vor eksistens i fare, sporedes ikke i politiske kredse.

23. juli 1943 sagde trafikminister Elgård i en tale i Randers:

»Regeringen må med politiets bistand med alle midler søge at begrænse sabotørernes virksomhed til det mindst mulige. Lad os blot tænke os, at trafikken i Danmark ikke kunne opretholdes på grund af sabotagehandlinger. Dette ville føre til, at de nødvendige levnedsmidler da ikke kunne nå frem til Danmarks hovedstad; det må være indlysende

for enhver, at til at opretholde ro og orden i landet hører også, at alle samfundsfunktioner holdes i gang. Danmark er ikke i krig, og den linie, Danmark følger under storkrigen, er den at bevare vort folks ret til frihed, når krigen er endt, samt at bevare vort indre danske styre i størst mulig udstrækning under krigen. Ved at leve vort liv under ansvar i denne tid værner vi Danmarks jord og det danske folks rettigheder; derfor er det enhver dansk statsborgers pligt at slutte op i den danske konges følge«.

De politiske udtalelser, som refereredes og kommenteredes i den legale presse - sabotørerne blev endog kaldt »skidtfolk« - afsluttedes med den berømte udtalelse i cirkulæret fra Alsing Andersen 2. september 1943. Derefter fremsatte kun Krenchel den slags udtalelser i radioen, hvilket dog ikke betød, at modstanden mod sabotagen ophørte i politiske kredse, men et stigende antal officielle personligheder viste efter det tidspunkt kampen forståelse, med Hartvig Frisch som en af de få undtagelser. I Alsing Andersens cirkulære hed det:

»Når det fra chauvinistisk og kommunistisk side bliver gjort gældende, at den af samarbejdspartieme siden den 9. april førte politik ved de sidste dages begivenheder har vist sin uholdbarhed, og at udviklingen derfor giver disse chauvinist- og kommunistkredse ret i deres angreb særlig på Socialdemokratiet, er det - ganske bortset fra disse års fabelagtige svingning i kommunisternes politik - en fuldstændig falsk opstilling af problemet, en påstand, der ikke under nogen omstændighed må stå uimodsagt, men tværtimod i sandhedens interesse og af hensyn til udviklingen på det mest energiske må imødegås og tilbagevises. Vort formål siden den 9. april har været at gå ind for en politik, der kunne skåne befolkningen for de lidelser og prøvelser, som en anden politisk linie uundvigelig måtte medføre, og som i andre lande er blevet krigens kår for befolkningen«.

Cirkulæret udtrykker forvisning om, at den »berettigede« politik kunne have fortsat til krigens afslutning, og vender sig mod Christmas Møller og »den koalition af chauvinister og kommunister, der ansvarsløst og skjult har søgt at mistænkeliggøre samarbejdets mål og midler og at fremskaffe en anden mentalitet i dele af Befolkningen«.

EJNAR KRENCHEL

SABOTAGE

4 TALER HOLDT I DEN DANSKE RADIO
DEN 12., 19., 26. SEPTEMBER OG 3. OKTOBER
1943

*Man hold ud og
bliv ud - saa siger
for mig. Læs bliver
EFTERTRYK TILLADT*

*dit Modstandernes
Tur at gøre Sabotage-
diarroe.*

KØBENHAVN
EGET FORLAG
1943

*Vindt Nielsen
Ejnar Krenchel*

Til en af ors. Ejnar Krenchels gode venner sendte han et eksemplar af sine herostratisk berømte anti-sabotageforedrag, og han skrev på titelbladet en opfordring til at »holde ud«, så det kunne blive hans modstanderes tur at få »sabotage-diarrhoe«. Hans egen mave tålte afgjort ikke de mange enerverende brag af bomber, der ødelagde virksomheder, som tjente tyske interesser.

Professor Hartvig Frischs rustale 13. november 1943 - den, der anbefalede Frihedsrådet af »Gøngehøvdingen« at lære, at der også i det fag kan være gentlemen - vil det føre for vidt at komme ind på. Den var inspireret af sabotage imod en Storebæltsfærge, en engelskinspireret sabotage, som danske sabotageorganisationer ikke rigtig ville kendes ved. I modsætning til de øvrige politikere trak Frisch ikke i land efter befrielsen. Talen sluttede med følgende opfordring:

»Her må humanismen kende sin pligt, hvis ikke hele retsbevidstheden skal nedbrydes i landet, og en hel generation af ungdommen føres ud i en terrorisme, som vil blive en skamlet på vor kultur«.

Endnu en gang lod de politiske partier i øvrigt høre fra sig, vendt mod sabotørerne, dog mod den specielle gren af arbejdet, som hed stikkerlikvidationer. I den måske farligste erklæring, Besættelsestiden kender - farlig, fordi den - ligesom tyskernes kundgørelser - sammenblandede stikkerdrab og clearingmord, advarede de fem partier (Dansk Samling var ikke med) mod »den attentatvirksomhed, som har udviklet sig«. Det skete så sent som 5. januar 1944, på et tidspunkt, da flere fremtrædende politikere havde nærmet sig modstandsbevægelsen.

Det er rimeligt at nævne disse ting for at vise, at sabotageorganisationerne voksede sig stærke, ikke blot på trods af Gestapo, men også på trods af misforstået dansk politi-ivrighed, og alle ansvarlige instansers indtrængende advarsler. De politikere, som efter befrielsen tiltog sig æren af modstandskampen, tog æren for ting, de direkte havde bekæmpet. Helt frem til foråret 1943 havde sabotørerne antagelig også det meste af folkestemningen imod sig, selv om sympatien var stærk i byerne. Efter 29. august slog stemningen stort set om; men endnu i 1944 var der tusinder, som lyttede til. Overretssagfører Krenchels angreb på sabotørerne - og gav ham ret. Det bør næppe heller glemmes, at den politisk-militære støtte til den egentlige modstandsbevægelse til syvende og sidst var et forsøg på at få kontrol - et forsøg, som lige så meget inspireredes af frygt som af beundring og forståelse. Et forsøg, som lykkedes.

VI

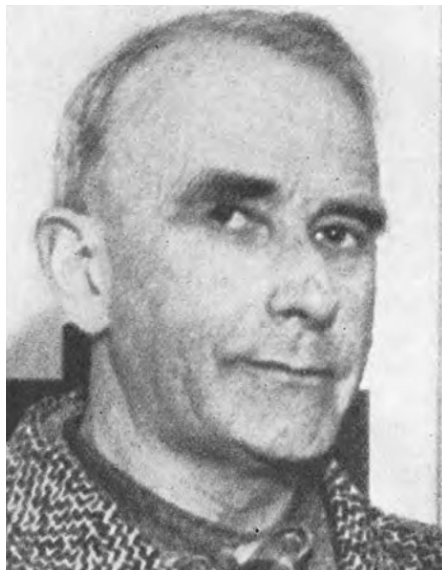
Statistikens tørre tal, som her ser bort både fra småaktioner og fra jernbanesabotage, viser sabotørernes arbejde på tværs af Gestapos akti-

Alsing Andersen.

Vilhelm Buhl.

Ejnar Krenchel.

Hartvig Frisch.

Fire af sabotagens kendte modstandere.

vitet og svigtende forståelse hos officielle danske kredse.

Der var i alt 2674 egentlige sabotager i krigsårene, deraf 10 i 1940, 19 i 1941, 122 i 1942, 969 i 1943, 867 i 1944 og 687 i 1945. Nedgangen i 1944 skyldes beordret stilstand i en periode. Der var i hele krigsperioden flest sabotageaktioner i Provinsen, men de største fandt sted i København og i Københavns omegn. Provinsaktionerne fordeler sig med 7 i 1940, 17 i 1941, 88 i 1942, 597 i 1943, 616 i 1944 og 555 i 1945.

Der blev forøvet sabotage i 581 tilfælde mod banegårde, biler og garager, mod 73 oplag af benzin og olie, 116 elektriske anlæg, 362 naziforretninger etc., 252 tyske militære anlæg, depoter eller lejre, 840 værnemagerfabrikker etc., og i 211 tilfælde mod værfter, skibe, havneanlæg, kraner etc. Hertil kommer 149 aktioner mod tyske restauranter, fødevarerdepoter etc. og 90 aktioner mod vaskerier, skrædderier etc., som arbejdede for tyskerne.

Skaden vurderes skønsmæssigt til 280 millioner kroner, fordelt med ca. 8 millioner på færger, 65 på bygninger, 5-6 på skibe og 201 på løsøre. Jernbanesabotagen beregnes at have kostet 10 millioner, som ikke er medregnet her. Vil man have en oversigt over sabotørernes virksomhed, må man medregne aktionerne imod næsten 350 stikkere, som dræbtes. Heraf falder de 200 alene på organisationen »Holger Danske«.

»Holger Danske« havde noget over 60 faldne, BOPA 38. Hertil kommer det meget store antal, som blev syge med varigt Men under fangenskab.

Det var kun i Krenchels fantasi, det gav penge at være sabotør. Lønnen til folk, som var under Jorden, var oprindeligt 100 kr. om måneden, steg så til 200 og var i de sidste måneder af krigen 250 kr. Man synes i visse kredse at have forvekslet sabotører med de røvere, som optrådte i den politiløse tid. Disciplinen var streng, ligetil dødsstraf, som i et enkelt tilfælde er eksekveret over for en mand, der beholdt våben efter en nedkastning.

Eigil Larsen (f. 1903) er oprindelig skibsværftsarbejder. Han blev arresteret sammen med sine kommunistiske meningsfæller den 22. juni 1941 og interneret i Horserød, hvorfra han imidlertid undslap under det fantastiske flugtforsøg den 10. juni 1942. Derefter fik han som opgave at samle de bestående små grupper, der arbejdede famlende og usikkert, til een organisation. Den 6. april 1943 indrykkede politiet i alle blade en efterlysning af ham, i hvilken han sigtedes som gerningsmand til jernbaneattentaterne i Espergærde den 1. sept, og 6. nov. 1942 og for at have anstiftet jernbaneattentaterne ved Esbjerg den 11. og 24. febr. 1943. Det henstilledes, »at han bliver eftersøgt så energisk som muligt«, og der udlovedes en dusør på 5000 kr. for oplysninger, som kunne føre til hans pågribelse. Med det danske politi i hælene - og efterstræbt af Gestapo - fuldførte Eigil Larsen uanfægtet sin opgave, sabotagen blev organiseret, og han selv var med i forreste række ved talrige aktioner. Efter 5. maj trådte han frem fra den underjordiske bevægelse som kompnifører i BOPA, og fortsatte senere som sekretær i D. K. P.

Om disciplin i militær forstand var der ikke tale. Under aktioner blev planer fulgt, men den enkelte måtte i høj grad handle pr. konduite.

Begge de to store sabotageorganisationer er begyndt som små grupper, samlede omkring en enkelt mand.

Stifteren af den første gruppe inden for KOPA, det senere BOPA, var den tidligere Spaniens-frivillige, støberiarbejder Harald Nielsen, der i efteråret 1941 samlede en seksmandsgruppe i København. Den arbejdede i lang tid ubevæbnet og i alt væsentligt på eksperimentel basis, idet man søgte at opbygge en organisation, at fabrikere sprængstoffer, at lave helvedesmaskiner etc. og samtidig at agitere blandt arbejderne på større københavnske virksomheder. I juni 1942 brød en del internerede kommunister ud fra Horserød-lejren (gennem en gravet tunnel). Blandt dem var den tidligere Spaniens-kæmper Eigil Larsen, som fik ledelsen af sabotagegruppen, da han meldte sig tilbage til arbejdet. Man eksperimenterede nu i praksis ved at stikke ild på tømmerlagre, hvorfra tyskerne fik materiale til barakker. Snart var man rede til egentlig sabotage. 5. august 1942 skete den første egentlige ødelæggelse. Cannings Automobilværksted i Griffenfeldtsgade i København blev afbrændt efter to mislykkede forsøg. Man måtte bruge olie, da termitbomberne svigtede. Derefter fik man skaffet sig teknisk assistance og fabrikerede termitbomber, der udviklede op til 3000 grader, når man rystede blandingen, som om den var en cocktail. Det skulle gøres grundigt i 5-6 minutter, før antænding kunne ske med succes.

En af de mest utrolige aktioner, de første sabotører udførte, var sænkningen af en damper i Københavns Havn efteråret 1943, præcis den dag, da tyskerne udsendte den berygtede erklæring om, at der efter jødernes »udskillelse« af det danske samfund atter var skabt ro. Det var en tilfældighed, at eksplosionen ragede over København, nogle timer efter at erklæringen var udsendt fra Dagmarhus - men det vir-

Åge Nielsen (1918-43), der deltog som frivillig i kampen mod fascismen i Spanien fra 1936-38, blev arresteret af det danske politi 1942. Han blev løsladt fra Horserød efter et års forløb, men blev skygget, fordi han kunne tænkes at søge forbindelse med sine kammerater i de illegale grupper. Han gik under jorden og fortsatte kampen mod undertrykkerne. Gang på gang deltog han i ødelæggende sabotager eller udførte som enkeltmandsaktion dristige sprængninger. Under Åge Nielsens ledelse udvikledes Havnegrupperne til slagkraftige organisationer. Da en sabotageplan mod Lystrup skulle føres ud i virkeligheden, faldt en af Åge Nielsens medhjælpere for fristelsen. Gennem en overordnet (der efter 5. maj af frygt for den retfærdige straf tog sig selv af dage) arrangeredes forbindelsen med Gestapo, og den 23. september 1943 blev Åge Nielsen arresteret. Forhør fulgte på forhør, Tortur afløstes kun af tortur, men han var tavs. Legemligt knækket, men rank i ånden, faldt han til sidst som offer for Gestapos umenneskelige bestialitet den 18. oktober 1943 - 12 dage efter at hans gruppe havde likvideret den landsforræder, der havde solgt ham for judaspenge.

Josef Søndergård (1906-46), kendt under dæknavnet »Tom« Søndergård, meldte sig tidligt til kampen for Danmarks befrielse. Med sine rige evner blev han naturligt leder af »Holger Danske«, som han selv var med til at stifte i marts 1943. Juli s.å. blev han fængslet og ført til Vestre, men hans kammerater, der ikke kunne undvære ham i arbejdet, tog en skønne dag ud og befriede ham. »Tom« ledede mange aktioner, han var den inspirerende kraft i hele arbejdet. Under den navnkundige sabotage mod »Forum«, som »Tom« havde været med til at planlægge, blev han såret af en mur, der styrtede ned, og rejste kort efter til Sverige. Han kunne ikke holde sig i ro, men blev kaptajn på ruten fra Göteborg til Jylland, der sejlede våben og ammunition til modstandshæren. Hans snarrådighed og hans dristighed kendte ingen grænser, og Gestapo kunne i afmægtigt raseri gang på gang resigneret konstatere, at »Tom Tordenskjold« igen havde holdt dem for nar. Efter 5. maj begyndte en håbløs sygdom, og »Tom« måtte betale med livet for sin strålende indsats i besættelsestiden.

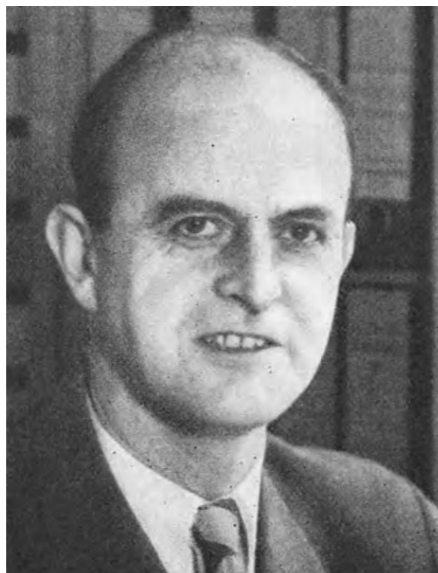
»skildpadde«, en magnetisk bombe. Med små ryk med medestangen flyttede Åge Nielsen »skildpadde« nærmere og nærmere til skibssiden, indtil den hængte sig fast mod skibets stål og blev hængende. Så løste han op for den dobbelt snøre, trak den helt igennem, så den blev fri, viklede den op og gik bort som skuffet lystfisker ... Kort efter skete eksplosionen, som slog skibssiden ind. Kommunisterne udgav en hel lille pjece om bedriften, der i al sin fikshed var imponerende.

Åge Nielsen havde deltaget i den spanske borgerkrig, kun 18 år gammel.

Den første sabotagegruppe blev revet op af en stikker i efteråret 1942. Den Spaniens-frivillige Hans Pedersen fik dødsdom, men blev senere benådet med livsvarigt tugthus. To andre fik livsvarigt tugthus, at afsone i Tyskland. Dermed var tre af de første 7 ude af sagaen. En fjerde blev hårdt såret så sent som vinteren 1944, og en femte dræbtes ved juletid 1943 i ildkamp på Tuborgvej. Af de første 50 Bopa-folk var ved kapitulationen een mand tilbage i organisationen!

Rekonstruktionen fandt sted i vinteren 1942 med stort held. Ved juletid rådede man over 6 seksmandsgrupper, alle ubevæbnede. Der var ordre til, at ingen dansk statsborger måtte forulempes, og ingen danske værdier ødelægges. Den skærpede fabriks sabotagevagt gjorde efterhånden bevæbning nødvendig, selv om man normalt arbejdede

med bistand af arbejdere inden for murene. De fleste våben blev taget fra sabotagevagter eller tyske soldater. Ved nytårstid lagde man ud med større sprængningsaktioner og ødelagde Frederiksberg Metalvarefabrik, Dansk Aluminiumsindustri, ligesom man forsøgte sig hos F. L. Smidth. Her kom man ud for en funktionær, der rev lunten over og reddede sig et guldur. Begivenheden fik betydning for sprængningsmetoderne senere hen. Den lod sig ikke gentage! Bl.a. fandt man på at gemme sprængstoffet i tilsømmede skuffer i værktøjsbænke.

Gruppen forøvede de første jernbanesabotager, bl.a. på Kystbanen (den første: 6. november 1942). Man havde ikke succes med sprængninger og gik så over til at fjerne hele skinner og bære dem ind i skoven. Der arbejdedes på det tidspunkt endnu udelukkende med indlandske sprængstoffer, aerolit og trotyl. Bl.a. røvedes et større lager fra Fakse Kalkbrud. En del blev smuglet ud fra hærens ammunitionsbeholdninger. Største parten af de sprængstoffer, kommunisterne rådede over det første år, stammede fra disse to steder. I begyndelsen af 1943 skaffede man sig de første egentlige våbenforsyninger ved et indbrud på Holbæk Kaserne. Fra det tidspunkt var hver mand bevæbnet under aktioner. Grupperne udvidedes stadig, og man fik ikke-kommunister med. Navnet »Borgerlige Partisaner« (BOPA) stammer fra denne periode. Eigil Larsen var chef helt til april 1944. Han afløstes af Børge Thing (Brandt), som klarede sig igennem resten af krigen.

I foråret 1943 fik BOPA konkurrenter, om man så må sige endnu mere borgerlige partisaner. »Holger Danske« vågnede.

Denne sabotagegruppes opvågnen kan føres tilbage til en bestemt kreds, folk, som først havde tilknytning til »Vædderen«, og som senere gik deres egne veje tusinder af københavnere kendte disse sabotører i forvejen. Det var folkene fra den i de første krigsår berømte radioforretning »Stjerne Radio« i Istedgade, kendt for frontoversigter i vinduerne

Jens Lillelund (f. 1904) var oprindelig forretningsmand, men da den 9. april kom, fik han interesse for andre ting. I foråret 1943 dannede han og Tom Søndergård sammen med andre ligesindede en gruppe og gik i gang med velgennemførte sabotager, der gav genlyd i landet. Efter Toms arrestation reorganiserede Lillelund gruppen, der havde fået navnet »Holger Danske«. Prisen var høj for Lillelunds hoved, og stikkeren fru Delbo var villig til at sælge ham for 20.000 kr. - Han undslap dog på en fantastisk måde, hvorefter han bragte sin familie i sikkerhed i Sverige. Selv måtte han tilbage kort efter. Der var huller i rækkerne; men »Finsen« satte al sin energi ind på at skabe en slagkraftig hær, og det lykkedes. Gestapo var i hælene på ham, han undslap, men måtte til sidst søge tilflugt i Sverige. Derfra fortsatte han til England, blev løjtnant i de engelske faldskærmstropper og ventede på ordre til aktion. Han skulle organisere samarbejdet mellem de engelske invasionsstyrker og modstandshæren. Imidlertid kom kapitulationen forinden, og den 5. maj var kampens tid forbi for Lillelund.

og en højttaler, som havde sær forkærlighed for allieret musik, specielt, når tyskerne marcherede gennem gaden. Den blev livligt generet af nazisterne, og kun en sjælden gang tørnede indehavernes humoristiske sans sammen med tilsvarende følelser hos tyskerne. Det skete, da en tysk soldat engang løb i forvejen for en marcherende kolonne, rev døren til radioforretningen op og brølede: »Jetzt kommen wir. Spielen Sie sogleich!«

Og så fik tyskerne »Tipperary« ...

Forretningens ejer hed Karl Munk. Han havde to brødre, Børge, som var politimand, og Ove (den sidste omkom efter at have reddet mange børn fra den franske skole, deriblandt desværre ikke sin egen lille datter). Karls kompagnon hed Tom Søndergård, en tidligere Finlands-frivillig. I radioforretningen kom en hel del modstandsfolk, deriblandt også en Bopa-mand, Knud Børge Jensen, kaldet »Spræng-Schmidt«, en Spaniens-frivillig, der havde ydet de kommunistiske sabotører store tjenester som teknisk instruktør. Blandt hans elever var Børge Thing.

Mændene fra Stjerne-Radio arbejdede dengang med »De frie Danske«, men ønskede at komme med i sabotagearbejdet. Under ledelse af Tom Søndergård dannede de en endnu navnløs gruppe, idet de supplerede sig med Max Bækklund og forfatteren Jack Bøgh, globetrotteren (»Rullende Sten samler ikke mos«). Foruden Spræng-Schmidt havde gruppen som instruktør - og senere sprængstoffeleverandør - kaptajn Sæbye, der ledede en sprængkommando, og som tilkaldtes efter Sabotager.

Kort efter kom Mogens Jarset (»Bob«), Poul Moesgård (»Evald«), Jens Lillelund (»Finsen«) og Jørgen Schmidt (»Citronen«) til, og man havde fra første færd samarbejde med en kriminalpolitimand, O. Berthelsen, der senere blev chef. Denne stadigt navnløse gruppe lagde ud med aktion mod »Standard Electric«. Der skete her det samme som hos F. L. Smidth: en vagtmand rev lunten løs og reddede sig et guldur. Med held prøvede man så en jernbanesabotage ved Tåstrup og vandt erfaring. Så fulgte aktioner mod en kemisk fabrik »Simi«, Åge Petersens Maskinfabrik ved Finsensvej, hvor Tom Søndergård optrådte forklædt som politibetjent, og en stor sprængning på »Nordropa«. Og sådan gik det slag i slag hele foråret 1943, frem mod den urolige sommer og den skæbnsvangre dato 29. august. Det var skiftevis BOPA og »Holger Danske«, som var på færde. »Holger Danske«-Folkene bevæbnede sig på akkurat samme vis som kommunisterne. De røvede Våben fra det

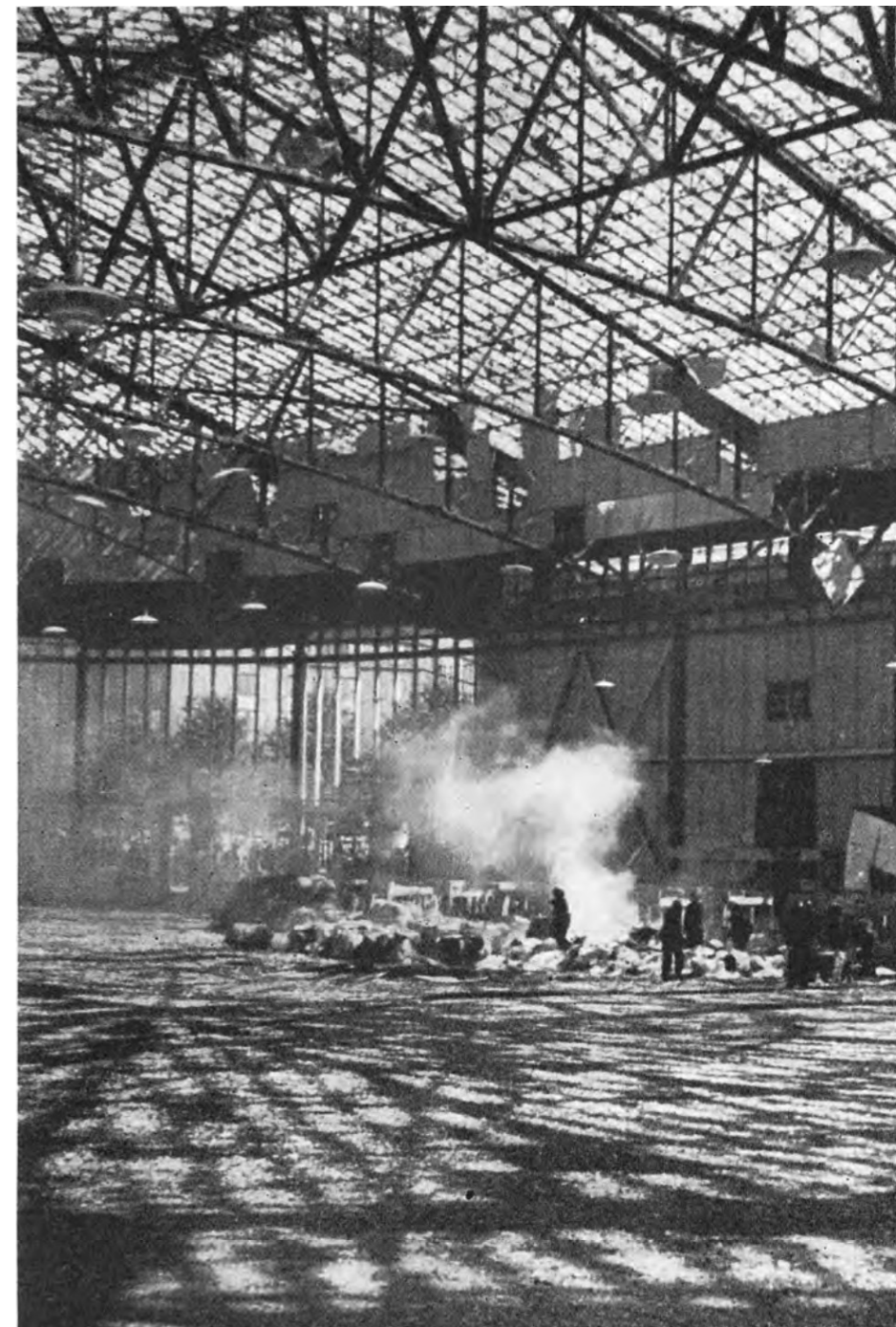

danske militær og fik deres i Jægersprislejren. I sommermånederne tog »Holger Danske«-Folkene tåten. De klarede en sprængning i telefoncentralen på Dagmarhus, skønt den først antændte lunte svigtede og måtte skiftes ud med en anden, og en alvorlig sprængning på Citroenfabrikkerne, hvor »Citronen« havde været ansat, og hvorfra han havde sit senere så kendte navn (en forvanskning af Citroën). Det rystede ikke engang gruppen, at dens chef, Tom Søndergård, blev arresteret, fordi en mand, der kendte ham, prøvede at klare en røverisag ved at fortælle politiet, at han handlede efter ordre fra Tom Søndergård - der endnu boede hjemme. Politiet kom med stort våbenopbud og hunde og hentede ham. Gennem en pålidelig politimand, Roland Olsen, der senere kom i britisk tjeneste, fik man kontakt med fangen og lovede at befri ham. I samme periode fik man kontakt med faldskærmsfolk og dermed med hele det »Special Forces«-net, som efterhånden bandt de danske sabotageorganisationer landet over sammen og skaffede dem ordrer, våben og stof. Den 5. august 1943 blev man træt af at vente på Tom Søndergård og hentede ham helt enkelt i Vestre Fængsel. To mand, »Bob« og »Evald«, gik som falske kriminalbetjente ind i fængslet og hentede ham til »afhøring«. Dermed var gruppen atter intakt.

Man fejrede befrielsesaktionen, der vakte almindelig opmærksomhed, med en tre-fire sabotager og kastede sig så ud i den aktion, som måske blev den mest kendte af alle krigstidens sabotagehandlinger, selv om dens militære værdi kan diskuteres: Sprængningen af Forum, Københavns kæmpehal, som var beslaglagt af tyskerne. Det skete den 24. august på grundlag af alarmmelding fra Frederiksberg tekniske forvaltning, som frygtede for, at tyskerne ville lægge et stort troppekontingent i bygningen. Gruppen gik i aktion, fuldt vidende om, at sprængningen kunde få storpolitiske følger. På grund af urolighederne i Esbjerg, Odense og Ålborg var stemningen spændt. Forum-aktionen kunne få tyskerne til at slå til og skabe »norske tilstande«. Og det var det, man ønskede!

Historien er stort set kendt af hvert barn i landet. Forum blev sprængt med 28 kilo trotyl, anbragt i en ølkasse, som placeredes midt i hallen. Max Bæklund kom cyklende med kassen, som var camoufleret med 6 pilsnere. Tom og Evald holdt inspektøren og en kontrollør op. Bygningen var ellers tom på det tidspunkt. Der var middagspause og ingen tysk vagt endnu. Ved en fejltagelse kom eksplosionen for tidligt.

»Forum« efter Sabotagen.

Tom og inspektøren kom ikke ud. Inspektøren slap uskadt, men Tom fik en mur over sig. Han slap ud af ruinerne, men fik mén af ulykken, og døde efter befrielsen af kræft, rimeligvis en følge af kvæstelserne. Forums mure styrtede ned sammen med taget. Kun det nøgne stålskelet blev stående. Nabobygningerne led ingen skade. Murene havde helt taget lufttrykket. End ikke radiohusets store ruder på den anden side gaden var der noget at se på.

Så kom den 29. august. Sabotagerne intensiveredes, men »Holger Danske«-gruppen overlevede ikke Forum-affæren i god behold. Den ville jagt gik på Forum-sabotørerne, og til sidst måtte gruppen fortrække til Sverige efter dramatisk flugtforsøg fra Tårnbæk Havn, hvor flere sabotører blev fanget og befriet igen. Kun Jens Lillelund blev tilbage. Han startede i løbet af efteråret en ny »Holger Danske«-gruppe, som hurtigt voksede til en egentlig organisations format. Det var denne anden »Holger Danske«-gruppe, som klarede sig igennem til befrielsen, om end med store tab. Blandt de mænd, som sluttede sig til »Holger Danske«, var Bent Fauerschou-Hviid, landskendt som »Flammen«, den mest eventyrlige skikkelse i sabotørernes rækker. Hans væsentlige felt blev stikkerudryddelsen. Han var en blændende skytte og blev snart den mest hadede mand i Gestapos kartotek.

For takket være stikkerne kendte Gestapo hurtigt modstandsbevægelsens mere fremtrædende Folk, om ikke på andet, så på Dæknavne, men oftest med fuldt navn og udførligt signalement. Til gengæld kendte modstandsbevægelsen de farligste stikkere og de mest fremtrædende Gestapo-folk. Den anonyme krig var ofte en krig mellem folk, der vidste fuld besked med hinanden!

Også »John«, matematiklæreren Svend Otto Nielsen, sluttede sig til »H. D.«. »Bob« kom tilbage fra Sverige, Berthelsen gik endnu stærkere ind i arbejdet, og man fik kontakt med en række Dansk Samling-folk, først og fremmest Jørgen Staffeldt. Hans broder, Mogens Staffeldt, boghandleren på Kongens Nytorv, fik hvervet som organisationens kasserer. »Citronen« dukkede op igen, og snart var »H. D.« mere slagkraftig end nogen sinde før. I oktober 1943 var den på 6 grupper med tilsammen 50 mand. Arne Sørensen blev »H. D.«s kontaktmand i Frihedsrådet (Han afløstes juni 1944 af Frode Jakobsen).

BOPAs Mand i rådet var »Land og Folk«s redaktør Børge Houmann. Senere, da det blev ugørligt at have kontrol med hele sabotagearbej-

Jørgen Staffeldt (1912-44) blev i oktober 1943 udpeget som »Dansk Samling«s repræsentant i Frihedsrådets kommandoudvalg og deltog som sådan i de grundlæggende møder vedr. de civile »Ventegrupper«. Da Lillelund måtte flygte, blev Staffeldt leder af »Holger Danske«, men i febr. 1944 blev han arresteret af Gestapo. Staffeldt skulle dømmes af krigsretten dagen før generalstrejken; men retsmødet blev udsat p.g.a. forholdene. Den 23. august førtes han til Frøslev, 12. Sept, til Neuengamme og videre til dødslejren Porta Westphalica. De umenneskelige anstrengelser tog hårdt på hans kræfter, sygdom stødte til, og 1. juledag 1944 bukkede han under.

kue. Efter den tid blev det mere og mere almindeligt at lade de ret harmløse sabotagevagter ved egentlige værnemagervirksomheder afløse af svært væbnede nazister eller ligefrem at placere tysk vagt. Samtidig blev pigtrådshegnene tættere, og der indførtes elektrisk ladede spæringer og sine steder ligefremme fortifikationer. Særligt betydningsfulde fabrikker fik både bunkers og maskingeværreder, vagttårne o.s.v., og vagterne havde maskinpistoler og håndgranater. Sabotørerne rustede sig i tilsvarende grad.

Viggo Villadsen (f. 1913) tog studentereksamen fra Ribe Katedralskole 1931 og blev cand. polit. 1938. Efter eksamen blev han ansat i Statistisk Departement, men overtog 1941 stillingen som personalechef i Magasin du Nord. Villadsen kom i forbindelse med »Ringene« i vinteren 1941-42, blev medlem af hovedbestyrelsen og fik som opgave organiseringen af modstandsgrupper over hele landet med arbejder- og industrigrupper som speciale. 1944 kom han ind i Arrestationsudvalget, s.å. i sabotageudvalget og endelig i 1945 i Københavnsledelsen. Fra sommeren 1944 havde Villadsen ligeledes repræsenteret »Holger Danske« over for Frihedsrådet.

det, og da Frode Jakobsen måtte hellige sig de militære modstandsgruppers opbygning, dannede man et sabotageudvalg. Det kom til at bestå af arbejdsmand Wagner (general Johansen) for BOPA, prokurist Villadsen for »Holger Danske« og kaptajn Ole Geisler for Special Forces.

Kampen mellem sabotører og sabotagevagter skærpedes alvorligt i sommeren 1943, og den 29. august betød ikke Standsning. BOPA sprængte »Stålhærderiet« selve den 29. august om aftenen for at vise tyskerne, at man ikke lod sig

Hen på efteråret 1943 antager sabotageorganisationerne da en mere militær karakter med Frihedsrådet som generalkommando og med de to store organisationers chefer, Eigil Larsen og Jens Lillelund, som generaler. I Provinsen opererer lokale grupper fortsat noget mere selvstændigt, eventuelt i samarbejde med faldskærmsfolk; men forbindelsen er nu så god, at

de to store organisationer knytter provinsgrupperne til sig eller yder dem assistance med »Rejsehold«. Det hænder, at man saboterer på B. & W. den ene nat og i Haderslev eller Varde den næste.

VII

På samme tid kom der for alvor fart i nedkastningerne. Kontakten med England blev intim, opretholdt gennem radio. Dette er ikke stedet at skildre nedkastningsarbejdet, men det er rimeligt at minde om hele det organisatoriske arbejde, som skabte sabotagegruppernes forsyningslinier. Pionerarbejdet var gjort allerede i 1941 af faldskærmsfolk som Sneum, Mogens Hammer og Rottbøll, i samarbejde med »Frit Danmark«-folkene og kommunisterne, med K.U.-folk og Dansk Samling. Uden faldfolk som Ole Geisler (»Axel«) var der ikke kommet gang i sabotagen i Jylland, og uden en mand som godsejer Flemming Juncker (»Mandarin«), »Faber«) havde man ikke fået nedkastningerne organiseret så godt. Han afløstes af den berømte Toldstrup, da han rejste til England. Fyn var længe forfordelt, men fik gennem faldskærmsmanden »Knud« fornøden kontakt. På Sjælland arbejdede en af modstandsbevægelsens pionerer, nuværende direktør for Chr. Erichsens Forlag Stig Jensen, utrætteligt med modtagelserne, og chefredaktør Åge Schoch havde fra foråret 1943 livlig kontakt med faldskærmsfolkene. Major Flemming Muus's indsats for sabotagen skal heller ikke glemmes, hvor ulykkeligt det end formede sig med ham siden hen. Special Forces-folkene var instruktions- og forbindelsesofficerer, ikke blot i efterretningstjenesten, men også for sabotørerne. Men de »aktive« folk kom fra hjemmefronten. Den danske sabotage adskiller sig på det punkt fra den norske. I Norge udførtes de fleste sabotager af norske Commandotropper fra England eller af englændere, som fik norsk assistance. Når de havde løst deres opgaver, blev de hentet tilbage til England. I Danmark satte faldskærmsfolkene arbejdet

Ole Geisler (f. 1913) afbrød 1935 sit studium til ingeniørexamen og rejste som kokkedreng med en af Ø. K.s både til Kina. Efter at have prøvet lidt af hvert blev han ansat i et dansk ingeniørfirma og arbejdede med brobygning. Da 9. april kom, brød Geisler af og satte kursen mod Kanada for derfra at være med i kampen for Danmarks befrielse. I 4 mdr. uddannedes han i den norske lejr »Little Norway«, hvorefter han kom til England og fortsatte den militære uddannelse. I februar 1943 landede Geisler i Nordsjælland, og så begyndte ingeniør »Axel Nielsen« sit arbejde. Med enestående dygtighed organiserede han hele det jyske modstandsarbejde. Gang på gang narrede han Gestapo, faldt i klørne på banden, men undslap og fortsatte, som om intet var hændt. Hans bedrifter kan ikke beskrives i få linier, dog skal nævnes, at han for sin indsats blev belønnet af den engelske konge med Distinguished Service Order - ordenen for fremragende tjeneste.

Stig Jensen, (f. 1898) tog studentereksamen fra Sorø Akademi, hvorefter han foretog adskillige rejser i studieøjemed til udlandet. Da han kom hjem, optog han arbejdet som reklamemand og journalist. Stig Jensen hører til pionererne inden for modstandsbevægelsen. Han kom tidligt i kontakt med Special Forces og ledede modtagelsen af våben allerede fra den første nedkastning i august 1942. Senere blev han medlem af Frihedsrådets sabotageudvalg, og under hele besættelsen var Sjælland hans operationsområde m.h.t. sabotage og våbenmodtagelse.

tilværelse i sin fødeby Odense, hvor han og hans folk til sidst dominerede i den grad, at Gestapo fra Husmandsskolen bogstavelig talt ikke vovede sig ind i byen efter mørkets frembrud. De rykkede først ud ved dagslys! »Walther« gik, mens politiet endnu var ved styret, ud og ind i dets kontorer, fremsatte sine ønsker og stillede sine krav, fik råd og vink og samarbejdede med politifolk, arbejdere og biskoppen selv. Til sidst fangede Gestapo hele hans familie, sprængte hans svigerfaders hus i luften, sendte de mandlige familiemedlemmer til Dachau og hans hustru og svigermoder til Frøslev. Selv slap han bort, skønt han var i svigerfaderens hus, da de stormede det. Han kastede sig bagover mod en lukket dør til gården, fik en maskinpistolsalve hen over sig, rullede rundt og løb gennem nogle haver. Til sidst hang han udmattet på et plankeværk, ude af stand til at rulle sig over og ned på den anden side. En tysker, der var i hælene på ham, trådte tilbage, tog sigte - og skød udenom.

»Walther« slap væk og lod næste nat nogle stikkeres villa sprænge. Han fik ordre om at melde sig hos BOPA i København for at deltage i havnesabotage. Man var da nået frem til 1945. Han havde klaret sig som sabotør i provinsbyen fra 1940! Ved en fejltagelse kom han til Sverige i stedet for ind i BOPA, men han vendte tilbage før befrielsen og præsterede det, ingen anden har præsteret: Han hentede sin kone

i gang og sørgede for forbindelserne, selve aktionerne sørgede man for herhjemme, og glippede forbindelserne til England, klarede man sig selv. Netop lokalkendskabet var ofte afgørende.

Det gjaldt især i Provinsen. Trods mange arrestationer klarede provinsgrupperne, frem for alt grupperne, i Odense, Ålborg og Århus, sig strålende krigen ud, og de mest fremtrædende sabotører fik Gestapo aldrig fat i, skønt de var kendt af hele byen. En mand som den tidligere nævnte Erik Olsen (»Walther«) førte en helt eventyrlig

ud af Frøslevlejren den 3. maj, simpelt hen ved ene mand at buldre på og præsentere sig som »Walther« fra Odense, der forlangte sin kone udleveret. Han henviste til en stikker fra Odense, som han vidste havde gemt sig i lejren, og vagterne blev aldeles paf og lod ham passere, og han hentede sin kone ud af kvindebarakken og ud til en bil, som han forsvandt med, før nogen fik tænkt sig om. Stikkeren flygtede rædselslagen ud af lejren med sin familie, sikker på, at kapitulationen var kommet.

I de fire år som sabotører i Odense udviklede »Walther« og hans folk sig fra amatører til nogle af de mest drevne eksperter i landet. Det var dem, der sænkede skibe i Odense Kanal og tappede benzinen af tysernes beholdere direkte ud i kanalen. »Walther« kendte terrænet som sin bukselomme fra drengsårenes røver og soldatertid. Han udnyttede det. Odense Havn er som bekendt forbundet med fjorden med en lang kanal, og her passerede tyske skibe eller skibe til tyskerne ofte mellem Scylla og Karybdis. Til sidst måtte tyskerne lade soldater marchere langs kanalbredderne, når vigtige skibe skulle ud. Det hjalp endda ikke. Sabotørerne fandt bl.a. på at fæstne en sprængladning til et tov, som færgemanden ved landsbyen Stige benytter til at hale sin båd over med. Når et tysk skib var over tovet, halede de det op og sprængte skibets bund! De saboterede på skibsværftet og i værnemagerværksteder, likviderede stikkere, kom og forsvandt. En af hemmelighederne var den, at de havde en af deres folk ved Gestapos telefonbord på Husmandsskolen. Han slog alarm, når der var udrykning!

En af »Walther«-gruppens mest fantastiske oplevelser var forsøget på torpedering af tyske hurtigbåde i Odense Havn efteråret 1943. Bådene lå ved kaj, stærkt bevogtet, over for Bogense-landevejen ved Næsbyhoved Skov. Sabotørerne fandt da på at fabrikere torpedoer, små, hurtigsejlende, primitive både - blot nogle planker med en påhængsmotor - og en stærk sprængladning, indstillet til eksplosion ved stød. De satte den første torpedo i vandet efter at have cyklet en 10 kilometers omvej med den, ud langs kanalen, over ved Stige og ind igen på den anden bred. »Torpedoen« startede nok så nydeligt. Det var bælgmørk nat, og de kunne kun se skumstriben. Ude i havnebassinet vendte torpedoen om! For fuld fart styrede den som en boomerang tilbage mod sit startsted, hvor sabotørerne stod. De sprang for livet, op over vejdæmningen, tyskerne opdagede, at noget var løs, og satte projektører på. I

samme nu, de så de løbende skikkelser, skød de med maskinkanoner. Torpedoen ramte dæmningens kant og eksploderede. Med granater og jord haglende ned over sig forsvandt sabotørerne ind i Næsbyhoved Skov. Planen var slået fejl.

Under Bestræbelserne for at lamme eksporten fra Odense Havn sænkede sabotørerne bl.a. »Røsnæs«, der senere kom til at spille en rolle i Køpenickiaden med de 29 bugserbåde, som lokkedes til Sverige. Ved en anden lejlighed sænkedes eksportbåden »Lindenau«. Denne gang brugte man ikke torpedo, men en hjemmelavet mine, en flydende sprængladning i en bilslange, 50 kilo engelsk sprængstof med elektrisk kontakt. Aktionen lededes af »Walther«, som havde fire mand med. Belært af tidligere erfaringer sendte tyskerne tropper langs kanalbredderne. Sabotørerne lå på de høje skrænter ved vejen ud til Odense Stålskibsværft. Eksplosionen kom tyskerne helt overraskende. Mandskabet om bord forsvandt under dæk i stedet for at betjene kanonerne, og dækningsmandskabet på landjorden kastede sig i grøfterne. Sabotørerne beskød dem med maskinpistoler og sendte dem en håndgranat, hvorefter de forsvandt. Trods overmagten fik tyskerne ikke engang en »afværgesejr«.

»Walther« var den mest fremtrædende blandt de praktiske sabotører på Fyn, tæt fulgt af den mand, som blev hans efterfølger, »Tonny«, en ung kommunist, som allerede i 1942 havde været i dansk fængsel for illegal virksomhed. En tredje fremtrædende sabotør, som dog blev slået ud på et meget tidligt tidspunkt, var tysker, oven i købet tysk jøde. Herman Waldmann hed han, og han var kendt som »Per«. Tyskerne fangede ham allerede i vinteren 1943, men utroligt nok overlevede han forhør og koncentrationslejrophold, endog Auschwitz-lejren, den frygtelige udryddelseslejr. Han blev fundet af amerikanerne og var da et rent skelet, men kom sig og vendte tilbage. Man havde for længst troet ham død.

Oven over og ved siden af disse første sabotører, som senere blev kommunisternes gruppeledere, udviklede sabotageorganisationen på Fyn sig hastigt. Største parten af æren for, at det hele klappede, tilkommer en faldskærmsmand, den tidligere nævnte »Knud«, hvis borgerlige navn er J. P. Carlsen. Han var, skønt dansk statsborger, britisk artillerikaptajn og droppedes ned i maj 1943. Han fik identitet som ingeniør og kaldte sig Knud Larsen. I løbet af få måneder var han en kendt figur i

Odense, mistænkt for værnemageri, en udpræget dagdriver, som drysede rundt på kafeer og hoteller. At det var spionage, sabotage og andet godt, han aftalte over sin gin og vermouthe, vidste Odense ikke noget om. Han var ikke længe om at finde de aktive folk i byen og heller ikke længe om at skaffe dem forsyninger og at hverve nye sabotører. Desuden fik han organiseret transporterne af nødlandede flyvere på det mest effektive, skønt man måtte passere Store Bælt hver gang. Knud Larsen fik mere »borgerlige« kredse interesseret i sabotage og skabte en gruppe, som til forskel for den kommunistiske senere betegnedes som den engelske. Han fik bl.a. fat i to folk, som senere spillede en stor rolle i selve ledelsen af det illegale arbejde på Fyn, Erik Frandsen og K. B. Munter, begge ingeniører. Som forbindelsesmand brugte han forretningsfører Åge Willumsen, som senere måtte flygte til Sverige. Man fik også kontakt med en fætter til faldskærmschefen Flemming Muus, grosserer Hans Muus. Mellem de to sabotagegrupper skabte han et udmærket samarbejde. Senere suppleredes grupperne med en særlig politigruppe under den kendte sportsmand Gunnar Christensen. Politiet

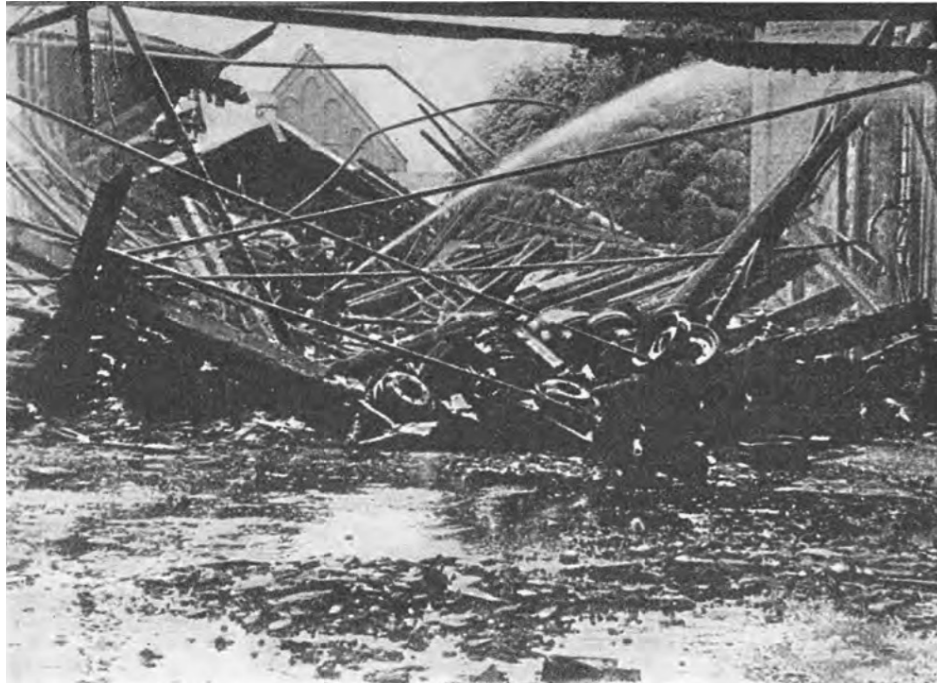

Holm Jensens Reparationsværksted for automobiler blev sprængt i luften den 11. juni 1944. Om natten var Odense Esso Service Station blevet angrebet, hvor 10 lastmotorvogne ødelagdes. Sabotørerne, der skulde tage sig af Holm Jensens virksomhed, holdt tidligt om morgenen en af Elektricitetsværkets biler op, tvang dens to mand ud af vognen og tog deres kasketter. Klokkeren var da 4,45. Tyve minutter senere røg reparationsværkstedet i luften, hvorved to sabotagevagter mistede livet.

var bl.a. fremtrædende i en stor sabotageaktion mod Lunde Flyveplads i det sidste krigsår. Gravkøer og lokomotiver blev sprængt, og man fik også beskadiget startbaner. Med militæret fik man samarbejde efterhånden, først med sprængkommandoen, senere, efter 29. august, med M-grupperne, under kaptajn Buch og afdelingsleder Christian Bro. Da man fik en regulær byledelse i Odense, blev ingeniør K. B. Münter odenseansk sabotagechef. Knud Larsen afløstes af faldskærmsmanden Hecht Johansen, som kom fra Sydafrika, og af kaptajn Jensen, der ret sent forlod Danmark for så at komme hjem igen med faldskærm. Fynsledelsen holdt til i en »Værnemagervilla« på Langelinie. Den var omdannet til et veritabelt fort og havde en hemmelig udgang, en 30 meter lang tunnel, som endte i en bunker, der var camoufleret som hønsehus. Fra den kunne villaen sprænges i luften. Gestapo havde det held aldrig at opdage »fæstningen«.

I krigens sidste stadium var de odenseanske sabotører formeret som udrykningshold, delt op i tre grupper med hver sin bil, og døgnnet rundt i kontakt med særlige telefonaflyttere. Det var dette udrykningshold, som medvirkede ved befrielsen af 20 sabotører og politiske fanger, som skulle flyttes fra Nyborg Statsfængsel til tysk koncentrationslejr, og det blev gentagne gange sat ind imod Gestapofolk, som havde foretaget anholdelser eller sat sig til at vente i en lejlighed. Hårdest gik det til, da udrykningsholdet gik til kamp mod et Gestapohold i ejendommen Lahmsgade 17. Syv minutters rasende ildkamp gav Gestapo flere faldne. Efter at Gestapos hovedkvarter, Husmandsskolen, var bombet, rykkede tyskerne ind på Grand Hotel - og sabotørerne ind i Gråbrødre Kloster lige over for. Efter en række observationer skred de til noget hidtil ukendt - de fangede stikkere, og holdt dem indespærrede, først i ruinerne af ejendommen Lahmsgade 17, hvor udkampen havde fundet sted, senere i en bungalow. Disse episoder udspillede selvsagt først i krigens sidste fase. Man havde til sidst en halv snes stikkere som fanger. De afhørtes af det illegale kriminalpoliti og blev holdt som fanger, til de efter kapitulationen kunne føres til arresten. Den illegale arrest blev opdaget af en stikker, men hans brev opsnappeles af postvæsenet, og han havnede selv i arresten.

En af de hårdeste aktioner, Odense-sabotørerne gennemførte, fandt sted 11. juni 1944, da Holm Jensens store reparationsværksted med tyskernes vognpark ødelagdes. En falsk opringning til Elektricitetsvær-

De forenede Automobilfabrikker i Pjenedamsgade, Odense, var første gang ude for en bombeeksplosion om aftenen den 14. september 1943. Der anrettedes ikke ringe materiel skade, men virksomheden kom dog hurtigt i gang på ny til glæde for tyskerne. Anden gang angreb man virksomheden natten mellem den 15. og 16. juni 1944. Ved den lejlighed opstod der en heftig brand, som lagde både vestfløjene og den vestlige del af værkstedsbygningen i aske.

ket havde tilkaldt to mand med en værkstedsvogn. Den blev standset, og de to mænd måtte af med uniformerne til sabotører, som derefter gik ind til Holm Jensen for at foretage »undersøgelser«. De lukkede kammerater ind. En sabotagevagt satte sig til modværge og blev dræbt, en anden gemte sig og omkom under ruinerne. Et stort antal tyske biler ødelagdes. Tyskernes svar var en kraftig bølge af Schalburgtage, rettet mod forretningsejendomme i Odense. Sabotørerne svarede med at ødelægge Dansk Akkumulator- og Elektromotorfabrik i Odense og at anrette betydelig skade i De forenede Automobilfabrikkers Monteringshal.

Gentagne gange rekognoscerede de odenseanske sabotører omkring Gestapos hovedkvarter, Husmandsskolen, så tydeligt, at Gestapo folkene ikke kunne undgå at se dem. Et par gange beskød de skolen. Ved en enkelt lejlighed stod et hold Gestapo folk og et hold sabotører over for hinanden ved højlys dag, på hver sin side af vejen uden for skolen. Gestapofolkene trak sig tilbage!

VIII

Nogle af de mest fantastiske sabotagebedrifter udførtes i Svendborg. Tyskerne benyttede Svendborg værfterne stærkt, og man koncentrerede sabotagegen om tyske skibe. Grupper under Ledelse af Stærmose, der senere kom i byledelsen, sænkede allerede 19. december 1943 en tysk »Sperrbrecher« på Svendborg Værft. Den blev hævet - og sænket igen i februar sammen med en slæbebåd og en 1800 tons minebåd. Kort efter ødelagde sabotørerne på andre værfter ved Svendborgsund to hurtigbåde, et minefartøj og en slæbebåd. I marts ødelagdes dieselmotoren til »Sperrbrecher«en, et billager etc., og 6. juni 1944 gik de, i samarbejde med en gruppe blandt værftsarbejderne, til en storstilet aktion mod værftet. I virkeligheden foretog værftets egen gruppe sprængningerne; men for at camouflere aktionen krøb to sabotører fra Odense over muren og holdt portneren op. Fire forskellige skibe fik sprængladninger og gik til bunds i løbet af en time under vildeste tyske panik. Den ulyksalige »Sperrbrecher« sank for tredje gang, to minefartøjer på ca. 800 tons gik samme vej, sammen med en forpostbåd. Og lidt senere sænkede man i havnen en tysk damper! Svaret blev Gestapo-razziaer, som kostede dyrt. Blandt dem, som blev taget, var sabotøren Poul Petersen Holm, der senere flygtede fra Frøslevlejren med hvid kittel og uniformskasket. Han blev fanget endnu en gang - og henrettet.

En række meget alvorlige Schalburgtager standsede ikke arbejdet i Svendborg. Sabotørerne gjorde statsisbryderne »Tyr« og »Thor« ubrugelige ved at fjerne maskindele, og man sprængte andelsslagteriets fedtkedler og Kogeri, Hårby Fjerkræslagteri etc. Svendborg udmærkede sig i øvrigt ved et særligt »Undergrundens Sikkerhedspoliti«, som bekæmpede stikkere, og som dannede skole for arbejdet i flere byer.

På Sydfyn koncentrerede sabotørernes arbejde sig i øvrigt om en tysk forsøgsstation ved Bøjden, nær Fåborg. Her ødelagde man november 1944 en stor transformator, senere et lyskasteranlæg.

Aktionen imod transformatoren, der var begyndelsen til noget, der opfattedes som en V2-station, men som sikkert snarere havde noget med et endnu nyere våben at gøre, formede sig aldeles fantastisk. Fåborg sabotørerne, hvoriblandt var den unge grev Lennart Ahlefeldt, som senere henrettedes, slæbte et færdigbygget trætårn, hvori dinglede en sprængladning med »blyant«, op ad en skrænt fra stranden ud for transformatoren, der var skarpt bevogtet. Den sidste strækning

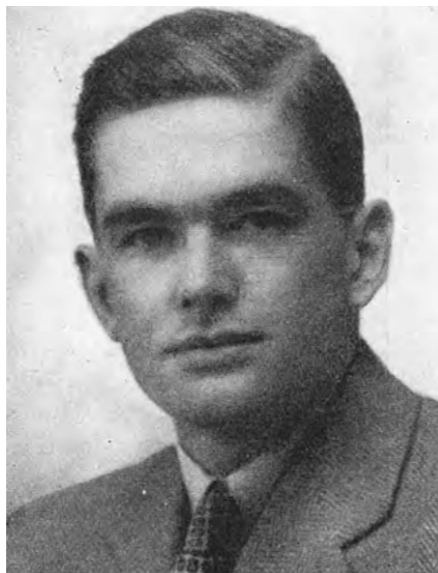

tilbagelagdes af Ahlefeldt og byle-
deren, løjtnant Toftager Hansen, i
løb. »tårnet« var ca. 3 meter højt.
De anbragte det op ad transforma-
toren og sprængte den så grundigt,
at tyskerne opgav at gøre mere ved
den og ødelagde den helt næste
dag. Forberedelserne til en forsøgs-
station blev dog fortsat, og englæn-
derne fandt efter kapitulationen en
del apparater af interesse i Bøjden.

I Ålborg tog voksne hurtigt ar-
bejdet op, da drengene var sendt
i fængsel. Man begyndte i det
små med sukker i jernbanevogens
smørekopper og sukker i cementen

på flyvepladsen. Rationerne strakte langt fra til i den periode - indtil
man fik fat i affaldssukker fra en brugsforening! En fysiklærer i Ål-
borg, Kjølsgård, fabrikerede brandbomber i sit køkken i foråret 1942, og
han eksperimenterede sig også frem til en art tids»blyanter« af kobber.
Disse brandbomber blev skjult i tyske skibe til Norge. Endnu et par fy-
siklærere hjalp til, en af dem skaffede gult svovl til pilespidser. Ålborg
sabotørerne skød med svovlpile mod tyske halmvogne på jernbaneter-
rænet - med stor succes!

Rigtig fart i arbejdet satte faldskærmsmanden Poul Jensen, som ud-
dannede 30 mand fra en kommunistgruppe. Man forsynedes fra ned-
kastninger i Rold Skov. De første virkelige sabotager var rettet mod
tyske skibe og mod cementproduktionen. De fandt sted med held i
maj 1943. I juli ødelagde man 6 lokomotiver og Ålborg Privatbaners
remise. Aktionen var meget dristig. Ti sabotører optrådte med masker
for ansigterne, holdt funktionærerne op og lagde deres bomber. En
modtagelse i Rold Skov førte til ildkamp, til drabet på bankassistent
Vangsted og til de store august-uroligheder i Ålborg. Efter 29. august
arbejdede sabotørerne med større dristighed. En af dem svømmede ud
til et tysk kranskib og sænkede det med en magnetmine. En anden
krøb over tagene frem til den tyske ortskommandantur om natten den
14. oktober og firedede bomber ned gennem skorstenen, een til hver eta-

Lennart Greve Ahlefeldt-Laurvig-Lehn (1916-1945) var uddannet ved landvæ-
senet og aftjente 1937-39 sin værnepligt
som gardehusar. I 1939-40 gjorde han tje-
neste som premierløjtnant. Fra 1943 var
han forvalter på Brahetrolleborg. Lennart
Ahlefeldt var med til at skabe den under-
jordiske bevægelse på Sydfyn og var selv
leder af den indtil sin arrestation den 8.
marts 1945. For hans store indsats kendte
tyskerne kun een straf: Døden. Han blev
henrettet den 28. marts 1945. I hans sid-
ste brev til forældrene, skrevet på selve
dødsdagen, står disse stolte ord: »Lov
mig, forældre, at I vil være tapre og glade,
tænk på, at det er godt for vores stand, at
vi havde en, der ofrede sit liv for danne-
brog«. Det er ord af en dansk adelsmand
- de gamle Ahlefeldters sande ætling.

ge. De var bundet til et ståltov. Varmen i skorstenen fik bomberne til at
eksplodere i kontortiden, så 12 blev såret.

Ålborg sabotørerne blev hårdt ramt ved den store Gestapo aktion i
Års mod et modtagehold, som henrettedes. I forbindelse med denne
sag løb Ålborg sabotørerne en kolossal risiko, idet de den 21. marts
1944 løb storm mod arresten i Kong Hansgade for at befri kammerater-
ne fra Års. Aktionen mislykkedes, og sabotagen lå stille til fordel for
rekonstruktions- og opbygningsarbejde til hen på sommeren 1944, så
gik det løs igen, til dels med nye folk. Man ødelagde bl.a. et par værne-
magervaskerier og en camouflagefabrik. I august-september gik det ud
over egentlige militære anlæg. Bl.a. ødelagde en svømmende sabotør 2
tyske hydroplaner, og man fik, ved at kaste bomber op på et tag, øde-
lagt en tysk fjernskrivercentral. 16. september ødelagde en fuldræffer
den tyske kraftstation ved havnen. I begyndelsen af november spræng-
te en enkelt mand, som var ansat på Flyveplads Vest, Thorkel Nielsen,
et tysk værksted i luften. Samme mand fik med 4 kammeraters hjælp
smuglet ikke mindre end 55 sprængbomber og 12 brandbomber ind
på flyvepladsen den 2. november 1944. Skønt han blev anholdt under
forberedelserne - tyskerne tog fejl og troede, at han stjal, skønt han jo
i virkeligheden kom med noget! - blev Planen gennemført. Med stor
forsinkelse sprang bomberne overalt på Flyveplads Vest. To hangarer
med i alt 40 flyvemaskiner brændte, og en del slukningsmandskab in-
debrændte. Flere tyskere omkom under forsøg på at demontere bom-
ber. En værkstedsvogn, som tyskerne vågede fantastisk over, gik med
i løbet sammen med officersmessen og et par værkstedsbygninger. Et
helt Par dage efter eksploderede tre flyvemaskiner i luften. Bomberne
havde alle været indstillet på 12 timer, men de forskellige tempera-
turer havde på de forskellige steder - specielt stærk frost natten til 3.
november - forandret tidsfristerne, så de strakte sig over flere dage.
Den arresterede sabotør blev hurtigt mistænkt og pint på det forfær-
deligste, bl.a. med salmiakspiritus i øjnene; men helt klar over hans
andel i katastrofen blev tyskerne ikke, og hans kammerater fik de al-
drig fat i. Han overlevede koncentrationslejroophold. Sabotagen gav det
allierede hovedkvarter anledning til et lykønskningstelegram direkte
til Toldstrup.

Ålborg sabotørerne led i 1944-45 meget alvorlige tab. Bl.a. dræbtes i
ildkamp »Kjeld«, alias Svend Ulrich Pedersen fra Silkeborg. Han blev

taget på sengen, men han havde sin pistol på sig. I sin sidste kamp dræbte han to Gestapo-mænd og sårede en, før han selv døde. I desperat hævnfølelse klædte tyskerne sabotørens lig nøgent og kastede det ud på en mark med en sprængladning anbragt i munden. Hovedet bortsprængtes. Blandt dem, som faldt, var også sabotøren Henrik Platou, Frederikshavn - politimesterens søn. Såret faldt han i hænderne på Gestapo, mens han var gemt hos en læge. Han blev henrettet i København.

Ålborgsabotørerne præsterede i vinteren 1944-45 det kunststykke telegrafisk at love englænderne at holde banen fri for tyske transportere i 7 døgn i træk. De holdt løftet. I dragter af hvid faldskærmssilke krøb de langs banelinien og sprængte den gang på gang for næsen af de desperate tyskere. Men det er et andet kapitel.

Vinteren gik til ende i et drøn af sabotage. Det var især bilværksteder og kraner, et valseværk etc., det gik ud over. Man sprængte værnemagerbiler efter hidtil ukendt målestok og sænkede et tysk orlogsfartøj. Så dristige blev sabotørerne til sidst, at de ikke veg tilbage for at angribe tyskerne direkte. En dag i foråret, da tyskerne havde fundet et våbenlager, blev de angrebet af 6 sabotører, som i bil jog forbi. Tyskerne havde 4 dræbte og flere sårede, sabotørerne, som blev forfulgt, kun een såret. Det var også Ålborg sabotørerne, som en marts-

Svend Ulrich Pedersen (1923-45) tog realeksamen i Silkeborg og gik derefter i lære som maskinarbejder. Allerede i 1941 kom han ind i illegal virksomhed og var med i et af de første sabotagehold, som dannedes på Silkeborgengen. I okt. 1944 blev »Kjeld« knyttet til en likvideringsgruppe i Ålborg, hvor han arbejdede sammen med bl.a. Platou og »Leif«, og heroppe overraskede Gestapo ham den 27. jan. 1945, da tre mand trængte ind i hans værelse. Under ildkampen dræbte han de to og sårede den tredje. Han søgte at undslippe ad en bagdør, men løb her på 7-8 mand og faldt for deres kugler.

Henrik Wessel Platou (1918-45) blev efter realeksamen landvæsenselev. Efter 1½ år til søs aftjente han sin værnepligt og kom 1940 ind i politiet. Sammen med »Leif« deltog han i det underjordiske arbejde, med alt hvad han kunne yde. Da Gestapo havde fået nys om hans illegale arbejde, måtte han tage til Sverige i 1944. Kort tid efter vendte han dog tilbage og genoptog arbejdet, men blev 14. febr. 1945 såret af den senere dødsdømte HIPO-mand Frants Erik Toft, og otte dage efter anholdt af Gestapo. Den 10. marts 1945 blev den unge forkæmper for Danmarks frihed henrettet i Ryvangen.

dag 1945 overfaldt kuskene på transportvogne i skovene ved Skørping for at belære værnemagerne om, at man ikke ustraffet rydder dansk skov til fjenden! De bandt kuskene og tvang dem til at spise deres eget finthakkede seletøj. Derefter nedskød de nogle heste og tvang så kuskene til bukseløse at ride på resten af hestene ind gennem Skørping by.

Det var næppe uden betydning for den nordjydske sabotages succes, at den som øverste leder havde Toldstrup, chefen for Region I, en mand med fantasi og et helt utroligt vovemod, som også gav sig udslag på mange andre felter af illegalt arbejde. Han arbejdede intimt sammen med Special Forces og havde egne radiotelegrafister, en hel vognpark o.s.v. Han satte rekord i våbenmodtagelser. Men det er også et andet kapitel.

Rekord i fantasifuldhed blev sat, da Ålborg sabotørerne i foråret 1945 sendte en »raketbombe« mod et tysk skib. De læssede en stjålen værnemagerbil med sprængstoffer, tændte lunten og startede bilen med kurs mod et bevogtet skib ved havnekajen. Det lå lavere end kajen, og da chaufføren var sprunget af vognen, rullede den lige ned på skibsdækket og ødelagde fartøjet! Hvis tyskerne havde anet, at Toldstrup havde fantasi nok til at holde en hel sabotørskole i gang, ville de også være eksploderet. Den startede som lejrskole på øen Vænø og fortsattes senere i Hadsten, til pastor Sandbæk blev fanget. Her gik jydske sabotører på »højskole«, op til 15 mand ad gangen!

IX

Århus var et naturligt centrum for megen sabotage, og her opnåede Flemming Juncker og »Axel« Geisler deres største resultater, og Toldstrup høstede sine første laurbær, inden han lagde Nordjylland under sig. Det var dog århusianere, som satte arbejdet i gang. En af pionererne var ingeniør Torvin, der sammen med sin hustru og svigermoder i et helt par år opererede med en aktiv gruppe, som han selv skaffede våben og alle andre forsyninger. Svigermoderen blev bl.a. benyttet til våbentransporter - hvem mistænkte vel en pæn ældre dame for at bære maskinpistol under skørtet? En del af de første sabotager og likvidationer i Århus blev udført af Torvins folk. Han havde selv direkte kontakt til København og kunne arbejde selvstændigt. Hen på året 1944 blev det dog for hedt for ham. Hans villa i Åbyhøj blev sprængt i luften af det tyske politi - den første aktion i sin art -, og man udsprede

derefter rygter om, at han var rejst til Sverige. I virkeligheden blev han i landet til befrielsen, men overgik til andre opgaver.

Da modstandsarbejdet i Århus kom ind under regionen, dannedes den såkaldte »5. kolonne«, en udfordrende titel. Gruppen og dens arbejde er velkendt fra sabotagelitteraturen. Den arbejdede som organisation fra sommeren 1943 til befrielsen og udførte, foruden meget omfattende jernbanesabotage, ca. 90 aktioner mod fabrikker, skibe, biler etc. Den udbyggedes til en hel lille hær på 14 afdelinger, hvoraf de 12 var egentlige sabotagegrupper, hver med sit arbejdsfelt. Chef var kaptajnløjtnant E. Fisker, der var blevet knyttet til Statsbanernes 2. distrikt efter 29. august. Hans næstkommanderende var officiant Amdisen. »5. kolonne« havde et langt mere militært præg end landets øvrige sabotagegrupper, og hvis befrielsen ikke var kommet, ville den i maj måned 1945 have udryddet Gestapo i Århus ved en regulær militær aktion. Tyskerne havde, efter luftangrebet på hovedkvarteret på Århus Universitet, slået sig ned i byens politistation i den indre by. »5. kolonne« havde planlagt storm på bygningen efter forudgående beskydning af bygningen med amerikanske mortérer. Man var så stærkt bevæbnet, at man med lethed kunne have skudt bygningen i brand.

Både i de første år, da kommunisterne, Torvins gruppe og enkelte andre opererede i byen, og senere, da »5. kolonne« besørgede det meste af arbejdet, blev der gennemført meget dristige aktioner. De første egentlige sabotager fandt sted i forsommeren 1942. Det var brandattentater, bl.a. på Statsbanernes Centralværksted. »Axel« Geisler slog sig ned i Århus i februar 1942 og fik snart i ordets bogstaveligste betydning direkte kontakt med København, idet han benyttede Privatbankens faste telefonledning mellem de to byer. Toldstrup tog senere samme idé op og brugte »Jyllandsposten«s direkte telefon til Københavnsredaktionen. Geisler fik efterhånden en hel stab i Århus og arbejdede samtidig intenst i Randers med »Hotel Randers« som hovedkvarter, idet han især interesserede sig for den jyske længdebanes sårbare punkt: Gudenå broerne. Tyskerne fik snart følgerne af denne interesse at mærke. Samtidig intensiveredes nedkastningerne.

Samarbejdet med Hvidsten-gruppen vil være kendt. Geisler fik, efter forgæves forsøg på at få sagkyndig militær assistance, kontakt med de eksisterende Århus sabotører, og dermed var hele apparatet i orden. Navnlig Århus sabotøren Willy Schmidt udførte en række fremragen-

Specialarbejderen Thorkel Nielsen havde uforstyrret sin gerning på Flyveplads Vest ved Ålborg, skønt han ville have befundet sig helt andre steder - hvis tyskerne havde kendt hans meriter! Han havde nemlig sprængt et mekanisk værksted på Lindholm i luften og derved fuldkommen tilintetgjort meget vigtige maskindele til reparation af flyvemotorer og radiomateriel. Men tyskerne anede intet derom, og Thorkel Nielsen kunne i ro forberede ødelæggelsen af Flyveplads Vest. Mens dette stod på, standsede man alt andet sabotagearbejde i byen, så man kunne få tilstrækkelig ro til løsningen af denne store opgave. Planer udarbejdedes over hele lufthavnen, beregninger foretoges m.h.t. det nødvendige sprængmateriale, i 14 dage sled man med disse problemer, inden man var parat til at gå i gang med fabrikation af sprængstoffet.

Så fulgte en tid, hvor dette blev tilberedt. Man æltede det oppe på et lille loftskammer og fik efterhånden 55 sprængbomber og 12 brandbomber færdige, smukt indpakede som frokostpakker. Thorkel Nielsen havde imidlertid fået dannet en 5-mands gruppe af pålidelige folk blandt flyvepladsens arbejdere, og nu begyndte man at lægge »frokosten« ud - et meget risikabelt job, da ingen af arbejderne havde noget at gøre der, hvor pakkerne skulle anbringes. En vagtmand fattede mistanke til en af gruppe-medlemmerne; men han snoede sig fra det under forhøret, og alt kom på plads i rette tid. Den 2. november 1944 kl. 12.30 var forberedelserne afsluttet, og sprængblyanterne trykket ind. Eksplosionerne skulle finde sted kl. 1.30 nat. Teksten fortæller om det strålende resultat, der blev opnået. Først i tiden fra 3.-5. november fandt detonationerne sted, og et tysk minørhold, som havde haft held til at finde en ueksploderet bombe i en hangar, kludrede med den ved demonteringen, så både en oberführmeister og to af hans hjælpere røg i luften. - Det var sabotørernes tak til R.A.F., fordi Århus-universitetet var blevet bombet. Og fra England kom overkommandoens lykønskning til de modige mænd, som havde gjort nye R.A.F.-angreb på Ålborg unødvendige: »Congratulations to you and all concerned in operation against Ålborg Aerodrome stop. You could not have made a better acknowledgement to the R.A.F. for their attack of Gestapo Århus«.

de bedrifter. Han faldt i ildkamp med Vagterne på et tysk militærdepot, efter at et århusiansk kærestepars utidige nysgerrighed havde bragt sabotørernes angrebsplan til at strande. Det skete natten til den 28. maj 1943, Århus sabotørernes hidtil største nat. Dens program omfattede 10 forskellige sabotager. Blandt den følgende periodes meget virkningsfulde sabotager skal nævnes ødelæggelse af Århus Motor Co.s transformatorstation og sprængning af havnens 25 tons kran, der blev brugt til losning og ladning af krigsmateriel. Den rutschede ud i havnebassinet. I samme periode isoleredes byen for første gang helt af jernbanesabotage, op til 50 eksplosioner på een nat.

Ernst Fisker (f. 1911) gik efter studentereksamen 1931 militærvejen, udnævntes til premierløjtnant 1936 og specialiserede sig inden for våbenteknikken. Efter interneringen i efteråret 1943 trådte Fisker ind i det illegale arbejde og blev p.g.a. sine erfaringer og dygtighed fra juni 1944 leder af sabotage, våbenmodtagning og -fordeling i Århus. Efter 5. maj udnævntes han til chef for en sprængningskommando og gjorde siden tjeneste ved Hærens tekniske Korps i København.

August urolighederne var også ret kraftige i Århus, hvor de begyndte med demonstrationer i anledning af den første sabotørhenrettelse i Danmark. Den ramte Århus sabotøren Poul Kjær Sørensen, som var blevet fanget i Rold Skov, da bankassistent Vangsted fra Ålborg mødte døden. Det kom her til voldsomme sammenstød mellem befolkningen og tyske tropper. I perioden efter 29. august havde Gestapo held med sig, så sabotagearbejdet lammedes næsten helt, og hele efteråret og vinteren 1943 blev meget vanskelige, især da tyskerne fangede tre faldskærmsfolk og ved tortur fik mange oplysninger. Katastrofen i Århus fik virkninger mange andre steder i landet, bl.a. for fru Monica Wichfeld. At arbejdet kom i gang igen i de første måneder af 1944,

Willy Schmidt (1920-43) blev i foråret 1943 fra kommunistisk side i Århus opfordret til at indtræde i en gruppe med »særlige opgaver« for øje. Disse opgaver bestod i sabotage, og en række vellykkede aktioner blev resultatet af gruppens arbejde, bl.a. flere store skibssænkninger. Under sabotageforsøg på tyskernes depot i Ole Rømersgade den 27. maj 1943 blev Willy Schmidt skudt ned af en sabotagevagt, som dog selv blev dødelig såret af sin modstander.

Det var et modbydeligt job »5. kolonne« påtog sig, da de skulle sprænge det tyske kanonreparationsværksted og Søminedepot i Århus i luften. Vejen gik gennem en ca. 70 m lang WC-kloak fra Møjlgade til »Triangel«s bygning på Kystvejen, hvor værkstedet og depotet var installeret. I næsten uudholdelig stank måtte de tre mand, som var udset til foretagendet, kravle gennem kloaken for at få anbragt den store ladning Donarit (stjålet fra tyskerne selv) på rette plads. Fem kvarter varede opholdet i kloaken. Så var det overstået. »Kloak-sabotørerne hoppede på deres cykler og forsvandt i spredt orden mod svømmehallen«, fortæller redaktør Sven Hauerbach i sin bog »5. kolonne«. »Netop som de stod under den varme bruse og nød situationen, rystedes bygningen af det voldsomme brag fra Triangel-bomberne. Tidsblyanten var sprunget lidt senere end beregnet - måske p.g.a. fugtigheden i kloaken. Ved aktionen gik ingen danske menneskeliv tabt. Reparationsværkstedet blev ødelagt for adskillige måneder, og Østbanen var blevet afbrudt. Kloaken blev slået op i 12-15 meters længde på begge sider af bygningen, hvorved kørebanen på det afspærrede havneteræn blev ubrugelig for et stykke tid. Der var flere sårede tyskere på området, hvor der i øvrigt herskede total forvirring. Attentatet var kommet fuldstændig bag på tyskerne. Ved en tilfældighed var et stort parti søminer, som havde ligget i værkstedet, netop blevet fjernet aftenen før - men havde de været der ... !«

skyldtes ikke mindst Flemming Juncker, under reorganiseringsarbejdet blev han så hårdt eftersøgt, at han til sidst bogstavelig talt flygtede ud af et hus, når Gestapo kom ind. Han måtte fortrække via Sverige til England og afløstes først af Toldstrup, senere af generalmajor Bennike, der var kommet til Århus som instruktør nogen tid før.

Blandt »5. kolonne«s største bedrifter var ødelæggelsen af den tyske meldecentral i Handelsbanken over for det nye rådhus. Forklædt som teknikere fra belysningsvæsenet spionerede sabotørerne i bygningen, indtil de havde planen klar. De hængte sprængstof ned til de tyske lokaler gennem en nedfaldsskakt fra kantinen i De samvirkende danske Mejeriforeningers kontorer oven over tyskerne! Til et tysk værksted for våbenreparationer i Århus Nordhavn trængte sabotørerne - ledet af landinspektør Westy Larsen - frem gennem byens kloakledninger, en fem kvarters vandring og kravletur i slam og affald. Værkstedet gik til himmels, efter at sabotørerne havde ledet vandet bort fra ledningen under bygningen. Endnu mere fantastisk var et forsøg på at sænke flere tyske skibe på een gang. Man anvendte i denne aktion ikke sabotører, men såkaldte »frømænd«, danskere, som var kommet sejlene fra Eng-

land med en af krigens hemmeligheder, det såkaldte frømands-udstyr, som kun særligt uddannede commando-tropper benyttede. Det var gummidragter med særligt konstruerede »hænder« og »fødder« og anordninger, som gjorde det muligt at blive under vand - i virkeligheden en dykkerdragt til undervands-svømmere. »Frømændene« fik anbragt deres bomber og slap levende fra aktionen, skønt de blev opdaget og beskudt, men bomberne sprang ikke. Eksperimenter viste senere, at sprængblyanterne ikke havde kunnet tåle søgangen under sejladsen fra England! Det er det eneste tilfælde, hvor »frømænd« har arbejdet selvstændigt uden kontakt med allierede styrker.

Århus sabotørerne gennemførte, i lighed med Ålborg sabotørerne, en straffeekspedition mod arbejdere på tyske flyvepladser. De angreb på landevejen arbejdertransporter fra den store Tirstrup Flyveplads, fangede 54 mand, røvede og afbrændte alle deres penge, ødelagde deres bukser og sendte dem bukseløse på hovedkulds flugt ud i omegnen med skræmmeskud. Det virkede meget kraftigt! De erobrede transportbiler ødelagdes undtagen een, som man tog med sig. På hjemvejen kom denne bils mandskab i kamp med tre tyske officerer, hvoraf de to dræbtes på stedet. Ved en anden aktion - anbringelse af tidsindstillede bomber i de tyske befæstningsanlæg omkring Århus og udlæggelse af advarselssedler til arbejderne - lammede man fuldstændigt det tyske befæstningsarbejde. Alle arbejderne flygtede og holdt sig borte resten af krigen. 4. april 1945 afsporede et tog med arbejdere på Djursland. 2 dræbtes og 18 såredes hårdt.

X

Det vil føre for vidt således at gennemgå by efter by, men det er rimeligt at nævne nogle enkelte større aktioner. Esbjergsabatørerne ødelagde således Gestapos hovedkvarter og sparede byen for et luftangreb. Kort

Børge Thing (f. 1917) er blikkenslager af profession. Sit had til nazismen omsatte han i aktiv kamp mod de tyske undertrykkere. Sammen med nogle kammerater dannede han en lille gruppe, der søgte at lægge tyskerne så mange hindringer i vejen som muligt. »Brandt« lagde efterhånden alt andet arbejde til side. Hans kone og lille datter blev sendt til Sverige, mens han selv avancerede i gruppen fra menig via gruppefører og delingsfører til leder af BOPA, som blev gruppens navn. »Brandt« var den fødte leder, hans personlighed og dygtighed i arbejdet gjorde ham agtet og afholdt. Skønt chef for BOPA var han med i ildlinien, sled sammen med sine kammerater, delte farer og spænding - og glæden efter veludført handling. Der blev mange gange stillet store krav til hans konduite - eventyrlig er således hans flugt den 9. maj 1944 på vej mod Dagmarhus under tysk eskorte og hans færd henad vogntagene på et kørende jernbanetog efter en mislykket aktion. Som en af de få, klarede »Brandt« sig gennem hele kampens tid. Efter befrielsen udnyttedes hans gode evner inden for den danske hær.

Knud Gainst Pedersen (f. 1919) gik på Sorø Akademi fra 1936-39, blev 1940 rekrut i Sønderborg, kornet 1941 og løjtnant af reserven i april 1943. Efter interneringen på Hindsgaul kom Gamst Pedersen i forbindelse med Lillelund og »Holger Danske«. Rask og uforfærdet deltog han i gruppens aktioner, hvor hans skydefærdighed blev udnyttet til fulde. Fra februar til juni 1944 var han gruppens leder. Skønt kendt og efterlyst af Gestapo nåede han gennem kamptiden uden at falde i tyskernes kløer, og den 5. maj kunde »Knudsen« igen træde frem i dagslyset. Senere vendte han tilbage til hæren og udnævntes 1. juni 1946 til premierløjtnant.

tid før kapitulationen gennemførte man aktionen. En gasværksarbejder, Børge Andersen - han var for en gangs skyld ægte - tog tyskernes gasmåler ned og satte en anden, der var fyldt med sprængstof, op. Hovedkvarteret - Højskolehotellet - sprang i luften, og flere Gestapofolk dræbtes. I efteråret 1944 ødelagdes det store Bruhns Autoværksted i Esbjerg med een stor bombe.

I Grenå standsede man et stort værnemagerarbejde (bygning af et undersøisk bolværk, der skulle spærre havnen) ved at ødelægge entreprenørens ejendom og give

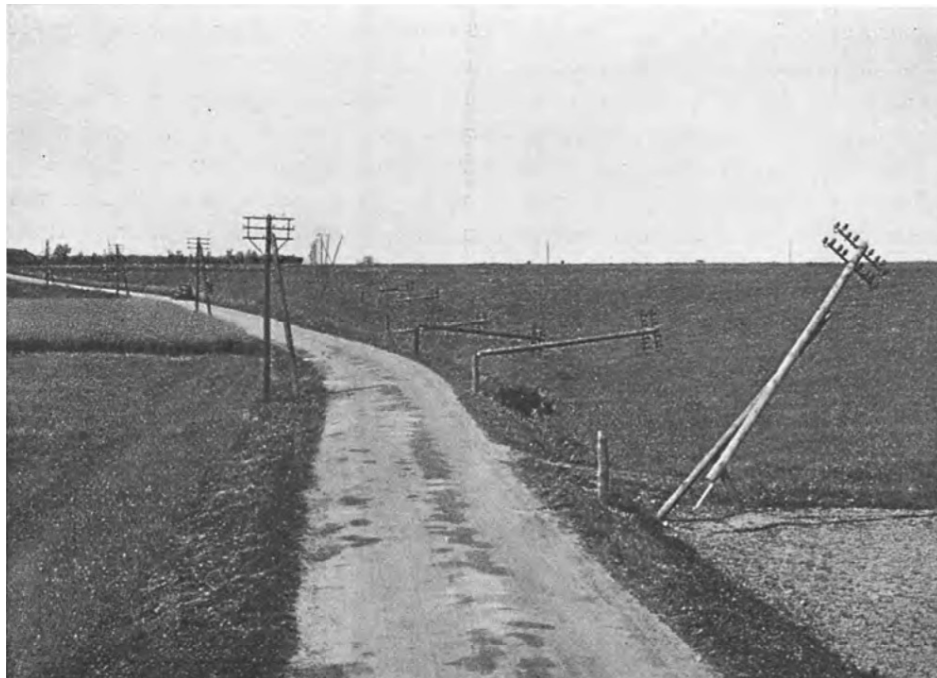
ham en endnu alvorligere trusel med på vejen, da han flygtede.

»Den sjællandske organisation« gav sig også af med sabotage i den sidste del af besættelsestiden og var bl.a. mester for tyveriet af 105.000 liter benzin fra Kastrup Lufthavn. Dem sendte man helt enkelt ned til Stevns med et af Statsbanernes godstog, pumpede det op i D.D.P.A.s tanke og fordelte det senere i ro og mag! En gruppe fra Korsør gennemførte i samme periode et lige så fantastisk ammunitionsrøveri. De satte stopsignal for et tysk tog ved Forlev, nedkæmpede det tyske vagtmandskab og læssede en lastbil fuld af ammunition ved en vejoverskæring nær stationen.

Tilbage er herefter at berette om de to store sabotageorganisationers arbejde efter rekonstruktionen af »Holger Danske« i efteråret 1943 og i store træk at skildre nogle typiske aktioner. BOPA klarede sig bedst fri af Gestapo, skønt denne organisation i det sidste halvandet år af besættelsen gennemførte de største aktioner. Børge Thing (Brandt) blev fanget een gang, men slap bag om en sporvogn og op på en kørende taxabil, og væk var han. Han var, sammen med »Flamme« og Flemming Muus (»Jørgen«), den mest jagede af undergrundens folk, men blev ikke fundet, skønt han ikke blot planlagde, men også meget ofte ledede BOPAs aktioner. En af grundene til, at BOPA klarede sig så godt igennem, var den strenge opdeling i femmandsgrupper under gruppe-

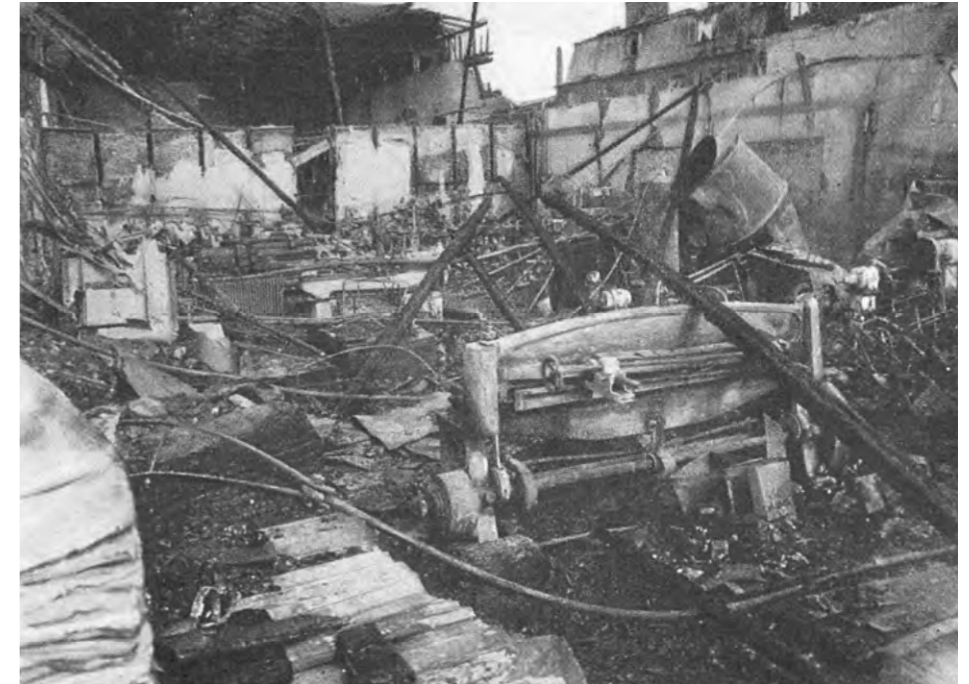
Hvor var vi ikke rasende, når de tyske støjsendere ødelagde aflytningen af B.B.C.'s danske udsendelse for os! Vi triumferede, når en støjsender blev ødelagt. Her går det ud over en, som lå på Amager.

På landevejen øst for Bakkegård ved Tune oversavedes telegrafpælene den 30. maj 1943.

Mod Nordbjærg & Wedels arbejdspladser blev der gentagne gange rettet sabotage. Således brændte den 8. januar 1943 bådepladsen i Skovshoved.

Og sådan så der ud i »Always« efter bombeeksplosionen den 13. maj 1944.

ledere, som to og to stod under en delingsfører, der igen havde kontakt med Børge Houmann eller - senere - med sabotageudvalget. Blandt de mere kendte BOPA-folk skal nævnes maleren Folmer Bendtsen og politifuldmægtig Andresen, som ledede den fantastiske bortførelse af alle Sjællands bugserbåde i 1945.

BOPA udførte bl.a. aktioner mod reparationsværkstederne på Kløvermarken, Globus, Industrisyndikatet, Nordwerk, Torotor og den største af aktionerne mod B. & W., som også blev saboteret af en K.U.-gruppe i samarbejde med kadetter, og af »Holger Danske«. På BOPAs liste står desuden Always Radio og krydseren »Nürnberg«. De fleste BOPA-aktioner udførtes med sprængstof, som var røvet herhjemme, franarret tyskerne eller lånt af andre grupper. Det meste engelske stof gik til »H. D.« eller militæret.

»Holger Danske« gennemførte aktioner mod Always Radio, Nordwerk i Ryesgade, American Radio Co., Industrisyndikatets filial i Hellerup, Bohnstedt-Petersens Flyvemaskinfabrik i Frihavnen og kaprede - efter aftale - Storebæltsfærgen, som sejlede til Sverige. Organisationen var særligt virksom i kampen mod Sommerkorpset, Hipo og stikkere og dræbte, som tidligere nævnt, over 200 stikkere. Den kraftigste aktion af denne art var et angreb på Værløse Flyveplads, hvorunder fangne Sommerfolk ubarmhjertigt henrettedes på stedet, den mest fantastiske nedskydningen af Hipochefen Erik V. Petersen, som blev skudt fra et af de kendte gadereparations-telte, som man simpelt hen slog op uden for hans gadedør og brugte som skjul, til han kom ud af døren med livvagt!

Som rejsehold, organiseret af Jens Lillelund, deltog »H. D.«-folk i aktionen mod Varde Stålværk, Frichs Fabriker, Schalburg korpsets hovedkvarter i Århus etc. plus en del jernbanesabotage, derunder den voldsomme ødelæggelse af et tysk godstog ved Herning, hvor tyskerne mistede 8 mand og havde 109 sårede, medens 40 godsvogne med flyvemaskinmotorer og Biler afsporede.

»Holger Danske«s ledelse var udsat for hårdere vanskeligheder end BOPAs og skiftedes flere gange under krigen. Jens Lillelund blev forrådt af stikkere fru Delbo og, efter det første attentatforsøg imod hende, så hårdt eftersøgt, at han blev sendt til Sverige i december 1943. Han vendte tilbage i foråret 1944 for at reorganisere »H. D.«, som var i nye vanskeligheder, rejste så til Århus og skabte to rejsehold, samtidig

med at han påtog sig andet arbejde, og endelig rejste han - efter at være afløst af faldskærmsmanden Hedegård - via Stockholm til England for at blive specialuddannet sammen med et hold danske sabotører, som skulde kastes ned bag tyskernes linier i tilfælde af invasion. Han kom hjem i Special Forces-uniform. De Lillelund-Hedegårdske Rejsehold gik ind i »5. kolonne« i Århus.

Ledelsen af »H. D.« overtoges efter Lillelund af brødrene Staffeldt, som blev stukket og fanget allerede i februar 1944. Jørgen Staffeldt døde i koncentrationslejr, mens Mogens ved en fejltagelse blev løsladt fra Frøslev efter 8 måneders fangenskab. Han rejste til Sverige og blev sekretær for Ebbe Munck.

Fra februar 1944 og til Lillelunds tilbagekomst lededes »H. D.« af »Knudsen«, løjtnant Gamst Pedersen, der havde tjent sine sporer ved nogle af de farligste aktioner, hvorunder det kom an på skydefærdighed. Bl.a. var han i lange tider i hælene på Max Pelving. I hans tid gennemførtes bl.a. den kuriøse demonstration med de 21 salutskud i Ørstedsparken for den nyfødte prinsesse, salutskud med sprængladninger, lidt for rudeknusende, men vel alligevel nok af en vis betydning over for de befolkningslag, som troede, babotører og kommunister var eet og det samme. »H. D.« kom ud for alvorlige vanskeligheder, bl.a. fordi arrestationerne var så hyppige, at der af Lillelunds 6 grupper til sidst kun var resterne af gruppe V tilbage. Desuden fandt man, at »H. D.« fik for stærkt præg af Dansk Samling. Da Lillelund kom tilbage, reorganiseredes grupperne med tilgang fra illegale bladgrupper etc., bl.a. suppleredes Gruppe V op med den dræbte Leif Bruhn Petersens gruppe, som før havde samarbejdet med Studenternes Efterretningstjeneste. Noget senere gik to af organisationen »Hjemmefronten«s aktive grupper ind i »H. D.«, og fra BOPA kom skolelæreren Knud Larsen, »Bergstrøm«, med en hel gruppe forrygende sabotører i god træning. Han blev »H.D.«s nye chef.

Det lykkedes tyskerne at fange Knud Larsen i grosserer Bomhoffs villa på Harsdorffsvej i København. De henrettede ham og sprængte huset i luften. Hans død var et meget stort tab for sabotagearbejdet.

Nogen direkte efterfølger fik »Bergstrøm« ikke. Skoledrengen »Anders«, Teglers, var nærmest til det, men ønskede ikke at stå alene, og det blev så til et firemandsråd, som nogle gange skiftede personer på grund af arrestationer etc., men som holdt kontakten opefter til Frode

Det var almindeligt at se brandskær ud over Københavns havneområde. Her er det et pakhuis, som tyskerne har beslaglagt i Frihavnen, der brændes af.

Og her er en sabotagebrand på Nordhavnsværftet. En sådan blev antændt mere end en gang. Og det blussede godt i det gamle tømmer.

Jakobsen gennem prokurist Villadsen, der sådan set blev den egentlige chef.

Grupperne arbejdede meget selvstændigt. De fremtrædende ledere var fra »Bergstrøm«s arrestation: Overbetjent Berthelsen, der senere såredes og måtte tage til Sverige, »Anders«, Teglers, som blev fanget, men spillede sindssyg og senere befriedes af sine kammerater, lægen Jørgen Røjel, der også blev fanget, men senere flygtede fra Frøslev, skjult i en brødkasse, overbetjent Harald Petersen fra Helsingør, overbetjent Kieding fra Frederiksberg, som begge klarede den krigen ud, og endelig Kisling fra Falcks Redningskorps, den eneste, som bevarede legaliteten til det sidste. Hertil kom kaptajn Brøndum, som »deserterede« fra brigaden, hvis ledelse chikanerede ham på grund af hans »for tidlige« illegalitet. Han rejste tilbage til Danmark sammen med Røjel, som også forsvandt fra brigaden. Man forsøgte efter krigen at få dem tiltalt, bl.a. fordi de havde »stjålet« våben - de eneste våben fra brigadens depoter, som under krigen kom til at koste tyskere livet!

I løbet af efteråret 1944 voksede »H. D.« så til en organisation med 7 afdelinger, delt op i seksmandsgrupper med to gruppeførere under en delingsfører og to delingsførere under en afdelingsleder. I krigens sidste periode deltes styrken, som var vokset til 475 mand, op i 3 kompagnier, omfattende 10 afdelinger. Som bevis på, hvor stor tabsprocenten var, skal nævnes, at af de 475 mand havde ingen været med i Tom Søndergårds gruppe, og kun 2 var fra Lillelunds oprindelige seks grupper. En stor del var naturligvis fanger, men over 60 var faldet. Af dem hviler 29 i Ryvangen, og blandt dem de tre mest kendte sabotørnavne: »John«, »Flamme« og »Citronen«. Det gik på et vist tidspunkt, i oktober-november 1944, så hårdt til, at Gestapo triumferende lod forkynde i aviserne, at nu var »Holger Danske« rullet op, knust, udslettet!

Et par ord om de fire »Holger Danske«-folk vil give et lille indtryk af, hvad det var for folk, man rekrutterede som sabotører.

XI

»John« var matematiklærer. Svend Otto Nielsen hed han. Han var en moden mand, en elsket lærer og et aldeles frygtløst stykke mandfolk, der tilsyneladende ikke havde nerver. Det er vist en anerkendt sag, at virkeligt mod er at være bange og at gøre tingene alligevel. »John« sagde selv noget lignende, engang problemet blev diskuteret. Selv var

han »kold«, den største kompliment, en illegal kunne få under krigen. Han var en Tordenskjoldtype, der helst skulle have faren forenet med humor. Han præsterede - blot for eksperimentets skyld - at få en tysk soldat på en sporvogn til at holde en færdigpakket sprængladning, mens han fik Ild på en cigaret, og da han havde været med til at »lægge« American Radiofabrik »ned«, udgav han sig over for sabotagevagterne for journalist fra »B.T.« og interviewede dem om alt det, de havde tænkt sig at gøre ved det fejge rak til sabotører, hvis de

nogen sinde så dem igen. Den næstsidste nat, han var på fri fod, udførte han en bedrift, tyskerne aldrig opdagede. Sammen med en flyvemekaniker, som tilhørte Frihedsbevægelsen, Knud Helge Hejl, sneg han sig ved nattetid ind på Kastrup Flyveplads for at effektuere en britisk ordre om et pejleapparat fra en natjagerflyver, noget i retning af radar. Hejl blev opdaget og ført over til den tyske vagt, hvor han efter flere timers forløb klarede sig fri, fordi han kunne give en forklaring på sin tilstedeværelse. »John«, som ikke var blevet opdaget af patrouillen, læssede to mands oppakning på sig og krøb på alle fire fra hangarerne ned til den sydlige ende af flyvepladsen. Natjageren måtte han opgive. Han skød en tysk vagt med lydløs pistol og slap ud af flyvepladsen med sprængladninger og det hele. En dansk politimand attrapperede ham, men havde ikke mere at spørge om, da han så udrustningen. »John« ringede efter en bil og forsvandt ind til byen.

»John« blev hårdt såret, da han og Lillelund blev forrådt af stikkeren fru Delbo, som de havde overnattet hos. Det skete den 9. december, og det kom til den kendte kamp i Ryesgade. Lillelund undslap. »John« såredes, men dræbte, liggende på Stenbroen, en Gestapo-mand. Man slæbte af med ham, og i lange tider troede Frihedsbevægelsen, at han var død. Det viste sig, at tyskerne holdt ham indespærret i Vestre Fængsel, uden at han fik lægehjælp. Han lå lammet på en madras, og han

Knud Larsen (1911-44) dimitteredes i 1932 fra Tønder Seminarium og virkede så et par år som lærer i Nordslesvig, indtil han i 1934 kom til Københavns skolevæsen, hvor han 1936 fik fast ansættelse ved Hellig Kors Skole. Hans evner som lærer var fremragende og elevernes tillid til ham urokkelig. Han var født idealist. »Skal vi overvinde skepticisismen og materialismen, må vi lære at tro og at ofre - ofre alt, om det så er livet«, sagde han længe før besættelsen. Og disse stærke ord omsatte han i handling, da tiden var inde. I foråret 1944 trådte han ind i »Holger Danske«, hvis chef han blev i juni måned. Hans omsorg for hvert enkelt medlem af gruppen knyttede dem alle til ham i dyb trofasthed. Den 4. september fangede Gestapo ham, og allerede fem dage efter døde han i Vestre Fængsel. Årsagen behøver næppe at antydes. Han ligger begravet hos sine landsmænd og kammerater i Ryvangen.

Svend Otto Nielsen (1908-44) havde prøvet lidt af hvert, bl.a. været ude at sejle, før lægen påbød ham at søge et stiltfærdigt erhverv. Han tog lærereksamen fra Ranum og blev senere knyttet til Skovshoved Skole som matematiklærer. I 1941 trådte »John« ind i modstandsarbejdet. Hans uforfærdethed og den dristighed, hvormed han styrtede sig ud i de store opgaver, var beundringsværdig. »John« blev fældet af stikkeren fru Delbo. Han flygtede fra Gestapo sammen med Lillelund, men blev såret. I sidste øjeblik før han styrtede sammen, ramt af 8-9 skud, nåede han at skyde en af sine forfølgere ned og såre en anden. For »John« blev de følgende dage et sandt helvede. Overladt til sig selv i en celle i Vestre og uden lægehjælp led han umenneskelige smerter; hver dag blev han hentet til forhør, hvor man underkastede ham en ubeskrivelig form for tortur. Hans ånd, kunne tyskerne dog ikke knække! Den 26. april om aftenen blev han båret op på Dagmarhus, og krigsretten dømte ham til døden. Den 27. om morgenen slæbte man en af modstandskampens største skikkelser ud til marterpælen, hvor de fik stablet ham op, så han kunne blive skive for deres fejge udåd. (Juncker-Jensen fot.)

ikke for tidligt, og der er grænser for mod« .

Endnu mere fantastisk formede »Citronen«s liv - og død - sig. »Citronen«, Jørgen Hågen Schmith, hed oprindeligt »Citroën-Schmith«, fordi han arbejdede på Citroën-Fabrikkerne og til forskel fra »Spræng-Schmidt«. Han begyndte helt privat som sabotør med at putte sukker i benzinen i de tyske vogne. Han var, som tidligere fortalt, en af de oprindelige »Holger Danske«-folk, selv om han ikke var blandt de allerførste. I perioden efter Tom Søndergårds afrejse arbejdede han med flygtningetransporterne. Han var gentagne gange i Sverige og hjalp bl.a. »Tom« (Robert Jensen), men snart vendte han tilbage til sabotage, hans egentlige felt. Mekanisk snilde, et utroligt vovemod og en fantastisk idérigdom gjorde ham til den fødte sabotør. Han yndede at optræde i forklædninger og opererede gentagne gange som O.T.-mand, tysk soldat eller dansk politibetjent. Hans humør, der var i pagt med det bedste i ærkekøbenhavnsk psyke, var smittende, selv i farlige situationer. Forklædningen blev til sidst hans ulykke. Med en våbentransport kørte han den 19. september, sammen med en ven, intetanende ind i tyskernes jagt på danske politifolk. Han var i polituniform! Tyskerne, der ikke havde nogen mistanke om, at uniformen ikke var ægte, »internerede« politibetjenten på Fælledvejens Politistation og satte en Schalburg-mand til at passe på ham. »Citronen« blev fuldstændig

hvidglødende af raseri over aktionen og besluttede sig til at flygte. Schalburg-manden skød og ramte ham i ryggen. »Citronen« blev såret dødeligt. En dansk ambulance blev tilkaldt for at føre ham til feltlazarettet. Så langt kom man aldrig. »Citronen« lå på båren, mens Schalburg-manden sad ved siden af for at passe på sit offer. »Citronen« besluttede at dræbe ham. Han havde ved særlige lejligheder altid mere end een pistol på sig og var, trods afvæbningen på politistationen, stadig bevæbnet. Da han kunne regne ud, at kuglen ville gå gennem væggen ud til førerhuset, bad han om vand og fik vognen til at stoppe. Mens ambulancefolkene gik ind i et hus efter vand, dræbte den sårede sin vogter. Han var for svag til at kunne flygte, men ambulancefolkene tøvede ikke med at bringe »politibetjenten« i sikkerhed. Han kom ind på et dansk hospital. En blodtransfusion reddede hans liv, og man sendte ham til hans ven, ingeniør Strøm Tejsen, hvor også »Flamme« holdt til. Herfra udsendte »Citronen« trykte kort til sine venner med teksten:

»J. Schmith, p.t. syg, vin, tobak og blomster modtages. Kranse frabedes«.

»Citronen« kom sig langsomt. Men »den sorte 14. oktober« ramte skæbnen ham. Strøm Tejsen var med i gruppen »Speditøren«, der samarbejdede med »De frie Danske«. Aktionen mod denne gruppe gik af stabelen den 14. oktober og strejfede også »Speditøren«. Gestapo kom efter Strøm Tejsen hen på aftenen. Han var ikke hjemme, da de trængte ind. Til stede var kun »Citronen«, der lå til sengs, og en ung sygeplejerske, som passede ham. Hun blev skubbet til side nede i entreen af to Gestapofolk, som begyndte at undersøge huset. Da de nærmede sig »Citronen«s soveværelse, smældede skud, og de kastede sig ræd-

Jørgen Haagen Schmith (1910-44) begyndte i isenkræmmerfaget, men hans urolige natur kunne ikke finde sig i dette stilfærdige liv. Han førte en omflakkende tilværelse, der prægedes af hans stadige søgen efter at finde sig selv. 1942 fik Schmith arbejde på Citroën Fabrikken (deraf hans dæknavn »Citronen«), og ved hver given lejlighed hældte han slibepulver i vognlejerne eller sukker i benzinen på de tyske biler. Han fortsatte med sine eksperimenter, men kom i foråret 1943 i forbindelse med »Holger Danske«-gruppen og udøvede gennem denne sin indsats i kampen. Den første større aktion gjaldt - Citroens fabrik i Sydhavnen! »Citronen« arbejdede dag og nat - han påtog sig transporter over sundet, afslørede stikkere og likviderede dem. Hans sans for det barokke gav sig mange udslag. Hvem glemmer vel hans »Tipperary«-udsendelse på Rådhuspladsen? I angrebet på Schalburglogen var »Citronen« i første række, men den 19. sept. 1944 førte hans sædvanlige forklædning - politiuniformen - til hans arrestation. »Citronen« skød sig fri, og undslap, skønt hårdt såret; men skæbnen indhentede ham, og den 16. okt. 1944 faldt han efter ene mand at have forsvaret sit tilflugtssted i mange timer.

selslagne til side. De flygtede og tilkaldte forstærkning. Sygeplejersken blev sendt bort af »Citronen« og havde held til at slippe gennem vagtkæden. Selv samlede han våben sammen - bl.a. rummede huset en samling våben, som tilhørte »Flamme«. Så kom Gestapo igen, forstærket med soldater fra Jægersborg Kaserne og med udrykningshold fra Shellhuset, bl.a. Ib Birkedahl Hansens folk. Det kom til en rasende ildkamp. »Citronen« rådede over maskinpistol og håndgranater, og skønt tyskerne efterhånden blev 200, turde de ikke storme villaen, som under kampen kom i Brand. I haven og på vejen lå 5 dræbte tyskere og over 20 sårede. Det sidste, man så til »Citronen«, var et glimt, da han i pyjamas kom frem i døren, fyrende med maskinpistol ud i mørket. De fik ham ikke levende.

Tyskerne var begejstrede over at have dræbt »Citronen« og fandt ikke ofret under kampen for stort.

Endnu mere begejstredes Shellhuset, da »Flamme« mødte sin død. Kun var der sorg over, at man ikke fik ham levende, han, den mest hadede af alle, »Lystmorderen«, som de kaldte ham. Tyskerne havde ikke farligere modstander i det besatte Europa end denne unge dansker, der efterlyst og beskrevet i alle enkeltheder gik rundt mellem dem i København og skød stikkere - »svin«, som han selv sagde. Det er ikke for meget sagt, at han blev et mareridt for Gestapo, og det var ikke mindst hans skyld, at Gestapo-folk i sommeren 1944 trak sig ind i Shellhuset, hvor man indrettede køjepladser i kontorerne. De turde ikke bo uden for den bevogtede bygning, og mange af dem kom overhovedet aldrig uden for murene!

»Flamme«, Bent Fauerschou-Hviid, var søn af ejeren af Hotel Birkegården i Asserbo, en lang, ledeløs, rødhåret fyr, der havde uddannet sig til at gå hotelvejen, bl.a. som kok på »skydebanen«. Han var bevidst anti-nazist allerede før krigen og havde oplevet nazismen i Tyskland og Østrig. Men særligt politisk interesseret var han i øvrigt ikke, purung, som han var, kun 18 år, da krigen kom. Det var »John«, som gjorde ham til sabotør. Den stille, næsten lidt sky unge mand gjorde sig ikke særlig bemærket i kredsen af de første »Holger Danske«-folk. Man vidste, at han var en førsteklases skytte, som havde trænet i skydning helt fra drengeårene, men skydning var der ikke brug for i den første tid. »John« lagde mærke til ham og tog sig særligt af ham, men endnu i efteråret 1943 var han ikke noget kendt sabotørnavn. Han

var i Sverige nogle gange, bl.a. på en dramatisk tur, arrangeret af politimanden Bøghoff, som selv blev fanget med et helt hold flygtninge. Det hold, »Flamme« var på, sejlede bort med båden, da tyskerne løb ud ad broen, skydende uden at ramme. »Flamme« kom hjem igen, og da stikkerlikvideringerne tog fart, påtog han sig en række farlige opgaver, som med eet slag gjorde ham frygtet og respekteret. Han var bl.a. kendt for kun at bruge eet skud. Samtidig rodede han sig ind i kontraspionage, bl.a. dyrkede han den i illegale kredse kendte vinhandler, som kaldtes »solbærret«, hos hvem bl.a. dr. Hoffmann fra Shellhuset kom. De to herrer var ved en bestemt lejlighed i butikken samtidig. Hoffmann mindedes det siden hen med gysen. »Flamme« blev, efterhånden som kampen skærpedes, hærdet indtil det helt forvovne. Han færdedes åbenlyst i byen, stolende på sin skydefærdighed, og han veg ikke tilbage fra at fare gennem København i politibil med blinkende grønne lygter.

Gestapo fangede ham een gang, i forbindelse med aktionen mod »Holger Danske«s kontaktsted hos grønthandler Østergård (»Gemyse«). »Flamme« kom ind i butikken og blev holdt op af tre Gestapo-folk. Da han skulle visiteres, skød han gennem lommen på sin jakke med en kun 6 mm-pistol. Han dræbte en Gestapo-mand og skød derefter Gestapo-mand nr. 2 i hovedet. Så flygtede han ud på gaden, rev en kvinde af cyklen og spurtede af sted, mens Gestapo-mand nr. 3 tømte sit magasin efter ham. »Flamme« blev klar over, at manden havde skudt sidste skud, og vendte om! I rasende fart kørte han lige løs på den forbløffede tysker, som famlede med et nyt magasin, - og skød ham gennem hovedet! Derpå cyklede han i ro og mag bort.

Altid var han »kold«, den fineste kompliment, man dengang kendte. Han dræbte 22 stikkere, deriblandt dr. Bests chauffør, Lerche, som han skød, mens vognen var i fart, uden at ane, at Lerche havde sin lille

Bent Fauerschou-Hviid (1921-44) aftjente sin værnepligt i marinen efter udstået læretid i en købmandshandel. Efter hjemsendelsen kom han ind i hotelfaget, men den 9. april betød en afgørende vending for ham. »Flamme« - navnet skyldtes hans rødblonde hår - kom ind i det illegale bladarbejde, og fra at være en fritidsbeskæftigelse blev det hurtigt hans livs indhold. Snart skulle engelske piloter lodses til Sverige, snart var det landsmænd, der trængte til en hjælpende hånd. »Flamme« var altid parat. Hans enestående skydefærdighed førte til, at man overdrog ham en af besættelsestidens vanskeligste opgaver: Stikkerlikvideringerne. »Flamme« gjorde sin pligt som et mandfolk. Hans eventyrlige dristighed hjalp ham ud af tilsyneladende umulige situationer, og Gestapo frygtede ham mere end de fleste andre inden for modstandsbevægelsen. Den 18. oktober 1944 fandt Gestapo frem til hans skjulested. »Flamme« var ubevæbnet, han trak sig tilbage og drog den fulde konsekvens af sin indsats: frivilligt at vælge døden. (Juncker-Jensen fot.).

søn hos sig. Han var chokeret, da han hørte om barnet, som ikke havde været til at se fra sabotørernes bil. Best blev fuldstændig ude af sig selv, idet han troede, det var et mislykket attentatforsøg mod ham selv. Han måtte »beroliges« af »Information«, som fortalte ham, at Danmark ikke ønskede at skabe nogen »Heydrich-affære«. Den befuldmægtigede kunde være rolig.

»Flamme« faldt den 18. oktober 1944, lige så tilfældigt som »Citronen«. Tyskerne kom efter prokurist Nygård i Hellerup, og »Flamme« var tilfældigt i huset, da det blev omringet. Han vidste, hvad der ventede ham, da kriminalrat Bunkes og Ib Birkedahl Hansens folk stormede. Han var for en gangs skyld ubevæbnet og trak sig ovenpå i soveværelset, hvor han slugte en giftampulle. Han var død, da Gestapo-folkene slæbte ham ned til bilen. De havde lovet ham en langsom død.

Gestapolederne mødtes efter aktionen mod prokurist Nygårds villa, skønt det var hen på aftenen. De besluttede sig til at få undersøgt, hvor alvorligt »Flamme«s død ville påvirke illegale kredse, og fik så det kuriøse indfald at hente den nyligt fangede redaktør af »Information« ind fra cellen og »bede« ham skrive »Flamme«s nekrolog. Han troede, det var et trick, og at man havde taget »Flamme« levende, men fik udleveret en skrivemaskine og skrev så i en natte-time kammeratens nekrolog til hans mordere - af sikkerhedshensyn lagt sådan til rette, at beretningerne om »Flamme« blev fremstillet som sabotøranekdoter, som man, for at skabe myte, havde hæftet på een bestemt person. Nekrologen blev godkendt, men en eller anden nazist skrev en anden, som tvangsindlagdes i den danske presse. I den var »Flamme« blevet til en pervers lystmorder, som allerede i barneårene pinte dyr!

Som det fjerde eksempel på en sabotørskæbne vælges her Jørgen Røjel, en af de overlevende »H. D.«-ledere. Hans »karriere« var fantastisk.

Røjel var ung medicinsk student, da krigen brød ud. I 1941 kom han, der hidtil kun havde deltaget i »drilleri« af forskellig art, i forbindelse med Chievitz på mere personlig vis, end en student normalt kommer det med sin professor. Chievitz så, at der var stof i fyren, og tog ham med til et møde, hvori bl.a. deltog Christmas Møller. Hensigten var at danne en organisation. Planerne blev aldrig rigtigt til noget, men Røjel bevarede forbindelserne med ledende modstandsfolk og fik kontakt med den første faldskærmsmand, Mogens Hammer, (»Lind-

berg«), da han, sammen med Ole Kiilerich o.a., prøvede at organisere aktiv modstand. Røjel var første gang i »aktion«, da man sendte Kiilerich over Øresund, noget den gang meget dristigt. Han kom senere med i den kreds, som sendte radiatorapporter til England, og var også med til at sende Mogens Hammer til Sverige, da han rejste anden gang. Røjel fik sin medicinske embedseksamen i sommeren 1943. På det tidspunkt var han med i nedkastningsarbejdet. Efter anmodning af Flemming Muus tog han til Randers som turnuskandidat, og

her gjorde »Axel« en god sabotør ud af ham. Han arbejdede sammen med folk som Johannesen, Hoff og Kroer, der senere henrettedes, og han kom med i de store aktioner imod jernbanerne omkring Randers i efteråret 1943 (Gudenåbroerne). I forbindelse med henrettelserne måtte han gå under jorden og returnere til København, hvorfra man beordrede ham til Sverige (endnu på det tidspunkt sendte man folk bort, når de var genkendt). Han slap for at blive interneret som sabotør, måske fordi han som læge måtte anses for et »pænt menneske«, forbrydelserne til trods, og han meldte sig som militærlæge, da den første forlægnings oprettedes i Sofielund. Da han lærte forholdene i brigaden nærmere at kende og opdagede, at det ikke var nogen kvalifikation at have været illegal, tværtimod, besluttede han sig til at rejse hjem. Han tog af sted sammen med kaptajn Brøndum. Brigaden begik den utrolige brøler at nævne de to mænds hjemrejse i en dagsorden, skønt man vidste, at i hvert fald Røjel var dødsdømt af tyskerne for deltagelse i sabotagen ved Langå. De to mænd blev sat over af en svensk skipper, som forsøgte at lokke dem i jolle midt i Øresund. De tvang ham med våben til at sejle længere ind, men måtte dog ro mange kilometer. De landede tæt ved Kastrup Flyveplads, forvekslede en af startbanerne med landevejen, men slap lykkeligt bort. De meldte sig tilbage hos faldskærmschefen og kom ind i »Holger Danske«. Røjel deltog senere bl.a. i ild-

Jørgen Røjel (f. 1916) fik i jan. 1942 kontakt med den første faldskærmsmand. Deltog i organisationen af de tidligste transporter over Øresund og i radiotelegraferingen til England og gik så efter overstået medicinsk eksamen som turnuskandidat til Randers, hvor han blev et fremtrædende medlem af de jydsk sabotørers kærnetropper. Han var med natten mellem 17. og 18. novbr. 1943 til den store sprængning af broerne ved Langå, undslap ved et held Gestapo, men dømtes in absentia til døden og måtte ty til Sverige, hvor han tiltrådte som læge ved Den danske Brigade. I aug. 1944 vendte han atter hjem til Danmark. Han trådte ind i »Holger Danske«, var med til aktion efter aktion, slap stadigt heldigt fra ildkampen med Gestapo, medens mange af hans venner måtte »ryge cigaren«, men fangedes dog omsider i oktober måned. Han flygtede, fangedes igen, spillede under forhøret sin egen broder og kom på den konto til Frøslev - hvorfra han atter flygtede, skjult i en rugbrøds-kasse! Først da general Dewing landede i Kastrup Lufthavn, ombyttede han sit sabotør-dress med sin kægekittel.

Af Maskinfabrikken »Carlthorpe« var der ikke meget tilbage, da de 30 BOPA-folk havde »ordnet« den den 22. april 1944. Alle virksomhedens arbejdere blev - foruden flere andre - holdt op og bragt i sikkerhed inden eksplosionen fandt sted; men desværre blev en mand, som lidt derfra kom trækkende med en cykle, ramt af en nedstyrtende bjælke og dræbt.

kamp med Gestapo, som havde fundet et våbenlager på Richsvej (ved en tilfældighed blev en BOPA-vogn også blandet op i denne kamp), i et stort våbenrøveri fra Grønlandske Handels Plads, og han præsterede ene mand at slå sig fra en tysk cyklistpatrouille, som overraskede ham i Jægersborg Allé. Tyskerne havde een dræbt og to hårdt sårede. Røjel var med til at oprette flere »udrykningsgrupper« i »Holger Danske« og med til at indrette nogle villaer til miniaturfæstninger. Han deltog i aktionen mod »Nordwerk« i Aldersrogade, en storstilet aktion, som mislykkedes og endte i voldsom ildkamp. Under forsøg på at komme tilbage til Sverige efter en ladning maskinpistoler blev Røjel taget om bord på et skib. Han fik den idé at udgive sig for sin broder (som var i Sverige, mens en anden broder var i Frøslev), og Gestapo hoppede på en rørende historie om, at han skulle op til en gravid kæreste. Hans identitet blev ikke afsløret, og han sendtes til Frøslev. Her fik han lov til at bo i en barak, der havde en hemmelig hule under gulvet, beregnet til radiomodtagning. Det blev aftalt mellem fangerne, at han skulle skjule sig i denne hule, hvis der blev varslet tilbagetransport til Vestre Fængsel - for det betød, at hans identitet var røbet. Fra hulen skulle

han så se at flygte - noget, man kun måtte gøre, hvis det gjaldt livet, idet flugtforsøg medførte kollektiv straf. Situationen indtraf. En mand, der havde finansieret »H. D.« lidt, og som var blevet fanget, fortalte tyskerne, at han havde set »Ingeniør Jørgen Andersen«, Røjels illegale navn, i Vestre Fængsel. Røjel fik besked af en kammerat, som kom til Frøslev fra Vestre, og forsøgte så flugt. Man ville smugle ham ud i en tom brødkasse, der returneredes med gammelt brød. Det første forsøg mislykkedes, da kusken opdagede den tunge kasse og ikke turde køre med den. Anden gang, 3. april 1945, lykkedes det med meget besvær; men da Røjel rejste sig op mellem det gamle Brød nede i Frøslev by, blev vognmanden rædselsslagen ved tanken om, at han havde en »provokatør« for sig. Røjel løb da den risiko at bede ham hente en mand fra den danske fængselsforvaltning, en mand, som havde hjulpet ham, og som kunne identificere ham. Det skete, og først derefter slap han bort fra Frøslev. Han kom over Store Bælt sammen med to englændere, som en Gråsten-gruppe skulle smugle til København, og det gik godt. Så meldte han sig til tjeneste igen og var med til det sidste. Hans sidste job var at være med i den garde af illegale, som beskyttede general Dewing under hans ophold i København.

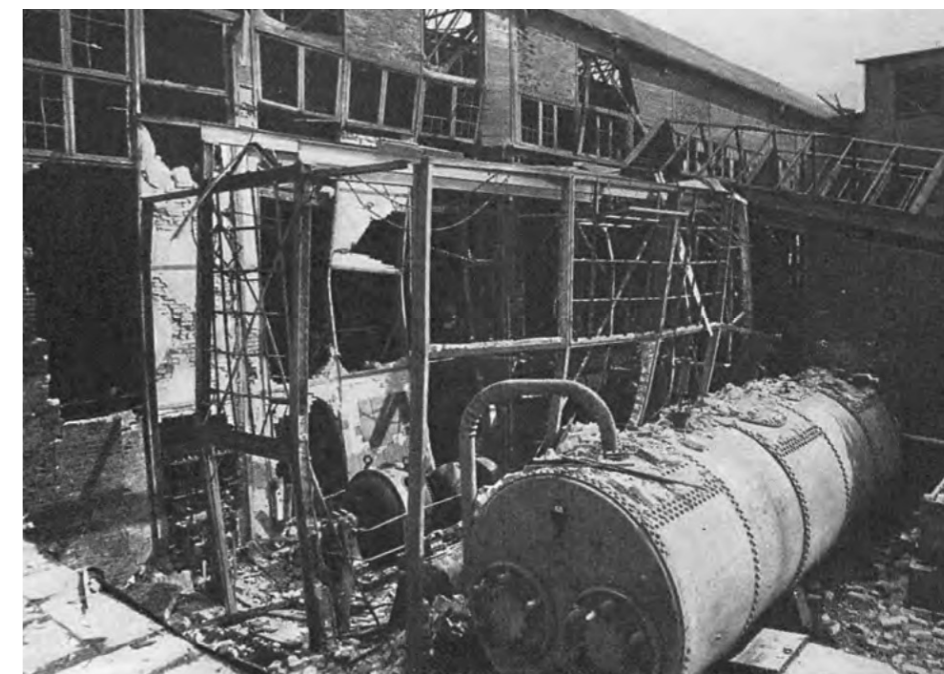

En af de ødelagte hangarer fra Flyvertroppernes Reparationsværksted på Kløvermarksvej, efter at BOPA havde aflagt virksomheden besøg den 6. oktober 1943.

XII

Med Folk som »Axel«, »Brandt«, »Flamme«, »Citronen«, »K. K.«, Røjel, »Anders« o.s.v. gennemførtes sabotagen i Danmark, en lille håndfuld »forbrydere«s kamp mod overmagten, list og fantasi mod vold og våbenmagt. I de store linier dirigeredes sabotagen af Danmarks Frihedsråd, som godkendte eller forkastede alle større aktionsforslag; men en lang række aktioner, især jernbanesabotagen, var forud aftalt med de allierede og forsynet med kendeord, som, udsendt i radioen, betød ordre til aktionen. Den egentlige fabrikssabotage måtte dog forberedes i lang tid og gennemføres ved gunstig lejlighed. Her betød godkendelsen eller ordren fra rådet eller parolen fra England altså kun, at man snarest muligt skulle løse opgaven.

Naturligvis hændte det dog, at man måtte handle på egen hånd, og nu og da tog en sabotagegruppe eller en enkelt sabotør et politisk ansvar, som en regering ville være veget tilbage for. De aktioner, som direkte berørte ledende tyskere, betød eksempelvis altid en stor fare for repressalier, og her blev der altid handlet efter moden overvejelse, endog på tidspunkter i sabotagens historie, hvor tyskerne endnu ikke

Under et af de mange sabotageangreb på Burmeister & Wain blev den store kompressor ødelagt den 8. maj 1944.

havde gennemført egentlig repressalierpolitik.

»Beroligelses-erklæringen« til dr. Best efter aktionen mod Lerche var ikke det eneste bevis på, at man bevidst fredede fremtrædende tyskere. En hel række Gestapo-folk kunne have været skudt ned, hvis man havde villet; men de blev anset for ufarlige uden stikker-assistance og ikke ofrene værd, idet man var klar over, at der ville blive taget frygtelige repressalier. Kun een gang var en mere storpolitisk præget aktion planlagt.

En faldskærmsmand havde en novemberaften 1943 på et stort københavnsk hotel genkendt selveste Terboven, som i al hemmelighed opholdt sig i byen. Han havde spioneret så grundigt, at han vidste besked med, hvor vagterne befandt sig, og han havde fået tag i en nøgle, som passede til døren. Gennem en journalist på »Nationaltidende« fik han kontakt med »Information«, idet hans direkte kontakter til sabotører i København ikke var til at opdrive den aften. Han bad om et hold folk, som kunne ordne sagen, og tilbød to lydløse pistoler, de første, som var kommet til landet, endnu aldrig før set i København.

Josef Terboven, »der Herr Reichskommissar«, var ingen imponerende fremtoning. Biskop Berggrav fortæller, at han - første gang han så ham - troede, det var reichskommissarens tjener, der stod for ham. »Mannen var spe og lavvækst, blek som en konfirmant, bebrillet«. Men denne lille storforbryder mente alligevel, at han kunne kue nordmændene - når han havde Quisling til drabant. Her står de to celebre skurke, flankeret af andre, mere inferiøre herrer.

»Information« fik fat i »Holger Danske«-folk, og en ambulance samlede dem sammen i løbet af natten, trods spærretiden. Ved daggry mødtes man på hovedbanegården. Det viste sig at være gruppecheferne plus Jens Lillelund, man havde hentet sammen. Planen om at skyde Terboven blev forelagt og drøftet, og de lydløse pistoler demonstreret, mens søvnige rejsende drak morgenkaffe rundt om. Spørgsmålet om repressalierne kom på tale, og efter en regulær afstemning blev forslaget om attentatet forkastet. Man var enige om, at Terboven tusind gange fortjente døden, og at man kunne gøre Norge en stor tjeneste dermed; men man frygtede - og sikkert med rette - for, at den danske befolkning ikke ville billige aktionen, når hævnens kom. Dertil var Terboven alligevel for ukendt her i landet. Den morgen hang Terbovens liv i en tråd. Planen var at sende to mand med lydløse pistoler op på hotelværelset, kort før Terboven skulle køre til flyvepladsen. De skulle dræbe vagten på gangen og derefter skyde Norges bøddel nr. 1. Måtte de af en eller anden grund opgive, skulle skydningen finde sted ved hotellets hovedindgang eller i Vestibulen. Folk med maskinpistoler skulle dække tilbagetoget, men sandsynligheden talte for, at attentatet først ville blive opdaget senere, idet skuddene ikke hørtes mere, end når man trækker en prop stilfærdigt op af en flaske. Sagen blev senere drøftet med medlemmer af Frihedsrådet, som fuldt ud billigede den beslutning, som var taget på »mødet« om morgenen.

XIII

I det følgende skal gennemgås nogle af de »store sabotager«, der til dels formede sig som regulære partisanangreb. En af dem, som vakte mest opsigt i efteråret 1943, var aktionen imod flyvertroppernes beslaglagte reparationsværksted på Kløvermarksvej på Amager. Den fandt sted ved højlys dag, efter at BOPA-folk havde lagt sig i stilling i nærliggende haver for at dække den egentlige aktionsgruppe. Man opererede endnu dengang med små styrker, og hele dækningsgruppen var på tre mand, aktionsgruppen på seks. De seks sabotører kryber over plankeværket ind på pladsen i frokostpausen, pigtråden bliver klippet over. I dækning af skure når de frem til den første hangar. Arbejderne bliver holdt op og ført hen i et hjørne med besked om, at de nok skal blive sluppet ud i tide. To mand klarer det hele. De fire går videre, tager Hangar II og fører arbejderne i beskyttelsesrum, hvor den ene passer på dem, mens

den anden lægger bomber. De to sidste klarer Hangar III, som viser sig at rumme 20 arbejdere, der også må af sted til beskyttelsesrummet. Bomberne gøres klar til sprængning, først i Hangar III, så i II og til sidst i I, idet sabotørerne efterhånden når tilbage og melder klar. De benytter arbejdernes cykler for at komme hurtigt nok over pladsen. Arbejderne fra Hangar I gives fri og løber til beskyttelsesrummet. Endnu har vagterne intet opdaget. De opdager ingenting, før den første eksplosion slynger dem over ende i deres vagtskur. De tre hangarer brænder! Aktionen vakte uhyre opsigt og gav anledning til mytedannelse - især til en myte om, at sabotørerne havde hejst Dannebrog, der vajede over de brændende hangarer, belyst af ilden.

Efteråret bragte en helt ny slags sabotage: »Telefonbomber«, d.v.s. opringninger med advarsel imod snarlige eksplosioner. Metoden er vist nok opfundet i Horsens. Den brugtes første gang med virkeligt alvorlige følger imod Århus Banegård, som evakueredes i flere timer, så trafikken standsedes. Størst succes havde »Telefonbombe«-systemet imod selve Dagmarhus. Tyskerne rømmede rædselsslagne, mens folk fra fortovsrestauranterne om Rådhuspladsen nød synet. Efterhånden blev ideen misbrugt af alle mulige gadedrenge, og til sidst voldte den nærmest gene, idet det kneb med at få folk til at lystre virkelige advarsler.

Thi det var et kendetegn for dansk sabotage, at der altid blev advaret, selv når det medførte risiko.

I Januar 1944 gennemførte »Holger Danske« en kraftig aktion imod det stærkt bevogtede Burmeister & Wain på Christianshavn. De sejlede over havnen i både og gik ind sammen med de arbejdere, der kl. 6 afløste natholdet. De tvang arbejderne i tilflugtsrummene og lagde tre kraftige sprængladninger ud. Det såkaldte »Blokværksted«, virksomhedens vigtigste bygning, blev ødelagt sammen med tegnestuen, en montagehal og nogle kontorer. Der udbrød efter eksplosionerne en meget stor brand. Få dage efter sprang 6 bomber i Strandgadeværftet. Denne aktion gav anledning til den første tydelige Schalburgtage, d.v.s. en eksplosion, som tilsyneladende var sabotage, men om hvis oprindelse ingen behøvede at tvivle: Eksplosionen i Studenterforeningen 16. januar. Månedens bragte en hel bølge af Schalburgtage, bl.a. aktionerne mod filmsselskaber og rokklubber, men det stoppede ikke sabotagen. 29. januar stormede BOPA General Motors-fabrikkerne i

Dette var resterne af »Globus«, da sabotagen havde fundet sted den 7. juni 1944.

København, kendt som »Nordwerk«, og sprængte en transformator og et kraftanlæg. En sabotagevagt, som ville telefonere, blev skudt ned, en anden dræbtes under en styrtende mur. Derpå var der, efter Frihedsrådets ordre, en tids pause i sabotageaktionerne, fordi man ville have ro, mens militærorganisationerne opbyggedes, og fordi man regnede med invasion i foråret. Derimod rasede aktionen mod stikkerne og tyskeres clearingmord-aktioner foråret igennem. Slutningen af april og de første sommermåneder bragte de helt store sabotageaktioner. 30 BO-PA-folk »ordnede« den 22. april Maskinfabrikken »Carltorp« på Roskildevej, der afspærredes, mens arbejdet stod på. Næsten 100 personer blev holdt op. Fabrikken blev meget alvorligt ødelagt. Ulykkeligvis dræbtes en arbejder, som befandt sig temmelig langt fra eksplosionsstedet, af en bortslynget bjælke. Få dage efter blev ved en mindre, programmæssigt gennemført aktion en kraftstation i Københavns Frihavn sat ud af spillet. Den forsynede bl.a. Industrisyndikatet.

På invasionsdagen, 6. juni, fandt den hidtil største sabotage i Danmark sted, aktionen mod »Globus«; datoen var, som tidligere nævnt, en tilfældighed. Forberedelserne havde stået på i meget lang tid, fordi der blev passet fantastisk godt på fabrikken, der var en regulær krigs-

industrivirksomhed, som fabrikerede flyvemaskindele. Der var til enhver tid 15 maskinpistolbevæbnede sorte Sommerfolk, som havde fire skydetårne med maskingeværer til disposition. 450 meter fra bygningerne lå den gamle københavnske »Vestvold«, besat af tyske tropper, og en halv kilometer syd for »Globus« boede tyske soldater i Avedørelejren. Tyskerne var instrueret om at undsætte sabotagevagterne, når de hørte skydning. Alle planer om at bruge list var opgivet som umulige. Aktionen måtte gennemføres som regulær militæraktion, med suveræn foragt for de tyske soldater, som lå i nærheden. For at kunne storme fabrikken måtte man passere de tyske tropper i Vestvolden og passere tilbage igennem dem igen! BOPA besluttede at se bort fra risikoen for, at tyske tropper skulle turde gå til angreb. Efter udarbejdede detailkort placerede man dækningsgrupper, som kunne holde tyskerne i Vestvolden i skak, og grupper, som kunne spærre forstærkninger fra Avedørelejren ude fra Roskilde vejen. Man gik så vidt, så man gav disse dækningsgrupper landminer med til minering af vejene. Minerne kunne antændes elektrisk, når tyskerne nærmede sig. I vejkrydsene placerede man rekylgeværskytter, og i øvrigt regnede man med, at de tyske tropper, som sædvanlig, ville holde sig i ro. De nærede en rasende angst for civilklædte modstandere!

Det gik efter planen!

Det egentlige angreb på fabrikken skulle foretages af 48 mand, som skulle omringe og storme lige på, nedkæmpende al modstand hurtigst muligt. De blev fordelt i seksmandsgrupper, og hver mand fik to pistoler og fire håndgranater. Der var to maskinpistoler til hver gruppe.

Sabotørerne tog til Glostrup i biler eller på cykler, forklædt som spejdere, C.B.-folk etc. Flertallet rejste ganske enkelt med toget og stod af på Glostrup Station, strittende af våben (der dog blev båret skjult). Ved 18-tiden blev fabrikken hurtigt og effektivt omringet og alle villaer i dens nærhed besat. Beboerne blev sendt bagud eller i kældrene. Hver mand vidste præcis, hvor han skulle angribe. Tegninger over fabrikken og dens forsvarsanlæg var nøje studeret i forvejen. Man havde kun medbragt et par personbiler, men dækningsgrupperne »lånte«, mens fremrykningen foregik, ganske simpelt syv biler i Glostrup, de fleste hos C.B. - og politiet. Det, der skete, var faktisk, at Glostrup blev besat af danske partisaner. Spærringerne af vejene var helt åbenlyse, da det gjaldt om at holde alle uvedkommende borte. Man opslog hovedkvar-

ter i en villa i fabrikkens nærhed. Telefonnummeret var forud kendt af gruppelederne. Forberedelserne, som var mere eller mindre åbenlyse, varede en time. Kl. 19 skulle der stormes, hvis der ikke forinden var blevet skudt fra fabrikken. Sabotagevagterne vandrede intetanende op og ned inden for hegnene. Aktionen sinkedes et par minutter, i hvert fald blev der ikke, som aftalt, kastet nogen håndgranat kl. 19. Et par minutter over tiden opdagede en vagtmand noget mistænkeligt og råbte: »Hvem dér!« samtidig med at han pegede med sin maskinpistol mod et buskads med sabotører. En maskinpistolbyge, som dræbte ham på stedet, var svaret, og dermed gik det løs. Dækket af maskinpistolkytter, som blev liggende i stilling udenfor, stormede sabotørerne over hegn og mure, kastende håndgranater mod alle døre og vinduer. Efter 8 minutters kamp var sabotørerne inde overalt. Man havde regnet ud, at der var 10 minutters frist, hvis der blev slået alarm. Så lang tid ville det tage Gestapo at komme. Vagtmændene trak sig tilbage i en vagtbygning, vildt skydende. Bygningen blev omringet og heftigt beskudt, samtidig med at sabotørerne prøvede at slå hul i muren med håndgranater. Efter ca. 10 minutters ildkamp, stak sabotagevagterne en kæp med et hvidt lommetørklæde ud. De overgav sig, rystende af angst, sikre på, at de ikke fik pardon. De kom frem, ynkelige at skue, sårede og tænderklaprende. Sabotørerne stillede dem mod muren og talte dem. Der manglede een! Man så i det samme en mand forsøge at smutte om hjørnet. Fire maskinpistolsalver fyldte ham med bly, han rullede død om på jorden, mens de andre sank helt sammen af rædsel. De blev ført bort.

18 minutter efter aktionens start var bilerne med sprængstoffer endnu ikke kommet. For at sikre tilbagetoget sendte aktionslederen tre mand ned til Glostrup efter en Statsbanerutebil, han havde set dernede. De kom med den, og samtidig rullede dækningsgrupperne frem med tre C.B.-biler med sprængstoffer. De var blevet opholdt, fordi man havde måttet punktere dækkene på en isbil, hvis chauffør prøvede at forcere spærringen. Hans vogn havde blokeret vejen nogle kostbare minutter.

Man gav hver af Globusbygningerne 75 kilo sprængstof, slap vagterne løs - de troede ikke deres egne øjne - og bemandede bilerne, der kørte frem til dækningsgruppen ved Vestvolden og derefter satte fuld fart på, mens hundreder af tilskuere, som havde samlet sig ved spærrin-

gen, råbte hurra! En af sabotørernes personbiler, ført af læge Hagens, der var med som læge, kunne ikke starte. Den var blevet ramt af kugler i benzintanken. Nogle sabotører, som havde ventet på ham for at køre i hans vogn, sprang sammen med ham ind i Statsbanerutebilen. Hagens satte sig ved rattet. Mens de krøb ind i vognen, forsvandt Globusfabrikken for deres øjne med sønderrivende brag. Så kørte de. Hagens gav den store vogn alt, hvad den kunne tage. Da de passerede det nyligt ødelagte »Carlthorp«, blev vognen beskudt. »Carlthorp«s

sabotagevagter havde hørt eksplosionerne og dannede spærrekæde. To sabotører skød gennem ruderne, de andre fik ordre til at kaste sig ned. Hagens gav gas og dukkede sig. De skydende sabotører blev ved vognens slingren slynget omkuld, sabotagevagtens skud knuste alle ruder. Vognen kørte igennem, men pludselig slingrede den og trak over i venstre vejbane. Hagens var ramt. Gruppelederen, som var forrest i vognen, satte sig i eet nu ovenpå ham og tog rattet. Lidt længere fremme standsede de og opdagede, at Hagens var død, ramt af syv dum-dum-Kugler i hovedet. De kørte bilen helt ud til Frederikssundsvej og forlod den, Hagens blev siddende ved rattet.

Aktionen fik flere følger: Sabotagevagterne forlod »Globus«, der aldrig blev genopbygget, men i mindre målestok genskabt inde på »Holmen«. Den allierede overkommando sendte lykønskningstelegram - og tyskerne gennemførte nye forbud mod bilkørsel og arresterede en hel række læger i København i den tro, at der altid fulgte læger med sabotørerne!

Det gjorde der ikke, men alle sabotagegrupper havde lægeforbindelser, illegale lazaretter, illegale sygeplejersker o.s.v. Adskillige helt utrolige operationer blev gennemført på sårede i de dage.

»Globus«-aktionen kostede kun lægen livet.

Efter Befrielsen blev der gjort forsøg på at opnå tilladelse til, at en

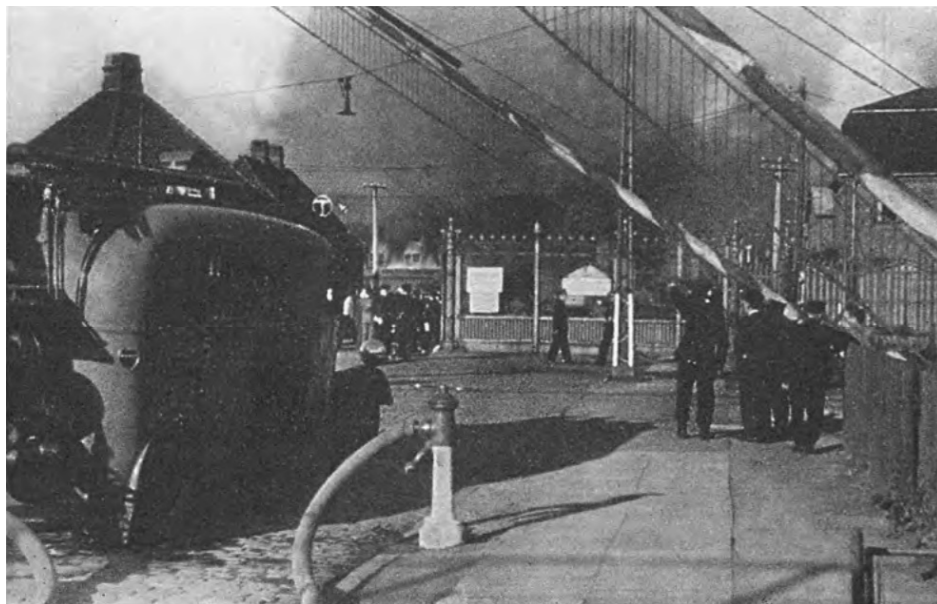
Erik Hagens (1909-44) var 2. reservelæge på Kommunehospitalets medicinske afdeling C og stillede sig tidligt til rådighed for det illegale arbejde, som trivedes så vel på vore hospitaler og i det hele blandt danske læger. Han samarbejdede med en ung gruppefører, som kaldtes »Martin«, og som var kommet ind på skadestuen den 18. november 1943, hårdt såret i både lunge, lever og nyre ved en sabotageaktion i Ryesgade. Dr. Hagens blev læge for »Martin«s gruppe og underviste dens medlemmer i elementær sanitetstjeneste. Da aktionen mod »Globus« skulle finde sted den 6. juni 1944, bad han selv om at måtte følge kammeraterne, fordi han regnede med, at der under så risikabelt et foretagende let kunne blive brug for hans hjælp. Det blev - som teksten fortæller - hans egen død. »Forstår De«, sagde »Martin«, da han kom tilbage fra turen og aflagde rapport, »det var nogle hårde halse, mange af dem. Det var folk, som havde været med til et og andet, og som havde set adskillige af deres kammerater dø. Det betød noget, når de folk græd«. Det gjorde de, da de mistede Erik Hagens.

broder til Hagens på hans vegne forsvarede en doktordisputats, han havde fuldført før sin død. Det blev erklæret for ugørligt!

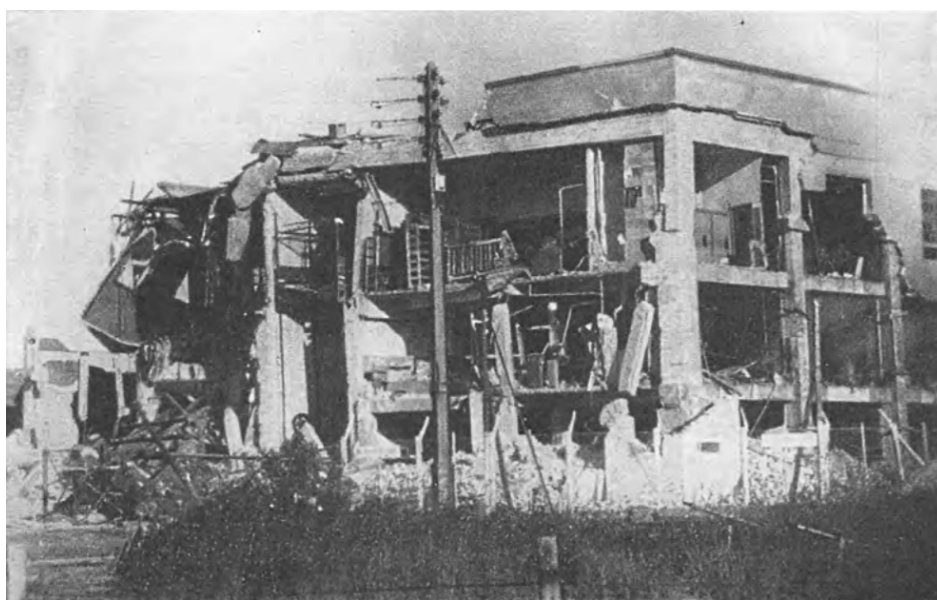
Og så kom aktionen mod Riffelsyndikatet, Danmarks eneste rustningsfabrik, som tyskerne selvsagt udnyttede, i øvrigt uden at ane, at en del af produktionen gik deres næse forbi og blev gemt bort, dels til militæret, dels til »Korps Ågesen«. Men kanonerne var realiteter. Fabrikken måtte stoppes. BOPA havde været der før. Bl.a. havde man en gang fået smuglet 75 kg sprængstof ind med arbejdere. Eksplosionen ødelagde bl.a. en tysk luftværnskanonstilling med mandskab, og en voldsom brand anrettede ødelæggelse i hovedbygningen. Det var fint, men ikke nok. Denne gang skulle fabrikken lammes for resten af krigen.

Efter uhyre grundige forberedelser gik det løs den 22. juni 1944. BOPA løste opgaven i samarbejde med Korps Ågesen-folkene, fordi de havde medlemmer blandt vagterne, og fordi deres chef, grev Valdemar, var knyttet til Syndikatet og i høj grad interesseret i våbnene. Terrænet var utroligt godt afspærret med elektriske hegn og 60-70 trænedede vagter med de mest moderne våben. Her var det umuligt at storme. Man måtte ind ved list - og tre vagtmænd erklærede sig villige til at hjælpe. De skaffede først de nødvendige tegninger og udpegede tiden mellem kl. 18 og 19,30 som den bedste. Dagholdet og den tyske kontrolkommission var borte på det tidspunkt. Nyt vagtmandskab kom klokken 20, så for ikke at komme mellem dobbelt ild måtte man væk inden den tid.

Der blev sat i alt 120 mand ind, alle klædt som arbejdere. Toldvagten blev besat, og to af de vagtmænd, som var med i planen, bankede på en port, som ellers ikke blev brugt, og forklarede deres kollega, at de havde glemte noget. Han åbnede tillidsfuldt for dem og fik en pistol i maven. Derefter tog de to vagter sig af endnu en kollega, mens sabotørerne listede ind. De to vagtmænd ordnede endnu en kollega i samme nu, som den tredje vagt i sammensværgelsen tog sig af en mand, der var anbragt, så han kunne se det mystiske, som hændte. Ingen gjorde anskrig. Sabotørerne tog nu den sidste af de yderste vagter under behandling og rykkede samtidig ind i vagtbygningen. To vagter, som gjorde modstand, blev slået ned, men ingen blev skudt. Portene åbnedes for sabotørernes biler. Ågesen-folkene rykkede også ind, og mens eksperterne lagde sprængladninger, læssede man på bilerne, det bedste man havde lært. Der var våben nok at tage af. Det blev til 60

Riffelsyndikatet brænder efter den store sabotageaktion den 22. juni 1944 - en begivenhed, som vakte den største beundring og den mest usminkede glæde.

Her er resterne af Riffelsyndikatet efter sabotagen. Man ser ind gennem hovedbygningens fuldstændig ødelagte gavl, som 200 kg sprængstof har fejlet bort. Her blev meget kostbare riffelboremaskiner ødelagt.

maskinpistoler, to 20 mm maskinkanoner, 2000 granater, læssevis af maskinpistolammunition og 30-40 rekylgeværer. 400 kilo sprængstof fordeltes i hallerne, et rekordkvantum. Man brugte trotyl. Bomberne blev serieforbundet. Arbejdet skete i al stilfærdighed, og hverken sabotørerne, der syslede rundt om i hallerne, eller mændene, som læsede biler, vakte større opsigt. Mange arbejdere fortsatte uden at ane uråd, men enkelte, som blev nysgerrige, måtte holdes op og bringes væk. Til sidst satte man luftværnssirenerne i gang - og kørte ud gennem portene, mens arbejderne strømmede ud. Tyskerne i Frihavnsterrænet så undrende til, men begreb ingenting, skønt lastbilerne var så fulde af våben, at de strittede uden for presenningerne. Bl.a. kunne man se løbet på en kanon! Den blev læsset af ganske åbenlyst. Forbipasserende blev enige om, at det var en skumsprøjte!

Bag sabotørbilerne, som jog bort gennem Århusgade, steg murværket fra Riffelsyndikatet til himmels, og flammerne lyste rødt viden om. Brandvæsenet var magtesløst og prøvede i øvrigt heller ikke her at få mere magt end for skams skyld! Syndikatet kom først i gang igen efter krigen. Tyskerne var skummende af raseri, og det allierede hovedkvarter lykønskede endnu en gang. Københavnerne var så ellevilde, at tyskerne beskød S-tog, fordi passagererne råbte hurra. Aktionen var så meget mere fantastisk, som »Holger Danske« dagen før havde været inde på Frihavnsterrænet og sendt dele af Bohnstedt-Petersens Fabrik til himmels.

Tyskerne afhørte Syndikatets ledelse og arresterede grev Valdemar på mistanke, ikke fordi de anede noget om »Korps Ågesen«s medvirken, men fordi han indtil 14 dage før havde været chef for - sabotagevagterne! Han blev dog løsladt kort efter.

Og otte sabotører, hele Års-gruppen, blev henrettet som hævn.

»Borgernes Hus« blev sprængt i luften som hævnakt, og studentergården beskadiget. Men to dage efter hentede sabotører 2100 kg trotyl, som fra forterne i Avedøre og Bagsværd skulle transporteres til Arsenalet i Avedøre. På vej ind i Avedørefortet fik folkene på lastbilen uventet »assistance« af bevæbnede mænd, som truede dem til at tie stille. Som arbejdsfolk kørte de med ind, læsede sprængstoffet og kørte med ud igen. Folkene blev sat af i Rødovre - og bilerne forsvandt med sprængstoffet. Tyskerne svarede samme dag med forbud mod lastbiltrafik mellem kl. 16 og 5, men om aftenen gik sabotører løs på

»Torotor« havde gentagne gange haft besøg af sabotører, før det lykkedes dem den 2. januar 1945 at gøre det af med den. Hele den midterste del af bygningen blæstes bort.

»Ambi« og »Nordwerk« i Rymsgade, ødelagde store dele af de to vigtige maskinfabrikker og tilføjede SS-folk og tysk militær tab i ildkampe. De var ikke sådan at spærre inde, selv om man forbød bilkørsel!

Tyskerne svarede med ødelæggelsen af Tivoli og Den kgl. Porcelænsfabrik, med spærretid og alle de andre forbud, som førte til folkestrejken og alle de dramatiske begivenheder i juli. Protestbålene flammede i gaderne. Sabotørerne kæmpede ikke mere alene!

XIV

Og sabotagen flammede op som bålene i gaderne. Jernbanesabotagen stadigt fraregnet bragte efteråret gennemsnitligt tre sabotager i døgnet. Aktionen imod politiet skaffede kun undergrundshæren ny tilgang.

En sabotageaktion, som blev verdensberømt, gennemførtes af »Holger Danske«, i samarbejde med nogle af Statsbanernes folk. Efter at tyskerne havde beslaglagt tre færges, blev man klar over, at færgene kunne ventes beslaglagt til troppetransporter, og man besluttede at redde den nyeste færge, »Storebælt«. Ideen blev fostret samtidigt blandt sabotører, i Frihedsrådet og blandt overfartens egne folk. Den, som grundigst arbejdede med ideen, var skibsfartsinspektør Henning

Hansen, dengang styrmand. Han var 1. oktober blevet forflyttet netop til »Storebælt« og vidste, at færgen skulle til årligt eftersyn i november. Den 27. oktober mødtes han med tre »H.D.«-folk hos en kollega, styrmand O. Christiansen. Man aftalte, at fem mand var nok. Den 31. oktober fik han meddelelse om, at Frihedsrådet havde sanktioneret planen. De fem sabotører ankom og boede hos styrmændene, som selv bar deres våben om bord og gemte dem. Om aftenen den 3. november gik sabotørerne om bord og blev skjult. Styrmanden tog i al hemmelighed også sin hustru om Bord.

Eskorteret af en tysk ministryger gik »Storebælt« så norden om Sjælland. Alt gik programmæssigt, undtagen en overnatning ud for Hundested. Den havde man ikke regnet med. Sabotørerne sultede med anstand i deres skjul! Lidt fik styrmanden, der fungerede som kaptajn på turen, dog stukket til dem. Den 6. november om eftermiddagen, da færgen var inden for netspærringen ved indsejlingen til Øresund, gav styrmanden et aftalt signal i færgens højtalere, bare et bankesignal, som ingen andre lagde mærke til. Sabotørerne dukkede op, holdt besætningen - også styrmanden - op, satte en navigationskyndig sabotør på broen og beordrede færgen ind til Helsingborg. Med fuld fart løb den over sundet, før besætningen på den tyske ministryger, som lå et godt stykke foran, fik sundet sig. Styrmanden kendte havnen og løb direkte ind. Senere flyttedes færgen ned til Karlskrona, hvor den blev kaserneskip for den danske marine, og da brigaden skulle hjem, sejlede den lastbiler over en gros. Den kunne rumme en hel hær!

Aktionen, der lededes af en sabotør med det i dette tilfælde passende navn »Skipper« og af lægen Eigil Hatting, vakte ikke mindst opsigt i Rusland. Molotov meddelte den danske gesandt, Døssing, at han ikke mindedes at have oplevet noget så grinagtigt under hele krigen!

Den 17. November hentede sabotører 1000 maskinpistoler fra hærens våbenarsenal på Amager Boulevard. De kom ind på to lastbiler, forklædt som murere og arbejdsmænd, der »skulle reparere en bygning«, og de kørte ud på syv, for der var så mange våben, at de ikke kunne have dem på de to biler, og så tog de fem til, som tidligere havde tilhørt den danske hær. Aktionen muliggjordes ved aftale med to østrigere, som stod vagt i porten. De forsvandt sammen med sabotørerne. Bilerne blev læsset af arsenalets egne arbejdere, som blev tvunget til det, uden at tyskerne opdagede, hvad der foregik. Da bilerne havde passeret Langebro, gik

broen op - sabotørerne havde i det psykologiske øjeblik aflagt besøg hos bromandskabet. Broen forblev oppe i ti minutter!

Den 9. december ødelagde sabotørerne en støjsender på Amager Fælled, og kort før jul endnu en støjsender på Islebrovej, så Københavnerne bedre kunne høre B.B.C. i julen -! Den 30. december stormede de Horsens Tugthus og hjalp de politiske fanger ud, blandt dem Christmas Møllers skipper. Altsammen lyspunkter i en meget dystre periode, præget af de tyske modangreb på Vestfronten, som kun de mest klarsynede forstod var den sidste krampetrækning.

I det nye år lagde man hovedvægten på jernbanesabotagen og på aktioner, som kunne hindre tyskernes retræte. Rustningsindustrien blev dog ikke helt glemt. Især var man på vagt over for alle muligheder for leverancer til V-våbenfabrikationen. BOPAs interesse var især knyttet til Torotor-fabrikken, som i slutningen af 1944 var beordret ødelagt. Det skete 2. januar, da 32 mand kom ind i den stærkt bevogtede fabrik i det smukke gamle Sct. Andreas Kollegium. Man havde været lige ved een gang før, da man havde udpønset en vældig fin plan, der byggede

På Københavns Red ankrede den tyske krydser »Nürnberg« op. Det blev den forhedt i Østersø-havnene. Desværre mislykkedes forsøget på at sænke den ved sabotage.

på den kendsgerning, at der i bygningen også var et malerværksted, som malede teaterkulisser. En bil med sætstykker fra Frederiksberg Teater kørte op. Mellem sætstykkerne var der sabotører og sprængstof. Men portneren anede uråd og slog alarm. Bilen kom af vejen i sidste sekund. 2. januar gik det lettere. Et hold sabotører, ledet af »Skoledrenge« K. K., brugte det gode, gamle trick med at gå ind som arbejdere, sammen med morgenholdet kl. 7. De blev på fabrikken uden at foretage sig noget, indtil en lastbil kom ind på terrænet, lastet med 350 kg sprængstof. Det viste sig at være et handicap for fabrikken, at en del af bevogtningsmandskabet var tyskere. De opdagede ikke, hvad der foregik. En af dem fik mistanke til en sabotør, som telefonerede til portnerens familie for at få dem ud. Han trak pistol og sigtede på sabotøren, der uden at fortrække en mine sagde: »Mensch doch! Was ist denn los?«

Tyskeren gloede dumt, og sabotøren gik sin vej. Da alt var i orden, slog man alarm. Vagtmandskabet tumlede ud, slagne med rædsel. En tysker, der sad i fabrikkens vagttårn, løb i befippelse i dækning i kælderen og dræbtes ved eksplosionerne. Sabotørerne slap væk. Aktionen kostede endnu et menneskeliv, idet en ambulancechauffør ikke respekterede varselsskud fra en af dækningsgrupperne på tilkørselsvejene. Han ville forcere vejen, og i vintermørket blev ambulancen ikke identificeret og derfor beskyttet.

Tyskerne svarede på denne sabotage, som fulgtes af flere andre, rettet mod maskinfabrikker, med ødelæggelsen på Tuborg.

I Forbindelse med aktionerne mod V2-våbnet ødelagdes Hans Justs Magasiner i Århusgade og Emmeches Maskinfabrik på Grundtvigsvej. Det sidste sted kom det til langvarig ildkamp med tyske vagtposter, og - efter fabrikkens ødelæggelse - med tyske forstærkninger.

Perioden prægedes i øvrigt af blodige sammenstød med Hipo. Der blev hverken givet eller taget pardon. Det lykkedes at ødelægge flere Hipobiler med mandskab. Den 17. januar kom det til kamp på operationsgangen på Gentofte Amtssygehus, da »Holger Danske«-folk og Hipofolk samtidigt ankom for at hente en såret sabotør. Hipo blev slået på flugt med een dræbt og een såret. Sabotørerne havde een falden. Den sårede blev ført til Lukasstiftelsen og derefter til et privat hjem. Hipo holdt både Amtssygehuset og Lukasstiftelsen besat et døgn derefter.

Flygtningestrømmen begyndte at komme ind over Danmark, og

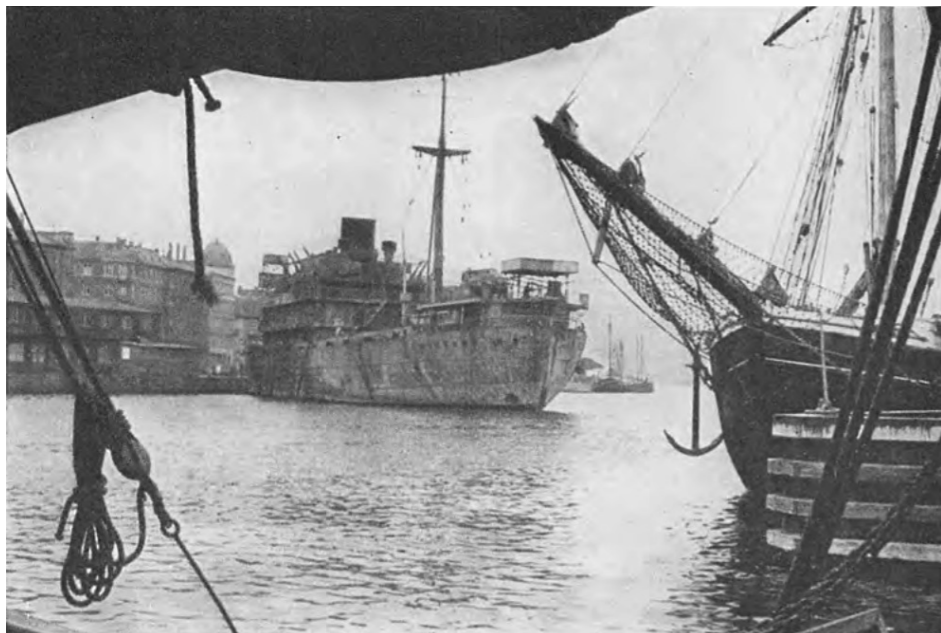

den tyske flåde måtte forlade Østersøhavnene. København skulle være flådebase. Trods stærk bevogtning gik sabotørerne til aktion mod den tyske krydser »Nürnberg«, først fra landjorden. De krøb gennem en kloak ud til kajen og fik en sprængladning anbragt på skibssiden. Krydseren fik nogle plader trykket ind, men den største sprængvirkning slog indefter, mod kajen. Krydseren blev flyttet - og så gik sabotørerne nedenom, over havnens bund, den eneste mulighed, som var tilbage. Een mand angreb et af Tysklands største krigsskibe! Det var BOPA-manden Schierholm, som var uddannet dykker. Man fik fat i den ene af de to dykkerdragter med selvstændig iltforsyning, som eksisterer i Danmark. Schierholm trak i en art marineuniform og sejlede ud i havnebassinet med et par hjælpere. De skulle »inspicere sabotagevagter«. Det tyske politi hoppede på historien, og »Havnepolitiet« blev liggende, til det blev mørkt. Klokken 3 om natten gik Schierholm ned med 100 kilo sprængstof i en gummipose. På 9 meter vand vandrede han over havnens bund, uden lys i hjelmen og uden chance for at redde sig, hvis han ikke fandt tilbage igen inden for de fem kvarter, iltbeholdningen tillod ham at blive nede. Kom han op - det kunne ske ved at puste luft i dykkerdragten -, ville han blive skudt. Projektører fejede ustandseligt hen over vandfladen. Turen frem og tilbage tog ham en time. Han tumlede lang tid rundt under »Nürnberg«, hvis køl kun var en meter over bunden, i håb om at kunne få sprængstoffet til at ligge mellem kajen og skibsskroget, men det gik ikke. Så lagde han det lige under skibet og vandrede tilbage med stort besvær, fordi han nu var blevet så let, at han døjede med at holde sig nede! Han fandt tilbage ... men bomben, som skulle eksplodere 12 timer efter, eksploderede af uopklarede grunde aldrig. Et nyt forsøg blev overflødiggjort af kapitulatonen. »Korps Ågesen« kom i kamp med krydseren, hvis kanoner anrettede ravage i Århusgade - så var krigen slut for den tyske marine, og englænderne tog krydseren.

Som svar på tyske beslaglæggelser af skibe gennemførte BOPA en rent ud genial idé: man spærrede 16 danske skibe inde i Sydhavnen ved at »låse« Langebro, så den ikke kunne gå op. Aktionen var vanskelig, og den hastede. Man fik ordren sidst i marts og prøvede først med at sende en bil med sprængladning, dækket af tørv, ind på den tysk-bevogtede bro. Den gik planmæssigt i stå under maskinhuset, men da føreren ville ud for at tænde luntten, skubbede tyskerne i en blanding

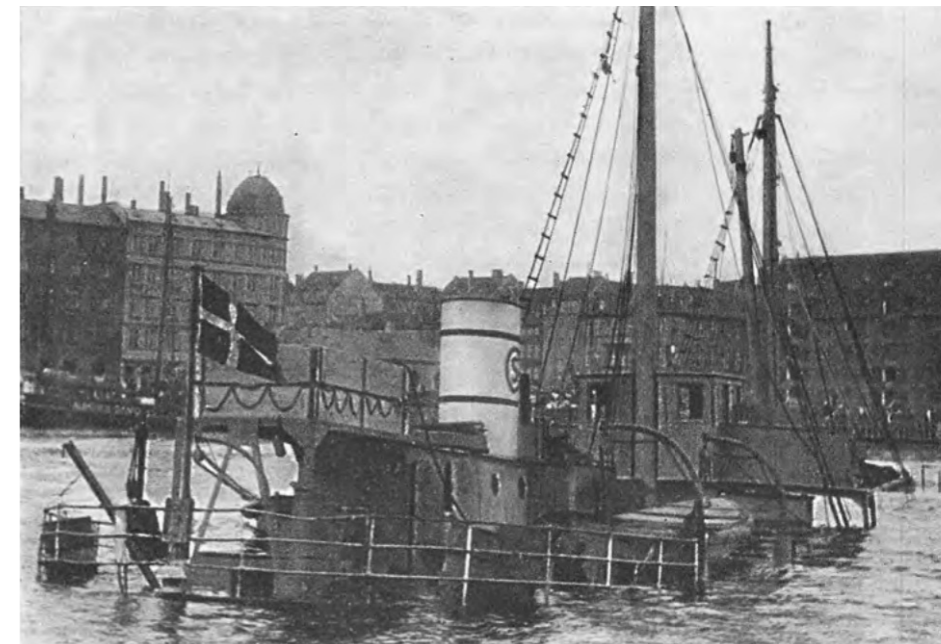
Dette skal forestille en del af Langebro. Det vil foreløbig være i nogen grad vanskeligt at få broens mekanisme til at virke, så tyskerne kan slæbe røvede danske skibe igennem den!

Det havarerede troppetransportskib »Wuri« - oprindeligt stjålet fra hollænderne -, som minesprængtes den 17. aug. 1942, måtte gøre tjeneste ved sabotørernes forsøg på den 20. april 1945 at spærre Københavns Havn for nordgående trafik. »Wuri«s fortøjninger løsnedes, en bombe anbragtes i skibet, som svajedes ud i havneløbet (se billedet), og da bomben sprang, gik stakkels »Wuri« for anden gang til bunds.

af arrigskab og høflighed bilen i gang for ham!! Man overvejede et øjeblik at storme broen, men opgav det. Der var femten tyskere på broen, Hipo få hundrede meter borte på politigården og tyskerne ved hærens våbenarsenal på Amagersiden. Men så fandt man på råd. Bevæbnede BOPA-folk tvang på Islands Brygge statsbanefolk til at rangere en murstensladet godsvogn, som man først havde fyldt med sprængstof, ind som sidste vogn i en togstamme. Da »H.D.«-folk, som ikke anede noget om BOPAs planer, på samme tid sprængte en fabrik på Bryggen, ankom Hipo, og det hele var ved at blive ødelagt. Med en times forsinkelse kom toget af sted. To sabotører var med, forklædt som jernbanefolk, en i den bageste vogn og en på lokomotivet. Toget gik i stå, da den sidste vogn holdt under broens maskinhus. »Jernbanemanden« stod af og gik frem mod lokomotivet som for at få besked om, hvad der var løs. I det samme brød et kolossalt spektakel løs. En højttalerbil kørte frem, og en tordenrøst beordrede alle bort fra broen. Fra Christianshavns Vold skød sabotører i god højde hen over broen. De tyske vagtfolk gik i dækning - et par af dem bag den sidste vogn i toget! Længere borte stoppede BOPA-folk alle sporvogne. Da broen og det tilstødende areal var ryddet for alle andre end tyskerne, som stadig skød om sig, løftede

Det voldte mere besvær at få sænket den lille fragtdamper »Japos«, som lå ved kajen lige over for »Wuri«. Den måtte slæbes ud af en bugserbåd, efter at »Japos« vagtmandskab var blevet tvunget til at gå i land under sabotørbevogtning. Bomberne fik skibet til at synke som en sten; men desværre var det drevet noget bort fra det sted, hvor sænkningen skulle være sket, så spærringen af havnen blev ikke helt effektiv.

en ildsøjle sig under maskinhuset. Tyskerne forsvandt sammen med jernbanevognens øverste del - og broens hejseværk ødelagdes.

De danske myndigheder var ikke længe om at fatte aktionens betydning - havnedirektøren havde nu selv været med til planlægningen! - og eksperter erklærede, at det vilde tage lang tid at reparere broen. Tyskerne sendte deres egne eksperter op, og arbejdet gik foruroligende hurtigt. For en sikkerheds skyld gik BOPA så i aktion igen 20. april. Man løsede fortøjningerne på et stort tysk skibsvrag, der lå ved Havnegade, så det drev på tværs af havnen, og sænkede det med sprængning. Samtidig sænkede man på Christianshavns siden en fragtdamper. Tyskerne på Knippelsbro skød løs som rasende, da det hele var overstået. Men nu var havnen nogenlunde låset, og skibene i Sydhavnen var i hvert Fald reddede.

Tyskerne fortsatte flugtforberedelserne, ikke mindst efter bombardementet på Shellhuset, og fra Norge hentedes tropper til de hårdt trængte fronter, som ubønhørligt nærmede sig hinanden. Samtidig med at jernbanesabotagen intensiveredes, besluttede man derfor at gøre noget drastisk til søs. Man ville berøve tyskerne alle bugserbåde og derved lamme den overhåndtagende sejlads til danske havne med flygtninge

og hindre flugt. Efter aftale med Svitzers direktør, Hector Kiær, påtog BOPA sig at gennemføre flytning af alle bugserbåde fra Sjællands havne, så det så ud som et kup, der ikke ville medføre repressalier over for besætningernes familier (samme motiv havde foreligget, da Storebælts færger skulle fjernes). Under ledelse af politifuldmægtig Andresen fra BOPA ordnede fire sabotører det hele! De gik om bord den 9. april på den danske båd »Røsnæs«, der var repareret efter sabotage i Odense, og fik den ankret op ved Hven, så det fra land så ud, som om den stod på grund. Og så afsendtes der alarmtelegrammer om skibskatastrofe. Alle bugserbåde, som lå med dampen oppe, stod ud for at assistere. De blev kaldt op ved navn og kom omgående. Når de nåede frem, pegede maskinpistoler ud over »Røsnæs«s kommandobro, og højtalere beordrede skipperne om på »Svenskesiden« af »Røsnæs«, så tyskerne fra Øresundskysten ikke kunne se, at der blev flere og flere skibe. I alt samlede man 22 bugser- og bjergningsbåde sammen. Da det stod klart, at nu kom der ikke flere, blev der givet besked om at sejle til Sverige. »Røsnæs« »gled af grunden« og sejlede forrest, og hele armadaen gik ind på svensk farvand, beskyttet af svenske krigsskibe, før tyskerne opdagede det mindste!

Trods de store krigsbegivenheder lo hele verden ad denne Køpenickiade. Svitzers direktør var med, da flåden stævnede i svensk havn, og dagen efter steg Svitzer papirerne på Børsen! Tyskerne dikterede havnespærring, beslaglagde de få bugserbåde, som var tilbage, og forbød redningsdampeme at gå ud, et forbud, de dog måtte hæve igen. Den 24. april tog også inspektionsskibene »Århus« og »Løvenørn« vejen over Øresund, så den danske brigade til sidst havde en hel flåde - i forvejen lå to isbrydere i svensk havn, hvortil kom de mindre marinefartøjer, som var sluppet over den 29. august.

April måned bragte nogle dramatiske sabotageaktioner, deriblandt krigens blodigste. Den 4. april trængte sabotører i Hipouniformer ind på hærens arsenal på Amager Boulevard, hvor tankdele til værnemagten blev fabrikeret. Ved eksplosionen dræbtes en halv snes mennesker, mens en snes såredes - alle tyskere eller danske i tysk sold. Begivenhedens nærmere detaljer blev aldrig opklaret.

Den 5. april slog sabotørerne nogle jernbanevogne omkuld ved Næstved, og da statsbanernes store kørende kran, den eneste øst for Storebælt, kom til assistance, standsede de den på linien og ødelagde

den. Et par dage senere sprængte de den elektriske kran på Københavns Hovedbanegård. Det nyttede ikke mere Knutzen at være tjenstvillig over for tyskerne.

De sidste uger før kapitulationen bremsedes sabotagen som planlagt af undtagen trafiksabotagen. Sabotørerne blev i stedet brugt som instruktører for militærgrupperne eller træned i skydning for at løse opgaverne som »Stormpionerer«. Efter befrielsen dukkede de frem i dagens lys, hilst med større jubel end andre illegale grupper. Især var begejstringen i København øredøvende, når biler fra »Holger Danske« eller BOPA viste sig.

Så længe det varede!

Med preussisk kommandostemme, travlt optaget af at dirigere det tyske slukningsmandskab, kæmper gefreiteren sin håbløse kamp mod den usynlige hærs nålestik.

Den danske menigmand lagde aldrig skjul på sine følelser over for tyskerne. I røg og damp stod han roligt, med begge hænder dybt begravet i bukselommerne, og morede sig kosteligt over tyskernes anstrengelser.

Kvinder i modstandskampen

Af lærerinde Signe Sand

I den verden, som bevæger sig inden for den europæiske, stærkt maskulint prægede kulturkreds, er det efterhånden blevet en tradition at mene, at kvinder er uegnede til krigsførelse.

Kvinder er ikke skabt til krig. De er skabt til at pusle om i et hus, nynne, tørre støv af og vaske børn. Sådan er der blevet sagt om sammenstillingen kvinder og krig i flere hundrede år, både af mænd og af mange kvinder. Roden til kvindens tilbageholdne indstilling over for krigen når dybt ned. Dette skyldes dels, at krig kræver initiativ, og nægtes kan det jo ikke, at mange kvinder, på grund af mandens trang til at være kvinden til støtte og hendes egen lyst til at imødekomme den, har tillagt sig en indgroet magelighed, som mange steder er trådt hindrende i vejen for evnernes opvågning. — Dog bærer dette langtfra alene skylden.

Mange kvinder har mistanke til krigen. De får fortalt fra den mandlige del af deres omgangskreds, gennem den maskulint styrede regering,

I Karin v. d. Reckes dagbogsblade fra Vestre Fængsel afbildes denne pude (her gengivet i udsnit), som hendes kammerat, fru Olga Lund, syede af restegarn under fængselsopholdet i 1945.

presse og hele oplysningsapparat, at krigen er en nødvendighed - at den føres for rettens skyld, og at al den uret, den øver, og alt det blod, den udgyder, kun af smertelig nødvendighed bliver øvet og udgydt. Og kvinden er ikke i stand til at argumentere imod denne flom af kendsgerninger - og af kulturelle indbildninger, der gennem århundreder har været camoufleret som kendsgerninger.

Men hun tror dem ikke. Hun kender drengen, fra han var barn, og kender hans glæde ved legen - den glæde, der vokser i samme forhold, som legen vokser i vildskab og blodighed. Og hun skulle tage meget fejl af ham, hvis denne ville glæde pludselig skulle have ladet sig forvandle til adstadig, men smertelig indrømmelse af krigens uundgåelighed.

Med dette i mente er dog ikke nogen kvinde-passivitet, hverken i vor krig mod tyskerne eller i nogen anden, undskyldt. Kvinderne må indse, at når de ikke har været stærke nok til at hindre manden i at slippe trolden op af æsken, er det i hvert fald intet mindre end deres simple pligt at være med til at putte ham derned igen.

Var det da også det, de indså, alle de mange, som efterhånden sivede ind i modstandsbevægelsens rækker? Det er svært at svare på. Den enkelte må her svare for sig. For mange gælder det sikkert, at de hverken så eller indså noget, før de var langt inde i arbejdet. En bølge kom og førte dem med sig: en ven bad om husly, eller besættelsesmagten krydsede deres civile arbejde. Og når bølgen gled tilbage, fandt de sig selv stående på strandbredden til et nyt land, som de opdagede, de slet ikke havde lyst til at forlade.

Et kontingent af fødte valkyrier vil der dog altid være i et folk. Der var det også i det danske i årene 1940-1945. Over for dem tier enhver forklaring. De elsker kampen for dens egen skyld. For dem er målet enkelt og stort, såvel som det had, hvormed de omfatter deres fjender - et had, som netop ved denne enkle storhed heldigt skiller sig af med den selvglæde, der har grumset så stor en del af tyskerhadet her i Danmark, og i stedet giver dem oldtidens menneskelige fællesskab med fjenden, enkelt udtrykt i en sådan kvindes tilkendegivelse: ingen står et menneske i så nært et forhold til som sin fjende. Sådanne mennesker respekterer ikke deres eget liv, hvis ikke de danser på kanten af en afgrund.

Men der er få af dem i den hær af kvinder, som gik i krig. Og hvad gør så også det? Hånd i hånd arbejdede de sammen med dem, hvis mo-

tiver var sammensatte, og i dag står de dog ikke som mange, men som en samlet sejrherre.

II

Når der her skal følge en beskrivelse af nogle kvinders deltagelse i krigen, vil det være det naturligste at begynde med denne rene krigertype. Vi har den her i Danmark repræsenteret så smukt, som vi kan ønske os den, i fru Monica Wichfeld. Blot må vi være lidt forbeholdne i vor betoning af det danske. Da fru Wichfelds dødsdom blev bekendtgjort i aviserne i maj 1944, fremgik det tydeligt nok, at hun var englænderinde, om end dansk gift og bosat.

Efter ophold i udlandet gennem lange tider vendte hun og hendes mand kort efter besættelsen hjem til godset Engestofte på Lolland. Her

fandt hun med det samme ind i det underjordiske arbejde, avancerede hurtigt inden for denne sælsomme etat og gjorde sig afholdt blandt kamerater og underordnede. Hendes begavelse var eminent, hendes menneskelige væsen tillidvækkende, men hendes sinds glade ukuelighed vil alle dage være det, der står som hendes særpræg.

Det er svært at se, hvori denne ukuelighed egentlig består. Sammenbidt tapperhed vil altid træde frem under krig, og den er beundringsværdig og al ærbødighed værd. Men den er som egenskab betragtet enkel og uden den gådefulde oprindel-

Monica Wichfeld (1894-1944), født Mas-sy-Beresford, stammede fra Ulster, Irland, hvor hun levede de første seksten år af sit liv. Hun kom så et års tid i pension i Dresden, gjorde under krigen 1914-18 som mangfoldige andre kvinder tjeneste i den engelske hjemmefront og mødte i 1915 i London den unge attaché ved den danske legation Jørgen Wichfeld, hvem hun ægtede året efter. Derpå fulgte fra 1918-20 en tid med mange rejser; men sidstnævnte år slog ægteparret sig ned på hendes mands gods - Engestofte - ved Maribo. De blev her dog kun i få år, så førte forholdene dem atter ud på de lange stræk - fra Spanien til Skotland, fra Irland til Italien og kun med korte besøg i Danmark. Efter et flerårigt ophold i Rapallo (1933-39) drev den nye verdenskrig familien tilbage til Engestofte, hvortil den kom i slutningen af 1941 - og inden længe var Monica Wichfeld indfanget af det illegale arbejde, der gav hendes tanker og dag indhold, hendes sind styrke og hendes liv dets mening og ære.

se, den glade tapperhed har bag sig. Tænker vi os om og mindes dem, vi kender, som døde foran en henrettelsespeloton, kan vi ikke undgå at lægge mærke til, at ingen af dem var livstrætte pessimister, men netop glade, ofte barnligt glade mennesker, og at denne glædes rigdom ikke bragte dem til gru foran døden, men fulgte dem det sidste stykke vej.

Sikkert er det i hvert fald, at da Monica Wichfeld i 1942 tillige med mange andre gik ind i det farefulde arbejde, havde de et åbent blik for, hvad de indlod sig på, men nægtede at lade sig skræmme.

På det fjerne Lolland fik nu denne godsejerfrue - uden sin families vidende - forbindelse med chefen for faldskærmstroppeerne i Danmark. Han overdrog hende trygt den opgave at organisere de bevæbnede sabotagestyrker på Lolland-Falster. Snart fik hun en dygtig kammerat i sin datter Varinka, og pastor Marcussen i Våbensted hjalp hende med at oprette en slags sabotørskole i præstegården. Fra København til Engestofte rejste en kurér med sprængstoffer og våben i sin kuffert, som ved en anden lokal medviders hjælp blev transporteret gennem Gods-ets Park og nedgravet i en nærliggende skov.

Man spørger sig selv, hvordan alt dette dog kunne foregå, uden at fru Monicas familie bemærkede noget usædvanligt i hendes opførsel og hjemlige arbejde. Man spørger, hvordan en brandfarlig illegalist kan sidde skjult i et hjem i tre dage, uden at andre end husmoderen ved det. Og man spørger i det hele taget, hvordan stillingen som midaldrende adelsdame lader sig forene med en stilling og et arbejde, der svarer til en officers i første frontlinie.

Svaret er sikkert at finde på flere hold. Dels frembød godsets store, gamle hovedbygning en ideel skueplads for alle de handlinger og rørelser, der hører en underjordisk krig til. Den havde raffinerede skjulesteder og et utal af værelser. Og hvad den ikke kunne rumme af farlige ting, kunne altid gemmes af vejen i parken. Og dog har sikkert en anden årsag været den væsentlige: Fru Monicas diskretion, der her gav sig et særlig logisk udslag.

Hendes hjælper, den unge Varinka Wichfeld, rejste sidst på sommeren 1943 til København for at overtage stillingen som sekretær for faldskærmschefen, og moderen blev derved endnu mere isoleret med sit forehavende. Til sidst bestemte hun sig til at forberede sin familie på, at hun en skønne dag kunne blive arresteret. Hun befandt sig på det tidspunkt i denne mærkelige før-arrestations stemning, som man-

ge illegalister kender, og som sikkert har sin nøgterne årsag i, at man efterhånden har hænderne så langt inde i maskinen, at det ikke kan gå andet end galt. Dette forstod hun, og hun ville ikke udsætte sine nærmeste for en helt uforberedt forskrækkelse.

Og så en dag kom Gestapo. Sådan endte manganen en løbebane inden for undergrundsarbejdet, og fru Wichfeld led samme skæbne. 13. januar 1944 ankom Gestapo til Engestofte og arresterede ægteparret Wichfeld. Forud var der sket det, at en faldskærmsmand under tortur havde røbet fru Wichfelds navn og arbejde og endog under pinslerne givet så god besked, at fru Wichfeld under de kommende forhør blev præsenteret for så godt som alle enkeltheder ved organisationen og dens forehavender.

Hvordan det lykkedes hende at gå gennem utallige forhør uden en eneste gang at komme med indrømmelse, er uklart. Hun var ikke nogen helt ung kvinde mere, ikke heller særlig robust - sart måske snarere. Dog stod hun dag efter dag i de timelange, af mange modstandsfolk ubehagelig kendte optrævlinger af sande og opdigtede påstande, som Gestapo kaldte forhør - uden muligheder for at sno sig bort fra det hele og give tosserne en lang næse - og dog uden en eneste gang at røbe et navn eller en begivenhed, der kunne stille kammerater eller arbejde i et uheldigt lys. Alle, der har været den samme proces igennem, vil stille det spørgsmål, hvordan hun dog har kunnet gennemføre dette. Den, der ikke har kendt hende, kan ikke besvare det. - Og de, der har, kan måske lige så lidt. Et menneskes inderste kerne, som den kommer til syne i en så hård og håbløs situation, er undefinerbar, men sikkert er det, at hendes ukuelige britiske humør aldrig er kommet til sin ret så absolut som ved denne ubehagelige lejlighed.

»Hvis ikke De kan forhøre mig ordentlig, skal De sende mig tilbage til min celle. Dette her fører kun til, at vi spilder hinandens tid,« sagde hun til sine forhørsdommere efter et ti timers forhør, da de to Gestapo-folk for længst i langt højere grad end deres fange var gået fra vid og sans af træthed. Hendes mand og søn var blevet løsladt efter et overfladisk forhør. Selv førtes hun nu til Vestre Fængsel, og den evige tærskens langhalm på begivenheder, Gestapo kendte lige så godt som hun selv, fortsattes i tre måneder.

Som så mange andre vekslede hun i denne tid breve med kammerater inden for og uden for murene. Vi aftrykker her et, som må være

det bedste, da man vanskeligt kan forestille sig et fængselsbrev, der er i stand til at gøre stærkere indtryk på dets læser:

»Jeg må blive stærk for de andres skyld - jeg har haft så meget held med mig - alle dem, jeg elsker, går i det fri, men der er andre, der har dem, de elsker, herinde, eller døde, og det er dem, jeg må tænke på og hjælpe. Hvis jeg rejser, bliver der sikkert mange af den slags med, og derfor må jeg beholde mit humør. Jeg vil heller ikke have, at familien skal huske mig som trist. - Jeg har altid grinet af skæbnen, - kæmpet altid - mod fattigdom, sult, kritik o.s.v., gjorde, hvad der passede mig, selv om folk fandt det urimeligt og upassende - og de var nødt til at finde sig i det og tage imod mig på mine betingelser. Jeg er født vagabond og vil altid være det. Jeg gik altid alene, da jeg var en lille pige, satte mig ud på en sten i søen og drømte om, hvordan jeg ville bane mig vej ud af det fattige land og den snævre kreds, jeg tilhørte, og se andre lande, lære mennesker at kende og kende livet. Jeg har lært, at der er intet, der hedder sort eller hvidt, kun gråt - ingen er ond helt igennem, og heller ingen god. Det kommer an på opdragelsen, og hvordan man reagerer over for livets vanskeligheder. Det er derfor, jeg ikke er bange for at se min gud i ansigtet - han har skabt mig og kender mine synder, og han ved lige så godt som jeg selv, at hvis jeg lever, laver jeg dem, jeg holder af, om igen. Og hvis han har humoristisk sans, og det bliver han nødt til at have, vil han også grine og sige: »Hende er der ikke noget at stille op med denne gang«. Jeg foragter dem, der lover ting, de ikke kommer til at præstere, af bare angst. Sig derfor til mine børn, hvis jeg ikke skulle komme igennem det - at jeg ikke var spor ked af det, og at de heller ikke skal være det. Sig til mine børn, at jeg altid vil være i nærheden af dem i deres vanskelige timer - vi dør ikke - vi sover bare lidt for at leve igen, som foråret følger vinter, og når de ser mine øjne eller mine hænder hos deres børn, eller hører dem sige noget fjollet eller morsomt med min stemme, vil de ikke være triste mere. Jeg er fatalist, og når min time slår, bliver der ingen vej uden om det«.

I maj 1944 faldt Monica Wichfelds dødsdom. Såvel som sine unge mandlige kammerater, der fik deres forkyndt samtidig, tog hun den med naturlig ro, uden krampagtig tapperhed og med det aldrig svigtende humør.

Hendes pårørende besøgte hende i fængslet og bønfuldt hende om at skrive en benådningsansøgning. Omsider gav hun efter og lod dem få deres vilje. Havde hun indsendt den, hvis de ikke havde bedt hende derom? Sikkert ikke. Denne glade kvinde, som elskede livet og så farverige oplevelser, hvor andre kun så en grå tåge, var så inderlig rede til at tage sin død. Benådningsansøgningen blev taget til følge, og dommen ændredes til fængsel på livstid - at afsone i tysk fængsel. Alle familiens anstrengelser for at bevirke en ændring i denne sidste tilføjelse var forgæves.

Den 2. juni 1944 - tidlig morgen - rejste fru Wichfeld til Tyskland sammen med tre andre kvindelige danske fanger. De fire var glade ved og taknemmelige for hinandens selskab. Humøret var nærmest overstadigt gennem Sjælland. Fængselsliv kan blive så nervepirrende ensformigt, at endog en forandring til det værre hilses velkommen.

Men på Lolland, omkring Engestofte, faldt fru Monica for een eneste gangs skyld ned fra sin styrkes højde. Hun var en kvinde ud af gode kår, familieliv og megen glæde. Var det nu slut med alt dette? Men hun fandt hurtigt sig selv igen, da de virkelige strabadser tog deres begyndelse. Transporten gik foreløbig til det forfærdeligt ødelagte Kiel, hvor fangerne efter at være iført fangedragt, blev indsat i hver sin celle. Dog lykkedes det senere de danske at samles igen i en fællescelle, og fru Monica Wichfeld begyndte her det arbejde, som efter hendes fængselkammeraters beskrivelse blev det hverv, hun tog sig på, nu da hun ikke mere kunne arbejde med på Danmarks befrielse: at opmuntre og hjælpe sine kammerater, enten slet og ret ved sit eget ligevægtige humør eller ved at være underholdende. Hun havde mange oplevelsesrige år bag sig, havde set og kendt mere af andre lande end de unge piger, som var hendes fæller, og det tillige med hendes begavelse satte hende i stand til at forkorte de uendelige fængselstimer med fortællinger og causerier. Efter fem døgn's ophold i Kiel gik turen til Neumünster og derfra til Hamburg. Overalt så de danske fanger et land i et ubeskriveligt forfald.

Invasjonen i Frankrig var begyndt nogle dage i forvejen, og humøret var højt hos de danske trods de trættende transporter fra fængsel til fængsel. Man tipsede og diskuterede om, hvor længe det kunne vare, før hjemturen stod for døren. Som altid under sådanne forhold var optimismen et godt stykke forud for virkeligheden.

Findes der det sted i verden, hvor kvinder ikke kan hygge sig? Det lyder ikke sandsynligt. I hvert fald viste de danske kvinder i det tyske tugthus i Cottbus, hvor de endelig fik fast bopæl, at de sagtens kunne indrette sig og finde frem til en tålelig tilværelse midt i det utrolige svi-neri, med sulten, længselen og den hårde behandling som baggrund. Fru Wichfeld var en slags leder i dette foretagende. Af majsblade, som blev bragt ind til forarbejdning af måtter, lavede hun små foræringer til kammeraterne og dem derhjemme, mens hun fortalte træk fra sit ophold i andre lande. Den snavsede celle må have haft visse ting til-fælles med en fruerstue på en gammel dansk kongsgård. Da julen kom, blev det også især fru Wichfelds opgave at bringe stemning til huse. Mens hendes unge kammerater var på arbejde i en gasmaskefabrik, forberedte hun, der som ældre havde lov at blive i cellen, højtiden der-hjemme. Nogle papirservietter hjemmefra blev syet sammen til en dug, et stykke bomuldsgarn forvandlet til julenisser, en grangren, som var organiseret på en gårdtur, pyntet med forskelligt papirudklip. Kosten, som til daglig bestod af bart rugbrød og intet andet, fik den aften den overdådige tilsætning af et stykke ost. Alle betingelser skulle således være til stede for en festlig jul.

Og så druknede dog det hele i tårer. Da fru Monica havde sunget første vers af »Glade Jul« med sin venner, indså man, at det ville være umuligt at gennemføre resten af programmet, og enedes om at gå i seng. Forgæves søgte hun at få sine kontubernaler til at indse, at en jul i et tysk fængsel dog i virkeligheden må anses for en oplevelse, når man aldrig har kendt anden end den danske i sit eget hjem. Men den aften kunne hendes positive måde at se tingene på ikke slå rod hos de andre.

Nu nærmede sig omsider den tid, da de russiske tropper rykkede ind mod Tysklands hjerte. Det blev bestemt, at de udenlandske fanger fra Cottbus skulle flyttes til Waldheim ved Leipzig, så nazisterne ikke for tidligt skulle gå glip af den fornøjelse at plage dem. Transporten blev hård, måske det hårdeste, de danske kvinder oplevede under de-res Tysklands ophold. I stærk kulde blev de drevet til stationen, hvor de sammen med et par hundrede andre udenlandske kvinder blev stuvet ind i kreaturvogne og sendt ud på en fem dages rejse til Leipzig.

Fru Monicas kammerater mener, at det var her, hun fik sit knæk. Kulden, den stadige mangel på hvile, wachtmeisterinnernes sadistiske

behandling, sulten og frem for alt tørsten har nedbrudt den sidste smu-le styrke, som tapperheden havde holdt ved lige.

I Waldheim blev hun oven i købet skilt fra kammeraterne. Kun på gårdtur kunne de nu og da få lejlighed til at se og tale lidt med hende. Men en dag gik hun ikke mere sin gårdtur. Hendes venner blev urolige og spurgte sig for hos cellekammeraterne. Af dem fik de den besked, at fru Monica var syg. Få dage senere overbragte fængslets præst venner-ne hendes afskedsord til dem.

Den tiende april kom. Bernadotte-busserne hentede de skandinavi-ske fanger. Glæden var stor. Men for dem, der havde kendt fru Wich-feld og delt kår med hende, var den stærkt blandet med savn. Meget havde denne kvinde set og oplevet i sin tid, meget arbejde havde hun taget sig på og udført. Hendes virksomhed under krigen vil huskes. Det vil huskes, hun var britte, og at hun gjorde vort fangenskab og vor kamp til sin. Men et menneskes egentlige kald på jorden er ofte indeholdt i så kort en tid og så upåagtet et arbejde. Måske var kærnen i fru Wichfelds liv, alle andre oplevelser og alle modige handlinger til trods, de få måneder, hun tilbragte i de tyske fængsler og, upågtet af den øvrige kæmpende verden, lagde hele sin personlighed, sin bega-velse og alt, hvad hun havde samlet sig i sit liv, ind i bestræbelserne for at lette de onde kår for sine medfanger.

III

Fru Monica Wichfelds død var en begivenhed, som fæstnede sig stærkt hos alle de danske, der blot i nogen grad havde opmærksomheden henvendt på de begivenheder, som skete omkring dem. Og dog rystede de tre sideløbende skæbner, der nu skal berettes om, i endnu højere grad landet, ja man kan roligt sige, at de tilsammen er den hændelse, som under krigen gjorde stærkest indtryk på den danske offentlighed, og lige så sikkert vil den gå over i historien som det bedste eksempel på, hvad de danske kvinder led under krigen, og hvad de formåede at sætte igennem og holde ud til.

Krokonen Gudrun Fiil og hendes datter Kristine Fiil Sørensen - kal-det Tulle - og Gerda Fiil fik krigen at prøve i lige så høj grad som de værst hjem søgte polske og franske kvinder, og de bar den på en måde, som var så urdansk og folkeviseagtig rank, at en nutidsiagttagere er gan-ske overrumplet over at se, at noget sådant bor i vort mere eller mindre

Ritha og Gerda Fiil sammen med broderen Niels Fiil.

scavenianske og evigt bekymrede Danmark.

Hvidsten Kro på Randers egnen var landskendt længe før krigen. Her boede den morsomme, særprægede kroejner Marius Fiil med sin hustru Gudrun, sin søn Niels Fiil og sine døtre. Her dyrkede han sine folkløriske interesser, modtog gæster på sin vittige måde og serverede dem kraftig mad efter »recepten«, som spisekortet hed der på stedet. Det undrer sikkert ikke nogen, der har kendt denne mand og hans familie fra tidligere, at de efter besættelsen hurtigt blev nogle af de førende inden for den organiserede modstand mod nazisterne. Og den nordjydske våbenmodtagelse kunne ikke finde sig nogen bedre central end Hvidsten Kro eller nogen bedre støtte end den Fiilske familie.

Våbenmodtagelsen kræver som bekendt plads - både når nedkastningen skal foregå, og når de fundne sager skal skjules. Den vanskeliggør derved den fuldstændige diskretion, som for eksempel sabotage kan dække sig under med lidt god vilje. Derfor var det også nødvendigt, at hele familien på kroen var med i foretagendet, selv om Marius Fiil, hans søn Niels og svigersønnen Peter Sørensen - Tullens mand - var dem, der gjorde det egentlige slæbearbejde, når containerne skulle tømmes og byttet bæres hjem. Men kvinderne, også den sytten årige Gerda og den fjorten årige yngste datter, deltog med iver i planlægninger, opsøgelse af skjulesteder og andet af den slags arbejde. Tillige hav-

Kristine Fiil Sørensen.

de de en del at gøre af den art, som ingen kvindelig illegalist slap for, nemlig med at sørge for de mandliges rent materielle fornødenheder, som i en sådan tid var langt større end under civilt arbejde. Mangen fortumlet, nylig nedkastet faldskærmsmand har siddet og fundet sig selv foran Tulle Fiils kakkelovn og ved hendes kaffebord efter sin luftrejse og er der blevet gjort bekendt med sine medarbejdere og sine Opgaver.

Til lykke for modstandsarbejdet gik dette godt i lang tid. Hvidstens omegn roste sig af at have Europas fineste nedkastningsplads, en mark bag Allestrupgård. Forskellige forskrækkelser indtraf naturligvis under vintermånedernes forløb som politiopmærksomhed og undersøgelser. Men de dunstede dog alle sammen bort igen, og Arbejdet fortsattes. Da var det på foråret 1944, at den samme »faldmand«, som under en umenneskelig tortur, ingen

har ret til at mene sig i stand til at kunne stå for, røbede fru Wichfeld, også opgav Hvidsten Kro og dens beboere. Stedet blev sat under observation, og snart havde Gestapo samlet sig så fyldigt et materiale, at de ved deres ankomst den 11. marts 1943 kunne fortælle Hvidsten-folkene og deres hjælpere omtrent lige så meget om arbejdet, som disse selv kunne have fortalt Gestapo, hvis de havde villet.

Mændene blev belagt med håndjern og anbragt på en lastvogn. Tulle Fiil Sørensen og hendes søster Gerda blev ligeledes taget med.

Gerda Fiil.

Derimod fik fru Gudrun Fiil lov at blive hjemme.

Familien Fiil og de mange, der var implicerede i deres sag, tilbragte nu de kommende måneder i forskellige fængsler: Arresten i Århus, Horserød, Vestre Fængsel. - Kort før St. Hans faldt dødsdommen over Marius Fiil, hans søn Niels og svigersønnen Peter Sørensen, Tulles mand. Tulle selv var indstillet til dødsdom, men fik den i sidste øjeblik ændret til livsvarigt fængsel. Gerda fik to års ungdomsfængsel. Det vil sikkert være unødvendigt at oplyse, at alle de dømte tog forkyndelsen af denne dom med ro. Tolken var den eneste, som tabte humøret. Tulle fortæller, at hun dårligt kunne lade være med at le, da hun så, at han var den eneste af de tilstedeværende, som havde tårer i øjnene, og vi forstår af denne udtalelse, at vi står over for en eksempelløs tapper kvinde, men tillige en kvinde, der er drevet ud over sine grænser - som er gået langt ned under nulpunktet for menneskelige lidelser.

I de dage, der nu kom, havde Tulle og Gerda heldigvis lejlighed til at støtte hinanden, idet de stadig delte celle og tillige var sammen under sagens arbejde, som bestod af rengøring i forskellige af fængslets lokaler. Det lykkedes herunder Tulle at få en samtale med vagtmesteren, hvorunder han lovede hende, at begge søstre skulle få lov at være sammen med de dødsdømte mænd i deres celle nogle timer. Fra klokken et til klokken syv havde de to nu besøg af deres fader og broder og Tulle tillige af sin mand.

En fortæller gør sikkert bedst i at gå let hen over en beskrivelse af et sådant samvær. Her hjælper ingen forestillingsevne, ingen opremsning af udtalelser og hændelser. Tulle fortæller selv, at »de havde det rart, snakkede sammen og spiste chokolade«. - Lad det være nok dermed, og lad os så i øvrigt nøjes med at stå stille foran de følelser og tanker, en sådan oplevelse kalder til live, uden at give det udseende af, at vi er i stand til at forestille os dem.

Fru Gudrun Fiil var også inde at sige farvel til alle mændene i sin familie. Hendes udseende og gang var, som den plejede at være. Fra en udtalelse af hendes søn Niels ved vi, at dette styrkede ham meget. Og som hun derved gav styrken videre til de dømte, gav de den videre til deres søstre, før de døde. En sidste gang, før de blev lukket ind i deres celle, vendte de sig om og så på de to piger, og det blik hjalp dem igennem den lange række af lidelser, der endnu stod foran dem.

Næste dag var navnene på Hvidsten-Gruppens mandlige medlem-

mer taget af celledørene. Den dag gik Tulle Fiil ikke på rengøringsarbejde, men blev i sin celle. Da det blev aften, fik hun lyst til at skrive et brev. Det blev sendt til selve dr. Best og aftrykkes nedenfor. Som den sidste samtale i cellen med mændene skal det blive uden kommentarer, da det i sig selv ved sit jævne sprog er i stand til at sige både samtid og fremtid, såvel det krigsramte som på anden måde lidende menneske så meget, at alle tilføjelser kun vil forekomme flove og virke tilovers.

*Tyske afdeling, Vestre Fængsel,
29. juni 1944*

*Det tyske Riges Befuldmægtigede,
dr. Best.*

I anledning af, at De i dag har henrettet 8 danske mænd, føler jeg trang til at sige Deres Excellence min mening, ikke for min families skyld, som i dag er blevet skudt, men for alle dem, der kommer efter dem, for nogle kommer, det ved vi. Deres Excellence må da kunne forstå, at fordi der sker sabotage ude i byen, og der bliver henrettet 8 mand, som ikke har haft noget med det at gøre, så vil uroen ikke holde op, den vil tværtimod blive værre.

Deres Excellence har jo også været så længe i Danmark og må vel efterhånden kunne forstå dansk tankegang, det arbejde, vore mænd har gjort, er ikke gjort af had til Tyskland, men fordi Danmark er i krig, for i krig er Danmark. Men jeg er også bange for, at der efterhånden vil blive et sådant had til Tyskland, ikke hos os, som sidder indespærret, vi har lært at forstå tyskerne en lille smule, men af alle de mænd, som er væk, hvis børn engang vil blive voksne mænd, og hvad de vil tænke og føle, er ikke svært at gætte sig til, og jeg ved, at disse børn vil blive opdraget til at være stolte af deres far.

Jeg har selv en lille pige, som i dag har mistet sin far, morfar og morbroder, hun kan heldigvis ikke forstå det, men kunne hun, ville hun alligevel være stolt af dem. De havde et mål her i livet og var ikke bange for at dø for det, for min bror sagde den sidste gang, jeg så ham: »Vi ved, at Fjæld kan sprænges, og tvinges kan en Elv, men aldrig kan et folk forgå, som ikke vil det selv«.

Det vil Danmark ikke, for Danmark og alle dem, der gav deres liv for Danmark, vil vidne om, at selv et lille land som Danmark må have lov til at tænke selvstændigt. Nu har jeg ikke mere på hjerte, kun dette

vil jeg sige, at jeg er stolt over, at jeg havde en mand, far og broder, der var værdige til at dø for Danmark«.

Der er en, som den, der beskæftiger sig med Fiil'ernes historie, føler større uro for end for nogen af de andre. Det er den lille seksten-sytenårige Gerda. En iagttagere begriber ikke, hvordan et barn som hun kan være kommet gennem de oplevelser uden at blive lemlæstet både åndeligt og legemligt. Alle, der nu kender Gerda Fiil, siger, at der ikke er nogen grund til at nære bekymring i så henseende. Den unge pige har gennemlevet, hvad hun skulle, og fortsætter derefter sin tilværelse på normal vis. Vi står atter her over for noget uforklarligt ved Slægten Fiil.

En Nat sidst i juni blev Fiil-pigerne vækket og beordret til at gøre sig klar til transport. Nu gjaldt det altså Tyskland. Efter en rejse, der sikkert ikke har afvejet meget fra hverken fru Wichfelds eller andre Tysklands fangers, ankom de en aften til Kiel. Her blev de skilt. Gerda blev anbragt i stuetaen, Tulle ovenpå. Samme nat indledtes et stort engelsk bombardement. Eksplosioner knaldede, ilden brød løs, og fængslet blev ramt flere steder. I Gerda Fiils celle blev døren og en mur revet ud. Indefra kunne hun se ud på den mennesketomme gade, og hun var uden opsyn, så det ville have været hende den letteste sag at forsvinde. Men hvor skulle hun forsvinde hen - i et fremmed, krigshærget land, uden føde, uden en øre og uden Tulle? Hun havde vid nok til at blive.

Der begyndte nu for de to søstre den sædvanlige Ahasvérus-vandring fra fængsel til fængsel. I Bützow blev de atter skilt. Gerda blev sat i det ungdomsfængsel, hun var dømt til, og hvor hun så skulle afsone sin straf - sammen med en halvfjerdsårig kone. Heldigvis blev hendes tid i Tyskland ikke lang. Hendes ungdom hjalp hende. Hen på sommeren fik moderen besked om, at hun var løsladt, og en dag i august kom hun hjem til Hvidsten. Et medlem af den familie, der nu efterhånden bestod af kvinder, var det altså lykkedes at rive ud af nazisternes klør.

Tulle derimod havde langtfra endt sin modgang. De tre måneder, hun sad i fængslet i Bützow, må sikkert betragtes som de værste, hun har oplevet. Hendes celle var et kælderrum - at sammenligne med en meget sjusket holdt dansk kartoffelkælder, uden kartofler. Spindelvæv hang i lange gardiner, lys og luft var der så godt som intet af, og begre-

bet toiletrum kendes åbenbart ikke i tyske fængler. »Kübelen« i hjørnet måtte gøre det ud, og der skal ikke megen fantasi til for at forestille sig, at det ikke just var lavendelduft, hun sad i efterhånden. Kosten bestod af rugbrød og intet andet, endda knapt tilmålt, og i de tre måneder, hun opholdt sig i denne kælder, var hun på gårdtur i alt ni gange. Men alting får en ende. Sammen med andre udlændinge blev hun forflyttet til Cottbus, og her lykkedes det hende at komme i celle med andre danske, foruden fru Wichfeld Pia Båstrup-Thomsen, Grethe Jensen og Alice Bergmann-Jensen.

Som ved andre lejligheder i denne beretning savner vi, der ikke har været ude for det samme som Tulle Fiil, forudsætninger for at forestille os, hvad det har været for en forandring for hende efter al anspændelse og sorg og til sidst tre måneders umenneskeligt ophold i enecelle igen at være sammen med landsmænd og ligesindede og blive draget ind i hyggekredsen omkring fru Wichfeld. Særlig lang blev den glæde dog ikke. Under russernes fremrykning blev hun sammen med de andre danske flyttet til Waldheim i marts. Med armene om hinanden stod hun og Pia lige op og ned i kreaturvognen og forsøgte at give hinanden en Smule støtte på den fem dages rejse.

I Waldheim opholdt Tulle Fiil sig nu, til svenskerne ankom i deres berømmelige hvide busser. Allerede en tre ugers tid før dette skete, havde hun dog fået at vide af myndighederne, at hun var blevet benådet og skulle hjemsendes ved første lejlighed. Hun var glad. Men i krig og fængsel gør en ting sig gældende, som udenforstående aldrig helt lærer at se til bunds i: kammeratskabet. Så ulogisk det end var, havde Tulle dårlig samvittighed ved tanken om, at friheden nu ventede hende og ikke de andre.

Og så kom kammeraterne dog med hjem. Den uventede svenske aktion kom med friheden til alle Waldheim-fængslets skandinaviske beboere. Omkring den 15. april genså Tulle Fiil hjemmet i Hvidsten. Moderen, den lille datter og søstre modtog hende, hele denne kvindefamilie, som Fiil-slægten nu var blevet til. De sidste dage før Tullens ankomst havde været fyldt af spænding for hendes pårørende. Den, der havde sine slægtninge hos Gestapo, følte sig aldrig sikker på at gense dem, før de var så nær, at man kunne røre ved dem. Altså havde fru Gudrun Fiil - Danmarks hårdest ramte kvinde gennem mange hundrede år - dog fået sine piger hjem. Selv havde hun i den tid, de

sad fanget, holdt hjemmet ved lige, så godt det lod sig gøre med eet menneskes kraft, hvor der før havde været syv. Men det arbejde, som havde kostet alle mandlige medlemmer af familien livet, havde hun ikke kunnet nærme sig igen siden katastrofen, og det havde ofte gjort hende ondt.

Nu da to år er gået efter de voldsomme begivenheders afslutning, begynder livet så småt at gå sin gang hos Fiil-kvinderne som sædvanligt. De lader så vidt muligt som ingen ting. Sandt er det sikkert også, at de har genoptaget livet og efterhånden igen glædes ved det. Men deres saga er skrevet. Selv om deres liv fra nu af og til deres død skal blive som mange andre jævne landbokvinders, er der sket det med dem, som vil mindes side om side med oldtidens store kvindeskæbner. Deres broder Niels bad dem aftenen før sin død om at sørge for, at navnet Fiil ikke døde ud. Skønt Tulle og Gerda endnu ikke har fået de drenge, han der hentyder til, er der dog allerede på anden måde sørget for den ting.

IV

Vi kan roligt gå ud fra, at læserne gennem de to beskrivelser, her er givet, har fået et indtryk af, hvordan nazisterne behandlede deres kvindelige fanger, og hvad disse i det hele udsatte sig for ved at give sig i kast med den tyske besættelsesmagt.

Dog vil der sikkert efter dette som alle vegne, hvor der har været tale om kvinder i modstandsbevægelsen, lyde denne bemærkning: »Men rent korporlig tortur mod kvinder har Gestapo dog ikke anvendt«. Her vil det være på sin plads at fremkomme med Marianne Ibsens historie. I det underjordiske arbejdes allerførste tid før 29. august, omkring den store Rold Skov-ulykke, var Marianne ansat på sagførerkontor i Ålborg. Hun var en frejdig ung dame med litterære ambitioner, men absolut ingen militære. Dog ansås hun af sin chef og sine øvrige kolleger, som var mere eller mindre impliceret i illegalt arbejde, for at være helt ud »god nok«, og ingen nærede frygt for i en snæver vending at bede hende om hjælp.

En skønne dag stod hun i fuldmægtigens kontor og bad ham hjælpe sig ind i illegalt arbejde. Fuldmægtigen var særdeles beredvillig, og inden længe sad hun i illegale filmsfremvisninger og bladarbejde til op over ørerne. Hendes arbejde var ikke stort anderledes end de fleste kvindelige illegalisters. Men hendes skæbne blev det ud fra de

følger, det fik. En aften kom Gestapo til hendes lejlighed. Som mange andre havde hun forudset denne situation og tog sagen med ro. Men de kommende uger og måneder kom også til at stille store krav til hendes beherskelse.

Alle, der har været i Gestapos hænder, ved, at en sags forløb for en stor del afhang af, hvem der blev ens »sachbearbeiter« - om denne var sadistisk eller nogenlunde godlidende. Det synes, som om Marianne Ibsen er faldet i hænderne på de værste djævle, naziregimet har fostret. Her blev tale om tortur. Prygl hørte til de mere uanselige former. Værre blev det, da rettens håndhævere gik i gang med at mishandle hendes underliv - tydelig nok en form for adspredelse, folk forfalder til, når de i årevis har plejet omgang med djævelen.

Marianne Ibsen var et modigt menneske, men tillige følsom. Hun udholdt sine lidelser uden at bringe sine kammerater i forlegenhed. Men torturen forårsagede en svær sygdom, og da hun foruden alle bekvemmeligheder tillige måtte undvære lægehjælp, forværredes hendes tilstand, samtidig med at hendes forstand truede med at lade sig løbe over ende. Et følelsesbegavet menneske vil altid have svært ved at sidde fængslet og holde sig klar under Gestapos ondsksaffineringer. Hvilken ulykke var det da ikke, at den mest sataniske form for tortur, der vist er blevet anvendt mod nogen dansk kvinde, skulle ramme Marianne Ibsen.

Alt dette til trods fandt Gestapo hende dog rask nok til at blive sendt med en af de transportere, der afgik kort før jul, til koncentrationslejren i Rawensbrück. Her opholdt hun sig til den dag i april 1945, da Grev Bernadotte befriede såvel hende som utallige andre. Forholdene i denne tilintetgørelseslejr vil blive belyst nærmere gennem en anden historie, og Marianne Ibsens tilværelse der adskiller sig sikkert ikke fra de flestes. Kun gav hendes af torturen halvt ødelagte underliv hende så meget besvær, at det tilligemed hendes modtagelige sinds voldsomme reaktioner ved alle de rædsler, hun så, flere gange truede med at gøre det helt forbi med hendes sejge modstandskraft.

Dog kom hun altså hjem. Og glad var hun vel som alle andre. Men for den, som for alvor optog det i sig, som han eller hun så under Tysklands opholdet, vil det tage tid for glæden og lettelsen at vinde magten. En dag på efteråret 1945 gik hun på gaden i Ålborg. Pludselig besvimed hun. Nogle betjente kom til og søgte at kalde hende til live.

Men desværre var uheldet sket umiddelbart uden for en tysk flygtningelejrs pigtråd. Betjentene troede da, at hun var en fange, som måske havde forsøgt at rømme, og tiltalte hende temmelig hårdt på tysk. I det samme vågnede Marianne Ibsen, og da hun hørte den strenge tyske tiltale, svigtede hendes forstand. Et par måneder lå hun nu på hospital, skiftevis i apati og forvirring. Dog sejrede hendes selvopholdelsesdrift. Hun blev udskrevet fra hospitalets psykiatriske afdeling og var nu klar

til at lade sig indlægge på den kirurgiske, hvor lægerne med mellemrum stadig tumler med det halvt ødelagte underliv. En trøst har hun fundet sig under det hele. Hendes digteriske evne er slået igennem alle forhindringer og har manifesteret sig i digtsamlingen »Trodsig Sang«. Under hendes apatiske form for sindssyge var versene det eneste, der var tilbage af hende. Måtte det fortsat være denne evne, som indhøster alt det, hun har måttet betale.

Sådan lyder indtil nu hendes historie. Men den er langt fra skrevet færdig. Endnu flere operationer og endnu flere timer fyldt af Rawensbrück-tanker skal skrive det sidste. Hvornår den kan afsluttes, vides ikke.

V

Var mænd nu aldrig skeptiske over for denne kvindernes deltagelse i krigen? Jo - det var de vist meget ofte. En mand giver meget nødig fra sig, hvad han mener, der er hans, og hans forhold til direkte sabotage og våbenmodtagelse var ofte præget af stor ejendomsbevidsthed.

Der er ro i en celle i Vestre Fængsel, arbejdsro - og det, hvad enten den ligger på kvinde- eller på mandsgangen. Og dog hører man ustandselig al verdens lyde, mens man sidder på sin lille træbænk og stopper strømperne. Der fløjtes og kimes og køres og hamres i en uendelighed ude i den store midterkorridor, trætofler klapperover stengulvet, vognene med madvarer og arbejdsmaterialer knirker og ruller, nøgler hugges i de tunge døre og drejes om med en larm, som var det spektaklet, det hele kom an på. Men der er også andre lyde, som fanger opmærksomheden. Der morses fra celle til celle! Der telefoneres til over- og underetagen pr. vand-rør! Så kaster man stoppetøjet og er lutter øren, giver sit besyv med, sluger nyheder - og minutterne flyver, til nøglen rasler i døren, og man styrter hen til strømpe og træbænk.

I sin bog »Kvinder i Bur«, hvorfra denne og den foregående tegning er lånt, skriver Gerda Ploug Sarp: »Der er kommet to nonner ind i cellen nærmest toiletterne, deres store, hvide vingekapper skimtes tit i døråbningen, de ser ud til at tage det hele med humør. De bor på stribede med mændene, så de nyder jo dagens optakt - forbidefileringen med potterne - fra første parket. Vi kvinder, især vi ældre, ser jo heller ikke bedårende ud i den situation; men det er endnu sværere for et mandfolk at bevare værdigheden, når man skal holde den ene arm på ryggen, mens selerne dasker om hælene, potten i den fremstrakte arm, håret strittende og skægget groende«.

Men dette tilløb blev snart fulgt af opgaver, der krævede mere aktivt end passivt mod. Georg Quistgård blev opfordret til at være med ved de store våbenmodtagelser i Nordjylland, hvis central var den før omtalte Hvidsten Kro. Quistgård var straks villig, men insisterede energisk på at tage sin kone med. Chefen for foretagendet tøvede med at indvillige. Om bifald var der i hvert fald ikke tale. Quistgård blev ved sit, og omsider fik fru Ellen tildelt den opgave at afpatrouillere omkredsen af det areal, hvor mennesker og våben skulle lande. Med en signallygte gik hun denne vagt i adskillige nattetimer. Men alt gik vel, og vagtposterne fik ikke brug for at signalere alarm.

Underjordisk soldatertjeneste kræver selvsagt en helt anden og langt mere raffineret udvikling af et menneskes evne og egenskaber end den sædvanligt militære, fordi hindringerne for gennemførelse af opgaverne er legio og ud fra en rationel bedømmelse af forholdene uovervindelige. Foruden det fysiske og moralske mod kræver det en snarrådighed og påpasselighed, som må sørge for at være udviklet jævnbrydigt

og i stand til at arbejde side om side. Ellen Quistgård havde ikke været længe i sin nye virksomhed, før hendes mandlige kolleger indrømmede hende disse egenskaber. Hendes stjerne steg. Langsomt arbejdede hun sig op i graderne fra medhjælper til chef. En våbenmodtagelse er ikke et foretagende, hvis succes udelukkende afhænger af nedkaster og modtagere. Månen, som i fredstid blot er en slags himmelbuens hyggeonkel, tager her del i begivenhederne. Uden måneskin ingen modtagelse. Og så er hele spillet endda underlagt vilkårligheden. Mange nattetimer gik fru Quistgård og hendes kammerater ved Madum Sø og ventede signal. Engang var de i deres biler taget tilbage til Ålborg, fordi det tidspunkt, da man kunne vente englænderne, for længst var overskredet. Ved hjemkomsten lå imidlertid besked, at der kun var tale om forsinkelse. Tilbage igen og endelig held.

Når de gode sager var landet langt om længe, gjaldt det om at være rap på hænderne. Der skulle pakkes ud og gemmes bort. Ganske vist valgte man altid øde egne til det farlige foretagende, men selv i sådanne og selv i nattetimerne kunne en uvedkommende nærme sig. Beholderne skulle skilles, tømmes og sænkes i Madum Sø. Derefter skulle alting fjernes i de ventende biler eller gemmes til et bedre tidspunkt på forberedte skjulesteder. Til sidst måtte så grunden gås efter med en diskret lygte, at ikke en eller anden glemt genstand skulle blive fundet næste dag og ødelægge pladsen for resten af krigen.

Et kapitel for sig var faldskærmsfolkene. Var en »faldmand« dropet ned, skulle han bringes i hus og sædvanligvis sendes til København under behørig ledsagelse. At lade en sådan udenlandsk gæst rejse alene og forlange billet på ubehjælpsomt dansk indebar for megen risiko. Vedkommende måtte kun hænge efter sin ledsager og kunne desuden tit trænge til advarende blikke, når han foldede sin avis sammen på langs eller foretog sig noget andet allieret. Også dette arbejde blev mange gange overdraget til fru Quistgård. Engang i marts 1944 kom hun hjem fra en forsigtigt krydsende Jyllands rejse. Georg Quistgård var ikke på banegården efter hende. Det lovede ikke godt. Han var ellers utrættelig til disse banegårds modtagelser. Da hun kom hjem, fandt hun døren forsejlet. Altså var der sket noget. Fra et telefonskab ringede hun til en af sin gruppes kontakter, frøken Brun de Neergård på damehotellet i Gammel Mønt, et sted, der trods sit præg af sippet noblesse var en af landets værste spioncentraler. Og da hun havde for-

visset sig om, at alt i hvert fald stod vel til på det sted, gik hun derhen og fik den besked, at hendes mand var arresteret under ret alvorlige omstændigheder. Kun rejsen havde reddet hende selv.

Gestapo kendte hendes navn, dæknavn, arbejde og alt, hvad der var værd at vide om hende. Kammeraterne tilrådede straks Sveriges rejse. Fru Quistgård forstod godt, at hun nu var livsfarlig for sine omgivelser, men rejste dog nødtigt, før hun kunne skønne lidt mere om, hvordan det gik hendes Georg. Måske kunne hun hjælpe ham i hans sag på en eller anden måde. Det blev dog for hver dag mere og mere øjensynligt, at såvel Georg Quistgård som hans kone var alt for kompromitterede hos Gestapo til, at de sceneforandringer, som nu og da indtraf i en fængslet sabotørs sag på grund af retsgangens omskiftelighed, ikke kunne ventes her. I april måned rejste fru Ellen så efter ordre fra sin organisation til Sverige. Dødsdommen var fældet over hendes mand. Naturligvis vidste ingen, om den ville blive eksekveret, men stort var håbet ikke. Fru Wichfeld blev benådet ene af den klan, såvel hun som Georg Quistgård hørte til. Det varslede ikke godt. I en jernbanekupé i det fortvivlet fredsommelige Sverige læste Ellen Quistgård i en avis, at hun var blevet enke. »Det hjælper slet ikke, du piber,« siger Søren Kanne i digtet til sin ledsager på den farlige sejlads. Noget lignende har hun sikkert sagt til sig selv den dag. På det tidspunkt, da hun fik

Der er Mennesker, som ikke udfører andet end det, de får besked om - enten denne mangel på initiativ skyldes lathed eller beskedenhed. Begge årsager er tænkelige. Andre behøver derimod ikke mere end en flygtig fornemmelse af, at deres hjælp kan gøres behov - så reagerer de straks, som var der kaldt på dem. Og ofte er det mennesker, hvis vante tilbageholdenhed gør, at man mindst af alt tænker sig dem som selvstændigt virkende faktorer, hvor der er hårdt brug for hurtig overvejelse, klar bedømmelse og effektiv udnyttelse af situationen. Hvad kender de i det hele til den? Ofte mere, end man aner! Det så man f.eks., da Erna Rasmussen i al stilfærdighed og med utrolig hast uopfordret slettede den eftersøgte Arne Sørensens spor, så Gestapo blev brændt af. I et glimt viste det sig, at husets frue og husets frøken ureflekteret, men overlegent handlede ud fra det samme, sikre kvindelige instinkt - det, som under besættelsen kom så mangfoldige af de aktivt kæmpende mænd til gode.

meddelelse om sin mands henrettelse, var hendes stilling sikkert ret enestående i Sverige. Det blev den dog ikke ved at være længe. Mange unge flygtninge-koner fik senere samme budskab, men for de allerflestes vedkommende gælder det, at de har været dårligere rustede til at tage slaget end Ellen Quistgård. De fleste af disse sabotørhustruer stod uden for arbejdet og havde derfor aldrig haft rigtig lejlighed til at arbejde sig ud af den fredens overtro, at det dog nok ikke går helt galt. Den derimod, der har givet sig ud på livet, ved, at man

må være forberedt på alt. Men for den stilfærdigt tapre kommer der tit en bitter smag, når den egentlige mundfuld er sunket. Måske var det den, der fratog fru Quistgård lysten til at blive i Danmark - måske var det skuffelsen over at se den gamle, uforstandige sorgløshed komme til live igen, så snart den skinbarlige dødsfare var overstået. I hvert fald rejste hun. En stilling tilbød sig i Amerika. Hun slog til og rejste med kort varsel. Krigen har skilt så meget uadskilleligt. Georg Quistgård ligger begravet i Mindeparken. Hans kone sidder nu som sekretær hos minister Kauffmann i Washington.

VI

Hrs. Gamborg på Skovvej i Charlottenlund husede en meget eftersøgt illegalist, forfatteren Arne Sørensen, medlem af Frihedsrådet. Husets unge pige, frøken Erna Rasmussen, blev ikke indviet i de nærmere omstændigheder med denne gæst. Ganske vist anså hendes herskab hende for at være fuldt ud til at stole på. Men det var jo tidens lov ikke at omtale de prekære ting til andre end netop dem, der var nødt til at vide besked, og husets frue gav derfor den unge pige den forklaring, at gæsten, som boede i det lille værelse i kælderetagen, var en jydsk proprietær, som på grund af sin forbindelse med forskellige landbrugsfaglige organisationer var nødt til at opholde sig i hovedstaden med mellemrum, men ikke var sådan stillet pekuniært, at han kunne betale hotelophold. Frk. Rasmussen udtrykte sin medfølelse med et menneske, som sad så hårdt i det, men lod sig ellers ikke mærke med, at hun nærede nogen som helst interesse for den betrængte proprietærs forhold.

En dag ved frokosttid stod Arne Sørensen klar til at tage af sted på cykle til et illegalt møde. Fru Gamborg øvede sig ved sit klaver, og frk. Rasmussen var optaget af rengøring i kælderetagen. Ingen af de to tænkte nærmere over, om gæsten var taget af sted eller kun var i gang med at forberede sig til det. Da ringede det på dørklokken. Fruen lukkede selv op. Ind tren en Gestapo-patrouille på fire mand. Husundersøgelse. Fru Gamborg, en dame med konduite, lod sig ikke mærke med den panik, hvori hun faktisk følte sig stedt, men spurgte meget tilbageholdende, hvad herrerne ledte efter. Det fandt de dog ikke nødvendigt at svare på, men gentog deres påstand om, at de skulle undersøge hele huset, og gik straks i gang. For ikke at drille dyrene og gøre alt endnu værre svarede hun nøjagtigt og sandfærdigt på deres

spørgsmål om, hvad husets forskellige skabe indeholdt, og var villig nok til at følge dem i hælene, da hun meget skulle have sig frabedt at have de herrer gående løse omkring i huset. Imens ilede hendes tanker fra den efterlyste gæst til alle de ting, der sandsynligvis fandtes i hans værelse nedenunder. Var han allerede gået, eller kunne hun vente, at han pludselig dukkede op fra kælderen for at begive sig ud på sin tur? Havde han taget sine ting med sig fra værelset, eller lå de der endnu? Det sidste var det sandsynligste, da han skulle komme igen allerede sidst på eftermiddagen. Hvordan skulle hun dog bære sig ad med at slippe ned i kælderen og rydde op?

Imens havde de nysgerrige herrer gennemrodet hendes mands arbejdsværelse og havde nu kastet deres øjne på nogle garderobeskabe i hallen, der sad for højt til, at man kunne nå dem umiddelbart fra gulvet. Fru Gamborg opfattede denne chance som sendt fra himmelen. »Jeg skal hente en stige,« sagde hun med forbavsende elskværdighed. »Et øjeblik«. Og ned for hun i kælderen. Hvem mødte hun der uden en lille ligbleg frk. Rasmussen med den lige bortdragne gæsts mappe i hånden, stoppet med alle de farlige ting, han havde efterladt sig. Døren ind til værelset stod åbent. Det var nydeligt ordnet og halvtomt. »Hvor skal jeg gøre af denne her?« var alt, hvad den snarrådige hjælperske havde tid til at hviske. »I drengenes kaninbur«, hviskede fru Gamborg tilbage. Frk. Rasmussen havde ingen tid til at forklare, at hun for længst havde gættet hele sagens sammenhæng og var indforstået med den diskretion, der omgav hele foretagendet, og Fru Gamborg havde endnu mindre tid til at høre på forklaringen. Hun snappede trappestigen og for op til sikkerhedspolitiet.

Da undersøgelsen i stueetagen var slut, gik man nedenunder. Fru Gamborg slog dørene op til de velordnede gæsteværelser, og Gestapo fandt det ikke fornødent at undersøge dem nærmere, da det ikke så ud til, at der i det hele taget fandtes noget at undersøge. De har sikkert heller ikke tænkt over, hvor bleg og dårlig den unge husassistent så ud, som gik og ordnede i køkkenet.

Senere på dagen skulle Arne Sørensens kurér hente hans mappe hos fru Gamborg. Denne gennemsøgte kaninburet på kryds og tværs, men det lykkedes dog ikke at finde mappen før næste dag, da frk. Rasmussen kom tilbage fra sin fridag og selv kunne finde frem til et raffineret skjulested bag en foderdyng.

VII

Vi har nu bragt beretninger om våbenmodtagelse og andet blandet arbejde inden for modstandskampen. Mon ikke tiden er inde til en virkelig rendyrket sabotørhistorie? En sådan er slet ikke vanskelig at finde inden for emnet. Mange flere kvinder, end offentligheden tror, lagde bomber, blandede sprængstof, skød og holdt op. Men et mere typisk udtryk for direkte kvindelig handlings mod og absolutthed end havebrugskandidat frk. Gudrun Johansen vil vi dog få svært ved at finde. Hun indledte sin karriere med at huse en faldskærmsmand i sin lejlighed i Jægersborg. Og hun sluttede den som leder af en sabotage- og likvideringsgruppe på 36 mand inden for »Holger Danske«-gruppen.

Fra den dag, faldmanden med sin lille mobile sender drog af fra Gudrun Johansens hjem, og til juli 1944 var hun uden egentlig kontakt med illegalt arbejde. Men omkring generalstrejkedagene lykkedes det hende dog at få en fod i døråbningen, og hendes gruppe indså snart, at de her stod over for evner af de sjældne, hvor det gjaldt virkelig farlig aktivitet. Denne lille dame havde en koldsindighed, en snarrådighed og en handlingens logik, som måtte kvalificere hende som sabotør af første grad.

De første måneder var hun menigt medlem af gruppen. Da man på slutningen af 1944 manglede en leder, gled hun automatisk ind. Men under begge perioder udførte hun det samme krævende, dødsens farlige arbejde. Hendes forhold til kammeraterne var både i hendes egenkab af medarbejder og leder præget af en selvfølgelig og gensidig tillid. »Drengene fulgte hende overalt«, siger en af de folk, som stod gruppen nær i disse måneder. Det ville naturligvis føre for vidt at beskrive alle de aktioner, frk. Johansen deltog i. Men et enkelt eksempel må nærmere beskrives. Vi vælger her sabotagen af en radiofabrik, hendes gruppe udførte med hende som primus motor og direkte saglig leder.

Man havde gennem det indviklede oplysningsnet, sabotageinstitutionerne trak hen over alle mistænkelige foretagender, fået oplyst, at den omtalte virksomhed trængte til at blive ødelagt. Der fabrikeredes her sendere og andet godt til tyskerne, og det ville være en slem kæp i deres hjul, hvis den røg i luften. Aktionen var naturligvis planlagt på det nøjeste længe i forvejen og alle tænkelige forhindringer forudset. Det skete en tidlig morgenstund i december. Fyrmesteren, som på den tid af døgnet var den eneste, der var på stedet, blev holdt op,

netop som han intetanende ville forlade fabrikken. Og ind vrimlede nu sabotørerne. Særlig enkelt var det nu ikke at sprænge dette bygningskompleks i luften. Det lå i en tæt bebyggelse af uskyldige beboelseskarrere, og disse skulle naturligvis ikke gerne beskadiges. For øvrigt var det delt i to fløje, et forhus og et baghus.

Gudrun Johansen blev enig med sin stab om, at det ikke gik an at lægge bomber i forhuset, da det ville føre alt for meget med sig. Hun nøjedes så med at lægge en i baghusets kælder, og for at ikke ejeren skulle finde forhuset og dets indhold ubeskadiget, gik hendes hjælpere igennem det med økser og hamre og slog alt tyskernes materiel i stykker. Imidlertid ankom fabrikkens arbejdere. De blev naturligvis straks holdt op af sabotørerne, og det samme gjorde den forbløffede ejer ved sin ankomst. Så røg baghuset. Det viste sig hurtigt, at hele arbejdet var en oplagt succes, idet eksplosionen fejede også forhuset ud på gaden uden at beskadige husene ved siden af. Arbejdet med at slå materiellet i stykker havde været forgæves, men dette ekstra slid havde Gudrun Johansen og hendes flok dog gerne bekostet, når udfaldet i det hele blev så vellykket, som det gjorde.

Naturligvis måtte en sabotagegruppe også foruden de egentlige sprængninger tage sig af et andet arbejde, som var mindre tiltalende, men måske endnu mere nødvendigt, nemlig likvidationen af stikkere, som var livsfarlige ikke alene for modstandsfolk, men for al modstand mod tyskerne i det hele taget. Dette arbejde var i allerhøjeste grad ulækkert, for at bruge et ord, som sabotørerne selv yndede at anvende i denne forbindelse - hvilket naturligvis dækker en helt anden, en gruppefyldt og ledefyldt opfattelse af arbejdet.

Ikke så længe før befrielsen pejlede frk. Johansens gruppe et stikkerpar i Hvidovre. Manden var ansat på Shellhuset, og hans kone hjalp ham med hans gøremål efter bedste evne. Parret havde længe været i modstandsfolkernes kikkert, idet det var bevist, at de havde stukket adskillige danske og derved bragt dem i døden samt skadet på anden måde ved oplysninger om arbejdet. Nu stod de på listen over de dødsdømte, og en dag i april drog frk. Johansen ud med sine folk for at eksekvere. På en vej i Hvidovre, de vidste ægteparret skulle passere på vej til deres arbejde, stod de med deres våben og ventede. En stakkels rystende murerarbejdsmand, der intet begreb af det hele, blev for en sikkerheds skyld holdt op. Et par kloakarbejdere fik også en skyder

rettet imod sig, men de fortsatte deres arbejde, som om intet var på færde. Som frk. Johansen selv lunt udtrykte det: »De har formodentlig haft akkordarbejde«.

Endelig kom ægteparret gående. Et par skud lød, og de faldt om. Manden var død med det samme, Konen derimod ikke. Gruppelederen selv gav hende nådestødet. Frk. Johansen er ikke noget glubsk vilddyr, mens hun fortæller denne begivenhed, heller ikke en hadefuld kvindelig kriger eller en drabelig amazone. Hun er bare en pige, der har måttet gøre den anstrengelse,

der var det sværeste af alt for kvinderne under krigen: fuldt bevidst at måtte træde sin egentlige natur under hælene og lade en anden opstå i stedet, en helt anden Gudrun Johansen, som i grunden så på sig selv med uvenlige øjne, men som kendte sin egen nødvendighed.

Efter endt aktion for gruppemedlemmerne til deres cykler og af sted ad en i forvejen planlagt rute. Imidlertid var faren dem langt nærmere, end de anede. Tyskerne var kommet til, og kuglerne peb Gudrun Johansen og kammeraterne om ørerne, før de egentlig blev klar over, hvad der var på færde. Dog blev ingen hverken ramt eller fanget. De slap heldigt bort, og kort tid efter fik de den glæde, at en nylig løsladt bekendt kunne fortælle dem, hvor megen og hvor umiddelbar nytte den likvidation havde gjort. En fange på Shellhuset havde haft sin sag for kort før bombardementet. Den var yderst alvorlig, og han stod efter alt at dømmes til dødsdom. Ved bombardementet blev imidlertid alt det materiale, Gestapo havde på ham, borte, og de havde sikkert måttet opgive sagen, hvis ikke det nu likviderede ægtepar tjenstvilligt havde meldt sig med oplysninger og geskæftigt slidt med at finde flere. Efter deres død måtte sagen gå i stå, da deres flittige arbejde kun var halvt fuldført, og før det kom i gang ved en anden stikker, kom befrielsen.

Denne meddelelse var en stor lettelse for frk. Johansen. Vel vidste hun, at hun aldrig påtog sig et sådant job, uden at det var nødvendigt

Gudrun Johansen (f. 1905) blev student og havebrugskandidat, hvorefter hun studerede botanik ved universitetet. Netop da hun var i færd med udarbejdelsen af sin opgave til magisterkonferens, mødte kravet hende om deltagelse i sabotagen. Og hun overhørte det ikke. Hun afbrød studierne og gav sig i lag med opgaven - beskeden, fåmælt, men med en ro og ligevægt i sindet, som kunne virke helt suggererende. »Drengene fulgte hende overalt« - det er ord, som fuldt ud giver hendes type.

og efter organisationens ordre. Og vel betød så godt som alle stikkere livsfare for andre. Men hvor er et så konkret bevis på et modbydeligt arbejdes nødvendighed alligevel en foræring.

Hvad der naturligvis hørte til gruppens daglige arbejde, var de utallige hold-up, hvor modstandsfolkene overraskede bevæbnede Hipo-folk eller tyskere og tog deres våben. Sådanne aktioner var dog langt fra ufarlige. De folk, som blev overrumplede, beholdt jo livet og var senere i stand til at sladre om gruppefolkens signalement og alt, hvad der i øvrigt kunne røbe dem. Engang var frk. Johansen og nogle af hendes fæller på færde for at finde pastor Strøbech. De havde sporet ham til Fredensborg, og dertil ankom de nu tal- og våbenstærke. Strøbech fandt de imidlertid ikke. Derimod solodanser Leif Ørnberg og journalist Kjeld Helweg Larsen, der åbenbart sad og havde hyggeaften sammen. Naturligvis kunne der ikke være tale om at skyde dem, da ingen af dem stod på nogen dødsliste, men holdt op blev de, og udbyttet var heller ikke så ganske ringe. Desuden var aktionen let, da de to tyskeres våbendragere var alt for skrækslagne til at gøre modstand. Ørnberg var endog på vej ud over altanrækværket, men lod sig dog berolige, da han blev klar over, at det kun var hans våben og ikke hans liv, man ville have.

Den største likvidation, frk. Johansen medvirkede ved, var en meget berømt mandlig stikkers. Denne prominente herre var afgjort i øverste klasse inden for sit arbejde. Han var en god ven af Bovensiepen og gav såvel sin arbejdstid som sin fritid til besættelsesmagten, hvem han var en støtte og hjælper af de sjældne. Alt dette havde været kendt længe, endog uden for modstandsfolkernes grupper. Men endnu havde ingen lejlighed vist sig til at uskadeliggøre ham. Omsider opdagede »Holger-Danske«-gruppen, at stikkerens moder var indlagt på Gentofte Amtssygehus, og at sønnen ret tit besøgte hende. Frk. Johansens gruppe fik overdraget at konstatere, om dette var rigtigt, og i så fald eksekverer dommen. Valget af gruppe til dette hverv var meget heldigt truffet. Frk. Johansen stod ingenlunde på bar bund, hvor det gjaldt om at komme ind på Gentofte Amtssygehus. Hun havde tidligere været forplejningslotte der på stedet, og det lykkedes nu ved en afdelingssygeplejerskes hjælp at blive det igen. Hun fik også lov til at pleje stikkerens moder, der var et venligt og omgængeligt menneske, men ikke lagde skjul på sit nazistiske sindelag.

Dog var disse dage hårde for frk. Johansen. Hun vidste jo, i hvilket ærinde hun optrådte der som sygeplejerske, og det var svært for hende at tage imod den gamle kones taksigelser, når hun havde gjort hende tjenester. Heller ikke var det let for hende at belure hendes søn med det faste forsæt at tage ham af dage. Men modstandsfolkene måtte risikere livet i deres krig. Ingen sentimentalitet måtte fritage dem, der kæmpede på tyskernes side, for den samme risiko. Stikkeren lod sig i øvrigt se adskillige gange, og chancerne for likvidation var oplagte. Gudrun Johansen varskoede sin gruppe, som blev posteret i en lejlighed i nærheden. Dertil skulle hun ringe, når tiden var moden.

Næste gang, stikkeren kom, var han ledsaget af sin kone og sit lille barn. Det gjorde det hele vanskeligere, men ikke umuligt. Da de tre forlod hospitalet, for frk. Johansen til telefonen. Og et øjeblik efter var gruppen klar. Den første, der anede uråd, var den unge kone. Hun råbte sin mands dæknavn, og han skyndte sig at fjerne sig fra konen og barnevognen for at komme i skjul - uden at tænke over, at han derved lettet arbejdet for sabotørerne, der nu kunne skyde uden angst for at ramme kvinde eller barn. Skuddet faldt, og stikkeren faldt død om. Der blev slået alarm, og i løbet af et øjeblik var der vild forvirring på hele hospitalet. Likvideringsfolkene var dog hurtig borte, og frk. Johansen, der for en sikkerheds skyld havde forsynet sig med håndbomber og en revolver, og som derfor ikke kunne klare en visitation, lykkedes det at undslippe ad en bagvej. Hun var lidt ængstelig for, at hospitalets sygeplejersker skulle få mistanken rettet imod sig, men på den anden side havde hun jo næsten angivet sig selv ved at forsvinde, og der skete da heller ikke de andre noget.

Gudrun Johansen undgik den sædvanlige sabotørskæbne med tilfangetagelse, fængsel og tortur. Hverken Hipo eller Gestapo fandt nogen sinde frem til, hvem der egentlig var leder af denne fändenivoldske gruppe. Desværre kom hun til skade ved et biluheld selve 5. maj og måtte ligge på hospitalet nogle uger. Festlighederne i anledning af befrielsen fik hun således slet ikke med. Derimod nåede hun netop at komme ud, til kritikken og surheden mod modstandsbevægelsen satte ind. Et held for hende, at det ikke var for ros og påskønnelse, hun havde påtaget sig det farlige og ofte for hende selv modbydelige arbejde.

VIII

Der følger nu en makaber historie. De sarte læsere gør bedst i at springe den over. Men for de mere dristige vil den være et godt billede på, hvad kampen kunne finde på at forlange i pant af de kvinder, som gik ind i den.

Den unge fru Lise var en rask ung dame. Det vidste såvel hendes venner som hendes nylig fraskilte mand. Men at hun var så rask, at hun kunne foretage sig de ting, der nu skal beskrives, helt suverænt og på eget initiativ, havde dog sikkert ingen tænkt sig. Fru Lise ville nazisterne til livs. Hun kunne ikke døje hverken dem eller deres metoder. Altså bestemte hun sig for at gå i gang med deres udryddelse. Nogen organisation kendte hun ikke - det var i tiden umiddelbart efter 29. august, før disse rigtig var vokset ud. Men det skulle jo heller ikke behøves at have allierede. En bog om sprængninger fik hun fat på, og derefter gjorde hun selv sine indkøb af fosfor og lignende og blandede det efter opskriften. Så udså hun sig de virksomheder, der arbejdede for de fremmede, og sprængte ganske roligt et par steder i luften.

Dette arbejde forslog dog ikke til at dække hendes virketrang. Hun var uddannet kontorist, og det lykkedes nu for hende at få ansættelse på Værløse Flyveplads. Nogen bedre lejlighed til udvidelse af arbejdet kunne vanskeligt findes. Her kunne hun frit omgås alle de tegninger og planer, tyskerne brugte til deres beregninger, og fjerne dem uden større risiko - mente hun. Enten nu risikoen var stor eller lille, så blev hendes udmærkede fidus i hvert fald opdaget. Formodentlig var hun stukket af en arbejdskammerat. Som en af Gestapos første kvindelige fanger i Danmark - måske den allerførste - blev hun ført til Dagmarhus. Og her blev hun udsat for en grusomhed, der ikke står tilbage for den, der blev hendes mandlige kammerater til del. I mange timer stod hun op til de evindelige forhør. Men hun var en lille hård benægter. Ikke hverken sult, fængsel eller noget andet kunne få tilståelsen over hendes læber.

Imidlertid var behandlingen så hård, at hun forstod, hun måtte forsøge at få den ændret, hvis hun ikke skulle miste sin forstand. Hun ventede på dette tidspunkt et barn. Dog var hun ikke mange måneder henne på den tid. Hvis hun nu aborterede, ville hun sikkert blive bragt på sygehus, og derfra kunne hun nok på en eller anden måde slippe bort. Det var endnu på det tidspunkt, da Gestapo indlagde sine ofre på hospitalet, hvis de virkelig trængte til det. Lise sad i sin celle og lagde

planer. De var udsprunget af den yderste nød, men havde den samme frejdighed og det samme mod, hun havde vist under sit ensomme sabotørarbejde.

Ved et forhør bad hun pænt om at få sit strikketøj ind i cellen. Det blev omsider bevilget. En aften foretog hun en operation på sig selv med en strikkepind. Det var selvsagt et voveligt stykke arbejde. En smule usikkerhed på hånden vilde medføre døden. Men Lise rystede ikke på hånden. Næste dag under forhør skete aborten. Hun besvime- de og sank sammen på gulvet. Netop ved denne lejlighed var det, hun havde ventet at blive bragt på hospitalet. Men hendes opvågning var hende en stor skuffelse. Over hende stod Gestapo og stænkede hende vand i ansigtet. Da de så, hun var vågnet, blev hun løftet, stablet op ad væggen, og forhøret genoptaget. Aktionen var mislykket. Efter endnu nogle dages forhør lykkedes det endelig Gestapo at bringe hende i en tilstand af momentan sindsforvirring. Hylende for hun i kraven på forhørsdommeren, rev hans slips op og ville kværke ham. Efter dette kom hun i pipcellen - d.v.s. i mørk arrest. Der sad hun i fjorten dage. Så blev hun igen taget frem til forhør, men nu var hun omsider sådan tilredt, at Gestapo ikke kunne have nogen fornøjelse af hende. Svare fornuftigt var hun ude af stand til, og hyppige rystelser og anfald gjorde det så besværligt at have hende, at Gestapo omsider bestemte sig til at lade hende indlægge på den psykiatriske afdeling på Bispebjerg Hospital. Men hun var da så langt inde i sygdommen, at hun dårligt var i stand til at skønne på den forbedring, der blev gjort i hendes kår.

Mens alt dette stod på, var grupperne inden for de forskellige sabotage-organisationer blev opmærksomme på, hvad denne kvindelige Holger Danske havde udrettet, og på, hvad hun havde gennemgået. De var fulde af beundring og medfølelse. Da der nu var begyndt at gå rygter om, at hun skulle sendes til Tyskland, syntes nogle mænd, at det omsider kunne være nok. En befrielsesaktion blev planlagt. Den mishandlede unge dame skulle hentes og sendes til Sverige.

Nu var Bispebjerg Hospital ikke det vanskeligste sted at få folk løs fra. Læger og sygeplejersker havde ved tidligere lejligheder vist deres velvil- lige indstilling over for det underjordiske arbejde. Det blev besluttet at tage Lise, når hun sammen med de andre patienter fra sindssygeafde- lingen gik gårdtur under bevogtning af en sygeplejerske. At holde ple- jersken op skulle ikke være særlig vanskeligt, og selv om man var nødt

til at give det hele et høj dramatisk præg af bortførelse for ikke at kaste mistanke på personalet, ville dramaets hovedperson dog nok være klar over, hvad der foregik, og ikke gøre modstand. Bilen blev parkeret ved Tuborgvej. De tre mænd gik mellem de øvrige besøgende op til hospi- talet og hen til den gårdindgang, hvorigennem det om lidt gerne skulle lykkes dem at bære Lise bort. Den ene havde allerede dagen i forvejen taget et stort, rent lommetørklæde i lommen til at kneble ofret med.

Alt forløb programmæssigt. Sygeplejersken skreg, ganske som det forlangtes af hende, og fru Lise lod sig binde og kneble uden mod- stand. Hun forstod trods sin svaghed godt, hvem hun havde for sig, og at hendes befrielse nu endelig kom. Bagefter opdagede den ene af aktionens deltagere, at han i farten havde grebet et smudsigt lomme- tørklæde i stedet for det rene og brugt det som knebel. Men det har dog sikkert ikke gjort noget skår i hendes glæde over friheden. De tre kørte nu bort med deres bytte, og da Gestapo ankom, var fuglene for længst fløjet. Den befriedes glæde over igen at komme i menneskelige kår dæmpedes dog en del, da hun forstod, at det var sabotørernes be- stemte ønske - eller rettere forlangende -, at hun tog til Sverige. Der var allerede sikret hende plads i en båd. Hun trængte hårdt til lægehjælp og rekreation oven på alt, hvad hun havde været ude for. Desuden kunne hun ikke i den helbredstilstand, hvori hun befandt sig, være modstandsfolkene til nogen nytte. Hun havde gjort et godt arbejde og taget sin tårn. Nu skulle hun være fornøjet med det og unde sig fred.

Fru Lise har sikkert selv udmærket indset det fornuftige i alle dis- se argumenter. Men det forhindrede hende ikke i at opponere meget kraftigt. Dels havde hun et temperament, der havde svært ved at lade sig binde af fornuftsgrunde, dels ventede hun inden længe at blive så rask, at hun kunne tage fat, hvor hun slap. Det var ikke langt fra at komme til scener mellem hende og hendes befriere, da begge parter så stædigt stod på deres. Men mændene var her tre mod en. De sejrede, og fru Lise blev sendt af sted til Sverige. Her vansmægtede hun i begi- venhedsløs passivitet, til befrielsen kom, og brugte tiden til at komme i orden efter den usædvanlige operation i fængslet. Hun var kun en lille fjer i krigens store hønsegård, men havde alle uden for Tyskland været som hun, havde Hitler og Himmler aldrig nået at bygge en eneste koncentrationslejr, før de havde været døde med et knald.

IX

Trods al nød og fare, trods alle anstrengelser og besværligheder, det illegale arbejde bragte dets folk i, vil dog vist alle, som har været inden for dets mure, samstemme i, at det var en glæde og møjen værd. Alligevel findes der kvinder - såvel som mænd -, for hvem arbejdets ringe varighed og den smule tilfredsstillelse, det nåede at give vedkommende, stod i højst omvendt forhold til den betydning, det fik, og det mod, det gav udtryk for, - ligesom de ubehageligheder, det førte med sig.

En kvinde af denne art er dr. med. Esther Ammundsen. Hendes illegale løbebane blev kun kort, hendes påskønnelse, mens det stod på, mindre end ingen, og følgerne trivielle og langtrukne. Ikke des mindre er hun måske den af alle kvindelige modstandsfolk, der har været krævet mest af. For hun var den første, der måtte gå i fængsel. Hendes deltagelse i krigen faldt allerede i foråret 1941, på et tidspunkt, da det endnu var en forbrydelse at sætte sig op mod besættelsesmagten. Dennes lovhåndhævere var, som alle vil huske, dengang endnu den danske politistab, som ikke rigtig var vågnet op til den dåd, dens senere virksomhed under besættelsen må kaldes.

Christian Rottbøll var kommet til landet og manglede logi. Fhv. udenrigsminister Christmas Møller henvendte sig til dr. Ammundsen, om hun kunne finde et sikkert skjulested for ham. Esther Ammundsen sagde ja. Nu lyder det så enkelt. Et par år eller bare et år senere end dette tidspunkt var det en selvfølge at følge en sådan opfordring. Da løftede man en fælles byrde. Og selv om risikoen skulle synes at være større, jo flere der var i sammenslutningen, varmede kammeraterne sig ved hinandens blotte nærhed, da den tid kom, da det virkelig kom til at gå løs. Esther Ammundsen havde ingen at lune sig hos. Hun måtte alene tage sin beslutning og sit ansvar. Hos hende personligt blev det nu ikke, Rottbøll flyttede ind straks. Af praktiske grunde kunne hun ikke tage imod ham. Men hun fik sin familie overtalt dertil, og senere blev han også hendes egen gæst, så vel som hun på anden måde støttede ham og hans medhjælpere her i landet. Så enkelt dette lyder, kom det til at stå hende dyrt.

Rottbøll faldt for det danske politis lidt for store nidkærhed. Ulykken rev hele den såkaldte Christmas Møller-gruppe op. Esther Ammundsen blev arresteret 26. september og fik et fængselsophold på 11 måneder. Naturligvis var hun ikke som senere Gestapos fanger udsat

for overlast. Men som hun havde været det under sit illegale arbejde, var hun nu som fange en ener blandt sine kønsfæller. Det store flertal af landets befolkning så dengang ned på hende - som en gemen lov-overtræder stod hun for de flestes øjne - som en ubesindig og tåbelig fuserast for andres.

Også hendes kår i fængslet var en almindelig straffefanges, og få var de, der undte hende dem bedre. Nu begriber vi det ikke. Ja, offentligheden, hvis hukommelse som bekendt er kort, ville vel ikke engang mere vedkende sig, at den nogen sinde havde haft den mening om tingen. Men månederne gik, om end langsomt. Esther Ammundsen blev forhørt adskillige gange. Hendes optræden var kæk og uforfærdet, hendes replik i retten tydede langtfra på sønderknuselse. Dommerne stod her over for en kvinde, der vidste, at hun havde handlet ret, og som tillige følte sig sikker på, at hun snart ikke mere ville være ensom på slagmarken. - Og deri gav tiden hende hurtigt medhold.

Kort efter hendes løsladelse lagde modstandsarbejdet for alvor kraft i. Efterhånden blev der utallige på den plet, hvor Esther Ammundsen og den lille gruppe omkring Rottbøll havde stået. Hun forsøgte at komme ind i rækkerne igen, men det mislykkedes p.gr. af den sisiko, det altid indebar at arbejde sammen med den, der var kompromitteret på så tidligt et tidspunkt. - Dog står der glans om hende i de kredse,

der tæller deres medlemmer blandt dem, der kom senere til. Hun var en pioner, og dertil kræves der noget ekstra.

X

Gestapperne var dumme. Det er noget, vi alle ved - en sandhed, som ikke kan rokkes. Gestapperne havde ingen respekt for kvinder. De troede, de var kyllinger, som intet vidste, eller som i hvert fald altid straks ville sige den smule, de vidste. Sandheden var jo den, at kyllingehjernerne sad i andre hoveder, og at uendelig mange kvinder med grum vellyst stak tyskerne

Esther Ammundsen (f. 1906) blev student fra Haderslev Katedralskole 1925, cand. med. 1933 og erhvervede sig doktorgraden 1939. Året efter blev hun embedslæge. Den 26. septbr. 1942 blev Esther Ammundsen arresteret af det danske politi, sigtet for at have skjult en faldskærmsmand (Chr. Rottbøll), og den 18. jan. 1943 faldt dommen, der kom til at lyde på 1 år og 6 mdrs. fængsel. Efter et års ophold inden for murene blev hun løsladt og fortsatte derefter sin gerning, blev specialist i intern medicin 1944 og 1946 reservelæge ved Blegdamshospitalet og afdelingschef ved Dansk Røde Kors.

på en gaffel og dyppede dem i deres eget fedt, hvad de heldigvis aldrig opdagede før længe efter, at det var for sent.

»Når mænd er som dyrene ville, til lykke er kvinderne snilde«. - Hvis den, der skriver denne historie, overlever fru Tove Larsen, skal disse linier forsøges indgraveret på hendes gravsten. Noget bedre motto for hendes liv kan næppe findes. Hendes virke i illegalt liv er en borgen for, at disse ord gælder nu som på Grundtvigs tid.

Tove Larsen er gift med cigarhandler Bjarne Larsen i Farimagsgade - et kald, der må siges at svare i nøje grad til hendes inderste anlæg, idet hendes månedlige forbrug af rygevarer ville gøre det hartad umuligt for hende at beklæde nogen anden stilling her i livet.

Til 29. august 1943 var dagen i forretningen og hjemme i lejligheden i H. C. Andersens Gade den rene idyl. Larsen passede butikken og sin hobby, violinspillet, og Tove søgte med held at opfylde alle moderne kvinders ideal, alsidigheden, da hun foruden sit hjem havde en kontorplads at passe og desuden nu og da tog en hånd med i butikken. Men få dage efter den omtalte dato var det slut med idyllen. Et par mænd, ægteparret kendte og stolede på, kom til forretningen en morgenstund. Foruden naturligvis at hamstre cigaretter havde de noget at drøfte, som var så hemmeligt, at det ikke kunne siges i selve butikken, hvorfor Larsens viste dem ind i baglokalet.

Det viste sig, at de to var ledere af en større sabotageorganisation, og de kom nu for at bede ægteparret Larsen om at overlade dem bagbutikken, de sad i, til et slags kontaktsted - d.v.s. et mødested, hvor de kunne træffe den kendte faldmand Jens Peter, og hvem de ellers skulle tale med. Larsens sagde straks ja - og tak til. De havde længe ventet på en lejlighed til at komme med i karrusellen. Nu fik de den foræret. Det viste sig også snart, at der var et stort behov i den illegale verden for Farimagsgade nr. 40. Foruden den omtalte organisationsledelse trak efterhånden et utal af sabotører og andre illegalister til - draget af en ubestemmelig magnet. I begyndelsen troede Tove, at magneten var cigaretterne og de fulde ølkasser. Efterhånden er hun dog vist blevet klar over, at det snarere var hende selv. Hun var en sabotørmor af de sjældne - af dem, som kan interessere sig for andet end deres eget afkom.

Det egentlige illegale foregik stadig i baglokalet. Dette rum var i sig selv yderst fordringsløst. Straks man kom ind i det, var man ude af stand til at skelne noget som helst i den sparsomme belysning, der

trængte ind gennem et gårdvindue.

Man mærkede, at man fik en Carlsberg stukket i hånden, og efterhånden som øjnene vænnede sig til belysningen, begyndte man at skelne forskellige mænd og kvinder, som sad tæt rundt om på stole, en divan og nogle ølkasser. To og to eller i små grupper drøftede de deres arbejde og traf aftaler - eller passiarede hyggeligt, mens de med mellemrum satte flasken for munden.

At der i krogene lå pakker med unævneligt indhold og rundt om ladte eller uladte revolvere, har læseren sikkert allerede gættet. En dag sad en sabotør og puslede med sin revolver, der var kommet i uorden. Pludselig røg den af. »Hovsa! Hvor blev projektilet af?« - »Det sidder bag ved radiatoren«, sagde Tove Larsen. Sådan var tonen i Farimagsgade. Undertiden drøftede de mange besøgende, om dette voldsomme run på stedet nu også kunne vare ved - om man ikke dyrkede det for hårdt. Dertil må siges, at ingen lejlighed i hele København kunne være mere velegnet til det, der foregik i den, end denne cigarforretning. De omkringboende var vant til at se en strøm af mennesker gå ud og ind, ikke mindst nu, da man skulle tigge ti gange for at få en cerut. Og bag disken vogtede Tove som en argus over, at kun de rette fik adgang til bagbutikken.

Dog var alligevel hundrede og et ude en skønne dag. En stakkels fyr havde været i forhør og røbet stedet. Gestapo kom og hentede Larsen samt tre pakker sprængstof. Heldigvis skete det på et tidspunkt, da ingen af gæsterne var til stede, skønt det viste sig, at et par havde været lige på trapperne. Tove blev ikke arresteret. Hun var ved denne lejlighed den lille chokerede, uvidende, ulykkelige, forvirrede kone, som tyskerne forlanger, en kvinde skal være.

Straks Gestapo var kørt med Larsen, for Tove til telefonskabet og ringede til de steder, hvorfra hun vidste, der var forbindelse til de folk, som plejede at holde møde hos hende. »Ingen må komme. Ingen må komme!« Det var den besked, hun sendte rundt. I øvrigt havde begivenheden taget stærkt på hende. Den er bare dum, som ikke er skrækslagen, når begivenhederne er oplagte til det. Det virkelige mod består i at overvinde denne Skræk.

Og Tove overvandt den. Baglokalet lå nu øde hen, men hun havde sat sig i hovedet, at hun på en eller anden måde måtte se at få sin mand ud og atter indføre den gamle ånd i Farimagsgade. Hun gik på

Shellhuset. Når man så åbenlyst er den lille, er der ikke andet at gøre end på en eller anden snedig måde at prøve på at blive den store. I sin rørende kvindelige hjælpeløshed lykkedes det hende at få foretræde for Larsens »sachbearbejder«. Denne så ikke lyst på situationen. De tre pakker sprængstof og de oplysninger, en stakkels plaget sabotør var rykket ud med, vejede tungt i hans vægtskål.

Der foreligger ikke noget autentisk om det, men alle formodninger taler for, at Tove Larsen i dette øjeblik tændte sig en cigaret. Da hun gennem den havde indsuget styrken, begyndte hun at tale menneskeligt til forhørsdommeren. Ja, hun forstod da så godt, at det var noget slemt, Larsen havde indladt sig på. Doktoren kunne tro, at hvis hun havde vidst noget om det, så skulle piben snart have fået en anden lyd. Men sådan var jo mange mænd, ikke sandt? De kunne aldrig stå for det, der var spændende. Og så gjorde for resten også en anden ting sig gældende for hendes mands vedkommende. Tove bøjede sig fremover mod dommeren og betroede ham med sagte stemme, hvad hun i sin hustruelige loyalitet naturligvis ikke gik og plaprede ud om til alle og enhver, men som hun dog godt kunne sige til den rare hr. Doktor, der jo tog så forstående på hendes vanskeligheder, - at Larsen var den bedste og kærligste mand, nogen kvinde kunne ønske sig. Men han havde ikke nogen særlig stærk karakter. De andre havde lokket ham med.

Tove Larsen havde indtryk af, at delte lille møde havde gjort et vist indtryk på tyskeren, så det blev ikke sidste gang, hun aflagde besøg på Shellhuset. Uden at tabe tålmodigheden fortsatte hun sin camouflerede krig, og Larsens sachbearbejder kom efterhånden til at synes så godt om den lille tapre, fornuftige kone, som så uforskyldt var kommet ud i alt dette. Han har sikkert tænkt, at hvis Danmark havde haft mange kvinder af den art, havde landet ikke fremtrådt som så lumsk og forvirrende en fjende, Tilfældet nu var.

ove Larsen (f. 1905) uddannedes som kontorist, men ægtede i 1927 cigarhandler Bjarne Larsen - og så gik for hendes vedkommende linien lige ind i det illegale arbejde, da besættelsen kom. Denne slanke, slagfærdige københavnerinde, der tilsyneladende aldrig lod sig gå på, var inderst inde en helt anden natur end den, Gestapo lærte at kende. Hun var et varmtfølelse, blufærdigt-omsorgsfuldt menneske, som havde tanker for langt mere end dagen og vejen.

Imidlertid var Larsen blevet forflyttet til Frøslev, så uden resultat havde anstrengelserne ikke været. Dog bestemte fru Larsen sig til ikke at give op, før han igen stod bag disken. Hvem hun naturligvis også savnede, var sine sabotørdrenge. Så snart luften skønnedes ren nok - og det varede ikke længe, før al mistanke til hende og forretningen var fjernet -, sendte hun bud til de forskellige kontaktsteder, at nu kunne man godt indfinde sig igen. Det lod sabotørerne sig ikke sige to gange. Snart var baglokalet så broget som nogen sinde, og mange store aktioner er blevet udpønset derinde.

En skønne dag fik Tove Larsen bud om, at hendes mand ville blive løsladt fra Frøslev en bestemt dato. Den bemeldte aften var hun naturligvis på hovedbanegården til modtagelse. Hun var så spændt, så hendes hænder rystede, og hun røg en pakke cigaretter i den tid, andre brugte til at ryge en cerut. Var han nu med? Eller ville han i sidste øjeblik blive holdt tilbage, som hun vidste, det nu og da hændte? Larsen var med. I triumf gik det til lejligheden i H. C. Andersens Gade, hvor han hvilede sig i nogle dage. Men så måtte han under jorden, for naturligvis skulle han i sit gamle arbejde igen straks, og med den fortid, han havde bag sig, ville det ikke være rådeligt at have ham hjemme.

I butikken viste han sig dog af og til. Løsladelsen havde nemlig et lille »aber dabej«, som Tove Larsen havde måttet indsætte for i det hele at trumfe sit forehavende igennem. Da hun sidste gang havde været på Shellhuset hos sachbearbejderen, og denne havde stillet hende mandens løsladelse i udsigt, havde han naturligvis bestemt krævet hendes hjælp til, at der ikke skete flere forbrydelser i butikken i Farimagsgade. Tove havde strammet munden. - »De kan tro, fra nu af bestemmer jeg, hvad der sker i den butik«. - Tyskeren følte sig beroliget og tilføjede skælmisk: »Men så vil jeg også have lov til at være kunde i forretningen«. - Tove lo på samme måde som yngste lærling ler ad chefens vittigheder. »Jamen, det skulle hr. doktoren da være så velkommen til«. Måske hun også en gang imellem kunne stikke noget ekstra godt til side til ham under disken. Hun skyldte ham jo så meget. Tove Larsen vidste, at den bedste måde at holde voldske mandfolk fra sit baglokale på er frivillig at give dem adgang til forbutikken.

Af den grund måtte hun nu forberede sabotørerne på, at Gestapo af og til ville aflægge besøg i forretningen. De havde at være lidt diskrete, hvis de opholdt sig i butikken, og ikke lade nogen se på, at de gled

bagud. Af samme grund stod Larsen også nu og da bag sin disk, så tyskerne ikke skulle få det indtryk, at der var noget som helst i vejen med hans samvittighed.

Fra nu af skete det ret tit, at en af Gestapochefens mest prominente personer stod og købte tobak i butikken og sludrede venskabeligt med fru Larsen, mens baglokalet var fyldt til trængsel af sabotører. En stor Gestapobil holdt imens udenfor.

En dag stod en efterlyst dame i forbutikken og udbredte sig med høj røst og store armsving om noget, hun havde oplevet. Da kom Larsen farende ind fra gaden, blå i ansigtet af sindsbevægelse. »Ind - Ind. Nu kommer Gestapo«. Den efterlyste blev flyttet i en fart, og forhænget mellem butik og baglokale nåede netop at falde til ro, før forhørsdommeren stod foran disken. Tove Larsen modtog ham med et smil, trak sine bedste varer frem fra en hylde, hvortil ellers kun sabotørerne havde adgang, og spurgte til doktorens befindende. Jo tak, han havde det godt. Og hun selv? - Jo tak, udmærket. - Havde hun sin mand hjemme? - Nej, det havde hun ikke. Der var en aften kommet nogle mistænkelige personer til deres dør. De havde råbt og dundret på og ville have fat i Larsen. Hun troede, det var Hipo. Så hun turde ikke beholde ham hjemme, men havde sat ham i pleje i familien. - Hipo. - Forhørsdommeren blev indigneret. - »Jamen, De ved da, fru Larsen, at De altid kan henvende Dem til mig, hvis nogen generer Dem«. - »Hvad hjælper det, hvis min mand er skudt forinden«, svarede fru Larsen. - Det argument måtte Gestapochefen bøje sig for. Resten af besættelsen var der ingen, der trådte forsamlingen i Farimagsgade over tærerne. Befrielsen kom og fandt hele maskineriet intakt. Tove fik ikke megen lejlighed til at feste i de store dage. Hun var optaget ved forplejningen og smurte smørrebrød i hele dage. »Men bagefter har jeg taget revanche,« siger hun.

Butikken i Farimagsgade står naturligvis endnu, men den er ikke mere det, den har været. Den er øde og tom. Kun ligegyldige kunder går ud og ind. Og så er den desuden blevet tapetseret og moderniseret. Alligevel sker det, at en gammel sabotør lægger sin vej derom ad, og det vil han sikkert blive ved med, til han får nisseskæg. For ingen steder er der som i Tove Larsens bagbutik.

XI

Mens vi er i færd med at tale om snildhed, vil det være på sin plads at bringe en omtale af ørelæge fru Strandbygård i Lyngby. Ganske vist var de metoder, hun brugte over for Gestapo, ikke hendes egne, men lånt fra Prins Hamlet af Danmark. Og ganske vist ligger der et par tusind år mellem ham og hende, ligesom der sikkert også på anden måde end i det tidsbestemte har været store forskelle imellem dem. Men alligevel kan det have sin interesse at se, hvordan hans ideer tager sig ud på nutidens scene.

Fru Strandbygård havde drevet sit spil længe, lige fra jødernes tid. Mens det stod værst til for dem, var hendes bungalow fyldt til trængsel af forskræmte mennesker, og hun selv og hendes lille grå vogn var i uafbrudt aktivitet med at køre til overfartssteder. Da jødeforfølgelserne gik i ro, fortsatte hun med sabotørerne. Som utallige andre kvinder husede hun dem og deres ting og hjalp i mange snævre vendinger, samtidig med at hun var med-reder for en overfart.

Så kom Gestapo sommeren 1944 og hentede både hende og vognen. Overfarten var blevet opdaget. På vejen til Dagmarhus bestemte hun, at hun ikke ville sidde i fængsel. Det manglede bare. Derfor var det en sindssyg jvinde på godt halvtreds, kriminalrat Bunke blev stillet over for ved det første forhør. Den sindssyge rolle var ønskerollen mellem

Ebba Strandbygård (f. 1891) tog medicinsk embedseksamen i 1920 og virkede derefter flere år som læge på Java. I denne periode vænnede hun sig til aldrig at vise sig selv nogen barmhjertighed, men slide for sin sag og gå i brechen for den med et ukueligt humør, der kunne overvinde alle vanskeligheder. Hendes opofrende arbejde i kampen mod undertrykkerne og hendes arrestationshistorie er et tydeligt vidnesbyrd om viljekraft og fysisk styrke.

illegale. Men få turde gå i gang med at spille den, fordi man kun forværedede sin sag, hvis man i uvidenhed kom uden for sygdommens regler. Der var adskillige læger mellem tyskerne, og man kunne let komme til at træde ved siden af og åbenbare sig ved en uoverlagt bemærkning eller måske endnu lettere ved en alt for overlagt.

Fru Strandbygård nærede dog ingen bekymringer i så henseende. Hun kendte sindssygdom fra sit studium og skulle nok passe på at holde sig inden for dens hegn. Stakkels Bunke kunne ingen veg-

ne komme med det skøre kvindemenneske, der svarede i øst, når han spurgte i vest. Til sidst opgav han for den dag og beordrede hende indsat i en enecelle. Her blev hun trakteret med ganske god mad, om det dog ikke skulle kunne hjælpe på fornuften, men det umulige menneske ville overhovedet ikke spise. Hun virrede med Hovedet og rullede med sine forvildede øjne. Der var gift i maden. Hun vidste det. Stemmen deroppe i hjørnet sagde det til hende. Stemmen sagde hende alt. De kunne slet ikke bilde hende noget ind.

De følgende forhør bragte ikke kr. kriminalrat'en et skridt videre. Den samme tågesnak og ville forvirring. Til sidst blev han gnaven. Skulle mon et ophold i mørk arrest ikke kunne drive ondet ud? Det var dog et forsøg værd.

Dr. Strandbygård kom i mørk arrest. I et par uger sad hun der. Mange mennesker ude i det frie liv tør slet ikke tænke den tanke at være indespærret alene i et mørkt rum i mange dage. Den bringer dem betænkelig nær til den tilstand, fru Strandbygård simulerede. Men den største ro bor bag det påtaget forvirrede ydre, og Prins Hamlets rfterfølgerske lod sig ikke bringe ud af fatning, hverken af mørke eller lås. Sulte skulle hun naturligvis også, men hun vidste, at hun i den senere tid var blevet lidt for svær og kunne have godt af et vægttab, så hun lod sig ikke slå med panik, selv om tarmene skreg.

Det værste var naturligvis at få timerne til at gå i denne mørke ledighed. Men også for det havde hun råd. I sin kjolelomme havde hun længe opbevaret en lille pose sovetabletter, som Gestapo ikke havde opdaget ved deres ret overfladiske visitation. Hun havde medbragt den overalt, hvor hun havde færdedes i sit illegale liv, fordi det kunne være svært at få søvnen til at indfinde sig, når man næsten hver nat lå i en fremmed seng.

Hun bestemte nu, at hun ville sove tiden væk, mens hun sad her i skammekrogen. Hun tog en pille

Edith Bonnesen (f. 1911) gav et af de mange eksempler på kvindelig snarrådighed og fuldkommen ro - i en meget prekær situation. Hun havde mange medsøstre. Hvad der kunne fortælles om - man kalder det »fræk« - udnyttelse af omstændighederne, parret med en lynhurtig intuition og en smilende selvfølgelighed under udførelsen af tricket, ville ikke være småting. Hvor mange mænd imponeredes ikke af deres kvindelige kammerater, når disse slet og ret - gjorde, hvad man syntes var fuldkommen umuligt at give sig i lag med?

og faldt i søvn. Når den havde udvirket, og hun vågnede, tog hun en til, og på den måde gik tiden udmærket og smertefrit. Vagtsoldaten, som nu og da blev sendt op, dels for at give fangen lidt mad, dels for at se, om den slemme pige var blevet sød, kunne kun melde hr. Bunke, at den underlige dame var føjelig og flink, men befandt sig i en søvntilstand, som åbenbart var helt ægte, selv om den ikke kunne kaldes naturlig. Da fru Strandbygård omsider blev hentet ud i dagslyset, var hun ganske, som da hun blev sat ind, fjollet munter og uden noget hold på kendsgerningerne. I tre nætter holdt hun det ganske fængsel vågen med skrigende forbandelser over Hitler, Göring, Himmler og hele selskabet. Nu følte hr. Kriminalrat'en sig omsider sikker på, at her ikke var tale om skaberi.

»Hun er skyldig, men hun er gal«, sagde han patetisk til sine medarbejdere. Og en gal kvinde ønskede man trods alt ikke at gemme på. Hun ville afstedkomme alle tænkelige besværligheder, og hvad fornøjelse var der desuden ved at straffe hende, når hun bare grinede fjollet ad det hele? Fru Strandbygård kunne knap tro, det var sandt, da hun ca. 3 uger efter sin tilfangetagelse stod som fri på Københavns gade.

Det var en tilfredsstillelse, at hun havde sat sin vilje igennem og bragt sig ud af klemmen. Men derude i det fri ventede hende de løsladtes og bortrømtes sædvanlige skuffelse: Kammeraterne turde ikke sætte hende ind i arbejdet igen.

Omsider måtte hun lade sig bringe til Sverige. Hun, der selv havde sendt så mange den vej, måtte nu bagefter. Derovre søgte hun at fylde en plads ved at hjælpe syge eller skrantende flygtninge til rette og gjorde dermed god nytte. Dog - hvad var det mod den frie fare dernede, hvor det gik løs? Men Prins Hamlet måtte jo som bekendt også flygte ud af landet en tid. Åbenbart hører det med i programmet for dem, der bekæmper fjenden med et våben, han ikke selv råder over: Snedighed.

En anden, der også hører hjemme i denne familie, er »Lotte« - fru Edith Bonnesen. Efter en løbebane som kurér blev hun den 10. august 1944 arresteret sammen med en kendt illegal reder. På Shellhuset sad hun til forhør. Det gik naturligvis trægt. Lotte var ikke i humør til at give nogen viden fra sig. Som fru Strandbygård sad hun i stilhed og havde sine egne planer. Hvorfor skulle hun egentlig blive her? Var det ikke et forsøg værd at prøve at gå fra det hele? Lotte rejste sig og gik ud af døren. Det lyder utroligt, men ingen spurgte, hvor hun gik hen. Dels

har lokalets virvar begunstiget hendes forsvinden, dels har Gestapo sikkert formodet, at hun gik på toilettet. Måske har de slet ikke haft nogen formodning. Gestapo havde som bekendt en evne til undertiden at lade sig alt vid blæse ud af hjernen. I hvert fald fandt Lotte sig stående på gangen uden bevogtning.

Derude var en løben og en trækvind, for at tale med H. C. Andersen. Flokke af mennesker gik til og fra elevatoren og ud og ind gennem dørene. Lotte så straks, at omgivelserne var hende gunstige. Nu gjaldt det kun at slippe ned ad trappen og gennem det værste, kontrollen ved udgangsdøren. I det samme kom en gruppe officerer, som skulle ned. Lotte hang på, idet hun lod, som om det kun var et tilfælde, at hun kom til at følges med dem. Ved udgangen sagde en vagtpost: »Ausweiss«. - »Jeg er med de herrer der«, sagde Lotte og nikkede mod de grønne officersrygge, mens hun skyndte sig at se ud, som om hun altid var i følge med herrer. Soldaten var villig til at tro hendes påstand. Lotte gik ud. Trip-Trap hen ad gaden. Væk var hun.

Egentlig er der noget tragisk-rørende i, at Gestapo trods alt lige til sin opløsning over for kvindekønnet bevarede sin enkle indstilling.

XII

Det gik let sådan mellem de underjordiske, at enkelte adresser stemplede sig med uaftvættelig farve i deres hukommelser. Disse adresser var hjem, hvor illegale episoder af alle slags fandt sted, hvor der var husrum og hjerterum, altid nogen hjemme og forhold, der var store nok til at kunne bære en belastning på adskillige gæster til overnatning og forplejning. Naturligvis stod ofte en hel familie, gæstfri og pålidelig, bag en sådan adresse. Men ofte var det en enlig kvinde.

Fru Marie van Bornemann, Gothersgade 141, var i den første tid efter sagernes vending i august 1943 blevet opfordret til at huse

Marie v. Bornemann blev uddannet som sygeplejerske og ægtede i 1918 fideikommissbesidder Wilh. v. Bornemann, der døde i 1930. Hendes ægteskab var barnløst, men hendes sind har man i den smukke vending, hun benyttede: »Den barnløse har mange børn«. Altid hjælpsom og hurtig til hjælp, altid uden krav om tak og helt uden tanke på sig selv - sådan lærte hendes mange »børn« hende at kende i de trange år.

en efterlyst. På grund af sit arbejde med en plejeforening og af andre praktiske grunde syntes hun den gang, hun måtte afslå. Men aldrig så snart havde det pågældende menneske begivet sig på vej til det sted, hun havde anvist, før hun bitterligt fortrød. Hvad havde hun gjort? Vist et menneske bort. - Enhver, som havde haft indblik i hendes forhold, ville have givet hende ret i, at de ikke på det tidspunkt begunstige nogen illegal mevirken. Men hendes egen samvittighed gav hende ikke medhold. Hun gik til et par gode venner og satte dem ind i sagen. »Tag en anden sabotør«, sagde de kloge mennesker. »Vi kender nogen, som trænger hårdt til din hjælp«. Brutalt blev nu alle private hensyn skubbet til side, og den store smukt møblerede lejlighed gjort i stand til bosted og kontaktsted for en meget efterlyst herre.

Illegale personer havde et forbavsende instinkt i retning af at opspore, hvor de mennesker var, der kunne være dem til virkelig hjælp og støtte. Snart var der rykind hos fru Bornemann. Gik en ud ad bagdøren, kunne man være sikker på, at en anden gik ind ad fordøren. Fru Bornemann er barnløs. Men den barnløse har mange børn, som hun selv siger. Og fru Bornemann var moder i denne tid - mere end manganen, der har sat et kuld på ti i verden, for hendes moderlighed nåede frem til mange, hun knapt kendte, og som forsvandt ud af hendes kreds igen, før de nåede så meget som at sige tak. Den farligste, i hvert fald den hårdest trængende, hun ydede hjælp i denne tid, var en desertør fra den tyske hær, dansk sydslesviger og sabotør inden for værnemagten.

I otte år, siden han var kommet ud af Duborgskolen, havde denne unge fyr været soldat under Hitler-regimet, først i kaserne, så ved fronterne i Flandern og i Rusland. Hans øjne var beskadigede af alt det støv, tankene pløjede op. Hans sind og intellekt, der aldrig havde været under den udvikling, menneskelige kår og afvekslinger byder en ung mand, var - om ikke afstumpede - så dog på en mærkelig måde sammenfoldede. Han havde lært at standse alting i sig selv ud fra krigens hårde nødvendighed og sad nu med halvt lukkede missende øjne - ikke forstenet just, for forstening viser hen til smukkere lidenskaber end dem, Hitler krigen kaldte til live, - men som et menneske, der har jaget sjælen ud af sin krop, fordi den ikke kunne udholde at være der.

Fru Bornemann så med forfærdelse på al den ødelæggelse. Så gik hun resolut i gang med at bøde på den. Og det er utroligt, hvad smukke omgivelser, omhyggelig tillavet mad, renlighed, livlig samtale og

andre udslag af kvindelig omsorg kan kalde til live af dødt hos en sådan dreng i løbet af otte dage. I denne tid i fru Bornemanns lejlighed, sammen med hende og en ung, fornuftig mand af familien, som hun havde sat ind i sagen, for at han kunne være sønderjyden til selskab og opmuntring, kom han sig både åndeligt og legemligt, så den, der havde bragt ham til hendes dør, knapt kunne kende ham igen. Krigens velindrettede maskine var blevet til et menneske. »fru Bornemann - fru Bornemann«. - Det var omkvædet på alt, hvad han sagde den sidste morgen hos hende, da overfartens kontakter kom for at hente ham til Sverigesbåden.

Mod slutningen af krigen var fru Bornemanns hjem en ren fæstning. De illegale havde besat alle værelser. Endog sit sovekammer havde hun givet fra sig, så hun nu tog til takke med et pigeværelse ved køkkenet. Frihedsrådet havde været der et par gange og havde nu udset sig lejligheden som »katastrofested« - d.v.s. det sted, hvor medlemmerne automatisk indfandt sig, når noget uventet skete. En gang imellem brød dog græshoppesværmen op og gjorde fru Ahlefeldt-Laurvig i Classensgade den ære at opæde alt grønt i hendes hus, som de nys havde gjort det i Gothersgade. Sådanne dage benyttede fru Bornemann til at gøre rent i og lufte ud efter de voldsomme tobaksorgier, før invasionshæren igen gik i land hos hende.

De sidste nætter før befrielsen sad der vagt i hendes lejlighed - fire svært bevæbnede mænd. Kom nogen fjende, ville krigen bryde ud i Gothersgade. Maskinpistolerne lå side om side på mahognispisestuebordet. I »guldsofaen« trillede håndgranaterne. - Ved dag og ved nat betjente gæsterne sig i det rummelige køkken og rumsterede med det sachsiske porcelæn og alle de bøhmiske glas. »Av - fru Bornemann - der gik en kop«. - »Åh, hvad - det er jo dog kun døde ting«. — En anden nikkede op mod en tegning af fideikommisbesidder Wilhelm von Bornemann, der hang på væggen. »Hvad ville han der sige, hvis han nu kunne se sine stuer, sine ting og sin kone«. — »Min mand«, svarede fru Bornemann, »han ville springe lige ned i det«.

Hos fru Bornemann drak Frihedsrådet champagne om aftenen den 4. maj. Mangesidig havde hendes hjælp været, og mange oplevelser havde den bragt hende. Men hendes største indsats var den meget lidt kendte: Hjælpen til den unge Sønderjyde. Hvis fru Bornemann findes i mange afskygninger inden for verdenssamfundet, er der håb om, at

Astrid Dam (f. 1891) hørte til den type, som ingen med agtelse for sin forstand kunne anse for illegal. Hun var den absolutte stilfærdighed i egen person og passede sit arbejde, som var der intet andet i hele verden, der kunne gøre krav på hendes opmærksomhed. Og sine egne bekymringer - store som små - gemte hun, sky for at volde andre bryderi ved at indvi dem deri. Men hele denne pligtfølelse og uforstyrrelige ro dækkede over det fond af urokkelig stædighed, som enhver fik brug for, der stillede ansigt til ansigt med Gestapo. Det var Gestapo, som havde svært ved at tie med sine bekymringer, da forhøret over hende endelig blev afsluttet! Hun selv fastholdt bare sin gamle og gode vane!

mange af dem, krigen sugede det menneskelige ud af, igen kan få denne saft og finde tilbage til deres egentlige jeg.

XIII

For de allerfleste menneskers vedkommende spiller forfængeligheden en rolle - om ikke andet, så dog en lillebitte underbevidst en. Illegalister var ikke mere end mennesker. Også for dem har vel smigrende opmærksomhed været en drivfjeder og nu bagefter en støtte. Men enkelte, ganske enkelte inden for menneskehedens fællesskab

kender ikke til glæden ved at blive betragtet og anerkendt. De er dens sande og eneste voksne.

Fru Astrid Dam er en af disse voksne. At påtvinge hende omtale og anerkendelse er egentlig et ækelt arbejde. Men det ville dog være en uretfærdighed ikke at gøre det. Hun var med på et meget tidligt tidspunkt. Dog havde hun den gang kun ringe viden om, hvad det egentlig var, hun deltog i. De allerførste tilløb til illegalt arbejde her i landet havde en hemmelighedsfuldhed over sig, som ikke i længden kunne holdes. Fru Dam havde udlånt sin lejlighed i Larslejsstræde til mennesker inden for de allerførste sammenslutninger, da et par af dem var hendes nære venner, men hvem de øvrige var, der sad rundt om hendes bord, vidste hun ikke. Hun fik kun lov at kroge en arm med en tebakke ind gennem dørsprækken engang imellem.

Heller ikke vidste hun, at den unge tiltalende fyr, som sov i hendes gæsteværelse, var faldskærmsmanden Christian Rottbøll. Siden faldt det hemmelighedsfulde skær. Forlaget, hvor fru Dam var prokurist, blev opsamlingsstedet for illegal post til Sverige og kontaktsted for alle mulige skumle fyre, der stod i badeværelse og oplagsrum og lagde planer. Alle på forlaget var med på holdet, men fru Dam blev meget snart den egentlige ansvarshavende. Forlagslederen var aktiv åbotør, efterlyst og under jorden straks efter 29. august og lod sig kun momentvis se.

Efterhånden blev det øjensynligt for alle, der tog del i foretagendet, at det måtte gå galt en skønne dag. Man prøvede at legalisere forlaget. Men hvordan bærer man sig ad med at flytte et så kendt kontaktsted? Folk, som havde været forsvundet eller vendte tilbage fra Provinsen, opsøgte det alligevel, selv om det aldrig så mange gange var nedlagt, og deres gang til og fra ejendommen var jo lige farlig, enten de fik besked der eller ej.

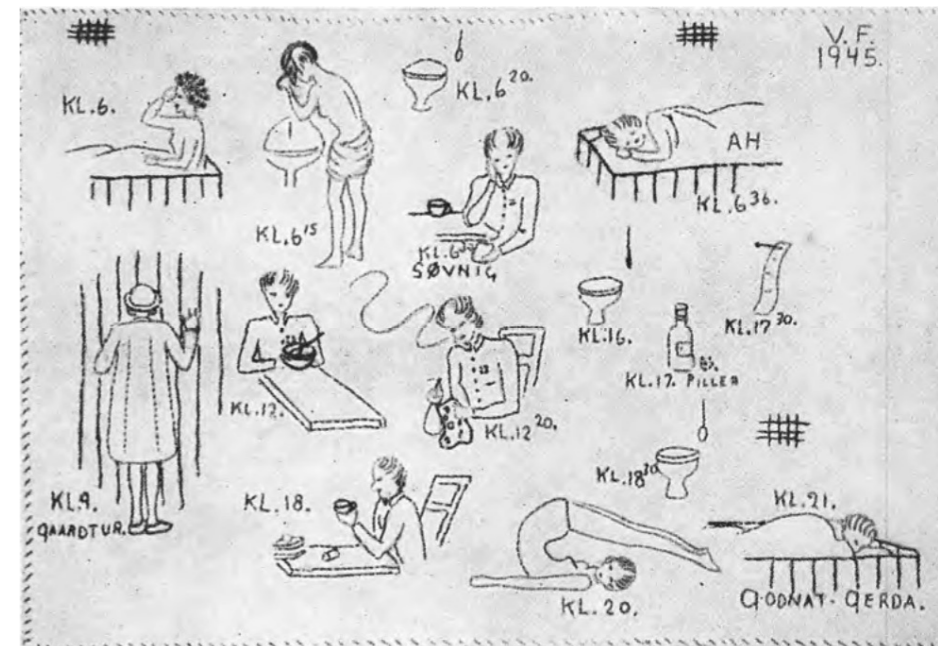
Efter nytår 1945 blev klimaet en ny legal forlagsleder for varmt. Han fortrak. Men fru Dam havde ikke i sinde at flytte sig, skønt hun var så forberedt på arrestation, at hun gik rundt med tykt uldent undertøj i sin taske for det tilfælde, at hun skulle blive sat i en meget kold celle. Hun sad på sit forlag i sit kald og sin gode ret og havde ikke i sinde at fortrække, før hun blev slæbt derfra.

6. februar kom Gestapo. Den senere henrettede fuldmægtig Jørgen Winthers arbejde inden for Studenternes Efterretningstjeneste var blevet trevlet op, og derved var forbindelsen med Samlerens Forlag kommet op i lyset. De vilde for hylende gennem kontorerne. Fru Dam havde søgt, så godt det lod sig gøre, at holde de brandfarlige ting ude af huset, så byttet var ikke stort. Men der blev dog stillet an til stort forhør, og de unge medarbejdere, der stort set var uden for værket, kunne ikke give nogen besked, hvorved Gestapo - som jo meget rigtigt var - fik det indtryk, at det var fru Dam, som stod for det egentlig forbryderiske.

Hun var på det tidspunkt allerede isoleret fra de andre, og ved forhøret på Shellhuset, hvortil om aftenen ca. 30 mennesker blev bragt hen - deriblandt også tilfældige kunder og bude -, var det også hende, som kom til at bære ansvaret. Den 50-årige kvinde kom i et 16 timer langt forhør, uden mad eller vand og uden adgang til toilet. Ikke engang sidde fik hun lov til. Gestapo tordnede og skreg hende ind i hendes ansigt. Men hverken udskæld, trusler om pinsler og koncentrationslejr eller en træthed, der ud på aftenen fik hende til at vakle på benene, kunne få bugt med hendes stædighed. Gestapo var ikke klogere, da de omsider gav op og sendte hende tilbage til Vestre Fængsel, end de havde været om Morgenen, da de gik i gang med hende.

Shellhusets Bombardement kom til at betyde et stort plus såvel for fru Dam som for mange andre. Gestapos i forvejen uordentlige materiale blev enten helt rodet mellem hinanden eller gik op i luer. Fru Dam kom i den aparte situation, at hun foruden at måtte opgive fæng-

Kort og godt: Dagligt liv på kvindegangen i Vestre Fængsel anno 1945. En af de fangne, fru Eva Clauson-Kaas, fik den morsomme idé at tegne dagens hovedbegivenheder, så hendes medfange, frk. Gerda Bistrup Petersen, kunne »sy dem ned« på en lille stump tøj.

selsmyndighederne sit navn også blev i stand til frit at vælge, hvad hun helst ville bilde dem ind, hun sad for. I al hyggelighed gik nu den sidste tid i Vestre. Og befrielsen kom. Smukkere og mere gribende end sikkert noget andet sted i landet fejredes den i fængslet, hvorfra alle blev løsladt ud på eftermiddagen den 5. maj. Venner og familie tog imod Astrid Dam ved porten og hjemme i lejligheden i Larslejsstræde. Hun smilede lidt anstrengt til dem. Hun var ude over den første ungdomskraft. Mange års slid lå bag hende - et slid, der var lige så stort og stædigt som det, hun havde ofret på Gestapo i de uendelige forhør, blot under andre former. Men dette sidste havde tappet reserverne.

En Kvinde i den underjordiske krig var ofte netop det, fru Dam var det bedste udtryk for: en stor og stærk ånd i en lille, tynd krop. Men denne krop har måttet betale dyrt for det misforhold, der er mellem de to tings størrelse. Får den mon nogen sinde sine kræfter igen og den reserve, den satte til i kampen?

XIV

Vi har nu under denne fremstilling mødt kvinder, der har båret en hård, uundgåelig skæbne med tapperhed og taget deres død, når den

kom til dem. Vi har også set en type, hvem forholdene og et ganske særligt hjørne i deres intellekt har hjulpet til at forvandle den tragiske maskes dødsgrin til et skøjeragtigt smil. Men beretningen om dem, der led mest, og som ingen krumspring kunne hjælpe, har vi tilbage: de danske kvinder, som kom til den tyske tilintetgørelseslejr Rawensbrück.

Den Kvinde, der her kommer til at føre ordet, bliver forstanderinde frk. Johanne Hansen fra Als Husholdningsskole. Men da kårene jo var omtrent ens på det uhyggelige sted, kommer den til at omfatte alle de elleve, som tilbragte ca. et halvt år dernede, og det må under læsningen erindres, at det ikke er een landsmandsindes nød, vi lever med i, men manges.

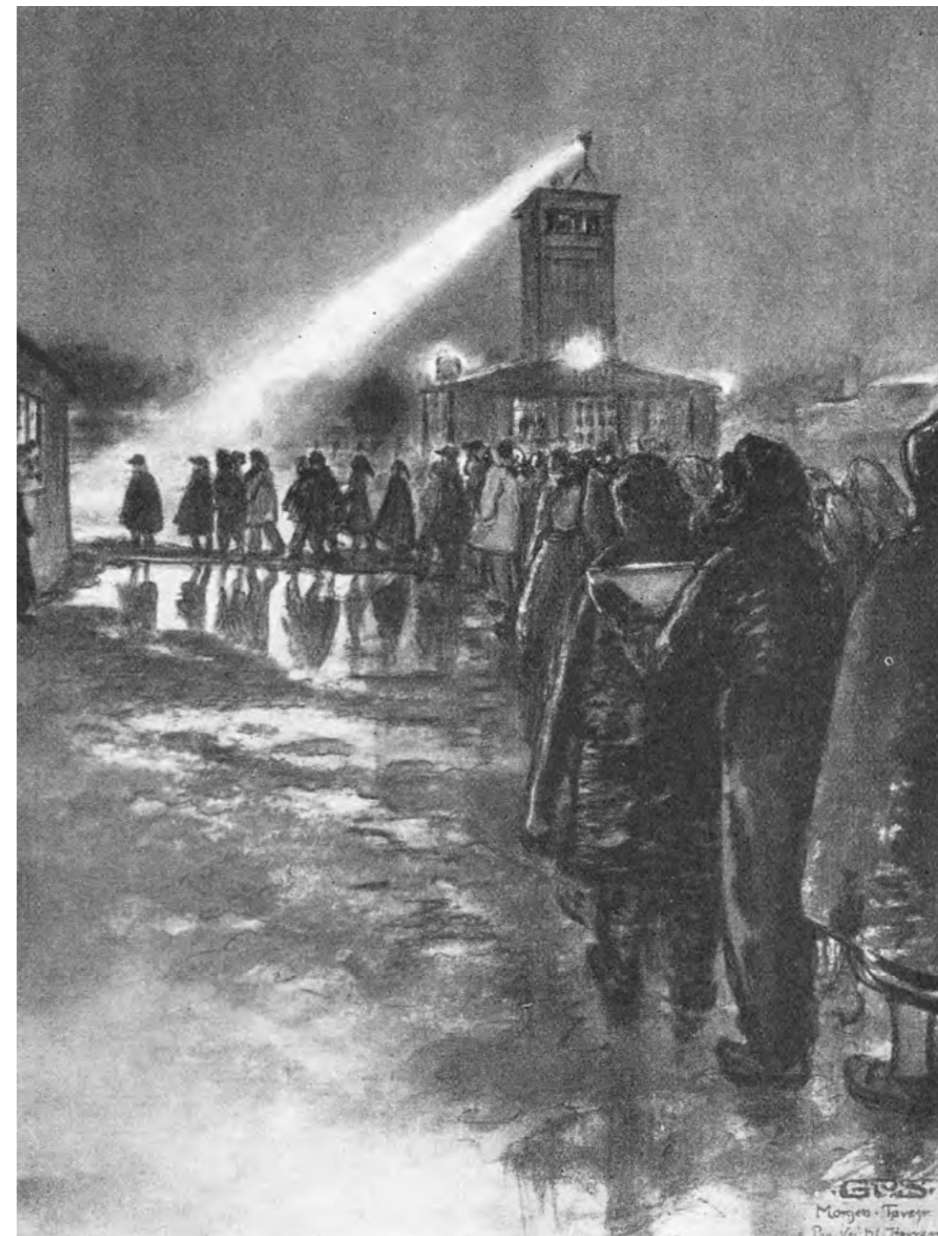
Johanne Hansen blev arresteret en aften i oktober 1944. Hendes tilfangetagelse var en udløber af optrævelingen af pastor Sandbæks gruppe, som hun havde stået i nær forbindelse med og hjulpet på alle måder med husly, viderebringelse af besked til gruppemedlemmer og lign. Den afdeling af Gestapo, som huserede i Sønderjylland, var usædvanlig ondartet, hvad frk. Hansen fik at føle straks den første aften. En større stab ankom med hunde og maskingeværer, omringede skolen, gennemsøgte den fra kælder til kvist og tog til slut forstanderinden med for at sætte hende i arrest i kælderen til en villa, de havde beslaglagt i Åbenrå.

Der sad Johanne Hansen nogle dage. Kælderen var, som en kulkælder plejer at være, snavset og mørk. Det gik endda an. Hvad der var værre, var tudserne. Lidt er der om, at kvinder lettere går en voldsom død i møde end lader et kryb løbe hen over deres sko, og Johanne Hansen lægger ikke skjul på, at hun var bange for tudserne. Dog blev de hendes venner i ensomheden, da hun havde kendt dem nogle dage. Dyrenes enkelhed virker ofte lægende på et oprevet sind, selv om det kræver tid at vænne sig til visse arters udseende. Vagtposten var god imod sin fange,

Johanne Hansen (f. 1890) uddannedes som husholdningslærerinde, købte i 1927 Als Husholdningsskole i Vollerup og indrettede i 1936 Vandrehjemmet »Abildgård«. Dybt præget, som hun er, af sit folkelige og nationale syn kom hun hurtigt ind i modstandskampen og undgik ikke sin skæbne: den 6. oktbr. 1944 tog Gestapo hende. Om hendes ophold i tilintetgørelseslejren Rawensbrück fortæller hun selv i teksten; men een ting bør bemærkes: hun hører til de meget få, der i ganske usentimentale vendinger kan udtrykke medfølelse med sine egne bødler. Måske var det dette storsind, som efter en af hendes kammeraters udsagn gav hende en vis magt over dem.

Opholdet i Frøslev var - navnlig for kvindernes vedkommende - et paradis, sammenlignet med tilstandene i de tyske koncentrationslejre. Og dog var det en hård prøve for mange. I råkølde morgener med sjap og søle at stille op til den evindelige »appel« og bagefter, endnu før solen var brudt frem, at vandre forfrosne og halvvåde over efter havregrøden - det var ikke netop den mest opmuntrende introduktion til dagen.

skaffede hende ekstra mad og overvågede nøje, at den blev spist. Han var et af disse hjertensgode, helt ukrigerske mennesker, som de fleste, der har siddet arresteret hos tyskerne, kender imellem dem.

Fra Åbenrå gik transporten til Frøslev. Johanne Hansen var lettet. Hun havde været i et enkelt forhør, løjet, så godt hun kunne, havde følelsen af at være sluppet godt fra det og belavede sig nu på en rigtig ferie i det behagelige danskstyrede Frøslev.

Omkring december begyndte der imidlertid at blive uro i lejren. Det forlød rygtevis, at nogle kvinder skulle frigives, deriblandt Johanne Hansen. Men den danske lejrledelse troede ikke disse rygter. Den frygtede noget helt andet.

Omsider kom man så vidt, at man blev klog på, at transporten i hvert fald først gjaldt Vestre Fængsel. Efter ankomsten hertil blev Johanne Hansen anbragt i en celle sammen med to andre damer, Lilly og Marianne. Det var en enecelle og som følge deraf alt for trang. Men dette og alt snavset til trods belavede de tre sig på en smule fængselshygge. Med neglebørste og vaskeklud blev det værste snavs muget ud, og vinduet blev åbnet af den behændige Marianne, som stående på sin kammerats skuldre omsider fik det stødt op. Efter vel tilendebragt dagværk gik man til køjs og glædede sig til en rolig søvn.

Men den blev kun kort. Klokken halv eet dundrede vagten på døren! Parat med gepäck om en halv time! - Altså Tyskland. - I forhallen samledes efterhånden 11 kvinder og 58 mænd. Hver havde sin bylt. Kl. tre nat gik rejsen i biler til Gedser, derfra med damper til Warnemünde og endelig med tog et stykke ind i Mecklenburg, hvor Rawensbrück ligger ca. 70 km nord for Berlin. En mørk decemberaften kom flokken endelig under skarp bevogtning til bestemmelsesstedet.

Vi har nu efterhånden alle læst eller hørt mange beretninger fra de tyske koncentrationslejre. Alligevel er det vist ikke kommet til at stå klart for nogen af os, som ikke har været der, hvordan en sådan virkede på et menneske ved første bekendtskab og gennem livet der i længere tid. En så raffineret grusomhed, som havde frit spil der, er simpelt hen trods al jordens synd og nød helt ny i verden; og de, der fortæller deres oplevelser derfra, står af den grund uden ord at tegne det fuldstændige billede med - såvel som vi andre savner en dertil svarende opfattelse at optage det i. Alligevel skal Johanne Hansens skildring føjes til de andre, så vi også får helvedet at se fra hendes side.

Det første, der skete fangerne ved deres ankomst til lejren, var, at deres sparsomme ejendele blev revet fra dem - sikkert en glimrende måde at begynde nedrivningsarbejdet på. Følelsen af ejendom stimulerer et menneske. Når denne følelse i pure ondsind trampes under fode, er en hel del nået. Efter en sådan plyndring var et håndklæde, syet om til en pose, hvori kunne gemmes alt, hvad fangen nu kunne kalde sit, alt, hvad hun var i besiddelse af. Det var i begyndelsen det bare ingen ting, men efterhånden som nyankomne lærte kunsten at »organisere«, kom den i regelen til at rumme lidt toiletsager og et par strømper, måske også lidt mad. Men den måtte medføres overalt, hvor man gik og stod. Ellers blev den organiseret af andre.

Da det danske hold var blevet iført den mærkelige påklædning, som de tilfældigt sammenstillede klædningsstykker udgjorde - pjalter og laser -, blev det overført til blokken, hvor det skulle bo. Som alle andre af lejrens barakker var den så snavset, at det overgår enhver fantasifuld antagelse. Fangernes skyld var dette dog ikke. I al deres udslidthed forsøgte de trods skurenes kulde og uhygge at bygge sig hjem i dem.

Men som onskabsfulde drenge, der river fuglenes reder ned fra træerne, ødelagde SS-folkene alle disse bestræbelser. Kvinderne nøjedes så med at vaske - i koldt vand, uden sæbe, tit med de bare hænder.

De nyankomne fik anvist soveplads på nogle træhylder langs væggen. Tæpper var der ikke noget, der hed. Dem måtte man organisere sig - ellers måtte man ligge uden. En hylde kunne i grunden kun give plads til to, men dog måtte flere klemmes sammen derpå p. gr. af overfyldtheden i lejren. - Det frøs. En lille elendig kakkelovn i hjørnet af barakken var naturligvis ikke i stand til at holde de 15-20° celsius ude af den utætte barak, hvor de fleste kvinder lå i deres tynde fangetøj uden noget over sig.

Det næste store spørgsmål var maden. Dagen efter deres ankomst så de danske kvinder foran køkkenbarakken en dyng roer, roetoppe og grønkål, som man på landet kan se det uden for en stalddør. »Det er vores middagsmad«, sagde en stedkendt fange. - Af denne dyng og nogle urensede kartoffelskræller blev kogt en suppe. Ved middagstid kom fangerne til uddelingsstedet med deres krus og fik ½ l øst op. Var vedkommende, der forestod uddelingen, i dårligt lune, blev skeen, der var snavset af maden, brugt til at lange ud med.

Johanne Hansen og et par af hendes kammerater fik ingen mad de

første dage. De ejede jo ikke noget krus. Et sådant fik man nemlig ikke uden videre udleveret. Det skulle organiseres, og den ting havde man jo ingen øvelse i hjemme fra Danmark. En dag fangede en lille nævenyttig kammerat dog et par kopper, og nu var alle de nyankomne danske med i uddelingskøen. Suppen var rædsom tynd, snavset og salt. Den medførte en ulidelig tørst, og ældre fanger i lejren advarede kraftigt mod at drikke vand, da det indeholdt tyfus- og dysenteribaciller. Så sultede og tørstede man og nøjedes med den smule tørt rugbrød, der blev uddelt om aftenen.

Men sult og kulde var måske endda ikke det, der sled mest på fangerens modstandskraft. Værre end alt andet var mangelen på hvile. Da arbejds holdene først kom hjem sent ud på aftenen, og der blev purret ud allerede kl. fire til appel, kunne der ikke blive megen søvn på de umagelige lejer. Appellerne var døgnets værste Oplevelse. Fanger benævner dem som djævelens værste opfindelse. Alt, hvad der kunne krybe og gå, blev stillet op i de mørke morgentimer, og var en for svag til at følge trop, blev hun pisket, til det stod klart, om hun kunne gå eller ikke. Kunne hun ikke, fik hun i bedste fald lov at dø i ro, i værste blev hun sendt til revieret og derfra til den eneste form for fred, nazisterne undte deres fanger, døden.

Disse appeller tog mange timer. Uden at måtte røre sig stod kvinderne opstillet på pladsen i rækker og geledder, ordnet af stue- eller blokældste, til SS-kvinderne trådte frem i al deres magt og væld, skreg og skældte ud, slog og holdt optælling.

Et sundt menneske kan have stort besvær med at holde sig oprejst, når det skal stå uden støtte i mange timer. Naturligvis skete det ofte, at de syge og udmattede kvinder i Rawensbrück faldt om for øjnene af deres plageånd og trods al pisk ikke kunne rejse sig.

Søndagene var de værste. Da stod man straf-appel, engang lige til kl. elleve. En fange havde lagt sig til at dø i sin køje natten forud uden at sige til. En sådan uorden kunne man ikke tåle. Den måtte straffes på hendes kammerater. - Efterhånden som tiden gik for de danske kvinder, blev de udkommanderet til forskellige arbejds hold. Nogle fik arbejde på en fabrik, som lå ca. 13 kilometer fra lejren, hvortil de måtte gå tidlig morgen efter appel og hjem igen sen aften. Klokkeren var altid elleve, før de igen var i lejren. Det slubrende træfodtøj gnavede huden på deres fødder, som snart sad i blodige sår.

Disse måneders eneste opmuntring var de danske Røde Kors pakker. Når de ankom, fik sulten en ende, og med mætheden steg kræfter og livsmod. Ligeledes gav de anledning til små festligheder og overraskelser til de ikke-skandinaviske fanger, som jo ikke fik pakker fra deres hjemland. Frk. Hansen fortæller, hvordan Suneva Sandö, en norsk præstedatter, juleaften kom ind i deres barak med en stakkels halvvisen grankvist i låget på en æske og svang sig op på en køje, hvor hun satte sig til at smøre mad til dem allesammen af sin egen pakke. Denne kvinde gør efter beskrivelserne indtryk af at have været et menneske med en særegen styrke og uimodtagelighed over for de hårde kårs følger. Men det overskud, hun der nød godt af, delte hun ved enhver lejlighed ud af til kammerater og lidelsesfæller. Kort før befrielsen listede hun således om ved pigtrådsindhegningen til en straffeblok med sin madpakke. Så snart et eller andet fik bevogtningsmandskabet til at se andetsteds hen, stak hun mad ind under pigtråden.

Men ud over hendes bestræbelser for at skabe julestemning afveg denne aften ikke fra andre i slavelejren. Kort efter jul blev Johanne Hansen og hendes venner forflyttet til en hollænderbarak.

Man var nu nået hen mod foråret. Rygterne gik i lejren om russernes fremrykning og tyskerens flugt. Hektiske håb flammede op den ene dag og brændte ned den næste. Under alt dette blev Jugendlageret - den nye tilintetgørelseslejr - bygget få kilometer fra Rawensbrück, og herhen flyttedes Johanne Hansen med sin veninde, den djærve fiskerkone Ellen Nielsen fra Dragør, som de to eneste danske. I Rawensbrück havde de tænkt sig, at livets bundrekord var sat gennem alt det, de der så og levede med i. Nu forstod de, at de havde regnet fejl. Den nye lejr var tom for alt. Hvad man skulle bruge, måtte man organisere. Men fra hvem? Briksene var halv våde, bygget af endnu fugtigt træ. Intet havde man over eller under sig.

Værre end kulden var dog den fuldstændige sult. Røde Kors pakkerne blev ikke sendt over fra Rawensbrück. Den stoute, kraftige Ellen kunne ikke sove i de korte nætter for hunger. Så begiver hun og Johanne sig i fantasien på vandring til Danmark. »Nu er vi kommet til Kruså, Ellen. Her bestiller vi en flæskeæggekage. Den kan vi få med det samme. Mens vi spiser den, steger de en kotelet til os. Bagefter skal vi have kaffe«. - Og så var dog al den fysiske nød ingen ting mod den gru og forfærdelse, der stadig holdt sindene på randen af mørket ved de dagli-

ge udtagelser til gaskamrene. Fangerne blev stillet op. SS-lægerne patruillerede forbi og udtog de ældste og svageste. Et navn blev stemplet på deres arm, og så blev de som kvæg drevet ind i en barak, hvor de i sult - og kulde og under bevogtning af et par kvindelige sadister boede de sidste par dage, til de en aften i mørket under hyl og skrål fra de fulde SS'er blev kostet på lastvognene. Bagsmækken blev sat for. De fulde mænd og kvinder, der var fra vid og sans af grusomhed, svang sig op på vognens kant, og under deres vilde jubelhyl gik det til gaskamrene.

De kvinder, der undgik denne død, gik rundt, tynget til jorden af al den utrolige elendighed. Sine egne sorger kan man tage humoristisk, hvis man har kræfter - og det havde de danske kvinder i Rawensbrück ofte. Men for andres gælder det ikke. »Kan I dog ikke hjælpe os«, bad de stemplede med øjnene, når de blev drevet bort. Engang faldt loddet på Ellen. Også Johanne med sine 50 år kunne se frem til at blive udtaget. Men de to havde fået sig venner i dette helvede, og disse venner var oven i købet tyske. Grethel hed en 60-årig tysk bibelkvinde fra Danzig, som i otte år havde siddet i Rawensbrück for sin tros skyld. Sammen med Erika var hun stueældste.

»For sådanne tyskeres skyld skal meget tilgives deres folk«, siger Johanne Hansen. Disse to puttede Ellen ind bag ved i barakken og kaldte hende Zimmer-Dienst. Johanne gik frejdig til udtagelse, som ordren lød. Hun havde efterhånden lært, at de norske piger, som havde været i lejren halvtredie år, havde ret i, at dette liv var en slags bjerglandskab. Når man omsider var kommet helt ned i dalens bund, begyndte det at gå opad igen, hvis ikke man blev dernede. Hun forsøgte nu at bygge sig et bolværk mod grusomheden.

Grusomhed er en slags svaghed - fattigdom og svaghed. Men mod svaghed er styrke et godt middel. En aften, Patrouillen nærmede sig, sagde Johannes hollandske kammerat: »Du er ikke bange?« - »Åh nej«. - »Nej, vi har en gud i det høje, som vi stoler på«, sagde hollænderen. Nu standsede SS-lægen foran Johanne Hansen. »Jeg er dansk,« sagde hun kækt og selvfølgelig. »Så skrub ind i barakken med Dem«. - Påsken blev en dødens fest, langfredag en sand korsfæstelsens dag. Lejrledelsen vidste naturligvis besked med krigens gang og det svenske Røde Kors's nære aktion. Det gjaldt at nå så meget som muligt. I disse dage hang skyerne lovlige lavt over de danske kvinders tanker, for lavt til, at de i længden kunne bære det. Men det blev heller ikke forlangt

af dem. Kammeraterne i Rawensbrück havde trolig arbejdet for deres sag. Påskelørdag fik de sat igennem, at en tysk oversøster hentede dem tilbage til moderlejren. Stor gensynsglæde. Dog manede også dette gensyn til alvor. Rawensbrück indeholdt nu så godt som kun unge kvinder. De ældre og svagelige var for længst sendt til gaskamrene. En venlig blokældste smurte farve i Johanne Hansens grå hår og gemte både hende og Ellen i sin barak, til hun fik dem i fast arbejde på en tøjfabrik.

Imens verserede rygterne om krigsafslutning, svensk Røde Kors og alt andet ufatteligt. Gode rygter havde i reglen vist sig at være usande. Disse gjorde en undtagelse. Lørdag den 7. april kom Bernadottes hvide busser. »Alle skandinaviske kvinder ved hovedbygningen om en halv time«. - De andre lo og vinkede og græd. Klokken tolv samme aften nåedes Padborg. Så gik turen gennem Danmark, og 9. april kom transporten til Sverige. De undslupne blev båret på hænder, forkælet og opfordret til at komme frem med alle deres ønsker.

Snart kom Danmarks befrielse. 16. maj var alle hjemme. Vi vil bruge så få ord som muligt på denne frigivelse, Sveriges-transport og hjemkomst. Enten forstår en udenforstående uden ord, hvad det har været for disse kvinder, eller han forstår intet, ligegyldigt hvor meget han bliver belært.

Mange beretninger har belært os godt. Men lad os nu alligevel indrømme, at vi intet begriber.

Disse kvinders ophold i koncentrationslejrene skal være kærnepunktet i skildringen af danske kvinders deltagelse i krigen - side om side med erindringen om dem, der af en eller anden tilfældig grund blev anbragt i tugthus i stedet for i Rawensbrück. Alle de andre må til sidst gerne glemmes. Den, der kun har gjort sin pligt, er som bekendt kun en unyttig tjener. Men store lidelser forlanger ærbødighed. Og så store, som deres lidelser var, der enten udholdt det tyske fangenskab eller døde under det, har danske kvindeskæbner ikke kendt dem i mange hundrede år. Derfor bør de huskes med stadig større opmærksomhed, efterhånden som årene bliver til ti-år og disse igen til hundreder.

XV

Men før vi slutter fortællingen, gives der dog endnu en art af kvindelige modstandsfolk, det er værd at rette søgelyset imod, i særlig grad da

disse i manges øjne ikke rigtig hører med i rækkerne - som heller ikke har haft de aktives tilfredsstillelse og akute voldsomme plager, men hvis hele indsats består i, at de har taget sig et savn og en byrde på, som ikke råber højt, men som dog kræver al den styrke, de har, ja i mange tilfælde langt mere, end de har. Det er de kvinder, som har mistet deres mænd, sønner og kæresten under besættelsen.

Begrebet den unge kone, der sad derhjemme med børnene, var et problem ganske for sig selv for den modne sabotør. Det samme var moderen for den helt unge. Den mand, som ville gøre illegalt arbejde, stod her, om man kan udtrykke det sådan, på en måde midt imellem to samvittigheder. »Det er ikke rådeligt at handle mod sin samvittighed«, siger Luther. Han har ret. Men når der nu er to af dem, hvad gør man så? Her var det, den kvinde, til hvem hensynet var den ene, viste, hvem hun var, og gjorde en indsats, der ikke krævede færre eller dårligere egenskaber end en aktiv sabotrice - om end noget enklere.

Hun var her den eneste, som kunne hjælpe manden. Tog hun beslutsomt ansvaret på sig for den ene af de vinkleret på hinanden stående forpligtelser, lettede hun for det første manden for en byrde, han var ude af stand til at bære samtidig med al den koncentration, arbejdet krævede af ham - foruden at hun ved sin stoute offervilje mange gange gav manden en inspiration, som frigjorde kræfter i ham, han ikke hidtil havde vidst, han besad. Nægtes kan det ikke, at mange sådanne små hustruers indstilling tegner en sort plet på krigens og deres køns historie. - »Åh nej, gør det

»Der var fødselsdag på kvindegangen i Vestre Fængsel, Celle 276, den 8. april 1945«, fortæller fru Karin v. d. Recke i sine dagbogsblade, »og da vi kom fra toilettet, stod »Onkel Theodor« (vagtmesteren) med en morsom dukke i hånden, som han bukkende afleverer til mig med disse ord: »Jeg skal hilse til lykke fra 286!« Jeg blev rørt over den smukke tanke. Dukken havde en lille buket friske blomster i den ene arm og et lille vers i den anden. Der stod: »Vi sender dette mærkværdige barn af en lommeklud og lidt optrevlet garn. Vi kan desværre ej længre os strække: Hjert'lig til lykke, kære Karin v. d. Recke!«.

De tre fra 286«.

ikke. Lad være - for min skyld«, sagde mængden en sådan lille madamme og opremsede den modgang, hun derved ville få, og hang sig fast ved manden.

At hun har handlet tåbeligt set fra samfundets side, er klart. Hun har nu tilbage gennem årene at indse, at hun også handlede tåbeligt på egne og sit ægteskabs vegne. I krigen er kvinden en mands fylgje. Og hvad giver han mon for en fylgje, der hænger sig på ham og råber »for min skyld«? Men der var mange, der forstod deres kald. Med en intuition, der kun søger sin lige hos oldtidens stoute kvindetyper, holdt de sig lige op til dette kald og afstod, hvor det forlangtes, tit hele livets lykke. Modigt så de et livslangt savn i øjnene, modigt tog de mod Gestapo og besøgte manden i fængslet, ofte en sidste gang. Og udholdende - med den selvovervindelse, der kræver mere, end man kan forestille sig, passede de husets trivielle hverdagsarbejde og børnene uden at lade nogen mærke, hvor godt de vidste, at al deres ejendom gled dem af hænde netop i disse dage.

Megen visdom kunne dukke frem fra en sådan hjerne, der ellers har levet i lediggang hele livet. - »Jeg kunne godt have holdt min mand

Jubel blandt kvinderne i Frøslev, da befrielsesdag kom!

borte fra det arbejde,« sagde en ung sabotørkone, hvis mand stod til dødsdom, og som aldrig havde set anden side af jorden end den, solen skinner på, »men jeg ville ikke. Jeg ved, det er bedre for os begge, at han gør sin pligt og dør, hvis det endelig skal være, end at vi sidder resten af vort liv på en halv gren«. - Manden døde. Den unge enke sidder nu med sine tre små børn. I ti år, fra hun knap var voksen, havde hun været en vedbend, der havde slynget sig op ad ham. Nu skal vedbenden til at prøve, om den kan gøre en stamme af sin stængel.

Hendes skæbne er manges. Der tales ikke meget om disse skæbner, og der vil blive helt stille om dem, efter som årene går. Til hvad nytte også den megen snak? Et Menneske må jo til syvende og sidst bære sin byrde alene. Den ting er det altså, de har tilbage at lære, alle de unge ensomme og til ensomhed så lidet egnede kvinder. Krigen er forbi og de værste lidelser slut. Men dens sidste slag er langt og sejt. Det bliver udkæmpet uden avisernes opmærksomhed, uden begivenhedernes æggende stimulans. Det bliver udkæmpet i små tre-værelses lejligheder, hvor en, der aldrig har kendt til kamp, nu udkæmper den i stum udholdenhed, fra time til time. Til hende står dens endelige, uønsede sejr eller nederlag.

Glimt af livet uden for murene

Af forfatterinden Karen Åbye

Det er Danmark under besættelsen.

Det er København. Det er aftner og nætter så sorte, at det kan føles, som om selve tusmørket angriber en med kvælertag om halsen. Man har fået et nyt træk over sin skikkelse, over sin gang: man er blevet lyttende i alt, hvad man foretager sig. Denne konstante lytten forplanter sig fra øjnene og ud over hele kroppen, det er, som om den står på spring i hver eneste lille bevægelse.

Man er vant til, at mennesker ikke mere kaldes ved de navne, der oprindeligt stod på dåbsattesten. Forholdene kan gøre det nødvendigt, at man glider ind under en ny betegnelse og at ens udseende undergår en forandring, i fald man stadig vil færdes blandt mennesker og ikke ønsker at blive genkendt.

Besættelsens lammende utryghed er over os.

Der er razzia i gaden, og »Prærievognene« er på opsamling!

Danskeren, der før havde så let ved at fortælle og så stor en trang til at give fra sig i ord, har pludselig fået angsten for ordenes mangfoldighed. Man knyttes til nye mennesker, der tror og håber det samme som en selv, og man mister gamle venner, fordi det viser sig, at de valgte en vej, der gik modsat ens egen.

En dag sker det, at man bliver nødt til at gå under jorden. I Norge hedder det at gå »i dækning«. Er man eftersøgt, er det nødvendigt at udslutte ethvert spor af sig selv. Bort med alle papirer, bort med alle navnetræk på lommeværkløse og undertøj. Jeg husker fra min egen tid under jorden, hvordan jeg i den første uge havde overset monogrammet på min taske, initialerne på en lille lommekalender og et kongemærke, som på bagsiden havde indridset mine forbogstaver.

I dag - da krigen er forbi og besættelsen et overstået stadium - står denne tid pludselig så mærkelig levende for mig.

Jeg husker, hvor underligt jeg følte det, da jeg skulle slette mig selv ud. Det er nok muligt, at det er vanskeligere for en kvinde end for en mand på mange måder at komme gennem en tilværelse som »underjordisk«. En kvinde er afhængig af så mange små ting. Jeg skammer mig ikke for at tilstå, at der gik nogle dage, før jeg til fulde indså nytten af at færdes i gammelt, ufiks kluns og med en krøllet klud omkring hovedet i stedet for hat. I min underjordiske periode i København - den strakte sig over godt fire måneder - boede jeg fjorten forskellige steder. Man levede pr. kuffert, og man måtte slå af på de mest elementære hygiejniske krav; da de strenge gas- og lysrestriktioner satte ind, måtte man gøre sig det klart, at der kun kunne blive vasket undertøj omkring familien og ikke omkring den fremmede, og derefter gjorde man sig fortrolig med aldrig at få sit linned i vaskebaljen. Og selv en illegal bliver jo da snavset.

Jeg boede mange forskellige steder. Jeg husker et karlekammer, hvor min ånde stod som hvide dun i luften af bare kulde. Jeg husker hjem med forfint elegance, og jeg mindes ophold hos enlige i meget små kår, og hvor jeg egentlig havde det bedst. Et hjem med husassistent var altid en farlig foreteelse. Hvor havde man hende? Var hun rigtig nok? Troede hun på, at man var Birthe Lund og forhenværende ekspeditrice? Men det bør siges, at man som underjordisk i Danmark mødte en udstrakt hjælpsomhed og kun i forsvindende få tilfælde uforstand og svigtende evne til at yde gavn til den, der var tvunget ud af de vante Folder.

Aftnerne og nætterne var de værste.

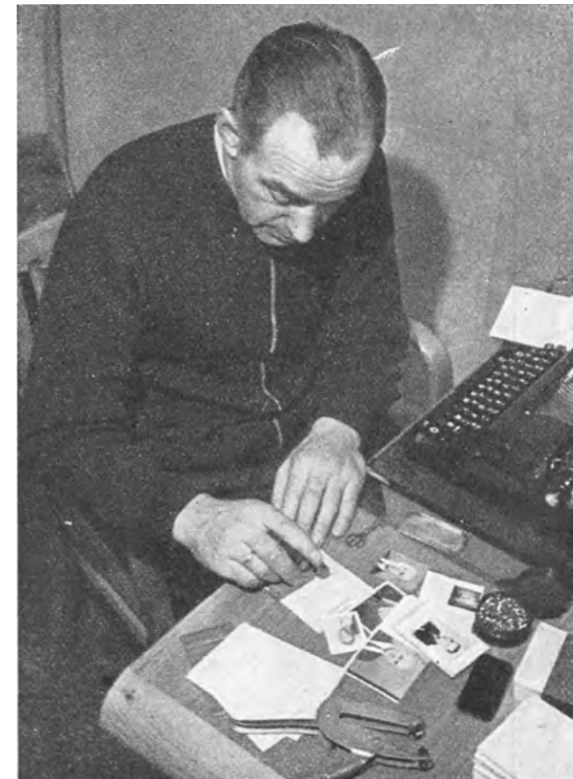
For de allerfleste betød en underjordisk tilværelse en hård psykisk belastning.

Man blev nærtagende og vagtsom over for de mindste detaljer. Man så utryghed, hvor der måske ingen utryghed var. Man blev et omvandrende og meget fintmærende barometer, der noterede sig alle grader af angst både hos sig selv og sine omgivelser.

Når mørket faldt på, nåede enhver fremmed lyd en med pinlig præcision. Boede man i et stilfærdigt strøg og kunne opfange lyden af forbigående biler, tav man uvilkårlig fra det øjeblik, Motorstøjen nåede en, til det sekund, da lyden atter tabte sig. Man så på sine værtsfolk og noterede til sin store tilfredshed, at man endnu var ene om at lytte. Men indtraf den dag, aften eller nat, hvor værtsfolkene tydeligt viste, at de lyttede nøjagtigt på samme måde som en selv, og at de, når motorstøjen havde fjernet sig, blot sagde denne ene sætning: Den kørte

forbi!! ja, så vidste man, at det var på tide at finde sig et nyt logi. Påny pakkede man sit kluns i en bunke og søgte i sin hukommelse efter et nyt navn, der engang havde lovet at stille en seng til disposition, om det skulle blive nødvendigt.

I skabet hænger en gammel krøllet frakke, som jeg altid stak i, mens jeg var under jorden i København. Et sted ligger en snavset klud, et hovedtørklæde, og foran mig ligger et par briller, påtvunget mig for yderligere at bringe ukendelighed over mit ansigt, da ukendelighed var ønske-

Det var sådanne landsmænd, man tyede til, når man levede underJorden og ikke ønskede sin identitet konstateret på Shells huset. Udstedelsen af falske legitimationskort blev en ligefrem industri, gennemført efter alle kunstens regler og med stor omhyggelighed. På mindre end en time kunne man blive ingeniør, arkitekt, lærer, inspektør eller alt muligt andet, få et splinternyt navn, en ny fødselsdag og et nyt fødselsår. Et nyt udseende måtte man derimod lade en pålidelig frisør eller ens egen fantasi skaffe til veje.

lig. Jeg brugte brillerne to dage. Så ikke mere. Jeg syntes, det var for latterligt. Og sådan var vi mange, der følte det, - og sådan vil danske altid føle det. Selv i de alvorligste situationer må man smile ad sig selv og har ondt ved at betragte tingene under den markante synsvinkel, de måske kan gøre hrv på.

Men frakken og tørklædet holder jeg af. Og alle de ansigter, der dengang beredvilligt, om end nu og da med angstens lille stik i hjertet, gav husly til folk, der havde fremmed husly tvingende nødt, - alle de ansigter passerer i dette øjeblik forbi mig, gamle, unge, kvinder og mænd. Og man får lyst til at sige tak - ikke sentimentalt, men stilfærdigt.

II

Det hed sig under besættelsen blandt tyskere - og nu og da også blandt danskere -, at en sabotør var at ligne ved en gangster, for hvem det var det samme, om han plaffede et menneske ned, eller han slukkede en tændstik. Og man forestillede sig naivt et møde mellem sabotører, hvor en aktion planlagdes, som noget i retning af en sammenkomst mellem forbrydere af hårdkogt art, hvor pistolerne eftersås hvert tredje minut, og hvor samtalen udelukkende drejede sig om likvideringer og sabotage.

Intet var mere fejlagtigt.

Af et aftenmøde på tre timer anvendtes måske et kvarter til planlægning af det, der skulle ske. De pågældende fik deres ordrer, derefter slog man om, fik ild på cigaretterne og kastede sig ind i alle slags diskussioner - og ordet sabotage nævntes aldrig! Det var samtaler om filosofi, samfundsproblemer og musik - og altid klassisk musik. Jeg ved ikke, om det var en tilfældighed - det har det selvfølgelig nok været -, men ingen af dem, jeg har truffet, følte sig i kontakt med jazzmusikken. Og når jeg nu tænker tilbage på den tid, der er gået, så husker jeg bedst hver enkelt i forbindelse med et stykke musik. Hører jeg i dag Tsjajkovskys koncert i B-Mol, mindes jeg uvilkårligt Werner, som faldt under kampen. Oles yndlingsmelodi var Chopins Nocturne, Etude 10, 3die Sats. Husker jeg galt - men er det ikke tristesse? Og Åge, som altid ville høre Beethovens Appassionata, og Hans, som ofte nynnede nogle strofer af Tsjajkovskys Nøddeknækkersuite.

Danske patrioter - og også norske - måtte nødvendigvis være mennesker, der bar med sig en hel del tro på livet. Men for danskernes vedkommende ved jeg i hvert fald, at det også var mennesker med humor.

Før 19. september 1944 - den dato, på hvilken tyskerne foretog deres overgreb på det danske politi, - indfandt sig en dag to politibetjente hos en københavnsk direktør på dennes fabrik. De kom for at advare ham, da de havde bragt i erfaring, at hans fabrik ville blive udsat for sabotage. Havde direktøren mon noget imod at vise dem fabrikken? Politiet, sagde betjentene, var villige til at yde ham beskyttelse, i fald det skulle blive nødvendigt.

Direktøren viste beredvilligt de to politimænd omkring, men da de alle tre befandt sig i rummet med transformatorerne, trak de to politibetjente deres pistoler frem og præsenterede sig som sabotører. I samme øjeblik trådte femten bevæbnede mænd ind gennem døren og sluttede kredsen. Direktøren stod skælvende af angst med hænderne strakt i vejret. Endelig fik han fremstammet: »Er det virkelig meningen, De vil sprænge min fabrik i luften?«

Et par sekunder var der dødsstille. Så lød der en rolig stemme fra baggrunden:

»Nu kan du jo få lov til at gætte tre gange ...«.

Jeg husker også Hans og Oles beretning om portvagten, som havde sin bolig i en fabrik, der arbejdede for tyskerne. Portvagten, lad os kalde ham Petersen, havde nøglerne, og det var nødvendigt ved nattetide at få ham vækket og kræve nøglerne udleveret. Da Petersen mærkede pistolen mod maveskindet, gik han amok af rædsel, og med oprakte hænder udstødte han nogle underlig hylende lyde.

»Udlever nøglerne«, sagde Hans og Ole. »Ellers skyder vi ...«.

Petersen var et eneste bundt af nerver, hvad der måske var forklarligt nok. Han fortsatte med at hyle, indtil han pludselig råbte - ikke som resultat af modig overvejelse -, men simpelt hen i desperation. »Så skyd, for helvede ...«.

Det var en uventet situation. Man havde ingen lyst til at skyde portvagt Petersen, men tiden var yderst knap, og nøglerne skulle skaffes frem. Da gik pludselig døren til det tilstødende værelse op, og ind trådte Petersens kone i dybeste negligé. Nu rettede Hans pistolen mod fru Petersen, og med sit blik fæstnet på portvagten sagde han: »Hvis du ikke udleverer nøglerne omgående, skyder vi din kone«.

Svaret fra Petersen kom øjeblikkelig: »Så skyd hende, for helvede!«

Da var der ikke andet for Hans og Ole at gøre end at kaste pistolerne og forsøge med kropslig behandling. Og så kom nøglerne frem.

Otte dage senere stod de to sabotører på en sporvogn, da Hans pludselig brister i latter. »Vi må af,« sagde han til Ole. »Der er noget, jeg må ha' gjort«.

De hoppede af vognen, og Ole ser Hans gå frem til en stiltfærdig mand, der står og venter ved stoppestedet. Da Hans er lige bag ved manden, bøjer han sig frem og hvisker ind i øret på ham: »Så skyd, for helvede ...«.

Det var portner Petersen. Og nu fik han et nyt chok.

Jeg har ofte spurgt sabotører, om de ikke kendte til angst, når de skulle ud i aktion. Og jeg har næsten i hvert tilfælde fået svaret: »Jo, vi mærker, det kniber i maven, inden vi begiver os af sted. Vi ved også, hvad det vil sige at føle angstens kriblen langs rygraden. Kommer vi tilbage? Lykkes det - eller lykkes det ikke? Men i samme sekund, vi står midt i det, der skal udrettes, er rædslen borte. Og vi handler uden angstens greb omkring hjertet«.

Danmark havde under besættelsen ingen helte i uniformer.

Det var mandfolk i jakketøj og kvinder, der aldrig blev dekoreret.

Jeg kender en ung mand på tre og tyve år, som tre gange blev alvorlig såret, og hvem det lykkedes at flygte fra et tysk lazaret i København efter at have været udsat for frygtelig tortur. Hans bukser og sweater bar mærker af skud. »Hver gang jeg går ud,« sagde han en dag, »bærer jeg denne sweater. Lidt overtroisk er man jo«, lo han undskyldende. »Jeg tror, den er min sejrstrøje. Blot jeg har den på mig, lykkes det mig altid at vende tilbage«.

Og han havde ret.

Nej, helte i uniformer kendte vi ikke i Danmark så lidt som i Norge og de øvrige lande, der fik lært den tyske besættelsesmagt at kende. Jeg husker et digt. Det hedder »Fiskerne«, men jeg erindrer ikke digterens navn. Med sine vers siger han os, at disse mænd virkelig ikke er helte. Det er jo bare Karl og Peter, som vi kender. Nej, helte går i uniform. De bærer udmærkelsestegn, de dekoreres, mens trommehvirvlerne sætter ind, og de har sømbeslagne støvler. - Men alle de andre? Alle de, som vi er dus med, og som vi kalder ved fornavn??

Digterens fine ironi står som symbol for besættelsens tid.

Heltebegrebet har undergået en ændring.

I tankerne rækker man hånden til alle dem, der ikke fik uniform, men som gjorde deres pligt i et slidt jakkesæt og midt i en ond, ufremkommelig tid.

III

Vi drømmer alle om engang at kunne gå på vor egen jord, plante vore egne træer, så frø og sætte stiklinger og en dag se det vokse. Kan hændes at drømmen går videre, at man i tankerne bygger sig et hus, sten på sten, lægger til og trækker fra - og er til slut klar over, at det får man aldrig nogen sinde råd til. Og så går man videre i hverdagen, alligevel lykkelig over, at man trods alt har råd til at drømme - en luksus i livet, som ingen kan tage fra en.

For mig blev drømmen til virkelighed, da jeg havde skrevet trilogien »Det skete ved Kisum Bakke«. Jeg opførte huset sammen med min gode ven gennem en række år, forstanderinde Karen Stoffregen med Elliot Hjuler som arkitekt.

Vi havde selvfølgelig visse forestillinger om, hvordan huset skulle være. Det skulle ikke være stort - men det skulle være hyggeligt. Et sted, hvor man kunne få fred til at skrive og fred til at være vært for dem, man holder af. Man syntes, når man tænkte efter, at man egentlig i sit liv har haft tilstrækkelig uro omkring sig, derfor skulle huset først og fremmest være præget af ro og - hvis det kunne lykkes - af harmoni. Og så blev det bygget!

Vi fulgte opførelsen af det fra minut til minut.

Man begyndte på det i efteråret 1943, i et af okkupationens år, hvor utryghed, terror og mord hørte til dagens orden. Men når jeg gik mellem mursten og kalkbaljer og så, hvordan huset blev til og tog form, da var det, som om det lykkedes at tvinge krigen og besættelsen et par tommer fra livet.

Den 1ste maj 1944 flyttede vi ind i huset, som naturligvis døbt Kisum Bakke. Det ligger på toppen af en sydskråning ned mod en lille sø. Det lå, bør jeg sige, for den 22. december samme år - altså 1944 - sprængte tyskerne det i luften. Det var rødt med hvide skodder, og det var vores hus.

Lige fra det øjeblik vi flyttede ind, stillede vi det til modstandsbevægelsens disposition.

Sabotører kom og gik. Huset fik sin egen atmosfære. Og det var ble-

vet akkurat sådan, som jeg havde ønsket mig, at huset skulle være. Det er sjældent, man oplever det store at få, hvad man ønsker sig. Jeg oplevede det helt og fuldt med dette første hus. Man betoges af en barnlig glæde ved blot at stryge hænderne hen over det hvidmalede gelænder. Eller bare det at lukke sig ind ad sin egen dør, at nyde belysningen gennem de blyindfattede ruder (som det havde været djævelsk svært at fremskaffe) og at sove i sit eget hus, gå i seng og vågne op bag sine egne fire vægge.

Men den tid bød som bekendt på andet end tryghed.

Jeg mindes særlig en sen aften, da jeg var alene hjemme.

En mand kom med henstilling til mig om straks at gå under jorden. En af gruppens folk, der kom på Kisum Bakke, var blevet taget af tyskerne. Han havde været ude for hård tortur, og man frygtede, han kunne blive tvunget til at opgive huset. Manden gik efter at have afleveret sin besked, og i løbet af natten måtte jeg fjerne alle farlige sager. Jeg husker, som var det for et øjeblik siden, hvordan jeg fik to store kufferter fyldt med pistoler og ammunition og transporteret det i sikkerhed et kvarters vej derfra. Jeg kan bevidne, at der gives intet i verden så tungt som våben og patroner. Foruden var der rygsække og dokumentmapper, der nødvendigvis måtte fjernes. Jeg måtte fire gange frem og tilbage. Det var en god, kulsort nat. Ovre på landevejen marcherede en afdeling tyske soldater forbi, syngende, skønt klokken var henimod tolv nat. Jeg husker, at støjen fra dem på en underlig måde beroligede mig. Det lyder tosset. Men sådan var det.

Der kom andre perioder, hvor man igen måtte under jorden. Kisum Bakke stod tom et par uger, så rykkede sabotører atter ind.

Den 10. november 1944 arresterede Gestapo fire sabotører i København, som alle boede på Kisum Bakke. Deres opholdssted røbedes, og samme dag nogle timer

Da Brøndums bande havde bæreret Kisum Bakke med deres besøg, var der ikke store ting tilbage af hele herligheden. Vandalerne havde fået udløsning for deres trang til ødelæggelse, og nabovillaen så betuttet ned på en bunke murbrokker og hvidt kalkstøv, der lå, hvor huset før havde stået.

senere havde vi den første razzia i huset. Det var tomt for mennesker, Karen Stoffregen og jeg blev begge advaret og gik øjeblikkelig under jorden.

Ved den første razzia stjal tyskerne og deres danske håndlangere alt brugbart i huset og førte med sig så meget, de orkede. Hvad der pinte Karen Stoffregen mest, var tyveriet af et stort depot af sygeplejeartikler, som var indkøbt til brug for sabotørerne, og som det på det tidspunkt var umuligt at fremskaffe. Og hvad der berørte mig mest, var tyveriet af hele min vinkælder og en masse morsomme små ting, som man er et helt liv om at samle. Jeg nævner ikke dette, fordi jeg mener, at man ikke kan leve uden ting og uden vinkælder, - men fordi dette enkelte lille træk var så typisk for den tyske mentalitet. En politisk razzia, dikteret af krigen, måtte man respektere. Men dette var bare gement tyveri.

I tiden fra den 10. november til den 22. december holdt tyskerne vagt hver nat ved huset, og om dagen gravede de udenfor efter våben. De fire sabotører blev sendt til Tyskland. Karen Stoffregen, hvis navn ikke var blevet nævnt ved forhørene, og om hvis eksistens tyskerne intet anede, blev i landet og genoptog efter en tid at have været i dækning sit arbejde i modstandsbevægelsen, hvor hun ydede en storartet indsats lige til dagen for tyskernes kapitulation.

Jeg selv flygtede til Sverige, og Kisum Bakke sprængtes i luften, som nævnt den 22. december 1944.

Når jeg tænker på den tid, der gik, føler jeg altid en underlig gysen ned langs ryggraden. Det er rigtigt, at et hus er gjort af sten og træ, af udelukkende døde ting. Men har man set tingene blive til, har man set det vokse op som et resultat af egne kræfter og slid, så er tingene levende, fulde af følsomhed. Man kan miste dem, man holder af, - og sidestillet hermed betyder et hus intet. Men tabene ved ting, man har levet sammen med, har alligevel sin egen langtrækkende linie, noget kun den forstår, som selv har mistet.

Jeg glemmer aldrig den dag, da jeg efter kapitulationen på ny stod i Danmark og gik op til Kisum Bakke. Selv kælderstøbningens cement var ruindynger. Det var sådan en smuk solskinsdag i maj. Ved at sætte foden i jorden stødte jeg på en trevl af et gardin og resterne af en rød træsko. Jeg kom til at fryse midt i solen og skyndte mig bort.

Trods alle materiale vanskeligheder gav staten tilladelse til genop-

førelsen af de huse, der var blevet sprængt af tyskerne. Og så begyndte jeg genrejsningen af Kisum Bakke - denne gang som ene bygherre. I dag bor jeg i det nye Kisum Bakke, opført på nøjagtig samme sted som det forrige. Jeg flyttede ind den 10. oktober 1945, medførende en mascot, en nisse, som aldrig forlader mig, og hvis historie er følgende: Jeg er medlem af en klub, der tæller tre mandlige journalister plus undertegnede. Klubbens formål er blot det, at vi skal behandle hinanden godt. Vi mødes fire gange årligt - aldrig i juletiden -, og da fester vi for hinanden ved et rigtigt julegilde. I sommeren 1944 stod festen på Kisum Bakke, og vennerne medbragte en nisse, som den dag, huset blev sprængt i luften, lå i en af sengene på 1ste sal. Og da der ikke var helt tilbage af et hus, opført af cement og mursten, stod nissen, efter at have gjort hele luftrejsen med, komplet uskadt midt i ruindyngen med spidsen af den røde nissehue stikkende op. End ikke træskoene eller skægget havde han mistet undervejs. En sabotør bragte ham til mig. Han fulgte mig på flugten til Sverige, han har senere fulgt mig på alle mine rejser.

Når jeg vender hjem fra mine rejser og når til Ringvejen, hvorfra jeg har udsigt til den morsomme spidse gavl på Kisum Bakke, så nikker jeg altid frem for mig og siger til mig selv: Tænk, ligger det der endnu...

Men nissemanden overlevede katastrofen. Hans røde toplue lyste som en lille flamme midt i ødelæggelsen. »Vi flytter med!« sagde nissen. Og nu våger han over den nye »Kisum Bakke«.

Fra domstole og fængsler

Af landsdommer Arthur Andersen

På et møde den 12. april 1940 i udenrigsministeriet fandt der en forhandling sted med den tyske gesandt og de tyske militærmyndigheder angående forbindelse mellem danske politimyndigheder og tyske politimyndigheder, Fra tysk side fremsattes forslag om udpegelse af en forbindelsestjenestemand til sikring af samarbejdet mellem dansk politi og tysk militær i bestræbelsen for at modvirke spionage, sabotage og »nedbrydende virksomhed«, og man foreslog videre, at selve den politimæssige undersøgelse og eventuelle anholdelse og fængsling skulle foretages af danske politi- og retsmyndigheder og eventuel hensættelse ske i danske fængsler. Der blev fra tysk side lagt særlig vægt på, at alle sager af den art henlagdes under en særlig embedsmand.

Da man fra dansk side gik ind herpå, anmodede justitsministeriet den 15. april 1940 rigsadvokaten om at overdrage behandlingen af slige straffesager til statsadvokat Harald Petersen, ligesom det blev bestemt,

Fra Kong Hansgades Arrest i Ålborg.

at den retslige behandling af alle slige sager henlagdes til Københavns Byret til behandling af en bestemt dommer, nemlig forfatteren af nærværende artikel.

Efter at statsadvokat Harald Petersen den 8. juli 1940 var blevet udnævnt til justitsminister, blev det ham pålagte foran omtalte hverv overdraget til daværende politiinspektør Eivind Larsen, og da denne den 24. juni 1941 konstitueredes som departementschef i justitsministeriet, blev politiadvokat Kjalke konstitueret som »statsadvokat for særlige anliggender«, som embedet nu hed. Efter at denne, efter tysk pres i sommeren 1942, havde måttet fortrække, efterfulgtes han i embedet fra medio august s.å. af daværende byretsdommer Troels Hoff.

I skrivelse af 8. juni 1940 fastsatte justitsministeriet følgende retningslinier for embedet som statsadvokat for særlige anliggender:

1) Statsadvokaturen skulle behandle alle sager, der drejede sig om spionage, sabotage og »nedbrydende virksomhed« over for de tyske besættelsestropper, visse straffelovsovertrædelser samt sager om fornærmelse og forulempelse af personer tilhørende den tyske værnemagt.

2) Samtlige henvendelser fra centrale tyske myndigheder vedrørende sager af ovennævnte beskaffenhed skulle rettes til denne statsadvokatur, og forhandlinger desangående skulle føres af statsadvokaturen, eventuelt i forståelse eller samvirken med justits- eller udenrigsministeriet.

3) Den politimæssige behandling af sagen skulle finde sted under ledelse fra statsadvokaturen og ved de politimyndigheder, som statsadvokaturen bestemte.

4) Der blev pålagt hele landets politi en indberetningspligt, dels for sager af den ovenanførte art, dels om almindelige forhold eller særlige begivenheder af betydning for statsadvokaturen.

Ved Københavns Byret blev samtlige københavnske sager samt større sager fra Provinsen behandlet, medens alle øvrige mindre lovovertrædelser af den forannævnte art blev behandlet ved Provinsens domstole.

I tiden fra 9. april 1940 til 1. april 1941 er i alt 447 personer i hele landet blevet domfældt eller har vedtaget bøder i sager, affødte af de

ved besættelsestroppernes tilstedeværelse skabte særlige forhold.

For 159 personers vedkommende er afgørelse truffet af byretten, for de resterende 288 personers vedkommende er afgørelse truffet af provinsdomstolene. For 75 af disse sidstnævnte personers vedkommende ankedes til landsretten. Det kan bemærkes, at det forhold, der har bevirket sagen for 114 personers vedkommende (altså 25,5 pct.), har fundet sted i et offentligt restaurationslokale.

I det nævnte tidsrum blev 1 - een - dansk statsborger for militært tyveri dømt ved tysk krigsret her i landet, dog således at straffen afsonedes i dansk fængsel. Det drejede sig om en maskinlærling Åge Poulsen, født 20. januar 1923, som den 24. maj 1940 af en i København sammentrædt tysk feltkrigsret på grund af tyveri af et maskingevær fra den tyske luftmarinestation i København idømtes fængsel i 6 år.

Poulsen havde en aften klippet hul i trådhegnet omkring nævnte militære anlæg og var således kommet ind på stationens terræn. Han klatrede op på taget af stabsbygningen, hvor der i øvrigt var en signalstation, som altid var besat med vagt, tilvendte sig et der anbragt maskingevær og klatrede ned igen med dette på ryggen. Når tyveriet ikke blev bemærket fra signalstationen, skyldtes det, at man der havde trukket rullegardinerne ned. På vejen hen imod hullet i trådhegnet blev Poulsen imidlertid observeret og pågrebet af den tyske vagt. Det udtales udtrykkelig i dommen, at alene den omstændighed, at tiltalte ikke var fyldt 18 år, har reddet ham fra at blive dømt til døden.

I det foran omhandlede tidsrum har statsadvokaturen i alt behandlet 5684 sager, hvoraf 3039 kan henføres til København eller landet som helhed, 1973 sager kan henføres til Provinsen, 411 er færdsels-sager, hvor uheldet er sket i Provinsen, og 261 er færdselssager, hvor uheldet er sket i København.

Disse sager fordeler sig på nedennævnte grupper med de ud for hver enkelt anførte antal, hvorved må bemærkes, at statsadvokaturen har måttet behandle en række sager, som normalt ikke vedrørte en statsadvokats embedsområde, f.eks. mørklægningsforseelser, hvilket skyldtes, at de pågældende sager var startet med anmeldelse fra tysk side, for mørklægnings sagernes vedkommende f.fks. under antydning af, at det drejede sig om »mistænkelige lyssignaler« under luftalarm.

Sager vedrørende:	København	Provinsen
Spionage	39	51
Forbrydelse mod kønssædeligheden	5	19
Udbredelse af kønssygdom (Straffelovens § 256) ..	7	11
Tyveri, hæleri og røveri	47	122
Æresfornærmelser	12	1
Underslæb, Bedrageri, Mandatsvig o.l.	27	25
Afpresning	2	0
Sabotage, Hærværk (Straffelovens § 291).....	22	69
Fotografering (Bekendtgørelse af 1. Maj 1940).....	9	20
»Landsskadelige« Skrifter (Lov Nr. 388/1940).....	36	48
Mørklægningsforseelser	15	30
Formodede ulovlige Radiosendere	17	12
Fornærmelser ved ord, skub, spytning, biografdemonstrationer, vold m.v.	350	592
Motor- og færdselslov.....	8	22
Fremmedlov.....	31	21
Våbenlov	10	6
Uniformslov	2	0
Brandsager	3	9
Valuta og toldlovgivning	6	0
Vraggoods, nødlanding, krigsulykker	23	44
Erstatningskrav for formueskade	9	54
Omvandring i spærret zone	0	34
Oplysninger efter anmodning vedrørende personer, firmaer og foreninger (ca. 560 pers) ...	267	39
Undersøgelse vedrørende hjemvendte danske arbejdere med uafgjorte forpligtelser i Tyskland	33	1
Rygter	28	0
Truselsbreve.....	3	0
Mistænkelig adfærd og færden	8	0
Afhøring af danske, der har været anholdt af tyske myndigheder	5	0
Generelle forhandlinger vedrørende politiet	9	0
Breve standset af censuren.....	21	0
Vidneindkaldelse til tysk ret.....	15	0
Eftersøgning af tyske desertører.....	2	0
Drab.....	1	0
Færdsel på isen (Bekendtgørelse hr.10/1941)	1	0
Færdselssager	261	411
Emigrantsager (internering + udvisning).....	320	0
Indberetninger	0	498
Andre sager.....	1647	245
.....	3300	2384

Blandt politikredse med størst sagantal kan nævnes:

		heraf politi- vedtægtssager
Ålborg	312	112
Esbjerg.....	85	45
Århus	69	45
Helsingør.....	58	29
Kolding	56	22
Thisted	50	14
Ndr. Birk	48	8
Sdr. Birk.....	45	12
Nørre Sundby	44	9
Frederikshavn.....	44	17

I besættelsestiden indtil den 1. april 1942 har i København alene 952 personer været sigtede, hvoraf 518 blev dømt eller vedtog bøder i første instans. For 103 personers vedkommende ankedes til landsretten og for 3 personers vedkommende til Højesteret.

Straffene udgjorde i alt hæfte i 9922 dage og fængsel i 175 år, 9 måneder, medens 1 fik fængsel for livstid og 3 ungdomsfængsel. Bøderne udgjorde i alt kr. 11.450; for 290 personers vedkommende sluttedes sagerne uden tiltale. For 20 personer indhentedes anketilladelse i henhold til lov nr. 14 af 18. januar 1941, § 6, for 44 personers vedkommende indhentedes tiltaleordre fra justitsministeriet, og fritagelse for lægdommeres medvirken ved sagernes retslige behandling indhentedes for 29 personers vedkommende.

I ovenstående tal er ikke indbefattet de 20 personer, der i den såkaldte kommunist-terrorsag ved underretten i alt idømtes 59½ års fængsel.

I Året 1941 har i alt 20 personer, sigtede for politiske overtrædelser, været mentalundersøgt af overlægen i psykiatri ved Københavns Politi.

I tiden 1. april 1941 til 1. april 1942 er 502 personer i Provinsen mod 288 i året 11. april 1940-1. April 1941 blevet dømt eller har vedtaget bøder. Af disse ankede 75 personer til Landsretten.

Af politikredse med størst sagantal kan nævnes:

	Sager
Ålborg.....	639
Århus Købstad	274
Esbjerg	219
Københavns amts søndre Birk.....	139
Helsingør	102
Kolding.....	92
Ringkøbing	91
Københavns amts nordre Birk.....	88
Odense.....	86
Silkeborg	83
Thisted	80
Nørre Sundby.....	76

Ved tysk krigsret her i landet er 10 danske statsborgere i tiden fra 1. april 1941-1. april 1942 dømt, een for sabotage, een for tyveri fra en kammerat på tysk arbejdsplads og otte for bistandsydelse til en flygtet tysk desertør, medens een er frifundet for sabotage.

I sabotagesagen var tiltalt en bagersvend Gunnar Nielsen og en brøndgraver Christian Sørensen, begge fra Rye Stationsby, og født i 1917, for at have overklippet en af værnemagtens telefonledninger, der førte fra den af tyskerne benyttede Rye Flyveplads til den tyske luftvåbenkommando i Århus, og som var anbragt liggende oven på jorden ved nævnte stationsby. Nielsen idømtes af en i Århus den 18. juni 1941 sammentrædt feltkrigsret tugthus i 4 år, der dog blev afsonet i dansk fængsel, medens Sørensen frifandtes. Sagen, der, forinden den afgjordes ved tysk krigsret, havde været behandlet ved dansk domstol af forfatteren af nærværende artikel, ville formentlig afgjort af dansk ret være endt med, at begge de nævnte personer var blevet domfældt med henholdsvis 6 og 3 måneders fængsel. Det fremgår i øvrigt af den tyske dom, at Nielsen i krigsretten skal have udtalt, at de af danske domstole i slige sager idømte straffe forekom ham forholdsvis små og på ingen måde afskrækkende.

I sagen om bistandsydelse til desertøren, der pådømtes af en den 9. oktober 1941 sammentrædt tysk krigsret i Esbjerg, idømtes 7 af de domfældte hver 1 års fængsel, den ottende 6 måneders fængsel, for at

have givet mad og husly i meget beskedent omfang til den tyske desertør. Straffene i denne sag blev dog aldrig afsonede.

Til belysning af befolkningens forhold til medlemmer af »Frikorps Danmark« og »SS Nordland« i tidsrummet 1. april 1941-1. april 1942 kan nævnes, at sammenstød mellem befolkning og medlemmer af disse korps resulterede i, at 10 danske borgere blev dømt og 1 dansk borger frifundet, medens 5 sager den 1. april 1942 endnu ikke var færdigbehandlede.

I 15 sager var tiltale ikke blevet rejst, og i 5 sager havde medlemmer af de nævnte korps udvist aggressiv optræden. I to tilfælde havde tidligere medlemmer af disse korps udvist uheldig optræden.

I tidsrummet fra 9. april 1940-1. april 1942 havde medlemmer af den tyske værnemagt forøvet i alt 6 drab og 319 overfald på danske statsborgere.

Udfaldet af disse 325 alvorlige sager, hvor skade var sket, har været således:

Tysk undersøgelse indstillet,

da gerningsmanden ikke kunne findes: 86 sager.

Einstellungsverfügung: 69 sager.

Tysk straf: 60 sager.

Tysk undersøgelse endnu uafsluttet: 44 sager.

Tysk frifindelse: 8 sager.

Enighed om henlæggelse: 31 sager.

Udfaldet ukendt af de danske myndigheder: 8 sager.

Ingen henvendelse om strafforfølgning: 19 sager.

Bortset fra disse mere alvorlige tilfælde har der i tidsrummet 1. april 1941-1. april 1942 været 27 tilfælde, hvor tyske soldater har truet eller skudt med revolver, 75 tilfælde, hvor tyske soldater har trukket bajonetter og i nogle tilfælde stukket med disse, og 366 tilfælde af voldsom og aggressiv optræden fra tyske soldaters side. I sidstnævnte tidsrum var der derhos alene i København 202 færdselsuheld, hvori medlemmer af den tyske værnemagt var impliceret.

Den 22. juni 1941 og følgende dage anholdtes over hele landet ca. 250 danske kommunister. Efter en nøje sigtning blev en stor del af dem igen løsladt, men 107 mænd blev interneret i Horserød, mens 7 kvin-

der hensattes i Vestre Fængsel.

Siden august 1941 og det ovennævnte tidsrum ud har antallet af internerede kommunister ret konstant været ca. 100. Den 1. juli 1942 hensad i lejren i Horserød eller midlertidig i Københavns fængsler i alt 104 personer forvarede i henhold til lov nr. 349 af 22. august 1941 (kommunistloven). I henhold til denne lovs forbud mod kommunistisk virksomhed er i tidsrummet til 1. april 1942 domfældt i alt 42 personer.

I tiden fra 1. april 1942-1. april 1943 er i alt 559 personer (mod 502 i tiden 1. april 1941-1. april 1942) blevet dømt eller har vedtaget bøder i Provinsen. For 82 personers vedkommende ankedes til Landsretten. Af provinspolitikredse med størst sagantal i dette tidsrum:

	Sager	Sager	Sager
Ålborg	681	Silkeborg.....	141
Århus købstad.....	431	Helsingør	139
Esbjerg.....	337	Ringkøbing.....	134
Thisted.....	173	Kolding	130
Københavns			
amts søndre Birk.....	156	Odense købstad	129
Københavns			
amts nordre Birk.....	153	Frederiksberg Birk.....	127
Frederikshavn.....	148	Gråsten.....	118
Nørre Sundby	143	Nykøbing F	103

For Københavns vedkommende er antallet af sager med sigtede vokset med 868 til i alt 1586 sager. I disse ny sager er i alt sigtet 1296 personer, således at der siden 9. april 1940 alene i København med de tidligere nævnte 952 personer den 1. april 1943 i alt havde været sigtet 2248 personer.

I tidsrummet 1. april 1942-1. april 1943 er i alt domfældt 435 personer, medens 45 personer er frifundne. 118 personer har i samme tidsrum vedtaget bøder, deraf 86 udenretslig, for ulovlig brevbefordring over grænserne (Bek. nr. 266 af 20. juni 1941).

For 205 personers vedkommende er sagerne i sidstnævnte tidsrum sluttet uden tiltale i medfør af retsplejelovens § 723, og for to unge menneskers vedkommende er sagerne sluttet med børnevæmsforsorg i

medfør af straffelovens § 30.

For 80 personers vedkommende ankedes til landsret og for 7 personers vedkommende til Højesteret, for 3 af de sidstnævnte personers vedkommende med Højesteret som 3. instans.

De overtrædelser, der har været rejst sigtelser for i tidsrummet 1. april 1942-1. april 1943, fordeler sig, som følger, idet bemærkes, at hver enkelt person kun er opført for een af de lovovertrædelser for hvilke han måtte være sigtet, nemlig den, hvis strafferamme er strengest:

Sagens art	Antal sager	Antal sigtede
Sabotage, spionage m.v. (lov nr. 14 af 18. januar 1941, § 3)	21	127
Kommunistisk virksomhed (lov nr. 349 af 22. august 1941, § 1)	121	186
Ulovlig ind- og udrejse af landet (lov nr. 123 af 30. marts 1942, § 3).....	67	97
Ulovlig trykte skrifter m.v. (lov nr. 388 af 22. juli 1940, § 1)	30	61
Bistand til tyske desertører	3	22
Ulovlig postbefordring over grænserne (bek. nr. 266 af 20. juni 1941).....	91	116
Ulovlig fotografering (bek. nr. 220 af 1. maj 1940)	8	8
Fornærmelse mod den tyske værnemagt (bek. nr. 254 af 9. juni 1941).....	428	501
Efterforskningsforhør	4	1
Forsk. overtrædelser af straffeloven	52	95
Øvrige lovovertrædelser.....	25	33
Andre sager.....	18	49
I alt	868	1296

21 sager vedrørende politiske lovovertrædelser har i året 1942 været oversendt til overlægen i åsykiatri ved Københavns Politi til foretagelse af mental observation af de deri implicerede personer.

I tidsrummet 1. april 1942-13. april 1943 er i alt 138 personer dømt for overtrædelse af kommunistloven. Sammenlagt med de tidligere

omtalte 42 domfældelser er der således til dette tidspunkt i alt dømt 180 personer efter nævnte lov.

I januar kvartal 1943 er i alt anholdt 46 personer sigtet for sabotage, hvorved bemærkes, at der i tidsrummet fra besættelsen til 1. april 1943 er overført 17 danske statsborgere til tysk fængsel her i landet, sigtede for sabotage.

I tiden 1. april 1942-1. april 1943 er der af tyske soldater dræbt 1 dansk statsborger.

I tidsrummet 1. april 1942-28. februar 1943 er der forefaldet 63 tilfælde, hvor tyske soldater har truet eller skudt med revolver, 55 tilfælde, hvor tyske soldater har trukket bajonetter og i nogle tilfælde stukket med disse, og 222 tilfælde af voldsom og aggressiv optræden fra de tyske soldaters side.

Den 1. april 1943 hensad 11 danske statsborgere i tysk varetægtsfængsel her i landet, medens 9 danske herboende statsborgere var ført til Tyskland til strafafsoning. Desuden var til Tyskland ført 3 danske statsborgere, der som faldskærmsagenter var anholdt her i landet.

Af en den 1. september 1943 udarbejdet statistik fremgår, at der nævnte dag i tysk fængsel her i landet havde været eller var anbragt 315 danske statsborgere.

Medens der den 1. juli 1942 hensad forvarede i henhold til kommunistloven 104 personer, dels og fortrinsvis i Horserød, dels i Københavns fængsler, hvilke tal havde holdt sig ret konstant, anholdtes der i november 1942 et betydeligt antal personer til forvaring i henhold til nævnte lov. Den 5. februar 1943 nåedes maksimum, idet da i alt 370 personer var forvarede. Den 1. april 1943 var de forvaredes antal sunket til 360.

I Tiden fra 26. juni 1942-1. april 1943 indberettedes til statsadvokaturen i alt 191 sabotagehandlinger mod virksomheder, der arbejdede for, benyttedes af eller på anden måde havde forbindelse med den tyske værnemagt, samt mod jernbaner, heraf 57 tilfælde i København. I tallet er ikke medregnet sabotage uden våben og sprængstof, f.eks. overklipping af ledninger, hærværk mod skilte o.l.

Ved tysk krigsret her i landet er i tidsrummet 1. april 1942-1. april 1943 dømt 13 personer for egentlige krigsforbrydelser, heraf idømtes de 12 tugthus og 1 fængsel. Nævnes skal en krigsretsdom af 19. november 1942, hvorved Johan Kolling, født 1884, og Christian Olsen idøm-

tes henholdsvis 10 års tugthus at afsone i Tyskland og 5 års tugthus at afsone her i landet for i Fredericia at have uddelt et på tryk affattet flyveskrift, indeholdende en tale med defaitistisk og antinazistisk indhold af en forhenværende reichstagsabgenordner. Straffene udmålte - bemærkedes det i dommen - under hensyntagen til, at Kolling, der nægtede at afgive forklaring, ansås for hovedmanden.

Endvidere blev under hele besættelsen ved tyske krigsretter i Danmark dømt en del danske statsborgere (Wehrmachtsgefolge), der under ansættelse ved tyske virksomheder havde begået tyveri, underslæb eller lignende borgerlige forseelser, og som ved kontrakt selv havde underkastet sig tysk jurisdiktion. Nævnes skal en vagtmand ved Vær-løselejren, Erik Jacobsen, der fra sine kammerater i 2 gange havde stjålet i alt 145 kr. Ved krigsretsdom af 11. februar 1943 idømtes han for »militært tyveri« 3 måneders fængsel. Det anføres i dommen, at det betragtedes som en skærpende omstændighed, at tyverierne skete fra kammerater.

En maskinassistent Svend Åge Jensen blev ved krigsretsdom af 16. februar 1943 idømt 1 års fængsel. Han havde i maskinhuset på den tyske flyveplads, hvor han arbejdede, nedrevet og ødelagt et dér op-hængt billede af Hitler. Sluttelig skal nævnes, at en maskinist Viggo Hansen og en søfyrbøder Leif Malm, ved krigsretsdom af 3. juni 1944 idømtes henholdsvis 3 år og 2 måneders tugthus og 2 års tugthus for tyveri af 1000 liter olie. Det siges i dommen, at alene den omstændighed, at de pågældende ikke var tyske statsborgere og således »ikke har forsyndet sig mod fædrelandet«, gør, at de ikke har forskyldt dødsstraf. Største delen af disse domme er overladt danske myndigheder til straf-fuldbyrdelse.

I tiden fra 1. april 1943-29. august 1943 er yderligere ved tysk krigsret dømt 8 danske statsborgere. Også flertallet af disse afsonede straffene her i landet.

Nævnes skal en krigsretsdom af 15. juli 1943, ved hvilken ekspedient Leon Houlby og lærling Henning Jensen idømtes henholdsvis 3 og 2 års tugthus, medens Svend Kurt Petersen og Axel Christensen frifandtes. Houlby havde sammen med Jensen og Petersen dannet en sabotagegruppe, og for at skaffe midler til dennes formål havde de mangfoldiggjort og solgt en del eksemplarer af den kendte illegale bog »Månen er skjult«. De planlagde herefter at ødelægge Axel Edsbjerg

Schmidt-Thomsens Maskinfabrik, Peter Andersensvej 17, Frederiksberg, ved brand, men sabotageforsøget måtte opgives, da der under transporten gik ild i de brandplader, der skulle have været benyttede hertil. Senere fik gruppen fra en person ved navn Ole Irgens Møller en del sprængstof til nævnte formål, og de fik også dette anbragt på fabrikken, men sprængladningen forvoldte ingen skade ved eksplosionen. Christensen, der havde stillet et lokale til rådighed for gruppen, frifandtes, da han hævdede ikke at have haft noget kendskab til gruppens formål, medens Petersen frifandtes, fordi det ansås bevist, at han var modstander af sabotagehandlinger og flere gange havde udtalt, at han ville træde ud af gruppen.

I tidsrummet fra 1. april 1943-1. april 1944 er provinssagerne, der den 1. april 1943 var registreret til i alt 11.369 sager, steget med i alt 9386 nye sager, således at der til dette tidspunkt i hele besættelsestiden har været behandlet 20.755 sager.

Af provinspolitikredse med størst sagantal i dette tidsrum kan nævnes:

	Sager		Sager
Århus	688	Frederiksberg Birk.....	259
Esbjerg.....	518	Ringkøbing.....	222
Nordre Birk.....	460	Horsens.....	220
Ålborg	382	Thisted.....	219
Odense købstad	373	Rønne.....	218
Helsingør.....	369	Silkeborg.....	209
Søndre Birk.....	282	Fredericia.....	181
Kolding	265		

I København tilkom i samme tidsrum 640 nye sager med sigtede, således at det samlede antal blev 2226. I disse nye sager var i alt sigtet 949 personer, således at det samlede antal sigtede for Københavns vedkommende med de tidligere nævnte 2248 personer nu i alt var 3197 sigtede.

I det ovennævnte tidsrum blev i alt 407 personer domfældt ved underretten, mens 49 personer frifandtes, 88 personer vedtog bøder, deraf 32 udenretslig for ulovlig brevbefordring over grænserne. For 471 personers vedkommende sluttede sagerne i nævnte tidsrum i medfør af retsplejelovens § 723 uden tiltale, og sagerne for 5 unge menneskers

vedkommende sluttedes i medfør af retsplejelovens § 730 med børneværnsforsorg.

For 63 personers vedkommende ankedes til Landsretten, og for 7 personers vedkommende til Højesteret.

De overtrædelser, der i året 1. april 1943-1. april 1944 har været rejst sigtelse for, deler sig som nedenfor anført, idet hver enkelt person kun er opført for den forbrydelse, for hvilken der er hjemlet den højeste strafferamme.

Sagens art	Antal sager	Antal sigtede
Fornærmelser (bek. nr. 254 af 9. juni 1941) ...	288	322
Ulovlig ud- og indrejse (lov nr. 123 af 30. marts 1942, § 3).....	100	218
heraf i tiden fra 29. august-1. oktober 1943	57	106
og i tiden 2. oktober 1943-1. april 1944	17	64
Kommunistisk virksomhed (alle tilfælde hidrører fra før 29. august 1943, men for to sagers vedkommende er dom først afsagt efter denne dato).....	68	73
Sabotage, spionage m.v. (lov nr. 14 af 18. januar 1941) kun for tiden 1. april 1943-29. august 1943	28	64
Tyverier	28	61
Ulovlig brevbefordring (bek. nr. 266 af 20. juni 1941)	27	28
Ulovlig trykte skrifter (lov nr. 388 af 22. juli 1940, § 1)	9	21
Ulovlig fotografering (bek. nr. 220 af 1. maj 1940).....	14	21
Våbenlov	10	14
Andre lovovertrædelser	68	127
I alt	640	949

I året 1943 har de implicerede i i alt 14 politiske sager været henvist til mental undersøgelse hos overlægen i psykiatri ved Københavns Politi.

Den 1. juni 1944 havde i alt ca. 3800 personer været anbragt i eller

befandt sig endnu i tyske fængsler, en stigning fra 1. september 1943 på ca. 3500 personer. Pr. samme dato var ca. 700 personer anbragt i Horserød lejren og 529 i Tyskland. Af de sidstnævnte personer hensad 210 personer i tysk fængsel efter afsagt krigsretsdom, 169 i almindelige koncentrationslejre (mændene i Oranienburg og Sachsenhausen, kvinderne i Rawensbrück bei Fürstenberg/Mecklenburg), samt 150 personer i koncentrationslejren ved Stutthof, overført i begyndelsen af oktober 1943 fra Horserød lejren, hvor de havde været interneret i henhold til kommunistlovens § 2. De øvrige anholdte hensad i tyske fængsler her i landet (Vestre Fængsel i København, Århus, Esbjerg m.v.). Af de i koncentrationslejre i Tyskland internerede personer var 28 afgået ved døden i tidsrummet 1. april 1943-1. april 1944. Pr. 1. juni 1944 var der af tyske krigsretter afsagt dødsdomme over 43 personer, domfældte for deltagelse i spionage, sabotage, våbentransport m.v., og af disse personer var pr. 1. juni 1944 henrettet 22, medens 19 var benådet med livsvarig tugthus eller fængselsstraffe.

Til sammenligning tjener, at der f.eks. den 16. august 1943 hensad 17 personer i tysk varetægtsfængsel i Danmark, medens fire var ført til Tyskland til strafafsoning.

I tiden fra den 29. august 1943-1. april 1944 er 8-9000 personer af jødisk afstamning enten anholdt af tyske myndigheder og bortført her fra landet og hovedsagelig anbragt i Theresienstadt i Czekoslovakiet eller selv flygtet til udlandet.

I Tidsrummet 1. april 1943-1. april 1944 blev der af den tyske værnemagts medlemmer eller af andre under tysk jurisdiktion stående personer forøvet 135 drab på danske statsborgere, således at det samlede tal herefter indtil 31. marts 1944 er 142. I dette tal er ikke medregnet hærens Tab den 9. april 1940 af faldne, nemlig 13, ej heller de 24 mænd af den danske hær og flåde, der dræbtes som følge af kamphandlingerne den 29. august 1943.

I dagene 27. august-31. august 1943 dræbtes alene i København 10 og i Provinsen 6 personer.

I Tidsrummet 1. april 1943-31 marts 1944 er 301 danske civilpersoner blevet sårede under episoder med tyske soldater eller andre til den tyske værnemagt, Waffen-SS eller det tyske politi knyttede personer, alene i dagene fra 27. august-31. august 1943 såredes i København 72 og i Provinsen 6 civilpersoner. Ved kamphandlingerne den 29. august

1943 blev såret 49 mand i København og 27 mand i Provinsen af flådens personel, 41 mand af hærens personel.

Antallet af forvarede kommunister, der den 1. april 1943 udgjorde 360 personer, var den 29. august 1943 nedbragt til 248. Da de tyske myndigheder sidstnævnte dag under anvendelse af våbenmagt besatte Horserød lejren, hvortil samtlige internerede da var overført, og afvæbnede lejrens danske personale, lykkedes det 98 af de internerede at flygte, medens de resterende 150 som ovenfor nævnt i begyndelsen af oktober 1943 førtes til Tyskland.

I tidsrummet 1. april 1943-1. april 1944 fandt der 396 sabotagehandlinger sted i København, medens antallet i Provinsen var 690, altså i alt 1086 sabotagehandlinger for hele landet. Til sammenligning tjener, at der indtil 1. april 1943 havde fundet 191 tilfælde af sabotage sted. Sabotage uden våben og sprængstof er ikke medregnet i disse tal.

Det skal bemærkes, at Tallene for Perioden 1. April 1943—1. April 1944 er stærkt præget af begivenhederne den 29. august 1943, idet fra denne dato en hel række funktioner, som de danske myndigheder hidtil havde udøvet, ikke mere blev varetaget af disse, i første række efterforskning og tiltale i sabotagesager, Sager vedrørende illegale skrifter og sager angående kommunistisk virksomhed.

Til belysning af stigningen i sagernes antal under besættelsestiden anføres her sagantallet for de forskellige år:

Sager fra København:

I tiden 9. april 1940-1. april 1941	3493
(heri dog medr. nogle provinssager fra besættelsens første tid)	
I tiden 1. april 1941-1. april 1942 steget til	8661
I tiden 1. april 1942-1. april 1943 steget til	13877
I tiden 1. april 1943-1. april 1944 steget til	22040

Sager fra Provinsen:

Indtil 1. april 1941.....	1523
(nogle sager fra besættelsens første tid er medregnet ovenfor og derfor ikke medregnet her).	
I tiden 1. april 1941-1. april 1942 steget til	5509
I tiden 1. april 1942-1. april 1943 steget til	11369
I tiden 1. april 1943-1. april 1944 steget til	20755

II

Fra den underret, der har pådømt langt det største antal sager vedrørende lovovertrædelser, forårsagede af besættelsen, nemlig Københavns Byrets 10. afdeling A., foreligger en fuldstændig statistik over samtlige af nævnte retsafdeling behandlede sager i tiden 10. april 1940-19. september 1944. Som det vil ses af nedenstående, har afdelingen foruden de særlige politisk prægede sager også behandlet almindelige kriminelle sager, fortrinsvis i året 1944.

Lov nr. 14 af 18. januar 1941 § 1: 7 domfældte.

Lov nr. 14 af 18. januar 1941 § 2 og 3: 126 domfældte - 55 frifundne. 20 stadfæstedes af Østre Landsret. 4 stadfæstede af Højesteret. 4 ved byretten frifundne er domfældte ved Østre Landsret. 1 ved byretten domfældt er frifundet ved Østre Landsret. 2 ved byretten herfor domfældte har ved Østre Landsrets afgørelse fået overtrædelserne henført under fremmedloven.

Fremmedloven (herunder flugt til Sverige m.v. og ulovlig indrejse fra Tyskland, Sverige og Norge): 187 domfældte. 13 frifundne. 6 stadfæstede ved Østre Landsret. 3 ved byretten frifundne er domfældte ved Østre Landsret. 1 dom stadfæstet ved Højesteret.

Lov nr. 388 af 22. juli 1940: 98 domfældte, 7 frifundne. 7 stadfæstede af Østre Landsret. 1 stadfæstet af Højesteret. 1 ved byretten frifundet er dømt ved Højesteret.

Politivedtægten: 215 domfældte, 13 frifundne. 5 stadfæstede af Østre Landsret. 1 ved byretten dømt frifundet af Østre Landsret.

Bekendtgørelse nr. 254 af 9. juni 1940: 218 domfældte, 53 frifundne. 24 stadfæstede af Østre Landsret. 4 ved byretten frifundne domfældte ved Østre Landsret. 3 ved byretten dømte frifundne ved Østre Landsret.

Lov nr. 349 af 22. august 1941 § 1 (kommunistloven): 138 domfældte. 23 stadfæstede af Østre Landsret. 2 stadfæstede af Højesteret. 2 ved byretten frifundne dømt ved Østre Landsret. 1 dømt ved byretten efter lov nr. 349 af 1941 ved Østre Landsret dømt for overtrædelse af lov nr. 388 af 22. juli 1940. 90 sager vedrørende overtrædelse af lov nr. 349 er sluttede uden dom.

Straffelovens § 105: 4 domfældte.

Straffelovens § 106: 1 domfældt.

Straffelovens § 107: 1 domfældt. Stadfæstet af Østre Landsret.

Straffelovens §§ 119 og 121: 3 domfældte. 2 stadfæstede af Østre Landsret.

Straffelovens § 124: 3 domfældte, 2 frifundne.

Straffelovens § 125: 1 domfældt.

Straffelovens § 130: 3 domfældte.

Straffelovens § 131: (bl.a. udgivet sig for tysk politimand) 4 domfældte, 1 frifundet.

Straffelovens § 132: 2 domfældte (407/43).

Straffelovens § 163: 1 domfældt.

Straffelovens § 164: 9 domfældte (bl.a. nr. 52/40: Else Sørensen, Kolding, der anmeldte en dansk fiskeeksportør til det tyske militær for spionage til fordel for England, skønt hun var klar over, at anmeldelsen var usandfærdig. Nr. 160/42: den kommunistiske forfatter S. V. Christensen, der anmeldte bl.a. sin logisværtinde for kommunistisk virksomhed, skønt der savnedes ethvert grundlag herfor. Nr. 46/43: den berygtede nazist Eugen Danner idømtes 5 års fængsel for ved hjælp af falske dokumenter at søge at få nazisten Wilfred Petersen anklaget for spionage, udleveret til tyskerne og likvideret).

Straffelovens § 165: 3 domfældte.

Straffelovens § 171: 2 domfældte (153/43).

Straffelovens § 181: 4 domfældte (bl.a. 305/41. Forsøg på ildspåsættelse på synagogen, anstiftet af den berygtede nazist bogtrykker Hammeken). 1 ved byretten frifundet domfældt ved Østre Landsret. 1 ved byretten domfældt frifundet ved Østre Landsret.

Straffelovens § 183: 7 domfældte, 13 frifundne. 5 stadfæstede ved Østre Landsret. 1 ved byretten domfældt frifundet ved Østre Landsret.

Straffelovens § 184: 1 domfældt.

Straffelovens § 194: 1 domfældt.

Straffelovens § 244: 24 domfældte, 2 frifundne. 2 stadfæstet af Østre Landsret.

Straffelovens § 266: 4 domfældte.

Straffelovens § 267: 4 domfældte.

Straffelovens § 276: 2 domfældte.

Straffelovens § 281: 2 domfældte

Straffelovens § 288: 4 domfældte, 2 frifundne.

Straffelovens § 291: 19 domfældte (bl.a. forfølgelse af Jøder ved ødelæggelse af disses ejendomme og effekter. Ødelæggelse af tyske telefonledninger).

Militær straffelov § 68: 3 domfældte. 3 stadfæstede ved Østre Landsret, dog at straffen væsentlig nedsattes. Sagen vedrørte den berygtede, senere likviderede nazist premierløjtnant T. I. P. O. Madsen og hans kammerater.

Bekendtgørelse nr. 220 af 1. maj 1940 om fotografering m.v.: 6 domfældte.

Valutaloven: 5 domfældte (ulovlig handel med værnemagten).

Våbenlovene: 21 domfældte.

Almindelige kriminelle forhold uden politisk præg som falsk, tyveri, bedrageri, underslæb m.v.: 260 domfældte, 10 frifundne. 17 stadfæstede ved Østre Landsret. 2 ved byretten frifundne domfældte ved Østre Landsret.

Interneringskendelser efter § 2 i lov nr. 349 af 22. august 1941: 454. Alle til Højesteret kærede kendelser er stadfæstede med undtagelse af 1, ved hvilken byretten nægtede internering; denne kendelse ændredes af Højesteret til internering. Ved 22 kendelser, afsagt af Københavns Byret, nægtedes internering af 22 personer. Enkelte personer er internerede 2 gange.

Ved de foranførte lovovertrædelser er der idømt 674 fængselsstraffe, 698 hæftestrafte og 41 bødestrafte, medens 88 sager er afgjort ved vedtagelse af bøder. Nogle fængselsstraffe og hæftestrafte er gjort betinget. Da så godt som alle for almindelige kriminelle forhold uden politisk præg domfældte personer er idømt fængselsstraf, må disses antal eller i alt 260 (jfr. ovenfor) fradrages antallet af fængselsstraffe, hvorefter det for politiske lovovertrædelser idømte antal fængselsstraffe bliver 414. Herved må dog bemærkes, at en række til politiske lovovertrædere henregnede personer tillige havde gjort sig skyldige i almindelige kriminelle forhold, f.eks. tyveri eller lignende, hvorfor fængselsstraf er idømt, uanset at den politiske lovovertrædelse isoleret set ikke ville have medført mere end hæftestraf eller bøde. Disse sidstnævnte personer er medregnede under de respektive politiske lovovertrædelser og ikke under de almindelige kriminelle forbrydelser.

I alt 579 af nævnte byretsafdelings sager er sluttede uden dom, heraf

90 sager for overtrædelse af kommunistloven (se foran). Ca. 100 af disse sager vedrører almindelige kriminelle lovovertrædelser uden politisk præg. Foruden i de kriminelle sager har domsmænd også medvirket i nogle politisk prægede sager, f.eks. i sager vedrørende overtrædelse af straffelovens § 244 st. 4. I samtlige sager i nævnte tidsrum ved Københavns Byrets 10. afdeling A. har der været beskikket tiltalte forsvarer, uanset om det alene har været politisager, og det vil af foran opstillede statistik fremgå, at politisagernes antal har været meget betydeligt.

III

Straks ved besættelsen interneredes efter tysk krav i alt 90 englændere og 35 franskmænd. Disse blev først anbragt i Vestre Fængsel og derefter ført til krigsfangelejren ved Hald, hvorfra de alle den 12. maj 1940 blev ført til Tyskland med undtagelse af en ung engelsk gymnasiast, som det lykkedes de danske myndigheder, da transporten allerede var kommet til Padborg, at få løsladt.

Kort efter blev yderligere 134 englændere anholdt; af disse blev 28 løsladt og 106 internerede; af de sidstnævnte blev senere 60 udbragt af riget. Samtidig anholdtes 15 franske statsborgere; heraf løslodes 3, medens 5 interneredes, og 7 udbragtes af riget. Senere er kun ganske enkelte engelske eller franske undersåtter blevet internerede. Franskmændene blev dog efter Frankrigs sammenbrud alle løsladt, medens englænderne blev ført til forannævnte lejr ved Hald og senere til Herregården Store Grunnet, hvor de sad til kapitulationen.

Blandt de således internerede englændere var en Forretningsmand, der var ankommet her til landet den 8. april 1940 og umiddelbart efter skulle være rejst til Stockholm, men af en herværende forretningsforbindelse havde ladet sig overtale til at blive en dag, og som så på grund af besættelsen ikke kunne komme bort fra landet og derfor som interneret måtte blive her i 5 lange og drøje år.

Ved besættelsen interneredes også ca. 80 her i landet værende tyske emigranter, næsten udelukkende jøder, kommunister, socialdemokrater og enkelte anarkister. De blev anbragt i lejren i Horserød, hvor største delen af dem blev siddende til engang i juni 1941; en del af dem var i mellemtiden lidt efter lidt efter forestilling fra de danske myndigheder blevet løsladt. De resterende blev så ført til Tyskland, hvor der mod nogle af dem blev rejst højforræderisag, medens andre

blev løsladt. Blandt de sidste var i øvrigt nogle Gestapo agenter, som var sendt herop for at udspionere emigrantbevægelsen.

Den 22. juni 1941 og følgende dage anholdtes 135 russiske statsborgere for kortere eller længere tid til eventuel internering, men efter en prøvelse af de forskelliges forhold, blev de alle løsladt.

Da Amerika trådte ind i krigen, stillede tyskerne over for udenrigsministeriet krav om, at flere hundrede her i landet værende amerikanske undersætter interneredes. På de danske myndigheders forestilling blev dog kun henved en snes stykker anholdt, og kun 15 interneredes, først i Vestre Fængsel i København, hvorfra de i maj 1943 overførtes til Fårevejle Højskole. Her fik de i øvrigt lejlighed til at bo sammen med deres koner og eventuelle børn, som efter eget ønske blev interneret sammen med dem. I april 1944 blev de overført til Herregården Lekkende. Ingen af de internerede fremmede statsborgere fik fangekost, men almindelig dansk mellemstandsmad; de kunne læse og i øvrigt beskæftige sig med, hvad de selv ønskede.

IV

De af danske domstole i første instans afsagte domme indeholder foruden angivelse af, hvilken domstol der har afsagt dommen, og på hvilken dag den er afsagt, tiltaltes fulde navn, oplysning om hvorvidt dommen er afsagt under medvirken af læge dommere, tiltalens genstand, tiltaltes fødselsdag og -år, tiltaltes eventuelle tidligere straffe og sluttede sager, en fremstilling af sagen, en kort gennemgang af beviserne og en konklusion, hvori der tages stilling til beviset samt til, hvis dette af retten måtte anses fældende, den eller de straffebestemmelser, som tiltalte måtte have overtrådt. Derefter følger resultatet af en eventuel lægeerklæring vedrørende tiltaltes mentale tilstand og fastsættelsen af den af tiltalte forskyldte straf, det fradrag, der eventuelt måtte ydes tiltalte, hvis han har været fængslet under sagens behandling, samt fastsættelse af sagsomkostningerne og disses betaling.

De af de tyske retter afsagte domme er dels standretsdomme, dels krigsretsdomme.

Såvel krigs- som standretsdomme indledes med formlen:

»Im Namen des Deutschen Volkes«.

Det var ikke helt let at komme Dagmarhus på skudvidde med et kamera, så længe herrefolket huserede der. Pigtrådsspæringerne lå helt på den modsatte side af Vestre Boulevard, og sværtbevæbnede bavianer patrouillerede frem og tilbage foran bygningen. Alligevel - her er et hæderligt forsøg gjort. Det viser i hvert fald, hvor vel garderet dr. Best og hans håndlangere kunne føle sig.

Derefter følger de tiltaltes fulde navn, fødselsdag og -år, samt fødestedet, hvorefter rettens sammensætning angives. Denne bestod af en tysk jurist som formand og to militære som bisiddere, i reglen en officer og en underofficer. Derefter følger en angivelse af, dels hvem der var anklager - ligeledes en jurist, der havde officers charge, - dels hvem der havde været protokolfører, dels hvilke forbrydelser de tiltalte er domfældt, eventuelt frifundet for, samt den eventuelle strafs størrelse. Sluttelig følger sagsfremstillingen og begrundelsen. Medens der i standretterne så godt som aldrig var nogen forsvarer for de tiltalte til stede, var der i krigsretterne vist nok altid beskikket forsvarer for de tiltalte, oftest en underofficer uden juridisk uddannelse. Først langt hen under besættelsen blev der givet enkelte danske sagførere tilladelse til at møde i krigsretterne ved siden af de tyske forsvarere.

Ved sagernes behandling ved standretten, der nærmest må betegnes som skandaløs, fik de tiltalte i mange tilfælde ikke engang lejlighed til at afgive en fyldestgørende forklaring, i flere tilfælde blev de kun spurgt, om de kunne erkende sig skyldige, og efter at de havde benægtet dette, blev der ikke givet dem lejlighed til at udtale sig yderligere. Tolk var ingenlunde altid til stede. Mange af de ved standretterne tiltalte forstod ikke tysk og fik ikke oversat til dansk de mod dem af-

givne vidnesbyrd, således at de ikke engang kunne tage til genmæle herimod eller få vidner yderligere udspurgt i sagens anledning, og deres egne udtalelser blev i mange tilfælde ikke forstået af standrettens medlemmer, dels fordi disse ikke forstod dansk, dels fordi mange af de af tyskerne og især standretterne benyttede tolke var uegnede til dette hverv og ikke over for rettens medlemmer på fyldestgørende måde kunne oversætte de afgivne forklaringer.

De tyske retters almindelige indstilling over for vidneudsagnene - og det gælder både standretterne og krigsretterne - var i øvrigt den, at vidneudsagn til gunst for den tiltalte betragtedes som fordægtige, mens vidneudsagn i modsat retning ansås for sandfærdige.

De af standretterne afsagte domme, der tilmed var meget strenge, var dårligt affattede, meget kortfattede, dårligt begrundede og ikke på nogen måde egnede til at give bare et nogenlunde billede af, hvad sagen drejede sig om, og hvorfor den pågældende var blevet domfældt. Det vil heraf fremgå, at set fra et retssynspunkt opfyldte hverken behandlingen af sagerne eller selve dommen de ringeste krav, der i et retssamfund bør stilles til en retsafgørelse.

Den i nærværende artikel omhandlede sag vedrørende en fru Larsens anmeldelse om at være blevet klippet og generet i Jægergade af nogle unge mennesker, er således et typisk eksempel på både den helt igennem skandaløse behandling, en sag kunne få ved standret, og den fra et retsplejemæssigt synspunkt set tilfredsstillende behandling, samme sag fik ved en ordinær tysk krigsret.

I modsætning til standretsbehandlingen var sagernes behandling ved krigsretterne i det store og hele formelt set upåklagelig. For så vidt den tiltalte ikke var det tyske sprog mægtigt, var der altid en tolk til stede, som oversatte så vel de tiltaltes forklaring som vidneudsagnene og rettens eventuelle udtalelser under sagen. Som tolk fungerede en eller anden tysk soldat, men nogle af disse var ikke så sprogkyndige som ønskeligt, hvad der kunne være til nogen skade for de tiltalte.

De almindelige tyske krigsretsdomme er i reglen særdeles velskrevne og velbegrundede. Domsbegrundelsen indledes med en gennemgang af den tiltaltes tidligere liv, hvem hans forældre er, hvor han har gået i skole, hans uddannelse, hvilke beskæftigelser han har haft, Oplysning om hans militærforhold, om hans helbredstilstand, hans formueforhold, hans seneste arbejdspladser og hans indkomster der-

Oppe på 3. sal i Dagmarhus lå en af de tyske krigsretter. Et rent og lyst lokale til en beskidt og mørkelagt virksomhed.

steds. Derefter følger en nøje gennemgang af sagen, en bedømmelse af beviset, samt stillingtagen til, hvilke lovbestemmelser han måtte have overtrådt. Derefter følger i de fleste tilfælde en udførlig redegørelse for, hvad der ved strafudmålingen måtte tale både til gunst og til skade for ham. og sluttelig angivelse af straffens størrelse. Dommen blev straks efter afsigelsen forelagt den øverstkommanderende i hans egenskab af »Gerichtsherr«, idet denne skulle stadfæste dommen, afgive udtalelser om dens fuldbyrdelse samt stadfæste, hvor stor en del af varetægtsfængslet der skulle fradrages straffen.

At denne stadfæstelse var andet og mere end en formalitet, viser følgende. Ved tysk krigsretsdom af 14. maj 1943 var Gustav Lumbye, født 1919, idømt 3 års tugthus for illegal virksomhed og opfordring til attentat. Derimod var Lumbye blevet frifundet for forøvelse af bombeattentatet mod Højskolehjemmet i Kolding, hvorved nogle tyske telefonistinder såredes, hvilket han også havde været tiltalt for. Dommen blev ikke »bestätigt«, og der blev anordnet ny krigsretsbehandling. Ved krigsretsdom af 18. juni s.å. blev Lumbye derefter dømt

for »Feindbegünstigung«, illegal virksomhed og overtrædelse af den tyske sprængstoflov, og straffen fastsattes til tugthus i 5 år 4 måneder, hvoraf de 4 måneder ansås udstået ved varetægtsfængslet.

De foran omhandlede krigsretter var de ordinære krigsretter, men engang i sommeren 1943 blev behandlingen af næsten alle sager, rejst mod danske statsborgere, unddraget disse retter og overtaget af den samtidig oprettede »SS- und Polizeigericht XXX. Kopenhagen«. Denne ret afgjorde herefter bl.a. sager vedrørende sabotage og andet illegalt arbejde, og det er denne ret, som i tiden efter 29. august 1943 afsagde en lang række dødsdomme. De af sidstnævnte ret afsagte domme er betydeligt mere summarisk affattede end de ordinære krigsretsdomme, og om end de er fyldigere og mere koncist affattede end de forannævnte standretsdomme, må de dog set fra et retsstandpunkt betegnes som utilfredsstillende.

V

I nærværende artikel behandles dels forholdene i danske og tyske varetægtsfængsler her i landet, dels behandlingen under straffeafsoningen i danske og tyske fængsler her i landet, dels den form for frihedsberøvelse, der betegnes som forvaring, og som gennemførtes over for en række kommunister, dels endelig interneringen af statsborgere fra i forhold til Tyskland fjendtlige nationer.

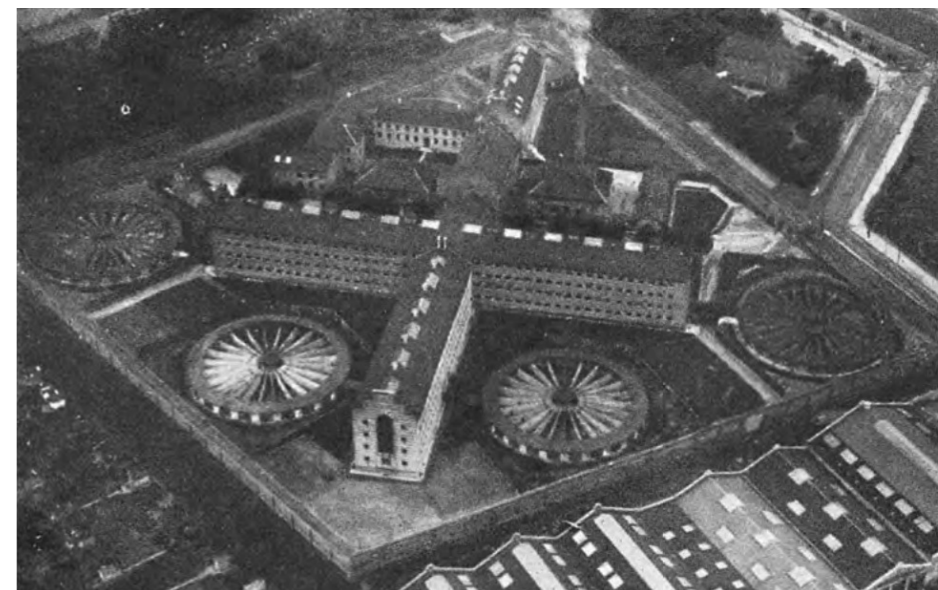
Rettens beslutning om en sigtets hensættelse i varetægtsfængsel sker ved kendelse, og samtlige de i danske fængsler under krigen hensiddende varetægtsfanger - selvfølgelig også de politiske - blev fængslede efter de gældende bestemmelser i retsplejelovens § 780. Dog kunne måske som et kuriosum nævnes, at forfatteren Peter de Hemmer Gudme hensad i Vestre Fængsel, også efter at han var blevet frikendt ved Københavns Byret, de facto som varetægtsfange, skønt der ikke forelå nogen fængslingskendelse over ham; men anklagemyndigheden havde i dette tilfælde, da man ikke kunne formå retten til at afsige en sådan kendelse, og da tyskerne havde forlangt straks at få ham udleveret, såfremt den danske ret nægtede at holde ham fængslet, truffet overenskomst med Gudme om, at denne af fri vilje blev hensiddende i Vestre Fængsel, også efter at han skulle have været løsladt.

En anden person, der i lighed med Gudme hensad i Vestre Fængsel, uden at der forelå nogen fængselskendelse, men i henhold til en lig-

nende frivillig overenskomst med anklagemyndigheden, var den berøgtede nazist Wilfred Petersen.

Hvad særlig angår anholdelsen af kommunisterne den 21. juni 1941 og deres påfølgende indespærring bemærkes, at denne ikke fandt sted i henhold til nogen retskendelse, som det i øvrigt også ville have været udelukket at opnå, idet frihedsberøvelsen af kommunisterne var uden hjemmel. Efter vedtagelse af lov nr. 349 af 22. august 1941 (kommunistloven) blev samtlige kommunister straks fremstillet i retten, hvor det afgjordes, om de skulle forvares eller ej. Om grundlovsmæssigheden af kommunistlovens bestemmelser i denne henseende, der alene kan betragtes ud fra nødretssynspunktet.

Medens de danske politi- og retsmyndigheder havde en række detaljerede lovbestemmelser at iagttage ved afgørelsen af, hvorvidt en sigtet kunne anholdes eller fængsles, arresterede tyskerne i flæng og uden at iagttage regler af nogen art alle personer, som forekom dem mistænkelige, ganske uden hensyn til om der forelå blot den svageste antydning af, at de pågældende havde foretaget sig noget ulovligt, og efterhånden som tiden gik, og det tyske politi havde vanskeligheder ved at afhøre den store mængde personer, som arresteredes, skete det gang på gang, at fuldstændig sagesløse personer sad fængslede den ene

Vestre Fængsel, som byggedes af Københavns Kommune i 1892-95 og i 1918 var blevet en del udvidet, havde egentlig kun plads til 480 mandlige og 80 kvindelige fanger. Det lyder næsten som et eventyr, når man husker på, hvad der bunkedes sammen i cellerne, medens tyskerne regerede i en meget stor del af fængslet.

uge efter den anden, endda uden at være afhørt, og når så misforståelsen blev opklaret, fik de i mange tilfælde bare at vide, at man ikke havde haft tilstrækkeligt bevis mod dem, men at de pågældende måtte passe på ikke at komme igen, thi så ville det blive meget alvorligere for dem, allerede fordi de havde været arresteret tidligere!

VI

Selve behandlingen af fanger i danske fængsler er nøje foreskrevet, og varetægtsfanger undergives alene de indskrænkninger, som er nødvendige til sikring af fængslingens øjemed eller til opretholdelse af fængselsordenen. Strafafsoningen, hvad enten straffen var idømt af danske eller tyske domstole, fandt sted efter de også før besættelsen gældende bestemmelser, ene med undtagelse af, at man i Statsfængslet i Horsens indrettede en tugthusafdeling efter tysk mønster. Når de danske myndigheder gik med hertil, var grunden den, at man håbede, at danske statsborgere, der af de tyske krigs- eller standretter var eller blev idømt tugthusstraffe, ikke blev ført til afsoning i Tyskland, men kunne afsone herhjemme og under bevogtning af danske fængselsbetjente, ligesom man også mente, at det så ville lykkes at få de allerede til Tyskland førte danske statsborgere, der var idømt tugthusstraf, ført tilbage her til landet til afsoning i denne særlige fængselsafdeling. I realiteten var afsoningen i nævnte tugthusafdeling blandt andet på grund af den skånsomme måde, hvorpå gennemførelsen praktiseredes, ikke strengere end i de øvrige danske statsfængsler, bortset fra, at arbejdstiden var lidt længere, at reglerne for besøg hos fangerne var lidt strengere, og at der i afsoningens første tid ikke måtte tildeles fangerne arbejdsdusører. Også under strafafsoningen tog man i de danske fængsler så meget hensyn til de politiske fanger, som det var muligt.

En Række af disse fik således lejlighed til at fortsætte deres studier og tog f.eks. studentereksamen og embedseksamen på grundlag af de studier, de havde fået lejlighed til at dyrke i fængslerne.

En af de væsentligste årsager til varetægtsfængslets anvendelse er den, at fangen ikke kan komme i forbindelse med andre personer impliceret i samme sag eller personer, der skal være vidner i sagen, for at de ikke skal få lejlighed til at aftale, hvad de vil fortælle eller fortie. At fangerne på alle mulige måder søger at sætte sig i forbindelse med hinanden, netop for at kunne slutte sådanne aftaler, siger sig selv. Den

i alle fængsler mest benyttede meddelelsesmåde er utvivlsomt bankesystemet, hvorved fangerne ved at banke på vægge, gulve, rørledninger eller andet, meddeler sig til hinanden efter forskellige systemer.

Gang på gang har det vist sig at have været muligt ved bankning - ofte efter morsesystemet - at sende meddelelser fra den ene ende af fængslet til den anden til den eller de personer, fangen nu måtte ønske at komme i forbindelse med. Men også regulære breve lykkes det jævnligt fangerne at få besørget fra den ene ende af fængslet til den anden, uden at det er blevet opklaret, hvorledes det har kunnet lade sig gøre. Kun så meget står fast, at fængselspersonalet under normale forhold ikke har nogen andel heri. Også folk uden for fængslet ønsker jævnligt at komme i forbindelse med fangerne og give disse oplysning eller direktiver til brug for den mod dem verserende sag.

Således blev det engang opdaget, at en baker, der var klar over, at hans navn og andel i visse ulovligheder endnu var ukendt for anklagemyndigheden, og som var bange for, at hans fængslede kammerater skulle angive ham, havde sat sig i forbindelse med nogle af kammeraterne, der sad fængslet. Han havde bagt nogle fastelavnsboller og i en af disse indbagt et brev til en af kammeraterne, hvorefter han indleverede bollerne som ekstra forplejning til denne. Det gik godt nok første gang; men da fængslet efterhånden fandt det mistænkeligt, at der blev ved at komme fastelavnsboller til denne fange, undersøgte man disse, og derved blev et brev fundet og sagen opklaret.

I en anden sag sendte en slægtning til en fange en lækker lagkage ind til denne; men da fængslet skar lagkagen igennem, viste det sig, at den indeholdt en fil. En gang havde en mand, der ønskede at give en fange en vigtig meddelelse, skrevet denne på et stykke pergamentpapir, lagt dette oven på et stykke brød og derefter smurt et godt lag smør over, som dækkede papiret, hvorefter han indleverede smørrebrødet sammen med nogle andre levnedsmidler til fangen som ekstraforplejning. Fængslet opdagede imidlertid meddelelsen ved eftersynet.

Et af de mere fiffige forsøg på at give en fange en ulovlig meddelelse præsterede en ung kone, som en gang ugentlig kunne besøge sin fængslede ægtefælle under opsyn af fængselspersonalet. Når manden blev ført ind i samtaleværelset til hende, stormede hun ham om halsen og kyssede ham så længe og inderligt, at betjenten syntes, at kysseriet havde været lidt for voldsomt og langvarigt. Han løb hen til arrestan-

ten, åbnede dennes mund og så nu, at arrestanten havde en temmelig stor papirkugle i munden, som hans kone havde kysset ind. Papirkuglen var et sammenrullet brev med meddelelse om begivenheder, arrestanten netop ikke måtte få underretning om.

Slige meddelelsmidler mellem fangerne indbyrdes eller mellem disse og omverdenen blev også i rigt mål anvendt af de politiske fanger under besættelsen, især i de tyske fængselsafdelinger. I fængsler med dansk fængselsbetjening gik det nemmere, idet fæng-

selsfunktionærerne ikke alene lukkede øjnene for, at en række vigtige meddelelser blev spredt rundt omkring til de politiske fanger, men betjentene medvirkede også selv i betydeligt omfang ved videregivelse af meddelelser til de politiske fanger m.v. Desuden sørgede betjentene i mange tilfælde for, at disse fanger fik lejlighed til at ryge og drikke sig et glas spiritus eller vin en gang imellem, og tidligere politiske fanger har da også på forskellig måde vist deres taknemmelighed over for fængselspersonalet. Et sted fik således hver enkelt af personalet en sølvtallerken fra en kreds af tidligere fanger som tak for deres gode forhold over for disse.

Da de almindelige fængselsreglementer og bestemmelser selvfølgelig var gældende også under besættelsen og for de politiske fanger, forudsatte afvigelser fra disse, at så at sige alle i fængselsvæsenets tjeneste fra de højeste til de laveste var nationalt bevidste. Det kan fastslås, at både de forskellige inspektører rundt om i fængslerne og arresthusene som også personalet dersteds af egen drift og alle med fængselsdirektoratets mere eller mindre stiltiende billigelse på bedste

Sammenlignet med det, der senere blev bildt danske patrioter i tysk fængsel, var det en ren sinecure at blive puttet i »Vestre« i 1941 for at afsone en hæftestraf. Det var kun selve indespærringen, som kom fangen på tværs - og så det ydmygende, at danske domstole af loven havde været tvunget til at idømme straffe for patriotisk virksomhed. Alle de lempelser, fængselsreglementet tillod, blev imidlertid rundeligt tilstået de indespærrede, og arbejdsroen i cellen kunne særdeles vel udnyttes til forberedelsen af nye fremstød, når straffen var udstået. Og så lærte man jo på mange måder at hjælpe sig selv! Her er f.eks. Arne Sørensen i efteråret 1941 alvorligt optaget af det problem, hvorledes han mest effektivt kan få vasket op efter middagen i sin celle.

måde forsøgte at skaffe de politiske fanger en bedre stilling end den, der efter anordninger og regulativer måtte gives dem. Som en kedelig undtagelse kan nævnes inspektøren for Statsfængslet i Vridsløselille Klüver, der betragtede de politiske fanger på samme måde som almindelige strafafsonere i kriminelle sager. Han blev da også afskediget efter befrielsen.

Enkelte underordnede fængselsbetjente viste også nazistisk prægede tilbøjeligheder; men da deres kolleger passede godt på dem og lod deres viden om de pågældendes nationale upålidelighed gå videre til alle, der kunne have interesse af at vide besked herom, kom det ikke til at betyde noget.

Selv husker jeg fra fængselsafdelingen på Nytorv, at »Gamle Larsen«, en fortræffelig type på en påpasselig, helt igennem human og forstående fængselsbetjent, en dag kom og hviskede mig i øret, at jeg skulle passe på en nærmere angiven kollega til ham, som var nazist og meget ivrig efter at stikke sin næse netop i den af mig ledede retsafdeling, hvor de »særlige sager« behandlede. Larsen og hans kolleger skulle imidlertid nok holde nazisten borte netop fra denne afdeling; men - som Larsen sagde - det uheld kunne jo indtræffe, at den pågældende under et eller andet påskud kom til at overvære et forhør i afdelingen, hvorfor jeg også selv måtte være agtpågivende heroverfor.

En medvirkende omstændighed til, at opholdet i danske varetægtsfængsler ikke følte så hårdt, var, at fangerne jævnlige førtes til afhøring på Politigården, hvilket dels afbrød ensformigheden, dels affødte visse behageligheder. Således blev de her i reglen beværtede med kaffe, wienerbrød og cigaretter, fik lejlighed til at telefonere til familie eller forretningsforbindelser, modtage besøg af deres slægtninge og læse aviser.

Da afhøringen - modsat de af tyskerne foretagne dito - blev foretaget elskværdigt og selvfølgelig uden anvendelse af trusler, og i alt fald de fleste følte, de var mellem landsmænd, der gerne hjalp dem, hvor det var praktisk muligt, var de glade herved.

Et ubehageligt moment ved disse besøg på Politigården var det dog, at fangerne hensattes i de såkaldte »skabe«, indtil de kunne transporteres op til den politimand, der havde rekvireret dem ind fra fængslet for at tale med dem eller for at give dem lejlighed til at samtale med andre.

Selv de patrioter, som ved danske domstole havde fået fængselsstraf, søgte fængselsinspektør Wågensen at skaffe så gode kår i »Vestre«, som hensynet til reglementet og eventuelle stikkere blandt fængselspersonalet tillod. Juleaften kunne der både blive givet ekstraforplejning og tændt juletræ i cellen. Her sidder løjtnant Lannøe og mekaniker Born ved julebordet og hygger sig efter bedste evne.

Disse såkaldte »skabe« er en slags celler, af hvilke nogle kun måler 1,35 × 1,12 m i gulvareal, så der ikke er megen plads at røre sig på, og da fangerne intet får at læse i og ikke kommer på gårdtur, medens de sidder der, er der betydeligt ubehag ved at hensesidde i disse, især da det kan ske, at fangerne kan komme til at sidde der i timevis, f.eks. fordi en anden sag uberegneligt er trukket ud. Tilsvarende celler anvendes i øvrigt også på domhuset til anbringelse af fanger før og efter fremstillingen i retten.

At man såvel fra politiets som fra rettens side søgte at forkorte ganske særlig de politiske fangers hensesidde i »skabene« er utvivlsomt; men det kunne selvfølgelig ikke helt undgås, at også politiske fanger kunne komme til at sidde i »skabene« i temmelig lang tid.

Når varetægtsfanger bliver syge, bliver de indlagt på fængslets sygehus eller i visse særlige tilfælde på hospital uden for fængslet. Mental observation af varetægtsfanger finder ligeledes sted uden for fængslet. Det hændte, at fængselslægen gav tilladelse til, at politiske fanger med mere eller især mindre grund indlagdes på hospitaler uden for fængslet, hvorefter disse - efter forudgående aftale - befriedes af modstandsbevægelsen. Således blev oberstløjtnant Ørum indlagt på militærho-

spitalet, hvorfra han også planmæssigt befriedes af frihedskæmpere.

Men også det modsatte fandt sted. I et af fængslerne havde man siddende for forskellige grove forbrydelser en meget farlig stikker, som det ikke var muligt at få likvideret, mens han sad i fængslet. En af fængslets læger traf så aftale med frihedsbevægelsen om, at den pågældende fange skulle indlægges på et københavnsk hospital til nærmere observation, hvorefter frihedsbevægelsen skulle likvidere den pågældende fange, som man frygtede, tyskerne ville forlange løsladt. Fangen blev også ganske rigtig afleveret på hospitalet, og umiddelbart efter blev han likvideret, uden at tyskerne anede noget som helst om, hvorledes det hele var gået for sig.

I denne forbindelse bør også nævnes et eksempel på, hvorledes en for en almindelig borgerlig forbrydelse sigtet og i øvrigt ofte straffet mandsperson på grund af sit forhold til frihedsbevægelsen slap ud af varetægtsfængslet. En af Københavns Byrets dommere fik en dag besøg af en overordnet politimand, som meget indtrængende henstillede, at forannævnte varetægtsfange blev løsladt, da han var uundværlig for modstandsbevægelsen til indsmugling af våben. Dommeren, der fra tidligere tid kendte lidt til den pågældende fange og vidste, at ej heller dennes nationale holdning altid havde været så god som ønskelig, gjorde dette gældende over for politimanden, hvortil denne erklærede, at det var han selv klar over, men at man havde et så godt hold på den pågældende fange, at man intet behøvede at frygte i denne henseende. Dommeren lovede så omgående at undersøge sagen; men inden han endnu havde haft lejlighed hertil, indfandt der sig en kendt overlæge, som - uvidende om den tidligere henvendelse - kom i samme anledning. Resultatet blev, at manden mod gældende praksis blev sat på fri fod og i øvrigt indfrieede de løfter, han havde givet modstandsbevægelsen.

Der blev også givet de politiske fanger lejlighed til at komme på besøg i hjemmet, til nærpårørendes begravelse, til tandlæge o.l.; men da denne venlighed gentagne gange blev misbrugt, hvilket kunne medføre alvorlige konsekvenser bl.a. for de andre politiske fanger, måtte man i stort omfang ophøre hermed. To personer, der var domfældt for deres medvirken ved bladet »De frie Danske«, var således af politiet kørt hjem til deres familie for i ro og mag og under hyggelige former at tage afsked med disse, inden de førtes til afsoning af den idømte straf, hvad de imidlertid benyttede sig af til at undløbe. Frihedsbevægelsen

fordømte dog deres optræden. De blev senere pågrebne og sad i Vridslose, indtil de efter den 19. september blev befriede.

I et andet tilfælde bad en varetægtsfange om at måtte få tilladelse til at besøge sit kontor for der at ordne visse vigtige forretninger og give besked om kontorets drift til personalet i hans fravær. Under ledsagelse af en politimand førtes han til kontoret, hvor tillige hans bopæl fandtes. På vejen hertil klagede han over stærke smerter i ryggen, og politimanden og chaufføren hjalp på bedste måde den angiveligt syge mand ud af bilen og op ad trappen til lejligheden. Her vimsede han - tilsyneladende helt rask igen - rundt i værelserne; men da politimanden hele tiden fulgte ham i hælene, sagde han til denne, at han (politimanden) bare kunne tage plads - han kunne da nok forstå, at han ikke stak af, og fangen henviste i samme forbindelse til sin offentlige position. Politimanden slog sig så ned i en stol, men da fangen lige på een gang var væk, spurgte han kontordamerne, hvor han var blevet af. Disse mente, at den pågældende vel var gået på W.C., men eftersynet heraf var negativt, og på politimandens forespørgsel, om der var flere udgange fra lejligheden end dem, han havde set, svarede nu, at der var yderligere en hovedtrappe, der førte ned til en anden gade end den, de var ankommet til. Ad sidstnævnte trappe måtte den fængslede være undsluppet. Den pågældende fange kom senere til Sverige og derfra til England. For politimanden var sagen en tid meget alvorlig. Tyskerne forlangte ham straffet strengt, men sagen løb til sidst ud i sandet.

Når der af og til fra politiske fangers side har været kritik af behandlingen i de danske fængsler, må det ikke glemmes, at fængslerne var voldsomt overfyldte, og at behandlingen af fangerne - herunder selvfølgelig også de politiske fanger - naturligvis vanskeliggjordes i betydelig grad herved, og forholdene blev jo ikke bedre af, at tyskerne til fængsling af de af dem anholdte danske statsborgere beslaglagde hele afdelinger af fængslerne.

En af de patrioter, som på grund af sit meget betydelige arbejde for frihedsbevægelsen måtte vansmægte i den tyske afdeling af Vestre Fængsel, var landsretssagfører Rud. Prytz. Han har i en fortræffelig skrevet bog »Min fængselsdagbog«, foruden at give en malende skildring af opholdet hos tyskerne tillige givet en beskrivelse af forholdene i dansk varetægtsfængsel, hvortil han senere blev overført, og han påpeger heri en række mangler i Vestre Fængsel, men betoner udtryk-

keligt, at fængselspersonalet, der netop sondrede mellem almindelige forbrydere og de »illegale«, som var den stående betegnelse i fængslet for de politiske fanger, ville gøre alt så godt som muligt for de politiske fanger, men at personalet, der langt fra var forøget tilstrækkeligt, umuligt kunne overkomme det hele.

Prytz fortæller blandt andet, at han, uden at være spurgt, fik funktionærkost i stedet for fangekost; da han af egen erfaring vidste, hvor store kød- og smørrationer var i den tyske fængselsafdeling, kunne han let regne ud, at hvis han havde fået kød til middag hver dag hos tyskerne, ville en hel uges forbrug hos disse være dækket og mere til af den portion oksesteg, han fik den første middag i den danske afdeling. Om søndagen fik han en pilsner til sin frokost, om hverdagen derimod mælk, praktisk talt så meget han kunne drikke, og endvidere eftermiddags- og aftenkaffe, ligesom det jævnligt hændte, at han fik en klat smør ekstra.

Faktisk havde han ikke megen brug for sin ret til ekstra forplejning.

Til belysning af de ikke-politiske fangers tit mærkelige opfattelse af situationen fortæller han bl.a. følgende pudsige træk. Da professor Chievitz en dag var på vej ned ad trapperne i fængslet, hvor også han som »illegal« sad, hørte han en fange, der gik lige bag ham, sige: »Når nu krigen er forbi, kommer både du og jeg ud, professor«. »Ja«, svarede professoren, som tænkte, det var en eller anden politisk fange, »hvad har du lavet?« »Jeg har ikke lavet noget; jeg er bare kommet til at købe et par brillanter«.

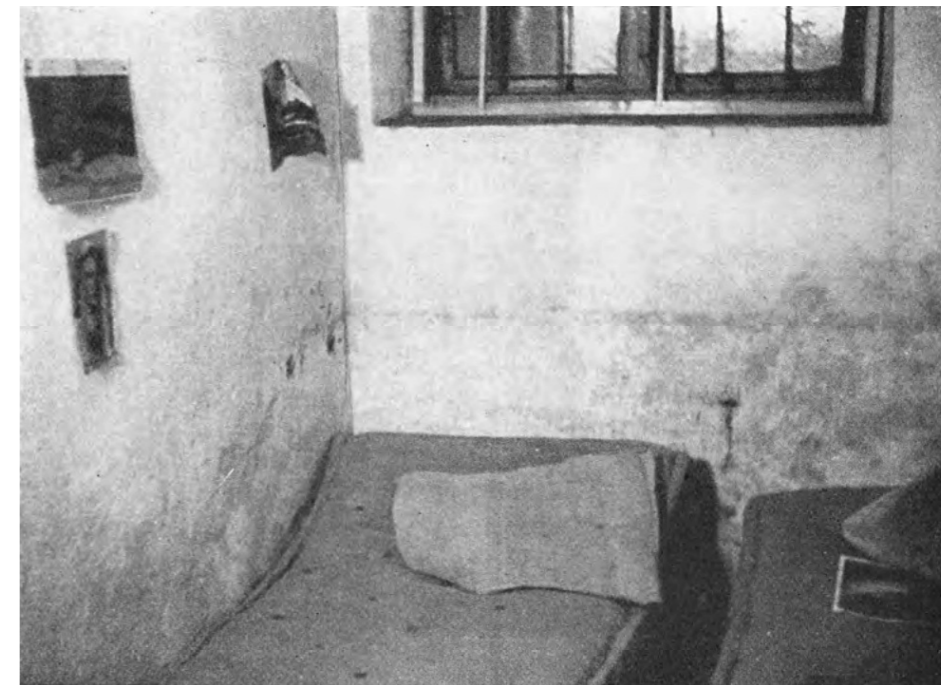
Foran er talt om de regulære fængsler. Men modstandsbevægelsen havde også sine fængsler. Når det lykkedes modstandsbevægelsen at pågribe en stikker levende, blev han anbragt som fange i de af modstandsbevægelsen dertil indrettede rum rundt omkring i de større byer, hvor stikkerne blev forhørt og senere henrettet efter regulær dødsdom. Dette skete f.eks. i Odense, hvor man som foreløbigt stikkerfængsel anvendte en i øvrigt af tyskerne til dels ødelagt lejlighed i Lahnsgade 17.

Som de første fanger indbragtes et kærestepar, Manden tidligere tilknyttet S.A. og begge taget undervejs til »Grand«, hvor parret havde til hensigt at underholde den der residerende Gestapo klike med et helt causeri af skæbnsvangre oplysninger. Dette fængsel blev dog ret hurtigt flyttet til en lille bungalow i Hjallesvejens nybyggerkvarter, hvortil efterhånden indbragtes en halv snes samfundsfarlige indivi-

»Prærievognene« var efterhånden et vanligt syn på gaderne både i København og i vore provinsbyer. De var ikke komfortable, men køreturen bød til gengæld på frisk luft. Her ser man en transport med resultatet af en af razziaerne den 29. august 1943. Det er danske officerer og civilpersoner, som køres bort til internering, da befolkningen langt om længe har tvunget regeringen til at sige det afgørende nej.

I Skotterup, syd for Helsingør, beslaglagde Gestapo den store Strandvejsejendom »Rosenlund«, som efterhånden blev omdannet til en veritabel fæstning. I kælderen var der indrettet fangeceller, og billedet viser en af disse.

sider og kun i det antal, som undersøgelsesdommeren tillod og under censur. Det var kun varetægtsfanger tilladt at modtage 1 - een - pakke om ugen, der kun kunne indleveres onsdag eller lørdag fra 14-16 i den tyske fængselsafdeling. Pakkernes indhold blev kontrolleret, og »ting, som påtales«, blev vist tilbage. Besøg tillodes kun sjældent - en gang om måneden i reglen -, de besøgende til varetægtsfanger havde kun adgang til fængslet fire dage om ugen, og samtalerne måtte ikke vare mere end højst 10 min. Bøger »fra fjendtlige lande« måtte ikke modtages af fangerne. Eventuelle »lettelser« som modtagelse af pakker, rygning o.s.v. inddrog, hvis varetægtsfangens opførsel retfærdiggjorde dette, eller når det blev anordnet af de tyske retter. Renligheden var dårlig, især var det dengetøj, der stilledes til fangernes disposition, griset. Kosten var utilstrækkelig og dårligt tillavet; den vil nedenfor blive nærmere omtalt. Hele tonen i fængslet var brutal.

Foruden Vestre Fængsel i København, hvor tyskerne først fik overladt sygeafdelingen til de af dem arresterede danske statsborgere, men efterhånden beslaglagde også en stor del af det øvrige fængsel, benyttede tyskerne også store dele af fængslerne i Århus, Odense, Slagelse,

der, der fik ophold i husets kælder og efter tur hentedes op til forhør i stueetagen, foretaget af regulære fynske kriminalbetjente og i reglen med nazipersonernes hidsigt bedyrede uskyld som programmets hovednummer.

Kælderens beboere beværtedes med almindelig fangekost, tillavet og udbragt fra et særligt sted i byen. Ved sengetid fik stikkerne udleveret tæpper, ligesom der vistes dem en række andre menneskelige hensyn, som ville have været sensationer for samtidige danske fanger i tyske koncentrationslejre.

I et sådant illegalt kælderlokale blev f.eks. den københavnske storstikker og restauratør Walthing forhørt og måtte berette om sine ugeringer som souschef for den berygtede Svend Stål-gruppe og en halv times tid efter henrettet af frihedsbevægelsen.

VII

I de tyske varetægtsfængsler var behandlingen af fangerne anderledes. Wehrmacht-kommandantur, Kopenhagen, havde udstedt en anordning for Kriegs-Wehrmacht-Haftanstalten angående varetægtsarrestanter, hvori bestemtes, at varetægtsarrestanter måtte skrive breve på højst to

Kolding, Viborg, Hjørring, Åbenrå, Esbjerg og Ålborg; enkelte steder rådede de endog over hele fængslet. Desuden benyttede tyskerne til varetægtsfængsel også værelser og kælderrum i de af dem besatte bygninger, villaer, militære anlæg m.v. De fleste af disse rum var under al kritik, fugtige, uhumske og uden de simpleste hygiejniske indretninger. Man tænke blot på, at hundeburene ved Dagmar Bio blev benyttede i sådant øjemed, og at det også hændte, at man spærrede fangerne inde i kosteskabe og lignende mange timer i træk. Løjrene i Horserød og Frøslev benyttedes af tyskerne som egentlige koncentrationslejre.

At selv tyskernes jo ikke særlig ømfindtlige samvittighed af og til reagerede, når de kom til at tænke på den behandling, de lod fangerne vederfares, fremgår med al tydelighed af, at de jævnlig pålagde de af dem løsladte fanger kun at udtale sig rosende om den behandling, de havde fået under fængselsopholdet, og at de i modsat fald kunne forvente på ny at blive fængslede.

Tyskerne anvendte nemlig i udstrakt Grad såvel åndelig som legemlig Tortur

over for varetægtsfangerne for at få disse til at tilstå sig skyldige i de dem påsigtede handlinger eller for at få dem til at angive andre personer, som så med mere eller mindre føje kunne sigtes. Der fandtes endog en formelig håndbog i tortur. Adskillige fanger er døde af den umenneskelige behandling, de blev udsat for. Man spændte glødende metaltråde om ansigtet på dem. Man slog dem med remme, piske, floretter, blykugler og lignende torturinstrumenter, både på kønsdelene, sædepartiet, på ryggen og under fodsålerne. Der er patrioter, der har fået i snesevis af sådanne slag, således at mellemfodsbenet blev knust, nyrerne ødelagt og rygpartiet oversået med brede, blodunderløbne striber. Selv tommelskruer anvendte de, således at fingrene blev knust, ligesom der også er eksempler på, at man har revet neglene af fingrene på de ulykkelige ofre. Trusler anvendtes i udstrakt grad over for fangerne, bl.a. om, at man ville sprænge deres ejendom i luften, at man ville likvidere deres nærmeste eller sende dem til Tyskland, at man ville »gøre kælderen parat«, idømme dem tugthusstraf til afsoning i Tyskland eller anbringe dem selv i tysk koncentrationslejr, ja, kvinder har man endog truet med at føre til Tyskland og dér lade dem arbejde hårdt om dagen og blive anvendt på bordel om natten.

I besættelsens allerførste tid havde tyskerne anholdt en ældre mand

fra Sønderjylland, som sigtedes for (og for øvrigt også senere ved dansk domstol efter tilståelse blev domfældt for) spionage til fordel for England, foretaget før krigens udbrud. Den pågældende, der sad i enecelle, hvor det elektriske lys brændte hele natten, hørte uafsluttelig vagterne ude på gangen tale om, hvornår og på hvilken måde han skulle henrettes.

Selvfølgelig sled det også på nerverne hos varetægtsfangerne, at de personer, der foretog afhøringen af dem, var eller foregav at være uligevægtige, til tider rasende, og ved den mindste anledning for op

I Kælderen under Dagmarhus fandtes en række småbure, som besøgende i Dagmar-Bio kunne benytte til opholdssted for deres hunde, medens de selv var inde for at se filmene. Gestapo fandt disse bure særdeles velegnede til brug for deres fanger. Her, hvor et menneske ikke kunne stå oprejst, og hvor der aldrig blev gjort rent, så stanken næsten var uudholdelig, stuedes fangerne ind, medens de - ofte mangfoldige timer i træk - ventede på at komme i forhør.

mod fangerne, overøste dem med ukvemsord, truede dem på foranførte måde eller med at blive skudt straks, samtidig med at de viste dem skydevåbnet. For at martre fangerne anvendte man også meget kraftigt elektrisk lys, som man lod stråle ind i ansigtet på fangen under afhøringen. Torturen, angsten for muligvis at blive slæbt til Tyskland og forhørsmetoderne var selvfølgelig de væsentligste årsager til, at opholdet i tysk varetægtsfængsel var ulideligt.

Det var selvfølgelig vanskeligt for varetægtsfanger, som ikke havde noget arbejde at beskæftige sig med, at få tiden til at gå, især når de ikke havde noget at læse i. Man hæfter sig næsten altid ved de foranbeskrevne mere legemlige mishandlingsmetoder, men i virkeligheden er den form for mishandling, at man ikke giver fangerne noget at beskæftige sig med, en ikke mindre raffineret form for mishandling. For disse fanger betød det ikke nær så meget, at den særlig opulente søndagsmiddag alene bestod af sauce med et par kødbidder i og et par pillekartofler til; hvis de bare kunne få et stykke avispapir, kunne dette benyttes til at slå tiden ihjel med på mange forskellige måder.

En fange, der i lang tid havde været uden arbejde og læsning, og som det til sidst lykkedes at få fat på en bibel, fortæller, at det beredte

Var man tysk fange i »Vestre«, kunne man ikke gøre regning på at opnå mange bekvemmeligheder, selv om man var så heldig at komme i en af cellerne i den oprindelige sygeføj, hvor vinduerne ikke sad helt oppe under loftet. Det var faktisk en utrolig stor lettelse at kunne se ud i det frie. Den, som har prøvet begge celledsystemer, ved, hvor ofte man hang ved vinduet for at få et glimt af det, der foregik ude i gården, selv om også dette kun var et udsnit af livet »inden for murene«.

ham en usigelig lykke, at han nu havde fået noget at læse i, og skønt han som en gnier sparede på stoffet, læste han dog den første eftermiddag og aften 100 sider. Det kunne selvfølgelig være svært for ham, når han i bøgernes bog læste om helstegete okser og ædel vin i bredfyldte bægre, for det var jo ikke netop det, den tyske fangekost bestod af; men samtidig følte han en stor glæde over at være i selskab med de gamle jødiske hævnprædikanter, som havde elsket og hadet så inderligt, at de var levende nok til at blive elsket og hadet den dag i dag, skønt de var døde for flere tusind år siden.

I de tyske varetægtsfængsler kunne enkelte af fangerne blive kalfaktorer, hvad der nærmest må forklares som en art tillidsmand mellem de politiske fanger og de tyske fangevogtere. Det var en af fangerne meget eftertragtet og vanskelig opnåelig stilling, idet den dels skaffede den pågældende fange en mægtig afveksling i den ensformige tilværelse i cellen med arbejde og en vis bevægelsesfrihed i fængslet, dels gav fangen mulighed for at gøre en indsats for sine medfanger.

I Vestre Fængsels tyske afdeling var der på hver fængselsgang 2 kalfaktorer, og fængslets tyske afdeling bestod af 8 gange. I alt var der således 16 kalfaktorer foruden et blandt fangerne udvalgt køkkenper-

De mangfoldige arrestationer nødvendiggjorde, at fangerne stuedes sammen i en grad, som ingen havde tænkt sig mulig, da »Vestre« blev bygget. Her er fire mand placeret i en celle, som egentlig kun skulle rumme een, højst to. Det går. Men der var tilfælde, hvor man proppede endnu flere ind i det samme lille rum - så måtte Skæbnen og tilfældet om, hvorledes de indrettede sig. Indbyrdes underholdning savnede de i hvert fald ikke!

sonale på ca. 10 mand, hvilke sidstnævnte stillinger var mindst lige så eftertragtede som selve kalfaktorstillingen, naturligvis af samme grunde som foran nævnt for denne stillings vedkommende. Man begyndte gerne som kalfaktor og endte i køkkenet. Begge dele skulle man ansøge om gennem den tyske fængselsforstander, men i enkelte tilfælde kunne den tyske læge skønne det nødvendigt, at en eller anden fange af helbredshensyn måtte have et job med at arbejde. Inden man blev kalfaktor, lærte man selvfølgelig af en anden kalfaktor eller af en medfange alle slags finesser og kneb til at narre de tyske vagter med for at hjælpe medfangerne så meget som muligt.

Kalfaktorerne sørgede blandt andet for at smugle breve rundt til fangerne, og i visse tilfælde lykkedes det endog ved at bestikke en af de tyske vagter eller en tolk at komme i forbindelse med folk uden for fængslet.

Af og til lykkedes det også kalfaktorerne at fremskaffe tobak. Da det var strengt forbudt uden tilladelse at ryge i cellerne, måtte rygningen ske på en sådan måde, at de tyske fangevogtere ikke kunne lugte noget. Som regel lagde man sig på maven på stengulvet med hovedet næsten helt nede i hullet til trækkanalen og pustede så røgen herop, så den

Gårdturen var dagens clou! Så kom man ud i frisk luft, og det blev ikke altid nøje påset, at man ikke fik en sludder sammen om løst og fast - måske dog navnlig fast! Hvad man ikke havde kunnet nå at meddele pr. bankesystem, eller hvad man ikke havde fået rablet ned på toilettet, kunde afleveres her, når det skete tilstrækkelig hurtigt og diskret.

hverken kunne ses eller lugtes. Da cellens natpotte havde sin plads i samme hul, kunne det jo nok være en noget blandet duft, der kildrede fangen i næsen, når han røg, selv om potten i de fleste tilfælde var dækket af et hjemmelavet paplåg.

Kalfaktorens arbejde bestod for øvrigt i, at han klokken 6 om morgenen blev vækket sammen med de andre fanger, gjorde toilette, klædte sig på og gik ned i køkkenet efter te i store kander og mad, som alt skulle fordeles rundt til fangerne på den gang, hvor han gjorde tjeneste. Teen og maden blev læsset på en madvogn, der blev trukket af nogle af køkkenpersonalet, og en tysk vagt gik så foran og lukkede celledørene op, hvorefter køkkenfolkene uddelte et par tommetykke skiver rugbrød til hver fange, mens kalfaktoren samtidigt skænkede en vædske, der benævnedes te, op til dem i deres krus.

Efter reglementet skulle en tysk vagt gå efter vognen og låse celledørene igen; men det skete ligeså ofte, når vagterne var flinke, og det blev mange af dem efterhånden, at de lod en af kalfaktorerne lukke. Ved disse lejligheder var det først og fremmest, at de hemmelige breve blev uddelt og modtaget. Det var et farligt job, hvis det blev opdaget,

Stod middagen, for døren, blev en spand kartofler sat ind på cellegulvet - hvor der var plads dertil! Og så gik fangerne i gang med at tilberede middagen og »servere« den, når kalfaktoren var kommen med resten af ingredienserne. Stole og bord havde man i de fleste tilfælde ikke, hvor der havde skullet skaffes plads i cellen til mere end den normerede styrke. Men hvad gjorde det! En sulten mand, som har humøret i behold, skal nok få maden ned, selv om han sidder på et stengulv og må spise med fingrene.

men uhyre vigtigt for fangerne, især mens de forskelliges sager var til undersøgelse, idet de i samme sag implicerede på denne måde kunne holde sig à jour med hinanden og få at vide, hvad den ene eller anden havde nægtet eller indrømmet.

Mange af vagterne var godt klare over, hvad der foregik, men lukkede øjnene, hvis de var så uheldige at se noget, ja, enkelte drev det endog så vidt, at de sagde til fangerne, at det måtte gøres mere forsigtigt.

Når knive og affald var indsamlet efter måltidet, var det tiden til W.C.-turene. Det foregik på den måde, at en kalfaktor - kaldet »lokumssheiken« - stod for enden af gangen mellem toiletterne og meldte: »Rechts frei« eller »Links frei«, og også ved disse lejligheder blev der udvekslet breve, bøger m.m. Når noget skulle afleveres til en bestemt fange, gik kalfaktoren, lige før vedkommende fange kom ind på W.C.'et, derind og lagde det, han skulle aflevere, på brættet eller klatrede op og lagde det på cisternen, idet kalfaktoren over for de tyske vagter lod, som om han skulle ordne et eller andet arbejde, hvorefter han gjorde tegn eller hviskede til kammeraten, at der lå noget til ham derinde. En mængde nyheder blev kolporteret under W.C.-turene, men kalfaktoren skulle passe på, at vagten på etagen nedenunder eller ovenover intet opdagede.

Væggene på toiletterne blev også anvendt til meddelelser og hilsner. En bestemt væg i Vestre Fængsel gik under navnet: »Vestre Fængsels officielle Nyhedsbureau«. Som regel blev disse nyheder imidlertid hurtig opdagede af vagterne og visket ud.

Medens toiletturen om formiddagen stod på, begyndte nogle af kalfaktorerne at vaske gulve og pudse, idet de efter aftale tog hver sin del af gangene. Derefter begyndte gårdturene, og under disse benyttede kalfaktoren også lejligheden til, medens medfangerne var nede, at smugle breve, bøger, tobak m.m. ind i cellerne, og når medfangerne så kom op efter de 20 minutter, gårdturene varede, gjorde kalfaktoren tegn til dem om, at de skulle se godt efter i cellen.

Derefter var turen kommet til at dele tallerkener til middagen og diætmaden til de svagelige ud, og så blev middagen serveret. Den bestod i reglen af suppe, som ikke var andet end vand med farve på og, hvis man var heldig, et par kartofler. Ellers var det mest macaroni og nudler på forskellig måde samt uskrællede kartofler; sauce med en tynd skive kød af størrelse som en tændstikæske og et par kartofler

forekom også på menukortet. En bestemt gag om ugen fik fangerne kun fisk, og da denne mest bestod af fiskeben, i reglen med en ulidelig stank ved, blev fangerne så hverken helt eller halvt mætte.

Efter at middagen og opvasken i køkkenet, i reglen ved 15-tiden, var færdig, havde kalfaktorerne gårdtur en time sammen med køkkenpersonalet. Derefter var det tid at servere aftensmaden, bestående af et par tykke skiver rugbrød og en eller anden slags pålæg, et lille stykke pølse eller ost, og dertil såkaldt te eller mælkesuppe, hvorefter der på ny var toilettur.

Nogle af de tyske vagter var meget flinke, og enkelte af dem hjalp endog fangerne på forskellig måde. En undervagtmester i Vestre Fængsel, Georg Rosse, drev det, skønt det var forbundet med dødsstraf, så vidt, at han for fangerne selv bar breve ind og ud af fængslet. Da det et par dage før kapitulationen opdagedes, at han var ved at hjælpe en fange til flugt, hvilket betød dødsdom for ham, måtte han flygte til Sverige, og han fik senere arbejde inden for SHAEF. Samme Rosse bragte også af og til spiritus med til de politiske fanger, hvorefter han sammen med dem skålede på krigens snarlige afslutning.

Om en juleaften 1944 i Vestre Fængsels tyske afdeling fortæller en af de politiske fanger, der sad i en stor celle med 12 mand, at de denne dag som sædvanlig fik middagen ved 14-15-tiden. En spand upillede kartofler blev stillet ind til dem, og i anledning af julen fik de også hver et stykke flæskesteg, dog ikke større end, at det mageligt kunne ligge inden i en tændstikæske, formentlig af hensyn til, at de ikke skulle blive vænnede til frådseri.

Det var meningen, at de også skulle have haft rødkål til, men den var sluppet op, da madvognen kom til deres etage. Deres pårørende havde sendt to små grangrene ind til dem, og af papir havde de selv lavet et par stjerner til at sætte på grenene.

Ved 16-tiden blev de kommanderet ned ad trappen i en lang række, ingenlunde sikre på, hvad tyskerne kunne finde på selv en juleaften. De marcherede ned i en anden fløj af fængslet, hvor der var opstillet et juletræ, som de defilerede forbi, hvorefter de fik udleveret hver en Røde Kors-pakke.

Da de senere oppe i cellen åbnede pakken, viste den sig at indeholde: 1 pd. smør, 1 stk. spegepølse, 1 pd. ost, 6 æbler, lidt slik og 20 cigaretter til hver. At der var glæde over pakkens indhold behøver næppe

at siges, og da kalfaktoren serverede aftensmaden, som i anledning af højtiden stod på et stykke kødpølse af den næsten ufattelige tykkelse af omtrent een centimeter, som man så kunne brede ud over lige så mange stykker tykt rugbrød, man havde lyst til, var begejstringen for tyskernes lukulliske måltid derfor ikke så stor, som den ellers ville have været. Nu kunne man jo smøre tykt smør og tage tykke skiver spegepølse eller ost på hvert stykke brød.

Fangerne søgte selvfølgelig på alle mulige måder at pudse tyskerne, bl.a. ved at forstille sig syge og på denne måde skaffe sig bedre behandling eller måske ligefrem løsladelse.

I nærværende bind er der i afsnittet »Kvinder i Modstandskampen« fortalt om den kvindelige læge fru Strandbygårds vel gennemførte trick: at spille sindssyg, indtil de slap hende ud. Men som regel er det yderst vanskeligt at opnå lempelser, endsige løsladelse ved simulation, og hvorledes tyskerne kunne fare frem mod værgeløse arrestanter eller fanger, gives der ikke alene rystende eksempler på i ovennævnte afsnit, men det kan også fortræffeligt belyses ved referatet af f.eks. følgende sag.

En med en frikorpsmand gift dansk kvinde, en fru Larsen, anmeldte i dagene omkring 29. august 1943 til SS, at hun af en mand og en kvinde, der begge var hende ubekendt, var blevet »klippet« i sin lejlighed i Jægergade i København, ligesom hun også kort før anmeldelsestidspunktet et par gange var blevet generet af nogle andre unge mennesker fra kvarteret, blandt andet ved, at disse havde stillet sig i vejen for hende, da hun ville ind i trappeopgangen i ejendommen, hvor hun boede. På grundlag af hendes ganske ubestemte anbringender om, at gerningsmændene boede i samme gade, arresteredes 5 unge mennesker i alderen 16-20 år af nogle »danske SS-mænd«, som førte dem ud til den villa på Frydendalsvej, hvor SS da havde til huse.

Da de unge mennesker ikke ville tilstå, at de havde begået noget som helst ulovligt, tildelte frikorpsmændene dem knytnæveslag i ansigtet og truede dem med at blive skudt. En af drengene besvimedede af behandlingen og blev slæbt ud i et køkken, idet man trak ham i benene igennem værelserne, hvorefter man hældte koldt vand over ham, for at han skulle komme til sig selv, hvad han også gjorde. De blev nu alle kommanderede til at gøre knæbøjninger, samtidig med at de i udstrakte arme skulle bære en stol. Da de efter en halv times forløb var så ud-

mattede, at de næsten ikke kunne stå på benene, blev de beordrede til at stå ret med ansigtet ind mod væggen og næsen kun et par centimeter derfra, og de, der ikke kunne stå roligt, fik lussinger.

Nu kom forannævnte fru Larsen til stede og fik lejlighed til bagfra at tage de unge mennesker i øjesyn. Uden at se nærmere på dem, og slet ikke på deres ansigter, erklærede hun, at en af dem var identisk med den mandsperson, der havde klippet hende, og de fire andre var nogle af dem, der havde generet hende. Nogle af frikorpsmændene sprang nu løs på de unge mennesker, sparkede dem og slog dem med knyttet hånd og livrem, så blodet flød fra dem og flere besvimedede, alt i fru Larsens overværelse, og uden at hun forsøgte at skride ind herimod. Da de sidstnævnte var kommet til bevidsthed igen, sagde frikorpsfolkene til dem, at nu skulle de alle ud at skydes, hvorefter frikorpsfolkene tog deres geværer, som de på demonstrativ måde ladede.

De unge mennesker blev ført ud på Vesterbrogade, der, da spærretiden for længst var indtrådt, var aldeles mennesketom. Her fik de ordre til at gå mellem de to midterste sporvejsskinner, mens en vagt af SS-folk med skarpladte skydevåben gik på begge fortove, og det blev tilkendegivet dem, at hvis de kom uden for de nævnte skinner, blev de skudt ned med det samme. Ved frihedsstøtten mødte de en tysk panserbil, i hvilken de blev kørt til Kastellet. Da de kom herud, blev de af SS-folkene sparket ud af vognen, så de faldt ned på jorden og slog sig. Derefter blev de frataget alle deres ejendele, hvorefter de enkeltvis blev ført ned i en celle, hvor de med spark og slag med remme blev mishandlet på det voldsomste; de blev så smidt ind i en fælles celle, hvor de alle besvimedede af mishandlingerne. Nogle dage efter blev de stillet for en tysk standret, hvor hele retshandlingen varede ca. en halv time. De forstod selv ikke noget tysk; der var ingen tolk, de kunne betjene sig af, og ingen forsvarer, de kunne støtte sig til; det eneste, de fik sagt, var, at de var uskyldige i de dem påsigtede gerninger.

Fru Larsen afgav beediget vidneforklaring og hævdede på det bestemteste, at hun genkendte samtlige tiltalte, en af dem som identisk med den mandsperson, der havde klippet hende, de øvrige fire identiske med personerne, der havde generet hende. Samtidig afgav en tysk underofficer vidneforklaring om, at de unge mennesker over for ham i fængslet havde aflagt tilståelse om at have forøvet de handlinger, de nu var tiltalt for. Dommen faldt straks, og ved denne idømtes en af de

tiltalte 4 års fængsel, de øvrige fire unge mennesker hver 2 års fængsel, alle straffe at afsone i Tyskland.

Imidlertid oplystes det kort efter dommens afsigelse, at i alt fald den af de unge mennesker, der var idømt 4 års fængsel, ikke kunne have begået den handling, han var dømt for, idet han på gerningstidspunktet havde været et helt andet sted i byen, og ved energisk arbejde af landsretssagfører Michael Reumert, der gang på gang afvistes af de tyske retsmyndigheder, bl.a. med den motivering, at den slags småtterier kunne man virkelig ikke beskæftige sig med, lykkedes det alligevel at formå tyskerne til at genoptage sagen, denne gang for en krigsret, hvor der både var tolk og forsvarer for de anklagede. Fru Larsen afgav på ny forklaring som vidne, og herunder indviklede hun sig i en række modsigelser, der tydeligt viste, at hun løj.

Den forannævnte underofficer blev også afhørt på ny og måtte nu erkende, at han ikke kunne tale eller forstå noget videre dansk, og at de unge mennesker ikke forstod tysk, og han kunne ikke give nogen rimelig forklaring på, hvordan han havde kunnet modtage en tilståelse fra de anklagede. Krigsretten frifandt med bemærkning om, at begge vidneudsagnene måtte anses for usandfærdige, de unge mennesker, en af dem med den begrundelse, at han ikke kunne have begået forbrydelsen, de fire andre med den begrundelse, at der ikke var ført bevis for, at de tiltalte havde begået de dem påsigtede handlinger. - De unge mennesker havde da siddet i tysk fængsel i 2½ måned. Underofficeren blev senere dømt af en krigsret for falsk forklaring for retten, og nogle tyske soldater, der havde medvirket ved mishandlinger af de unge mennesker i Kastellet, blev ligeledes dømt herfor ved en krigsret.

Umiddelbart nord for jærnsen til Tyskland lå Frøslevlejren., omgivet af en tæt granplantage. Fra Vagttårnet som centrum spredtes de tyve barakker i stråleform. Udover opholdsbarakker var der værksteder, kantine, vaskeri, sygehus og »isolering«sbarakker - det sidste en pæn omskrivning for eneceller.

SS-mændene derimod foretog man sig intet imod, skønt deres delagtighed i mishandlingerne var langt større end soldaternes. Fru Larsen, der af den danske fængselslæge i en erklæring blev betegnet som fræk, afgjort løgnagtig, kynisk demoraliseret, arrogant og overlegen, groft uforskammet, ringe intellektuelt udrustet, liggende i nederste halvdel af det normale og udpræget konstitutionel psykopat af den følelseskolde, selvhævdende, amoralske og asociale type, blev efter befrielsen ved dansk domstol for mened og falsk forklaring i nævnte sag idømt 10 års fængsel.

VIII

Frøslevlejren var blevet bygget i foråret 1944 til brug for tyskerne. Man havde fra tysk side lovet, dels at de af tyskerne arresterede personer, der ellers skulle være ført til Tyskland, fremtidig skulle blive internerede her, dels at de allerede til Tyskland førte danske statsborgere, eller i hvert fald en stor del af disse skulle blive overført til denne lejr. At tyskerne brød også dette løfte, kan ikke undre nogen.

Frøslevlejren var ved en gennem hele lejren ført vej delt i to dele, begge med en række barakker. I barakkerne til venstre, regnet fra indgangen i lejrens sydvestlige hjørne, residerede tyskerne, og her var deres administration, køkken, kaserne m.v. Til højre lå de barakker, hvor dels fangerne - både de politiske og andre - boede, dels værksteder og spisesale var indrettede. Midt i lejren lå en temmelig høj bygning, hvis midterste del var indrettet til vagtstue, arrestlokale og tegnestue, og alle, der skulle ud af eller ind i den indre lejr, hvor fangerne var anbragt, skulle passere den tyske vagt her. I denne bygning, der gik under navnet »Tårnet«, stod øverst oppe en soldat vagt, parat til at skyde, hvis der skulle vise sig det mindste tegn på uro eller uorden mellem fangerne, og oven over hans plads var anbragt en stor projektør til belysning af lejren, når det blev mørkt, for at tyskerne på denne måde kunne holde øje med, at intet ureglementeret skete.

Endelig var på tårnet anbragt en sirene, der kaldte til arbejde, hvile og spisning samt meldte luftalarm. Uden om lejren var der 5 mindre tårne, alle bemandede med en udkigspost, der var forsynet med rekylgevær.

Rundt omkring lejren var der anbragt miner, som lå meget tæt, og blot f.eks. en hare sprang over dem, eksploderede de. Flere fanger prøvede at komme igennem dette minefelt, men kun enkelte lykkedes det for.

I vifteform ud fra det forannævnte »Tårn« lå foruden alle barakkerne, hvor de politiske fanger var anbragt, dels en barak beboet af stikkere, som gemte sig her, fordi de frygtede at leve ude blandt ordentlige mennesker, dels en barak beboet af asociale elementer, som tyskerne havde fået fat i på deres razziaer. Disse var blevet klippet skaldede med en »hanekam« hen ad hovedets midte, så de var lette at skelne fra - som tyskerne sagde - »anständige Leute«; men da tyskerne også af og til klippede politiske fanger på samme måde, var den beskrevne klipning ikke nogen rettesnor for de danske politiske fanger.

Af mere prominente, der har siddet i Frøslevlejren, kan nævnes politiinspektør Møllerup, hvis gode humør og hjælpsomhed var berømt mellem fangerne, oberstløjtnant Johnstad Møller, den kendte sønderjyde lærer Markussen, stabslæge Wøldike, folketingsmand Hoff, kaptajn Bartholdy, overlæge Otto Mikkelsen, kunstnerinden fru Gerda Ploug Sarp o.m.fl.

I en bog, »Kvinder i Bur«, har fru Ploug Sarp fortalt om sine oplevelser i Vestre Fængsels tyske afdeling og i Frøslevlejren.

Efter at have siddet nogen tid i Vestre Fængsel, hvor opholdet i det store og hele formede sig som foran beskrevet under omtalen af kalfaktorerne, blev hun overført til Frøslevlejren. Rejsen hertil varede 32 timer og fandt sted i en gammeldags, snavset vogn. Transporten omfattede 47 mand foruden hende selv, og til disse var der ca. 20 siddepladser. Vognens vinduer var matte med jernstænger, foroven forsynet med en lille lem, der kunne åbnes. Der var også W.C. i vognen, men dette var utroligt griset.

Mændene blev, da de kom til lejren, stuvet ind i en iskold barak, hvor de kom til at ligge på gulvet på nogle ubeskriveligt snavsede madrasser, medens fru Sarp dog i kvindebarakken fik en seng at ligge i.

Mænd og Kvinder spiste i den samme barak, men på forskellige tidspunkter, så de fik ikke lejlighed til at tale med hinanden. Maden var god, men omgivelserne i spisebarakken utiltalende, især var spisegrejerne uappetitlige.

Opvarmningen var ofte utilstrækkelig, bl.a. fordi brændslet var vådt.

Hvad der imidlertid særlig gik fangerne på nerverne, var transporten af medfanger til Tyskland. Ingen vidste sig sikker for næste gang, en transport afgik, at skulle med i denne, og at det kunne betyde døden for de pågældende, var alle klare over.

Oppe i Frøslevlejrens »Tårn«, vågede de kære, grønne mennesker over fangernes ve og vel. De havde deres skydevåben parate - det er altid det sikreste. Men for øvrigt kedede de sig øjensynligt over alle grænser. Hvad man jo ikke skal misunde dem.

Således blev den 15. september 1944 197 af de politiske fanger i lejren deporteret til Tyskland, deriblandt politimestrene Agersted og Simony, læge Knud Nordentoft og overlæge Erik Larsen, der alle døde i tysk fangenskab. Deportationen vakte en voldsom harme i befolkningen, der gav sig udslag i generalstrejke mange steder i landet; man følte sig fra dansk side med rette ført bag lyset med hensyn til formålet med Frøslevlejren. Senere fandt der også jævnligt deportationer fra Frøslevlejren til Tyskland sted, og til sidst regnede man med, at der hver 14. dag foregik deportationer.

Hver anden søndag måtte i lejren internerede ægtefæller og nær beslægtede efter ansøgning mødes i samtaleværelset og tale med hinanden. Oprindeligt havde også forlovede tilladelse hertil, men da der pludselig opstod en forbavsende mængde forlovelser, blev der nægtet forlovede par adgang til således at mødes.

Herefter kunne de kun på afstand, og når vagterne ikke så det, gøre tegn til hinanden. Overtrædelse af forbudet mod at tale »gennem pigtråden« blev strengt straffet med »Einzelhaft« eller endog Tysklands transport, og en ung mand, der ikke straks havde lystret en tysk vagts

ordre til øjeblikkelig fjernelse fra pigtråden, blev endog skudt ned.

Hver 6. uge havde de ret til at modtage breve og pakker, men brevene måtte ikke være på mere end 20 linier à 16 stavelser, og blev selvfølgelig censurerede. De 6 uger forlængede tyskerne af og til med sædvanlig grandezza til 2 mdr. Det skete også, at de internerede fik lov at modtage besøg, men ansøgning om tilladelse hertil kunne først indgives, når man havde været 3 måneder i lejren, og besøgstiden var kun nogle få minutter; da der var tyske vagter til stede for at kontrollere samtalens indhold, var det i høj grad begrænset, hvad man kunde sige.

Til stor gene for de politiske fanger anbragte tyskerne også almindelige forbrydere i lejren, i kvindebarakken således pigebørn, der havde smittet tyske soldater, og andre lignende tvivlsomme eksistenser - »feltmadrasser«, som befolkningen havde døbt dem. Nogle af disse var så utrolig snavsede med deres person, at de ligefrem stank.

Da der begyndte at vise sig smitsomme sygdomme i lejren, lykkedes det nogle af de internerede læger at skaffe vaccine, og mange af de internerede blev herefter - trods forbud fra lejrlædelsens side - vaccineret mod tyfus, difteri m.m. Tyskerne selv foretog sig intet i anledning af sygdommene.

Efterhånden som antallet af fanger steg, blev lokaleforholdene elendige. I mandsbarakkerne kom de således til at ligge i tre etager over hinanden, og luften måtte under sådanne forhold blive forfærdelig.

Fangerne forsøgte på alle måder at holde humøret oppe. De benyttede flittigt det bibliotek, der var blevet oprettet i lejren, holdt foredrag for hinanden, arrangerede konkurrencer, Optog m.v. og gjorde gymnastik. Forholdet mellem dem - her tænkes selvfølgelig alene på de politiske fanger - indbyrdes var udmærket, og da en række af fangerne var i besiddelse af godt humør, som smittede selv deres mest tungsindige kammerater, lykkedes det de internerede nogenlunde at stå prøvelserne igennem.

IX

Som tidligere omtalt blev de mandlige kommunister straks efter deres anholdelse anbragt i Horserød lejren. Lejren er meget smukt beliggende i udkanten af et stykke skov, og de forvarede kunne frit bevæge sig inden for lejrens område og således dyrke kammeratskabet efter eget ønske, ligesom de også kunne drive sport. De havde lejlighed til at

beskæftige sig med, hvad de selv ønskede, herunder ubegrænset ret til læsning og studering.

Et talende bevis på ledelsens liberalitet er, at man tillod de forvarede f.eks. på kommunistiske mærkedage at udsmykke en af samlingshallene med malerier, forherligende kommunismen. Efterhånden skaffede man også eneværelser eller i alt fald 2-sengs stuer til dem alle. De fik lov til at modtage besøg og kunne ugenert og i enrum være sammen med deres nærmeste. Kosten var upåklagelig, og når man fra kommunistisk side gentagne gange har klaget herover, er det ubegrundet. Ved de uanmeldte besøg, der er blevet foretaget i lejren, bl.a. til konstatering af forplejningens bonitet, har det altid vist sig, at denne stod fuldt på højde med almindelig dansk mellemstandskost. De forvarede havde endda tilladelse til at nyde spiritus, såfremt dette var foreneligt med god orden i lejren, herunder mådehold. De anker, der fra kommunistisk side gang på gang blev rejst mod den ansvarshavende leder af lejren, fængselsinspektør Bentzen, har ligeledes vist sig at være aldeles ubegrundede. Man må i denne forbindelse ikke glemme, at det var en meget vanskelig og utaknemmelig post at bestride, bl.a. fordi adskillige af de forvarede var folk, det var meget besværligt for ikke at sige umuligt, at gøre tilpas, selv i et almindeligt borgerligt samfund. I det store og hele må det siges, at den »jævne mand«, blandt de forvarede var tilfreds med de vilkår, lejren bød ham.

En af de forvarede, forfatteren Hans Kirk, blev som disciplinærstraf overført til Vestre Fængsel, idet han dels skabte uro blandt de forvarede, dels skrev breve, der fremstillede forholdene i lejren på aldeles usandfærdig måde. I den anledning gik de øvrige forvarede i sultestrejke, hvilket dog ikke betød så meget, da de havde den dem udefra tilsendte ekstraforplejning at falde tilbage på.

En gruppe af de forvarede begyndte i december 1941 at undersøge mulighederne for en flugt. På grund af det store vagtmandskab og den udmærkede indhegning stod det dem klart, at den eneste vej ud i friheden ville være gennem en tunnel under pigtråden. De besluttede sig til på denne måde at forsøge at genvinde friheden og udarbejdede først en arbejdstegning. Derefter lavede de i hjørnet i et værelse i en af barakkerne, hvor de sov, en lem i gulvet, således at de kunne komme ned i det rum, der var mellem jordens overflade og gulvbrædderne, hvilket var 60 cm højt, idet barakken var bygget på et betonfundament

Frøslevlejren var særdeles vel indhegnet - både med pigtråd og miner. Og spærringen ændrede selvsagt ikke karakter, da lejren blev til Fårhuslejren, og patrioterne gav plads til landssvigerne. Det er et par af disse sidste, som ses på billedet. De har meget at tale om - og overveje!

Langt mere idyllisk end Frøslevlejren i det karrige nordslesvigske Gramse sogn lå Horserød lejren oppe i det smilende Nordsjælland. Også bygningerne selv, som stammede fra tiden efter forrige krig, så helt anderledes venlige og indbydende ud. Men isoleringen var den samme. Pigtråd, hist og her miner og så en bevæbnet vagtstyrke sørgede for, at ingen fange skulle tage fejl af stedet.

og ikke direkte på jorden. Lemmen var anbragt således, at en seng stod over den og en kommode skjulte udsigten til den.

Da der netop på dette tidspunkt var forskellige bygningsarbejder i gang i lejren, ved hvilke i øvrigt de forvarede hjalp til, og da disse kunne færdes overalt i lejren, var det ikke vanskeligt for dem, uden at det så mistænkeligt ud, at få fat i skovle, save og afstivere til tunnelen, ligesom heller ingen af vagtmandskabet på dette tidspunkt fandt noget mærkeligt i, at de forvarede gik rundt med et stykke værktøj. Da selve arbejdspladsen selvfølgelig var noget kneben, var det nødvendigt at save skafterne på de skovle og save, man brugte til arbejdet, kortere.

For at undgå, at vagtmandskabet skulle høre støjen fra arbejdet, førtes der altid en højroset diskussion i værelset, hvor lemmen var anbragt, af de kammerater, der ikke i øjeblikket deltog i udgravningen.

Efter flere måneders ihærdig gravning var det lykkedes at få tunnelen færdig. Denne var 19 m lang og $\frac{3}{4}$ m i højde og bredde, og man havde i lejrens depot fået fat i elektriske pærer og ledninger, hvilke sidstnævnte kunne føres op til en stikkontakt i barakken, således at gangen kunne oplyses. Gangen udmundede på den anden side af pigtråden ude i skoven. Udmundingen var godt camoufleret med kviste, og desuden var der lagt en måtte med jord over hullet, og på måtten var der plantet et lille træ. Udgangen var så

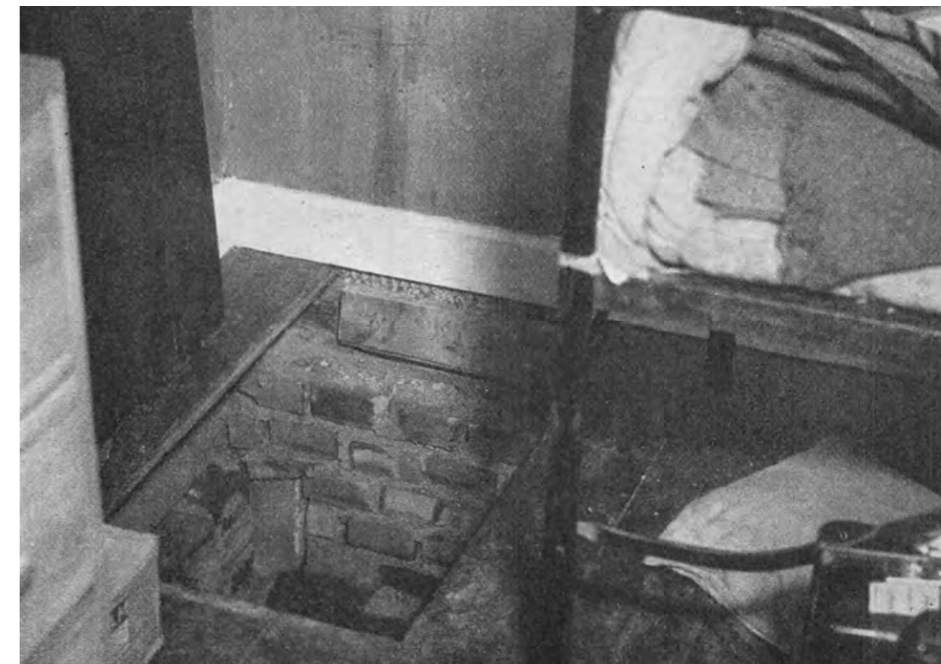
For at skaffe sig overblik over den ofte lidt anspændte situation, som også kunne opstå i Horserød lejren, hvis herrefolket ikke havde et øje på hver finger, var der bygget et »Tårn« med plads til geværstand - og til en mand, som vidste, at førerens og Stortysklands sikkerhed afhang af ubetinget lydighed »bis in den Tod hinein«.

godt skjult, at man ikke ville kunne finde den, hvis man ikke på forhånd vidste, hvor den var. Natten mellem den 9. og 10. juli 1942 iførte en del af de forvarede sig deres civile tøj, og for ikke at få dette snavset til gled de på maven gennem tunnelen med sække under sig. Vagterne opdagede imidlertid pludselig, at nogle af de forvarede befandt sig uden for pigtrådsspærringen, og slog alarm. I alt lykkedes det kun 5 at slippe bort denne aften, og af disse blev endda 3 fanget umiddelbart efter, deriblandt folketingsmand Martin Nielsen. Fra lejrens ledelses side troede man, at disse var sluppet ud enten ved at kravle over pigtrådshegnet eller ved at komme ud gennem en af dørene, som muligt ved en forglemmelse ikke havde været aflåset, hvorfor man ikke foretog indgående undersøgelse af terræn og barakker straks. Men da det opdagedes, at yderligere en af de forvarede, Eigil Larsen, der var de forvaredes talsmand over for myndighederne, forsvandt næste nat, blev politiet tilkaldt, og en omfattende undersøgelse blev nu iværksat. Lemmen, der lignede en reparation af gulvbrædderne, blev ikke fundet straks, men da man havde mistanke om, at der var en underjordisk gang netop fra den barak, hvor gangen begyndte, brød man gulvet op et tilfældigt sted, kravlede ind under dette og fandt derved både gangen og lemmen.

Blandt de forvarede var også læge Kern. Da tyskerne forlangte denne og en anden forvaret udleveret til afhøring, fandt de danske myndigheder det klogest at samtykke heri og gav ordre til udleveringen. Lejrens ledelse gav herefter de forvarede meddelelsen herom samt om de grunde, der havde ført de danske myndigheder til ordrens udstedelse, og endelig om de sandsynlige konsekvenser, en nægtelse af udleveringen ville have medført. Da fængselsvæsenet ikke ønskede at foretage udleveringen, kom et hold danske politibetjente til lejren for at hente de pågældende. De forvarede havde imidlertid vedtaget, at de ville søge at forhindre eller i alt fald besværliggøre afhentningen, og havde i den anledning delt sig i 2 hold, der stod eller sad i en rundkreds uden om hver af de 2 kammerater, der skulle afhentes. Da ingen af dem var til at formå til at flytte sig godvilligt, måtte politibetjentene bære hver enkelt bort og over i de andre barakker, før de kunne få afhentet de 2 personer, der skulle udleveres. Til større håndgribelighed kom det ikke, men en af betjentene blev dog sparket i hovedet med en træsko.

Da lejren den 29. august 1943 blev besat af tyskerne, lykkedes det

Nedgangen, i barakken til den lange, underjordiske gang, som kommunisterne havde gravet for at slippe bort.

Gangen selv, vel afstivet og belagt med tæpper fra sengene, så fangerne ikke under arbejdet skulle få tøjet fuldt af jord - og derved opdages.

Og her er et fikserbillede. Hvad findes der i den grønne skov, hvor der slet ingen røvere er?

Svar: En kommunist - eller flere - som om et øjeblik dukker op af hullet!

98 af de forvarede at undslippe. De kastede borde, stole, sengetøj m.v. op på pigtrådshegnet og kom på denne måde bort. Det danske fængselspersonale, der var til stede, forholdt sig i denne anledning passivt.

Efter at kommunisterne var blevet ført til Stutthof lejren ved Danzig, internerede tyskerne i begyndelsen af september 1943 i lejren i Horserød en stor del af de personer, som de den 29. august og dagene derefter havde arresteret. De internerede var næsten alle folk, der indtog fremtrædende stillinger eller i øvrigt var velkendt i det offentlige liv, såsom professorer, bl.a. studenterforeningens ledende senior, professor Niels Nielsen og professor Hal Koch, sagførere, læger, bl.a. professor Warburg, kunstnere, kendte mænd fra erhvervslivet, politikere, præster, bl.a. pastor Gunnar Engberg, m.m.

Efter at disse internerede i løbet af nogen tid næsten alle var blevet løsladt, blev lejren benyttet til internering af her i landet arresterede jøder, indtil disse blev ført til Tyskland, og derefter blev lejren benyttet af tyskerne som almindelig koncentrationslejr.

X

Selvfølgelig forsøgte frihedsbevægelsen adskillige gange at befri politiske fanger. Den 20. marts 1944 ved 22-tiden blev der således foretaget angreb på arresten i Kong Hansgade i Ålborg. Der blev ringet på arrestens hovedindgang ud mod Kong Hansgade, hvilken indgang tillige benyttedes af arrestforvareren som adgang til hans private lejlighed. Arrestforvareren gik til døren og spurgte uden at lukke op, hvem det var. En kvindestemme svarede da, at hun gerne ville tale med arrestforvareren, og da denne hørte, at det var en kvinde, det drejede sig om, åbnede han uden betænkelighed døren; men i samme øjeblik væltede en halv snes mand, nogle af dem med tørklæder for ansigtet, ind i gangen. En af mændene satte en maskinpistol i siden på arrestforvareren og drev ham ind i hans private lejlighed, der lå til venstre for indgangen, og her blev han sammen med sin hustru og datter holdt i skak. De øvrige angribere var imidlertid med revolvere i hænderne styrtet videre ad gangen og tværs gennem bygningen ud i arrestgården, hvortil vagtlokalet stødte ud.

Vagtmandskabet, der var blevet alarmeret ved støjen fra angribernes indtrængen, styrtede i det samme ud i gården, hvor de modtog de indtrængende med en salve.

de set det, spurgte, hvad det var, han havde stukket i lommen. Drengen trak bladet op af lommen, men således, at nedstrygeren faldt ud og blev nede i lommen, hvad betjenten ikke opdagede. Da drengen og den kammerat, han delte celle med, var blevet alene, begyndte de at save vinduestremmerne over, men særlig hurtigt gik det ikke, idet de kun kunne save, når en flyver fløj hen over arresten og lavede spektakel, eller når der var larm ude på gangen bag celledøren.

Revnen i tremmerne blev imidlertid, efterhånden som arbejdet skred frem, mere og mere synlig, og noget måtte gøres for at skjule den. Da de en dag var på gårdtur, »kom de til« at slå en rude i stykker. En ny rude blev omgående sat i, og drengene tog nu noget af det våde kit, blandede det med tusch, så det fik samme farve som tremmen, og puttede det i revnen, de havde frembragt, således at den blev skjult. Da den første tremme var savet over, savede de et hak ind i stumpen, der sad fast i vindueskarmen, og et hak op i tremmen, således at de kunne presse en kile ind og få tremmen til at sidde fast om dagen. Om aftenen skulle de prøve, om de kunne komme igennem hullet. De var i udgangspåklædning, skønt de efter ordre hver aften ved sengetid skul-

Gennem det nærmeste gittervindue var det, at Churchill-Klubbens uimponerede medlemmer foretog deres natlige eskapader fra Kong Hansgades Arrest, efter at en af jernstængerne først var filet over.

le aflevere deres benklæder til en fængselsbetjent. Benklæderne, de afleverede, hørte imidlertid til deres daglige tøj, men benklæderne til deres pæne tøj, var der ingen, der havde tænkt på, at de også skulle aflevere, skønt også disse beroede i cellen. Den første, der krøb ud, kom godt igennem og satte sig på halvtaget uden for vinduet for at vente på den anden. Da denne skulle igennem hullet, blev han imidlertid på grund af tykkelse siddende fast, og ligegyldig hvad man gjorde, kunne han hverken komme frem eller tilbage. Den af drengene, der var kommet igennem, kunne ikke lade være med at more sig over den komiske situation, og da det ikke var muligt for ham at få kammeraten ud gennem åbningen, måtte han puffe ham tilbage i cellen, hvorved drengen forstuvende sin arm.

Den næste dag byttede de med arrestforvarerens tilladelse celle med to andre drenge, der var tyndere, og den næste nat ved 2-tiden gled disse to drenge ud af vinduet, mavede sig frem over et tag og hen på fængselsgårdens ståltrådsnet. Medens de kravlede over det knirkende net, gik en dør op i arrestbygningen, og en fangevogter kom ud og gik rundt i arrestforvarerens gård. Drengene lå musestille i 1½ times tid, og da de til sidst syntes, at alt var roligt, kravlede de videre hen over et pigtrådshegn, sprang ned i arrestforvarerens frugthave, over en hæk og gik sig så en aftentur i byen som frie mennesker. Nogle timer senere vendte de tilbage og krøb igen ind i cellen ad samme vej, som de var kommet ud, og efter at have sat tremmen fast i vinduet, så ingen kunne se, at de havde været ude, lagde de sig til at sove.

Lige før drengene var blevet anholdt af politiet, havde de planlagt ødelæggelse af to tyske Fokker maskiner, der stod på en lille flyveplads langt ude i den vestlige del af byen. De besluttede sig til, at denne plan passende kunne realiseres nu, og en af de første nætter herefter kravlede de igen ud af cellevinduet som foran beskrevet, gik igennem byen til flyvepladsen, kravlede over noget pigtråd, der var omkring denne, gik forbi nogle slumrende tyske barakker, mavede sig frem over en åben mark og nåede så de to hangarer, hvor flyvemaskinerne stod. Til at brænde maskinerne af med havde de medbragt en flaske celluloselak, som en af dem havde fået ind i cellen til brug ved bygning af en svæveflyvemaskine, og som brændte lige så godt som benzin; men da de var kravlet hen over marken med flasken i den ene hånd, var de kommet til at spilde indholdet, så flasken til deres store skuffelse var

tom, da de skulle til at anvende den; så måtte de vende tilbage til arresten med uforrettet sag.

Næste aften sad tre af drengene i cellen med den oversavede tremme, og om natten krøb de alle tre ud efter først - som de gjorde, hver gang de foretog sig en udgangstur, - at have lagt en lille seddel på bordet i cellen, hvorpå stod: »Ring til 3222, før I ringer til politiet, så kommer vi straks tilbage«. Ved denne lejlighed satte de ild på en bil ved de tyske garager i Sankelmarksgade lige over for en tysk vagtpost. En anden aften gik drengene ud og besøgte deres forældre, som fik et helt chok, da de så dem; først ved 4-tiden om morgenen gik de tilbage til arresten; men inden de kravlede ind i cellen, plukkede de nogle pærer af et af arrestforvarerens bugnende pæretræer, og den næste morgen bød de denne en af hans egne pærer at spise, uden at han selvfølgelig vidste, at pæren stammede fra hans egen have.

Aften efter aften gik de således ud; dels besøgte de forældrene, som trakteredede dem med alle mulige gode sager, dels saboterede de værne-magtens ejendom, startede bl.a. en tysk bil og kørte den ud i havnen, dels gik de i biografen til 9-forestillingerne.

På en af deres sidste ekspeditioner fortalte de forældrene, at de på deres »udflugt« havde saboteret en lille smule - bare ganske lidt -, og man drøftede så, at man måtte se at skaffe dem til Sverige, hvorfra de ville videre til England.

På deres nittende natlige udflugt ødelagde de først en tysk bil. Glæden over friheden manifesterede sig i dette tilfælde så kraftigt på bilen og dens kølerkappe, at denne - som det hedder i en af de unge mennesker selv udgivet bog om »Churchill-Klubben« - kom til at ligne en slukøret hund. Derefter aflagde de et besøg hos forældrene, hvor man sang nationale sange og drøftede flugten til Sverige. Da de ved 4-tiden om morgenen slentrede »hjemad« mod arresten, blev der pludselig blæst luftalarm. De smuttede ind ad en gadedør, da to betjente pludselig viste sig og bad om at se deres legitimationskort, som de selvfølgelig ikke havde. De opgav nogle opdigtede navne og adresser, men betjentene, hvis mistanke var vakt, tog dem med på politistationen, hvor deres identitet blev fastslået. At politiet var ved at tabe både næse og mund, da det blev opdaget, hvem de var, er ikke til at forundre sig over. De blev omgående ført ud i arresten og indtil videre anbragt i dennes badeværelse, hvor de om natten måtte skiftes til at sove i bade-

Horsens Tugthus. Ikke nogen indbydende bygning - undtagen for sabotører, der planlæggeret kup til kammeraternes befrielse!

karret. Efter at det var blevet opklaret, hvad sabotage de unge mennesker havde lavet, medens de på egen hånd havde taget udgangstur fra arresten om natten, blev de ved tysk krigsret idømt 20, 15 og 5 års fængsel, medens den, der havde smuglet klingens ind i Arresten, fik 1½ års fængsel ved dansk domstol, og faderen, som de havde besøgt, og som ikke havde anmeldt det til politiet, fik 6 mdr. fængsel, ligeledes ved dansk domstol. Alle straffe blev afsonede i dansk fængsel med undtagelse af de to unge menneskers, der havde fået den højeste straf; disse måtte afsone de første 6 måneder i et tugthus i Tyskland; resten af fængselstiden tilbragte de i fængslet i Horsens.

Fra Horsens Tugthus lykkedes det at befri samtlige dér ved udgangen af året 1944 hensiddende politiske fanger. Omkring den 20. december 1944 fik nogle af de dér forvarede politiske fanger et praj om, at der var lagt planer for deres befrielse, og den 30. samme måned fik de i middagspausen besøg af fængselspræsten, som stak et par pistoler til dem og sagde, at aktionen til deres befrielse skulle finde sted, medens de var på gårdtur. De begyndte selv straks forberedelserne, idet de barberede sig og brændte papirer og breve. Da kakkellovnen var indrettet til påfyring udefra, kunne de ikke benytte denne hertil; men på

en stribe cementgulv omkring kakkelovnen lavede de et bål, og uden at opsynet opdagede det, fik de brændt, hvad de ønskede. Kl. 14,30 begyndte gårdturen, som skulle vare ½ time. Den gård, de gik i, lå mellem fængslet og ringmuren og var omgærdet af et lavt trærækværk. En fængselsbetjent var posteret inde i gården, og tre andre - den ene bevæbnet med pistol - var posteret uden for, men således, at de kunne holde øje med fangerne, der i øvrigt den dag selvfølgelig havde taget sko på, skønt de ellers plejede at gå med træsko, en omstændighed, som dog ikke syntes at forundre betjentene. Aftenen forinden var et stærkt hegn af trådvæv, som omgav ringmuren, blevet klippet over ud mod en ubefærdet markvej og på ny ganske løst hæftet til stiverne, så det nemt kunne løftes af igen. Præcis kl. 14,45 lød det aftalte tegn til befrielsen - et bump mod muren. Det var en stige, der stødte imod, og to mand dukkede op over murens kant og rettede deres maskinpistoler mod betjentene, der stod i nærheden, samtidig med at 3 af fangerne i en fart kom over det lave rækværk for at tage sig af de øvrige betjente, som de holdt op med revolvere.

En af disse forsøgte at undløbe og nåede også porten; men i farten kunne han ikke klare nøglehullet, og et øjeblik efter havde han en pistol i ryggen og fik ordre til at følge med. En anden betjent nåede at fløjte i alarmfløjten og forsøgte at trække revolveren, men fik så et kæbestød og brækkede i faldet en arm. En tredje betjent, der var kommet til, forsøgte også at løbe, men opgav det, og en af fangerne stak nu en shagpipe, der skulle agere revolver i siden på ham, idet man spurgte ham, om han ikke var en god dansk mand, hvad han højt og helligt bedyrede. Nu var samtlige tilstedeværende vogtere uskedeliggjort og blev holdt i skak af de to frihedskæmpere på muren. Stigen blev så trukket op og sat ned igen på den indvendige side af muren, og fangerne kom nu op på muren, og ved hjælp af et reb, fastgjort til stogens øverste trin og hængende ned ad murens udvendige side gled de ud i friheden så hurtigt, at de næsten faldt over hinanden. Uden for fængslet var posteret en række bevæbnede frihedskæmpere ved murens to hjørner for at holde eventuelle betjente eller fanger, der ville prøve på at forhindre undvigelsen, op.

Uden for trådhegnet holdt der en C.B.U.-ambulance vogn, som fangerne kravlede ind i, efter at de først havde fået deres frakker, som man i forvejen havde hentet i deres respektive hjem, på, så man kunne

skjule den blå fængselsjakke.

Selve befrielsen tog ikke mere end 5 min., og nøjagtig et kvarter efter at frihedskæmperne var hoppet af vognen uden for fængslets mur, blev de befriede fanger - i alt 15 - i et fabrikskvarter i Horsens sat ud af vognen og af stedkendte mænd bragt i sikkerhed. En halv snes dage efter kunne de alle forlade Horsens. På banegården traf de tilfældigt en fængselsbetjent, som genkendte dem og ønskede dem lykke på rejsen.

Også fra Nyborg Statsfængsel lykkedes det at befri en række politiske fanger, bl.a. 20 sabotører, der truedes af snarlig overflytning til tysk koncentrationslejr.

Modstandsbevægelsens organisation i Nyborg kom i forbindelse med fængslets viceinspektør og vagtkommandør, som begge straks erklærede, at de ville medvirke til disse fangers flugt, skønt de selvfølgelig begge vidste, at det for dem var et yderst risikabelt forehavende.

Den 11. februar 1945 ved 17-tiden ankom en bil til statsfængslet og blev modtaget i Porten af den forannævnte Vagtkommandør, der sammen med Viceinspektøren var indviet i alle Planens Detailler. Samtidig havde Viceinspektøren foranlediget, at de 20 politiske Fanger,

Vridsløselille gør - trods alt - et venligere indtryk end Horsens. Men derfor kan det jo være lige nødvendigt at tage sig af de patrioter, som spilder tiden med at sidde inden for murene.

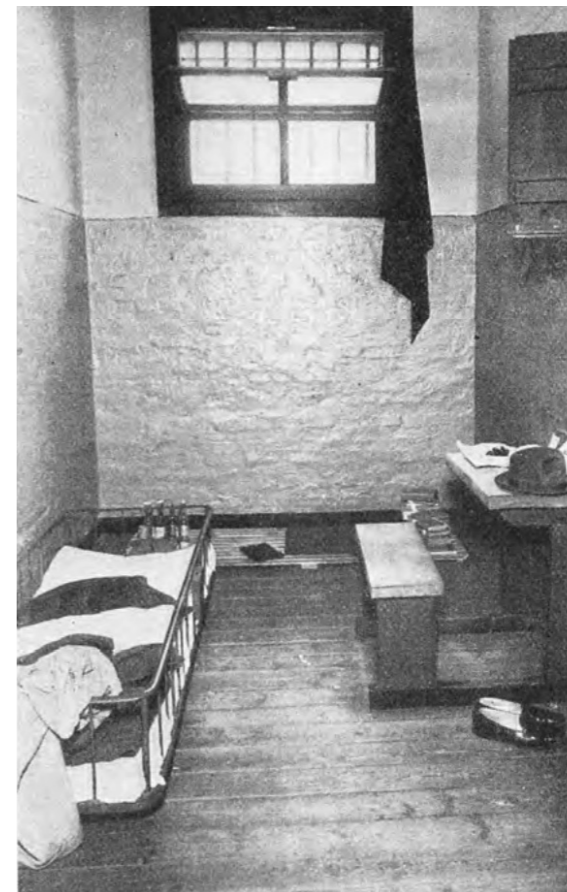

der skulde befries, »tilfældigt« var opstillede til parade for sig i en af fængslets fløje. Frihedskæmperne var imidlertid kun lige kommet ind på vagtkommandørens kontor, før alarmklokkerne trådte i funktion, idet den del af frihedskæmperne, som havde til opgave at holde vagten uden for fængselsporten op, uberegneligt var blevet observerede indefra. Maskinpistolmundingerne overtalte imidlertid samtlige fængselsbetjente til at holde sig i ro, selv om en særlig energisk mand måtte slås ned. Vagtkommandøren fulgte nu nogle af frihedskæmperne over i den fløj, hvor de politiske fanger var opstillede, og her blev samtlige tilstedeværende betjente gennet ind i en af cellerne ved hjælp af maskinpistolerne. De politiske fanger stormede nu ud, og alle fængselsdøre blev omhyggeligt låsede udefra, således at alarmering af Gestapo indtil videre var udelukket. Foran fængselsporten ventede en række biler, hvori de implicerede fængselsfunktionærer og de tyve fanger blev puttet ind, hvorefter fangerne, hvis fængselspåkledning skulle skjules, og som i øvrigt ville se lidt for mystiske ud, hvis de midt i vinterens hjerte færdedes uden overtøj i fri luft, iførte sig frakker, hatte og halstørklæder, som frihedskæmperne havde medbragt. Bilerne kørte straks mod Odense, og da man frygtede for, at Gestapo allerede kunne have omringet byen, stoppede de op ca. 5 km fra bygrænsen, og ad plørede markveje gik de befriede i forskellige flokke videre til fods, enkelte endog på strømpefødder. To og to, og hvert par kun ledsaget af en enkelt mand, begav de sig til en række odenseanske gadehjørner, hvor hvert sted to hidtil udenforstående mænd ventede for at føre hver sin forhenværende fange til sit hjem. Nogle dage senere førtes de befriede patrioter til mere betryggende opholdssteder, spredte over hele landet.

Også fra Statsfængslet i Vridsløselille lykkedes det nogle - i alt 18 - politiske fanger at flygte. De havde fået overtalt en fængselsbetjent til at hjælpe sig, og denne samlede nu de nævnte fanger og formerede heraf et hold, der angaves at skulle på gårdtur. De gik ned til bagporten, og her fortalte man usandfærdigt portneren, at tyskerne var ved hovedporten og ville have de politiske fanger udleverede, og da portneren troede på rigtigheden heraf, lod han dem løbe. Blandt de således undslupne var kommunisten søfyrbøder Richard Jensen. Kun een af de politiske fanger ville man ikke have med på flugten, den i den såkaldte terrorsag domfældte Longfors, uvist af hvilken grund.

Modstandsbevægelsen forsøgte også at befri fanger, taget af Gesta-

Billedet viser en Celle i Kolding Arrest. Man aner ikke, at der natten i forvejen er sket en dristig flugt herfra. Arrestanten, Gustav Lumbye, der sad i den tyske afdeling, dømt efter attentatet mod Højskolehjemmet, havde fået løsnet skruerne ved dørlåsen således, at han kunne trække døren ind, mens låsen blev siddende i låsehullet. Da han var kommet ud, lykkedes det ham at tilvende sig en militærjake med gradstegn som obergefreiter i luftvåbnet, et par lange støvler samt en pistol, foruden en marineuniform. Således vel udrustet var hans næste aktion den at få fat i nøglen. Også det lykkedes, og derefter befriede han fangen Carl Rasmussen, der sad i cellen lige nedenunder hans egen, sigtet for tyveri af sprængstoffer. I al stilhed fjernede de sig fra arresten og forsvandt sporløst. Et enkelt spor efterlod de sig dog: 3 dage senere, den 4.8.1943 stod en tysk værnemagtsbil i en skov uden for Odense, ødelagt ved en ildspåsættelse, som man senere kunne konstatere skyldtes de to dristige patrioter.

deling, at flygte. Han så lejlighed til at slå en tysk soldat ned, hvorefter han tog hans uniform på, og i denne forklædning slap han ud.

XII

Nogle af de ved tyske domstole her i landet dømte patrioter afsonede vel i danske fængsler eller i det ovenfor omtalte i Horsens indrettede særlige tugthus, mens andre førtes til afsoning i fængsler og tugthuse i Tyskland eller til tyske koncentrationslejre. Forholdene disse steder behandles andetsteds i nærværende værk, men at bare udsigten hertil kunne fylde de politiske fanger med skræk og bæven, vil man forstå, når man hører, hvordan en dansk arbejder, der kun gjorde krav på at få sin kontraktmæssige løn for sit arbejde i Tyskland, blev behandlet.

Den pågældende, hvis Navn er Willy Johansen, var den 25. novem-

ber 1942 i den i øvrigt berygtede Café »Tosca« i Frederiksberggade kommet i samtale med nogle danske nationalsocialister, der i cafeen henvendte sig til ham og beskyldte ham for at være stikker for det danske politi. De var vidende om, at Johansen et par dage forinden havde anmeldt til dansk politi, at de nævnte nazister havde talt om at ville genere en jøde, der havde forretning på Købmagergade. Nazisterne gav sig under samtalen til at forherlige Tyskland, og Johansen fortalte dem så, hvad han som arbejder havde oplevet dernede. Han var blevet hvervet til akkordarbejde på en fabrik i Leipzig, men da han kom derned, fik han timebetaling og kun 68 pfennig i timen. Han opsigde sin kontrakt, men fik så påbud om, at han ikke måtte forlade byen. Dagen efter blev Johansen sammen med 14 andre ført til en fabrik, hvor en dansk tolk sagde, at til denne fabrik, der var stærkt bevogtet, kom alle kværunter, og hvis de lavede vrøvl, blev de internerede. Da Johansen stadig kun fik timebetaling, omend her dog 80 pfennig i timen, besluttede han sig til at komme væk, og han og en kammerat, der hver havde fået udbetalt et forskud på 5 mark, så en dag deres snit til at få fat i deres pas, som sammen med de andre arbejderes lå på et skrivebord, de passerede. Da de endvidere havde skaffet sig en passerseddel, rejste de til Hamborg, hvor Johansen arbejdede i 3 mdr.; men forholdene blev efterhånden uudholdelige, fortrinsvis på grund af den dårlige mad og den lange vej - ikke mindre end 38 km fra logiet og til hans arbejdsplads. Johansen udeblev nogle dage fra arbejde, men blev nu anholdt og som en straffeforanstaltning anbragt 3 uger i en koncentrationslejr ved Bremen.

Da han ankom hertil, stod der en SS-mand på hver side af indgangsdøren, og Johansen - ligesom i øvrigt de andre, der skulle anbringes i lejren - blev kaldt svinehund og slået med gummiknipler. Nogle, der tidligere havde været i lejren, fik særlig mange slag og blev bidt af schæferhunde. De blev alle kommanderet ind i spisesalen, hvor de fik ordre til at lægge sig på maven på gulvet, og en SS-mand gik derefter oven på dem, idet han samtidig smed vand på dem, og hvis nogen drejede hovedet, fik de en hæl i nakken. Det var vinter, og det skete jævnligt, at de om natten blev jaget op af deres senge og måtte løbe rundt i sneen uden om 3 barakker i det bare nattøj, idet de samtidig skulle holde et vandfad fyldt med vand i hænderne; hvis de spildte noget, fik de klø.

Nazisterne morede sig også med om natten at jage dem ud af sengene og ned under disse, hvorefter de slog dem med lange gummiknipler. Det var forbudt, hvis de ikke kunne spise deres madration, at give denne til en kammerat, og da Johansen engang havde fået noget af en anden fanges madration, og dette blev opdaget af en SS-mand, greb vagten ham i nakken og væltede ham baglæns ud af barakken, således at Johansen slog hovedet mod stengulvet, hvorefter SS-manden med knæet skubbede Johansen ind i et værelse i en anden barak, hvor der sad 4 tyskere, og hvor Johansen, blev beordret til at tage benklæderne ned og lægge sig over en stol.

Johansen, der tidligere havde set en SS-mand slå en polak, der hvilede sig lidt, ihjel med en skovl, tog straks benklæderne ned, og han blev nu slået med en granstav. Da han havde fået 8 slag, sprang han op, dels fordi stolen var gået i stykker, dels på grund af de ulidelige smerter. Nu sagde imidlertid en anden tysker, at han også ville slå Johansen, der fik ordre til at lægge sig over en anden stol. Sidstnævnte tysker gav ham nu yderligere 6 slag med en stok. Medens alt dette skete, havde der stået to store bidske hunde ved Johansens hoved og knurret. Johansen, der næsten var helt vild af smerter, forsøgte nu at løbe, men en af tyskerne gav hundene et tegn, hvorpå de løb efter ham og bed ham i armene og kønsdelene. Johansen sparkede efter den ene hund, og en af tyskerne for nu løs på ham og slog ham med en gummiknippel. Johansen turde af frygt for hundenes angreb ikke løbe mere, og tyskerne pågreb ham derefter og beordrede ham til en ordentlig løbetur, hvorpå han idømtes mørk arrest i 24 timer. Johansen, der ved Københavns Byret var tiltalt for udspredelse af usandfærdige rygter om forholdene i det tredje rige, afgav forannævnte forklaring til en dommer i Københavns Byret, hvilken omgående foranledigede en afskrift af Johansens forklaring tilstillet de herværende tyske myndigheder med forespørgsel, om Johansens forklaring kunne være rigtig. Da Johansen var på fri fod og hans virkelige bopæl ukendt for både tyskerne og de danske myndigheder, kunne forespørgslen ikke indebære nogen fare for ham. 2½ Måned senere indløb følgende karakteristiske skrivelse fra de herværende tyske myndigheder:

»Von einer Weiterverfolgung der Angelegenheit kann abgesehen werden. Es ist Johansen im eigenen Interesse zu empfehlen in Zukunft die Redereien zu unterlassen«.

Som man vil se, indeholder svaret ikke engang en benægtelse af Johansens fremstilling af forholdene i nævnte lejr, og bedre erkendelse af de herværende tyske myndigheders kendskab til de forfærdelige forhold - endda i en af de »milde« koncentrationslejre i Tyskland - kan vel næppe fremskaffes.

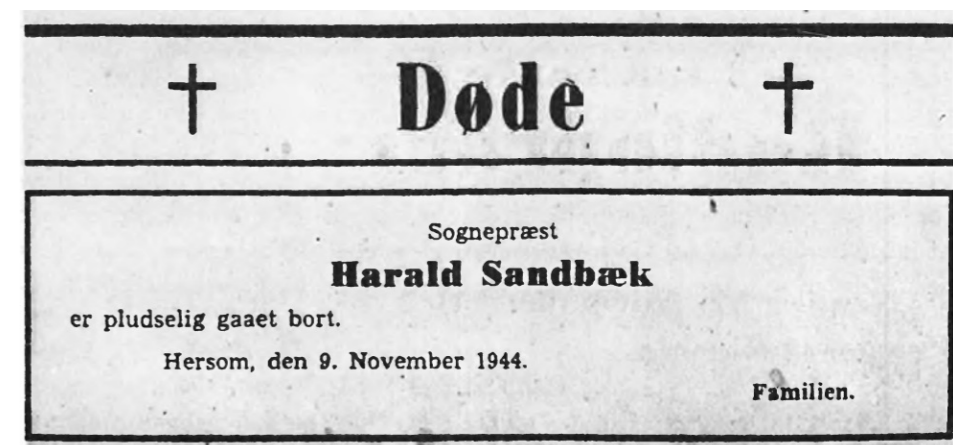
Glimt af livet inden for murene

Af sognepræst Harald Sandbæk

At give en almen fremstilling af, hvorledes det er at være i tysk fængsel, er næppe muligt. Sagen er nemlig den, at dels var behandlingen meget forskellig fra tid til anden og fra sted til sted, og dels kunne man ikke engang være sikker på, at samme »forbrydelse« medførte samme behandling på samme sted. Man kunne tværtimod meget snarere være sikker på, at der hos Gestapo ingen faste regler var. Det var ganske simpelt et led i hele terroren, at ingen på forhånd skulle have nogen mulighed for at regne ud, hvad der ventede ham.

Nedenstående skildring er hentet fra Christiansgade Fængsel i Århus efteråret 1944. Stort set er den vist ret typisk for behandlingen på dette tidspunkt af besættelsens historie.

Det begyndte jo med en arrestation. Den kunne som alt andet falde meget forskelligt ud, men ofte var de folk, der var ude efter os, meget ubeherskede, måske ventede de væbnet Modstand. Det gav så den reaktion hos dem, at de optrådte råt og brutalt, når de havde fået tag i os, en reaktion,

Trist - for Gestapo - at dødsannoncen var falsk!

som var så meget mere forståelig, som de fleste var rå af naturen.

Når det lykkedes dem at tage så mange, som de tog, skyldtes det to ting, dels deres stikkersystem, dels det, de fik oplyst ved hjælp af deres tortur. Man kan roligt sige, at uden de to ting havde de ikke fanget en tiendedel af dem, de fik i deres magt.

Så snart de havde overrasket os, blev man selvfølgelig bundet efter alle kunstens regler. Man mærkede straks, hvem man var faldet i hænderne på, både på den behandling, man fik, og på de udtalelser, de kom med.

Da den gruppe, jeg tilhørte, blev taget på Hadsten Højskole, gik turen efter tilfangetagelsen til Århus, til daværende hovedkvarter på Århus Universitet. Her blev vi forhørt, fotograferet o.s.v. og fik at vide, hvad de tænkte om os, og hvor mange, eller rettere hvor få sure sild vort liv nu var værd, og at ens eneste chance var omgående og uforbeholden bekendelse af alle synderne, samt at de nok skulle få sandheden ud af os.

Langt om længe endte man i cellen ovre i Christiansgade Fængsel. Efter al deres hundsen og skubben og slag var det sikkert sådan, at cellen for de fleste betød det første trøstende moment. Så var man da alene et øjeblik. Jeg tror, at de fleste åndede lettet op, når døren lukkede med et lille smæld. Man kikkede lidt på denne dør, som kun havde håndtag på den ene side, og man tog lokalet i øjesyn og konstaterede, at det kunne have været meget værre. Der var bord og bænke, ganske vist en bænk uden rygstød og fasttømret til bordet og dette igen fasttømret i muren. Men sidde kunne man da (- at der senere kom en tid, hvor man dårligt kunne »sidde«, tænkte man ikke på den første aften -). Der var endvidere en lille snavset kumme i hjørnet af cellen og oven i købet vand at få. På væggen hang en meget simpel hylde, hvor man kunne anbringe de få personlige effekter, man havde fået med, - hvis man da havde fået noget med. Endelig var der en plakat på væggen, der anbefalede en på det mest indtrængende ikke at synge eller fløjte eller kikke ud ad vinduet. Hvorledes man skulle komme til at gøre det sidste, nåede jeg aldrig at finde ud af. Det sad nemlig i en højde, der hindrede ethvert forsøg, og ingen genstande var for hånden til at slæbe hen, så man kunne nå derop. Udenfor hylede fængslets personale op. Det hører jo nu til tysk kultur, at ordrer skal gives med ville og uciviliserede brøl.

Morgenrengøringen besørgedes selv sagt af fangerne - og når aftenen

kom, blev »sengen« (der om dagen sad slået op mod væggen) taget ned. En soldat kom ind og beordrede fangen til at tage imod sengen, når han udløste låsen. Havde man været ude for mishandling, var det ikke behageligt at skulle gøre dette; men hvis man tabte sengen, som jeg gjorde det en gang, skabede vogteren sig som et vildt dyr.

I sengen lå et par tæpper så snavsede, at det trods enhver beskrivelse. Der var ingen lagener, men - hvis man var heldig - var der mulighed for ved en eller anden lejlighed at få et delvis rent lagen. Det syntes faktisk ganske tilfældigt, om det opnåedes - sådan som alt syntes tilfældigt, hvor Gestapo rådede.

Kosten var elendig. Om morgenen noget lunkent vædske, som skulde kaldes kaffe. Der var selvfølgelig hverken kaffe eller sukker eller fløde i den. Dertil tørt rugbrød uden smør eller pålæg. Kun om søndagen fik man lidt kunsthonning på brødet. Middagen bestod mest af supper, noget sur kål og kartofler. De sidste blev kogt med skræl på og leveret os af en tysk fange. Han bragte dem i en stor »svinetønde« og afleverede dem på den måde, at han jog sine snavsede hænder ned i tøndens og fiskede nogle helt eller halvt smuldrede kartofler op, hvorpå man kunne tage dem i hænderne eller i skålen, sådan som det nu faldt for. At der var alt for lidt mad, tilføjes blot for en ordens skyld. Selv om det ofte smagte forfærdeligt, så spiste man altid op. Man regnede med, at man var sat på absolut minimum - og så er dette jo, sammenlignet med koncentrationslejrene, intet at tale om.

Om aftenen fik man igen »kaffe« og brød. To stykker havde et tyndt lag smør skrabet på. Ville man have mere end to stykker, var resten tørt brød. Det kunne hænde, at man om aftenen fik noget ækelt, tyktflydende hvidt noget, som jeg ikke aner hvad hed. Men de fleste aftener stod den på »kaffe og brød«.

Var der i øvrigt en dag endelig en suppe, som smagte godt, kunne man i alt fald være sikker på, at den stod så længe uden for døren, at den var fuldkommen kold, inden man nåede at få den.

Endelig er der eet mere at bemærke. Hvis man var i forhør, var der ikke noget, der hed spisepause. De, som sad for mere alvorlige forseelser, var jo i forhør i en evindelighed; jeg er sikker på, at jeg langt over den halve tid ikke fik middagsmad. Det betød, at man sad på kaffe og brød, og det var i længden ikke nok til at holde kræfterne ved.

Trods alt var dette alt sammen kun småting. Småting var også ud-

skældningen, når man ikke kunne gøre soldaterne tilpas ved cellens rengøring, ganske simpelt fordi de forskellige vogtere havde forskellige ideer om, hvorledes gulvvask skulle foregå.

Mindre rart var det, at man kun måtte komme på toilettet 3 gange om dagen. Især om morgenen trak det gerne så længe ud med ens tur, at man var nødt til at benytte den lille uhumske skål, som stod i en fordybning i muren, en skål, der bar præg af ikke at have været ordentlig rensset, siden tyskerne overtog magten.

Nej - det, der var det forfærdelige - det var forhørene.

Man fik aldrig at vide, når de kom til døren og beordrede en ud, hvad de kom for, - om man skulle på kontoret og f.eks. kvittere for, at de havde taget så og så mange penge fra en ved anholdelsen, eller om det gik til forhør. Først når man fik håndjernene på, vidste man, at man skulle over på universitetet, hvor de fleste forhør foregik.

Mens vi i fængslet jo mest mødte den almindelige tyske soldat med hans tillærte slaveagtige indstilling og hans kendte »pligttroskab« mod det regime, der var på vej til at gøre Europa til et helvede, så mødte vi i Blok 4 på universitetet de folk, der mere end nogen andre var repræsentanter for den nye orden: Hitlers berygtede Gestapo. Mange af os lærte, at kendsgerningerne svarede ganske til det, vi havde hørt om dem.

At det selvfølgelig var de samme folk, som foretog razziaer og fængslede, og som derefter forhørte og også idømte folk tortur o.s.v., var jo klart. At der ingen forsvarer var, som man kunne rådføre sig med, og at man gang på gang under trusler om vold blev tvunget til at underskrive protokoller, hvor det, man havde sagt, var fordrejet sprogligt, så det sagde tingene anderledes, end man selv havde formet dem, det er også klart.

Her mødte vi herrefolkets »Herrer«, dem, alle frygtede - også fængslets sølle subjekt af en kommandant, en underordnet Officer, som havde slået sig på flasken, så han ofte stank langt væk, og som forklarede, at han intet som helst havde haft eller ville have med »politik« at gøre. Han var »soldat«, som gjorde sin pligt, og dermed punktum.

Ja, ikke bare frygtede soldaterne dem, men faktisk frygtede de også hinanden. En vis rivalisering var ganske tydelig imellem dem. De fleste var usigelig stupide. Ganske enkelte var dygtige i deres »fag«, dygtige på den måde, som sådanne bøddler kan være dygtige. Af mennesker, der lignede almindelige, ordentlige mennesker, mødte jeg kun een. Han

Under augustulighederne i Odense 1943 gik tyskernes raseri ud over adskillige af de arresterede. De pryglede dem med læderremme - ganske som det skete under Gestapo-forhørene.

syntes at befinde sig skidt der. Han påstod, at han var dr. jur., og han brugtes som tolk og var nærmest en slags hjælper og kontordreng for subjekter, som var kommet hjem fra Østfronten, og som nu, takket være passende brutalitet, havde fået et job her i hovedkvarteret.

Foruden de egentlige Gestapo folk var der en skare hjælpere og »lærlinge« og kontorpersonale. Også nogle unge kvinder fandtes der. De syntes at være af ganske samme støbning som Gestapo. Et Par af dem var tydeligt nok rene sadister, som morede sig mere, jo værre det gik ud over offeret. Som så mange tyske kvinder lugtede de af billig sæbe og åndelig smalsporet, letkøbt farisæisme.

Forhørene begyndte gerne om formiddagen omkring kl. 10. Man blev ført til Kollegium 4 og så ind i et eller andet af værelserne på 2. eller 3. sal. Der sad de forskellige forhørsdommere. Hver af de lidt mere overordnede Gestapo folk havde sit »kontor«. Over forhørslokalernes døre stod navnene på nogle af vore bedste mænd og institutioner, dem, der havde skænket vedkommende værelse til studenterne i Århus. Mere skrigende disharmoni end den, der var mellem disse navne og det, værelserne nu brugtes til, kunne vel ikke godt tænkes.

Forhørene var yderst forskellige. Det kunne foregå på en ganske tålelig måde. Der kunne endda somme tider blive lejlighed til at komme ind på rent ideologiske emner, hvorved man opnåede, at sagen blev trukket i alt fald noget ud.

Ubegavetheden var somme tider fantastisk. Jeg husker således en Gestapo mand, som ville eftersøge boghandlere, jeg havde besøgt. Da jeg selvfølgelig ikke kunne huske navnene, bad jeg om at få alle navne på boghandlere i de forskellige byer for at se, om jeg kunne kende nogle af navnene! Det lykkedes virkelig at få ham til i jydsk telefonbog at begynde en gennemlæsning - ikke af fagregistret, men i navneregisteret (!) - af diverse byer for at skrive alle boghandlere ud og så konfrontere mig med navnene. Desværre nåede vi ikke ret langt, idet en »kollega« til manden kom ind. Med et meget talende blik til mig opfordrede han til at anvende fagregisteret i stedet for!

Billedet på den foregående side viser en ung mand på 18 år, billedet her en ældre på 32. Begge lige mishandlede. ryg og sæde sidder i blodigt kød, efter at banditterne har svunget deres svøber.

- og et par dages forholdsvis fred var røget.

At de i øvrigt brugte alle tænkelige metoder for at bluffe, er klart. Selvfølgelig påstod de i eet væk, at kammeraterne havde bekendt, og ledsagede det med brokker, som var aftvunget en eller anden. At de uafsladeligt truede med død og tortur, er vel overflødig at berette, ligesom de på det mest uforskammede overfusede os og kaldte os ved de mest gemene betegnelser. Det syntes, som om nogle af dem ligefrem fandt en vis tilfredsstillelse i at hengive sig til oratoriske præstationer. Der var jo også altid lidt publikum i form af vogtere, kontordamer o.s.v.

At en præst kunne have med sabotage og med stikkerlikvidationer at gøre, hensatte dem selvsagt i næsten ekstatiske moralske forargelse - ligesom det forargede dem voldsomt, at man søgte at lyve sig fra det,

man havde mulighed for at lyve sig fra.

Et enkelt særligt utiltalende træk skal lige berettes. En dag dukkede en ny forhørsdommer frem, en stor, tyk, lidt blegfed herre på omkring de 50 år. Han var især interesseret i kirkelige emner, syntes det, og han endte da også med at fortælle, at han var en »troende« kristen! Han var meget ulykkelig over sine kammerater, som havde så lidt forståelse for kristendommen (!) - og nu ville det jo blive endnu værre for ham mellem alle de vantro, hvis jeg ikke sagde sandheden (!), da jeg var præst. En præst, som løj, ville sikkert ødelægge hans sidste missionsmulighed!! Altså måtte jeg for vorherres skyld helst bekende omgående!!!

Når man kom i forhør hos Gestapo, var det sikkert i almindelighed sådan, at den, som de intet bevis havde imod, den som var robust og havde hovedet i orden, han havde slet ikke så små chancer. Men - lige så sikkert som dette, lige så sikkert er det, at den, der blev taget med beviser på sig, var mere end forfærdeligt stillet.

Galt var det at blive taget flere sammen. Det var selvsagt svært at få historien til at stemme i længden, og man vidste jo aldrig, hvor meget de andre havde sagt i de andre celler.

Men værre endnu var det, hvis man blev taget med papirer på sig af en eller anden slags. Da de overraskede os på Hadsten Højskole ved hjælp af stikkere, fandt de både et kort og et par meget slemme breve. Hvor sådan noget sker, er man næsten håbløst stillet. De ved så, hvor de skal sætte ind, og de sætter ind. Kan de intet nå ved almindelige forhør fra morgen til aften og intet ved deres sædvanlige trusler, så har de, som de selv siger det, »også andre metoder«.

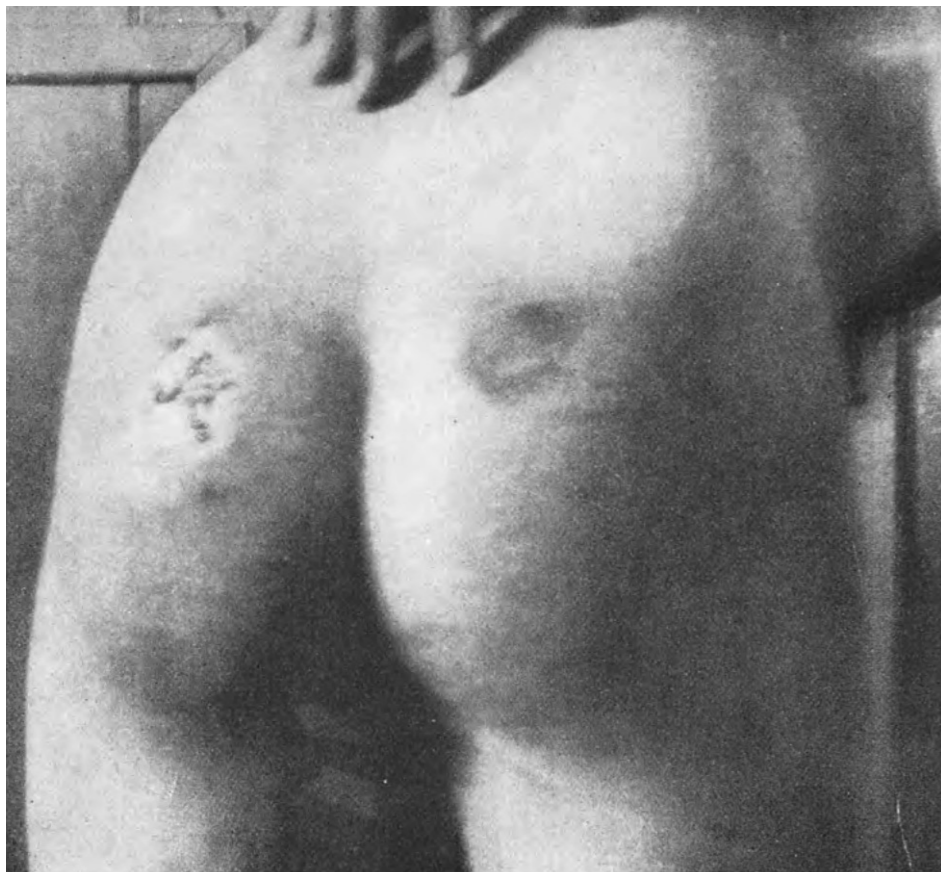
De tog disse metoder i anvendelse efter nogle dages forløb.

De »normale« forhør foregik mellem klokken 10 og klokken 18; men den femte dag efter vor tilfangetagelse opdagede jeg, at der også var en anden slags forhør.

Det var den dag begyndt klokken 10, og hele dagen var gået med en uendelig række spørgsmål, efterfulgt af de kendte »Sie lügen!!« og diverse trusler o.s.v.

Jeg husker, hvorledes jeg glædede mig til, da klokken nærmede sig 18, at komme over i cellen igen!

Men - der skete ingen forandring klokken 18. Universitetets kon-

Under forhørene var til tider hverken læderremme, nihalede katte eller gummi-batonner nok til, at Gestapisterne kunne føle sig i godt humør. Så greb de herrer til endnu mere raffinerede udslag af tysk kultur. Her er en mand, hvis sædeparti man gentagne gange i løbet af et døgn har brændt med glødende jern. Det gav væds-kende sår. Billedet er taget en måned efter torturen.

torer tømtes - der blev mere og mere stille på gangene - men forhøret fortsattes - snarest en smule mere brutalt.

Da klokken blev 21, blev jeg flyttet ned på 2. sal. Vi havde ellers været på 3. sal - mest i det værelse, som Bang og Olufsen havde givet studenterne.

Så snart jeg kom ned på 2. sal, blev jeg lodset ind til et par ganske unge »forhørsdommere« - og det varede heller ikke ret længe, før de gik over til metoder, der mere svarede til hele deres både åndelige og legemlige habitus -: d.v.s. inden de tog fat med »slående argumenter«.

Det, der indbragte mig det første slag i hovedet, var en usandhed, som jeg afleverede - uden at ane, at en kammerat havde været nødt til at fortælle sandheden om dette punkt. Det var i sig selv en ren ubetydelighed, om nogle tegn lavet tværs over cellegangen.

Det er svært at indstille sig på at stå stille med håndjern på og lade sig slå i hovedet. Og da jeg endnu havde for meget i mig af den opfattelse af tingene, der råder mellem normale mennesker udenfor Gestapos herredømme, løb hidsigheden af med mig, og jeg sagde dem, hvad jeg mente om folk, som slog værgeløse Fanger.

Jeg prøvede ikke senere at gøre dette; reaktionen udeblev ikke. Begge mand røg på mig og gennembankede mig.

Forhøret fortsatte nu på den manér. Gestapo skiftede, og dermed graden af brutalitet, eftersom det var den ene eller anden, der forhørte. Gennemgående havde hvert hold forhøret i tre timer. Så kom et nyt hold. Jeg var klar over, at nu skulle det ske.

Hele natten gik, og hele næste dag. Til sidst er man selv sagt praktisk talt uden tænkeevne. Ingen søvn, ingen mad, intet at drikke, af og til bank - og endelig, for at gøre det hele så gement som muligt, stadige forhørsdommere, der sad og drak mælk og spiste æbler o.s.v. foran en. Svares skal der selvsagt straks. De spørger om det samme og det samme på et utal af forskellige måder. Så springer de over til noget helt nyt. Til sidst kan man ikke længere huske sin »historie«.

Man hører sin stemme begynde på en forklaring, og man tænker: Nej, det skal siges lidt anderledes - så går man i stå, og så er de over en.

Dette forhør, som er det længste, jeg har været i, varede aldeles nøjagtigt i 39 timer i træk. Da kørte jeg så fuldkommen fast, at jeg opgav modstand på et af de punkter, hvor min historie viste sin fuldkomne mangel på troværdighed.

Mærkeligvis førte den første bekendelse til en næsten helt ufattelig ændret indstilling. De blev næsten venlige. Nu var jeg kommet til fornuft.

I cellen stod lidt tørt brød, da jeg kom over. Men det tillod tænderne nu ikke noget indgreb i efter de sidste timers behandling.

Næste dag var det igen almindeligt forhør fra morgen til aften, men uden anvendelse af vold. Og - næste nat gik det for alvor løs.

Jeg var lige faldet i søvn, da celledøren gik op. Der stod to af de værste sadister udenfor. »Schnell aufstehen!« sagde den ene. Selvsagt anede man, hvad der forestod. Ude på gangen fik jeg en ny slags håndjern på. De havde skarpe kanter, og snoren, som gik ud til begge jern, var indrettet sådan, at når man trak ind mod håndleddene i den, snørede jernene sig sammen om håndleddet uden at slækkes igen. Enhver

modstand ville altså automatisk føre til, at jernet åd sig længere og længere ind i håndleddene.

De blev sat på, og Gestapo manden tog et solidt ryk i snoren, så jernene sluttede sammen om håndleddene.

Så gik det ned til bilen. Som altid, så man sig fortvivlet om på gaden, om dog muligvis en flok kammerater kunne dukke op. Man fik et skub i ryggen ind i bilen, og af sted gik det til Kollegium 4. I et værelse på 3. sal sad Werner og Schwitzgiebel. Bordet, de sad ved, flød med papirer. Og så begyndte det igen. Man fik forelagt for »uigenkaldelig sidste gang« Spørgsmålet, om man vil bekende. Beviserne ligger på bordet! »Vi har ikke mødt nogen endnu, som vi ikke kunne lukke munden op på«. »Nu bliver vi ved, indtil De siger sandheden«.

Den, der har prøvet turen, ved, hvorledes knæene ryster under en. Man ved, at man er uden for den gamle verden. Man er prisgivet mennesker, der ikke er mennesker. Og så fortæller vel de fleste for sidste gang deres »historie« og besværges bødlerne at tro på den. Man husker et par mørke, onde, hadefulde øjne og et »før ham ud!« og en talende gebærde. Og så går man på nogle minutter århundreder tilbage. De klæder offeret af eller lettere river tøjet op om hovedet og krænger benklæderne ned, og det går så løs med piskan, indtil vel i de fleste tilfælde offeret til sidst bryder sammen. Bødlerne brøler i øvrigt næsten lige så meget som den, de mishandler: »Sig sandheden, sandheden!« - idet hvert ord ledsages af et susende piskeslag.

At der ved siden af denne metode har været anvendt en række andre former for tortur, er klart bevist. De fleste, det har været mig muligt at tale med om det, har dog fået en behandling nogenlunde som den ovenfor skildrede. En kammerat, jeg snakkede med, viste mig hånden, hvor et stort mærke endnu sad efter en brændende cigaret. »De spurgte om noget, som jeg tilfældigvis ikke vidste,« sagde han.

Efter at man har været underkastet tortur, følger så en tid, som vel kun en digter vil kunne skildre sådan, at andre kan forstå lidt af det. Man ved for det første, at deres trusler ikke er tomme ord, men at de intet middel skyr. Man ved, at de har behandlet en sådan, at de er blevet krigsforbrydere, om de ikke var det før, og at man derfor må dø, så man ikke engang kommer til at vidne imod dem. Spørgsmålet er blot, hvad måde man kan få lov at dø på. Om man skal pines i uge efter uge, eller om det snart kan få ende.

Om den unge, mishandlede mand, som hosstående billede viser, indeholder hospitalsjournalen følgende faktiske oplysninger:

Patienten, som den 9. april 1945 blev indbragt til hospitalet, var om eftermiddagen den 3. april kommet fra sit arbejdssted i Reventlowsgade og gik på det sydlige fortov over for Vesterport. I det samme kom en af de tidligere politibilere op fra Reventlowsgade og mødtes i Vesterbrogade med en anden politibil. En snes personer i sorte uniformer sprang ud og afspærrede fortovet, hvor alle blev visiteret, men fik lov at gå med undtagelse af 8 tilsyneladende tilfældigt udvalgte unge mennesker, deriblandt patienten. De blev kørt ind på politigården, ført op i vagtmandslokalet på 1. sal og alle visiteret. Papirer, seddelpenge - for patientens vedkommende en månedsløn på ca. 500 kr. - Legitimationskort o.l. blev samlet i en bunke på Gulvet og brændt i en »spareovn«, som stod inde i lokalet. En ung arbejdsklædt mand på 18-19 år blev så beordret til at anbringe sig i en slags »tandlægestol«, hvor arme og ben kunne spændes fast. Han satte sig imidlertid til modværg, og blev så skudt gennem hovedet af 3-4 uniformerede personer. De tilbageværende 7 fanger blev lidt senere ført op i et større lokale på 2. sal, hvor de bag tilgitrede vinduer tilbragte natten sammen med 5 uniformerede personer, som passede på, at de ikke talte sammen.

Fangerne måtte ligge på gulvet, da der hverken fandtes stole eller brikse til dem. I det døgn patienten opholdt sig på politigården, fik de intet at spise eller drikke. Den næste formiddag blev hele holdet ført ned i vagtlokalet på 1. sal, hvor den omtalte stol stod. De blev nu efter tur spurgt, om de selv udførte illegalt arbejde eller kendte adresser på personer, som gjorde det. De svarede alle nej. En af de uniformerede personer, som alle talte dansk, forsikrede så, at det skulle man nok få ud af dem på anden måde.

Der blev øjeblikkelig gjort alvor af denne trusel. De 7 fanger blev en efter en anbragt i stolen, og fik arme og ben spændt fast, henholdsvis til armlæn og stoleben. Et tredelt apparat bestående af tre klapper - svarende til panden og begge kinder - blev stukket på hovedet. Under hver klap lå metaltråd, hvorigennem der sendtes elektrisk strøm, efter at en kontakt ved stolens fod var udløst. Strømmen fik hurtigt metaltrådene til at gløde, så den brændte sig ind i panden og kinderne. Spørgsmålene om illegalt arbejde blev gentaget, uden at nogen gav oplysninger, men de var nødt til at sige et eller andet, da forbrændingen ellers fortsattes. Patientens skønnede, at processen stod på i 5-10 minutter for hver, men var i øvrigt klar over, at tiden vanskelig lod sig bedømme. Da fangerne havde gennemgået denne behandling, blev de ført op i lokalet ovenpå og måtte hele eftermiddagen stå op under bevogtning af tre mand.

Om aftenen - det var kl. 22,15 d. 4. april - blev patienten ene mand kaldt ud og ført ned i en politibil. I vognen sad 4-5 uniformerede personer, og selv var han den eneste tilstedeværende fange. Efter en halv snes minutters køretid blev bagdøren pludselig lukket op og patienten skubbet ud, alt medens bilen kørte i fuld fart.

Efter forskellige vanskeligheder lykkedes det patienten at komme hjem. - Først den 9. april blev den mishandlede unge mand indlagt på et stort københavnsk hospital, hvor han blev tilset af specialister.

Når man sidder der på sådan en måde, at de har fået fat i en ende af ens sag, så er døden en drøm, der er nægtet en. »Så let slipper De ikke!« som en af dem hånende sagde til mig en dag, da jeg skottede til et åbent vindue fra 3. sal.

Og så er der vist kun eet mere, som skal nævnes, når der skal fortælles om livet »inden for murene«.

Det er, at midt i al håbløsheden, midt i sindssyg angst for at blive mishandlet og mishandlet, til forlystelse og til nytte for disse perverse mennesker, da var der jo dog trods alt een eneste ting, der var tilbage. Der var een trøst. Vi kan vist bedst sige det sådan, at det var fortrøstningen til, at Gestapo fik ikke det sidste ord.

Vi troede på, at de ville tabe til sidst. Vi skulle blot ikke opleve at se det.

Og vi troede sikkert også mange af os, at med os fik de heller ikke det sidste ord. Kun det næstsidste. Det sidste skulle en tale, som var større end Gestapo.

Hvad hjælp det var for mange, er der vidnesbyrd nok om.

»Det sidste skridt skal blive godt - ret lige op til kongens slot«. Sådant har det sunget, om måske ikke lige med de ord, så med lignende ord, i celle efter celle i disse år. Det var den eneste trøst, når Gestapo gjorde det »næstsidste« skridt til et helvede.

Den tro tog den ene sabotør efter den anden med sig til henrettelsesstedet. Eller skal vi ikke hellere sige, at den tog ham med sig.

Og gik tanken så til ens kære - så var der utvivlsomt fra celle til celle en sikker forvisning om, at de skulle nok blive hjulpet, så vidt som mennesker kan hjælpe og erstatte.

Og gik tanken til vort land, så er der jo vidnesbyrd nok om, at vore bedste døde i forvisningen om, at sporløst kunne dette her ikke gå hen over Danmark. Det står til os, der lever, om det går i opfyldelse.

Den, der vil kæmpe, han må tage kampens følger. Det kan blive døden, og det kan blive nederlag og sviende sår. Uden skrammer kommer vel de færreste fra kamp.

Men de af os, der kom udenfor murene igen, kom i alt fald ud med en glødende kærlighed til frihed og sandhed og ret, til alt det modsatte af den verden, som vi havde mødt i tysk fængsel i Danmark.

I tyske koncentrationslejre

Af fuldmægtig Erik Jacobsen

Koncentrationslejr - det navn vil til evige tider stå prentet i menneskenes bevidsthed, både hos dem, der selv måtte henslæbe dyrebare år af deres liv i disse tilintetgørelseslejre, og hos alle, som efter krigen fik oplysning om, hvad der var foregået i dem.

De første tyske koncentrationslejre blev oprettet i 1933, og det var rigsfeltmarskal Görings mening, at enhver, der var farlig for det nyoprettede tyske rige, skulle tages i forvaring og anbringes i sådanne lejre på ubestemt tid. Det kom i første række til at gå ud over medlemmer af det kommunistiske parti, men også socialdemokrater og jøder måtte i årene fra 1933, og til krigen kom i september 1939, vandre den tunge og trøstesløse gang, hvor kun døden var at vente for langt største parten af dem. Foruden ovennævnte, der alle gik ind under kategorien politiske fanger, sendtes også forbrydere af alle arter til koncentrationslejr. Det var mennesker, der havde gennemgået svære fængselsstraffe for

Skammens Symbol for et Folk, der troede, det kunde lede en Verden.

mord, store tyverier m.m. Sådanne kunne ikke slippes løs i Det tredje Rige, og de blev derfor overført til lejrene, for at de ikke skulle gøre sig skyldige i flere forbrydelser.

Men først fra og med året 1940 har man kontrollerede meddelelser at holde sig til. Da kom nemlig de første udlændinge ind. Det var polakkerne, det i første række kom til at gå ud over, og det var i tusindvis. Tyskerne deporterede for enten at anbringe dem ved arbejde i krigsindustrien eller tage dem i brug ved opførelsen af de store fæstningsværker, der påbegyndtes efter Frankrigs kapitulation. Resultatet af disse vældige deportationer udeblev heller ikke. Da polakkerne ikke kunne få nok at spise, så de kunne opretholde livet, stjal de selvfølgelig spisevarer, hvor lejlighed bød sig, og resultatet af tyveriet var, at de kom i koncentrationslejr, - hvis det blev opdaget; men mange af dem, som skulle have været brugt til arbejde, sendtes til lejrene, simpelt hen fordi der ikke var fabrikker at anbringe dem i.

Under krigen blev efterhånden alle Europas nationer repræsenterede i lejrene, og i 1943 kom de første danske transportere til Tyskland, til Sachsenhausen (Oranienburg) ved Berlin. Her eller på denne lejrs udetransporter var disse vore landsmænd i ca. 1½ år, og det samme tidsrum måtte Stutthof-Vangerne gennemgå. Langt den største del af det danske kontingent, som kom til Tyskland, måtte igennem Neuengamme ved Hamburg. Her var også det danske politi, inden det sendtes videre til rædselslejren Buchenwalde, og ligeledes gendarmerne opholdt sig i Neuengamme, inden de kom ud på videre transport. Neuengamme havde et meget stort antal »Aussenkommandos«, og der var ingen tvivl om, at de var udryddelseslejre alle som een. De tre værste var sandsynligvis Porta i Westphalen, Husum i Slesvig og Versen ved den hollandske grænse. I disse lejre døde der et meget stort antal danske, uden at der fra lejrledelsens side blev gjort det mindste for at redde deres liv. Det gjaldt slet og ret arbejde eller død.

Et andet spørgsmål, der er af stor interesse, er dette: Hvor meget kendte den tyske befolkning til koncentrationslejrene?

På min rejse til Tyskland efter kapitulationen prøvede jeg ved mange forskellige lejligheder at komme til at diskutere dette spørgsmål med tyskere fra alle kredse, men een ting ville de aldrig ind på: Koncentrationslejrene! De gik uden om spørgsmålet, og spurgte man dem direkte, var svaret altid dette: »Det har vi ikke vidst det mindste om«.

Jeg fortalte dem så, at jeg selv havde været der, at jeg havde set mange tyskere, når vi var på vort slavearbejde, og at jeg ikke kunne tro, de ikke skulle have set os, - det ville næsten have været umuligt for dem at undgå det, da vi i mange tilfælde arbejdede lige ved vejen, hvor de gik, og dette gælder både Oortkaten og Meppen. Det er givet, at det har været sådan overalt, hvor der var fangelejre. Men det var komplet umuligt at få tyskerne til at indrømme det.

Jeg skal nu i det følgende give læserne en skildring af, hvordan tilværelsen formede sig for os fra de første vanskelige dage, og til den store undsætningsekspedition fra svensk Røde Kors hentede os hjem.

II

Koncentrationslejren Neuengamme ligger ca. 20 km sydøst for Hamburg. Vi kom der om natten ved 24-tiden, og det var et rigtigt novembervej med bælgmørke, regn og slud. Vi kunne roligt sige, at vejret var på tyskernes parti, for det stemte vort i forvejen ikke alt for strålende humør ned i nærheden af nulpunktet. Vognlørene blev revet op, og pludselig skar en ægte prøjser røst igennem mørket med kommandoen: »Aussteigen!« - Trætte og stive af opholdet i kreaturvognen som vi var, kunde vor Reaktion på Kommandoen ikke ligefrem siges at være

Ca. 20 km sydøst for Hamburg ligger koncentrationslejren Neuengamme. Den er først oprettet efter 1940, bygget i et meget lavt, fladt deltalend ved Elben, hvis hovedåre løber flere kilometer sydvest for lejren, men med en mindre arm nordvest om den. Selve området er fugtigt og usundt. Neuengamme var hovedstation for fordeling af fanger til mindre lejre, central for »Aussenkommandos« etc., og fra midten af marts 1945, da de første hjemtransporter begyndte, tillige opsamlingssted for alle nordiske fanger. Før overflytningen til Danmark var der ca. 5000 danske og norske fanger i lejrens nordiske blok. Selve fangelejren var beskyttet mod nysgerrige øjne af et teglværk, som ses her på billedet. Der gik dog en vej forbi den murstensbyggede blok, hvorfra danske fanger kunne se flygtningehorderne på vej mod Sydslesvig og Danmark - og hvorfra tyskerne med egne øjne kunne overbevise sig om, at det ikke var almindelige teglværksarbejdere, der boede bag pigtråden. Og Skiltet »Giftgas« var vel heller ikke stillet frem til pynt! - Umiddelbart inden for det yderste pigtrådshegn gik de dødsdømte og puslede med formfuldendte blomsteranlæg, mens krematorieskorstenen stod evigt rygende i baggrunden.

spontan, vi kravlede ud i mageligt tempo - med alt vort habengut i favnen. Resultatet af denne sneglefart udeblev heller ikke, og ukendte som vi var med forholdene, kom uvejret i første omgang som et chok for os alle. Pludselig fløj en SS-mand ind i gelederne og begyndte at slå vildt om sig med en stor gummiknippel, alt imedens han sparkede til alle sider, og tyske eder og forbandelser flød fra hans læber. I samme øjeblik, det første slag ramte en kammerat, var vi klar over, at dette sted var noget ganske andet end det, vi havde forladt Danmark, - og dog skulle det senere vise sig, at det indtryk, vi fik ved ankomsten til lejren, intet var, sammenlignet med de legemlige og sjælelige pinsler, som dette djævelske folk ville påføre os i den kommende tid.

I geledder på 5 mand i hvert blev vi stillet op og derefter talt gang på gang, til tyskerne mente, at nu kunne der ikke findes flere. Det var jo for os selv givet, at når vi ved afgang fra Frøslev lejren var 193, kunne der umuligt være flere nu, hvis vi ikke skulle have formeret os ved knopskydning.

Endelig blev de herrer enige om, at tallet måtte passe, og indmarchen til lejren kunne begynde. Den foregik ad en asfalteret, tom, bred vej. På hver side af den var en lysstribe, som 2 projektører, der stod oppe ved hovedindgangen, kastede, og med 5 meters mellemrum stod SS-mænd med maskinpistoler og hunde. En flugt fra kolonnen ville være fuldstændig udelukket. Ellers var det umuligt at se noget i det mørke vejr, kun tyskernes råben indbyrdes kunne vi høre, og det lød ikke særligt tillidvækkende. Ved indgangen til lejren blev vi talt endnu en gang - og portene smækkede i bag os. Herinde blev vi overtaget af en »blokformand«, der førte os over en meget stor cementeret plads, »appelpladsen« (en af de ting, vi skulle stifte et meget ubehageligt bekendtskab med i kommende tider), til et stort stenhus, hvor vi anbragtes i kælderens. »Blokformanden«, der var Sydslesviger, fortalte os nu, at vi skulle klippes og derefter over i en anden bygning, hvor vi skulle bade og have andet tøj på.

Hvilke tanker der for gennem hovedet på os 193, er ikke til at sige; men jeg tror, de fleste følte sig overbevist om, at det var en hygiejnisk foranstaltning, og som sådan var der jo ikke noget at være ked af. Lige frem kønne blev vi dog ikke af denne omgang.

Badet blev en frygtelig oplevelse. Vi blev ført ind i et omklædningsrum, og det første, der skete, var, at alle vore værdisager blev taget fra

Nordvest for München, i bekvem nærhed af nazismens højborg, lå koncentrationslejren Dachau, der blev åbnet i marts 1933 som den første lejr i sin Art. Lejren var præget af sin alder. Her blev man »lagerfähig« - d.v.s. at her blev det tilsigtede mål - »Vernichtung« - nået: man blev legemligt nedbrudt, sjæleligt syg og fuldstændig blottet for følelser, så det menneskelige præg udviskedes og kun de usleste og mest nedværdigende sider af ens natur kom til syne. 350 danskere oplevede i ganske kort tid dette helvede, hvor badekammeret bar den prangende indskrift: »Es gibt einen Weg zur Freiheit, ihre Meilesteine heißen: Gehorsamkeit, Nüchternheit, Fleiss, Ordnung, Sauberkeit, Ehrlichkeit, Opfersin und Liebe zum Vaterland«. Tre danske præster var kort før jul 1944 ankommet til præsteblokken, hvor 1400 katolske og 50 evangeliske præster fra hele det underkuede Europa var samlet. Da de allierede var på vej over Rhinen, gav Himmler ordre til, at fangerne i Dachau-lejren skulle fuldstændig udryddes; men ordren blev ikke adlydt, og ca. 35.000 fanger reddede livet. I slutningen af marts 1945 hentede de hvide busser danske og nordmænd til Neuengamme. - Billedet viser den brede vandgrav, der omgav Dachau. Langs med graven spærrede yderligere et over 2 meter højt, strømførende pigtrådsnet for flugtforsøg, mens vagttårne, forsynede med svære maskinkanoner, vågede dag og nat over den mægtige lejr.

os, intet som helst fik vi lov at beholde. Derefter gik det videre. Vi fik ordre til at klæde os af og til at lægge alt vort tøj i en bylt på bænken, hvorefter det blev afhentet sammen med vore kufferter. Det eneste, vi fik lov at beholde, var vort fodtøj og lidt toiletsager. Selve badet var en stor parodi. Vandet var hverken varmt eller koldt, det løb i ca. 2 minutter, og derefter var det overstået. Håndklæder var der en halv snes stykker af, så det var morsomt at komme sidst, og selv om situationen ikke var til at le ad, og angsten for den næste overraskelse sad os i kroppen, kunne vi dog ikke lade være at trække på smilebåndet, da en af kammeraterne sindigt begyndte at vride det drivvåde håndklæde, han fik smidt i hovedet. Vi kom nu ind i et nyt værelse, hvor der var tøjudlevering, og så elendigt tøj har jeg aldrig set i mine dage. At det var gammelt, kunne endda gå, hvis det blot havde været rent; men det var både snavset og halv vådt, og når der så heller ikke blev taget det mindste hensyn til, om en mand på 1,90 meter fik et par bukser, der kunne passe en dreng på 12 år, og en stortrøje, der truede med at springe ved den mindste bevægelse, så kan man selv tænke sig til sesten. Strømper var der ikke noget, der hed, og da vi havde afleveret dem vi havde på, var resultatet, at vi måtte gå med bare ben i skoene,

og det var ikke morsomt for de mange ældre, vi havde i vor transport. Men ingen klagede sig det mindste over, at de nu så værre ud end den værste landstryger, de havde mødt i hele deres liv.

Sådan udstyrede skulle vi gå vinteren i møde. Noget tilløb til panik var der overhovedet ikke tale om, og vi håbede da også at få vort tøj igen, når det var gået gennem desinfektionskedlerne.

Blokken, hvori vi sov den første nat, var en art karantæneblok. Det var meningen, vi skulle blive her et stykke tid, så det kunne kontrolleres, om vi førte smitsomme sygdomme ind i Lejren, eller vi var sunde og raske.

Nu ville det have været naturligt, om vi alle var faldet i en tung og drømmeløs søvn oven på alle disse begivenhedsrige timer, men sådan gik det ikke. Der var næsten ingen af os, der lukkede et øje hele natten. Alle de nye indtryk sad prentede i bevidstheden. Hånen ved at blive klippet og barberet over hele kroppen sved, kløene, som enkelte af kammeraterne havde fået, havde tændt advarselssignalet og manede til forsigtighed. Sådanne tanker optog natten, og da vi blev kommanderet op kl. 6, var det en træt og mistænksom skare, der fik det første måltid udleveret. Det bestod af et stykke rugbrød, der var ca. 1 tomme tykt, og dertil en lille smule kaffeerstatning i et rustent blikfad. Ikke ret mange var endnu så sultne, at det hele gled ned; men der skulle komme timer, hvor vi ville give år af vort liv for at kunne spise et stykke rugbrød. Efter måltidet blev vi jaget ud i en lille indhegnet gård, hvor vi skulle gå et par timer, mens barakken blev gjort ren. Det var meget ubehageligt at gå der uden at have noget at foretage sig. Bidende koldt var det, og tøjene var der ingen varme i, nej, det eneste, vi tænkte på, var at komme ind igen. Der var ganske vist ikke hyggeligt i barakken, men der var dog læ for kulde og regn.

Kl. 9 kom der en SS-mand med en stabel papirer. Der skulle holdes mandtal. På listen skulle vort navn, fødselsår og -dato samt stilling stå, og tyskerne lagde mest vægt på vore nærmeste pårørendes adresser. Pludselig kom der en »Läufer« ind med en seddel på tre af kammeraternes navne. De skulle med det samme melde sig til den politiske afdeling. En halv time efter kom de tilbage, ukendelige i ansigtet af slag og spark. En af dem fortalte, at så snart de var kommet inden for døren, regnede det med slag ned over dem, og en af tyskerne havde skreget, at han skulle slå dem sønder og sammen, sådanne svin, der satte sig til

modværge, når de skulle arresteres. Dette syntes for os at være et noget tyndt argument; men sagen har sikkert været den, at de tre kammerater, der her er tale om, i deres forhør havde drejet tyskerne en knap, og nu kvitterede man på denne umenneskelige og brutale måde.

Formiddagen fik ende, og ved middagstid fik vi en skål med en underlig substans, der bestod af lange roestrimler og trævler i noget vand. Jeg rørte ikke mit, og der var heller ikke mange af kammeraterne, der kunne få sig selv til spise det. Dagen gik, og hen under aften fik vi et stykke rugbrød, der var lidt tykkere end det, vi havde fået om morgenen, en smule syntetisk margarine og et stykke blodpølse. Dette var hele aftensmåltidet, og når vi ikke havde arbejdet, kunne det nok gå an. Lidt senere - jeg vil antage kl. 19,30 eller der omkring - blev vi alle kaldt sammen, og det blev bekendtgjort, at 70 af os skulle ud på transport. Hvem det blev, var tyskerne ligegyldigt, når bare der samlede 70 i en fart. Vi fløj hen i rækkerne, alle som een enige om, at intet kunne være så slemt som at gå i Neuengamme, selv om vi den gang ikke havde været der i fulde 24 timer. Jeg var ikke selv mellem dem, der kom med på transporten, og heller ingen af de kammerater, jeg holdt sammen med, deltog i den; men vi oplevede, at gamle venner blev skilt på den måde, og da først numrene var skrevet op, kunne intet ændres, selv om der var andre, der gerne ville bytte. Vi anede ikke, hvor transporten skulle hen. Der gisnedes meget i krogene om, at det nok var til Husum oppe i nærheden af den danske grænse; men sådan var det: vi kunne altid få rygterne til at passe ind i vort kram, så det hele blev ligesom lidt lysere.

Næste morgen blev vi kommanderet op kl. 3,30. Der var ikke længere noget, der hed, at vi var i karantæneblok, eller at vi kunne smitte hele lejren med sygdomme af alle arter, nej, alt dette var rystende ligegyldigt, når bare vi kunne arbejde. Kl. 5,30 kom der en »kapo« og en »forarbejder« hen til blokken, mens vi stod ude i gården. Kapoen råbte, at vi skulle træde an på geledder med 5 mand i hvert, således at der blev 100 i det hele. På den måde trådte nu 3000 mand an ude på appelpladsen, hvor vi ventede, til klokken blev 6. Vi blev talt op en snes gange, og forarbejderen truede med at banke os, hvis vi forlod den plads, vi havde i geledet. På slaget 6 spillede et stort fangeorkester »Alte Kameraden«, og til tonerne af denne marcherede vi nu ud af lejren til en arbejdsplads, hvis beliggenhed vi endnu ikke kendte.

Vi blev bevogtet af SS-tropper - 15 mand til hver 100 - og de var skarpt bevæbnede, så der var ikke nogen, der følte trang til at tage chancen for at flygte, hvilket også ville have været fuldstændig umuligt.

Kolonnen nåede efterhånden ned til det ladespor, hvor vi var blevet hentet, da vi kom til lejren, og her var en lang række kreaturvogne, som skulle transportere os til arbejdsstedet. Efter en køretur på ca. ¾ time nåede vi derud. Stedet hed Oortkaten, og der var ca. 15 km til Hamburg og ca. 2 km til floden Elben.

III

Oortkaten var det første dted, hvortil vi blev sendt på arbejde, og det var der, mange af kammeraterne fik lagt grundlaget for alle de sygdomme og lidelser, der brød ud senere hen på efteråret. Arbejdet, der skulle udføres, var overordentlig hårdt på grund af den megen væde, der var i jorden, og yderligere var det konstant regnvejr. Da vi begyndte, fandtes der en vej, som førte fra jernbanestationen til en lille by 1-2 km derfra. Langs denne vej skulle der bygges en tankfælde. Det var nu vort arbejde at lave denne, og det var ikke med blide følelser og bemærkninger, vi skred til værket. Først havde vi i Danmark hver på sin måde gjort, hvad der var muligt for at spænde ben for tyskerne, og så satte de os nu til at arbejde med befæstningsværker, der måske ville sinke de allieredes fremrykning og dermed forlænge vort ophold dernede! Heldigvis blev vi hurtig klar over, at det ikke ville blive tilfældet, for lige så meget jord, der blev gravet op, lige så meget skred ned igen. Selve terrænet var også meget dårligt til formålet. Gravene blev lavet på den side af Elben, der vender ind mod Hamburg, og det var indlysende for os, at når englænderne først var kommet over floden, ville det ikke tage lang tid for dem at komme forbi disse jordvolde. Men det kostede megen sved at få al den jord op, og desværre - eller lykkeligvis, skal vi vel sige, - skred den ned igen, når der kom nogle kraftige regnskyl. Arbejdet var her som alle steder ensformigt, men nogen særlig glæde over, at det var forbi med dagens arbejde ved 4-4½ tiden, var der aldrig at spore. Det betød bare, at vi skulle hjem og stå appel et par timer og derefter i bunker, når flyvervarslingen kom. Nej, der var såmænd lige så godt ude på arbejdspladsen; for når luftangrebene på Hamburg satte ind ved middagstid, betød det, at vi fik et pust. Oortkaten var ikke morsom, men Neuengamme trods alt værre.

IV

Selve Neuengamme lejren ligger i et meget sumpet og fladt terræn. Der var ikke, efter hvad jeg kunne se, gjort noget særligt for at dræne området, hvilket resulterede i, at der meget tit var oversvømmelser inde i lejren, og disse oversvømmelser var i høj grad ubehagelige, da de bevirkede, at kloakkerne løb over og ikke kunne tage affaldsvand. Derfra stammer sikkert også den modbyde lige lugt, der altid var i lejren. Hele lejren var omgivet af et ca. 2½ meter højt pigtrådshegn. Det var ladet med elektricitet, og ved foden af det hegn var der nogle »Spanske Ryttere«, der havde en bredde af ca. 10 meter. Ved hovedindgangen var der en meget stor bunker, der havde skydeskåret vendt ind mod lejren, og som altid var bemanded, når der var luftalarm. Ved dens sider fandtes med ca. 50 meters mellemrum vagttårne af beton, hvor der til stadighed var vel bevæbnede SS-poster. På højre side af indgangen lå »Hauptwache«, hvor rapportføreren boede. Der var altid en blokfører til stede, og i samme bygning holdt den politiske afdeling til. Desuden var der en art posthus i et lokale i vagten. Til venstre for indgangen havde obersturmführer Thumann sit kontor i en anden bygning, og derfra lededes hele lejren. Imellem de her nævnte bygninger var porten og fra den kom vi ind på appelpladsen, der var en meget stor, cementeret plads, hvorpå der holdtes appel hver dag, når arbejdsholdene kom hjem fra deres respektive arbejdspladser. Til venstre for appelpladsen fandtes en meget stor stenbygning, som ved vor ankomst til Neuengamme endnu knap var færdig. Den var udmærket indrettet - jeg vil nærmest sammenligne den med en dansk kasernebygning. Men desværre var der altid et grusomt svineri derovre, fordi bygningen var belagt med »muselmænd«, og ingen bekymrede sig for, hvordan de havde det. Derfor ville bygningen gå i forfald, ligesom træbarakkerne i lejren gjorde det. Disse var ganske anderledes. I midten af hver enkelt var der vaskerum med 14 vandhaner og et toilet, der bestod af to rækker tør-klosetpladser i midten og ved begge sider en urinrende. Inde i barakken var der et antal senge, vel nok omkring 300; men når der til stadighed var mellem 6 og 700 mennesker, som skulle være der, kan det med et mildt ord siges, at der var nogen overbelægning. Opvarmningen af barakken skete ved hjælp af nogle gamle jernkaminer. Af brændsel fandtes der ikke andet, end hvad der kunne »organiseres«. Uden for hver barak var der en slags indhegning, hvor fangerne kunne

færdes, når barakken skulle gøres ren, eller når det var så godt vejr, at det var rarere udenfor end inde; men der var ikke megen plads til at spadsere frem og tilbage på, det blev nærmest til en march på stedet. For Enden af appelpladsen lå køkkenet, hvor der næsten ikke lavedes andet end roesuppe, i alt fald ikke til de gemene fanger. I en halv snes dampkedler blev maden tilberedt, hvorefter den østes op i tønder, der kunne tage 50-100 liter. På modsat side af barakkerne lå revirbygningerne. Her blev der kæmpet mangel på en kamp mellem liv og død, men det var i en stor del af tilfældene døden, der sejrede. Hvordan skulle læger uden medikamenter og fornødent hjælpeudstyr klare alle de vanskelige tilfælde, der fandtes sådan et sted? Deres opgave var oftest kun den at måtte se på elendigheden uden at kunne hjælpe. I yderkanten af lejren lå de mange forskellige depoter. Fabrikker m.m.

En af de ting, der næsten gjorde lejren uudholdelig, var det tyske system med »Lagerältester«, »Kapo«, »Blockältester«, »Stubendienster«, »Vorarbeiter« o.s.v. Disse medfanger, der tyranniserede lejren på det grusomste, var mennesker af værste og laveste art. Det var som regel tyskere, der benyttedes til disse job, dog var der også andre, som var faldet for fristelsen til at få denne vældige magt mellem hænderne, så de uden at tænke på følgerne havde meldt sig til tjeneste som slavepiskere, og givet er det, at mange af disse vaneforbrydere, der havde opnået ledende stillinger, var halvvejs sindssyge. Magtfordelingen af ovennævnte var følgende: »Lagerälteste« var en slags fangechef, der havde med alt det at gøre, som vedrørte fangerne inden for pigtråden, - hele administrationen af deres kartotek, alt angående transporter til udkommandoer o.lign. Han havde faktisk hals- og håndsret over samtlige i lejren og kunne slå en fange ihjel, uden at han fik vrøvl af den Grund. »Kapo«erne var sammen med »Blockältestene« de værste, rene djævløse i menneskeklæder. Dog må jeg bemærke, at der altid fandtes undtagelser. Jeg har aldrig været ude for, at der ikke var nogen imellem, som var gode kammerater og gerne ville hjælpe, hvis det var dem muligt. Kapoerne var fortrinsvis kolonneførere ude på arbejdspladserne, og de kunne hver have op til 500 mand under sig. Til hjælp havde de 5 »Vorarbeitere«, som hver stod inde for 100 fanger. Kapoerne var meget hårde og til tider fuldkommen vanvittige. SS-officererne jog på dem og truede dem med pisk, hvis de ikke kunne få arbejdsydelse sat i vejret. Derfor var man aldrig sikker, for kapoerne drev igen på

Et bjerg af - sko! Inden de opstablede lig blev kastet i krematoriet, blev skoene fjernet. Hvor usle og ubrugelige de end var, skulle de nye hold fanger udstyres med dem, mens deres eget fodtøj blev »organiseret«. Det ene par efter det andet blev kastet i bunken, og snart tårnede den sig op som et talende - måske lidt barokt - vidnesbyrd om de mange, som gik den eneste vej bort fra lejren, man kendte: gennem krematoriet.

deres Vorarbeitere, og disse var bange for at miste deres job. så de slog fangerne af hjertens lyst for at bevare stillingen. Blockältesteten var fører hjemme i barakken, og i den kunne han skalte og valte, som han havde Lyst. Til sine hjælpere havde han to »Stubendienster«, der i mange tilfælde var polakker, og de var næsten alle gode fyre, der kun ønskede at måtte gå i fred.

Dette var en lille oversigt over forholdene i koncentrationslejren Neuengamme. Naturligvis var der ikke to lejre, som var ens; men det samme system gik dog igen i dem alle, og ligegyldigheden for menneskeskæbner var deres store, fælles kendetegn.

V

Om aftenen den 14. november gik der efter appellen og suppespisningen stærke rygter om, at der skulle en ny transport af sted. Ingen vidste hvorhen, for det hørte man aldrig noget om. Men en af »Stubendiensterne« i vor barak havde set den vældige travlhed, der var i »Politische Abteilung«, så han mente, det var sikkert, at der i nattens løb ville blive udtaget en ny »Aussenkommando«. Vi gik dog alle i seng for at få så megen hvile som muligt efter dagens strenge arbejde, og skulle vi med, blev der nok sagt til, når det skulle foregå. Der var endnu ikke blevet glemt nogen, som skulle på »Aussenkommando«.

Ved 1-tiden blev vi kommanderet op. Rygterne havde været rigtige. Det begyndte med, at vi skulle klippes skaldede på ny; men det spillede ingen større rolle, for vi havde meget lidt hår i forvejen. Derefter fulgte den samme tårn, som vi havde været igennem, den første nat vi var i Neuengamme: Bad, andet tøj, der ikke var spor bedre end det, vi havde, og til sidst: Træsandaler. Vort private fodtøj, som vi havde fået med ind i lejren, var forsvundet! Under det svære arbejde i Oortkaten havde vi fået gummistøvler udleveret på grund af det meget vand, der var i pansergraven; men disse skulle nu afleveres, og da vi ville have vort eget fodtøj tilbage, svarede »Blockältester« kun, at det var borte. Med dette måtte vi lade os nøje, for der var ingen, der på det tidspunkt tog sig af sådan noget.

Træsandalerne, vi fik i stedet for, var et meget dårligt bytte. Der er ingen tvivl om, at det var dette elendige fodtøjs skyld, at mange blev syge og derefter døde. Efter at have været oppe hele natten og formiddagen fik vi ved middagstid et måltid mad. Det var noget fiskesuppe, der var forfærdelig syrlig, men den smagte trods alt udmærket, da den jo betød en forandring fra roerne. Efter at været blevet optalt endnu nogle gange blev vi kommanderet ud på appelpladsen, hvor der efterhånden samlede 2000 fanger, som skulle afgå til et eller andet sted. Endnu en gang gik turen ud gennem porten, for manges vedkommende for sidste gang, og ned til de ventende banevogne, og stor var vor forbavelse over, at det ikke var kreaturvogne, men almindelige tyske personvogne. Da indstigningen var tilendebragt, kørte toget med det samme, og allerede nu ville vi gerne have byttet vor personvogn om med en af dem, vi havde brugt til turen frem og tilbage til Oortkaten; der var nemlig ikke spor vinduésglas i kupeerne, så der var en frygtelig træk, og det var umuligt at holde varmen. Togrejsen tog ca. 20 timer. Da vi passerede Bremen om aftenen den 15. november, blev vi klare over, at det gik ud mod grænseområdet ved Holland. Om formiddagen den 16. november havde vi nået det foreløbige mål, den sidste jernbanestation før den hollandske grænse, Meppen. Herfra skulle vi nu gå 8-10 km til en arbejdslejr, der hed Versen, men forinden blev vi ført rundt i byen. Det var en afskyelig tur. Indbyggerne generede sig ikke for at kaste med sten, fløjte og råbe efter os, som om vi var en flok ville dyr, de så for første gang. Og dette er et af beviserne for, at hele det tyske folk er skyldigt, og at man, selv om det nu benægtes, var på det

Barakkerne i en lejr var adskilt med pigtråd, for at fangerne ikke skulle slutte sig for meget sammen. Om dagen blev pigtrådshegnet anvendt som tørresnor: Tæpper og tøj blev hængt op, måske med det forfængelige håb, at de utallige lopper og lus ville finde bort og unde ejermanden en rolig nat. Billedet er taget efter befrielsen. Scenen er den samme, men de optrædende er ikke mere fanger under nazismens åg. Krigsforbrydere, bl.a. danske SS-folk, sidder nu bagved pigtråden og høster løn efter fortjeneste. Men SS-vagterne er borte, blodhunden Thumann residerer ikke mere, og en streng, men retfærdig behandling har afløst de umenneskelige lidelser, der tidligere prægede lejren.

rene med koncentrationslejrenes helvede. Det er bevidst løgn, når tyskerne i dag påstår, at de aldrig har anet, at sådan noget fandtes inden for Tysklands grænser.

Turen ud til lejren var streng. Træsandalerne gnavede på anklerne, og længe varede det ikke, før de var helt hudløse. Det var særlig de kammerater, der var ret store af krop, som led meget, fordi fødderne under disse omstændigheder havde vanskeligt ved at bære dem. Men også den tur fik Ende, og efter at vi var talt op ved indgangen til lejren, blev vi anbragt i 5 store træbarakker. Selve lejren lå i et meget usundt terræn. Det var fladt som en pandekage og næsten altid fugtigt her i efterårstiden. To rækker af pigtrådshegn omgav lejren, men det var ikke elektriske hegn eller den slags moderne ting - alt var uhyre primitivt, og det var tydeligt, at lejren som helhed ikke havde været brugt i lange tider. På den modsatte side af den barakrække, som vi boede i, var der installeret krigsfanger, og nogle af dem havde været der i 2-3 år. De arbejdede ikke og havde det nogenlunde. Barakken, vi kom ind i, havde nummer 7. Her skulle vi altså nu leve i den kommende tid. Ingen kunne blot ane noget om, hvor længe det vilde vare. I Blok 7 var

vi 30 danskere, de øvrige af os var fordelt i andre blokke, og i alt var vi 132 danske i lejren. Imellem os udviklede der sig et enestående kammeratskab, sorger og savn bragte os nærmere til hinanden, end noget som helst ville have været i stand til under normale forhold. Der var ingen, der spurgte: Hvad er han? Hvor meget ejer han? m.m. Nej, den gensidige hjælpsomhed kom frem, og den bar os igennem meget.

Allerede næste dag begyndte vi at arbejde. Det var skytte- og løbegrave, der skulle bygges på en strækning af mange kilometer. Terrænet lå ca. 8 km fra lejren i kanten af en skov. Noget af jorden var hede og nogenlunde let at arbejde i, værre var det, når vi arbejdede på markerne, som var meget fugtige, og hvor der ikke fandtes noget som helst læ for den evige kolde blæst inde fra Holland. Arbejdstiden varede i vintermånederne fra klokken 6½ morgen til omkring 4 om eftermiddagen. Turen ud til arbejdspladserne i vintermorgenerne var bidende kold. Vi marcherede fra lejren ned til hovedvejen, hvor vi kom op i et tipvognstog. Vognene havde tremmesider, og der var ikke det mindste læ mod vind og vejr. Det tog ¾-1 time at komme fra lejren til de forskellige arbejdssteder, og derefter begyndte arbejdet, der var hårdt og umenneskeligt, når man tager hensyn til den føde, de gav os; men der blev heller aldrig lagt skjul på, at jo flere der døde, des bedre var det for bevogtningsmandskabet - det betød, at de kunne få flere fridage. Hvordan vi havde det, var dem ligegyldigt. Bevogtningsmandskabet i Meppen var unge mennesker på ca. 20 år fra marineinfanteriet, og der var mange, der var meget begejstrede for »der Führer«, men der fandtes dog også gode og venlige mennesker imellem dem. En dag, da disse unge fløse mishandlede en ældre polak, sagde nu afdøde forlagsboghandler Bierberg nogle sande ord: »Engang vil Tyskland bitterligt fortryde, at de har givet deres unge en sådan opdragelse; for det vil tage generationer at oprette det, de nu ødelægger«.

Arbejdet var meget ensformigt. Til sidst tænkte vi næsten ikke mere på, hvordan det hele skulle ende. Sult og kulde gjorde os sløve, men trods alt blev venskabet imellem kammeraterne bedre og bedre. Vi trængte til hinanden, og det danske humør og lune kom da også fra tid til anden til sin ret. Når arbejdsdagen var forbi, gik turen hjem til lejren på samme måde som om morgenen. Her fik vi nu den traditionelle liter roesuppe og kunne hvile os i halmen inde i barakken. Derefter kunne de syge komme til læge - sådan hed det sig i alt fald -, men det er

meget overdrevet. Kammeraterne fra Meppen ved, hvor mange gange vi gik forgæves. Det var ikke let at få indpas der. Ligeledes kunne vi få repareret vore træsandaler om aftenen. Der var bare ikke ret meget materiale til rådighed for skomageren, så det blev kun til flikkeri. Da der var gået en 14 dages tid, mistede vi vor første mand, og derefter svandt det meget stærkt i rækkerne. I første række var det dysenteri og lungebetændelse, som slog vore danske kammerater ihjel; men der blev heller ikke gjort det mindste fra lejrlædens side for at nedsætte sygelighedsprocenten. Selv kunne vi kun gøre meget lidt. Danskerne i køkkenet var flinke. De kunne skaffe et og andet. Mest tørstede vi efter vand; men vandet var slet, og køkkenfolkene gav os derfor, når det var muligt, lidt kogt vand til de syge. Det hjalp altid en kende på deres humør. En søndag eftermiddag var der storappel i lejren. Ved denne lejlighed lykkedes det at få alle danskerne ind i Blok 7. Det var en af de første forbedringer. Nu var det let at holde kontakt med hinanden, og vi kunne holde øje med de kammerater, der ikke var stærke, hverken på sjæl eller legeme, og støtte dem, når humøret var dårligt.

Tiden gik, og det lakkede mod jul. Lige til det sidste håbede vi på, at de forjættede Røde Kors-pakker ville nå igennem til juleaften, men det lykkedes dem desværre ikke. Vi holdt juleaften på nøjagtig den samme suppe som til hverdag. Alligevel blev aftenen den skønneste i vort liv. Lektor Holt forkyndte juleevangeliet på en måde, der kun kan gøres, når man opholder sig i en stald, som vi gjorde det, og som Jesus selv gjorde det for århundreder siden. Det greb vore hjerter, og det var, ligesom tilværelsen blev lettere. Landsretssagfører Rambusch holdt en kort juletale til os, hvori han indprentede, at hvordan vi end havde det, og hvordan fremtiden end ville forme sig for os, måtte det vigtigste for os være at holde sammen og tænke på det land, vi kom fra, og de kære, vi havde der. Så sang vi et par salmer, og vor lille højtidelighed var til ende. Den var enkel, men der er ingen af os, der nogen sinde glemmer stemningen fra denne juleaften ved den hollandske grænse.

Første juledag skulle vi have fri - det troede vi da -, men de kære SS-officerer havde en nydelig overraskelse til os. Der skulle være storappel, og den varede fra kl. 9 om morgenen til kl. 15 om eftermiddagen - først da fik vi noget at spise og kunne holde fri. Den 8. januar blev en mærkedag i vor tid i Tyskland. De første Røde Kors-pakker kom til lejren, og det betød næsten, at vor trængselstid var til ende.

Var disse pakker bare kommet to måneder før, havde vi haft midler til at bestikke alle i lejren, og vi kunne have reddet mange af vore kammeraters liv. Men nu var de her langt om længe, og vi, som var tilbage - 76 af 132 -, kunne få glæde af dem. Der var to slags pakker, nogle, der indeholdt tøj, og andre, hvori der var fødevarer. I tøjpakkerne var der et par træskostøvler, en stortrøje, et par benklæder, skjorter, undertøj, strømper, vanter, skihue og halstørklæde, og det er givet, at denne pakke reddede menneskeliv. At få varmt tøj på i januar måned efter at have frosset, så det knagede, siden den 20. oktober, da vi kom til Tyskland, - det betød noget! Humøret steg yderligere et par grader, da vi fik pakken med levnedsmidler. Det var en pakke, der kunne få munden til at løbe i vand på os, som ikke havde smagt menneskeføde i ca. 3 måneder. I pakken var der 1 kg sukker, havregryn, flæsk, knækbrød, bouillonterninger, smør, 1 rulle kiks, sirup, sardiner og det, vi brugte til bestikkelse: Tobak og cigaretter! Når pakken blev brugt til at supplere, hvad vi fik i forvejen, kunne vi leve udmærket i ca. 2-3 uger på den. I den kommende tid fik vi indpas mange steder. Det vigtigste var, at vore syge kunne få en ordentlig behandling, blive indlagt, når det var nødvendigt, og i det hele taget få levevilkår, som i nogen grad var mennesker værdige.

VI

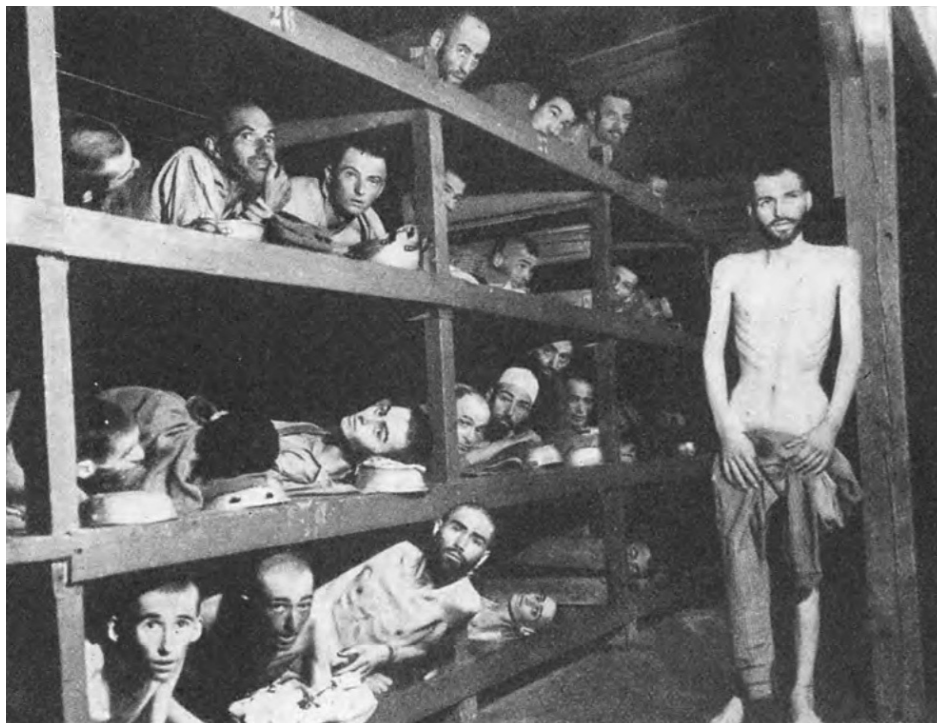
Tiden gik, og vinteren lakkede mod enden. Med foråret strømmede en mængde vand ind fra Holland. For vor skyld gjorde det ikke noget, men alle de ulykkelige, der ikke havde fået nyt tøj, led forfærdeligt i det opblødte terræn. De gik med konstant våde fødder, og sygdommen tog til i lejren.

Sådan gik tiden for os derude. På den lille kirkegård ligger der 18 danske. Vi lovede os selv, at hvis det på nogen mulig måde kunne lade sig gøre, skulle deres jordiske rester bringes hjem, når tiden tillod det.

En dag omkring den 18. marts 1945 kom den tyske SS-lejrkommandant og meddelte, at vi skulle tilbage til Neuengamme lejren, og at vi sikkert ville blive løsladt, når vi kom dertil. Vore følelser kan umuligt beskrives, men da der var gået et par dage, og der intet skete, kom tvivlen op i os. Var det bare noget, kommandanten havde slynget ud, eller var der kommet kontraordre? Der var dog intet i vejen, det var bare vore nerver, der ikke længere kunne tage alt for mange sindsbe-

vægelser, og om eftermiddagen den 20. marts tiltrådte vi afmarchen fra lejren. Forinden havde vi alle været ude på kirkegården til en lille højtidelighed ved vore kammeraters grave. Næsten alle havde en god ven liggende der, som vi gerne ville have haft med os hjem; men i stedet måtte vi nøjes med de minder, de havde givet os, og vi måtte indfri vort løfte om, at de trods alt skulle komme tilbage til Danmark. Turen fra lejren til banegården i Meppen var denne gang en let vandring ved siden af den første, vi havde været på. Frihedens sol lyste jo, og ingen vil vel tvivle om, at vi havde lært, hvad frihed er! Ved ankomsten til banegården fik vi at vide, at der skulle komme flere danskere fra en lejr, der hed Dalum, og som lå en halv snes kilometer sydligere end Versen. Det blev et glædeligt gensyn. Kammerater, som vi troede sad hjemme i Frøslev, mødte vi her langt borte fra Danmark. De var kommet til Tyskland tre dage før juleaften og var ankommet til Neuengamme dagen før. Hvor underligt det end lyder, havde vi her et eksempel på, at andres ulykke kunne være til stor hjælp og glæde for os. Det var nemlig denne transport, der havde haft de første Røde Kors-pakker med til os. Det er mere end tvivlsomt, hvorvidt tyskerne på dette tidspunkt ville have brugt banevogne til at sende pakker i, når situationen var så tilspidset, som den var. Og vi, der var i Meppen, tør slet ikke tænke på, hvordan vi skulle have klaret tiden ud, hvis vi ikke havde fået disse pakker.

Turen med banen til Neuengamme tog ikke mere end ca. 20 timer. Der var nogenlunde med halm i vognene, og mad havde vi også fået med. Neuengamme igen! Det var spændende at tænke på, hvordan forholdene nu var deroppe på dette tidspunkt af krigen. Ville SS-folkene være mere medgørlige end før? Hvad skulle der ske med os? Vore kammerater fra andre lejre, der også var kommet tilbage, anede heller intet om det fremtidige program. Vi blev indkvarteret i Blok 15, hvor vi havde været før. Der var blot i mellemtiden kommet en ny blockältester. Han var ikke særlig slem, når bare han fik, hvad han kunne spise, og ellers fik lov til at være i fred. Det blev tydeligere og tydeligere dag for dag, at vi på en eller anden måde måtte se at tage kommandoen selv. Der var f.eks. ingen mening i, at en blok, der var fuldt belagt med danskere, skulle stå under kommando af en tysker og to polakker. Og samme aften blev der valgt en tillidsmand, der skulle varetage vore fælles interesser over for tyskerne. Dette fik dog i de første dage kun betydning ved organisationen af et meddelelsessystem mellem de ba-

Sygdom, sult og sløvhed var det fælles kendetegn for fanger i lejrene. Menneskekroppen har mistet sine former, og et gulligt, pergamentagtigt hudlag strammer hen over det nøgne skelet. På beskidte træhylder, der er så lave, at man ikke engang kan sidde oprejst derinde, med en primitiv blikskål som hovedpude og i elendige pjalter slæber fangerne sig gennem en tilværelse, der ikke er mennesker værdig. Døden i den mest afskyelige form henter hver dag sit bytte blandt muselmændene, der vegeterer i en tilstand, hvor man ikke er klar over, om de er levende eller døde. Billedet her - i al sin malende gru - formår næppe at udtrykke den stemning, der hersker blandt disse stakler, som føler sig forladt af både gud og mennesker.

rakker, hvor der boede danskere og nordmænd.

Og så så vi for første gang de svenske Røde Kors-biler. Det var nordmænd og danskere fra Sachsenhausen (Oranienburg) ved Berlin, der var blevet hentet af svenskerne, og de kunne fortælle nyt. Det var meningen, at alle skandinaver, der var i Tyskland, skulle samles i Neuengamme - og derfra muligvis senere overføres til Sverige; men alt var foreløbig kun gisninger. Transporterne kom nu hver eneste dag. Fra Dachau, Hannover-Stöcken, Osnabrück, Porta Westphalica, fra alle lejre strømmede de til. Det siger sig selv, at skandinaverne måtte komme til at sætte deres præg på lejren, og det skal indrømmes, at der, hvor vi kunne få sat de tyske blockältester og kapoer ud af spillet, blev det gjort - og det grundigt! Efterhånden var der op til 6000 skandinaver samlet i lejren, og vi havde det egentlig godt, arbejdede ikke, fik Røde Kors-pakker og kunne hvile på sengene, hvis vi ville. Nordmændene og danskerne sluttede sig sammen for at få oprettet et rent skandinavisk revir, hvor vi kunne tage os af de mange syge, der kom til lejren fra de frygtelige udkommandoer. Således var halvdelen af fangerne fra

Porta sengeliggende, og hurtig hjælp var påkrævet. Tillidsmændenes andel i dette sygehus var ikke noget at tale om. Nej, det var lægerne fra de to skandinaviske lande, der trak det store læs i denne dødsensalvorlige sag, og med nordmanden, nuværende socialminister Sven Oftedal, i spidsen arbejdede de dag og nat for at gøre forholdene bedre for vore syge kammerater. Det er imidlertid nødvendigt at nævne endnu tre kammerater: de to norske tillidsmænd Sverre Løberg og John Husted og den danske tillidsmand Hans Erik Kastoft - tre dygtige og loyale medarbejdere, af hvilke Sverre Løberg ragede et hoved op over os andre.

En eftermiddag blev tillidsmændene kaldt til lejrlederen Thumann, der beordrede, at vi samme aften skulle flytte fra de barakker, vi havde, og op i den store stenbygning, som jeg før har omtalt. Blokken var i øjeblikket belagt med 2000 muselmænd; men så snart de var borte, skulle vi flytte ind. Efter at vi havde fået denne besked, tilkendegav han, at audiensen var forbi. Vi søgte samråd med lægerne, der holdt på, at det ville være meget risikabelt at flytte ind, før der var gjort ordentligt rent i blokken. Det var patienter med farlige, smitsomme sygdomme, som lå derinde, og det ville være et stort ansvar at tage, hvis vi uden videre gav ordre til at bytte gårde. Det var indlysende, at der kun var een ting at gøre, nemlig at gå til Thumann endnu en gang og spørge, om vi måtte gøre rent, før vi flyttede ind. Vi fik det svar, at flytningen skulle påbegyndes klokken 20. Hvis der blev luftalarm, skulle vi starte, når den var forbi. Intet måtte fjernes fra barakken, og desuden var han rystende ligeglad med, om vi kreperede allesammen, han havde sine ordrer fra Berlin, og resten kom ikke ham ved. Med dette svar gik vi tilbage og ønskede, at der ville blive luftalarm, og at den ville vare hele natten. Sådan gik det dog ikke, luftalarm blev der, men ved 23-tiden blæstes den af, og vi skulle nu, efter de ordrer, vi havde fået, begynde flytningen, der skulle være færdig klokken 6 morgen. Først var der et meget stort arbejde med at få alle de syge muselmænd ud. Det var hjerteskrærende scener, der udspillede sig for vore øjne. De kunne ikke selv gå, vi måtte bære næsten alle ud i store rulvogne. Derefter skulle de over i badeanstalten, og den behandling, de fik der, trods enhver beskrivelse. Halvnøgne, som de var, måtte de ligge i timevis ude i gården, før de kom ind og fik et skoldhedt bad i et værelse, hvor alle vinduer stod på vid gab. Så fik de et par bukser og en skjorte smidt

i hovedet, og derefter måtte de igen stå ude i kulden et par timer på bare fødder. Imedens vi bar dem ud af blokken, fandt vi fire lig, og da en af kammeraterne tog fat i et, gik ligets ene arm af, så han stod med den i hånden. Muselmændene, der havde boet derinde, havde ganske simpelt ladet den døde kammerat ligge, for at dette kunne få en ekstra brødration, der for dem måske kunne betyde livet. Det var givet, at i en sådan tilstand, som disse sovesale var i, kunne ingen sove eller opholde sig der, uden at det i allerhøjeste grad ville være farligt for sundheden. Vi stod nu i en forfærdelig situation. Indflytningen skulle være tilendebragt klokken 6, men i dette svineri var der ingen, der kunde være, og resultatet blev, at tillidsmændene efter samråd med lægerne endnu en gang skulle prøve at få Thumann i tale. Klokken var på dette tidspunkt ca. 23,30, og det var i sig selv noget, der aldrig før var praktiseret i en lejr, at fanger vovede at opsøge en lejrleder på dette tidspunkt. Vi ventede heller ikke, at han ville tale med os, men det var nødvendigt at opnå en udsættelse. Løberg tog ordet oppe ved vagten, men rapportføreren, som var deroppe, sagde, at det ville være umuligt

Engang kommer det øjeblik, hvor kræfterne svigter. Den ulykkelige kan ikke gå med i køen efter mad - febereren raser i kroppen, han er uhjælpelig fortabt. Hans nærmeste medfanger organiserer hans tæppe og hans tarvelige ejendele, slæber ham med ud til appellen, skønt døende, for at tællingen skal stemme og hans mardration, som de tilvender sig, ikke skal stryges. Men de elendige stakler kan også være så afkræftede, at de end ikke kan bringes ud af barakkerne, før turen går til krematoriet. Så ligger de - som her på billedet - hjælpeløse på gulvet, halvt sindsyge af sult og sygdom, men ingen har tanke til overs for dem. Det var sådanne menneskevrag, amerikanerne fandt rundt om i lejrene.

at komme til Thumann nu på denne tid. Efter dette afslag sagde den norske læge til rapportføreren: »Vi tager nu Dem til vidne på, at vi har været her. De kan sige til hr. Thumann, at vi har prøvet på at få ham i tale, og da det ikke er lykkedes, må vi selv tage bestemmelse om, hvad der skal ske, og der kan kun være tale om, at vi rydder hele stenblokken, da vi under disse omstændigheder ikke på nogen måde kan tage ansvaret for vore kammeraters liv og sundhedstilstand«.

Efter denne salut vandrede vi tilbage til barakkerne, og der drøftede vi fremgangsmåden ved aktionen. Lægerne holdt på, at der ikke under nogen omstændigheder kunne være tale om at flytte ind, før der var ryddet overalt, og alle gamle madrasser og snavs var fjernet. Senge- ne skulle vaskes. Der var organiseret - jeg aner ikke hvorfra - to store spande med desinfektionsvædske, og når dette blev fortyndet, var der nok til, at det hele kunne få en omgang. Derefter gav vi ordre til vore kammerater om at tage fat. De begyndte med højt humør, og arbejdet gik rask fra hånden. I løbet af natten skiftede billedet fra den største elendighed til en rengjort barak, men der fandtes ikke et eneste strå derinde, og hvor vi skulle få noget fra, anede vi ikke. Alle de gamle halmsække var blevet smidt ud ad vinduerne, og det er klart, at en sådan medfart kunne de ikke holde til, halvrådne som de var. Klokken 6 præcis var barakken rengjort, og indflytningen kunne påbegyndes. Det var dejligt at se og høre kammeraterne. Alle var de enige om, at det var bedre at ligge på de bare bundbrædder end i alle de uhumskheder, der var at finde før rengøringen. Som tiden gik, og det blev hen ad den tid, da Thumann kunne ventes, faldt humøret dog noget hos os. Det var jo spændende, hvordan han ville tage det, og det var ingenlunde sikkert, at det ville blive særlig morsomt at mødes med ham. Og ved ca. 9-tiden kom han. Aldrig har jeg set et menneske, der var i den grad ude af ligevægt, han råbte og skreg, som var han en gal mand, og da han så den vældige dyng af gamle madrasser, der lå op til første sals højde, lovede han, at inden middag skulle vi sidde i bunkereren. Dette var ikke hyggeligt, men der var jo intet andet at gøre end at få det bedst mulige ud af situationen. Senere på dagen blev vi kaldt til audiens, og efter at Thumann havde holdt et foredrag om, at vi ikke måtte glemme, vi var i koncentrationslejr, og at Tyskland ganske vist var hårdt engageret på fronterne, men at det til syvende og sidst ville vinde krigen, blev resultatet, at vi skulle sørge for, at alt blev kørt bort i løbet af eftermiddagen.

Det var tydeligt, at vor handling havde gjort et stort indtryk på de forskellige blokledere. De var meget afdæmpede og krybende i deres opførsel, de kolde fødders parade var for alvor begyndt. Den eneste, der ikke havde kolde fødder, var Thumann selv. Der var intet, der tilsyneladende kunne gøre indtryk på denne mand, og til det sidste minut, jeg var i lejren, har jeg aldrig set ham bange en eneste gang. Da vi nåede over middag, svingede der nogle store vogne ind i lejren med ren halm, og fra et af lofterne fik vi udleveret en papirsæk til hver mand. Sådan endte vort lille eventyr i første omgang. Men at gemt ikke var glemt, fik vi at føle ved senere lejrligheder.

VII

Det var begyndt at svirre med rygter i lejren om, at vi i de nærmeste dage kunne vente besøg af Greve Folke Bernadotte fra svensk Røde Kors. Nogen bekræftelse kunne vi ikke få hos tyskerne, selv om vi prøvede alle kilder, der havde chance for at vide noget om dette. Men dagen efter ved ca. 15-tiden spredte meddelelsen sig som en løbeild, at greven var ankommet til lejren med sin stab, og at han i øjeblikket befandt sig oppe ved hovedporten. Det var en nyhed, der vaskede sig. Overalt var der kun glade og forventningsfulde ansigter at se, og alle som een håbede vi på, at nu var endelig vor trængselstid forbi. Men greven måtte mere end denne ene gang ud til os for at opnå forbedringer. Da han og de svenske lotter og Røde Kors-officerer nåede indgangen til vor lejre, kom der bud fra kommandanten, at Sverre Løberg og jeg skulle være parat, hvis greven ville tale med os. Det ville han, og vi modtog ham ved lejrens port, hvor han bad os om at følges med ham rundt på inspektionen, så han kunne høre, hvad der var galt, og hvad der efter vor mening kunne rettes uden alt for meget besvær.

På turen igennem lejren viste greven overordentlig stor interesse for vore forhold, og gang på gang rystede han på hovedet over de ting, han fik at se og høre. På vejen igennem barakkerne diskuterede han og lejrkommandanten livligt de ting, der skulle udbedres, og det var tydeligt, at tyskerne var meget imponerede af den rolige måde, hvorpå Grev Bernadotte tog enhver situation. Efter gennemgangen af lejren var der en forhandling på Thumanns kontor, og her præciserede greven, hvordan han ønskede at finde lejren ved næste besøg. Efter nogen diskussion om forskellige problemer var besøget forbi for denne gang, og

Af praktiske hensyn anvendte man krematorieovne i lejrene. Deres kapacitet var enorm, men dog stabledes der lig op foran, og når bunkerne blev for store, propedes en jernbanewaggon fuld og blev kørt ud på et afsides sidespor. Over for døden nærrede bødlerne ingen respekt; den var kun den naturlige opfyldelse af lejrens formål.

glade og forventningsfulde vendte vi tilbage til blokken. Men desværre holdt tyskerne ikke i alle tilfælde deres løfter til greven. Der kom flere ubehagelige bestemmelser angående færdselen imellem de forskellige barakker, og dette blev en overgang så slemt, at det var umuligt at komme på reviret med de syge; først efter fornyede forhandlinger blev forholdet ordnet.

I dagene efter Bernadottes første besøg var der stor travlhed. Svensk Røde Kors skulle nemlig have adgang til reviret hver dag, og det ville sige det samme som, at der nu takket være svenskerne kunne skaffes netop den medicin og de instrumenter, der var nødvendige. Professor Rundberg og hans stab gjorde sammen med de norske og danske læger et vældigt arbejde. Der var mange ting at tage vare på, og tit var der sikkert en og anden, som tænkte, at skulle dette tempo vedvare - dag og nat -, ville det ikke vare længe, før nogle måtte melde pas. Inde i lejren gjorde pastor Sparstedt et mægtigt arbejde imellem kammeraterne. Han arrangerede oplæsninger m.m., hvortil også fangerne ydede deres bidrag af forskellig art. Det eneste, der ikke var tale om, var vor løsladelse, og de svenske officerer turde ikke give os håb, før fronten rykkede endnu nærmere. Dette kunne jo imidlertid ske ret hurtigt, når

man tog de allieredes tempo i betragtning.

En dag begyndte svenskerne at tale om, at det ville være godt, hvis alle kronisk syge fanger var flyttet bort, inden den endelige evakuering skulle finde sted, og derfor begyndte man at samle ca. 300 svagelige kammerater sammen, som skulle af sted i første omgang, såfremt det lykkedes at få tyskerne til at gå med til denne form for en foreløbig evakuering af de værst medtagne fanger. Stemningen i lejren var udmærket, og den blev bedre dag for dag. Det var tydeligt at mærke, at svenskernes nærværelse havde givet alle mod til også at tage den sidste tørn. Sundhedstilstanden blev ligeledes bedre. Det, at vi ikke mere skulle arbejde, og at vi kunne spise alt, hvad vi ville, gav os ret hurtigt noget af vort huld tilbage. Røde Kors-pakkerne skabte næsten et himmerige her i koncentrationslejren.

Den 9. april afgik så den første sygetransport. Med denne kom ca. 200 kammerater til Sverige, hvor de blev indlagt på sanatorier og sygehuse for at genvinde def tabte helbred. Næste sygetransport afgik få dage senere, og i alt nåede tre transportere ud af lejren, før tyskerne en dag stoppede alt, hvad der havde med dette arrangement at gøre. Professor Gerhard Rundberg spurgte Thumann om grunden til, at flere transportere blev nægtet; men han fik intet andet svar, end at det skete efter ordre fra Berlin. Resultatet blev, at Grev Bernadotte måtte til Berlin endnu en gang, og den 19. april om aftenen kl. 22 kom der besked om, at den skandinaviske lejr skulle evakueres klokken 6 næste morgen.

I løbet af natten blev alt gjort klart til hjemtransporten. Hvad vi havde håbet i måneder, gik nu i opfyldelse. Aldrig har 4200 mennesker været så spændte og haft en sådan rejsefeber. Natten ville næsten ingen ende få. Om morgenen blev der givet ordre til, at alle syge skulle af sted først og derefter alle danske fanger. Som følge heraf opmarcherede alle danskerne, så de hurtigt kunne rykke ud, når ordren kom. Men tiden gik, og der kom stadig ingen biler. Mange begyndte at blive utålmodige, og den gamle frygt kom vel også op i en og anden, men gudskelov viste den sig denne gang at være ubegrundet. Ved ca. 7-tiden rullede de første ambulancer ind på appelpladsen, og indladningen af vore syge kunne begynde. Vogn efter vogn kørte op, fik sin last og kørte igen. I løbet af omkring 3 timer var sygebarakken tømt, og de første danskere stod klare til at tage af sted, når rutebilerne viste sig. Men endnu en

Eventyrenes tid er forbi, mener skeptiske mennesker, men denne påstand vil de 13.000 norske og danske fanger i tyske koncentrationslejre, som blev befriet gennem Greve Folke Bernadottes aktion, vise tilbage. Det var nemlig et eventyr! - Den 16. febr. 1945 fløj Folke Bernadotte til Berlin, hvor han efter mange besværligheder nåede frem til Gestapo chefen Himmler og forelagde ham planerne for overføringen til Sverige. Hans strålende personlighed og diplomatiske evner, som støttedes af en ydmyg og from gudstro, fik virkelig Himmler til efter mange betænkeligheder at gå ind på planen, og den 12. marts kørte de hvide busser over grænsen til Tyskland. Bernadotte arbejdede videre, ustandselig var han på farten - flere gange i livsfare - mellem Berlin-Stockholm-København-Hamburg. Ind imellem de vanskelige forhandlinger, der gang på gang truede med at bryde sammen, nåede han personligt at aflægge besøg i Neuengamme lejren, hvor fangerne med strålende smil og forræderiske tårer i øjenkrogene gav udtryk for den dybe taknemmelighed, de nærede for ham. I en gribende audiens hos Kong Christian havde han aflagt det løfte, at han ikke ville give op, før alle danske og nordmænd fra tyske koncentrationslejre var overført til Sverige. De hvide busser rullede ustandselig tværs gennem landet, fyldt med mennesker, der i løbet af et par dage var kommet fra den usleste slavetilværelse i elendige kår til som frie mennesker at genvinde helbred og kræfter i et overdådigt land.

gang røbede tyskerne deres store organisationstalent og deres sædvanlige myndighed, idet de gav ordre til, at nordmændene skulle først ud af lejren. Nordmændene selv protesterede kraftigt med den begrundelse, at det var dansk materiel, der var stillet til rådighed, og at det ville være urimeligt, vi skulle vente og måske ikke nå at komme bort, før de allierede nåede lejren. Men der var intet at gøre. Derimod kom der ordre til, at tillidsmændene skulle vente til sidst. Det var sidste fase af nervekrigen, og den var ikke morsom for os.

Ved 11-tiden kom en ny konvoj af biler, og et nyt kontingent af fanger kunne køre ud i friheden. Hele dagen den 20. april var direktør Frants Hvass og professor Rundberg i lejren. De overvågede hjemtransporten, og hvor der var mindste gnidninger, fik de sagerne til at glide på hurtigste og bedste måde. Om formiddagen kom professor Rundberg løbende og sagde, at vi måtte se at få de dødsdømte danskere ud af lejren nu, hvor der var nogenlunde bil-lejlighed. Jeg studsede over dette og kunne ikke rigtig finde tråden i, hvad Rundberg mente med »dødsdømte danskere«. Men jeg fik hurtigt forståelsen af, hvad han tænkte på, for netop nu kom der vandrende ca. 25 tidligere SS- og Frikorpsfolk over appelpladsen, og de havde gjort professoren opmærksom på, at de ville være i yderste livsfare, hvis lejren skulle blive taget af de allierede. Tyskerne ville sandsynligvis skyde eller hænge dem forinden. I løbet af formiddagen kom de derfor med ud af lejren.

Hen på eftermiddagen opstod der en lang pause i transporterne, og

vi gjorde klar til, at alle unge, som var tilbage, kunne begynde at marchere, hvis der ikke hurtigt på ny kom biler. Heldigvis gjorde der det, og klokken 19,30 kørte den sidste vogn ud af Neuengamme lejren. Vi var atter på vej mod Danmark!

VIII

Dette er i første række en beretning om Neuengamme lejren og en af dens udekommandoer. Men der var jo mange koncentrationslejre i Tyskland, og alverden kender navne som Dachau. Bergen Belsen, Sachsenhausen, Buchenwalde og Stutthof o.s.v. I alle disse og mange flere lejre har der været danske statsborgere. Jeg har efter krigen besøgt en del af lejrene, og den, der gjorde størst indtryk på mig, var ubetinget Bergen Belsen. Når det tages i betragtning, at lejren på dette tidspunkt var afbrændt af englænderne, så der kun var de sværte tomter tilbage af bygningerne, skulle det synes umuligt, at alle de uhyggelige minder fra den tid, da lejren var intakt, kunne være bevaret. Men hvor vi gik og stod, fortalte tingene deres frygtelige historie om mord og død. Selve lejren var delt i to afsnit, og ca. midt i det hele ragede en stor jernskorsten op i luften. Det var krematorieovnen, som havde sin plads dér. Da vi så den, forstod vi, at englænderne havde fundet 15.000 ubegravede lig i lejren. Den havde nemlig kun haft denne ene ovn, og da der i de sidste måneder, før lejren blev taget, ikke havde været brændsel, var ligene bare blevet stablet op. Sundhedstilstanden var den dårligst mulige. I løbet af 14 dage døde der ca. 10.000, og dog gjorde englænderne alt for at afhjælpe de savn, der fandtes. I udkanten af lejren fandtes der store massegrave, hvori antallet af lig varierede fra 3.500 til 8.000. Ved siden af kasernebygningerne var man ved at anlægge en kirkegård, og der var allerede mange fanger begravet, som var døde efter englændernes ankomst.

Det lykkedes ikke i denne lejr at få det mindste at vide om tidligere danske fanger. Papirerne, der var på lejrkontorerne, viste ikke danske navne, og der var ingen af de tilstedeværende, der havde nogen som helst anelse om, hvorvidt der fandtes danskere mellem alle de døde, som var begravet i selve lejren.

Koncentrationslejren Dachau var den ældste af alle lejrene fra Hitler regimets tid, og den var meget stor. Indgangen var pompøs med en mægtig ørn over portalen og vagtposter ved begge sider af porten. Inde

Sjældent har vel en så lykkelig flok mennesker hilst de amerikanske tropper velkommen som da Dachau-lejren blev befriet i foråret 1945. 32.000 fanger var med eet fri og ikke længere slaver under det djævelske nazityranni. Alle raske fanger var kommet ud for at være med i jubelen, de forhadte overfanger, der svigtede kammeratskabets uskrevne love, hængt allerede og dingler i appelpladsens træer - men rundt omkring i barakkerne ligger menneskevrag, hentærede, sløve, så de ikke engang fatter det, der er sket. Muselmanden, den ukendte job, kan ikke rette sig op fra lejet, men pines af smerternes jag gennem hans ynkelige krop. Hvad nytter det, at der uden for står de mest moderne medicinalvarer parat, at venlige hænder vil hjælpe ham? Måske er det muligt at redde ham rent legemligt, men hans sind er sygt, og kun de færreste af dem formår at blive rigtige mennesker igen.

i lejren var det første, vi så, de store baderum og køkkenet. Begge dele så både store og renlige ud; men med den uhyre belægning, lejren havde haft, måtte de alligevel have været små og usle. Pastor Madsen fra Sønderborg, der var med på turen, viste os barakken, hvori der havde været danskere, og de havde i alt fald ikke haft ret megen plads. Der var også megen sygdom mellem dem dernede, bl.a. var flere en overgang angrebet alvorligt af tyfus. Lægehjælpen var selvfølgelig ikke bedre her end i de andre lejre, og da svenskerne hentede de danske fanger i Dachau, måtte der blive ikke så få tilbage, fordi de var for syge til at flyttes på det daværende tidspunkt. Heldigvis lykkedes det at hente dem ved en senere transport, så de kunne komme til Neuengamme og derfra på sygetransport til Sverige.

Krematorieafdelingen i Dachau var en lejr, der lå helt for sig selv, dog ikke mere end ca. 100 m fra fangelejren, og fangerne var derfor i stand til at se, når kammeraterne kom ud på den sidste tur i dette liv - til gaskamrene eller til henrettelsespladsen. Selve krematoriet var meget stort, med fire anselige ovne, som hver kunne tage to mand ad gangen. Fra krematoriet gik knoglerne igennem en kanal ned i kælderen og direkte i en benmalemaskine. Hernede så vi ca. tyve papirsække, der alle indeholdt benmel af brændte fangekammerater. Sadistisk var det hele som alt andet i Nazityskland.

Hvor mange der er døde i Dachau lejren siden dens oprettelse i 1933, er umuligt at få opgjort. En fransk kommission, der har arbejdet med spørgsmålet, er nået til tallet 26 millioner og mener at kunne fastslå, at der på en enkelt dag er dræbt 25.000 mennesker i gaskamrene. Om dette er de rigtige tal, vil ingen være i stand til at sige, men at det virkelig drejer sig om aldeles kolossale tal, er der ingen tvivl om. Vi danske, der har været i tysk koncentrationslejr, har gennemgået meget, men det er ingenting imod, hvad tyske antinazister, der har siddet der siden 1933, polakker, franskmænd, hollændere og mange flere har gennemgået. De var der, da Tyskland gik fra sejr til sejr, - vi, som var der, da det gik Tyskland dårligt, kan kun vidne, at et ophold i disse lejre er noget af det frygteligste, der kan overgå mennesker.

Det vil nu være naturligt at spørge: Hvem har da ansvaret for, at dette skete, og at det kunne vedvare helt fra 1933, til krigen sluttede i 1945?

Først må ansvaret placeres hos de mennesker, der begyndte på op-

rettelsen af lejrene, men til syvende og sidst må ansvaret være hele det tyske folks, for i 1943, 44 og 45 var der kun få tyskere, som ikke var klare over, hvad der foregik. Det nytter ikke, at de i dag slår sig for brystet og siger: »Vi har intet kendskab haft til disse Ting!« De har set os, når vi kom på transporterne, set os, når vi gik til og fra arbejde, og set os, når vi var på selve arbejdspladsen. Det er mere end tilstrækkeligt til at bevise deres medskyld. Den afgrundsdybe nød, de uhorste lidelser, den sadistiske mishandling, den uudholdelige sult, alt dette stod malet i de ansigter, de forpinte og afmagrede kroppe, som den jævne tysker gang på gang havde anledning til at se, - og som han sjældent eller aldrig røbede den mindste medlidenhed med.

Et enestående fald i kultur og i menneskelighed blev det tyske folks lod, da det gav sig Hitler-banden i vold. Det kan ikke vise ansvaret fra sig ved at benægte de klare kendsgerninger.

Razziaen på jøderne og flugten til Sverige

Af dr. Marcus Melchior

Den sorg og bestyrtelse som den 9. april 1940 nedkaldte over alle danske sind, måtte af de danske jøder af let forståelige grunde føles dobbelt tung. De var ikke blot med i den almindelige danske skæbne, men den fremmede magt, der gjorde vold på deres fædreland, var deres specielle fjende. Af politiske grunde kunne man fra dansk side slutte overenskomst med okkupanten og, til gengæld for »korrekt og værdig optræden«, stille i udsigt, at man også fra tysk side turde forvente loyalitet, endog respekt for tilsagnet om, at tyskerne ville agte forfatningen og garantere det danske folks frihed og uafhængighed. For jøderne var alt dette fra første færd tomme ord. De nazistiske raceteorier havde jo til formål i alle lande at søge virkeliggjort det, der allerede var opnået i Tyskland: at sætte skel mellem et lands kristne befolkning og dets jø-

Synagogen i København.

der, at søge jøderne lagt for had og berøvet deres borgerlige rettigheder. Den herskende klike var derudover frygtet og berygtet for sin grænseløse ubarmhertighed, for sin suveræne foragt for alle menneskelige love og retsbegreber. Under dens ægide var middelalderens grusomste udskejelser vågnet til nyt liv. Menneskeliv agtede den for intet. Menneskerettigheder for endnu mindre.

Det var dette systems soldater, der nu besatte Danmark, dets politi, der overvågede det danske folk, dets spioner, der lurede i det synlige og usynlige. Stillingen syntes håbløs for de danske jøder.

Og så skete der til at begynde med slet ingen ting. Eller næsten ingen ting. Bag kulisserne intrigeredes der på fuld kraft, og hvor jøderne kunne hemmes og generes, uden at offentligheden blev opmærksom på det, skete det. Men officielt var man tilbageholdende. Ikke-indblandingen i de danske jøders retsforhold var endog et vægtigt argument i den tyske tesis om »mønsterprotektoratet«.

Efterhånden, som tyskerne lod masken falde, ændredes dette billede radikalt. Gang på gang havde rygter - evig og altid var man jo henvist til rygter - travlt med jøderne. Så ofte det trak op til en krise mellem Tyskland og Danmark, forlød det ikke blot, at jøderne skulle ofres for igen at skaffe balance i tingene, men endog, at det var tyske krav om en undtagelseslovgivning for jøderne, der var krisens årsag. Vi véd i dag, at de skiftende danske regeringer viste prisværdig fasthed på dette punkt. Men den gang, hvor åben besked aldrig kunne eller turde gives, kunne jøderne kun håbe, aldrig vide. Kongens ubøjelighed i dette forhold kendte man til, og regeringernes gode vilje stolede man på. Men hvor længe ville det vare - således spurgte man sig selv - før tyskerne ville gennemtvinge en »nyordning«, således som de på så mange områder fik sat deres vilje igennem? Dertil kom den for jøderne knugende bevidsthed, at man var blevet et »problem«, og fortvivlelsen over, at Danmarks status kunne forringes, når man fra dansk side stejlt holdt på, at man ikke ville sælge de danske jøder til tyskerne.

For Mosaisk Troessamfund var det en selvfølge, at man til det yderste var tilbageholdende for ikke at give tyskerne et letkøbt påskud til gennemførelse af skumle planer. Man tænkte ikke kun på sig selv, men også på den kendsgerning, at hvis der skulle ske noget, ville Danmarks anseelse i den frie verden tage ubodelig skade. Med nød og næppe var det lykkedes at opretholde en vis fiktion om indre uafhængighed,

C. B. Henriques (f. 1870) blev student 1888, cand. jur. 1893, ors. 1897 og hrs. 1906. Den store anseelse, han nød både som menneske og jurist, bevirkede, at han i årenes løb fik mangfoldige tillidshverv. Han blev bl.a. formand for Mosaisk Troessamfunds Repræsentantskab, medlem af den faste voldgiftsret, medlem af Den danske Sagførerforenings hovedstyrelse, indtil foreningen ophævedes i 1919, formand i retsrådet 1919, s.å. medlem af retsplejeudvalget og fra 1929-36 formand for højesteretsskranken.

og den ville uvægerligt bryde sammen, hvis tyskerne fik deres vilje på dette punkt. Men stemningen inden for troessamfundet blev dog stadig mørkere. I foråret 1943 gennemdrøftede repræsentanterne problemet, vel vidende, at de danske jøder - således som tilfældet havde været med de norske jøder - måtte synes redningsløst fortabt, hvis forfølgelserne blev sat i gang. Hvor skulle man skjule sig i Danmark, og hvor skulle man flygte hen? Det overvejedes at danne en organisation, der måske kunne redde en del af samfundets medlem-

mer, men det måtte jo være hemmeligt, og de fleste tvivlede på, at en sådan hemmelighed kunne bevares, og hvis den blev kendt, ville den blive brugt imod jøderne, ligesom den ville bringe disse i skævt forhold til de danske myndigheder, der altid havde været hjælpsomme og forstående i de forhandlinger, der førtes. Efter de erfaringer, man havde om overvældende nervøsitet blandt samfundets medlemmer, måtte der også regnes med panik, om det blev kendt, at sådanne forberedelser blev truffet. Derfor skrinlagdes tanken, og man lod begivenhederne komme til sig, stadig opfyldt af håbet om, at den danske forhandlings- og forhalingstaktik over for tyskerne kunne fortsættes og krigen imidlertid tage en afgørende, for os alle herhjemme gunstig vending.

Dette håb brast den 29. august 1943. Den tiltagende sabotage, der gik forud for undtagelsestilstandens indførelse, kunne nok så meget billiges af de danske jøder, men den kunne ikke lade megen tvivl blive tilbage om, hvor farlig deres egen situation ville blive, om det kom til åbent brud. Tilbageskuende kan det i dag med stolthed konstateres, at deres holdning ikke desto mindre var præget af fasthed og ægte fædrelandssind. Hin tirsdag i august 1943, da Forum var blevet sprængt i luften, og da det ganske København valfartede til kæmpehallen for at konstatere, hvilket godt stykke arbejde der var blevet gjort, mødtes også unge danske jøder derude, og de lykønskede af hjertet hinanden

til begivenheden. De anede, hvad den nærmeste fremtid ville bringe, og de vidste, at de selv ville komme umiddelbart i farezonen. Men alle sådanne refleksioner blev trængt i baggrunden af fornemmelsen for, hvad der nu krævedes for at gengive Danmark ansigt og anseelse.

Alligevel var den 29. august en mørk dag - også set fra en snævre, jødisk synsvinkel. Formanden for Troessamfundets Repræsentantskab, højesteretssagfører C. B. Henriques, var blandt de først internerede, og de øvrige repræsentanter blev gentagne gange eftersøgt på deres bopæl. Foruden overrabbiner dr. Max Friediger og dennes unge søn Arthur var også synagogeforstander Axel Margolinsky blevet afhentet, og det samme gjaldt en række prominente jødiske skikkelser i dansk ånds- og samfundsliv. Noget umiddelbart indtryk af en aktion mod jøder fik man dog ikke. Dels delte de internerede jøder skæbne med et meget stort antal kristne landsmænd, dels blev det meget snart tilladt højesteretssagfører Henriques at forlade Alsgades Skole og lade sig indlægge på et hospital for at søge helbredelse for en akut lidelse.

Men en halv snes dage ind i september blev det åbenbart, hvorhen vinden bar. Tyskerne foretog da en husundersøgelse i Mosaisk Troessamfundets administrationsbygning i Ny Kongensgade. Bibliotekar Josef Fischer blev under morgengudstjenesten i synagogen afhentet af Gestapo, og alt imedens huset var besat af tysk politi, blev først bibliotek og arkiv, senere også bogholderkontoret, gennemrodet, og en mængde bøger og dokumenter bragt til Dagmarhus. Razziaens leder, Renner, opfordrede Fischer til at fremlægge alt materiale og bemærkede: »Jeg ved meget mere om jøderne, end De tror«. Denne udtalelse fortjener fremhævelse, fordi også den viser, at det materiale, tyskerne behøvede til gennemførelse af den senere foretagne aktion mod de danske jøder, på dette tidspunkt i virkeligheden allerede var dem i hænde. Dog skal ved denne lejlighed utvetydigt konstateres, at det adresse materiale, tyskerne senere gik frem efter, ikke erhvervedes ved husundersøgelsen i Ny Kongensgade. I så henseende var der truffet sikkerhedsforanstaltninger, og de ministerialprotokoller, stamtavler og længst forældede skattelister, der ved denne lejlighed blev beslaglagt, kunne kun være til ringe nytte. Det samme gælder om resultatet af et røveri på Troessamfundets sekretariat hos overretssagfører Arthur Henriques. Her var det danske nazister, der var på spil, og deres udbytte, ministerialprotokollerne for fødsler, vielser, dødsfald og konfirmation, var magert.

Det er naivt ikke at ville se, at var deportationen af de danske jøder først besluttet, kunne ingen magt i verden forhindre tyskerne i at skaffe sig det dertil hørende materiale, og hvis de havde været henvist til at bruge de i en bankbox deponerede medlems- og ligningkartoteker, ville en omgang tortur nok have fået disse for dagens lys. Sandheden er, at tyskerne havde haft mange veje til rådighed ved udarbejdelsen af deres lister. Dels var der et par danske, nazistisk indstillede pseudo-personalhistorikere, der havde tilbudt deres gode tjenester. I denne sammenhæng nævnes Otto Branner fra Personalhistorisk Institut på Kultorvet og genealogen Paul Hennig. Den førstnævnte, der i forvejen var straffet for misbrug af fremmede midler og for udarbejdelse af falske stamtavler, er imidlertid idømt 6 års fængsel, og den anden, om hvem det vides, at han aktivt deltog i razziaen den 1. oktober, og at han var tyskernes håndlanger i Horserød-lejren, er arresteret og afventer sin dom.

I anden halvdel af september var Troessamfundets repræsentanter gentagne gange samlede til hemmelige møder, og da utrygheden i menigheden stadig steg, og man mente at måtte regne med den mulighed, at alle repræsentanterne ville blive arresteret, traf man i slutningen af september et arrangement, således at Troessamfundets administration kunne fortsættes ved hjælp af suppleanter for de valgte repræsentanter¹). Man mente også at måtte forberede sig på den mulighed, at det kunne komme til en almindelig aktion imod jøderne, og man fik det derfor indrettet således, at højesteretssagfører H. H. Bruun under en sådan eventualitet ville overtage Troessamfundets administration. Endelig besluttede man en henvendelse til den øverste administrationsmyndighed i landet for at få så autentiske oplysninger som muligt med hensyn til rygterne om forfølgelser. Den 24. september besøgte derfor formanden, hrs. Henriques, og næstformanden, direktør Karl Lachmann, udenrigsministeriets direktør, Svenningsen, og denne erklærede på forespørgsel med sikkerhed at vide, at der absolut ikke var tale om nogen jødeforfølgelse. Da der blev rettet det spørgsmål til direktøren, om han dog ikke ville anse det for rigtigst, at man tilrådede - eller i hvert fald ikke frarådede -, at Troessamfundets medlemmer forlod landet, hvis de kunne få lejlighed dertil, fik man det svar, at repræsentanterne ubetinget måtte følge den hidtidige linie, og hvis et større antal jøder forlod landet, måtte man frygte, at dette netop ville

1) Oplysningerne om repræsentanternes foranstaltninger meddelt af Troessamfundets nuværende formand, direktør Karl Lachmann.

Max Friediger (f. 1884) er ungarsk jøde, født i Budapest. Han studerede germanistik ved Friedrich Wilhelm Universitetet og teologi ved Rabbinerseminariet. I 1908 blev han dr. phil. og i 1920 overrabbiner i København. Af hans litterære produktion kan nævnes »Lærebog i den jødiske Religion« (1923), »Jødernes Historie« (1934) og »Landet, der genopbygges« (1936).

fremkalde det, alle ønskede at undgå. Herefter var alle repræsentanter enige om, at man ikke kunne foretage sig noget for at animere samfundets medlemmer til at forlade landet.

Man fortsatte med at søge forbindelse alle de steder, hvor man mente at kunne få autentiske oplysninger, men fik overalt den besked, at der intet var at frygte. Det fortjener at fremhæves, at biskop Fuglsang-Damgård, med hvem man stadig havde været i kontakt, den 28. september om eftermiddagen aflagde formanden et besøg og berettede om alle de anstrengelser, han havde gjort sig for at skaffe pålidelige oplysninger, og han følte sig ganske overbevist om, at der ikke var planlagt nogen forfølgelse.

De beroligende efterretninger, der således ad officiel vej tilgik jøderne, formåede dog ikke at aflive de stedse konkretere anelser, der ad rygtevejen nåede til og enerverede menigmand. En del foretagsomme unge mennesker søgte allerede umiddelbart efter 29. august over til Sverige. Ret mange blev det dog til at begynde med ikke. Turen var med rette anset for at være livsfarlig, og der nævntes så høje priser for foretagendet, at det for de brede lag syntes håbløst at søge red-

ning ad den vej. Men fra og med den 28. september om eftermiddagen ændredes billedet radikalt. I den samme time, i hvilken der officielt tilgik menighedens formand meddelelse om, at alt stod godt til, erfarede man i socialdemokratiske rigsdagskredse, at de danske jøders skæbnetime var umiddelbart forestående. Det er endnu utilstrækkeligt dokumenteret, hvorledes den positive viden herom nåede frem. Men navnet Duckwitz synes at måtte nævnes i denne sammenhæng. Det er formentlig ham, der har været i forbindelse både med friheds- og rigsdagskredse, og det kan sikkert antages, at man fra tysk politisk hold her i byen har været indforstået med, at den Hitler-Himmlerske ordre om deportation af de danske jøder blev så ineffektiv som mulig.

Den besked, der fra socialdemokratisk side tirsdag aften d. 28. september tilgik dels højesteretssagfører Henriques dels forfatteren af denne artikel, lød på, at der i nætterne efter den 1. og 2. oktober ville blive foranstaltet razzia i alle jødiske hjem, og at jøderne efter ordre af »Føreren« derefter ville blive deporteret. Det tilrådedes, at jøderne i de to nævnte nætter og nogen tid fremover ikke skulle være i deres hjem, men at de - hvad mange for øvrigt allerede i ugevis havde gjort - skulle søge tilflugt hos kristne venner og bekendte, og det tilføjedes, at når så, hvad der var stillet i udsigt, undtagelsestilstanden var blevet ophævet, ville der formentlig falde fred over sindene. Hitlers ordre kunne da siges at være opfyldt, og jøderne ville kunne vende tilbage til deres hjem. Denne besked fremkom i så alvorlig og overbevisende form, at det hidtidige standpunkt: »det er rygter, og vi falder ikke om af den grund«, ikke mere kunne opretholdes. Ved den meget tidlige morgengudstjeneste den 29. september - det var dagen før den jødiske nytårsfest, der er en meget streng, og i vide jødiske kredse fejret, helligdag - blev det triste budskab givet til menigheden, idet enhver anmodedes om at give det videre til alle, man kunne komme i forbindelse med. Man håbede ad denne vej at få dækket praktisk talt hele menigheden med viden om, hvad der forestod, så at ingen skulle være uden mulighed for at bringe sig i sikkerhed. Det viste sig også, at tæt op mod 100 pct. fik advarslen. Desværre nåede den ikke frem til de relativt få jøder, der boede uden for hovedstaden, og navnlig var en Del af de tysk-jødiske landvæsenselever, der på danske bøndergårde uddannedes med udvandring til Palæstina for øje, uden efterretning. Det var heller ikke alle, der lod sig påvirke af advarslen til trods for den yderst alvorlige

form, hvori den var blevet fremsat.

Det er betegnende for situationen, at de danske myndigheder endnu den 29. september om formiddagen var uden kendskab til det forestående, hvorimod den svenske gesandt, Friherre v. Dardel, bekræftede de den foregående dag erholdte efterretninger. Bekræftelsen fra svensk side gjorde i øvrigt stærkt indtryk. Hidtil havde man herfra nemlig givet jøderne en vis beroligelse ved at henvise til, at de belgiske jøder, i modsætning til de hollandske og norske, ikke var blevet deporterede, og det skønnedes, at grunden hertil var kong Leopolds tilstedeværelse i landet.

Tyskerne lod sig altså af monarkens nærværelse bevæge til ikke at gå til yderligheder mod et lands borgere, selv om kongen var krigsfange og aldeles sat ud af spillet. Hvor meget mere - således analogiserede man fra svensk side - ville de danske jøder turde anse kong Christian for at kunne beskytte dem ved sin tilstedeværelse, da tyskerne jo trods alt nærrede den største respekt for kongens person, lod den danske radio spille kongesangen om søndag aften og påbød flagning i anledning af kongens fødselsdag. Håbet om beskyttelse ad denne vej var altså bristet. Det overgik midt i forvirringen til v. Dardel selv, om hvem man vidste, at han havde været meget virksom for at formå den svenske regering til at gribe ind over for Tyskland til gunst for de danske jøder. Der kan i denne sammenhæng erindres om, at det virkelig kom til en svensk demarche i Berlin, og at den svenske regering ved den lejlighed erklærede sig villig til at give alle danske jøder fristed i Sverige. Men den svenske note om de danske jøder var uden virkning. I Berlin værtdigede man den ikke et svar.

Medens Troessamfundets repræsentanter, der selv var yderst virksomme med i så vidt omfang som muligt at søge menigheden orienteret, den 29. september om eftermiddagen var samlet til møde og her overdrog samfundets sager til højesteretssagfører H. H. Bruun, traf man

Josef Fischer (f. 1871) er født i Ungarn, som søn af en jødisk købmand i Siófok. Han tog rabbinatseksamen i Eisenstadt 1893 og kom s.å. til København som bibliotekar og religionskerer ved Det mosaiske Troessamfund. I 1901-32 var han tillige fattiginspektør ved samfundet. Han redigerede 1917-25 Tidsskriftet for jødisk Historie og Litteratur og er selv forfatter af en lang række skrifter, som belyser jødiske slægter og personligheder.

i de jødiske hjem over hals og hoved beslutning om, hvad der skulle foretages. Endnu var kun et ringe antal rede og økonomisk i stand til at søge til Sverige. Man foretrak at søge ly hos ikke-jødiske bekendte. For hovedstadens vedkommende gjaldt det, at mange søgte til oplandet, især op langs kysten, men også til fjernere byer, helt over til Jylland, gik strømmen. Med uendelig sorg i hjertet lukkede jøderne deres hjem. I huj og hast søgte man at disponere for fremtiden. Der skulle over hals og hoved træffes bestemmelse om det fortsatte lejemål af bolig og erhvervslokaler, om anbringelse af møbler og værdigenstande, om virksomheders overdragelse pro forma eller de facto, om en uendelighed af detaljer, uvæsentlige set udefra, men livsvigtige for dem, de berørte. I en fart blev der også sat store indsamlinger i gang for at kunne hjælpe de ubemidlede med penge, om den videre udvikling af begivenhederne skulle gøre flugten til Sverige til eneste og sidste udvej.

Det danske folk viste allerede i denne første omgang, at det havde hjertet på rette sted. Med en gæstfrihed uden lige åbnede kristne hjem deres døre for de ulykkelige, jødiske familier, der, uden varsel, bankede på og bad om beskyttelse. Der er eksempler på, at familier på 6-8 personer fandt kærlig modtagelse hos deres kristne landsmænd, dobbelt påskønnelsesværdig, fordi det slet ikke kunne overses, om det ikke ville være forbundet med personlig risiko for værterne at huse mennesker, der eftersøgte af det tyske politi. Det skal også indrømmes, at modtagelsen af de fortvivlede jøder betød et psykisk pres på hjemmene. Det drejede sig her jo ikke om materiel hjælp så meget, som om en personlig ydelse, om en virkelig kærlighedstjeneste. De danske jøder var syge helt ind i sjælen, syge af sorg over at være blevet hjemløse i deres eget land, af skam over at måtte snige sig bort som tyve om natten, af bitterhed over at det, der var oparbejdet, i mange tilfælde gennem generationers flid, var lagt i ruiner, af håbløshed med hensyn til, hvad fremtiden kunne bringe af prøvelser og lidelser.

I denne situation, fordelt i kristne hjem over hele landet, modtog jøderne den 2. oktober den tyske meddelelse om deres »udskillelse af det offentlige liv« i Danmark. Så modbydelig og kynisk denne meddelelse er, er den tillige et fremragende vidnesbyrd om den specielle tyske mentalitet, om den naivitet, hvormed tyskerne troede at kunne operere i Danmark og få det danske folk til at bide på en mading, der i Tyskland aldrig ville have forfejlet sin virkning. For at få det danske

folk til at glemme, eller i det mindste se bort fra, det skændige attentat på danske borgere, på dansk retsbevidsthed og dansk suverænitet, skulle nu »løsladelsen af de internerede danske soldater begynde«. Det er umuligt andet, end at man i Tyskland i en analog situation ville have tilheilet Führeren, prist hans uendelige nåde og uransagelige visdom. Det danske folk følte væmmelse, som aldrig før, og de danske officerer indlagde sig uvisnelig hæder ved i en erklæring at frabede sig begunstigelser på deres jødiske medborgeres bekostning.

Razziaen i nætterne efter den 1. og 2. oktober fandt sted fra kl. ca. 21, alt imedens telefonerne indenfor det storkøbenhavnske område var spærret, så at tilkaldelse af hjælp i enhver form var umulig. Overalt, hvor jøder boede, kørte prærievognene frem, bemanded med Gestapo folk og danske håndlangere. Fremgangsmåden var i de enkelte tilfælde forskellig, alt efter temperament og politisk holdning. Det forekom, at behandlingen af jøderne var relativt anstændig, at man endog søgte at berolige de opskræmte og forsikre dem, at de i løbet af få timer ville få lov til at tage hjem igen. Men i et flertal af de berettede og dokumenterede tilfælde var fremgangsmåden så brutal som tænkelig. Slag og spark ledsagede de tyske ordre. Hensynsløst slæbtes gamle og syge, endog dødssyge, fra deres leje og grove trusler haglede ned over de hjem søgte. Uden undtagelse forlangtes det, at alt, hvad man ejede af penge, guld og smykker, skulle medtages. Ikke mindst de danske nazister var fingerfærdige og sikrede sig på stedet deres andel i byttet. En del af de pågrebne jøder førtes sammen i synagogen i Krystalgade. Der var jo mange, der boede umiddelbart i nærheden, og menneskehøsten havde været særlig rigelig i den store stiftelse »Meyers Minde« bag synagogen, et hjem fortrinvis for gamle og svagelige. I synagogen foretoges visitation og registrering. Alt imedens var tyskerne beskæftigede med at bryde skabe og pulte op. Det store skab med skriftens

Karl Lachmann (f. 1878) blev student 1896, cand. polyt. 1902 og havde ansættelse som ingeniør ved Ystad Sukkerraffinaderi 1902-03. Derefter administrerede han Bethlehem Sukkerfabrik på St. Croix 1903-10, blev direktør for og medlem af bestyrelsen for A/S Den Vestindiske Sukkerfabrik 1910-31, samtidig med at han fra 1927 indtrådte i bestyrelsen for porcelainsfabrikkerne Bing & Grøndahl og Norden. I 1940 blev han formand for A/S D. B. Adler & Co., var medlem af Sø- og Handelsretten fra 1927 og af repræsentantskabet for Mosaisk Troessamfund fra 1930, dets næstformand 1939 og dets formand siden 1. april 1946.

hellige ruller gav først efter, da en jernstang fra fyret var taget til hjælp.

Det ligger nær at spørge, hvem det egentlig var, der blev razziaens ofre. I alt drejede det sig om mindre end 500 personer, altså mellem 6-7 pct. af de menigheden tilhørende personer. Der var dels de syge og gamle, der ikke kunne eller ville forlade deres hjem, da advarslen kom. Endvidere de misforstået tapre, der vægrede sig ved at fæste lid til det indtrængende råd om ikke at lade sig antræffe hjemme. Og endelig var der de ulykkelige, til hvem, alle beregninger til trods, meddelelsen om, hvad der forestod, ikke var nået frem. I det nævnte tal er dog også indeholdt de ikke så få, der blev taget af Gestapo under flugtforsøg til Sverige.

I Løbet af de sene Nattetimer foregik Transporten til Langelinie, hvor de indfangede Mennesker blev bragt om Bord på et Skib intet anende om, hvilken Skæbne

de sejlede i Møde. Med disse ulykkelige var »Føreren«s Vilje blevet fuldbyrdet.

Men det store flertal af de danske jøder var altså ikke hjemme. De sad skjult rundt i landet og måtte, efter at den officielle meddelelse om jødernes »udskillelse« var fremkommet, søge frem til en afgørende beslutning om deres egen skæbne. I mangfoldige tilfælde tilbød deres værtsfolk dem ubegrænset logis, selv om dette skulle bringe dem selv i fare. Pastor Kildeby i Ørslev tilbød forfatteren af disse linier at gå i fængsel, om så skulle være, for hans og hans families skyld. Slige tilbud kunne dog umuligt modtages. Og som dagene gik, blev antallet af jøder, der søgte over sundet, større og større. Tanken om at vende tilbage til de egne hjem måtte også helt opgives. Man vidste, at tyskerne stadig var på lur, at mangfoldige hjem var blevet plyndret og demoleret af tyskerne, der, i deres harme over at finde fuglene fløjet, lod de døde ting undgælde, og ikke mindst, at danske nazister var på spil og lod jøder standse på gaden for at overgive dem til Gestapo. I hine dage var det da, at det danske folk gjorde sin verdenshistoriske indsats til frelse af de danske jøders liv. Hjælpeorganisationer grundlagdes i hast. Frihedsbevægelsen, studenterne, lægerne, præsterne og mangfoldige andre stillede de ledende kræfter. Man skaffede penge for at hjælpe dem, der var ubemidlede, til overfarten. Prisen for en sådan rejse til Sverige varierede fra 500-10.000 kroner pr. person, gennemsnittet lå omkring 2000 kr. Nok så vanskeligt var det at skaffe fiskere og skip-

pere, der ville påtage sig det farefulde hverv, men også det lykkedes, og fra samtlige småhavne på Sjælland og Falster. ja endog fra Jylland indrettedes der regelmæssig fart. Aller vanskeligst var det måske at finde de jøder, der havde skjult sig langt ude på landet og havde mistet enhver kontakt med begivenhederne. Men også det opnåedes takket være den enstemmighed, hvormed alle kredse af befolkningen gik ind for sagen. De utroligste scener udspillede ved transporterens forberedelse og gennemførelse for næsen af tyskerne, og opfindsomheden kendte ingen grænser. En dag bevægede et vældigt ligtog sig gennem Københavns gader. Forrest ligvognen med den florovundne kiste og derpå et umådeligt antal biler med den sørgende slægt og vennekreds. Vel ankommen til havnen kørte ligvognen muntert hjem igen og ud af bilerne sprang en sværm af mennesker, direkte om bord på bådene, der skulle bringe dem til broderlandet. Fra Bispegården i Nykøbing F. transporteredes daglig et stort antal mennesker. Hver eftermiddag var gårdspladsen foran biskop Plums bolig propfuld af vogne, og bispen så sig foranlediget til at gøre politiet opmærksom på, at der var lidt livlig trafik, som man helst ikke skulle bemærke. Politiet svor på, at man intet havde set og intet havde at bemærke. Politiet var i det hele taget på den rigtige side. Anholdte jøder, der blev bragt til Politigården, blev af politiet selv bragt til bådene, og om galt skulle være stilledes uniformer til rådighed for de flygtende.

I næsten alle tilfælde lykkedes flugten over sundet, eller, som det også er blevet sagt: Slaget om Øresund blev vundet af det danske folk. Enkelte blev dog, som nævnt, taget af tyskerne under deres flugtforøg, og i nogle tragiske tilfælde, hvor starten var lykkedes, skete der ulykker undervejs, endog sammenstød med svenske fartøjer, der ilede de flygtende i møde, så at en del personer fandt druknedøden, allerede efter at de var ankommet til svensk territorialfarvand. I et stort antal tilfælde måtte jøderne gennemgå frygtelige timer og døgn, før de kunne komme af sted, og ofte, ikke mindst dér, hvor små børn skulle med, var overfarten forbundet med ubeskrivelige vanskeligheder. Det hændte også, at en del fiskere og skippere, der aldrig havde været mere end 1 kilometer fra land og intet forstod af navigering, med stor menneskelast begav sig ud på Østersøen i mulm og mørke. Et selskab, der afsejlede fra Østfalster om aftenen kl. 19, var kl. 6 om morgenen af den totalt utrænede skipper blevet bragt direkte til Gedser Fyr, og

Så nåede også denne jødetransport over i svensk farvand!

kun et nådigt forsyns bistand lod dem efter 17 timers sejlads nå til svensk farvand, netop som den sidste dråbe brændselolie var brugt op. Selvfølgelig kan det ikke bebrejdes organisationerne, at en del ture mislykkedes. I den hast, hvormed alt måtte ordnes, var det umuligt i alle tilfælde at sikre sig tilforladelige fiskere. Heller ikke det grove optrækkeri, der blev anvendt over for en del af de flygtende, rammer organisationerne. Det er klart, at idealisterne for at få tingene i gang måtte gå i kompagni med forretningsfolk og folk med mere praktisk sans, og det kunne ikke undgås, at der blandt disse var nogle, der var lidt for praktiske. Det er i øvrigt beregnet, at de danske jøders flugt over sundet kostede ca. 12 millioner kroner, hvoraf jøderne selv tilvejebragte langt det største beløb. Det lyder af meget, men er dog billigt for redning af 7000 menneskeliv.

Der er blevet spurgt, om alt dette ikke kunne have været organiseret i forvejen, og i særdeleshed om den jødiske menigheds repræsentanter ikke forsømte deres pligt ved ikke på forhånd at have truffet foranstaltninger til en samlet afrejse, der formentlig ville have været både billigere og lettere. Men kun uforstand kan spørge således. Så oprivende

den form var, under hvilken flugten til Sverige foregik, så tilfældigt det formede sig for den enkelte, er det aldeles givet, at i manglen på organisation lå de danske jøders chance for at komme lykkeligt af sted. I tilfælde af en organiseret overfart ville der have været overvejende sandsynlighed for tysk indgriben, og det, der nu blev 500 menneskers tragiske lod, vilde da have ramt 7000.

Næst fremhævelsen af det danske folks, af hele verden beundrede, indsats for de danske Jøder, er der al grund til at anerkende og sige tak for den svenske holdning. Hvad den svenske regering som et udslag af ægte nordisk retsfølelse havde besluttet, gennemførte den jævne svenske mand hjælpsomt og menneskekærligt. Med inderlig glæde over at kunne yde ulykkelige mennesker bistand i deres livs tungeste timer modtog man ved ankomsten til Sverige de danske jøder med et bredt og favnende velkommen. I de store havne skød modtagelseskomiteer i en håndvending op af jorden, og i de små havne, hvor man var uforberedt på den tilfældige landing af både, der var kommet ud af kurs, tog befolkningen selv sagen i deres hånd. De danske jøder kom til Sverige nærmest som en slags bedre vraggoods, men hjælp og trøst var hurtigt rede. Myndighederne og de brede lag fortjener i lige grad tak for forståelse og godhed. Således stod ankomsten i Sverige mål med afskeden fra Danmark. I sorgen og bitterheden, der fyldte de danske jøders sind, kastede medmenneskelig godhed og kærlighed sit forsonende lys. Danmark og Sverige havde, midt under den tunge adskillelse, rakt hinanden hånden til en gerning, der er enestående ikke blot i jødernes, men endog i menneskehedens historie.

Jøderne i Theresienstadt

Af forfatteren Ralph Oppenheim

Det var i første halvdel af oktober 1943, at de tre transporter af danske jøder deporteredes til Theresienstadt. Den første bragte tyskernes »Fangst« fra Jylland og Fyn, den anden fra København, og i den tredje, som udgik fra Horserød lejren et par uger senere end de to første, fandtes de, som Gestapo rundt omkring på Sjælland havde overrasket på flugt til Sverige.

Af de ca. 460 mennesker, som således blev voldført, var mange børn og endnu flere gamle - firs- og halvfemsårige -, af hvilke adskillige ikke overlevede rejsen derved, som hovedsageligt foregik i havarerede kreaturvogne, hvor folk stuedes sammen, så kun de ældste og svageste kunne ligge ned, mens alle andre måtte skiftes til at stå og sidde. I Tyskland var der koldt, om nætterne frøs det, og kulden stod ind gennem vognens sammenføjninger og gennem de fingerbrede riller mellem bundbrædderne, som vort eneste rejsetæppe i hver vogn - et læs

Jøderne i Theresienstadt havde deres egne penge. Her ser man en tyve kroners seddel.

stinkende gødning - ikke var i stand til at tætnes.

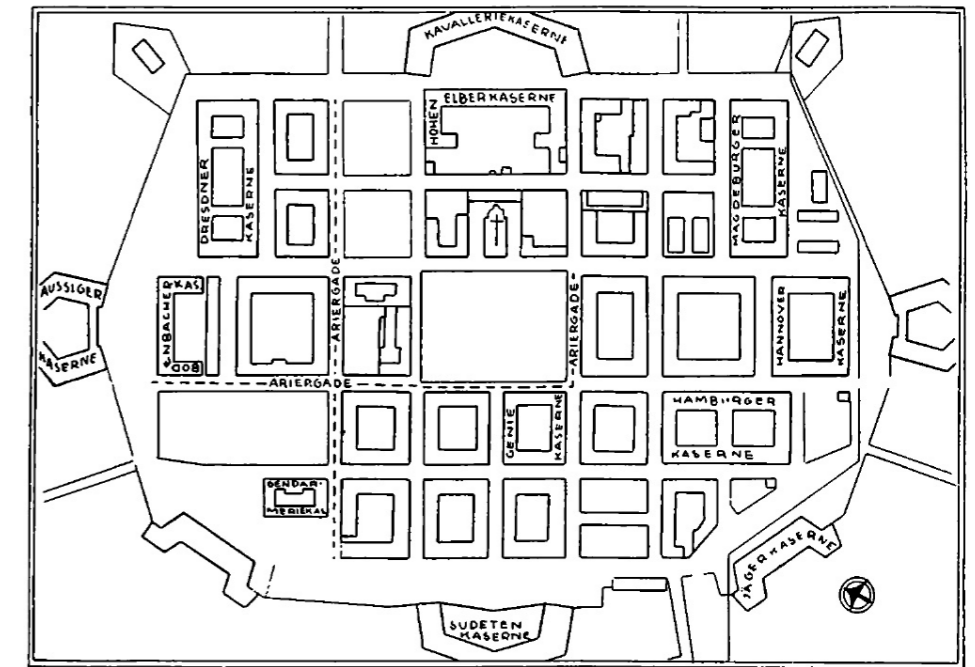
Vor nedfart til det tredje rige adskiller sig i øvrigt næppe synderligt fra den, andre danskere før og siden har gennemlevet. Derimod indtager Theresienstadt, som vi blev ført til, en ganske særlig plads blandt alle tyske lejre.

Theresienstadt blev i slutningen af det attende århundrede grundlagt af Josef d. II. som et led i en større kæde af fæstninger. Den blev bygget, hvor Eger floden udmunder i Elben, og var så stærkt et anlæg, at selv Napoleon indså nødvendigheden af at vige uden om den. I den tsekoslovakiske republik's tid havde Theresienstadt omkring 4.000 indbyggere. Foruden store kaserner, som beherskede byen, og hvor tidligere garnisonen havde til huse, findes nogle tarvelige stenbygninger, hvor engang bordeller og knejper førte en blomstrende tilværelse. Efter tyskernes indmarch i Tsekoslovakiet i 1939 blev garnisonen hurtigt opløst, og kasernerne stod nu tomme indtil hen på året 1941, da tyskerne begyndte at føre jøder og folk af jødisk afstamning til Theresienstadt. Så hurtigt det lod sig gøre, blev hele byens oprindelige befolkning tvangsevakuert, og derpå sendte man for alvor store mængder af mennesker til den lille by.

På det tidspunkt, hvor de danske jøder ankom til lejren, fristede 40.469 mænd, kvinder og børn livet dernede, - altså mere end ti gange så mange, som byen oprindeligt havde rummet. Havde man hobet $\frac{3}{4}$ af hele Tysklands befolkning sammen i Berlin, ville forholdet have været det samme. At Theresienstadt i september året før havde måttet rumme 58.491 fanger, forekom usandsynligt, men således forholdt det sig. I netop den måned var der, for blot at nøjes med et eksempel, død 3.918. Til trods for så stor en dødelighed, der dels skyldtes sult, dels de epidemier, som rasede, og til trods for en stadig strøm af transportere, der med få måneders mellemrum afgik til udryddelseslejrene Auschwitz og Birkenau, stabiliseredes Befolkningstallet nogenlunde ved tilførsler af nye ofre, der hovedsageligt blev rekruteret fra Holland, Tyskland, Østrig og Tsekoslovakiet.

I de forfaldne kaserners kassematagtige rum, i småhusenes stinkende humre, i træbarakker, hvor ingen kunne nær sig for utøj, i fugtige kældre og på utætte lofter, overalt dyngedes danskerne som de øvrige indbyggere sammen på dobbelte treetages træbrikse. Al den tid, som det tvungne arbejde, hver skulle udføre, overlod en - at vi, som de

sidstankomne, blev sat til det hårdeste og mest sjofle, siger sig selv -, måtte man tilbringe på en sådan briks, der, foruden at være sin ejermands soveværelse, var hans dagligstue, køkken, spisekammer, badværelse og garderobe. Hvad man ikke kunne foretage sig liggende, måtte gøres med krum ryg og bøjet nakke - i stadig fare for at ramle hovedet mod »lejligheden« ovenover. En undtagelse dannede 13 danskere, deriblandt den 83-årige kommandørinde Clara Schultz, den 69 år gamle mangeårige formand for de danske soldaterforeninger Carl D. Heine, dommer Julius Moritz fra Assens, civilingeniør Ove Meyer og overretssagfører M. Oppenheim fra København, der af tyskerne blev erklæret for »prominente« og anbragt i et »Prominenthus«. Dette »Prominent«-system, som vel gav de 180, der nød godt af det, adskilligt bedre boligforhold end de øvrige fanger, men ikke større madrationer, som det mand og mand imellem hed sig, omfattede de mennesker, der i Tyskland som i udlandet havde særlige forbindelser eller havde indtaget en vis position, såsom Frankrigs handels- og handelsmarineminister, borgmester i Le Havre Leon Meier, Tsekoslovakiets socialminister Ludvig Czech, dets justitsminister dr. Alfred Meissner, den tidligere

Plan over lejren Theresienstadt.

sachsiske ministerpræsident dr. Georg Gradnauer, moderen til prins Heinrich af Tysklands sønner, der begge sad på indflydelsesrige poster i riget, formanden for Provinsialsynoden for den evangeliske kirke i Tyskland, den nazistiske politipræsident i Münchens Hustru, gauleiteren af Pommerens svigerinde, etc. etc.

Men et problem, der langt overskyggede spørgsmålet om boligforhold, hvis man kan benytte sig af et sådant udtryk, var problemet: mad, Hver tredie eller fjerde dag fik hver udleveret 1 kg sort brød af barkmel, klid, lidt gær og meget vand, og hver uge 60 g syntetisk margarine og 70 g sukker. Om morgenen blev man almindeligvis betænkt med kaffe-erstatning, om middagen med 4 à 5 halvrodne kartofler og lidt ildelugtende dyppelse samt en suppe af det vand, kartoflerne med skræl var kogt i (om søndagen bestod dagens hovedmåltid dog til afveksling af en hvedeknop på størrelse med et kuvertbrød). Om aftenen stod atter kaffeerstatning eller i bedste fald kartoffelsuppe på spisesedlen. En sådan ernæring var kun lidt for meget til straks at dø af, men meget for lidt til at leve af, og 10 pct. af danskerne bukkede hurtigt under. Sul-ten var det første, man huskede om morgenen, det sidste, man døse-ede bort fra om natten, og dog havde de, der lå under for den, kraft til at beskæftige deres ånd. På lofterne holdtes fremragende foredrag over højtvidenskabelige juridiske, medicinske og filosofiske emner. Også kabaretter opførte man, og operetter, hvis lette, overfladiske klange fik mange til at gøre et krampagtigt forsøg på for en stund at skubbe de dy-stre omgivelser, den rugende frygt og den nagende sult fra sig. Endelig i marts 1944 begyndte madsendingerne fra Danmark at komme, og de blev, med undtagelse af den halve snes mennesker, der døde i løbet af de næste 12 måneder, de øvriges redning. Uden disse sendinger, som en kreds af danske mænd og kvinder i København med fru Ruth Bredsdorff, professor Richard Ege og pastor Fritz Lørche i spidsen tog initiativet til, og som de sidste måneder sendtes gennem »Dansk Røde Kors«, havde ingen af de deporterede danske haft mulighed for at op-retholde livet i de 19 måneder, fangenskabets skulle strække sig over.

II

Theresienstadt var under såkaldt selvstyre. I spidsen for byens admi-nistration stod »der Judenälteste«. Han var eneste bindeled mellem tyskerne og deres fanger og bar, efter nazistisk mønster, ethvert ansvar

for sine medfangers handel og vandel. Under ham stod et »Ältestenrat« - en rådgivende forsamling, hvori en snes mand havde sæde. At disse, der ligesom »der Judenälteste« alle var valgt af tyskerne, for manges vedkommende ikke var af guds bedste børn og i flere tilfælde ligefrem lod sig benytte som nazisternes kreaturer, er en makaber og sørgelig sandhed - en sandhed, som dog sætter den måde, mange mennesker reagerede på under så voldsomt et psykisk pres, som Theresienstadt var, i stærkt relief.

Det psykiske pres, trykket, som bortset fra den ustandselige sult skyldtes en stadig angst for at blive transporteret til østen, til de be-rygtede lejre der, holdt alle i en latent usikkerhed, som for mange var mere ødelæggende end den værste sikkerhed. Rent mirakuløst var danskerne blandt de godt 10.000, der af flere hundrede tusinde var tilbage i byen i foråret 1945. Af de øvrige var alle, der ikke allerede var gået til i Theresienstadt, ført bort til udryddelse. Godt og vel hver fjer-de måned gentog den pinefulde og nerveslidende tildragelse sig, som en sådan transport var. Med eet gik det som en storm gennem byen: Transport! Først var det blot rygter, men rygter blev altid hurtigt til virkelighed. Fra den tyske kommandantur nøjedes man med at opgive antallet, som ønskedes sendt væk, og gav undertiden retningslinier for, af hvilke kategorier transporten skulle bestå, f.eks. så og så mange tu-berkuløse, så og så mange forældreløse, folk over 60 år, krigsinvalidere (der i forrige verdenskrig havde ofret lemmer for deres tyske fædre-land), blinde o.lign. Selve hvervet at udvælge ofrene overlodes skån-somt til den jødiske styrelse. Proskriptionslisterne blev offentliggjort, kort før transporten skulle afgang, og så blev der kamp - kamp for livet - i den store kaserne, hvortil byens administration var henlagt. Alle, der var opførte på listen, og som blot havde den svageste mulighed for at slippe fri - enten på grund af bekendtskab med en af de indflydel-sesrige personer i den indre styrelse, eller fordi de, ved hjælp af de madpakker, som nogle fik sendende udefra, var i stand til at bestikke en af disse -, kæmpede en vanvittig kamp for at få deres navne slettet af listen. Ingen midler blev skyet, og ingen midler måtte skyes. Man vidste, at det var den sidste chance. Men selv for de fleste, der på den-ne måde adskillige gange undslap transporterne, blev det alligevel kun galgenfrist, idet - med undtagelse af de tidligere nævnte 10.000 - alle, deriblandt også fire femtedele af ældsterådets medlemmer, blev ført af

sted til Auschwitz i oktober 1944.

Hvorledes stemningen i byen var, medens en sådan transport blev afsendt, og i ugerne efter dens afgang, kan man ikke udmale sig, hvis man ikke har oplevet det; og selv da er man ikke i stand til at sætte sig ind i, hvad brødre, der blev sendt af sted fra søstre, mænd, der blev sendt bort fra hustruer, og mødre, der måtte skilles fra deres børn, har lidt, før det hele blev forbi. Byens smågader genlød af de faldefærdige

kærrers skrumplen over brostenene med deres uhyggelige last af gamle mænd og kvinder, der var for svage og svækkede til selv at slæbe sig hen til den kaserne, hvor alle skulle samles før bortsendelsen. Mange af disse gamle var i færd med at dø; de, der døde, forsøgte man alligevel at stoppe ind i transporten. Lykkedes det at narre tyskerne, havde man derved reddet andres liv.

III

I det daglige var man egentlig sjældent udsat for legemlige overgreb fra SS'ernes side, når undtages en lussing nu og da og de ti stokkeslag, som var straffen for ikke at hilse på dem. En enkelt gang blev der på byens markedsplads hængt 16 drenge, hvis forseelse bestod i, at de ud af ghettoen havde smuglet breve, hvori de bad om at få sendt mad. Større afstraffelser foregik ellers ikke i selve Theresienstadt, men i den berygtede »Lille Fæstning«, som lå et stykke uden for byen. Hvad dér skete, kunne man kun gisne om, og det undlod man helst. Hvorom alting er, genså man aldrig den, som først var blevet ført derud. Men så længe transporterne stod på, gav de fleste af tyskerne, og især den sadistiske scharführer Heindl, sig deres naturlige tilbøjeligheder i vold. Traf han i de dage et menneske på gaden, som af en eller anden årsag

Som et karakteristisk udslag af nazisternes småsindede trang til at ydmyge deres modstandere, havde jøderne ordre til synligt på deres klædedragt at bære en orangefarvet tøj-stjerne med et påskrevet: »Jude«. Denne gemene form for offentlig gabestok kunne endog enkelte intellektuelle danske, f.eks. magister Harald Nielsen, finde både praktisk og rimelig.

var ham imod, kunne han sende vedkommende direkte i transporten. Under selve indladningen i kreaturvogne, som foregik under hans ledelse, gik det løs med piskeslag og spark, i særdeleshed til de gamle, der ikke formåede hurtigt nok at entre de høje vogne. Danskerne, som mærkværdigvis havde det held altid kun at være tilskuere til disse rædsler, måtte dybt beundre den smertelige, men smukke beherskelse, den stilfærdige og sammenbidte given sig hen i det uundgåelige, som alle de ulykkelige udviste.

På baggrund af disse transporter, der lå truende over hver dag og hver nat, er det, man må betragte tilværelsen i Theresienstadt, der i grunden udelukkende var anlagt som gennemgangs- og sorteringslejr. Aldrig fik beboerne lov til at falde til ro. Var der ikke transporter, blev der hvert øjeblik foretaget razziaer, i reglen efter de meget strengt forbudte cigaretter, som SS'erne i øvrigt selv smuglede ind i byen. Når prisniveauet ikke var de herrer tilstrækkelig højt, foretog de en sådan razzia for at øge risikoen og derigennem hæve priserne. Eller de anvendte, på trods af alle internationale vedtægter, kollektive straffe, som da engang tre czeke var flygtet bort. Omgående blev der, skønt det var midt i den hårdeste vinter, dekretet lys- og fyringsforbud for hele lejren - selv for spædbørnshjemmet og lazaretet. Denne og lignende hændelser skulle ikke gøre sundhedstilstanden i Theresienstadt bedre. I forvejen havde adskillige af de unge og 90 pct. af de gamle tuberkulose, rachitis, tandudfald og anden form for avitaminose og dysenteri - hyppigt med dødelig udgang - hørte til dagens orden. Mens der kun var få tilfælde af kønssygdomme, grasserede hudinfektioner som »impetigo«, der blev hidført af loppe- og væggelusstik og var særdeles smertefuld, eftersom det på grund af den slette ernæring næsten var umuligt at få de sår, der dannede sig, lægt. Blandt fangerne fandtes adskillige af de største internationale lægeberømtheder som den navnkundige blodspecialist professor Hirschfeldt fra Berlin; men da de hjælpemidler, der stod til deres rådighed, var få og ringe, var den Hjælp, de kunne yde, stærkt begrænset. Ganske vist sendte det schweiziske »Røde Kors« store lagre af medicinalvarer til Theresienstadt, men tyskerne konfiskerede alt, samtidig med at de tvang »der Judenälteste« til at sende en svarskrivelse, hvori han måtte takke for sendingen, men meddele, at den var ganske overflødig, eftersom det tyske »Røde Kors« i så rigelig grad sørgede for byens behov.

IV

Foruden transporterne var der i den tid, danskerne måtte tilbringe i landflygtighed, to helt forskelligartede begivenheder, der hævede sig ud over hverdagens enerverende trøstesløshed. Den første tildrog sig i 1943 den 11. november - årsdagen for våbenstilstanden, en dag, tyskerne med forkærlighed benyttede til chikanerier. Den 10. om aftenen blev der givet ordre til, at alle mænd, kvinder og børn - oldinge som spæde - næste morgen skulle vandre ud til en eng et stykke borte fra byen for at blive talt. Der skulle være folketælling, og grunden var, at tyskerne havde opdaget, at mandtallet på den indre styrelses lister efter sidste transport afveg væsentligt fra det tal, de selv kunne opstille. Man var af den mening, at nogle af dem, der skulle have været sendt bort, på en eller anden utrolig måde havde formået at holde sig skjult i Theresienstadt.

I de store kaserner måtte folk stå opstillet næsten hele natten til den 11., og de fleste var mere eller mindre ødelagt af den stærke frost, da de endelig hen på morgenen fik ordre til at begive sig på vej ud til engen. Rygterne svirrede, mange mente, at alle skulle udryddes derude

Sygehuset i Theresienstadt var en stor, massiv bygning, hvor de talrige syge fik en meget nødtøftig behandling, medens tyskerne »organiserede« de medicinalvarer, som blev sendt jøderne af »Røde Kors«.

på marken, andre, at lejren Theresienstadt nu blev opløst og beboerne sendt af sted, af hvilken grund de slæbte alt, hvad de orkede med sig af deres fattige ejendele. Det tog adskillig tid at få bugseret de 40.000 mennesker gennem byens snævre gader, men efter nogle timers forløb lykkedes det. Ude på marken måtte man atter vente i timevis før SS'erne, der skulle foretage optællingen, kom til stede. Menneskemængden var opstillet i formationer på 100, således også de gamle mennesker fra alderdomshjemmet, der på det tidspunkt næsten ikke var i stand til at holde sig oprejst og endnu mindre til at holde deres rækker snorlige, som det var påbudt. De støttede sig, med et sidste opbud af kræfter, som frygten gav dem, med ryggen mod hinanden eller til deres kæppe. De, som stod i nærheden, vil sent glemme, hvad der tildrog sig, da nazisterne med scharführer Heindl i spidsen nærmede sig denne gruppe. En af de gamle, en lille hærget olding, var sunket sammen på den frosne jord og havde ikke styrke til at rejse sig igen. Heindl, der med sit gribeblik straks blev dette var, vendte sig til gruppens leder og overfusede ham, hvorpå han beordrede ham til at give den, som stod bag ham, en lussing, som så skulle gives videre fra mand til mand. Da Lussingen var gået raden igennem, nærmede scharführeren sig på ny, og i brøl gav han udtryk for sin misfornøjelse med udførelsen af hans ordre. Derpå jog han, til eksempel, sin næve brutalt ind i den gamles ansigt, og oldingene måtte lægge al deres kraft i de slag, de endnu en gang blev tvunget til at give hinanden.

Sent på eftermiddagen kom SS'erne efter endt frokostpause igen kørende ud til engen, og tællingen fortsattes. De kørte atter bort, og alle ventede nu, at der ville blive givet ordre til at vende tilbage til byen. Den kom ikke. Klokkeren blev både 8 og 9, og med eet udbrød der panik. folk trængtes vildt mod udgangen til den dal, hvori engen lå, og flere af de gamle blev klemmt ihjel undervejs. Udgangen holdtes spærret af czekiske gendarmere og SS soldater, og hvis tumulten ikke ophørte, var de beordret til at skyde løs. Da den efterretning bredte sig, ophørte panikken så pludseligt, som den var brudt løs, og efter endnu nogle timer, hvor den eneste grund til, at de fleste ikke segnede af sult, kulde og frygt, var, at dette simpelthen var umuligt, så tæt sammentrængt alle stod, blev der givet tilladelse til at vende tilbage til byen.

Antallet af lungebetændelser og blæresygdomme steg voldsomt i de uger, der fulgte. Det blev bekendt, at ideen med »udflugten« oprindelig

var at lade alle blive på marken natten igennem og siden sende de få, der ville overleve den, af sted til Polen. Men i sidste øjeblik var der kommet kontraordre fra Berlin. Det kom os også for øre, at der i mange af de omliggende byer den dag var blevet afholdt særgudstjenester, hvor de czekiske menigheder havde bedt for jøderne.

Den næste særlige tildragelse hændte den 23. juni 1944. Den kom dog ikke som nogen overraskelse, eftersom Theresienstadt i længere tid havde måttet forberede sig på det. Gennem måneder havde byen måttet sætte næsten hele sin arbejdskraft ind på en storstilet »forsknelsesaktion«. Alt skulle så vidt muligt gøres nyt og smukt. Det første skridt var nedlæggelse af »Ariergaden«, der strakte sig igennem hele byen, og som det hele tiden havde været jøderne strengt forbudt at betræde. Siden forsvandt de store telte og barakker, hvortil forskellige grene af krigsproduktion til værnemagten havde været henlagt, fra Markedspladsen, som dernæst blev beplantet med græs og talrige rosenbede. I den ene ende opstilledes en musiktribune, hvor et hastigt oprettet stadsorkester skulle forlyste »borgerne«. Husene blev malede, og blomsterkasser sat op overalt. I sidste øjeblik blev der bygget en stor glaspavillon til børnene - ødselt udstyret med sandkasser, luftgynger, karruseller og gyngeheste. Alderdomshjemmet istandsattes, og på lazarettet blev der lagt friske lagner på sengene - et begreb, der ellers var ukendt, selv hvis en patient var død af blodstyrning el.lign. En stor bygning blev ryddet med det formål at skulle gøre det ud for skole - al undervisning var i Theresienstadt på det strengeste forbudt -, og man forsynede deres værelser med katedre og skolebænke. Ved porten blev der ophængt et stort skilt: »Knaben-Mädchenschule. Wegen Ferien gesperrt«. Hver måned fik alle udbetalt et vist beløb ghettokroner, af hvilket dog halvparten måtte »tvangsopspareres« på en konto i Theresienstadt Bank - en pendant til den hjemlige ebberødske. Den anden del havde man selv fri rådighed over og kunne efter smag og behag anvende den til at købe paprika, teerstatning og sennep i »levnedsmiddelforretningen« eller gamle bøjler og aflagte tandbørster i »parfumeriet«: nu blev disse butikkers vinduer fyldt med prangende udstillinger, og i et for tilfældet oprettet »bageri« blev der anbragt fristende kager og lyst brød, i en »slagterforretning« delikate pølser og store stege, som næsten fik folk til at gå fra vid og sans af sult. Disse og flere forberedelser, deriblandt afskaffelse af hilsepligten, blev truffet af hensyn til en

En lille gruppe jødiske børn er ude på legepladsen. Tyskerne har sørget for, at også disse omhyggeligt er mærket med »Jødestjerner«. Men noget indtryk af børnene i Theresienstadt giver billedet ikke - derimod af den tyske svindel. Få dage før den danske kommission kom, blev disse børn hentet til lejren fra Frankrig og Belgien og præsenteret - til fotografering! Ingen af dem havde endnu mindste anelse om, hvad indespærringen betød.

udenlandsk kommission, der skulle besigtige »mønsterlejren«, som Theresienstadt nu officielt blev kaldt.

Den 22. juni måtte danskerne give møde ved en appel, hvor lejrkommandanten, Rahm - tidligere smedsvend og en af Dollfuss morderne - og an-

dre SS officerer var til stede, og her advarede »Judenälteste« dem på det strengeste mod at øve nogen som helst kritik af forholdene i byen. Skulle der blive rettet spørgsmål til nogle af dem, der havde mistet en ægtefælle eller en af deres slægtninge, om, hvoraf denne var død, måtte man under ingen omstændigheder svare, at det skyldtes underernæring, tyfus, fysenteri eller deslige. Dersom ikke alt forløb til tyskernes fulde tilfredshed, ville madsendingerne fra Danmark ophøre og alle danskere øjeblikkelig blive sendt i transport (de danskere, som tyskerne trods alle trusler frygtede alligevel skulle røbe tingenes sande tilstand, blev tidligt næste morgen bragt uden for byen). Da appellen var til ende, og man ville fjerne sig, udpegede en højtstående SS en af de tilstedeværende. Han havde bemærket, at den pågældendes sko var slidte, hullede og havde snørebånd af sejlgarn, og gav ordre til straks at forsyne ham med nyt fodtøj. Således blev hele iscenesættelsen af det store show, hvori 30.000 statister måtte medvirke, gennemført til de mindste detaljer. Selv en Potemkin kunne have haft mangt og meget at lære af nazisterne.

Kommissionen kom som ventet og viste sig at bestå af afdelingschef Frants Hvass fra udenrigsministeriet og dr. Juel Henningsen fra sundhedsstyrelsen i Danmark samt af en læge fra Schweiz. At det store sceneri i grunden var iværksat til ære for de danske udsendinge, blev man klar over nogle dage før deres komme. Pludselig blev nemlig største parten af de danske i byen beordret til omgående at flytte hen i tre af Theresienstadts bedste huse. I forhold til den måde, de indtil da havde boet på, blev de nu anbragt kongeligt, højst 6-7 i hvert værelse,

der blev udstyret med ganske nye møbler. Enkeltsove, borde og stole. Gardiner, lampeskærme, skilderier og pottedplanter - en luksus, som man nær havde glemt eksisterede - blev sat op overalt i disse huse, og i et af dem oprettede man til og med en »opholdsstue« med bibliotek.

På selve besigtigelsesdagen sendte man alle czekiske gendarmer, med undtagelse af en enkelt, der stod vagt ved kommandanturen, ud af byen, og SS'erne optrådte i civil. Madrationen og dens næringsværdi var den dag 100 % større end til daglig, og maden, som man ellers sommer og vinter måtte stå opstillet - ofte i timer - for at få udleveret, skulle være afhentet, før forevisningen tog sin begyndelse. Samtlige tuberkuløse i byen blev holdt under lås og lukke, og alle gamle, krigsinvalidere og enhver, som havde sår eller udslet, var det forbudt at vise sig på gaderne, som aftenen i forvejen var blevet grundigt skuret med skrubbe og klud.

Kommissionens medlemmer fik af kommandanten, hans stab og »Judenälteste«, der i dagens anledning var blevet udrustet med en elegant jaket, forevist de særlige dele af byen, der var bestemt og forberedt til besigtigelse. På deres rute kom de bl.a. til banken, hvor »direktøren« skulle byde dem cigaretter (selv havde han nogen tid i forvejen siddet en måned indespærret for at ryge en), endvidere til Børnehjemmet, hvor børnene var instrueret om, så snart kommissionen nærmede sig, at omringe kommandanten og råbe: »Goddag, onkel Rahm, - kommer du for at lege med os?« Også til Danskehusene kom de og fik, i overværelse af SS'erne, lejlighed til at veksle et par ord med nogle af danskerne. Idet samtalen var til ende, lykkedes det Frants Hvass at tilhviske overrabbiner dr. M. Friediger, der for øvrigt i sin egenskab af præst ved det Mosaiske Troessamfund i København var tilknyttet byens ældsterråd, en hilsen til de danske i Theresienstadt fra Kong Christian, hvis tanker var hos os. Dette og det, at tyskerne gjorde så storstilede anstalter for, at alt skulle tækkes udsendingene fra Danmark, gengav os visse forhåbninger, som det, efter at måned på måned var sneget hen, uden at vi fik andre efterretninger udefra end dem, tilfældige usikre rygter og få ordfattige kort hjemmefra kunne antyde, efterhånden skortede på. Men den nyopladede og hektiske optimisme var trods alt et kunstigt produkt, som krævede at blive afstivet af nye realiteter. Da uger og måneder gik hen, uden at der tilsyneladende kom noget større resultat af kommissionens besøg, blev mismodet større end nogen sinde.

Det hedder sig gerne, at de danske jøder i Theresienstadt havde det forholdsvis godt, og noget rigtigt er der deri. Alt i denne verden er jo relativt. Men alligevel -? Se barakken her, tegnet på stedet af et af ofrene, en bolig for mennesker, som var helt uden nogen som helst skyld!

Tyskernes åbenlyse udtalelser om, at dersom Tyskland tabte krigen - den mulighed kunne der dog altså regnes med -, skulle i det mindste alle jøder drages med i faldet, gjorde ikke nedtryktheden mindre, og da, som før omtalt, de endeløse menneskemængder blev sendt af sted, begyndte man for alvor at tvivle på, at netop vi skulle slippe levende fra det hele.

I foråret 1945 finkæmmede Gestapo de forskellige lande for jøder og lod i denne omgang alle blandede ægteskaber tvangsopløse, hvorpå de jødiske parter blev sendt til Theresienstadt, mens de ikke-jødiske til straf for deres »raceskændsel« blev ført til forskellige tvangsarbejdslejre i Tyskland. Samtidig ankom til byen en transport af fanger fra Sereth og med den to tandlæger, hvem det var lykkedes at flygte fra Auschwitz, men som atter var blevet grebet af tyskerne. Af dem, der, hvor de kom fra, havde haft det hverv at pille tandguldet ud af alle de tusinder, som var blevet udryddet, fik vi de første veritable oplysninger om forholdene, som de var. På det tidspunkt begyndte tyskerne at lade de store stenkamre under Theresienstadts volde tætnes, hvilket selvfølgelig straks gav anledning til, at de uhyggeligste rygter hærgede byen. At disse ikke har været helt uden grundlag, fik man beviset for efter krigens afslutning, da man i et af kommandanturens kontorer fandt en ordre fra Berlin, som gik ud på, at samtlige indbyggere i Theresienstadt skulle tilintetgøres senest den 10. maj 1945. Ganske uventet kom da den 13. april budskabet om, at »Svensk Røde Kors« var på vej for at føre danskerne i Theresienstadt til Sverige. Man stod med eet over for det igen at skulle blive fri og igen få sin menneskeværdighed tilbage. I den lettelse, der fyldte os, gød sig dog en malurt, som vel ikke kunne tage glæden fra os, men som gjorde den vemodig, - Tanken på medfangerne, som vi efterlod i tyskernes vold.

Forbindelsen med Sverige

Af stud. mag. Arne Sejv

Det begyndte spontant som al anden modstand mod tyskerne. Det var en glødende antinazist, der måske følte trang til at fortælle bekendte i den frie verden om de forhold, vi levede under efter den tyske okkupation, om tyskernes stadig hyppigere løftebrud, eller en journalist, der - fortvivlet over, at man havde bundet hans pen, - ville have luft for sin viden og sin trang til at fortælle omverdenen, at den danske kollaborationsregering ikke var et udtryk for det danske folks følelser og synspunkter.

Det var tilfældigt, ikke at den pågældende blev modstandsmand, det måtte han blive ifølge sin natur og sin overbevisning, men det var tilfældigt, at han netop kom til at deltage i kampen på dette felt, og

Danske marts 1942 søgte at gå over isen til Skåne, bjerges af de svenske myndigheder ind til havnen ved Skanør.

skyldtes, at han f.eks. kendte en sømand eller en fisker, der regelmæssigt havde forbindelse med den frie verden.

Manden betroede sig til venner, som var af samme overbevisning, og som havde de samme ønsker og den samme trang. Posten voksede i omfang, og en vis form for organisation blev nødvendig. En illegal organisation kom i forbindelse med manden. Posten fik betydning, og efterhånden som tiden gik, voksede den illegale forbindelse til de allierede sig stor og stærk og indtog sin naturlige plads side om side med alle de andre modstandsgrupper i deres forskellige udformninger.

En skønne dag stod organisationen over for det problem at skulle sende en stærkt eftersøgt person til Sverige. Sagen blev ordnet og manden frelst bragt uden for tyskernes rækkevidde. Hvad der skete med den pågældende, efter at han var blevet landsat på den svenske kyst, havde man ikke kontrol over, det overlod man til de svenske myndigheder at ordne. Så kom jødeforfølgelserne den 2. okt. 1943, og Danmark oplevede sit eget, lille private Dunkerque. De tidligere illegale transportere over sundet og Kattegat blegnede i sammenligning med, hvad der blev præsteret i dagene derefter. Det var den illegale lægeorganisation, der i samarbejde med alle illegale organisationer og legale institutioner ledede denne enorme evakuering og i løbet af en enkelt måned bragte ikke færre end 7.460 mennesker i sikkerhed i Sverige for næsen af tyskerne. Robåde, fiskerbåde, motorbåde, store lastdampere, alt blev taget i brug. Fra hele den danske kyst stævnedes ved nattetid flygtningebådene over sundet, afleverede deres levende last og vendte tilbage for at hente en ny. Nat efter nat gentog dette sig, til langt den største procentdel af de danske jøder var bragt i sikkerhed i Sverige.

Parallelt med tyskernes aktion mod de danske jøder skærpedes jagen på de illegale grupper.

Det store kontingent af mennesker, som i dagene omkring jødeforfølgelserne meldte sig til frihedsbevægelsens rækker, medførte også, at antallet af eftersøgte blev større end nogen sinde før. Havde det tidligere været nødvendigt nu og da at skaffe en eftersøgt person ud af landet, blev dette nu påkrævet med få dages mellemrum. Det var ikke tilstrækkeligt, at der eksisterede en mulighed for at organisere en udrejse, når man blev stillet over for problemet. Der måtte dannes spedelle organisationer, som var forberedt på regelmæssigt at løse den slags opgaver, og for at dette arbejde skulle kunne udføres med størst mulig

Det var natten mellem den 5. og den 6. marts 1942, at tre danske flygtninge søgte over isen mod Skåne. Vejret var hårdt, og isen begyndte at gå op, så risikoen var overordentlig stor - den følgende nat ville turen simpelt hen ikke have kunnet gennemføres. Nu lykkedes det ud på morgenen den ene af flygtningene at blive bjerget. De to andre omkom. En af dem havde ikke orket at gå den lange strækning, men havde sat sig til hvile på isen i håb om, at kammeraterne kunne bringe undsætning. En svensk flyvemaskine fandt ham og nedkastede et tov samt et tæppe, svøbt om madvarer og en termoflaske; men han var allerede da for svag til at udnytte hjælpeaktionen. Tovet og tæppet blev liggende, hvor de faldt, selv sank han mere og mere sammen, og i hans hjælpeløshed frøs begge hans hænder fast til isen. Den svenske flyver kredsede stadig over ham, men kunne ikke bringe hjælp. Landing på den skrøbelige is var umulig; ikke heller lod det sig gøre at føre en båd frem eller at gå ud til ham. Da han med en sidste kraftanstrengelse rev sine hænder løs af isen, så man, hvorledes huden blev flået af, og de blodige spor af dem sad tilbage. Omsider gav han op, lagde sig ned og mødte sin uundgåelige skæbne. Døden havde fået sit bytte.

effektivitet og udbytte for den danske hjemmefront, måtte der i Sverige med danske flygtninges hjælp organiseres afdelinger, der kunne betjene afsenderapparatet i Danmark.

I løbet af vinteren 1943 og 1944 dannedes, udbyggedes og reorganiseredes denne gren af frihedsbevægelsen med en energi og grundighed, der hurtigt stillede den på linie med de mest betydningsfulde modstandsgrupper. Erfaringerne fra de travle oktoberdage var det grundlag, man arbejdede og udviklede organisationen på. Modpolerne på den svenske side gjorde ruterne i stand til den størst mulige kapacitet. Man famlede sig lidt frem i begyndelsen, men fandt snart de rigtige metoder og opnåede hurtigt en udbygning og organisation som vist på skemaet s. 466. Lasten, som passerede gennem de forskellige kontorer, inddelte man rent praktisk i følgende grupper:

1. *Levende Last:*

Flygtninge, kurerer og efterretningsfolk.

2. *Tung Last:*

Våben, håndgranater. Ammunition. Radiosendere og modtagere, filmsapparater, sanitet (ambulante feltlazaretter) samt kasser og pakker indeholdende propagandamateriale.

3. *Let Last:*

a) Militær organisationspost: Efterretningspost og post om militærets arbejde i Danmark og Sverige.

b) Civil organisationspost: Post mellem illegale organisationer i Danmark og deres repræsentanter i Sverige, herunder transport af penge til illegalt arbejde i Sverige.

c) Privat post: Breve. Pakker og kufferter til privatpersoner i Danmark og Sverige, herunder penge til privatpersoner i Sverige.

Denne inddeling skyldtes dels hensynet til de transportmidler, der stod til rådighed, og postens vigtighed, og dels den forskellige udformning af organisationerne, der krævedes for at transportere de tre typer af last.

I rutens hovedkvarter i Danmark samledes trådene fra »Speditøren« og de grupper, som arbejdede sammen med dem. Herfra sendtes besked via depecheruterne til afdelingerne i Malmø, Helsingborg og Gøteborg om at være klar til at tage imod så og så megen last af de og

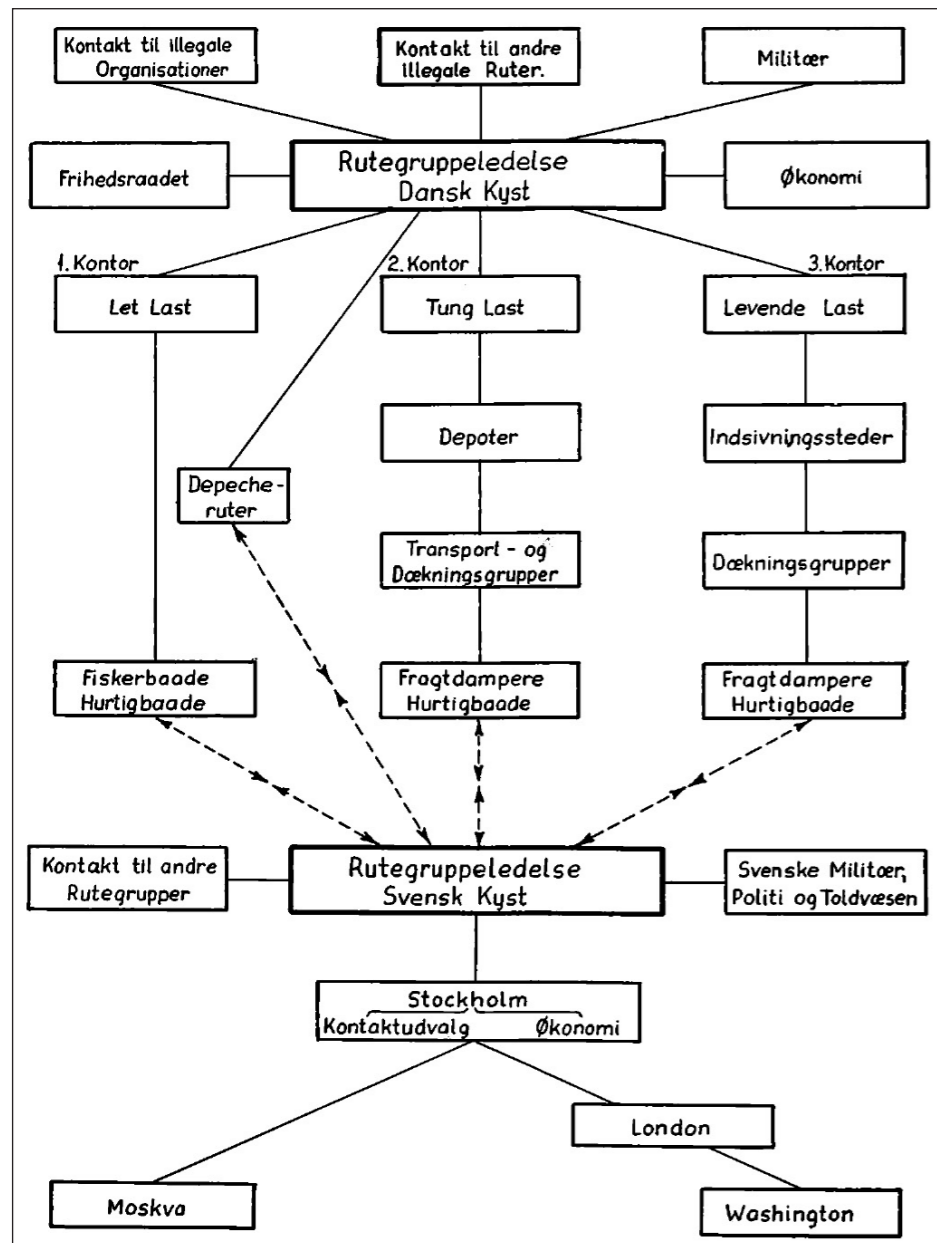
de kategorier, og der fulgte i kode meddelelse om position. Tidspunkt. Dato og skibets navn og i telegramstil underretning om en del vigtige spørgsmål, som vist i en depeche fra en S.E.-transport:

Dep. 1. tors. 5-10-44.

Kære Trelleborg og Stockholm.

- 1. Af endnu uopklarede grunde modtog vi først i går jeres depecher af 2. og 3./10.*
- 2. Har haft møde med Hobro. Forstår, at erklæringen stadig har interesse. Har genoptaget forhandlingerne med klubben. En mand er sendt til Provinsen for at hente de to amer. Posten til os bedes fortsat - for at undgå enhver misforståelse herovre - pakket i separat pakke til Kbhvn. indeholdende al bypost plus breve til Vibe.*
- 3. Cornelius går herfra ca. lørdag. Engberg kan forventes at returnere sidst i denne uge ell. først i næste. Han beregner sin afgang, så han kommer til punktet om morgenen. Send, hvad I har af tung last (sild) til ham. Marius afgår herfra mandag eller tirsdag i næste uge. Ønsker tung last med tilbage.*
- 4. Bekræfter modtagelsen af koden til Dep. F. Venter forbindelsesmanden.*
- 5. Opgiv hurtigst pr. dep. det ændrede punkt 1.*
- 6. Fast aftale med Cornelius: Punkt 3 bruges fast (medmindre vejret gør det helt umuligt). Næstbedst, punkt 2, sidst det nye punkt 1. Tid fast: 18-24. Ankomst kort inden mørkets frembrud. Afgangstelegr. til mig inden kl. 13, så I har besked et døgn inden ankomst. Indløber der ændringer efter dep.s afsendelse sender jeg besked om disse næste dag, ellers bekræftelse på aftalen. Dep. 2. når jer inden 18. Vent med at gå ud, til den foreligger.*
- 7. Wilson afsendes i morgen med let last på direkte kontakt. Tobias afsendes mandag do. do.*
- 8. Kurerer bedes fremtidig henvende sig på det såkaldte 6. kontor, som vi har oprettet for at beskytte de øvrige fem mod unødvendige belastninger. Adresse følger med første kurer fra org. en af de første dage.*

Venlig hilsen Kbhvn. N.

Opbygningen af den illegale transport - organisation.

Var man nået ind på svensk søterritorium, kunne man dukke op fra »Lastens Dyb« og trække frisk Luft på gækket. Her sidder Arne Sørensen i samtale med Henrik Kraft og Kai Sørensen om bord på Dansk-Svensk Flygtningetjenestes kontaktbåd »LA 127«, Ellen.

Kontakter, men drejede det sig om fiskerbåde, benyttede man som oftest direkte kontakter.

Fra hovedkvarteret havde man forbindelse bagud med Frihedsrådet, militæret, en række illegale organisationer og alle de institutioner, der var nødvendige, når man skulle fremskaffe brændstof til bådene, falske papirer på bådene og falske papirer på de varer, der blev ført om bord osv. I de havne, man benyttede som udgangspunkter for trafikken, måtte man have tilknytning til een eller flere personer, som stadig kunne holde ruten underrettet om forholdene. De enkelte hovedkontorer under hovedkvarteret blev udbygget alt efter, hvilken last der blev lagt mest vægt på.

Lå vægten på levende last, oprettedes under dette kontor en række indsivningssteder, hvor igennem man kontaktede personer, der skulle til Sverige, og lod deres forhold undersøge nøje, inden de fik lov til at komme videre. Hvis flygtningene ikke selv havde sikre opholdssteder, disponerede man også over sådanne, og her fik de ordre til at vente, til de blev afhentet, hvilket ofte kun drejede sig om et par timer, medens det i andre tilfælde kunne vare dage. Kort før der skulle afsendes en transport, fik flygtningene besked om mødested og mødetid. Fra møde-

Derefter dirigeredes lasten alt efter dens art og omfang til de både eller skibe, som den pågældende rute betjente sig af. Drejede det sig om skibe, der sejlede i indenrigsk fart, udveksledes lasten ved halvvejs

Den største af de illegale både: »Margit«. Den sejlede for Dansk-Svensk Flygtningetjeneste under svensk flag og klarede stolt trafikken. Ved en enkelt lejlighed indbragte den 39 passagerer. Efter kapitulationen blev »Margit« købt af den danske marine.

stedet førtes de så af organisationens folk om bord i skibet, godt dækkede af velcamouflerede folk fra rutens dækningsgruppe. Med skibet førtes de - skjult i lasten i hemmelige rum - ud til en aftalt position. Her lå kontaktbåden fra Sverigesafdelingen og ventede. Lasten blev udvekslet, og den farlige del af rejsen var overstået.

Havde en rute specialiseret sig i tung last, var det dette kontor, der måtte udbygges omhyggeligt. Under kontoret hørte depoter, Transportmidler (last- og personbiler) samt fuldt bevæbnede dæknings- og transportgrupper. Transporten af den tunge last var som regel ensrettet, idet det drejede sig om at indføre ting, som på grund af forholdene ikke kunne fremskaffes herhjemme. Nedenstående depeche viser, hvorledes der arbejdedes, når en illegal last af denne art ankom til Danmark, skjult under den legale last:

Dep. 2. 13-10-44.

Kære Stockholm og Trelleborg.

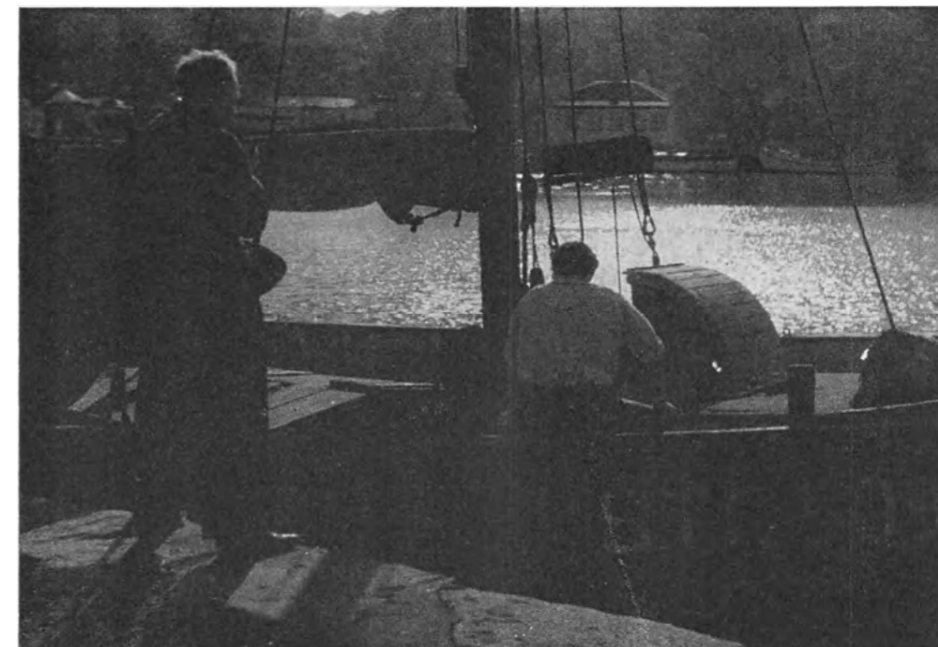
Vi bekræfter med største glæde, at vor fortræffelige ven Cornelius ankom i går ved middagstid efter en måske lidt for dramatisk tur. Måtte gå for sejl til Rødvig, hvor de tre mand gik i land. Ventede der på bedre

vejr. Bekræfter og kvitterer for modtagelsen af 34 kasser, 24 store og 10 små, med tilbehør og andet gods. Godset bragtes i land kl. 14 i dag og på vor dertil indrettede nye gengas-varevogn med overdækning, dækket af 5 førsteklasses gutter, kørt til depot. Lastvognen var fyldt til randen. Hele ekspeditionen fra vognens ankomst til kajen inkl. losning, kørsel og aflæsning klappede på mindre end tre kvarter, idet vogn, dækningshold og transportgruppe ankom kl. 14, kørte igen fra båden kl. 14,15 dækket af en privatvogn. Kl. lidt over 14,30 var det hele overstået, hvorefter jeg begav mig op i byen for at aflægge rapport.

Venlig Hilsen Kbhvn. N.

Let last som speciale forekom ikke separat, men kun sammen med en af de ovennævnte grupper.

De enkelte ruters økonomi ordnedes gennem hovedkvarteret. I et enkelt tilfælde for »Dansk-Svensk Flygtningstjeneste«s vedkommende ordnedes den fra den svenske side, således at det kun drejede sig om småbeløb, der skulle samles ind her. Derved befriede man ikke alene hovedorganisationen i Danmark for en stor byrde, men også for den

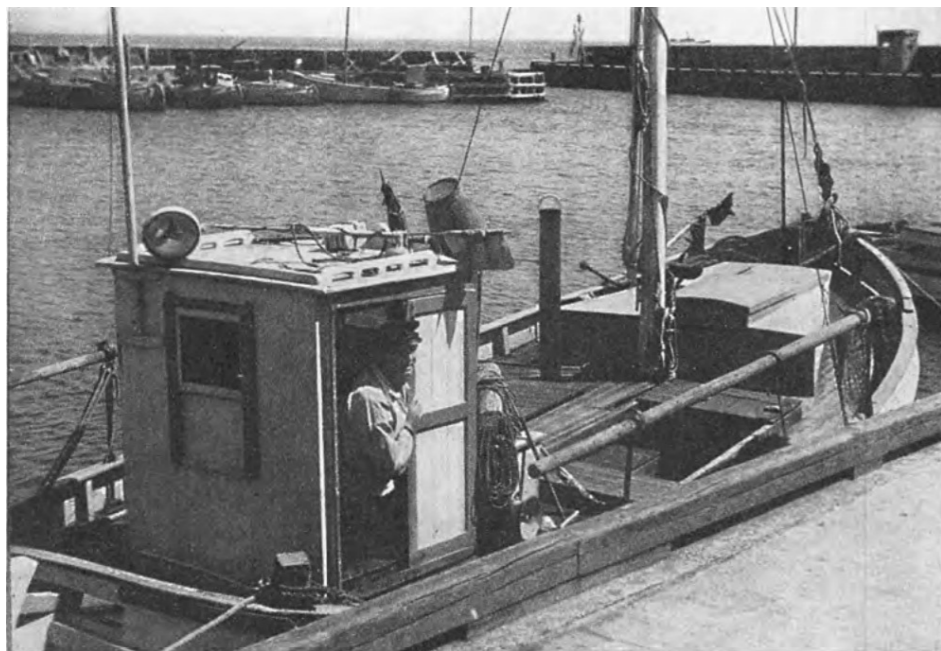
M/S »Stella«, 20 tons, var bygget til sten-fiskeri, men egnede sig - med lidt forandring - ret godt til flygtningetransport. Den kunne medtage ea. 40 passagerer i forstavnens lukaf og under dækket, og den camoufleredes som svensk båd. Her ligger den ved aftenstid i Humlebæk Havn, hvor den så ofte startede sine illegale ture.

fare, det betød, at gå rundt til forskellige mennesker og institutioner og blotte sig for at få penge til formålet.

På den svenske side arbejdedes efter lignende linier, kun havde man ikke her decentraliseret de forskellige opgaver til flere kontorer, da man lå uden for de tyske aktioners farezone. Det hele var centraliseret til et enkelt hovedkvarter, hvorfra trafikken blev administreret. Det var Sveriges afdelingernes opgave til enhver tid at stå til disposition for dem derhjemme, og alle deres handlinger dirigeredes under hensyn til forholdene i Danmark. Det var et til tider slidsomt arbejde, men absolut farefrit, når de direkte kontakter på den danske kyst undtages. Hver gruppe i Sverige disponerede over et vist antal både, fiskerbåde og hurtigbåde. De første brugtes til halvvejskontakterne, de sidste til direkte kontakter.

Fra de svenske afdelinger havde man forbindelse bagud til de svenske militær-, politi- og toldmyndigheder, til Kontaktudvalget i Stockholm, centralorganet for alt det hjælpearbejde, der kunne ydes hjemover, og derfra til London, Washington og Moskva, og endelig bestod der en mere eller mindre intim kontakt afdelingerne imellem.

Snekkersten-kromanden Thomsens båd »Margrethe«, var en fortræffelig, første-klasses skude, som nok skulle kunne klare sig over for de tyske patrøillebåde, når den kun fik startet sin illegale fart med flygtninge i det rette øjeblik.

Det var store og kostbare apparater, man havde stablet på benene. De nødvendige økonomiske midler, som skulle bruges, blev for mere end 750.000 kroners vedkommende stillet til rådighed af danske jøder; resten blev fremskaffet på anden måde, for det meste gennem red. Ebbe Munck og daværende legationsråd Torp-Pedersen, der begge udførte et påskønnelsesværdigt arbejde. Den danske legation med kammerherre Kruse som chef bidrog kun med 139.800 kr. til opretholdelsen af disse livsvigtige forbindelser, hvilket udelukkende må lægges kammerherren til last.

Det siger sig selv, at man ikke kunne lægge faste regler for måder at transportere lasten til og fra Danmark på. Metoderne måtte af hensyn til tyskerne stadig varieres og var ofte individuelle fra gang til gang. Der blev lagt stor opfindsomhed for dagen fra dansk side. Man benyttede sig i stor udstrækning af hemmelige rum og i alle tænkelige skibstyper, vandtætte gummislanget og kasser, Hulrum i lasten, falske bådpassager til flygtningen forklædt som sømand, udlagte bøger, hvortil posten var fastgjort, osv.

Depecheruterne var de nervetråde, der holdt disse organisationer

Kontakt ude i sundet. Man har nået svensk farvand, og passagerer og bagage bringes fra den »illegale« båd over i den ventende svenske.

Kontakt ude i sundet. Postpakken afleveres til den »illegale« båd.

gående og muliggjorde den store kapacitet, ligesom det for en væsentlig del skyldtes deres eksistens, at tabsprocenten inden for ruterne var så minimal. Gennem disse kanaler modtog og afsendte man besked om position, tidspunkt og dato for kontakt, lastens art og andre vigtige meddelelser. Med største hemmelighedsfuldhed vogtede man over, hvad begrebet depecheruter dækkede. Det var færgeforbindelser mellem Helsingør og Helsingborg, mellem København og Malmø og flyveforbindelsen mellem København og Malmø. Disse udgjorde grundstammen, men ved siden af disse veje benyttedes også radio og telefon.

Deres største betydning var deres hurtighed. En besked sendt med disse forbindelseslinier om formiddagen kunne man have svar på samme dags eftermiddag og så endda have mulighed for at sende endnu en meddelelse af sted samme dag med svar næste dags formiddag. Dette var grunden til, at man i Danmark altid vidste, om alt var forberedt på en kontakt, inden man sendte skibet af sted, ligesom man i tide kunne blive underrettet om en direkte kontakt fra svensk side og sørge for, at der var sendt dækningsgrupper ud til det punkt, båden skulle anløbe.

Herunder skal kort omtales de største og mest kendte ruter.

II

Ruten »Postmesteren«, senere af hensyn til Gestapo omdøbt til »Post-assistenten«, derefter til »Speditøren«, startedes i oktober 1943 i intimt samarbejde med lægeorganisationen og »De Frie Danske«. Efter en reorganisation den 22. februar 1944 tog man fat på Arbejdet efter nye Principper. Ruten isoleredes fra alt andet illegalt arbejde, når undtages de kontakter, der nødvendigvis måtte opretholdes, for at de kunne opfylde deres bestemmelse; dog bibeholdtes fællesrepræsentanterne med »De Frie Danske« i Malmø og Helsingborg.

»Speditøren« var uden tvivl den dygtigst arbejdende afdeling blandt de illegale forbindelseslinier til Sverige. Levende last var dens hovedopgave, og i tiden fra den 22. februar 1944 til den 5. maj 1945 transporteredes ca. 2000 personer til Sverige. Til den illegale trafik benyttede organisationen hovedsagelig de store paketbåde, der sejlede mellem danske havne og på deres vej fra den ene til den anden havn passerede den svenske kyst. Udskibningerne blev foretaget såvel fra København som fra provinshavne. Man søgte for det meste at gøre det på den mest direkte Måde, for at det ikke skulde vække for stor Opmærksomhed, hvilket kunde blive skæbnesvangert for Organisationen. Men man var dog ikke bange for, når situationen blev desperat, at gå over til hurtig handling. Således kunne det ske, at man stod med 25 flygtninge, som man gennem længere tid havde forsøgt at få afskibet, men forsøgene var mislykkedes. Man fandt et passende skib og gik derefter ufortøvet til aktion, erobrede det ved »hold-up« og tvang kaptajnen til at sejle til Sverige med flygtningene. Adskillige flygtninge kom på denne måde til Sverige i krigens sidste år. I slutningen af krigen medvirkede »Speditøren« ved hjemtransporten af for 100.000 kr. medikamenter og lazaretter, som på initiativ af S.E.-transport med en dansk læges hjælp var blevet fremskaffet i Sverige.

Ved siden af det egentlige rutearbejde beskæftigede »Speditøren« sig i Danmark også med andre opgaver, som f.eks. flytning af våben og benzin, anbringelse af radiosendere eller lastbiler på de rigtige steder. Det var også den, der fremskaffede og transporterede en stor del af de mange generalstabskort, som general Eisenhower skulle have brugt i tilfælde af invasion i Danmark.

Til trods for »Speditøren«s imponerende indsats var tabene relativt små. Tre af rutens bedste folk måtte dog ofre livet: Palm-Petersen,

dræbt ved bombardementet af Shellhuset, journalisten og digteren Morten Nielsen og Jørgen Schmith («Citronen»), dræbt under aktion efter tre timers kamp med tyskerne. Uanset disse og andre sørgelige begivenheder, som berørte organisationen kraftigt, fortsatte »Speditøren« arbejdet med en aldrig svigtende evne til, hvor sort situationen end så ud, at bevare roen og ligevægten. Følgende brev giver måske det tydeligste indtryk dels af de forhold, organisationen til tider fortsatte arbejdet under, og dels af den ånd, der gennemsyrede arbejdet:

»Bekræftelsen på anholdelserne har De formentlig fået gennem informationen. Holbech skudt, da han forsøgte at flygte. Der er rygter fremme om, at Søren Søe er hårdt såret. Det passer ikke. Det var en dyr week-end for frihedsbevægelsen. Vi slikker vore sår og prøver på at knytte de afbrudte forbindelser igen. Postbådene Hans og Axel udeblev, fordi den ene af dem blev opsnappet på vej hjem. Han lempede posten over bord. Den anden eftersøges af Gestapo. Statsadvokaten er taget i går. Meddelelse om kontaktbåden har vi fået. Vi var klar over, at det lå sådan. Slæberen og Prammen endnu ikke afgået. Havnen spærret af miner. Hovedkontoret gennemrodet lørdag aften mellem kl. 22-24. Alle vore ting fundet. Kontordamen afhentet af Gestapo kl. 24,30, truet med al landsens ulykker, hvis hun ikke røber, hvem der kom på kontoret. Klarede frisag og løsladt et par timer senere. Ellen slap ud af villaen i kampens hede, har kontakt med hende, hun er allerede i sving igen. Nærmere enkeltheder kan De få en anden gang, det fylder en hel side. »Citronen« dræbt. Kæmpede i tre timer. Siges at have dræbt fire Gestapo mænd, det vides kun rygtevis. Hele huset brændt ned. Lige nu fået at vide, at Slæberen og Prammen er dirigeret syd om Sjælland i stedet for nord om. Det er tyskernes forlangende. Vi har tolv flygtninge om bord, vi sidder og undrer os over, hvordan vi klarer den. Har lige ved samme lejlighed fået at vide, at Forpagterens broder også er taget. Situationen slem, men ikke håbløs.

Hilsen. »Speditøren«.

III

»Studenternes Efterretningstjeneste« startede omkring den 15. september 1943 sin første rute, der arbejdede fra Møn til Trelleborg på den svenske kyst. Der eksisterede i den første periode ikke nogen modta-

gerorganisation på den anden side. I de travle oktober dage udvidedes ruten, og fra tre-fire andre punkter, hvoraf det ene var Københavns Havn, sendtes flygtningene i en tæt strøm til Sverige. Da tyskerne i midten af november måned fik held til at lamme den sydligste udskibningshavn på Møn, blev arbejdet med flygtningetransporterne nedlagt på hele kysten, da der på daværende tidspunkt ikke syntes at være baggrund for en fortsættelse af arbejdet på dette felt.

I løbet af sommeren 1944 genstartedes »S.E.-transport«. På dansk side blev det den senere af tyskerne henrettede stud. mag. Peter Fyhn og styrmand Eiler Haubirk, skudt ned af Brøndum på Trianglen den 20. oktober 1944, der overtog ledelsen, medens to repræsentanter for S.E. i Sverige fik overdraget at organisere den svenske afdeling og skabe den nødvendige økonomiske basis for arbejdet dér. I slutningen af juli måned begyndte ruten at arbejde.

Man lagde mest vægt på transport af tung last, kurerer og civil og militær organisationspost. I Danmark disponerede ruten i begyndelsen over syv store skibe på mellem 50 og 200 tons, samt to-tre fiskerbåde. Efter at Peter Fyhn, Axel Christensen, Jørgen Winther og Reventlow var blevet arresteret i december måned, så det en overgang sort ud for det fortsatte arbejde. Alle mellemændene til de store både var væk, og organisationen måtte faktisk bygges op næsten helt fra grunden. Det lykkedes at gøre dette i løbet af januar måned, og derefter fortsattes arbejdet til kapitulationen uden store uheld. »S.E.-Transport« disponerede nu fra dansk side over fire fiskerbåde og en stor kutter på ca. 45 tons og på svensk side over to hurtigbåde, som ved et kup var blevet erobret i København og ført til Sverige, samt over en fiskerbåd udstyret med en kraftig Chrysler motor, der var lyddæmpet. Derudover havde gruppen i Sverige faste aftaler med to danske fiskerbåde, som den delte med »Speditøren«, med hvis repræsentanter der bestod et intimt samarbejde.

Fiskerbådene fra den danske side sejlede som oftest i direkte kontakt, medens de store skibe blev benyttet til halvvejskontakter, og de to hurtigbåde og den lydløse, som Sveriges gruppen disponerede over, gik i direkte kontakt på den danske kyst med kurerer, våben, sanitet og post.

Organisationen i Danmark rådede på landjorden over depoter, transportmidler, dæknings- og transportgrupper både i og uden for Kø-

benhavn og var således fuldt rustet til at tage imod den tunge last og sørge for den nødvendige beskyttelse, når hurtigbådene og den lydløse båd fra den svenske side gik ind til i forvejen aftalte punkter på den danske kyst.

Som depecheruter benyttede »S.E.-Transport« færgerne, flyvemaskinen og radio. Ad disse forskellige veje modtoges og afsendtes meddelelserne om kontakterne. For at vise, hvorledes hurtigbådstrafikken arbejdede, gengives en depeche omhandlende denne form for transporter:

8. April 1945.

Kære Købhvn. F, Hellerup og Valde.

1. Fartplanen for V.1., V.2. eller Nilfisken modtaget og noteret og skal blive overholdt. Kodelisten forstået. Aflytningen påbegyndt. Kommer efter fartplanen førstkommande mandag 23,15 d. tid til Habakuk med Nilfisken. Uden for fartplanen vil vi gerne komme fredag i næste uge til Samuel 23,30 med V.1. Vil I sørge for kraftig dækning og transportmidler, tung L.?

2. Radio er besvaret ved tidligere skrivelse, der har krydset sidste forespørgsel.

3. Meddelelse videregivet til 4546. Her er i øvrigt i dag truffet en ny ordning, hvorefter vi også selv betjener sejladsen på dette punkt.

4. Vil gerne køre ekstra tur onsdag den 11., og på grund af indtrufne forhold ønskes de nævnte tidspunkter benyttet. V.2. kommer med passagerer til Samuel, hvorfor I bedes have modtagerapparatet i orden.

I tiden fra den 1. august 1944 til den 5. maj 1945 transporterede organisationen ca. 350 personer, hovedsagelig kurerer, over sundet. Ca. 700 stk. våben (maskinpistoler og pistoler), radioudstyr, ammunition, feltlazaretter, filmsapparater, bøger og propagandamateriale udgjorde hovedparten af den mange tusind kilogram tunge last, der blev sendt hjem, ligesom største delen af K.K.-Posten gik gennem disse kanaler. Fra Danmark overførtes desuden militær og civil organisationspost. Til driften af denne rute modtog gruppen i Sverige 55.000 kr., hvoraf de 35.000 kr. fra det danske gesandtskab i Stockholm via red. Ebbe Munck.

Foruden det daglige rutearbejde beskæftigede Sveriges gruppen sig

med adskillige andre opgaver. Den sørgede for, at det illegale blad »S.E.« blev optrykt og udsendt til danske flygtninge i Sverige, ligesom den sammen med organisationen »1944« forestod en indsamling til fordel for det arbejde, organisationerne S.E. og »1944« udførte i Danmark, og mere end 15.000 kr. sendtes hjem til »Svend Erik«, som organisationen populært kaldtes. Det var på initiativ af »S.E.-Transport«, at der i Sverige blev taget skridt til at fremskaffe 25 komplet udstyrede feltlazaretter, som ruten skulle ordne hjemtransporten af, dels gennem egne kanaler og dels gennem andre ruter, med hvilke den samarbejdede.

»S.E.-Transport« forsøgte i efteråret at kapre de jern toldbåde, der lå i Vordingborg; det lykkedes imidlertid kun at få en af dem, »Ørnen«, til at starte. De andre måtte lades i stikken, medens »Ørnen« ført af styrmand Kim Malthe-Bruun og styrmand Knud Rasmussen nåede til Sverige. For at kunne føre flygtningene, post og kurerer frelst over Store Bælt havde man desuden mellem Korsør og Nyborg en illegal rute. Kort før kapitulationen gik rutens ene hurtigbåd i samarbejde med militæret ud og hentede Bornholmerbåden »Østersøen« ind til Malmø.

IV

I dagene omkring tyskernes aktion mod de danske jøder modtog red, Ebbe Munck fra en kreds af svenske jøder tilbud om 160.000 kr., som man stillede til disposition for en organiseret hjælpeaktion til fordel for danske frihedskæmpere, der var så stærkt eftersøgte, at det måtte anses for betimeligt at bringe dem i sikkerhed i Sverige.

Red. Ebbe Munck lod denne opfordring gå videre til red. Leif B. Hendil, der netop var ankommet fra Sverige som politisk flygtning, men allerede forud for 29. august 1943 havde organiseret en del overfarter fra Nordsjælland. Denne påtog sig opgaven og vendte tilbage til Danmark for at finde en mand, der var i stand til og villig til at danne en afskibningsorganisation. Det blev grosserer Robert Jensen, kendt i alle illegale kredse under navnet »Tom«, der straks var rede til at gøre en indsats på dette område, og det var et stort, energisk og beundringsværdigt arbejde, han nåede at udføre, inden han faldt for de tyske kugler. Organisationen blev kaldt »Dansk-Svensk Flygtningetjeneste« bl.a. for at pointere, at det var en hjælpeaktion, hvori såvel danskere som svenskere ydede deres indsats og deres bidrag til arbejdet.

I København fungerede »Tom« som chef for det omfattende afskib-

ningsapparat, en opgave, han bestred energisk og dygtigt uden hensyn til de farer, der var forbundet med arbejdet. Altid var Tom på jagt efter nye både og nye muligheder, og altid fandt han det, han søgte. Rutearbejdet var ham ikke altid nok, og han søgte ivrigt at hjælpe på alle de områder, hvor der var brug for en håndsrækning, enten af økonomisk eller af moralsk art. Økonomien havde han ikke mange spekulationer med. Han modtog langt de fleste penge fra »Dansk-svensk Flygtningetjeneste«s store fond i Sverige. Det var et stort tab for organisationen og for den danske modstandsbevægelse, da han blev skudt.

En ny ledelse blev etableret. Også denne lykkedes det imidlertid Gestapo at slå i stykker ved en stikkers hjælp; men efter dette sidste hårde slag decentraliseredes virksomheden, så der etableredes 7 adskilte grupper, som kun havde en kontaktperson fælles. Blandt grupperne var i første række »1944«, hvis leder »Knud«. Ib Mogens Christensen, som dræbtes af tyskerne kort før kapitulationen, på dette såvel som på alle andre felter, han beskæftigede sig med, udførte et stort og modigt arbejde.

På den anden side af sundet var rettet Leif B. Hendil ledelsen af den svenske afdeling af »Dansk-Svensk Flygtningetjeneste«, hvis chef han var til kapitulationen. Parallelt med »Tom«s arbejde i Danmark for at skaffe både til den

Robert Jensen (1900-44) var uddannet som handelsmand og startede i 1935 Radiofirmaet Gyberg & Jensen sammen med Werner Gyberg. Begge chefer deltog fra første færd ivrigt i det illegale arbejde, men medens Gyberg i september 1943 måtte rejse til Sverige, hvorfra han ledede den illegale Göteborg rute »Dansk Hjælpetjeneste«, fortsatte Robert Jensen - »Tom« - sit omfattende, dygtige og uforfærdede arbejde herhjemme i nær kontakt med »Dansk-Svensk Flygtningetjeneste« i Malmø. Hans uopslidelige humør, hans snarrådighed og hans stålsatte nerver fejrede utallige triumfer, og gjorde »Tom« til et navn, som allerede den gang mangfoldige ærede. I ildkamp med Gestapo fandt han og en af hans nære medarbejdere, Svend Trondbjerg, døden på gruppens »Postkontor«, Forchammersvej 7, den 24. juli 1944.

Peter Wessel Fyhn (1920-45) tog studentereksamen i 1939 og virkede derpå i Ø.K. indtil 1941, da han begyndte at studere musik. Fra sine tidligste år havde han været meget musikalsk, havde sunget i Københavns Drengekor og i Jægersborg Kirkes Kor, nu blev han vikarlærer ved Sangskolen og fik ansættelse ved Det kgl. Biblioteks Musikafdeling. Under besættelsen gik han med al sin styrke båret oppe af sit frejdige, glade sind ind i undergrundsarbejdet, som Studenternes Efterretningstjeneste udførte, og for sin illegale transportvirksomhed arresteredes han den 5. december 1944. Han dømedes til døden og henrettedes den 6. april 1945 sammen med sine tre kammerater - »prægtige drenge, kalder han dem i sit afskedsbrev: Jørgen Winther, Greve Ludvig Reventlow og Kim Malthe-Bruun.

illegale trafik gjorde den svenske afdeling af ruten et stort arbejde på samme felt.

Gennem forbindelser inden for D.D.L. organiseredes i oktober 1943 en af de mest navnkundige og hurtigste depecheruter mellem de to kyster, flyveforbindelsen mellem København og Malmø, en depecherute, der ikke alene kom »Dansk-Svensk Flygtningetjeneste« til gode, men også alle de andre ruter.

Det var mange og forskellige opgaver, som »Dansk-Svensk Flygtningetjeneste« påtog sig, og det var store og imponerende tal, den kunne fremvise, da kapitulationen kom. Her skal kort nævnes nogle af de ting, man transportererede. Øverst på listen stod den levende last, og gennem de 19 måneder, ruten arbejdede, overførtes af den alene 1888 personer. Desuden beskæftigede den sig med illegale postforsendelser i begge retninger, såvel militær som civil og privat post, og transportererede de mange tusind skolebøger, som skulle bruges i de danske skoler rundt omkring i Sverige. Det var også denne rute, der hjemsendte de 200 kg sprængstof, der skulle bruges til sprængningen af den tyske krydser »Nürnberg«. Pengetransporterne fra Danmark til Sverige var en afdeling, der efterhånden voksede sig så stor, at den må betegnes som en særlig afdeling blandt de mange andre, idet ruten transportererede ca. 2 mill. kr., hvoraf ca. 750.000 var illegale penge til modstandsorganisationernes repræsentanter i Sverige. Disse pengeoverførsler betød tillige en indtægt for ruten til dens drift, idet man tog 10 pct. af de summer, som passerede, dog undtaget de illegale midler.

»Dansk-Svensk Flygtningetjeneste« varetog endvidere ved den danske politiafdelings hjælp i Malmø optrykningen af »Information«, ligesom man sørgede for, at »Information« blev ført over til Sverige så hurtigt som muligt efter trykningen af hvert enkelt nummer.

De mange penge, som det kostede at drive ruten og løse de dermed forbundne opgaver, blev tilvejebragt ved indsamlinger blandt de danske jøder i Sverige, der som tak for at være blevet reddet fra den trange skæbne, som 500 af deres landsmænd blev udsat for, skænkede ikke mindre end 750.000 kr. til arbejdet. Fra det danske gesandtskab modtog »Dansk-Svensk Flygtningetjeneste« ingen penge, tværtimod var man i stand til at afse store beløb til andre ruter og til arbejdet derhjemme. Det var en betydelig hjælp for afskiberorganisationen i Danmark, at den ikke behøvede at bekymre sig om økonomien, men kunne

nøjes med at indkassere de beløb, som tilbød sig gennem de daglige nødvendige forbindelser, og ellers hellige sig rutearbejdet.

Til varetagelse af den illegale trafik disponerede den svenske afdeling over et antal fiskerbåde og et par hurtigbåde, ved kapitulationen i alt 13 fartøjer. De første blev hovedsagelig brugt til halvvejskontakter, medens de sidste blev brugt til direkte kontakter på den danske kyst. Her vises et par rapporter dels fra en enkelt af kontaktbådene og dels fra en hurtigbådstur til den danske kyst:

Sørapport nr. 5.

»Pimp/Julius«.

Afgik med »Pimp« den 4. november kl. 14 medbringende post. Stod S. på. Vind 4-5, sø 4, klart. kl. 15,45 gik o/b i »Julius« s. for Falsterbo, og afgik mod udskibningssted. - Kl. 20,00 ankrede op uden for aftalte sted. - Kl. 21,00 observerede aftalte signaler. - Kl. 21,50 connection. Aftalte med afskiberne at føre passagererne til afskibningsplads længere østpå gr.p. høj sø og lang rotur på nuværende sted. (Roning ind delvis med søen dog $\frac{3}{4}$ time, ud med 2 passagerer $\frac{5}{4}$ time). - Kl. 22,15 afgik fra land. - Kl. 23,50 ankom til »Julius«. - Kl. 0,30 lettede og stod E på. - Kl. 1,30 ankrede på ny position, afleverede post og tog post og passagerer o/b (i alt 12 stk.) - Kl. 2,30 lettede og afgik nordpå. - Kl. 7,00 ankom til Klagshamn og udskibede passagerer. - Kl. 7,10 afgik fra Klagshamn. - Kl. 8,15 ankom til Malmø.

Stærmose.

Sejlliste for maj 1944

Skibet: Ellen. L.A. 127 (en båd, der kun benyttedes til kontakter i sundet).

Tirsdag den 2.:

Møde m. L. 75 p. dansk vand. Udvekslet post, modtaget 10 passagerer.

Afg.: 6,45 ... Sejltid: 4 timer 5 minutter.

Om Bord: Larsen, N.-Christensen, Hendil.

Onsdag den 10.:

Møde m. Sander p. sv. vand. Afleveret 2 passagerer.

Afg.: 5,55 ... Sejltid: 1 time 25 minutter.

Ebbe Munck (f. 1905) blev student 1922 og cand. polit. 1929. Efter endt eksamen knyttedes han til »Berlingske Tidende« og var bladets korrespondent i Berlin og London 1929-35, dets redaktionssekretær 1935-36 og dets krigskorrespondent i Spanien 1936, i Finland 1939-40. I 1938-39 var han medlem af den danske Nordøstgrønlands-Ekspedition, og da han under besættelsen virkede som »Berlingske Tidende«s korrespondent i Stockholm 1940-42, benyttede han samtidig lejligheden til at organisere den uhyre vigtige kontakt mellem dansk hjemmefront og dansk udefront, som var en forudsætning for modstandsbevægelsens arbejde. I denne egenskab blev han Frihedsrådets repræsentant, var med til at etablere »Dansk Pressetjeneste« og »Dansk-Svensk Flygtningetjeneste«, ligesom virksomheden førte med sig, at han fra Sverige illegalt måtte rejse til København til konference med Frihedsrådet. Han anlagde da falsk overskæg, glad forvisset om, at ingen så kunne genkende ham.

Leif B. Hendil (f. 1898) blev student fra Sorø 1918 og gik derpå straks ind i journalistikken, først ved »Ålborg Amtstidende« (1918-1919). Efter en rejse som korrespondent i udlandet knyttedes han til Dagbladet »Politiken« (1919-20), gik herfra over til »Berlingske Tidende« (1920-22), blev så redaktør af Dagbladet »Skive Venstreblad« (1922-25) og kom endelig i 1925 til »Ekstrabladet« som dets medarbejder. Dets handelsredaktion overtog han i 1933. Under besættelsen blev hans store indsats ledelsen af »Dansk-Svensk Flygtningetjeneste« fra Malmø. Han var i begyndelsen af oktober 1943 selv kommet som flygtning til Sverige, traf i Stockholm Ebbe Munck og gik på dennes opfordring straks i gang med at etablere den omfattende illegale transportvirksomhed, som tog sin begyndelse allerede den 9. oktober. - På billedet har Hendil - af forsigtighedsgrunde - lagt sig fuldskæg til. Hans arbejde, som ofte førte ham selv ud over sundet, krævede en ikke alt for let kendelig maske.

Hendil og L. 75, der aflv.

Torsdag den 18.:

Møde m. L. 107 p. dansk vand. Udvekslet post, modtaget 11 passagerer.

Afg.: 6,45 ... Sejltid: 2 timer 30 minutter.

Om Bord: Barfoed, N.-Christensen, Hendil.

Onsdag den 10.:

Møde m. L. 107 p. dansk vand. Udvekslet post, modt. 9 passagerer.

Afg.: 8,40 ... Sejltid: 2 timer 5 minutter.

Om Bord: Barfoed, N.-Christensen, Hendil.

Fredag den 12.:

Møde m. L. 107 på dansk vand.

Udvekslet post, modtaget 10 passagerer.

Afg.: 6,45 ... Sejltid: 2 timer 15 minutter.

Om Bord: Barfoed, N.-Christensen,

Om Bord: Barfoed, Hendil.

Søndag den 21.:

Møde m. både L.75 og L.107 på dansk vand. Udvekslet post og modtaget i alt 17 passagerer ... 8 -9.

Afg.: 5,45 ... Sejltid: 2 timer 45 minutter.

Om Bord: Barfoed, Hendil.

Tirsdag den 23.:

Forgæves forsøgt Møde p. d. v. m. L. 75.

Afg.: 6,00 ... Sejltid: 4 timer 15 minutter.

Om Bord: Barfoed, Christensen.

Onsdag den 24.:

Møde m. L. 75 p. d. v. Udvekslet

post. Modtaget 10 passagerer.

Afg.: 5,45 ... Sejltilid: 2 timer 55 minutter.

Om Bord: Barfoed, Christensen.

Torsdag den 25.:

Møde p. d. v. m. L. 75, modtaget 1 passager.

Afg.: 5,45 ... Sejltilid: 2 timer 55 minutter.

Om Bord: Barfoed, Christensen.

Fredag den 26.:

Ude for at se efter L. 75.

Afg.: 8,45 ... Sejltilid: 1 time.

Om Bord: Barfoed, N.-Christensen, Hendil og selveste Nordholm som gæst!

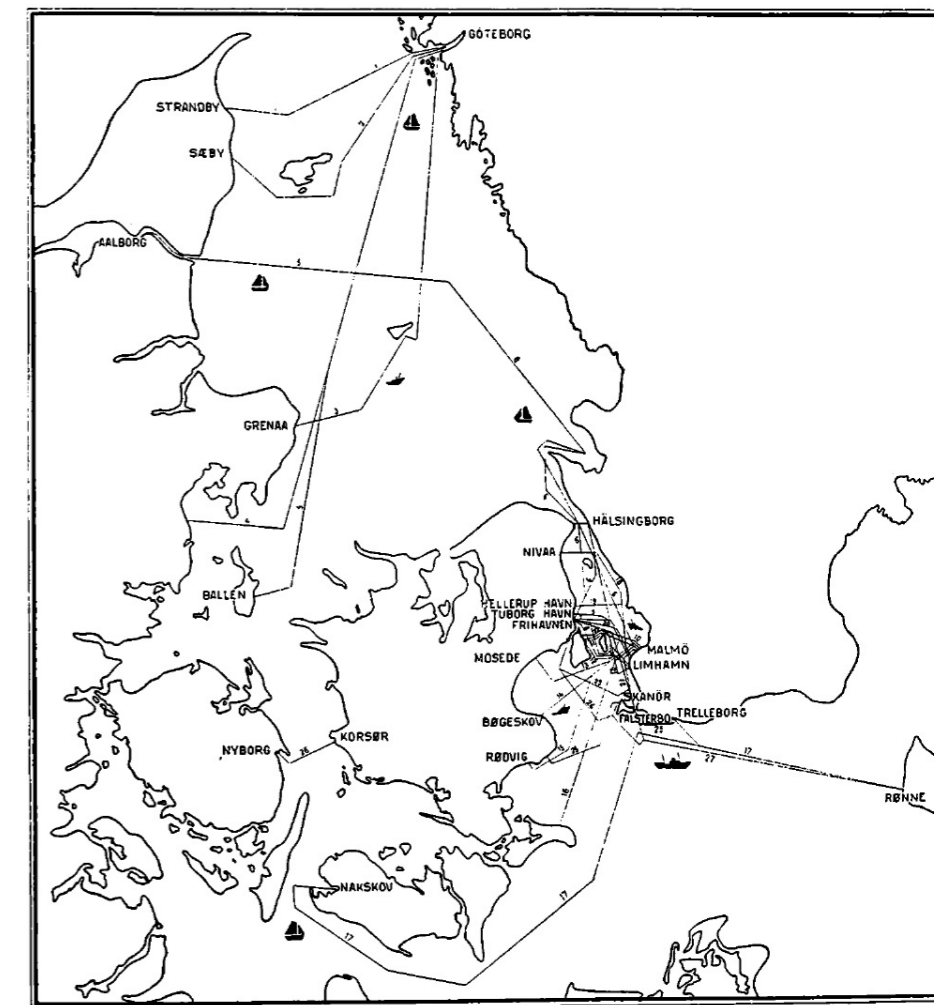
Samlet sejltilid i maj: 26 timer 10 minutter.

V

Dansk Hjælpetjeneste i Göteborg, som påbegyndte sin virksomhed i april måned 1944, var i virkeligheden et supplerende led, som føjedes til en rute, der havde eksisteret siden foråret 1943. Denne rute, som udgik fra Frederikshavn, betjentes først af »Wolle«s lille kutter »Stanley«, og efter at Wolle med »Stanley« måtte tage til Sverige i 1943, af kutteren »Musse«, som den nordjydske modstandsorganisation havde købt. I løbet af kort tid viste det sig imidlertid, at »Musse« alene ikke kunne klare det stigende transportbehov, hvorfor flåden forøgedes med adskillige fiskerbåde, som man betalte pr. tur, ligesom man fik kontakt med Sæbypaketterne »Elise« og »Marie«, der også benyttedes til transport af flygtninge til Sverige.

I begyndelsen af foråret 1944 fik den jyske ruteledelse i Frederikshavn tilbud fra grosserer Werner Gyberg og Albert Gylding-Sabroe i Göteborg, om at disse ville skaffe en båd, som skulle møde de jyske både og transportere flygtningene over. Selv om man fra jysk side naturligvis havde øjnene åbne for de store fordele ved en sådan ordning, var der dog også mange vanskeligheder forbundet dermed. Bl.a. var de nordjydske havne på det tidspunkt lukkede om aftenen og natten, ligesom de personer, der skulle transporteres, kom fra et så stort område og havde deres indkvarteringssteder spredt så vidt ud over Vendsyssel, at man mange gange dårligt kunne fastsætte nogen bestemt afgangstid. Foreløbig stillede man sig derfor afventende til spørgsmålet.

Imidlertid blev der i Nordjylland i foråret 1944 et stærkt voksende behov for våben og sprængstof. Man besluttede da at forsøge, om ikke det skulle være muligt at skaffe nogle af disse nødvendighedsartikler fra Sverige. Da samtidig kontaktmanden for ruten til modstandsbevægelsen i Frederikshavn, sparekasseassistent Verner Jensen måtte gå under jorden, blev det bestemt, at han skulle tage til Sverige og komme i forbindelse med Gyberg og Sabroe for at se, om det kunne arrangeres således, at der blev lavet en »byttehandel« så de jyske både, samtidig

De illegale ruter

Dansk Hjælpetjeneste: 1, 2, 3, 1, og 5.

Speditøren: 6, 7, 8, 9, og 21.

Dansk-Svensk Flygtningetjeneste: 6, 10, 11, 12, 13, II, 15, 16 og 17.

Studenternes Efterretningstjeneste: 6, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25 og 26.

Lise-Ruten (Bornholmsdamperen »Carl« og »Østersøen«): 27.

Løjtnant Kiær's Rute: 28.

med at de afleverede flygtninge til en svensk kontaktbåd, fik våben og sprængstof tilbage. Det viste sig, at Gyberg og Sabroe med Dansk-Svensk Flygtningetjenestes økonomiske hjælp allerede inden Verner Jensens ankomst havde fået anskaffet en god stor båd, »Mariane«, som måtte anses for velegnet til formålet, og det varede derfor ikke mange dage, inden virksomheden var i fuld gang. Det må dog bemærkes, at allerede 3 måneder tidligere havde »Dansk Hjælpetjeneste«, som virksomhedens navn blev, haft en direkte landsætning på Læsø.

Kort tid efter at »Dansk Hjælpetjeneste« var kommet rigtig i gang, blev arbejdet i Jylland, efter forhandling mellem den jyske og den svenske del af organisationen, omorganiseret, således at de forskellige grene af den jyske rute blev samlet i en stor fællesorganisation, så kapaciteten kunne udnyttes bedre, og ledelsen af den jyske afdeling overgik til repræsentant Arne Elstrøm, »Nybo«.

Allerede i begyndelsen af juni 1944 blev de første våben sendt til Jylland, og den 15. juni blev den første store sending, der omfattede 375 landevejsbomber afskibet fra Göteborg. »Dansk Hjælpetjeneste« var således sikkert en af de første ruter, som beskæftigede sig med transport af den slags sager, og jo længere tiden gik, des mere fremtrædende blev denne side af sagen. I begyndelsen drejede det sig særlig om sabotagemateriel - plastic, små håndvåben, pulver til at komme i lokomotivernes kedler, så der dannedes kedelsten, smørelse med karborundum til maskiner, lydløse maskinpistoler o.s.v. Senere - i begyndelsen af 1945 - blev der større trang til våben af alle slags og forholdsvis mindre efterspørgsel efter sabotagemateriel, som på det tidspunkt kom i rigeligere mængder fra luften. På samme tid begyndte det at blive muligt at få svenske våben (det tidligere transporterede havde alt været af engelsk og amerikansk oprindelse). I foråret 1945 transporterede specialbåden, som gik direkte fra Jylland til Sverige, på 2 ture i alt 9 tons materiale til de jyske kontaktbåde, og på samme tid bragte kutterne, der var stationeret i Göteborg, hver uge, når afhentningen af flygtningene fandt sted, i tonsvis af tungt stof til de jyske kontaktkuttere. Desuden medbragtes til Danmark en hel del efterretningsfolk, og i den sidste tid var det således, at det antal personer, der blev hjemsendte, oversteg det antal flygtninge, der bragtes fra Danmark til Sverige.

En anden omfattende del af arbejdet var den direkte hjemsendelse af tungt stof og personer, som foretoges med skonnerter og dampere,

som kom til Göteborg for at hente legal fragt til Danmark. En enkelt af disse skonnerter blev oven i købet i Göteborg udstyret med 2 hemmelige rum, der hver kunne rumme ca. 3 tons materiale.

De vigtigste havne, hvorfra flygtninge og post afskibedes, var Frederikshavn, Skagen, Strandby og Sæby samt Grenå, men også fra Ålborg og Fredericia afsendtes både, og disse mødtes så ude i Kattegat på aftalte positioner i Pakhusbugten ved Anholt, øst for Læsø og adskillige andre steder med »Dansk Hjælpetjeneste«s kontaktbåde, medens post og våben, pakket i fiskekasser, blev losset over på de jyske både. Flygtningene måtte nemlig i almindelighed ikke vide noget om våbentransporterne, for at der ikke skulle blive for megen »snak« i Sverige derom.

De store afstande mellem udskibningshavnene og modtagerorganisationen i Göteborg gjorde naturligvis, at der ikke kunne sejles og kontaktes efter helt de samme principper som i Øresund. Den direkte afstand mellem Frederikshavn og Göteborg var 8-10 sejltimer med en fiskerbåd, og dermed umuliggjordes en hurtig depecherute. Ofte måtte kontaktbådene vente i et par døgn på kontaktstedet. Man kunne af sikkerhedshensyn ikke ligge stille på det samme sted ret længe ad gangen, det ville være alt for mistænkeligt. Et mødested var derfor aldrig een position, men to hvorimellem bådene sejlede, medens man lod, som om man fiskede. Når man er klar over disse forhold og samtidig ved, at der ikke fandtes en direkte depecherute, hvorigennem man hurtigt kunne aflyse eller anmelde en kontakt, forstår man de vanskelige og farlige omstændigheder, hvorunder man arbejdede på den nordlige forbindelseslinie. Her følger en rapport til belysning af sagen:

»Tirsdag den 6. februar kl. 7 afsejlede vi fra Göteborg til farvandet omkring Anholt. Vinden svagt sydlig med let tåge. Styrede med kending af fyrene ud gennem Skærgården. Kl. 8,30 passeredes Vinga Fyr. Vi satte patentloggen og styrede sydsydvest. Tæt tåge. Gav tågesignal. Kl. 10 ændredes kursen til syd, stadig tæt tåge. Kl. 14,30 lidt opklarende, og Anholt Fyrtårn pejledes i sydsydøst. Tiltagende tåge, styrede kurs og loddede rundt Anholt Knob, og ankom til Pakhusbugten kl. 16. Igen lidt opklarende. Fik forbindelse med FN 211 »Adolf Schou«, som havde syv flygtninge, som alle kom om bord til os. Samtidig blev Posten losset over på FN 211, derimod nægtede skipperen at tage tre passagerer, som skulle til Danmark, om bord på sit

skib. Det besluttedes nu at sætte kursen mod Varberg og landsætte flygtningene der, da der ventedes flere både til samme kontaktsted. Styrede kurs med tæt tåge og passerede Anholt Knob Fyrskib, satte patentloggen, styrede nordøst til nord, udløb distancen og ankrede ud for Varberg kl. 21, på 40 meter vand. Stadig tæt tåge. Gik ankervagt. Kl. 8 morgen den 7. lidt opklarende, satte kurs mod land i håb om at få kending, men det viste sig nu, at den modgående strøm havde forsat skibet, og det grundstødte ud for Galtebæk, fik assistance af en fiskerbåd og kom flot ved middagstid og landsatte flygtningene. Vinden var nu tiltaget i styrke med tæt snefald. Forholdt os ventende. Næste morgen, altså den 8. februar, opklarende vejr. Afgik fra Varberg til farvandet omkring Anholt. Afpatruljerede kysten omkring øerne, dog uden resultat. Kl. 15 besluttedes det at landsætte de tre passagerer ovre på kysten ved Grenå. Satte kursen mod fastlandet og fik Fornæs i sigte i mørkningen og fortsatte med sydlig kurs, til distancen var udløbet og landet mellem Grenå og Havknuden tværs. Satte Kursen mod land. Ankrede lidt sønden for Kullerevet i tre favne vand, satte båden i vandet og bemandede samme med de tre passagerer og bådmandskabet, forsynet med håndvåben. Efter tre timers forløb kom bådmandskabet tilbage efter at have sørget for logi til passagererne og udrettet andre ærinder i byen. Littede og gik til farvandet omkring Anholt og ankrede for natten. Næste dag littede igen, patruljerede omkring øen for om muligt at finde kontaktbåden, men uden resultat. Usigtbart vejr, Vinden sydlig. Ankrede for natten. Kl. 2 morgen den 9. littede vi og afsejlede til Gøteborg. Ankom kl. 12 middag og fortøjede på anvist plads.

Gøteborg, den 9. februar 1945«.

En Depechemeddelelse til Sverige om en kontakt sendtes først fra Jylland til London, derfra til Sverige, hvor Sveriges afdelingerne havde en aftale med redaktøren af den danske radioavis i den svenske radio om at afslutte eller begynde udsendelserne på ganske bestemte måder. Af de forskellige ord og ordstillingen kunne organisationen i Danmark få meddelelse, om depechen var modtaget, om en ønsket kontakt, og af hvilken art lasten var, samt dato og position, og derefter kunne de træffe deres dispositioner.

En rute, der arbejdede over et område, der strakte sig fra Skagen til Fredericia, måtte naturligvis være organiseret på en anden og mere mobil måde end en forbindelse, der arbejdede mellem Sverige og Kø-

benhavn. En illegal vognpark med de nødvendige tyske køretilladelser, transportable telefoner og hemmelige sendere gjorde dette arbejde muligt. Alle hjælpemidler til transport af flygtninge måtte tages i brug, lige fra tog, cykler og biler til plomberede jernbanevogne og sygebiler. I de fleste både var der indbygget hemmelige rum (nogle af dem så store, at de kunne rumme op til fem tons last), og her blev flygtninge og post skjult. Seks hundrede og otte og tyve personer nåede til Sverige gennem den nordligste rute, og mange tusinde kilogram våben, håndgranater, ammunition, sprængstof og post sendtes tilbage over Kattegat.

Den økonomiske side af sagen klarede den svenske og den danske afdeling hver for sig. I Sverige modtog »Dansk Hjælpetjeneste« fra »Dansk-Svensk Flygtningetjeneste«s store fond et beløb til indkøb af bådmateriel og fik i øvrigt gennem red. Ebbe Munck i Stockholm et månedligt tilskud til driften af ruten. I alt kostede ruten to hundrede og halvtreds tusinde sv. kr., hvilket giver en gennemsnitspris af tre hundrede og otte og halvfems kr. pr. person.

»Dansk Hjælpetjeneste« påtog sig også isolerede opgaver. Det var således folk herfra, der kort før kapitulationen ved et dristigt kup kappede to store lastbåde, der skulle have været beslaglagt af tyskerne ved hjemkomsten til Danmark, og førte dem til Gøteborg.

VI

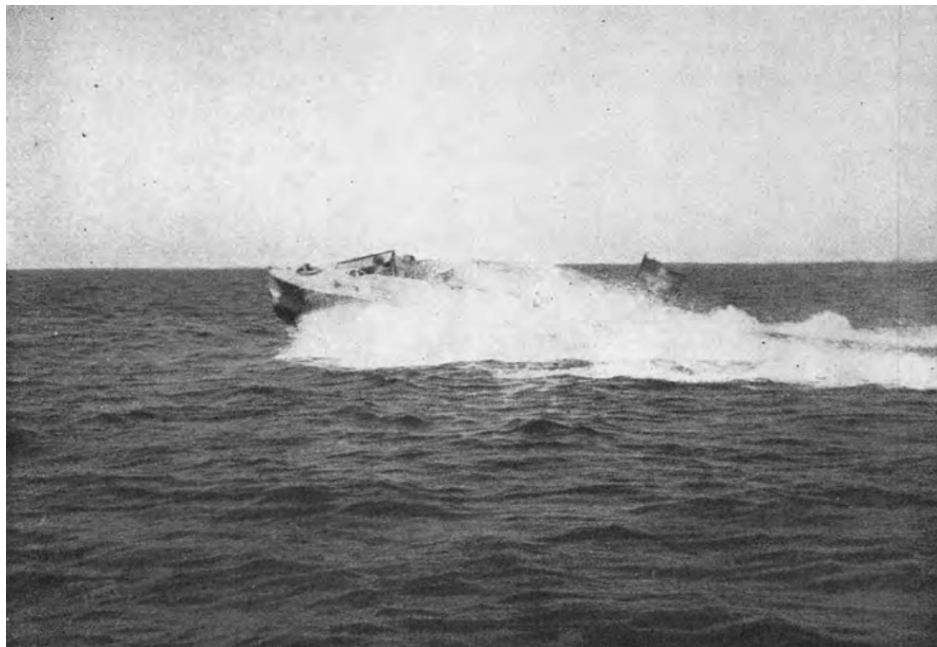
»Liseruten« var kodenavnet, der dækkede over de illegale transporter, der fra oktober 1943 til kapitulationen blev foretaget via Det østbornholmske Dampskibsselskabs lille hvide damper »Carl«.

Hver gang damperen passerede Falsterbo-kanalen, blev alle passagerer, også tyskere og Gestapo folk, efter ordre fra de svenske myndigheder sendt under dækket. Så snart den svenske lodsbåd lagde til, blev flygtninge, der havde været skjult i et af mandskabets lokaler på dækket, ført ned i denne sammen med eventuel post, og kurerer, som skulle tilbage til Danmark, blev sat om bord sammen med kufferter med post eller kasser med våben og ammunition, radiosendere og anden returpost, og så gik turen tilbage til Danmark. »Liseruten« var en af de sikreste og mest regelmæssige forbindelseslinier mellem Danmark og Sverige under besættelsen. Det var derfor også den, der blev brugt til at transportere de mest eftersøgte personer frem og tilbage.

I julen 1944 forlangte tyskerne, at alle passagerer skulle medføre

legitimationskort, og man kontrollerede passagerantallet før afrejsen og ved ankomsten. Men nye forholdsregler betød blot nye modforholdsregler. Man byttede simpelt hen flygtningene om med kurerer, der skulle tilbage til Danmark, og sørgede for, at de havde enslydende legitimationskort. Columbus's æg om igen, så var den sag klaret! Adskillige engelske og amerikanske flyvere blev via »Liseruten« bragt i Sikkerhed i Sverige. Ca. tre hundrede personer og flere hundrede kilogram post, våben og ammunition sendtes på denne måde henholdsvis frem og tilbage over sundet, uden at en eneste af de personer, der var impliceret i ruten gennem den tid, forbindelsen fungerede, fik en øre for arbejdet, og de udgifter, syv tusinde kroner, der har været forbundet med ruten, er udelukkende gået til transportkørsel til og fra kontaktstedet. For Danmarks vedkommende ordnedes det fikst på den måde, at en politiassistent camoufleret som lillebilchauffør med tilhørende vogn hentede og bragte hele lasten. »Liseruten« var således ikke blot en af de sikreste og mest regelmæssige, men tillige den afgjort billigste forbindelse. Dens drift dækkedes af »Dansk-Svensk Flygtningetjeneste«s fond.

En af de »illegale« hurtigbåde i fuld fart. Det gjaldt kun om at slippe over til svensk søterritorium - så kunne farten sættes ned og nerverne falde til ro. (Dansk-Svensk Flygtningetjeneste fot.).

VII

»Øresundstjenesten«, var en reorganisation af »H.-H. Ruten«, bedre kendt under navnet »Kiærs Rute«, som i lighed med de fleste andre illegale transportgrupper startedes i oktober 1943. Fra dette tidspunkt og til den 12. maj 1944 sejlede løjtnant Kiær i sin motorbåd mange hundrede flygtninge over sundet. Med fast station i Helsingborg gik han nat efter nat over til den danske kyst, hentede sin levende last og vendte tilbage til Sverige. Efter hans arrestation den 12. maj 1944 reorganiseredes ruten, og fra den 22. maj til kapitulationen arbejdede den støt og sikkert under navnet »Øresundstjenesten« med den hovedopgave at betjene »Speditøren«. Syv hundrede og otte og tred� af »Speditøren«s flygtninge og en mængde post bragtes i disse måneder til Sverige gennem »Øresundstjenesten«s kontaktbåde, ligesom store mængder våben, sprængstof til »Holger Danske«, kasser med medikamenter og post til en række illegale organisationer returneredes ad de samme veje. Også kurerer betjentes af ruten.

»Speditøren« benyttede sig mest af store skibe, hvorfor »Øresundstjenesten« for det meste hentede post og passagerer ved halvvejskontakter, hvortil man benyttede fiskerbåde, som man lejede fra gang til gang; men ruten disponerede også over to hurtigbåde, som blev brugt til kurértrafik. Bådene gik i disse tilfælde helt over til den danske kyst omkring Gilleleje, hvor passagererne blev sat i land. Som nødrute til samme formål havde man desuden en kajakforbindelse.

Derudover betjente »Øresundstjenesten« en af de vigtigste forbindelser mellem Danmark og Sverige, depecheruten via færgeren Helsingør-Helsingborg. Fem mand af færgens besætning udførte under hele krigen et dygtigt og uvurderligt arbejde med at bringe vigtig post og depecher, skjult i madkasser med dobbeltbund, i et sadelrør på en cykle, i eller på jernbanevogne, frem og tilbage. I Helsingborg udveksledes posten i et særligt rum, stillet til rådighed af det svenske toldvæsen.

Ved rutens reorganisation fik den fra »Dansk-Svensk Flygtningetjeneste«s fond et tilskud på ti tusinde kroner. Resten af de penge, der var nødvendige til driften af ruten, fik den fra Stockholm. I alt beløb »Øresundstjenesten«s omkostninger sig fra start til ophør til seks og halvtreds tusinde og syv hundrede kroner.

VIII

Foruden de ovennævnte civile ruter arbejdede det danske militær i Sverige med et kompleks af ruter, hvis udgangspunkter lå på hele den svenske vestkyst fra den norske grænse i nord til Skanör og Trelleborg i syd. Mellem firs og halvfems pct. af de mængder ammunition og de tusinder af våben, der blev sendt hjem til undergrundshæren, transporterede militæret selv gennem sine egne kanaler.

Men militæret benyttede sig også af de civile ruter i det omfang, det var muligt, og havde et intimt samarbejde med samtlige andre illegale transportorganisationer, og største delen af kategorien »militær organisationspost« nåede frem gennem de civile ruter.

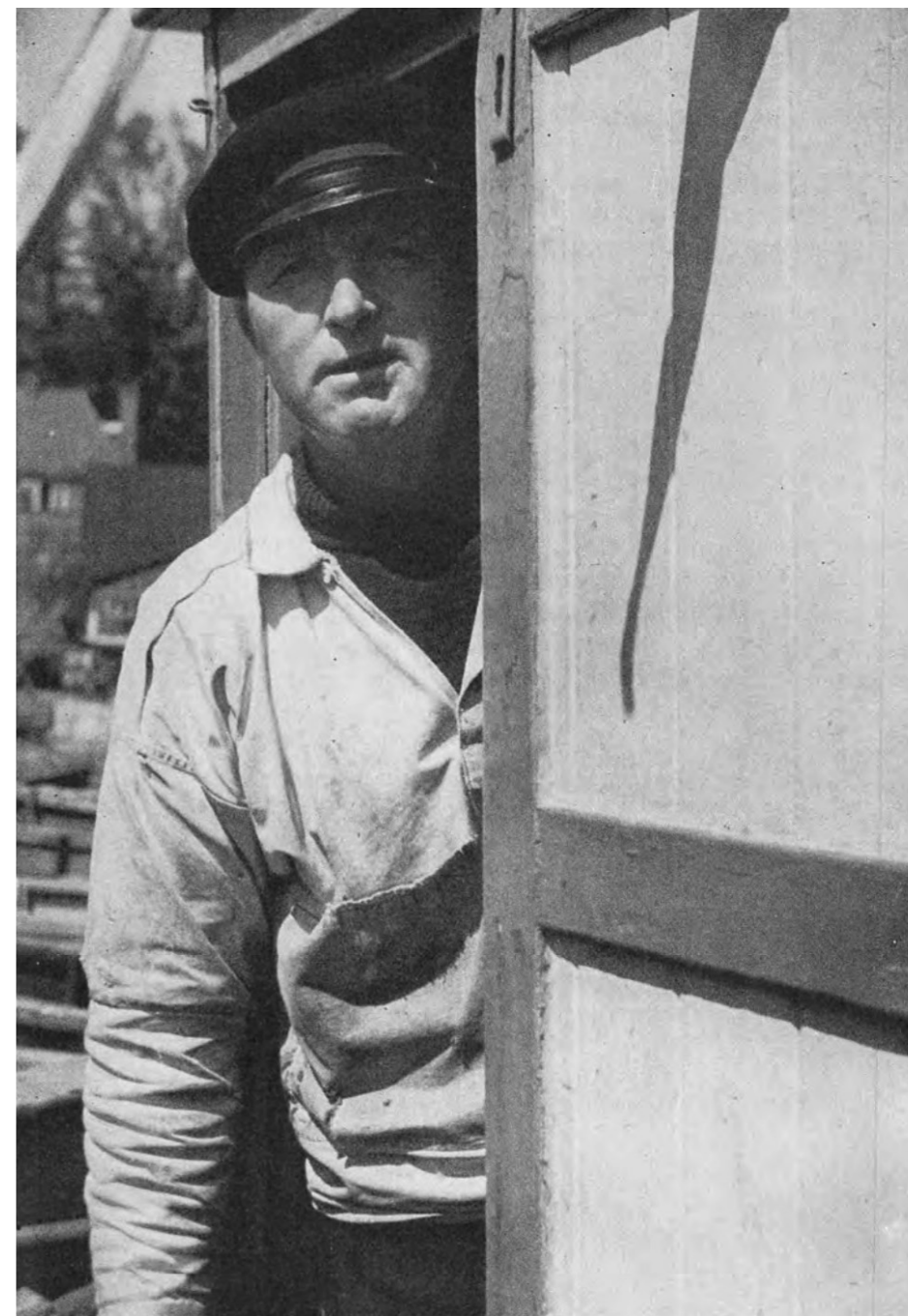
Ved siden af disse transportorganisationer eksisterede der en række større og mindre illegale forbindelser, blandt hvilke skal nævnes »De Frie Danske« og »Store Carl«. De mindre ruter dukkede op snart her og snart der, arbejdede godt og energisk et stykke tid og forsvandt så igen. Mange mennesker blev transporteret over gennem disse kanaler. Kun et fåtal af danske flygtninge nåede over ved egen hjælp i en kajak, en robåd eller lignende.

For de fleste af disse forbindelsers vedkommende skyldtes deres korte eksistens, at de ikke bag sig havde en tilstrækkelig stor organisation med økonomi i ryggen, eller selv var i stand til at skaffe den nødvendige kapital og således forny sig, når noget gik i stykker. Deres betydning må dog ikke overses på grund af deres størrelse.

Alle forbindelser, store som små, var med til at løse en vigtig opgave i Danmarks frihedskamp, og det vil være forkert at fremhæve nogen rute på de andres bekostning.

Foruden ruternes rent materielle betydning ved transport af våben, ammunition, post m.m. må man ikke glemme den moralske, idet mange mennesker, som påtog sig farlige opgaver i Danmark, meget ofte gjorde det med færre betænkeligheder, end de normalt ville have haft, fordi de vidste, at gik det galt, havde de - hvis de var så heldige at undgå arrestation - en chance for at nå i sikkerhed i Sverige.

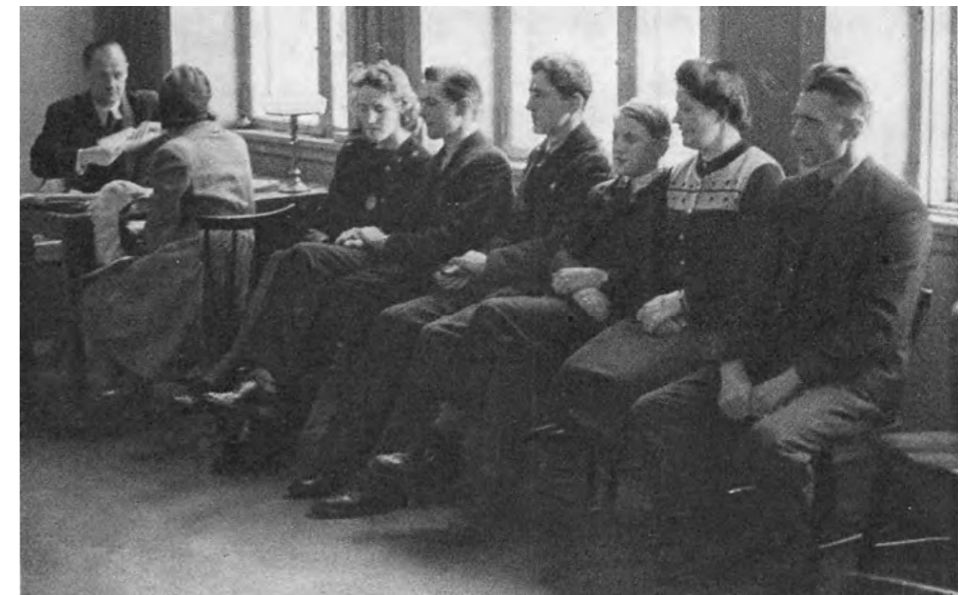
En støt skipper i kroejler Thomsens skude »Margrethe« var fisker Børge Petersen. Her kigger han ud af styrehuset. Kan det gå an at lægge ud nu? Er farvandet rent? Eller vil det være lidt, før de tyske patrullebåde er blevet kede af legen og har vendt næsen hjem?

Danske flygtninge i Sverige

Af redaktør Åge Heinberg

I den grå morgen den 9. april 1940, da det brutale tyske overfald på Danmark allerede var en fastslået kendsgerning, og den danske regering »under protest« havde givet op over for det fjendtlige tryk og de mangeartede trusler, afgik den sidste frie danske forbindelse med udlandet fra Helsingørs havn. Almindelig forvirring rådede i denne by som overalt i landet, og det var årsagen til, at den danske færge kunne afsejle med Helsingborg som mål, således som den var afgået hver morgen. Om bord var en skare danske soldater i uniform og under kommando af oberst Helge Bennike. Rygterne, der denne morgen svirrede voldsommere end nogen sinde, fortalte, at også Sverige var i krig med Tyskland, og at svenskerne kæmpede mod dem, og i en slags for-

En flygtninge-transport er lige ankommet og skal have papirerne i orden.

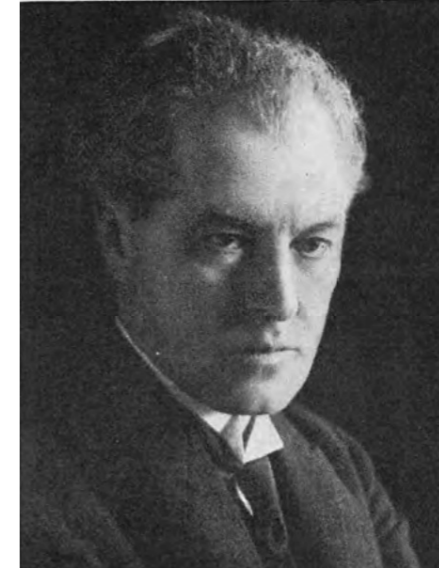
tvivlet protest mod den danske selvopgivelse havde Bennike besluttet sammen med sine folk - der alle fulgte ham, så få de var - at slutte sig til svenskerne og kæmpe sammen med dem mod den fælles fjende.

Disse danske soldater blev de første, der efter overfaldet søgte over til Sverige. Sammen med dem rejste nogle tyske flygtninge og enkelte civile danskere, der havde forstået, hvad nattens og de tidlige morgentimers frygtelige begivenheder indebar. Der var den gamle religionshistoriker dr. phil. Ditlef Nielsen og hans hustru, og der var den unge forfatter John Frænkell. Stort flere fulgte ikke med færgen ud over en del svenskere, der i al hast søgte hjem.

Ved ankomsten til Helsingborg begyndte skuffelserne at melde sig for de danske soldater. Sverige var ikke i krig, og der var ikke andet for svenskerne at gøre end afvæbne og internere de danske soldater og deres befalingsmænd. Det var bittert; - man kan roligt sige både for danskerne og svenskerne!

En tid blev de danske soldater i Sverige og fik arbejde på gårde eller fabrikker; men efterhånden søgte de fleste af dem hjem - også oberst Bennike og de officerskolleger, der var fulgt med ham.

Danmark var besat - men »alt gik jo da så nogenlunde fredeligt«, sagde man i Sverige. Det var til at begynde med uendelig få svenskere, der forstod situationen i Danmark; men det skal siges, at fra deres lille kreds udgik den støtte, der var nødvendig, for at Danmark kunne hævde sig udadtil, simpelt hen bevare ansigtet - og fra den første dag var disse svenskere, hvis navne vi altid vil mindes med den største taknemmelighed, villige til at stå os bi med råd og dåd. Det var heldigvis ikke mindst pressens folk, og her i første række »Göteborgs Handels- och Sjöfartstidnings uforfærdede chefredaktør, professor Torgny Segerstedt, der blev informeret af danske, som kom på mere eller mindre officielt besøg i Sverige. Han blev snart klar over, at Danmarks stilling ikke i alt for høj grad var forskellig fra Norges og de andre overfaldne landes, og handlede derefter. Der var videre de fleste af hans medarbejdere ved de forskellige blade, Handelstidningen udgav, og her især en gammel ven af Danmark, afdelingschef Ture Andersson, videre dennes ven, dr. Rurik Holm fra den internationalt kendte sløjdskele Nääs uden for Göteborg, generalkonsul Julius Hüttner og den anden store Göteborg avis, »Göteborgsposten«s chefredaktør Harry Hjärne.

Torgny Segerstedt (1876-1945) studerede teologi i Lund, blev cand. theol. 1901, Docent i religionshistorie og teologi 1903, dr. theol. 1912 og flyttede derefter til Stockholm som professor i almindelig religionshistorie ved det derværende universitet (1913-17). Hans største indsats blev dog redaktionen af »Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning«, som han overtog i 1917 og ledede med eminent dygtighed til sin død 1945, en trofast ven af frihedens mærkesmænd.

Ture Andersson (f. 1893) studerede sprog ved Göteborgs högskola, hvorefter han videreførte sin uddannelse under langvarigt ophold i England og Frankrig. Efter sin hjemkomst virkede han i forskellige svenske forretningsforetagender, knyttedes imidlertid til »Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning« og blev afdelingschef her i 1931. Han har fra 1925 været aktiv inden for Foreningen »Norden«, til hvis centralstyre han knyttedes i 1943.

Det var i Göteborg, forståelsen af situationen i Danmark først dæmrede, og det var derfra, den første hjælp udgik.

Som forholdene strammedes i Danmark, forsvandt snart den ene, snart den anden hjemmefra, nogle for at bringe sig i sikkerhed af frygt for en formodet jødelovgivning, andre for at tage arbejdet, det meget vigtige arbejde, op at gøre udlandet bekendt med forholdene og ikke mindst modstanden mod og hadet til de fremmede i Danmark.

Den officielle repræsentation, vi havde i Sverige, måtte naturligvis optræde korrekt i overensstemmelse med regeringens direktiver; men flere af de danske legationsfolk og konsulatsfolk forstod dog straks, at der var ét, der hed den officielle stilling, og noget andet, som hed den virkelige. Den danske gesandt i Stockholm, kammerherre I. C. W. Kruse, var en mand af den gamle skole og yderst forsigtig af naturen. Han

satte sig som opgave at få alt til at gå på bedste måde ud fra den betragtning, at Sverige var det eneste åndehul ud til den frie verden, Danmark havde, og unægtelig har det været af uvurderlig betydning, at dette åndehul fandtes. Det lå ham fjernt at gøre nogen aktiv indsats til gavn for den spirende modstandsbevægelse i landet; han var regeringen Scavenius's mand og holdt sig til sine forskrifter. Men selv om han var svag til at begynde med, ændredes forholdet efter den 29. august 1943. Og der er jo dem, der mener, at vi først fra da af var i krig med Tyskland!

Nogle måneder efter overfaldet på Danmark fik gesandtskabet i Sverige imidlertid en ny legationsråd, Emil Torp-Pedersen, som kom dertil fra Norge, hvor han havde oplevet tyskernes brutale fremfærd, og han blev fra den første dag en af den danske modstandsbevægelses bedste mænd. Alle vi danske, som opholdt os i Sverige, og som havde givet os selv den opgave at oplyse først Sverige, siden hele den øvrige frie verden om forholdene i Danmark, som de virkelig var, fik i ham en uvurderlig ven og støtte, der bedre end de fleste diplomater forstod at skelne mellem det officielle og det egentlige. Men også den danske konsul i Göteborg, Jes Schytt, fortjener stor anerkendelse for det arbejde, han hele tiden var med til at udføre til gavn for den danske modstandsbevægelse. Det samme kan siges om flere af de danske konsulere i Sverige, deriblandt konsul Evert, i Borås og Herbert Dieden i Malmö. Adskillige havde lidt vanskeligt ved at forstå situationen, og kun Schytt var med fra begyndelsen; men efterhånden dæmrede det for de fleste - til held for Danmark og for øvrigt også for dem selv. De få, der svigtede totalt, bør dog heller ikke glemmes.

Det første samlede vidnesbyrd om, hvordan forholdene i Danmark virkelig var, fik svenskerne i den i april 1942 af pseudonymet Niels Ebbesen udsendte bog,

»Danmarks öde efter 9. april«. Indtil da var der kun fremkommet enkelte avisartikler og helt misvisende officielle kundgørelser. Bogen blev læst overalt, anerkendt i hele den svenske presse og åbnede efter sigende øjnene på mange svenskere. Bogens forfatter fik derigennem kontakt med vide kredse i Sverige, og det var mange af frisindets bedste mænd, der nu åbent meldte sig kamp for Danmarks sag. I de to store Stockholms aviser »Svenska Dagbladet« og »Dagens Nyheter« bragte henholdsvis dr. Otto Järte og dr. Johannes Wickman djærve vidnesbyrd til gavn for Danmarks stilling udadtil, og foruden Göteborg bladene tog navnlig redaktør Selander i »Eskilstuna Kuriren« fat for alvor. Det samme gjaldt mænd som Gustav Stridsberg i »Svenska Dagbladet«, Ivar Harrie i »Dagens Nyheter«, redaktør Harald Wigfors i »Nordens Frihet«, dr. Bo Enander i »NU«, Ture Nerman i »Trotts Allt«, dr. Sven Rinman, riksantikvarie Sigurd Currnan, professor Niels Ahnlund og de to uforlignelige kvindelige fortalere, professor Lydia Wahlström og forfatterinden, grevinde Amelie Posse. Ja, selv inden for det svenske kongehus havde Danmark trofaste venner, og her skal nævnes

prins Eugen og prins Wilhelm, som nazisternes hårdeste modstander i Stockholm, prinsesse Ingeborg, informerede på bedste måde.

De i Sverige virkende, ganske uofficielle og meget få danskere gjorde opmærksom på, at der var ydet en virkelig indsats i Danmark. Man nævnedes dr. Vilh. la Cours arbejde, hans pjecer, bøger og foredrag, Gunnar Helweg-Larsens herlige artikler i »Kristeligt Dagblad«, John Christmas Møllers modige optræden, Hal Koch, Arne Sørensen og siden Mogens Fog - og alle de andre gode danske mænd, der ikke lod sig kue af tyskerne. Der var vidnesbyrd nok, og et af de bedste, man tidligt fik, var den historie, der gik verden rundt, og som måske mere end nogen anden gav Danmark dets tabte goodwill tilbage. Det var historien om »Churchills Venner«, den siden så ofte omtalte gymnasiastklub i Ålborg. I alle enkeltheder udpensledes denne historie, og de unge mænd i Ålborg kan med sandhed sige, at de ikke har kæmpet forgæves.

I Stockholm var i de første år samlet nogle få danske journalister, der først og fremmest søgte kontakt med de allierede gesandtskaber og med de engelske og amerikanske journalister, som var samlet i den svenske hovedstad på det tidspunkt, og som herfra udfoldede en hektisk korrespondent virksomhed. De danske journalister var »Berlingske Tidende«s korrespondent, Ebbe Munck, »Politiken«s Svend Bahnsen, Ritzaus Bureaus Gunnar Næsselund-Hansen og enkelte andre, deriblandt denne artikels forfatter. Vi fik en stor hjælp fra mange af de udenlandske journalister, hvoraf navnlig bør nævnes Gordon Young, Valery fra Reuter, Ralph Hewins fra »Daily Mail«, George Axelson fra »New York Times« og Fleischer fra »Associated Press«. De sendte deres blade udførlige meddelelser om Danmark, og vi forsynede dem med alt muligt stof. Det, der mest interesserede dem, var kongens stilling. Mange anekdoter fik vi sat i omløb, og de bidrog alle til at ændre udlandets syn på det okkuperede Danmark.

I Stockholm såvel som i Göteborg og Malmö fandtes danske kolonier, og disse »udlandsdanske« har gjort en meget stor indsats til gavn for deres gamle land. Det gælder mere end nogen anden direktør, civilingeniør Holger Bruun fra Monberg & Thorsen i Stockholm. Fra den første dag understøttede han modstandsbevægelsen, og han har bl.a. gennem hjælp til transport, oprettelse af hemmelig radiosender på Hven og desuden støtte til danske flygtninge gjort sig fortjent til al

Gustav Stridsberg (f. 1877).

Ivar Ilarrie (f. 1899).

Bo Enander (f. 1904).

Ture Nerman (f. 1886).

mulig anerkendelse. Det samme gælder den ukronede konge for alle danske i Göteborg, direktør Sophus Petersen på Lorensberg, formanden for den danske forening i Stockholm, direktør Knud Lauridsen, formanden for Foreningen »Dan« i Malmö, grosserer A. Henning Jen-

J. C. W. Kruse (f. 1880) blev student 1899, cand. jur. 1905 og året efter assistent i udenrigsministeriet. 1908-09 var han konsultssekretær i Bordeaux. I 1913 blev han kontorchef i udenrigsministeriet og udnævntes 1919 til dansk sendemand i Oslo, hvorfra han 1928 overflyttedes til Rom. I 1939 blev han sendemand i Stockholm. På grund af hans meget reserverede holdning over for den danske modstandsbevægelse i hele Scavenius-perioden, vakte det ikke ringe opmærksomhed, at han i 1945 udnævntes til dansk sendemand i Paris.

sen, direktør Carl Hoilman i Helsingborg, Ejnar Hansen, Allhem, Malmö, og mange af de store danske forretningsmænd i Stockholm og andetsteds.

Imidlertid - det er nødvendigt, når talen er om danske i Sverige, også her at drage en grænse mellem tiden før og efter den 29. august 1943. I tiden fra den 9. april 1940 indtil da, altså over tre år, var det forholdsvis lidt, man mærkede til dansk initiativ i Sverige, men efter den dag blev arbejdet organiseret, og de enkelte, der havde taget fat for sig selv, samarbejdede nu med

det mål at opnå det størst mulige resultat. Den støtte, den amerikanske og engelske legation ydede, var uvurderlig. I den engelske sad den længste tid en af Danmarks mest trofaste venner, Ronald Turnbull, som den 9. april 1940 efter kun et halvt års ophold i Danmark som presseattaché var blevet forjaget sammen med legationens øvrige medlemmer, og hos amerikanerne havde vi i Brewster Morris en anden virkelig kender og elsker af vort land. Det var først og fremmest disse to unge diplomater, der ydede os støtte og formidlede vore meddelelser om Danmark til deres respektive lande. Men det var mange andre udmærkede hjælpere, vi havde i begge gesandtskaber, og personlig havde forfatteren af denne artikel den glæde i to år at være ansat i den amerikanske legations presseafdeling, hvorfra der udgik alt muligt stof vedrørende Danmark til Amerika, og hvorfra vi både til danske ude og hjemme udgav Bladet »Over Atlanten«, trykt på dansk, først i små rød-blå-hvide hæfter, siden i stort avisformat som »Nyt over Atlanten«. Det var et arbejde, vi havde megen glæde af, og det var den første publikation af denne art, der udsendtes i Sverige.

Mens vi danske journalister indtil den 29. august kun havde været ganske få, kom omkring denne tid det store »run«, og dermed skabtes også den pressetjeneste, der skulle blive det naturlige centrum i nyhedsformidlingen. Det var »Politiken«s nye korrespondent, redaktør

Erik Seidenfaden, der havde æren for den, og som først og fremmest fik sat skik på den. Forinden havde Ebbe Munck og undertegnede i forening udsendt en ugentlig rapport til bladene i Sverige om forholdene hjemme, men nu blev det hele sat virkelig i system, Stockholm Stad gav lokaler gratis, og en række af de journalister, der var havnet i Sverige som landflygtige, fik beskæftigelse ved »Dansk Pressetjeneste«. Omtrent samtidig startedes bladet »Danskeren«, der med en ung K.U.-mand. Sverre Seehusen, som redaktør udgik til alle danske flygtninge i Sverige og støttedes af legationen. Det havde til at begynde med en ret officiel karakter og var som følge deraf kedeligt; men efterhånden som det fik gode medarbejdere - bl.a. også en række kendte navne blandt de flygtede forfattere, såsom Mogens Klitgård, Ebbe Neergård, Poul Henningsen og Otto Gelsted -. blev det stadig livligere. Det var ligesom »Dansk Pressetjeneste« præget af Seidenfaden.

II

Flygtningene kom nu i store strømme. Det tog sin begyndelse straks efter den 29. august, da adskillige officerer ankom og siden også en

Emil Torp-Pedersen (f. 1894) blev student 1912, cand. jur. 1918. Efter nogle år, i hvilke han bl.a. virkede som sekretær i Ø. K. (1919-21), kom han 1921 til udenrigsministeriet som sekretær, blev fuldmægtig året efter, fungerede i 1923 som vicekonsul i Hamburg og udnævntes 1924 til chargé d'Affaires i Reykjavik. Herfra drog han 1924 som legationssekretær til Moskva, hvor han var til 1932, da han midlertidigt blev knyttet til den danske delegation ved Folkenes Forbund. I 1932 blev han fuldmægtig i udenrigsministeriet, i 1937 legationssekretær i Oslo, hvor han oplevede det tyske overfald den 9. april 1940. Han forflyttedes derefter som legationsråd til Stockholm. I modsætning til den derværende yderst forsigtige og tilbageholdende gesandt, der først efter den 29. august 1943 vovede at stille sig til disposition for modstandsbevægelsen, var Torp-Pedersen fra første færd en forstående og hjælpsom støtte for det »illegale« danske arbejde i Stockholm. Efter den tyske kapitulation udnævntes han 1945 til dansk sendemand i Pretoria.

hel del danske jødiske forretningsfolk; men for alvor tog det først fat henimod slutningen af september måned, da det stod klart, at nazisterne heller ikke i Danmark ville vige tilbage for deres sindssyge angreb på folk af jødisk afstamning. Hele denne mægtige flygtningetransport er et kapitel for sig, som der andetsteds gøres mere indgående rede for. Den første rute, der startedes på svensk grund, var »Dansk-Svensk Flygtningetjeneste«, arbejdsmetoder blev normen for de senere. Den svenske advokat Ivar Philipson havde blandt sine venner indsamlet ca. 170.000 kroner, som han kom med til Ebbe Munck, der mere og mere blev mellemløddet ved forbindelsen mellem Danmark og den frie verden. Man stiftede derefter »Dansk-Svensk Flygtningetjeneste« med domicil i Malmö.

Intet gjorde stærkere indtryk på svenskerne end forfølgelsen af de danske jøder. Heldigvis gik alt jo så forholdsvis godt, idet omkring 6.000 slap helskindet over til Sverige; men enkelte både gik dog tabt, og både voksne og børn mistede livet i Øresund - mens ca. 500-600 af tyskerne transporteredes til Theresienstadt, hvor omkring 45 døde i koncentrationslejren. De bestialske nazister havde sammen med de danske landsforrædere udført den gerning, der mere end nogen anden kom til at stemple dem i svenskernes øjne. Nu gik det op for de fleste svenske, at det ikke var mennesker, men vilde dyr, der var danskernes og de andre okkuperede folks modstandere.

Ebbe Munck var den, der efterhånden samlede de fleste transporter i sin hånd. Hans journalistiske arbejde blev mindre og mindre; han forstod, at det var nyttigere at være mellemløddet mellem modstandsbevægelsen hjemme og Danmarks engelske venner ude, og det var han på en forbilledlig måde. Alle transporter, al hjælp i form af våben og andet materiel blev til virkelighed gennem ham, og han fik efterhånden arrangeret en organisation med udmærkede hjælpere både i Danmark, hvortil han flere gange rejste illegalt, og i England, som han også besøgte.

III

Og så går vi da fra dette mere specielle arbejde, som enkelte var sat til at udføre til gavn for Danmark, over til omtale af de mange, de næsten 20.000 danske flygtninge, der i løbet af 1½ år fra 29. august 1943 til foråret 1945 kom til Sverige og der fik en modtagelse, som de må skam-

af organisationen af hele dette mægtige apparat. Midlerne - og det var mange millioner - skaffedes delvis ved lån fra svensk side, og den danske minister, kammerherre Kruse, var som forhandler med de svenske myndigheder på sin rette post. Her har han gjort en betydelig indsats. Men det store slid med organisationen påhvilede i første række legationssekretær Hessellund-Jensen; alle hjalp til, men han havde, navnlig ved starten, det store arbejde.

Situationen var jo fuldkommen usædvanlig. Her var intet præcedens, her måtte i høj grad handles efter konduite. Det er jo ikke altid diplomaternes stærke side, men selv om der kan være - og må være - et og andet at bebrejde dem, der søgte at skabe en sådan helt ny organisation af simpelt hen gigantisk omfang, så fungerede det stort set så godt, som tænkes kunne.

De fleste flygtninge fra Danmark kom over så at sige blottet for alt; mange havde kun det tøj, de rejste i. Det er gemene rygter, når det fortælles, at mange af de rige jødiske flygtninge havde store formuer med i kostbarheder og kontanter. Enkelte har haft meget og mange noget, men det betød kun lidt. De allerfleste stod uden tøj og uden mulighed for at klare sig. Her viste svenskerne sig straks yderst hjælpsomme. Der blev hurtigt nedsat et af de siden utallige udvalg, delvis på initiativ af formanden for Foreningen »Norden« i Sverige, overstatholder Nothin, og det blev kaldt »Foreningen »Nordens danske flygtningehjælp« og havde direktør Borgström til formand, mens Hessellund-Jensen repræsenterede gesandtskabet, og det blev da også ham, der fik den daglige ledelse. Dette kontor virkede imidlertid kun ganske kort tid - for den 1. november oprettedes det store flygtningekontor; men i denne første tid var der allermest brug for hjælp.

Der var imidlertid allerede inden da arrangeret hjælp fra dansk side til de forholdsvis få flygtninge, der var kommet over fra Danmark

Sigurd Wechselmann (f. 1904) blev student 1922, cand. jur. 1928 og sekretær i socialministeriet 1930. Han udnævntes til fuldmægtig 1936, ekspeditionssekretær 1938 og kontorchef i arbejds- og socialministeriet 1941, i socialministeriet 1942. Fra dette arbejde blev han revet bort, da forfølgelsen mod jøderne satte ind, og han flygtede til Sverige, hvor han gjorde en betydelig indsats som leder af det danske flygtningekontor. Efter kapitulationen udnævnt til fung. departementschef i ministeriet for særlige anliggender.

og så ikke kunne klare sig selv. Den svenske socialstyrelse hjalp dem, og den unge danske løjtnant Troen fik med bl.a. Ebbe Muncks hjælp skaffet penge til oprettelse af de såkaldte - til at begynde med fem - skovlejre rundt om i det midterste Sverige. Hertil kom mange af de unge danske, der var flygtet over sundet, de fleste i håb om straks at kunne komme videre til England. I denne tid, hvor intet var organiseret, var det Foreningen »Dan« i Malmö og navnlig da dens formand, grosserer Henning-Jensen, der først trådte hjælpende til. Rygtet om hans formåen blev så stort mellem flygtende danske, at han en dag fik besøg af et par unge mænd, der trådte ind på hans kontor og spurgte: »Er det her, vi kan få billetter til England?«

Men fra 1. november 1943 var alt lagt i faste rammer; legationen turde nu bekende kulør, idet den allerede få dage efter den 29. august havde udsendt en officiel erklæring, hvori det hed:

»Efter at det danske gesandtskab i Stockholm nu har fået underretning om, at den danske konge som følge af de tyske militærmyndigheders magtindgreb (unægtelig en meget beskeden betegnelse) er forhindret i at udøve sine forfatningsmæssige funktioner, og at den konstitutionelle danske regering er ophørt at fungere, har den kongelige danske gesandt i Stockholm, kammerherre Kruse, med fuld tilslutning fra sine medarbejdere, legationsråd Torp-Pedersen, legationssekretær Hessellund-Jensen og handelsattaché Folmer Hansen, meddelt udenrigsministeriet i København, at han må betragte sig som fritstillet ved udøvelsen af sine embedspligter og ved varetagelse af danske interesser i Sverige som kongelig dansk gesandt i Stockholm«.

Herigennem, kan man godt sige, var der skabt en naturlig basis for hele hjælpearbejdet - men selvfølgelig måtte det også være legationen, der påtog sig det. Havde den svigtet her, ville det ikke blot have været katastrofalt, men utilgiveligt.

Den officielle dato for åbningen af flygtningekontoret i Södra Kyrkogata 11 i Stockholm var 28. oktober 1943. Til leder af dette kontor udpegedes professor dr. jur. Stephan Hurwitz og til hans nærmeste medarbejder kontorchef Sigurd Wechselmann, der senere - da Hurwitz tog til England - blev leder. De samarbejdede i første række med Hessellund-Jensen som gesandtskabets repræsentant, og det hed bl.a. i et

Straks efter ankomsten til Sverige bliver flytningen fotograferet til brug for pas-set.

Og ind imellem får flygtningene et godt måltid mad - hvad mangfoldige trænger til.

Derefter afhøres han af politiet, så omstændighederne ved flugten kan blive klarlagt.

Men også for Beklædningen sørges der, hvor flytningen er kommet af sted uden ordentligt tøj.

officielt memorandum:

»Flygtningekontorets arbejde foregår under tilsyn af gesandtskabet, med hvilket man står i daglig kontakt gennem dettes kommitterede. Endvidere opretholdes en snæver forbindelse med de svenske myndigheder, særlig inden for socialstyrelsen og arbejdsmarkedskommissionen«.

Det gjaldt først og fremmest om at skaffe alle danske arbejde, så de kunne eksistere ved det. Men alle, der ikke kunne få det, fik hjælp eller, som man kaldte det, »ventepenge«. Lokalerne, der lå i selve Stockholms centrum, i bladkvarteret, blev overdraget Danmark af Stockholm Stad.

Et mægtigt organisationsapparat blev sat i gang med sekretariat og afdelinger for finansielle anliggender, hovedkasse - her var det direktør Werner Raffel, der fik et stort og utaknemmeligt hverv at udføre -, forlægningsafdeling, arkiv, kulturel afdeling, politiafdeling, registreringskontor for politikorpset, idrætsafdeling o.s.v.

For den udenforstående kunne det synes lidt meget, og det varede heller ikke længe, før man fra mange sider talte om et bureaukratisms eldorado dernede. Naturligvis måtte der komme kritik, og lige så sikkert har mange af de medarbejdere, der her samledes, gjort fejl og vist mangel på konduite, - men hvem kunne under sådanne forhold have gjort det bedre?

I Malmö oprettedes en afdeling af flygtningekontoret, her under ledelse af overretssagfører J. L. Cohen. Og endelig fik Göteborg - hvor konsul Schytt havde udført et stort pionerarbejde - samtidig med Stockholm sit flygtningekontor under ledelse af direktør E. M. Weiss, som imidlertid snart efter blev syg, hvorfor Australien-flyveren kaptajn Michael Hansen blev chef.

Også i Helsingborg og Lund - hvor de mange studenter samledes - var der særlige afdelinger, og da det i så høj grad var jødiske flygtninge, der var tale om, glemte de forskellige mosaiske forsamlinger i Sverige heller ikke deres nødstedte trosfæller, men hjalp dem i stor udstrækning.

Da flygtningeadministrationen havde været i virksomhed i nogle måneder, viste det sig imidlertid, at kontakten med de flygtninge, der boede rundt om i Sverige, ikke var tilfredsstillende. Uden for Stock-

Det danske flygtningekontor i Klara Södra Kyrkogata 11, Stockholm, åbnedes den 23. oktbr. 1943 og havde indtil den 15. novbr. 1944 prof. Stephan Hurwitz som leder. Hans efterfølger blev kontorchef Sigurd Wechselmann. De voksende opgaver, som kontoret fik, nødvendiggjorde en stadig forøgelse af personalet; men allerede den 1. novbr. 1943 var der etableret særlige distriktskontorer i Malmö (under ledelse af ors. J. L. Cohen) og Göteborg (leder: direktør E. M. Weiss).

holm og de byer, hvor der var oprettet distriktskontorer, havde flygtningene ikke lejlighed til kontakt med repræsentanter for kontoret, og de måtte så skriftligt henvende sig til det eller lade deres ønsker gå gennem svenske arbejdsanvisningskontorer eller lignende. Det var uheldigt, og man indrettede derefter mindre lokal-kontorer rundt om i landet. Siden udnævntes de såkaldte lensinspektører, der skulde foretage undersøgelser og modtage klager og ønsker, rundt omkring.

Det blev efterhånden en mægtig organisation, og over 400 mennesker var beskæftiget på kontorerne, deraf alene 250 i Stockholm.

»Flygtningekontoret« blev til sidst betragtet som en slags »regering« af de 20.000 flygtninge, og en regering, som man kunne skælde ud på, insinuere alt muligt om og direkte fornærme. De frygteligste rygter kom i omløb. Der var mennesker, som var forargede over, at det »kun var jøder, der var ansat på flygtningekontoret«, over at man fik en uforskammet behandling der o.s.v. Hurwitz personlig blev ofte angrebet, men han har sikkert ikke blot gjort sit bedste, men også været en fortræffelig mand på denne vanskelige post. Han var i besiddelse af mange charmerende egenskaber, og ingen vil vel nægte, at han er en højtbegavet mand. Hans kontorchef, Wechselmann, der jo var udgået fra administrationen hjemme, fik ord for at være en hundrede procents bureaukrat, men tog man blot beskyldningerne med lidt godt humør, gled det.

Meget højtideligt var det lagt an - det kan ikke nægtes. Det knirkede vel nok også bureaukratisk af og til, men det må en sådan institution

formodentlig. Og man må stadig huske, at det var mennesker, af hvilke mange levede med nerverne på højkant. Man var kommet ud af sit daglige milieu, havde måske oplevet alle mulige rædsler under overfarten, man blev pirrelig, og mange ville have nogen at lade deres vrede gå ud over.

De danske Flygtninge blev for en stor del anbragt i lejre, der almindeligt betegnedes som forlægninger, et svensk ord, der gik over i det danske sprog.

Forlægningerne var indtil udgangen af 1943 en rent svensk foranstaltning. Efterhånden som flygtningestrømmen steg, blev det nødvendigt for svenskerne at anbringe de mange nyankomne et eller andet sted under samlet opsig, indtil deres forhold var nærmere undersøgt, og der var skaffet dem arbejde og opholdssted. Af den grund indrettede man forlægningerne, som ganske vist var genstand for megen kritik, men som man fra svensk side gjorde alt for at gøre så tålelige som muligt.

Der blev i løbet af de sidste måneder i 1943 indrettet 45 forlægninger, hvor i alt 4000 flygtninge blev midlertidigt anbragt. Det var både hoteller, pensionater, kursteder o.l. rundt om i landet. En del af forlægningerne var i Göteborg, i et sygehus. Mange af dem lå i Sveriges skønneste egne, og derigennem blev opholdet en oplevelse for mange mennesker, en herlig rekreation efter en hård tid. Så længe forlægningerne var en svensk institution, sorterede de under socialstyrelsen. Flygtningene blev delt i forskellige grupper og forlægningerne inddelt derefter. Ortodokse jøder blev f.eks. anbragt på bestemte pladser, syge og gamle ligeså. Endelig var der de quislinger, der søgte over til Sverige, og hvis forhold man blev klar over. De interneredes simpelt hen.

Snart blev forlægningerne imidlertid et dansk anliggende, og det blev flygtningekontoret, der varetog deres opretholdelse og drift. Det var uundgåeligt, at der rundt i forlægningerne viste sig utilfredshed med dette tvungne ophold, og man gjorde fra flygtningekontorets side alt, hvad man kunne, for at råde bod på ensformigheden. På flere af forlægningerne indførte man sløjdundervisning og vævning, og overalt blev der vist film, holdt foredrag, og forskellige danske kunstnere drog på tourné til samtlige lejre.

Det vigtigste var imidlertid, at de forskellige flygtninge hurtigst muligt kom videre fra forlægningerne ud til et arbejde, så de kunne klare

sig selv. Her trådte den svenske arbejdsmarkedskommission hjælpende til, således at det lykkedes at skaffe beskæftigelse til en stor del så vel yngre som ældre mænd og kvinder, og efterhånden blev det muligt at nedlægge adskillige forlægninger, sådan at man den sidste vinter var nede på 18. Mange interessante eksperimenter foretoges i forbindelse med denne institution, og det er ikke ringe erfaringer med hensyn til menneskers omplantningsevne, der her er gjort. I den lille by Hjo var der oprettet en sømandsforlægning. 30 unge sømænd, der havde måttet flygte fra Danmark, fik ved de svenske myndigheders hjælp lejlighed til at fortsætte deres uddannelse om bord på et svensk skib og under ledelse af en dansk kaptajn, der tidligere havde været lærer på skoleskibet »Georg Stage«.

Alt gik selvfølgelig ikke glat. Menneskene er jo nu engang ikke engle, og det kan ikke nægtes, at der var kedelige elementer blandt de

flygtninge, der var anbragt i forlægningerne. De skaffede både kontoret i Stockholm og de svenske myndigheder mange bryderier, ja, man kan sige, at en stor del af arbejdet blev at råde bod på, hvad de forvoldte af besvær! Men det var ikke foruroligende mange, der således forstyrrede arbejdet.

De allerfleste kom ud i normalt arbejde, der selvfølgelig ikke altid var lige interessant, men gennemgående sundt. I skovene har ca. 1200 danske arbejdere været beskæftiget, og den svenske tekstilindustri gav ca. 2.000 danske flygtninge arbejde. Den svenske regering havde allerede på et tidligt tidspunkt besluttet at

De danske »forlægninger« i Sverige var oprindeligt meget talrige (i efteråret 1913 ca. 45 med i alt 3-4000 flygtninge). Senere koncentreredes de adskilligt mere (i vinteren 1944-45 18 forlægninger med ca. 800 flygtninge), og det praktiske arbejde rundt om i landet skaffede sysselsættelse til en stor del af vore landsmænd. - Billedet her viser en del af forlægningen, i Tyringe.

give de danske flygtninge en generel arbejdspligt i den forstand, at de rent principielt var forpligtet til at forsørge sig selv, dersom de ikke ved hjælp fra venner og bekendte eller ved egne midler kunne sørge for deres underhold. Undtagelse for arbejdspligten gjaldt kun for ikke-arbejdsføre personer, men flygtninge under 18 år kunne ikke henvises til arbejde i skov- eller vejforlægninger. Det gjaldt således også, at f.eks. musikere, skræddere o.l. ikke måtte få deres hænder ødelagt ved groft, ukvalificeret arbejde.

Der var utallige problemer at tage stilling til, og dette blev overdraget den særlige arbejdsafdeling under flygtningekontoret. Det var kontorchef Wechselmann, der først ledede den, siden efterfulgt af andre.

Nu var forholdet det, at mange danske flygtninge ved ankomsten til Sverige var uheldigt stillet, da de var uden hjælpemidler og derfor måtte tage det første tilbud, der gaves. Der var mange, der ikke kunne få arbejde i deres fag, og de blev derfor sendt på skovarbejde. Derigennem kom danske arbejdere og i øvrigt også andre unge mænd til at bidrage til Sveriges brændselsforsyning, en meget vigtig ting, som de gjorde god nytte ved at være med i; og det kan måske i nogen grad dæmme op for den utilfredshed, der var ved at »komme i skoven«. Arbejdet der var hårdt, men gennemgående var der et godt kammeratskab, og livet derude var sundt for dem, der havde kræfter til det. Mange fik imidlertid også lærlingeuddannelse, og de danske arbejdere organiserede sig i en særlig forening, »Danske Lønarbejderes Sammenslutning«. De valgte Emil Nissen til formand, en original figur, som gjorde sig meget bemærket under sit ophold i Sverige og var i besiddelse af en kolossal energi og en vældig organisationsevne - hans øvrige, måske mindre heldige egenskaber ufortalt. Denne sammenslutning fik virkelig stor betydning og megen indflydelse; alle havde respekt for den, og der var en ikke ringe nervøsitet selv blandt de mest fremstående danske myndighedsrepræsentanter for at lægge sig ud med den en tid almægtige formand, som dog til sidst måtte afgang, tvunget dertil af sine egne. Den nye formand, der kun virkede ganske kort, inden befrielsen kom, hed Kai Hansen.

Der var selvfølgelig en del mennesker, der ikke kunne få arbejde, og som ikke kunne arbejde. De blev så støttet af flygtningekontoret, og det er bedst at slå fast, hvad de fik, for der gik siden de mest fantastiske rygter om denne støtte: Personer, der var konstant uarbejdsdygtige på

grund af alder eller sygdom, kunne i Stockholm få en månedlig understøttelse, der androg 200 kr. for enlige personer og 350 kr. for ægtepar. Til børn, der forsørgedes hos deres forældre, ydedes 45 kr. månedligt for hvert af de to første børn, 40 for de to følgende og 35 for de øvrige. Børnerige familier kunne få huslejetillæg.

Supplering af arbejdsindtægten, der ofte blev givet i form af tilskud til husleje eller lignende, kunne i Stockholm ydes således, at lønnen for enlige personer suppleredes op til 250 kr., for ægtepar op til 425 kr. om måneden, hvortil kom børnetillæg og huslejetillæg.

Nogen større finansoperation var det dog ikke at gå arbejdsløs i Sverige.

Der blev på mange måder givet hjælp, således til syge, - selv tandlæger praktiserede og gav gratis behandling, ligesom der ved dødsfald og mere glædelige begivenheder kunne påregnes hjælp.

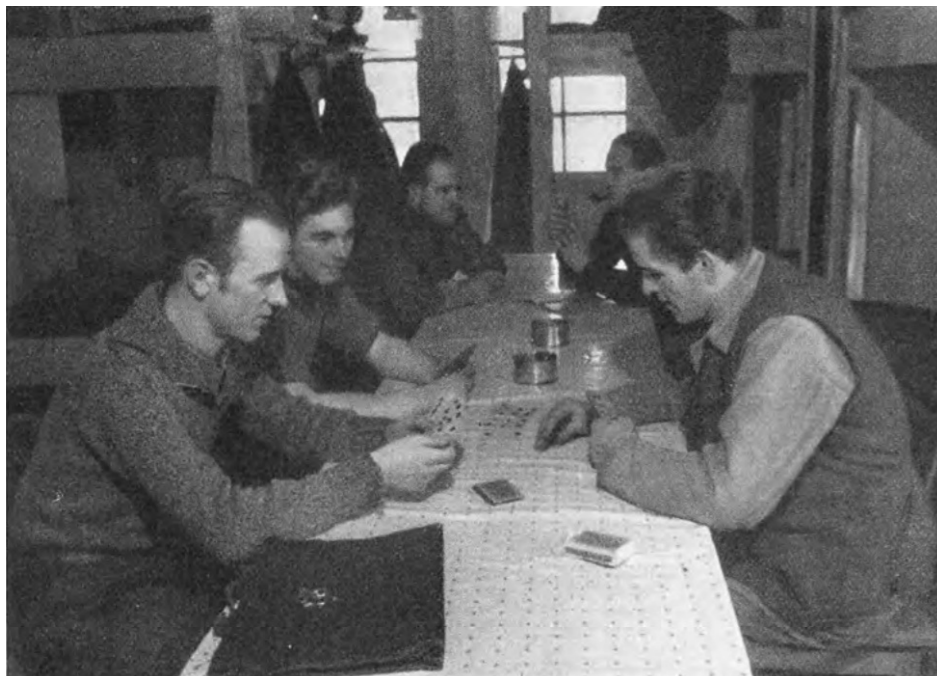
Adskillige danske læger, deraf flere kendte specialister som prof. Ebbe Brandstrup, dr. Polack, dr. John Hertz, dr. Fridericia, overlæge Therp m.fl., virkede enten som læge for flygtningene eller de arbejdede på de store Stockholm sygehuse. På herregården Brevik på Lidingøen indrettedes et stort rekreationshjem for danske flygtninge, hvor såvel danske læger som sygeplejersker havde deres arbejde.

IV

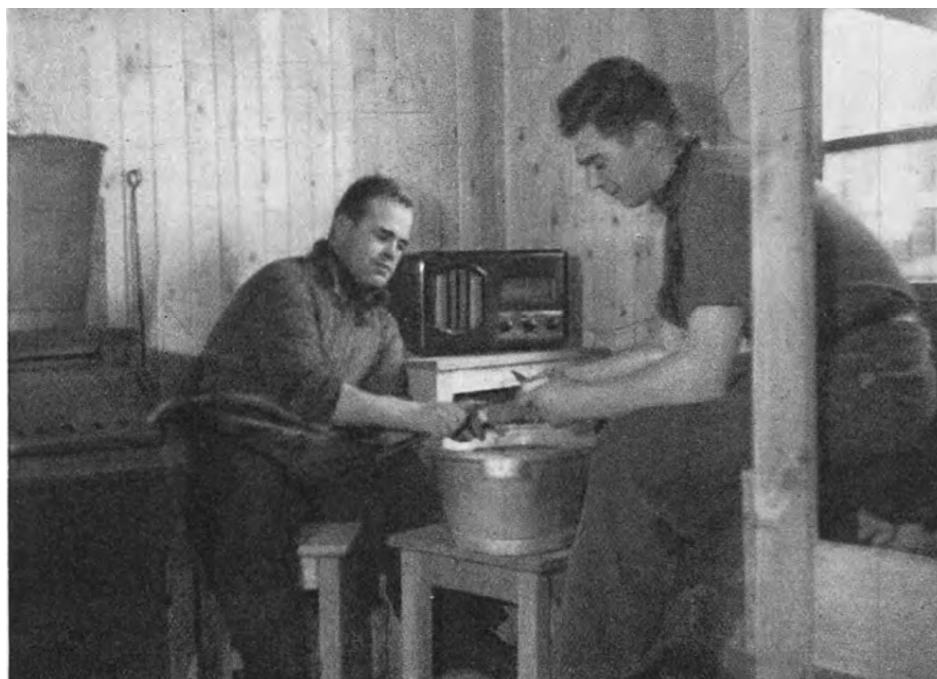
Noget af det, der har sat varigst spor, og som der er mest grund til at understrege, er den danske skoleundervisning i Sverige; selv studentereksamen var der unge mennesker der tog i Lund, hvor også en dansk magister opnåede at blive dr. phil. Det var ikke mindst med hensyn til undervisningen. Svenskerne viste en enestående hjælpsomhed. Mange danske børn fortsatte i de svenske skoler, og det har sikkert for de fleste været en stor oplevelse.

Men for de viderekomne var det heldigt, om der kunne skabes en selvstændig dansk undervisning. Lund blev her det naturlige midtpunkt. Dets universitets rektor, professor Ejnar Löfstedt, og flygtningekomiteen ved universitetet, såvel som Göteborgs Högskolas rektor, professor Kurt Weibull, interesserede sig alle for at få dansk skoleundervisning organiseret, og det lykkedes flere steder.

I Lund blev der således truffet den ordning, at folkeseminariet overlod nogle lokaler til dansk skoleundervisning. I Göteborg gik folkesko-

Danske arbejdere hygger sig i barakken med et slag kort -.

og med at lytte til B.B.C., medens kartoflerne skrælles!

lestyrelsen ind på at overlade de landflygtige danske skolebørn lokaler i »Landalaskolan«, mens en dansk underskole indrettedes i den jødiske menigheds lokaler i Östra Larmgatan.

Elever og lærere kom fra de forskellige forlægninger. I Lund fik man en dansk lærerstab, der helt helligede sig skolen, i Göteborg nøjedes man med eftermiddagsarbejde for den.

Skolen i Lund blev ledet af en bestyrelse med professor Frantz Blatt, siden lektor Åge Berthelsen, som formand, mens frøken Ruth Lachmann blev skolens leder.

Den begyndte med 40 elever, og ved det første skoleårs slutning 1. juli 1944 havde den 170 elever og 25 lærere. 32 gymnasiaster blev det år studenter fra Lund, og det var første gang, danske studenter - i Göteborg fik også nogle danske gymnasiaster studenterhuen - havde taget deres eksamen uden for Danmarks grænser.

Da Krigen sluttede og skolen kort efter også, var der i skolen i Lund 275 elever og 25 lærere.

I Lund oprettedes også, takket være en svensk mæcen, direktør Timberg, det såkaldte danske skolehjem. I hans hus i Magie Stora Kyrkogatan indrettedes under ledelse af professorinde Löfstedt og dr. Ragnarsson et hjem for danske skolebørn, som ikke kunne bo hos deres forældre eller i andre private hjem. Det var fru Gudrun Henriques, der ledede skolen sammen med lektor Hyldegård-Jensen, og her var ved krigens slutning ca. 200 elever og 10 lærere.

Også i Helsingborg oprettedes der dansk skole, mens Stockholm mærkværdigvis nok ingen havde, idet børnene der gik i svenske skoler. Derimod blev der oprettet små danske folkeskoler både i Norrköping og Jönköping.

Hvad Lund angår, så var det i virkeligheden en ikke ringe del af dansk åndslivs elite, der var samlet her. Professor Victor Kuhr og direktør, dr. phil. Hilmar Ødum var to af forgrundsfigurerne. Den svenske rektor magnificus, professor Ejnar Löfstedt, fortjener stor tak for al den hjælp, han ydede de danske gymnasiaster, studenter og videnskabsmænd.

Der blev, straks efter at den store flygtningestrøm var ankommet, gjort store anstrengelser fra svensk side for at danske studerende fra de højere læreanstalter kunne fortsætte studierne i Sverige. Der blev dannet komiteer i de forskellige universitetsbyer, og der blev samlet penge

til understøttelse til studenterne. De svenske studenterorganisationer ydede bl.a. store bidrag, og det danske flygtningekontor hjalp også til.

Der blev nedsat et såkaldt universitetsråd, bestående af professor, dr. med. L. S. Fridericia, professor, dr. phil. Harald Bohr, professor, dr. phil. O. A. Borum og flygtningekontorets chef, professor, dr. jur. Stephan Hurwitz. Senere blev professor Hurwitz og professor Fridericia afløst af professor Aug. Krogh og professor Frantz Blatt.

Over 250 danske studenter fik studieunderstøttelse, og heraf studerede de fleste i Stockholm, men også en betydelig del i Lund såvel som i Uppsala og Göteborg. I sommeren 1944 og i begyndelsen af 1945 blev der afholdt juridisk embedseksamen i Stockholm. Professor Borum, professor Hurwitz, højesteretsadvokat Karsten Meyer og legationssekretær Hessellund-Jensen medvirkede ved disse eksamener. 8 unge jurister blev her kandidater.

I Göteborg erhvervede den danske lektor magister Sven Henningsen i oktober 1944 doktorgraden på en afhandling, »Studier over den økonomiske liberalismes gennembrud i Danmark, landhåndværket«. Denne begivenheds historiske karakter blev understreget af Göteborgs

Sådan så den danske skole i Helsingborg ud - når den præsenteredes for fotografen.

Högskolas rektor, professor Kurt Weibull, med følgende udtalelse:

»Da det tyske voldsregimente brød ind over Danmark, kom også adskillige danske forskere til vort land som flygtninge. For Göteborgs Högskola var det en stor tilfredsstillelse at kunne berede en del af dem en rolig eksistens og mulighed for fortsat arbejde. En af vore danske gæster har fuldstændt sine studier til en doktorafhandling, som han nu får lejlighed til at forsvare her. Det er første gang, noget sådant sker i svensk universitetshistorie, og for Göteborgs Högskola er det en stor glæde, at vi har kunnet støtte dansk videnskab«.

Imidlertid var det ikke blot åndslivet, der støttedes. Idrætten blev ikke forsømt. Mange danske sportsfolk var kommet til Sverige som flygtninge: Boksere, fægttere, hockeyspillere, fodboldspillere, skiløbere og svømmere, for blot at nævne nogle kategorier, og de fik alle lejlighed til at fortsætte dyrkningen af deres specielle interesse. Nævnes bør også de store terrænsports- og skydeøvelser, der samlede mange deltagere. Der afholdtes store danske idrætsstævner, bl.a. i Stockholm på kongens fødselsdag 1944, og ikke mindst de danske fodboldspillere blev meget populære.

I februar 1945 fik 259 danske studenter Studieunderstøttelse fra flygtningekontoret, og af disse studerede 87 i Stockholm, 65 i Lund, 59 i Uppsala og 48 i Göteborg. Overalt dannede de deres egne organisationer, samtidig med at de vandt venner og kammerater blandt de svenske akademikere. Her på billedet sidder den danske student, som hans fæller derhjemme på Regensen tusind gange har siddet: oppe i vindueskarmen, hvor forårssolen varmer, og den blå himmel lokker tankerne på Langfart. Men i Lund er det ikke Rundetårn, han har til nabo, det er selve den gamle domkirke, som fortæller om de dage, da dansken havde fuld hjemstavnsret i byen.

lere blev meget populære. Primus motor i alle idrætsarrangementer var den tidligere fodboldspiller landsretssagfører Leo Dannin.

Et særligt kapitel var kampen mod stikkere og quislinger. De blev anbragt i særlige lejre og holdtes interneret der, til Danmark blev befriet. En af de mest uhyggelige af disse skumle herrer, Henning Dalsgård, vakte flere gange opmærksomhed om sit navn også i Sverige; men han blev til rette tid afleveret til Danmark til den straf, der venter

en sådan landsforræder.

Foreningslivet, blomstrede, og ikke mindst Foreningen »Norden« tog kraftigt fat. Her var det en af de danske flygtninge, Axel Dessau, der var særlig energisk. Ungdomsklubben bør også nævnes, hvor en række unge danske, der var fastboende i Stockholm, sluttede sig sammen med de nyankomne og fik arrangeret en meget energisk og fornøjeligt virkende klub. Men i øvrigt havde hver by sin danske forening, så snart der var tilstrækkeligt med flygtninge samlet, og der blev fra flygtningekontorets side gjort alt for at underholde dem.

Der var nemlig et, man måtte søge at bekæmpe - det var flygtningepsykosen. Den bukkede adskillige under for, bl.a. vor store dramatiker Henri Nathansen, hvis tragiske død i Lund vakte oprigtig sorg blandt danske i Sverige. De allerfleste længtes jo hjem, hvor fredeligt de så end havde det. Og mange - man må huske, at en stor del var danske frihedskæmpere, der var blevet tvunget bort fra Danmark - var utålmodige over, at de ikke kunne komme hjem og deltage videre i kampen.

Filmen kom til at spille den allerstørste rolle både gennem oplysning og gennem underholdning. Allerede på et tidligt tidspunkt stillede såvel den engelske som den amerikanske legation film, som man ikke i det neutrale Sverige ville opføre offentligt, til rådighed, ofte med skarpe angreb på nazisterne. Med den afholdte dansk-engelske forretningsmand Niels Petersen, der var ansat i den engelske legation, som arrangør forevistes disse »forbudte« film nu for de danske flygtninge, i reglen kun i grupper på 6-20. Forskellige legale besøgende fra det okkuperede Danmark havde også af og til held til at komme med. Men denne forevisningsmetode udvidedes, efterhånden som flygtningeaftallet steg, og svenskerne blev mere liberale. Man kunne nu leje store foreningssale, bl.a. i K.F.U.M., og her fremførtes så film som »Pimpernel Smith«, »Diktatoren«, »Piet Hein« om den hollandske frihedskæmper af dette navn, film fra Norges kamp og meget andet. Endvidere fik man en lang række skematiske eller propagandafilm såvel fra England og Amerika som fra Rusland, og de samlede altid fuldt hus. Der er øvet et stort og udmærket oplysningsarbejde her til gavn for mange danske.

Forfatterinden Karen Stampe-Bendix stod for arrangementet med forevisningen af de udpræget underholdende engelske og amerikanske film. Hver lørdag blev der givet gratis forestillinger for de danske

Som et led i det omfattende humanitære arbejde, der hjalp de danske flygtninge i Sverige over så mange af dagens vanskeligheder, åbnede Foreningen »Rädda Barnen« et hjem - »Saltsjögården« - ved Saltsjöbaden med plads til 12 mødre og 20 børn. Herfra stammer dette smukke billede. I vinteren 1944 åbnedes et andet hjem af samme art i Västerås.

flygtninge i en af Stockholms biografer, og inden forestillingen holdt fru Stampe-Bendix i reglen en tale til dem.

Taler var i det hele taget ikke det, flygtningene fik mindst af; men blandt dem, der holdt dem, var til gengæld nogle af Danmarks bedste. Man går næppe nogen for nær ved at sige, at pastor Poul Borchsenius var den, man helst hørte, og hans betydning i Sverige blev uhyre. Dels virkede han som præst og foredragsholder blandt flygtningene, dels fik han som »sabotørpræsten« den svenske offentlighed til at se med helt andre og langt mere forstående øjne på den danske sabotage, som svenskerne til en begyndelse ikke havde den ringeste forståelse af. Alene her har han øvet en kæmpeindsats. Siden kom andre præster til, som også havde måttet flygte på grund af forbindelse med sabotørerne; pastor Gunnar Sparring-Petersen var i krigens sidste tid en meget søgt prædikant, men navnlig var det pastor Harald Sandbæk, som man havde troet dræbt under englændernes bombardement af Gestapos højborg i Århus, men som efter en eventyrlig redning og en lige så eventyrlig flugt var nået til Sverige, der rundt om i politiforlæggningerne vakte stor opmærksomhed. I den sidste tid holdt pastor Borchsenius en gang om Måneden en dansk morgengudstjeneste i den svenske radio.

Men ellers var det i den gamle smukke Klara Kirke, han og de andre præster talte, og her holdtes dansk julegudstjeneste, mindegudstjeneste den 9. april og ved Kaj Munks død. Det var ved velvilje fra den svenske kirkes side, at dette kunne arrangeres, og såvel biskop Manfred Björkqvist som pastor primarius Olle Nystedt viste umådelig velvilje over for de danske flygtninge og Danmarks sag som helhed. En anden meget omtalt svensk gejstlig, pastor Per Gyberg, har holdt i hundredvis af foredrag og taler om Kaj Munk og Nordahl Grieg og viet en stor del af sin tid til Danmarks og Norges frihedskamp.

Poul Borchsenius (f. 1897) virkede efter at have afsluttet sit teologiske studium som præst i forskellige embeder (Ordrup, Esager, Absalon), indtil han 1937 udnævntes til sognepræst ved Sct. Peders Kirke i Randers. Under besættelsen måtte han p.gr.a. illegalt arbejde søge til Sverige, hvor han organiserede den danske kirketjeneste blandt flygtningene og selv var knyttet til flygtningekredsen i Stockholm. Ligeledes varetog han hvervet som brigadefeltpræst.

Foruden ved julegudstjenesten i Klara Kirke højtideligholdtes julen ved en stor fest for de danske flygtninge i Stockholms pragtfulde rådhus, Stadshuset, det første år, 1943, ved en bespisning på selve juleaften, og desuden holdt Dansk Forening i Stockholm under hele besættelsen store julefester for de danske. Også kong Christians fødselsdag højtidelig holdtes såvel som grundlovsdagen, hvor der et år på Skansen blev afholdt en meget stor dansk børnefest på Danmarks frihedsdag.

Mens de fleste danske politiske partier ikke havde specielle repræsentanter blandt flygtningene i Sverige, var »Dansk Samling« meget aktiv under ledelse af landsretssagfører Harald Høgsbro og sekretær Åge Krebs. Arne Sørensen kom ofte illegalt over, og hans hustru, fru Nina Sørensen, der boede som flygtning i Sverige med sine børn, var virksom både i skrift og tale. Der afholdtes dog af og til politiske diskussionsaftener, hvor bl.a. højesteretssagfører Karsten Meyer var meget energisk og lavede op med sine indlæg. Kort inden okkupationens ophør fandt der et prøve-vælgermøde sted i Medborgerhuset, og her havde hvert af de politiske partier sendt sin kandidat på talerstolen.

Julefest i Stockholm for danske flygtningebørn.

Uden at forklejne nogen kan man sige, at aftenen blev en stor sejr for socialdemokraternes slagfærdige repræsentant, redaktør Sigvald Kristensen, der havde været et glimrende mellemlid, specielt i Malmö, i krigens sidste år.

V

Og så er vi nået til de enkeltes indsats i Sverige. Hermed begyndte vi, og hermed slutter vi. Sabotørernes aktive indsats kunne selvfølgelig ikke blive stor i Sverige. De var handicappede og deres opgaver stærkt begrænsede. En af de første, der kom over, var Tom Søndergård, der sammen med redaktør Bent Demer en dag ankom til Stockholm efter at have været med i nogle af de dristigste sabotagehandlinger hjemme, bl.a. sprængningen af Forum. Han var en elskelig og ualmindelig ægte ung patriot; det var ham næsten umuligt at forlige sig med det stilige officielle Sverige, og gik man med ham i Stockholm, kunne han pludselig standse, se på en større bygning og mumle et eller andet om, hvor meget sprængstof »den behøvede«. Han endte en tid i fængsel for ulovlig overfart til Danmark og meget andet, og han skrev til mig som til flere andre om assistance: ud kom han og begyndte nye eventyr. Men han var også en af pionererne med hensyn til transporterne over Øresund, og han er, sammen med en anden af vore bedste sabotører, Bent Fauerschou-Hviid, bedre kendt under dæknævnet »Flammen«, for os, der traf dem i Sverige, lærte dem at kende og holde af dem, selve sindbilledet på det bedste i den danske modstandskamp.

Mange individuelle skæbner, mange eventyrlige oplevelser, hører denne periode til. Ja, enhver dansker, der nåede Sverige, havde i og for sig mere eller mindre uhyggelige oplevelser at fortælle. Det var svært for mange af disse udprægede individualister at indordne sig, men det gik trods alt mærkværdig godt. Svenskerne nærrede ikke blot sympati for danskerne og deres skæbne, de hjalp, hvor de overhovedet kunne. De er blevet misbrugt i adskillige tilfælde, men de har ikke fortrudt det. Danmark havde en godwill i Sverige - og har det stadig.

Det var et stort antal betydelige danske kunstnere, videnskabsmænd og pressefolk, der samledes i Sverige. Det blev naturligt nok dem, der blev de mest omtalte. Omtalt er allerede bladet »Danskeren« og »Dansk Pressetjeneste«, der begge udvidede deres virksomhed i tidens løb og knyttede flere og flere medarbejdere til sig. Det var de mere officielle

Ofte fejrede danskere og nordmænd deres fester sammen. De stod hinanden nærmest af alle. Her vil de i fællesskab minde fireårsdagen for 9. april og hejser de to nationers flag på halv stang uden for realskolen i Malmö.

organer. Men ved siden af blev der drevet megen informationstjeneste gennem de på »Grand Hotel« stationerede udenlandske journalister, som mødtes med deres danske kolleger i det »press room«, som det svenske udenrigsministerium under hele krigen stillede til de udenlandske korrespondenters disposition, og hvor de fik udmærket hjælp af de svenske damer, der i tidens løb var sat til at forestå det. En hel del danske journalister gik i tjeneste hos amerikanerne og englænderne og har siden skabt sig en stilling derigennem.

I sommeren 1944 begyndte »Friheden« at udkomme - et ugeblad for danske ude og hjemme, redigeret af Åge Heinberg. Bladet bragte bl.a. interviews udefra med en række store personligheder, behandlede efterkrigsproblemer og udviklingen ude i verden. Christmas Møller bidrog ofte ligesom i »Danskeren« med artikler, og navnlig vakte kommentarerne til en stor artikel, som det russiske blad »Krig og Arbejderklassen« havde bragt om Danmark, og som »Friheden« aftrykte, stor opmærksomhed.

Dr. Vilh. la Cour kom ved juletid 1944 som flygtning til Sverige og påbegyndte der en meget påkrævet, men også fra visse sider angre-

Den sidste danske Grundlovsfest i udlændigheden - den 5. juni 1944 - fejredes i Stockholm under stor tilslutning.

bet oplysningstjeneste med hensyn til Syslesvig og grænsespørgsmålet. Han holdt en række foredrag, udgav en pjece o.l. og bragte hele problemet ind i et nyt spor ved at foreslå en mandatorbning som den rimeligste løsning. I debatten deltog mange kendte danske, bl.a. departementschef Wilcke, der gik stærkt ind for en grænseflytning i forbindelse med en tvangsevakuering af hele den sydslesvigske befolkning. Det var i Sverige, spørgsmålet Sydslesvig først kunne fremlægges for offentligheden, bl.a. gennem forskellige artikler i »Friheden«, og det var en stor skuffelse, at Christmas Møller fra en begyndelse var stærkt imod enhver grænsediskussion. Ellers vakte hans besøg i begyndelsen af 1945 glæde blandt alle danske. Han stod på det tidspunkt på toppen af sin indflydelse, og alle hyldede den landsmand, der efter Henrik Kauffmann havde gjort mest for, at Danmark kunne genvinde sin anseelse i udlandets øjne, og som gennem sin aktive indsats for sabotage havde øvet en gerning, som alle med stolthed mindes.

Blandt de journalister, der kom over i de sidste halvandet år, var chefen for Pressens Radioavis, Niels Grunnet og hans nærmeste medarbejder, Johannes G. Sørensen. Grunnet tog med sin medfødte energi fat for at skabe en kontakt med hjemlandet, hvor man hidtil havde haft

En forside af Heinbergs blad »Friheden«. Det var med til at holde modet oppe blandt de mere og mere utålmodige flygtninge.

B.B.C. og de amerikanske ABSIE-udsendelser at glæde sig over, udsendelser, som tyskerne dog gjorde alt for at forstyrre. Langsomt, men støt arbejdede Grunnet for at skabe den danske radioavis i Sverige, og det lykkedes over forventning. Til slut kunne han stå ved sit mål: en daglig

udsendelse på et kvarter på dansk - til stor tilfredshed for tusinder af hjemlige lyttere - ja, hele Danmark.

Også Børge Outze kom over - efter en eventyrlig flugt fra Gestapo, der havde fanget ham sammen med professor Mogens Fog og direktør Mikkelsen fra »Skandia«, mens redaktør Kaj G. Holbech ved samme lejlighed blev skudt. Outze havde gennem skabelsen af »Information«, som dannede grundlaget for »Dansk Pressetjeneste«s stof, der ved Leif Hendils hjælp bragtes over sundet, skabt sig en smuk position, og han var, medens han opholdt sig i Stockholm, genstand for megen opmærksomhed og gjorde et godt arbejde også her. Fra London kom først Sten Gudme og siden Ole Kiilerich, og begge deltog den sidste tid aktivt i arbejdet med at informere udlandet og underrette dem derhjemme.

Anonymiteten prægede i øvrigt alt arbejde udført i frihedsbevægelsens navn, - det gjaldt også i Sverige. Men alle vidste dog, at Ebbe Munck var midtpunktet i arbejdet og det vigtigste forbindelsesled mellem Danmark og udlandet.

Talrige danske kunstnere gjorde en indsats også for Danmarks sag i Sverige i disse år. Først af alle og som den, der måske virkede stærkest, skal nævnes Lulu Ziegler, hvis visekunst vakte begejstring overalt, hendes små franske sange ikke mindst, men navnlig hendes foredrag af »Det haver så nyligen regnet -«. Der er ingen dansk kunstner, der har talt stærkere ord til svenskernes følelser end hun. Men der var mange andre: En kunstnerinde som Claire Feldern blev utroligt populær blandt svenskerne ved sine musikalske parodier, hvoraf mange havde politisk anstrøg, og Sam Besekow, der fik sit virkelige gennembrud som instruktør i Sverige, hvor bl.a. hans iscenesættelse af Kaj Munks »Niels Ebbesen« - han var personlig en af Kaj Munks nære venner - begejstrede svenskerne. Mange skuespillerinder og sangerinder bidrog deres til at gøre tiden for flygtningene mindre bitter, samtidig med at de understregede de stemninger, der rådede hjemme. Marguerite Viby, som allerede inden krigen havde et navn i Sverige, bør nævnes først; men der var videre Grete Bendix, Ilona Wieselmann, Tove Bang, Karin Danina, Mary Alice Therp for blot at nævne nogle enkelte navne. Også skuespillere og sangere virkede; her er det måske tilstrækkeligt at nævne Max Hansen, der ligesom Marguerite Viby havde et stort navn i Sverige, og som nu ved enhver lejlighed stillede sig til disposition for de danske flygtninge. Flere af vore mest fremragende musiknavne op-

holdt sig som flygtninge i Sverige og kom ikke mindst gennem radioen i kontakt med den svenske offentlighed, men adskillige af dem virkede også direkte for flygtningene. Det var Erik Tuxen, Mogens Wöldike, der blev dirigent for Dansk Forenings Orkester, men senere afløstes af den unge John Frandsen, Victor Schiøler, Siegfried Salomon, Julius og Hermann D. Koppel, Else Marie Bruun, Mogens Heimann og endnu mange flere.

Alf Henriques og Ebbe Neergård skrev hver en bog om Kaj Munk, Otto Gelsted om flygtningeliv, og navnlig kom der adskillige værker om Danmark. Pseudonymet Niels Ebbesens første bog er allerede nævnt - siden udsendte han »En Konung«, bogen om kong Christian, »Danmark säger nej« og »Danmark under Jordan«, pseudonymet Erik Ring »Hitler beskyddar Danmark«, Bent Demer »— men inte förgäves«, Knud Secher en pjeces. Per Møller »De reste sig« og Ole Juul »De røde ängarna«. Desuden skrev en række unge journalister og forfattere rundt om i Sverige bøger, der alle blev omtalte, og som hver for sig bidrog til at skabe forøget interesse for Danmark og dets kamp.

En lejlighed til at lære det kæmpende Danmark virkeligt at kende fik stockholmernes, da udstillingen - »Danmark i dag« - åbnedes på Stureplan i sommeren 1941. Gennem et væld af billeder, piécer, diagrammer o.a. blev her alle faser i befrielseskampen rullet op for de besøgende. De fik et indtryk af den voksende modstandsbevægelse, af indrømmelsespolitikens fallit og af den åbne krig mod fjenden, som besjælede alle førende lag i det danske folk efter det afgørende gennembrud den 29. august 1943.

tere rundt om i Sverige bøger, der alle blev omtalte, og som hver for sig bidrog til at skabe forøget interesse for Danmark og dets kamp.

Forståelsen for den begyndte for alvor at dæmre, og hver gang en af de kendte forfattere - som Soya, Peter Freuchen, Knud Sønderby eller Mogens Klitgård - kom over for at fortsætte som flygtning, bragte bladene nye oplysninger om livet under jorden i Danmark og de uhyggelige forhold, der levedes under hjemme.

Et af de mest vellykkede forsøg på at gøre den svenske offentlighed bekendt med, hvad Danmarks kamp egentlig gik ud på, var den

udstilling, »Danmark i Dag«, som vistes i sommeren 1944, først i over en måned på Stureplan i Stockholm og derefter i Norrköping, Göteborg, Malmö og Helsingborg. Initiativet udgik fra en kreds af danske, og redaktørerne Åge Heinberg, Erik Seidenfaden og Ebbe Munck udsendte indbydelserne; sammen med cand. jur. Bo Bramsen, der blev Kommissær, forestod de Udstillingen, der alene i Stockholm fik 50.000 besøgende. Her vistes fotografier af al mulig sabotage og Schalburgtage, alle de illegale blade, en række af de bøger, der var trykt under okkupationen og udsendt ad mærkelige veje i Danmark, o.s.v. Det billede, der vakte størst opmærksomhed, var et dybt gribende af den myrdede Kaj Munk. Nu må man vide, at Kaj Munk i Sverige var mindst lige så beundret som i Danmark, ja, måske mere, for alle de indvendinger, der af hans landsmænd havde været rettet mod ham, kendte svenskerne ikke til, eller de brød sig ikke om dem. For dem var han Danmarks største litterære navn, og den mand, der mere end nogen anden var blevet ensbetydende med den danske modstandsbevægelse. Hans gribende »Niels Ebbesen« var blevet opført overalt i Sverige og udsendt her i stort oplag, hans bøger spredtes over hele Sverige, og den dag, meddelelsen kom om hans død, om den brutale afhentning og ligfundet i den øde plantage, var det, som om ethvert tænkende menneske i Sverige fik et chok. Ingen begivenhed har som den bidraget til at skærpe svenskernes had til nazisterne, - ingen har som den fået dem til at vise sympati for Danmark og dets modstandskamp. For alle danske var det et frygteligt slag, og i pressen vidnede talrige danske om, hvor stort et tab vi havde lidt ved denne usædvanlige personligheds bortgang; men samtidig stod det alle klart, at her havde tyskerne øvet en udåd, der ville komme dem dyrt at stå. Hele verden harmedes med os, - og vi sendte til al verdens lande alt, hvad vi vidste om Kaj Munk. Han blev Danmarks modstands vartegn, og han vil gå ind i historien som den centrale skikkelse fra disse år.

Nogen utålmodighed mærkedes efterhånden hos flygtningene. Tiden faldt mange lang, og det virkede som en vidunderlig befrielse, da endelig invasionen kom den 6. juni 1944, på »svenska flaggans dag«. Da forstod man, at nu måtte enden være nær for det nazistiske tyranni. Attentatet mod Hitler i den følgende måned gjorde sit til at forøge forhåbningerne, men de skuffedes, og på ny dukkede utålmodigheden frem.

Men da nytåret fejredes 31. december 1944, forstod alle, at det år, vi nu gik ind i, skulle blive det sidste for danske i landflygtighed.

Håbet var tændt for alvor. De strålende russiske sejre vakte den dybeste beundring hos alle, og efterhånden som også Patton i Frankrig og englænderne længere nordpå gik frem, blev man klar over, at nu klemtes der til, - nu skulle ondet endelig udryddes.

Med en åndeløs spænding fulgte man dramaets videre udvikling; men samtidig hermed kom så beretningerne om, at der fra svensk side var gjort et stort arbejde for at hjælpe de danske politifolk og de talrige andre patrioter, der var blevet deporteret til Tyskland. Hver eneste dag havde sin ophidselse, sin sliden på nerverne. Det var svært for mange ikke at kunne være med hjemme, når man hørte om henrettelsen af de mange gode danske mænd, hvis navne brændte sig ind i ens bevidsthed, samtidig med at man knyttede hænderne i ubændigt raseri over de bøddler, der vovede dette.

I politiforlæggningerne, lejrene, hvor den danske brigade uddannedes, og hvorom der fortælles i et særligt afsnit af dette værk, var forhåbningerne, men også had og harme måske særligt levende.

Man kan jo nok sige, at de danske flygtninge havde bragt sig i sikkerhed; men det var de færreste, der tænkte på det. Langt flere følte med, levede med i hjemlandets kamp, harmedes og begejstredes - og let var flygtningetilværelsen ikke, selv om den kan synes det for mange af dem, der måtte udstå den hjemlige terror i årevis.

Og så kom da forspillet til afslutningen: de til Tyskland deporterede danskes ankomst til Sverige. Langsomt sivede nyheden ud om greve Folke Bernadottes aktion for at hjælpe nordmænd og danske i de tyske koncentrationslejre. De første forhandlinger i den danske legation var omgivet med størst mulig hemmelighedsfuldhed, men det var nødvendigt. Og det var et mirakel, der skete, måske en af krigens mest utrolige begivenheder, når man tænker på den bestialitet, tyskerne ellers altid udviste.

Det var omkring nytår 1944-45, at aktionen indledtes, og prins Carl var meget aktiv heri. Med den svenske regerings samtykke og efter indgående forhandlinger til mange sider rejste greve Folke Bernadotte til Tyskland, hvor han den 19. februar havde sin første samtale med Himmler. Det første forsøg på at redde de danske og norske fra de tyske koncentrationslejre mislykkedes, men Folke Bernadotte opgav ikke,

Da Budskabet om kapitulationen nåede Stockholm, udløstes glæden i en spontan fest af uanede dimensioner.

og efterhånden skred hele denne hjælpeaktion frem. Det vakte også blandt danske i Sverige en følelse af lettelse og dyb glæde.

Men frygtelig var oplevelsen, da de kom. Alle de lidelser, disse mennesker - vore Landsmænd - havde gennemgået, kom nu de landflygtige ind på livet, selv om kun meget få fik lejlighed til at se dem.

Man forstod, at det nu led mod afslutningen. Alle forberedelser var gjort. Brigaden var rede, og forhandlinger førtes til alle sider. Niels Grunnet og forfatteren af denne artikel havde med den danske legations støtte truffet en fuldkommen klar aftale, således at vi, om ødelæggelserne af de danske bladtrykkerier fortsatte, som de var begyndt, i Malmö kunne fremstille en dansk nødavis, der skulle kunne repræsentere hele den danske presse. Men heldigvis blev der ikke Brug for at føre dette ud i livet.

Selv om man havde fablet aldrig så meget om befrielsen, kom den som den store overrumpling -: den fantastiske oplevelse om aftenen den 4. maj 1945, da det over radioen meddeltes, at Tyskland havde kapituleret i Danmark, Holland og Nordvesttyskland. Det hele var så ufatteligt ... Man kunne knap finde udtryk for, hvad der rørte sig i en. Der blev grædt - af glæde - som aldrig før den aften og nat. Grædt, ja, og gentaget atter og atter: »Alt, hvad fædrene har kæmpet, mødrene har grædt, har den herre stille lempet, så vi vandt vor ret« - retten til friheden - Danmark på ny et frit land takket være vore store allieredes enestående indsats - men også takket være mange navnløse danskes ofren af liv og kræfter for det samme store mål.

Vore martyrer

Af redaktør Kate Fleron

Martyr er ikke noget, man er født til at være, heller ikke er det noget, man vil være - det er noget, man bliver, fordi man skatter et begreb, en idé, en sag højere end sit liv: Martyr er den, der lider og dør for sin overbevisning.

Man siger ikke, at den sag vil man dø for, man tænker det næppe, det naturlige er jo, at man vil leve for den, virke til dens gavn. Men en dag kan man det ikke, uden man er villig til at sætte sit liv i pant. Det føles ikke, som er man pludselig stillet over for et afgørende valg, man lader sig ikke tvinge til overvejelser for eller imod; men det varer ikke længe, før man har truffet sin afgørelse, måske er den ubevidst, men reaktionerne på de begivenheder, der følger, røber for en selv, om man går frem, trods alt, eller man drager sig tilbage.

Man er ingen helt, selv om man går frem og ved, det kan koste livet. Man ved, man kan dø, men man tror ikke på det - som soldaten stoler

»Drag dine sko af, thi det sted, du står på, er helligt«.

man på sin lykke. Tanken om døden melder sig i begyndelsen kun pletvis, som sorte prikker i en fjern horisont.

Nogle deltog i frihedsbevægelsen uden at få døden på nært hold, andre fik den over sig i et sæt - før de havde fået tid til at besinde sig på andet end kampen, var det forbi. Men mange fik den skæbne, at opleve, at døden nærmede sig dem langsomt.

I fængslernes dødsceller modtog de den uden angst, nogle måneder i heftig åndelig udvikling, en art sjæletræning, havde beredt dem til at dø.

I koncentrationslejrene var det helt anderledes: også her nærmede døden sig langsomt, men den luskede omkring sit offer og hentede det stykvis. Man kan ikke forestille sig, at døden nogen sinde noget steds på jorden så fuldkommen har været berøvet sin patos og sin majestæt; stinkende og skabet har den hinket mellem barakkerne og bjerget sine menneskerester. Dødens løftelse, den helliggørelse, som det lyser af efterladte breve, at de unge har følt, som blev skudt ved pælene i Ryvangen, har næppe været dem beskåret, der udåndede i stank og uhumskheder i nazistiske dødslejre.

II

En frodig vegetation er vokset op omkring gravene i Ryvangen, breve, dagbogsblade og kammeraters beretninger om disse unges dåd og død fortæller os og eftertiden, hvorledes de mødte deres skæbne.

Beretningerne fra koncentrationslejrene er beretninger om elendighed og svineri. Der er så lidt, tanken kan trøste sig ved. Dér blev ikke skrevet breve i den sidste time - af mange grunde. De, der døde i de tyske lejre, kreperede mellem råddenskab og utøj. Det er også, som om deres offer har fået en anden betydning for os end de andres: vore landsmænd, der døde i koncentrationslejrene har givet os del i det martrede Europas fællesskab. De segnede mellem kammerater fra de andre fornedrede, forpinte lande, og de drog Danmark tæt ind i disse nationers kreds. Det var, det er deres død, der forpligter os i al fremtid i kampen mod nazismen.

Dr. Paul Thygesen skriver i sin bog »Læger i tyske Koncentrationslejre«:

»Ansigt for ansigt glider forbi. Nogle kan jeg fastholde - andre vil slet ikke tage form.

Ansigtet på mennesker, der endnu levede - og hvis sjæl endnu var levende. Mennesker, der har givet op, - drenge, der græd, når de blev indlagt på revieret og hulkede: Nicht nach Krematorium - nicht nach Krematorium.

Mænd, hvis øjne anklagende og bedende - fulgte en på den trøstesløse rundgang på sygestuerne. Øjne, der klæbede.

Dynger af lig ser jeg for mig - aldeles ens lig, og jeg ser blodig afføring, dynger af lasede buxer og jakker med gule kryds, sodede krematoriumskorstene, pus, der vælter ud af flegmoner og bylder, feberhede ansigter og knogler og hud med store vædskende sår. Stanken af roer hænger endnu i næsen, og jeg hører slagene af knipler mod blottede kroppe og ser rækker af muselmænd glide forbi - bataljon på bataljon.

Og man kan ikke gøre dem til helte«.

Og man kan ikke gøre dem til helte - jamen, et par sider længere henne i sin bog, fortæller Thygesen:

»I sengen nedenunder mig ligger Knud Nordentoft - lægen fra Varde, der om natten kørte rundt i sin vogn og samlede nedkastede våben op, og i hvis villa tyskerne fandt et stort sprængstoflager.

Han er magret stærkt af nu og ved, at han skal dø. En rolig og sikker viden. Han bad mig, før han døde, om at fortælle derhjemme, hvordan de behandlede os, og han sagde de ord: »Hvor er det en lykkelig følelse at have fået bekræftet, at man holdt på den rigtige hest«.

Ikke helt mod, men sjælsstyrke. I de nazistiske helvedslejre var målet dette: at bevare sin menneskelige værdighed - lykkedes det, som det lykkedes for Knud Nordentoft og for mange med ham, så var ens skæbne dog sket fyldst på det smukkeste.

Den tidligere koncentrationslejr fange, Norges store digter, Arnulf Øverland, har i sit digt »Dysenteribarakken R. 5« sat muselmanden et minde, der for bestandig vil nagle koncentrationslejrenes rædsel til slægternes hukommelse:

III

Der er en vis fællesrytme i de følelser og stemninger, som i de første besættelsesår bevægede den del af den danske befolkning, der senere

Han kommer ind på skjelvende knær,
han står ved ovnen og ventter.
Stanken er tykk, og kropp og klær
er våte av ekskrementer.
En balje biir hentet, en sortbrun svamp,
den vasker de mannen med.
Så går han ind til den sidste kamp,
og den hårde fred.

I tre etasjer er salen full,
til taket full av senger.
En sekk med halm og et teppe av ull
er alt et menneske trenger.
Du hadde så mange behov min venn,
se her er din suppeskål.
Og dagene, dem du har igjen,
får du ta med tål.

Han ligger og gaper gustengrå
med jordslåtte knokkelnever.
Da rejsjer han sig op og vil gå,
og du kan se, at han lever.

Det var vel noget, han vilde ha gjort;
men han sovner, han kan ikke kny.
I lakenet tar de og bærer ham bort,
og nu har de plass til en ny.

Så anderledes tar livet slutt,
enn alt hvad du hadde ventet.
Det ligger og lokker til siste minutt,
med gaver, du ikke har hentet.
En hage åpner sig underfull,
det leker i gylden lind,
og eplene er av det røde gull,
og nu skal du gå derinn!

Du må bare sove en liten stund;
Du kan ikke se eller høre.
En flue kryper omkring din munn;
det får den heller gjøre.
Der faller løv og der faller sne,
det skumrer over din strand.
Og der er liten forskjell å se
på dig og den døde mann.

skulle gå ind i den hårde og kompromisløse kamp mod tyskerne.

Den unge gymnasiast, der den 9. april om aftenen fordelte det første illegale skrift, som han selv havde skrevet og mangfoldiggjort og selv smed gennem brevkasserne, er en undtagelse. I den første tid efter besættelsen var vi lammede, før vi vågnede til en smertefuld bevidsthed om det, der var sket. Rodløse og rådløse følte vi os, medens begivenhederne døgn efter døgn modellerede vores vilje til brug for det, der var meningen.

For den kategori af mennesker, det her drejer sig om, var regeringens og det officielle Danmarks stilling det bestandige irritament, skuffelse på skuffelse forøgede stadig deres ubehag og uro. Prøvede de urolige at dulme sig med betragtninger over vor kulturelle egenart, eller ved alsang? Måske, men det skulle ikke lykkes dem, de vidste med sig selv, at de lod sig narre. Bag talen om ufarlige begreber og bag sangens fædrelandsglade ord hamrede helt andre uformulerede krav som hårde, pågående rytmer.

Under inspiration fra flere sider blev de første organisationer skabt, der skulle blive rygraden i modstandsbevægelsen; nogle havde bestået i årevis og skiftede nu blot fra legalitet til illegalitet, andre nyfødtes med besættelsen som ophav.

Deres Rækker åbnede sig som Døren til et Hjem for de søgende og rådløse. Befriede og rolige i Sindet gik de til Handling.

Nu - bagefter - er navnene på mange af besættelsestidens martyrer os så nære og fortrolige, at vi knapt kan forstå. vi ikke har kendt dem altid. Men medens tyskerne var her, var der kun een af dem, der led martyrdøden, som var kendt af os alle, Kaj Munk. Nogle var gået før ham, og mange skulle følge ham, men hans død natten til den 5. januar i en landevejsgrøft nær Silkeborg fik sin særlige betydning for hele Danmark, selv de dorskeste og de koldeste følte det, som en rovdyrpote flængede i landets værgeløse krop.

Vi skal ikke ved denne lejlighed foretage en analyse af Kaj Munks stilling til diktaturet; det er rigtigt, at hans sært forvredne indstilling på dette punkt kan få billedet af ham under det første besættelsesår til at flimre, men det pletter det ikke: Munks oprigtige og retvendte fædrelandskærlighed kan ikke drages i tvivl. Den udvikling, han gennemgik fra 40 til 43. er da også underkastet frihedskæmpernes fælles rytme. Den lidenskab, der ryster ham og driver ham uimodståeligt mod døden, har måske hentet tilskud fra den pinagtige bevidsthed om hans bitre fejltagelse.

Efter den 9. april var Kaj Munks nedtrykthed så tung, at den grænsede til lammelse. Han havde i den foregående tid arbejdet med Niels Ebbesen, 600 årsdagen for hans bedrift havde draget Munks opmærksomhed mod emnet. Han skriver til en ven den 25. april, at »stykket var jo intet værd mere ... Det var et dansk stykke - og når Danmark er ophørt ...«.

Der gik nogle måneder. Lammelsen lettede, og Munk begyndte at arbejde spredt og afbrudt af perioder, hvor ligegyldighed eller fortvivlelse fik magt med ham. Men i løbet af det første besættelsesår lykkedes det ham dog bl.a. at få fuldført »Niels Ebbesen«, »det emne, der i løbet af de foregående måneder havde lagt sig i lave for hans fod«, som hans ven. Hans Brix udtrykker det.

Munks anfald af en sorg og en bitterhed, der får ham til utålmodigt at længes efter døden, forlader ham ikke - den tilfredsstillelse og ro i sindet, som blev frihedskampens handlende soldater til del, blev ikke ham beskåret. Man må vel tro, at hans digtning og hans prædikener for en stund bragte ham lindring; men deri adskilte han sig fra sine brødre i martyriet, at han - uden at søge det - opfattede det som den eneste

berettigelse for sin tilværelse.

Når man læser Kaj Munks prædikener i 1941, oplever man, hvorledes han nærmer sig til det, der er blevet ham det ene fornødne i forkyndelsen: at vække folk til ansvar for gud og land, for det, der sker i Danmark nu, i dag.

I sin prædiken (13. søndag efter Trinitatis) aflægger han sit gribende vidnesbyrd:

»Prækestolen er blevet os et ansvarets sted, så vi ryster i vor sorte kjole, når vi går op ad dens trappetrin. Thi her, i guds hus, er ordet frit - og ikke frit på den måde, at vi selv bestemmer over det, men sådan at det bestemmer over os. Herinde gælder kun den helligånds censur - og det er den censur, der tvinger ikke til at tie, men til at tale: Hvor er det vor angst, at vi ikke er lydige tjenere under den! Og hvor er det forpligtende for os, det nye, der er kommet til.

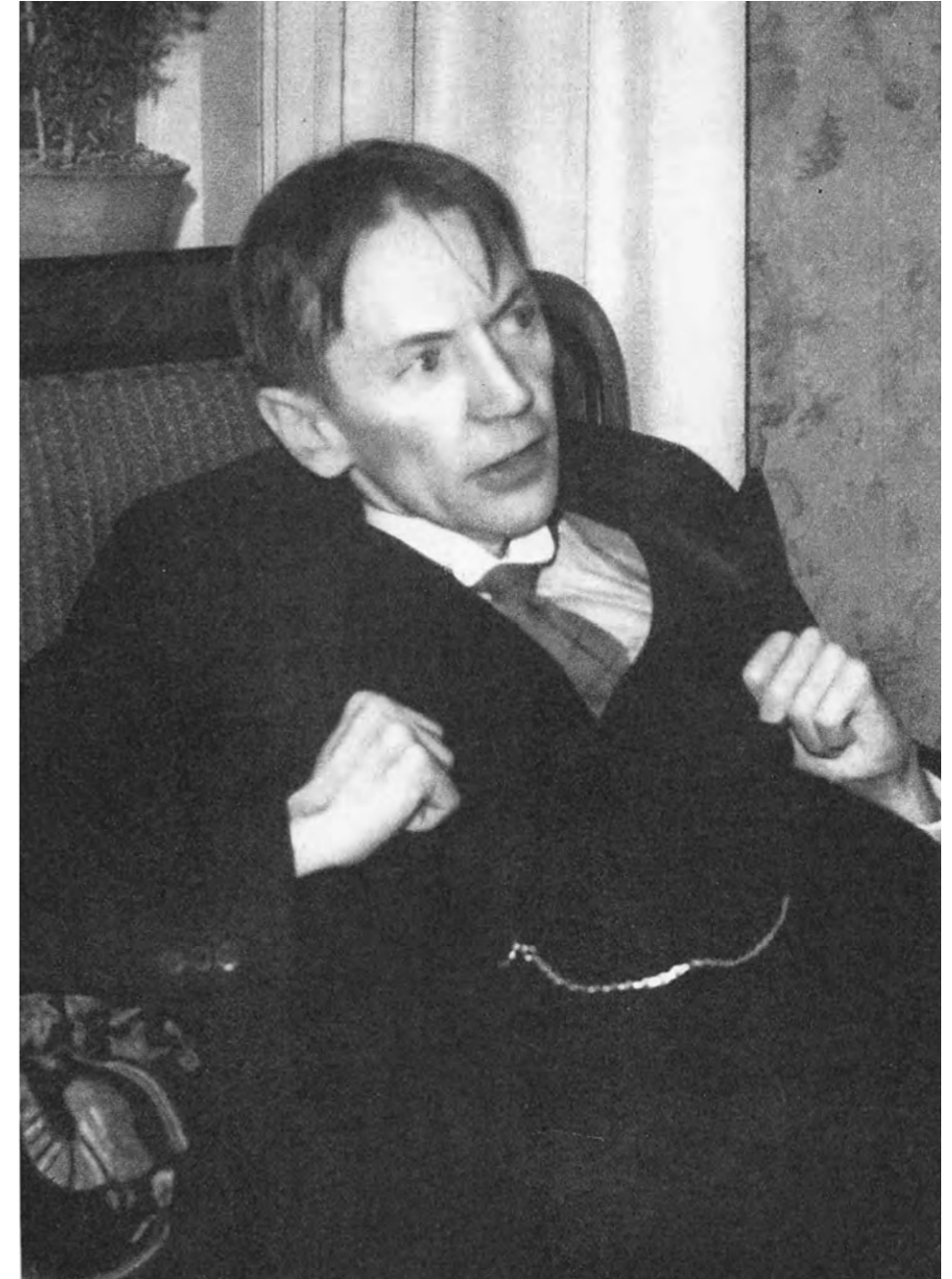
For var det den enkelte, vi sigtede til, var det menigheden, og det er det stadig, og for livs og døds og evighedens skyld er det vigtigt, at det arbejde ikke sættes på nogen anden plads.

... Men nu forstår vi tillige bedre end før, at gud også er Danmarks gud, at Jesus ikke blot er den enkeltes frelser, han er også vort lands frelser. Og vel er kirken ikke stedet til ordning af planøkonomi og Ny-europa og statsideologi, men den er dog stedet, hvor uret skal bandlyses, hvor løgnen skal afdækkes, hvor forgiftelse skal påpeges - stedet, hvor barmhjertigheden skal dyrkes som livets kilde, som menneskehedens hjerteslag - og der, hvor de lærer andet end den tro, lærer de Jungle og død«.

I et privat brev skriver han samme år i juli, at »vi trænger til at slås ihjel. Fraser og selvforgudelse i stedet for mod og alvor.« Det var ham næsten ikke muligt at fastholde troen på folkets fremtid - og så »falder der som skyer af jern over en: hvad gør du selv derfor?«

Stadig er han delvis lammet og lider grænseløst derunder, medens han ved og siger, at det, man bør, det er at slå til.

Man kan ikke lade være at tænke på, om Kaj Munk havde fået fred, hvis han var blevet jernbanesabotør. Han, der hele sit liv havde fundet udfoldelse for sine evner i åndens verden, følte sig nu under de vældige begivenheders pres fattig dér: det var ikke nok. For første gang i

I det umagelige sofahjørne i Vedersø Præstegårds havestue kunne ingen sætte sig bedre til rette end Kaj Munk. Her kunne samtalerne føres om alt det, som fyldte sindet med både skam og længsel og håb - trods alt mest med håb!

hans rige åndelige tilværelse var det ham ikke nok at tale og skrive. Han vedblev at være uforløst med sin smerte. Derfor drev han mod døden. Men hvis Børge Brandt fra BOPA pludselig havde stået hos ham og sagt: »Kom med!« og fællesskabet havde favnet ham, og kammeratskabet havde gjort ham tillidsfuld, var han så ikke blevet ligeså lykkelig som alle de andre?!)

»Her lever vi lunt og godt og venter på døden«, skriver Munk i et brev i februar 42.

I Kaj Munks digte, skrevet og udsendt legalt og illegalt under besættelsen, genoplever man de første besættelsesårs skiftende stemninger - Præsten i Vedersø samlede det i vers, som de, der var forudbestemte til at blive hans medkæmpere, følte og tænkte (de vers, der her skal citeres, er ikke udvalgt efter litterære retningslinier).

Den kolde skulder! Husker De, hvor man daglig gennemisnede den og stak den frem som sit eneste fattige afværgevåben? I de dage skrev Kaj Munk et digt »Episode fra Landsbyen«. Han indledte med nogle prosalinier:

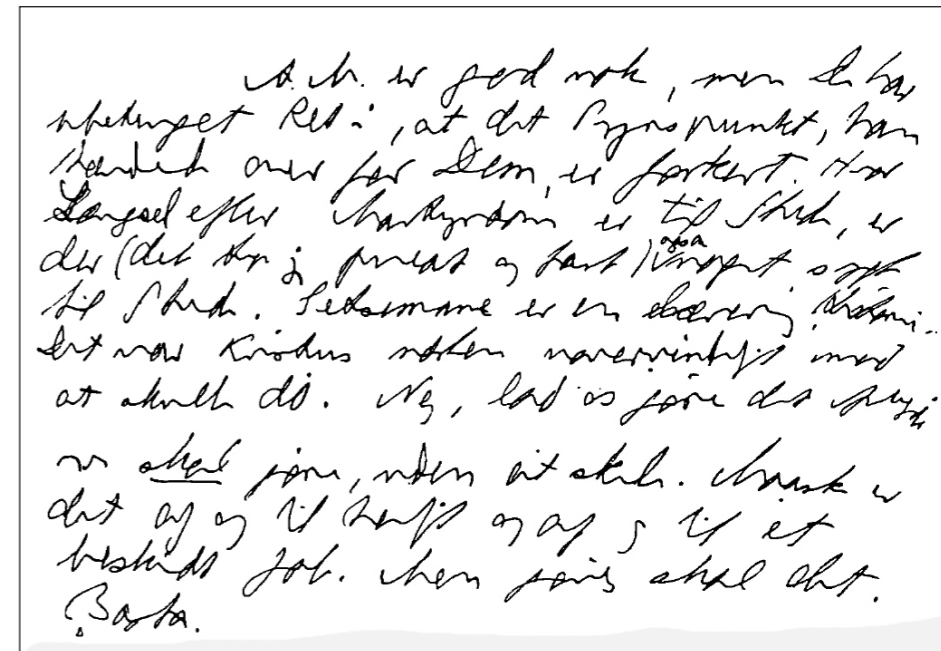
»I Sognet sad forleden År Pigerne i Forsamlingshuset sammen med bare et Par Karle og klippede Julepynt. Da kom pludselig Karlene fra et Nabosogn kørende i Lastbil, med Harmonikaer og det hele, og vilde have Bal. Den ene af Stedets to Karle sagde da til sin Pige:

Hvad det gælder om er i første Instans at være sur.
Når den Slags Folk spiller op til Dans, så vær en Mur.
I Sognet her var det altid Skik, at vi sørger selv for vor egen Musik.

Og vil han tvinge dig med et: »Nej, nu er det nok«, så lad ham træde en Dans med dig som med en Rok.
Til sidst så bli'r han af Legen ked, skal du se, min Ven, og la'r dig i Fred.

Men det varer ikke længe, før han bliver ængstelig, for den trøsten-de tale om egenarten og alt det der:

1) Efter at ovenstående linier var skrevet, har Arne Sørensen fortalt mig, at han under et besøg i Vedersø, efteråret 43, spurgte Kaj Munk, om han kunne ønske at være med på et nedkastningshold. Kaj Munk svarede i stor taknemmelighed over forespørgslen, at det ville han meget gerne. Efter Munks død erfarede Arne Sørensen gennem den daværende chef for faldskærmstropperne, at der havde været truffet aftale med Kaj Munk om hans deltagelse ved en nær forestående våbenmodtagelse. Men denne oplevelse nåede han altså ikke at få med.

Til en af sine venner, der sad i Vestre Fængsel, skrev Kaj Munk den 30. juni 1942 ovenstående linier i et brev. De giver hans egen sunde opfattelse af, hvor urigtigt det ville være at søge et martyrium.

Nu kommer de og fritter, hvad er det at være dansk. Jeg tilstår, dette Spørgsmål, det gør mig næsten spansk. Hvorfra skal jeg da vide, hvad det er at være dansk?

Og ind i alles Hjerter går Kongens Morgenridt, og Flaget, det er prægtigt,

for det er rødt og hvidt. Og Sproget - også prægtigt, for det er nemlig mit.

Men vil I stadig fritte, så si'er jeg ikke mer. Hvad Dansk er, ved jeg ikke, og - tilgiv mig, jeg ler - hvis virkelig jeg vidste det, var jeg det ikke mer.

Den stærkt opreklamerede passive modstand, som det var Skik at påstå nok skulle frelse landet, fyldte Munk med dyb mistillid.

»Den skjulte Ånd«.

Vi tror i Dag på Danmarks skjulte Ånd. Alt det, der viser sig for vore Blikke af Eftergivenhed, det tror vi ikke,

Rigsdag, Domstol, Politi, alt det, der just i Mørket skulde lyse, men straks lod i et Musehul sig kyse

men på den Trods, der smiler under Bånd. og står de fremmede mod Landsmænd bi,
Vi tror i Dag på Danmarks skjulte Ånd. er ikke Danmarks Ånd til Stede i.

Erkendelsen af handlingen, som det eneste, der kunne frelse folket (Niels Ebbesen) - og måske også Landet - skulle hurtigt fylde ham helt, og hans tro på frihedskampen som renselsens og genrejsningens eneste middel voksede sig stor og urokkelig:

Lad dem true, arrestere,
ærestjæle, deportere.
Det er sådan, Danmark gror.

Med sit frihedsdrama »Niels Ebbesen«, men først og sidst med sine prædikener og med sine vers (hvoraf adskillige med hans vidende og vilje udsendtes illegalt) opfyldte Munk sit kald som Danmarks største digter: da timen var inde, blev han profet og forkynder - mindre kræsen end nogen sinde i stil og ordvalg, men revsende, ildnende, uudslukkelig.

I begyndelsen var tyskerne forbløffende villige til at lukke øjnene for Munks yderst nødtørftigt camouflerede skrivelser - det var et led i kanariefugle-politikken, at man nødtigt rørte ved kulturlivets store. Men efterhånden, som han foldede sig ud i åbenlys trods, sved dem under næsen med sine rim og piskede til oprør med sine prædikener, blev han indhentet af de sædvanlige beslaglæggelser og forbud.

»Niels Ebbesen«, udsendt på Nyt Nordisk Forlag april 42, blev beslaglagt, men første oplag var, da det skete, snildeligt udsolgt. Gradvis blev Munks åndelige bevægelsesfrihed indsnævret: hans stykker måtte ikke opføres, han måtte ikke skrive i bladene, hvor hans navn i øvrigt heller ikke måtte nævnes. Der var forbud mod, at han talte ved møder, og til sidst blev det også forbudt ham at holde gudstjeneste udenfor sin egen kirke. På trods heraf lykkedes det ham at komme til at prædike i domkirken den 5. december 1943.

I sit eget sogn fandt Munk Danmarks svagheder og lavheder klemte sammen inden for snævre rammer, ikke til at se bort fra, ikke til at komme udenom.

Da han nytårsdag 1944 prædikede for sin menighed, besteg han ikke prædikestolen, »dette ansvarets sted«, men blev stående nedenfor. Således lød Munks prædiken (den sidste, hvortil manuskriptet findes bevaret):

»Kære menighed i Vedersø. Jeg vil først bringe jer en tak for det gode juleoffer, som var på 260 kr., der nu fordeles med 1/3 til Bibelselskabet og 2/3 til Plejehjemsforeningen for Ringkøbing Amt.

I undrer jer over, at jeg står her ved siden af juletræet neden for prædikestolen i min overfrakke med mit højroede tørklæde om halsen. Men da jeg i går forberedte mig for guds ansigt til denne gudstjeneste, fik jeg det sådan, at jeg vidste, jeg ikke kunne gå på prækestol eller for alteret i dag. En dyb sorg og smerte har opfyldt mit sind. I den senere tid er der begyndt at gå skred på det gode nationale sammenhold i vort sogn. Folk, der ikke har det behov, går i tyskernes tjeneste. Dette må i sandhedens navn påtales i denne kirke, der er bygget for at være sandhedens tempel. Nogle mener, at slig tale har ikke hjemme i guds hus. Det er forkert. Når mennesker synder i sognet, har sognet sit guds-hus for der at få påtalt det. Guds ord holder sig ikke inden for visse skranke. Det har at gøre med hele vort liv i alle forhold.

Danmark er i krig med Tyskland. Indtil den 29. august kunne vi sige, at vor stilling var uklar. Den dag begrundede den tyske general her i landet selv sin optræden med principper, der kun gælder mellem krigsførende stater. Når en dansker godvillig hjælper tyskerne nu, er det altså landsforræderisk færd. Jeg står ikke her for at prædike had mod nogen. Det er mig plat umuligt. Ikke engang Adolf Hitler hader jeg. Jeg ved, hvad rædsel og elendighed verden er kastet ud i, jeg ved, hvad forsmædelse mit eget land har måttet opleve. Jeg ved, at jeg nu i måneder ikke har lagt mig til ro nogen aften uden at tænke: »Kommer de efter dig i nat?« Og den tanke er ikke morsom for en, der elsker livet, har nok at gøre i sin gerning og er glad for sin kone og sine børn. Og dog kan jeg ikke hade. For mennesker er så mange slags og besættes af alle slags ånder, og frelseren har lært os bønnen: Forlad dem, thi de vide ikke, hvad de gøre.

Men derfor bliver det aldrig kristen gerning at hjælpe tyskerne med at bygge fæstningsværker mod englænderne, for at vort eget land så længe som muligt kan holdes i trældom og underkuelse. Og det bliver ikke kristen gerning for dyre penge at sælge til tyskerne de æg og det flæsk, som vore egne stakkels arbejdsfolk i byerne har så hårdt brug for. Det bliver aldrig kristen gerning at stille sig til rådighed for uretten, enten det så sker af fejghed, griskhed eller tosegod fjelighed.

Vi ved, hvordan det er gået med os og disse tyskere. De stiftede en ikke-angrebspagt med os. Derefter kastede de sig over os med deres kanoner, tanks og flyvemaskiner og gjorde os hjemløse hos os selv og retsløse under vor egen regering. To gange har de udgydt vor ungdoms blod, vor gamle konge har de sat fra magten og under opsyn, de har slået om sig med mishandlinger og fængslinger, og de har ladet jødeforfølgelsens skændsel udfolde sig også i vor nordiske stat, slæbt af med hundredårige gamle kvinder, trukket folk ned fra anden sal ved benene med hovedet bumpende mod trappetrinene.

Der er mange, mange gode tyskere. Gud være lovet for det, ellers var verden uden håb.

Mange brave drenge er stukket i trøjen, så flinke som vore egne. Men så længe som de finder sig i, at dette regimente, de selv har heilet sig til, beholder magten over dem, må de stå last og brast. Drikker manden i en familie, går det ud over hele hjemmet. Sådant er det nu engang. Man kan ikke lade sig bruge til at rive ulverifter med i andres legemer og selv forlange at behandles som et skyldfrit lam. Det er krigens hårde vilkår, og så længe de varer, er det ikke mennesker, vi har at gøre med, men uniformer. Når vi ser en tysk soldat i Danmark, må vi sige: det er en uniform - og huske, hvad den uniform står som Udtryk for.

Jeg siger jer, at en usigelig kummer har opfyldt mit hjerte, fordi der imellem mine sognebørn viser sig folk, der glemmer deres danske kri-

I Vedersø Præstegård med den dejlige, store, skyggefulde have på hele 3 tdr. land - et vidunder i Vestjylland, skabt af en af Kaj Munks forgængere i embedet, pastor Piesner - fandt den sære, springende og alligevel inderligt rodfæstede lollipop et hjem, hvorfra både latter og lyn gik ud over landet. Men først og sidst de stærke ord om livets enkelhed i trofast tjenerånd mod gud og Danmark - så svære og så vanskelige at indfri, når tingene havde taget deres grå hverdagsdragt på, men så forpligtende og velsignede, når de store tider kom, der satte sindet på prøve og krævede ordene omsat i handling. Mon noget menneske, som har siddet i Munks stuer eller har vandret med ham i haven og ud over engen eller ned i klitterne mod havet, har lyttet til hans talestrøm og med forbavselse mærket, hvor stor en evne til at lytte han selv havde - mon noget sådant menneske har kunnet undgå at gribes af taknemmelighed over, at vi danske her i en afkrog af landet ejede en mand, som både selv tog sin »Jakobskamp« op og krævede, at vi andre, at Danmark skulle gøre det samme?

stenpligt. I gamle dage sagde man, at når husmanden pløjede om søndagen med de heste, han havde lånt fra gården, da lukkede gud det ene øje. Nuvel, der kan være en fattig sjæl, der har kone og børn og ingen steder i denne tigertid at tage brødet til dem fra. Måske gud da er barmhjertig og lukker det ene øje. Og det sker jo også, de moder op og trykker os pistol for tinding eller bryst eller mave. Vi ved godt, at Jesus og hans tapre apostle lod sig ikke forskrække af sligt. De gik i døden hellere end at lade sig skræmme til at gøre, hvad der stred mod deres samvittighed. Det kunne vi også. Men vi er småfolk. Og måske bør vi også der håbe på, at gud sætter kikkerten for det blinde øje. Men når danske mænd uden bydende behov og af egen fri drift og valg forråder deres fædreland og kristendom af rådent pengebegær, så skal de også her fra kirken have at vide, at den rigdom, de på den måde tiltusker sig, er judaspenge, og skal blive dem til Fordærv.

I disse dage slæbes 1500 studenter fra vort dyrebare broderland Norge til misrøgtning og undergang i tyske koncentrationslejre. Og vi her i Danmark skulle intet vove for vort land, for vor tro, for vore ideer. Ofte hører vi sagt om sabotørerne, at det er ugerningsmænd, og det kommer bare til at gå ud over os selv. Kommuniste kalder mandem. De er ikke kommunister. Der er nogle iblandt dem, der er. Men de er alle slags folk. For de er danske. De er søn af en biskop, søn af en professor, af en skikkelig husmand, af en håndværker. Det er den landets ungdom, som man snød for at kæmpe, gav uddannelsen og lod dem så i stikken og, da den var beredt til det yderste, stå og være til grin. Det er dem, der tager sig på at vise Danmarks ansigt. Med enestående dygtighed, med en hensynsfuldhed, der når himlen. Næsten ingen danske menneskeliv har det kostet, mens de selv ustandselig sætter liv og lemmer på spil - ja, sætter sig i fare for større ting end at miste livet. I sagen ret og uret skal man aldrig spørge, om det betaler sig, for det er i djævelens interesse. Men her betaler det sig oven i købet. »Det går ud over os selv«. Nej - og atter nej. Det gik ud over os selv, om vi ingenting gjorde. Om vi ikke selv skaffede de værste virksomheder af vejen, var landet forlængst belagt med et tæppe af bomber. Og holdt vi komedien gående med gode miner til fjendens slette spil, kobled vi jo blot os selv som en lille påhængsvogn til Tysklands store vogn på dens raslende færd ned ad Bjerget.

Vi er ikke, som de tror, et alderdomsfolk, der er nødt til at lade sig

byde alt og tvinge til alt. Landmanden køber den dyre kunstgødning (det går ud over ham selv), ja, men den giver udbytte næste forår og sommer. På tyvende-dagen for at jeg første gang besteg prækestolen, står jeg nu her. Jeg havde ikke tænkt mig, at jubilæet skulle fejres på den måde. Tyve år - mange, mange minder myldrer frem, og en stor tak skylder jeg jer for trofasthed og overbærenhed mod mig, der har så helt og holdent mit eget sind og er så forskellig fra alle jer herovre. Des mere smerteligt er det for mig, hvad der er sket i disse dage. Jeg kender ikke navne og bryder mig heller ikke om at få dem at vide. Jeg kan ikke andet end bede til gud om, at disse sognebørn må vågne til erkendelse og gå i sig selv og finde deres plads som gode kristne danske mænd imellem os igen. Amen«.

Dagen efter prædikede Kaj Munk igen i Vedersø Kirke, sin sidste prædiken. Døden, som han ventede på, var ham nu ganske nær. Den 4. januar om aftenen var han urolig og rastløs, ved 19.30-tiden rullede en automobil ind i præstegården. Tre mænd, civilklædte, erklærede, at de kom fra det tyske kriminalpoliti og ville tale med præsten. Den ene talte dansk, den anden gebrokket, den tredje tysk. Uden for var endnu to mænd. Kaj Munk måtte følge dem. Han var helt rolig, da han omfavnede sin kone til farvel. »Stol på Gud«, sagde han.

Kaj Munk blev myrdet ved midnatstid. Hans lig blev fundet i landevejsgrøften næste morgen.

I det illegale »Frit Danmark«s nekrolog over Kaj Munk stod bl.a.:

»Dybt og uafladeligt følte han sig som præst, som digter, som menneske forpligtet af »det nye, der er kommet til«. - Det gik ham ikke, som det i disse år er gået så mange kristne, at de slides og svækkes i spændingen mellem de religiøse og nationale krav. For Kaj Munk var nazisterne Guds fjender - for ham var Gud vort folks Gud og Jesus vort folks frelser. Ud fra dette øvede han sin digtergerning og sit præstekald.

Tyskernes besættelse af Danmark den 9. april 1940 ensrettede Kaj Munks åndelige og digteriske stræben. Der var næppe rum i ham for andre tanker end dem, der kredsede om vor nød og vor genrejsning, og mon ikke hans spekulationer og udvikling i de forløbne år, som vi kender dem fra hans skrifter og handlinger, er et klart udtryk for det, mange gode danskere har fornemmet og oplevet i samme tidsrum:

Her ned i grøften slængte brutale banditter liget af deres offer - Kaj Munk. De mente at kunne skænde sandhed, tvinge frihed og binde ånd. Af deres forbrydelse sprang først for alvor sandheden, friheden og ånden ud som grundelementerne i vor kamp.

Først var der skammen og ydmygelsen over 9. april, som en tid lammede og gjorde tavs. Men Kaj Munk genfandt sit mæle og var med til i digte og prædikener at forløse os af den mørke dvaletilstand, hvori vi befandt os. Han sagde os sandheden om os selv. Dette var det første og vigtigste for ham - og det nødvendigeste for os alle. Før vi kunne løfte hovedet, måtte vi tømme selverkendelsens bæger.

Bagefter trængte nye karske tanker sig frem, og i takt med de folkelige følelser gjorde Kaj Munk front mod fjenden og styrkede den almindelige uvilje, der hurtigt skulde vokse til had. Diplomat var han ikke, og historiske forklædninger var i det lange løb ikke nok til at narre tyskerne fra at kende en farlig fjende. Det blev ham forbudt at skrive i bladene.

I 1942 udsendte han skuespillet om Niels Ebbesen, der blev beslaglagt umiddelbart efter, at det var kommet i handelen. Han er her nået frem til dåden, som det eneste, der kan rense os for vor skyld og befri os fra vore fjender. Et sted lader han grev Gert sige: »Ser du, Niels Ebbesen, du er i mine øjne mønsteret på dit folk. I beherskes af den svinske tankegang, at alting kan gå af sig selv. I vil klare jer ved at gå udenom, ved at holde jer uden for. I afskyr kamp for det store, men er lystne nok til kiv i det små, uden sammenhold, uden alvor, madkære, selvglade ...«. Angsten for vore Skødesynder lader ikke Kaj Munk i Fred, »Scavenius-politiken« rider ham som en mare, kun den aktive, nationale handling kan berolige ham.

Niels Ebbesen blev vel ikke det store frihedsdrama, som man havde håbet, vor største dramatiker ville skabe, men værdi fik det alligevel ved sin bekræftelse af den tro på den aktive modstand, som langsomt var ved at modnes i den bedste del af vort folk.

Efter skuespillet om Niels Ebbesen fik den danske offentlighed kun sporadiske budskaber fra digteren i Vedersø, hans »Tre Prædikener« nåede ikke vidt omkring. Men vi behøvede ham heller ikke så stærkt mere, forsåvidt som gnisten fængede, og bålet flammede: Danmark havde fundet sig selv.

Dette betød jo ikke, at vi ville undvære ham, men blot, at vi havde slået os til tåls med, at han levede i sit sogn i Jylland og uden frygt, i tale og handling, var med i den fælles kamp for friheden - og at han var det, vidste vi fra talrige beretninger, der gik fra mund til mund. På hans genkomst som digter ventede vi, som vi venter på så meget stort

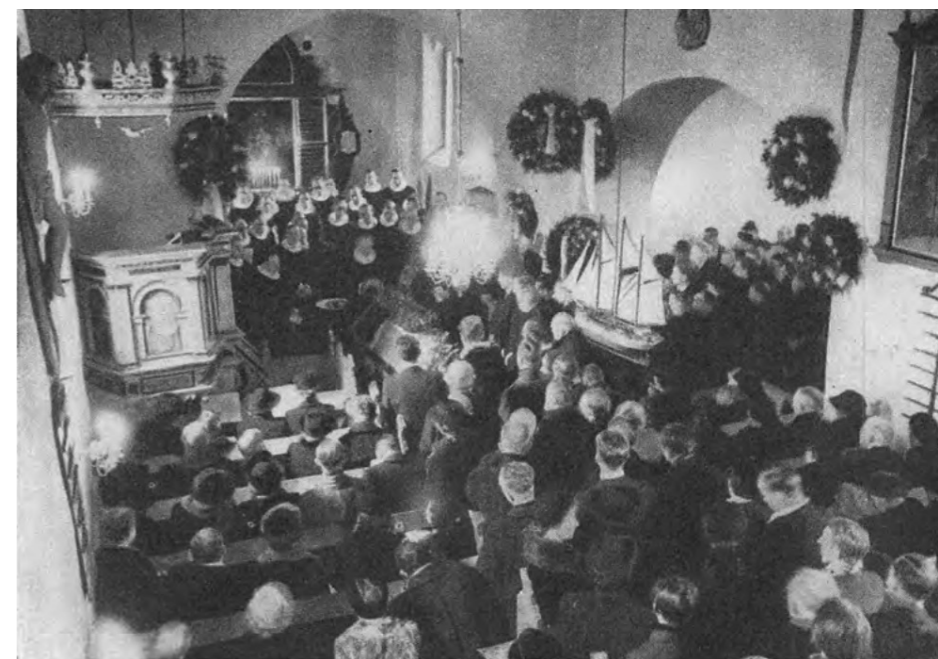
og skønt, vi nu er lukket ude fra.

- Så myrdede de ham, og han kommer ikke mere tilbage til os på den måde, vi havde troet. Men han har ikke forladt os: »Kaj Munks våben var ikke det døde stål, men det levende ord«, siger den svenske digter, Vilhelm Moberg. »Det virker endnu, og han kæmper fra et sted, hvor ingen kan nå ham. Hans liv og gerning skal leve som en legende i Danmarks historie«.

Kaj Munk kæmper videre for os og for åndens frihed«.

IV

I krig må det altid blive sådan, at det er navnene på nogle få, der får fæste i folkets bevidsthed. Således er det også gået med frihedskampens martyrer. I de få æres alle, der led med dem og delte deres skæbne. Det er et spil af tilfældigheder, der bærer de enkeltes navne frem og gør deres bedrifter til historie. Mange andre var ligeså værdige dertil, men om dem skrives der ikke, og om dem taler kun de, der stod dem nær. Føles det af deres efterladte som en forurettelse? Det ville være bittert synd, om det gjorde - og det er næppe heller troligt, at det er sådan.

Da Vedersø Kirke fyldtes til trængsel ved Kaj Munks jordefærd.

Det gjaldt mellem kammeraterne i frihedskampen: een for alle og alle for een, og det står ved magt også nu, hvor de er døde. Enhver, der har stået en af dem nær, ved, at dette fællesskab har en dyb gyldighed, som ingen ydre omstændigheder kan rukke: den enes hæder er alles hæder. Man ved også, at det er de mange, der skubber de få frem foran sig, bag de udvalgte står skaren, og det er den, der giver deres indsats rækkevidde og perspektiv. En enkelt mands tapre handlinger kan være rosværdige nok i sig selv, men det er den sammenhæng, hvori de øves, der betinger deres historiske værdi, og som løfter dem fra afsondrethed ind i fællesskabet, hvor de besegles med en stor sags stempel.

Mændene i Hvidsten-Gruppen er blevet symbolske for de faldne frihedskæmpere. Mændene fra Hvidsten har hverken udført mere eller mindre farefuldt arbejde end mange andre. Deres illegale bane er ikke mere dramatisk end andres. De blev fanget, og de forstod at dø - ligesom de andre gjorde det. De var blandt de første, der blev skudt af tyskerne, og med deres død gled tæppet til side for en heroisk tragedie, der gjorde et uforglemmeligt indtryk på et folk, der endnu ikke havde vænnet sig til krigens hårde handlen med mennesker.

For Hvidsten-folkene gælder til en vis grad det samme som for Kaj Munk; den samme lov virker i dem omend på forskellig vis i overensstemmelse med deres uensartede forudsætninger og temperament. Da tyskerne besatte deres fædreland, greb skæbnen både præsten i Vedersø og kromanden i Hvidsten i nakken og tvang dem ind i samme udvikling. I Axel Holms bog »Hvidsten-Gruppen« findes følgende samtale gengivet mellem Marius Fiils søn, Niels, møller Henning Andersen og mekaniker Johan Kjær, der alle tre blev aktive medlemmer af Hvidsten-Gruppen og skudt halvandet år senere:

»Da de har siddet og røget lidt siger Niels Fiil:

- Det nationale, vi ser mest til i Danmark, er national humbug.

- Hov, hov, små slag, siger Mølleren.

Niels bliver ivrig.

- Hvor er det nationale sammenhold? Halvfulde folk, der står op og føler sig som befriere, når kong Christian spilles på restaurationer, arbejdsgivere, der beklager sig, når de skal give fem øre mere i timen, skønt det kun er en bagatel for dem, arbejdere, som arbejder for tyskerne, bønder, der holder produkter tilbage eller sælger dem til tyskerne

... er det nationalt, og ser vi andet! Ungdoms-samvirket er neutralt. Er det nationalt i disse tider!

Johan Kjær:

- Jeg har tænkt over det. Det er ikke sikkert, at det nationale er det største. Jesus er det største menneske, der har levet. Jeg ville gerne vide, om han var national.

Niels Fiil:

- Du ved da, at han var jøde. Altså var han nationalt bestemt.

Johan Kjær:

- Der er nu også flere nationalt ægte, end Niels tror.

Niels Fiil:

- Så skulle de vise det.

Johan Kjær:

- Jamen det er ikke så let at komme til.

Henning Andersen:

- Nej, hvad skal man finde på at gøre? Jeg ved, at jeg gav gerne hele min tobaksration for at komme til at skade tyskerne.

- Det var nu så meget igen, sagde Johan Kjær, og så lo de og gik snart hver til sit ad den mørke landevej«.

Denne samtale, usikker i sin form, spøgende og søgende i sit indhold, er såre betegnende for den tilstand de befandt sig i, der var indkaldt til tjeneste, men endnu ikke vidste, hvori den skulle bestå.

På Hvidsten Kro havde hele familien i besættelsens første år en utilfredsstillende fornemmelse af, at de svigtede. Kristine, kaldet Tulle Fiil, den ældste datter, gift med Peter Sørensen, har fortalt mig herom: »Hver aften, når vi hørte udsendelserne fra England, og det blev bebrejdet os, at vi ingen ting gjorde, følte vi det, som om de slog på os privat. Far havde det lige sådan, men vi vidste ikke, hvordan vi skulle komme i lag med nogen, den gang var der ikke så mange med«.

Endelig den 12. marts 43 lykkedes det familien Fiil »at komme i lag med nogen«. Gudrun Fiil, Marius' kone, Niels' mor fortæller derom (Kate Fleron: »Kvinder i Modstandskampen«):

»Det begyndte den 12. marts 43. Kromanden sad og talte med sin gode ven dr. Thorup Petersen. Så kom der først een herre ind og så en anden og gav sig til at snakke med dem. Kromanden syntes, de var no-

get påtrængende, han holdt ikke af den slags. Den ene af herrerne viste sig at være Aksel - Ole Geisler er hans rigtige navn - chefen for faldskærmsfolkene i Jylland. Det viste sig, at der havde været modtagelse aftenen i forvejen, og at der lå en del gods i Skrødstrup Mose, som de ikke havde kunnet få med ind. Om kromanden ville hjælpe dem - han kunne færdes på rgnen, uden at det vakte opsigt. Kromanden kom op til mig, jeg lå og hvilede mig. Sådan og sådan, sagde han. Ja, så må du spænde den lille brogede for, sagde jeg. Min mand fik hjælp hos en vognmand, der var vores ven ... Godset blev hentet og anbragt hos vores nabo, Andreas Stenz. Aksel havde spurgt, om vi ville huse faldskærmsfolk, og jeg sagde dem, at det ville vi naturligvis.

Der var uro på egnen den gang, og en af dagene ringede politiet fra Randers ud til os og spurgte, om vi havde set noget til faldskærmsfolk? Jeg lo så småt - nej, sagde jeg, men hvis de kommer, skal jeg nok passe godt på dem. Så lo de også og sagde, at så var de rolige«.

Datteren Tulle fortsætter beretningen:

»Der gik en fjorten dages tid, så kom de og spurgte far, om han troede, han kunne finde dem en god modtageplads. Far fandt en ovre bag Allestrup Gård. Der havde vi mange modtagelser, det blev sagt, at det var Europas fineste modtageplads. Senere skete det engang, at en af

Marius Fiil.

Gudrun Fiil.

vore containers, som vi havde smidt i mosen, begyndte at stikke næsen op. Gårdejereren meldte det i Randers, og der kom en sprængkommando ud til Allestrup Mose. Vi blev kede af det, nu troede vi, stedet var røget. Far tog ud og talte med gårdejer Andersen: »Vil du ødelægge Europas fineste landingsplads?«, spurgte far. Så blev Andersen tavs. Lidt efter sagde han: »Bare du dog havde fortalt mig det«. Senere kom Andersen også med i det med liv og sjæl.

Niels kom hjem fra landbrugsskole lige dagen før, vi skulle have vores første modtagelse. Far kunne ikke vente med at tale om det, han sagde det til Niels den første aften. »Ja,« sagde Niels, »det er godt nok, indtil vi bliver taget, hvad så?« »Ja, det er jo en frivillig sag,« svarede far, »nu kan du sove på det«. Næste dag fik Niels talt med Aksel, og så var der ikke mere tvivl hos ham - han blev den ivrigste af os allesammen. Jeg kan også huske en nat, Aksel sagde til far: »Det er vel nok en dejlig dreng, du har, i aften gik han på hovedet i mosen for os«. Sådan var Niels, når han først var gået ind for en sag, var der ingen grænser for, hvad han vilde yde og ofre ...«.

Det er skildret så ofte, dette illegale liv, der rørte sig på Hvidsten-egnen i de følgende måneder, hvor den uskyldigt udseende, hvide landevejskro blev faldskærmsfolkene jydsk central. Ammunition og sprængstof er modtaget i tonsvis på kromandens landingsplads, otte faldskærmsfolk har fundet husly hos Tulle og Peter Sørensen og mange, mange illegale personer har søgt hjælp hos Marius Fiil og hans kone.

Modtagelser blev snart en dagligdags foreteelse.

»Men det holdt ikke op med at være spændende«, siger Tulle. »Far blev hjemme, medens Niels og min mand tog ud med Stenz og dyrlægen og de andre. Mine søstre og jeg ville så gerne have været med ud til modtagelserne, men vi vovede ikke at bede om det - det blev nemlig meget ofte understreget, at disse modtagelser ikke var plæneforestillinger, og at det kunne gælde livet. Vi måtte nøjes med at gå hjemme og vente på, at de andre vendte tilbage. Vi smurte mad og sørgede for, at der var hyggeligt, til de kom hjem. Tit stod vi udenfor og spejdede gennem natten, til maskinen kom. Når den havde givet lys og var forsvundet, vidste vi, at nu var vore folk i fuld aktivitet ude i mosen, og så

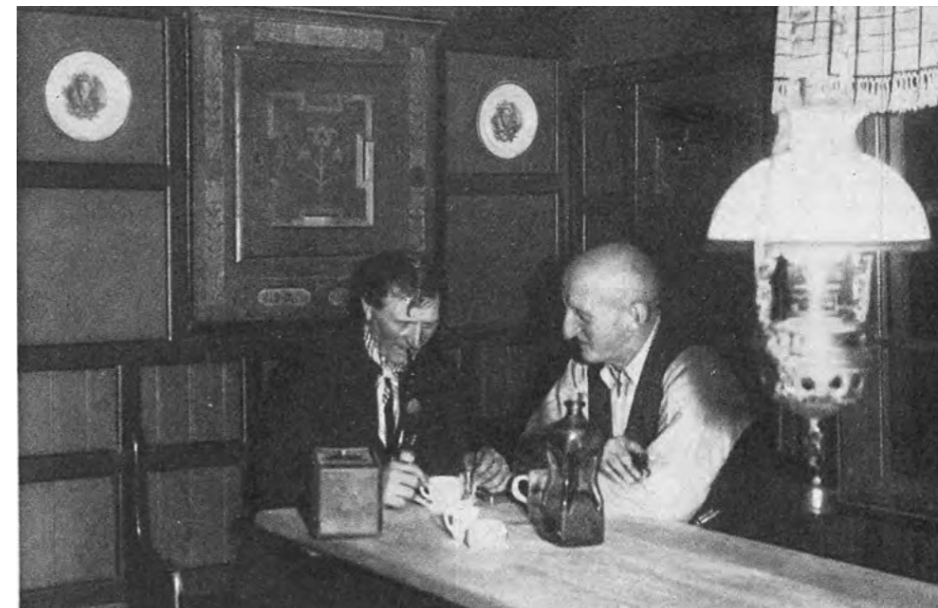

Hvidsten Kro.

lyttede og lyttede vi efter hver bil, der passerede.

Næste Gang der blev vrøvl, var en aften, hvor vi var forberedte på en større modtagelse, da vi pludselig så de tyske biler komme kørende henad landevejen med pejleapparater. Jeg har aldrig set Aksel blive så rasende og fortvivlet - han rejste sig fra bordet og smed servietten fra sig: »Det er også satans,« sagde han, »nu er det hele ødelagt«. Far sagde: »Så, så giv nu tid, giv bare tid«. Det var hans valgspog. »Må jeg give tyskerne øl og snaps på din regning?« spurgte han Aksel - ja vær's'go', ligeså galt han ville. Klokkeren halvtolv fik far dem væk. Nu var spørgsmålet, om man skulle tage ud til modtagedstedet eller aflyse i aften. Man blev enige om at tage derud. Den nat modtog vi tre mand og seks containers, medens tusinde tyskere var på øvelser tre kilometer væk. Hvor var vi lykkelige over, at det var lykkedes for os. Da drengene var kommet hjem, sad vi længe, længe og sludrede i krostuen. Der var noget gods, de ikke havde fået med hjem fra skoven, og det kunne Niels ikke lide. »Jeg tror, jeg kører ud og henter det«, sagde han, og forsvandt. Da jeg en timestid senere hørte hans vogn uden for, lettede jeg på mørklægningen, og opdagede, at det var højlys dag. Jeg husker endnu så tydeligt, som var det i går, det øjeblik, da Niels midt i solskin-

Marius Fiil får sig - i skjorteærmer - en hyggelig passiar med en gæst, mens kaffekoppen, tobaksdåsen og brændevinsflasken paraderer opmuntrende på den hvidskurede bordplade.

net svingede ind over gårdspladsen med bilen fuld af sprængstof ...«.

Hvordan følte de mennesker, der udførte et arbejde med døden hængende over hovedet? Sådan (citeret fra Axel Holms bog):

»Hvidstensmændene tænkte sig altid, at gik det galt, ville det ske ved at blive overrumplet af tyskerne på pladsen ved Allestrupgård.

Når de drog ud for at hente de engelske sendinger, tog de afsked med deres koner. En aften sad nogle af dem i et krat ude ved mosen.

- Nu kunne man have ligget godt i sin seng, sagde karetmageren (Søren Peter Kristensen).

- Ja, det kunne vi, mumlede de andre.

- Det er mærkeligt, at man fra sådan en stille tilværelse, som man tænkte sig aldrig ville høre op, er kommet ud i dette her, sagde karetmageren igen.

- Det er bare sørgeligt, at mange ikke forstår os, bemærkede den unge Niels Fiil. Der er ligefrem nogle, som mener, at folk af vor slags er landsskadelige.

- De bliver nok klogere, lo Johan Kjær. For et par år siden indmeldte de fine i byerne sig i Dansk-Tysk Forening, fordi de troede, at det nu

skulle til at være det fineste - sikreste. Nu begynder de at ønske, at de var vel ude af den forening.

- Tys, tys ... det er vist en tysk bil, som kører ovre på vejen, sagde en.

De sad tavse lidt. Så sagde karetmageren:

- Vi går herud og er klar over, at vi kan risikere at blive skudt ned på stedet, men vi ville alligevel nødig undvære det. Jeg kan li' det.

- Der er jo noget om, at lever man farligt, så bliver livet mere værd. Det kære bliver kærere, det store større og ... mon ikke også Gud bliver nærmere. Men bliver vi knaldet, vil mange kalde os idioter. Måske er det heller ikke noget af betydning, vi gør, sagde Johan Kjær.

Niels Fiil så ned for sig og sagde som i drømme:

- Det er måske større, end vi selv tænker. Somme tider bilder jeg mig ind, at vi i en nøddeskal er det stille, skikkelige Danmark, der rejser sig«.

Denne lykke over arbejdet, hengivelse i skæbnen og forvisning mindre om handlingens øjeblikkelige værdi, end om deres umistelige betydning for fremtiden er typisk for den ånd, hvori frihedskæmperne udførte det, de blev sat til.

Så en skønne dag gik det galt. Tulle Fiil fortæller derom:

»Den 10. marts 44 skulle vi have haft modtagelse, men den var af en eller anden grund blevet aflyst. Den 11. marts om morgenen kom Gestapo - jeg tror, der var 50 - de sværmede omkring os, som gæsterne på en sommersøndag. Da de kom, havde de både dyrlæge Iversen og Stenz med sig, derfor var jeg klar over, hvad det drejede sig om. Det viste sig at være en faldskærmsmand, de havde arresteret, som havde angivet os allesammen. - Det viste sig, at vi var blevet skyggede i halvanden måned. De tog far, Niels og min mand med sig, Gerda, min syttenårige søster og mig. De ville også have Bitten, der dengang var fjorten år, men så gik jeg hen til deres anfører og sagde, at det kunne vel ikke være hans mening, at han ville arrestere et barn. Hun fik lov til at blive hjemme. Min søster Rita var blevet gift anden juledag og var bosat i Helsingør, hende var der ingen af os, der mælede et ord om. Underligt nok lod de mor blive - de sagde, at der skulle jo helst være nogen hjemme, der kunne passe kroen og den lille pige. »Det er rigtig nok smukt«, sagde mor.

Det var modbydeligt at se dem sidde der med hænderne lænkede på

ryggen - Niels var meget syg, han havde blodforgiftning i den højre arm og havde haft høj feber aftenen i forvejen, jeg kunne se på ham, hvor han led. Vi blev ført ind til arresten i Århus. Jeg kom i forhør mandag, tirsdag, onsdag og torsdag - det var fortvivlende, fordi de vidste alting, rub og stub, selv detaljer jeg forlængst havde glemt. Jeg løj, så godt jeg kunne.

Gerda og jeg sad i Århus i to måneder, mændene blev ført til Horserød efter tre ugers forløb. Den 19. maj blev vi også ført til Horserød og så videre til Vestre Fængsel ...

Den 27. Juni blev der afsagt dom over vores gruppe - vi var fjorten. Vi havde allesammen været inde på Dagmarhus hele den 26. juni. Vi sad og hørte på gennemgangen af vore sager. Det var naturligvis den rene parodi på en retshandling. Der var tre høje dommere, en anklager og en forsvarer, en tolk og en skriver. Vi havde aldrig før set forsvareren for vore øjne. Da vi gik fra hinanden den 26. om eftermiddagen, sagde Niels til Gerda og mig: »Nu håber jeg, at I, der kommer hjem, vil føre det hele videre«. Det var den illegale kamp, han mente. Han troede dengang, at Gerda og jeg ville få lov til at komme hjem. Næste dag kl. 13 blev dommene afsagt: Far, Peter, Niels og fem af de andre, mekaniker Johan Kjær Hansen, radioforhandler Niels Nielsen Kjær, karetmager Søren Peter Kristensen, møller Henning Andersen og dyrlæge Albert Carlo Iversen fik dødsdom. Jens Stenz fik livsvarigt tugthus, Anders Venning Stensgård og Knud Christensen fik fire års tugthus. Jeg blev indstillet til dødsdom, men i sidste øjeblik var det blevet lavet om til livsvarigt tugthus. Min søster havde fået fire års tugthus lavet om til to års ungdomsfængsel. Alle de domfældte var fuldstændig rolige - jeg kunne ikke lade være at grine hånligt ad tolken, han var den eneste af selskabet, der tudede. Vi blev ført tilbage til Vestre for at afvente dommenes stadfæstelse. Det blev betydet mændene, at dødsdommens eksekvering ville blive gjort afhængig af den almindelige opførsel ude i landet. Vi vidste godt, at der var uro, og at vi måtte være forberedte på alt muligt ...

Min søster og jeg nød den begunstigelse i Vestre Fængsel at få Lov til at vaske gulv i stuen i de celler, der blev brugt til kontorer - det betød, at jeg ikke havde nogen vanskelighed ved at komme til at tale med Meister, den øverstbefalende i fængslet. Jeg spurgte ham, om der var mulighed for, vi kunne få lov til at være nogle timer sammen med mændene, før de skulle henrettes, og det blev så ordnet. Den 28. kom de op til os i vor

celle, og var der fra kl. 13 til kl. 19. Vi havde det rart, vi sad og spiste noget chokolade, vi havde fået. Vi talte sammen om arbejdet og om dem derhjemme. Mest om mor og om, hvordan hun skulle klare det, der ventede hende. Mor havde lige været inde hos os et øjeblik den foregående aften. Jeg kan huske, at Niels sagde: »Jamen, far, lagde du ikke mærke til, at da mor gik ud af døren i aftes, da gik hun akkurat, ligesom hun plejede at gå«.

Far bad fadervor med os alle sammen.

Niels sagde: »Ja, nu er strejken begyndt, det betyder knald eller fald for os - måske bliver tyskerne bange, og vover ikke at gøre os noget, måske bliver de helt desperate«.

Vi stod i celledøren og fulgte vore mænd med øjnene, da de gik ned ad trappen og henad gangen til deres celler. De gav hinanden hånden, - så vendte de sig om og vinkede og smilede til os. Jeg glemmer aldrig deres ansigter.

Lidt senere fik mor lov til at komme ind i ti minutter og sige farvel til dem.

Samme aften kl. 23 blev de hentet«.

En af fiilernes kammerater i Hørsørd har fortalt mig, at den dag, da kromanden og hans søn havde fået at vide, at de skulle til Vestre, spadserede de en stund rundt med ham, først faderen, så sønnen. Marius sagde: »Ja, nu skyder de os jo nok. For min skyld kan det være ligemeget, men jeg er ked af det for

Peter Sørensen. Niels Fiil.

Niels Fiil.

Niels«.

Niels sagde: »Nu skyder de os, det er jeg sikker på. Jeg selv er ligeglad, men for fars skyld er jeg ked af det ...«.

I Vestre Fængsel levede de i godt en måned den forunderlige tilværelse, hvori man lempes over, når man venter på døden, fordi man har gjort sin pligt. De tiltvang sig magt over håbløsheden ved at vænne sig til fortrolighed med tanken om det, der måtte komme.

Hvidsten-Gruppens mænd havde i fængslet den store opmuntring, at de fik lov at sidde sammen. De kom i celle med Viborg-Gruppen og var i alt 18 mand i et rum på 6 gange 4 meter. To dage efter blev 7 af Viborg-Gruppens mænd dømt til døden og flyttet til andre celler.

Man gjorde sig ingen illusioner i celle 2, man talte lige ud med hinanden om tingene. Man blev på et vist tidspunkt enige om at prøve på at flygte, men et brev til en dansk betjent udenfor blev fundet af en tysker. Så var det løb kørt.

I cellen var folk fra de mest forskellige samfundslag, håndværkere, bønder, og akademikere. De sludrede sammen, spillede kort, sang og bad sammen til vorherre. Den unge teologiske student Chr. U. Hansen var deres præst og holdt andagt for dem.

Da han kom tilbage til celle 2 efter at have været for krigsretten, og kuglen var ham vis, sagde han, ganske stilfærdigt: »Nå, men nu skal vi vel have et slag kort som sædvanlig«. (Chr. U. Hansen, der var medlem af sabotagegruppen fra Viborg, blev henrettet om morgenen den 23. juni).

Efter at Hvidsten-mændene havde fået deres dom ved krigsretten kom de ikke tilbage til deres gamle celle, men blev anbragt hver for sig. Om nogle af dem foreligger der beretninger om den måde, hvorpå de mødte deres skæbne. Ro og værdighed er ens for dem alle. Karetmager Kristensen sagde til sin cellekammerat: »Hvis jeg kom ud, gjorde jeg det igen«. Da de kom for at hente ham, sagde han: »Nu skal man altså dø - du rejser engang over og hilser min kone ...«.

Niels Kjær sagde, at han var ikke bange for at dø, ingen ville sørge over tabet af ham, men det var forfærdeligt for Gudrun Fiil, der både mistede mand, søn og svigersøn og fik to døtre i fængsel. Lidt efter tilføjede han: »Jo, jeg er alligevel ked af at dø nu. Jeg ville så gerne have oplevet den dag, da tyskerne er ude af landet; men jeg har gjort en mands arbejde, og jeg vil dø som en mand«.

Om aftenen forklarede Kjær noget højst interessant for sin kamme-

rat om radioteknik. Så faldt de i søvn. Halvanden time senere blev de vækket ved, at politisoldater trængte ind i cellen. De gebærdede sig på det voldsomste, men Kjær tog ingen notits af dem. Han sagde ganske roligt, idet han smilende trak i tøjet: »Jeg behøver vist ikke at tage kravetøj på til det her«.

Niels Fiil sagde til sin kammerat: »Det er værst for min mor. Du og jeg ved, at for hver, der falder i Gestapos klør, er der en anden, der tager fat ... Stillingen i Danmark nu er sådan, at nogle må dø for at andre kan leve frit, og bedre at dø med ære end at leve med skam«. Til sidst, da de førte ham væk, rakte han kammeraten hånden: »Farvel Viggo, jeg ved, det bliver hævnnet ...«.

Da de hentede dyrlæge Iversen sagde han: »Nå, så skal man altså skydes. Mig gør det ikke noget, men det er synd for dem derhjemme. Det er dem, de rammer og ikke mig«.

Naboer til møller Henning Andersens celle hørte ham sige til tyskerne:

»Hvad er I nervøse for? Det er jo jer, der har bøsserne«.

De otte dødsdømte mænd fra Hvidsten blev ved midnatstid samlet i et lokale og fik at vide, at kl. 4 skulle de skydes.

De tilbragte deres sidste timer med at skrive breve til deres kære.

Alle disse breve er gennemtrængt af ro over for det, der venter dem selv og uro over for det, der venter deres familie. De fleste af brevene vidner om dyb religiøsitet. Af Marius Fills brev til sin familie:

... »Husk, der er mange før os, der faldt. Husk, danske sømænd ude i verden. Danske herhjemme før os og dem efter os. Alle har vi gjort, hvad vi kunne, om det kun er lidt, men vi skammer os ikke. Vi siger som Blicher: Læ wos olti blyw ve de, får sin båen ka kennes ve. Og vi kan være vores børn bekendt, kære Gudrun. Bliv ved med den samme opdragelse, så vil de ære vores minde. Der vil komme sorgfulde dage for dig, elskede, med kamp og arbejde, men du må bære det i herrens navn og stole på ham. Han har hjulpet mig i de sidste dage, læg trygt din tillid til ham, og han vil hjælpe jer alle. Herren vil bevare jer, herren vil lyse fred over jer, og herren vil alle dage være med jer, I kære derhjemme. Amen i herrens navn.

Jeres far og din mand, Marius«.

Fra Niels Fiil til hans mor:

»Kære mor.

Den sidste hilsen til dig. Når du modtager den, er jeg ikke mere blandt de levende, men jeg håber, min indsats i kampen for vort elskede land vil bære sin frugt, og jeg håber og tror, at vort land inden længe vil være frit, og da er det, det skal vise sig, om vor indsats har været til gavn for vort land. Vi har ført vor kamp, og vi vidste prisen, men den skal føres, om det så gælder Livet.

Jeg tænker på Bjørnsons »Vær glad, når faren vejer hver evne, som du ejer, jo større sag des tyngre tag, men desto større sejr«.

Den giver en ro i sindet, og jeg gør mig klart, at kun med livet som indsats kan jeg fordre den fulde frihed. Nu må du ikke være ked af det. Jeg er ganske rolig og fortryder ikke min handling, og en krig kræver sine ofre. Nu håber, jeg, at I alle har det godt, både Bitten og lille Gulle. Alle mine kære venner landet over må du hilse fra mig.

Og du selv, kære mor, sender jeg de kærligste hilsener og tanker,
din Niels.«

Fra dyrlæge Albert Iversen til hans hustru og børn:

Vestre Fængsel, den 29. juni 1944.

Kære Gusta, Ulla, Tove og Helle.

Ja, så går far ud på den lange rejse. Jeg sender hermed jer alle fire mine sidste kærlige hilsener og håber, at I alle må leve længe og lykkeligt. Tænk kun godt om mig, jeg ville det bedste og har kun ønsket at gøre det godt for eder.

Kære Gusta, Tak for alt, og tak for din overbærenhed, pas godt på børnene. Lad Viggo og Laus hjælpe dig, hør efter deres råd.

Kære Ulla. Du er jo nu en stor pige, hjælp mor med de små.

Tove og Helle, I skal være gode og kærlige og huske på, at I engang bliver glade igen. Jeg håber, at alt bliver ordnet for eder, og at I må få det godt igen. Eders fars sidste tanker gælder eder og eders mor. I må ikke sørge, I skal huske, at der må være nogle, der falder i krig. Hils alle fra mig.

Tusinder af kys og kærlige hilsener til eder alle.

Jeres mand og fader

P. S. De sidste kys og hilsener. Hold humøret oppe. Lev vel alle fire«.

V

Mange skulle følge Fiil-gruppens mænd i døden, flest unge, men også ældre mænd faldt for tyskerne kugler i de kommende to år, hvor frihedskampen nåede sin fulde udfoldelse. Mænd, der kun var store drenge, da besættelsesmagten rullede ind over os, gennemgik i løbet af få år en udvikling, der førte dem frem til en modning, som det under almindelige forhold ville have taget dem decennier at nå - om de nogen sinde havde nået den.

Nu, efter at krigen er forbi, er der blevet talt så meget om besættelsestidens forrående indflydelse på ungdommen. Men mindes vi vore martyrer, springer vidnesbyrd på vidnesbyrd frem om menneskelig forædning, og lad os i tilslutning hertil huske på, at mange, mange unge, der ved skæbnens spil undgik døden, gennemløb den samme udvikling som martyrerne, og dem har vi stadig levende iblandt os. De skal være saltet i folkets liv.

Blev nogen forrædere i Danmark under krigen, var det i hvert fald ikke dem, der kæmpede mod tyskerne. Forråelsen finder vi - uden for landsforræddernes gemene rækker - snarest blandt opportunisterne, der svigtede nationale og moralske værdier for den personlige gevinsts skyld. Hos dem er der tale om forræelse, så sikkert som de, landsknægte, som de var i den groveste materialismes sold, sparkede tilværelsen lige i hjertet.

Intet kan være mere fejlagtigt end at tro, at de unge mennesker i frihedskampen fik undergravet deres respekt for menneskeliv, for humanitet. Det er efter befrielsen blevet sagt, at når man likviderede stikkere, begik man mord. Når man forårsagede sabotage, brande og sprængninger, var man besat af grim ødelæggelseslyst. Når man trykte blade eller transporterede våben eller beskæftigede sig med andre former for illegal virksomhed, var det billig eventyrtrang, i bedste fald udslag af pueril spej-

Ejnar Sørensen (1914-45) var ordensbetjent i Århus i besættelsens første tid. I efteråret 1943 forefaldt en del sabotager, men tyskerne nærede ingen mistanke til, at »Leif« førte dobbelttilværelse som stiltfærdig betjent og storsabotør. På grund af en mislykket aktion måtte han i januar 1944 rejse til Sverige. Han vendte dog kort tid efter tilbage og blev nu instruktør i sabotage for hele Midtjylland, men da stikkeruvæsenet blev farligt for arbejdet, blev han udset til det krævende job: at likvidere stikkere. I kampen mod dette modbydelige pak vandt han uvisnelig hæder; mange - og kun dem, der var idømt døden på grund af fældende bevis - faldt for hans sikre kugler. - Med den 5. maj var spændingen forbi. »Leif« deltog i det allierede feltpolitis arbejde og blev forfremmet til kriminalbetjent i København. Men den 25. august 1945 udtalte Hartvig Frisch i radioen, at stikkerlikvidationerne havde været »slet og ret mord«. Da brast der noget for »Leif« - han var ikke længere den uforfærdede, glade fyr, og den 20. september tog han sig selv af dage. Han ville ikke leve, når landsmænd vanærede en gerning, han selv havde følt som en tung, men nødvendig byrde.

Kim Malthe-Bruun (1923-45), der blev født i Canada, kom 1932 til Danmark og gik på Stenhus Kostskole, hvorfra han 1940 tog realeksamen. Efter et ophold på Lauritzens Sømandsskole i Svendborg gik han til søs i foråret 1941. 1943 tog han studentereksamen og sejlede derefter igen et års tid. I september 1944 gik han i land og deltog nu helt og fuldt i kampen mod tyskerne. Hans indsats falder væsentlig på forbindelsen med Sverige. Frygtløst og tappert gjorde han, hvad han anså for sin pligt som dansk mand. Den 19. december 1944 blev Kim arresteret af Gestapo, og den 4. april 1945 af krigsretten dømt til døden. 2 dage efter faldt han for kuglerne i Ryvangen. Hans sidste breve viser ham som et sjældent modent, rent og alvorligt menneske med megen sans for livets bærende værdier og med uselvisk vilje til at ofre sig for dem. Unge mænd som ham kan vort land aldrig undvære.

dermentalitet. Alt dette bliver aldrig sagt om de døde - derfor vogter man sig vel - men om de levende. Men der er dem, der dør af det: Pastor Borchsenius har i »Bogen om Leif« skildret den unge politibetjent Ejnar Sørensens tragiske skæbne. Under besættelsen påtog han sig flere gange at likvidere folk, der truede arbejdets fortsættelse. Han var overbevist om den uomgængelige nødvendighed af, at dette blev gjort, men led samtidig svære sjælekvaler, fordi han berøvede menneskers livet. Hans fem nærmeste kammerater blev skudt under kamp med fjenden eller henrettede, han selv slap levende igennem besættelsestiden. Han blev forfremmet indenfor politiet, han havde kone og barn at leve for - men han tog livet af sig: den 20. september 1945 skød han sig.

De, der stod Leif nær, ved, at det var under indtryk af de anklager, der på det tidspunkt blev rejst mod frihedskampens folk, han begik selvmord.

Sandheden har flere sider, og det er indlysende, at for alvorligt tænkende mennesker måtte den nye tilværelses pligter gang på gang betyde, at de kom i konflikt med det normale livs moralske og etiske forestillinger, men det er også sandt, at de følte sig befriede og lykkelige ved at handle. Det eneste, der kunne forløse deres sinds spænding, fri dem fra fornedrelsen og skænke dem følelsen af menneskeværd, var jo deltagelse i denne kamp, der var afgørende for beståen eller undergang af deres land og deres ideer.

Dette gjaldt da også for en følsom natur som Leif. Da hans illegale arbejde rigtig havde taget fart, sagde han: »Hvis det ikke netop var så farligt, ville jeg ønske, dette her aldrig holdt op«.

Kim Malthe-Bruun (henrettet 6. april 1945) følte samme betagelse:

»... men, som du sikkert har forstået, lever jeg et liv, der mere end nogensinde holder mig helt fangen, fylder mig med alt det, tiden kan give ... Jeg fører et mærkeligt Liv mellem mærkelige mennesker, og

har mistet sin Brod.

Peter Wessel Fyhn (henrettet 6. april 1945) slutter et brev til sin familie:

»At jeg skal af sted nu, kan jeg ikke være glad for, det ville være unaturligt i min alder, men måden, det sker på, er helt i orden. Jeg har altid ønsket at vide det i forvejen, så jeg kunde være forberedt.

Og grunden til, at I må savne mig, kunne jo også være værre. Slet ikke sådan, at jeg er stolt og alt det der sludder. Nu har jeg ikke tid længere. Alt dette gælder også Birte, hvem dette brev også tilhører.

Kærlig hilsen. Gud med jer alle. Peter«.

De, der skal dø, giver alle udtryk for sorg, ikke for deres egen skyld, men for deres, der bliver tilbage: »Det piner mig at tænke på den sorg, I vil føle...« »Tilbage er kun en utrolig sorg over, at I vil komme til at lide langt mere end jeg selv«. Væsentligst i brevenes indhold er taknemligheden over det, som de dødsdømte i løbet af deres liv, har modtaget af deres kære, tit fulgt af selvbekræftelser, fordi de ikke selv har været, som de burde: »Tak for de lykkelige stunder, vi har haft sammen, jeg har genoplevet mit liv endnu en gang i disse ensomme fem måneder, og mange gange har du i den anledning været i mine tanker ... Du har været mig en god moder. Kærligere menneske end du findes ikke. Jeg har været plaget af samvittighedsnag disse sidste fem måneder over, at jeg ikke har været mere for dig«. (Af Svend Otto Nielsens, »John«, brev til sin moder). John, gruppeleder i Holger Danske, blev henrettet 27. april 44. Sine sidste måneder tilbragte han stærkt lidende i sin celle i Vestre Fængsel. Ved anholdelsen var han blevet hårdt såret, men han fik ikke lov at få lægehjælp. Han måtte bæres til henrettelsesstedet, hvor han kun med opbydelse af alle sine kræfter holdt sig oprejst under

Morten Nielsen (1922-44) blev student fra Ålborg Katedralskole 1940 og begyndte derefter at studere sammenlignende litteratur ved Københavns Universitet. Allerede i 1937 debuterede han med et digt i »Gymnasiastbladet«, men den fulde udfoldelse af hans digteriske evner nåede han først under besættelsen i sine »Krigere uden Våben«, i bidrag til den illegale antologi »Der brænder en Ild« og i de efter befrielsen udgivne »Efterladte Digte«. Han førte kampen mod tyranniet med åndens skarpe våben, men det var ham ikke nok. Der hører også handling til, og Morten Nielsen gik ind i den aktive kamp. Under indøvelse af våben rantes han af et vådeskud, hvorved der sattes et brat punktum foren lovende karriere i dansk digtekunst.

eksekutionen. »Invalid ville jeg vel altid have været, så jeg går ikke glip af så meget ved at dø,« skrev han til sin broder.

Et meget stort tal af de henrettede patrioter har været underkastet tortur af tyskerne. Når de ikke skriver herom, er det vel, fordi de ønsker at skåne deres kære for viden om, hvad de har gennemgået. Man kan støde på en enkelt hentydning, flot drejet, for at mildne den uhyggelige realitet. Aksel Jensen (henrettet 9. august 44) skriver til sin mor: »Jeg må af hensyn til mig selv, og dem, jeg har kær - - og af hensyn til andre her - og ude - selvsagt veje mine ord på en guldvægt - men samtidig svare omgående, hvis jeg skal slippe for at få mange bank med gummikniplen, (under forhøret har jeg skarpe håndjern på, så man er et taknemligt offer at klø) for syns skyld får de lov at banke nogle oplagte løgne ud, det ser bedre ud, set fra alle sider«.

Christian Ulrik Hansen strejfer i det sidste brev til sine venner, skrevet dagen før hans henrettelse, »Gestapos særlige metoder«, som han roligt fastslår ikke kunne få ham til at tale.

Kim skriver 3. marts 1945 i optegnelser, som han har gjort uden tanke om, at de skulle læses af andre: »Endnu en mærkelig ting. Jeg følte overhovedet intet had. Min krop skete der noget, det var kun en drengs krop, og den reagerede som sådan, men min ånd var optaget af noget helt andet, den så nok de små væsener, der var sammen med mit legeme, men den var alt for fyldt af sig selv til at fæstne sig nærmere ved dem«. Kim var få dage før blevet båret tilbage til sin celle i bevidstløs tilstand efter tortur.

Det er en trøst at vide, at Kims reaktion over for tortur ikke har været ualmindelig: Ofrene oparbejdede efterhånden en vis immunitet mod den legemlige smerte; de kom over den ved hjælp af en af disse forunderlige kombinationer af fysiske og psykiske kræfter, der i de stunder, hvor menneskers lidelser når deres højdepunkt, barmhjertigt kommer os til undsætning ...

Det sidste brev, Kim skrev til sin mor, er ikke typisk for de breve, som blev sendt fra de dødsdømte patrioter til deres nærmeste, på den måde, som Fiil-gruppens breve er det. Men når brevet fra Kim skal gengives her, er det, fordi det alligevel er almengyldigt. De andre, der gik samme vej som Kim, formulerede oftest deres følelser jævnt, ja, undertiden ubehjælpomt og kantet. Ingen af dem har kunnet sublimerer sine følelser og udkrystallisere dem i tanker, sådan som Kim har

formået det. Men til trods for, nej, fordi hans brev er kunst, får hans vidnesbyrd sin almene gyldighed - som et digt kan få gyldighed for de mange og blive et monument for deres tanker:

»Celle 411, 4. april 1945.

Kære Mor.

Jeg er sammen med Jørgen, Niels og Ludvig i dag stillet for en krigsret. Vi blev dømt til døden. Jeg ved, du er en stærk kvinde, og at du vil tage dette, men hører du, det er ikke nok, at du tager det, du skal også forstå det. Jeg er kun en lille ting, og min person vil meget snart være glemt, men den idé, det liv, den inspiration, der fyldte mig, vil leve videre. Du vil træffe den overalt, i træerne om foråret, i mennesker, du møder på din vej, i et kærligt lille smil; du vil møde det, der måske havde værdi hos mig, du vil elske det, og du vil ikke glemme mig. Jeg vil få lov til at vokse mig stor og moden, jeg vil leve hos jer, hvis hjerter jeg engang fyldte, og I vil leve videre, for I ved, at jeg er forude og ikke, som du måske først vil mene, bagude.

Jeg har vandret ad en vej, som jeg ikke har fortrudt, jeg har aldrig svigtet, hvad der i mit hjerte stod, og jeg synes nu, at jeg kan se en sammenhæng. Jeg er ikke gammel, jeg burde ikke dø, og dog synes det mig så naturligt, så ligetil. Det er kun den bratte måde, der afskrækker os i første nu. tiden er kort, tankerne mange. Jeg kan ikke rigtig forklare det, men mit sind er fuldkomment roligt. Jeg ville gerne have været en Sokrates, men publikum manglede. Jeg føler den samme ro, som han, og vil meget gerne, at I helt forstår det.

Hvor er det i grunden mærkeligt at sidde og skrive dette dokument for livet. Hvert ord bliver stående, det kan aldrig gøres godt igen, aldrig slettes, aldrig forandres.

Jørgen sidder her lige foran mig og skriver, vi har levet sammen, nu dør vi sammen, to kammerater. Jeg har siddet sammen med Poul, vi havde mange forskellige meninger, men han ved, hvad jeg indeholdt, og hvad jeg kan give.

Du føler en skæren i sindet, det er sorgen, siger man, men se længe-re, vi skal dø, og om jeg sover hen lidt før eller senere, det kan hverken du eller jeg sige, om det er godt eller ondt. Husk, og det sværger jeg dig til er sandt, at al smerte bliver til lykke, men kun de færreste vil nogen sinde senere indrømme det overfor sig selv. De hyllede sig i smerten,

og vanen fik dem til at tro, at det stadig var smerte, og de hyllede sig stadig i den. Sandheden er, at efter smerte kommer dybde, og efter dybden kommer frugt.

Der er ikke noget, der skærer mig i hjertet, sådan er det nu engang, og det skal du indse. Jeg har noget, der lever og brænder i mig, en kærlighed, en inspiration, kald den, hvad du vil, men noget, som jeg slet ikke havde fundet udtryk for. Nu dør jeg, og jeg ved ikke, om jeg har tændt en lille flamme i et andet sind, en flamme, som skal overleve mig, men endda er jeg rolig, jeg har set og ved, at naturen er rig, ingen mærker, om nogle enkelte spirer bliver trådt under fode og dør derved, hvorfor skulle jeg så fortvivle, når jeg ser al den rigdom, som endda lever.

Endelig er der børnene, de har stået mig så nær i den sidste tid, og jeg havde glædet mig til at se dem og leve lidt sammen med dem igen. Mit hjerte har banket af glæde ved tanken om dem, og jeg håber, de må vokse op som mænd, der ser andet og dybere end vejen. Jeg håber, at deres sind må trives frit og aldrig under ensidig påvirkning. Hils dem fra mig, min gudsøn og hans broder.

Jeg ser, hvad vej det går i vort land, men husk, og det skal I alle huske, at drømmen ikke må være at nå tilbage til den tid inden krigen, men at drømmen for jer alle, unge og gamle, skal være at skabe et ikke ensidigt, men rent menneskeligt Ideal for os alle. Det er den store gave, vort land tørster efter, noget hver lille bondesøn kan se hen til og med glæde føle, at han har del i og arbejder og kæmper for.

Endelig er der hende, der er min. Få hende til at se, at stjernerne endnu tindrer, og at jeg kun var en milesten. Hjælp hende videre, hun kan nu blive meget lykkelig.

I hast - din ældste og eneste søn

Kim«.

VI

Under frihedskampen spurgte man ikke hinanden om, hvilket politisk parti man tilhørte, men så meget vidste vi allesammen, at kommunisterne spillede en stor og vigtig rolle i Danmarks frihedskamp, og at bedre kammerater kunne ingen ønske sig. Det stærkt kristelige islæt, som man finder hos en Kaj Munk og en Marius Fiil, og som også er fremtrædende i flertallet af de dødsdømtes sidste breve, har måske ikke spillet nogen rolle for de dømte kommunisters vedkom-

mende. Men andre former for religiøstprægede følelser har sikkert ført dem nær til den sindstilstand, som de kristent troende oplevede. Og alt det andet er de, hvadenten kommunister eller konservative, fælles om: Kærligheden til land og frihed og de menneskelige spørgsmål, der meldte sig med så stor styrke. I »De sidste Timer« findes disse

Brudstykker af en Dødsdømts Dagbog.

(Skrevet på Politigården i foråret 1945 af en kommunistisk gruppeleder, der sammen med to af sine kammerater afventede dødsdommens fuldbyrkelse).

»Nu sidder jeg alene og skriver dette efter omsider ved overvagt-mesterens mellemkomst at have fået mine ting.

Da jeg kom ned, blev jeg lænket og ført til »Dagmarhus«, hvor der efterhånden indtraf flere fanger ... Efter en times forløb blev jeg ført ind i et rum, hvor der stod en halv snes fanger, heriblandt mine kammerater »Svend« og »Jens«, bevogtet af Hipoer.

Tiden sneglede sig af sted, mens fangerne en for en blev ført for retten, der nu endelig var samlet. Hipofolkene, purunge og brovtende mennesker, underholdt os med rå tilråb og brutale opfordringer om at stå ordentlig ret. Der var ikke lejlighed til at tale sammen, og jeg stod op ad væggen og fandt ansigter i tapetet og tænkte blot på, at jeg ikke måtte bryde sammen. En af dem, der kom tilbage fra retssalen, fik lov til at tænde sin pibe. Dette og andre tegn sagde tydeligere end ord: Dødsdom. Det blev over Midnat, før Turen nåede en af os, nemlig Jens. Herefter viste det sig, at Svend og jeg ikke skulle for retten i denne nat. Vi tre blev ført tilbage til politigården og indsat i samme celle. Trods alt kunne jeg ikke få mig selv til at tro på dømmens udfald for Jens: Dødsdom. Han var ikke meget for at tale og nærede intet håb om benådning. På grund af sprogvanskeligheder havde han end ikke haft lejlighed til at sige et eneste ord til sit forsvar.

Jens lagde sig til at sove på gulvet med sin kappe over sig, mens Svend ustandselig talte om døden.

... Ved middagstid blev Svend kaldt til »Verhandlung«, d.v.s. til døms.

Jeg blev glad over at være alene med Jens. Som menneske stod han mig langt nærmere end de andre i gruppen, til trods for hans religiøse

Den 9. august 1946 rejstes i Ousted en sten til minde om de 11 patrioter, som blev skudt ned fra baghold af tyskerne og deres lejesvende. Stenen bærer på forsiden inskriptionen: »Lovløst dræbtes her den 9. august 1944 elleve danske mænd, fædrelandets tapre sønner«, og på bagsiden: »Her skrev med Blod de deres troskab ind i danske hjerter og i danske sind«. De elleves navne, der ligeledes står indhugget, er: Jacob Wolf Martens, Axel Jensen, Gunnar Mogens Dahl, Victor Bering Mehl, Erik Nyemann, Carl Berg Sørensen, Knud Gylldholm, Peer Sonne, Kaj Holger Schiølh, Preben Hagelin og Eduard Frederik Sommer.

indstilling. Engang lå vi på vagt sammen og diskuterede hele natten igennem religion, men til slut enedes vi om hans grundsætning, »at ærlighed og kærlighed skal være kernen i ethvert livssyn«, Og han er heller ikke ortodoks eller tilhænger af kirken som sådan. I forbindelse med muligheden for benådning erklærede jeg, at det var en nærliggende opgave for kirken at gennemføre en aktion for at mildne de krigsførende fangers skæbne. »Kirken«, sagde Jens bittert, »er en institution, og som sådan præget af halvhed og lunkenhed«. Kl. 15,30 blev Jens kaldt ned og fik sin skæbne at vide: Om en halv time skulle han være rede til at blive ført bort, og kl. 17,30 skulle han henrettes ved skydning. Han skrev breve til sin familie. Jeg hjalp ham med at pakke, hvorefter vi tog afsked. Vi omfavnede hinanden, jeg kunne ikke sige noget, men Jens sagde: Gud være med dig ...«.

Når vore børnebørnsbørn om hundrede år går mellem gravene i Ryvangen, vil de vel føle det samme, som vi, når vi står foran mindesmærker for de faldne fra 64: en fjern ærefrygt - en ærbødig taknemlighed, der ikke kan sammenlignes med den varme, levende forbindelse, vi har i dag med frihedskampens martyrer, vore kammerater, der er en realitet i vort daglige liv.

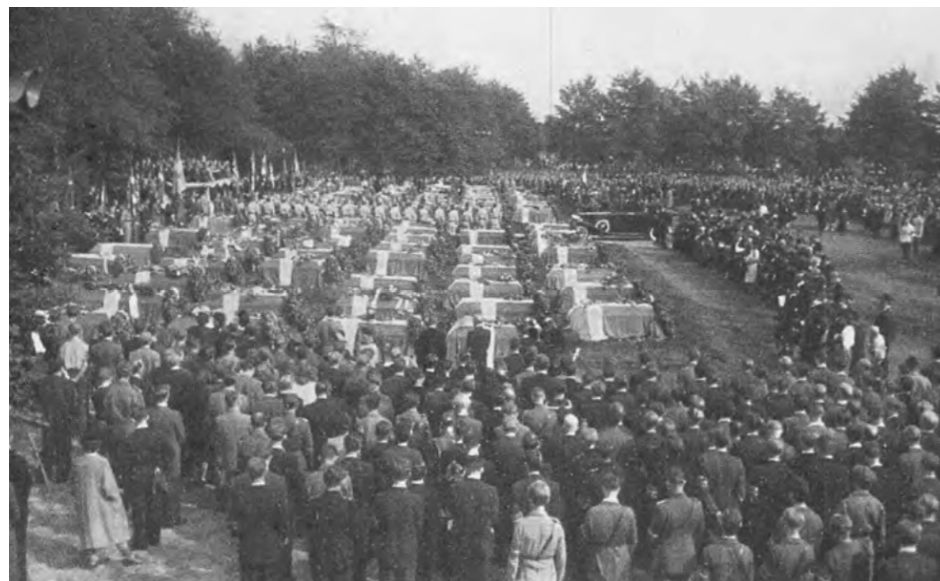
De er Peter, Ole, Søren og Hans, som vi kendte ud og ind med fortrin og fejl, og som i døden hentede en autoritet, vi støtter os til og

henter kræfter fra.

De døde for vor skyld, nu kæmper vi videre for deres skyld. De har forpligtet os til vor sidste stund.

Udefronten

Den 29. august 1945 gav Danmark sine tapre sønner, der ofrede deres liv for fædrelandets frihed, en værdig begravelse ved en smuk og gribende højtidelighed.

Forbindelsen til de allierede regeringer

Af redaktør Ebbe Munck.

Den 8. juni 1946 gik sejrsparaden gennem London. Det var et tværsnit af de engelske og amerikanske tropper, repræsenterende krigsmaskineriet, således som det havde udfoldet sig i luften, på landjorden og i søen. Rusland, Jugoslavien og Polen demonstrerede ved deres udeblivelse, men blandt vestmagternes andre allierede var også de danske farver med i geleddet. Ganske vist blev Danmark aldrig allieret af navn - en krigserklæring til Tyskland forelå ikke inden Tysklands endelige sammenbrud - men i integrerende stabe sad mænd fra den danske modstandsbevægelse længe inden krigen sluttede, og den aktive modstand på hjemlig grund var nøje samarbejdet med den allierede krigsførelse. I vor status var vi forlængst blevet et medlem i De forenede Nationers række.

Men der var en tid forinden, hvor det så mørkt ud for Danmarks pla-

Stadshuset - »Mälardrottningen« -
i Stockholm.

cering blandt kæmpende nationer, Der var en tid, hvor England stod alene, og hvor mange begivenheder i Danmark markerede en eftergivenhed over for den magt, der havde okkuperet landet, som tændte krigskabinettets vrede i London. Da den danske flåde, som ikke havde haft lejlighed til at kæmpe ved overrumplingen den 9. april 1940, måtte udlevere en del af sine torpedobåde i februar 1941, anmodede den engelske flådeminister Alexander sin repræsentant i Stockholm om at videresende følgende besked til ansvarlige kredse i Danmark:

»Stockholm 28th February, 1941. His Majesty's Government are unable to accept reasons advanced by Danish Government for their inability to sabotage or scuttle torpedo boats particularly as they must have had prior warning of German intentions. It must now be expected that Germans will demand Danish submarines. If Danish Government do not scuttle these His Majesty's Government must regard them as acting voluntarily in German interests and H. M. Government must adapt their policy accordingly both now and when peace comes to be made«¹⁾.

Hverken Amerika eller Rusland var på dette tidspunkt indtrådt i storkrigen, og det laveste punkt på kurven, som vi passerede i udlandets omdømme af danskernes holdning under okkupationen, kommer derfor kun til udtryk i Englands note. Det engelske admiralitet, der historien i erindring havde høje tanker om stolte traditioner i den danske marine, kunne ikke forstå, at enheder af flåden blev udleveret uden kamp. Og når man senere blev vidne til den sabotage, som det var muligt at gennemføre under modstandskampen i Danmark, er begivenheden i februar 1941 heller ikke let at forstå. I en anden officiel besked gik man endda så vidt, at man brugte følgende vending:

»In light of present information there is public contempt for lack of guts in Danish Navy, for allowing T.B.s to be handed over to Germans ...«²⁾.

Der var således et stykke vej at tilbagelægge fra begivenhederne i den første okkupaionsvinter og til sejrparaden gennem »The Mali«, hvor herskeren over del engelske rige, Churchill og krigskabinettets medlemmer og de højeste officerer saluterede de danske farver. Og rent

1) »Stockholm d. 28. februar 1941. Hans majestæts regering er ikke i stand til at acceptere de grunde, der er fremført af den danske regering, vedrørende umuligheden i at sabotere eller sænke torpedobådene, især da der må have foreligget advarsler om de tyske hensigter. Det kan nu forventes, at tyskerne vil kræve danske undervandsbåde udleveret. Hvis den danske regering ikke sænker disse, må hans majestæts regering betragte den som handlende frivilligt i tysk interesse og hans majestæts regering må indstille sin politik i overensstemmelse hermed både nu, og når freden skal slutes«.

2) »På grund af de foreliggende oplysninger hersker der almindelig ringeagt over, at den danske flåde savner gutter, eftersom udleveringen af torpedobådene til tyskerne blev tilladt ...«.

geografisk gik vejen i slyngede cirkler gennem det neutrale Sverige ad de kanaler, der på denne måde åbnede sig for samarbejdet mellem den allierede krigsførelse og den danske modstandsbevægelse.

Med den finske vinterkrigs afslutning den 13. marts 1940 og med den fortsatte stilstand på hovedfronten i vest tilspidsedes situationen i nord, og allerede i slutningen af marts måned kunne man i militære kredse i Helsingfors høre begrundede formodninger om, at storkrigen ville få en udløber mod Atlanterhavet, hvor tyskerne ville sikre sig fremskudte baser for ad søvejen at udflanke England og afskære tilførslerne til moderlandet. Jeg erindrer, at chefen for den finske generalstab, general Heinrich meget indgående forklarede, at søen ville blive den næste skueplads for krigsbegivenhederne. Knap 14 dage senere, endnu inden russerne havde evakueret Petsamo-området, blev disse formodninger bekræftet af begivenhederne ved Danmarks og Norges okkupation. Da besættelsen var fuldbyrdet, og de allierede diplomater havde forladt det indtil for få dage siden neutrale København, var Danmarks direkte forbindelse med England blevet afbrudt, og i overvejelserne for at genetablere kontakten mellem Danmark og det britiske rige faldt tanken naturligt på trekantvejen via Sverige, der havde undgået de tyske troppers angreb. Det er muligt, at et vist forberedende arbejde var gjort i hemmelighed mellem de professionelle organisationer for at

A. V. Alexander (f. 1885) begyndte som læredreng i en forretning, blev 1914 indkaldt til hæren og trådte ind i Artists Rifles. 1918 vendte han tilbage som captain. 1922 kom han ind i Parlamentet som kandidat for Hillsborough i Sheffield, 1924 blev han parlamentssekretær i handelsministeriet, og 1929 udpegedes han til First Lord of the Admiralty af MacDonald. Da MacDonalds regering faldt, trak Alexander sig tilbage, men da Churchill dannede regering i 1940 kaldte han Alexander til som hans efterfølger i marineministerstolen.

opretholde den afbrudte forbindelse; men det er omvendt lige så givet, at disse forberedelser i så fald kun var af indledende karakter og ikke på særlig effektivt grundlag. Hvis Danmark efter overfaldet den 9. april i handling skulle vise det kæmpende England, hvis sejr var forudsætningen for landets senere befrielse, at kampviljen ikke var uddøet, var det nødvendigt ad frivillighedens vej at træde i forbindelse med den engelske krigsledelse og tilbyde sin hjælp.

Rent umiddelbart måtte der i kraft af landets geografiske be-

liggenhed naturligvis være stor interesse for de danske gennemsejlingsfarvande, hvor igennem tyske flådestyrker søgte ud til havet, og hvor igennem væsentlige transportere blev befordret til det okkuperede Norge. Ligeledes var der en selvfølgelig opgave i at følge de tyske styrkers formering i Danmark og den aktivitet, som det tyske luftvåben udfoldede fra dansk territorium. Endelig var der gode muligheder fra dansk område til at infiltrere i tyske organisationer syd for grænsen. Kort sagt, vort eneste aktiv i den første tid efter landets besættelse var at organisere en effektiv tjeneste i dette øjemed, hvis resultater kunne komme det kæmpende England til gode. Da noget sådant ikke var sammenfaldende med landets officielle politik og heller ikke kunne vente stiltiende samtykke fra den ansvarlige ledelse, måtte arbejdet hemmeligholdes ikke alene for den fjende, man udspionerede, men også for danske myndigheder.

Den første spæde spire til illegalt arbejde i Danmark blev plantet umiddelbart i månederne efter okkupationen, og da ingen andre forbindelsesveje stod åbne, var det nødvendigt at søge det nærmeste sted, hvor England var officielt repræsenteret, nemlig Stockholm.

En af de første opgaver var at afsløre tyskernes interesser for Østkysten af Grønland, hvortil det var planlagt at udsende ekspeditioner under dansk camouflage. Meteorologitjenesten på Grønlands østkyst var af stor betydning for den tyske marine og for det tyske luftvåben, og med bistand af den berygtede tyske agent Carlis Hansen forsøgte tyskerne i sensommeren 1940 via Norge at udsende en dansk ekspedition til Franz Josef Fjord-området på Grønlands østkyst, hvorfra meteorologiske observationer i kode skulle sendes til de tyske radiostationer i Norge. Dette første forsøg på at penetrere disse nordlige områder blev afsløret af den lille danske organisation, der allerede på dette tidspunkt var virksom. Forenede engelske og norske marinestyrker konstaterede den dansk-tyske ekspeditions tilstedeværelse ved østkysten af Grønland og arresterede dens medlemmer med undtagelse af Carlis Hansen, der forinden var rejst tilbage til Norge og således undslap fangenskab. Dette forhindrede ikke tyskerne i på et senere tidspunkt at få fodfæste i det arktiske Grønland, men det forhindrede den meteorologiske tjeneste i det første år og fremskyndede de amerikanske interesser for bevogtningstjenesten i Grønland og udlånet af de danske baser, således som det blev aftalt i Traktaten af 9. april 1941 mellem

regeringen i Washington og den danske minister Henrik Kauffmann. Denne afsløring og andre betydningsfulde oplysninger omend af mere rutinemæssig karakter vedrørende de tyske skibes og de tyske troppers bevægelser medførte, at man fra engelsk side ønskede en forhandling med danske kredse, der allerede på dette tidspunkt havde markeret deres villighed til samarbejde i den fælles interesse.

Danske anliggender sorterede på dette tidspunkt under Ministry of Economic Warfare, og den engelske finansmand Sir Charles Hambroe, der fra sin tidligere virksomhed formodedes at have særlige forudsætninger for at bedømme forholdene i Norden, blev som ministeriets repræsentant pr. flyvemaskine sendt til Stockholm, hvortil han ankom i efteråret 1940. En flyverejse over Nordsøen og de tysk-okkuperede områder var på dette tidspunkt af krigen et temmelig hasarderet foretagende, og den omstændighed, at rejsen trods alt blev gennemført, viser, hvilken betydning man allerede dengang tillagde kontakten med danske modstandskredse.

Det var i krigens mørkeste måneder, efter Dunquerque og Luftslaget om England, men i de forhandlinger, der fandt sted, gav Sir Charles udtryk for en urokkelig optimisme, og uden hensyn til nederlagenes rækkefølge blev det for første gang diskuteret, hvorledes modstandsarbejdet i Danmark skulle tilrettelægges. Sir Charles fremhævede, at det engelske luftvåben på nærværende tidspunkt ikke havde tilstrækkelig med maskiner til sin rådighed til opgaver i Danmark, og at man i øvrigt så vidt muligt ville undgå bombardementer af okkuperede lande, såfremt de selv i handling ville vise deres vilje til aktiv deltagelse i befrielseskampen.

Bortset fra den efterretningstjeneste, der var etableret, mente den engelske regering derfor, at danskerne selv burde tage sagen i sin hånd og organisere en sabotage, der dels kunne overflødiggøre bombardementerne og dels frigøre engelske maskiner til opgaver i Tyskland, der havde højeste prioritet. Man forstod godt, at sabotagevirksomhed endnu ikke kunne påregne almen støtte i Danmark, og at tidspunktet for denne virksomhed under hensyntagen til eventuelle repressalier endnu ikke var inde, men at det omvendt ville være en fordel at benytte sig af tyskernes forholdsvis godartede fremfærd i Danmark til at organisere sabotagen, således at den kunne slå med forøget slagkraft, når den allierede krigsførelse mente, at tidspunktet var inde til at sæt-

te i gang. Dette gjaldt både den taktiske sabotage mod fabrikker, der arbejdede for tyskernes regning, og mod tyske forråd og depoter, som for den strategiske sabotage, der måtte rettes mod forbindelseslinierne gennem Danmark, specielt mod jernbanerne, en aktivitet, der måtte samarbejdes med krigsførelsen på andre fronter. Sir Charles angav endvidere retningslinierne til finansiering af det arbejde, der forestod, men hvis første forudsætning var, at det danske folk blev oplyst om sin placering i det store spil og om krigens gang uden for landets grænser. Det var derfor nødvendigt at forsyne den engelske radio med meddelelser om forholdene i Danmark, således at lytterne i denne interesse ville følge udsendelserne fra London og samtidig blive underrettet om de engelske synspunkter.

For at lette arbejdet i praksis og yderligere knytte den forbindelse, der var etableret, meddelte Sir Charles, at regeringen i London ville sende en tidligere bekendt af Danmark til Stockholm, nemlig Ronnie Turnbull, der i adskillige måneder inden besættelsen havde gjort tjeneste som presseattaché i København. Mr. Turnbull ville med officielle beføjelser blive tilmeldt den engelske legation i Stockholm, hvor han i danske spørgsmål skulle gøre tjeneste som rådgiver hos gesandten Sir Victor Mallet. Ved Sir Charles hjemkomst i november 1940 til London - maskinen var i øvrigt på et hængende hår ved at blive nedskudt af det tyske flak over Sild, hvortil man havde forvildet sig, antagelig efter sabotage, forøvet mod navigationsinstrumenterne under opholdet på Bromma Flyveplads i Stockholm - blev Mr. Turnbull afsendt med skib fra England til Sydafrika, hvorfra han pr. flyvemaskine fortsatte rejsen via Tyrkiet og Moskva til Stockholm.

Med Mr. Turnbulls ankomst til Stockholm blev grunden lagt til den omfattende og varierede organisation, der i den daglige rutine og i talrige betydningsfulde situationer blev den vigtigste tap i forbindelsen mellem Danmark og de allierede krigsførende nationer. Da vor officielle repræsentation i Stockholm, den danske legation, med kammerherre Kruse i spidsen fortsat stod under det danske udenrigsministeriums direktiver og således var henvist til at følge Scavenius-politikken, havde England ikke noget ønske om at træde i forbindelse med den danske legations chef i Sverige. Da den danske minister i London, grev Reventlow, heller ikke pr. 9. april 1940 havde fulgt minister Kauffmanns eksempel, var der således fra danske modstandskredse i Sveri-

ge ingen forbindelse med legationen i London, samtlige forhandlinger og udvekslinger fandt sted via Mr. Turnbull direkte med de respektive engelske myndigheder. Dette var naturligvis på mange måder at beklage, men medførte i praksis en hurtig og effektiv ekspedition af sagerne gang.

Da den danske legation i London fortsat tøvede med at erklære sig fri, var et af de første spørgsmål, der meldte sig efter Mr. Turnbulls ankomst til Stockholm, Muligheden af at få danske personligheder, helst fra det politiske liv, til at rejse fra Danmark til London for at slutte sig til det arbejde, der på privat initiativ var ved at blive organiseret blandt danskerne i England. De engelske socialdemokrater ønskede gerne at se i hvert fald een repræsentant fra arbejderbefolkningen, der kunne rådgive regeringen i spørgsmål vedrørende Danmark, og som fra tid til anden med autoritet kunne tale i radioen fra London. De engelske myndigheder var endvidere interesseret i at forhøre om muligheden af at føre den konservative politiker Christmas Møller til England. Under en samtale, jeg ved nytåret 1940-41 havde med Christmas Møller i Danmark, havde jeg indhentet hans tilladelse til i »Times« og andre aviser at fortælle om hans politiske virksomhed og den politiske mødekampagne, der havde nedkaldt tyskernes vrede over ham, og Christmas Møllers navn var allerede på dette tidspunkt velkendt i engelske politiske kredse.

Den første henvendelse til Christmas Møller, der fandt sted i marts måned 1941, gav imidlertid ikke resultat. Og spørgsmålet blev stillet i bero indtil efteråret, hvor Christmas Møller erklærede sig villig til at rejse til London, såfremt det virkelig var et ønske fra officielle engelske regeringskredse. Dette blev ved Sir Victor Mallet bekræftet over for forretningsfører Borck Johansen, der ved denne lejlighed fungerede som Christmas Møllers særlige udsending. En af de få bådforbindelser, vi på dette tidspunkt havde til rådighed, nemlig kaptajn Schmidt, der med sit fartøj ofte besøgte Göteborg, blev efter forhandling med kaptajnen stillet til disposition, men forskellig beskeder frem og tilbage forsinkede afrejsen, og en plan om at hente Christmas Møller pr. flyvemaskine måtte opgives. Vinteren var i anmarch, og selv om den ikke blev helt så streng som året i forvejen, forhindrede isdannelserne i Kattegat transportens gennemførelse.

Ved Danmarks tilslutning til Antikomintern-Pagten i december

1941 tog den danske legation i London anledning til at erklære sig fri, hvad der i nogen grad forrykkede de arbejdsmuligheder, der ellers kunne være givet Christmas Møller, og da det samtidig viste sig, at socialdemokraterne var utilbøjelige til at lade sig repræsentere ved en udsending i London, må det med respekt for sandheden siges, at spørgsmålet om Christmas Møllers ankomst eller udeblivelse efterhånden som sagen trak i langdrag, ikke i særlig grad interesserede de engelske myndigheder i vintermånederne.

Ved forårets begyndelse, netop omkring den 1. maj 1942, kom der besked til Stockholm, at alt nu var klart til Christmas Møllers afrejse, og natten til den 3. maj ankom Christmas Møller med frue og sønnen John til Göteborg, hvor de blev smuglet i land og straks fik assistance af de derværende engelske myndigheder. Af hensyn til svenskerne selv og i øvrigt for at undgå komplikationer af den ene eller anden art, var det vedtaget, at familien Christmas Møller skulle smugles gennem Sverige, og at rejsen, så vidt det lod sig gøre, skulle hemmeligholdes for de svenske myndigheder. Det lykkedes for så vidt, som Christmas Møller i sin kun lettere forklædning: tilbagestrøget hår, briller og sixpence ikke blev genkendt på togrejsen fra Göteborg til Stockholm og heller ikke under sit ophold i den svenske hovedstad, hvor han i den engelske ministers fravær blev installeret på eksterriortalt område hos legationsråden Mr. Pollock i dennes villa på Djurgården. Ved afrejsen fra Bromma med den engelske kurérmaskine til Skotland var Christmas Møller i besiddelse af et pas, der var udstedt på navnet Mr. Barr.

Endnu var rejsen fra Danmark ikke blevet kendt, og danske kredse i London var indtil videre heller ikke blevet underrettet. Den største bekymring var, hvad tyskerne muligvis skulle finde på, når det blev kendt, at det tidligere konservative medlem af samlingsregeringen var rejst til den engelske hovedstad. Hvem skulle det gå ud over? Politiet, hæren, radioen eller forbindelserne til Sverige - eller ville der ikke ske noget særligt? Man var klar over, at når Stauning skulle begraves den følgende søndag, og hans tidligere handelsminister ikke var til stede, at man i så fald ville komme på sporet af planen, endnu inden Christmas Møller havde forladt Sverige. Flyvevejret var imidlertid gunstigt, og om natten den 5. maj fandt afrejsen sted fra Stockholm. I samme maskine var den norske politiker Mowinckel. Fru Christmas Møller og søn fulgte efter i en senere maskine. John, der tidligere havde gået på

Mr. Ronnie Turnbull, der før besættelsen havde været presseattaché ved den engelske legation i København og nu virkede ved legationen i Stockholm, bl.a. som den derværende britiske gesandts rådgiver i danske spørgsmål.

engelsk skole, var rolig og uimponeret og erklærede allerede på dette tidspunkt, at han ville melde sig som frivillig til de engelske styrker. Under kampene i Belgien den 9. april 1945 blev han dræbt under den tyske kugleregn.

Historien om, at Christmas Møller var transporteret i undervandsbåd, var allerede gået verden over, da det ved kaptajn Schmidts og Borck Johansens arrestation blev opdaget, hvorledes transporten havde fundet sted. Det svage led i organisationen var køreturen med chaufføren fra Middelfart og en telefonopringning til Vejle.

Allerede på dette tidspunkt var der truffet vidtgående forberedelser til modtagelsen af de første faldskærmsfolk i Danmark. De planer, som Sir Charles havde udkastet ved forhandlingerne i efteråret 1940, begyndte nu at tage form, og frivillige danskere var i det forløbne år blevet uddannet på specialskolerne i England med det formål at træde i forbindelse med de grupper, der allerede var blevet dannet i Danmark for at forberede deres modtagelse. Vi havde forinden i Stockholm haft forhandling med forskellige udsendinge hjemme fra, der var parat til at hjælpe ved de pågældendes underbringelse i landet, således at det første instruktionsarbejde, i det formål at organisere sabotagen på længere sigt, kunne tage sin begyndelse.

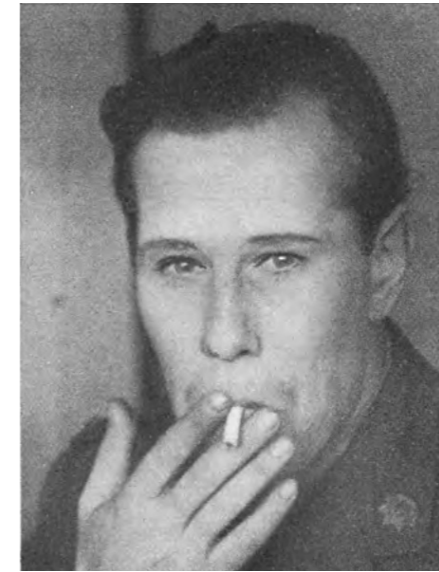
Den danske marineflyver Thomas Sneum, der efter en dramatisk flyvning i en lille sportsmaskine var fløjet over Nordsøen, var den første faldskærmssoldat, der fra England kom til Danmark. Sneum, der ved sin tilbagekomst til Danmark havde fået tildelt særlige opgaver, var for så vidt en undtagelse. Det egentlige arrangement med aflevering af danske faldskærmssoldater bag de tyske linier blev påbegyndt i december 1941, da dr. Bruhn og Mogens Hammer den 28. december sprang ned over Haslev. Dr. Bruhn, der var udset til at være leder af den organisation, der skulle opbygges, blev dræbt i faldet, medens Mogens Hammer straks gik i gang med arbejdet og efter påny at være vendt tilbage til England endnu engang sluttede sig til organisationen efter et udspring i vandet ved Sjællands nordkyst (Mogens Hammer var efter befrielsen i Tyskland, hvor han omkom ved en kuloforgiftning).

II

Der skete samtidig på dette tidspunkt en sammensmeltning af spredte organisationer, der alle havde det samme formål, nemlig at bekæmpe fjenden, men hvor de med deres forskellige oprindelser endnu ikke var kommet i nærmere forbindelse med hinanden. Den kommunistiske organisation, som vi på dette tidspunkt ikke kendte meget til, og den oprindelige danske efterretningsorganisation, der startede praktisk talt umiddelbart efter besættelsen den 9. april, blev gennem Mogens Fog, som i slutningen af maj 1942 aflagde et besøg i Stockholm i sin egenskab af videnskabsmand, ført i kontakt med hinanden. Dette var naturligvis noget, der før eller senere ville være sket, men den direkte anledning var Borck Johansens arrestation, idet han ved mange lejligheder havde tjent som forbindelsesmand mellem centralen i Stockholm og den hjemlige ledelse. Ved hjemkomsten fra Stockholm trådte Mogens Fog i nærmere forbindelse med de personer, der gik under kodenavnet »Prinserne«, og som indtil dette tidspunkt var Englændernes nærmeste tillidsmænd i Danmark.

Modstandsarbejdet begyndte efter denne koordinering således at tage fastere form, og efter fortsatte konferencer med den engelske regerings repræsentanter blev arbejdet delt i to hovedgrupper, der for resten af besættelsestiden blev de dominerende, nemlig de organiserede afdelinger, der beskæftigede sig med de løbende opgaver: Efterretning, sabotage, transporter, finansiering, illegal bladvirksomhed, og den an-

Mogens Hammer.

den hovedgruppe, der skulle rekrutere og formere de såkaldte ventegrupper, der først skulle træde i aktion i det åbne opgør med okkuperingsmagten. Efterhånden som månederne gik, og tempoet blev akcellereret, blev der i Stockholm ført talrige konferencer om disse spørgsmål både med udsendinge fra hovedkvarteret i London og fra modstandskredse derhjemme, ikke mindst efter at Frihedsrådet centraliserede ledelsen i Danmark. Under disse senere forhandlinger fungerede Sibyllegatan 13 i Stockholm, hvor trådene for virksomheden løb sammen, som Frihedsrådets lokale repræsentation.

Ser vi tilbage på den virksomhed, der fra en beskedent start efterhånden voksede til en vidtforenet organisation med adskillige hundrede personer direkte beskæftiget, er det fortsat efterretningstjenesten, der går som en rød tråd gennem udviklingens forskellige faser. Det kan

Thomas Sneum.

ikke være hensigten at gå for meget i enkeltheder om dette arbejde, men når man nu efter befrielsen har adgang til at konstatere den strøm af meddelelser, der er passeret begge veje, og som fylder mere end adskillige bindstærke værker, vil man forstå, at det ikke var en tom høflighedsfrase, der blev sagt af den øverste chef for Special Forces i England, da han efter krigen havde adgang til at hilse på den danske stab og fremhæve dens arbejde som »second to none«.

Det har tidligere været nævnt, at efterretningens første opgaver

var at konstatere tyske troppebevægelser og tyske skibes passage, endvidere at skabe klarhed om de tyske organisationer, der arbejdede i Danmark, og alle andre forhold vedrørende den tyske krigsførelse. Men den danske efterretning havde mange andre og betydningsfulde opgaver. Adskilligt kunne allerede på dette tidspunkt læses i den illegale presse, men en supplerende tjeneste var nødvendig for at give de allierede regeringer indtryk og viden om danske politiske forhold. Ligeledes var det erhvervsmæssige af betydning for de retningslinier, man ville anlægge i krigsførelsen over for Danmark, og da ingen oplysninger af denne karakter blev sendt gennem det officielle apparat, der endnu fungerede mellem Danmark og Sverige, var dette også en opgave for det frivillige initiativ. Mange forhold, der på afstand fik den groveste bedømmelse, og som naturligt fremkaldte kraftige reaktioner, havde på denne måde en mulighed for nærmere at blive vurderet under hensyntagen til de ganske specielle forhold, der rådede i Danmark. Forsendelsesvejene var mangfoldige, men det nemmeste og det hurtigste i den første tid af besættelsen var ganske simpelt at »smugle« materialet ad de forbindelsesveje, der fortsat var åbne mellem Danmark og Sverige. Kontrollen var gennemgående ikke alt for streng, og selv om den var det, ville der altid have været mulighed for med en smule opfindsomhed og dristighed at få ekspederet de forsendelser, som man ønskede. Det gik i uger, i måneder og i år fuldstændigt programmæssigt, selv om det i flere perioder var nødvendigt midlertidigt at dreje under for ikke at blive udsat for den risiko, at en forventet razzia skulle vikle organisationen op.

Da tyskerne endvidere benyttede Østersø området ved eksperimenteringen med nye våben og ved de første forsøg i praksis med opfindelser, specielt for marinens vedkommende, blev også dette farvand af betydning for den danske efterretningstjeneste. Et enkelt eksempel herpå var de tyske forsøg med V 1-bomben. De allierede havde kendskab til disse eksperimenter fra de flyveobservationer, der var gjort over Peenemünde området, men havde indtil videre ingen nærmere viden om V 1-bombens teknik, og det var derfor ikke så lidt af en sensation, da det lykkedes en dansk officer at give en detaljeret beskrivelse af en sådan forsøgsbombe, der i august måned 1943 landede på Bornholm. Den pågældende officer, søløjtnant Hassager Christiansen, blev umiddelbart herefter fanget af Gestapo og undergik en serie vold-

somme forhør, hvor man anvendte tortur. Da Hassager Christiansen måtte indlægges på hospitalet, blev han befriet af en sabotørgruppe og senere ført ad illegal vej til Sverige sammen med kone og barn. Et sæt af de værdifulde tegninger og fotografier blev fundet af tyskerne ved uds muglingen fra Danmark, et andet sæt nåede velbeholdent igennem. Englænderne var således velorienteret om det nye våbens muligheder, inden angrebet på London begyndte et år senere i sommeren 1944. Tyskerne var på den anden side klar over, at våbnet var afsløret og dets hemmeligheder antagelig kendt af fjenden.

Ved mange andre lejligheder opsnappede den danske efterretningstjeneste, der arbejdede på frivilligt grundlag og hvis fortjenester kom nationen til gode, oplysninger om tyskernes bevægelser, der foranledigede en omgående udløsning af stridskræfter fra engelsk side. Således var det engelske admiralitet i de fleste tilfælde underrettet om større tyske flådeenheders passage gennem danske farvande for udgående, og når de kommanderende i White Hall sendte flyvere på vingerne, lykkedes det ofte at lokalisere de fjendtlige enheder og optage forfølgelsen fra luften, på vandet og under vandet. Meldesystemet fra Danmark var enkelt og primitivt i denne første periode, men virkede ikke des mindre både hurtigt og effektivt. Der var ikke mange ting af betydning, der fandt sted inden for danske områder, som ikke i løbet

Christian Hassager Christiansen (f. 1904) var kaptajnløjtnant i den danske marine og stationeret på Bornholm, da i 1943 en slags ubemandet flyvemaskine en skønne dag faldt uskadt ned på øen. Kaptajnløjtnanten forstod straks, at der her var tale om et nyt sensationelt våben, og før tyskerne nåede ud til nedfaldsstedet, havde han været der, opmålt og fotograferet genstanden og leveret hele materialet til efterretningstjenesten, hvorfra det gik videre til de allierede. Således lærte man i London V1-bomben at kende, før tyskerne tog den i brug! For Hassager Christiansen blev affæren dyr. Han arresteredes og mishandlede på det forfærdeligste, så han under Gestapovagt - måtte indlægges på hospital. Herfra befriedes han imidlertid af hjemmefronten, slap lykkeligt over til Sverige, og efter et langt sygeleje trådte han atter i den danske marines tjeneste med station i Malmø.

af forholdsvis kort tid blev afleveret på rette sted i den allierede lejr, og talrige spørgsmål, der omvendt blev stillet fra den anden side, nåede via Stockholm til forelæggelse i Danmark, såfremt de ikke kunne besvares på stående fod.

Blandt mere opsigtsvækkende meddelelser, der blev kommunikeret fra England til Danmark, var også en henstilling fra premierminister Churchill til den danske konge i de bevægede dage i oktober måned 1942 efter den såkaldte telegramkrise.

Den engelske premierminister

tog anledning af de rapporter, der var nået til London, til i en personlig henvendelse, der mundtlig skulle viderebefordres til det danske statsoverhoved, at meddele følgende: Såfremt den danske konge i den nuværende situation var interesseret i at erfare den engelske regerings standpunkt, ville man tillade sig at henstille, at kong Christian ikke lod sig tvinge til at abdicere. Man var ikke klar over, om den danske konge havde sådanne overvejelser, men ville under hensyntagen til den skæbne, der var overgået kong Leopold af Belgien, gerne præcisere denne opfattelse i situationen.

Denne mundtlige besked gik med kurér til København den 5. oktober og blev den 7. oktober afleveret til kronprinsen ved et møde i danske Studenters Roklub. Kronprinsen lovede omgående at viderebringe dette budskab fra Churchill til kongen.

Det er nu almindelig kendt, hvilken rolle professor Niels Bohr kom til at spille ved atomenergiernes udløsning og det nye våben, som man et år efter Amerikas indtræden i krigen var i fuld gang med. Professor Niels Bohr holdt som bekendt stillingen i Danmark indtil oktober 1943, men var ved adskillige lejligheder i direkte kommunikationsforbindelse med de kredse i England og Amerika, der beskæftigede sig med verdenshistoriens største videnskabelige eksperiment. Ad forbindelsesveje og ved hjælp af sindrige små opfindelser udvekslede verdens førende atomforskere bag om fjendens linier synspunkter og erfaringer. Da vi kendte adressaterne på begge sider, var vi naturligvis i det store og hele klar over, hvilke spørgsmål, der blev berørt, men vi var på dette tidspunkt ikke vidende om, hvilket stadie eksperimenterne havde nået og forstod først bagefter, at de kommunikationer, som vi dengang ekspederede, hørte til et af krigens mest fortrolige kapitler.

Det blev ved flere lejligheder henstillet til professor Bohr, at han skulle forlade Danmark, dels fordi man frygtede et overgreb imod ham fra fjendtlig side, og dels fordi man gerne ville sikre sig hans arbejdskraft i det vældige forehavende, der var under udvikling. Men Niels Bohr foretrak at blive her, hvor han mente at kunne gøre mest nytte - muligvis også for ikke at fremkalde en alvorlig repressalie fra tysk side; men lejligheden og nødvendigheden bød sig ved optakten til de tyske jødeforfølgelser i Danmark i efteråret 1943.

Organisationen i Danmark drog omsorg for, at professor Bohr og familie som illegale passagerer i dansk fiskerbåd blev transporteret fra

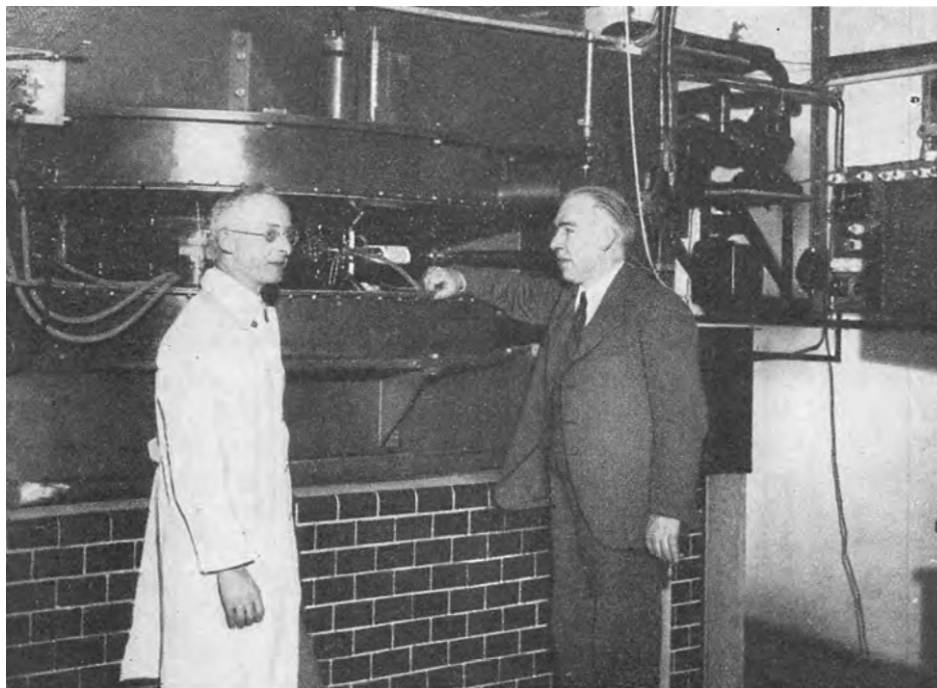
København til Limhamn, syd for Malmö. Flugten fra Danmark fandt sted natten til den 30. september, og den følgende eftermiddag ankom professor Bohr til Stockholm. Det var vor tanke så hurtigt, det lod sig gøre, at få Niels Bohr videretransporteret ad luftvejen til England, og den 3. oktober kunne jeg meddele Niels Bohr følgende besked fra Lord Cherwell (professor Lindemann, der var Churchills personlige videnskabelige rådgiver):

»Congratulations on your escape which we long have been hoping for Stop We have arranged for your immediate journey and hope you will come Stop Important work to be done we recommend absolute discretion«.

Professor Bohrs nærværelse i Stockholm var imidlertid blevet kendt, og af hensyn til hans egen sikkerhed og sagens betydning var det derfor nødvendigt at organisere en særlig bevogtningstjeneste ved hjælp af danske og svenske sikkerhedsinstanser. Professor Bohr erklærede sig selv villig til at rejse til England: »når man ønsker min nærværelse, kommer jeg selvfølgelig,« sagde han; men forinden ville han først forsøge ved henvendelse til den svenske konge, kronprinsen og udenrigsminister Günther at udvirke tilbagesendelse eller i hvert fald lettelser for de allerede deporterede danske jøder. »Kunne han få lov til at blive endnu i nogle dage for at føre disse samtaler?« Han ønskede, at sønnen skulle rejse i forvejen. »Min søn er min nærmeste medarbejder og kan fortælle lige så præcist hvad jeg véd, ja, måske endnu mere præcist end jeg selv«, tilføjede han beskedent. Men af hensyn til professorens egen sikkerhed måtte vi fastholde, at han skulle rejse med den første maskine, som englænderne sendte. Han havde ved denne lejlighed samme høje prioritet som et medlem af den engelske regering.

Den 6. oktober om eftermiddagen meddelte vi professor Bohr, der under det meste af sit ophold i Stockholm boede hos legationsråd Torp-Pedersen på Strandvägen, at en Moskito-fighterbomber var klar til afgang om en time fra Bromma. Niels Bohr sagde straks, at han var rede. Han havde ingen bagage bortset fra en skrivemappe, og han var stadig i det samme tøj, som han var ankommet i fra Danmark til Sverige. Ved den hastige afsked var foruden broderen Harald Bohr og

Prof. dr. phil. & sc. & techn. Niels Bohr i sit »rette element«: arbejdende i laboratoriet sammen med prof., dr. phil. J. C. Jacobsen (t.v.).

fru Niels Bohr også sønnen Åge til stede. Det blev aftalt, at Åge Bohr skulde komme med den efterfølgende maskine og slutte sig til faderen i London. Efter en dramatisk rejse over Nordsøen i ca. 7.000 meters højde, hvor professor Bohr havde vanskeligheder med iltapparatets benyttelse, ankom han i besvimet tilstand til Lucas Flyveplads i Skotland samme aften. Fra sit ophold i det videnskabelige hovedkvarter, dels i England, dels i Amerika, stod professor Bohr via organisationen i Stockholm gentagne gange i forbindelse med sine medarbejdere i København.

Bortset fra den her omtalte efterretnings- og informationstjeneste, som havde sin ganske specielle og farlige karakter for de pågældende, der indsamlede materialet og som befordrede det videre, var der med den stigende interesse for danske forhold hos de allierede regeringer en sideløbende opgave, nemlig at etablere en særlig tjeneste for den politiske vejledning i Foreign Office i London og i State Department i Washington. På dette tidspunkt var forbindelsen med Moskva endnu ikke blevet genoptaget. Efterhånden som månederne gik, og arbejdet blev mere og mere omspændende, blev de forskellige grene af virksom-

heden holdt ude fra hinanden, selv om de fortsat passerede de samme centralsteder. Ligeledes påtog vi os en særlig rapportvirksomhed for Christmas Møllers arbejde i London. Minister Kauffmann i Washington, der ved siden af sine mange andre opgaver også drog omsorg for, at meddelelser af interesse vedrørende danske forhold kom til de amerikanske redaktioner, modtog materialet fra os via den amerikanske legation i Stockholm og State Department i Washington.

III

Indtil videre havde vi klaret os med begrænsede pengemidler, men efterhånden som organisationen begyndte at vokse, blev pengene et problem i dagens arbejde, og det var nødvendigt at lægge sagen i et helt andet plan end hidtil. Den engelske organisation i Danmark skulle bruge adskillige beløb, der antagelig ville blive endnu større, som tiden gik, og aktiviteten voksede. Ligeledes skulle der gives tilskud til organisationens øvrige grupper, og til finansiering af det samlede arbejde blev det foreslået dels at erhverve ejendom i Danmark, der kunne realiseres efterhånden, som det blev nødvendigt, og dels opsparere kontante midler til hurtig udbetaling. Af hensyn til sikkerheden og de øvrige vanskeligheder forbundet med denne opgave, var det nødvendigt at samle forholdsvis store beløb fra enkeltpersoner frem for at sprede i større kredse. Det blev fra engelsk side tilbudt, at beløb, der blev indbetalt til organisationen i Danmark, ville blive krediteret den pågældende i engelsk valuta i en af Londons storbanker. Landsretssagfører Per Federspiel (den senere minister for særlige anliggender i Knud Kristensens regering) blev i foråret 1942 opfordret til at komme til Stockholm for at forhandle om dette spørgsmål. Som en første opgave overtog han stiftelsen af et rederi med 3 skonnerter, der efterhånden skulle realiseres, om det blev nødvendigt; endvidere blev de fleste ind- og udbetalinger besørget via den tilsluttende organisation, som Federspiel oprettede. Ved Federspiels arrestation i april 1944 gik arbejdet over på andre hænder. Det drejede sig efterhånden om 6-cifrede tal, beløb, der ved Muus-skandalen desværre ikke i sit fulde omfang blev anvendt efter sin hensigt. I en senere forhandling i London blev det aftalt at henstille til den kommende regering i Danmark, at de beløb, der på denne måde blev udlånt af den engelske regering, senere blev tilbagebetalt af den danske stat. Dette skete også.

I den blandede virksomhed, som Stockholm organisationen efterhånden havde udviklet sig til, blev det ved en enkelt lejlighed, hvor det gjaldt om at skaffe hurtige penge, nødvendigt at gøre brug af et engelsk tilbud om at sælge diamanter i formålets tjeneste. Diamanterne kom med flyvemaskinen fra London og blev dels udbudt i Sverige og dels i Danmark. For at sikre engelske flyvere danske penge ved nedskydning eller nødlanding var det omvendt ønskeligt at skaffe danske pengesedler til London. Også i dette tilfælde drejede

det sig om 6-cifrede beløb, men for ikke at underbyde den danske krone, var de engelske myndigheder altid parat til - selv om mere fordelagtige tilbud var for hånden - at betale den samme officielle kurs, som de svenske banker tilbød for danske kroner.

Medens budgettet i den første tid for den såkaldte »engelske« organisations vedkommende lå på ca. 80.000 danske kroner om måneden, blev det hurtigt nødvendigt at skaffe langt større beløb. I denne forbindelse kom det til en episode, som senere har fået betydning for trafikminister Gunnar Larsen. Engelske venner af Gunnar Larsen, ikke mindst medlemmer af kabinettet Lord Selborne, var af den opfattelse, at Gunnar Larsens officielle politik ikke dækkede over hans virkelige hensigter, og at det derfor skulle være muligt at hente betydelige beløb hos Gunnar Larsen i Danmark til finansiering af det omtalte arbejde. Vi modtog således et håndskrevet brev fra den danske direktør for F. L. Smidth i London, hvori Gunnar Larsen blev opfordret til at udbetale en halv million kroner til overbringeren. Man lod forstå, at denne henvendelse havde officiel støtte i engelske regeringskredse. Vi mente imidlertid, at det var upassende at modtage disse penge fra Gunnar Larsen, da der i øvrigt heller ikke var beviser for, at den danske trafikminister førte dobbeltspil til fordel for de allierede, og erklærede derfor, at vi ikke ville have med sagen at gøre. Hvis man ikke des min-

Per Federspiel (f. 1905) blev student fra Harrow i England, og tog juridisk embedseksamen i 1931. I det følgende år virkede han som »Dagens Nyheder«s korrespondent i London og blev 1937 landsretssagfører. På grund af sine talrige forbindelser med engelske kredse blev Federspiel de allieredes tillidsmand her i landet og ydede som sådan et værdifuldt bidrag til kampen for Danmarks befrielse. Da problemet om finansiering af arbejdet i Stockholm blev aktuelt, fik han i foråret 1942 overdraget denne opgave, og skabte en omspændende organisation, som fik den allerstørste betydning for den økonomiske sikring af arbejdet. Allerede under forhandlingerne i 1942 om den finansielle basis for udgivelsen af »Frit Danmark« havde Federspiel stillet sine erfaringer til rådighed. 3. april 1944 blev han arresteret af Gestapo, som antog ham for være medlem af Frihedsrådet. Gestapo nåede dog aldrig til klarhed over de virkelige forhold, og efter et kort ophold i Vestre blev han overført til Frøslev, hvorfra han blev løsladt den 19. marts 1945. Efter oktobervalget 1945 blev Federspiel udnævnt til minister for særlige anliggender.

dre ønskede at ekspedere brevet, måtte man gå andre veje. Brevet blev derfor henlagt; men da den engelske regering et år senere, nemlig i juli måned 1943, påny henvendte sig med indtrængende anmodning om brevets ekspedition, da den »engelske« organisation i Danmark var i akut pengemangel, indvilgede vi i at lade brevet gå igennem med kurér til Gunnar Larsen, men meddelte både ham og Lord Selborne, at det i så fald måtte være et mellemværende udelukkende imellem modtager og afsender, og at den danske modstandsbevægelse som sådan ikke vil tage noget ansvar i denne forbindelse. Gunnar Larsen erklærede sig hurtig villig ved brevets modtagelse til at betale det ønskede beløb, der ved en senere lejlighed yderligere blev suppleret med kr. 300.000,-.

Tidspunktet nærmede sig i efteråret 1942, hvor man ønskede en større aktivitet i Danmark. Der var stillet forskellige større »numre« i udsigt, men da planerne indtil videre ikke var blevet realiseret, presede London i disse måneder mere og mere på for handling, der kunne markere Danmarks placering og som kunne blive optakten til de mere systematiske planer, samarbejdende med den allierede krigsførelse. Bortset fra afkastninger ved hjemflyvning fra bombardementerne over Tyskland og mineudlægning i de danske farvande, havde Royal Air Force indtil videre ikke vist nogen særlig interesse for danske områder. Det var måske derfor ikke så mærkeligt, at store kredse af den danske befolkning svævede i den vildfarelse, at de allierede ikke tillagde tysk krigsproduktion i Danmark nogen betydning, og at det af hensyn til eventuelle repressalier derfor var formålsløst at begynde nogen sabotage mod disse virksomheder. Men tidspunktet var nu inde, hvor man ønskede forøget aktivitet, og det blev derfor besluttet at gennemføre et såkaldt »psykologisk« bombardement af en større virksomhed i København, der skulle erindre danskerne om, at man regnede med deres deltagelse i kampen, og hvis man ikke selv var parat dertil, måtte man udsætte sig for bombardementer i stigende crescendo, efterhånden som det nødvendige flyvemateriale var for hånden. Hovedsynspunktet var således at vække danskerne til forståelse af situationens alvor og understrege sabotagens fordele frem for ødelæggende bombardementer.

Dette synspunkt overbeviste Royal Air Force-kommandoen, der i øvrigt hævdede sin modvilje mod at bombardere København, og det blev besluttet at gennemføre et »hensynsfuldt« bombardement af Bur-

meister & Wain i slutningen af januar måned 1943. Man overvejede, om det var muligt på en eller anden måde med kort varsel at varsko virksomhedens arbejdere, men måtte af sikkerhedsgrunde opgive dette. Den unge australske flyver Edwards, der allerede havde erhvervet Victoria Korset, blev udtaget til at være eskadrillens chef, og bombardementet blev som bekendt gennemført den 27. januar ved højlys dag. Den psykologiske virkning udeblev ikke, idet sabotagen efter denne begivenhed tog et mærkbart opsving samtidig med, at folket i højere grad forstod nødvendigheden af denne form for krigsførelse. Det viste sig senere, at den organiserede sabotage kunne samarbejdes med hovedkvarterets planer, således at Danmark i det store og hele blev sparet for luftangreb, og betydelige værdier blev bevaret for det danske samfund.

Med den stigende sabotage meldte automatisk forsyningsproblemet sig. Det var nødvendigt at skaffe håndvåben til sabotørerne og sprængstoffer til at gennemføre de forskellige aktioner. Om dette forhold blev der ført adskillige forhandlinger i Stockholm, indtil organisationerne var stillet på benene og apparatet fungerede i praksis. Disse indledende afkastninger fra luften blev optakten til de meget betydelige mængder våben og sprængstoffer, der fra dette tidspunkt og indtil befrielsesdatoen blev leveret til de danske modstandsgrupper, dels via kontakterne i Nordsøen, dels ved direkte transporter gennem den tyske minespærring i Skagerrak og dels ved afkastninger fra luften.

IV

I midten af august måned 1943 blev vi klar over, at en ny situation var under opsejling. Meddelelserne hjemmefra fortalte om de tyske krav, om udlevering af sabotører til det tyske politi, og da kravene blev formuleret i en henvendelse til regeringen, uden at det endnu var kendt for den danske offentlighed, henstillede man hjemmefra, at den tyske note og situationens alvor blev meddelt det danske folk både gennem radioen i London og gennem den svenske radio.

Indtil nu havde det ikke været muligt at få det svenske Tidningarnas Telegrambyrå (T.T.), der forestod nyhedsudsendelserne i den svenske radio til at tage andre meddelelser end de, som tyskerne tillod, der blev udsendt fra København. Det var heller ikke lykkedes for norske kredse i Stockholm at få T.T. til at bøje sig med hensyn til illegale

meddelelser fra Norge; men ved denne lejlighed gjorde vi et ekstra fremstød, og det lykkedes for første gang at få T.T. til at tage en illegal meddelelse fra Danmark. Det var af stor betydning, at den ikke alene kom fra London, da kredsen af tvivlere altid ville insinuere, at London udsendelserne var propaganda. Kom den imidlertid samtidig fra Stockholm, hvis officciøse karakter man havde accepteret, var man sikker på at vinde yderligere Tillid i Danmark. Dette fandt sted tirsdag den 17. august, og meddelelsen om tyskernes krav via den engelske og den svenske Radio spredte sig med lynets hast over Danmark. Statsminister Scavenius, der som bekendt var på ferie, måtte rejse til København, regeringen blev indkaldt til møde og optog de forhandlinger, der den 29. august førte til det definitive brud, hvor regeringen indstillede sin virksomhed og Scavenius-epoken således ophørte.

Udlandets opmærksomhed blev i høj grad fanget af de dramatiske begivenheder omkring den 29. august. Danmark var nyhedsmæssigt set i forgrunden, og da vi fra mange forskellige kilder havde en serie af tilforladelige rapporter, var vi i stand til at fastholde og underbygge den opmærksomhed, som modstanden i Danmark havde vakt i de allierede lande. Man hilste Danmark velkommen i de kæmpende nationers række, og selv om der fortsat ikke var nogen dansk krigserklæring til Tyskland, var vejen blevet åbnet for den status, som modstandsbevægelsen i Danmark tilstræbte. Med den stigende kampaktivitet i Danmark kunne vi regne med at blive medlem af De forenede Nationer, såfremt der ikke i den kommende tid fra officiel side ville blive gjort noget tilbagefald til tidligere tilstande. (Den rejse, som nuværende direktør Hvass foretog på udenrigsministeriets vegne for at tale med de danske gesandter i de neutrale områder, blev opfattet som et sådant tilbagefald og vanskeliggjorde på et tidspunkt forhandlingerne om landets forbedrede status).

Få dage efter bruddet den 29. august erklærede den danske legation i Stockholm sig løst fra sine forpligtelser over for udenrigsministeriet i København uden dog dermed at slutte sig til de fri danske legationer i de vestallierede lande. Gesandtskabet var derefter frit til at forhandle med de svenske myndigheder om hjælpen til de mange danske flygtninge, der i en stadig stigende skare havde forladt hjemlandet for at søge fristed i det neutrale Sverige. Den officielle meddelelse om gesandtskabets stilling blev udsendt over den svenske radio den 1. sep-

tember 1943.

I Forbindelse med den levende interesse, man kunne spore i udlandet for begivenhederne i Danmark, besluttede vi allerede den 29. august at organisere Dansk Pressetjeneste (DPT) for at lette nyhedstjenesten fra Danmark og, i den grad det var muligt, at forhindre de værste fejltagelser, som de utallige rygter måtte give anledning til. Da Dansk Pressetjeneste, der så dagens lys i denne særlige situation, i høj grad blev medbestemmende for det indtryk, som udlandet gjorde sig af Danmarks stilling under okkupationen, er det rimeligt at gøre denne virksomhed til genstand for nærmere omtale.

Indtrykket af Danmarks stilling under krigen var betinget af forskellige faktorer, først og fremmest naturligvis af modstandsbevægelsens indsats, dernæst af den for et okkuperet land temmelig enestående illegale efterretningstjeneste, som samlede og viderebefordrede meddelelser om aktionerne i Danmark, og endelig af arbejdet med en systematisk udnyttelse af nyhederne ved en hensigtsmæssig udbredelse til presse og radiostationer i den frie verden. Dansk Pressetjeneste var selvfølgelig uden indflydelse på begivenhedernes gang som sådan, men rent teknisk var den det gennemgangsled, der gjorde arbejdet kendt og således var medvirkende til at forme trækkene i Danmarks ansigt, som verden lærte det at kende i tiden fra 29. august og til befrielsen den 5. maj 1945.

Om eftermiddagen den 28. august 1943 blev telefonforbindelsen mellem Danmark og Sverige afbrudt for første gang siden den 9. april 1940. Begivenhederne var i fuldt sving, og med afgørelsen den følgende dag behøvede man ikke mere i sin redegørelse over for udlandet at forklare og forsvare den »ganske særlige situation«; nu talte begivenhederne for sig selv, og vore anstrengelser kunne først og fremmest koncentreres om en pålidelig og omfattende informationstjeneste, beregnet på offentliggørelse i presse og radio.

Initiativet til Dansk Pressetjeneste var rent privat fra første færd. Det var medarbejderne selv, som drev det frem og byggede institutionen op indefra. Den eneste begrænsning var nødvendigheden af at holde udgifterne inden for indtægternes ramme, men da ingen af medarbejderne modtog løn for arbejdet, gik det forholdsvis glat uden yderligere tilskud de første måneder. Under hele sin eksistens vedblev DPT at være en privat og uafhængig institution, drevet af de danske journalister i

Gunnar Næsselund Hansen.

Sverige, men efterhånden fik dens virksomhed velsignelse også i form af kontante midler fra illegale og legale myndigheder ude og hjemme. I sin bog om DPT's virksomhed skriver redaktør Næsselund Hansen, der var en af de drivende kræfter i foretagendet, bl.a. følgende:

»Der blev begået mange fejltagelser i starten og udsendt mange ukorrekte nyheder, som sikkert mere end een gang har fået bedre vidende lyttere hjemme til at reagere; men hvor forkerte disse nyheder end har været, kan man være

sikker på, at det ville have været meget værre, hvis den udenlandske presse havde fået lov til selv at forsøge at skaffe nyhederne om Danmark uden hjælp af de personer, som i hvert fald kendte forholdene og stemningen i landet.

Fejltagelserne blev rettet efterhånden. Da pressetjenesten senere havde fået kontakt hjemover og et fast grundlag for virksomheden uadtil, blev den en efter forholdene yderst effektiv og pålidelig nyhedstjeneste, der som eksistensgrundlag havde to foretagender, som den i virkeligheden kun var et redskab for. Det ene var hele den hjemlige efterretningstjeneste, det andet, de organisationer, der opretholdt den illegale forbindelse mellem Danmark og Sverige. De oplysninger, som efter befrielsen er fremkommet angående disse to foretagender, viser, at 95 pct. af de nyheder, som kom ud af landet, kom skrift-

Erik Seidenfaden.

ligt til Sverige, hvor bearbejdelsen af hensyn til de mange forskellige modtagere af nyhedstjenesten meget sjældent berørte deres faktiske indhold.

Hver dag kom udførlige beretninger om alt, hvad der havde tildraget sig i Danmark i det forløbne døgn, og som ikke måtte meddeles i den danske presse, og de kom ikke en uge. men fra 2 til 24 timer efter, at begivenheden var indtruffet. Det var en både fængslende og opløftende opgave at følge dette arbejde på nærmeste hold.

Bag de hyheder, som den engelske, amerikanske eller russiske læser eller radiolytter modtog som en næsten daglig påmindelse om Danmarks deltagelse i den fælles kamp, lå i hvert enkelt tilfælde - ikke en journalistisk telefonopringning - men et opbud af mod og opfindsomhed. Hvert led i kæden, den, der opdagede nyheden, den, der nedskrev den, de, der bragte den videre, alle disse opholdt sig i en frontlinie. Adskillige af dem faldt på vejen og andre kom i tyske fængsler, men nyhedsformidlingen fungerede stadig og ikke blot som tilfældige instanser, men som et fuldkomment støt og regelmæssigt arbejde dag for dag, måned for måned. Skønt det på ingen måde var pressens folk alene, der deltog i denne virksomhed, følte man en professionel stolthed, når det på højeste allierede sted blev udtalt, at ikke fra noget okkuperet land har nyhedstjenesten fungeret så regelmæssigt og fyldestgørende som fra Danmark«.

Børge Outze.

Sten Gudme.

Der var som sagt ingen instans hjemme eller i Stockholm, der kunne give bemyndigelse til at udføre det arbejde, som var taget op. Af såvel praktiske som principielle grunde blev det derfor besluttet, at DPT skulle stå som en fri og selvstændig institution, der arbejdede på rent privat basis. Dette princip blev fastholdt under hele krigen, også på det tidspunkt, hvor DPT udstrakte sin virksomhed fra svensk grund til B.B.C. i Londen, til illegale blade i Norge og til den finske presse efter våbenstilstanden med Rusland. Under virksomheden var endvidere indbefattet den amerikanske nyhedstjeneste og en særlig informationstjeneste til de allierede legationer i Stockholm, til en inderkreds i Danmark og en omfattende nyhedsformidling til den illegale presse derhjemme. Også indsamling og distribuering af billedmateriale hørte under DPT, og da virksomheden måtte flytte fra sine oprindelige lokaler i Munkbrogatan 2 til Volmer Yxkullsgatan på Södra - dette skete den 9. marts 1944 - var der op imod en snes danske journalister beskæftiget ved bureauet. Hertil kommer den særlige kurertjeneste til bådene, der besørgede den illegale tjeneste. DPT hentede sin nyheder fra talrige kilder, men rygraden i hele nyhedstjenesten var »Information«s virksomhed i Danmark. Sammen med redaktørerne Seidenfaden, Gudme og Næsselund Hansen overtog »Information«s grundlægger, redaktør Børge Outze, senere ledelsen af DPT, da han måtte flygte til Sverige. Med kun få afbrydelser fortsattes dette omfattende arbejde indtil befrielsen, hvor nyhederne og informationerne om Danmark blev bearbejdet og spredt gennem centralen i Stockholm, via de omtalte kanaler, de svenske aviser og den Stab af udenlandske specialkorrespondenter, der under krigen opholdt sig i den svenske hovedstad. Et fintmærkende tidsskema var nødvendigt for en nogenlunde samtidig offentliggørelse af nyhederne i øst og vest. Som et særligt betydningsfuldt forhold skal nævnes, at det russiske telegrambureau Tass, der ikke tidligere havde vist nogen synderlig interesse for forholdene i Danmark, efter begivenhederne den 29. august gennem DPT's virksomhed i vid udstrækning bragte telegrammer og artikler om situationen i Danmark. Dette var uden tvivl medvirkende til at bane vejen for den senere udsendelse af Frihedsrådets repræsentant til Moskva.

Dansk Pressetjeneste, der havde de ændrede forhold i hjemlandet som forudsætningen, voksede med månederne, der gik, og blev efterhånden ikke alene et nationalt ønske, men også en national nødven-

dighed. Bortset fra det råmateriale, der blev indhentet fra kilde nummer 1. nemlig den illegale »Information« i Danmark, kom der en mængde andet supplerende stof, ofte i regelmæssige store sendinger, således fra Toldstrups nordjydske hovedkvarter, fra Studenternes Efterretningstjeneste, De frie Danske, Hjemmefrontens Nyhedstjeneste samt undertiden, men i yderst forsigtig form, udenrigsministeriets specielle meddelelser. I særlige situationer havde pressetjenestens udsendte korrespondenter i København, endelig anvendtes, omend kun i ringe grad, mundtlige beretninger fra pålidelige personer, som DPT's korrespondenter i Malmö, Helsingborg og Göteborg fik kontakt med. I krigens sidste halvår lå den faste medarbejderstab imellem 30 og 40 personer, og ved nytårsskiftet 1944-45 overskred månedsbudgettet ca. Kr. 20.000,-. Bortset fra bureauets egne indtjeningsmuligheder oppebar DPT bl.a. tilskud fra legationen i Stockholm, Danish Council i London og minister Kauffmann i Washington.

For fuldstændighedens skyld skal omtales et arkiv, der blev bygget op gennem halvandet års arbejde, og som f.eks. omfattede 6000 navne på arresterede, døde, sårede, mistænkte eller eftersøgte personer i Danmark, ligesom DPT fra tid til anden kunne udsende udførlige og tilnærmelsesvis oversigter over sabotage, mord og clearingmord, Schalburgtage, arresteringer o.s.v.

Som en mere speciel side af

Svenn Seehusen.

Niels Grunnet.

DPT's virksomhed kan også nævnes en daglig rapport med uddrag af svenske, finske og andre blades udtalelser og artikler om Danmark samt med referat af kommentarer i de danske udsendelser fra England. Rapporten blev i stencileret udgave tilsendt forskellige personer i Stockholm og Danmark og giver i sin helhed også for eftertiden et meget interessant billede af Danmarks kamp, set udefra.

Efter redaktør Grunnets ankomst til Sverige og oprettelsen af danske udsendelser over svenske stationer, leveredes også materiale hertil fra Dansk Pressetjeneste på samme måde, som forbindelsen var knyttet med T.T., B.B.C. og ABSIE. Virksomheden betjente således 4 danske radioudsendelser på grundlag af den underjordiske nyhedstjeneste, der fandt sted over Kattegat og sundet.

En anden gren af den danske presses virksomhed under landflygtigheden i Sverige var tidsskriftet Danskeren, der under Svenn Seehusens redaktion blev stiftet i de første måneder af 1944, og som gennemsnitlig blev trykt i 11.000 eksemplarer. Bladet havde som sin faste læserkreds alle voksne, danske flygtninge. Dets opgave var for det første at opretholde kontakten mellem danskerne ved at bringe meddelelser af praktisk karakter fra flygtningekontoret, for det andet at bestræbe sig for at holde de landflygtige danskere underrettet om begivenhedernes gang derhjemme, for det tredje at bringe oplysninger fra de danske i den frie verden. Bladet modtog til denne virksomhed betydelige tilskud fra den danske legation, men en del af det redaktionelle arbejde blev udført vederlagsfrit. Medens pressetjenesten således var udadvendt og søgte at formidle oplysninger om begivenhederne i Danmark til offentligheden i Sverige og den frie verden, var Danskeren indadvendt med hovedadresse til det danske flygtningesamfund i Sverige.

Blandt flere af de faglige organisationer, der efterhånden så dagens lys, skal i denne forbindelse også nævnes Dansk Journalistforening i Sverige, der nåede et medlemstal på over 80. Svenske kolleger ydede væsentlige bidrag til hjælp for denne organisations faglige interesser.

V

Med begivenhederne den 29. august 1943 tog flugten fra Danmark for alvor fat. Indtil denne dato havde flygtningestrømmen haft en tilfældig og spredt karakter. Det var fortrinsvis våbenføre mænd, der via Sverige søgte ud til fronterne; men vejen var lang og besværlig, og de fleste

nåede aldrig deres mål, men måtte blive på den østlige side af sundet. Dertil var der alt for få kurermaskiner på vej over Nordsøen, og da man af sikkerhedsgrunde var på vagt over for alle flygtninge fra okkuperede lande, krævede det endvidere en nøje prøvetid af den enkelte person, inden tilladelse til vidererejse blev givet. Der var talrige eksempler på, at fjenden forsøgte at camouflere sine agenter som flygtninge fra venligt sindede lande. Enkelte var kommet over i kajak, andre i foldebåde, og flere havde i isvinteren gjort turen på ski eller med slæde over det tillagte Øresund. Flere var druknet, andre var omkommet i snestorm og kulde på isen. Efter 29. august var der imidlertid i hundredvis af personer, ikke mindst officerer, der foretrak flugten til Sverige med håb om krigstjeneste i det fremmede, frem for internering i Danmark, og fra denne tid begyndte den illegale trafik med fiskebåde og andre fartøjer, der kunne skaffes til veje. Det var indledningen til et nyt og besynderligt kapitel i de danske begivenheder under Hitler-regimet. Dette arbejdsfelt er gjort til genstand for særlig omtale andetsteds, og jeg skal derfor kun omtale de forhold i denne forbindelse, der direkte vedrørte centralorganisationen i Stockholm.

Norske kredse, der havde tilslutning til kvækerne, foreslog umiddelbart efter den 29. august ppretelsen af en svensk rute, der skulle sejle på Stevns eller kontakte dansk fartøj i samme farvand. Man tilbød fra norsk side at stille visse midler til rådighed for denne barmhjertighedsgøring, og et større fiskefartøj var allerede erhvervet til formålet. Det lykkedes imidlertid ikke at få sluttet kontakten på dansk side, men det omtalte fartøj kom senere til anvendelse i flygtningetjenesten. I dagene omkring den tyske jøderazzia i Danmark, altså omkring den 1. oktober 1943, kom den svenske advokat Ivar Philipsson som repræsentant for en gruppe af svenske jøder og tilbød os et større kontant beløb til oprettelse af en illegal rute, med det første særlige formål at redde danske jøder, der ikke var blevet deporteret til Tyskland, og som ikke ved egen hjælp havde haft mulighed for at komme i forbindelse med de grupper, der allerede i stort tal afskibede de forfulgte mennesker fra de danske strande.

Vi modtog naturligvis dette tilbud om finansiel støtte med tak; men først ved redaktør Leif Hendils ankomst i oktober måned 1943, kom der en fast form over dette arbejde. På et møde hos advokat Philipsson den 17. oktober blev det under redaktør Hendils ledelse besluttet

at oprette dansk-svensk flygtningetjeneste med hovedkontor i Malmö. Samtidig var overbetjent Weiss blevet stationeret i Malmö som særlig repræsentant for den rute, som Frie Danske, med restauratør Mikkelsen som ophavsmand, havde startet fra København til Sydsverige. På dette tidspunkt havde løjtnant Kiær allerede optaget en regelmæssig forbindelse i den nordlige del af sundet. Denne rute, der ved Kiærs arrestation det følgende år, blev tilsluttet det øvrige net af illegale båd-tjenester, havde forbindelse med den store afskiberorganisation i Danmark, der først gik under navnet af »Postmesteren« og derefter under navnet »Speditøren«. Samtlige disse ruter var i god gænge i efterårets sene måneder, og da der tilsyneladende ikke ville blive de samme isvanskeligheder som de foregående år, således at bådtrafikken mellem Danmark og Sverige kunne fortsættes, blev det besluttet at forsøge et nærmere samarbejde mellem de forskellige organisationer. I dette formåls tjeneste blev der indkaldt til møde den 12. januar 1944 i Malmö. Robert Jensen - senere dræbt på Forchhammersvej i København - der repræsenterede de grupper, der afskibede til dansk-svensk flygtningetjeneste, og restauratør Mikkelsen samt cand. polit. Blichfeldt-Møller (senere dræbt under ildkamp på Asiatisk Plads) ankom programmæssigt fra Danmark for at deltage i forhandlingerne med organisationslederne på den svenske side. Da det var den almindelige forventning, at flygtningestrømmen fra Danmark fortsat ville stige, skulle ruterne, stationeret i Sverige, ikke alene holde sig intakte, men også træffe forberedelser til udvidelse af flåden. Der blev endvidere taget bestemmelse om et samarbejde langs svenskekysten til en mere effektiv udnyttelse af det bådmateriale, der var for hånden. Post og passagerforsendelserne og deres nærmere fordeling blev indgående diskuteret, ligesom forskellige misforståelser, der var opstået under de senere måneders arbejde, blev ryddet af vejen. Mødet i Malmö blev afholdt med tilladelse af den svenske politimand Richard Hansen, og rapport om mødets forløb blev senere afgivet til forsvarsstabens repræsentant i Malmö, kaptajn Wahlquist.

Som det var forudset, fortsatte flygtningestrømmen, omend ikke i voldsomme stigninger og aldrig i tilsvarende omfang som de bevægede dage omkring jøderazziaen i oktober, og der blev for de resterende måneder af krigen overordentlig megen brug for det store organisationsapparat, der var stillet på benene. I tilslutning til arbejdet i Malmö, men

under selvstændig ledelse, virkede Studenternes Efterretningstjeneste med Arne Sejr og Ravnbo som chefer, endvidere var Malmö hjemsted for Bornholmer rutens svenske aflægger, hvis hovedmand på svensk side blev forretningsfører Svend Åge Munck. Som omtalt var Kiær-ruten blevet sat ud af spillet ved hovedpersonens arrestation; men fra sommeren 1944 lykkedes det at skaffe ny kapital, og med kriminalbetjent Ejnar Andersen som chef blev Helsingborg hjemsted for de af organisationens både, der kontaktede »Speditøren«s afskibninger. I krigens sidste måneder blev arbejdet fra Helsingborg endvidere udvidet med den rute, som sejlede under Jørgen Buhl og Erik Mønstedts ledelse.

Længere nord på langs kysten, i nøje samarbejde med forstående mænd indenfor Göteborg-politiet, sejlede Werner Gyberg, Tom Søndergård og Sabroe på Nordjylland, hvor de arbejdede i den nærmeste tilslutning til Toldstrups organisation. Denne rute, der efterhånden kom i besiddelse af store, søgående fartøjer, ikke mindst ved hjælp af de offentlige danske midler i Sverige, og ved formidling fra direktør Brunkmann i Svenska Handelsbanken. I krigens sidste måneder udskilte Tom Søndergård og C. C. Hansen sig fra Dansk Hjælpetjeneste i Göteborg og etablerede en selvstændig rute, der blev kaldt for Øernes Hjælpetjeneste.

Hele denne virksomhed, der langs kysten havde selvstændige ledere, egne kontorer og et stort, søgående personale, sejlede i fast fart, uden hensyn til tyskernes patruljer og uden hensyn til vejrets luner, og transporterede i begge veje adskillige tusind mennesker, våben og sprængstoffer til kampen derhjemme og en mængde andet materiale, som de forskellige grupper havde brug for, og som kunne fremskaffes i Sverige eller fra England via Sverige. Det var ligeledes disse ruter, der opretholdt den tidligere omtalte nyhedsforbindelse mellem Danmark og udlandet. Enkelte af ruterne, således Dansk-Svensk Flygtningstjeneste, finansierede helt og holdent sig selv ved indsamlinger og lignende, medens de fleste af de andre ruter, i hvert fald for krigens sidste måneder, via kontoret i Sibyllegatan 13 modtog væsentlige tilskud fra den kredit, den svenske stat havde stillet til rådighed for den danske legation i Stockholm.

Bortset fra dette apparat havde den danske militærorganisation sine egne forbindelser frem og tilbage mellem Danmark og Sverige. Opgaverne var i det store og hele adskilte, men en vis koordinering fandt dog

Werner Gyberg.

svensk havn efter en dristig blokadebrydning i Skagerrak.

VI

Med de efterhånden talrige forgreninger og den mangesidige arbejdsfordeling, der udviklede sig i Danmark, var det af hensyn til arbejdets

koordinering nødvendigt at samle repræsentanterne for de i hjemlandet illegalt arbejdende grupper i et slags repræsentantskab, der blev kaldt for kontaktudvalget.

Dette blev på Arne Sejrs og Svenn Seehusens initiativ oprettet i Stockholm i det tidlige forår 1944, og repræsenterede samtlige afskygninger af virksomheden i Danmark. Kontaktudvalget, der afholdt hyppige møder, trådte ligeledes i forbindelse med de officielle danske myndigheder i Sverige, og fungerede snart som Frihedsrådets Arbejdsudvalg i dette land.

Leif B. Hendil.

Blandt udvalgets funktioner var bl.a. kontrol med de illegale hjemrejser til Danmark og kontrol med mistænkelige personer, der ad samme vej fra Danmark kom til Sverige, og i de fleste tilfælde i den hensigt at spionere på det danske organisationsarbejde.

Endvidere påtog kontaktudvalget sig ved forskellige underudvalg at overtage forsendelsen af nyhedsstof ude fra verden til de illegale blade i Danmark og forsendelsen af materiale til de danske politiforlægninger (den danske brigade).

Det drejede sig først og fremmest om oplysninger vedrørende danske politikeres, diplomaters, erhvervsfolks og frivilliges indsats i de kæmpende lande for Danmarks sag, og udtalelser fra ledende allierede personligheder om betydningen af den aktive modstand, oplysninger om Danmarks deltagelse i de forskellige internationale konferencer, der allerede var afholdt, og hvis mål var den foreløbige tilrettelæggelse af den fred, der snart måtte komme. Tanken var, at grupperne derhjemme og det danske folk som sådant skulle få et klart indtryk af, at de var med i den fælles kamp, og at også den danske indsats var af betydning for den store helhed. Hjemmefronten, der døgnet rundt, dag ud og dag ind, måtte kæmpe mod en ubarmhjertig og hensynsløs overmagt, måtte stadig have nye impulser ude fra for at kunne fortsætte kampen. Det gjaldt om at bringe hjemmefronten og de frie danske ude omkring i verden i den

Arne Sejr.

Max Weiss.

snævre kontakt, for at opnå det store fællesmål, nemlig Danmarks befrielse, således at denne ikke udelukkende skulle blive en gestus fra de allieredes side, men at det først og fremmest var en naturlig og retfærdig følge af et gammelt nordisk folks kamp for sin frihed.

Det lykkedes ad mange forskellige veje at fremkalde opmuntrende udtalelser fra verdenskendte politikere med særlig adresse til den danske hjemmefront. En af de første i rækken var den udtalelse, som den engelske udenrigsminister Anthony Eden fremsatte den 12. januar 1944 på Dorchester Hotel:

»Alle de modige danske, der sammen med deres fæller i okkuperede lande bidrager til at svække det nazistiske greb, vil vi betragte som medkæmpere i De forenede Nationers rækker«.

Senere udtalelser med lignende formål blev fremsat af Mr. Churchill, præsident Roosevelt og den amerikanske udenrigsminister Hull.

Alle løbende rutinesager af betydning og mange tvivlsspørgsmål

Kontaktudvalget i Stockholm. Fra v.-h.: Lrs. Ernst Petersen, kaptajn Skov, købmand Ejnar Davidsen, redaktionssekretær Sv. Arnvig (for bordenden), filmsinstruktør Bjarne Jensen, redaktør Svenn Seehusen, arkitekt Edvard Heiberg, fagforeningsmand Emil Nissen og (med ryggen til) redaktør Ebbe Munck.

blev afgjort af kontaktudvalget, der efterhånden havde fået en så alsidig sammensætning, at det med rette kunne siges at repræsentere alle afskygninger af modstandsarbejdet i Danmark. Udadtil var kontaktudvalget til en begyndelse et anonymt organ, men det var anmeldt over for de svenske myndigheder, der støttede dets funktioner, og fra det danske gesandtskab oppebar udvalget fra dets start et betydeligt tilskud af officielle midler. Arbejdet forløb i største harmoni, og selv om mange udenforstående fra tid til anden måske kunne føle sig irriteret over kontaktudvalgets indgriben og vejledning, er det givet, at denne organisation i væsentlig grad var bidragende til, at det lykkedes at samle alle Kræfter i eet formåls tjeneste, og i afgørende situationer altid at hale i den rigtige ende af tovet.

Kontaktudvalget havde naturligvis forbindelse til alle sider: til Flygtningekontoret, til militæret og til politiet, og blandt mange opgaver, der blev udført, må vel særlig fremhæves den indsats, der blev gjort, da det gjaldt om at rekrutere endnu ca. 1000 mand til at udfylde den danske brigades kadrer i månederne inden befrielsen.

Medlemmer af Frihedsrådet, der besøgte Stockholm, deltog fra tid til anden i møderne, og ligeledes holdt Christmas Møller og minister Døssing orienterende foredrag for udvalgets medlemmer under deres ophold i Sverige. Det var et tværpolitisk arbejde, der i den store fælles interesse gav gode resultater.

VII

Det mere fortrolige arbejde, der vedrørte de allieredes interesser for modstanden i Danmark, våbenforsyningen, den militære efterretnings-tjeneste og den politiske forhandling om landets status måtte i sagens natur afgøres i snævre udvalg, og i en fortsat omtale af det stabsarbejde, der blev udført fra Stockholm, må nævnes de talrige møder, der blev afholdt med repræsentanterne for den allierede krigsførelse, der opholdt sig i den svenske hovedstad, og de mange udsendinge, der i særlige situationer kom til Sverige for at forelægge planer og indhente oplysninger. Således blev der i foråret 1944 afholdt en vigtig konference, hvori deltog Frode Jakobsen, som udsending fra Frihedsrådet, og commander Hollingworth, som udsending fra Special Forces' danske sektion i London. Ligeledes deltog Ole Geisler som repræsentant fra

den danske faldskærmsorganisation. Den såkaldte »Stockholmsplan«, der blev vedtaget ved denne lejlighed, angav de nærmere retningslinier for den taktiske og den strategiske sabotage. Endvidere blev der udarbejdet bestemmelser for ventegruppernes formering, udrustning og deltagelse i kampopgøret ved krigens slutning. Den grundlæggende plan skulle herefter forelægges til vedtagelse i SHAEF og i Frihedsrådet. Så snart dette var sket, blev det besluttet at afholde forskellige prøver, for at konstatere, hvorledes det aftalte meldesystem fungerede i praksis. Samtidig med Frode Jakobsens tilbagevenden til Danmark blev planen, under særlig hensyntagen til sikkerheden, smuglet ind i landet, og de store linier for arbejdet i krigens slutfase var herefter lagt, og i gensidig forståelse var der fastsat ganske bestemte opgaver, som den danske modstandsbevægelse skulle løse.

Disse forhandlinger blev senere fortsat, dels i London og dels i Stockholm. På opfordring af SHAEF rejste jeg i efteråret 1944 til London for at forhandle med Special Forces hovedkvarter og den integrerende engelsk-amerikanske-danske stab. Godsejer Flemming Juncker og sekretær Svend Truelsen, der begge havde fået Charge af Majorer i den engelske hær, havde på dette tidspunkt allerede opholdt sig i nogen tid i London, hvor de var rådgivende og initiativtagende i næsten samtlige forhold vedrørende den danske modstandskamp. Under disse forhandlinger blev det besluttet at skaffe endnu flere våbensendinger til Danmark. Hovedparten var indtil nu gået ad luftvejen, og det ville fortsat være pr. faldskærm, at grupperne derhjemme skulle modtage de største mængder af sprængstoffer, våben og ammunition; men ved flere lejligheder var det allerede lykkedes at afskibe sendinger via kontakter i Nordsøen, og da englænderne fortsat var interesseret i at hente kuglelejer i Sverige, blev det vedtaget, at den særlige tjeneste, der gennemførte de farefulde ekspeditioner, uden hensyn til de tyske minespæringer i Skagerrak, på overfarten skulle medbringe våben til de danske modstandsgrupper. Sir George Binney, som jeg kendte fra arbejdet i Grønland, var chef for denne organisation, der gik under tilnavnet »Gays Vikings«, og påtog sig på opfordring at gøre det harsaderede forsøg. De både, der var bygget til formålet, var ikke særlig hurtiggående, men havde et så lavt fribord, at de i dårligt vejr og i natens mørke ville være vanskelige at observere, og en last på ca. 70 tons kunne med et hold på 3 både ad denne vej leveres i samlet portion.

Også amerikanerne viste stor interesse for dette forsøg, ikke mindst Churchills fætter, Mr. Raymond Guest, der gjorde tjeneste i marinen; men de amerikanske hurtigbåde havde ikke den nødvendige aktionsradius, og var i det hele taget ikke så velegnede til formålet som de specialfartøjer, englænderne var i besiddelse af. Man var derfor enige om, at det var englænderne, der skulle vove pelsen, og to vellykkede ekspeditioner blev gennemført med en samlet afskibning af ca. 140 tons. Den ene ekspedition fandt sted i det sene efterår 1944, og den anden ekspedition nåede sit bestemmelsessted, nemlig Göteborg, i begyndelsen af 1945. Ved begge lejligheder blev der gjort flere forgæves forsøg; dels havde det på grund af vejret været umuligt at fortsætte, og dels var der observeret for mange fjendtlige søstridskræfter i Nordsøen og Skagerrak. Den eneste parallel til disse to aktioner må antagelig hentes fra Adriaterhavet, hvor engelske og amerikanske styrker forsynede den jugoslaviske modstandsbevægelse med våben bagom fjendens ryg. Begge aktioner blev gennemført uden tab af menneskeliv; men for hjemgående fra Sverige kolliderede ved den ene lejlighed to af de tungtlastede fartøjer, og den ene båd gik tabt. Den søgående chef, Bryant, der efter befrielsen var på vej til Danmark, løb i Nordsøen på en mine og forsvandt. Omladningen i svensk havn til de fartøjer, der skulle videreføre den værdifulde last til Danmark, havde naturligvis ikke været mulig uden svensk forståelse af situationen, og den svenske tilladelse blev efter forhandlingerne i London indhentet fra højeste sted uden tøven. Af sikkerhedsgrunde var der naturligvis sørget for særlig emballage, og kun et fåtal personer var bekendt med kassernes virkelige indhold.

Ved afrejsen til London i august 1944 havde jeg modtaget en telegrafisk invitation fra minister Kauffmann til at aflægge besøg i Washington, men af hensyn netop til den her omtalte våbentransport, der nødvendigvis gjorde min tilstedeværelse i Sverige umiddelbart efter London forhandlingernes afslutning, besluttede jeg ved ankomst til London at anmode Christmas Møller og grev Reventlow om i stedet for at opfordre minister Kauffmann til at rejse til London, således at forhandlingerne kunne føres på samme sted mellem udefrontens forskellige repræsentanter. For minister Kauffmann ville det endvidere have den fordel, at han ved de danske officerers tilstedeværelse i London kunne få en bedre orientering i situationen, end hvis en enkeltperson rejste

til Washington. Minister Kauffmann fulgte opfordringen og deltog i slutningen af august og begyndelsen af september i et par konferencer i den danske legation i London, hvor der foruden Christmas Møller og de to missionschefer var følgende til stede: Legationsråd Gustav Rasmussen, majorerne Juncker og Truelsen, kaptajn Gyth og oberst Hvalkof samt undertegnede. Det var således et internt dansk udefront-møde, hvor forskellige forhold vedrørende de proklamationer, der skulle udsendes af de ansvarlige danske myndigheder ved befrielsen, blev diskuteret. Ligeledes forholdene vedrørende den danske brigades rettidige udløsning fra Sverige og spørgsmål af økonomisk mellemværende, dels i forholdet til de engelske organisationer og dels imellem de forskellige danske afdelinger. Jeg påtog mig at viderebringe mødedeltagernes henstillinger og synspunkter til Frihedsrådet i Danmark og til ledende politiske personer, der var nævnt i forbindelse med den kommende regering. Disse budskaber blev overbragt i den efterfølgende måned under forskellige sammenkomster i København, og rapporter den modsatte vej blev afsendt ved hjemkomst fra Danmark til Sverige.

Under opholdet i London i august-september 1944 havde jeg endvidere foretræde for kong Håkon af Norge, den amerikanske ambassadør Winant, den russiske ambassadør Gusev, og førte talrige forhandlinger med SHAEF-folkene og det engelske admiralitet. Endvidere blev Lejligheden benyttet til at udveksle synspunkter med det danske råd og de kredse, der beskæftigede sig med den danske presse- og radiotjeneste.

VIII

Indtil videre var alle vore kontakter gået vestpå, men i tiden efter den 29. august 1943 var muligheden for en genoptagelse af den afbrudte forbindelse med Sovjetrusland påny blevet aktuel. Som det omtales andetsteds, havde vor tidligere gesandt i Moskva, Peter Skov, allerede inden skæringsdatoen den 29. august forespurgt, via Stockholm, om muligheden af en dansk repræsentation i Rusland. Endnu inden minister Skov ankom ad illegal vej til Sverige, var der imidlertid ved forespørgsel hos den engelske ambassadør, Sir Stafford Cripps, kommet det svar, at tidspunktet endnu ikke var inde. Dette medførte, at minister Skov måtte forblive i Sverige, og da forhandlingerne i april måned 1944 for alvor blev taget op via den russiske legation i Stockholm - Madame Kollontay og legationsråd Simonev - udpegede Frihedsrådet

som bekendt biblioteksdirektør Thomas Døssing som repræsentant for det kæmpende Danmark til opgaven i Moskva.

Da Minister Døssing i sommeren 1944 ankom til den russiske hovedstad og fik indrømmet fulde diplomatiske rettigheder, var Stockholms centralens virksomhed yderligere blevet udbygget, idet minister Døssings nærmeste rapportsted blev Stockholm. Medlem af Frihedsrådet Erling Foss, der i begyndelsen af året var blevet tvunget til at forlade Danmark, da tyskerne stræbte ham efter livet, deltog fra den første færd efter sin ankomst til Sverige i samtlige mere betydningsfulde forhandlinger, der blev ført med de allierede regeringer, lige så vel som han nedlagde megen energi i det daglige rutinearbejde. I forhandlingerne med Rusland spillede Foss en afgørende rolle. I slutningen af 1944 aflagde Foss endvidere besøg i England og Amerika, og ved hjemkomst fra denne rejse indtrådte han påny i organisationen, og gjorde et stort arbejde, ikke mindst med hensyn til at fremskynde og organisere Våbentransporterne fra Sverige til Danmark.

IX

Den største enhedsorganisation i Sverige, der havde de fleste antal flygtninge fuldt beskæftiget i sagens tjeneste, var den danske brigade, der blev oprettet efter norsk forbillede i efteråret 1943 i forståelse med de svenske myndigheder.

Tanken var naturligtvis at uddanne og udruste de mange våbenføre mænd i flygtningenes række til i den givne situation at komme hjemmefronten til hjælp i virkelige kampopgaver. Målet var endvidere at få denne styrke gjort så mandsstærk som muligt og at opnå allieret status, således at brigadens indsats ville blive en del af den allierede krigsførelse. Vidtgående indrømmelser var imidlertid nødvendig af hensyn til den svenske neutralitet, og først ved nytårsskiftet 1944-45 var det alment kendt, hvad der var styrkens egentlige formål.

Chefen for brigaden blev generalmajor Knudtzon, der hjemmefra havde fået tildelt denne opgave og illegalt ankom til Sverige nogle få måneder efter beslutningen om formeringen af disse styrker. Den tusindtallige skare af mænd og kvinder, der sluttede sig til brigaden, ønskede i landflygtighed at udføre et stiltfærdigt og beskedent, men hårdt krævende arbejde for at gøre en indsats for Danmark i nøje tilslutning til modstandsbevægelsen derhjemme, og i håbet om sammen med den-

ne at få lov til at kæmpe mod fjenden. Som begivenhederne udviklede sig ved kapitulationen den 5. maj, blev dette håb for så vidt beskæmmet, men brigaden bidrog i høj grad til at lette reorganisationen af den danske hær og den danske flådes styrker efter befrielsen.

Det er ligeledes sikkert, at hvis det ved kaossituationen efter Tysklands sammenbrud, var kommet til virkelig kamp, ikke mindst i hovedstaden, ville disse veltrænede soldater, der i måneder var opøvede i gadekampe, have kunnet yde modstandshæren og det danske folk en uvurderlig støtte. Ligeledes måtte det være en tryghed for dem, der kæmpede derhjemme, at vide, at denne hjælp stod rede på den anden side af sundet, og at alle foranstaltninger var truffet til, at næsten 4000 mand hurtigt kunne sættes over.

Som repræsentant for frihedsbevægelsen havde jeg i Sverige ved flere lejligheder adgang til direkte at beskæftige mig med forhold vedrørende den danske brigade. Som tidligere omtalt, var der allerede inden den 29. august 1943 kommet adskillige danske flygtninge til Sverige for at melde sig til krigstjeneste hos de allierede. Det lykkedes for flere at komme videre med kurermaskinen fra Stockholm til Skotland, men det var i forhold til antallet ikke ret mange. I særlig grad havde man kik på folk, der påny kunne sendes tilbage til Danmark for at deltage i arbejdet bag linierne. Den engelske skole var hård og lang, og det var ikke alle, der bestod prøven. Andre blev udtaget til krigstjeneste foran linierne, og flere har gjort sig fordelagtigt bemærket; således er det eneste Viktoria kors, den engelske konge har tildelt en udlænding i den sidste verdenskrig, vundet af danskeren Anders Lassen under kampene i Norditalien, hvor han faldt under storm på en fjendtlig stilling.

Når der ikke kom flere af sted, skyldtes det dels, at man på dette tidspunkt mere eller mindre allerede havde stoppet rekrutteringen, og dels, at transporten fra Sverige til England var så begrænset, at der kun var plads til et fåtal af danskere. Tyskerne havde som bekendt Luftherredømmet over Danmark og Norge, og maskinerne, der landede i Sverige på neutralt område, havde ikke tilladelse til at medføre nogen bevæbning. Flertallet af de danske officerer måtte derfor finde sig i at forblive, hvor de var, sammen med de andre flygtninge, og tanken om at organisere en brigadestyrke var dermed født.

Af hensyn til den svenske politik blev de omtalte »Politilejre« underlagt den svenske civil-administration. Dette medførte en vanske-

lighed ved at få de danske styrker i Sverige anerkendt af den allierede overledelse som en strategisk reserve, der kunne regnes med i en given situation. Det er indlysende, at general Eisenhowers stab ikke kunne være synderlig interesseret i mandskab, der udelukkende blev trænet til politisoldater, og hvis uddannelse og udrustning var af en sådan art, at de ikke umiddelbart kunne indgå som et led i det fælles krigsapparat.

Under det omtalte besøg i London i august-september 1944, var det også min opgave at være med til at udvirke SHAEF's anerkendelse af den danske brigade (Danforce) samt at overveje den rettidige udløsning af korpset fra Sverige, såfremt situationen skulle kræve soldaternes tilstedeværelse på dansk grund med kort varsel. Det lykkedes at få sagen afgjort, ikke mindst da man også hjemmefra havde anerkendt brigaden som en kampformation og ikke som et politikorps.

Det blev bebudet, at den general - general Dewing -, der var udset til at være chef for den engelske mission til Danmark, ville komme til Sverige for nærmere at orientere sig om forholdene indenfor brigaden. Ligeledes blev det ordnet, at en vis del af den manglende udrustning med forventet tilladelse fra svensk side kunne transporteres ad luftvejen til Sverige.

I december 1944 aflagde general Dewing sit første besøg i den svenske hovedstad, og de nødvendige aftaler blev sluttet. Det kunne herefter meddeles det frivillige danske mandskab, at de var en del af den allierede krigsmaskine, at de var underlagt Frihedsrådet, der igen var underlagt SHAEF, og da general Eisenhower stod i spidsen for SHAEF, var de ikke alene danske soldater, men også Eisenhowers soldater. Ligeledes kunne man meddele, at der var truffet betryggende garantier for, at udløsningen af korpset ville finde sted i det øjeblik, Frihedsrådet derhjemme og den allierede overkommando derude ønskede styrkerne i aktion.

Med den tyske modoffensiv i Ardennen ved juletid 1944 var det givet, at krigens endelige afslutning ville blive udsat endnu i nogen tid, og det blev derfor besluttet at gøre en ekstra anstrengelse for at hverve nyt mandskab til brigaden. Indenfor de kadrer, der var opbygget, var der endnu plads til over 1000 mand, og i et samarbejde mellem samtlige danske instanser i Sverige lykkedes det at skaffe dette yderligere kontingent, således at man med fuld ret kunne anvende betegnel-

Richard Henry Dewing.

Ved en forhandling med general Dewing og general Knudtzon havde vi påny lejlighed til at gennemgå arrangementet for korpsets udløsning. Endnu om tirsdagen den 1. maj opholdt general Dewing sig i Stockholm, hvor han havde aflagt en inspektionsrejse til de danske styrker, der allerede på dette tidspunkt lå opmarcheret i Sydsverige.

Ebbe Munck.

sen brigade for denne styrke, der nu var stillet på benene.

De general Dewing den 14. april 1945 påny kom til Sverige og denne gang ikke som repræsentant for SHAEF, men som direkte udsending for chefen for den 21de armégruppe, feltmarskal Montgomery, var den danske brigade således nået op på den talmæssige styrke, som der var mulighed for i praksis. Begivenhederne på fronterne var nu i fuldt skred, og ingen kunne mere være i tvivl om, at den store afgørende dag nærmede sig i hastigt tempo.

Dårligt vejr udsatte hans afrejse endnu en dag, og først om torsdagen kom han til London. Fredagen den 4. maj var han hos Montgomery, og lørdag formiddag landede han sammen med sin stab og chefen for den sektion af Special Forces, der havde med Danmark at gøre, commander Hollingworth, på flyvepladsen i Kastrup. Den danske brigade var på dette tidspunkt på vej over Øresund og gjorde landgang i Helsingør.

Det blev altså ikke den forventede kampsituation, man havde forberedt sig til, men brigaden havde

i hvert tilfælde den tilfredsstillelse ikke at være blevet glemt, hvis det skulle være kommet til kamp. Den havde også den tilfredsstillelse at vide, at den var blevet fuldt anerkendt af de allierede.

X

Det var uden tvivl den almindelige forventning, at det tyske sammenbrud ville komme inden udgangen af 1944. Den hurtige fremrykning i Frankrig og ikke mindst gennembrudet i Belgien lod formode, at tyskerne under pres både fra vest og øst ikke ville være i stand til at klare de kommende vintermåneder, og modoffensiven i Ardenner bjergene i december måned blev derfor en skuffelse for alle utålmodige sjæle. Nerverne begyndte at stå lidt på højkant, hvad der naturligvis ikke var så mærkeligt, da man nu befandt sig i den femte krigsvinter, og megen irritation og utilfredshed indenfor arbejdet måtte pareres på dette tidspunkt. Ligeledes var det påkrævet at omorganisere en del af arbejdet, idet det budget, der var lagt for de efterhånden meget betydelige udgifter, der skulle afholdes, ikke vilde række længere end til årets udgang. Det var derfor nødvendigt at tage dette spørgsmål op til en generaldebat med vore officielle myndigheder, der havde aftalen med Sverige om den løbende kredit, godkendt af politikerne i Danmark. Der blev pr. nytårsskiftet truffet en ordning, hvorefter tilskudene til bådtenesterne var sikret for de kommende 6 måneder, da vi nu ville være sikre på ikke at disponere for kortfristet. Ligeledes blev der fra dette tidspunkt givet tilsagn om at støtte det øvrige organisationsarbejde med de nødvendige midler, og Danmarks officielle repræsentation i Stockholm, der i krigens første år ikke havde vist noget initiativ i de mange spørgsmål, der opstod i forbindelse med vort forhold til udlandet og forbindelserne hjemover, marcherede nu raskt på linie med de aktive kredse i Sverige.

I den første måned af 1945 var vejrforholdene så dårlige på Vestfronten, at den sidste store udvikling i kampbegivenhederne endnu ikke var blevet indledet. Men på Østfronten fortsattes offensiven i forrygende tempo, og hvis Danmark skulle være forberedt til at gøre en indsats i den åbne kamp, hvis situationen nødvendiggjorde det, var det en forudsætning, at der blev sat ekstra pres på arbejdet over hele linien. På dette tidspunkt fik vi besøg af minister Døssing for første gang, siden han havde optaget sin virksomhed i Moskva. Han var fuldt

restitueret efter sin alvorlige sygdom og aflagde interessante rapporter om den russiske regerings forventninger til de politiske konstellationer i Danmark efter befrielsen. Han redegjorde i detaljer for sin egen stilling. Hans ankomst var naturligvis meddelt til København og til London, og Christmas Møller, der tidligere havde haft vanskeligheder ved at få indrejsetilladelse til Sverige, kunne nu meddele, at også han ville komme til Stockholm i løbet af kort tid. Den 2. februar om aftenen ankom Christmas Møller, og i de følgende dage blev der afholdt adskillige konferencer, der fik deres yderligere betydning, da medlemmerne af Frihedsrådet Frode Jakobsen og Alfred Jensen ligeledes indfandt sig i den svenske hovedstad. I bedømmelsen af den regeringskonstellation, der var under opsejling, og som gerne skulle anerkendes i de allieredes hovedstæder, mente Døssing, at Frihedsrådet havde givet politikerne for meget, medens Christmas Møller omvendt var af den opfattelse, at Frihedsrådet havde givet politikerne for lidt.

På dette tidspunkt passerede samtidig major Ole Lippmann Stockholm. Han havde i adskillige måneder opholdt sig i hovedkvarteret i London, og var nu blevet udset til at overtage ledelsen af den engelske organisation i Danmark samtidig med, at han skulle være hovedkvarterets forbindelsesmand til Frihedsrådet og politikerne. Med Lippmann blev der ført en række forhandlinger, der særlig drejede sig om modtagelsen og fordelingen af de våben, der via Sverige skulle gå til Danmark, om kommandoforholdene i Jylland, hvor der var opstået forskellige uoverensstemmelser mellem den af rådet udpegede chef for modstandsarbejdet, general Bennike, og ledelsen af styrkerne i region I. Der blev endvidere aftalt bedre og hurtigere forbindelsesveje til Frihedsrådet, grupperne, politikerne, alt måtte nu gøres klar til, at man så hurtigt, som det overhovedet var muligt, kunne komme i kontakt med hinanden. Ingen vidste det nøjagtige tidspunkt, da organisationen skulle udfolde sig i hele sin slagkraft, men man var klar over, at datoen nærmede sig med hastige skridt.

Svenske regeringsmyndigheder, der tidligere havde givet det danske arbejde god støtte, om end denne støtte var ydet mere i det skjulte, anerkendte nu på mange officielle måder Frihedsrådets repræsentanter i Sverige. Dette kom bl.a. til udtryk ved en officiel frokost, som udenrigsministeriet afholdt for de danske pressefolk, der var beskæftiget med den illegale nyhedstjeneste fra Danmark. Blot for et år siden ville

Frode Jakobsen (t.v.) forhandler med minister Th. Døssing under Døssings besøg i Stockholm febr. 1945.

dette have været helt utænkeligt. I alle kredse blev der ført forcerede forhandlinger af den ene og den anden art, og medens Christmas Møller på dette tidspunkt forhandlede med folketingsmand Aksel Møller, der som repræsentant for det konservative folkeparti var kommet til Sverige for at slutte forbindelsen med den tidligere partiformand, var minister Døssing og Frihedsrådets repræsentanter i Sverige værter ved en frokost, hvor bl.a. den engelske, den amerikanske, den norske og den danske minister i Stockholm var til stede. Mange af disse sammenkomster blev fortsat i de kommende døgn, hvor Christmas Møller og minister Døssing endnu var i Stockholm, og der blev bl.a. ved denne lejlighed etableret et nært forhold til den russiske legation, der nu ved Madame Kolloniays svigtende kræfter i det væsentlige blev ledet af den unge legationsråd og senere minister Tschernikowsky.

I de fortsatte bestræbelser for at forcere våbenindkøbene modtog Frihedsrådets repræsentanter i disse dage en gave fra den svenske industri på kr. 200.000. Pengene blev anvendt til indkøb af maskinpistoler, magasiner og ammunition, der hurtigst muligt blev pakket og

afskibet ad de kanaler, der forlængst var åbne.

Men fortsat lød kravet om endnu flere våben, og en kreds af privatpersoner, der ikke tidligere havde været i forbindelse med centralledelsen, havde allerede på dette tidspunkt ført visse forhandlinger med den svenske forsvarsstab om muligheden af at »trække« direkte fra den svenske armés depoter.

General Knudtzon, brigadens chef, hvis første opgave det var at udanne denne styrke til kampformation og foretage indkøb af våben til senere brug i Danmark, når værnene påny skulle stilles på benene, blev sat ind i de fornyede ønsker om våben til øjeblikkelig brug, og erklærede sig parat til at hjælpe, således at man måske kunne overtage partier fra brigadens overskud.

Der var ganske vist fra engelsk side lovet, at afkastningerne fra luften ville blive fremskyndet det mest mulige, men selv om disse leverancer befandt sig i en bemærkelsesværdig stigende kurve, var der intet, der garanterede, at vejret ville holde, således at villigheden til at hjælpe også kunne indfries.

Ifølge opgivelser hjemmefra var modstandsgrupperne indtil videre kun 50 pct. forsynet med våben, og det var derfor nødvendigt at fremkalde yderligere våbentransporter fra depoterne i Sverige. Med sanktionen hjemmefra ville generalen, der af de svenske myndigheder blev accepteret som den officielle instans i disse spørgsmål, være i stand til at forøge sine våbenindkøb samtidig med, at der blev taget af depoterne til øjeblikkelig brug. Den langvarige metalarbejderstrejke i Sverige greb imidlertid forstyrrende ind i fabrikernes virksomhed, og den eneste mulighed for at efterkomme kravene om at forøge gruppernes procentvise udrustning var derfor at hente våbnene der, hvor de fandtes, nemlig i den svenske hærs egne depoter. Det blev en kort overgang undersøgt, om der var mulighed for at hente større portioner i Finland, men da tilladelse i så fald skulle indhentes fra den allierede kontrolkommission, der bestemte om forholdene i Finland efter våbenstilstanden med Rusland, var det på forhånd givet, at det ville blive en langvarig og kompliceret historie at få noget sådant udvirket.

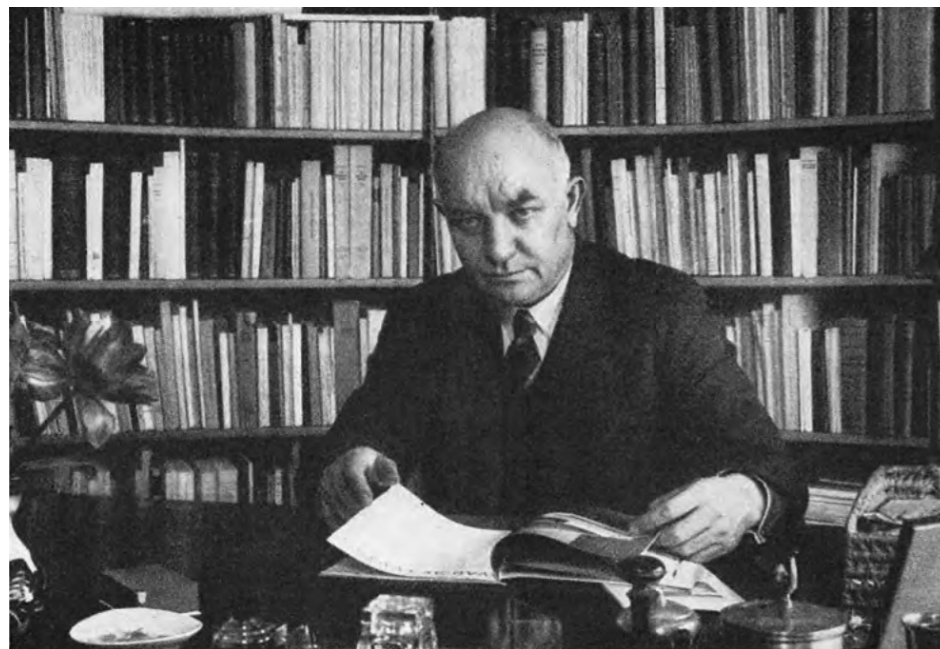
Vi besluttede os derfor til at foretage en henvendelse i sagen til forsvarsminister Sköld og chefen for forsvarsstaben generalmajor Ehrensvärd. Det drejede sig først og fremmest om maskinpistoler med tilhørende ammunition samt karabiner og håndgranater. Henvendel-

sen gav omgående resultat, og selv om tidspunktet var fremrykket, idet begivenhederne på fronterne meget let kunne distancere ekspeditionen af disse forsendelser, kunne man nu fra dette tidspunkt regne med at afsende våben og ammunition i det omfang, som den illegale bådtrafik var i stand til at magte. Forsvarsstabens officerer viste sagen en overordentlig interesse og nedlagde et stort personligt arbejde i forbindelse med danske kredse (først og fremmest direktør Viggo Bjerregård og ingeniør Finn Henriksen) for at fremskynde våbenleverancerne det mest mulige. Det lykkedes nogenlunde at holde trit med begivenhedernes udvikling, således at modstandsgrupperne ved tyskernes kapitulation var velforsynet med våben, såfremt det havde været nødvendigt at indlede den åbne kamp i en forudset kaossituation.

XI

Under de fortsatte forhandlinger med Frihedsrådets repræsentanter i London og Stockholm, der nu havde fået tilslutning af formanden for rådets kommandoudvalg Frode Jakobsen og medlem af Frihedsrådet Alfred Jensen, blev der nærmere forhandlet om det program, der

Per Albin Hansson (1885-1946) begyndte som handelsmand, men interesserede sig samtidig stærkt for sociale spørgsmål og var 1903 medstifter af Socialdemokratisk Ungdomsforbund, 1923-24 var han chefredaktør ved Social-Demokraten og 1926-32 ved Bladet Ny Tid i Göteborg. 1920 overtog han posten som forsvarsminister i Brantings regering, et hverv han med mellemrum beholdt indtil 1926. Som sådan gennemførte han militærordningen 1925 i Sanners ministerium. Siden juli 1932 - med en kortvarig afbrydelse fra juni 1936 til slutningen af s.å. har Per Albin Hansson varet statsministerposten indtil sin død i efteråret 1946.

skulle virkeliggøres ved samlingsregeringens tiltrædelse efter befrielsesdatoen. I december 1944 var der indledet forhandlinger mellem den tidligere statsminister Buhl og Frihedsrådet ud fra ønsket om at bevare den politiske kontinuitet, og man var blevet enige om en regering, ligeligt sammensat af repræsentanter fra de politiske partier og modstandsbevægelsen. Allerede på dette tidspunkt var der enighed om de væsentligste ændringer til den borgerlige strafferet med tilbagevirkende kraft fra 9. april til krigens ophør. Straffes skal: Personer, der har deltaget i forberedelserne til den 9. april, personer, der har hjulpet til gennemførelsen af den 9. april, personer, der har foretaget handlinger, hvorved danskere har mistet livet. Endvidere var man allerede på dette tidspunkt enige om forskellige konfiskationsregler og om erstatningsspørgsmål.

Det var nu fra alle sider både hjemme og ude blevet fastslået, at man anerkendte Frihedsrådet som landets ledelse i kampen mod Tyskland, indtil kongen frit kunne vælge regering. Det var endvidere blevet fastslået, at de kampgrupper, der var organiseret sideløbende med de organisationer, der beskæftigede sig med sabotage osv., skulle være kampgrupper og ikke kun grupper til opretholdelse af lov og orden. O-grupperne, det vil sige officersgrupperne, der talte mellem 16-1700 mand, gjorde tjeneste som instruktører for den hemmelige modstandsarmés ca. 35.000 mand. Disse modstandsgrupper var organiseret af den hjemlige bevægelses 4 hovedorganer, nemlig Ringen, Frit Danmark, Kommunisterne og Dansk Samling. Det var fastslået, at der var to kommandoveje, een via K-udvalget (Kommandoudvalget, som Frode Jakobsen var formand for) til modstandsgrupperne og een via SHAEF til modstandsgrupperne. Det blev aftalt, at SHAEF »såvidt muligt« skulle konferere med K-udvalget. Derimod var der ikke på nuværende tidspunkt en tredje kommandovej fra general Gørtz til officererne. Med andre ord Frihedsrådet var anerkendt som den øverste instans, og K-udvalget var rådets forsvarsdepartement.

I midten af marts måned var disse forhandlinger i Stockholm tilendebragt, og mødedeltagerne forsvandt i alle verdenshjørner til deres respektive poster. Der var i det store og hele enighed om det politiske program, og med de nye våbenmuligheder blev alle kræfter koncentreret om at være så vel rustet og så vel forberedt til de kommende begivenheder som muligt. Ved de fortsatte forhandlinger med den svenske

forsvarsminister og general Ehrensvärd tog første omgang af den nye forsyningstjeneste sigte på bevæbning af 10.000 mand, og da transportkapaciteten over vandet i denne tid blev væsentligt forbedret, således at man i gennemsnit kunne tage ca. 20 tons pr. uge, kunne vi regne med at få afviklet en væsentlig del af programmet endnu, inden det var for sent.

I den første halvdel af april blev der i samtlige ansvarlige kredse spekuleret meget intenst over forløbet af begivenhederne i de nærmeste uger. Væsentligt tilskyndet af admiral Holt, der var på orienteringsrejse i Sverige, udkastedes forskellige planer, hvis hovedsynspunkt var følgende: Inden der kan blive tale om hjælp til Sydnorge med planlagte afskibninger fra Göteborg, og inden engelske søstridskræfter for alvor kan forcere Kattegat, er det nødvendigt at rydde dette farvand for fjendtlige enheder. Dette førte logisk til den overvejelse, at Sjælland måske kunne blive porten til Nordens befrielse. At denne tankegang heller ikke var fremmed for den svenske militærledelse, konstaterede man ved samme lejlighed. Forskellige P.M.er blev affattet og videregivet til regeringen. Samtidig modtog vi fra Danmark en fælleshenvendelse fra politikerne og Frihedsrådet, der var enige om at opfordre Sverige til at forberede svensk hjælp i tilfælde af en kaossituation ved tyskernes sammenbrud. I denne anledning arrangeredes selskabelige sammenkomster med den svenske øverstkommanderende general Jung og med chefen for forsvarsstaben general Ehrensvärd og de respektive stabe. General Knudtzon og Frihedsrådets repræsentanter skiftedes til at være værter.

Om lørdagen den 14. april blev der i sagen fastsat et møde med den svenske statsminister Per Albin Hansson og udenrigsminister Günther. Mødet fandt sted i statsministeriet ved middagstid. Bortset fra det sædvanlige udvalg: Oberst Nordentoft, kommandørkaptajn Mørch, ingeniør Foss og jeg selv, havde vi anmodet kammerherre Kruse, legationsråd Torp-Pedersen og general Knudtzon om at være til Stede.

Kammerherre Kruse introducerede, hvorefter jeg oplæste det P.M., som vi havde udarbejdet. Det var strengt taget ikke meningen at tage nogen diskussion om sagen med det samme, men efter endt oplæsning spillede den svenske statsminister op til en samtale. Vi var på dette tidspunkt ubekendt med, at nordmændene i Stockholm dagen i forvejen havde foretaget en lignende henvendelse til den svenske rege-

Christian Günther (f. 1886) indledte sin diplomatiske karriere som sendemand i Buenos Aires 1931. 1937 hjemkaldtes han som kabinetssekretær, men allerede s.å. blev han udsendt til Oslo, hvor han forblev indtil udnævnelsen som udenrigsminister 1939.

«. Udenrigsminister Günther understøttede statsministerens synspunkter og mente, at såfremt man ingenting gjorde, ville den »modne pære falde fra træet 14 dage efter, at den tyske centralledelse havde svigtet«. Han mente endvidere, at når denne situation indtrådte, ville vestmagterne have tilstrækkelig med tropper inden for rækkevidde til

Per Edvin Sköld (f. 1891) indvalgte 1918 som socialdemokrat i 2. kammer og var 1931-32 rigsbankfuldmægtig. 1932 overtog han posten som landbrugsminister, 1936-38 handelsminister, hvorefter han udnævntes til forsvarsminister 1938.

ring, dog med langt videregående forslag. Vort andragende var affattet således, at den kun sigtede på en bestemt situation, og den havde endvidere til forudsætning, at alle parter hjemme var enige om, at noget sådant skulde ske. Den svenske statsminister erklærede for det første, at han fandt det uklogt, at man opfordrede Sverige til at træffe forberedelser, der direkte kunne foranledige tyskerne til at forlænge kampen, for det andet, at han ikke ønskede nogen intervention på et tidspunkt, hvor man endnu kunne tale om, »at Sverige gik med i kri-

gen«. Dette var i virkeligheden den mest positive udtalelse, idet den måske indeholdt, at selv om man sagde officielt nej, ville man i al stilhed alligevel træffe visse forberedelser.

Dette fik jeg senere bekræftet i en samtale, som jeg den 21. april havde med udenrigsminister Günther på dennes opfordring. Günther meddelte, at de oplysninger, der var ham tilgængelige, gik ud på, at me-

get store dele af tyske tropper i Danmark og Norge ikke ville kæmpe, når først centralledelsen i Tyskland havde svigtet. Det var endvidere hans indtryk, at de allierede ikke ville lade de danske og norske områder i stikken, selv om en kaossituation skulle opstå. Det var derfor efter hans mening uklogt at give tyskerne indtryk af, at svenske forberedelser var i gang, da disse muligvis ville foranledige desperate modaktioner; men, tilføjede han, man vil - trods alt, hvad der er sagt - sikkert kunne forstå, at tanken på ingen måde er den svenske regering fremmed, blot finder vi det ikke klogt på nuværende tidspunkt at forlægge divisionerne i opmarchområdet mod Danmark, da dette i sig selv ville avertere hensigterne. Det ville efter udenrigsministerens mening være bedre at tage den forsinkelse, der måske ville opstå i praksis frem for at træffe foranstaltninger, der helt og holdent kunne ødelægge planen.

Dette var den sidste nærmere kontakt, som Frihedsrådets repræsentanter i Sverige havde med regeringen i Stockholm. Som begivenhederne udviklede sig omkring den 5. maj, fik den svenske udenrigsminister medhold i sin profeti om, at de tyske tropper i Danmark og Norge ikke ville kæmpe, hverken organiseret eller i spredte formationer, når først hovedkvarteret i Tyskland var bukket under for sejrherrene.

XII

Mandag den 23. oktober 1944 traf jeg under illegalt ophold i København om aftenen i den indre by de socialdemokratiske politikere Buhl, Hedtoft og H. C. Hansen. Jeg havde Lejlighed til at give et indgående og udtømmende referat af samtaler og forhandlinger i London. Dette varede ca. 1 times tid, hvorefter vi gik over til de enkelte punkter på dagsordenen.

Politikerne forstod, at der ikke i øjeblikket kunne presses yderligere for Danmarks statut, og bifaldt synspunktet om, at det reelle naturligvis også var mere betydningsfuldt end det formelle. Man var klar over, at vor stilling var god, og at det kun kunne irritere, hvis man fortsat pressede for at opnå fuld allieret status.

Samtalen kom herefter ind på minister Døssings mission i Moskva, og Buhl omtalte det telegram, som kong Christian via ham for ca. 2 måneder siden havde sendt til minister Døssing, hvori kongen udtalte sin tilfredshed med hans mission »repræsenterende danske interesser«. Man havde brugt denne terminologi for så vidt muligt at anerkende

Døssing som dansk minister i Rusland, og man var skuffet over ikke at have fået svar på dette telegram. Jeg foreslog, at man ved første lejlighed kommunikerede en ny meddelelse, hvor de »legale politikere« i højere grad, end det var kommet til udtryk i det første telegram, allierede sig med modstandsbevægelsen og under een eller anden form anvendte betegnelsen »det kæmpende Danmark«, som var blevet det begreb, russerne i særlig grad opererede med.

I øvrigt benyttede jeg lejligheden til at sige, at det var mit indtryk, at man hos vestmagterne accepterede Buhl som arbejdsakse, medens det endnu var usikkert, hvilken stilling russerne ville indtage over for ham efter hans forskellige tidligere udtalelser, bl.a. antisabotage-talen. Jeg henviste her til referatet af den samtale, som Døssing havde ført med højtstående embedsmænd inden for det russiske udenrigskommissariat, en samtale, som ikke på dette tidspunkt var kendt for de pågældende politikere. Jeg tilføjede, at det naturligvis var ude-danskerne opgave at understøtte og opbygge regeringen Buhl, hvis man herhjemme var enige om, at det var Buhl, der skulle være landets første statsminister efter befrielsen. Vedrørende dette sidste punkt sagde Buhl, at han allerede havde kongens fuldmagt i lommen, og hvis kongen af en eller anden grund skulle forsvinde, ville udnævnelsen komme fra kronprinsen, og hvis kronprinsen skulle forsvinde, ville den komme fra prins Knud. På dette punkt var der klare aftaler, og der var derfor ingen grund til at realisere en tidligere fremsat plan om at skaffe den danske kronprins til Sverige.

Et af de punkter, der herefter blev diskuteret var udenrigsministerposten i den kommende regering. De tilstedeværende var meget interesseret i at høre, om minister Kaufmanns indsats og position i Amerika og sagde, at udviklingen i høj grad havde givet ham medhold i de synspunkter, han havde fremført, og de beslutninger, han havde taget. Man så derfor gerne, udtalte man på dette tidspunkt, at minister Kauffmann overtog udenrigsministerposten i den kommende samlingsregering. Ligeledes var man af den opfattelse, at der absolut ikke kunne dannes nogen regering uden om Christmas Møller. Samtalen faldt herefter på spørgsmålet om modstandsbevægelsens og kommunisternes deltagelse i regeringen. De tidligere betænkeligheder i den anledning var overvundet. Dernæst fortsatte samtalen i en indgående drøftelse af de proklamationer, der skulle udstedes af den første

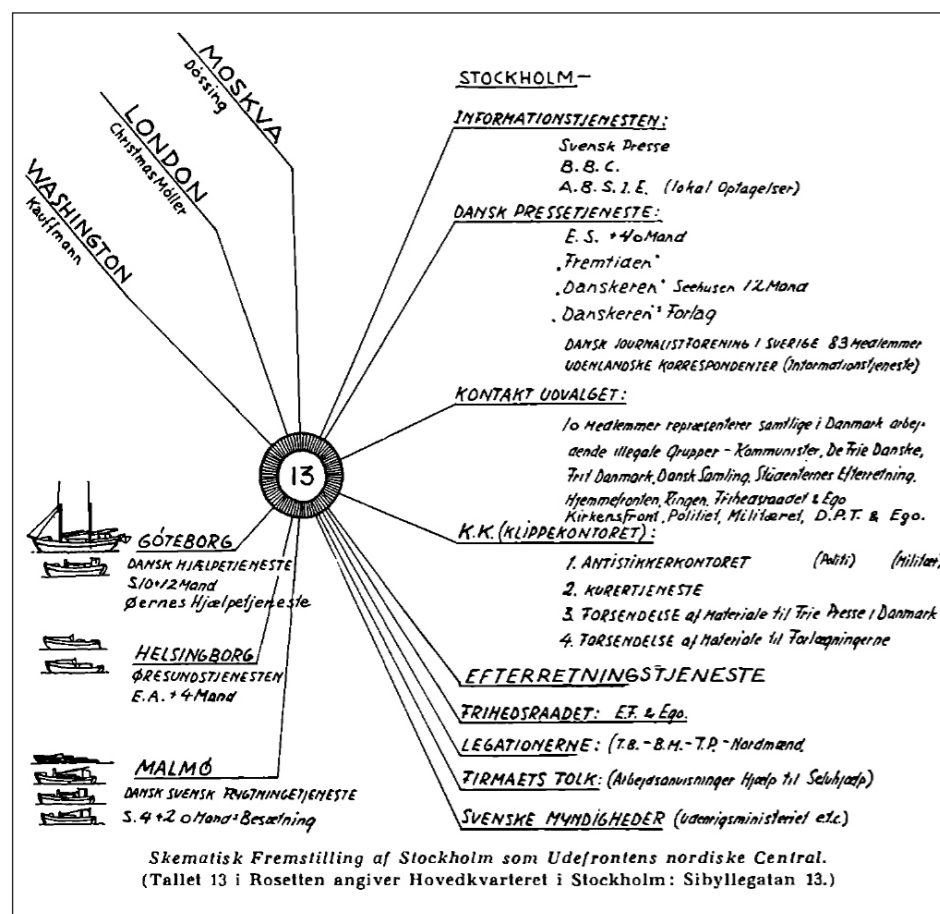
regering efter befrielsen, og synspunkter, der var fremført på London mødet, blev diskuteret. Man forstod fuldt ud, at sådanne erklæringer dels skulle have virkninger bagud og dels have virkninger i tiden fremover.

Jeg fortsatte med en nærmere redegørelse for minister Kauffmanns deltagelse i forhandlingerne i Hots Springs, Atlantic City og Bretton Woods. Ligeledes redegjorde jeg for planerne om »the military and technical mission«, der ved befrielsen ville blive udsendt fra London. Man tog dette til efterretning, men udtalte i øvrigt som sin overbevisning, at det danske forvaltningsapparat ville være intakt i den givne situation, og at der derfor næppe ville være nogen større vanskelig-

hed ved at træde i forbindelse med de allierede myndigheder. Man havde i den hensigt truffet adskillige forberedelser og givet fuldmagt til tillidsmændene landet over. Spørgsmålet om tilbagebetaling af de midler, der fra engelsk side var udlagt til finansiering af den danske modstand, blev herefter fremført, og man erklærede eenstemmigt, at tilbagebetalingen naturligvis var en selvfølge. Forhandlingen sluttede ved midnatstid efter en omtale af det danske arbejde i Sverige.

I de følgende dage blev lignende forhandlinger ført med konservative politikere, de militære organisationer og naturligvis Frihedsrådet.

Kort tid efter var jeg tilbage i Sverige og kunne aflægge rapport til de danske repræsentationer i de allierede hovedstæder.

De danske gesandtskaber

Af redaktør Ole Kiilerich

Efter at den tyske besættelse af Danmark på få timer var blevet fuldbyrdet, var det danske udenrigsministerium uden forbindelse med de fleste af sine gesandtskaber i udlandet. En begrænset og for tyskerne faktisk fuldstændig blotlagt kommunikation var dog endnu mulig med de danske gesandtskaber i akselandene og i de neutrale lande, som ikke stod i noget afgjort venskabsforhold til Storbritannien og Frankrig. At der under hele krigen tillige på en eller anden måde bevaredes en mulighed for indirekte at komme i forbindelse med praktisk taget alle de danske gesandtskaber verden over, formindskede ingeniunde den øjeblikkelige katastrofale virkning af besættelsen, som bestod i en

En repræsentant for uselvisk venskab »beskytter« det danske udenrigsministerium på Christiansborg.

total lammelse af den danske regerings udenrigspolitiske handlekraft.

Mens regeringen indadtil dog med nogen ret kunne påberåbe sig en relativ udstrakt handlefrihed umiddelbart efter besættelsen, var den udadtil komplet afskåret fra at foretage sig det mindste, som tyskerne ikke blot ikke vidste, men ikke tillige havde billiget. Det var måske ikke helt gået op hverken for den danske regering eller for befolkningen, i hvor høj grad de danske gesandtskaber i udlandet derved stilledes over for en uløselig opgave, når de forventedes at ville give udtryk for den neutralitet lige over for stormagtskrigen, som ikke des mindre stædigt fastholdtes i regeringens egne proklamationer og dannede udgangspunktet for den måde, hvorpå regeringen straks indrettede sig i forhold til besættelsesmagten.

Det var i øvrigt en neutralitet, som allerede forlængst havde mistet sin overbevisningskraft over for udlandet; men man var i København mærkeligt uvidende om eller ligegyldig over for det indtryk, som allerede inden besættelsen var så almindeligt i udlandet, og som havde placeret Danmark i det afhængighedsforhold af Tyskland, besættelsen fuldstændiggjorde. Det ulykkelige var, at man næppe i udlandet havde taget forsvarsmæssige og geografiske forhold i betragtning, men alene havde dannet sig sin opfattelse på grundlag af Sveriges og Norges større reservation over for Tyskland, og da i første række den omstændighed, at Danmark i åbenlys modsætning til de øvrige skandinaviske lande indgik den Ikke-Angrebstraktat med Tyskland, som var tilbudt af Adolf Hitler af grunde, der intet havde med de specielt tysk-nordiske relationer at gøre.

Danmark havde derfor ikke i udlandet den sympati at øse af, som ville have været nyttig, da det tyske overfald fik verdensopinionen, og ikke mindst offentligheden i De Forenede Stater til at befatte sig endnu mere med mulighederne for at stoppe dette militære gangstervælde. I de regeringskontorer, hvor man vidste noget bedre besked og fuldtud indså Danmarks ganske særligt udsatte stilling, og hvor de danske gesandter havde haft og stadig havde deres gang, var man ikke mere i stand til at se bort fra den opinion, hvis harme skulle give næring til det vældige krigsopbud, der var nødvendigt, hvis man skulle gøre sig håb om at slå det tyske naziregime. Kort sagt, det ville have været aldeles håbløst fortsat at nøjes med at henvise til den danske neutralitet, efter at Tyskland - i menigmands opfattelse - nu havde plukket en mo-

den frugt ned med et dask af en bajonet.

Dansk Neutralitet var brudt sammen, og dansk udenrigstjeneste var berøvet sine tilbageværende frie organer; Danmark havde en verdensopinion, om ikke imod sig, så dog på nippet til ligegyldigt at afskrive det danske rige som tysk vasalstat.

Det var op imod denne situation, at de danske gesandtskaber, som endnu kunne kalde sig frie, skulle handle og styrke den ret til selvstændighed, som de var overbevist om fyldte det danske folk.

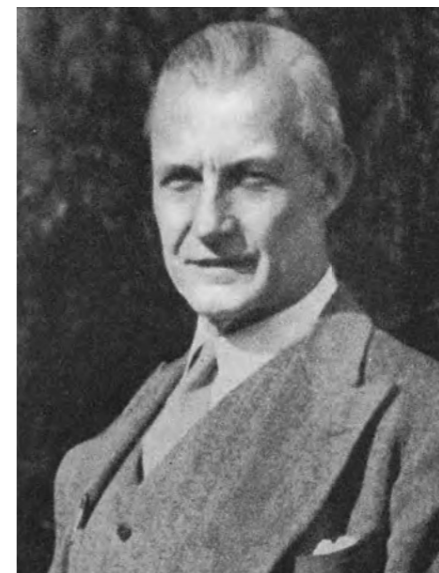
II

Den af de danske gesandter, som tog initiativet, og som takket være sine fortrinlige forbindelser, sin selvstændige personlighed og sin lige så velovervejede som beslutsomme aktion lagde de første sten til det danske riges genrejsning, var minister Henrik Kauffmann i Washington. Han har i en indberetning, som pudsigt nok senere blev afkrævet ham af Erik Scavenius, skildret udlandets, og altså særligt den amerikanske offentligheds syn på Danmark i følgende passager, som uheldigvis ikke blev kendt i Danmark af andre end hr. Scavenius:

»Sammen med de andre skandinaviske lande har Danmark, omend det ikke har haft den samme publicitet og popularitet som Sverige, i en årrække i amerikansk bevidsthed stået som et typisk eksempel på et velstyret ægte demokratisk samfund. Den faktor har mere end nogen anden været bestemmende for sympatien for vort land i De Forenede Stater.

Kendskabet til Danmark og til dansk politik er trods alt ringe og overfladisk, og Danmark ansås ofte som værende afhængig af Tyskland i langt højere grad end det i virkeligheden var tilfældet. - Joachim Joestens bog (amerikansk titel: »Rats in the Larder«), og dens påstande om, at Danmark havde givet op på

Henrik Kauffmann (jfr. I bd.) var under og efter besættelsen en fremragende repræsentant for sit land. Det gælder ikke alene hans virksomhed som gesandt i U.S.A., hvor han nød en agtelse, der var af overordentlig betydning for Danmark; men med lige så stor dygtighed deltog han i det internationale arbejde, der skulle forberede og fuldende freden. Han repræsenterede det ikke-scavenianske Danmark ved de Forenede Nationers Konferencer i Hot Springs 1943, i Atlantic City 1943 og i Bretton Woods 1944. Han var formand for den danske delegation ved stiftelsen af de Forenede Nationer i San Francisco 1945, ved FAO-konferencen i Quebec 1945 og ved UNRA-konferencen i Atlantic City 1946. Uanset udnævnelse 1945 til minister uden portefeuille i regeringen Buhl fortsatte han sin virksomhed i Washington. Ved FAO konferencen i København 1946 blev han valgt til konferencens præsident.

forhånd, fordi danskerne er et materialistisk folk, der ikke interesserer sig for sin uafhængighed og ikke vil bringe noget offer, hverken økonomisk eller militært, spillede en ikke ringe rolle i den sidstnævnte henseende. Denne bog har utvivlsomt hverken gavnet sympatien for eller tilliden til Danmark. De udsendte dementier skænkede man ringe opmærksomhed her i U.S.A., hvor bogen, som den eneste nyere bog på et verdenssprog om dansk politik, desværre er kommet til at stå som en slags håndbog i dette spørgsmål. Ved okkupationen optrykte den amerikanske presse uddrag, hvis forhåndsbeskrivelse af selve detaljerne i besættelsen i så høj grad stemmer med, hvad der faktisk skete, at det forlener hele bogen med alle dens urigtigheder med en ufejlbarlig autoritet, som det er vanskeligt at nedbryde.

Alt i alt kom landets besættelse formodentlig mindre uventet for de Forenede Stater, end for den danske befolkning. I månedsvis havde aviserne skrevet om chancerne for tysk besættelse af Tysklands neutrale nabolande. Men begivenhederne den 9. april i Danmark og Norge kom alligevel som et chok for den amerikanske offentlighed og vakte endda større harme i det amerikanske folk end det russiske angreb på Finland. Navnlig gjorde det dramatiske norske forsvar et stærkt indtryk i U.S.A., hvor kong Håkon opnåede stor popularitet.

Selvom jordbunden ikke var den bedste i U.S.A., for modtagelsen af efterretningerne om, at den danske regering havde givet efter uden modstand, tror jeg dog, at det er lykkedes i vide, og i al fald i de betydende kredse at opnå om ikke anerkendelse af den danske regerings holdning, så dog i al fald en vis forståelse for denne. Helt har dette dog ikke kunnet lykkes.

I velinformerede kredse - i første linje i State Department og iblandt amerikanske militære - var man ganske vist fuldt bekendt med, at Danmark ikke havde den mindste chance for i længere tid at kunne modstå et tysk angreb. At Danmark gav efter så godt som uden militær modstand over for det tyske ultimatum har dog, så stærk som animositeten nu engang er her i landet over for Tyskland, ikke kunnet undgå i nogen grad at skade sympatien for den danske nation.

Ikke een, men mange gange har jeg i dagene efter okkupationen måttet forklare, hvorfor danskerne i modsætning til f.eks. deres norske brødre ikke kæmpede; de uniformerede elever fra Skoleskibet »Dan-

mark« blev mødt med hånende tilråb, når de gik i land; i et bokse-referat hed det om en bokser: »Han lagde sig ned uden kamp som en dansker«.

Man har søgt forklaringen på, at Danmark kun traf lidet omfattende forsvarsforanstaltninger på et tidspunkt, hvor man her i landet stadig skrev om muligheden af tyske overfald på de små neutrale lande, i en intimidering fra tysk side og i en på forhånd taget beslutning om ikke at ville forsvare landet, når det kom til stykket. - Det har været noget vanskeligt at forklare her, at Danmark syntes så fuldstændig uforberedt, når den amerikanske presse dagen forinden havde lange telegrammer om den store skare tyske skibe, der sejlede op gennem bælteerne. Fra meget betydende hold har jeg flere gange måttet høre, at okkupationen næppe kom helt så uventet for alle i Danmark, som for den store befolkning, og selvom jeg selvsagt har gjort mit yderste for at bekæmpe slige rygter, bliver de desværre ved at holde sig. Man synes også her i U.S.A., at have ventet en betydelig kraftigere dansk protest imod okkupationen. Som jeg i sin tid telegraferede, har man imidlertid først og fremmest her i landet ikke fuldtud kunnet værdsætte de grunde, som bevægede den danske regering til at blive siddende efter 9. april; mange amerikanere har derhos fået det indtryk, at man i Danmark efter besættelsen ikke har ydet den passive modstand, som det trods alt ville have været muligt at yde, men lovlig hurtigt har søgt at tilpasse sig den nye tingenes tilstand, og derved har adskilt sig fra de andre besatte lande. Jeg er klar over, hvor letkøbt den slags opfattelser kan være, men det ville give et falsk billede af Amerikas syn og indstilling, hvis jeg ikke nævnte dem her. Når det drejer sig om et lille land som Danmark, der i disse bevægede tider ikke kan tiltrække sig en indgående interesse, vil de letkøbte opfattelser ofte blive de afgørende, og såfremt man i U.S.A. får indtryk af, at Danmark nogenlunde frivilligt samarbejder med det her så forhadte »Nazi-Tyskland«, vil den her, såvel hos den amerikanske regering som den amerikanske offentlighed, spirende følelse af, at den danske nation mangler ryggrad, ikke kunne undgå at fremkalde en reaktion, der i høj grad ville være skadelig for danske interesser og dansk »good-will« i U.S.A., og alvorligt ville true mulighederne for at bevare Grønland dansk.

Jeg mener i denne forbindelse at burde nævne, at regeringens re-

konstruktion i juli måned af State Department i almindelighed tages som udtryk for en voksende tilbøjelighed i Danmark til, udover hvad forholdene nødvendigvis kræver, positivt at arbejde i forståelse med Tyskland. Hr. udenrigsministerens tiltrædelseserklæring¹⁾ ... menes at vise dette«.

Den opfattelse, som altså gjorde sig gældende i Amerika, eksisterede også mange andre steder. Og den fandt udtryk også i regeringsdepartementer. Hvad hver enkelt gesandt fra Danmark herefter kunne udrette, afhang derfor af tre faktorer, den danske befolknings reaktion over for besættelsen, gesandten personlighed og indflydelse, samt endelig af opholdsregeringens indstilling over for Danmark og krigen.

Ikke alle gesandter var lige heldigt stillede. Mistilliden til Danmark var nogle steder ikke til at overvinde, eller gesandten savnede de nødvendige personlige forbindelser, som kunne hjælpe ham. Gesandten måtte så nøjes med en tilbagestrukken stilling og alene søge at undgå, at opholdslandets regering drog den i og for sig ikke unaturlige konsekvens af Danmarks ydmygende stilling som tysk opmarchbase, at hjemsende ham. Det var nemlig med håbet om, at Danmark igen engang blev frit og kunne optræde som en uafhængig stat, såre værdifuldt om gesandterne dog kunne blive på deres poster og bide deres time. Det lykkedes for dem alle i den frie verden, med en enkelt delvis undtagelse, idet gesandten i Argentina måtte nøjes med at varetage sin anden post som gesandt i Argentinas naboland Uruguay.

Man kan ikke just sige, at gesandternes hverv blev gjort dem let hjemmefra. Hvis udenrigsminister P. Munch var forblevet i regeringen, ville han formentlig aldrig have afskediget gesandterne eller blandet sig synderligt ind i deres dispositioner. Han havde jo nemlig ikke, som Erik Scavenius, der afløste ham, en determineret tyskvenlig udenrigspolitik, og han knyttede ikke forhåbninger af nogen art til en tysk sejr.

Povl Bang-Jensen. (f. 1909) blev student i 1927 og cand. jur. 1933. På studierejseri Geneve 1930, Tyskland og England 1933, Norge, England og Frankrig 1938, og U.S.A. 1939 forberedte han sin indtræden i diplomatiet. Han knyttedes i sept. 1939 som medarbejder til legationen i Washington og anmeldtes her i 1943 som legationsråd. Samtidig varetog han hvervet som midlertidig Chargé d’Affaires i Mexico City og mellemamerikanske stater.

1) Erik Scavenius’ erklæring af 8. juli 1940.

I stedet for en regering hjemme, der med haltende ben dog prøvede sig frem ad neutralitetens tornesti, fik gesandterne fra juli 1940 en dansk udenrigspolitik at bakse med, som af besættelsen tog den stik modsatte konsekvens af den, man havde kunnet vente i den del af verden, der hyldede de samme retsbegreber, som dem man i Danmark nu blev berøvet fod for fod, paragraf for paragraf.

Det er på denne baggrund man må bedømme de danske gesandtskabers virksomhed i de fem okkupationsår. En trist og for den danske udenrigstjeneste forhåbentlig lærerig periode. På en helt anden måde end normalt måtte man regne med folkenes følelser og de krav, som menigmand nu stillede til andre, mens han selv måtte ofre umådeligt i en krig, som han opfattede mindre som en strid om magt og territorier end som en kamp om idealerne og en menneskeværdig eksistens. Neutralitet var blevet et dødt begreb, foragtet af alle dem, der hver dag oplevede virkeligheden af Churchills ord om blod, sved og tårer. De højeste åndelige begreber var blevet forenklet og gjort til hvermandseje. Dem sloges man for, dem døde man for, og dem ville man skænke de overlevende, der var tilbage i Hitlers trælbundne Europa. Kunne nogen så forblive neutral? Det var i hvert fald ikke til at forklare i London, New York eller - siden i Moskva.

III

Danmarks gesandt i Washington minister Henrik Kauffmann var på rejse i sydøstamerika, da hans medarbejder, landsretssagfører Bang-Jensen telefonerede til ham, at København var blevet besat, og at tyske tropper rykkede op i Jylland. Han nåede et natog og rejste tilbage til Washington. Hvad han ville gøre, stod ham klart med det samme. Hans position var en sådan, at han turde regne med forståelse i det amerikanske udenrigsministerium og hos Amerikas præsident F. D. Roosevelt for det skridt, som han var parat til at tage med al den risiko, det indebar.

Han forklarede først den embedsmand i udenrigsministeriet, hvorunder bl.a. danske og grønlandske sager sorterede, og siden viceudenrigsministeren Sumner Welles, at den danske regering måtte betragtes som en fange i et bur, muligvis med en vis bevægelsesfrihed, men ude af stand til at handle suverænt på Danmarks vegne. Som kongen af Danmarks udsendte gesandt, repræsenterede han selv et frit Danmark, og anså det nu for nødvendigt at handle selvstændigt i Danmarks san-

de interesse.

Minister Kauffmann berørte tillige Grønlands problem, men da hr. Kauffmann senere også berørte det over for præsidenten, anså denne det for at være for tidligt at fremkomme med nogen erklæring om Amerikas forpligtelse til at beskytte Grønland mod tysk aggression. Amerika var jo endnu ikke i krig. Og dele af den amerikanske offentlighed erkendte end ikke, at U.S.A. var »short of war«, således som præsidenten og hans meningsfæller betragtede situationen.

Den amerikanske regering anerkendte hr. Kauffmanns stilling og accepterede helt hans vurdering af situationen i Danmark og lovede ham, at man ville betragte ham som repræsentant for det frie Danmark, der havde udsendt ham, og som skulle genopstå. De Forenede Stater opfattede nu Danmark som okkuperet zone, og ville holde okkupationsmagten, der var den virkelige herre indtil videre, ansvarlig for alt, hvad der blev foretaget. Selv om en dansk regeringshandling udadtil fremtrådte, som om den var foretaget af en fri regering, ville den ikke blive anerkendt som sådan, da man måtte regne med, at regeringen alligevel handlede under tvang, og hvis regeringen afskedigede minister Kauffmann og prøvede på at sende en ny gesandt til staterne, ville dette skridt ikke blive anerkendt af De Forenede Staters regering.

Minister Kauffmann var derefter den første uafhængige frie, danske gesandt og ville for alle de gesandtskaber, som sluttede sig til hans standpunkt, kunne blive leder af den eneste frie, danske udenrigspolitik. En tid lang måtte han, ihvorvel han fik sympatitilkendegivelser fra en lang række af sine kolleger, dog endnu stå ene. Men efter som tiden skred frem, blev kredsen af uafhængige frie, danske gesandtskaber større, og mens Danmark endnu befandt sig i Hitlers lænker, beredte minister Kauffmann, hans medarbejdere og hans kolleger vejen for Danmark til De Forenede Nationers forsam-

Sumner Welles (f. 1892), der siden 1933 havde virket i det amerikanske udenrigsministeriums tjeneste som viceudenrigsminister, udnævntes i maj 1937 til understatssekretær. Efter ordre fra Roosevelt foretog han i febr.-marts 1940 en rundrejse i Europa, hvor han besøgte Rom, Berlin, Paris og London, men hans diplomatiske aktion fik ikke praktisk betydning. Sumner Welles deltog ofte i vigtige politiske konferencer, bl.a. i den panamerikanske konference i Rio de Janeiro 1942. Sit syn på visse sydamerikanske staters aksevenlige politik fremsatte han flere gange skarpt og uforbeholdent i den amerikanske kongres. I august 1943 trådte han tilbage og efterfulgtes som understatssekretær af Stettinius.

ling i San Francisco, hvor den første delegation fra Danmark nåede at komme til stede efter krigens afslutning. En sejr var vundet af danske hjemme og danske ude.

For gesandtskabet i U.S.A. som for gesandtskabet i Storbritannien blev de danske skibe den første prøvesten. De var løbet ind til allierede og neutrale havne, og nu ville de allierede krigsførende have dem.

Minister Kauffmann fik nedsat en særlig skibsfartskomiteé med medlemmer, der repræsenterede de danske skibsejere og de allierede magter, som ivrigt ønskede at udnytte skibene i krigsforsynings tjeneste. Forhandlingerne blev temmelig langvarige. De danske forhandlere ønskede at bevare dispositionsretten blot med de begrænsninger, som krigsanstrengelserne gjorde naturlige. Skibene skulle selvfølgelig sejle for de allierede, men under dansk administration, og helst også under dansk flag. Det sidste kunne imidlertid slet ikke lade sig gøre af hensyn til forvekslinger med skibe, som fra Danmark kunne sendes ud som maskerede tyske blokadebrydere. Heller ikke administrationen af skibene, ville de allierede overlade til danske, private rederirepræsentanter, og spørgsmålet om en fri dansk diplomatisk repræsentation var endnu ikke blevet afgjort i Storbritannien. Det britiske ministerium for krigstransport besluttede derfor uden videre de danske skibe i engelske havne og lod dem sejle under britisk flag og britisk administration, men dog efterhånden med danske besætninger og danske kaptajner. De skibe, der lå i neutrale havne fik opfordring til at gå af sted til allieret havn for at yde en indsats i kampen mod Danmarks undertrykkere.

De skibe, som blev i amerikansk havn, er senere rekvisitioneret af den amerikanske regering. Både den britiske regering og den amerikanske lovede at tilbagelevere eller erstatte skibene og at betale leje af dem. De penge, som skibene sejlede ind, blev i Storbritannien tilbageholdt som et dansk tilgodehavende, med fradrag af de omkostninger, som løb på for den britiske administration af skibene og for deres besætningers sociale forsorgsordning. I U.S.A. stillede lovgivningen derimod ingen hindring for, at den danske gesandt kunne disponere over skibsindtægterne.

Et år efter Danmarks besættelse var tidspunktet kommet, da Grønlands skæbne kunne knyttes til det amerikanske fastland, så man kunne undgå, at tyskerne indrettede sig der og benyttede det som base, hvad de allerede havde gjort tilløb til.

Den berømte aftale mellem minister Kauffmann og præsident Roosevelt om beskyttelsen af Grønland og udleje af baser på Grønland til den amerikanske forsvarsmagt blev 9. april 1941 indgået og undertegnet i Washington, og fra København reagerede udenrigsminister Scavenius prompte med at hjemkalde gesandten; og da han nægtede at komme, blev han afskediget. Det brud, som minister Kauffmann havde forudset allerede i april 1940, var dermed kommet. Og en af dets få beklagelige virkninger blev, at tre medarbejdere, legationsråd Blechingberg og vicekonsulerne Tscheming og H. Møller meldte fra og erklærede, at de var nødt til at følge udenrigsministeriets ordre og forlade Washington for at begive sig hjem til Danmark. De kunne ikke have noget at gøre med den i unåde værende gesandt! De faste træk af en uafhængig og målbevidst dansk udenrigspolitik, og så bandbullen fra København, havde skræmt dem. Tyskland sejrede jo stadig i Europa, og hverken Rusland eller U.S.A, havde endnu gjort mine til at indtræde i krigen på Storbritanniens side. Ensomt hævdede kun det britiske imperium verdens vilje til at leve uafhængigt af Hitler. Og også Kauffmann var endnu ene på vagten for det frie Danmark.

IV

I Storbritannien havde det danske gesandtskab imidlertid ikke mødt den samme resoluthed hos regeringen, som gesandten i Washington havde fundet hos den amerikanske præsident og hans udenrigsministerium. Det var i foråret 1940 endnu Chamberlain, som ledede hans majestæts regering, og der gjorde sig da divergerende opfattelser gældende med hensyn til krigsførelsen og krigsmålene. Der var militære kredse, som nok ville have hilst en dansk proklamation mod Hitler med begejstring, men der var også kredse, der med støtte i finansverdenen betragtede det som klogt ikke at udelukke en kompromisfred med Tyskland på et eller andet tidspunkt, inden Storbritannien havde engageret sig for stærkt i den krig, som det ikke økonomisk eller militært havde forberedt med tilstrækkelig grundighed. Mellem de modstridende opfattelser og med en ikke uvæsentlig personlig sympati i det britiske udenrigsministerium havde den danske gesandt, grev Ed. Reventlow, foreløbig kunnet indtage en afventende holdning. Han havde i mange år været det danske udenrigsministeriums øverste embedsmand, og han var formodentlig den af de danske diplomater, som uden-

Eduard Reventlow. Først længe efter modtagelsen af Greve Reventlows telegram af 1. decbr. 1941, hvori han erklærede sig »frit stillet« over for den danske regering fik det danske folk officiel meddelelse om, hvad der var hændt. Det skete den 8. marts 1942. I meddelelsen hed det, at greve Reventlow var blevet tilbagekaldt straks efter modtagelsen af hans telegram, og at hans legationsråd Gustav Rasmussens forbliven i statstjenesten var umuliggjort, hvis de havde tiltrådt »Sammenslutningen af frie Danske i Storbritannien og Nordirland«. Den 24. marts gav udenrigsministeriet i en ny meddelelse offentligheden oplysning om, at denne tiltræden havde fundet sted, og det tilføjedes, at greve Eduard Reventlow, legationsråd Gustav Rasmussen og en række andre af udenrigsministeriets tjenestemænd i London den 20. marts havde fået deres afsked. »Spørgsmålet om yderligere konsekvenser er for samtlige de ovennævnte vedkommende forelagt justitsministeriet«. Naturligvis fandt deres genansættelse i statstjenesten sted efter befrielsen.

rigsminister P. Munch satte højest; selv nærede grev Reventlow tilpas tillid til dr. Munch, der jo endnu i tre måneder efter besættelsen forblev udenrigsminister i den danske regering.

Grev Reventlow lagde stor vægt på ikke at bringe udenrigsministeriet hjemme unødige vanskeligheder i det ulige og formodentlig dødsens farlige spil, som han antog, at det havde indledet over for tyskerne med det formål at bevare størst mulig uafhængighed for den danske Regering i de interne Administrationsanliggender. Så længe

regeringen hjemme forsøgte at opretholde denne stilling uden derved for meget at kompromittere sig i den britiske regerings øjne, ville grev Reventlow afholde sig fra at foretage handlinger, som måtte forudses at kunne føre til et brud mellem ham og regeringen hjemme.

Det skabte ganske vist mellem ham og Det Danske Råd, der var oprettet i London, visse misforståelser, og det blev også i danske kredse i Storbritannien udlagt som en alt for overdreven forsigtighed. Men det tjente utvivlsomt til at styrke regeringen hjemme, at greven i London holdt sig i ro. Det blev nemlig, med rette eller med urette, forstået sådan, at den britiske regering altså ikke rent ud fordømte den danske regerings forsøg på at lempe sig igennem med tyskerne. Grev Reventlow var jo højt anset, og da omsider bruddet kom i december 1941 virkede det meget stærkere i Danmark, end det ville have gjort straks.

Det var Antikomintern-Pagten, som fik grev Reventlow til at følge minister Kauffmann ud i de uafhængige frie gesandters front mod Tyskland. Denne pagt, som man hjemme i Danmark nok havde følt som en forargelse, men aldeles ikke havde tillagt så stor en betydning, som man i virkeligheden gjorde ude i verden, ikke just på grund af dens indhold, men des mere dens ånd. I den frie verden blev Antikomintern-Pagten anset for værre end den 9. aprils kapitulation. Pagten opfattedes nemlig som en demonstrativ håndsrækning til Adolf Hit-

ler, og i norske kredse i Storbritannien var man endda både rystet og opbragt. Britiske politiske kredse så næsten lige så alvorligt på dette udtryk for en tyskinspireret dansk regeringshandling, der var værre end afbrydelsen i juli 1941 af den diplomatiske forbindelse med Sovjetrusland efter Hitlers lumpne overfald.

Denne omstændighed havde den danske Chargé d'Affaires i Teheran, kammerjunker A. C. Fensmark, dog anset for et så alvorligt brud på den formelle danske neutralitet, at han, der siden den 9. april 1940 havde forbeholdt sig sin stilling, nu meddelte, at han helt afbrød forbindelsen med regeringen i København og erklærede sig som repræsentant for et frit og uafhængigt Danmark, hvorved han altså stillede sig på linie med minister Kauffmann i Washington. Dette skete, uden at den danske Chargé d'Affaires opnåede fuld sikkerhed for anerkendelse hos opholdslandets regering, der måtte betegnes som aksevenlig. Først to år senere blev der givet et mundtligt tilsagn fra den iranske regering. I øvrigt udvidedes på de allieredes tilskyndelse gesandtskabets myndighedsområde til - udover Iran og Irak - også at omfatte Syrien og Libanon, Ægypten og Belgisk Congo.

Grev Reventlows brud med den danske regering indtraf mandag den 1. december 1941 og fandt sit officielle udtryk i form af et telegram til regeringen i København, der havde følgende ordlyd:

»Jeg beder om at måtte bringe nedenstående til den danske regerings kundskab:

Den danske regerings tiltræden af Antikomintern-Pagten er efter min overbevisning egnet til i høj grad at skade Danmarks anseelse i Storbritannien og til at udsætte det hævdvundne forhold mellem Danmark og det britiske rige for fare.

Ved i sin tid at modtage udnævnelse som hs. majestæt kongens gesandt i London påtog jeg mig pligt til i overensstemmelse med forudsætningerne for min udnævnelse at virke for en styrkelse af det varme venskab mellem Danmark og Storbritannien.

En værdig og effektiv udførelse af denne embedspligt kan efter den danske regerings tiltrædelse af Antikomintern-Pagten ikke forenes med en fortsættelse af den nu bestående tilstand, og jeg anser det derfor for nødvendigt at meddele, at jeg ikke kan modtage ordrer fra udenrigsministeriet, men må betragte mig som frit stillet til at forholde

mig i overensstemmelse med forudsætningerne for min ansættelse.

Jeg vil i dyb undersåtlig troskab over for hs. majestæt bestræbe mig for at opretholde et frit Danmarks diplomatiske forbindelse med den britiske regering og at varetage danske interesser i det britiske rige.

Jeg beder om, at indholdet af dette telegram uopholdeligt må blive forelagt hs. majestæt kongen.

(sign.) Reventlow«.

Samtlige gesandtskabets medarbejdere fulgte ham og erklærede sig indforståede med den beslutning, han havde taget. Og den danske generalkonsul i Montreal i Canada, Georg Holler, meddelte udenrigsministeriet i København, at han tiltrådte grev Reventlows beslutning og frigjorde sig fra afhængigheden af udenrigsministeriet i København.

Antikomintern-Pagten fremkaldte i det hele taget stærkt røre i alle danske kolonier i den frie verden og i de fleste danske gesandtskaber. Hvor vidt disse sidste kunne foretage et brud med København og slutte sig til kredsen af de frie danske gesandtskaber, som stadig voksede, afhang imidlertid ikke alene af deres egen overbevisning om, at et sådant skridt var rigtigt, men også af, om de kunde få opholdslandets regering til at bifalde dette synspunkt. Var det ikke tilfældet, måtte de nemlig overveje, om de skulle nedlægge deres embedspost og rejse deres vej,

eller om de skulle blive af hensyn til de danske interesser, der var at varetage, eller som sandsynligvis i hvert fald på et eller andet senere tidspunkt, men inden normal forbindelse igen kunne etableres med et for tyskerne befriet Danmark, ville melde sig. Den danske gesandt i Argentina, Fin Lund, stod i dette dilemma. Han sluttede sig til grev Reventlows standpunkt med hensyn til gesandternes stilling efter Antikomintern-Pagtens underskrivelse, ligesom han allerede tidligere havde erklæret sig indforstået med minister Kauffmanns hold-

Fin Lund (f. 1884) studerede nationaløkonomi og finansvæsen i udlandet og gik 1908 i udenrigsministeriets tjeneste (Hamburg, Paris). I 1911-14 var han direktør for Den dansk-vestindiske Nationalbank St. Thomas, 1916-21 for The National City Bank of New York. Atter trådte han ind i udenrigstjenesten og blev 1931 Chargé d'Affaires i Mexico (m.fl. stater), hvor han udnævntes til Gesandt i 1939. I 1939 forflyttedes han som gesandt til Argentina, Uruguay og Chile, og denne post beklædte han, til han afskediges den 24. decbr. 1941.

ning efter besættelsen af Danmark. Argentinas regering var imidlertid aksevelig og billigede derfor ikke, at en dansk gesandt bragte sig i uoverensstemmelse med den danske regering, som Argentinas regering stadig anerkendte. Da minister Lunds medarbejder, konsul Carbel, så erklærede sig villig til på de betingelser at fungere som Chargé d'Affaires, akcepterede Argentinas regering ham som den danske regerings repræsentant, og minister Fin Lund måtte tage til Uruguay, hvor han ikke havde vanskeligheder med at opnå regeringens anerkendelse som uafhængig, fri dansk gesandt. Uruguay var jo som bekendt meget pro-allieret.

Laurits Bolt Bolt-Jørgensen.

V

Ved nytårstid 1942 omfattede de frie, danske gesandtskaber foruden Washington og London, tillige gesandtskaberne i Teheran, Mexico og Montevideo. Gesandtskaberne i de af Tyskland erobrede lande, Norge, Holland, Belgien og Grækenland var nedlagt. I Frankrig havde gesandtskabet måttet følge Petain til Vichy, men gesandten var rejst hjem, og den danske legation førte en skyggetilværelse. Et nyt gesandtskab blev oprettet i Ungarn, og den tidligere gesandt i Moskva, kaptajn Bolt-Jørgensen, var udnævnt til gesandt ved den ungarske Stefanskone. Han havde i øvrigt, allerede i 1940, som den

J. C. W. Kruse.

eneste af de danske gesandter sendt en protest til minister Kauffmann, hvori han erklærede: »Jeg er komplet uenig i Deres handling, som er i modstrid med danske interesser!« Da Erik Scavenius i 1941 afbrød den diplomatiske forbindelse med Rusland, blev Bolt-Jørgensen hjemkaldt, og selvom han havde villet blive i Moskva dengang, var det ikke muligt, fordi den russiske regering nærede mistillid til ham og antog ham for at være tyskvenlig. Han havde tidligere været legationsråd i Berlin og nærede utvivlsomt stor beundring for den tyske hær.

Han blev interneret i Moskva og derefter hjemsendt.

I de neutrale lande var de danske gesandters forhold til de allierede gesandtskaber de fleste steder venskabeligt. Og til gengæld opretholdtes der en stærk reservation over for aksens gesandtskaber de samme steder. En undtagelse gjaldt for gesandten i Helsingfors, som opfattede de dansk-tyske forbindelser mere efter gotiske end danske bogstaver. Hans medarbejder, legationssekretær Moltke-Huitfeldt, søgte at fastholde forbindelserne til de allierede legationer og måtte til sidst bryde med gesandten, kammerherre Lerche, i en officiel erklæring, og han modtog i 1944 en opfordring fra minister Kauffmann om at begive sig til Washington for at tage del i legationens arbejde dér, som var svulmet op, ikke mindst på grund af minister Kauffmanns deltagelse i det internationale arbejde, der af de allierede blev iværksat for at forberede fredens genrejningsarbejde.

Otto Wadsted (f. 1881) blev student 1898, cand. jur. 1904 og tiltrådte to år senere tjeneste i udenrigsministeriet. I årenes løb virkede han i New York, Berlin, Buenos Aires, San Francisco og New Zealand, til han i 1919 blev Chargé d'Affaires i Buenos Aires og 1921 gesandt s.st. (fra 1923 tillige akkrediteret i Montevideo). I 1925 vendte han tilbage til udenrigsministeriet, men sendtes 1930 som gesandt til Washington og 1939 til Rom (1940-41 tillige akkrediteret i Budapest).

Den danske gesandt i Sverige, kammerherre Kruse, befandt sig i en ubehagelig stilling. Hans loyalitet mod den danske regering, den svenske regerings endnu af Tyskland helt paralyserede neutralitetskurs, og endelig hans egen forsigtighed tilsagde ham at bevare relationerne til København i orden og ikke at befatte sig med den virksomhed, der med Washington som udgangspunkt udfoldedes af de frie, danske Gesandtskaber, endsige med Modstandsbevægelsen, som han bedømte ud fra den

danske regerings holdning over for den. Han ekspederede mange meddelelser udefra til København, men han lod dem så at sige gå uåbnede forbi sin dør. Først den 29. august 1943 skabte en forandring heri, og til gengæld udfoldedes der efter den tid en enorm virksomhed af det danske gesandtskab i Sverige, som bl.a. fik hele den danske flygtningeadministration, uddannelsen af brigaden og våbentransporterne til Danmark at sysle med.

I akselandene havde gesandtskaberne en yderst delikat opgave. I Italien skete der dog ikke noget.

Nogle handelsforhandlinger førtes nu og da, men ellers indrettede man sig på at se tiden an; og da Mussolini blev styrtet i 1943 syntes gesandten, minister Wadsted, at have ventet så længe, at han nu måtte gøre noget, og så tog han med tyskerne nordpå! Resten er tavshed!

I Japan sad minister Lars Tillitse, som blev en ven af den amerikanske ambassadør Joseph Grew, og som med stor takt manøvrerede mellem akserepræsentanterne og de allierede legationer, uden at nogen kunne være i tvivl om, hvor hans sympatier lå.

Endelig var der gesandtskabet i Tyskland. Det havde vel nok den vanskeligste mission af samtlige danske gesandtskaber. Det var på een gang et redskab i den scavenianske tilpasningspolitik og en skanse for dansk suverænitetets beskedne rester. Af flere af legationspersonalet udfoldedes der fra tid til anden en livlig efterret-

Flemming Lerche (f. 1878) blev cand. jur. 1904. I udenrigsministeriet fik han ansættelse som assistent 1905, avancerede til fuldmægtig og ekspeditionssekretær 1908 og til kontorchef 1910. Derpå tiltrådte han 1913 stillingen som Chargé d'Affaires i Wien, blev s.st. ministerresident med titel af gesandt 1919 og akkrediteredes fra 1921 tillige i Budapest. Dette år forflyttedes han imidlertid til Helsingfors som overordentlig gesandt og befuldmægtiget minister. I 1922-40 var han tillige akkrediteret i Reval og i 1926-40 i Kowno og Riga.

Lars Tillitse (f. 1891) blev cand. jur. 1916 og fik ansættelse i udenrigsministeriet 1919, hvor han udnævntes til fuldmægtig 1921. Efter i 1922 at have været legationssekretær i Bern, vendte han tilbage til ministeriet, men gik i 1924 til Peking som legationssekretær og konstitueredes 1929-30 som generalkonsul i Shanghai. Endnu en gang vendte han tilbage til udenrigsministeriet, før han 1933 blev legationssekretær i Stockholm, 1935 legationsråd i London og 1939 overordentlig gesandt og befuldmægtiget minister i Tokyo, i 1942 tillige i Hsing King, Manchukuo.

Otto Carl Mohr (jfr. I bd.). På grund af krigens lykkelige gang var Hitler ved nytårstid lovlig forhindret i at modtage det diplomatiske korps til kur. Her er den danske gesandt 2. jan. 1945 oppe i præsidualkancelliet for dog at indskrive sit navn i den fremlagte bog - hvis »der Führer« ellers får et ledigt øjeblik til at kigge i den.

ningsvirksomhed, som en dag kostede marineattachéen, kommandør Kjølens, tyskernes gunst. Han blev udvist - formelt - fordi han havde omgåedes amerikanerne i Berlin for intimt, i virkeligheden, fordi han havde opsporet tyske militære hemmeligheder og viderebefordret dem til sin regering.

Da Tyskerne begyndte at deportere danske til Tyskland fik gesandtskabet den mission at følge deres skæbne, og nogle af dets fortrolige indberetninger, som faldt i modstandsbevægelsens hænder i København, tjente til at afsløre tyskernes bestialitet mod danske fanger. Der er ikke tvivl om, at gesandtskabet i Berlin bestræbte sig af yderste evne for at dæmme op for tyskernes pressioener over for Danmark, og fra legationen udfoldedes der en ikke ringe aktivitet for at beskytte og hjælpe danske borgere. Til gengæld var generalkonsulatet i Hamborg, der varetoges af generalkonsul Marius Yde, et sort kapitel, som efter befrielsen endte i en dansk tjenestemandret.

VI

Mellem gesandtskaberne udveksledes der til stadighed visse meddelelser, og der bestod en i henseende til de krigsmæssige tilstande, i verden forbavsende god forbindelse. Den formidledes naturligvis over gesandtskaberne i de neutrale lande. Særlig minister Boeck i Lissabon og hans medarbejdere udviste stor opfindsomhed og megen hjælp-somhed. De var enige med minister Kauffmann, men måtte på grund af de lokale forhold bevare en vis forsigtighed. Deres mulighed for at gøre kollegerne tjenester ville i modsat fald være blevet helt forskertset. Og et forslag fra gesandten i Madrid om at koordinere arbejdet med at skabe et slags »gesandternes råd« uden for Danmark, måtte, så velment det end var, og så nyttigt det måske kunne have været for dem, der befandt sig ude i periferien, opgives omtrent med det

Marinus L. Yde (f. 1879) gik den ikke ualmindelige vej fra typograf til journalist, arbejdede ved blade af meget forskellig kulør, slog sig i 1909-12 ned i London som korrespondent og trådte 1916 i statens tjeneste som pressekonsulent for året efter at komme til al lede Udenrigsministeriets Pressebureau. I 1921 udnævntes han til generalkonsul i Hamburg, hvor han tog initiativet til oprettelsen af »Stift Rosenborg«. Under krigen fik han 1940 titel af gesandt og beordredes til delvis tjeneste i udenrigsministeriet. Hans holdning i besættelsesårene har imidlertid været genstand for alvorlig kritik, og gav anledning til en undersøgelse for tjenestemandsdømstolen, som på det tidspunkt, da dette går i trykken, endnu ikke var afsluttet.

samme. Det ville let have kunnet fremkalde komplikationer af uover-skuelig rækkevidde.

Fra København forsøgte man, til fortrydelse for de mest udsatte legationer, at knytte en tættere forbindelse, og da afdelingschef, senere direktør, Hvass under rejser til legationer, som man kunne komme i forbindelse med, udtalte sin ængstelse med hensyn til forbindelsen med Kauffmann, og ikke selv under nogen omstændigheder ville etablere kontakt med Washington-legationen, førte det københavnske forsøg ikke til noget resultat. Men hr. Hvass fik lejlighed til mundtligt at oplyse om forholdene i København og om situationen i udenrigsministeriet, hvilket ikke ville have været muligt skriftligt.

Større betydning havde hans rejser i Tyskland, hvor han fik mulighed for at udvirke nogle små lettelser for koncentrationslejr fangerne fra Danmark. Således fik Røde Kors-pakker lov til at gå igennem, og en del fanger, som ikke var sigtet for noget, blev der givet løfte om frigivelse. Nogle kom også snart hjem, men de fleste måtte alligevel vente på greve Folke Bernadottes aktion og de svenske konvojer.

Et Kapitel for sig, men ikke noget ubetydeligt, var bestræbelserne for igen at etablere en forbindelse med Moskva. Den diplomatiske forbindelse var jo blevet afbrudt i 1941, og indstillingen i Rusland over for Danmark var ugunstig for os. Den danske Chargé d'Affaires i Teheran,

Frantz Boeck (f. 1881) blev student 1899 og cand. jur. 1905. Efter at have virket bl.a. som sekretær i landbrugsministeriet 1908, tiltrådte han 1920 som fuldmægtig i udenrigsministeriet, hvor han blev kontorchef året efter og chef for administrationskontoret 1922-26. I 1926-30 var han 1. legationssekretær i Paris, gik sidstnævnte år til Rio de Janeiro som Chargé d'Affaires og blev overordentlig gesandt og befuldmægtiget minister s.st. 1932. Herfra flyttedes han i samme egenskab til Madrid og Lissabon 1935 og til Lissabon 1941.

hr. Fensmark, opnåede imidlertid, efter at han helt havde afbrudt forbindelsen med København og i stedet optaget den med minister Kauffmann, lejlighed til et par samtaler med den russiske udenrigsminister Molotov, som passerede forbi Teheran på flyverejserne til og fra Rusland. Hr. Molotov lod interesseret i hr. Fensmarks forslag om, at han ville komme til Moskva for at genoptage den diplomatiske forbindelse mellem Rusland og et frit Danmark repræsenteret ved en fri, dansk bevægelse og de frie, danske gesandtskaber. Hovedsagen

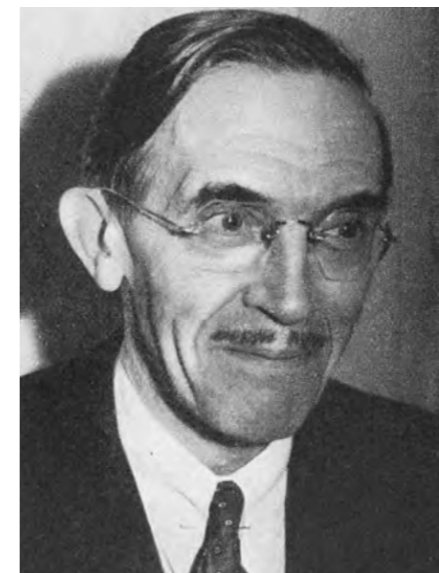
var, at han repræsenterede den danske modstandsbevægelse. Forslaget forelagdes minister Kauffmann og grev Reventlow, men vanskeligheder viste sig for at tilfredsstille russernes krav om en formel fuldmagt. Hvilke akkreditiver skulle den danske Chargé d'Affaires medbringe til Moskva? Da russerne blev klare over, at der ingen nationalkomité eller lign, fandtes, som kunne forpligte den samlede frie danske bevægelse, gik forhandlingerne om en formel repræsentation i stå. I praksis kom der dog til at bestå en vis kontakt, idet den norske gesandt i Moskva, og senere den islandske gesandt, var uofficielle mellemmand mellem den russiske regering og de frie danske gesandtskaber. En regulering af forholdet mellem Danmark og Rusland blev også forsøgt af flere europæiske statsmænd, særligt af den tsekoslovakiske præsident Ed. Benes, uden at det dog førte til noget definitivt resultat. Men det tjente dog sammen med de bestræbelser, som Christmas Møller med held udfoldede i London og andre repræsentanter for den danske modstandsbevægelse i Stockholm, for at opnå kontakt med den russiske regering til at oplyse russerne om den danske modstandsbevægelses omfang og virksomhed og om det danske folks venskabelige følelser for det russiske folk. Også den tidligere danske gesandt i Warszawa, Peter Skov, som havde forladt udenrigstjenesten i protest mod Erik Scavenius's handlinger, opnåede i Stockholm en vis kontakt med det russiske udenrigsministerium. Det var dog først, da russerne selv fik direkte forbindelse med Frihedsrådet i København, at de formelle vanskeligheder blev fejlet til side, og den russiske regering erklærede sig parat til at modtage det kæmpende Danmarks repræsentant, minister Thomas Døssing. Han rejste i 1944 over London, Ægypten og Persien til Kaukasus og videre til Moskva, hvor han blev modtaget meget hjerteligt af den russiske regering.

VII

A. E. C. C. Fensmark (f. 1890) blev student 1908, gik året efter ind i hæren, var som premierløjtnant attachéret de franske besættelsestropper i Sønderjylland 1920 og udnævntes året efter til kaptajn. Allerede i 1919 var han indtrådt i udenrigstjenesten, 1923-25 virkede han som vicekonsul i New York, 1925-28 som legationssekretær i Rio de Janeiro og 1928-30 havde han den samme stilling i Paris og Lissabon. Chargé d'Affaires a.i. i Istanbul 1933, i Athen og Ankara 1937-39. 1939 blev han legationsråd og Chargé d'Affaires i Bagdad og Teheran og afskedigedes den 20. nov. 1941 fra denne stilling.

Caspar H. W. Hasselriis (f. 1881) uddannedes som købmand og udvandrede 1906 til U.S.A., hvor hans navn hurtigt blev kendt, dels p.gr.a. hans store arbejde som sekretær i (senere formand for) Dansk-Amerikansk Selskab, dels som medlem af den amerikanske Rebildkomité og som sekretær i Rebild Park-kommissionen. I talrige dansk-amerikanske udvalg og foreninger spillede han en fremtrædende rolle, og under krigen gjorde han et lige så omfattende som dygtigt og uselvsk arbejde for at sprede kundskab i U.S.A. til vore hjemlige forhold og fastholde U.S.A.'s sympati for vort folk. Foruden en række mindre skrifter om Danmark under besættelsen var han leder af American Friends of Danish Freedom and Democracy (1940) og Friends of Denmark's Informationstjeneste (1942), han sad i bestyrelsen for National America Denmark Association (1940) og var formand for dennes danske Flygtningefond (1941). Ligeledes gjorde han en betydelig indsats i United Nations Information Board (1942-46). Takket være denne aldrig svigtende trang til at tjene sit gamle lands interesser, hvor dette kunne ske, blev han 1946 konsulent for Danish Information Service i New York.

Den 29. august gav luft både hjemme og ude. Danmark blev forsidestof i alverdens aviser, ja, selv i akselandenes. Og i den frie verden var det betydeligt lettere at vinde lydhørhed for Danmarks sag, end det før havde været. Næsten al skepsis forsvandt og afløstes af beundring. Samtidig sank jo Tysklands stjerne med stor fart mod horisonten, og ingen tvivlede nu mere om, at Tyskland ville blive slået. De forsigtige kom derfor frem af deres smuthuller, og de dristige modtog omsider den hjælp, som de tidligere forgæves havde bedt om.

I Washington og London svulmede arbejdet i legationerne enormt op. Minister Kauffmann havde hele Grønlands-administrationen under sig, og han havde opbygget en fortrinlig informationstjeneste, der lededes af hans presseattaché, hr. Hasselriis. Han deltog selv i adskillige internationale konferencer om arbejdsspørgsmål, om levnedsmiddelforsyningen efter krigen - og Danmark betragtedes som et af Europas få løfterige produktionslande. Desuden var minister Kauffmann, der allerede i januar 1942 havde tilsluttet sig det atlantiske frihedsbrev og de Forenede Nationers solidaritetserklæring - på et frit Danmarks vegne indbudt til de forberedende drøftelser om den ny verdensorganisations rammer. Ved disse og andre konferencer fik han god hjælp af sine egne medarbejdere og af London legationens medarbejdere, hvoriblandt i første række af den danske landbrugsattaché P. A. Moltesen, af de danske sømænds tillidsmand Børge Møller, Newcastle, og af frk. Gabriele Rohde, der døde i Danmark i 1946.

Endelig tilrettelagdes i det omfang, det var muligt, også Danmarks deltagelse efter krigen i verdenshandelen, og skibsfartens saldo opgjordes.

I London havde legationen foruden de løbende forretninger fået mange administrative opgaver i forbindelse med søfolkenes ophold i Storbritannien, og rekrutteringen af danske frivillige lagde nu, foruden på Det Danske Råd,

også beslag på arbejdskraft i legationen, ligesom endelig en dansk militær mission hos den allierede overkommando blev oprettet under legationens ledelse med legationsråden, Gustav Rasmussen, som chef. Medlemmerne af missionen hentedes til dels fra Sverige mellem de danske dér, og bud gik også til folk hjemme om at komme illegalt over for at stille deres evner til rådighed. Forhandlinger om fremtidige køb i England tilrettelagdes af den danske legation, og Færøerne, der var besat af britiske tropper, gav ligeledes legationen noget arbejde, idet færingerne handelsaftaler med det britiske rige for en del forvaltedes af gesandtskabet.

I sommeren 1943 foretog grev Reventlow en rejse til Færøerne, men forhindredes af sygdom i at fuldføre den mission, som han intuitivt havde følt det værdifuldt at udføre, og som ville have medført en rundrejse til de fleste større bygder. Både Færøernes anliggender og Islands-spørgsmålet lå ham stærkt på sinde. Og i sommeren 1944 fik han etableret et møde i London mellem minister Kauffmann, den danske gesandt i Island, Fr. le Sage de Fontenay, og ham selv. Det var umiddelbart før invasionen, som derefter forhindrede selv diplomater i at forlade Storbritannien, og den danske gesandt i Reykjavik nåede ikke tilbage til de begivenheder, som fuldbyrdede Islands skilsmisse fra Danmark og den islandske republiks proklamation.

Efter at det danske gesandtskab i Reykjavik havde formidlet kongen af Danmarks budskab til det islandske folk i maj 1944, og afstemningen derefter med en overvældende majoritet havde givet den islandske regering og Altinget medhold i at opsigte unionen og proklamere republikken, søgte den danske repræsentation i forståelse med minister Kauffmann og grev Reventlow at skabe endnu en sidste mulighed for at afbøde den uheldige virkning af den ensidige ophævelse af kongefællesskabet mellem Island og Danmark midt under verdenskrigen. I en note, som aldrig blev of-

Per Algot Moltesen (f. 1900) blev student 1918 og lærte derefter i to år landvæsen, hvorpå han tog eksamen som landbrugskandidat 1923. Det følgende år levede han som planter i Federated-Malay States, blev så lærer på Næsgård Agerbrugsskole i 1925-26, var forvalter og inspektør 1926-28 og trådte sidstnævnte år til som sekretær i Landbrugsrådet, hvor han udnævntes til fuldmægtig 1933 og var kontorchef 1935-39. I 1940 gik han til London som dansk statskonsulent i landbrug.

fentliggjort hverken i Danmark eller Island, henstilledes det, at Island ved opnåelse af officiel anerkendelse hos udlandet af den nye islandske republik ville følge den samme procedure, som Norge benyttede ved unionsopløsningen med Sverige i 1905.

Hvis Island havde imødekommet denne henstilling, ville det have betydet, at Island, ligesom Norge henvendte sig til Sverige før til nogen anden magt for at opnå anerkendelse af det norske riges uafhængighed, nu skulle henvende sig først til den danske konge og regering om anerkendelse, og spørgsmålet om anerkendelse ville da have været udsat, til Danmark atter var frit. Men den islandske regering svarede end ikke på denne henvendelse, men anmodede straks U.S.A., Storbritannien, Rusland, Norge, Sverige og det frie Frankrig om at anerkende den ny islandske republik, hvad de også gjorde. Nogen egentlig begejstring var der i hvert fald ikke hos nordmændene, svenskerne og briterne for det hastværk, hvormed den islandske regering førte Altingets vedtagelse af unionsopløsningen til virkeliggørelse. Hensynet til Danmark spillede nu, efter at Danmark aktivt var kommet med i krigen mod Hitler, en vis rolle i de to allierede regeringer, og Sverige følte unægteligt varmt for Danmark og lagde stor vægt på den danske konges fremhævelse over for islændingene af det nordiske fællesskabs betydning.

Den russiske gesandt, Krassilnikov's følelser var det ikke muligt at granske, men det virkede påfaldende, at han under den islandske højtidelighed på nationaldagen den 17. juni, da Altinget proklamerede republikken, sad som en statue med korslagte arme, og som den eneste af de fremmede diplomater undlod at fremføre nogen hyldest fra sin regering.

Frank le Sage de Fontenay (f. 1880) blev student 1899 og cand. mag. 1906 med historie som hovedfag. Han knyttedes noget senere til udenrigsministeriets arkiv (underarkivar 1909, arkivar 1914), men sendtes så i 1924 som gesandt til Island, hvor han virkede, til han i 1946 overtog samme embedsstilling i Ankara. Gennem alle årene fortsatte han sine studier og deltog i adskillige historiske værkers udgivelse, dels som medarbejder, dels som redaktør.

Det danske gesandtskab i Reykjavik, som for øvrigt under det meste af Danmarks okkupationstid havde en dansk radioudsendelse for Grønland og de danske søfarende på Atlanterhavet, varetog på udmærket måde de færøske fiskeres og

arbejderes interesser i Island, da de i stigende tal søgte derop for at få arbejde og fiskelaster til Storbritannien.

VIII

Spørgsmålet om finansieringen af de danske frie gesandtskaber og en del gesandtskaber i neutrale lande, efter at forbindelsen var helt eller delvis afbrudt med København, ordnedes af minister Kauffmann, som var den eneste af gesandterne, der disponerede over tilstrækkelige indtægter, dels fra Grønlands eksport af kryolit og fisk, dels fra de danske skibe, der sejlede i amerikansk tjeneste. Det islandske gesandtskab blev dog økonomisk underholdt af den danske vicekonsul, Ludvig Storr, som indtog en fremtrædende position i Reykjavik.

Forholdet mellem den danske legation i London og de frie danskes organisation udviklede sig efter nytår 1942 på udmærket måde. De misforståelser, som tidligere havde bestået, var udjævnet, og gesandten overtog hvervet som ærespræsident for rådet i London. Særligt for de danske sømænd gjorde grev Reventlow nu et meget stort arbejde, og han vandt deres tillid. Spørgsmålet om opnåelse af retten til at anvende dannebrog på de danske skibe havde optaget de søfarende under hele krigen, og grev Reventlow arbejdede utrætteligt for denne anerkendelse, som da også juledag 1944 blev til virkelighed. Endvidere fik gesandtskabet, efter at de danske søfolk havde rejst ønsket derom, udvirket, at Danskerne fik deres egne enheder i den britiske flåde, og de blev senere overtaget af den danske stat.

Så snart Frankrig og Belgien blev befriet, rejstes spørgsmålet om en dansk diplomatisk repræsentation, og general de Gaulle accepterede, at den danske Chargé d'Affaires i Frankrig, som ikke var blevet kompromitteret under Vichy-regimet, nu anerkendtes som det frie Danmarks første gesandt hos den frie franske regering. I Belgien overtog konsul Viggo Jensen legationen som Chargé d'Affaires, støttet af både belgiske og danske modstandskredse, som han havde samarbejdet med under okkupationen.

Fra Chang-kai-shek kom der i 1943 en opfordring til minister Kauffmann om at overtage den diplomatiske repræsentation i det frie Kina. Ved Japans indtræden i krigen havde det danske udenrigsministerium beordret legationen til at flytte til den japanskbesatte zone, men minister Collin foretrak at nedlægge sin post og blive i Chungking, så

Ludvig Storr (f. 1897), der var uddannet som forretningsmand, rejste i juli 1922 til Island, hvor han startede en forretning i bygningsartikler og bygningsglas. I løbet af de følgende år oparbejdede han denne, så at han i 1932 kunne udvide med en fabrik for glasslibning og spejlfabrikation. Gennem flere år deltog Storr i den danske forenings arbejde, og i 1939 udnævntes han til dansk vicekonsul. Under adskillelsen med Danmark gjorde han et stort arbejde for vore interesser, og opretholdt økonomisk det danske gesandtskab i Island, samtidig med at han virkede aktivt i Komiteen Frie Danske i Reykjavik.

så af det andet danske konsulat. Og smidighed var måske heller ikke altid den egenskab, der prægede alle konsulaterne. Søfolkene følte sig ikke selv som helte, omend det blev sagt om dem mange gange i officielle taler, at de var det. Men de følte, at de havde ydet et betydeligt offer ved at gå i allieret tjeneste i stedet for at vende hjem til Danmark,

Poul Scheel (f. 1890) blev student 1909, cand. jur. 1915 og assistent i udenrigsministeriet s.å. Her udnævntes han til fuldmægtig 1920, gik så til London som vicekonsul, blev legationssekretær i Paris 1922 og vendte to år senere tilbage til udenrigsministeriet som chef for den politisk-handelspolitiske Afdelings 3. kontor. I 1928 udsendtes han til Tokyo som Chargé d'Affaires og legationsråd, vendte atter tilbage til udenrigsministeriet, hvor han i 1930 blev chef for den politisk-juridiske Afdelings 1. kontor, virkede derefter 1932 i London som legationsråd og ansattes i 1935 som legationsråd i Shanghai og konsuldommer for Kina.

generalkonsul Scheel overtog den officielle ledelse af det afhængige danske gesandtskab. Generalkonsulen, der allerede sad i Shanghai, røgtede vist denne opgave på en måde, der ikke kan give anledning til særlig kritik. Men fra de danske søfolks side blev han dog bebrejdet for ikke at have gjort nok for dem, når de afmønstredes i Shanghai, og denne konflikt blussede op efter krigens afslutning.

Det var i det hele taget under krigen et stadigt tilbagevendende problem, at de danske søfolk følte sig dårligt behandlet så af det ene,

og de opnåede ikke i britisk tjeneste nær de samme lønningsvilkår, som blev givet søfolkene i andre Handelsflåder. Til Gengæld herfor ønskede

de så visse Lettelser og en vis hjælp, som de ikke kunne forstå, at man ikke altid kunne skaffe dem.

Danmark manglede i England den fordel, at en eksilregering kunne tage sig af mange spørgsmål, som de derværende eksilregeringer havde myndighed til at løse for deres vedkommende, men som nu måtte forblive uløste for Danmarks. På den anden side tjener det de

danske gesandtskaber og de frie danske organisationer til hæder, at de ikke bukkede under for den fristelse, som det meget vel kunne være, at skabe et organ - som for eksempel det franske nationalråd -, der trådte ind i alle en eksilregerings rettigheder og forpligtelser. En sådan udvikling ville utvivlsomt have skabt en spænding mellem den danske udefront og hjemmefront, som havde slidt på kræfterne og havde givet Danmark vanskeligheder at kæmpe med, som nu lykkeligt blev undgået, således at den linie, der var begyndt med minister Kauffmanns erklæring den 9. og 10. april 1940, og som fortsattes med Det Danske Råds oprettelse i London noget senere, med grev Reventlows uafhængighedserklæring af 1. december 1941, og med de af begivenhederne i Danmark siden flydende heldige konsekvenser for det frie danske arbejde ude i verden, kunne fastholde enigheden mellem hjemmefronten og udefronten og give den udenrigspolitik sejr, som minister Kauffmann allerede den 9. april 1940 om aftenen formulerede og kundgjorde for verden i følgende ord:

»Som Repræsentant for min konge og mit land vil jeg arbejde for een eneste ting: Genoprettelsen af et frit og uafhængigt Danmark! Mange vil arbejde med mig, og jeg ved, at vi skal nå vort mål«.

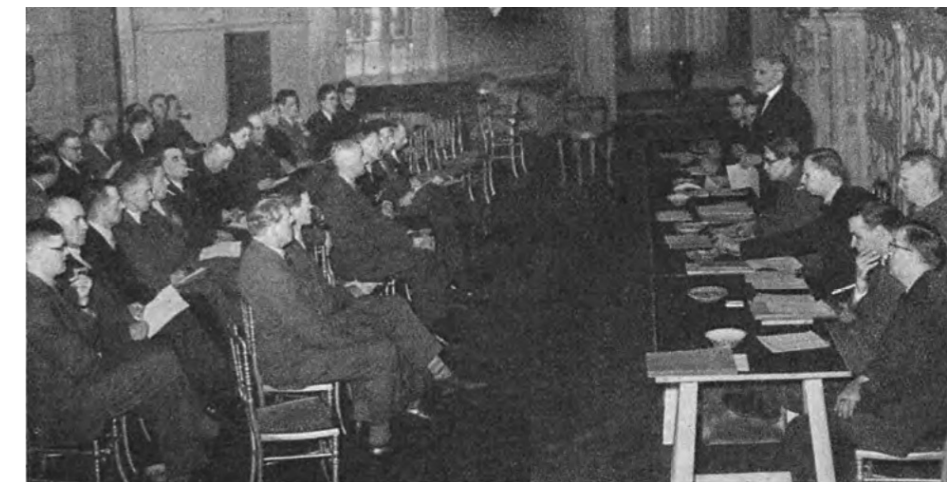
Dette var den eneste værdige udenrigspolitik, den var aktiv og den var målbevidst, og den var tillige ydmyg over for det fædreland, som vi skylder alt, hvad vi kan udrette.

Det Danske Råd i London

Af redaktør E. Blytgen-Petersen

Det var opmuntrende for os i hin mørke stund, da den endelige sejr var langt borte, at de danskere, der ikke var bastede og bundne, så ubetinget stillede sig på vor side i striden. Vi delte deres tro på, at de talte for det bedste i deres land ... Disse ord skrev den daværende udenrigsminister Anthony Eden om den frie danske bevægelse i »Frit Danmark«, London, i bladets 9. April-nummer 1945 i den artikel, hvori han bebudede, at »Danmarks stolteste time« var nær for hånden. Mr. Eden erklærede videre, at troen på Danmark triumferende havde vist sig at være berettiget, og han tilføjede, at »hele det britiske folk i kampen for at opbygge en varig fred ikke kunne ønske en bedre allieret end det danske folk«.

Bedre end Mr. Eden her har sagt det, kan ideen i den frie danske bevægelse i Storbritannien ikke udtrykkes, og dens egentlige historie spænder fra de bange uger og måneder i sommeren 1940 til sejrens må-

I Det Danske Hus i London er en del af Det Danske Råds medlemmer samlet den 2. juni 1943 for at påhøre arbejdsudvalgets beretning.

neder og uger i foråret 1945. Opgaven var at være en danskhedens forpost ude, at give udtryk for vor tro på, at danskerne hjemme var »gode nok« og også ville bringe ofre i kampen for ret og frihed, således som de da også gjorde det gennem modstandsbevægelsen - second to none.

Begyndelsen var i sommeren 1940. Forud var den 9. april. Den dag lagde de frie danske søfolk grundstenen til en dansk indsats udefra for Danmarks befrielse ved praktisk talt alle som een at vende det døve øre til de tyskkontrollerede »ordrer« fra den danske radio og følge opfordringen fra B.B.C. om at gå til britisk eller anden allieret havn. Ret meget om skibene hørte vi ikke i land i de første måneder. Skibspositionernes hemmeligholdelse var nødvendig af sikkerhedshensyn, og først hen på sommeren fik de frie danske i London, der også ønskede at gøre noget, kontakt med de søfarende. Forinden havde vi i tiden umiddelbart efter overfaldet på Danmark kunnet læse i en engelsk avis, at »et lille land, der ikke prøver på at forsvare sig, har ikke ret til at eksistere«. Husk, Norge kæmpede. Turen kom til Holland og Belgien. Det afledte opmærksomheden, men alligevel var det sikkert påkrævet, at de danske, der var frie, benyttede deres frihed til straks, så godt de kunne, at prøve på at »forklare og forsvare«, som det senere blev udtrykt af en mand hjemmefra, hvor Danmark stod i det store opgør med nazisme og fascisme.

Der var vel ikke ret mange, der troede på det tyske løfte om ikke at blande sig i Danmarks indre anliggender, og vi ude blev også snart klar over tyskernes hensigt med den tilsyneladende mildere kurs, de slog ind på i Danmark. Scavenius's start som udenrigsminister så mærkelig ud, set fra London. Hans tiltrædelseserklæring af 8. juli lød næsten, som gik han med til en frivillig indlemmelse af Danmark i den tyske nyordning. Den lød som et diktat til befolkningen. Og den tyske propagandamaskine søgte snart at fremstille Danmark som et land, der frivilligt udviklede sig til et tysk »mønsterprotektorat«. Vi så »gode hjerner« tabe hovedet eller røbe en dårlig karakter. Og vi ude fik intet at vide fra Danmark udover, hvad den tyske censur tillod. Så lyttede vi til Alsangen, tog samlingsregeringen som udtryk for den gode vilje til nationalt sammenhold og for politik på langt sigt, og vi opsøgte enhver lille national tilkendegivelse i taler og musik med hyldestemonstrationerne på kongens fødselsdag som klimaks. Og så trængte også vi til at være sammen med landsmænd. Også vi samlede, drak

kaffe, med wienerbrød til i den danske klub og sang ind imellem.

Det blev begyndelsen. Men de Gaulle var kommet til England. Han satte et eksempel, der fik betydning også for de frie danske i London. Først når vi ubetinget havde stillet os på Englands side for krigsindsatsen, først da, først på dette grundlag kunne vi arbejde for de rent danske interesser, der lå os på sinde. Der holdtes møder om sagen. Nogle bar ild, andre bar sværd, nogle pøsede måske vand på, men ud af processen kom det, der kaldtes »Det Danske Råd«. Der nedsattes et arbejdsudvalg, bestående af direktør S. A. Dohm, der var næstformand for den danske Klub. Han blev arbejdsudvalgets første formand. Næstformand blev direktør K. G. Anker-Petersen, hvis navn man inden for den kreds, der arbejdede på oprettelsen af Det Danske Råd, var blevet opmærksom på gennem en notits i »The Times«, der fortalte, at en dansker, inspireret af Slaget om Storbritannien, havde skænket en Spitfire til Royal Air Force. Redaktør Robert Jørgensen, der var blevet Leder af B.B.C.'s danske udsendelser, var meget virksom for sagen. Fra sin

F. M. Krøyer Kielberg (f. 1882) blev 1906 udenlandsk korrespondent i Firmaet Marquis, Clayton & Co. i Liverpool og medindehaver af firmaet fra 1909. Seks år senere dannede han British Molasses Co. Ltd. og i 1921 The Pure Cane Molasses Co. Ltd., der i 1926 sammensluttedes til The United Molasses Co. Ltd., for hvilket selskab han er præsident og administrerende direktør. Ved siden heraf er han præsident eller direktør i forskellige store erhvervsvirksomheder. Hans fremskudte stilling i forbindelse med hans varme hjertelag har gjort ham til en ledende kraft inden for den danske koloni, som han rundhåndet har støttet. I 1927-29 var han formand for The Danish Club i London og i 1928-30 samt fra 1938 formand for The Anglo-Danish Society. For hans betydningsfulde indsats under krigen belønnedes han i 1945 af hs. maj. kong Christian med Storkorset af Dannebrog.

virksomhed som leder af sit eget Publicity Office var han velkendt med Fleet Street, og han knyttede nu også forbindelse med officielle engelske kredse. Han var under sit ophold i England blevet engelsk statsborger, og det samme gjaldt et andet medlem af det nedsatte arbejdsudvalg, ingeniør C. F. Lunøe. Det spillede i det hele taget en vis rolle for tilliden i engelske kredse til den frie danske bevægelse, at også danskere, der var blevet engelske statsborgere og indtog betydelige stillinger i samfundet, gik ind i

det frie danske arbejde. Af afgørende betydning for hele bevægelsen var det dog, at man var så heldig straks at få den også i Danmark velkendte store forretningsmand af internationalt format, direktør F. M. Krøyer Kielberg, til præsident. Han var i forvejen præsident for Anglo-Danish Society, og i de første to vanskelige år var det mere end nogen anden hr. Krøyer Kielberg, der førte bevægelsen igennem. Den fra Malacca-halvøen hjemvendte plantagebestyrer W. M. Iversen må også nævnes blandt bevægelsens stiftere. Han indlagde sig særlig fortjeneste ved at starte rekrutteringen af danske frivillige til de britiske styrker, og han blev Det Danske Råds rekrutteringsofficer. Direktør Iver Lunn, der havde ledet det fælles kontor, Industrirådet og Grossererersocietetet havde oprettet i London før krigen, blev Det Danske Råds første sekretær. I selve rådet indtrådte i øvrigt bl.a. repræsentanter for den danske kirke, Dansk Samvirke, den danske klub. K.F.U.K., dansk presse og en række førende danske firmaer og naturligvis for de frie danske søfarende, officerer og mænd.

II

Det Danske Råds stiftelsesdag er den 30. september 1940, og den 10. oktober blev der gennem B.B.C. givet meddelelse om oprettelsen af den frie danske organisation, der ville arbejde for følgende formål:

»at være organ for alle danske og danskfødte i Storbritannien og Irland og at arbejde for Danmarks absolutte uafhængighed;

at styrke dansk nationalfølelse ved at samle alle danske og danskfødte om løsningen af særlige opgaver opstået som følge af krigen og afbrydelsen af forbindelsen med hjemlandet;

over for den engelske nation at give praktiske beviser for den dybe følelse af loyalitet og sympati, som næredes af alle danske og danskfødte bosiddende i Storbritannien og Irland

og at samarbejde med alle andre organisationer, som er interesserede i at støtte The Danish Councils Formål, og med de allerede bestående organisationer og komiteer«.

Der forestod nu et stort Arbejde med at få Forbindelse med de Danske rundt om i Storbritannien, hvoraf mange boede uden for London og ikke var medlemmer af de allerede bestående danske sammenslut-

ninger, der sluttede op bag rådet.

Et af de første praktiske beviser på, at bevægelsen støttede England i dets kamp var, at rådet påtog sig at bygge en pavillon på Sir Harold Gillies' Røde Kors Hospital i Basingstoke.

Ingeniør C. F. Lunøe, Firmaet Holst & Co., stillede et kontorlokale i Victoria Street til rådighed. Arbejdet opdeltes i komiteer, og flere betydende mænd gav tilsagn om at indtræde i rådet. Nogen skuffelse var det, at enkelte af disse i efterårets forløb trak sig ud, for dog noget senere at gå ind igen. Forskellige synspunkter blev gjort gældende for rådets arbejde. Det blev bl.a. hævdet, at der ikke burde sidde danske, der nu var engelske statsborgere, i ledelsen, men det fortjener at fremhæves, at flere af disse var blandt de mest ivrige og aktive i arbejdet og i hvert fald i starten ville have været næsten uundværlige i kraft af deres forbindelser og den tillid, de nød i engelske kredse. Takket være rådets præsident, direktør Krøyer Kielberg, og hans aldrig svigtende tålmodighed og kærlighed til sagen, kom bevægelsen gennem efterårsstormene. I en tale i rådet den 4. december beroligede han de »enkelte medlemmer af rådet, der syntes skræmmet af frygt for, at rådet ville foretage sig noget, som måske uden at gavne Danmarks sag ville volde den danske regering vanskeligheder«. Dette var en helt ubegrundet frygt, udtalte hr. Krøyer Kielberg videre, men det ville måske

Karl Gustav Anker-Petersen (f. 1898) gik efter studentereksamen på Niels Brocks Handelshøjskole, hvorfra han tog afgangseksamen 1918, opholdt sig i Paris 1924-26 som underdirektør for Compagnie de la Plume du Nord. Derfra rejste han til London og blev her direktør for The British Ratin Co. Ltd., London. Som medlem af det danske råd gjorde Anker-Petersen en uvurderlig indsats for Danmarks sag i udlandet.

berolige, hvis rådet nu fastslog, at arbejdet ville blive holdt inden for de rammer, som bestemtes af den engelske regerings politik og stilling over for den danske regering og dens akkrediterede repræsentanter. Den engelske regering anerkendte den danske regering som en venligsindet, neutral regering, der for tiden var under tysk tvangskontrol, og den viste det danske gesandtskab og generalkonsulat i London et tilsvarende hensyn. Vi måtte være glade for den engelske regerings holdning, men samtidig burde vi klart og utvetydigt over

for de engelske myndigheder tilkendegive, at vi mente det alvorligt, når det i rådets program hed, at vi ville »arbejde for Danmarks absolutte uafhængighed« og over for den engelske regering give praktiske beviser på vor loyalitet og sympati. »Hvis vi ikke«, sagde han, »kan blive enige med én stemme at sige, at vi er beredte på at sætte kampen for Danmarks frihed og Englands sejr over alle andre hensyn, så må vi hellere tie stille og åbent indrømme, at vi ikke mener det alvorligt, men håber ved taler og tomme ord at opnå gunstbevisninger i fremtiden uden at bringe noget offer for sagen, medens krigen står på«. hr. Krøyer Kielberg sluttede:

»Lad os vise os som værdige sønner af »gamle Danmark«, villige til at ofre alt for Englands og Danmarks sag ... så at vi ikke risikerer, når Danmark igen er frit, med skam at måtte indrømme, at vi, der var frie, ikke kunne blive enige om, eller ikke vovede uforbeholdent at tilbyde England vor hjælp i dets kamp for Danmarks og andre små landes frigørelse for det tyske voldsherredømme«.

Denne klare tale kom til at stå som en manende optakt til det møde for alle danske, som rådet indbød til i London den 29. december 1940 på Hotel Rembrandt i Kensington for at bede om mandat til indenfor rammerne af rådets program at handle på de i Storbritannien boende danskes vegne. Mødet på Hotel Rembrandt den 29. december var en historisk begivenhed for den danske koloni. Der var mødt flere hundrede deltagere, deraf mange fra Provinsen, og mange andre havde skriftligt tilkendegivet deres tilslutning til det frie danske arbejde. Præsidenten, direktør Krøyer Kielberg, redegjorde for rådets arbejde siden starten: Der var indsamlet flere tusind pund til Røde Kors Pavillonen, der var udsendt julepakker til de frie danske søfarende sammen med et julehefte, og bladet »Frit Danmark« var begyndt at udkomme.

I sin tale på mødet fremhævede hr. Krøyer Kielberg foruden opgaverne udadtil for at hævde Danmarks ære og gode navn, at danske ude kunne yde landsmænd hjemme en uhyre stor moralsk hjælp ved at gentage igen og igen, at vi, der boede i Storbritannien og på nært hold så den mægtige kraftudfoldelse i det britiske imperium, havde en klippefast tro på Storbritanniens sejr. Præsidenten meddelte, at han var bemyndiget til at sige, at man i høje engelske regeringskredse fulgte

vort arbejde med den største velvilje og sympati. Under en diskussion, hvorunder det blev fremhævet som ønskeligt, at rådets arbejdsudvalg udelukkende kom til at bestå af danske statsborgere, blev det oplyst, at de danskfødte engelske statsborgere udgjorde mindre end en sjettedel af det samlede antal rådsmedlemmer. Mødet sluttede med, at der vedtoges en resolution, hvori det praktisk talt enstemmigt vedtoges, at det danske råd skulle arbejde videre i den ånd, præsidenten havde givet udtryk for, og at råd og arbejdsudvalg skulle supplere sig.

Spørgsmålet om de engelske statsborgeres stilling indenfor rådet blev yderligere aktuelt ved straffelovstillægget af 18. januar 1941, hvorom det hed i redegørelsen for loven, at det var en pligt for alle danske, hvor de end opholdt sig, ikke at overtræde lovens bestemmelser.

Et par dage før lovens vedtagelse hjemme havde rådet på sit 5. møde valgt et nyt arbejdsudvalg, hvor hr. K. G. Anker-Petersen valgtes til formand for arbejdsudvalget i stedet for hr. S. A. Dohm, der blev næstformand. Arbejdsudvalget kom i øvrigt til at bestå af direktør Emil Bech, direktør E. Hertel, redaktør Robert Jørgensen og ingeniør C. F. Lunøe. Der nedsattes en presse- og bladkomité, en de frivilliges komité og en social- og velfærdskomité, og der indvalgtes en række nye medlemmer i rådet. Det vedtoges at foretage en indsamling til afholdelse af de med rådets arbejde forbundne udgifter, og hr. Iver Lunn ansattes som sekretær. På et rådsmøde den 4. februar drøftedes »Dansk-Englændernes« stilling indenfor rådet. Hr. Krøyer Kielberg udtalte på egne og på ingeniør Lunøes og redaktør Robert Jørgensens vegne, at disse tre engelske statsborgere efter det nye straffelovstillæg anså tiden for at være inde til at træde tilbage, idet det ikke måtte kunne siges, at engelske statsborgere i rådet gik ind for forslag, som kunne medføre strafansvar for danske statsborgere. Konsekvenserne af det danske råds handlinger var ikke længere det samme for de to kategorier af medlemmer.

Rådet gav udtryk for den opfattelse, at det var overbevist om, at »straffelovstillægget var vedtaget under tryk fra tysk side, og at den danske regering, som hele det danske folk, står enige i ønsket om et frit Danmark«.

»Rådet tilkendegiver herved, at det uanset forandringen i den danske straffelov har til hensigt at fortsætte sin virksomhed efter det allerede fastlagte program og ikke i mindste måde lade sig påvirke af dette

forsøg på af skabe usikkerhed blandt udenlands danske, som kæmper for Danmarks frihed. Rådet henstiller også til de mange danske, der på søen og på land virker for Englands sag, at de uanfægtet vedbliver hermed.

Det Danske Råd udtrykker samtidig sin dybe sympati med de danske hjemme, som allerede er blevet dømt under denne lov og må lide for deres kærlighed og trofasthed mod fædrelandet«.

III

Tirsdag den 18. februar 1941 afholdt The Anglo-Danish Society, som rådets præsident Krøyer Kielberg også var præsident for, sin første sammenkomst siden krigen. Der blev indbudt til en lunch på Dorchester »to meet the members of the Danish Council«. Ved denne lejlighed præsenteredes Det Danske Råd for den engelske offentlighed, og det var denne præsentation, der gav anledning til den tyske påstand om, at rådet var anerkendt som »dansk regering«. Intet kunne være mere fejlagtigt. Ingen ansvarlig inden for den frie danske bevægelse i udlandet tænkte på noget sådant. Det, lunchen kom til at give udtryk for, var, at Det Danske Råd havde den britiske regerings billigelse og dens sympati under arbejdet med de opgaver, de frie danske havde påtaget sig, indtil Danmark var frit igen. Som æresgæst var indbudt understatssekretær i udenrigsministeriet, the Right Hon. R. A. Butler. Han nåede imidlertid ikke at komme før senere under lunchen, da han skulle tage ordet i Underhuset. I hans sted talte the Financial Secretary to the Treasury, captain Crookshank. En lang række venner af Danmark var mødt, bl.a. Major Astor, Mr. Vernon Bartlett, Sir William Brown, Mr. Leslie Burgin, Mr. Rodney Gallop, Countess Granville, Sir Charles Hambroë, Lt.-Com. R. C. Hollingworth, Sir John Kennedy, Bladkongen Lord Camrose, Sir Frederick Leith-Ross, Lord Nathan of Churt, Parlamentssekretær i skibsfartsministeriet, Sir Arthur Salter og en lang række embedsmænd fra ministerierne. I spidsen for den officielle danske repræsentation i London deltog gesandten, grev Edv. Reventlow, der udbragte de to kongefamiliers skål og rettede en tak til embedsmændene i Foreign Office og andre regeringsdepartementer for aldrig svigten- de venlighed mod legation og generalkonsulat. Han udtrykte sin glæde over at se Sir Thomas og Lady Hohler og Sir Hughes Gurney og andre britiske diplomater, der havde gjort tjeneste i Danmark. Præsidenten

hr. Krøyer Kielberg udtalte bl.a.:

»I tilstedeværelsen ved denne lunch af The Financial Secretary to the Treasury og mange andre fremragende repræsentanter for forskellige regeringsdepartementer og af ledende mænd inden for presse, bankverden, skibsfart og handel, og i tilstedeværelsen af den danske minister og mange af de bedst kendte danskere i England, vil alle danskere se et bevis på, at Storbritanniens traditionelle venskab og sympati mod deres hjemland ikke er undergået nogen ændring som følge af den katastrofe, der er overgået Danmark. Det vil blive set på som en opmuntrende gestus og udtryk for venskabelig forståelse af Danmarks vanskelige situation.

Danske i Storbritannien føler det som et privilegium at få lov til at få del i byrderne og slidet i de mørke, men inspirerende kammeratskabets, farernes og ofrenes dage, som dette land nu gennemlever. Ingen kender mere end de, hvor uendelig lille det bidrag er, som de kan yde til dette lands gigantiske indsats, men at få lov til at udfylde selv den mindste rolle i britains kamp for verdens frihed, vil bidrage til at holde deres nationale selvrespekt i live, mens de lider den bitre ydmygelse at se Danmark besat af tyskerne og se deres ressourcer blive udbyttet af Tyskland ...

I Danskernes øjne står britain som forsvareren og forkæmperen for retfærdighed og frihed. Det lyser som en håbets bavne, der giver dem styrke og mod til at bære åget og bevare troen på genfødsels af Danmarks ældgamle frihed«.

Capt. Crookshank omtalte i spøgefulde vendinger, hvordan England i fortiden havde været genstand for invasion, men i modsætning til den, der var udsigt til nu, var den blevet gennemført med held! »Vi har alle i dette land noget af deres blod i os«.

»Jeg har allerede haft to telefonmeddelelser om at komme tilbage til Underhuset så hurtigt som muligt, men til trods for Underhuset vil jeg sige, hvad jeg har i sinde. Jeg kan forsikre Dem fuldt ud om den dybe sympati, vi i dette land føler med de prøvelser, Deres land så ufor- skyldt gennemgår. De ikke alene har vor sympati, men vi kan sige, at vi beundrer det mod og den udholdenhed, som kongen og folket viser

under deres lidelser.

Vi kan sige, at det danske folk under alle disse prøvelser klynger sig til dets egne idealer, dets egne åndelige værdier, til alt det bedste i dets egen civilisation. De gennemlever i sandhed et liv i tvivl og sorg, men jeg kan forsikre Dem, en stor tid vil komme. Vi kan erklære det, fordi vi har i sinde sammen med andre at være midlet, der skaber denne Stortid ... Deres land vil se sin egen genrejsning, og med Guds hjælp vil vi bringe den i stand, og når lysene igen tændes over Europa, tror jeg, at Deres Tivoli måske mere end noget andet vil være et eksempel, der viser verden, hvordan Danmark var i stand til at bevare sin sjæl til trods for alle sine lidelser«.

Formanden for Det Danske Råds arbejdsudvalg, hr. K. G. Anker-Petersen, gav udtryk for de frie danskes ønske om sammen med Storbritannien at vandre den »lange og tornebestrøede vej, der fører til ondets nederlag«. Understatssekretær Butler, der ankom under lunchen, tog derefter ordet, og sagde bl.a.:

»Jeg nærer tillid til Europas fremtid, ligesom jeg nærer tillid til Danmarks fremtid. Det er grunden til, at »I want to go on associating with you, associating with the many problems which we all have to face together« ... Jeg håber, De erkender, at vore følelser i dette land er dybe og inderlige over for Dem alle, og at jeg i min tid og i det arbejde, jeg har udrettet, altid har været inspireret af Deres lands eksempel, og som tiden går, vil disse følelser blive gjort mere konkrete som følge af det eksempel, jeg kan se vil blive givet af danskere over hele verden, således som den foregående taler har skitsere«.

Kort før lunchen på Dorchester den 18. februar havde parlamentssekretær i det britiske skibsfartsministerium (der senere indgik i Ministry of War Transport), Sir Arthur Salter ved åbningen af de to sømandsklubber i Newcastle, for danske officerer og mænd, udtalt følgende til de frie danske søfarende:

»Danmark er ikke en allieret af navn, men gennem den indsats, De yder, står De på nøjagtig samme fod som allierede, og jeg kan ikke stærkt nok fremhæve værdien af den hjælp, De yder«.

Børge Møller (f. 1908) tog præliminæreksamen ved Mariager Skole i 1923, hvorefter han tog til søs. Fra august 1924 til august 1925 sejlede han med skoleskibet »København«. Børge Møller beskæftigede sig med spørgsmålet om sømændenes organisation, og i 1937 blev han ansat i Antwerpen som afdelingsrepræsentant for Sømændenes Forbund og for Søfyrbødernes Forbund i Danmark. Da tyskerne overfaldt Belgien, rejste Børge Møller til England, hvor han ankom den 25. maj 1940. Han øvede en stor indsats for danske søfarende i allieret tjeneste, ikke mindst hvad disses organisatoriske forhold angår, og ligeledes som medlem af Det Danske Råds udvalg for Søfarende fik han en betydelig indflydelse under de førte forhandlinger. Børge Møller vendte først tilbage til Danmark i december 1945 efter at have fuldført afviklingen af arbejdet.

side havde de frie danske lovet af al magt at ville støtte det engelske krigsopbud, og nedsættelsen af en frivilligkomité i forbindelse med rekruteringskontoret for at vejlede danske frivillige var udtryk for, at rådet gik ind på den aktive linie, og at det danske straffelovstillæg ikke ville få nogen indflydelse på det Danske Råds arbejde, således som arbejdsudvalgets formand hr. Anker-Petersen også havde erklæret på Dorchester.

På rådets møde den 4. marts fandt man det dog heldigst, af hensyn til tysk propaganda, at arbejdsudvalget, der havde den eksekutive magt i rådet, udelukkende kom til at bestå af danske statsborgere, og rådet akcepterede, omend nølende, ingeniør Lunøes og redaktør Robert Jørgensens tilbud om at udtræde. Man anmodede imidlertid hr. Krøyer Kielberg om at fortsætte som præsident, da denne ikke var medlem af arbejdsudvalget. Hr. Krøyer Kielberg indvilligede i at fortsætte som fungerende præsident, og da det viste sig, at spørgsmålet om engelsk eller dansk statsborger ikke kom til at spille nogen praktisk rolle - heller ikke i tysk propaganda - »fungerede« hr. Krøyer Kielberg lige til rådets opløsning i 1945. Selv da hr. Christmas Møller kom over, og han blev rådets formand, følte det naturligt, at hr. Krøyer Kielberg fortsatte som præsident.

IV

Efter den officielle anerkendelse af Det Danske Råd knyttedes der forbindelser med danske organisationer og foreninger den frie verden over, og alle vegne fra tilsagdes der Danish Council støtte og sympati. Man sluttede sig helt og fuldt til rådets formål og program.

Oplivende virkede det at få at vide, at den første dansker havde udmærket sig som frivillig. Det var Morian Hansen, der havde fået D.F.C. (Distinguished Flying Cross). Nedslående virkede statsminister Th. Staunings tale den 8. marts i Studenterforeningen, som vi forklarede som resultat af det tyske tryk. Det fandtes nødvendigt, at der toges afstand fra talen i et brev til »The Times«, for at den frie verden ikke skulle tage den som gyldigt udtryk for stemningen i Danmark. På pressen hjemme kunne man da også forstå, at Staunings udtalelser var kommet som et chok for det danske folk. Den 31. marts holdt »en god engelsk ven af Danmark«, førstesekretær fra den britiske legation i Danmark, Mr. Rodney Gallop, en tale til Danmark i B.B.C.s danske udsendelser, hvori han advarede mod, at regeringen gav efter over for tyskerne, advarede mod »defaitismen«.

Så oplevede vi den første 9. april efter besættelsen.

Det Danske Råds mødeudvalg arrangerede nationale møder i London og Newcastle. Newcastle var sædet for den danske Sømands-Pool, og her samledes de søfarende på den første årsdag for Danmarks besættelse for at mindes de kammerater, der havde sat livet til under kampen og for at give udtryk for deres protest mod det tyske overfald på Danmark. De danske sømænds repræsentant i rådet, forretningsfører Børge Møller, vendte sig mod den tyske propaganda og tyske agenter, der forsøgte at indbilde de søfarende, at de lod sig udnytte af engelske kapitalister og »Warmongers«. Hitler havde åbnet øjnene for, at frihed var noget, man bestandig måtte slås for og stadig være klar til at forsvare, så længe verdensordningen ikke kunne forhindre, at Hitler og lignende forbrydere tiltvang sig magten og satte brutalitet i stedet for retfærdighed. Han sagde:

»Ikke mange danske er i de senere år stærkt trænet i at sætte alle personlige hensyn til side til fordel for sagen og for helheden. Det er derfor så meget mere prisværdigt, at søfolk - de evigt utilfredse - gør netop dette; uden at hænge sig i paragraffer og tariffes og krav om rettigheder

tager de foruden farerne og besværlighederne mangt et ekstra nap, idet vi nemlig fuldt ud er indforstået med, at hver halve time et skib måtte blive forsinket og hver Half-a-Crown påført skibet i ekstraudgift, er lige så mange halve timer, lige så mange Half-a-Crown foræret til Hitler.

Og for at få det mest mulige ud af anstrengelserne, opofrelserne og savnene er vi udfra den gamle kendsgerning, at enighed gør stærk, sluttet op i den frie danske bevægelse, som er udtrykt gennem Danish Council, hvori vi har vore talsmænd.

Men også inden for vore egne rammer har vi sluttet os nærmere sammen, idet de menige søfolk, dæks-, fyrbøder- og restaurationspersonale, som hjemme hørte til hver sit forbund, nu står samlede i een union - her igen udfra læren om, at enighed gør stærk. Jo mere samlet vi står, jo mere indflydelse kan vi forvente at få på ordningen af den nye verden, som ikke skal bygge på vold, undertrykkelse og brutalitet, men på frihed, lighed og broderskab, en ny verden, hvor vi skal gøre vort til, at Danmark kan blive berettiget til en hædersplads som et frit land i en fri verden«.

Kaptajn H. C. Røder, der var bestyrelsesmedlem i »Den Almindelige Danske Skibsførerforening«, advarede de danske søfolk mod at lytte til de nazistiske lovtaler over tyske arbejderes påståede ideelle forhold, da disse kun var skueretter som måtte betales med tabet af arbejdernes personlige frihed, og dette ville uvægerligt føre til, at den »jernhårde lønningslov« snart ville afsløre sig som en kendsgerning, og arbejderne ville synke ned på et så lavt lønslaveniveau, som vor generation kun kender fra historien.

Taleren berørte de alvorlige forhold hjemme, hvor det danske folk med kongen i spidsen indtager en fast og afvisende holdning. Angående de danske skibe i U.S.A, udtrykte taleren ønsket om, at de snart måtte komme ud at sejle for Storbritannien under sådanne former, at de ikke gik tabt for Danmark, og at besættelserne kunne slutte sig til rækkerne af de frie danske søfolk.

»Vi danske søfolk besøger så mange smukke steder jorden rundt, men vi længes dog alligevel altid tilbage til landet, der for os står som det skønneste i verden. Danmark er vel værd at kæmpe for, og når sejren er vundet, og vi med dannebrog vajende atter kan sætte kursen mod

Danmark - vore længsler og drømmes land - da stilles alle længsler og savn. Når vi ser vore kære stå vinkende til os derinde, hører deres glade »Velkommen hjem til Danmark« - den gag får vi tilfulde lønnen for alt det, vi nu er ude for«.

Mødet i London med op mod 500 deltagere samlede sikkert det største antal danske i London i den nyeste tids historie. Senere var der måske større møder. Der sås de første repræsentanter for de danske frivillige, og der var dansk-kanadiske soldater, hvoraf mange meldte sig til tjeneste, da de hørte om det tyske overfald på Danmark. Hovedtalen holdtes af formanden for rådets arbejdsudvalg, idet præsidenten, hr. Krøyer Kielberg, var forhindret på grund af sygdom. Præsidenten sendte imidlertid følgende hilsen fra mødet hjem til:

»Lyt ikke til jeres få defaitistiske politikere, men hold fast ved jeres idealer, jeres nationale sammenhold og ærlige danske sindelag, forbliv tro mod Danmarks ærefulde traditioner i den klippefaste overbevisning om, at Danmark vil blive frigjort ved Englands og dets allieredes sejr. Kun ved jeres indsats kan Danmarks gode navn og ære frelses, det navn og den ære, som ingen magt på jorden og ingen klike kan tilintetgøre, hvis I forbliver tro mod jer selv«.

Formanden for Det Danske Råds arbejdsudvalg, hr. K. G. Anker-Petersen, holdt dagens hovedtale. »Ingen kan være i tvivl om, at det er tyskernes hensigt, hvis de kan, at dræbe Danmarks sjæl«. Det var meget få unge danske, der stod til rådighed til som de frie danske søfarende på havet at tage kampen op mod fjenden på landjorden og i luften, men de havde ikke vist nogen tøven, og nye kom til, og de, der var for gamle til at slås ved fronten, har vist deres sindelag ved at gå i hjemmeværnene. »Vi har grund til at være England dybt taknemlig for dets løfte om at gengive Danmark dets frihed, når sejren er vundet, men det ville ikke være nok, at danske sad med foldede hænder og ventede på at få vort fædrelands frihed tilbage som en storslået gave fra en gavmild sejrherre.

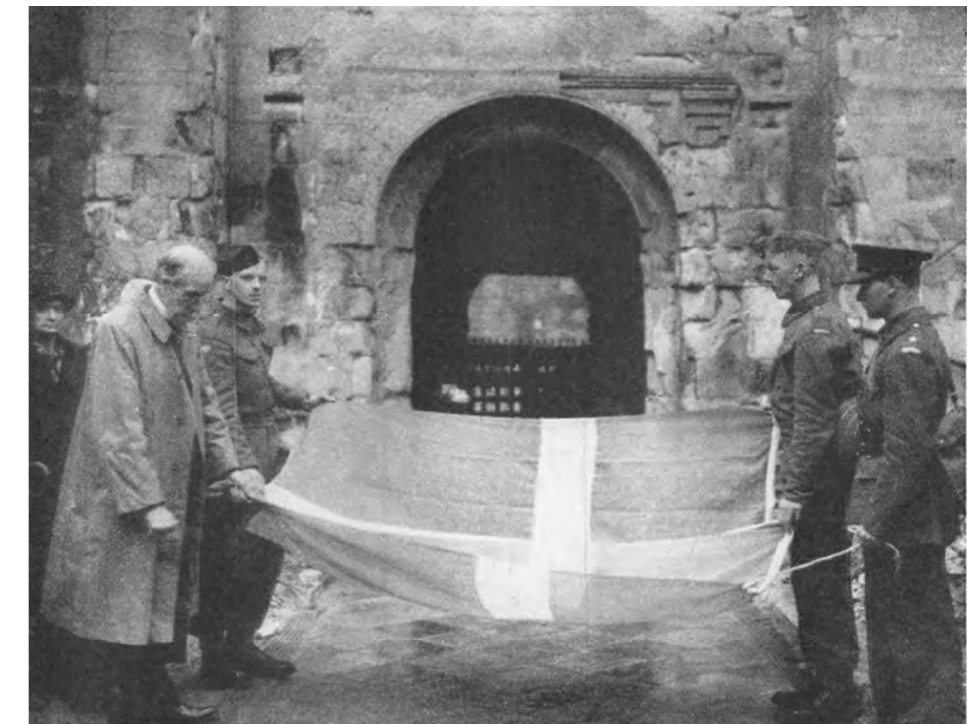
*»Vi må alle kæmpe med og bidrage alt, hvad vi kan, til kampens sejr-
rige afslutning, selvom vi er få og små. Thi kun derved kan vi erhverve*

retten til at få vort fædrelands frihed tilbage og med oprejst pande se vore venner i øjnene«.

V

På møderne den 9. april vidste vi ikke, at den første årsdag for den tyske besættelse af Danmark ville få sin særlige betydning ved overenskomsten om Grønland, som denne dag blev underskrevet af den danske gesandt i Washington, hr. Henrik Kauffmann, og den amerikanske udenrigsminister Mr. Cordell Hull.

Overenskomsten, der sikrede Grønland, medførte Kauffmanns hjemkaldelse. Vi var naturligvis klar over, at hjemkaldelsen var resultatet af nyt tysk tryk, og Det Danske Råd sendte Kauffmann et takke- og lykønskningstelegram, da den amerikanske regering erklærede, at den fortsat ville anerkende ham som Danmarks repræsentant. Den meddelelse, som Kalundborg Radio den 16. april bragte fra det danske udenrigsministerium, og hvori Kauffmann anklagedes for intet mindre end

Et Dannebrog skænkes på grundlovsdagen, 5. juni 1941 til den bombehærgede St. Clement Danes i London.

landsforræderi, var unægtelig meget nedslående at lytte til, men det glædede os, at Kauffmann trods regeringens »protest« og pressens ensrettede kritik blev uhyre populær som den første frie danske gesandt i udlandet.

På baggrund af denne udvikling fandt Det Danske Råds ledelse, at der burde etableres en nøjere kontakt med de frie danske i Amerika. På et møde i rådet den 17. april vedtoges det at sende en tre-mands delegation til Amerika bestående af arbejdsudvalgets formand, hr. K. G. Anker-Petersen, og medlem af arbejdsudvalget, E. Hertel, samt kommandørkaptajn P. Lembcke, der samtidig fratrådte som flåde- og luftattaché ved det danske gesandtskab i London og indtrådte i Det Danske Råd. Før afrejsen udtalte kommandørkaptajn Lembcke, at han var trådt tilbage »for frit at kunne yde sit lille bidrag til Danmarks befrielse, som jeg er sikker på kun kan opnås gennem Storbritanniens sejr. Som forholdene er i Danmark, føler jeg mig berettiget til at gøre dette uden ordre og på eget ansvar«. Kommandørkaptajn Lembcke indtrådte efter

Inde i den ødelagte St. Clement Danes samles de danske på grundlovsdagen 1941 til en højtidelig gudstjeneste.

hjemkomsten fra Amerika i den britiske flåde, men efter at den danske gesandt i London, grev E. Reventlow, havde brudt med København, indtrådte han igen i sin gamle stilling i gesandtskabet.

Delegationens udsendelse skete på grundlag af en indbydelse fra danske i Canada og U.S.A., og formålet med rejsen var at skabe en samlet front af alle frie danske i frie lande med London som centrum og at opmuntre danske, der ønskede at deltage i kampen på allieret side, til at melde sig som frivillige i London. Under K. G. Anker-Petersens og E. Herteis rejse indtrådte lederen af rekruteringskontoret, kaptajn W. M. Iversen, og redaktøren af »Frit Danmark«, E. Blytgen-Petersen i arbejdsudvalget.

Grundlovsdagen, den 5. juni, fejredes med en højtidelighed i den bomberamte St. Clement Danes kirke i Strand. Det var her, vi var samlede til en sørgegudstjeneste efter 9. april 1940. Nu kom kirken til at rumme et nyt minde for den danske koloni. Kirken var blevet ramt under blitzten, og danske samledes indenfor de røgsværtede, forbrændte mure med vinduerne som gabende huller og en regntung himmel som tag. Der var ryddet en passage op gennem kirkeskibet, men ellers stod man på murbrokker og forvredet jern. Over det nedbrændte alter var lagt et Union Jack, og i koret stod opstillet repræsentanter for de første danske frivillige i de engelske styrker; danske, der gjorde tjeneste i det civile forsvar, var mødt i uniform. Højtideligheden kulminerede med, at kirken fik overrakt et Dannebrogflag, og de danske frivillige bar for første gang et lille Dannebrogflag på armen og »Danmark« i hvidt på rød bund på ærmet. Det var første gang, danske frivillige fremtrådte med Dannebrog på ærmet og Danmark på skulderen, og en af de frivilliges repræsentanter takkede i en speciel tale formanden for Det Danske Råds frivillig-komité, kaptajn W. M. Iversen, for det arbejde, han havde gjort i denne sag, således at de frivillige ikke længere behøvede »at dølge åsyn og navn«. To danske frivillige havde håret et udfoldet Dannebrog op ad kirkegulvet til alteret - det Dannebrog, der den 15. juni 1219 faldt ned fra himlen og blev samlingsmærket, der førte danskerne frem til sejr.

»Dannebrog skal med« var et motto, der forenede frie danske i Storbritannien som i den øvrige frie verden. Af mange grunde kunne de danske Skibe, der straks efter tyskernes overfald gik i allieret tjeneste, ikke føre Dannebrog. I efteråret 1940 fik de danske skibe under bri-

tisk flag tilladelse til at føre det på formasten, men de danske kaptajner holdt på, at når Dannebrog skulle op, skulle det vaje på sin gamle plads. Der gik tre år, før dette skete. Indtil da måtte vi glæde os over, at vore frivillige i britisk tjeneste fra juni 1941 fik tilladelse til at bære Dannebrog på ærmet. Når Dannebrog i de følgende år kom med et eller andet sted, så skete det kun af nåde, og officielt havde det ingen ret, heller ikke på de forenede nationers flagdage i 1942 og 43. Først efter 29. august 1943 kom Dannebrog med. Forhandlinger, ført af den danske gesandt i London, grev Reventlow, om tilladelse for de danske skibe i britisk tjeneste til at føre det danske flag, kronedes med held, og nogle dage før jul 1943 fik de danske skibsførere meddelelse om den nye bestemmelse, der offentliggjordes den 22. december og trådte i kraft julemorgen, og hvorefter Dannebrog afløste det britiske handelsflag, »the Red Ensign«, på danske skibe i britisk tjeneste. Tilladelse for danske skibe til at føre Dannebrog i stedet for det britiske flag var naturligvis en anerkendelse af danske skibes og søfarendes indsats; men vi ville næppe have set Dannebrog gå til tops julemorgen på et dansk skib i Londons dokker uden begivenhederne hjemme den 29. august. Det var, som der blev sagt ved ceremonien den råkølde og tågede morgen, den danske hjemmefront, det danske folk, kongen og Rigsdagen, der havde gjort dette muligt. Det var en anerkendelse af, at Danmark, ude som hjemme, tog aktivt del i kampen mod tyranni og uretfærdighed.

På Det Danske Råds møde den 18. juni meddelte forretningsfører Børge Møller, at de danske søfolk havde dannet deres eget forbund under navnet »De Sammensluttede Danske Sømandsorganisationer« (D.S.D.S.). Organisationen havde vedtaget at »søge det nærest mulige samarbejde med den frie danske bevægelse, som ledes af Danish Council i London«. Valdemarsdagen havde Det Danske Råd afholdt et nationalt møde i Newcastle for de søfarende, og Det Danske Råds præsident, hr. Krøyer Kielberg, havde ved denne lejlighed udtalt, at de danske sømænds indsats ville være lige så meget værd som en hær på mindst 125.000 mand, når man som udgangspunkt tog den norske statsministers udtalelse om, at norske søfarende og skibe repræsenterede en hær på en million mand. Hr. Krøyer Kielberg havde også fremhævet betydningen af, at de søfarendes indsats kom til den britiske offentligheds kundskab i så vidt omfang som muligt og bad de søfarende

PRICE 3d.

Free Denmark

WITH BRITAIN TO VICTORY FOR DENMARK'S LIBERTY

Vol. 1. No. 5   The Monthly English Supplement of Frit Danmark   London, August, 1942

The Small Countries

By Commander Stephen King-Hall, M.P.

I HAVE been asked to write an article answering two questions. The first is: What does Denmark mean to me as an Englishman? Second, is it worthwhile preserving small countries as national entities?

Unlike the majority of my countrymen, I have been to Denmark. I therefore know from personal observation that the Danes are probably the best educated, the most truly classless, the most genuinely democratic people in the world. I have often said that if I had to produce examples of the best results of democracy, I should call upon the Danes, the Norwegians and the Swedes to stand up as the first prize exhibits. I have studied Denmark and travelled fairly extensively in most parts of the country. I also knew Denmark from the fact that I had over 400 subscribers there for my weekly News-Letter, and I used to write articles for the Danish press.

What Denmark Means

Therefore, speaking personally, Denmark means a lot to me. It means some of the most up-to-date shipbuilding and Diesel engine making plants in the world; it means lovely old castles; it means a vast variety of extremely good food; it means the home of a village of 1,000 inhabitants, a town of 10,000 people will produce 10 artists.

The real problem to which we must address our minds is not whether small nations *should* continue to exist, but *how* they are to continue to exist.

It is certain that they cannot continue to survive in a world in which power politics of the autarchic kind as opposed to power politics of the collective security kind are the basis of international life.

In 1938, I had an interesting

If, I added, the Germans come, you will have to be prepared to have 50,000 casualties, shot in batches over a period, but you would make it necessary for the enemy to keep 500,000 troops in Denmark and that would be a great victory at a cheap price. Furthermore, the Germans would find that it is impossible to go on shooting people, provided your will to resist by passive resistance was *proof* against the terror.

In the post-war world, Denmark—like every other peace-loving country—will have to become associated into some form of collective security. There is no safety for any power, great or small, which seeks to stand alone.

Such an association should not in the slightest degree impinge upon the individuality of Danish cultural life or lessen the importance of Denmark's contribution to European civilization.

Commander Stephen King-Hall

En forside af »Frit Danmark«s engelske månedssudgave »Free Denmark«.

afgive et tilskud af 1 d pr. måned pr. medlem til arbejdet. Tilskudet var naturligtvis mere symbolsk, idet det i øvrigt overlodes til de søfarende enkeltvis at give deres bidrag til rådet.

Den nye sømandsorganisation omfattede både restaurations-, dæks- og fyrbøderbesætningen og trådte i virksomhed den 1. juli. Den afløste den afdeling under den engelske Seamen's Union, som de danske søfolk blev indbudt til at danne efter invasionen af Danmark. Ved mødet gav redaktør Blytgen-Petersen meddelelse om, at »Frit Danmark« fra 1. juli ville udkomme som ugeblad.

Udgivelsen af »Frit Danmark« og den dertil knyttede informationsvirksomhed i den frie verden tør man vel betegne som en væsentlig side af rådets virksomhed. De britiske myndigheder viste de danske i London en stor tillid, da de i året 1940 gav dem licens og dermed papir til udgivelsen af et blad på dansk. I løbet af efterårsmånederne var licensspørgsmålet i orden, og man havde fået et trykkeri udenfor London. Informationsarbejdet gik dels ud på at imødekomme engelske og udenlandske journalisters efterspørgsel efter oplysninger fra Danmark og om de frie danske, og dels var det nyttigt at holde danske i England og i den øvrige frie verden informeret om, hvad der skete hjemme i Danmark. Forståelsen af dette arbejdes betydning voksede, og pengene til det blev bevilget, efter at det første års virksomhed havde kunnet opvise håndgribelige resultater. Man anså det for en opgave at fortælle ikke alene om modstanden hjemme, men også om den indsats, der repræsenteredes af de frie danske søfarende. Det havde efter rådets mening sin betydning at kunne fortælle den menige englænder, at det lille Danmark, som den tyske propaganda søgte at gøre til en »udstillingsgenstand i det nazistiske nyordningsvindue«, ikke befandt sig så godt, som tyskerne ønskede at give det udseende af, men at danskerne tværtimod afskyede tyskerne mere og mere for hver dag, der gik. Informationsarbejdet tog form i en udstrakt foredragsvirksomhed med film og lysbilleder og udgivelse af trykt propaganda. Der trykkes en række pjecer, hvoraf kan nævnes: Terkel M. Terkelsen »Denmark - Fight Follows Surrender«, der udkom i en række oplag. Første oplag udkom i efteråret 1941 med forord af vicepremierminister Attlee. Dette forord var en af de første mere betydende tilkendegivelser fra engelsk side, der bidrog til at rense luften om Danmarks navn. Mr. Attlee fremhævede Danmark som et land, der de sidste 20 år før den 9. april havde

Terkel M. Terkelsen (f. 1904) blev student 1923 og slog straks ind på journalistikken. Medarbejder ved Vestkysten, 1927 ved Jyllandsposten, 1933 redaktionssekretær ved Nationaltidende indtil han i 1934 gik over til Berlingske Tidende. 1938 bladets London-korrespondent, efter pres tvunget til afsked 1. 7. 40, hvorefter han fortsatte som radiokommentator ved B.B.C. Indtil maj 1945 Leder af den danske Political Intelligence Department of the Foreign Office, hvorfra han udsendtes på rejser til U.S.A. og Sverige. 1946 Berlingske Tidendes chefredaktør.

hvormed det danske Folk har samlet sig om dets konge til forsvar af dets traditionelle livssyn og levevis. Dets modstand mod den nazistiske trusel er ikke mindre bestemt, fordi den nødvendigvis må være passiv, og de tjenester, som de frivillige danske og i særdeleshed de 3-4000 danske sømænd, som sejler under britisk flag, yder for frihedens sag, er talende vidnesbyrd om deres landsmænds sande følelser.

Sven Tillge-Rasmussen (f. 1902) blev student i 1920, cand. polit, i 1926 og begyndte s.å. som medarbejder, delvis som redaktionssekretær ved »Politiken«. Han var bladets korrespondent i U.S.A. og Canada 1928, i Canada tillige 1932, i Nordafrika 1930, Paris 1931—32, Abessinien 1935-36, Manchuriet, Japan og Kina 1936-37, før han 1938 slog sig ned i London - og blev der gennem hele den følgende krigsperiode, idet hans kræfter blev taget stærkt i brug både af Det Danske Råd og af B.B.C.'s danske udsendelser.

bragt sociale fremskridt i et omfang næsten uden sidestykke. Han fremhævede den høje levestandard og landets kultur, som danskerne med rette kunne være stolte af. Om tyskernes overfald udtalte han, at modstand ville være blevet til en selvmorderisk udslættelse, som ingen sand ven af landet nogen sinde ville have bedt om; men

»selv om Danmark bøjede sig for det uundgåelige i april 1940, er vi«, sagde Attlee, »blevet umådelig opmuntret af de samstemmede meddelelser om den enighed,

hvormed det danske Folk har samlet sig om dets konge til forsvar af dets traditionelle livssyn og levevis. Dets modstand mod den nazistiske trusel er ikke mindre bestemt, fordi den nødvendigvis må være passiv, og de tjenester, som de frivillige danske og i særdeleshed de 3-4000 danske sømænd, som sejler under britisk flag, yder for frihedens sag, er talende vidnesbyrd om deres landsmænds sande følelser. Omstændighederne har hidtil forhindret os i at give Danmark det ærefulde navn af allieret, men de er allieret i alt - kun ikke af navn«.

Denne hilsen til frie danske søfolk, at de var allieret i alt, kun ikke af navn, var af stor moralsk betydning.

Af andre publikationer af Terkel M. Terkelsen kan nævnes: »Frontline in Denmark« om begivenhederne den 29. august. Den engelske journalist Eric Dancy skrev pjecen:

»Danes stand to for Zero« om den voksende aktive modstand i Danmark på basis af et manuskript af Ole Kiilerich, der ikke selv kunne lægge navn til forfatterskabet, da hans ophold i London på det tidspunkt, da bogen udkom, var hemmeligt. Disse pjecer udkom i stort oplag; men med hensyn til oplag sattes rekorden af bogen om folkestrejken 1944 »Triumph in Disaster« af Hørsholt Hansen, som det lykkedes at få ud på »His Majesty's Stationary Office« i et oplag på 80.000. Rådets udgivervirksomhed var overdraget et af rådet kontrolleret Aktieselskab »Free Danish Publishing Company«, idet man af hensyn til den strenge engelske injurielovgivning fandt det formålstjenligt at begrænse det legale ansvar.

I 1942 udkom en udgave af »Frit Danmark« på engelsk, men det måtte indgå efter 8 numre på grund af papirmangel, og den trykte informationsvirksomhed begrænsedes hovedsagelig til pjecer og bøger. Bladet »Frit Danmark« hvilede økonomisk i sig selv og samlede betydelige beløb ind til informationsarbejdet, idet bladets indsamling, der var begyndt for at sikre »Frit Danmark« som ugeblad, bl.a. kunne afgive betydelige beløb også til informationsarbejdet. I alt indsamledes der gennem »Frit Danmark« 3487 pund sterling. Den ugentlige indsamlingsliste var ligeså sikker som den ledende artikel.

På Det Danske Råds møde samme dag (18. juni) nedsattes en provinskredskomiteé, bestående af magister Henning Krabbe, fru Estrid Bannister og frk. Runa Rasmussen, der sammen med frk. Gabriele Rohde havde gjort et stort arbejde for at skabe interesse for Det Danske Råd på møder i provinsen og blandt søfarende. Der nedsattes en socialkomité eller damekomité, bestående af fru E. Karsten, fru Peter Lind, frk. E. Nielsen, fru Ragna Palmer, fru S. Sichel, frk. Runa Rasmussen og fru Ingerslev. En informations- og bladkomité kom til at bestå af: Hr. E. Blytgen-Petersen, formand, hr. P. Palmér og hr. Terkel M. Terkelsen. Blytgen-Petersen bad om og fik bemyndigelse til at udvide komiteen med endnu et par medlemmer, og senere indtrådte hr. Sven Tillge-Rasmussen og hr. P. Vejbye-Johansen i komiteen. En publicity komité oprettedes, bestående af: Hr. Robert Jørgensen, formand, fru Bannister, hr. Blytgen-Petersen og magister Krabbe.

VI

Efter udbrudet af den tysk-russiske krig var frie danske naturligvis me-

get optaget af den danske regerings hjemkaldelse af den danske minister i Moskva samt oprettelsen af »Frikorps Danmark«. Det var klart, set fra London, at den nye situation i Danmark og ikke mindst den tyske propagandas udnyttelse af den rummede store nationale faremomenter. Det så værre ud end Staunings studenterforeningstale og Scavenius's løfte til Tyskland den 8. juli 1940 om aktivt samarbejde. Hovedformålet med de tyske manøvrer var jo at bortlede Danmarks opmærksomhed fra det tyske overfald på Danmark og besættelsen og rette projektøren mod Hitler som Europas forsvarer mod bolchevismen, at få danskerne til at glemme den 9. april og hellere tale om den »røde fare«. Det var naturligvis så de danske kommunister, der beskyldtes for det ødelagte gode forhold mellem Danmark og Tyskland. Oprettelsen af »Frikorps Danmark« med regeringens billigelse og såkaldte danske frivillige kæmpende på Tysklands side mod England var en besk pille at sluge. Heldigvis kunne man snart meddele den britiske offentlighed, at rekrutteringen til »Regiment Nordland« og »Frikorps Danmark« blev den fiasko, den fortjente. Havde Danmark kunnet åbne for frivillige til England, ville tyskerne have fået det virkelige udtryk for stemningen i Danmark.

Den 15. juli var Mr. Attlee Det Danske Råds æresgæst ved en middag i den danske klub i London sammen med den amerikanske ambassadør, Mr. John G. Winant. Gæsterne blev budt velkommen af rådets præsident, hr. F. Krøyer Kielberg, der udbragte skåler for kong George, præsident Roosevelt og kong Christian. De danske deltagere i middagen sluttede sig med kraftigt bifald til præsidentens udtalelser.

Derefter fik Mr. Attlee ordet. Han indledede med et »venner og frænder« og tænkte med frændskabet på de længst forsvundne dage, da danskerne var »aggressive«. Men danskerne nu var ikke som tyskerne. De elskede friheden. »Danskerne«, sagde Mr. Attlee, »var i højere grad end nogen anden nation i Europa udtryk for den levevis, den måde at leve livet på, som vi nu kæmper for at bevare. Derfor var danskerne det venskabeligste folk i verden, og det var en frygtelig tragedie, da tyskerne overfaldt landet. Men«, sagde Mr. Attlee, »jeg nærer ikke ringeste tvivl om, at ligesom vi vil forhindre tyskerne i at komme over her, vil vi befri Danmark for den tyske besmittelse«.

Under sin omtale af genopbyggelsesarbejdet efter krigen sagde Mr. Attlee, at der ville blive brug også for danskernes indsigt og dygtig-

hed. Hvad danskerne var nået frem til, var netop et civiliseret liv. Danmark var i sandhed et land, hvor få havde for meget og færre for lidt, og vi måtte bandlyse fra verden frygten for krig såvel som frygten for fattigdom. »Der er stærkt slægtskab mellem folk, der benytter havene i deres lovlige ærinde ... Tyskerne har aldrig forstået havenes frihed og broderskab«.

Attlee udtalte herefter løftet om, at Danmark ville få sin frihed tilbage, og som eksempel på Danmarks og danskernes store bidrag til frihedens sag anførte han de frie danske søfolks strålende indsats.

Jeg har dvælet meget udførligt ved Det Danske Råds historie i de første par år, dels fordi denne del nu helt er historie, dels fordi den efter min mening giver et godt billede af stemningen blandt danske ude i den første tid efter besættelsen, som man kender uendelig lidt til herhjemme, ligesom vi ude kun i meget store træk var i stand til at følge, hvad der skete hjemme. Endelig var det første år af den frie danske bevægelse det vanskeligste, men efter min mening tillige aldeles afgørende. At rådet, da forbindelsen blev knyttet hjem til, fik større praktisk betydning, er givet; endnu er der mange forhold fra de første år, der vil ligge lidet belyste, samtidig med, at man hjemme kender mere til rådets virksomhed de sidste år, efter at grev Reventlow blev bevægelsens ærespræsident og hr. Christmas Møller kom over.

Elli Karsten.

Gabriele Rohde.

VII

I sommeren 1941 fik vi det første friske pust hjemmefra, da redaktør Sten Gudme kom over og i »Frit Danmark« og senere i sin bog på engelsk: »Denmark - Hitlers Model Protectorate«, fortalte om udviklingen hjemme siden besættelsen. I sommerens løb blev der udarbejdet love for den frie danske bevægelse, der herefter blev en forening, hvor man meldte sig ind efter at have tilkendegivet (de første par år skriftligt), at man gav foreningens formål sin tilslutning. Ved hemmelig og skriftlig afstemning valgte medlemmerne ledelsen: Det Danske Råd. Lovene blev vedtaget på et møde i rådet den 27. august 1941, og på et medlemsmøde den 4. oktober erklærede oppositionen, der havde rejst sig mod rådet som »selvbestalt« sig tilfreds, idet rådet jo nu blev valgt på fuldt ud demokratisk vis.

Det hed i foreningens formålsparagraf:

»De frie Danske i Storbritannien og Nord-Irland (The free Danes in Great Britain and Northern Ireland) er en sammenslutning af danske og danskfødte mænd og kvinder i Storbritannien og Nord-Irland. Sammenslutningens formål er:

Genoprettelsen af Danmarks frihed og selvstændighed.

Det søges opnået ved:

- I at fremme og styrke dansk nationalfølelse;*
- II aktivt at støtte det britiske rige og dets allierede - i overbevisningen om, at Danmarks befrielse vil afhænge af de allieredes sejr i kampen for nationernes frihed;*
- III at samarbejde med organisationer i andre lande, der har tilsvarende formål«.*

Et særligt lovudvalg havde siden marts arbejdet med de nye love, i henhold til hvilke der blev »udskrevet« valg den 3. november. Stemmeberettiget og valgbar til rådet var medlemmer, der var fyldt 21 år. Medlemmer, som var frivillige, var stemmeberettigede og valgbare uanset alder. Rådet bestod af ikke over 38 danske og danskfødte mænd og kvinder, af hvilke højst 8 måtte være britiske statsborgere. Denne

sidste bestemmelse viser igen ængstelsen for, at det skulle blive sagt, at det var »englænderne«, der dirigerede rådet. Landet var opdelt i 8 valgkredse, hvoraf London og Sydøst-England udgjorde den største og valgte 15 medlemmer. De søfarende i allieret tjeneste sikredes særlig repræsentation med indtil 3 repræsentanter for skibsofficerer og 5 for sømændene. Det valgte råd havde ret til at kooptere indtil 5 nye medlemmer, når særlige forhold talte derfor. Denne bestemmelse indsattes fortrinsvis for, at man til enhver tid var i stand til at indvælge mere fremtrædende repræsentanter for modstandsbevægelsen hjemme, der måtte komme over. Der er ingen tvivl om, at det lovmæssige grundlag for bevægelsen betød et stort fremskridt. Lovudvalgets seks måneders ihærdige arbejde var resulteret i et mønster på en foreningslov. Lovens vedtagelse bidrog til at gøre det af med påstanden om, at rådet var selvbestaltet og bestod af nogle »velhavende direktører og grossererere«, der sad i London og dirigerede det hele; sømændene i Newcastle tilkendegav tydeligt, at vel havde man ikke samme faglige interesser som »industriherrerne« nede i London, men nationalt var man enige, og det var det, der var det afgørende under den tyske besættelse. Og samarbejdet mellem London og Newcastle var efterhånden helt i orden.

Den Omstændighed, at rådet i London gik ind for en Spitfire-indsamling, øgede også interessen for rådet, ikke mindst for de søfarende. Det var arbejdsudvalgets formand, direktør K. G. Anker-Petersen, der under besøget i Nord- og Sydamerika havde etableret kontakt med de danske sammenslutninger i de Forenede Stater, Canada og de sydamerikanske republikker og under rejsen havde fået den tanke, at det danske råd i London skulle gå i spidsen for en indsamling til indkøb af jagermaskiner til Royal Air Force. På et møde i rådet den 27. august redegjorde hr. Anker-Petersen for planen, hvorefter danske i Storbritannien skulle bidrage med 12.500 pund sterling. Der nedsattes en særlig jagerfond-komité, og det bør nævnes, at de danske fiskere i Storbritannien straks støttede indsamlingen med 2.000 pund sterling.

På kongens fødselsdag holdtes der nationalmøder i Newcastle, Glasgow, Manchester og Liverpool. I London var der lunch i den danske klub, hvorfra der sendtes telegram til kongen, og om eftermiddagen var der sammenkomst i gesandtskabet. I sin tale ved frokosten i den danske klub oplyste grev Reventlow, at den engelske konges ceremonimester om formiddagen havde aflagt besøg i den danske legation for at bede

gesandten viderebringe kong George's hjertelige lykønskning til kong Christian på 71 årsdagen. Under hele krigen opretholdtes denne gamle tradition, der var med til at fastslå, at der intet var ændret i det gode forhold mellem Danmark og Storbritannien. Til mødet i Newcastle var der indløbet en hilsen fra krigstransportministeren Lord Leathers, der takkede de frie danske søfarende for deres indsats i kampen for Europas endelige befrielse for det nazistiske tyranni. »Jeg kan forsikre Dem om«, sagde Lord Leathers, »at Deres hjælp vil blive regnet Danmark til fortjeneste, når sejren er vunde«.

På årsmødet i »De frie Danske« den 4. oktober oplystes det, at sammenslutningen nu havde 1.500 medlemmer, præsidenten Hr. Krøyer Kielberg redegjorde for det udrettede arbejde og fastslog, at alle efterhånden sluttede op bag rådets formål, og udsendelsen af en delegation til Amerika med ønsket om at søge nært samarbejde med danske i andre frie lande havde kun været muligt med den engelske regerings fulde billigelse og diplomatiske støtte. Hr. Anker-Petersen aflagde beretning om rådsdelegationens rejse til Amerika efter invitation fra danske i Canada og U.S.A. Delegationen havde tilbagelagt omkring 40.000 miles, og rejsen resulterede i Spitfire-indsamlingen.

Næste milepæl i det danske råds historie var meddelelsen i Kalundborg Radio mandag den 24. november, at udenrigsminister Scavenius var på vej til Berlin for at tilkendegive Danmarks tiltrædelse af Antikomintern-Pagten, hvilket foranledigede, at den danske gesandt i London besluttede sig til at bryde med regeringen hjemme. Den 26. november afholdtes der møde i det danske råd, og i en udtalelse gennem B.B.C. gaves der udtryk for harme og sorg over Danmarks tilslutning til den såkaldte Antikomintern-Pagt. Det hed i denne udtalelse bl.a.:

»For danske i det frie udland står det klart, at Danmarks deltagelse på konferencen i Berlin i verdens øjne fremstiller Danmark ikke som et fjenden besat land, men som et land, der har akcepteret den af Hitler tilstræbte såkaldte nye ordning i Europa. Den udenrigspolitiske linie, der indledtes af Erik Scavenius's tiltrædelse som udenrigsminister, og som antog en åbenbar unneutral karakter straks efter udbrudet af den tysk-russiske krig, har nu ført Danmark ud i en tvangssituation, der er i skærende modstrid med den dansk-tyske besættelsesoverenskomst ... Vi ved, at den politik, der nu er kulmineret med Danmarks tilslut-

ning til Antikomintern-Pagten, er i strid med det danske folks vilje og ønske«.

Frie danske lovede danske hjemme troskab, og at man ude ville tale deres sag. Mandag den 1. december afsendte grev Reventlow sit historiske telegram via gesandtskabet i Stockholm til udenrigsministeriet i København, hvori han brød med regeringen som følge af dennes tiltrædelse af Antikomintern-Pagten. Om ministerens stilling indtil da kan siges: »Vi ventede på ham«, så over afgørelsen blev vi ikke overraskede. Hans forhold til den frie danske bevægelse, der var vokset frem, kan vel bedst illustreres ved, at det for alle i rådet var selvindlysende, at nu gik han og hans medarbejdere ind i rådets arbejde. Opgaven havde hidtil været noget forskellig, men målet var det samme for råd som legation. Om virkningerne af grev Reventlows skridt blandt de andre danske repræsentanter i det frie udland redegøres andetsteds. Nytårsdag sendte minister Kauffmann sit alvorlige radiobudskab til det danske folk med advarslen om, at indrømmelsernes tid måtte være forbi, og den 2. januar udtrykte han det danske folks tro på principperne og formålet med atlantehavserklæringen af 14. august 1941 og erklærede, at danske i den frie verden sluttede sig til den deklarationsprincipper, som den 1. og 2. januar blev underskrevet af de Forenede Nationer. Det danske råd vedtog på sit møde den 6. januar at tilsige minister Kauffmann fuld støtte til hans erklæring. Rådet godkendte endvidere enstemmigt et telegram, som dets arbejdsudvalg havde sendt til minister Kauffmann, og hvori det erklærede sig fuldt enigt med den linie, han havde trukket op i sin redegørelse til det danske folk nytårsdag. Efter grev Reventlows telegram til regeringen hjemme den 1. december havde minister Kauffmann i øvrigt straks den 2. december sendt hilsen til grev Reventlow: »Det skridt, du har taget, vil sikre dig fremtidens frie Danmarks taknemmelighed«.

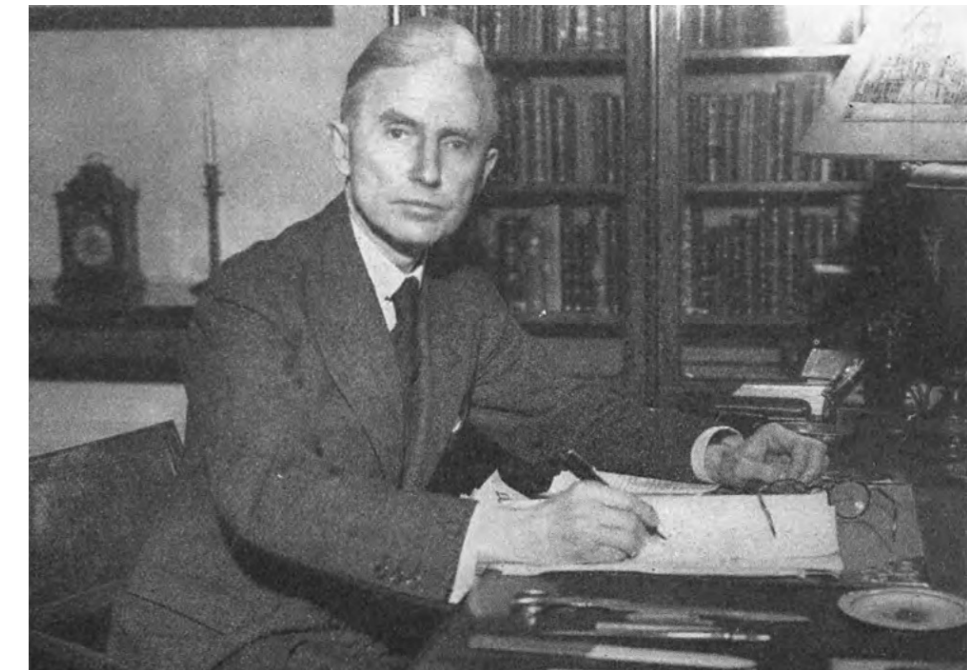
Som man vil se, gik den frie danske bevægelse stærkt styrket ind i det nye år 1942. Den havde fanget vind i sejlene. Magsvejr var ikke at vente, men rækkerne var sluttede blandt de menige, og den skare af diplomater, der sluttede op bag Kauffmann og Reventlow, lovede godt for fremtidens arbejde. Det hele trådte nu langt mere »frit frem«. Valgene i november og Grev Reventlows tilknytning til de frie danske gav rådet en bredere front og et større ansvar. Stillet over for de store

opgaver, lagde rådet et budget på £ 4000 og udsendte opfordring til sammenslutningens medlemmer om at fremskaffe dette beløb gennem frivillige bidrag. Det Danske Råd havde bedt grev Reventlow modtage posten som ærespræsident for sammenslutningen »Frie Danske« og bedt legationsråd Gustav Rasmussen indtræde i rådets arbejdsudvalg. Grev Reventlows telegram medførte imidlertid visse overvejelser og forhandlinger med det britiske udenrigsdepartement, og først i et brev af 3. marts 1942 til rådets præsident, hr. Krøyer Kielberg, kunne grev Reventlow lade denne på mødet i rådet den 5. marts meddele, at han og legationsråd Gustav Rasmussen modtog de to poster.

Onsdag den 11. marts blev der derefter i det britiske parlament fremsat en udtalelse om den danske gesandt grev Reventlows og Det Danske Råds status i forhold til den britiske regering.

Ifølge den officielle beretning om parlamentsforhandlingerne lød spørgsmål og svar således:

»Mr. Mander spurgte udenrigsministeren, om grev Reventlow stadig er dansk gesandt ved the Court of St. James, eller hvad hans status er?

Den danske sendemand i London, greve Eduard Reventlow, siddende ved sit skrivebord i Legationen.

Understatssekretæren for udenrigsministeriet (Mr. Richard Law): Efter den tyske Besættelse af Danmark ansås grev Reventlow for uofficielt at have fået overdraget varetagelsen af visse danske interesser, der ikke befandt sig under fjendtlig kontrol. I december i fjor udsendte grev Reventlow til pressen et communiqué om, at han havde meddelt det danske udenrigsministerium, at han som følge af Danmarks tilslutning til Antikomintern-Pagten, ikke længere, med den forbindelse han havde med den danske regering, på værdig og effektiv måde kunne udøve sine embedspligter som dansk gesandt. Grev Reventlow har nu overtaget ærespræsidiets i sammenslutningen »De Frie Danske i Storbritannien og Nord-Irland«. Under disse omstændigheder har hans majestæts regering besluttet at anerkende grev Reventlow som fortsat ansvarlig for varetagelsen af sådanne danske interesser, som ikke befinder sig under fjendtlig kontrol.

Mr. Mander: Er sammenslutningen »De Frie Danske« anerkendt af hans majestæts regering?

Mr. Law: Det er et andet spørgsmål. Hans majestæts regering har anerkendt Det Danske Råd«.

Udtalelsen slog fast, at gesandten anerkendtes som gesandt, og at Det Danske Råd anerkendtes som repræsentation for den frie danske bevægelse, hvor gesandten var ærespræsident, og gesandstens nærmeste medarbejder, legationsråd Gustav Rasmussen var medlem af rådet og dettes arbejdsudvalg. Gesandtskab og råd arbejdede nu åbent hånd i hånd på det store mål: Danmarks befrielse.

Så kom afskedigelsen hjemmefra af gesandten og de embedsmænd, der havde fulgt ham. Motiveringen var, at han havde sluttet sig til den frie danske bevægelse, der »indtog en unneutral holdning til skade for Danmark«. »Unneutral« var rigtig. Allerede den 7. marts var der hjemmefra truet med afskedigelse, og det oplystes i meddelelsen i Kalundborg Radio, at grev Reventlow og hans embedsmænd var tilbagekaldt, hvilket man på grund af forholdene rigtignok kun tillagde formel betydning. Kort tid forinden var legationsråd Gustav Rasmussen koopteret til medlem af det danske råd og havde deltaget i rådets og arbejdsudvalgets møder.

Det danske råd talte derefter 31 medlemmer, og 1½ års erfaring havde givet det en vis arbejdspraksis. Det var valgt til at gennemføre

sammenslutningen »De frie Danske i Storbritannien og Nord-Irland«s program. Rådet valgte et arbejdsudvalg samt en række underudvalg til de særlige opgaver. Der var for rådets og udvalgenes arbejde vedtaget en organisationsplan den 5. februar 1942. Rådet holdt ordinært møde en gang om måneden. Indtil det danske hus blev åbnet i Pont Street 67, holdtes de i den danske klub i Knightsbridge. De begyndte om formiddagen og varede som regel til langt ud på eftermiddagen og lededes gerne af præsidenten, hr. Krøyer Kielberg. arbejdsudvalgets formand, hr. K. G. Anker-Petersen aflagde beretning om arbejdet siden sidste rådsmøde. Rådets opgave var at drøfte og træffe beslutning om alle spørgsmål, der tjente til fremme af »Frie Danske«s formål, og ethvert rådsmedlem var forpligtet til at bidrage til dette formål med eget initiativ og egne ideer. At rådets medlemmer tog deres opgave højtidelig fremgår af, at gennemsnitlig 90 pct. af rådets medlemmer havde deltaget i det nyvalgte råds møder. Medlemmerne af sammenslutningen havde adgang til at overvære møderne og således lære rådets arbejde at kende på nærmere hold. Sammenslutningens daglige ledelse var centraliseret i det danske råds sekretariat, hvor sekretær Leif Gundel, arbejdsudvalgets medlemmer samt medlemmerne af de nedsatte underudvalg sørgede for, at rådets beslutninger gennemførtes. Sekretæren blev bistået af en række dygtige danske og engelske medarbejdere i sekretariatets bogholderi og ekspedition. »Frit Danmark« og rådets andre publikationer, flag, emblemer etc. blev udgivet og forhandlet af »Free Danish Publishing Company«, der ejedes af rådet, og hvor 4 af rådets medlemmer var direktører, C. F. Lunøe, K. G. Anker-Petersen, S. A. Dohm og E. Blytgen-Petersen.

Arbejdsudvalget, der bestod af 7 medlemmer, senere udvidet til 9, holdt på dette tidspunkt af rådets virksomhed som regel møde en gang om ugen og ofte to. Sekretæren og meget ofte præsidenten deltog i møderne. Alle politiske spørgsmål behandledes principielt af arbejdsudvalget.

Underudvalgene holdt som regel møde en gang om måneden, og de permanente underudvalg var på dette tidspunkt: Finansudvalget, informationsudvalget, De Søfarendes Udvalg, Socialudvalget og Mødeudvalget, Finansudvalget varetog sammenslutningens finanser og bestod af følgende medlemmer: F. Krøyer Kielberg (formand), H. T. Karsten, K. G. Anker-Petersen, Peter Lind, Gabriele Rohde og A. W.

Pedersen.

De Søfarendes Udvalg varetog de fri danske søfarendes interesser og bestod af særlige sagkyndige på dette område: O. Holdthusen (formand), kaptajn W. Bendtsen, pastor Viggo Jensen og Børge Møller. Alle disse var tillige medlemmer af »The Danish Merchant Navy Advisory Committee«, der var af mere officiel karakter, og hvorigennem forbindelsen med det britiske krigstransportministerium opretholdtes. De søfarendes udvalg havde også tilknytning til de danske fiskere, der senere fik deres egen komité. Udvalget samarbejdede med Socialudvalget ved udsendelse af julepakker til de danske skibe og søfarende. Julen 1941 drejede det sig om ca. 3000 julepakker.

Socialudvalgets største opgave var indsamlingen og fordelingen af julegaverne til de danske fiskere og frivillige. I danske hjem strikkes der julegaver hele året rundt. I oktober medvirkede udvalget ved åbningen af et feriehus for søfarende og frivillige. Udvalget administrerede endvidere de penge, der stilledes til rådighed for rådets velfærdsarbejde blandt landsmænd. Udvalget bestod af fru Elli Karsten (formand), fru pastor Viggo Jensen, fru Runa Krabbe, fru Peter Lind, frk. Dagmar Petersen og fru Sichel.

Mødeudvalget arrangerede nationale møder og underholdninger for at styrke nationalfølelsen og skabe større kontakt mellem de danske. Der afholdtes også møder med allierede gæster som talere. Dette udvalg bestod af Henning Krabbe (formand), fru Estrid Bannister, fru Runa Krabbe, Gabriele Rohde og pastor H. Mørch.

Informationsudvalget bestod af E. Blytgen-Petersen (formand), Sten Gudme, Robert Jørgensen, Terkel M. Terkelsen og presseattaché Ågård; for dette arbejde er der redegjort i anden sammenhæng. Den 9. april 1942 markeredes ved, at »Frie Danske« på 2-års dagen for Danmarks besættelse overrakte det danske jagerfond 38.300 pund sterling til den

Gustav Rasmussen (f. 1895) blev student i 1913 og havde allerede gjort tjeneste ved legationen i Petrograd, før han i 1921 blev cand. jur. Hans vej gik nu gennem udenrigsministeriet, hvor han blev fuldmægtig i 1922, gjorde tjeneste som legationssekretær i Bern 1927, indlagde sig stor fortjeneste som stedfortrædende advokat under Grønlands-processen i Haag 1932-33 og tiltrådte i 1934 som legationsråd ved Danmarks faste legation ved Folkeforbundet. I 1935 vendte han imidlertid tilbage som midlertidig kontorchef i udenrigsministeriet (udnævnt 1938) for i 1939 at gå som legationsråd til London. Hans nationale holdning under krigen førte til hans afskedigelse i 1942; men ved regeringen Knud Kristensens dannelse 1945 udnævntes han til udenrigsminister, mødt med tillid fra alle sider på grund af sin fremragende saglige dygtighed.

Møde i Det Danske Råds arbejdsudvalg. Fra v.-h. omkring bordet: Børge Møller, H. T. Karsten, O. Holdthusen, R. Geisler, E. Blytgen-Petersen, Elli Karsten, Gustav Rasmussen, J. Christinas Møller, Leif B. Gundel, S. Tillge-Rasmussen og (med ryggen til) E. Knauer.

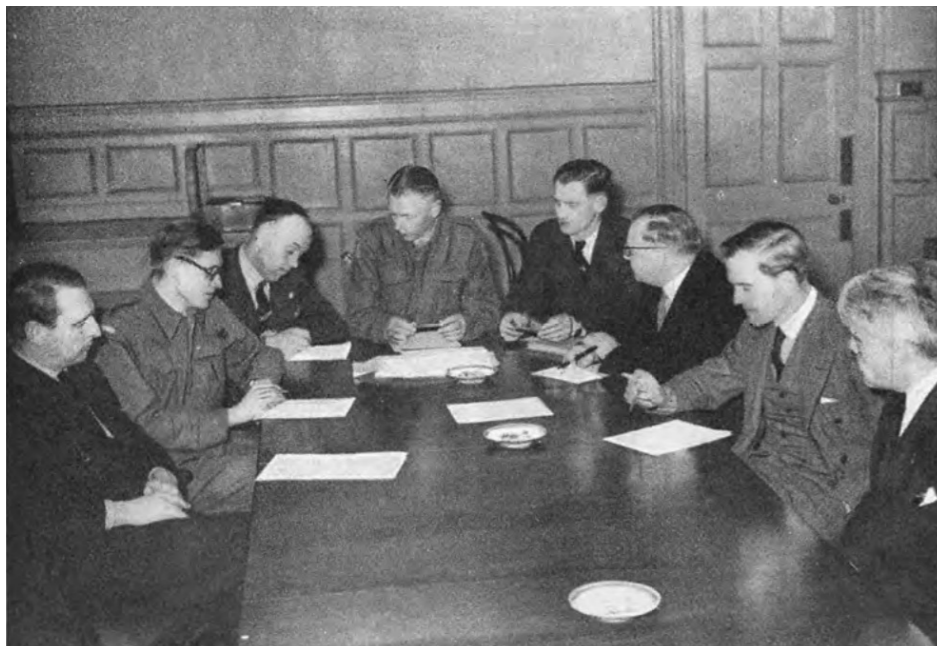

engelske regering. Premierminister Churchill viste »Frie Danske« den store ære personlig at modtage checken på dette beløb i Downing Street 10. Checken overrakte af K. G. Anker-Petersen, der var ledsaget af repræsentanter for de danske frivillige og søfarende som de danske, der var med i den aktive kamp mod tyskerne. Mr. Churchill fremsatte en længere udtalelse til den danske delegation, som han forsikrede om, at England ville fortsætte kampen, og at alle de nationer, der for tiden lå i lænker, kunne se hen til og håbe på befrielsens dag for Europa.

Mr. Churchill sagde bl.a., at den dag ville komme, da Danmark vilde blive fri for det greb, det var holdt i, og ville »genindtage den uafhængige og ærefulde plads, det fra gamle tider havde haft blandt Europas frie folk og stater«.

Mr. Churchill takkede for den hjælp, englænderne havde modtaget fra Danskerne. Fint vejr skulle der til for at forvandle den storartede check på 38.000 pund sterling til de første tunge tordendryp i den storm, der skulle bryde ud over det hæsle tyranni.

Dagen efter at premierminister Churchill havde modtaget checken, gik den første danske flyvegruppe i RAF på vingerne med danske frivillige som piloter. De tre Spitfires fik navnene »Niels Ebbesen«,

Møde i Det Danske Råds udvalg for de søfarende. Fra v.-h. omkring bordet: Kapt. E. Knauer, Leif B. Gundel, R. Geisler, O. Holdthusen, Børge Møller, vicekonsul Carl Jacobsen, pastor Viggo Jensen og Christmas Møller.

»Valdemar Atterdag« og »Skagen ind« - det sidste som et udtryk for ønsket om, at RAF ville fremskynde den dag, da danske skibe kunne stå Skagen ind på vej hjem til et frit Danmark.

Udtalelsen fra Churchill oplæstes på 9. april-mødet i London og modtoges med stort bifald. Endvidere afholdtes der 9. april-møde i Glasgow, Manchester, Liverpool og Cardiff. Et mærkeligt sammentræf var det i øvrigt, at Spitfire »Niels Ebbesen« var gået på vingerne fra en Aerodrom somewhere i Sydengland, netop som tyskerne hjemme konfiskerede Kaj Munks historiske skuespil om den jydsk væbner. Foruden den særlige udtalelse den 9. april fra Mr. Churchill sendtes der på denne dag hilsener fra arbejdsminister Bevin og krigstransportminister Lord Leathers til de danske søfarende.

Mr. Bevin sagde bl.a.:

»Historien vil berette, at de danske søfarendes ånd hævede Danmarks glørværdige traditioner og berettigede dem til en plads blandt heltene i denne store kamp«.

Som et udtryk for, hvor nær danske ude var kommet norske ude,

Møde i Det danske råds mødeudvalg. Fra v.-h. omkring bordet: Runa Krabbe, E. Knuth, Gabriele Rohde, J. Christmas Møller, T. Bayer, E. Bannister og Henning Krabbe.

kan nævnes, at statsminister Johan Nygårdsvold sendte en hilsen til Danmark gennem bladet »Frit Danmark«.

Alle disse hilsener var til stor opmuntring for danske ude, og de havde god grund til at håbe, at man også hjemme værdsatte, at Danmark ikke var glemt, og at man havde fulgt den aktive og passive kamp, som den voksede sig stærkere og stærkere under det tyske tryk.

Som udtryk for det nære samarbejde, efter at nu også den danske legation officielt var med i »Frie Danske«s samarbejde, sendte mr. Henrik Kauffmann i april landsretssagfører Povl Bang-Jensen til London som sin personlige repræsentant og medarbejder.

Hr. Bang-Jensen talte bl.a. på mødet i London den 9. april og senere på et møde for de søfarende i Newcastle. Kong Christians 30-års regerings jubilæum fejrede bl.a. ved en gudstjeneste i London, som sluttedes med en tale af grev Reventlow, og der sendtes en hyldest fra »Frie Danske« hjem gennem B.B.C., sluttende med ønsket om, at skæbnen snart ville forunde kong Christian at være konge i et frit land.

Møde i det danske råds informationsudvalg. Fra v.-h. omkring bordet: H. Moltzen, D. V. Ågård, C. E. Ågård, Christmas Møller, Leif B. Gundel, Iver Lunn, O. Holm Larsen, E. Hertel, Robert Jørgensen, E. Bannister, W. R. Prior, E. Blytgen-Petersen, Sven Ebbesen og Beyer-Pedersen. I forgrunden (delvis med ryggen til) fra v.-h.: H. Bang, T. M. Terkelsen og Emil Bech.

VIII

Torsdag den 14. maj kl. 15,15 blev det officielt bekendtgjort i London, at Christmas Møller med hustru og søn, den 17-årige gymnasiast fra Herlufsholm, var ankommet til London.

Kl. 18,15 holdt Christmas Møller i B.B.C.s danske udsendelse sin første radiotale fra London.

Christmas Møllers ankomst til England var den hidtil største begivenhed i den frie danske bevægelses historie, og han fik en hjertelig velkomst. Kun meget få vidste noget om, at han var på vej. Over den forbindelse, der var med Danmark, hvilede der selvsagt den største hemmelighedsfuldhed. Christmas Møllers afrejse fra Danmark og betydningen af hans arbejde i London er et kapitel for sig, og jeg skal her hovedsagelig indskrænke mig til betydningen af hans arbejde for Det Danske Råd. Det betød overordentlig meget for os frie danske, at en mand som Christmas Møller med den baggrund, han havde i det politiske Danmark og den modstandsbevægelse, der voksede frem, kom over og fortalte os, at den linie, Det Danske Råd og de frie danske havde holdt »med Storbritannien for Danmarks frihed« også deltes af danske

hjemme, og at man var klar over betydningen af den stilling, gesandterne i London og Washington havde taget. Og hvad betød det ikke for Danmarks stilling i udlandet, at en fremtrædende dansk politiker i det britiske informationsministerium over for den frie verdenspresses repræsentanter kunne komme hjemmefra og forsikre, at det var rigtigt, som vi ude så dristigt havde hævdet, at 98 pct. af det danske folk hadede nazismen, ligeså stærkt som den store frie verden gjorde det, og så hen til den dag, da Danmark var frit igen, da England og dets allierede havde vundet krigen.

Straks efter Christmas Møllers ankomst indkaldtes Det Danske Råd til ekstraordinært møde. På dette møde den 20. maj indvalgte Christmas Møller i rådet, hvor han foreløbig ikke ønskede at indtage nogen særlig post udover stillingen som »overordentligt medlem« med ret til at deltage i arbejdsudvalgets og underudvalgenes møder. Han ville i første række arbejde som rådgiver og ville først lære personer og forhold at kende, før han påtog sig det officielle ansvar for ledelsen af den frie danske bevægelse. I sin tale i rådet den 20. maj, hvor ære- præsidenten for »Frie Danske«, grev E. Reventlow, for første gang var

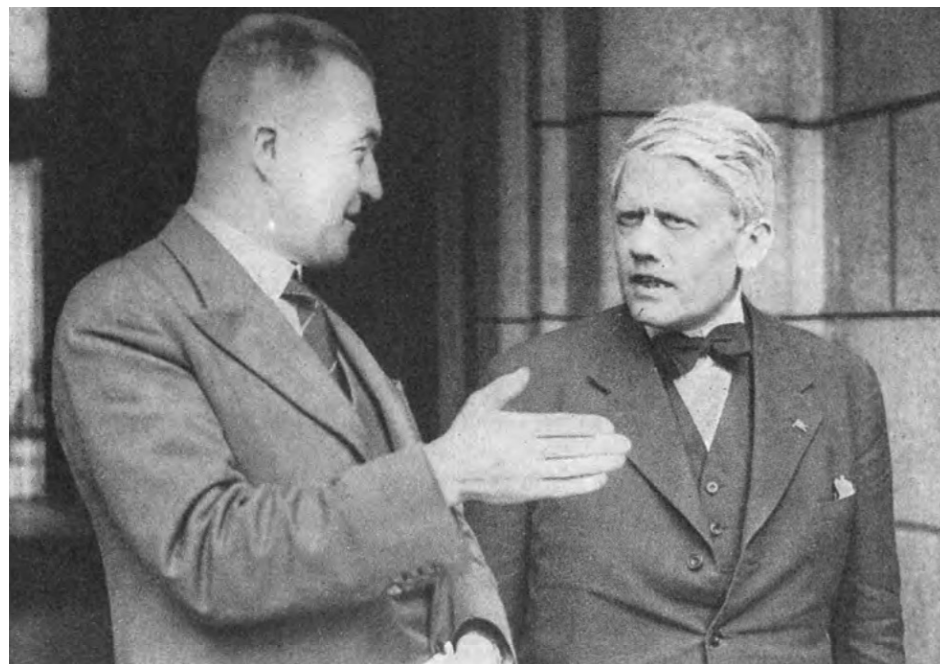

Leif Gundel (f. 1908) blev student fra Århus Katedralskole 1927 og fortsatte derefter inden for industri- og handelsvirksomheder, mens han som korrespondent skrev til Århus bladene. Under sine rejser i udlandet nåede han til London, da krigen brød ud; han trådte ind i Det Danske Råd i 1940 og var under hele besættelsestiden speaker ved B.B.C.'s udsendelser til Danmark. I øvrigt arbejdede han som journalist, bl.a. ved sømandenes blad »Kurér«. Efter befrielsen vendte Gundel hjem og blev medarbejder ved »Land og Folk«.

til stede i et rådsmøde siden sin overtagelse af hvervet som ærespræsident, hilste grev Reventlow Christmas Møller som »den demokratiske landspolitiker, en af Danmarks største sønner«. I sin tale fremhævede Christmas Møller efter en godkendelse af arbejdet ude, at den omstændighed, at der havde været uoverensstemmelser mellem hans personlige mening og andre udøvende politikeres, ikke skulle forstås sådan, at der var forskel i nationalfølelsen, men forskel i opfattelsen af udøvelsen, forskel i temperament. Så længe som det var muligt, skulle man forklare og forsvare deres stilling hjemme, og Christmas Møller afviste enhver tanke om at danne regering uden for landets grænser. Hvad vi vil foretage os, vil vi altid gøre i taknemmelighedsfølelse over for kongen, som kun går med til krav, når det er tvingende nødvendigt, og det overvældende flertal af regeringen er enig med ham deri.

Fra hele den frie verden indløb der telegrammer til Christmas Møller i London med lykønskninger til ham som fri mand i et frit land. Overalt i den frie verden blev Christmas Møller hilst som sendemand fra det sande Danmark. Christmas Møller begyndte en række møder England over. Det første holdtes på Dorchester Hotel i London den 26.

Straks den 14. maj 1942, da Christmas Møller var kommet til London, søgte han kontakt med de engelske myndigheder. Her står han - på dagen for sin ankomst - uden for informationsministeriet i samtale med ministeriets parlamentssekretær, Mr. Ernest Thurtle.

maj og var en af de meget store begivenheder i den frie danske bevægelse og den danske kolonis historie. Derefter talte Christmas Møller i Cardiff og i Whitehaven og Fleetwood for fiskerne. På grundlovsdagen talte Christmas Møller på et friluftsmøde i London sammen med forretningsføreren for De Sammensluttede Danske Sømandsorganisationer, hr. Børge Møller og Det danske Råds sekretær Leif Gundel, samt landsretssagfører Povl Bang-Jensen, og på Valdemarsdagen talte han for sømændene i Newcastle sammen med den norske stortingsmand C. Wright. »Christmas Møllers rejse er en af de mange opmuntrende hændelser, der skete i det sidste år«, sagde den norske stortingsmand, »vi står nu sammen og arbejder sammen, for at begge landes frihed kan sikres«.

Christmas Møllers ankomst, hans energi og forståelse af de forskellige problemer, tilførte rådet yderligere kraft og styrke. Den omstændighed, at han kunne erklære, at arbejdet ude blev påskønnet hjemme, betød, at offerviljen blev større blandt sammenslutningens medlemmer. På et møde i Det Danske Råd den 1. juli kunne arbejdsudvalgets formand, hr. K. G. Anker-Petersen meddele, at sammenslutningen havde fået tilbud om brug af ejendommen 67 Pont Street, huslejfrit under krigens varighed og ½ år derefter. Ejendommen ville blive kaldt »Det Danske Hus«, og der ville blive rigelig plads til rådets kontorer, til konferencer og møder. Rådet vedtog tilbudet med akklamation. Det var i øvrigt hr. Anker-Petersens firma, der havde stillet det til rådighed. Et detaljeret arbejdsprogram for rådet i den nærmeste tid omfattede intensivering af oplysningsarbejdet, og rekruttering af frivillige og stabilisering af rådets økonomi, hvor der sigtedes på oprettelsen af et fond på 20.000 pund sterling. Dette arbejdsprogram forelagdes af Christmas Møller, der bl.a. gik stærkt ind for det nordiske samarbejde med specielt henblik på kontakten med nordmændene. Rådet vedtog enstemmig en resolution, hvor alle danske i den frie verden opfordredes til at betragte sig som moralsk værnepligtige. Dette skete med speciel henvisning til en ny lov i England, hvorefter der indførtes tvungen værnepligt for alle undersåtter af allierede nationaliteter i England. Det følte kun rimeligt, at Danmark, der ønskede at deltage i denne krig som allieret, tilkendegav, at denne lov også omfattede danske ude.

Det Danske Råds kontor, der til at begynde med havde haft til huse i Victoria Street hos Ingeniørfirmaet Holst & Co., flyttedes vinteren

1941 til Bush House, Aldwich, hvor en række af kontorerne hos United Molasses (Krøyer Kielbergs firma) blev stillet gratis til rådighed. Herfra flyttede kontoret i foråret 1942 til Africa House på Kingsway. Fra august flyttedes det så til huset, 67 Pont Street, der krigen ud og indtil Det Danske Råds opløsning den 29. august 1945 var hovedsædet for den frie danske bevægelse.

Christmas Møller valgtes til formand for Det Danske Råd på årsmødet i »Frie Danske« lørdag den 5. september. Dette betød, at lovene måtte ændres således, at formanden for rådet ikke samtidig behøvede at være præsident for sammenslutningen, hvilket hidtil havde været tilfældet, idet hr. Krøyer Kielberg havde beklædt begge stillinger. På mødet erklærede hr. Krøyer Kielberg, at han havde erklæret sig villig til at lade sig genvælge som præsident for sammenslutningen, men at han i øvrigt mente, at alle administrative poster burde være på danske hænder. Den omstændighed, at han trak sig tilbage fra at være aktiv leder, ville imidlertid intet ændre i den interesse, han stadig ville nære for den frie danske bevægelse. Grev Reventlow, der første gang var til stede ved »Frie Danske«s møde som ærespræsident, gav udtryk for sin dybfølte tak, fordi man havde vist ham den tillid at vælge ham til ærespræsident. Vel var stillingen et æreshverv, men gesandten og gesandtskabet havde været lykkelig over, at der nu var etableret et så nøje samarbejde mellem Det Danske Råd og gesandtskabet. Det var greven en stor glæde hver morgen, når han ankom til legationen, at se dannebrog vaje over indgangen til »Det Danske Hus« i Pont Street. »Jeg ved, at arbejdet, som udføres her, udføres under vort gamle flags inspiration«, sagde han. Christmas Møller var nu stadig »en hyggelig og rar gæst« i legationen.

Hr. K. G. Anker-Petersen aflagde som formand for arbejdsudvalget i størstedelen af det forløbne år årsberetning. Han kunne oplyse, at den frie danske bevægelse i England som i den øvrige verden var blevet konsolideret i det forløbne år, og at alle danske ude stod enige i beslutningen om at tage så stor del i byrden, som man kunne, i kampen for Danmarks befrielse gennem de forenede nationers sejr. Der vedtoges en række lovændringer, hvorefter foruden de danske skibsofficerer og sømænd også fiskerne fra Danmark fik en særlig repræsentation i rådet. Der vedtoges yderligere et forslag om, at der i rådet med simpel stemmeflerhed kunne indvælges indtil 3 af den danske gesandt udpeg-

Foreningen af frie Danske i Storbritannien og Nordirland afholder årsmøde den 5. september 1942 i Det danske Hus under ledelse af direktør Krøyer Kielberg.

ne i den kongelige tjeneste ansatte embedsmænd.

Kongens fødselsdag fejredes bl.a. ved en modtagelse i den danske legation og med møder i Newcastle, hvor man havde den glæde at se det danske flag vaje fra Townhall. Den 28. oktober holdtes der et konstituerende møde i det nyvalgte danske råd, det andet danske råd, der var valgt ved en fri og hemmelig afstemning. De 3 medlemmer, som den danske gesandt ifølge lovene havde ret til at indstille meddeltes at være: Legationsråd Gustav Rasmussen, presseattaché C. E. Ågård og statskonsulent P. A. Moltesen, der alle valgtes med akklamation. Til Arbejdsudvalget genvalgtes herefter Christmas Møller (formand), K. G. Anker-Petersen (næstformand), legationsråd Gustav Rasmussen, redaktør E. Blytgen-Petersen, direktør O. Holdthusen, direktør H. T. Karsten, forretningsfører Børge Møller og redaktør Sven Tillge-Rasmussen.

Rekruteringskontorets leder, kaptajn W. M. Iversen attacheredes arbejdsudvalget, der i den samme sammensætning og senere med indvælgelse af styrmand Geisler fortsatte, indtil rådet opløstes.

I november afrejste Christmas Møller til Amerika, og hjemmefra op-

levede vi, at Buhl måtte vige som statsminister for Scavenius. - Den 15. november fik den sovjetrussiske ambassadør i London, Maisky, overrakt en check på 1.500 pund sterling fra officerer og sømænd i den danske handelsflåde under britisk flag og andre frie danske i Storbritannien til indkøb af en røntgen ambulance til østfronten.

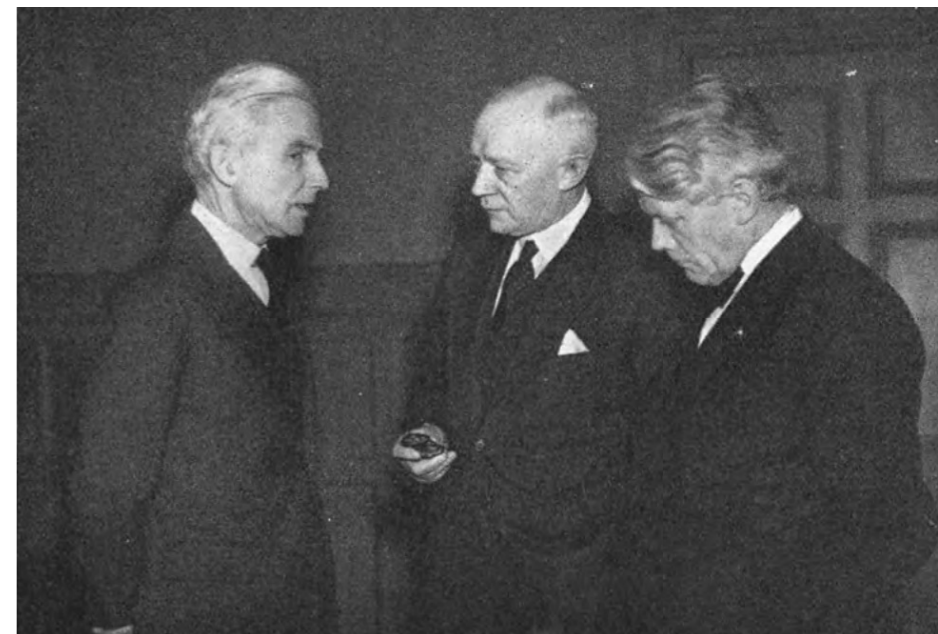
Christmas Møllers rejse i Amerika blev fulgt med stor interesse. Han opfattedes ikke alene som talsmand for danske hjemme, men også som politisk leder for de frie danske i Storbritannien. Den omstændighed, at hans rejse faldt sammen med de store begivenheder hjemme, understregede betydningen af en nøje kontakt mellem danske i London og Washington. Det var næsten to år siden, at Det Danske Råd sidst havde haft repræsentanter i Amerika, og besøget nu lagde grundlag til udvidet samarbejde mellem danske overalt i den frie verden.

Christmas Møllers foredragsrejse gennem Kanada og De forenede Stater omfattede 12 byer og var tilrettelagt af præsidenten for »National America Denmark Association«, hr. John Hansen, der ledsagede ham på turen gennem staterne. Christmas Møllers udrejse til Amerika blev foretaget ad luftvejen, hjemrejsen med konvoj. Rejsen varede et par måneder, og hjemkomsten fandt sted mellem jul og nytår. »Hovedforskellen mellem den danske bevægelse i England og U.S.A, var den«, sagde Christmas Møller ved hjemkomsten, »at mens »Frie Danske« fortrinsvis var en bevægelse af danske statsborgere, så var bevægelsen i U.S.A, en bevægelse, der i høj grad byggede på de danske Broder- og Søster-samfund, hvis medlemmer fortrinsvis var amerikanske statsborgere«. Han fremhævede det gode propagandårbejde, der udførtes først af »Friends of Denmark« og derefter af »National America Denmark Association«, og senere igen af »Friends of Denmark«, men hele tiden med C. W. Hasselriis som leder.

Onsdag den 3. marts afholdtes der en reception i »Det Danske Hus«, der fik sin særlige store betydning derved, at hendes kgl. højhed Hertuginde af Kent, der også er prinsesse af Danmark, bærede »Frie Danske« ved sin nærværelse. Til stede var endvidere minister for krigstransportministeriet Lord Leathers. I en tale understregede Christmas Møller, at danskerne til trods for Danmarks stilling som okkuperet land var allieret af hjerte og sind, men »det arbejde, som gøres af vore søfarende og frivillige giver os ret til at hævde, at vi også er allieret af gavn«. Blandt repræsentanterne for den danske hjemmefront, for frie

danske søfarende og frivillige, der i særlig grad repræsenterede Danmark ved receptionen i »Det Danske Hus«, var redaktør Ole Kiilerich og andre, der havde været i London i nogen tid, men hvis navne ikke var »frigivne«.

Som »Frie Danske« i London ved Christmas Møllers ankomst havde fået et mere politisk bindeled hjemad til, begyndte i efteråret 1942 den aktive modstand hjemme i Danmark at tale sit tydelige sprog til den frie og kæmpende verden. I London havde de frie danske fået deres eget hus, hvilket gav dem et ansigt udadtil, og der var blevet en tom plads i London mellem rækken af allierede regeringer og frie bevægelser, hvis ikke Danmark var blevet placeret med Det Danske Råd og det danske hus. Hjemme gik Danmark så i efteråret 1942 fra den passive over til den aktive modstand, og det blev fra allieret side tilkendegivet, at dette nu virkelig betød noget for krigsindsatsen, at Danmark var et led i rækken af tysk besatte lande, der kæmpede på sabotagefronten. Der var måske delte meninger om sabotagen også i London, og nogle har vel ment ligesom hjemme, at Danmark kom for tidligt med, men hvordan ville det have været, om Danmark var kommet for sent med? Statsministerskiftet i november tog vi som et udtryk for, at tyskerne

De tre »store« i Det Danske Råd havde ikke altid lige let ved at træffe de nødvendige afgørelser. Billedet viser det! Her ser man fra v.-h.: Grev Reventlow, direktør Krøyer Kielberg og J. Christinas Møller.

måtte regne med Danmark som sabotageland; og den frie verden begyndte at forstå, at Danmark som andre nationer var rede til den store offensiv mod det nazistiske herredømme på kontinentet, som forbedredes af de allieredes generalstabe.

Også valget den 23. marts, der viste, at det danske vælgerfolk efter 3 års besættelse kunne gøre valgdagen til en demonstrationsdag for danskhed og folkestyre mod nazisterne - under 2 pct. af det danske vælgerkorps - blev bemærket ude. Den frie verden blev givet at forstå og forstod, at valget hjemme ikke var et valg for eller imod regeringen Scavenius, men blev gjort til en demonstration for folkestyre mod det nazistiske diktatur. »Frit Danmark«, i London bragte den 9. april 1943 en række hilsener fra den frie verden til Danmark. Der var hilsener fra General de Gaulle, den norske statsminister Nygårdsvold, den belgiske premierminister Pierlot, Luxembourgs udenrigsminister J. Beck, præsidenten for Czekoslovakiet dr. Benes, Jugoslaviens premierminister Yowanovitch, den polske premierminister Sikorski, Hollands premierminister Gerbrandy samt Englands vicepremierminister Mr. Attlee, der om rigsdagsvalget bl.a. sagde:

Under sit besøg i Det Danske Hus den 3. marts 1943 taler Hertuginde af Kent med to unge danske, som kort forud er kommet til London: Red. Ole Kiilerich (midt i billedet) og ritmester Hansen-Møller, faldet under kampene i Italien.

»Rigsdagsvalgets overvældende demonstration for troen på det demokratiske system har vi hørt med glæde, og den styrker vor overbevisning om, at I kun venter på det rette øjeblik for at slutte jer til os for at fejle den indtrængende fjende ud«.

Møderne i Storbritannien den 9. april 1943 formede sig som blandt frie danske verden over i særlig grad som en hyldest til hjemmefronten. I tale og sang gik tankerne hjem til det besatte Danmark, og mødedeltagelsen var meget større end nogen sinde siden besættelsen. Det Danske Råd havde vedtaget en 9. april-udtalelse med hyldest til den danske hjemmefront og med tilsagn om, at Det Danske Råd på enhver måde ville styrke og opmuntre alle, der hjemme og ude kæmpede mod den frie verdens fjende. Udtalelsen, der oplæstes på alle møderne i Storbritannien, sendtes telegrafisk til de danske centraler i udlandet, og på møderne her sluttede man sig til Det Danske Råds 9. april-udtalelse, og der indløb telegrafisk svar til mødet i London, hvor 500 danske var forsamlet på Dorchester Hotel.

Som sædvanlig holdtes der møde hos de søfarende i Newcastle, hvor Krøyer Kielberg talte. I London talte Christmas Møller og grev Reventlow, og der var møder rundt om i landet. Krigstransportminister Lord Leathers sendte en ny hilsen til de danske søfarende, hvori han sagde:

»For tre år siden, da alting syntes så sort, besluttede I at tjene Danmark og frihedens sag. I viste os, at I kunne modstå fjendens angreb, og skønt I har mistet både skibe og mænd, har I aldrig svigtet denne beslutning. Og det vil vi aldrig glemme. Det gamle venskab mellem de to lande er blevet næret og styrket som følge af, hvad I har gjort og gør«.

Hvad der i høj grad glædede de danske i London var, da de den 9. april modtog 1550 pund sterling fra den frie danske sammenslutning på Færøerne, en betydelig støtte for arbejdet. Den 27. maj var den czechoslovakiske vicepremierminister og udenrigsminister Jan Mazaryk Det Danske Råds gæst, og det blev en meget vellykket aften i »Det Danske Hus«s historie. Jan Mazaryk holdt en af sine berømte politiske causerier, og aftenen indledte i øvrigt et nært samarbejde med czecker-

FRIT DANMARK

„MED STORBRIANNIEN FOR DANMARKS FRIHED“

The Danish Weekly Published in London

1. AARGANG Nr. 11

LONDON, FREDAG, 9. APRIL 1943

Fra den kæmpende frie Verden til Danmark 9. APRIL 1943

ALLIEREDE SENDER BUDSKABER TIL DANSKE HJEMME OG UDE PAA AARSDAGEN FOR TYSKE OVERFALD

Mr. Attlee

I ANLEDNING af den 9. April har *Frit Danmark* fra den kæmpende frie Verden indhentet en Række Budskaber og Hilsener til Danmark og Danske hjemme og ude. Der gives i disse Budskaber og Hilsener Udtryk for Tillid og Tro paa Danmark i dets skjulte og aabne Modstand i det tredje Aar under den tyske Besættelse. Englands Vice-Premierminister, Mr. C. R. Attlee, siger om Rigsdagsvalget bl. a.: „Den overvældende Demonstration, som Rigsdagsvalget var Udtryk for, paa Tro paa det demokratiske System har vi hørt om med Glæde, og den styrker vor Overbevisning om, at I kan ventse paa det rette Øjeblik for at slutte jer til os for at fejre den indtrængende Fjende ud.“

ATTLEE OG PIERLOT KOMMENTERER DE DANSKE VALG

Mr. Pierlot

ENGLAND

Naar Fjenden skal ud Vice-Premierminister Attlees Hilsen

Budskabet fra The Right Hon. C. R. Attlee, M.P. lyder: JEG er overordentlig glad over at faa denne Lejlighed til at sende en Hilsen til Danske hvide hjemme og i Exil. Der har i lang Tid bestaaet et godt Venskab mellem vore to Folk. Mange af os i Britain tænker med Glæde paa Børne i Deres dejlige Land og den smukke By København. For tre Aar siden blev Danmark tvungen til at kæmpe sig for den nazistiske Krigsmaskines grusomme Mægt, og for en Tid maas vi savne disse materielle Forbindelser mellem vore to Lande. Men vore to Nationer forbliver fortsat forenede i de Friheds- og Fremskridtsidealene, paa hvilke vi hver har bygget vore Nationers Institutioner, og som er fundamentale for vor Levevis.

Danmark har altid været i forreste Række paa sociale Omraader. Milt i Kampens Prøvelser begynder vi at skønne Karaktererne af den Verden, som vi maas opbygge efter Krigen, og som skal have Frihed fra Savn og Fjend fra Frygt. Vi kan være sikre paa, at den nye Verden vil Danmark ogsaa sine Fremskridtsaktioner have sin Rolle at spille.

Danmark er ligesom Britain vedsignet af demokratisk politiske Institutioners fredehæ Vækst. For disse kan intet Offer være for stort. I den legende var storartet Styrke, vor Garanti for Sejren over det Onde.

Deres og alle andre imitativt Friks Talsmægtighed er ved at blive ledende. For tre russiske Hærs mestue Slag, sejren i det mellemste Østen og i Nordafrika, Rusland Air Force's store vakkende Styrke, de britiske Styrkers mægtige

FRANKRIG

„Sejren vil samle“ General de Gaulles Hilsen

Der Frances Constitutionnel sender General de Gaulles følgende Hilsen: DANMARK er blevet, men gaa i Medtænkning. Jeg vil ønske de danske Patrioter, som i deres eget Land og udenfor dets Grænser forener deres Kræfter med Frankrig og dets Allierede for at samstykke det historiske Herredømme.

I det kommende Europa er det Sejren, der vil samle alle Folkene, bejselet af den rette Aand og Vilje.

C. DE GAULLE.

BELGIEN

Belgiske Premierminister om Valget og Danske Ude

Den Belgiske Premierminister J. Pierlot skriver: J I har kendt et lykkeligt Danmark, et Danmark, som havde gjort sit yderste for at glemme gamle, dybe Saar og for hvem det var lykkeligt at skabe et sjældent karismatisk Samfund. Det sidste Kongerige i Europa synes at være berøvet til Fordel af Sikkerhed gennem sin Arbejdighed for Arbejde, sin fremragende Fuldkomningsgrad af social Ligevej og sit Ønske om at have venkæbeligt Samkvem med alle.

Den 9de April 1940 landede heri dette Haab hos det danske Folk. Selvom Danmark er blevet involveret for Krigen's Hæskel, har det dog lært den Bitterhed af Lovende, som følger med fornem Besættelse.

Den smættende Værdighed af den hvide Verden med den sættelsesmagten har gjort de

NORGE

Aanden fra 1864 lever Norges Statsminister om den „mørke Dag“

Den 9. April er blidt en mørk dag i Danmarks og Norges historie. For tre år siden havde vore to land sammen et for uprovokeret overblik. Fremme voldshæmning steg sig i nationens midte og mægtig over vore grænser. De kom med mægt og brat, og fortalte at de var vore venner.

Måske folk havde levet og levet i fred. Vi havde lov og selv sket i fremme den samme og havde folk villet, å skape best til alle vore lande sammen. Og vore bestrebelse har

den vranst anerkendelse fra den sivile verdens. Tyskerne havde ikke noe å lære om — først i 1940.

Utvælingen i vore to land har ikke fulgt helt de samme baner i tiden efter. I Norge har tyskerne gangset en systematisk terror, som man aldrig tidligere har sett i en nordisk land.

De har plyndret vore naturressourser og vært overrednings og terror mot de barns minne. Tyske og yngre ofre har det kostet å stå imot, men det norske folket angret ikke. Det har valgt sin vei, og vil følge den.

Men også i Danmark tret etter hvert Tysklands samme ansette tydeligere fram. Også det er overraskende mot folkens rettigheter blitt stadig tyngre, og ydmykkesene blir tyngre å bære for hver dag som gaa. Men jeg vet at heller ikke Danmarks folk vil la seg knekke. Avden fra 1864 lever, og den har gitt det danske folk en fridoms som under tidligere svulstne sikkert bare er blitt sterkere enn før.

Jeg vil gjerne sende en hilsen fra det norske broderrik til alle danske som i denne tid lever på sin måte, er med i kampen, enten de virker under varaktige forhold i Danmark, eller de har sluttet seg til de styrker som kjemper for frihetens sak ute i verden. Og jeg er overbevist om at det heller aldri vil ha, dersom til frihet, tværen på folkstyrene, på fred og trygghet innen folkene og mellom folkene, vil vise seg å være så sterkt, at vi hver for vår måtte kun bidra til å hilse Tyskland blir knust og lykkelige fortid bli på gjenopprettet. Leder for vore to folk, og alle andre frihetssøkende nasjoner.

Da Belgierne snart selv skal møte invasjonen af deres Fæderland, kommer de deres danske Venner en lovende Hilsen fra Haabets end, at B-frelsen er nær.

JOHAN NYGAARDVOLD

Ved »Frie Danske«s møde den 27. maj 1943 taler den tsekoslovakiske premier- og udenrigsminister Jan Mazaryk til forsamlingen.

forsider i London, og det var »Frie Danske« og venner af Danmark en glæde nu at kunne lade begivenhederne fastslå, at det var rigtigt, når de havde hævdet, at Danmark var en allieret af sind og også ville være en allieret, når det gjaldt handling.

Netop et par uger forinden var der indført industriel registrering af danske statsborgere sammen med græske og jugoslaviske. Registreringen omfattede alle mænd mellem 16 og 65 og alle kvinder mellem 16 og 50 med enkelte undtagelser. Undtagen var naturligvis mænd og kvinder, der allerede gjorde tjeneste i de væbnede styrker eller i handelsflåden. Denne foranstaltning var fuldstændig i overensstemmelse med Det Danske Råds erklærede politik lige fra den frie bevægelses start, og man anså det for en anerkendelse af det danske bidrag i krigsindsatsen, at »Frie Danske« automatisk fik adgang til de former for national tjeneste, som der sædvanligvis kun var adgang til for officielt allierede. Af de 7-8000, der opholdt sig i England, var størstedelen søfarende, og af alle danske i Storbritannien regnede man med, at 80 pct. allerede før registreringen var aktive deltagere i krigsindsatsen, nemlig

som søfarende eller som frivillige, medlemmer af hjemmeværnet eller i andre former for national tjeneste.

Ugerne og dagene, der førte op til den 29. august, fulgtes med stor interesse i London, og da nej'et kom, følte det blandt »Frie Danske«, at vi var befriet for enhver mistanke om at have ført den frie verden bag lyset med hensyn til det sande Danmark.

Det strømmede i de dage ind med telegrammer fra de frie danske sammenslutninger uden for Storbritannien, men glædest var vi vel ude som hjemme, da nordmændene kaldte danske våbenbrødre, således som dr. Arne Ording gjorde det i et radioforedrag, da han sluttede en oversigt over august krisen i Danmark med Ordene: »I disse efterårsdage blev det danske og norske folk våbenbrødre«. Chefen for det kgl. norske luftvåben, admiral Riiser-Larsen sagde i en radiotale til Danmark den 4. september:

»Den 29. august 1943! Fra Danmark strålede der i mørket et lys frem, som blændede os til at begynde med ... Hvilken dag! Og hvilken glæde vi alle følte! De frie danske, jeg mødte, var med eet blevet rankere i ryggen, hovedet var løftet, smilet ikke længere undskyldende, men stolt. Lyset fra Danmark var tændt. Dannebrog båret ind i den nationale flagborg«.

Hertil kom den allierede presses kommentarer med »Times«s leder om »frivilligt offer for fælles sag«.

Gennem udenrigsminister Eden hilste den britiske regering begivenheden i Danmark som et værdifuldt bidrag til krigsindsatsen. Onsdag den 1. september var der årsmøde i »Frie Danske«. Mødet var naturligvis præget af de alvorlige og dog glædelige begivenheder hjemme. Det Danske Råds præsident, hr. Krøyer Kielberg sagde bl.a.:

»Vore landsmænds fædrelandskærlige handlinger og deres foragt for personlig livsfare og for de ukendte lidelser, som de nu står over for, har indskrevet et kapitel i Danmarks historie, som vil tåle sammenligning med de største begivenheder i vort gamle lands historie. Det har fyldt ikke alene os, men hele den frie verden med beundring. Lad os ærligt og oprigtigt indrømme, at vi alle følte det som en lettelse, at det ikke længere var nødvendigt at forklare og forsvare vort gamle fædrelands stilling«.

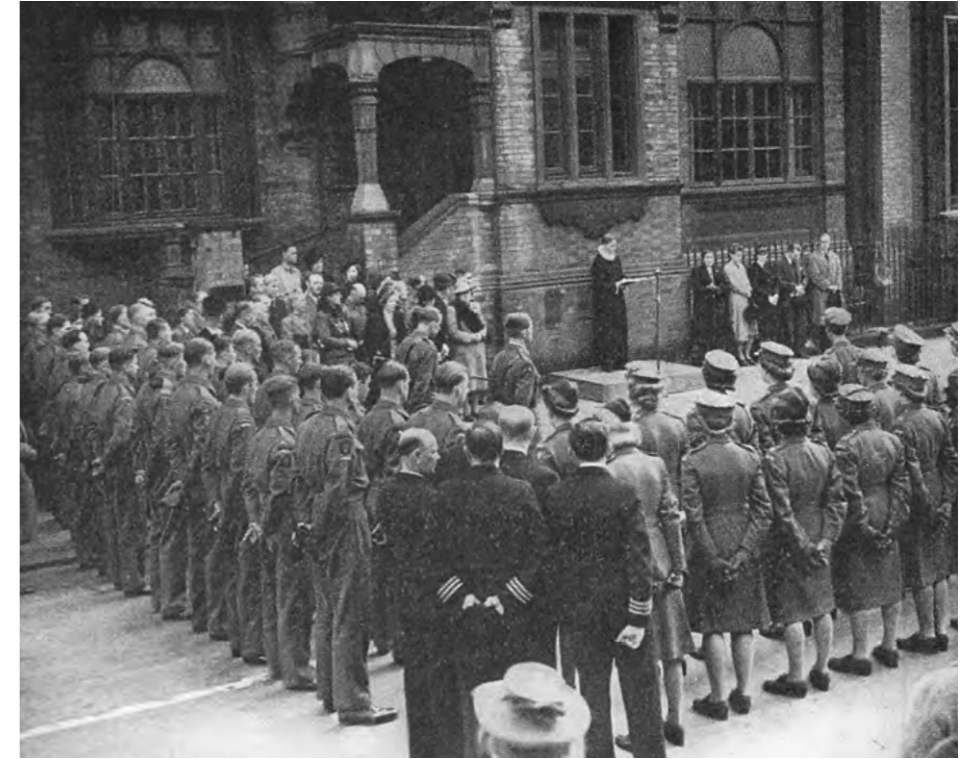
Ærespræsidenten, den danske gesandt, drev Reventlow udtalte:

»Vi danske har lov til med stolthed at sige, at vore landsmænds indsats blev ydet, ikke fordi krigen nærmede sig sin afslutning - for hvad vidste de derom? - og den blev ikke ydet af opportunisme - tværtimod, den blev ydet på et tidspunkt og på en måde, der udsatte alle hjemme for dødsfare, og af idealistiske grunde, fordi Danmarks ære krævede det«.

Formanden, Christmas Møller, bad om mødets tilslutning til at takke alle allierede nationer for deres kamp og for deres forståelse for Danmark i den mørke tid fra 9. april til 29. august og at give udtryk for viljen til at hjælpe den fælles sag. Mr. Edens før omtalte hilsen var et svar på denne tak, og der indløb svar med tak fra bl.a. den norske statsminister J. Nygårdsvold, den amerikanske ambassadør i London, John G. Winant og den russiske ambassadør, Ivan Maisky.

På Englands nationale bededag den 3. september, årsdagen for krigens udbrud, samledes danske i London i forbøn for Danmark ved en gudstjeneste i St. Dunstan i Fleet Street, kun få skridt fra ruinerne af St. Clement Danes i Strand.

Om selve »Frie Danske«s stilling til begivenhederne hjemme indskrænkede man sig hovedsagelig til at udtale, at man nu betragtede tyskerne som Danmarks officielle fjende, og at »Det Danske Råd« og gesandtskabet i London ville arbejde videre som hidtil. Kongens 73-års fødselsdag markeredes i London ved en frivillig-parade og festgudstjeneste foran »Det Danske Hus« i Pont Street. I paraden deltog danske frivillige fra alle våbenarter samt repræsentanter fra de frie danske søfarende og fiskerne. På fløjen stod frivillige fra »The Buffs« og fra the Commandoes fanevagten om Dannebrog, og fanevagten var under kommando af den danske infanteriofficer løjtnant Juul, der netop var kommet til London som frivillig. De frivillige fra R.A.F. var under kommando af Flight Lieutenant Morian Hansen; der var unge danske W.A.A.F.s og A.T.S.s, den nyeste danske enhed inden for de britiske styrker, de blåblusede marinesoldater, og der var ældre herrer fra hjemmeværnet. Det var Det Danske Råds daværende leder af rekruteringskontoret, major E. Knauer, der havde taget initiativet til

Gudstjeneste foran Det Danske Hus på kong Christians fødselsdag den 26. september 1943. Pastor Viggo Jensen prædiker.

frivillig paraden, og det ville have været vanskeligt på smukkere måde at give udtryk for det kæmpende Danmark ude og hjemme efter den 29. august. Den danske præst i London, pastor Viggo Jensen, holdt en kort og fyndig tale over dagens tekst.

Ved frokosten i den danske klub talte kong Håkon af Norge for Danmark, og han sagde bl.a.:

»For alle danske udenfor Danmark må den 29. august have været en dag, som væltede en stor byrde fra deres hjerte. Den dag fik enhver dansk både ude og hjemme lov til at vise kulør, vise hvad han ville, og hvad han sloges for. For grev Reventlow må dagen have været en stor lettelse. Den viste, at han havde gjort rigtigt, da han tog sit standpunkt. Det måtte komme før eller senere«.

Kong Håkon hyldede den gamle danske marine, som han selv var opdraget i, men også den danske hær havde vist, at den forstod sin

pligt, da ordren kom. »Den danske ungdom har vis«, sagde kong Håkon, »at den holder de samme idealer højt, som vi ældre er opdraget til at holde i ære og kæmpe for«. Efter Lunchen i den danske klub, aflagde kong Håkon et uformelt besøg i »Det Danske Hus«, hvor han bl.a. underholdt sig med danske søfarende og frivillige, og besøgte huset fra kælder til kvist. Derefter deltog kongen i receptionen i det danske gesandtskab, og overalt fik kong Christians broder en hjertelig modtagelse. Om den 29. august udtalte grev Reventlow ved receptionen, at ved at sige nej til kravet, som det ville have været en national nedværdigelse at bøje sig for, havde vore landsmænd hjemme på en strålende måde bevist løgnagtigheden i den nazistiske teori om, at et lille land, een gang tvunget til indrømmelse, lidt efter lidt ville lade sig lokke til at sælge sin sjæl.

Newcastle havde som de frie danske søfarendes by Dannebrog værende fra mange offentlige bygninger på kongens fødselsdag, og der afholdtes et møde for de søfarende på Royal Hotel, hvor bl.a. legationsråd Gustav Rasmussen, hr. Krøyer Kielberg og hr. Christmas Møller talte. Der var budskab til de danske søfarende fra marineminister A. V. Alexander og fra ministeren for krigstransportministeriet, Lord Leathers. Marineminister Alexander havde også været gæst ved Den Danske Klubs frokost i London på kongens fødselsdag og havde her hyldet de frie danske søfarendes og fiskernes indsats, og han gav til slut udtryk for sin respekt og beundring for grev Reventlow og Det Danske Råd, som havde vist »mod, udholdenhed og værdighed under den frygtelige katastrofe og undertrykkelse, som var overgået deres elskede land«.

Et særligt kapitel i Det Danske Råds historie var det hjertelige forhold, der også i London opstod mellem danske og norske, og som særlig udviklede sig efter Christmas Møllers ankomst. Det skal ikke være nogen hemmelighed, at respekten for Danmark hjemme i særlig grad øgedes hos nordmændene ude, efterhånden som modstanden hjemme antog aktive former. Nordmændene var med blandt dem, der hjerteligst bød Christmas Møller velkommen som repræsentant for det demokratiske Danmark, og i ganske særlig grad lykkedes det Christmas Møller at skabe kontakt med nordmændene og ikke mindst med udenrigsminister Trygve Lie, med hvem han under årene i London ofte drøftede politiske spørgsmål. Den første dansk-norske aften havde Det Danske

Råd afholdt allerede før Christmas Møllers Ankomst, nemlig den 2. maj 1942 på Dorchester Hotel med Professor Worm-Müller som taler.

Da kong Håkon den 3. august 1942 fyldte 70 år, modtog Det Danske Råd en indbydelse fra den norske regering til at lade danske frivillige og frie danske danne en særlig afdeling i folketøget til kong Håkon i Hyde Park. Den danske del af folketøget anførtes af frivillige fra »The Buffs«, og danskerne deltog også i det store festmøde i Albert Hall, hvor Dannebrog, som de danske frivillige bar i spidsen for den danske afdeling i folketøget, fik sin plads blandt de norske flag, der indrammede tribunen foran de kongeliges pladser. Den 6. februar 1943 talte admiral Riiser-Larsen ved en dansk-norsk aften i Det Danske Hus. Foredraget overværedes af den norske statsminister Johan Nygårdsvold, udenrigsminister Trygve Lie, forsvarsminister Oscar Torp, chefen for den norske krigsflåde, admiral E. Corneliussen og ambassadør E. Colban. Rådets formand bød nordmændene velkommen:

»Vi Danske ser hen til og op til Norge og Norges kamp på en ganske særlig måde. Jeg har selv levet to år under tysk okkupation i Danmark,

Kong Christians fødselsdag den 26. septbr. 1943 fejredes på traditionel vis i The Danish Club, London. Ved bordet ser man fra v.-h.: Kong Håkon af Norge, fru Peter Lind og First Lord of the Admiralty A. V. Alexander.

og jeg kan sige til Dem fra det danske folk, at Norge og det norske folk og alt, hvad det har udrettet ude og hjemme, gav os en tro på Norden, som vi ikke ville være foruden«.

Den 1. marts samme år var Christmas Møller foredragsgæst i norsk-britisk institut, hvor professor Worm-Müller bød ham velkommen med ordene: »De er Danmarks stemme, Dem vil vi høre«, og foreningerne Dansk Ungdom og Norsk Ungdom afholdt flere vellykkede Sammenkomster.

Kong Håkon var en hyppig gæst i Den Danske Klub, og da Den Danske Klub fyldte 80 år i december 1943, gav majestæten tilladelse til, at han udnævntes til klubbens protektor sammen med kong Christian.

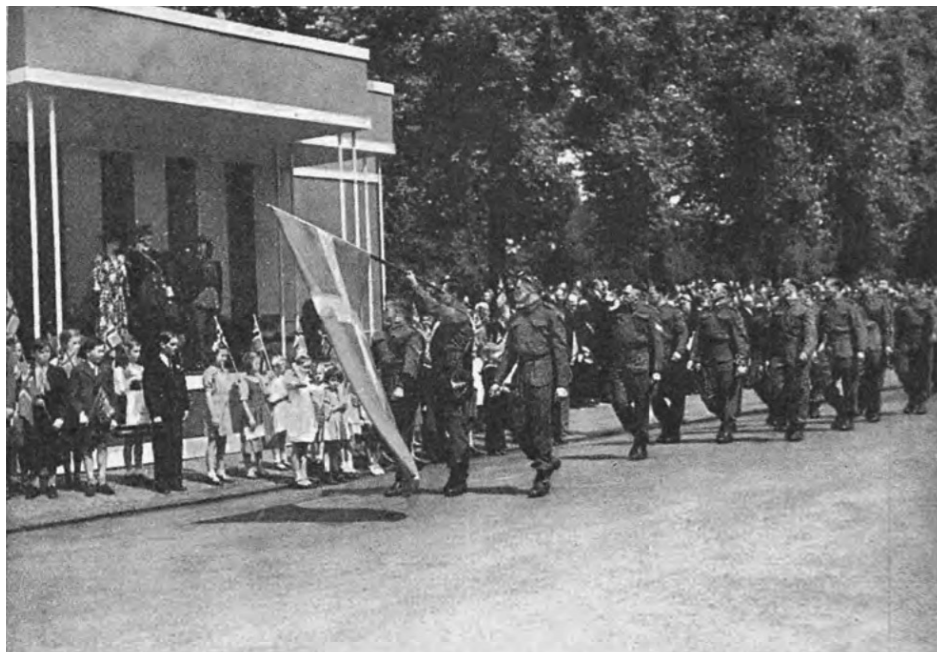
Efterårets begivenheder hjemme, derunder de vanvittige jødeforfølgelser, blev en spore for rådets arbejde; der kaldtes påny på medlemmernes økonomiske offervilje, og pengene kom ind. Det nye råd var praktisk talt genvalg af det gamle, hvilket toges som udtryk for, at man godkendte rådets hidtidige politik og arbejde. Det Danske Råd kunne med stolthed henvise til, at »Frie Danske« havde kunnet mestre opgaven økonomisk. Foruden til Røde Kors-indsamlingen i 1940, jagerindsamlingen 1942 og en række andre indsamlinger til de forenede nationers krigsindsats gennem 3 år var der sikret Det Danske Råd et budget på mange tusinde pund sterling. Det Danske Råd modtog økonomisk støtte fra »Frie Danske« i den øvrige frie verden. Fra Ægypten, Brasilien, Færøerne, Iran, Columbia, Indien, Equador, Bolivia, U.S.A., Australien, New Zealand, Schweiz, Kina, Sydafrika, Island, Venezuela, Sierre Leone, Palæstina, Uruguay og Grønland var der kommet bidrag. Den 29. august bevirkede ikke, at »Frie Danske« og Det Danske Råd nærede ønsker om ændring i rådets formelle stilling, men man følte nødvendigheden af at måtte udvide arbejdet. De mange frivillige fik jo støtte af rådet den første tid, og dette gjaldt også de danske fiskere, der nu i stigende omfang gik over Nordsøen og som regel skulle have økonomisk hjælp, før de kunne komme ud at fiske igen eller på anden måde kom ind i krigsindsatsen.

Det var ikke pengene, der i første række satte gang i den frie danske bevægelse; også her var begyndelsen beskeden. Det første finansår fra 15. juni 1940 til 13. juni 1941 indsamledes der i alt 4846 pund sterling, hvoraf 2447 pund brugtes til Røde Kors pavillonen i Basingstoke. I alt

indsamledes der i de fem år gennem Det Danske Råd 147.285 pund sterling, hvoraf 92.456 pund indsamledes blandt bevægelsens medlemmer i Storbritannien, og resten - 54.829 - fra frie danske uden for Storbritannien. Som tidligere nævnt indsamledes der i alt til jagerfondet ca. 40.000 pund sterling. De største udgiftsposter på rådets budget var administrationsudgifterne til rådet og »Det Danske Hus«, hvilket dog kun repræsenterede ca. ¼ af budgettet. Andre beløb gik til velfærd og hjælp til nyankomne fra Danmark og frivillige; navnlig de sidste par år medgik der store beløb til de to sidste poster. Endvidere var der udgifter til selve rekrutteringen af frivillige, til informationsarbejdet og mødevirksomheden. Om Det Danske Råds midler i øvrigt kan siges, at rådet ikke har brugt een øre af den danske stats midler og heller ikke har modtaget lån eller tilskud fra nogen side. Bevægelsen hvilede på de frivillige bidrag fra bevægelsens egne medlemmer.

På det nyvalgte råds følgende møde vedtoges det, at man på indstilling af den danske gesandt havde valgt presseattaché Ågård, statskonsulent P. A. Moltesen og legationsråd Gustav Rasmussen til rådet. Endvidere valgtes Ole Kiilerich. Redaktør Kiilerich, der var kommet til London tidligt på året, var ved sin ankomst koopteret til medlem, men det havde ikke været muligt for ham at blive opstillet til det almindelige valg til rådet, da hans navn ikke var frigivet af de britiske myndigheder. Først nu var han »frigivet«, som det hed, og kunne træde frit frem. Fra den første dag, han dukkede op i London, havde han straks stillet sig til disposition for Christmas Møller og havde været medarbejder ved bladet »Frit Danmark« og dets informationsarbejde. Rådet genvalgte hr. Krøyer Kielberg til præsident, hr. Christmas Møller til formand for råd og arbejdsudvalg og hr. K. G. Anker-Petersen til næstformand for arbejdsudvalget, hvortil nyvalgtes styrmand R. Geisler; i øvrigt genvalgtes hertil hr. Børge Møller som repræsentant for sømændene og de herrer E. Blytgen-Petersen, O. Holdthusen, H. T. Karsten, Gustav Rasmussen og Tillge-Rasmusen. Det Danske Råd bestod efter valget af følgende medlemmer: Direktør K. G. Anker-Petersen, redaktør E. Blytgen-Petersen, direktør Dohm, sekretær L. B. Gundel, direktør Ove Holdthusen, pastor Viggo Jensen, redaktør Robert Jørgensen, direktør H. T. Karsten, redaktør Ole Kiilerich, major E. Knauer, fru Runa Krabbe, direktør F. Krøyer Kielberg, ingeniør Peter Lind, hr. J. Christmas Møller, redaktør Terkel M. Terkelsen og redaktør Till-

Danske frivillige hylder kong Håkon ved paraden i Hyde Park på kongens fødselsdag den 3. august 1942.

ge-Rasmussen, der alle var valgte i første valgkreds, London og Syd-østengland. Fra provinsen var valgt direktør Povl Frederiksen, Bristol, direktør H. Kristensen, Cardiff, ingeniør Th. Teisen og direktør Sven Thomsen, Birmingham, direktør Marius Bech og direktør Niels Sejrup, Manchester, stationsbestyrer E. G. V. Sørensen, Newcastle, ingeniør H. Holtesen, Glasgow, konsul Schacke, Edinburgh. For skibsofficererne var valgt styrmand Geisler, maskinmester M. Pertho og kaptajn S. A. Sigvard. For sømændene var valgt D. V. Ågård, Carlo H. Hansen, Harry Jørgensen, Harry Larsen, Børge Møller. For fiskerne Andersen, G. Lisborg, og for gartnerne gartner V. Sørensen.

På rådets møde onsdag den 1. september omtalte formanden, hr. Christmas Møller, de nye voldsomme forfølgelser i Danmark, henrettelser, dødsdomme og overførsel til tyske koncentrationslejre og udtalte:

»Vi ved, at dette ikke knægter vore landsmænds mod, og at de vil fortsætte deres arbejde. Vi lover hverandre at gøre, hvad vi kan for at bøde på dette tyranni og råde bod, hvor vi kan, senere hjemme«.

Derefter meddeltes det, at udenrigsminister Eden havde modtaget Anglo-Danish Society's indbydelse til lunch i januar. Den plan, som Danmarks Frihedsråd havde udsendt om den første periode efter besættelsens ophør, blev omtalt og drøftet. Der var almindelig enighed om planen, men den vigtigste opgave for Danmark den dag, Danmark blev frigivet, var i øvrigt efter rådets opfattelse, at Danmark tog stilling på de allieredes side, således som folkets sind og vilje var. I øvrigt kan nævnes, at samarbejdet mellem Det Danske Råd og The British Council resulterede i en række dansk-engelske møder i »Det Danske Hus«, hvor engelske venner kunne blive orienteret om danske forhold.

I løbet af efteråret var redaktør Sten Gudme, der kom til London i forsommeren 1941, blevet knyttet til Det Danske Råds arbejde som medarbejder ved »Frit Danmark« og informationskontoret. Kort før jul blev det besluttet, at han som repræsentant for rådet skulle rejse til Stockholm for at udbygge kontakten mellem de danske der og navnlig med Dansk Pressetjeneste. Af begivenhederne hjemme gjorde mordet på Kaj Munk ubetinget det dybeste indtryk som udtryk for det vanvid, tyskerne og deres håndlangere slap løs.

På Det Danske Råds møde onsdag den 12. januar udtalte der mindeord om Kaj Munk og redaktør Nicolai Blædel, der var død 1. dec. Den 12. januar blev i øvrigt en mærkedag i forholdet mellem England og Danmark, idet udenrigsminister Eden i sin tale ved Anglo-Danish Society's lunch varmt hyldede den danske hjemmefront. Udøverne af modstanden hjemme betegnedes af Mr. Eden som kæmpende i de forenede nationers rækker, og sammen med de frie danske søfarende var de med til at hejse Dannebrog side om side med de allieredes flag. Netop julemorgen var der jo sket det, at de danske skibe i britisk tjeneste fik tilladelse til at føre Dannebrog. Mr. Eden hyldede kong Christian:

»Få konstituelle monarker har haft en vanskeligere rolle. Vi forstår udmærket den prøvelse, han har gennemgået sammen med sit folk i Danmark og gennemgår den dag i dag. Det har vundet ham dette folks forøgede beundring og hengivenhed«.

I sin hyldest til sabotørerne sagde Mr. Eden:

»Den ene dygtige og velorganiserede sabotagehandling har fulgt den

anden i hurtig rækkefølge. Det er kløgtige og værdifulde slag, der rettes på De Forenede Nationers vegne. Vi i dette land vil gerne hylde de ledere, der organiserer disse handlinger, og de brave mænd, der udfører dem».

Den danske gesandt grev Reventlow takkede Mr. Eden for hans venskab over for Danmark og hans anerkendelse af modstanden hjemme. Formanden for Det Danske Råd, Christmas Møller udtalte, at der nu ikke længere var nogen væsentlig forskel mellem stillingen i Danmark og stillingen i de andre besatte lande, og han erklærede, at Danmark i dag fortjente at blive allieret. Formelt kunne Danmark ikke erklære krig, men faktisk var Danmark og det danske folk i krig med tyskerne.

I den store repræsentative forsamling, der deltog i lunchen, hvor der kun kunne skaffes plads til 300, medens flere hundrede havde meldt sig forgæves, deltog minister Eden og endnu 3 medlemmer af den britiske regering, marineminister Alexander, krigstransportminister Lord Leathers og minister for økonomisk krigsførelse, Jarlen af Selborne. Norge var repræsenteret ved udenrigsminister Trygve Lie, for Sverige var mødt gesandten i London, hr. Bjørn Prytz og for Island gesandten Petur Benediktsson.

X

Og nu begyndte der faktisk en ventetid. Det gjaldt i London som hjemme, hvor man forstod, at Danmarks ungdom med dødelig alvor forbedrede sig på den dag, da de håbede på en chance for at være med i den europæiske frihedskamp med deres allierede brødre.

Den 15. februar holdt Christmas Møller en tale i det britiske parlaments interparlamentariske union og krævede, at Danmark fik allieret status, om ikke før, så når det var blevet et frit land. Denne tale vakte megen opmærksomhed og anerkendelse, særlig i Sverige, hvor den blev refereret meget udførligt. Danmarks stilling efter 29. august optog »Frie Danske« på den måde, at man arbejdede på, at det kæmpende Danmark placeredes bedst muligt reelt og formelt, såvel i arbejdet med genopbygningen efter krigen, der allerede var påbegyndt, som i selve krigsindsatsen.

I marts kom den danske gesandt i U.S.A., minister Henrik Kauffmann på besøg i London, og den danske gesandt i Island, hr. le Sage de

C. E. Ågård.

Peter Lind.

Emil Blytgen-Petersen.

Povl Frederiksen.

Fontenay kom også på besøg. De deltog begge i Det Danske råds møde den 29. marts. Formanden, Christmas Møller, takkede på rådets vegne minister Kauffmann for hans gerning og udtalte, at de samtaler, man i London havde ført med minister Kauffmann om den stilling, Danmark og danske skulle have, havde vist overensstemmelse i spørgsmålet om mål og midler. Minister Kauffmann gav udtryk for sin glæde over at være gæst i »Det Danske Hus« i London og erklærede, at alle danske i Amerika nærrede de varmeste følelser for, hvad den frie danske bevægelse i Storbritannien havde udrettet og udrettede.

Minister Kauffmann aflagde besøg i Newcastle, hvor han talte til de i land værende søfolk og fastboende danske. Den 9. april havde Norge indbudt Danmark til at være med til at mindes dagen på et påskesøndag-møde i Colosseum Teatret i London. 1500 norske og danske tilhørere hyldede her kong Håkon og kronprins Olav og mindedes de to store digtere, Norden havde mistet i kampen i det forløbne år, Kaj Munk og Nordahl Grieg. Fra norsk side talte socialminister Sverre Støstad. Tyskerne havde forsøgt at drive en kile ind mellem Norge og Danmark, sagde han. Det danske folk havde måttet kæmpe sin kamp med andre metoder end nordmændene, men ingen nordmand var i tvivl om, hvor det danske folk stod. Vi kæmpede den samme kamp og havde det samme mål: Udryddelse af nazismen og sikring af demokratiet. Fra dansk side talte Christmas Møller, der udtalte, at han vidste, at danske hjemme ville være lykkelige ved mødet, hvori de så et vidnesbyrd om det nære slægtskab mellem vore to folk, og et vidnesbyrd om, hvorledes Norge og det norske folk følte, at vi nu var helt på linie, på den samme vej mod det samme mål. Han sluttede med et leve for de to kongebrødre, kong Christian og kong Håkon.

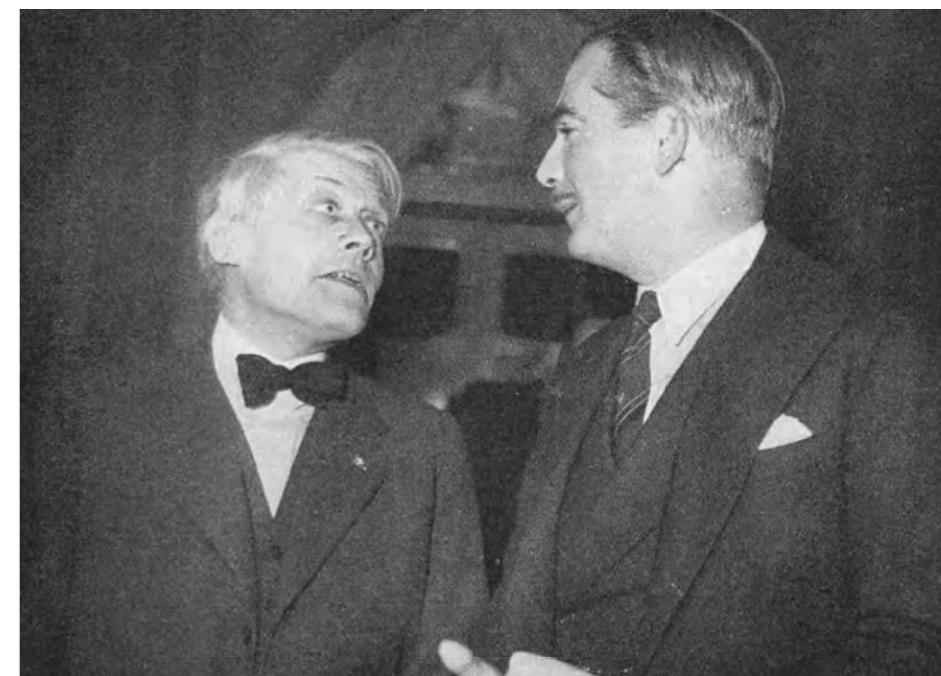
Efterhånden havde vi i London anelse om, at invasionen stod for døren, og netop som vi den 5. juni fejrede grundlovsdagen i London og var klar over, at alle Danske ville yde deres indsats, blev jo faktisk invasionen startet, og næste morgen vidste vi, at befrielsen af det tysk-besatte kontinent var begyndt udefra.

I sin radiotale hjem om aftenen den 6. juni udtalte Det Danske Råds formand bl.a.:

»Jeg ved, at den allierede overkommando stoler på det danske folk, som den stoler på alle de andre. Den danske modstandsbevægelse har

Ved Mr. Anthony Edens besøg i The Anglo-Danish Society den 12. januar 1944 taler dir. Krøyer Kielberg, medens Mr. Eden (t.h.) hilser hans udtalelser med bifald.

Ved samme lejlighed får Det Danske Råds formand, Christmas Møller, en samtale med den britiske Statsmand.

i det sidste år slået hele verden med beundring. Lad os love hverandre, at vi vil leve op til de resultater Danmark har nået siden 29. august«.

Efter invasionen var vi stolte vidner til københavnerens strålende sejr, da, efter 5 dages folkestrejke, der bredte sig til over 20 byer, tyskerne måtte bøje sig fra Frihedsrådets krav. Det danske folks sejr og tyskernes hårde straffe gav anledning til, at minister Eden den 18. juli i Underhuset fremkom med lykønskninger og tak i anledning af de vellykkede strejker. Og som Dannebrog og de allierede flag hejstes over barrikaderne i Københavns gader, vajede Dannebrog fra danske skibe mellem allierede flag på invasionskysten. Thomas Døssing aflagde i juli besøg i London, hvorfra der udsendtes meddelelse fra Sovjet-regeringen og Danmarks Frihedsråd om, at Sovjet-Unionen ville modtage hr. Døssing i Moskva som repræsentant for det kæmpende Danmark.

I august kom redaktør Ebbe Munck på besøg i London, og forbindelsen knyttedes endnu mere intimt via Sverige med den danske hjemmefront. Den 30. august holdt »Frie Danske« sit årsmøde i »Det Danske Hus«, og formanden, hr. Christmas Møller, kunne fastslå, at det politiske mål, som bevægelsen og rådet havde sat sig: At få Danmark

Den 28. marts 1944 afholdt Det Danske Råd i forbindelse med The British Council en reception for minister Henrik Kauffmann, som få dage forud var kommet til London, hvor forhandlinger skulle finde sted mellem ham, grev Reventlow og J. Christmas Møller. Her taler minister Kauffmann ved receptionen.

De tre danske Ministre: Henrik Kauffmann, Eduard Reventlow og Fr. le Sage de Fontenay ved deres møde i London den 28. marts 1944.

anerkendt som allieret, var nået, så vidt som det under de givne forhold var muligt. Men der var andre opgaver at løse i den tid, der var tilbage inden Danmarks befrielse. Man måtte være dybt taknemmelig over den anerkendelse, allierede lande havde vist Danmarks sag. Sovjet-Unionen havde anerkendt det. Storbritanniens og U.S.A.s ledende statsmænd havde gjort det samme. Vort broderland Norge havde givet os hjælp og støtte. Og takken måtte først og fremmest uden for Danmark gå til vore søfarende, der gjorde det første hårde arbejde, og til vore frivillige. Det store resultat var kommet først og fremmest gennem hjemmefrontens arbejde. Det var den 29. august, som dannede baggrund for Danmarks stilling, og det var vort inderligste håb, at det befriede Danmark ville vælge sin politik i konsekvens af den gerning, som var øvet ude og hjemme i dette skelsættende år. Minister Kauffmann, der besøgte England i marts og april, kom atter i september til London til drøftelse af en række danske spørgsmål.

Ved nyvalget til det Danske Råd viste det sig, at der for alle kredsede vedkommende ikke var opstillet nye kandidater. Den eneste ændring var, at rekruteringskontorets nye leder, Flying Officer E. Schalburg indtrådte i rådet i stedet for major Knauer, der var overgået til aktiv tjeneste.

Til de 38.300 pund sterling, der i 1942 indkom til det danske Fighter-Fond, var der senere indbetalt yderligere 1700 pund sterling, således at indsamlingen kunne rundes op til 40.000 pund sterling, hvilket dækkede indkøbet af 8 Spitfires. I forventning om, at næste 26. september ville kong Christian blive fri i et frit Danmark, hyldede vi ude kong Christian på hans 74-års fødselsdag som symbolet på det ukuelige Danmark. Marskalken for det diplomatiske korps i London aflagde sit traditionelle besøg hos den danske gesandt for at overbringe den engelske konges hjerteligste lykønskning i anledning af kong Christians fødselsdag. I efterårets løb var der en del diskussioner om Det Danske Råds fremtid. Der var nogle, der ønskede rådet fortsat efter krigen, mens andre var stemt for, at det skulle opløses. Resultatet blev, at man ville afvente befrielsen.

Onsdag den 16. november åbnedes Det Danske Råds udstilling »Fighting Denmark« i Den kgl. Porcelainsfabriks udsalg i Bond Street. Udstillingen åbnedes af vicepremierminister Attlee, der hyldede frihedens og kampens Danmark og udtalte, at når det frie Danmark med sin

frie konge, frie regering og frie Rigsdag gav udtryk for Danmarks ønske om at slutte sig til De Forenede Nationer, var han sikker på, »at vi alle ville rette en velkomst til Danmark, hvis folk havde kæmpet tappert mod fjenden«. Udstillingen i London besøgte bl.a. af kong Håkon. Samme udstilling vist i Newcastle i december. I marts afholdtes udstillingen i Bristol, hvor den besøgte af enkedronning Mary og prinsesse Royal. Det var den senere danske konsul i Bristol, P. Frederiksen, der arrangerede Udstillingen her. I London var det redaktør Sten Gudme og Sven Ebbesen, der havde forestået arrangementerne. Udstillingen omfattede bl.a. den R.A.F. model, der anvendtes ved instruktion af flyverne, før de rettede angreb mod Gestapo-hovedkvarteret i Århus. I løbet af efteråret og vinteren ankom der danske over Stockholm, der iblandt professor Stephan Hurwitz og folketingsmand Robert Stærmosse, der begge indvalgte som medlemmer af Det Danske Råd. Disse talte og skrev om Danmark og modstanden hjemme rundt om i landet.

Ved juletid rejste redaktør Sten Gudme til Stockholm for at lede dansk pressetjeneste. Under redaktør Blytgen-Petersens rejse som krigskorrespondent havde han været leder af Det Danske Råds informationskontor og bladet »Frit Danmark« sammen med redaktør Ebbesen. I redaktør S. Gudmes sted knyttedes redaktør Holger Hørsholt Hansen til arbejdet. Blandt de gæster, vi i vinterens løb så i »Det Danske Hus« var prins Peter af Grækenland og Danmark, der var ærespræsident for den frie danske bevægelse i det mellemste østen, ligesom prins Georg var det i Sydafrika.

I februar rejste Christmas Møller til Sverige, hvor han havde et møde med det kæmpende Danmarks repræsentant i Moskva, hr. Døssing. Før sin afrejse var Christmas Møller blevet modtaget af Attlee, og han havde en samtale med den norske udenrigsminister Trygve Lie.

Efterhånden som befrielsen skred frem i Europa, dannedes der frie danske sammenslutninger i Frankrig og Belgien, hvorefter der fandtes frie danske sammenslutninger i i alt 25 lande.

Redaktør Tillge-Rasmussen havde været i Paris nogen tid efter befrielsen og medvirket ved oprettelsen af de frie danske sammenslutninger der og i Bryssel, og senere aflagde redaktør Blytgen-Petersen som krigskorrespondent besøg hos de frie danske i Paris og Bryssel.

Efter 6 ugers ophold i Sverige kom Christmas Møller tilbage og kunne fortælle os, at hele det danske folk stod fast sammen i en sejrrig,

Udstillingen »Fighting Denmark«, som Det Danske Råd arrangerede i London 16.-25. novbr. 1944, gav vore britiske venner et klart indtryk af den kamp for friheden, som også vort folk omsider havde tvunget Danmark ud i.

Den 16. novbr. 1944 åbnede premierminister Attlee udstillingen »Fighting Denmark«. Det Danske Råds formand bød ham og de øvrige gæster velkommen, og bagefter blev udstillingen nøje beset. Her viser red. Sten Gudme ministeren den plastiske model af Gestapos hovedkvarter i Århus, som R. A. F. lod fremstille, inden det vellykkede angreb fandt sted.

enig og stærk front. Onsdag den 21. marts aflagde prinsesse Margrethe af Bourbon-Parma besøg i »Det Danske Hus«, og den sidste 9. april før Danmarks befrielse havde Danmark og Norge sammen indbudt til en forbøns- og takkegudstjeneste for Danmark og Norge i Westminster Abbey, imperiets historiske kirke. Biskop Fjellbu udtalte i sin gribende prædiken: »Efter 9. april 1940 blev vi broderfolk som aldrig før«. Fra dansk side talte pastor Harald Sandbæk.

Så kom befrielsen til Danmark, og få timer efter tyskernes officielle kapitulation nedlagde formanden for Det Danske Råd, hr. Christmas Møller en krans ved Cenotaphen i Whitehall. Kransen bar inskriptionen »In deepest gratitude from Denmark«. Forbindelsen med Danmark var genoprettet, og tilbage for Det Danske Råd stod nu afviklingen af den frie danske bevægelse. På Det Danske Råds møde onsdag den 16. maj oplyste præsidenten Krøyer Kielberg, at arbejdsudvalget havde været samlet med Christmas Møller dagen før hans afrejse fra London, der skete så hurtigt, at der ikke var tid til indkaldelse af rådet. Arbejdsrådet havde bedt formanden overbringe kong Christian rådets hyldest og tak. Krøyer Kielberg oplyste, at han nu fandt, at tidspunktet var kommet, da det officielt kunne siges, at Christmas Møller var

Under udstillingen »Fighting Denmark« (16.-25. novbr. 1944) aflagde kong Håkon af Norge lokalerne et besøg og viste stor interesse for den instruktive fremstilling af det frie Danmarks krigsindsats. Her studerer kongen - synligt oplivet - en del af den danske handelsflådes stand.

kommet til England på indtrængende opfordring fra højtstående britiske kredse. Hr. Krøyer Kielberg havde skrevet et brev til Christmas Møller, som han på forhånd havde drøftet med grev Reventlow, der havde givet brevet sin fulde tilslutning. Da foruden formanden, legationsråd Gustav Rasmussen, redaktør E. Blytgen-Petersen og redaktør Tillge-Rasmussen nu opholdt sig i Danmark, besluttede rådet at supplere arbejdsudvalget med direktør S. A. Dohm og redaktør Terkel M. Terkelsen. Det vedtoges endvidere, at »Frit Danmark« skulle ophøre fra 1. juli, og at der skulle indkaldes til medlemsmøde den 29. august for at træffe endelig beslutning om den frie danske bevægelses ophør. Bevægelsens mål var nået.

Den 29. august afholdtes så det sidste møde i Det Danske Råd, og på medlemsmødet opløstes den frie danske bevægelse i Storbritannien. Hjemmefra havde man i sommerens løb haft besøg af ministrene Mogens Fog og Frode Jakobsen, der talte på grundlovsdagen i London, og Christmas Møller kom over og overværede Det Danske Råds sidste møde.

Direktør Anker-Petersen, der fungerede som formand efter Christ-

mas Møllers udnævnelse til udenrigsminister, var i juni i København, hvor han blev modtaget i audiens hos kongen, og Frie Danskes præsident Krøyer Kielberg var hjemme og modtog hos kongen udnævnelse til Storkors af Dannebrog.

Historien må dømme om Det Danske Råd og dets betydning. Som jeg indledte, tror jeg, at dets store betydning lå, dels i tidspunktet for bevægelsens start, dels i den tillid mellem England og Danmark, som den frie danske bevægelse var og blev udtryk for. Før rådets officielle stiftelse mødtes arbejdsudvalget på redaktør Robert Jørgensens initiativ med den britiske presse, og her udtalte den designerede præsident for Det Danske Råd Krøyer Kielberg, at hvor lang og tornefyldt, trang og stejl vejen end ville blive, ville Danmark være at finde på Storbritanniens side. Ved bevægelsens opløsning 5 år senere kunne hr. Kielberg udtale som sin opfattelse, at danske ude og hjemme havde indfriet dette løfte. Hvilket løfte havde den frie danske bevægelse og Danmark fra Englands side? Ja, vi klyngede os til de to ord: »Yes Sir«, der lød i det engelske parlament, da regeringen den 8. maj 1940 blev spurgt, om det var et af de allieredes krigsmål at sikre genoprettelsen af Danmarks frihed og selvstændighed. England holdt sit ja-ord. Tilliden til løftet om Danmarks befrielse blev indfriet. Storbritanniens tillid til danske ude og til det danske folk hjemme blev ligeledes indfriet, - på »triumferende måde«, som Eden sagde den 9. april 1945. Og »Second to none« lød Montgomerys dom om den danske modstandsbevægelse, da han besøgte København efter befrielsen.

Forholdet til Sovjetunionen

Af civilingeniør Erling Foss

Hovedinteressen for forholdet mellem Danmark og Sovjetunionen samler sig om en belysning af Sovjetunionens stillingtagen til os. For at danne det bedst mulige billede er der grund til korteligt at medtage tidsrummet forud for besættelsen.

Allerede i 1918 foretog ingeniør Hjalmar Lange fra Industrirådet en orienteringsrejse til U.S.S.R. for at lægge grund til en handelsforbindelse, - men først i 1923, da en fornyet rejse af samme karakter fandt sted, nåede vi frem til et resultat, idet Peter Schou og Eigil Leth fra det danske udenrigsministerium samtidig blev modtaget i Moskva som officielle repræsentanter for Danmark. En de jacto anerkendelse trådte således i kraft. Næste år blev den afløst af en de jure anerkendelse med Peter Schou som Danmarks gesandt.

Den sovjetrussiske gesandtskabsbygning på Frydendalsvej.

I den følgende årrække helt op til krigen kom det stadig ikke til nogen virkelig omfattende handel mellem de to lande. Fra U.S.S.R.s side forlangte man kontant betaling for sine varer, men så sig samtidig nødsaget til at kræve langstrakte kreditter for afregning af danske varer. Herhjemme kunne eksporten den gang ikke få fuld risikodækning for disse kreditter hos den danske stats eksportudvalg. Til trods herfor kom der dog gennem årene noget dansk salg i gang, f.eks. fra F. L. Smidth & Co., Burmeister & Wain, Atlas etc.

Som gesandt blev Peter Schou afløst af O. Engel, som senere blev erstattet af L. Bolt-Jørgensen. Denne var endnu gesandt, da verdenskrig II brød ud.

I tidsrummet op til krigen var den kulturelle forbindelse mellem Sovjetunionen og Danmark ikke stor. Vi havde som talsmænd dog to fremtrædende mænd, hvis navne var kendt i Sovjetunionen. Først og fremmest forfatteren Andersen Nexø, hvis bøger har vundet stor udbredelse og vurderes højt i dette læsehungrige land, hvor kunstnere og videnskabsmænd regnes til en privilegeret overklasse og behandles derefter. Som baggrund for Sovjetunionens senere venlighed og overbærenhed over for Danmark - hvor man på afgørende tidspunkter kunne have frygtet noget andet -, kan Andersen Nexø's betydning for den russiske bedømmelse af Danmark sikkert ikke overvurderes. Et stort navn i Moskva har også Niels Bohr, som besøgte Moskva før krigen og har venner meget højt i Sovjetsamfundet.

Sit første og gode indtryk af Danmark fik den opvoksende russiske ungdom i skolestuen. Her var på ophængningstavler til efterligning illustreret, hvor meget mere den danske bonde fik ud af sin jord end den russiske.

En særlig opmærksomhed blev vist Danmark over for mindet om den danskfødte Vitus Bering. Der var endda på et vist tidspunkt tale om at overgive Danmark nogle af de kanoner, der hørte til hans skib. Også på andre måder mødte Danmark og danskerne kun interesse og venlighed fra Sovjetunionen.

Ved krigens begyndelse var anstrengelserne fra dansk side for at interessere U.S.S.R. for vore leverancemuligheder i produktionsmaskiner og -anlæg ved at bære frugt. Samtidig fik vi selv under afspærringen en virkelig forøget interesse i at indføre petroleum, Foderstoffer og gødningsstoffer østfra. Traktaten mellem U.S.S.R. og Tyskland hav-

de tilsyneladende »sikret« freden i Østeuropa, og mulighederne var derfor til stede for at gøre alvor af at udvikle vor handelsforbindelse til dette store rige, og den 18. september 1940 blev en handelstraktat afsluttet, som omfattede 7,2 mill. kr. til hver side. I begyndelsen af 1941 var større forretninger afsluttet på grundlag af aftalen, som endda yderligere blev udvidet i maj 1941 til at omfatte 28,5 mill. kr. Indbetalingerne var påbegyndt, og i Danmark tog man fat på at udføre maskinordrerne, og på russisk side lå i alt fald et større parti benzin parat til udskibning mod afsendelse af danske varer, da alt blev bragt til standsning ved Hitler-Tysklands nye lynkrig, der atter hensynsløst slog ned på en fredelig nabo. Dette skete den 22. juni 1941.

Sovjetunionen var på dette tidspunkt repræsenteret i København af sin Chargé d'Affaires Plakhine. Legationen holdt til i en villa på Frydendalsvej, medens handelsdelegationen i en længere tid havde arbejdet i en fløj af Vesterport.

II

Den 22. juni 1941 var Erik Scavenius Danmarks udenrigsminister. Han vurderede stadig Danmarks muligheder for at modsætte sig Tysklands krav til at være lig nul.

Kl. 3 om morgenen blev udenrigsministeriets direktør Nils Sven-

Laurits Bolt Bolt-Jørgensen (f. 1882) blev student 1900 og gik derefter militærvejen, til han 1918 tog sin Afsked som kaptajn. Efter nogen privat forretningsvirksomhed knyttedes han til udenrigsministeriet, blev legationssekretær i Helsingfors 1921, vendte året efter tilbage til udenrigsministeriet og tiltrådte i 1927 tjenesten som legationsråd i Berlin. Endnu en gang fungerede han i udenrigsministeriet i København, indtil han i 1938 blev sendemand i Moskva og 1941 i Budapest.

ningsen kaldt til den tyske gesandt Renthe-Fink. Tyskland havde erklæret Sovjetunionen krig, og af militære grunde forlangte Tyskland ikke alene arrestation og internering af alle undersåtter fra Sovjetunionen, men også af alle førende danske kommunister indbefattet rigsdagsmændene. Endvidere skulle den russiske gesandtskabsbygning afspærres fra forbindelse med omverdenen. Dette blev bekræftet skriftligt i en note samme dag. Det var klart for danskerne, at hvis dette ikke blev gjort, ville tyskerne selv gøre det, således som de den

9. april greb ind over for det engelske gesandtskab. Udenrigsministeriet sendte en embedsmand til gesandtskabet og forklarede situationen. Gesandtskabsvillaens have blev omringet af civilt dansk politi. Der blev sørget godt for russerne, og Chargé d’Affaires blev det stillet frit at forlade gesandtskabet under ledsagelse. Dette benyttede han sig af til at aflægge et besøg hos udenrigsminister Erik Scavenius. Den 24. juni afgav han i en note en protest mod det skete, som gjorde hans fortsatte ophold i landet umuligt, og han forlangte at blive hjemsendt.

Det tyske krav gik ud på, at alle russiske statsborgere skulle arresteres rundt omkring. Herved blev også enkelte fra gesandtskabet, der befandt sig ude i byen, ved en fejltagelse bragt til Vestre Fængsel, hvor de måtte tilbringe fra 1 til 3 dage, inden de blev ført tilbage til villaen på Frydendalsvej.

Fejlagtige rygter nåede Moskva om, at russerne blev mindre godt behandlet i København; dette redresserede udenrigsministeriet med en indgående forklaring den 29. juni via Stockholm ved svensk hjælp.

Samme dag, som den russiske note blev afleveret i København, telegraferede udenrigsministeriet en note af lignende indhold til det danske gesandtskab i Moskva. Den 4. juli fandt afrejsen sted, og udveksling skete over Tyrkiet den 17. juli.

Fire dage efter krigsudbruddet udsendte den danske regering følgende erklæring, dateret den 26. juni 1941:

»Ved den krig, som nu er brudt ud mellem Tyskland og Sovjetunionen, er det store våbenopgør i Europa indtrådt i en ny fase, som må påkalde vor opmærksomhed i en ganske særlig grad; thi Tyskland har nu vendt sine våben mod øst i en kamp mod en magt, som gennem en årrække har betydet en trusel mod nordiske staters velfærd og trivsel.

At frygten i Norden for faren fra øst ikke var ubegrundet, viste det angreb, som Sovjetunionen i slutningen af 1939 foretog på Finland, hvis heltmodige forsvar i en ulige kamp her i landet fremkaldte en bølge af sympati for vore kæmpende brødre i nord. Det danske folk bevæges af de samme følelser nu, da kampen er genoptaget efter Ruslands fornyede angreb på Finland. Men denne gang fører Finland ikke sin kamp alene, men sammen med andre europæiske lande kæmper det under Tysklands førerskab for at bevare en samfundsorden i overensstemmelse med europæisk kultur. Der er en fælles europæisk inte-

resse i dette opgør, hvis resultat på afgørende måde vil kunne bidrage til at bevare Europas lande for indre samfundsopløsning.

Nu som tidligere deltager Danmark ikke i dette krigeriske opgør, men ud fra denne fælles europæiske interesse kan udviklingen ikke være ligegyldig for Danmark. Erkendelsen heraf har fundet udtryk deri, at det danske gesandtskab i Moskva er blevet kaldt tilbage, hvor-efter forbindelsen mellem Danmark og Sovjetunionen er afbrudt«.

I Moskva blev den danske gesandtskabsbygning den 26. juni omringet af det russiske politi. Alle af russisk nationalitet blev fjernet fra bygningen, og telefonledningerne afbrudt. Først et par dage efter blev en forbindelse etableret med omverdenen, idet den svenske gesandt aflagde et besøg. Enkelte danske civile forretningsfolk, der boede i Moskva på dette tidspunkt, blev straks internerede i en lejr uden for byen. Russernes behandling var høflig og korrekt, men det var tydeligt, at Danmark rent logisk blev behandlet som et fjendeland.

Spørgsmålet ligger nær for, om den danske gesandt i Moskva i denne situation burde have handlet på samme måde, som Kauffmann gjorde det den 9. april 1940 i Washington. Kauffmann befandt sig endda i et neutralt, om end engelsk venligt, land, men alligevel erklærede han sig fri over for de ordrer, der hjemmefra blev fremkaldt under tyskernes tryk. Det må dog erindres, at endnu på dette fremrykkede tidspunkt i juni 1941 havde selv grev Eduard Reventlow endnu ikke erklæret sig fri i det krigsførende London. Endvidere at Tysklands militære overlegenhed og årelange propaganda havde fået mange uden for Rusland til at tro, at tyskerne på nogle uger ville marchere ind i Moskva. Der er al mulig grund til at antage, at minister Bolt-Jørgensen var af samme opfattelse, og at han ikke var indstillet på at følge den frie danske bevægelse uden for Danmark.

Efter nogle dages internering blev gesandtskabspersonalet ført til toget, og til samme førte russerne også de internerede danske forretningsmænd, hvoriblandt fandtes den lokale direktør for Det Store Nordiske Telegraf-Selskab. De danske erhvervsfolk fik således samme behandling som diplomaterne, hvilket var meget kulant fra russernes side. Toget gik til Tyrkiet; lige inden grænsen blev det stoppet, fordi der ikke var tilfredsstillende efterretninger om passagen gennem Tyskland af det russiske legationspersonale; men efter standsning på

en uges tid, hvor danskerne noget ubekvemt logerede i toget, gik rejsen videre uden vanskeligheder.

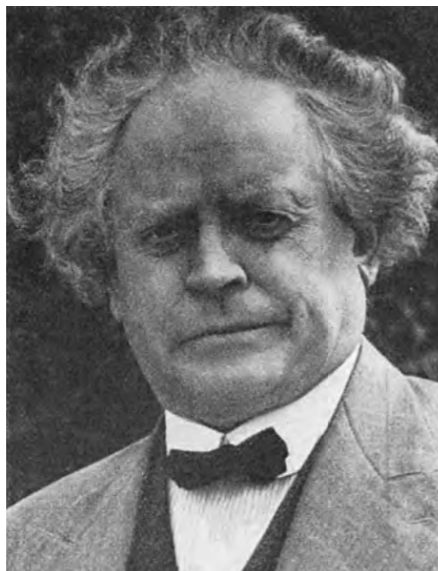
Hermed gik mørklægningsgardinet helt ned mellem de to lande, og det varede længe, før den russiske presse igen for alvor brød tavseden om danske forhold.

III

I mellemtiden fik tyskerne trykket Danmark så langt ned i forholdet til Sovjetunionen, som det nogen sinde har været.

Den umiddelbare årsag hertil var den fornyelse af Antikomintern-Pagten, som var berammet til at foregå i Berlin den 25. november 1941. Tyskland havde foruden sin effektive tremagtspagt også en skueret i form af en »overenskomst mod den Kommunistiske Internationale«. Denne skulle nu forlænges, og foruden af de to parter i tremagtspagten, Italien og Japan, skulle den også bekræftes i Berlin af Ungarn, Manchukuo, Spanien, Bulgarien, Kroatien, Rumænien og Slovakiet. Da dagen nærmede sig, forsøgte Tyskland at få Finland til at tiltræde som medunderskriver, men finnerne ønskede det ikke og henviste til, at intet andet nordisk land var med. Dette blev vor skæbne, fordi Ribbentrop pludselig fik travlt med at tvinge Danmark til at deltage i pagten. Den oprindelige pagt af 6. november 1937, som således blev forlænget, gik ud på, at den Kommunistiske Internationales indblanding i nationernes indre forhold ikke kunne tolereres, og at medunderskriverne derfor i fællesskab skulle »samarbejde« for at afværge »den kommunistiske nedbrydning«. Deltagerne skulle gensidig »underrette hinanden om den Kommunistiske Internationales virksomhed,« rådslå om »de nødvendige afværgeforanstaltninger« og »gennemføre disse i snævert samarbejde«.

Det første fremstød satte Renthe-Fink ind ved at opsøge Erik Scavenius den 20. november kl. 12 for at forespørge, om Danmark var villig til at tiltræde Antikomintern-Pagten. Han gav stærkt udtryk for,

Martin Andersen Nexø (f. 1869) fødtes i et fattigmandshjem på Christianshavn og måtte allerede som lille hjælpe med til at sikre familiens udkomme. Fra hans 8. år voksede han op i Nexø, hjalp sin fader i stenbruddet, kom så i skomagerlære, gik over til murerhåndværket, men var en stor læsehest og blev så dybt grebet af tidens strømninger inden for højskolen og den socialistiske verden, at han via Askov i 1893 tog fat på en friskolegerning i Odense. Hans forfatterskab blev nu mere og mere det centrale i hans liv, Sygdom og rejser øgede hans erfaring og indtryk, og i 1901 ophørte han helt med en skiftende lærervirksomhed for at hellige sig digtningen. Fra 1923-30 boede han i Tyskland, fik på en Ruslands rejse et uudslætteligt indtryk af Sovjet, hvis kritikløse tilhænger han siden blev. Som kommunist tog han Sovjets parti i den finske vinterkrig 1939-40, hvilket vakte en levende uvilje i vide kredse og bevirkede, at hans understøttelse på finansloven blev strøget. Under besættelsen arresteredes han med de øvrige kommunister 1941, løslødes dog forholdsvis hurtigt og drog derpå til Sverige, hvor han opholdt sig indtil befrielsen.

hvad Tyskland »ønskede«. Ministeriet, der straks samledes bagefter, sagde nej til forslaget. Den samme aften fortsatte Renthe-Fink sit tryk i en ny samtale. Den 21. om morgenen stillede Renthe-Fink på ny hos Scavenius og medbragte den første note, dateret fra dagen før. Indholdet var det samme, som derefter stadig blev gentaget, idet han samtidig truede og lokkede. Tyskland ville »slet ikke kunne forstå« et afslag. Samtidig fremhævedes det, at andre ikke-krigsførende lande som Spanien og Bulgarien ikke havde haft betænkeligheder over for pagten. Den 21. forløb som den foregående dag med endnu en note fra Renthe-Fink om, at hans regering ventede svar samme dag. Stauning fik tilmed et skarpt brev.

Den 22. forsøgte man fra dansk side at lave en anden erklæring, og, hvis dette ikke lykkedes, dog at få medtaget et tillæg med 4 punkter, som afgrænsede, hvad Danmark gik med til. Renthe-Fink meddelte, at han havde fået telefonisk bekræftet fra Berlin, at de fire punkter var accepterede, og at de kunne fastlægges i en udveksling af breve mellem ham og den danske udenrigsminister.

Efter nye påtryk døgnet rundt gik ministeriet og rigsdagsudvalget den 23. med til pagten med det forbehold, de fire punkter indeholdt; de lød som følger:

1. *»Ud over den pligt til samarbejde med hensyn til afværgeforanstaltninger mod kommunismen, som udspringer af pagten, medfører tiltrædelsen af denne ingen politiske eller andre forpligtelser for Danmark.*
2. *Ved Afværgeforanstaltninger forstås der udelukkende foranstaltninger på det politimæssige område.*
3. *Pagtens tiltrædelse medfører for Danmark udelukkende forpligtelser for så vidt angår Danmarks eget territorium.*
4. *Det i pagten forudsete samarbejde vil ikke omfatte foranstaltninger, der måtte kunne ændre Danmarks status som ikke krigsførende stat«.*

Disse punkter blev nu, uden nummerering, gentaget i en pressemeddelelse, som Renthe-Fink godkendte, og som skulle udsendes næste dag.

Men dette blev stoppet efter ordre fra Berlin, hvor Erik Scavenius

var rejst ned den 24., dagen før pagtunderskrivelsen. Nu, da sagen var kommet så langt, at det så ud til, at Danmarks underskrift var sikret, ønskede det tyske udenrigsministerium ikke den slags pressemeddelelser dagen før det store »show«. Under det latterlige formelle påskud, at Tyskland ikke alene kunne godkende forbehold i en pagt, der omfattede andre stater, ville man endda heller ikke godkende de fire punkter. Man underkendte simpelt hen Renthe-Fink og lod ham returnere den original note af den 23. med de fire punkter, som han ord til andet havde bekræftet samme dag med en note! Begge noterne annulleredes. Scavenius, der var kommet til Berlin med et bundet mandat, kunne under disse forhold ikke gå med til at skrive under den næste dag. Ud på natten gik tyskerne dog med til at erstatte noteudvekslingen med en »notits til akterne«, som danskerne så kunne offentliggøre - i Danmark. Denne »notits til akterne« var en omskrivning af de fire punkter, der derved ikke kom til at stå helt så klart og skarpt som før:

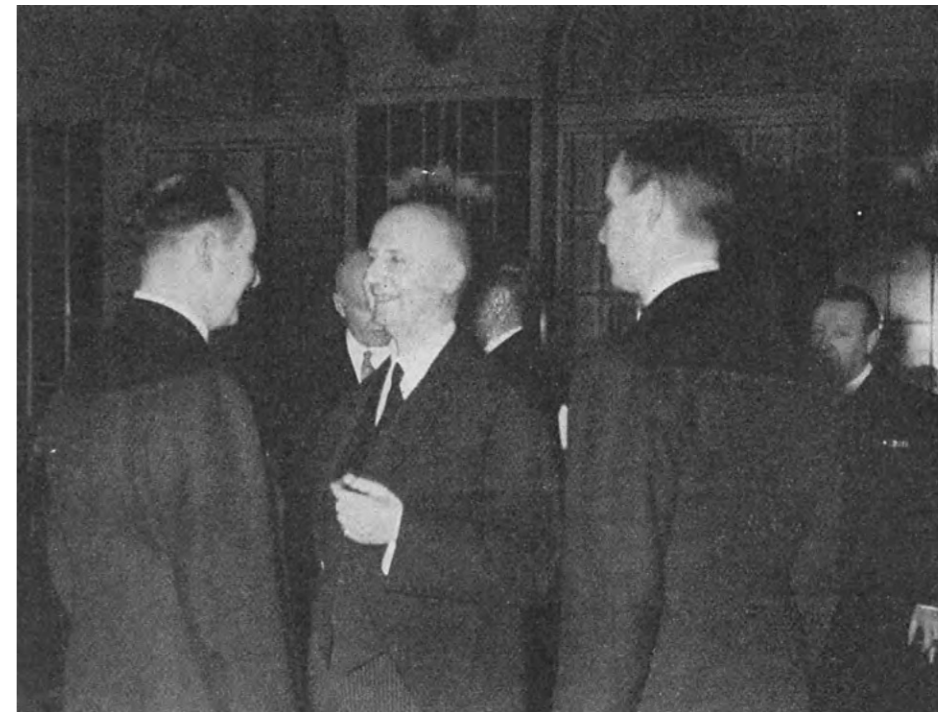
»Pagten går ud på, at de kontraherende stater gensidig vil underrette hverandre om den Kommunistiske Internationales virksomhed, rådføre sig med hverandre om de nødvendige afværgelsesforanstaltninger til modvirken af sådan virksomhed samt gennemføre disse foranstaltninger i snævert samarbejde. Derudover indeholder pagten ingen politiske eller andre forpligtelser. Heller ikke berører den Danmarks stilling som ikke krigsførende magt. Pagten befatter sig derimod på den offentlige sikkerheds områder med de kontraherende parters samvirken mod den Kommunistiske Internationales opløsningsarbejde. Pagten tilsigter en sammenfatning og koordination af de afværgelsesforanstaltninger mod kommunismen, som hver af de deltagende stater skal foretage på eget territorium«.

Statsminister Stauning tiltrådte ændringen, og samme aften den 25., efter at underskriften af pagten havde fundet sted i Berlin, blev en pressemeddelelse, der endte med ovenstående stykke (notitsen), sendt ud i aviserne for at berolige den ophidsede stemning i København.

Medens alt dette stod på, satte den første alvorlige demonstrative uro ind i den danske befolkning under besættelsen. Den manifesterede sig ganske særlig i København.

I de første måneder efter den 9. april havde den danske befolkning

Efter at have underskrevet Antikomintern-Pagten den 25. november 1941 deltog udenrigsminister Erik Scavenius om eftermiddagen i en fest på Hotel Adlon.

Dagen efter nedlagde han en Krans ved æresmindet på Unter den Linden og overværede side om side med Berlins kommandant, generalløjtnant Paul v. Hase, Forbidefileringen af et æreskompagni.

Studenterdemonstrationerne mod vor underskrift af Antikomintern-Pagten gav på Amalienborg Plads anledning til, at politiet skred ind. Her ser man den unge stud., theol. Flemming Møller føres bort. I hånden holder han den resolution, som han oplæste, og som skulle have været overbragt til kongen.

været som lammet af det ufattelige, der var sket for første gang i historien, at dens hovedstad var blevet besat af fremmede tropper - endda uden kamp. Nu var man så småt begyndt at røre på sig. Første gang dette skete med held, var den 17. november 1940 over for et dansk nazistog fra Forum til Den Lille Hornblæser. Den hårdhændede behandling, som de danske nazister kom ud for ved denne lejlighed, berøvede dem lysten til nogen sinde igen at lave en sådan demonstration.

Betydningen af Antikomintern-Pagten gik hurtigt op for studenterne. Majoriteten blandt disse var national-konservativt indstillede og greb chancen for at demonstrere mod »landsforræderen Scavenius«. Når denne betegnelse var hæftet på ham, skyldtes det, at han efter deres mening underkastede sig tyskernes ønsker alt for beredvilligt og uden tilstrækkelig modstand. Et demonstrationstog drog til Amalienborg og Rigsdagen og vakte stort røre i befolkningen, som sluttede op om toget. Det gik dog ikke ved denne lejlighed endnu så vidt, at tyskerne greb ind. De ville nødtigt ødelægge det propaganda billede af Danmarks »kloge« underkastelse under tyskernes »humane« styre,

Da demonstranterne havde nået Amagertorv var deres skare vokset ved stadig tilstrømning af nye skarer. De hvide studentehuer dominerede, men også Københavns borgere var med, og politiet forholdt sig på dette tidspunkt forholdsvis passivt.

som de havde fyldt Sverige med.

Det er værd at mindes disse demonstrationer, der fandt sted længe inden Stalingrad sejren og på et tidspunkt, hvor tyskerne stod på deres højeste. Nogen opportunitetspolitik kan man ikke beskyldte de danske studenter og de københavnske meddemonstranter for at føre på dette tidspunkt, hvor Ruslands tapre forsvar - som allerede da lagde spiren til den fremtidige sejr - lå skjult for danskerne bag det sejrsbillede, som tyskernes propaganda holdt frem.

Rygterne gik højt i disse dage, f.eks. om, at alle ruderne var knust i Scavenius's villa. Folk glædede sig derved; men ønskerne gik forud for virkeligheden. Scavenius's villa var urørt. Protester ude fra landet strømmede ind, og heriblandt er der grund til at fremdrage en adresse fra Fyn, som en deputation bragte til de fynske rigsdagsmænd på Christiansborg, før Antikomintern-Pagten var tiltrådt.

Folk af forskellig farve fra Odense, Assens og Middelfart stod bag ved resolutionen, som havde følgende ordlyd:

»I anledning af den seneste tids hændelser ønsker vi at udtale, at den

danske regering og Rigsdag efter vor faste overbevisning kan være forvisset om, at den danske befolkning vil stå bag regeringen selv i det tilfælde, at der som følge heraf vil kunne forventes en afgørende ændring i de vilkår, hvorunder folket har levet siden den 9. april 1940, og at man hellere vil bære de byrder, der måtte følge heraf, end at hensynet til dansk livssyn, frihed og ære tilsidesættes«.

Ordførerne var landsretssagfører Ernst Petersen, Odense, pastor K. E. Løgstrup, Assens og provst Fauerskov Laursen, Middelfart. Bagved stod yderligere folk som overlærer Henrik Hansen, bankdirektør E. Hoffmann, direktør E. Scheibel, biskop H. Øllgård (senere Frihedsrådsmedlem), alle fra Odense, og sognepræst Johannes Monrad fra Kølstrup.

Det kan slås fast som en historisk sandhed: At underskriften på Antikomintern-Pagten blev fremtvunget af tyskerne, at største delen af politikerne meget modstræbende gav efter for tyskernes tryk, og endelig at de fleste af folket var direkte imod denne pagt.

Fra Moskva kom der ingen kommentarer. Den russiske presse var tavs.

IV

Da en dansk stemme atter lød til Moskva, var det gennem den engelske radio i London i juni 1942, og stemmen var Christmas Møllers. Knap en måned efter sin ankomst sagde han bl.a.:

»Jeg kan - som tidligere regeringsmedlem - her sige til Rusland, at ... da Danmark den 25. november tilsluttede sig Antikomintern-Pagten, skete det kun under trykket af de voldsomste trusler fra tyskernes side ...«.

Han gentog dette ved senere lejligheder, og radioen bragte også bud om, at han ved en personlig samtale havde oplyst Sovjetunionens minister Maisky i London om det danske folks stilling (august samme år).

I oktober 1943 sagde Christmas Møller fra London:

»Ligesom England frelste verden i 1940-41, således frelste Rusland verden senere hen. Jeg ved ingen bedre udenrigspolitik end den, der forudsætter så meget samarbejde med Rusland som muligt«.

Der var nok af fromme - men ikke altid lige vel overvejede - ønsker, som krævede luft, når presset blev for stærkt. F.eks. da vi underskrev Antikomintern-Pagten og marcherede op i Berlin side om side med Tysklands drabantstater. Så kunne man på en husmur finde en plakate som denne. Et makabert syn. Men et ikke usandt vidnesbyrd om den almindelige folkestemning.

Samtidig havde andre kræfter sat sig i gang for at tale til Sovjetunionen. Vor første gesandt i Moskva Peter Schou kunne ikke finde sig til rette som embedsmand i Scavenius's udenrigsministerium. Han lystrede ikke Scavenius's parole og blev derfor afskediget i januar 1943.

Efterhånden modnedes tanken hos Peter Schou om at tale danskernes sag over for Sovjetunionen. Han søgte forbindelse med militære modstandskredse, hvor han fandt interesse for tanken. Rejsen til Sverige blev udskudt af begivenhederne omkring den 29. august 1943, men blev gennemført som en illegal flugt sammen med hustruen i slutningen af september samme år; han tog samtidig navneforandring til Skov.

Fra Stockholm fik Peter Skov knyttet forbindelse med De frie Danske vest på, som støttede ideen om at forsøge at få en dansk repræsentant til Moskva, og - hvad der var meget afgørende - minister Kauffmann stillede de fornødne midler til opholdet i Moskva til rådighed fra gesandtskabet i Washington.

Det tog sin tid at vinde øre hos Sovjetlegationen i Stockholm. Den voksende modstandsbevægelse i Danmark gav dog den rette baggrund, og efterhånden lykkedes det minister Skov at gøre et oplysende og forberedende arbejde; han introducerede også personligheder blandt de danske flygtninge, som f.eks. redaktør Erik Seidenfaden, kommandør Kjølsten og fl.a.

Selv om russerne således efterhånden fik en vis tillid, var de formel-

le vanskeligheder ganske åbenbare. Henrik Kauffmann i Washington og grev Reventlow i London var anerkendt hos de pågældende landes regeringer, fordi de i sin tid havde været udpegede af det frie Danmarks statsoverhoved, og de fortsatte nu at fungere, også efter at Danmark havde mistet sin suverænitet, idet de havde erklæret sig frie og nægtede længere at modtage ordrer fra København. - Men hvem skulle hjemmefra udpege Peter Skov, og hvem skulle han repræsentere?

Peter Skov lancerede i sine forhandlinger med russerne udtrykket: »Det kæmpende Danmark«, som skulle omfatte både modstandsbevægelsen hjemme og De frie Danske ude, d.v.s. sømænd, der sejlede i allieret tjeneste, og gesandtskaberne, der havde erklæret sig frie.

Modstandsbevægelsen hjemme var netop da ved at finde sin eksponent i Danmarks Frihedsråd. Rådet fik derfor også i efteråret 1943 en kortfattet anmodning om at udpege Peter Skov som sin repræsentant i forholdet til Sovjetunionen, men den rette gensidige kontakt hjemover kom ikke rigtig i stand, og noget svar nåede ikke frem til minister Skov. Han fortsatte dog ufortrødent sit arbejde i forbindelse med gesandtskaberne i London og Washington, og hans forberedelser har uden tvivl bevirket, at hele problemet var blevet omhyggeligt gennemdrøftet og lå klart i Moskva, da en ny henvendelse fra dansk side fandt sted i april 1944.

Inden for Danmarks Frihedsråd var der opstået et stærkt ønske om at være med til at bygge op, hvad der var slået i stykker i forbindelse med Sovjetunionen; det gjaldt om at søge en så direkte kontakt som muligt. For at give henvendelsen større vægt blev det bestemt, at en delegation bestående af 2 medlemmer af rådet, Frode Jakobsen og Arne Sørensen, skulle tage til Stockholm i samme ærinde. Missionens natur tillod ikke noget varsel til Frihedsrådsmedlem Erling Foss, som var stationeret i Stockholm, og en skønne dag stod delegationen der med opgaven.

Takket være Ebbe Muncks flerårige arbejde med de vestallierede, særlig englænderne, var der et intimt samarbejde i gang med legationssekretær R. Turnbull, som i den givne situation blev af stor betydning. Det engelske gesandtskab under Sir Victor Mallet var nemlig beredvilligt indstillet til at introducere de tre medlemmer af Frihedsrådet til den russiske legation. Uden en sådan anbefaling fra englænderne ville det sikkert have været overordentlig vanskeligt for de tre danske, der

pludselig dukkede op hos russerne, at dokumentere sig som medlemmer af Danmarks Frihedsråd.

Af forsigtighedshensyn foregik modtagelsen i en privatlejlighed ude i byen, hvor delegationen blev stillet over for en meget interesseret og karakterfuld personlighed: Minister W. Semenov. Han er en mand med en slank, men ikke særlig anselig skikkelse, men til gengæld med store gråblå øjne af megen styrke. Ved denne lejlighed og også senere smilede disse øjne danskerne i møde med et udtryk af venlighed og imødekommenhed, og man kunne kun ane, at de også kunne tale med et helt andet udtryk.

Minister Semenov overtog indledningen af samtalen, før delegationen kunne få frembragt sit ærinde, og dette i form af et spørgsmål, som krævede et klart svar: Kom delegationen fra den gamle regering - fra Buhl? Danskerne havde et umiskendeligt indtryk af, at kun den afgjorte benægtelse af, at der fandtes nogen forbindelse med de gamle politikere, var forudsætningen for, at deres fremstilling kunne påhøres. Med fuld sandhed kunne det også på dette tidlige tidspunkt siges, at Frihedsrådet intet havde at gøre med de gamle regeringskredse. Noget Samarbejde fandt ikke sted, og blev først optaget senere hen.

Da svaret således var tilfredsstillende, ønskede minister Semenov derefter at høre Frode Jakobsens indlæg.

Peter Skov (f. 1883) blev efter at have taget juridisk og statsvidenskabelig eksamen ansat i udenrigsministeriet (1910). Han var dansk sendemand i U.S.S.R. 1924-31, i Tyrkiet og Grækenland i 1931-34, i Polen og Tjsekoslovakiet 1934-36 og i Polen fra 1937-39. Han var blandt de sidste diplomater, der forlod Warszawa. Efter at være vendt hjem gjorde han i nogen tid tjeneste i udenrigsministeriet, men billigede ikke Scavenius's politik og afskedigedes 1943. Han rejste derpå illegalt til Sverige, hvor han indlagde sig stor fortjeneste ved de indledende forhandlinger med Sovjet. Alligevel blev han ikke ved befrielsen genansat i udenrigsministeriet.

Denne fremførte så delegationens ærinde, ønsket om at få genoptaget forbindelsen mellem Sovjetunionen og Danmark, idet han fremhævede, at denne forbindelse var blevet afbrudt mod så at sige hele det danske folks ønske og kun ved et stærkt tryk på den daværende ufri regering. Han fremhævede det danske folks beundring og taknemlighed for det russiske folks store indsats i kampen mod den fælles fjende, og som bevis for det danske folks sande indstilling over for Rusland og den store krig nævnedede han, at de første virkelige of-

fentlige demonstrationer af nogen betydning i det besatte Danmark var fremkaldt af Danmarks senere tilslutning til Antikomintern-Pagten, en handling, der ligeledes kun var sket under stærke tyske trusler.

Siden da havde det danske folks kamp mod den tyske undertrykkelse antaget sådanne former, at den havde gjort det umuligt, at en dansk regering med nogen autoritet i folket kunne fungere. I stedet havde alle de antifascistiske kræfter, der gjorde en aktiv indsats i kampen mod Tyskland, samlet sig under en fælles ledelse, Danmarks Frihedsråd, der efterhånden havde antaget karakter af en illegal dansk regering.

I denne situation var det da, at Frihedsrådet som ledelsen af hele det kæmpende Danmark og som det eneste organ, der for tiden frit og uafhængigt kunne udtrykke det danske folks vilje, ønskede at gøre den uret god igen, som en tidligere dansk regering under indtryk af tyske trusler havde begået over for Rusland. Nogen normal diplomatisk forbindelse kunne der ganske vist ikke etableres, da Danmark efter den 29. august 1943 ingen lovformelig regering havde mere, og den danske konge fra den tid var tyskernes fange, men på samme måde som Christmas Møller fungerede som en uofficiel repræsentant for det kæmpende Danmark i London, ville Danmarks Frihedsråd anse det af den allerstørste betydning og for en stor lykke for vort land, om det kæmpende Danmark også kunne blive repræsenteret ved en fremtrædende dansk personlighed i Moskva.

Med hensyn til personspørgsmålet erklærede Frode Jakobsen, at Frihedsrådet gerne så sig repræsenteret ved Peter Skov og af al kraft ville støtte hans henvendelse, men hvis Sovjetunionen foretrak en mand, der kom direkte fra kampen i Danmark, kunne Frihedsrådet også stille en sådan. Frode Jakobsen nævnede i denne forbindelse biblioteksdirektør Døssings navn.

Minister Semenov lovede et hurtigt svar og var meget interesseret i at høre yderligere meddelelser fra Danmark.

Fire dage efter anmeldtes svaret, og den 23. april overbragte minister Semenov følgende verbalnote i Foss' lejlighed i Brahegatan 51:

»Vi er indforståede med straks at optage forbindelse med Danmarks Frihedsråd og at modtage en repræsentant for det kæmpende Danmark i Moskva, ligesom Christmas Møller repræsenterer det i England«.

I Bevidsthed om øjeblikkets højtidelighed hævdede man stående et glas vin og tømte det i håb om en lykkelig fremtidig forbindelse.

Personspørgsmålet om, hvem Danmarks Frihedsråd ville udpege, besvaredes derhen, at dette ville Sovjetunionen ikke blande sig i. Delegationen forstod dog, at man fra russisk side var interesseret i, at valget faldt på en mand, »hvis ord havde politisk vægt i Danmark«, - et udtryk, som Frode Jakobsen havde anvendt om Døssing.

Frihedsrådet bestemte sig derfor endeligt - efter at Frode Jakobsen og Arne Sørensen var vendt tilbage til København - for biblioteksdirektør Thomas Døssing. Han havde tidligere været med i arbejdet på bladet »Frit Danmark« og havde i samme anledning afsonet fængselsstraf i København.

Døssing var dog stærkt betænkelig ved at modtage hvervet, fordi hans ene søn med hustru sad i tugthus i Tyskland, og den anden søn, der allerede en gang havde været fængslet, arbejdede illegalt og derfor hver dag kunne vente at blive efterstræbt af Gestapo. Tilmed blev Th. Døssing syg, hvilket trak afgørelsen yderligere ud, men til slut gik han ind på at påtage sig den store opgave, som han kom til at løse på en så udmærket måde.

Th. Døssing var da en mand på 62 år, som havde været banebrydende i arbejdet for at skaffe den jævne mand frem og give det brede danske folk adgang til læsning. Bibliotekerne var i fortiden kun forbeholdt den akademiske verden; nu skulle folkebibliotekerne vække og styrke læselysten ud over landet. Døssing blev den første biblioteksdirektør i Danmark. Hans arbejde medførte også internationale kontakter, og nogle år forud havde han været i U.S.A, både for at lære, men også for at fortælle amerikanerne, hvad der var udrettet hjemme i Danmark.

Thomas Døssings store hjerte for de småtstillede i samfundet førte ham stadig til venstre i politik, i håbet om, at her lå den rigtige løsning. Endnu ved krigens udbrud erklærede han sig for at tilhøre Socialdemokratiet, men ønsket om at samarbejde med kommunisterne lå naturligt for ham. Hans hustru, der havde stor interesse for børneopdragelse, delte helt ud hans indstilling. Den forsigtighed i forholdet til tyskerne, som Socialdemokratiet udviste under besættelsen for at redde partiets organisation, huede ikke Døssings karakter med hans udprægede lyst til at tage et klart standpunkt. Han er en mand med personligt mod, med et vekselvis blidt, elskværdigt og sarkastisk væsen. Han forstår

Th. Døssing (f. 1882) havde næppe nogen sinde drømt om at gå ind i diplomatiet. Efter at være blevet student 1901, kom han 1906 til Det kgl. Bibliotek som assistent og fortsatte ad denne vej som underbibliotekar ved Statsbiblioteket i Århus (1908-12), bibliotekar ved Statens Bogsamlingskomite (1912) og Biblioteksdirektør (fra 1920). Fra denne fredelige syssel rev modstandsbevægelsen ham ud under okkupationen, han fængsledes, dømtes, løslodes - og gik i 1944 til U. S. S. R. som det kæmpende Danmarks diplomatiske repræsentant hos Sovjet.

som ingen anden at indflette i en samtale morsomme bemærkninger eller en træffende anekdote, som har sin bestemte adresse. Men han kan også slå over i det helt skarpe, og hans ellers så smilende øjne kan tale med et hvast glimt. Med sine store sociale interesser og som bogelsker havde han alle betingelser for at vinde russerne.

Den 10. juni ankom han sammen med sin hustru til Stockholm efter en meget anstrengende illegal natlig rejse med afgang med en lille skude fra København kl. 3 om eftermiddagen og, efter at have skiftet båd undervejs, indsejling til Malmø kl. 8 om morgenen. Allerede den 19. juni forelå der meddelelse i Stockholm om, at Døssing var accepteret i Moskva som repræsentant for det kæmpende Danmark.

I Stockholm blev Døssing og Foss overmåde hjertelig modtaget af ambassadør Madame A. Kollontay; det var under hendes ledelse af legationen, at forbindelsen var bragt i stand. Samtalen med Madame kunne foregå på dansk, idet hun beherskede det norske sprog fra langvarigt ophold i Oslo. De mange år i Stockholm havde ganske naturligt flettet svenske gloser ind i sproget, og Th. Døssing, der nu bar titlen af minister - idet russerne fra Moskva udtrykkeligt havde forsikret, at han ville blive ligestillet med en gesandt -, komplementerede på sin hyggelige måde Madame Kollontay for hendes sprog. Det skete ved en

frokost på Sovjetlegationen, hvor Døssing i en tale til Madame Kollontay blandt andet hyldede hende som den person, der for alvor havde virkeliggjort brugen af et fælles skandinavisk sprog.

Ved den samme festlige lejlighed var også legationsråd Torp-Pedersen fra det danske gesandtskab og den engelske legationssekretær R. Turnbull til stede sammen med professor Husfeldt, som tilfældigt var på en anden mission i Stockholm i arbejde for Frihedsrådet. Madame Kollontay erindrede i en tale om den kendsgerning, at Rusland aldrig nogen sinde havde været i krig med Danmark, at vi havde de største muligheder for at vedligeholde et godt forhold, og endelig udtrykte hun sin store sympati og beundring for den danske modstandskamp. Dette sidste kom for øvrigt igen i de fortsatte senere udtalelser fra russerne. Det var øjensynligt, at det var de danske sabotører og »partisaner«, som de kaldte dem, der havde opnået det bedste renommé hos russerne blandt de besatte lande i Midt- og Nordeuropa. Jo mere afslutningen nærmede sig, jo mere tillid fik russerne til den danske modstand.

Til denne opfattelse medvirkede den udmærkede nyhedsudsendelse, som daglig blev formidlet gennem Dansk Pressetjeneste i Stockholm under ledelse af Ebbe Munck og Erik Seidenfaden, hjulpet af en række danske journalister. Det russiske bureau »Tass«, der forsynede Moskvas aviser med nyheder, brugte meget af det danske nyhedsstof, endda relativt mere end de andre udenlandske bureauer.

Madame A. Kollontay var en udpræget personlighed uden sidestykke i samtidens historie. Hun udgik oprindeligt fra en aristokratisk familie og deltog som ganske ung og aktiv oprører i revolutionen. Siden holdt hun sin stilling i Sovjetunionens diplomati under alle de personskiftninger og udrensninger, der fulgte efter og under det nye samfunds opbyggen. Madame fungerede som ambassadør i Stockholm praktisk talt under hele krigen i et tidsrum, hvor afgørende beslutninger blev taget i Sverige, særlig i forbindelse med Finlands to krige med Sovjetunionen. Det er selvfølgelig umuligt udefra at bedømme, hvilke faktorer i Rusland der afgjorde, at Finland efter begge nederlag skulle have en chance for at reetablere et godt forhold. Følgelig kan heller ikke Madames andel i disse beslutninger fastslås, men det er givet, at den rolle, hun formåede at spille, gik i formidlende retning. Da en af danskerne i Stockholm ved en reception kom med udtalelser til fordel for Finland og kunne berette om Mannerheims tysk fjendtlige bemærk-

ninger til den pågældende, svarede Madame Kollontay kun tilbage: »Jeg har altid villet Finland vel. Første gang, jeg kom i fængsel, var det for at forsvare en finne«.

Der stod med rette den største respekt om Madame Kollontays navn i Stockholm, og historien vil nok vise, at hun har gjort en meget betydelig indsats i forsøg på at skabe et godt forhold mellem Sovjetunionen og Norden.

Inden minister Døssing fløj videre via London-Cairo-Teheran til Moskva, blev der i samarbejde med minister Semenov udarbejdet et communiqué. Udkastet sendtes til London (Christmas Møller og grev Reventlow) og Washington (Henrik Kauffmann). Både russerne og Frihedsrådet ønskede en hurtig offentliggørelse. Udenrigsminister Günther, som var blevet holdt underrettet om resultatet af forhandlingen, efter at dette forelå, mente dog, at man burde vente, til minister Døssing var vel ude af det neutrale Sverige.

Kort efter Døssings ankomst til London udsendtes communiquéet samtidig fra Stockholm (Dansk Pressetjeneste) og Moskva. På henstilling fra London var selve Christmas Møllers navn, som havde været med i den russiske verbalnote, ikke medtaget. Visse kræfter i London havde tidligere ikke ønsket at give Christmas Møller officiel anerkendelse med diplomatisk rang som repræsentant for den danske modstandsbevægelse; forslag herom var fremkommet fra den norske regering (udenrigsminister Lie). Communiquéet udsendtes den 10. juli 1944 med følgende ordlyd:

»Danmarks Frihedsråd henvendte sig den 18. april 1944 til Sovjetregeringen og foreslog, at forbindelse skulle knyttes mellem Sovjetunionen og det kæmpende Danmark. Endvidere anmodede rådet Sovjetunionen om at modtage en repræsentant for det kæmpende Danmark i Moskva. Et tilsvarende ønske er også fremsat af repræsentanter fra De

Aleksandra Michajlovna Kollontay (f. 1872) er datter af en liberalt indstillet general. Hendes ægteskab opløstes 1898, da hun var kommet i forbindelse med de revolutionære, og fra 1900-07 arbejdede hun i disses tjeneste, bl.a. i udlandet. Hendes eget politiske standpunkt var underkastet svingninger, men 1915 indtrådte hun i det bolchevikiske parti og deltog i hele omvæltningen i Rusland 1917. I 1922 trådte hun i diplomatiets tjeneste som gesandt (Oslo, Mexiko, atter Oslo, fra 1930 Stockholm). Hun fik i 1944 tang som ambassadør, men trak sig året efter tilbage af helbredshensyn. Hun har udfoldet et omfattende forfatterskab.

Frie Danske i London og Washington.

I Frihedsrådets henvendelse blev det påpeget, at Danmarks afbrydelse af den diplomatiske forbindelse med Sovjetunionen i 1941 skete mod det danske folks vilje og under stærkt tysk tryk. Det blev yderligere fremhævet, at tilslutningen til Antikomintern-Pagten - som også var dikteret af tyskerne - skabte en stærk modvilje i folkets brede masser og fremkaldte de første demonstrationer under besættelsen. Efter at regeringen og Rigsdagen den 29. august 1943 er ophørt at fungere, og efter at kongen samtidig blev fange, er Danmarks Frihedsråd det eneste organ i Danmark, som frit og uafhængigt kan give udtryk for folkets vilje til at genoptage venskabelige forbindelser med Sovjetunionen.

Den 23. april 1944 svarede Sovjetunionen, at den var indforstået med straks at knytte forbindelse med Danmarks Frihedsråd og med at modtage en repræsentant for det kæmpende Danmark i Moskva, ligesom der allerede fandtes en repræsentant for det kæmpende Danmark i London.

Som befuldmægtiget repræsentant i U.S.S.R. for det kæmpende Danmark og med rettigheder som Envoyé er den i dansk socialt og kulturelt liv fremtrædende personlighed Thomas Døssing udnævnt efter beslutning af Danmarks Frihedsråd«.

Følgende danske kommentar blev samtidig udsendt og knyttet til udsendelsen af ovenstående communiqué:

»I Frihedsrådets henvendelse havde man særlig fremhævet Christmas Møllers stilling i London og den store betydning, hans tale der havde haft for det kæmpende Danmark. Dette har Sovjetregeringen taget til følge, og uden direkte at nævne hans navn har den henvist til Christmas Møller som repræsentant i London for det kæmpende Danmark.

Th. Døssing, der er på Vej til Moskva, vil arbejde i nøjeste tilknytning til de frie gesandter i udlandet, af hvilke de mest fremtrædende er minister Kauffmann i Washington og minister grev Eduard Reventlow i London«.

V

Døssings opgaver i Moskva var i forvejen gennemdrøftet og nedskrevet i nogle instruktioner, der indledtes med at specificere informationsopgaverne, og hvorledes der skulle arbejdes med disse. Herefter følger

det sidste afsnit, som her skal citeres i sin originale enkle form:

IV Forholdet til de allierede

- a) *Går ud fra, at Eisenhowers erklæring om, at Danmark ved besættelse under invasion behandles som allieret, også gælder Sovjet.*
- b) *Tilstræbe erklæring som »associated power«. (Vi er det allerede i praksis militært).*
- c) *Tilstræbe erklæring om, at Danmark ved fredsbordet betragtes som allieret.*

Stockholm, 11. til 30. juni 1944.

sign. Th. Døssing.

sign. Erling Foss.

Det var helt usædvanlige og vanskelige forhold, Th. Døssing kom til at arbejde under. Ikke så meget, fordi Døssing gik lige ind i diplomatiet fra det praktiske erhverv, og heller ikke, fordi han ikke kunne russisk, - det samme gjaldt nemlig adskillige af stormagternes diplomater, som blev sendt til Moskva, - men medens disse havde et trænet personale til rådighed, stod Th. Døssing ganske uden hjælp af nogen art; det lykkedes ham således ikke at få en legationssekretær med fra London. Forbindelserne hjemover og til Stockholm var meget vanskelige. Telegrammer gik ganske vist igennem uden forsinkelser af nogen art, men til gengæld kunne breve tage op til 2 måneder.

Med sin hurtige opfattelse - og også hurtige replikker -, sin klare intelligens og sans for det væsentlige skabte Døssing sig hurtigt en position. Han var også en mand, der både havde en mening og ikke var bange for at udtrykke den! Russerne kom til at sætte pris på ham, og han vandt den tillid hos dem, der var en helt nødvendig forudsætning for, at hans mission kunne bære frugt.

Hvilken indstilling forefandt han da hos de ledende russere, som havde med Danmark at gøre i eftersommeren 1944? Man havde i forvejen en ikke ringe information om danske forhold, og man var ikke meget villig til at acceptere Døssings forklaring, at regering og Rigsdag kun havde samarbejdet efter et meget stærkt tysk tryk. Af den gamle regerings medlemmer så man kun anderledes på Christmas Møller, der var brudt ud af samarbejdet. Bruddet den 29. august 1943 tillagde man ikke regeringen ære for, men opfattede det som fremkaldt af folket selv. Folkestrejkerne var populære i Moskva, og man havde respekt for

Frihedsrådet. Allerede på det tidspunkt, da Døssing blev modtaget, spurgte udenrigsminister Molotov: »Skal Frihedsrådet danne regering, når Danmark atter er frit?« Og Døssing - hvis fremtidige vigtigste opgave jo lå i at få Danmarks første regering anerkendt i Moskva - gav følgende kloge svar: »Regeringen vil utvivlsomt komme til at bestå af mænd af samme aktive indstilling«.

En god måned efter Døssings ankomst indløb der den 6. september følgende budskab fra København via London til Døssing, med anmodning om at få det overrakt til den russiske regering:

»Hans majestæt kong Christian af Danmark gennem premierminister Buhl beder hans britiske majestæts regering om hjælp til at bringe til Sovjetregeringens kendskab de grunde, som bevirkede afbrydelsen af diplomatiske forbindelser med Rusland og Danmarks tilslutning til Antikomintern-Pagten, hvilken tilslutning imidlertid blev foretaget med forbehold.

Disse akter repræsenterede ikke på nogen måde den danske regerings og det danske folks virkelige stilling og følelser, men de var dikterede af et voldeligt tysk pres, som omfattede positive trusler om Tysklands fuldstændige og endelige ylbagetagelse af dets løfter angående Danmarks status, som blev givet, da invasion af landet fandt sted den 9. april 1940. Dette ville have resulteret i, at Danmark havde tabt ethvert spor af national uafhængighed.

Hans majestæt anmoder hans britiske majestæts regering om muligt at udtrykke kong Christians tilfredshed med, at Sovjetregeringen har anerkendt en repræsentant for danske interesser, og at give udtryk for ønsket om, at normale venlige forbindelser vil blive genoptaget, så snart Danmark igen er frit. Måske minister Døssing ville blive i stand til at overrække dette budskab til Sovjetregeringen og på samme tid gøre opmærksom på den kendsgerning, at alle love, som er indført under tysk pres, som en selvfølge vil blive ophævede, så snart de konstitutionelle former igen træder i kraft«.

Denne note stillede ikke noget spørgsmål til Sovjetunionen og bad følgelig heller ikke om noget svar.

Reaktionen fra regeringen i Moskva blev derimod en række spørgsmål til Døssing. Man spurgte: Om Buhl var premierminister, da kom-

munistloven og Antikomintern-Pagten blev vedtaget? Om politikerne havde diskuteret kongens budskab med Frihedsrådet? Om de samarbejdede med Frihedsrådet? Om regering og Rigsdag altid enstemmigt var gået ind på tyskernes krav? Hvorfor Christmas Møller forlod Danmark? Om Døssing troede, den nye regering efter krigen ville repræsentere modstandsbevægelsen? - Spørgsmålene var i sig selv ret sigende, og man meddelte (meget diplomatisk), at budskabet nu ville blive behandlet i udenrigsministeriet, og at Døssing muligt kunne finde en vej til at lade kongen vide den russiske regerings mening.

Man kom ikke fra russisk side tilbage til budskabet, som jo kun indirekte gennem anerkendelsen af Døssing var en tilslutning til den danske modstandskamp. Denne var ikke omtalt i budskabet - det havde sikkert været klogere.

En måned efter kunne der meddeles Døssing pr. kodetelegram fra Stockholm, - som lod meddelelsen gå videre: At Frihedsrådet samarbejdede med politikerne, men uden at der skulle finde en sammensmeltning sted. At en efterkrigsregering ikke ville blive dannet uden om Frihedsrådet. At ledende politikere som Buhl og Hedtoft havde givet flere beviser på praktisk hjælp i kampen.

Således gik udviklingen videre i Moskva, hvor man fra russisk side naturligvis ingenlunde med eet slag blev begejstret for de politikere og den Rigsdag, som havde vedtaget Antikomintern-Pagten, og hvor man stadig kom med spørgsmål i denne retning. Endnu i midten af januar 1945 kunne man ikke tiltro politikerne en aktiv holdning, når Gestapo stadig lod dem i fred! Man havde kun rigtig tillid til Frihedsrådet, men lod allerede da skinne igennem, at man godt ville forhandle med en kommende regering, der indeholdt ukompromitterede folk fra den gamle Rigsdag, som Frihedsrådet sagde god for. Det var ganske naturligt, at man i Moskva var særlig interesseret i at kende Frihedsrådets opfattelse af de ledende politikere, og Døssing meddelte derfor Sovjetregeringen, at han positivt kunne sige god for Buhl, der indtil da af russerne betragtedes som en typisk repræsentant for den eftergivende politik.

Udviklingen i Danmark i det mellemliggende tidsrum havde været til gunst for Ruslands bedømmelse af danskernes stilling. Man havde på et tidligt tidspunkt efterlyst åben kamp fra dansk side. Heroverfor havde Døssing fremhævet landets specielle geografiske struktur, hvor

naturen ikke bød på øde egne til partisanerne. Vi måtte føre krig på vor særlige façon.

Af de mange meddelelser om sabotage, strejker m.m. var bortførelsen af færgerne »Storebælt« til Helsingborg måske den, som gjorde stærkest indtryk, - næst efter storstrejken i København.

Fra Sovjetunionens side havde man stadig betonet, at man ikke vilde blande sig ind i indre danske forhold, men man havde blot forud gjort opmærksom på, at russerne ikke ville være venskabelig indstillet over for eller have tillid til nogen regering, der indeholdt kollaborationister, kriteriet her var ganske øjensynligt for russerne: Enten sort eller hvidt. Den eneste sikre måde at bevise, man ikke var kollaborationist, måtte være at bekæmpe tyskerne.

Der arbejdedes stadig af De frie Danskes repræsentanter derude i verden i denne tid på at få en anerkendelse for danskerne, som hørte til de allierede nationer. I praksis var dette arbejde også nået temmelig langt hos vestmagterne. F.eks. i U.S.A., var det danske flag med ved de allieredes offentlige flagning under propaganda for forsvarslånene; der blev udsendt et særligt frimærke med Dannebrog i farver. I Storbritannien bemandedes en minestryger med dansk besætning, og den fik lov til at bære dansk flag under det britiske; ligeledes handelsskibene fik samme ret. Videregående direkte anerkendelse kunne dog ikke opnås fra de tre store allierede, og man tillagde almindeligvis Sovjetunionen at være den magt, som holdt mest igen. Det er dog vist et stort spørgsmål, om de vestallierede for alvor rent formelt ville strække sig til en anerkendelse. Således var der i U.S.A. frygt for at udsætte kongens person for stærkt. Anstrengelserne fra dansk side kunne ikke fortsættes stadig på samme melodi uden at irritere. Man fandt derfor på nye former for at søge anerkendelse. Til slut fremkom ønsket om dansk repræsentation i San Franciscos interallierede møde, hvor De forenede Nationers fremtid skulle forberedes. En ny henvendelse blev foretaget fra København. Denne gang en anmodning om, at Mogens Fog og Henrik Kauffmann kunne blive antaget som repræsentanter for det danske folk i San Francisco. Henvendelsen fra Frihedsrådet og de »gamle« politikere blev sendt direkte pr. trådløs telegraf til vestmagterne, medens den i Stockholm blev overrakt Sovjetlegationen af Frihedsrådets derværende medlem Erling Foss.

Det lykkedes ikke at føre sagen igennem, men noget definitivt afslag

Udnævnelse af Moskva-Repræsentant for „Det kæmpende Danmark“

Denne Udnævnelse tages i Berlin som Udtryk for Sovjets Bestræbelser for at vinde Indflydelse overalt i Europa

Berlin, Tirsdag, R.B.

TIL London er der ifølge Reuter indløbet et af Sovjetregeringen og „Det danske Frihedsraad“ affattet Communiqué, hvori der gives Meddelelse om Udnævnelse af en Repræsentant i Sovjetunionen for det saakaldte „kæmpende Danmark“.

Denne Meddelelse bringes i herværende, politiske Kredse i Forbindelse med Sovjetruslands Bestræbelser for at vinde Indflydelse overalt i Europa. Ligesom i Baltikum, Finland, Østeuropa og Sydøsteuropa søger Sovjetrusserne, erklærer man i Wilhelmstrasse, nu ogsaa at fremme deres Aspirationer mod Nord ved at støtte en Bevægelse, der paastaar at arbejde for et nyt Danmark, men i Virkeligheden er den sovjetrusiske Imperialismes Forkæmper.

I denne Forbindelse henvises der i Berlin til den kendte Kendsgerning, at den sovjetrusiske Udenrigsminister Molotov under sit Besøg i Berlin i 1940 udtrykkeligt gjorde Rigsregeringen opmærksom paa den Interesse, Sovjetrusland havde i Problemet angaaende Bælterne og Kattegat.

Anerkendelsen af en Repræsentant i Sovjetunionen for det saakaldte „kæmpende Danmark“ bekræfter, efter hvad

man skønner her, at Moskva nu ogsaa forsøger at skaffe sig ganske bestemte politiske Positioner ogsaa i Nordvesteuropa.

Således informeredes via Berlin den danske presse om det resultat, som forhandlingerne mellem »Det danske Frihedsråd« og Sovjetregeringen havde ført til. Hvor latterligt virker det ikke nu at se det kæmpende Danmark omtalt som »såkaldt«! De herrer i Berlin lærte realiteten at kende! Og de overlevende blandt dem kan måske nu i deres celler stilfærdigt indrømme for sig selv, at det kæmpende Danmarks indsats under forhandlingerne med Moskva var en meget nødvendig forudsætning for, at Danmarks frihed kunne anerkendes efter Tysklands sammenbrud.

indløb dog ikke, før Tysklands kapitulation indtraf og med eet slag ændrede billedet.

Det er forståeligt, at der nu opstod en ikke ringe spænding over for slutresultatet hos de personer, der nærmere kendte til forholdene og til Sovjetunionen, og som i hvirvelen af begivenhederne omkring kapitulationen ikke glemte, hvor stor betydning et fremtidigt godt forhold ville have for Danmark. Man havde lov til at regne med en anerkendelse i Moskva af den nye danske regering, som var under dannelse på basis af »fifty-fifty«, d.v.s. 50 % til Frihedsrådet med dets bedste navne sammen med Christmas Møllers og 50 % til de gamle politikere. Udelukkede var medlemmer af det sidste kabinet under Scavenius som statsminister. Flere efterretninger fra Døssing, også fra den tidligere tid, gik ud på, at anerkendelsen ville komme, - men hvor hurtigt og beredvilligt, kunne man ikke vide. Og ville den blive af en sådan karakter, at vi ogsaa blev modtaget i San Francisco som allieret? Eller skulle begivenhederne fra 1941 og 1942 endnu kaste deres skygge over forholdene? Det kunne frygtes, at Sovjetunionen foreløbig ville sætte os i venteklasse som tidligere vasalstat, hvis de hævdede, at vi formelt havde været dette, når man henholdt sig til 8. juli-erklæringen 1940, som var blevet fornyet af de senere ministre og ogsaa under hensyntagen til begivenhederne omkring bruddet i den diplomatiske forbindelse og Antikomintern-Pagten. Det står uimodsagt, at modstandsbevægelsens aktivitet, under Frihedsrådets ledelse som et udtryk for det danske folks egentlige vilje, var en ganske nødvendig forudsætning for Døssings endelige succes med den opgave, han havde i Moskva.

I København var politikerne omkring Buhl ogsaa blevet ængstelige ved situationen, og man spurgte sig selv, om det var bedst for landet udadtil, at ikke alene de mænd, som havde deltaget i selve ministeriet Scavenius trådte tilbage (det var allerede sket), men ogsaa det yderligere skridt blev taget, at ingen af ministrene fra besættelsestiden i det hele taget genindtrådte i det første efterkrigstidsministerium. Følgende tre, havde politikerne regnet med, skulle deltage i regeringen, nemlig Wilhelm Buhl, V. Fibiger og Knud Kristensen. Politikerne ønskede fra København at nå med en føler til Moskva uden om Frihedsrådets repræsentanter og uden om minister Kruse (som for øvrigt fra gammel tid under sin tjeneste i Oslo stod på meget venskabelig fod med Madame Kollontay). Der afsendtes i al hemmelighed illegalt en kurér til

Stockholm, den tidligere flyver Botved. Karakteristisk nok for forholdene på dette tidspunkt kunne dette ikke ske. uden at Frihedsrådets repræsentant gennem en rapportør af ikke-dansk nationalitet blev bekendt med missionen. Botved havde forbindelse med en mellemmand til Sovjetlegationen, og efter at have ventet nogle få dage kunne han vende tilbage til København med en beroligende erklæring fra russernes side - og ministeriet Buhl blev dannet.

Spændingen var dog derfor ikke helt udløst. Kapitulationsdagen kom, men selv om en ministerliste blev offentliggjort i de svenske aviser, var alle poster dog ikke endelig besat; der manglede svar både fra London og Washington. Først ved Christmas Møllers hjemkomst fra London og hans tiltrædelse som udenrigsminister, kunne et telegram afsendes fra den nye regering i København via minister Kruse i Stockholm til minister Døssing med en navneliste og instruktioner om både at sende regeringens anerkendelse og samtidig anmode om Døssings anerkendelse som dansk gesandt. Hertil føjede Frihedsrådet fra Stockholm et telegram med en sideløbende opfordring og en tak til Døssing for vel udført arbejde:

Minister Døssing,

Danish Legation, Moskva.

Eriks¹⁾ opgaver må regnes afsluttede samtidig med at den nye regering dannes, som sket er, og Eriks mest fremtrædende medlemmer er indtrådt. Den må regnes at komme endelig til at bestå af ni medlemmer af Einars²⁾ og ni medlemmer udpeget af Erik, idet dette sidste har opfordret Poul³⁾ at indtræde. Han vil akceptere, men den telegrafiske direkte anmodning var bortkommet på vejen og ikke nået frem.

På Frihedsrådets vegne takker jeg Dem oprigtigt for Deres udmærkede arbejde med at skaffe et hjerteligt forhold til Sovjetunionen, som vi alle så højt ønsker med landet, vi beundrer, og uden hvis helttemodige kamp vi ikke var blevet fri for slaveriet.

Vi beder Dem arbejde på at opnå regeringens anerkendelse hos Sovjetunionen og modtage den nye regerings opfordring til at blive dens gesandt.

Regeringen har sendt Dem ministerliste og opfordring telegrafisk.

I det inderlige håb at det lykkes, vil jeg da betragte mit hverv her

1) Frihedsrådet.

2) De gamle Politikere.

3) Henrik Kauffmann.

som endt.

Erling Foss.

Da Sovjetregeringen udbad sig den nye danske regerings program, kunne Døssing henviser til trontalen den 9. maj, hvori der om forholdet til Sovjetunionen siges:

»Den som Antikomintern-Pagt betegnede akt betragter regeringen som ikke længere bestående, og det erklæres herved højtideligt, at denne pagt kun blev underskrevet under den hårdeste tvang, og at den derfor er ugyldig. - Andre af de under tvang gennemførte foranstaltninger er ophævede ved foreløbig lov, som nu vil blive forelagt Rigsdagen til godkendelse« - og senere: »Den danske minister i Moskva er anmodet om at søge anerkendelse som officiel dansk minister«.

Det var Døssings ønske at vende tilbage til Danmark, når hans hovedopgave var løst, nemlig at skaffe Danmark anerkendelse. Han meddelte derfor telegrafisk regeringen, at anmodningen om genoprettelsen af den diplomatiske forbindelse kunne ventes at blive imødekommet, men at han ikke ville tage stilling til spørgsmålet om sin egen forbliven som minister, før han havde været i København og fået klarhed over, under hvilke forudsætninger han skulle fortsætte. Denne beslutning havde han også meddelt Sovjetregeringen. Udenrigsminister Christmas Møller afslog imidlertid minister Døssings anmodning om forhandling, og samtidig foregreb Sovjetregeringen alle overvejelser ved allerede den 15. maj at svare den danske regering, at den diplomatiske forbindelse ville blive genoptaget, og at man anerkendte Døssing som kongelig gesandt. Det siges udtrykkeligt i den russiske svarskrivelse, at man betragter den danske regerings henvendelse som en fordømmelse af den tidligere regerings mod Sovjetunionen rettede handlinger, og at man derfor kan genoprette den afbrudte forbindelse. Sovjetregeringen siger hermed for sidste gang, at det tyske tryk ikke kan betragtes som en undskyldning for den officielle danske politik under besættelsestiden.

Vi er nu ude af den tyske besættelsestid; men under denne regering hører også godkendelsen i San Francisco.

Ikke længe efter at den russiske anerkendelse af Danmark forelå, ud-

pegedes de danske delegerede, som skulle søge at blive optaget på San Francisco-konferencen. Professor Mogens Fog var blevet erstattet af et andet frihedsrådsmedlem, professor Erik Husfeldt, som ledsagede minister Henrik Kauffmann. En tredje mand havde socialdemokraterne udpeget, folketingsmand Hartvig Frisch, der således kom til at repræsentere den hjemlige antinazistiske, men defaitistiske fløj under krigen. Muligvis mente man, at denne fløj netop igennem Hartvig Frisch's mission ville få øjnene op for, hvad den aktive frihedskamp havde betydet udadtil for Danmarks internationale placering.

Vilde de danske delegerede blive modtaget på San Francisco-konferencen, og Danmark dermed blive anerkendt som allieret? Den 18. maj afrejste de delegerede fra København for at afvente en afgørelse i Washington, hvortil de kom elleve dage efter, den 29. maj. Samme dag indløb til Washington telefonisk meddelelse om tilsagn fra Sovjetunionen. Efter at forskellige formaliteter var blevet bragt i orden, forelå den officielle meddelelse om Danmarks indbydelse til konferencen på grundlovsdagen den 5. juni 1945.

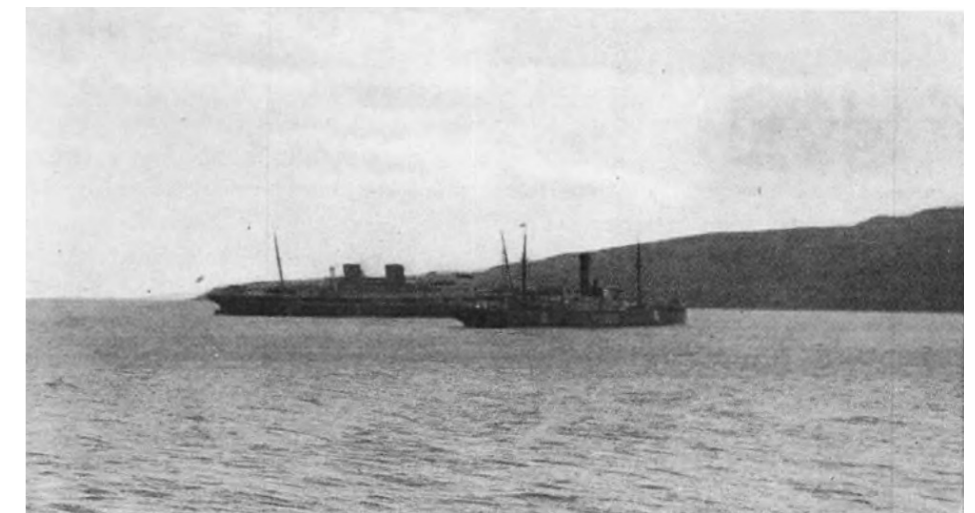
Den meddelelse, der indløb den 29. maj, betød i realiteten, at Sovjetunionen havde slået en streg over fortiden - over Scavenius regimentet - og gennem det kæmpende Danmark havde anerkendt hele Danmark som allieret.

Færøerne

Af redaktør Ole Kiilerich

Færøerne deltog i den anden verdenskrigs civile mobilisering på allieret side og ydede sit omend i forhold til den allierede totalindsats beskedne, så dog aldeles ikke ubetydelige bidrag til den britiske krigsøkonomi, samtidig med at Færøerne skænkede den britiske marine en nyttig base på vel nok Storbritanniens allervigtigste transportrute.

Det var naturligvis på havet, den færøske bistand til Storbritanniens totalmobilisering af økonomiske og produktive kræfter blev præsteret. Det kostede det færøske samfund forholdsvis større tab end nogen anden ikke-krigsførende nation led i skibe og mandskab, og det var selv i sammenligning med de krigsførende magters tab på havet en i forhold til det lille færøske folketal ganske anselig åreladning, som bidrog til, at briterne erhvervede og bevarede et stærkt venskab og en betydelig respekt for det lille færøske folkesamfund, hvis menneskelige egen-

Ø.K.s »Amerika« og D.F.D.S.s »Tennessee« på Thorshavns Red den 9. april 1940.

skaber lå de beslægtede beboere på de skotske øer ret nær. Som færingeres forfædre var norske udvandrere, således har Orkney øernes og Shetlands øernes, såvel som Hebridernes befolkning nordisk blod i årene. En kendsgerning, som britiske officerer og soldater under det ensformige ophold på Færøerne fik stor interesse for. Der skabtes i det hele taget, både åndeligt og økonomisk, under okkupationsårene relationer mellem Færøerne og Storbritannien, som ikke blot midlertidigt gjorde samværet på Færøerne behageligt både for briter og færinger, men som tillige skabte forudsætningerne for en varig intimere forbindelse mellem Færøerne og det britiske ørige, end der før har været.

Samtidig løsnedes forbindelsen med Danmark noget mere, end selve den administrative og erhvervsøkonomiske adskillelse, der var fremkaldt af krigsbegivenhederne som noget rent midlertidigt, ville have begrundet, hvis der ikke hos det færøske folk allerede længe før den påtvungne adskillelse havde været en latent trang til en frigørelse fra afhængighedsforholdet til den danske centraladministration. Den politiske selvstyrebevægelse, som fik et opsving under krigen, og som var født af en færøsk nationalbevidstheds opvågning i slutningen af forrige århundrede, hentede sin grokraft mere i et modsætningsforhold mellem det danske embedsmandsstyre og den færøske folkerepræsentation end i nationale og kulturelle uoverensstemmelser. De sidste har altid vist sig at være pustet i vejret af den ulige politiske strid mellem det mere skolede embedsstyre og det ikke mindre snæversynede, men langt mere diletantiske færøske hjemmestyre.

I den åndelige forbindelse med det større nordiske fælleshjem forblev færingerne trofaste, og relationerne til Island og til nordmændene uden for Norge - og dermed også indirekte til den norske hjemmefront - blev udvidet ikke så lidt. Også med Sverige lykkedes det at opretholde en spinkel tråd, som fik des større betydning i det færøske folks nordiske bevidsthed, ganske som der allerede under den finske vinterkrig var skabt tilløb til en positiv nordisk samfølelse, der sattes i forbindelse med en nationalpolitisk løsning af den færøske home rule drøm inden for en nordisk forbundsrealitet.

Men langt stærkere end de nordiske og nationale spekulationer virkede den totale omstilling af det færøske erhvervsliv, som i en af krigen skabt højkonjunkturs blide medvind gav færøske erhvervsfolk blod på tanden og skabte en større selvtillid hos både unge og ældre,

der nu mente at have fået bekræftelsen på, at Færøerne kunne klare sig også uden dansk formynderskab, og færinger, som befandt sig uden for Færøerne, såvel i Danmark, som i Island og i Storbritannien, øgede den selvtillid, der groede frem hjemme.

I en henseende virkede okkupationen i Danmark og okkupationen på Færøerne, som ellers i eet og alt optrådte med modsatte fortegn, i samme retning: til en frigørelse af nationale egenskaber, som mere eller mindre havde slumret.

II

Den britiske okkupation af Færøerne blev besluttet i et britisk kabinetsmøde sent om aftenen den 9. april, eller muligvis tidligt den næste formiddag, og det blev overdraget den daværende britiske marineminister Winston Churchill at give de nærmere ordrer til gennemførelsen af den britiske regerings beslutning. Inddragelsen af Færøerne i krigsområdet som britisk base havde nemlig så langt overvejende værdi for den britiske flåde, som der allerede inden briterne var ankommet til

Carl Åge Hilbert (f. 1899) blev student i 1916 og cand. jur. 1921. I de følgende år var han knyttet til centraladministrationen. 1922 blev han fung. sekretær i indenrigsministeriet, 1923 i justitsministeriet, hvor han 1929 fik udnævnelse til sekretær og 1933 til fuldmægtig. Fra 1930-36 var han konstitueret som dommer i Københavns Amts søndre Birk, men blev sidstnævnte år amtmand på Færøerne, hvor han med stor dygtighed varetog den danske stats interesser under besættelsen. Han stillede 1946 til rådighed for regeringen under forhandlingerne om Færøernes fremtidige forhold.

Færøerne, herskede en vis mistillid til, at Færøerne kunne anvendes som luftbase. En skepsis, som skulle vise sig særdeles velbegrundet, selv om Churchill i sin henvendelse til det britiske Underhus den 11. april, da han gav meddelelse om den forestående britiske okkupation af Færøerne, meget malerisk skildrede, hvorledes man ville indrette sig både sø-, land- og luftbaser på Færøerne, som i øvrigt af hans majestæts britiske regering skulle blive holdt til den danske konges hånd, og uskadt tilbageleveres til et Danmark, som atter vil være udfriet af den tyske trældom.

Da Churchill i løbet af dagen den 10. april gav sine ordrer til forberedelsen af en britisk militær okkupation af Færøerne, havde han først og fremmest det formål i sine tanker at afværge en tysk besættelse af øerne, således som den britiske regering også officielt formulerede sine grunde til at måtte foretage okkupationen. Færøerne ville i tysk besiddelse blive en kolossal trusel mod selve det britiske øområde, mens det i britiske hænder næppe blev nogen følelig byrde, hverken for forsvaret eller for den civile administrations forsyningsdepartementer, så meget mindre som Færøerne måtte formodes at kunne levere et end- og betydeligt tilskud til Storbritanniens forbrug af havnæringsmidler. Men for briternes krigsførelse og selv for planerne om undsætning til det mod tyskerne kæmpende Norge skønnedes Færøerne i den britiske krigsledelse kun at besidde meget beskedne fordele. De kunne højst tjene som en brugbar, men udsat udsåknings- og nødhavn.

I slaget om Atlanterhavet udvidede de færøske øer Storbritanniens naturlige stentrappe ved den nord- og nordvest gående hovedvandvej. En udkigspost og en hvile for dem, der benyttede vandvejene, både førend de begav sig af sted og trak luft i lungerne til de forestående anstrengelser, og efter at de, mødige af udståede strabadser, på hjemvejen søgte et stoppested i ly af britiske kanoner.

Det gjaldt både konvojernes koffardiskibe og i endnu højere grad havets lette kavalleri, destroyerne og konvojernes øvrige eskortefartøjer, som undertiden fyldte hele Skåle fjorden på Østerø - anset for en af verdens bedste naturhavne - med et liv som aldrig før. De britiske søofficerer karakteriserede Skåle fjorden som en god havn, men anså den som flådebasis for at være ringere end Scapa Flow, der er et sund, åbent i begge ender.

For den britiske marineminister krævede okkupationen af Færøer-

ne kun en kort overvejelse. Han beordrede en krydser gjort klar til afsejling med kortest mulige varsel og en halvbatallion af The Royal Marines, det britiske marineinfanteri, som udgjorde kernetropperne i de første Commandoes, sammensat fra tre disponible Divisioner henholdsvis hjemmehørende i Plymouth, Portsmouth og Chatham. Til chef valgtes oberstløjtnant Sandall, som den 12. april kunne melde alt klart, hvorefter han med sin styrke afsejlede om bord på krydseren »Suffolk«, der 21 timer senere lå for anker ud for Thorshavn, Færøernes hoved- og residensstad.

I Thorshavn var den britiske okkurationsbeslutning almindelig bekendt fra radioens engelske nyheder, og officielt bekræftet gennem et besøg, som Churchill havde ladet den britiske marine aflægge den 12. april hos Færøernes amtmand, der af briterne altid blev betegnet som guvernør. To destroyere, som fra Thorshavns huse var iagttaget på Nolsø Fjorden, og om hvilke man ikke straks vidste, hvorvidt de var tyske eller britiske, kom med den officielle engelske deklARATION, der af amtmanden blev modtaget med en meget mild, men dog formel protest, som de britiske officerer stak i lommen uden at blinke og i øvrigt i deres rapport udlagde som en indirekte velkomst til de britiske marinere. Den britiske Marine-Intelligence søgte i den korte stund, opholdet i Thorshavn varede, at danne sig et indtryk af befolkningens indstilling, og rapporterede »Indifferent, dårligt engelsk, absolut ikke tyskvenlige«.

Den Intelligence-rapport, som omtrent samtidig kom til at foreligge fra Island, var betydeligt mere skeptisk med hensyn til den islandske reaktion, der kunne ventes på en britisk landsætning, og okkurationsbeslutningen krævede for den del af planens vedkommende, der angik okkupationen af Island, noget mere indgående forberedelse end for Færøernes vedkommende. Men eet vidste Churchill, at den tyske flåde, uden hvilken hverken en okkupation af Island eller Færøerne overhovedet kunne forsøges af tyskerne, var hårdt engageret i Skagerrak og allerede så tilredt, at dens chefer måtte betænke sig mere end to gange på foreløbigt at sende den ud i Nordhavet.

Om Eftermiddagen den 13. april fandt okkupationen af Færøerne sted under de fredeligste former. Chefen for okkurationsstyrken gik selv først i land og spadserede op til »Guvernøren«s bolig, hvor han modtoges af en smilende amtmand og derefter - ved hjælp af en tolk

The Royal Marines marcherer op på kajen i Thorshavn den 13. april 1940.

- førte en ti minutters højofticiel samtale med det danske riges repræsentant. Amtmanden, som dagen før havde protesteret over for det britiske riges første udsendinge, udbad sig nu på dansk, som højtideligt oversattes sætning for sætning, nærmere oplysninger om de forholdsregler, som de britiske okkupationsstyrker ville forlange iværksat, samt om i hvilken udstrækning man ville respektere øernes suverænitæt og lokale administration. Herpå fik han svar og erklærede så, at man jo ikke havde noget valg i den situation, som var opstået ved besættelsen af Danmark og krigens udvidelse til de nordiske lande, og oberstløjtnanten fra The Royal Marines sluttede den officielle samtale med at sige, at han havde sine ordrer til at blive på øerne med sine styrker, indtil nye ordrer indløb fra hans foresatte i London.

Og så bød den danske »Guvernør« sin engelske gæst på en drink, og nu talte han fejlfrit engelsk, hvad der morede den britiske officer lige så meget, som den Whisky karaffel, han hele tiden havde stået og stirret på, mens de formelle ordvekslinger fandt sted. Og endelig rapporterede oberstløjtnanten med sin specielle britiske sans for humor, hvorledes »Guvernøren« havde haft sine rådgivere i et andet værelse og måtte gå frem og tilbage for at konferere med dem.

Amtmanden var jo imidlertid kun den ene faktor i den færøske administration. Det færøske lagting var så heldigt, at det på grund af en konflikt mellem fiskerinæringens forskellige parter var samlet til en højst ekstraordinær session i Thorshavn fra den 8. april, dagen før Danmark blev besat.

Lagtinget havde ligesom amtmanden udsendt et opråb til den færøske befolkning med forsikring om at ville yde sit til at redde det færøske samfund og dets erhvervsmuligheder gennem de vanskeligheder, som var kommet med besættelsen af Danmark og det danske riges hovedstad, og lagtinget søgte nu forbindelse med det britiske riges repræsentanter for at give til kende den selvstændighed, som Færøernes Lagting i dette øjeblik følte lige over den fremmede militærmagt.

Lagtinget udbad sig besked om, hvorvidt briterne havde til hensigt at krænke lagtingets ældgamle rettigheder, som det færøske folks lovlige politiske repræsentation og administrative øvrighed. Helt korrekt rettedes denne henvendelse i skriftlig form til den britiske regerings civile repræsentant, den britiske udsendte konsul, som var sendt med de britiske marinestyrker til Færøerne, og som snart skulle komme til at spille en ganske væsentlig rolle i det færøske samfunds forbindelser med det britiske rige.

Lagtings henvendelsen, som indeholdt både megen selvfølelse og tillige også en vis reserveret venlighed, lød i dansk oversættelse - den var skrevet på færøsk - således:

»Færøernes Lagting fik i går meddelelse om, at England ville landsætte tropper for at beskytte landet. Det sker uden anmodning fra færinger.

Det er Lagtingets ønske at holde Færøerne uden for krigen og stridighederne mellem landene.

Lagtinget forbeholder sig sine rettigheder og protesterer imod at en fremmed, selv om det er en venligtsindet magt sætter tropper i land. De særlige forhold bevirker imidlertid, at vi ikke har noget andet valg.

Færøernes Lagting, som igennem århundreder og med hjemmel i dets skrevne og uskrevne love repræsenterer det færøske folk, regner med og ønsker, at intet bliver forandret vedrørende Færøernes forhold uden efter samråd med Lagtinget«.

Den britiske konsul svarede meget høfligt og imødekommende på

denne skrivelse og forsikrede Lagtinget, at de britiske styrkers forholdsregler til Færøernes sikkerhed og beskyttelse ville indebære mindst mulig forandring i øernes daglige liv, og at der ingen begrænsning ville finde sted i deres interne administrationsforhold.

Amtmandens og Lagtingets udtryksmåde over for de britiske myndigheder, civile som militære indeholdt en nuanceforskel. Lagtinget var omhyggeligt med at understrege, at ingen havde bedt de britiske tropper om at komme. Og det forsømte heller ikke at betone sin egen myndighed på Færøerne. Og de nævnte ikke gensidigt hinanden.

De britiske tropper indrettede sig nu på Færøerne, marineinfanteriet dog ikke for at blive, men for at gøre alt klart til de egentlige okkupationstroppers ankomst halvanden måneds tid senere.

Den britiske marine forblev under hele besættelsen øernes egentlige militære herrer og overtog straks som kommandostation den gamle danske fæstning »Skansen«, som var benyttet af retsvæsenet på øerne til kontorer og fængsel, der måtte flyttes til andre bygninger i byen. Øernes britiske øverstbefalende var fra nu af en pensioneret, men under krigen genindtrådt britisk kommandør, af hvilke tre i de fem besættelsesår efterfulgte hinanden, og alle blev meget afholdte af den lokale

På den gamle fæstning »Skansen« ved Thorshavn er Dannebrog blevet strøget og »the White Ensign« hejst i Stedet, så længe Besættelsen varer.

befolkning såvel som af alle britiske undergivne.

Marinen oprettede en kontrolstation for de neutrale landes lejdebåde, der hyppigt sås på Thorshavns Red, og af hvilke særligt de svenske både tiltrak sig den færøske befolknings opmærksomhed. I begyndelsen lykkedes det med dem at smugle breve til Skandinavien, men englænderne opdagede det og forbød derefter ethvert forsøg på at komme i forbindelse med lejdebådernes officerer eller mandskab.

Til at forsvare marinebasen var der til stadighed et britisk regiment, og desuden var der stationeret ingeniørtropper og andre tekniske hjælpevåben. Det engelske luftvåben havde også station på øerne, og på Vågø byggede de britiske ingeniørsoldater efter Royal Air Forces tekniske sagkyndiges anvisning en flyveplads. Fra den dag arbejdet blev påbegyndt og til sent på året 1944 blev Vågø betragtet som strengt militært område, og der forlangtes pas for at betræde eller forlade øen.

Flyvepladsen, der er bygget oven for Sørvåg, blev aldrig af nogen militær betydning, dertil var start- og landingsvilkårene alt for usikre og ligefrem risikable med de kastevinde og tågedannelser, som altid kunne optræde ganske pludseligt.

På Suderø oprettedes forskellige pejle- og radarstationer, og i de britiske kommunikationsmidlers vidtforgreneede apparat spillede Færøerne en vis og ikke helt ubetydelig rolle.

De okkupationstropper, som kom til øerne i slutningen af maj 1940, var skotter. De tilhørte højlandsregimentet »Lovat Scouts« og kom fra egne i Skotland, hvor livet til daglig formede sig ikke meget forskelligt fra livet i en færøsk bygd. De kom derfor glimrende ud af det med færingerne og var meget afholdt.

Det samme kan siges om deres afløsere, et lavlandsregiment »The Cameronians«, som endelig blev afløst af et engelsk regiment, der i mentalitet stod færingerne noget fjernere.

De britiske soldater blev aldrig indkvarteret hos private, men opførte deres egne hytter, de såkaldte »Nissen huts«, som på et fundament af beton eller sten havde en halvcirkelformet tagkonstruktion, der udvendigt beklædtes med bølgeblik og indvendigt med træ eller kunstplader. De kunne være kolde om vinteren, men var behagelige om sommeren. De opførtes på åbne steder inde i selve byen Thorshavn og uden for den egentlige by, og de voksede frem på alle de øer og ved alle de bygder, hvor briterne fandt det formålstjenligt at have stationeret vagt og

luftværnskanoner eller kontrolposter, ofte tæt ved bygder, men lige så tit fjernt fra beboede steder.

I fritiden søgte skotterne imidlertid til færingernes huse og modtoges med hjertelig gæstfrihed, og der opstod efterhånden intime venskaber mellem tropperne og færingerne. Og der blev i besættelsesårene indgået mellem halvandet og to hundrede ægteskaber mellem færøske unge piger og britiske militærpersoner af alle forefundne grader.

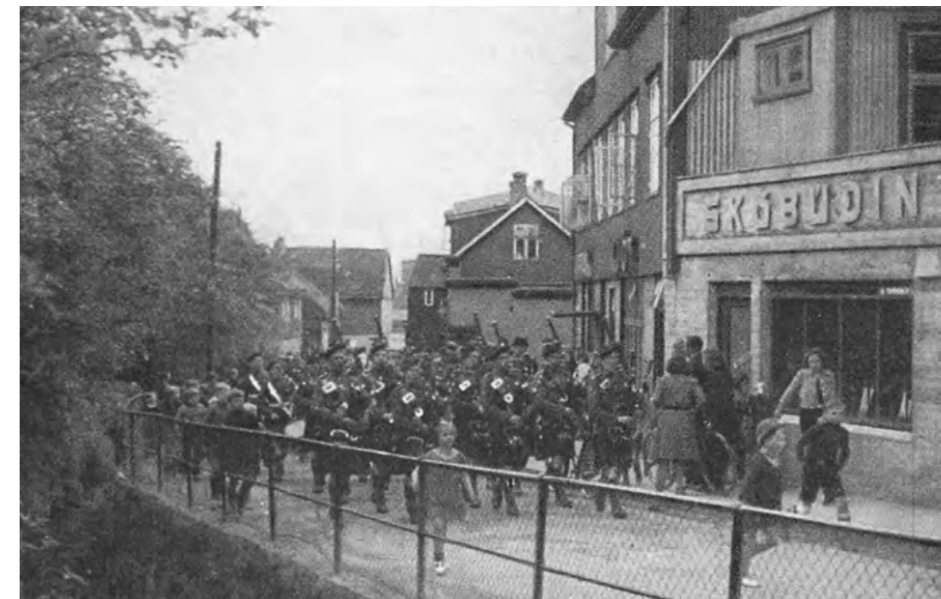
Den britiske sikkerhedstjeneste havde kontor i Thorshavn, og den engelske security havde sine øjne og øren alle vegne, men fremkaldte mere smil end ængstelse og forestodes altid af meget forstående og venlige officerer.

Foruden briterne havde mordmændene en lille militærstation på øerne, og de norske marinefartøjer sås hyppigt i Thorshavn. Nordmændene holdt mest til i landsbyen Arge uden for Thorshavn, hvor de kom hos færøske familier og ellers holdt sig for sig selv, undtagen når de på norske højtidsdage fejrede disse med deres færøske venner.

Af hensyn dels til de norske militære af marinen og luftvåbnet, som havde station på øerne, og dels til de norske flygtninge, der fra Vestlandet søgte over havet til Færøerne, udvidedes den norske konsulats-tjeneste med en udsendt norsk konsul foruden den stedlige honorære konsul, der fik titel af Generalkonsul. Denne af den norske eksilregering i største veneration over for Danmark foretagne udnævnelse gav anledning til en lige så utilsigtet som latterlig diplomatisk affære i 1948.

Den norske vicekonsul, som blev udsendt til Færøerne, havde i sin tid været sekretær i et norrønt selskab i Oslo og kendte en del til den færøske selvstyrebevægelse. Han var stærkt påvirket af såvel den færøske selvstyreleder, kongsbonde Joannes Paturssons fjendtlige indstilling over for den officielle danske holdning til Færøernes selvstyre tanker, som af den før krigen eksisterende vestlandske norrøne bevægelse, og han nægtede at aflevere de akkreditiver, den norske eksilregering havde medgivet ham, til Færøernes stedlige øvrighed, den danske amtmand.

Bag kulisserne inspireredes han af færøske selvstyrepolitikere til at bringe sin fremgangsmåde i overensstemmelse med den oppositionelle færøske selvstyrebevægelses taktik over for amtmandens samarbejde med Lagtingets flertalspartier, og vicekonsulen endte med at rejse

The Cameronians« holder deres festlige indtog i Thorshavn med sækkepibeblæsere i spidsen.

til London for at prøve på at få sine akkreditiver afleveret til det danske råd i England, som han mente kunne anses for at være ensbetydende med en dansk eksilregering. Christmas Møller afslog som formand for rådet at modtage akkreditiverne, og vicekonsul Vendelbo blev afskediget af den norske regering, og afløstes af den tidligere norske konsul i Shanghai, Kildal, som var en anderledes smidig og realitetsbetonet diplomat. Han vandt både de danske og færøske notabiliteters venskab, og genoprettede i den tid, han beklædte embedet på Færøerne, praktisk talt alt, hvad vicekonsul Vendelbo havde nået at rive i stykker i det dansk-norske forhold på Færøerne.

Den skildrede episode og dens forløb giver også et lille indtryk af det dansk-færøske spændingsforhold, som eksisterede under hele okkupationstiden, og har kun derved sin historiske værdi.

Tyskerne var ventet på Færøerne fra den dag, meddelelsen om besættelsen af Danmark gennem radioen blev sendt ud i de færøske stuer. Først frygtede man en tysk okkupation, som uvægerligt ville have ført til en hårdnakket kamp med briterne om øerne, siden, da briterne kom, ventedes der tyske angreb på de britiske stillinger. Men tyskerne nøjedes med at sende rekognoscerings flyvemaskiner over Færøerne næsten daglig. Den 22. november oplevede Færøerne imidlertid et

luftangreb. Det var til gengæld måske det mest dramatiske under hele okkupationstiden. Det var to tyske torpedoplaner, som gik til angreb mod skibe i havnen og på Rheden ved Thorshavn. De kom meget lavt, og de dækkedes dels af fjeldene over Thorshavn, dels af Nolsø Bygd på øen ud for Thorshavn, idet de fløj så lavt over bygden mellem de to højderygge, der danner øens syd og nordende, at det britiske luftværn på højderne oven for Thorshavn ikke kunne ramme dem uden også at risikere at skyde Nolsø bygd i grus. De tyske torpedoer forfejlede de for dem bestemte mål og gik dels i fjeldet på land, dels ind under Provstegården i byens sydvestlige udkant, kun nogle få meter fra Amtssygehuset; og Provstegårdens ene længe blev revet op, et udhus fuldstændigt splittet ad, og der anrettedes også anden skade på bygningerne; men ingen af Provstegårdens beboere led legemlig overlast, en enkelt fik dog et sjæleligt chok, som han ikke siden rigtig forvandt. Provst Dahl lå selv meget syg, men slap mirakuløst let over begivenheden.

Forinden havde Færøerne i juli måned modtaget budskabet om den første torpedering af færøske skibe. I juli var en fiskerkutter, »Aldan«, sporløst forsvundet i godt vejr. Kun en tysk torpedo, eller eventuelt en mine, kunne forklare ulykken. Siden skulle den færøske skibsflåde opleve nogle af Atlanterhavskrigen uhyggeligste og mest umenneskelige tyske angreb. Til sidst overtalte briterne de færøske skibsejere til at lade deres skibe bestykke med antiluftskyts, og en færøsk skipper havde held til at nedskyde en tysk flyvemaskine, og erhvervede den britiske orden »Member of the British Empire«, en orden, som tre færinger modtog som påskønnelse for deres modige indsats på havet under den anden verdenskrig.

I alt udsattes Færøerne for omtrent en halv snes luftangreb mod mål på land eller lige under kysten, foruden de talrige bombenedkastninger mod skibe, der lå for anker i Skåle fjorden, hvor briterne havde konvojhavn. Ingen færøske eller danske personer blev dræbt, men der omkom adskillige britiske søfolk og også nogle soldater. På ca. 300 bygninger anrettedes der betydelig skade, en kaj i Klaksvig på Bordø blev ødelagt, og i penge beløb skaderne sig skønsmæssigt til godt 300.000 kr.

Af skibe sænkedes med torpedoer eller bomber i alt 26, med tilsammen 131 færinger om bord, som satte livet til. Men angrebene mod kutterne var langt, langt flere, og ofte nøjedes tyskerne med en hensynsløs

og lystmorderisk maskingeværbeskydning af kutternes på dækket værende mandskab.

Minefaren medførte også talrige ulykker og mange dødsofre. Men der uddannedes et færøsk minørhold, som i alt uskadeliggjorde små 1000 miner.

Da luftangrebene blev hyppigere og overflyvningerne daglige begivenheder, ofte flere overflyvninger indenfor samme døgn, blev der oprettet en særlig civil luftbeskyttelsestjeneste, som først forestodes af politimesteren (landfogeden) og senere fik sin egen specielle chef, en dansk sekretær Store Nordiskes kontor i London, som midlertidigt påtog sig opgaven på Færøerne som luftværnschef.

En af krigens ulemper, som man dog snart vænnede sig til, var post- og telegrafcensuren og den langsomme postforbindelse med omverdenen. Fra Danmark kom der med store mellemrum Røde Kors-post og, til overraskelse for alle på øerne, også normale brevforsendelser, mens det var forbudt at skrive andre end Røde Kors-breve fra Færøerne til Danmark. En del smugledes dog igennem, først med lejdebådene, senere på andre helt ubegribelige måder.

Med England opretholdtes en troppeskibsforbindelse hver tredie

Da kampene ophørte i Norge ud på sommeren 1940, kom bl.a. den norske underuandsbåd B 1 til Thorshavn på vej til England. Her ser man den ligge fortojet i havnen.

uge, om vinteren dog kun hver fjerde eller femte uge, og desuden sejlede færøske fragtbåde uregelmæssigt mellem Leith og forskellige færøske pladser. Det var imidlertid svært at opnå britisk visum til Storbritannien, hvorimod forbindelsen med Island hemmedes knapt så stærkt af sikkerhedsbestemmelserne. Til gengæld var der kun chance for skibslejlighed med fiskerkuttere, som gik på fiskeri under Island eller skulle hente fisk til salg i England, en sejlads, som var langt mere udsat for bombetruslen fra tyskerne end de britiske hurtigtgående og eskortebeskyttede troppetransportskibe.

Den britiske krigsførelse var jo i overordentlig grad afhængig af, at der kunne være tilstrækkelig tonnage til rådighed for varetransporter og militære transportere, og briterne så meget nødt et skib, som ikke udnyttedes indtil topbelastning af fragtrum og maskinkapacitet. Alligevel tillod de britiske myndigheder, at det færøske dampskibsselskab i et godt stykke tid efter okkupationen disponerede uhindret over dets rutebåd »Tjaldur«, som netop var ankommet fra København til Thorshavn umiddelbart efter den 9. april, og »Tjaldur« blev så sat ind i en rutefart mellem Thorshavn og Skotland med fragt og passagerer. Begrænset, som ud- og indrejser blev, og spredt som fragtordrerne blev på mange småskibe, der kunne klare turen frem og tilbage til Skotland, indskrænkedes værdien af den større rutebåds regelmæssige sejlads mellem Skotland og Færøerne, og rederiet besluttede derfor at indstille farten i visse perioder og lægge båden op i Skåle fjorden. Men briterne, som flere gange havde villet leje skibet, så ikke længe på den uvirksomme passagerbåd, førend de gjorde et nyt tilbud, og da det blev afslået, rekvirerede de den som uundværlig for krigsformål og sendte en bevæbnet styrke om bord for at beslaglægge skibet. Det førtes til Skotland og viste sig ikke mere under okkupationstiden i færøsk farvand; det sejlede nu i stedet med britisk besætning og britisk kaptajn mellem skotske havne og Hebriderne og Orkneyøerne som troppeskib.

Kun et års tid efter, at briterne havde tilbagegivet skibet, og færingerne havde istandsat det efter den hårdt krævende krigstjeneste, gik skibet i 1946 ned en stille morgen i tåge med stærk strøm ud for Mjovanés på Østerøen.

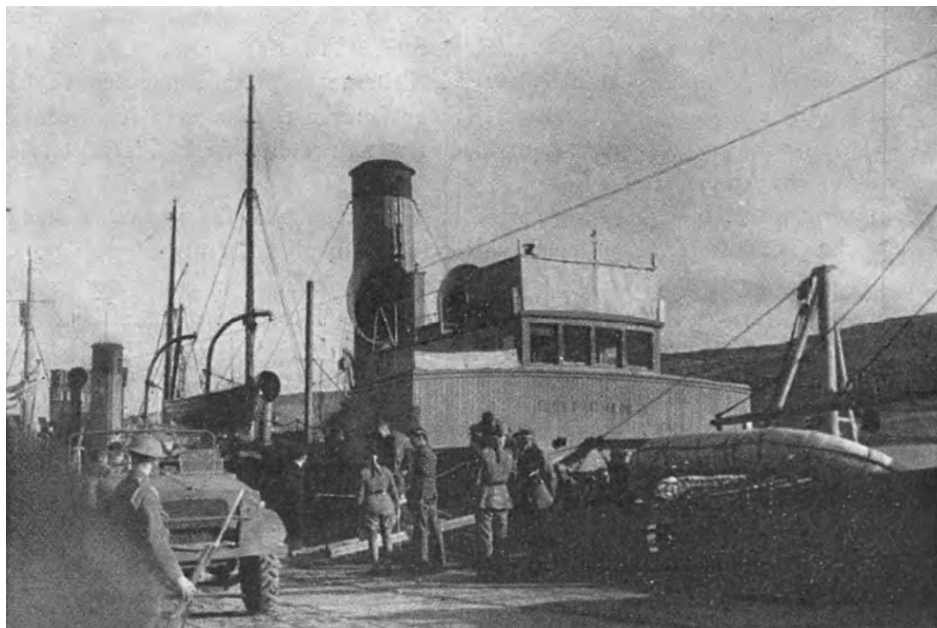
Beslaglæggelsen af »Tjaldur« gav færingerne det første indtryk af, hvad krigen førte med af pligter til at bøje sig for den totale mobiliseringskrav, og »Tjaldur«s skæbne, som blev hyllet i den britiske securi-

ty's diskretion, beskæftigede altid færøske tanker, der gang på gang foruroligedes af rygter om det elskede skibs forlis.

Færingerne tog ellers okkupationen med den sindsro, som århundreders tålmodighed over for naturelementernes voldsomhed havde skænket deres nationalkarakter; men de indgreb i deres ejendom, som fulgte med, fremkaldte næsten større vrede end de krigsskader, der skyldtes tyske angreb eller mineekspllosioner, som man anså for uundgåelige følger af verdensbranden, og spørgsmålet om de britiske erstatninger for rekvirerede bygninger og andre faste ejendomme, som naturligvis led under den militære brug, der blev gjort af dem, var henimod slutningen af okkupationstiden lige ved at sætte det oparbejdede britisk-færøske venskab over styr.

Skulle man prøve på at analysere den færøske tankegang, som den kom til at afspejle krigsbegivenhederne og den britiske okkupation af deres øer, kort sagt det møde med krigens væsen, som færingerne altså ikke undgik, selvom det blev helt anderledes mildnet ved den karakter af menneskelighed, der prægede de britiske troppers optræden over for befolkningen, og af de ubestridelige økonomiske fordele, som fulgte med den britiske beskyttelse, kan man ikke undgå at konstatere den selvstændighed, som færingerne forbeholdt sig i bedømmelsen af deres beskyttere og den officielle britiske politik. Færingerne nægtede at lade sig udnytte til nogen slags britisk krigspropaganda. Krigen var en ufortjent byrde, og okkupationen egentlig en krænkelse af færøsk livsopfattelse. Omend en nødvendig foreteelse, som bragte befolkningen i forbindelse med fremmede, hvem de udsøgte sig enkeltvis og trak ind i deres liv som individuelle venner eller uvenner. De sidste fandtes nemlig også, omend de var forskellige for de enkelte - alt efter hver færings politiske indstilling. Og hos de britiske officerer, mere end hos de menige selvfølgelig, eksisterede også nuancer i opfattelsen af den færøske holdning over for deres af regeringen i London anerkendte danske øvrighed, lige fra bekræftelse på den officielle britiske anerkendelse af Færøerne som amt af Danmark, til en varm sympati for de færøske frihedsmål. Og endelig også en britisk kommerciel vurdering af Færøerne som fremtidig kunde eller leverandør i et britisk sterlingområde.

Den 13. juni 1940 kom en norsk damper ind til Thorshavn medbringende døde og sårede fra et sænket hangarskib og to destroyere, som havde deltaget i kampen ud for Nordnorge. På Færøerne gjorde man alt, hvad man formåede, for at hjælpe dem, der endnu havde hjælp behov.

III

Erhvervsmæssigt omkalfatredes Færøerne under okkupationstiden. Alle indkøb af varer foregik efter den britiske besættelse i Storbritannien, og al udførsel skete til Storbritannien. De indkøb, der blev gjort i Island og U.S.A., var så små og så få, at de kun blev undtagelser, der bekræftede reglen om den absolutte afhængighed af det britiske marked, en regel, som en del af de færøske erhvervsmænd fandt urimelig og søgte at få sprængt, men uden held.

Det færøske fiskeri var før krigen baseret på afsætningen af klipfisk og saltfisk, fortrinsvis til sydeuropæiske markeder og til Danmark. Hele eksporten androg før krigen godt en halv snes million kroner, hvoraf klip- og saltfisken indbragte de fem sjettedele eller mere. Men briterne ville have fersk fisk, og klipfiskeproduktionen ophørte derfor fuldstændig i 1940. Fisken fangedes som før, med line eller snøre, men transporteredes direkte fra fangstfelterne til køberne i Storbritannien i iset tilstand og betaltes i afskibningshavnen, som regel Aberdeen eller Leith, til fastsatte priser, der vekslede efter den kvalitet, hvori de blev bragt frem. En hurtig rejse ville således betinge en lidt højere pris. Trawlfiskeriet blev, med de svækkede krav til størrelse af fisken, mere

anvendt, og fiskeriet krævede langt færre om bord i fiskerkutterne, og slet ingen arbejdere i land, mens der tidligere altid var brug for mange hænder både om bord og på tørringspladserne til behandlingen af fisken under processen fra fersk fisk til saltet og mere eller mindre soltørret fisk. Der opstod altså under krigen en efterhånden ret betydelig arbejdsløshed indenfor fiskerinæringen, som kun opvejedes meget ujævnt af den efterspørgsel, briterne præsterede på færøsk arbejdskraft til britiske militærarbejder. Der var færøske bygder, som lukrerede af arbejdsefterspørgslen, og andre, som blot måtte bære byrden af fiskeriets ringere behov for Arbejdskraft.

Storhvalfangsten, som i førkrigsårene havde været drevet fra Færøerne, standsede fuldstændigt. Dels var det en betydelig risiko overhovedet at bevæge sig på havet under søgen efter hval, når de tyske langdistancebombemaskiner jagede efter bytte i havoverfladen, og dels anså man det for sandsynligt, at tyskerne ville forstærke deres luftangreb på Færøerne, hvis de opdagede, at hvalfangsten muligt kunne skaffe briterne olie og andre krigsvigtige råstoffer.

Først i 1943 og 1944, da tyskernes Luftwaffe mistede kræfterne, gjordes der et forsøg på at genoplive hvalfangsten. Det var norske hvalfangere og den britiske levnedsmiddeltrust »Lever Brothers«, som ansøgte til dette forsøg, de første for at komme i træning efter krigsårenes uvirksomhed, og den sidste for at fremskaffe visse biprodukter af hvalen, der kunne anvendes i medicinalindustrien. Det britiske ernæringsministerium var villigt til at støtte planen med lån til maskiner, hvis hvalfangsten kunne spare de britiske ernæringsmyndigheder nogle af deres bekymringer med hensyn til kødforsyningen til Færøerne.

Planerne førte til oprettelse af et nyt hvalselskab, der dog først kom i gang i 1945 efter krigens afslutning og uden bistand fra de norske hvalfangere, som da var kommet af sted til deres første skuffelser i Sydishavet.

Nogen ny industri opstod ikke på Færøerne, men forberedelser blev gjort.

Prisniveauet steg ganske betragteligt, og pristallet steg mere end halvandet hundrede procent, og priserne for de fisk, som færingerne afsatte i England var helt fantastiske, til dels presset i vejret af krigens almindelige prisstigningstendens, til dels yderligere forstærket af den islandsk-amerikanske betalingsoverenskomst, hvorefter islandsk

fisk, landet i England, betaltes islænderne i amerikanske dollars efter Lend-lease-planen. Enkelte færøske bådlaster, som under normale forhold ville have indbragt knapt en halv snes tusinde kr., kunne nu indbringe det tidobbelte, og de ombordværende tjente let på een rejse til England, hvad de før krigen knapt kunne opnå på et helt år. Priserne på fisk svingede mellem 35 øre og 70-80 øre pr. kilo.

Foruden at sælge den fisk, som færingerne selv fangede, indkøbtes af færinger fisk i Island, som fragtedes til skotsk havn, og efterhånden blev det også almindeligt, at færøske skibsejere blot fragtede den fisk, som solgtes i Skotland for islandsk regning. Fragterne var meget høje, og tonnage var der sådan knaphed på, at islændingene forsøgte at købe alle de skibe, de kunne få fat i; men på Færøerne blev der udstedt forbud mod at sælge skibe ud af landet.

Mod slutningen af krigen blev der imidlertid sluttet en aftale om udleje af færøske skibe til Island, og da færingerne løb risikoen for at blive holdt helt udenfor den islandske fiskeudførsel til Storbritannien, gik man ind på at leje skibene ud, for dog at sikre færøske søfolk beskæftigelse.

Ved en festlighed i Thorshavn på den engelske konges fødselsdag fandt der en troppeparade sted. Her hilser amtmand Hilbert på den engelske konsul F. C. Mason (længst t.h.), medens de sammen med ledende britiske militærmyndigheder venter på forbi defileringen.

På Færøerne steg arbejdslønningerne med pristallet, fra ca. 90 øre i timen til 2,50 kr. Men der var til stadighed en del arbejdsløshed på øerne, og adskillige færinger drog hvert år til Island for at få del i de overordentlig høje arbejdsindtægter, som der var fremkaldt af den amerikanske besættelse i Island. Også kvinder fik arbejde i Island, dels på sygehusene, dels i private hjem. I begyndelsen af krigen blev der samlet omkring 1000 færinger i Island, siden faldt antallet til omkring 500. Der udsendtes et par gange repræsentanter for de færøske erhvervsorganisationer og Lagtinget for at tage sig af færingernes interesser i Island, og i øvrigt fik færingerne god støtte hos den danske vicekonsul i Reykjavik, fabrikant Ludvig Storr.

Færøernes økonomi, som før krigen for en del var baseret på lån og tilskud fra den danske statskasse, foruden Lagtingets skatteindtægter, blev straks efter den britiske besættelse garanteret af den britiske regering. En delegation fra Færøerne forhandlede i sommeren 1940 med de britiske regeringsdepartementer og opnåede tilsagn dels om vareforsyningerne, dels om den finansielle støtte, som skønnedes nødvendig, men som skulle vise sig helt overflødig. Inden for en margin på 2 millioner danske kroner skulle Færø amt kunne trække på den britiske statskasse til offentlige formål på Færøerne. Pengevæsenet ordnedes på den måde, at de danske sedler blev erklæret ugyldige, men overstemplede fortsatte de en tid med at være betalingsmiddel. Siden tryktes nye særlige færøske pengesedler i Storbritannien. Seddelømløbet tredobledes. Med Storbritannien holdtes en vekselkurs på 22,40 kr. for et pund sterling, og der var afleveringspligt til bankerne for udenlandsk valuta. Der oprettedes et valutakontor, som påså, at valutabestemmelserne gennemførtes, og som kontrollerede importens omfang.

I Storbritannien opnåede Færøerne et tilgodehavende på 50 millioner kroner.

Skatterne på øerne steg, og skatteindtægterne blev tilstrækkelige til at finansiere betydeligt større offentlige forpligtelser end tidligere, og endda var der i Lagtingets kasse midler nok til at tilbagebetale hele den gæld, som amtet havde til den danske stat. Også private frigjorde sig i krigsårene for det meste af den gæld, kriseårene i trediverne havde bebyrdet dem med.

Der var i Thorshavn og på de større pladser et hektisk økonomisk opsving, som hos besindige folk fremkaldte en vis ængstelse for infla-

tion. Men både fra amtets side og fra Lagtinget blev der holdt igen, og priserne kontrolleredes i det store og hele. Der indførtes kun en minimal rationering. Udover mel, sukker, kaffe og te var kun benzin og sæbe rationeret hele tiden.

For en mmængde varer indførtes maksimalpriser.

Det færøske landbrug svigtede under denne krig, som under den første verdenskrig. Gennem årene er kvægbestanden ikke blevet forøget, skønt folketallet ustandseligt er steget, og forsyningen med mælk var derfor alt for lille. Smør var en sjælden vare, men fra Storbritannien indførtes og på Færøerne fremstilledes margarine. Ægproduktionen var ringe, meget ringe, men dog var æg knapt så sjældne på Færøerne som i England, og på grund af Færøernes ringe folketal, kunne briterne udføre varer til Færøerne, som det var umuligt at opdrive i Storbritannien selv. Tøj blev således aldrig rationeret på Færøerne, og tobaksbeholdningerne på Færøerne var under hele krigen aldeles kolossale. I begyndelsen indførtes også af private betydelige kvanta spiritus; men da briterne opdagede, at små færøske kuttere gik fuldtlastede med whisky og gin ud fra skotske havne, blev der indført en slags rationering af spiritusudførslen til Færøerne.

Købmændene og rederne tjente store penge, og anbragte dem for en del i anlæg af fabrikker og andre industrivirksomheder med tanke på Færøernes erhvervsliv efter krigen. I Klaksvig blev der således opført uldspinderi, frysehuse og flere andre virksomheder. Og der fandt et livligt havnebyggeri sted på flere småpladser. Ikke altid velovervejet, men uhyre lokalpatriotisk.

Lagtingets Budget steg til 3½ million kr., og hele den færøske samfundshusholdning kostede 6 millioner om året.

En af de største vanskeligheder for Færøerne var fremskaffelsen af tilstrækkeligt brændsel. Briterne havde ikke skibe til kuletransport, og det blev derfor yderst begrænset, hvad der kunne købes af kul fra England. Der kom hvert år nogle koks; men for størstedelen måtte færingerne basere brændselsforbruget på tørv og de særlige Færøkul, som brydes på Suderø, og som er en slags højt udviklede brunkul. I 1944 blev der brudt 9000 tons kul, men planen havde ellers været at bryde 1000 tons kul om måneden.

Desuden savnedes bygningstømmer det meste af krigen, men der blev dog bygget en del, både skolebygninger og andre offentlige byg-

En gribende begivenhed fandt sted i Thorshavn den 27. april 1943, da ni faldne engelske flyvere begravedes.

ninger, samt beboelseshuse. Gennemsnitsprisen for et hus i Thorshavn steg fra 20.000 kr. til 85.000 kr.

Kartoffelavlens kunne så omtrent tilfredsstillende forbruget, men af smagsgrunde indførtes alligevel en del kartofler fra Storbritannien.

Der var stor papirmangel, og aviserne, med hvilke Thorshavn er rigeligt forsynet, måtte begrænse sideantallet stærkt. Og størrelsen af aviserne blev også formindsket. En overgang overvejede de stedlige britiske myndigheder at rationere antallet af aviser, men tanken blev opgivet. Papirmanglen gik ud over forfatterne, som havde vanskeligt ved at få deres bøger trykt. Der udsendtes nogle digtsamlinger, skuespil og ved juletid en del højtidslekturer.

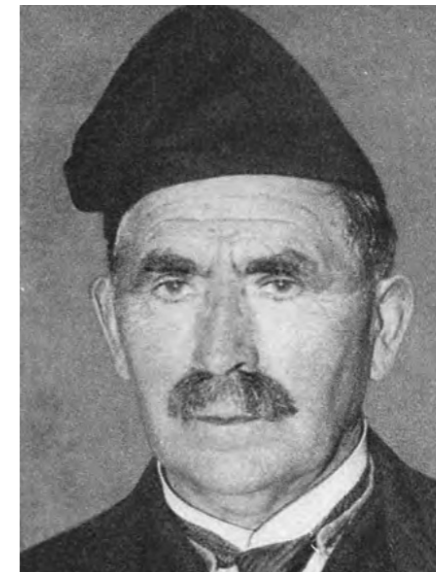
Alt i alt klarede Færøerne sig økonomisk godt under krigen, og også uden de konjunkturkæder, som den pludselig pengeregighed kunne have givet anledning til. englænderne satte i 1943 loft over arbejdslønningerne og havde allerede forlængst stoppet den prisskrue, som fra anden side var forsøgt sat i evigt roterende bevægelse på fiskemarkedet. Gældfri, velklædte og mætte gik færingerne ud af krigen. Men i nationalformuen havde krigen gjort grove indhug gennem krigsforlisene på havet.

IV

Politisk formede begivenhederne sig under krigen som en march på stedet. Umiddelbart efter den tyske besættelse af Danmark, som medførte en total afbrydelse af al forbindelse mellem Danmark og Færøerne, trådte amtmanden i forhandling med Lagtinget for at få dets godkendelse af en midlertidig ordning vedrørende de administrationsafgørelser, der nu ikke kunne indhentes i København.

Færøerne var jo formelt et dansk amt, som sorterede under statsministeriet. Lagtinget havde en del flere beføjelser end et normalt amtsråd, men det havde ikke lovgivningsmagt, og dets afgørelser var underkastet en vis indsigt fra ministeriets side.

Nu var centralstyret i København pludselig ikke-eksisterende, og amtmanden foreslog, at han indgik i alle ministeriets rettigheder, men lovede at forelægge Lagtinget alle sine beslutninger, førend han satte dem i kraft, og han foreslog, at Lagtinget fik en til lovgivningsmagt svarende beføjelse, dog med vetoet for ham selv i alle spørgsmål, der angik øernes statslige stilling, som ikke måtte ændres.

Joannes Patursson (1866-1946) var en fremtrædende færøsk folkefører, digter og politiker, hvis navn hyppigt stod i første række, når dansk-færøske forhold var til debat. Socialt uafhængig (han var kongsbonde i Kirkebø) kunne han med al sin styrke kaste sig ind i kampen for Færøernes statsretlige frigørelse - først som leder af selvstyremændene, senere som den drivende kraft i arbejdet for øernes fuldstændige løsrivelse fra Danmark. Som lagtingsmand fra 1901 tog han heftigt til orde mod Sambandspartiets politik, som medlem af Folketinget (1901-06) og Landstinget (1918-20 og 1928-36) var hans indflydelse betydelig mindre.

Andreas Samuelsen (f. 1873) blev uddannet som kontorist og knyttedes derefter i 1899 til Færøernes landfogedkontor som fuldmægtig. Her virkede han indtil 1910, var to gange inden for denne periode konstitueret som landfoged og blev s.å. udnævnt til sysselmand for Østerø Syssel, hvilken stilling han først opgav 1941. Mest kendt er han dog p. gr. af sin politiske virksomhed og sin ledelse af Sambandspartiet. I 1906 indvalgte han i Lagtinget, og i 1913-15 repræsenterede han Færøerne i Folketinget, i 1917-18 i Landstinget. Fra 1939-45 sad han i Lagtingets udvalg for Færøernes offentlige vareforsyning, i 5 år som udvalgets formand.

De tre partier i Lagtinget, Sambandspartiet, der fastholdt den rigsstilling, Færøerne havde, Selvstyrepartiet, der ønskede større magt hos Lagtinget, og Socialdemokratiet, som havde både selvstyretilhængere og sambandsfolk mellem sine vælgere, accepterede amtmandens principielle standpunkt og indvilligede i at udarbejde en styreform af rent midlertidig karakter, som løste vanskelighederne ved adskillelsen, men ikke foregreb senere forhandlinger med København om selvstyrets udvidelser.

Det fjerde Parti, Folkepartiet, som repræsenterede den radikalste selvstyrepolitik, og indenfor sine rækker endog talte rene løsrivelsertilhængere, nægtede at godkende amtmandens principielle standpunkt. Når kongen og regeringen ikke kunne udøve sine beføjelser på Færøerne, måtte suveræniteten efter Folkepartiets mening falde tilbage til det færøske folk, som alene repræsenteredes af Lagtinget. Den danske regerings repræsentant, der nu ikke længere havde regeringens og rigsdagens beslutninger at gå efter, ville Folkepartiet ikke anerkende som nogen lovlig øvrighed over Lagtinget.

Spørgsmålet om løsrivelse var ikke nævnet, men det var klart, at løsrivelsesfolk ville anse situationen for inde til at proklamere det selvstændige rige Færø. Og lejligheden lod de heller ikke gå forbi sig. Da den af amtmanden og de tre færøske partier i fællesskab

udarbejdede administrationsforskrift kom til behandling i Lagtinget, stillede Folkepartiets formand, kongsbonden Joannes Patursson pludselig forslag om, at Færøerne løsrev sig fra Danmark, at Lagtinget udarbejdede en forfatning for Færøerne, som skulle sendes ud til befolkningens godkendelse ved afstemning, og at Lagtinget skulle udnævne en foreløbig regering. Endelig skulle det færøske flag anerkendes som nationalflag. Det færøske flag, der skrev sig fra den færøske studenterforening i København, der i 1919 indførte det som sit foreningsflag og førte det hjem til Færøerne som nationsmærke, er hvidt med et rødt kors med blå kanter. Det var almindeligt anvendt på Færøerne, omend dets anvendelse ikke havde fået lovlig bekræftelse.

Det paturssonske forslag opnåede kun Folkepartiets seks stemmer, og derefter vedtog de tre partier det forslag, som kom til at gælde for hele krigsperioden. Men mellem Folkepartiet og amtet var der etableret en krigstilstand, som til tider kunne ophidse sindene på Færøerne langt mere end selve de vældige krigsbegivenheder udenfor.

De tre partier sluttede en slags politisk borgfred for krigens varighed og indgik i et snævert samarbejde indbyrdes og med amtmanden om alle de færøske administrationsanliggender.

Folkepartiet holdt sig udenfor og kritiserede »Amtmandsvældet« i stadig skarpere og skarpere vendinger. Og i den ansvarsfrie position det havde, opnåede Folkepartiet uvægerligt at få en ganske anselig tilslutning til kritikken af administrationen.

Da den danske politiker Christmas Møller i 1942 besøgte Færøerne og siden skildrede sine følelser ved atter at stå på dansk grund, blev han voldsomt angrebet af Folkepartiets avis »Dagblaftid«, og da han endvidere opfordrede Folkepartiet og særlig kongsbonden Joannes Patursson til at lægge striden bort og forene sig med andre om de store opgaver, Krigen pålagde os alle, der levede i den allierede verden, udspandt der sig en polemik af nok så bitter karakter. Christmas Møllers forsøg på at bilægge stridighederne på Færøerne mislykkedes helt.

Angrebene på Amtmanden fortsattes, og de skærpedes, da han offentligt havde udtalt sig meget personligt om sit udmærkede samarbejde med Sambandspartiets leder, Andreas Samuelsen, der sikkert uden sammenligning var den mest drevne politiske begavelse på Færøerne.

I Marts 1943 holdt Danmark folketingsvalg, og samtidig vedtog Lagtinget at forlænge lagtingsmand Poul Niclasens landstingsmandat

i endnu fire år.

På Færøerne vilde et valg måske kunne rense luften, der efterhånden var blevet uklar af den megen politisk røg, der gik af tilsyneladende ingen brand. Flertallet sad uanfægtet af oppositionens voldsomme stormløb. Og amtmanden lod, med briternes billigelse, udskrive et folketingsvalg den 3. maj, Krossmessudagen, 1943. Det bragte Folkepartiets kandidat en overlegen sejr, nemlig godt 1100 stemmer mere end sambandskandidaten og omtrent lige så meget, som Sambandspartiet og Socialdemokraterne tilsammen kunne mønstre i stemmer.

Det var en overraskelse, og det gjorde oppositionen, Folkepartiet, meget lystent på et lagtingsvalg, som, hvis Folkepartiet her kunne slå både Sambandspartiet og Socialdemokratiet, ville sætte det i stand til med lagtingets flertalsbeslutning bag sig at sætte amtmanden udenfor administrationen af Færøerne. Der blev altså krævet valg, og valget fandt sted på Bartelsmessudagen den 24. august. Forud gik en usædvanlig hård valgkamp, som var lige ved at gå adskillige danske på nerverne.

Den færøske opposition havde allerede den 25. april 1940 haft den

Ved kajen i Thorshavn ligger en af de færøske både, som både for og agter har fået påmalet det færøske flag: en hvid dug med et blårandet rødt kors.

triumf, at briterne havde anerkendt det færøske flag. Kun oplevelsen af en nationalitetskamp vil være i stand til at give et begreb om, hvad en sådan symbolik kan betyde.

Efter at Danmark var besat, kunne briterne ikke anerkende, at dansk flag benyttedes i allieret farvand af de for de allierede, eller under allieret kontrol sejlede skibe. Tyske blokadebrydere ville ellers have fået for let spil, og man gjorde fra britisk side amtmanden opmærksom herpå. Der var egentlig ikke noget forslag til at løse denne vanskelighed; men færingerne forlangte ganske naturligt deres eget flag benyttet, og da den britiske marinekommandant så det færøske flag, erklærede han det for et aldeles udmærket flag til Formålet - for det ville jo altid ligne det hvide flag, »the White Ensign«, som er den britiske marines mærke. Forvekslinger ville være udelukket fra nogen britisk kommandobro. Og så var det hvide færøske flag anerkendt på havene uden for den færøske tremilegrænse.

Den færøske opposition lagde måske for meget i denne britiske imødekommethed, og ved Bartelsmessuvalget - færingerne regner meget gerne deres valg efter den gamle endnu på Færøerne gældende katolske helligdagsinddeling af året - forventede Folkepartiet til en vis grad velvilje fra britisk side; ikke mindst »the Atlantic Charter« om folkenes frihed, spillede en rolle i agitationen, navnlig over for de britiske officerer.

Og i valgkampen blev der med en kolossal overdrivelse sat ind mod »Amtmandsvældet«. Det kunne vel ikke undgås, at der i kampens hede også faldt drøje hug til det i virkeligheden temmeligt uskyldige Danmark, som sled sig frem til sin frihedsdag den 29. august samme år, og det virkede forståeligt nok som piskeslag på de danske, der med uvished i hjerterne tænkte på deres landsmænd, og af hver beretning om den voksende modstand mod tyskerne fyldtes med stolthed.

Men heller ikke hos det færøske folk savnedes der sympati med danskerne der borte under det tyske nazistvælde. Og i den afgørende time omtrent, kun få dage før den 29. august, veg mange færinger tilbage for en løsrivelse som forskertede muligheden for at opnå en anstændig ordening med det danske folk om en færøsk national ligestilling inden for det fælles kongerige. Folkeflokkene opnåede et mandat mindre end flertallet. Det gamle, moderate Selvstyreparti gled ved valget ud af Lagtinget, skønt det fik 1001 stemmer, og Socialdemokraterne

Ved en højtidelighed den 17. juli 1945 overdrager lt. colonel Gouldney det tunge kystartilleri ved Thorshavn til amtmand Hilbert, som på Færøernes vegne takker for gaven og for den tid, de britiske styrker har været på øerne.

og Sambandspartiet sad ene med flertallet, hvis de to partier da ellers nu kunne enes om det.

Folkepartiet kastede løsrivelsesplanerne ned i lasten, og nærmede sig socialdemokraterne med parlamentærflag under staget. Det tilbød dette parti et forslag om en færøsk administrationslov til afløsning af »Amtmandsvældet«, som næsten ord til andet var skrevet af efter socialdemokraternes selvstyrepogram, der var anvendt i valgkampen - men da med den klausul, at det først kunne opfyldes efter krigen.

Forhandlingerne om dette forslag trak ud i Lagtingets udvalg, og først i oktober-november blev det klart, at socialdemokraterne forblev tro imod den i 1940 trufne aftale om ikke under krigen at ændre den færøske administrationsforfatning principielt og at betragte amtmanden som regeringens lovlige befuldmægtigede i det af briterne okkuperede Færø amt.

De britiske myndigheder fulgte de politiske begivenheder med interesse. Hvad de ville have gjort, hvis Folkepartiet havde fået flertal, er ikke godt at sige. Der var kredse nok inden for de britiske okkuperationsstyrker såvel som i London, som omfattede de færøske separatistkredse med stor sympati. Men i Foreign Office, der repræsenterede det officielle britiske standpunkt, stod man urokkeligt ved »Guvernøren«s - og det vil sige ved den danske suverænitets repræsentants - side, og

Og så finder indskibningen, i Thorshavn af de britiske besættelsestropper sted, mens færingerne samles på kajen og hilser dem ved afskeden. Skønt forholdet mellem parterne har været det bedst tænkelige, er dog glæden lige stor på begge sider: Soldaterne skal til det hjem, de har længtes efter gennem lange tider, og færingerne er atter ubestridt herrer i deres eget hus.

det var med en vis lettelse, man erfarede resultatet af valget. Nu gik alt igen, som det havde gået. Flertalskoalitionen i Lagtinget fortsatte med at bestå, og der var en kendelig politisk afslappelse i det følgende år.

Til gengæld begyndte de økonomiske betragtninger at presse sig frem i de politiske overvejelser, og det var tydeligt nok, at der inden for det færøske erhvervsliv var kræfter, som nødigt så den stilling inden for et verdensriges handelsbarrierer, som Færøerne havde opnået, gå tabt. En kamp om den økonomiske orientering søgtes parallelliseret med den nationale selvstændighedskamp.

I udenrigspolitisk henseende var færingerne alle sammen nordisk orienterede. Der var ved krigens begyndelse en smule tyskvenlighed, som dog mere beroede på antisocialistiske tilbøjeligheder end på pro-nazistiske sympatier, og i de kredse, hvor man med nogen ret havde kunnet påvise tyske reflekser, var begejstringen for det kæmpende Norge allerstærkest. Værre var tyskvenligheden altså ikke. Men med hensyn til Danmark tog det sin tid, før begivenhederne overvandt den skeptiske og til tider endda nedladende beklagelse af Danmarks skæbne, som i de første besættelsesår hos færingerne afspejlede forskellen mellem Norge og Danmark, de to lande, der lå deres hjerter nærmest. Den 29. august vendte med eet slag stemningen, og en bølge af sympati og beundring for Danmark skyllede frem. Spontant udgik opfordringen

til at flage på halv til ære for dem, der døde den 29. august i Danmark, og en levende interesse for den danske frihedskamp vedligeholdtes nu indtil befrielsesdagen.

I sit forhold til krigen havde det færøske folk været splittet - mellem den krænkede nationale værdigheds neutralitet og den politiske egoisme, mellem den stærke nordiske sympati og den kommercielle behagelighed uden for Norden, mellem færøsk og dansk, men aldrig mellem de to modsatte ideologier i selve verdenskrigen, aldrig mellem nazismen og demokratiet. Den færøske befolkning var dybt rodfæstet i det nordiske folkestyre, der var udgangspunkt og slutmål for al færøsk politisk tankegang.

Men det færøske folk var reserveret i sine følelser, og ofte passiv i sine sympatier. Da derfor den danske koloni på Færøerne, som traditionsmæssigt indtog en fremskudt position, dannede en organisation af frie danske, »Frit Danmark«, på Færøerne, fik den kun ringe tilslutning fra færøsk side. Man holdt sig uden for, når man da ikke så sin politiske fordel i at holde sig tæt op ad de danske.

Fra færøsk side havde der været mulighed for at tilslutte sig en nordisk forening, som ligeligt kunne udtrykke sympatier for Norge og Danmark og for det neutrale Sverige - thi også mange færinger følte sig som en slags neutrale, dog efterhånden med slagside til norsk-dansk side. Den mulighed for at samle færinger og danske i en stor og omfattende organisation, der tværs gennem den på øerne eksisterende nationalpolitiske strid kunne samle alle om den almene sympati for de undertrykte og i trangen til at hjælpe de nærmeste venner før eller siden, blev forsømt. Men offerviljen fandt så sine udtryk både inden for og uden for »Frit Danmark«.

Allerede få dage efter okkupationen meldte de første frivillige sig til de allierede styrker, og een ung mand - dansk - begav sig af sted til Storbritannien. Han nåede til Lerwick på Shetlandsøerne, hvor han nærmest blev interneret og efter lang ventetid returneret via Island til Færøerne. Senere kom tre-fire færinger og fem unge danske fra Færøerne som frivillige ind i de engelsk-norske styrker, i marinen, luftvåbnet og invasionsarmeen, som læger, radiotelegrafister og menige. Flere avancerede til officersrang, og een blev senere medlem af den »danske militære mission hos S.H.A.E.F.«.

Fra Færøerne forsynedes de danske sømænd og frivillige gennem

»Frit Danmark«-organisationen med varme trøjer og vanter og mange andre nyttige gaver, og mange færøske kvinder sørgede på lignende måde for unge i de norske styrker. Endvidere indsamledes der pengemidler til indkøb af levertran og børnetøj til norske og danske børn efter krigen.

Som et af de mindste folk på jorden, isoleret af havets hundreder af mile, føjede færingerne deres bidrag til de frie folks store opmarch i verdenskrigen. Dér, som overalt, vekslede lys og skygge, modgang og medgang. Store ofre blev også ydet for venners og landsmænds bedste, og store forventninger skabtes i sejrens fødselstid til en fremtid, som var mere betagende ved sine forudsætninger end overbevisende ved sin ankomst.

Grønland

Af landsfoged Eske Brun

Da Grønland den 9. april 1940 om morgenen modtog budskabet via alverdens radiostationer om det tyske overfald, vakte det overalt i landet, hos danske og grønlændere, den største harme og bestyrtelse. Grønland har altid betragtet Danmark som sit moderland, og afskæringen af forbindelsen betød for Grønland en fuldstændig revolution i alle livets forhold. Trods alt var man ganske uforberedte på, at noget sådant skulle ske i Danmark. Man havde håbet så stærkt, at det næsten var blevet til en tro, på, at Danmark igen skulle komme igennem uden at blive inddraget i striden.

Og så stod man over for spørgsmålet: Hvad nu. Det blev meget hurtigt klart, at det ville blive en langvarig historie. Begivenhederne i foråret 1940 i Europa viste alle med tilstrækkelig tydelighed, at Tyskland var langt stærkere og bedre forberedt, end man havde troet. Og om ikke før, så var det, da Frankrig faldt, klart, at denne krig først ville ende,

S/S »Hans Egede«
står ud fra Grønland.

når hele den frie verden havde sluttet sig sammen og havde fået alle kræfter sat ind i krigen. Den tanke, at krigen skulle slutte allerede i 1940 med Tysklands sejr, viste alle fra sig. Det var klart, at dette vilde betyde fædrelandets udslettelse, og man holdt fast ved troen på, at retten, om end først efter en lang krig, måtte sejre.

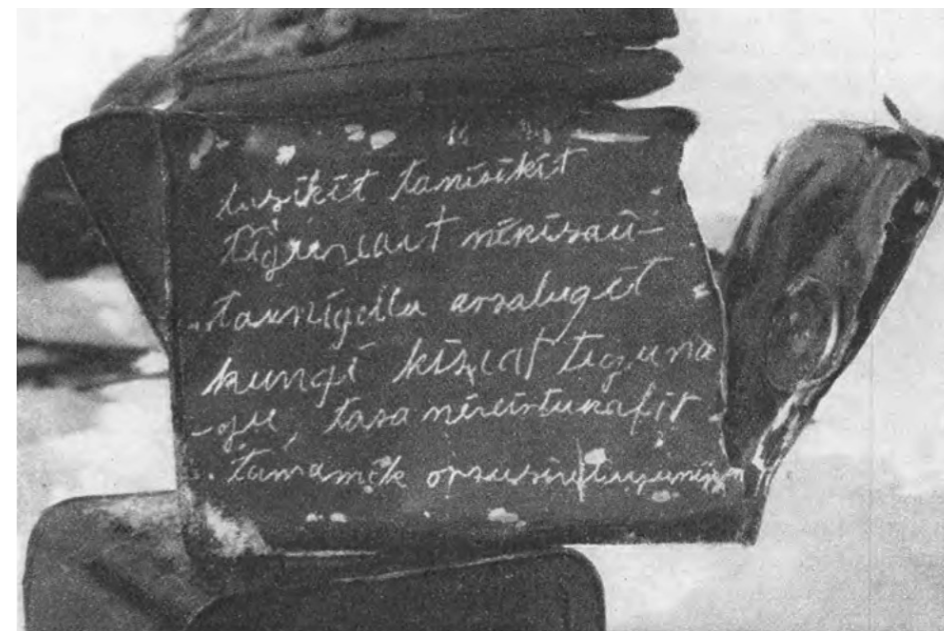
Men når der således måtte regnes med, at den tyske besættelse af Danmark måtte blive langvarig, så stod det samtidig klart, at Grønland i denne tid måtte se at klare sig selv uden hjælp hjemmefra. Det var givet, at direkte skibsforbindelser mellem Danmark og Grønland ville ophøre. Danske skibe, hvor de viste sig på verdenshavene, ville selvfølgelig blive sat ind i den allierede krigstjeneste, og grønlandsk territorium ville, ligesom Færøerne, efter folkeretten kunne besættes og benyttes af de allierede magter. Der måtte derfor med det samme søges udveje, skabes forbindelser ad nye baner. Og da kunne der selvfølgelig kun være en praktisk mulighed, nemlig at søge forbindelse med Grønlands nordamerikanske naboer.

Allerede få dage efter den 9. april kaldte telegrafbestyreren i Godhavn en amerikansk station og aftalte regelmæssige forbindelser, idet det kunne påregnes, at der hurtigt ville blive brug derfor. Og ganske kort efter at denne forbindelse var etableret, kom der telegram fra gesandten i Washington, Henrik Kauffmann, hvori han underrettede landsfogderne om sin erklæring af 9. april. I denne erklæring havde Kauffmann udtalt, at han anså det for sin pligt mod sit land at fortsætte med at betragte sig som repræsentant for danske og kun danske interesser, og at han følgelig ikke kunne anse sig for bundet til at følge instruktionerne fra den danske regering, som ikke mere med sikkerhed kunne siges ikke at måtte handle efter tysk tvang, hvoraf måtte følge, at sådanne instruktioner kunne befrygtes at være i modstrid med danske interesser. Det var et stærkt og godt standpunkt, og det gav Kauffmann en position over for den amerikanske regering, som muliggjorde, at der indlededes et samarbejde med denne regering til beskyttelse af de danske interesser inden for den amerikanske sfære.

Den vigtigste danske interesse i denne forbindelse var jo netop Grønland. Amerika gjorde det hurtigt klart, at det anså Grønland som hørende til den vestlige hemisfære og derved omfattet af Monroe-doktrinen. Som følge heraf ønskede Amerika, som dengang endnu var neutralt, ikke Grønland anvendt som basis for krigsmæssige handlinger

eller besættelse af nogen af de krigsførende parter. Men en åbenbar konsekvens heraf måtte det selvfølgelig være, at hvis de allierede således skulle undlade at benytte den folkeretligt set klare ret til at besætte og benytte Grønland, måtte der ydes dem en absolut garanti imod, at Tyskland gjorde det. Og dette ville selvfølgelig under de i Danmark givne forhold sige, at administrationen af Grønland måtte udøves selvstændig fra landet selv, hvis det overhovedet skulle være de hidtidige danske autoriteter i landet, som skulle gøre det.

Således lå da landet i april 1940, da de to landsfogder, Aksel Svane og Eske Brun i henholdsvis Syd- og Nordgrønland, som er den danske regerings øverste repræsentanter i Grønland, overtog Grønlands administration på eget ansvar. Og det var en selvfølge, at der forelå to hovedopgaver for denne administration. At videreføre det danske arbejde for den grønlandske befolknings vel, og at yde den sag, der kæmpede for Danmarks befrielse, den støtte, som det lå inden for landets små midler at yde. Landsfogdernes første handling var at indkalde de folkevalgte grønlandske landsråd til et fælles møde ved Godhavn, for at befolkningens egne repræsentanter kunne blive sat ind i situationen og få adgang til at give udtryk for deres syn på sagen. Den 3. maj

Ved depotet på Bache Peninsula fandt medlemmerne af »Den danske Thule- og Ellesmereland-ekspedition« den 18. maj 1940 denne inskription, indridset på en Pemmikandåse: »Tyskerne røver alt kød fra danskerne. Kongen er den eneste, som ikke har tabt modet. Der er ingen petroleum i butikkerne«. Det var ekspeditionens første budskab om, hvad der havde ramt Danmark.

begyndte mødet. Efter at landsrådene havde drøftet situationen, vedtog de for det første en adresse til kongen, hvori udtryktes Grønlands ubrydelige troskab mod moderlandet og den retmæssige konge, den troskab, som siden hen ved hvert af landsrådsmøderne under krigen blev udtrykt påny. Endvidere vedtoges en hilsen til De forenede Staters præsident med tak for den sympati for Grønlands sag og den respekt for Grønlands frihed, som den amerikanske nation havde lagt for dagen. Og endelig vedtoges en hilsen og tak til minister Kauffmann for hans virke.

II

Det mest presserende problem, som nu forelå, var Grønlands forsyninger. Af løsningen af dette problem ville det i det store og hele afhænge, om opgaven at bevare Grønland for Danmark skulle blive løst. Danmarks ret i Grønland hviler ikke på et legalistisk grundlag. Dens eneste grundpiller er Danmarks vilje og evner til at fremme det grønlandske folks velfærd. Hvis det grønlandske folks tillid til, at forbindelsen med Danmark betyder lykke og fremgang for Grønland, går tabt, er derved Grønland tabt for Danmark. Det var derfor af yderste vigtighed, at forudsætningen for, at det grønlandske folks levestandard kunne forblive på det niveau, den før krigen var kommet op på, kunne blive tilvejebragt, nemlig en regelmæssig forsyning af de almindelige forbrugsvarer og af de varer, som var nødvendige til opretholdelsen af de grønlandske erhverv.

Grønlands Forsyningssituation i foråret 1940 var god. Grønlands styrelse havde sørget for, at der udover den normale forsyning i 1939 var blevet opsendt reservelagre, dels et års ekstra forsyning af ammunition og fiskeriredskaber, dels ekstra forsyninger af de almindelige proviantsorter. Men i den foreliggende situation gik det ikke an at løbe an på disse lagre. Det måtte påregnes, at efterhånden som krigen trak ud, ville det blive vanskeligere og vanskeligere og dyrere og dyrere at få varer ud. Hvis man først var kommet et år bagud, ville det aldrig kunne indhentes igen. Alle sejl måtte sættes til for at få en ordinær årsforsyning ud i 1940. Med dette formål blev det bestemt at sende en delegation til New York, og at denne delegation skulle ledes af landsfoged Brun, medens landsfoged Svane skulle varetage hele Grønlands administration, som derfor blev koncentreret ved Godthåb.

Den 9. juli 1940 ankom delegationen om bord på det amerikanske Coast Guard skib »Campbell« til Boston. Denne bestod af 6-7 eksperter på forskellige grønlandske felter, herunder ikke mindst Kryolitproduktionen. I New York blev delegationen modtaget af en komité, som minister Kauffmann havde nedsat med det formål at hjælpe i arbejdet. Denne komités formand var dansk-amerikaneren H. C. Sonne, som blandt andet var indehaver af det store kommissionshandelshus Gillespie & Co., som i det store og hele kom til at foretage indkøbene til Grønland.

Endvidere bestod komiteen af dr. Paul Bentzen, født ved Julianehåb, samt af et antal amerikanere med interesse for Danmark, deriblandt gamle Grønlandskendinge som mrs. Bryan Rohde, Pearys datter mrs. Stafford og captajn Bob Bartlett. Senere på sommeren tiltrådtes komiteen af nogle kanadiske repræsentanter.

Opgaven, efter ankomsten til New York, var altså at sørge for udsendelsen af et helt års forsyninger af de tusinder af forskellige fornødenheder, som Grønland må have udefra for at kunne leve, og gøre det i løbet af et par måneder. Man så ikke med alt for stor optimisme på gennemførligheden af denne opgave, men der blev taget fat med fuld kraft, og det lykkedes også at komme igennem den. Selvfølgelig kunne alt ikke udføres så omhyggeligt, som man var vant til det herhjemme fra, og meget gik selvfølgelig i skudderudder. Der blev malet med en meget bred pensel, og detaillier og småting blev der ikke afset megen tid på. Ingen af de nye leverandører kunne jo på forhånd vide meget om de opgaver, Grønland stillede, og forøvrigt begyndte krigstidsrestriktionerne, som siden hen skulle volde så store vanskeligheder, allerede dengang at dukke op. Skibsafgangene var ganske uvisse, idet de afhang af kryolitudskibningerne. Når opgaven alligevel blev løst, tilkommer æren derfor i meget høj grad hr. Sonne og en anden dansk-amerikaner, direktøren for firmaet Gillespie, Hr. Carl Jensen.

III

I efteråret 1940, da opgaven var løst, rejste de fleste af delegationens medlemmer hjem til Grønland. I foråret 1941 overtog landsfoged Brun administrationen ved Godthåb fra landsfoged Svane, som rejste til New York, hvor han forblev som medlem af delegationen indtil krigens ophør. I foråret 1941 blev dernæst den endelige ordning truffet,

som til maj 1945 var grundlaget for Grønlands administration.

I Grønland blev hele administrationen koncentreret ved Godthåb. Landsfogedkontoret ved Godhavn fik kun overladt nogle få mindre vigtige hverv. Ved Godthåb oprettedes et centralkontor, som foruden for de almindelige administrations-sager fik afdelinger for sundhedsvæsen, handel, regnskab og revision. Provsten for Grønland, Åge Bugge, varetog kirke- og skolevæsenet, kredslæge M. S. Saxtorph fra Jakobshavn flyttede til Godthåb og blev kredslæge for hele landet.

Der oprettedes en ny stilling som handelsinspektør, og hertil beskikkedes kolonibestyrer Axel Malmquist fra Egedesminde. Det i New York oprettede kontor blev tilknyttet generalkonsulatet der, og som handelsagent blev antaget Østasiatisk Kompagni. Stillingen som chef for kontoret overtog Rederiet Lauritzens førstemand i New York, direktør Tage Nielsen, som under hele krigen med stor dygtighed forestod det meget vanskelige arbejde der.

Udskibningen af de varer, som kom op, måtte praktisk talt udelukkende ske med fragtede skibe. Ganske vist var i foråret 1940 to af styrelsens skibe, »Gertrud Rask« og »Hans Egede«, kommet af sted hjemmefra før 9. april, og det samme var tilfældet med Kryolitselskabets skib »Julius Thomsen«. Men disse skibe kunne ikke på langt nær udføre besejlingen, og derfor blev »Gertrud Rask« og »Hans Egede« anvendt i kystfart, medens »Julius

Eske Brun (f. 1904) blev student i 1922 og cand. jur. i 1929. Efter at have gjort tjeneste i skattedepartementet blev han 1934 sekretær i Grønlands styrelse, fuldmægtig sammesteds 1937 og endelig landsfoged over Nordgrønland 1939.

Aksel Suane (f. 1898) blev student i 1917, cand. jur. i 1924 og foretog derefter 1924-25 en rejse jorden rundt på motorcykle. Amtsfuldmægtig ved Færø amt 1926, sekretær i landbrugsministeriet 1929 og landsfoged over Sydgrønland 1933.

Thomsen« væsentligst anvendtes til besejlingen af kryolitbrudet ved Ivigtut. Anvendelsen af fragtede skibe betød imidlertid, at det straks måtte opgives at få direkte besejling til alle kolonierne, således som man var vant til i fredstid. Fragtskibe var på grund af krigssituationen undergivet meget strenge restriktioner, og muligheden af at få dem til at løbe til alle 15 kolonier helt udenfor diskussionen. I dtedet for organiseredes der derfor et transithavnesystem, som efterhånden kom til at virke godt. Hovedpunkterne i dette system blev:

Det sydligste og største distrikt, Julianehåb, vedblev at få sine forsyninger ud direkte som hidtil, dels fordi dette distrikt skal have så forholdsvis en stor andel i forsyningerne, dels fordi det ikke fandtes rimeligt at slæbe varer til denne koloni langt nordpå for atter at sende dem sydpå igen.

Ved Egedesminde oprettedes en transithavn, som ekspederede alle varer til Nordgrønland. Ekspeditionen af varer til Sydgrønland nord for Julianehåbs distrikt deltes imellem Sukkertoppen Transithavn, som fik alle grovvarer, sækkegods, trælast og lignende, og Godthåbs Transithavn, som fik alle småtingene. Disse transithavne modtog varerne og fordelte dem til kolonierne.

Selvfølgelig var det nødvendigt at forsyne transithavnene med et passende personel og med pakhuse og andre hjælpemidler. Dette gav anledning til et betydeligt byggeri ved disse havne, og til trods for de store vanskeligheder, forholdene frembød for fremskaffelse af materialer og alt andet nødvendigt hertil, blev dette problem dog tilfredsstillende løst.

IV

Når de fragtede skibe havde bragt varerne til transithavnene, blev de fordelt med kystskibene. Disse småfartøjer udførte et aldeles udmærket arbejde. Deres opgave under krigen blev forøget dels med hele tjenesten fra transithavnene til kolonierne og dels med hele kulforsyningen til Sydgrønland, og samtidig steg mængden af udsendte varer meget stærkt. Foruden af kystskonnerterne blev dette arbejde i begyndelsen udført af de to skibe »Hans Egede« og »Gertrud Rask«, men tidlig i 1942 gik begge disse skibe tabt. »Gertrud Rask« strandede på kysten af Nova Scotia, men hele besætningen blev reddet. »Hans Egede« afgik en af de sidste dage af februar 1942 fra Ivigtut til Amerika med fuld last

kryolit, og siden er der intet hørt til den eller til de 23 mand, der var ombord. Det vides, at undervandsbåde har opereret meget på den rute, skibet har fulgt, og der er i Grønland ingen tvivl om årsagen. Blandt de 22, der fulgte kaptajn N. O. Petersen, var der fire unge grønlændere, som var forhyret ombord.

Efter disse forlis blev »Julius Thomsen« sat ind på kystfarten i Grønland til støtte for skonnerterne. Af disse skonnerter, som ved krigens begyndelse var elleve i tal, mistedes i 1940 Frederikshåbs skonnert »Louise« med hele dens besætning på rejse fra Sukkertoppen til Holsteinsborg. De øvrige blev holdt i gang uafbrudt under krigen.

De fragtede skibe var væsentligst danske og norske både på 2500-3000 tons i amerikansk fart. En væsentlig del af varerne fra Kanada kom i kanadiske både på op mod 4000 tons, som var meget økonomiske. I 1943 blev en dansk damper »Linda«, som havde ligget ved de Kanariske øer, frigivet og overført til grønlandsk register, for at den kunne sejle mellem Amerika og Grønland. Det vakte stor glæde i Grønland at se endnu et skib under dansk flag og med dansk besætning. Særlig ved de to største transithavne Egedesminde og Sukkertoppen opstod efterhånden en lille stab af virkelige havnearbejdere, og alt blev gjort for at fremskynde skibenes ekspedition så meget som muligt. Det

Udsigt over den nyere del af kolonien Godthåb. I forgrunden ligger landsfogedboligen, bag den Centralsygehuset og bag den igen det amerikanske konsulat.

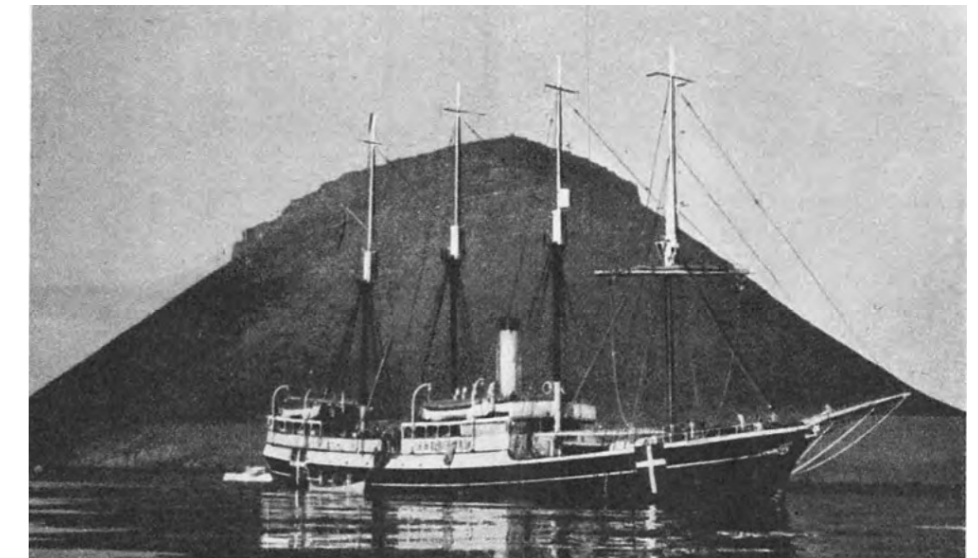
gjaldt jo om at undgå, at Grønland fik ry af, at skibene var for længe deroppe, idet et sådant ry ville have forøget vanskelighederne ved at skaffe skibe.

Ved hjælp af dette system lykkedes det igennem de fire krigsår at holde Grønland forsynet. Vanskelighederne steg jævnt hen under krigen, fordi krigen i stedse stigende grad lagde beslag på varerne hos leverandørerne, Amerika og Kanada. Men på intet tidspunkt, i intet af krigsårene led Grønland mangler af virkelig alvorlig konsekvens. For dette skyldes der de to lande, fra hvilke omtrent lige store dele af forsyningerne kom, den allerstørste tak.

V.

Men med fremskaffelsen af varer til landet var jo kun den halve opgave løst. Lige så vigtigt var det at sørge for, at befolkningens evne til at forskaffe sig disse varer blev opretholdt. For at løse denne opgave var to ting nødvendige: De grønlandske erhverv måtte opretholdes, og prisniveauet måtte holdes i et plan afbalanceret efter førkrigstidens.

Det er lykkedes at opretholde de grønlandske erhverv og endog at fortsætte den stigende linie, som har karakteriseret den sidste menneskealder på dette felt. Ganske særligt gik torskefiskeriet meget stærkt frem under krigen, et forhold, som der er så meget større grund til at

»Gertrud Rask« er på besøg i den nordvestgrønlandske koloni »Thule« i 1940 og har dermed besøgt hver eneste koloni i Grønland.

være tilfreds med, som det netop er dette erhverv, hvis opretholdelse man så mest pessimistisk på i 1940 på grund af dets afhængighed af større tilførsler udefra, specielt af salt. Takket være rigelige salttilførsler og ved efterhånden at udvide fiskehuspladserne, lykkedes det at holde fiskeriet i en bestandig opadgående kurve, så det i de sidste krigsår var det dobbelte af, hvad det var i årene før krigen. Fisken blev ligesom før krigen afsat til sydeuropæiske lande, mest direkte til Portugal, men også via Amerika.

Et andet erhverv, som praktisk talt blev fordoblet under krigen, var fåreavl i Julianehåb distrikt. De store fåreholdere dernede havde gode kår, og man mærkede her en stærk fremdrift.

Med hensyn til priserne på de importerede varer valgte man at prøve på at holde det prisniveau, som var fastlagt ved den »generaltakst«, som var gældende den 9. april 1940. Generaltaksten er en for et år ad gangen fastsat prisliste over alle de varer, den grønlandske handel sender til Grønland. Helt kunne man selvfølgelig ikke således opretholde den sidste fredstakst, dels fordi de amerikanske varer hverken i enheder eller kvaliteter kunne købes nøjagtigt svarende til takstens karakterer, og dels fordi det næppe kunne siges at være helt formålstjenligt ikke at lade prisdannelsen indvirke på forholdet mellem forbrugene af de forskellige varer. Der anvendtes derfor en fremgangsmåde, som

Grå af krigsmaling og med afsavede mastetoppe forlader S/S »Julius Thomsen« Godthåb på en af de farefulde rejser over Atlanten til Amerika.

kombinerede takstens priser og indkøbspriserne i Amerika, og sådan at først når de sidste kom op i en vis højde over takstpriserne, indvirkede de på udsalgsprisen i Grønland. Fremgangsmåden gradueredes efter de forskellige varesorters betydning for den grønlandske befolkning, og specielt blev priserne på ammunition og fiskeredskaber fastholdt på takstens priser, uanset hvilke priser der måtte betales for disse varer i Amerika. Det lykkedes ved dette system at tøjle prisniveauet, således at der kun blev en lille stigning. Det er vanskeligt at opstille eksakte beregninger, fordi så mange af varerne skiftede karakter, men tilnærmelsesvis rigtige beregninger viser en stigning på ca. 15 pct. over 1939 niveauet. Heroverfor står en stigning i lønninger og priser på de varer, der afkøbes den grønlandske befolkning (de såkaldte »indhandlingspriser«) på ca. 20 pct., men da den stærkt stigende produktion har givet meget forøgede indtægter, både direkte og ved forøgede arbejdsmuligheder, er det opnået, at den stigende kurve for levestandarden, som karakteriserede årene før krigen, kunne fortsættes under krigen.

Denne forøgede velstand medførte momentvis og lokalt, at der opstod mangler på enkelte ting, men aldrig alvorlig eller langvarig mangel. Selv sådanne ting som tobak, kaffe, the, chokolade havde man til stadighed. En rationering omfattende sukker og alle kornvarer undtagen rugmel og rugbrød blev gennemført. Det lykkedes ved denne rationering at nedskære førkrigsårenes alt for store forbrug af sukker og hvedemelsprodukter med ca. 35 pct. til fordel for en stærk stigning i forbruget af rugmel og mælk, en udvikling, som betragtedes som sundhedsmæssigt meget heldig. Rugmelet blev fremstillet i Kanada i den sædvanlige grove kvalitet.

Alt blev gjort for at fremme selvforsyningen med grønlandsk proviant, i første række tørfisken, den tørrede torsk. En anden fisk, der blev gjort en del ud af, var hellefisk, specielt vinter hellefisken. Det har altid voldt vanskeligheder at fremstille et godt produkt til rygning af den hellefisk, der indhandles ved Jakobshavn i frossen stand om vinteren. I krigsårene forbruges hele produktionen.

Det var en stor lykke, at forholdene muliggjorde det at komme så forholdsvis godt igennem de økonomiske problemer, som disse år frembød. Dansk styre i Grønland har kun den ene grundpille, fremmet af den grønlandske befolknings velfærd. Hvis det under krigen havde vist sig, at Grønland under den danske administration, som det lykkedes

at fortsætte, var kommet ud for en væsentlig sænkning i befolkningens levevilkår, ville ulykken være faldet tilbage på hele forholdet mellem Grønland og Danmark. Tilliden ville være blevet rystet, grønlændernes tillid til, at det danske styre er til lykke og held for Grønland, den tillid som alene betinger dansk ret i Grønland. Som forholdene udviklede sig, undgik man ikke blot en sænkning. Den opadgående kurve, som havde karakteriseret årene mellem krigene, fortsattes.

En hovedhjørnesten i Grønlands økonomi har jo i mange år været kryoliten. Og ganske specielt i disse år har det selvfølgelig været af den største betydning at holde kryolitbrudet i gang. Ikke alene betød det jo nemlig de indtægter i fremmed valuta, der var nødvendige, særlig i begyndelsen, for at kunne foretage indkøbene. Men ganske særlig var der det forhold at tage i betragtning, at kryolit var en krigsvigtig vare. Det kolossale opsving, som aluminiumsindustrien i Amerika og Kanada tog under krigen, krævede en rigelig og jævn tilførsel af kryolit. At holde denne tilførsel i gang var et af de bidrag, Grønland kunne yde til kampen imod Danmarks fjende. Og der blev sat en ære i, at det blev dansk virke, som løste den opgave på en sådan måde, at det ikke blev nødvendigt for andre at overtage driften. Det var ikke altid let at holde denne drift i gang. Materiellet ved brudet krævede egentlig en stadig forbindelse med de europæiske leverandører for fremskaffelse af reservedele og fornyelser. Afskibningerne var på grund af konvoj-tjenesten og hemmeligholdelsen af skibsbevægelserne meget usikre. Og leveringskravene var til tider meget store. Danmark skylder de folk, som stod tønnen igennem ved brudet under krigen tak for et førsteklasses stykke arbejde, og det gælder både driftslederen, ingeniør Corp og alle danske funktionærer og arbejdere.

Brudets forhold var ordnet på den måde, at landsfogderne på det grønlandske samfunds vegne overtog brudet i april 1940. Der indsattes en midlertidig bestyrelse, bestående af landsfogderne, driftsleder ingeniør S. O. Corp og statens kontrollør ved Ivigtut ingeniør A. Fischer. I 1942 modtog minister Kauffmann sæde i denne bestyrelse og blev valgt til formand. Straks efter den 5. maj blev disse foranstaltninger atter ophævet, og Kryolitselskabet Øresund optog atter sine funktioner som koncessionshaver.

Kulbrudet ved Kutdligssat blev holdt i gang under hele krigen, og trods store vanskeligheder af samme art som ved Ivigtut lykkedes det

Ivigtut, et grønlandsk klondyke, med rindende vand - koldt og varmt -, med elektrisk lys og køkken, dampbad og tennisbane, biograf og lystbådehavn - hvem drømmer hernede om det? Men forklaringen ligger nær: under krigen er der tjent millionbeløb i Ivigtuts Kryolitbrud, fordi kryoliten var så vigtigt et hjælpemiddel ved fremstillingen af aluminium, der benyttedes i stor målestok ved U.S.A.s og Canadas krigsindustri.

»give os Grønland igen«, må de dog vel egentlig først tage det fra os, og det har de ikke gjort, og de har ejheller udtrykt det ringeste, som kunne tyde på, at de har i sinde at gøre det. Tværtimod, alle ansvarlige amerikanske røster har under hele krigen samstemmet i, at Amerika ikke nærer planer i den retning af at bestride eller ændre dansk suverænitæt i Grønland.

Amerikanerne sendte i maj 1940 et par kystbevogtningskibe til Grønland. Denne særlige amerikanske institution, The Coast Guard, har som hovedopgave kystbevogtning, navnlig mod smugling, hvorfor den i fredstid også hører under finansministeriet. I øvrigt har den en mængde opgaver, såsom fyrvæsen, opmålingsvæsen, redningsvæsen o.s.v. Den råder over et stort antal ret store skibe, og alt ombord går fuldstændig orlogsmæssigt til. I krigstid indgår disse skibe i krigsflåden. I maj 1940 kom to af disse skibe til Grønland. Det gik fuldstændig efter reglerne, landsfogdernes tilladelse til besøgene blev først indhentet og meddelt på de sædvanlige betingelser, som blev nøje overholdt. Med det ene af disse skibe fulgte en repræsentant for det amerikanske Røde Kors, som kom for at se, hvad Grønland trængte til af hjælp. Han kunne rejse hjem med den besked, at alt stod vel til i Grønland, og hvis landet blot fik den fornødne assistance, skulle det nok klare sig uden velgørenhed.

at bryde og udskibe ret store kvanta kul. Grønland kom derfor ikke til at lide mangel på brændsel under krigen.

VI

Et spørgsmål, som alle, der under krigen har været i Grønland, efter hjemkomsten gang på gang er blevet stillet over for er: Vil amerikanerne give os Grønland igen? Sagen er imidlertid den, at for at amerikanerne skal kunne

Med det samme skib fulgte også den første amerikanske konsul og hans vicekonsul. De blev efter aftale med landsfogderne udsendt, for at der kunne være et organ, hvor igennem administrationen til stadighed kunne holde sig i hontakt med de amerikanske myndigheder. Omtrent samtidig kom der to kanadiske konsulere. Det var en meget stor fordel at have disse konsulater ved Godthåb og ganske særlig efter, at de amerikanske tropper var ankommet til landet. Alle spørgsmål, som opstod i tidens løb, blev hurtigt og let løst ved forhandling mellem administrationen og konsulatet, og det var da til stor gavn at have nogle folk siddende i Godthåb, som efterhånden lærte landet og dets særegne problemer at kende, så de vidste, hvad man talte om, når administrationen fremkom med dens synspunkter. Takket være denne ordning var det altid muligt at holde de skiftende militære chefer, som ellers nødvendigvis måtte stå noget fremmede over for Grønlands særlige problemer, rigtigt informerede.

I løbet af sommeren 1940 blev der aflagt adskillige besøg af amerikanske kystbevogtningsskibe i Grønland. Alle besøgene var ansøgt i forvejen, og tilladelse blev givet på sædvanlig måde. Besøgene formede sig i det store og hele, ligesom når danske marineskibe var på besøg. Mandskabet fik landlov for at strække benene og se på byen. De opførte sig korrekt og overholdt de givne bestemmelser og de særlige aftaler, som blev truffet med den ekstraordinære situation for øje.

VII

Først i 1941 stiftede Grønland bekendtskab med den amerikanske hær, efter at forsvarsoverenskomsten af 9. april 1941 var blevet truffet. Forudsætningerne for denne overenskomst er af den største interesse ved bedømmelsen af Danmarks og Amerikas indbyrdes stilling i Grønland.

Forud for Amerikas indtræden i krigen var der en lang periode, hvor Amerika, om end teknisk set et neutralt land, så dog så afgjort havde gjort verden klart, at dets sympatier og håb for verdens fremtid lå ved en allieret sejr og et tysk nederlag. Allerede i 1940 overdrog Amerika, på et tidspunkt hvor det så mørkest ud for England, 50 destroyere til England, netop for at hjælpe England med at sikre forbindelsen på havet mod Amerika. Denne linie udvikledes efterhånden i tiden indtil Amerikas aktuelle indtræden i krigen, og dens stærkeste udtryk blev den »Lend-Lease act«, som klart udtrykte Amerikas vilje til at hjælpe

Tysklands fjender til det yderste af Amerikas formåen, idet Amerika ved hjælp af denne lov kunne blive, hvad præsident Roosevelt kaldte »Demokratiernes Arsenal«.

Men hvis Amerikas Indsats skulle blive af betydning, var det nødvendigt, at dets forbindelse med Europa blev holdt vedlige. Selv om Amerika kunne producere aldrig så meget, ville det først blive af betydning, hvis de våben, der produceredes, kunne blive bragt til anvendelse der, hvor tyskerne var. Derfor kom krigen mest forbitrede og mest afgørende slag til at stå i Nordatlanten. Dette slag begyndte på krigen første dag, det rasede med stigende heftighed og svingende held under hele krigen, og det var først vundet på krigen sidste dag. Uhyre kræfter blev fra begge sider sat ind, og frygtelige tab blev lidt. I dette slag gjorde Danmark i det fremmede, det Danmark, som kæmpede udenfor landets grænser, sin største indsats, og det gjorde det på to felter:

De danske handelsskibes indsats og Grønlands indsats.

Grønland måtte under kampen om ruterne over Nordatlanten nødvendigvis komme til at spille en væsentlig rolle. Dette land lå i 1940 i realiteten hen som et militær-geografisk tomrum. Hvis Tyskland ville

Kaptajn Bob Bartlett's ishavskonnert »Morrisey«, som under hele krigen besejlede Grønlands kyster, til sidst i den amerikanske regerings tjeneste.

det, kunne det samtidig med besættelsen af Danmark eller umiddelbart derefter have etableret baser deroppe, som siden hen kunne være blevet meget ubehagelige og vanskelige at udrydde igen. Grunden til, at tyskerne ikke foretog sig noget som helst mod grønlandsk territorium, var sikkert først og fremmest den, at de endnu i 1940 og 1941 ikke ønskede at give deres aktive fjender i Amerika noget våben i hænde i diskussionen med de kredse i Amerika, som holdt på, at krigen var et fjernt problem, som Amerika burde isolere sig imod. Ethvert tysk skridt mod Grønland ville have vakt en kolossal opsigt i Amerika. Det ville øjeblikkelig for amerikanerne have betydet, at nu begyndte den tyske invasion af deres verdensdel, og det ville have medført reaktioner til afgjort ugunst for Tyskland og til støtte for de kredse i Amerika, som ønskede en aktiv amerikansk indsats for de allierede. Man kan formentlig i dette forhold se den væsentligste, hvis ikke den eneste grund til, at Tyskland i 1940 og 1941 intet foretog sig mod Grønland.

Men efterhånden som tiden gik, og den amerikanske indstilling i stedse stigende grad viste, at det bar hen imod en åben konflikt med Tyskland, kom dette forhold til at spille en stedse aftagende rolle. Efterhånden som det måtte blive Tyskland klart, at det åbne brud var uundgåeligt, måtte det også forventes, at dets ønske om at undgå at opirre den amerikanske offentlige mening, f.eks. ved aktioner i Grønland, blev svækket, og at ønsket om at manøvrere sig ind på strategisk nyttige pladser over for Amerika kom i forgrunden. Det blev derfor en stedse voksende nødvendighed for Amerika at sørge for, at det grønlandske tomrum blev sikret mod tyskerne og sikret som basis for allieret aktivitet under slaget om Nordatlanten.

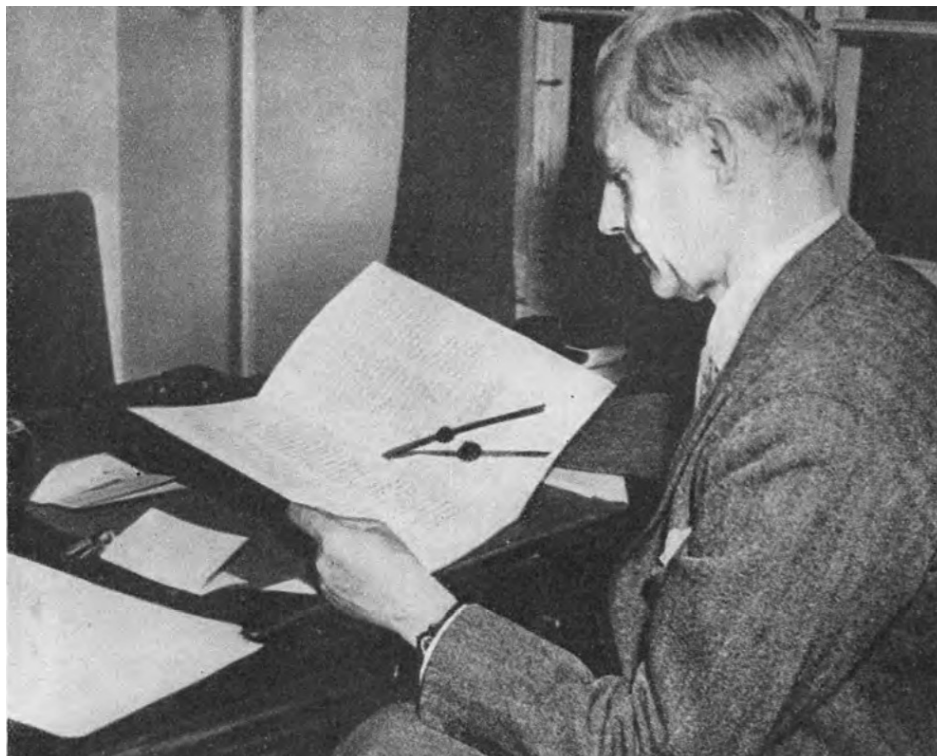
Som en naturlig konsekvens af denne udvikling kom overenskomsten af 9. april 1941 med De Forenede Stater om Grønlands forsvar. I denne overenskomst, som blev afsluttet mellem den amerikanske statssekretær som repræsentant for U.S.A, og minister Kauffmann som repræsentant for Danmark, bekræftede Amerika endnu engang, at det anerkendte og respekterede dansk suverænitet i Grønland. Danmark indrømmede som et led i dansk indsats mod Danmarks og Amerikas fælles fjende, Amerika ret til at indrette baser for militær aktivitet mod denne fælles fjende. Danmark bevarer også suverænitet over disse baseområder, og ved valget af deres beliggenhed skal der tages videst muligt hensyn til den grønlandske befolknings velfærd, sundhed og

økonomiske erhvervsinteresser. Efter krigens ophør kan begge parter opsigte overenskomsten med eet års varsel. Forud for overenskomstens underskrift havde landsfogderne været forespurgt og havde erklæret sig indforståede med dem. Grønland hilste også med glæde det forhold, at der nu blev givet det en virkelig chance for at gøre en indsats i kampen mod Danmarks undertrykkere, for det var i virkeligheden, hvad overenskomsten betød deroppe. Man regnede med, og det viste sig siden hen at stemme, at man på mange måder kunne være de amerikanske militærmyndigheder til hjælp, når de skulle arbejde i Grønland.

VIII

Umiddelbart efter overenskomstens underskrift rejste de første amerikanske soldater til Grønland, et lille selskab af officerer, som ankom til Godthåb omkring den 1. maj. Landsfogderne drøftede med dem de linier, hvorefter arbejdet skulle tilrettelægges og de forholdsregler, som skulle træffes med hensyn til befolkningens velfærd. Det, de i første række var interesserede i, var en egnet plads for en flyveplads i den sydligste del af landet, altså i Julianehåb distrikt. Da de ikke selv havde fartøjer, som kunne bruges til rekognoscering dernede i Storisen, udrustede og bemandede administrationen marinens skib »Ternen«, som lå ved Godthåb, og stillede det til deres disposition. Med denne rejste de til Julianehåb, hvor kolonibestyreren foreslog dem at se på pladsen Narssarssuak i den indre del af Tunugdliarfik fjorden. De tog derind og så på forholdene, som de fandt egnede, og derinde lagdes amerikanernes vigtigste base med flyveplads og hovedkvarter for de amerikanske styrker i Grønland. Denne base ligger lige over for Erik den Rødes gamle gård, »Brattahlid«, på Tunugdliarfik fjorden, eller, som den hed i middelalderen Eiriksfjord.

I juli 1941 ankom de første amerikanske troppetransporter til stedet med udrustning og maskineri og begyndte arbejdet. Pladsen er en meget vid trekantet dal, letskrånende opefter fra fjorden en halv snes kilometer op i landet, og en 3-4 kilometer bred ved stranden, spidsende indefter, hvor den ender i en bræ. Dalbunden er efter grønlandske forhold flad, men et er, at grunden er flad, noget helt andet er at gøre den jævn, så jævn, at den kan anvendes som flyveplads. Som næsten overalt i Grønland bestod grunden mest af sten i alle størrelser, mest

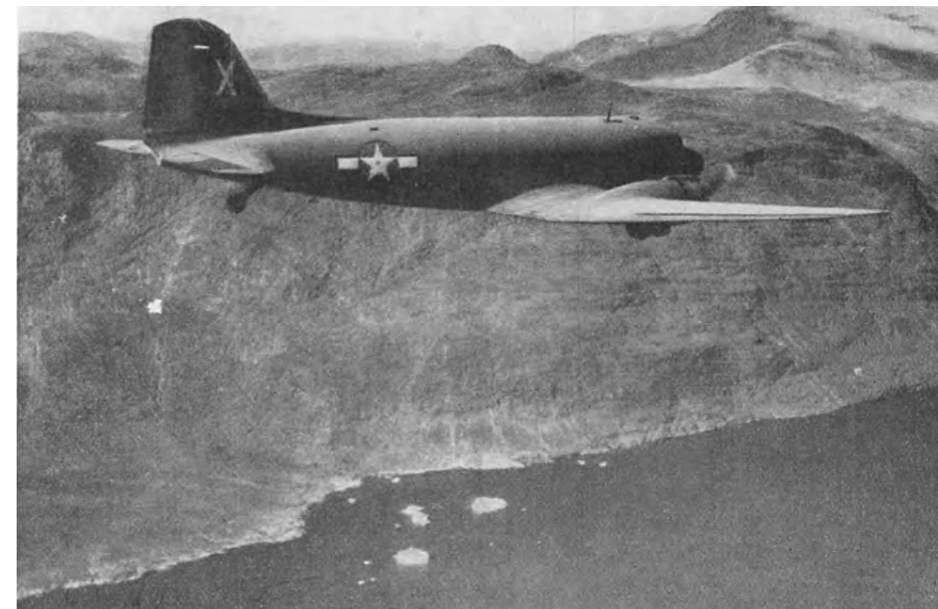

Da minister Henrik Kauffmann den 9. april 1941 undertegnede overenskomsten mellem U.S.A. og Danmark om Grønlands forsvar.

i de meget store størrelser. Arbejdet viste sig vist nok vanskeligere, end man først havde påregnet, men dette bragte kun amerikanerne til at sætte alt ind på at få det udført hurtigt og godt. Opgaven blev løst ved, at grus fra en stor bank i dalen blev sorteret og kørt ud over dalbunden, og ovenpå dette blev først lagt jernmætter, senere blev hele flyvepladsen cementeret. Allerede inden et halvt år efter den første ankomst, kunne flyvemaskiner operere fra pladsen.

For de få, som fik lejlighed til på nært hold at se amerikanerne arbejde, blev det en meget stor oplevelse. Da Amerika gik ind i krigen, gjorde de det med et meget bestemt formål: at vinde den. De vidste, der lå et kolossalt job foran dem, de vidste, hvor lidt de i virkeligheden havde udført af dette job, da de aktivt kom med i krigen. Men den tanke, at der kunne blive nogen som helst anden udgang end en sejr over fjenden, havde de overhovedet ikke tid til at tænke. De havde alt for travlt med arbejdet for sejren. Intet mirakel har været større under denne krig end den amerikanske indsats. I 1940 havde de endnu ikke

De vældige amerikanske bombe- og transportmaskiner strøg frem og tilbage mellem det store land i SØ og de grønlandske Baser.

almindelig værnepligt. Hæren bestod af nogle få hundrede tusinde mand, praktisk talt uden udrustning, eller dog hvad de nu kalder udrustning. I efteråret 1940 indkaldte de deres frivillige National Guards til manøvrer. Under disse manøvrer kørte lastbiler rundt med skilte, hvorpå der var malet »let tank« eller »svær tank«, og mandskabet brugte i vid udstrækning træattrapper som kanoner og maskingeværer. Ud fra denne begyndelse stillede Amerika på fire år ti millioner mand på benene, veltrænede og udrustede med rigelige våben af de bedste, som findes. Og samtidig forsynede Amerika sine allierede med lige så meget udstyr, som de brugte til sig selv. Hvorledes dette mirakel har kunnet opnås, fik man i Grønland demonstreret i mindre skala. Når amerikanerne i Grønland stødte på vanskeligheder, nægtede de hver eneste gang at udnævne dem til umuligheder. De anerkendte ikke, at der skulle være noget, der ikke skulle kunne gøres. Hvis landets natur og indretning var kontrær, så betød det kun en ting: Det skulle overvindes! Og det blev overvundet. Ved krigen afslutning havde amerikanerne to store flyvepladser, en ved Narssarssuak og en i bunden af Søndre Strømfjord. To mindre flyvepladser ved Marrak syd for Godthåb og ved Ikagtek inden for Angmagssalik på østkysten. En større forsyningsbasis for krigsskibe på Arsukfjorden, og en halv snes mindre

installationer for vejrmeldingsstationer, fyr og radiobåker o.s.v. Der var boliger til folkene, gode sygehuse med alt moderne udstyr, biografer, veje med omnibus- og biltrafik, sportspladser, radiofonistationer med lokale programmer, og selvfølgelig først og fremmest med al nødvendig udrustning til at imødegå fjendtlige angreb. Banerne på flyvepladserne kunne tage enhver type af flyvemaskiner, og de var indrettede med plads og materiel til at tage selv den mest intense trafik på enhver årstid.

Den rolle, disse baser har spillet under krigen, har været meget stor. En meget svær trafik af flyvemaskiner til England er gået ad denne vej. Afstanden mellem flyvepladserne langs ruten over Nordatlanten har takket være disse baser kunnet bringes så langt ned, at selv jagermaski-

Ved den nyanlagte kaj ved sydbasen »Blue West One« har amerikanske krigsskibe lagt til for at losse det materiel, tropperne skal benytte.

ner har kunnet flyves over. Og fra disse baser har en meget væsentlig del af skibsrueten over Nordatlanten kunnet afpatrouilleres, således at den afpatrouillering af hele denne rute fra luften, som har spillet så stor en rolle i anti-ubådskampen, har kunnet gennemføres.

Forholdet mellem de danske myndigheder og de amerikanske militærmyndigheder i Grønland var stedse godt. Landsfogden aflagde talrige besøg ved baserne, først og fremmest selvfølgelig hovedbasen, hvor chefen var. Han blev personlig altid mødt med den største velvilje, og det var meget interessant at være vidne til, hvorledes det amerikanske væsen tilpassede sig til Grønland, og hvorledes de tekniske problemer, som Grønland frembyder, blev løst. Når vore egne problemer blev fremsat, blev de altid påhørt med den største opmærksomhed, og alle Forholdsregler, som kunne træffes for at sikre, at den grønlandske befolknings velfærd ikke blev tilsidesat, blev truffet.

Først og fremmest blev det ordnet, at alle baserne blev afspærrede områder. I den henseende havde man erfaringer fra færingerhavnene og andre lignende områder før krigen. Ordningen blev den, at det militære personel ikke skulle have adgang udenfor baseområderne uden i specielle tilfælde, når der skulle drøftes sager af den ene eller den anden art med de danske myndigheder. Omvendt var al adgang fra de øvrige dele af Grønland forbudt for alle, som ikke kom i tjenstligt ærinde efter særlig forud truffet aftale. Selvfølgelig blev en sådan ordning i ny og næ overtrådt fra begge sider. Specielt på de meget små poster, hvor der f.eks. sad mindre end en halv snes mand, faldt tiden sikkert ofte lang og afspærringen vanskelig at håndhæve. Amerikanere og grønlændere har i det mindste den ting til fælles, at rigoristisk håndhævelse af forbud er dem imod. Men i det store og hele løb ordningen rundt, og det voldte mig aldrig det mindste besvær at få de overordnede amerikanske myndigheder til at træffe de fornødne skridt mod overtrædelser.

Når det derfor spørges: Hvad synes grønlænderne om amerikanerne? kan det dertil svares, at grønlænderne praktisk talt intet har set til amerikanerne. Kun ved de større kolonier i Sydgrønland har de lejlighedsvis set dem ved skibsbesøg, men selv de blev efter Amerikas aktive indtræden i krigen meget sjældne. Grønland er et stort land, der er omtrent 100 kvadratkilometer til hver indbygger. Der har med lethed kunnet indkapsles nogle amerikanske enklaver, uden at det har været

nødvendigt, at det greb ind i grønlændernes tilværelse.

Og når det spørges: Vil amerikanerne give os Grønland tilbage? kan kun svares, at amerikanerne har aldrig taget Grønland fra os. Amerikanerne har ikke på noget Tidspunkt blandet sig i det danske arbejde i Grønland. Danmarks arbejde for grønlændernes vel har været videreført uden forstyrrelse eller indgreb og ad de linier, som førte op til årene før Krigen. Amerikanerne har været i Grønland som gæster, de har passet deres egne ting, de arbejder, de udførte også i Danmarks interesse og ladet den danske administration passe sine egne sager.

Og så har de amerikanske militærmyndigheder i Grønland for resten på mange felter gjort administrationen meget store tjenester. Nogle meget vigtige varer har de forsynet landet med. Al olie til maskiner og fartøjer og al petroleum til lamperne blev købt hos dem i Grønland. Hele østkystens besejling udførte de i de sidste tre krigsår. Efter at »Gertrud Rask« var forlist, og efter at Amerikas indtræden i krigen umuliggjorde det at sende ueskortede fartøjer til østkysten, var der her et problem, som voldte den største bekymring. Men de amerikanske krigsskibe, som patrouillerede på østkysten, og de forsyningskibe, som bragte varer til deres baser ved Angmassalik, og senere ved Scoresbysund, tog med, hvad der var nødvendigt til at forhindre, at disse steder kom til at lide savn. Og på mangfoldige andre små og store punkter ydedes der hjælp på lignende måde.

IX

Grønlands egen krigsindsats kunne selvfølgelig kun blive lille. Grønlands rigdomme og ressourcer er kun små. Men hvad der kunne gøres, blev gjort.

Først og fremmest kan selvfølgelig nævnes produktionen, og først og fremmest produktionen af kryolit, som var så vigtig for krigsindustrien. Også koloniernes produktion af fisk og olie har været et beskedent bidrag fra Grønland.

Ofte har man kunnet give gode råd til de amerikanske myndigheder og hjælpe dem med specielle vanskeligheder, hvis overvindelse lettes, når man er i besiddelse af nogen erfaring i Grønland. Det er ovenfor nævnt, at pladsen for hovedbasen blev valgt efter dansk råd, og det samme gælder andre pladser. Hyppigt har man kunnet hjælpe med eftersøgning af forulykkede flyvemaskiner og i lignende situationer.

Den amerikanske base »Blue West One« med startbane og med hovedkvarter for U.S.A.s styrker i Grønland. Den ligger ved Narssarssuak i Tunugdliarfik fjorden - lige over for ruinerne af Eirik Raudes Gård Brattahlid.

En af de vigtigste eksportartikler fra Grønland er meteorologiske meldinger. Og ganske specielt har dette selvfølgelig været tilfældet under krigen. Den stærke lufttrafik, ikke blot over selve Grønland, men over hele Nordatlanten, kræver som et meget vigtigt led i den uundværlige vejrtjeneste netop pålidelige observationer fra hele Grønland. Under samarbejde med de amerikanske vejrtropper oprettede administrationen femten meteorologiske stationer, bemandede med dens eget mandskab. Ved Godthåb uddannedes unge grønlændere til denne tjeneste, først og fremmest selvfølgelig i radiotjeneste. Det bragtes efterhånden til, at nogle af disse stationer, bemandede med to unge grønlændere, kunne udføre en tjeneste, som krævede otte daglige observationsrækker over alle meteorologiske fænomener foruden et par observationer med opsendelse af pilotballoner og måling med Theodolit. Alle disse observationer omsattes i meteorologiske og hemmelige koder og afsendtes over radio gennem flere led og samledes til slut hos amerikanerne. De amerikanske vejrtjenesteofficerer var fulde af anerkendelse over denne tjeneste, og har ofte givet udtryk for, hvor vigtig den var. Og de har også udtrykt deres beundring for et system, som havde bragt de indfødte så vidt, at noget sådant lod sig gøre.

X

Var vejrmeldinger af betydning for amerikanerne, så var de det selvfølgelig i omtrent lige så høj grad for tyskerne. Dels var tyskerne jo også stærkt interesserede i forholdene på Nordatlanten, dels betyder vejrmeldinger fra Grønland meget for vejrforudsigelser i Nordeuropa og over England. Specielt er dette tilfældet for vejrmeldinger fra Nordøstgrønland, den del af Grønlands kyst, som ligger nord for Scoresbysund. Og det var derfor på denne kyst, man først ventede, at tyskerne skulle forsøge at sætte sig fast.

Ved handelsstedet Scoresbysund og ved bopladserne i dets umiddelbare nærhed bor der ca. 200 grønlændere. Men nord for denne bebyggelse bor der ingen grønlændere. I 1940 boede der på denne kyst kun en halv snes danske og norske fangstmænd og danske politifolk ved de to politistationer Ellaø og Eskimonæs.

I sommeren 1941 organiserede administrationen efter aftale med amerikanerne disse folk i en slædepairouilletjeneste, som fik til opgave at afpatrouillere kysten og rapportere mulig fjendtlig virksomhed.

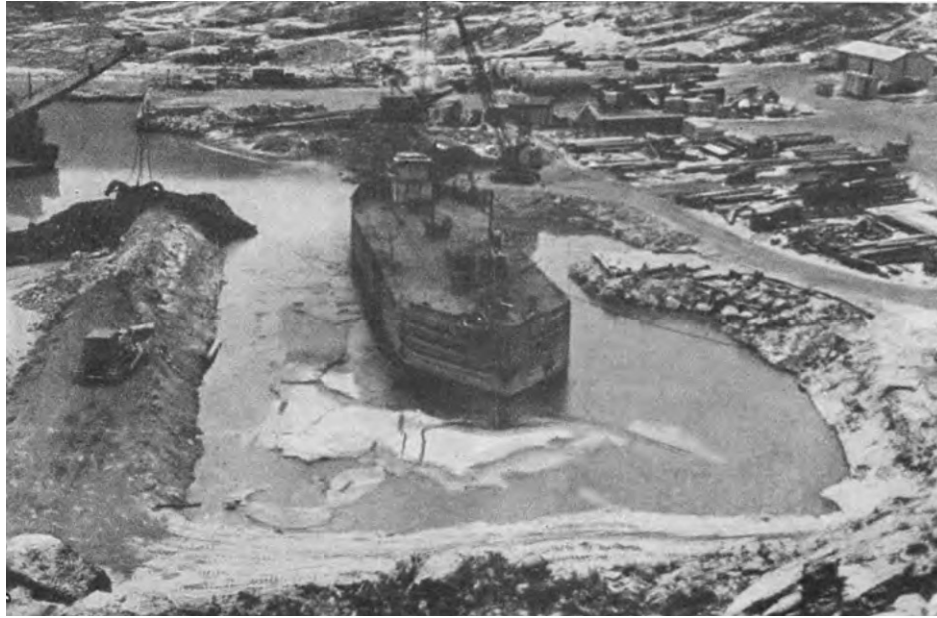
Skibsværftet i Holsteinsborg har spillet en meget betydelig rolle under krigen. Takket være det blev den grønlandske motorbåds- og skonnertflåde vedligeholdt. Danske og grønlændere har her slidt side om side for at overvinde alle vanskeligheder og holde kystsejladserne gående.

Endvidere fik denne tjeneste til opgave at sørge for meteorologiske meldinger fra denne kyst. Først var tjenesten nærmest at betragte som en udvidelse af det allerede bestående politimæssige opsyn på kysten, senere, da det blev klart, at fjendtlig aktivitet på kysten var aktuel, blev slædepatrouillen omdannet til en grønlandsk hærstyrke, stadig under den danske myndigheds autoritet og ansvar. Af de norske fangstmænd blev først en, senere tre andre optaget i styrken.

Denne lille styrke, på gennemsnitligt knapt en halv snes mand og med en 5-6 grønlandske slædekørere fra Scoresbysund udførte et meget stort og dygtigt arbejde, som har aftvunget alle i Grønland, også og særlig amerikanerne, den højeste respekt og beundring. Foruden at de har vedligeholdt en regelmæssig meteorologitjeneste, har de med stor effektivitet afpatrouilleret hele den 1000 kilometer lange kyst fra Kap Dalton til Ile de France med alle dens talrige indskæringer og øer. Ifølge en efter krigsafslutningen udarbejdet sammentælling, har patrouillen tilbagelagt i alt ca. 40.000 kilometer med hundeslæde. I intet tilfælde lykkedes det tyskerne at etablere stationer uden, at de blev fundet af patrouillerne og ødelagt under samarbejde med de amerikanske styrker.

Ved den store amerikanske hovedbase »Blue West One« indrettede ingeniørerne også en tørdok.

Første gang tysk aktivitet blev konstateret, var i marts 1943, da en patraille fandt tyske genstande og iagttog uidentificerede folk på vestkysten af Sabine øen. Patrouillen vendte tilbage til stationen Eskimonæs, hvorfra det forefaldne blev rapporteret. Landsfogden gav chefen på Eskimonæs, kaptajn Ib Poulsen, ordre til at samle alle folkene ved Eskimonæs og rekognoscere op mod fjenden for at tilvejebringe oplysninger om, hvor fjendens basis var, og hvilke styrker han havde. På dette tidspunkt var Poulsens styrke meget spredt, og det blev nødvendigt at sende bud op til Mønstedhus for at advare en patraille, som var deroppe, og altså på tilbagevejen kunne falde over den tyske styrke, samt at sende en patraille ned til Ella ø for at hente folkene der. Medens disse to patrouiller var ude, det vil sige på et tidspunkt, hvor der kun var tre mand på Eskimonæs, blev stationen om natten angrebet af en større tysk styrke. Det lykkedes de tre mand at komme derfra dækket af mørket, uanset stationen var under heftig beskydning med maskingeværer, og gående at komme ned til Ella ø.

Imens var besked om fjendens tilstedeværelse nået op til Mønstedhus, og de tre mand, patrøillen deroppe nu udgjorde, på vej sydover. Ved Sandodden løb den ind i et fjendtligt baghold. Korporal Eli Knudsen faldt her, dræbt af maskingeværild, og de to andre, korporal Peter

Nielsen og korporal Marius Jensen blev taget til fange og ført til den tyske station på Sabine ø. Her tilbragte de tiden med to ting. For det første fyldte de tyskerne med røverhistorier om, hvor skrækkeligt det ville gå de stakkels folk på Eskimonæs i det ville og ufremkommelige og vildtfattige terræn sydpå. Og for det andet brugte de deres øjne. Efter ganske kort Tid lykkedes det Peter Nielsen at komme derfra, ganske vist kun med fire hunde, men dog nok til, at han kom ned til Ella ø. De rapporter, han medførte, var så nøjagtige, at landsfogden anså Patrouillens hovedopgave som løst, og gav ordre til, at hele styrken skulle trække ned til Scoresbysund til forsvar for denne plads.

Imens sad Marius Jensen oppe hos tyskerne, og da han havde siddet der et par uger, fandt tyskerne på, at de ville ned og se, hvad der skete ved Ella ø, og for at være sikre på at kunne finde vejen, tog de Marius med det første stykke. Styrken kørte ned til Myggbukta, og her skulle Marius efterlades. Han blev spurgt, hvor vejen gik, og han forklarede dem, at desværre kunne de jo ikke på grund af dårlig jagt og andre besværligheder køre den direkte vej langs kysten. Men der var en vej igennem Moskusoksefjorden, som man regelmæssigt brugte. Når man ser på Moskusokse fjorden på et kort, er der to ting, som enhver slæ-

Patrouilleslæder på vej op gennem Kuppelpasset.

dekører straks vil få øje på. For det første er det en lang snæver fjord med høje fjælde på begge sider. For det andet er den lukket ud mod kysten. Dette er ensbetydende med, at det ikke blæser i denne fjord, eller med andre ord, at den sne, der falder der, falder blidt og bliver liggende. Sådanne fjorde er alle slædekøreres rædsel. Man arbejder i timevis for at komme nogle få kilometer frem, og man ødelægger hundede og udrustning. Men med en sådan ekspert som Marius til at give råd, gik tyskerne øjeblikkelig i posen. Deres chef, løjtnant Ritter, blev tilbage for at bevogte fangen og sendte hele sin styrke af sted. Det tog Marius mindre end en dag at få tyskerne overbevist om, at det var lige så godt, de byttede roller. Han afvæbnede tyskeren, og med alle våbnene på slæden og alle hundene spændt for kørte han i ilmarcher den direkte vej til Ella ø, hvor han ganske rigtig ankom før den tyske styrke. Ved Ella ø fandt han det aftalte tegn for, at kammeraterne var taget sydpå, altså til Scoresbysund, og det mest naturlige for ham at gøre var herefter selvfølgelig at følge efter dem. Men mens han stod og overvejede dette, fik han en god idé. Det ville være så kedeligt at komme helt tomhændet hjem til dem, og han havde jo en førsteklasses present siddende oppe på Myggbukta. Og så kørte Marius nordpå igen. Tyskeren var han sikker på, han sad tænderskærende ved Myggbukta og ventede på, at hans folk skulle komme tilbage fra Ella ø og hente ham. Da han ikke havde våben eller hundede, kunne han ikke begive sig af sted derfra. Ankommet til Myggbukta erklærede Marius for anden gang tyskeren for sin fange, og så begav de sig sydpå sammen. Det tog 19 dage at tilbagelægge de ca. 500 kilometer. Tyskeren gik på ski et stykke fra slæden. Som regel overnattede de i hytten, d.v.s. tyskeren i hytten og Marius udenfor. Når der ingen hytte var, lå tyskeren i teltet og Marius på slæden. Turen gik tæt forbi Ella ø, som da var besat af tyskerne, og det ved højlys dag, som det på den årstid er hele døgnet deroppe. Den 13. maj ankom de til Scoresbysund.

De oplysninger, Peter Nielsen og Marius Jensen kunne give om den tyske station, hvilke oplysninger forøvrigt efterhånden suppleredes med, hvad løjtnant Ritter fremkom med, muliggjorde det for det amerikanske luftvåben fra Island at udsende maskiner, som bombede den tyske station ud og sænkede et skib, som lå i isen foran den.

Tyskerne havde fuldstændig nedbrændt Eskimonæs stationen, men i løbet af sommeren 1943 blev et nyt hus sendt derop med et ame-

Ib Poulsen.

rikansk Coast Guard skib. Kaptajn Ib Poulsen udnævntes til kommandant ved Scoresbysund, og kaptajn N. O. Jensen, som i vinteren 1942-43 havde været i Vestgrønland, overtog den nye station. I foråret 1944 konstaterede en patrouille, at tyskerne havde oprettet en ny station ved Kap Susi på Shannon Øen. En rekognosceringsstyrke på 4 mand trængte helt frem til stationen og skaffede nøjagtige oplysninger om dens beliggenhed og bemanning, som for resten var 15 mand. Under en skydefægtning, som udspandt sig under denne rekognoscering, dræbtes et par tyskere, medens de danske ikke havde tab. Den tyske station blev senere på grundlag af de oplysninger, patrouillen hjembragte, ødelagt af amerikanerne.

I sommeren 1944 prøvede tyskerne at sende tre skibe til Nordøstgrønland. Nu havde amerikanerne imidlertid fået nye skibe at afpatrøillere kysten med, nemlig nogle armerede isbrydere på 5-6.000 tons, på 13.000 hestekræfter og forsynet bl.a. med 5 tommers kanoner. Hele den tyske aktivitet blev fuldstændig forhindret, et af skibene blev opbragt, de to andre sænkede, og ca. 100 fanger taget. Som følge deraf forløb forårspatrouillesæsonen 1945 uden særlige begivenheder.

Ib Poulsen.

Umiddelbart efter korporal Marius Jensens ankomst med sin fange til Scoresbysund blev han forfremmet til sergeant. Senere blev han af den engelske konge dekoreret med The British Empire Medal, og han

og kaptajn Ib Poulsen, kaptajn N. O. Jensen og den faldne korporal Eli Knudsen fik alle tildelt den amerikanske orden The Legion of Merit. Danmark har i den nordøstgrønlandske slædepatrouilletjeneste haft en håndfuld mænd, som alle har været besjælet af et brændende ønske om at vise tyskerne, hvad de var værd. Den udmærkede måde, hvorpå de løste opgaverne, havde sit grundlag i en omhyggelig planlægning, og en udførelse af planerne baseret på mod. Udholdenhed og koldblodighed under de vanskeligste omstændigheder. Og de har i henseende til arktisk rejseteknik og evne til at løse opgaver af den art, som livet i arktiske egne stiller, nået et stade, som ingen europæisk ekspedition nogen sinde har kunnet måle sig med. De vanskeligste ekspeditioner blev for disse folk ren og skær rutine.

XI

De grønlandske landsråd har i krigsårene været indkaldt til møde i 1940, 1941 og 1943. Alle møderne forløb i den smukkeste stemning, og på hvert møde blev der vedtaget hilsener og loyalitetserklæringer til hongen.

Der har været en del landsomfattende indsamlinger i gang i Grønland. Først var der en indsamling, som under betegnelsen »For Danmark« indsamlede godt 40.000 kr., som blev overrakt den engelske regering til frit brug i Englands krigsindsats. Derefter startedes den 9. april 1943 en indsamling kaldet »For Danmarks Genopbygning«, som, da den sluttede i maj 1945, havde samlet ca. 85.000 kr. En indsamling til fordel for danske flygtninge i Sverige gav ca. 45.000 kr. Sammen med indsamlinger til Røde Kors og en til et mindesmærke for »Hans Egede« blev der i alt indsamlet ca. 180.000 kr. I forhold til folkemængden ville det svare til omtrent 40 millioner Kr. i Danmark, og i Grønland er der hverken velhavende institutioner eller privatpersoner, som kan give store beløb. Alle indsamlingsbeløbene er resultater af mange små bidrag.

Det grønlandske sundhedsvæsen arbejdede uforstyrret under krigen. Det lykkedes at holde lægerne og sygehusene forsynet med, hvad der skulle bruges af medicin og andet nødvendigt. Der var nogen nervøsitet for, at de nye ruter skulle betyde farer for indførelse af nye sygdomme, men Grønland blev under krigen næsten helt forskånet for epidemier. Kun i 1944 var der et ret alvorligt udbrud af tyfus i

Holsteinsborg distrikt. Ved en gennemført vaccination i distriktet og naboområderne blev sygdommen bragt under kontrol. Dødeligheden i femåret 1940-1944 har været den laveste i noget femår i Grønlands historie, og i 1943 passerede det grønlandske folketal de 20.000.

Den grønlandske kirke og skole arbejdede støt og uforstyrret under krigen. De danske børns skolegang voldte deres forældre nogen bekymring. 9 af de ældste børn blev i 1941 sendt til Amerika og Kanada for at gå i skole, og for de øvrige danske børn oprettedes særlige danske skoler ved Julianehåb, Godthåb og Egedesminde, senere også ved Sukkertoppen. De danske lærere og forskellige andre ved disse steder påtog sig undervisningen, som foregik fuldstændig på normal vis i klasser, omend små klasser, og efter de københavnske kommuneskolers undervisningsplan.

Til Godthåb Radio købtes i 1940 en ny sender i Amerika. Den kunne høres over størsteparten af det beboede Grønland, om vinteren overalt, og over den udsendtes der daglig en nyhedstjeneste på grønlandsk og dansk. Redaktører og speakere var redaktør Kr. Lyngé ved det grønlandske blad »Atuagagdliutit«, og redaktør Chr. Vibe ved »Grønlandsposten«, og der var faste korrespondenter ved alle pladser, som sørgede for det lokale stof, medens det danske og udenlandske væsentligst blev leveret af B.B.C. I øvrigt indførtes der også regelmæssige udsendelser af foredrag på dansk eller grønlandsk, musik, reportage, gudstjeneste o.s.v. Den grønlandske befolkning var dybt interesseret i radioen, og radioen må jo i det hele taget siges at være løsningen på en lang række af de problemer, som Grønlands natur og udstrækning stiller oplysningsarbejdet deroppe. Også de muligheder, som radiotelegrafien frembyder, er gået op for befolkningen. Den indenlandske trafik over de 18 grønlandske stationer blev under krigen næsten tredoblet og passerede en million ord om året.

For at skabe et bindeled mellem de danske i Grønland, startedes der et dansk blad deroppe. Oppe i Thule sad i 1940 en strandet ekspedition, som blandt andet omfattede ornitologen Chr. Vibe, som havde skrevet en udmærket bog fra en tidligere ekspedition. Han gik i gang med opgaven, og derved opstod »Grønlandsposten« som et fjortendagsblad. Det blev en meget stor succes, og ganske specielt viste det sig snart, at også de dansk talende grønlændere var interesseret i bladets drøftelser af forholdene og selv ydede bidrag til disse drøftelser.

XII

Den grønlandske befolknings hele indstilling har i krigens år gennemgået en stærk udvikling. Grønlønderne føler sig som aldrig før som medlemmer af eet samfund, som det påhviler dem at føre fremad. Dette er i og for sig ikke nogen følge af de særlige forhold, som krigen har betinget. Allerede før krigen gik udviklingen med stærke skridt bort fra det gamle primitive jægersamfund, i sammenhæng med sælfangstens afløsning af fiskeriet som hovederhverv. De fremskridt, som styrelsesloven af 1925 indledede på undervisningsvæsenets område, og da først og fremmest den betydelige udvikling af ungdomsskolerne, begynder også at sætte sine spor i det almindelige uddannelsesniveau. Disse forhold er i og for sig uden forbindelse med krigen og ville også uden denne have gjort sig gældende. Men under krigen er der kommet stærkere skred i udviklingen. Den forøgede velstand og den forøgede interesse for offentlige forhold og for verden omkring Grønland, som er næret ved radio og presse, har medført en udvikling, som ellers ville have taget meget længere tid end de forløbne fem år. De spirer, som således er lagt i de grønlandske sind, vil, når de gives de rette gromuligheder, betyde fremgang og gavn for det grønlandske folk. Og

I sommeren 1944 blev en tysk ekspeditionsstyrke observeret på Lille Koldenvey af en amerikansk flyvemaskine. Amerikanerne satte folk i land, overrumplede tyskerne og tog alle 12 mand til fange. Her står de på billedet under skarp bevogtning før borttransporten.

de vil betyde en nærmere tilknytning mellem Danmark og Grønland end nogen sinde før. Grønland har aldrig følt denne tilknytning så intenst som i disse år, hvor den var i fare. Og aldrig har den fået så stærkt udtryk som den 4. maj. Om eftermiddagen den 4. maj, da alle radioer klokken halv fire bragte det store budskab om Danmarks befrielse, var der intetsteds, hvor Glæden følte mere dybt og ægte end mellem grønlønderne. Overalt gav denne glæde sig de smukkeste udslag, på alle husene blomstrede dannebrog frem, overalt hvor de danske bevægede sig, blev de mødt af de hjerte varmeste glædesudbrud og lykønskninger fra alle grønlødere, fattige og velhavende, unge og gamle.

For de danske deroppe var det mørke år. Vel led man ingen materielle savn, og da slet ikke, når man sammenligner kårene med verdens ude omkring os. Men usikkerheden, Frygten for, hvad der kunne ske hjemme, bed. Der var en medicin herimod, og det var arbejdet. Indenfor alle institutioner blev arbejdet stærkt forøget, men selvfølgelig først og fremmest for handelen. Omtrent en trediedel af kolonibestyrere og assistenter gik ud af det normale arbejde, enten ved dødsfald eller ved overgang til arbejde ved transithavne, i New York eller ved centralkontoret. Erstatninger kunne ikke fås, så de resterende to trediedele måtte udføre handelens normale funktioner, som endda blev alt andet end mindre.

Den tanke, som nagede mest, var: Hvorledes bliver det Danmark, vi skal gense en gang? Kan det undgås, at det danske samfund smittes af pesten sydfra. Man så jo gang på gang folkene i befriede lande i desperation vende sig imod hinanden i sønderlidende stridigheder, hvor netop enighed var den eneste vej frem i arbejdet for genopbygningen af det forødte. Alt, hvad der hørtes hjemmefra, var hyllet i mørke og tåger, alt var usikkerhed og tvivl. En stor dag oplevede man, det var den 29. august 1943. Selvom efterretningerne herom var lige så usikre som alt andet, man hørte hjemmefra, forstod man dog, at Danmark af de tyske magthavere var blevet stillet over for et krav, som var uforneligt med vor ære og vor samvittighed, og at Danmarks svar havde været nej! Man forstod, at der i en af de alvorligste skæbnestunder i Danmarks historie var truffet en afgørelse, som i fremtiden ville blive et af de store minder.

Var alt herhjemme end skjult bag et mørke, så var der dog en ting, som med en forunderlig vedholdenhed altid skinnede klart igennem,

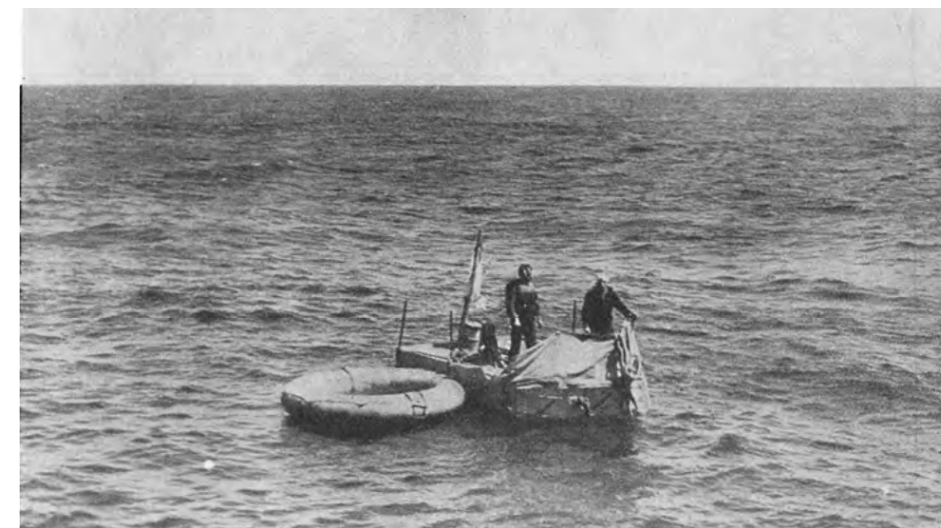

og det var skæret fra kongens personlighed og den inspiration, som det danske folk hentede derfra. Ingen anden faktor har i så høj grad som dette bevaret tilliden til sundheden af udviklingen i fædrelandet. Man vidste alle usvigelig sikkert, at sålænge kong Christian stod i spidsen for det danske folk, sålænge ville pligt troskab og fædrelandskærlighed være det, som angav vejen, der skulle følges, og sålænge ville der intet ske, som man skulle skamme sig over, når man kom hjem. Og aldrig er tillid blevet så skønt bekræftet, som da den 4. maj og dagene derpå oprandt. Alle håb gik i opfyldelse, netop den målbevidste og enige optræden, som skulle til for at begynde det store genopbygningsarbejde, udfoldede sig. De danske i Grønland kom hjem efter krigen til Danmark med hjerterne opfyldte af glæde og taknemmelighed herover, og de retter deres tak herfor til kongen, som ved sit eksempel havde vist det danske folk denne vej.

Danske søfarende i De Forenede Nationers tjeneste

Af forretningsfører Børge Møller

Den 9. april 1940 fandt de danske søfarende, som enhver anden dag ville have fundet dem - spredt ud over de syv verdenshave; men ikke des mindre er det sikkert rigtigt, at Tysklands gemene overfald på Danmark ikke i samme grad som blandt den hjemlige befolkning fremkaldte den så ofte omtalte lammelse blandt søens folk. Dertil havde de som stand i langt højere grad end noget andet befolkningsudsnit været i for nær berøring med forholdene i de totalitære stater. Deraf må man imidlertid ikke drage den slutning, at de søfarende med hinanden eller hver for sig havde planlagt i detailler eller i store træk, hvorledes man ville reagere i en sådan situation. Den søfarende er i almindelighed indstillet på at tage hver dag med sine opgaver og problemer for sig; dette skyldes ikke mangel på evne eller vilje til fremsynethed, men vilkårene, hvorunder søens erhverv i det store og hele udføres, gør denne

Skibbrudne danske Søfolk.

indstilling til en nødvendighed.

Det var da også under vidt forskellige forhold, søfolkene måtte tage stilling til den nye situation. For den del, som befandt sig i de hjemlige farvande og Østersøen, var der intet valg, de måtte dele skæbne med den danske befolkning. Og for den del, som med deres skibe lå i allierede havne, var der for så vidt heller ikke den 9. april noget valg, idet disse skibe jo straks blev beslaglagt af den pågældende allierede magt. Her opstod spørgsmålet om at tage sin stilling først, da formaliteterne ved priseret etc. var overstået, og skibene skulle til søs under allieret flag. Men det vil altid tjene hver enkelt af de pågældende, såvel som sømandsstanden i det hele taget til uvisnelig hæder, at fremmødet under de allierede flag blev så fuldtalligt, som tilfældet var. De søfarende havde i de totalitære stater set tilstrækkeligt til at vide, at deres familie og pårørende i Danmark ikke kunne anses for sikre mod eventuelle repressalier fra tyskernes side - økonomiske eller af endnu værre karakter. Heller ikke var det udsigten til store krigsfortjenester, som lokkede; i betalingsmæssig henseende var det England, der som den betydeligste sømagt blandt de allierede gav tonen an, og nogle af de betragtninger, som gjorde sig gældende, var, at det ville vække en for danskerne selv ugunstig stemning, såfremt man betalte dem højere hyrer, end der betaltes til de engelske søfolk; endvidere, at de danske søfolk, som var villige til at sejle for en højere hyre, men ikke ville sejle for den engelske betaling, sandsynligvis i det lange løb næppe ville vise sig at være en særlig værdifuld tilvækst. Tilbudet til de danske søfarende om sejlads for de allierede gik derfor i overvejende grad ud på hverken mere eller mindre end de britiske betingelser, hvorved de danske søfarende den gang gik over 50 pct. ned i indtægt sammenlignet med de hyrer og tillæg, de oppebar den 9. april under dansk flag.

Det var den fribårne sømands had til fascisme og nazisme, til svig og bedrag, hans værdsættelse af demokrati og frihed og hans kærlighed til hans af tyskerne skændede fædreland, der for ham var den afgørende faktor, for hvilken alle hensyn til personligt velvære og sikkerhed og alt andet måtte vige.

En del danske skibe befandt sig i neutrale farvande og havne, og disse var afgjort i den vanskeligst tænkelige stilling. Førerne af disse skibe var i stand til - og kunne vel vanskeligt undlade - at sætte sig i forbindelse med deres rederi i Danmark, som - nødtvungent eller med

glæde, alt efter de forskelliges indstilling og indsigt - sendte bestemte ordrer til at forblive i neutral havn. Og for den skibsfører, som igennem årene var opdraget til at betragte rederiets ordre som den højeste instans i denne verden, hører der overordentligt stort moralsk mod til - uanset hans egen indstilling - direkte at sætte sig ud over en sådan given ordre, selv om han havde en nok så begrundet mistanke om, at den var fremkommet under direkte eller indirekte tysk tryk. Og det var endda som antydning ikke dem alle, der med god grund kunne nære en sådan mistanke, idet man vel erindrede sig visse tilfælde af sejlads for general Franco under den spanske borgerkrig. Og for besætningerne i disse skibe i neutrale havne, hvor sådanne formaliteter som udklaring etc. er nødvendige for at kunne sejle, var der ingen muligheder for at øve nogen indflydelse i den af dem så selvfølgelig ønskede retning. Det var derfor kun få af de her omtalte skibe, som straks tilsluttede sig tjenesten for de allierede; men der er dog eksempler på, at skibe, som lå sejlklare i neutrale havne, omgående, og inden forbindelse kunne etableres fra rederiet, stak til søs, endda i et mig bekendt tilfælde fra en spansk kontrolleret havn.

Endelig befandt der sig naturligvis en del skibe i rum sø. Disse modtog over æteren ordre fra Danmark om straks at søge neutral havn, fortrinsvis spansk eller italiensk. Om denne tilkendegivelse af, hvilke lande der var at foretrække, skyldtes almindelig tysk dumhed, eller om det var et tidligt udslag af dansk snedighed, vides ikke; men resultatet heraf var imidlertid, at næppe nogen kunde være i tvivl om, at ordren var tysk influeret, hvilket sikkert har hjulpet adskillige til at tage den rigtige kurs og følge de fra London udsendte invitationer om at søge allieret havn for at deltage i kampen mod Danmarks overfaldsmænd. Men der var selvsagt også tilfælde, hvor optugtelsen hos skibsføreren holdt naturen i ave, og hvor kursen sattes mod neutral havn; men her havde besætningerne deres chance for at øve en indflydelse, forskellig under de forskellige forhold og forhåndenværende omstændigheder. Som illustration skal anføres et enkelt eksempel. Det pågældende skib befandt sig i den vestlige ende af den engelske kanal, omtrent lige langt fra nærmeste engelske og irske havn; efter at man over skibets radiostation havde erfaret begivenhederne i Danmark og modtaget ordren om at søge neutral havn, sattes kursen mod nærmeste irske havn. Da besætningen opdagede dette, gik nogle stykker straks til føreren af skibet og spurgte,

hvor han agtede sig hen. Da svaret lød: »Til Irland«, gjorde de ham bestemt, men så lempeligt som muligt forståeligt, at han havde taget fejl, og at hans øjeblikkelige bestemmelsessted var bestik lukafet, hvor han blev låset inde. Derefter opsøgte førstestyrmand, som ikke kendte noget til sin skippers skæbne, men som på spørgsmålet om, hvor han mente, skibet skulle gå hen, havde samme svar som skibsføreren; han blev så sat til at holde denne med selskab i det aflåsede bestik lukaf. Turen kom nu til andenstyrmand, som straks erklærede sig for at efterkomme London invitationen. Han fik derfor overdraget kommandoen over skibet og satte kurs mod nærmeste engelske havn. Så snart man var kommet England så nær, at der ikke mere kunne være tale om at vende om igen, blev de to fanger frigivet, således at skibsføreren selv kunne føre sit skib i havn. Han var imidlertid blevet så opbragt over den udståede krænkelse af hans myndighed, at han i stedet for at lade det blive ved at modtage den tilbudte chance, satte signalet »Mytteri om bord«. Politi kom om bord og tog sig af den »oprørske« besætning, som omgående blev sat i fængsel. Formentlig har der ikke iblandt dem været een, som på dette tidspunkt kunne tilstrækkeligt engelsk til i farten at få betjentene forklaret sagens sammenhæng; og disse har selvsagt - af gammel vane - taget skibsføreren rapport om mytteri for uangribelig. Fra fængslet lykkedes det imidlertid besætningen at komme i forbindelse med en repræsentant for det norske Sømandsforbund, som så via det engelske Sømandsforbund fik underrettet mr. Ernest Bevin, og inden 24 timers forløb var besætningen på fri fod igen, men til gengæld måtte skibsføreren trække sig tilbage bag tremmerne.

At der her var tale om blind adlyden af en given ordre og ikke nazistisk indstilling eller mangel på vilje til at gøre en indsats for frihedens og Danmarks sag, fremgår af, at begge de omtalte officerer senere på fuldt tilfredsstillende måde sejlede for de allierede, også førend det endnu var klart for enhver, at der ikke mere bestod nogen fare for, at aksemagterne kunne vinde krigen.

II

Straks efter den 9. april 1940 var de organisationer, som omfatter den engelske handelsflådes officerer og menige søfolk, klar over ønskeligheden og nødvendigheden af at opretholde og videreføre de udpræget gode organisations traditioner blandt de danske søfarende, som ved

tyskernes overfald på Danmark blev afskåret fra hjemlandet. Danske fagforeningers arbejde og traditioner var internationalt anerkendt, så det var kun naturligt, at de internationale sammenslutninger - International Transportworkers' Federation (I.T.F.) og International Mercantile Marine Officers' Association (I.M.M.O.A.) -, hvortil de fleste af de danske søfarendes hjemlige organisationer stod tilsluttet, også straks var klar til at yde hjælp og støtte. Også andre landes søfarende var eller kom snart praktisk taget i en lignende situation, hvorimod de danske søfarende, således som forholdene udviklede sig, politisk var i en særklasse. For officerernes vedkommende kom disse med ind under de foranstaltninger, som The British Officers' Federation igangsatte for »allierede og associerede Officerer«, og som senere blev underlagt I.M.M.O.A.

Der oprettedes her et glimrende samarbejde mellem officererne fra de engelske, norske, polske, hollandske, belgiske, frie franske, danske og senere græske handelsskibe. Det var af hensyn til de frie franske og de danske officerers hjemlandes særlige politiske stilling, at man fandt det nødvendigt at indføje »og associerede«. I en af I.M.M.O.A. udsendt pièce, omhandlende officerernes forhold og indsats i allieret tjeneste, siges der i denne forbindelse:

»Eftersom den danske regering i København under tvang er under tysk kontrol, er det muligt, at Danmark under international lovgivning anses for »teknisk« i krig med de allierede; vi ved imidlertid ganske bestemt, at danske skibsførere, officerer og søfolk er antinazistiske og gør deres tjeneste i de allieredes sag«,

og som en note til udtrykket »allierede og associerede handelsflåde-officerer« siges:

»Herefter vil i denne pièce udtrykket »allierede« inkludere de danske og frie franske og andre officerer, som, om end ikke teknisk allierede, ganske givet tjener de allieredes sag«.

Ved et nøje samarbejde mellem I.T.F. og National Union of Seamen (N.U.S.), som omfatter samtlige grader af menige engelske søfarende, lykkedes det ret hurtigt at oprette eller videreføre selvstændige fagfor-

bund for de søfarende fra de fleste allierede, af Tyskland overrendte lande, medens man for de danske søfolks vedkommende oprettede en ny afdeling af N.U.S.: Den danske afdeling. Dette var for så vidt en naturlig vej at gå, idet de danske søfolk jo sejlede under de overenskomster, som N.U.S. havde med de engelske redere, og havde yderligere den fordel, at et fuldstændigt organisationsapparat med forgreninger over hele England kunne tage arbejdet op med det samme.

Ledelsen af denne danske afdeling af N.U.S. blev - på grund af min tidligere tilknytning til det hjemlige organisationsarbejde - betroet undertegnede, da jeg kom til England i maj 1940 efter at have måttet forlade Antwerpen ved tyskernes overfald på Belgien.

Foruden det rent selvfølgelige arbejde med at sprede oplysning om afdelingen gennem skibsbesøg, taler og samtaler, cirkulærer og skrift, var der opgaver nok at tage fat på. Overgangen fra danske til engelske betingelser medførte selvsagt mange tvivlsspørgsmål og misforståelser i skibene, som måtte klares; for vort vedkommende bestod ret strenge regler med hensyn til landlov, udgangsforbud o.s.v., som nødvendigvis måtte lempes - og skridt for skridt opnåedes dette også. Syge- og Arbejdsløshedsforsikring var vi med eet slag blevet afskåret fra uden automatisk at komme under de engelske, selv om der sejlede på engelske betingelser; også her måtte der sættes ind og blev det, selv om nogen tid hengik, førend de engelske love og bestemmelser kunne tilføres de ændringer og tilføjelser, som var nødvendige, for at danske - og franske - søfarende kunne komme ind herunder. I spørgsmål som disse sidste kunne man vel med nogen ret have forventet aktiv hjælp og støtte fra de danske myndigheder, som forblev i England. Om sådan hjælp og støtte vilde have været opnåelig, hvis vi eller andre havde anmodet derom, skal lades usagt; en sådan anmodning blev nemlig mig bekendt ikke fremsat, til dels vel på grund af, at den efter almindelig

C. M. Rottbøll (f. 1880) blev student 1899 og cand. jur. 1906, hvorpå han året efter gik i udenrigsministeriets tjeneste. Assistent 1908. Fuldmægtig 1912. Han virkede som vicekonsul i Kristiania og London og fungerende konsul i Chicago, til han i 1914 konstitueredes som kontorchef i udenrigsministeriet og i 1915 modtog kgl. udnævnelse som sådan. Allerede 1916 slog han sig dog ned i London, blev dansk generalkonsul her 1919 og afskedigedes i 1942, da han fulgte den danske legationslinie over for statsminister Scavenius. Personligt var hans holdning dog underkastet adskillig kritik, ikke mindst fra de søfarendes side, og det vakte forbavselse, da han efter befrielsen blev udnævnt til gesandt i Canberra.

opfattelse skulle synes unødvendig, men især fordi vi allerede på et meget tidligt tidspunkt indhentede nedslående og sørgelige erfaringer for, at anmodninger om råd og støtte fra de i London værende danske myndigheder og det danske generalkonsulat i særdeleshed var alt andet end velkomne. Ikke alene hørte vi om, hvorledes unge danske mænd og kvinder, som søgte vejledning for at melde sig som frivillige til de allierede væbnede styrker, blev afvist eller endog direkte frarådet at gøre noget sådant. Måske var dette blot rygter, men meget hårdnakkede rygter. Men det, som gjorde udslaget til, at de fleste danske søfarende under resten af krigen generelt afholdt sig fra at søge generalkonsulatet, var følgende tildragelse.

I.T.F. havde i løbet af maj måned 1940 modtaget adskillige henvendelser fra sådanne danske søfarende, som befandt sig i danske skibe, der af en eller anden grund var blevet hængende i neutral havn; disse henvendelser efterlyste anvisninger på, hvorledes man skulle bære sig ad for at få skibene over i allieret tjeneste eller - hvis dette ikke lod sig gøre - , hvorledes man da kunne komme klar af skibene og opnå ansættelse i skibe under allieret flag.

Disse henvendelser blev, efter at den danske afdeling af N.U.S. var kommet i gang med arbejdet, overgivet til os, hvorefter en drøftelse fandt sted med hr. J. Oldenbroek, fungerende generalsekretær for I.T.F., og hr. C. Jarman, nuværende formand for N.U.S. - og ingen hjalp under krigen, men ganske særligt i den første vanskelige tid, i højere grad med løsningen af de danske søfarendes problemer end disse to. Ved denne drøftelse blev vi enige om, at selv om de danske myndigheder i London ikke havde taget samme klare og utvetydige stilling, som man havde kunnet glæde sig ved fra f.eks. Washington, kunne der være os ubekendte årsager hertil, og man måtte derfor ikke på forhånd udelukke den mulighed, at positiv bistand til løsningen af de problemer, som vi søgte at udrede, kunne opnås ved en henvendelse til det danske generalkonsulat. Følgelig henvendte jeg mig i Pont Street 29, hvor legation og generalkonsulat var beliggende, gjorde rede for, hvem jeg var, og hvorfor jeg kom, og anmodede om en samtale med generalkonsulen, hvem jeg i øvrigt aldrig havde truffet, endsige kendte, før jeg kom til London. Jeg traf ham heller ikke ved denne lejlighed; men via en mellemmand, vicekonsulen, blev han gjort bekendt med mit ærinde, hvorpå han lod mig meddele, at det var sager af en art, som man

ikke kunne have noget som helst at gøre med, og, tilføjedes der, man havde for resten så rigeligt med arbejde inden for Englands grænser, at man ikke fandt anledning til at beskæftige sig med spørgsmål udefra.

At dette var en stor skuffelse og et resultat, som ingen ville være glad ved at komme tilbage til de søfarende og disses engelske og internationale repræsentanter med, siger sig selv.

Denne triste tildragelse fandt sted den 5. juni 1940 om formiddagen, og generalkonsulatets daværende indstilling over for de søfarende, som med liv og sjæl og uden at tænke på resultatet, hvis Tyskland skulle gå hen og vinde krigen, var gået ind i kampen mod nazivældet, understregedes til overflod derved, at man ikke gav mig som sømændenes repræsentant meddelelse om, at der samme eftermiddag i anledning af grundlovsdagen afholdtes offentlig dansk reception og sammenkomst på legationen, og altså heller ikke fremkom med nogen invitation til søens folk om at deltage.

Her må dog i helhedens og sandhedens interesse nævnes, at generalkonsulatet gjorde et - vist nok stort og vanskeligt - arbejde i forbindelse med sagerne for de danskere, som efter den 9. april 1940 blev interneret i England. I alt fald tyder den lange tid, som medgik til at få nogle af disse frigivet, i retning af, at arbejdet var vanskeligt. Så vidt vides, blev det største antal interneringer af danske søfolk foretaget i dagene lige efter Dunkerque, hvor sindene var opskræmte og lette til at fatte mistanke. På den tid siges der at have været over 100 danske statsborgere internerede. Det kan antages, at de fleste af disse blev sat ind på ret løs mistanke, idet der mindre end eet år efter angaves kun at være et dusin internerede. Men for den, der med sig selv vidste, at mistanken var ubegrundet, om end måske forståelig, var selv en nok så kort internering selvsagt alt andet end behagelig. Disse sager arbejdede som sagt generalkonsulatet med, og kun i et enkelt tilfælde blev der givet den danske afdeling af N.U.S. lejlighed til at træde til, og da på opfordring af de britiske myndigheder.

Tilfældet, som er ret illustrerende, drejer sig om en matros, der i sin tidligste ungdom var blevet indmeldt i Sømændenes Forbund gennem dettes Leningrad-afdeling. Efter at hans første medlemsbog var udskrevet, fik han en ny udstedt hos Forbundets inkassator i København; denne tillidsmand kaldes endnu fra gammel tid for »agitator«, og dette ord stemples i de medlemsbøger, som han i embeds medfør udsteder.

Matrosens fagforeningsbog udviste altså på bogens første side, foruden navn, fødselsdato o.s.v., ordene Leningrad-afdeling og agitator. Man erindre sig nu sovjetrepublikkernes stilling som følge af venskabstraktaten med Tyskland og kommunisternes anti-allierede optræden i de forskellige lande på daværende tidspunkt, og det er forståeligt, at dette var nok til, at matrosen af en ung officer i sikkerhedsstyrkerne ansås for en farlig kommunistisk agent, så han omgående sørgede for, at han blev interneret. Da vi fik tilfældet til behandling, havde manden, som i øvrigt var en god og jævn socialdemokrat, siddet interneret i et fængsel i næsten fire måneder, men så var denne hans trængselstid også forbi; inden 24 timer var han fri, og inden ret meget længere tid var han atter aktivt med i kampen. Det var nemlig kun meget få af de frigivne internerede, som nærrede bitterhed; langt de fleste var tilstrækkeligt forstående til at anerkende, at man i et krigsførende land måtte søge at være mest muligt på den sikre side og derfor hellere måtte internere nogle uskyldige end lade nogle skyldige løbe fri. I øvrigt var de næsten alle klar over, at havde de været under tilsvarende mistanke i Tyskland, ville de kort og godt være blevet skudt, hvis de var sluppet så billigt.

Måske var de danske myndigheders ovenomtalte stillingtagen, sammenholdt med indtrykket af begivenhederne i Danmark, medvirkende til, at store dele af den almindelige brede befolkning i England i begyndelsen ofte anså danskere for at være en slags halvtyskere, som man måtte være forsigtige med at omgås; dette var til megen irritation og sorg for de danske søfarende, som jo udrettede et for England stort og gavnligt arbejde. Det var derfor bydende nødvendigt, at et oplysningsarbejde blandt den engelske befolkning blev foretaget - et arbejde, som også af nationale grunde var højst påkrævet; men dette var selvsagt en opgave, som det for afdelingen alene var uoverkommeligt at magte; det var derfor nødvendigt, at vi kom med i den samling af danske, som fandt sted omkring de nationale opgaver. Dette vort ønske om at deltage heri mødte den gang en del modstand i flere kredse, men denne lykkedes det ved hjælp af andre og mere forstående kredse at overvinde, således at jeg som de søfarendes repræsentant den 30. sept. 1940 deltog i det konstituerende møde af Det Danske Råd og Sammenlutningen »Frie Danske«.

Straks fra første færd var det, til dels på grund af de forskellige vanskeligheder, som det havde været nødvendigt at overvinde, førend det-

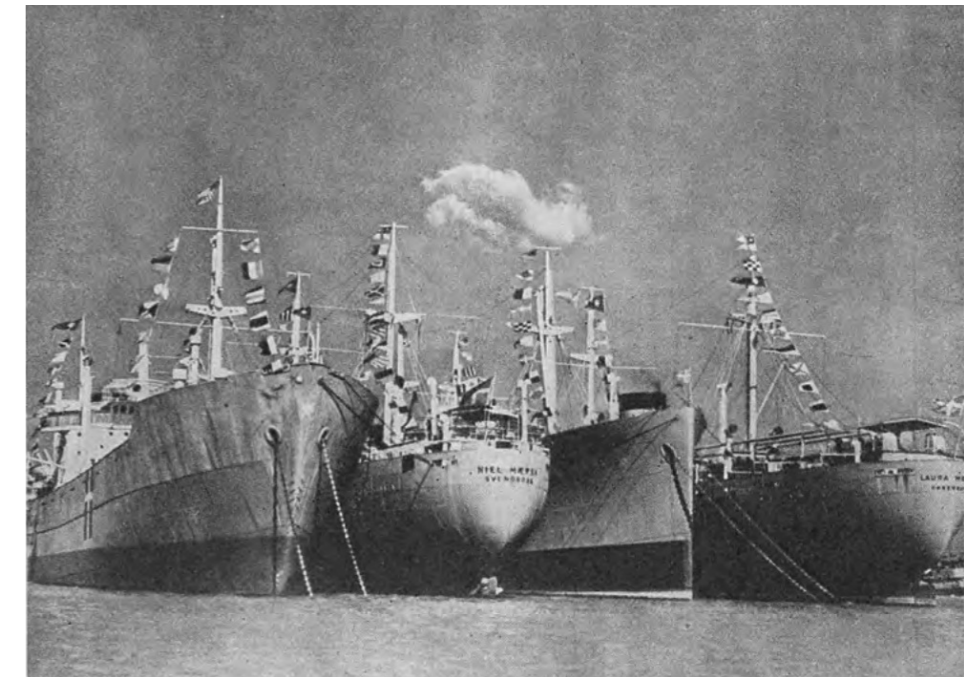
te møde kunne løbe af stabelen - vanskeligheder, som det falder uden for disse rammer at skildre, - fra de søfarendes synspunkt påkrævet at få slået fast, på hvilken linie rådet efter vor opfattelse burde sætte ind. Et i alt fald lige siden den 9. april 1940 næret ønske blandt de søfarende om at få lejlighed til en mere direkte deltagelse i krigsførelsen mod nazismen blev derfor ved dette rådets første møde fremsat i form af et forslag om, at rådet søgte udvirket, at een af de fra U.S.A. til England netop overgivne 50 destroyere blev overgivet til hel eller delvis dansk bemanning. Her som under hele krigen udviste rådets præsident, direktør F. Krøyer Kielberg den mest udprægede sympati for og forståelse af de søfarendes indstilling og ønsker og gik helt og fuldt ind for forslaget, som han personligt fremførte for rette vedkommende inden for den engelske regering. Og selv om forslaget og rådets flertals støtte dertil medførte beklagelige og andre frafald blandt den del af rådets medlemmer, som helst så virkefeltet begrænset til en samling om de officielle danske myndigheder i London, tilsat noget Røde Kors- og velfærdsarbejde, og selv om resultatet ikke blev det eftertragtede, opnåedes dog en kærkommen og tiltrængt opmuntring, idet svaret udgjorde den første udtrykkelige anerkendelse af den danske indsats fra officiel engelsk side. Gennem skibsfartsministeren blev det nemlig meddelt, at når han og admiralitetet efter omhyggelige overvejelser var kommet til den konklusion ikke at modtage det fremførte tilbud, så var det, fordi man fandt, »at de danske sømænd foreløbig kunne gøre mere for frihedens sag ved at fortsætte med trofast at bemane de danske handelsskibe, som sejlede for de allieredes sag, end ved at lade sig indrullere i den britiske krigsflåde«. Og da denne udtalelse med forklaring og venligtsindede kommentarer også fremkom i den engelske presse, hjalp det kendeligt med til at forbedre den engelske befolknings syn på og indstilling over for danskerne i det hele taget.

De mange forskellige nationers søfarende, som var kommet til England for at sejle for de allierede, og som i deres hvileperioder ind imellem strabadserne til søs jo var henvist til at opholde sig i dette land, fandt de britiske myndigheder det af praktiske og administrative hensyn tilrådeligt at give en »hjemby«, hver nation for sig, og her blev Newcastle on Tyne anvist de danske søfarende. Dette medførte ret hurtigt, at den danske afdeling af N.U.S. flyttede sit hovedsæde til samme by, som under hele resten af krigen blev stedet, hvor langt den overve-

jende del af de danske søfarende samledes, når de ikke var optaget af deres farefulde hverv om bord i skibene.

Lokaleforholdene i Newcastle lod i begyndelsen alt tilbage at ønske. De ledige søfarende strømmede selvsagt til det sted, hvor hyrerne blev anvist. Dette foregik først i byens danske konsulat; men det var selvfølgelig ikke indrettet med en sådan tilstrømning for øje, hvilket i forbindelse med det for konsulatet helt uvante arbejde da også medførte, at hyreanvisningen til trods for energiske og velmente forsøg, ganske særligt fra den ved konsulatet ansatte frk. Niensens side, var på randen af kaos, da denne del af arbejdet blev overtaget og sat i system straks ved det danske afdelingskontors overflytning til byen. Men lokaleforholdene var ikke dermed afhjulpet, idet vi fik til huse hos den engelske forbundsafdeling i Newcastle, som heller aldrig havde været indstillet på at have med så mange og så ivrige hyresøgende at gøre.

Altså måtte der gøres noget, og dette kom til at bestå i en henvendelse til »The Danish Merchant Navy Welfare Committee« om bistand. Nævnte »committee« var et udvalg, som i løbet af sommeren 1940 blev nedsat af det engelske søfartsministerium for at være dette

I Baltimore lå en del danske både og ventede på, at myndighedernes formelle undersøgelser skulle komme i orden, så de i allieret tjeneste kunne være med til at vinde slaget om transportforsyningen til det kæmpende England. I anledning af kongens fødselsdag (26. september 1940) er hele den store, farverige flagdekoration ude, og dannebrog vajer fra flagspillene.

behjælpeligt med spørgsmål vedrørende de danske søfarende, og det gjorde særligt i begyndelsen et stort og fortjenstfuldt arbejde som mellemlid mellem de søfarende og ministeriets forskellige afdelinger og embedsmænd. Udvalget bestod af repræsentanter for danske rederiinteresser, repræsentanter for de danske officerer og mandskaber, en repræsentant for Sømandsmissionen og to danske konsulere. På et senere tidspunkt, da en mere direkte kontakt mellem det engelske søfartsministerium og de danske søfarendes organisationer var opnået, blev udvalget omdøbt til »The Danish Merchant Navy Advisory Committee«, samtidig med at ministeriet også blev repræsenteret i udvalget.

Dette udvalgs formand, Chr. Larsen, og dets energiske sekretær, O. Holdthusen, tog sig begge af vor henvendelse om lokaleproblemet på en så effektiv måde, at der inden årets udgang var lejet passende og centralt beliggende lokaler, som blev indrettet dels til kontor, men hovedsagelig til opholds- og klubrum. Endvidere indrettedes et køkken, hvorfra der under ledelse af danske fagfolk kunne tilberedes og serveres forfriskninger i form af te, kaffe, kakao, smørrebrød og kager. Disse lokaler blev taget i brug straks efter nytår 1941 og afhjælp på virkelig effektiv måde et stærkt følt savn.

Dog nåede disse klublokaler ikke at blive færdige i tide til anvendel-

O. Holdthusen.

Chr. Larsen.

Estrid Bannister.

opmuntrende begivenhed var også det på initiativ af fru Estrid Bannister udsendte nydelige juleblad, som var en glimrende erstatning for de julehæfter, vi sædvanligvis i normale tider modtog fra slægt og venner i Danmark.

Endvidere afholdt det danske gesandtpar, greve og grevinde Reventlow, årligt for de danske søfarende i Newcastle en julefest, som altid samlede stor deltagelse og var medvirkende til at skabe noget af den julestemning, som alle længtes efter at opleve sammen med deres kære i Danmark; samtidig medførte disse vellykkede julefester, og da ganske særligt den første i 1940, at mange søfarende, som særligt i krigens første år ikke kunne forstå gesandtens tilsyneladende valne stillingtagen, ikke des mindre følte sig overbeviste om, at greveparret trods alt var varmtfølede, velmenende og gode danske.

Else Reventlow.

Endelig var det en stor og kærdkommen opmuntring, at B.B.C. etablerede afsendelsen af julehilsener over radioen fra danske ude til danske hjemme, ligesom julehilsenerne over den danske radio blev omfattet med megen spænding og glæde.

III

I begyndelsen af året 1941 afsluttedes et arbejde, som under udførelsen var omgivet af ikke ringe mystik, spænding og dramatik. I den neutrale del af Irland henlå tre danske skibe, hvorfra vi fra tid til anden modtog anmodninger fra besætningerne om bistand til at komme i allieret tjeneste, efterhånden ledsaget af mere og mere rystende beretninger om, hvorledes forholdene forværredes på grund af den mangel på penge og nødvendighedsartikler, som skibenes uvirksomhed medførte.

Forskellige forsøg på at fremskaffe midlertidig hjælp forslog kun lidt, idet den engelske regering var overordentlig forsigtig i forholdet til Irland, da man vel var klar over, at der måske ikke skulle så meget til for at skabe sig en direkte fjendtlig indstillet stat lige udenfor de allervigtigste af landets forsyningshavne. Det forlød også, at den tyske legation i Dublin, som før krigen omfattede ca. et dusin personer, allerede i slutningen af 1940 omfattede en stab på over 200 mennesker foruden den skare ikke ansatte folk, som arbejdede i det skjulte for tyskerne.

Imidlertid besluttede man sig i slutningen af 1940 til at gøre et forsøg på at skaffe effektiv undsætning, og en engelsk-dansk delegation på tre medlemmer blev sendt derover med det formål at prøve ethvert middel for at få skibene ud fra de irske havne og over under engelsk flag. Delegationen bestod af en englænder, der deltog som den engelske regerings (uofficielle) repræsentant, en danskfødt engelsk statsborger, der var delegationens leder og varetager af danske rederiinteresser (selvsagt også uofficielt), og endelig en dansk sømandsrepræsentant. Sidstnævnte var i Dublin udsat for et morderisk, men heldigvis mislykket overfald, formentlig foranstaltet af tyske agenter, ligesom delegationen i øvrigt i det hele taget oplevede lidt af hvert, aldrig blev ladet i tvivl om tyske agents tilstedeværelse næsten overalt og bl.a. et par gange fandt sig foranlediget til ret pludseligt at skifte opholdssted.

Ved den første rejse etableredes de nødvendige kontakter, udveksledes oplysninger o.s.v. Her viste det sig bl.a., at et så stort antal af de menige besætninger ved egen hjælp havde fundet en eller anden

vej tilbage til aktiv tjeneste på søen, at det, hvis rejsens formål skulde lykkes, ville blive nødvendigt at fremskaffe en del nyt mandskab. I begyndelsen af 1941 foretoges så den anden og endelige rejse med de bedste forhåbninger om at få alle tre skibe over i allieret tjeneste. De nødvendige aftaler vedrørende mødested uden for irske territoriale farvande var med henblik på konvojbeskyttelse og den tekniske prisetagnings i orden, og overensstemmende hermed var visse tilsagn, som i alt fald een af skibsførerne havde betinget sig. Imidlertid viste det sig desværre, at en anden af skibsførerne - den, som i første omgang var den mest ivrige efter at komme af sted, - nu havde fået betænkeligheder, og da det endelig blev til alvor, efter at alle formaliteter og forberedelser i en vis hemmelighedsfuldhed og de tyske agenter til trods var bragt i orden, nægtede han blankt at sejle og var absolut urokkelig i denne sin beslutning. De af hans besætning, som ønskede det, fik så Lejlighed til at skifte over i et af de andre skibe, og dette gjorde de alle på et par undtagelser nær. Det tilbageblevne skib solgtes efter lange tiders uvirksomhed til Irland, medens de to øvrige i god behold og uden vanskeligheder af nævneværdig art nåede britisk havn.

I februar 1941 fandt den officielle Indvielse af de danske søfarendes klublokaler i Newcastle sted under medvirken af fremstående personligheder fra de engelske myndigheder både i London og Newcastle, hvad der i sig selv var en fornyet anerkendelse af de danske sømænds indsats på allieret side. Endvidere fandt Sir Arthur Salter, parlamentssekretær i det britiske søfartsministerium, her lejlighed til at udtale til de forsamlede danske søfarende: »Danmark er ikke en allieret af navn, men gennem den indsats, som De yder, står De på nøjagtig samme fod som allierede, og jeg kan ikke stærkt nok fremhæve værdien af den hjælp, De yder«. Denne og andre udtalelser og indvielsen i det hele taget foranledigede velkomne udtalelser i den engelske presse og ikke mindst i den lokale Newcastle-Presse, hvilket igen afspejlede sig i befolkningens holdning over for danskerne.

Der er her grund til at nævne, at Newcastle borgerne, bortset fra enkelte misforståelser i begyndelsen, tog overordentlig godt og gæstfrit imod den befolkningstilvækst, som de danske søfarende betød. Sympati og forståelse for de danskes særegne stilling parret med beundring for og anerkendelse af deltagelsen i kampen mod diktatur og undertrykkelse kom på mangfoldige måder til udtryk, såvel hos den almin-

delige, jævne og sympatiske befolkning som hos de lokale myndigheder; og i de mange tilfælde, hvor denne eller hin allierede begivenhed fejredes ved flagning over hele England, var dannebrog - stik imod de højtidelige, teoretisk korrekte regeringsforskrifter for sådan flagning - at finde på prominent plads mellem alle de allierede nationers flag, som på sådanne dage smykkede byens rådhus. Alt i alt befandt de danske søfarende, det kedelige klima til trods, sig efter forholdene udmærket i deres »hjem langt fra hjemmet« i Newcastle, og mange af de unge og yngre fandt her deres livsledsagerinde, som efter krigen er fulgt med til Danmark, hvor man må håbe, at de vil blive lige så godt og gæstfrit modtaget og forstående behandlet, som de danske søfarende blev det derovre.

Den 9. april 1941 gav anledning til den første større danske nationale sammenkomst i Newcastle, som afholdtes i klubben og dels formede sig som en mindehøjtidelighed over Danmarks tabte frihed og over de kammerater og landsmænd, som allerede da var faldet i kampen for at genvinde denne frihed, og dels som en manifestation af de danske søfarendes ubetvingelige vilje til at fortsætte kampen på de allieredes side, indtil den sejr, som vi følte os sikre på, var vundet, samt endelig som en understregning af vor urokkelige tro på og tillid til det danske folk, en tro og en tillid, som vi på intet tidspunkt tillod noget som helst at røkke ved, uanset, hvor dårligt indtrykket af det officielle Danmark end ofte måtte forekomme; en tro og tillid, som vi så ofte som muligt og så kraftigt som muligt søgte at få meddelt vort »mørklagte« fædreland. Ved denne lejlighed, den 9. april 1941, udtryktes det bl.a. således:

»Vi (danske søfarende) er overbeviste om, at de allierede vil vinde denne krig, uanset, om vi hjælper med eller ikke, men vi tror også, at de allierede vil vinde krigen hurtigere, jo mere hjælp de får; det er derfor med glæde og stolthed, at vi hører om, hvorledes det danske folk med kongen i spidsen ikke følger den ufine politik, som går ud på at stole på Englands bekendte ædelmodighed og regne med at kunne høste fordel heraf efter krigen, samtidig med at man forsøger at stå sig bedst muligt med tyskerne i øjeblikket, men at man også gør, hvad gøres kan under de forhåndenværende omstændigheder, ligesom søfolkene - som jo var de eneste danskere i større antal, der bevarede muligheden for straks at gå ind i frihedskampen, - hjælper efter bedste evne for så

hurtigt som muligt at kunne vende hjem med en ren samvittighed ved ikke at have ladet chancen ligge. Vi råber et leve, tre lange og tre korte, for et frit Danmark og råber sådan til, at de kan høre det ovre på den anden side af Nordsøen! Lad det klinge for vore landsmænds øren som en opfordring og en støtte til at fortsætte kampen, og lad det ringe for tyskerne øren som et varsel om, at vi ikke giver op, førend hver eneste nazist er drevet tilbage dertil, hvorfra de foretog deres lumske og fejge overfald på deres fredeligste og mest værgeløse nabo!«

De store tab, som søkrigen påførte de allierede handelsflåder, medførte på det tidspunkt, hvor nybygningsprogrammet endnu ikke var så omfattende, som det senere blev, at et stedse stigende antal søfarende af alle de allierede nationer ikke tilstrækkeligt hurtigt kunne finde beskæftigelse på søen. Da man imidlertid forudså, at man senere ville få brug for hver eneste mand og derfor ønskede at forebygge, at de forsvandt over i anden beskæftigelse, gennemførtes bestemmelser, som hindrede noget sådant undtagen i ganske særlige tilfælde. Disse bestemmelser effektueredes på den måde, at de søfarende alle blev fast ansat i handelsflåden og til gengæld oppebar hyre, uanset om de på et eller andet givet tidspunkt var uden skib. Dette er det såkaldte pool-system, som samtidig medførte en pligt for den søfarende til at modtage anvist hyre. Systemet kom også de danske søfarende ind under, idet der i Newcastle for engelsk regning oprettedes en dansk pool. Denne trådte i funktion den 9. juni 1941 under ledelse af det britiske krigstransportministeriums repræsentant, B. J. Farwell, som herved for første gang kom i direkte kontakt med de danske søfarende - en kontakt, som blev af den største betydning for os, idet mr. Farwell gennem sine fire måneders arbejde med organiseringen af den danske pool fattede en sådan interesse og beundring for de danske søfarende, at han for hele resten af krigen var en utrættelig talsmand og forkæmper for dem og for Danmark i det hele taget. Det havde selvsagt overordentlig stor og gavnlig betydning for os i forholdet til krigstransportministeriet og i øvrigt på utallige andre felter, idet mr. Farwell ikke alene hjalp og støttede os på virksom, effektiv og uselvsk måde inden for det ministerium, hvor han havde sit arbejde, men også altid var parat til og ivrig efter at benytte sine mange og indflydelsesrige forbindelser i alle mulige andre retninger til fordel for vore faglige såvel som nationale interesser.

Poolens oprettelse løste med eet slag problemet om de danske søfarendes arbejdsløshedsforsikring, idet den faste ansættelse og uafbrudte udbetaling af hyre bort eliminerede begrebet arbejdsløshed for resten af krigen.

Ganske vist havde bestræbelserne for at opnå en ordening vedrørende de sociale forsikringer ikke været helt uden resultat, hvilket i ikke ringe grad skyldtes den energiske og målbevidste mr. F. Normann, en anden af krigstransportministeriets embedsmænd, som fattede og udviste en særlig Interesse for os.

Den 1. januar 1941 trådte bestemmelser i kraft, hvorved de danske søfarende kom ind under de for engelske løntagere lovpligtige forsikringer. Dog måtte hver enkelt opfylde de gældende regler for medlemskab over en nærmere fastsat periode, før han kunne blive nydende medlem, og det opnåede havde således endnu ikke ved pool'ens oprettelse fået nogen praktisk betydning.

På omtrent samme tid indtraf en anden for de søfarende skelsættende begivenhed, nemlig afholdelsen af det første nationale møde, arrangeret af Det Danske Råd. Når dette møde havde så stor betydning, var grunden den, at der blandt de søfarende herskede ret stor misforståelse af og utilfredshed med Det Danske Råd. De tidligere omtalte skuffelser, forårsaget af de officielle danske myndigheder i London, blev i nogen grad overført på rådet, idet langt det overvejende flertal, da rådet blev oprettet, og de søfarende hørte om dannelsen, men i de fleste tilfælde uden at være i stand til at sætte sig ind i de nøjere rneltheder, håbede, at der her var tale om en form for en eksilregering, som ville tage alle de opgaver op, som de officielle danske myndigheder havde ladet ligge. Da dette ikke var tilfældet, led mange af de søfarende på ny en skuffelse, som - uden at rådet var skyld deri - gjorde, at et stort flertal af dem på dette tidspunkt var uvenligt stemte over for rådet. Både af hensyn til de søfarende og af hensyn til rådet og det nationale arbejde var det derfor af enorm betydning, at dette forhold blev rettet og blev rettet hurtigere, end de søfarendes egne organisationers former på daværende tidspunkt kunne magte at gøre det. Til dette formål arrangeredes det nævnte møde, som altså faktisk havde den vidtrækkende betydning at kunne blive afgørende for, om rådet og de søfarende kunne knytte trådene nærmere, eller de ville se sig nødsagede til at gå hver sin vej. I mødet, som afholdtes den 15. juni 1941 - Valdemarsda-

De, som dagligt havde med de danske søfarende at gøre i Newcastle, fotograferet uden for klubben.

I bageste række ses fra v.-h.: (Nr. 4) kaptajn H. Frederiksen, poolens næstkommanderende, (nr. 5) C. L. Heel, poolens chef, (nr. 6) Børge Møller, forretningsfører, (nr. 7) S. A. Rasmussen, kasserer, (nr. 9) maskinmester H. Larsen og (nr. 10) styrmand R. Geisler.

gen -, deltog hele rådets mødeudvalg og rådets præsident, og det blev en afgjort succes. Fra den dag bedredes det indbyrdes forhold, rådet og de søfarende imellem, mærkbart, og selv om der endnu længe efter var folk, som misforstod situationen og rådets arbejde og anså rådet for at »slå plat« på søfolkenes indsats under krigen, var disse meget snart undtagelserne i stedet for reglen.

Men også de organisationsmæssige forhold undergik i sommeren 1941 væsentlige forandringer. For officerernes vedkommende blev organisationskontoret, som var kommet under ledelse af den danskfødte engelske undersåt, kaptajn W. Bendtzen, flyttet til Newcastle og fik, ligesom pool'en havde fået det, lokaler i samme bygning som klublokalerne.

Hos det menige mandskab gjorde det engelske forbunds sammensætning, administration og form for ledelse, som er forskellig fra, hvad vi er vant til hjemmefra, at adskillig kritik ret hurtigt kom til orde, bl.a. over, at medlemmerne aldrig havde lejlighed til at tage direkte del i og øve direkte indflydelse på forbundets beslutninger og arbejde, således som tilfældet havde været det under deres medlemskab

i organisationerne i Danmark gennem de regelmæssigt afholdte generalforsamlinger og urafstemninger. Endvidere medførte dannelsen af hollandske, franske, polske og belgiske organisationer ved siden af det fra Norge overførte norske Sjømannsforbund, at mange danske følte det, som om vi - i modsætning til ovennævnte - skulle behøve et »formynderskab«. N.U.S. forstod så udmærket dette og meddelte os beredvilligt, at man selvfølgelig var villig til at lade afdelingen overgå til at blive en selvstændig organisation, hvis flertallet af medlemmerne ønskede det.

Da dette ved ikke mindre end tre forskellige møder viste sig at være tilfældet, overgik den danske afdeling af N.U.S. den 1. juli 1941 til at blive den selvstændige »De Sammensluttede Danske Sømandsorganisationer«. Ved samme lejlighed fandt en tilslutning sted til en interallieret sammenslutning af de belgiske, hollandske, franske og polske sømandsorganisationer, som igen var affilieret til I.T.F., hvorved også opnåedes en mere solid baggrund for den ganske usædvanlige ligestilling med de allierede lande, som I.T.F. havde tildelt Danmark. Da nemlig forbindelsen med de fleste europæiske lande blev afbrudt, havde I.T.F. set sig nødsaget til at oprette en midlertidig hovedbestyrelse, hvori Danmark blev repræsenteret ved mig på fuldstændig lige fod med de medlemmer, som repræsenterede allierede nationer. Endvidere nødvendiggjorde selvstændigheden ansættelsen af flere tillidsmænd, idet der ved afdelingen ikke havde været anden medhjælp end en kontordame, frk. Joan Bollom, der til gengæld var en særdeles dygtig, villig og sympatisk ung dame, som til overordentlig stor hjælp og støtte fortsatte med arbejdet for de danske sømænd lige til disses organisationsvirksomhed afsluttedes ved udgangen af 1945.

De nyvalgte tillidsmænd blev: Donkeymand Gorm J. J. Nielsen som repræsentant og hovmester Svend Åge Rasmussen som kasserer, således at de tre grupper - dæks-, maskin- og restaurationspersonale -, som organisationen omfattede, alle blev repræsenteret i den daglige ledelse.

Da arbejdet hurtigt voksede i omfang, blev yderligere valgt en repræsentant, matros Aksel Møller, som ved et senere valg afløstes af smører Niels Emil Søndergård, medens bådsmænd Arne M. Hansen som følge af valg i 1944 afløste Gorm Nielsen. Endelig understregedes i de ved overgang til selvstændighed vedtagne love samhørigheden med det nationale arbejde, som udførtes af Det Danske Råd i London, idet

Gabriele Rohde (1902-46) havde forud for krigen været knyttet til Folkeforbundet i Geneve, hvor hun til sidst blev kontorchef i finansdepartementet. Da det store vanvid brød ud i 1940, tog hun til England, hvor hun fortsatte folkeforbundsarbejdet. At der dog under de opståede forhold kaldtes på hendes kræfter fra helt andet hold, er ikke vanskeligt at forstå. Hendes sjældne evner til at organisere blev taget i brug under det omfattende hjælpearbejde, som »blitz«en nødvendiggjorde. Men først og fremmest var hun en uvurderlig støtte for al dansk virksomhed i London. Hun havde sæde i Det Danske Råds udvalg, hun var vore søfolks uegennyttige ven, hun hjalp vore faldskærmsfolk - talte, ildnede, gav råd, lagde til rette, altid utrættet, altid smilende og tillidsfuld. Den 4. maj 1945 ægtede hun godsejer Flemming Juncker (»Mandarin«), som - hårdt forfulgt - havde måttet give ledelsen af den nordjydske modstandsbevægelse fra sig og søge over havet til England. Sammen oplevede de deres fædrelands lykke dagen efter brylluppet. Men inden et år var gået, indhentede døden hende. Vi havde mistet en af dem, som vil blive mindet i taknemmelighed.

der indflettedes en bestemmelse om, at organisationen hver måned skulle yde en symbolsk kontingentbetaling på 1 penny pr. medlem til rådets arbejde. Dette kan sikkert betragtes som et direkte resultat af det før omtalte vellykkede nationale møde på Valdemarsdagen.

At der her ikke havde været tale om en midlertidig og forbigående stemning, understregedes af, at praktisk talt enhver lejlighed, som tilbød sig under resten af krigen, blev benyttet af rådet til afholdelse af møder eller festligheder for de søfarende i Newcastle, og disse arrangementer var altid usædvanlig godt besøgt. De krævede selvsagt et stort arbejde, ikke mindst i tilrettelæggelsen, hvori det før omtalte mødeudvalg deltog, og i hvilket ganske særlig frk. Gabriele Rohde tog ivrig del; også adskillige af de i Newcastle boende danske, som gennem hele krigen udviste stor forståelse og interesse for deres fra hjemlandet afskårne landsmænd, ydede vægtige bidrag.

Ganske særligt og vel naturligt tog man med stor interesse del i forberedelserne til afholdelsen af rådets julefester, hvoraf den første fandt sted i julen 1941, og i dette som i de efterfølgende krigså afholdtes på selve juleaften.

Man bestræbte sig her for i så vid udstrækning som muligt at give de søfarende en juleaften af en sådan art, at den i nogen grad kunne være en erstatning for en jul i hjemmet, og at også myndighederne var behjælpelige, vil man forstå deraf, at vi opnåede tilladelse til at tilberede og servere gås og kalkun, hvilket ellers til forebyggelse af sortbørshandel var forbudt indtil den 25. december, som jo i England er den dag, der først og fremmest højtideligholdes.

For dem af os, som deltog i disse julefester, kan der ikke herske nogen tvivl om, at de ligesom de nationale møder, men dog i en højere grad, var med til at holde de søfarendes humør oppe, og selv om der ikke på noget tidspunkt blandt disse var antydning af modløshed eller opgi-

velse, er det forståeligt, at det kunne være nødvendigt at opmuntre ud over den stimulering, som de fleste opnåede gennem deres hvilepauser i Newcastle. De farlige vilkår, hvorunder arbejdet udførtes, og som kraftigt understregedes ved de store tab af både danske skibe og søfarende, som påførtes i slaget om Atlanterhavet i særdeleshed, men i øvrigt på snart sagt enhver sejlads, sammenholdt med de ængstelser, som en meget stor del af de søfarende led under på grund af manglende eller ufuldstændig oplysning om deres pårørende i Danmark, gjorde, at humøret nok til tider kunne være under middel. Dette gælder ikke mindst den tid 1941-42, da slaget om Atlanterhavet var på sit højeste, og da de opmuntringer, som meddelelserne om modstandsbevægelsen i hjemlandet senere blev, endnu ikke var særlig talrige. I dette foruroligende moment var for familieforsørgerne det vigtigste uvisheden om, hvorledes de hjem, for hvis opretholdelse de havde ansvaret, efter adskillelsen ville være i stand til at klare sig økonomisk, og senere, da man havde hørt om indførelsen af statslån til sømandshustruene, spekulationen over, hvorledes man med de stærkt begrænsede indtægtsmuligheder til sin tid skulle blive i stand til at klare de forpligtelser over for staten, som man ved hjemkomsten kunne vente at blive stillet over for.

Man må dog ikke her tro, at de søfarende nærede tvivl om udfaldet af den sag, de kæmpede for, eller tvivl om, hvorvidt de havde flertallet af den danske befolknings sympati og tilslutning. Som allerede tidligere nævnt nærede de under hele krigen ubegrænset tillid til den danske befolkning. I modsat fald ville det også have været håbløst at afholde nationale møder og julefester, idet sådanne ikke ville have været i stand til at udvirke de søfarendes fortsatte sejlads, såfremt disse ikke selv hele tiden havde været indstillet på at yde deres bidrag til snarest muligt at se nazivældets betingelsesløse overgivelse og den deraf følgende mulighed for at vende hjem til Danmark.

IV

Den 14. maj 1942 indtraf så den begivenhed, som syntes at sætte skel mellem tiden, da vi hørte lidt eller intet om aktiv modstand i Danmark, og tiden, da meldingerne om sabotage og modstandsbevægelsens mere og mere aktive indsats blev stedse hyppigere.

Den 14. maj 1942 var den dag, da det blev offentligt bekendtgjort, at det var lykkedes hr. Christinas Møller at slippe ud af Danmark og

D. Vilh. Aagård.

at komme til England. At noget sådant havde været muligt, blev for de søfarende en usædvanlig opmuntring, hvilket gjorde, at man hilste Christmas Møller med stor begejstring til trods for det ret usædvanlige, at arbejderkredse hilser og hylder en konservativ politiker. Den almindelige indstilling var imidlertid, at vi også i dette forhold skulle følge den regel, som havde været fulgt hele tiden siden 9. april 1940, nemlig under krigen at se bort fra al partipolitik og alene hellige os krigen opgaver. Dette blev i det store og hele også fastholdt resten af krigen, og få skænkede det vel nogen særlig tanke, at Christmas Møller var konservativ. Dog kan det ikke nægtes, at de søfarende fra tid til anden i diskussionen om og anerkendelsen af Christmas Møllers arbejde og indsats var spændt på, hvorledes han efter krigen ville være stillet, når han skulle genoptage det politiske arbejde i Danmark under fredelige forhold.

H. O. M. Nielsen.

Omtrent på samme tid havde det vist sig, at den ordning vedrørende sygeforsikring, som de danske søfarende den 1. januar 1941 var kommet ind under, var alt andet end tilfredsstillende, idet de ydelser, som betaltes under sygdomsperioder og efter udstået karenstid, var så små, at en mand, som ikke havde sit hjem eller anden familie at ty til, var meget dårligt stillet. Det blev derfor besluttet, at organisationen skulle tage dette forhold op for at opnå en forbedring, hvilket resulterede i oprettelsen af en syge- og

hjælpekasse i forbindelse med organisationen. Herigennem tilsigtedes det at yde syge og andre vanskeligt stillede tilstrækkelig økonomisk hjælp til at kunne eksistere på en nogenlunde menneskelig måde.

Til leder her blev valgt hovmester H. O. M. Nielsen. Denne syge- og hjælpekasse fik en overordentlig vanskelig opgave og den uheldigst mulige start. På det tidspunkt, da planlægningen fandt sted, fandtes der i henhold til de tilgængelige oplysninger gennemsnitlig fra 12-20 søfarende ugentlig, som på grund af sygdom var uarbejdsdygtige. Efter sygekassens oprettelse blev der ved mandskabspool'en ansat en læge, hvorved det viste sig, at antallet af syge søfarende var 6-7 gange større end beregnet, hvilket selvsagt betød en langt større udgift for kassen, end det havde været muligt at forudse. Det blev derfor hurtigt nødvendigt at omorganisere syge- og hjælpekassen samt at forhøje kontingenten, og til denne omorganisation kom Gabriele Rohde atter til hjælp, idet hun, på baggrund af sine praktiske erfaringer i denne forbindelse og sin beredvillighed til at stille dem til rådighed ved en omfattende gennemgang af alle papirer og regnskaber, fik det hele lagt i et mere sundt leje.

Således deltog hun den 24. januar 1943 i et af organisationens officielle møder, hvor hele sagen blev behandlet; men foruden denne direkte hjælp til syge- og hjælpekassen, ydede hun os også støtte derigennem, at hun med saglig vægt over for de pågældende engelske myndigheder fremhævede de punkter, hvor de søfarende i denne forbindelse trak et større læs, end man med rimelighed kunne vente af dem, og gjorde dette på en så overbevisende og dygtig måde, at der opnåedes ret betydelige lettelser, så kassen efterhånden blev således stillet, at den efter omorganisation fortsatte uden yderligere nævneværdige tab. Det er bemærkelsesværdigt, at frk. Gabriele Rohde derigennem kom til at udrette en del af det arbejde, som de søfarende forgæves ventede at se udrettet fra de officielle danske myndigheders side i den første tid efter besættelsen.

I løbet af sommeren 1942 kom en anden dansk person til England, som også blev af betydning for de søfarende. Det var D. Vilhelm Aagård, som, indtil Amerika blev inddraget i krigen, havde været redaktør af et sømandsblad i U.S.A. Også over for Aagård, som ikke alene i bogstavelig forstand kom fra en side modsat den, hvorfra Christmas Møller kom, idet han var kommunist, så man bort fra al partipolitik. Og selv

om det blad, hvorved Aagård havde været medredaktør, ikke havde været de danske søfarende i allieret krigstjeneste til nogen støtte eller glæde, benyttede man sig ikke des mindre af lejligheden til at ansætte ham ved organisationen for at påbegynde udgivelsen af et længe savnet og stærkt tiltrængt medlemsblad, idet man gik ud fra som givet, at når Aagård havde søgt til England, var det, fordi han nu var blevet klar over nødvendigheden af at slutte op i de allieredes rækker, og heri skuffedes man heller ikke. Dette blad udkom under navnet »Kurér« første gang den 1. oktober 1942 og fortsatte med at udkomme til 15. maj 1945 med nogenlunde regelmæssigt 14 dages mellemrum. Formålet var ikke alene at være medlemsblad for organisationen, men også i den udstrækning, som det lod sig gøre, at afhjælpe savnet af den hjemlige arbejderpresse, idet vi her lagde vægt på, at det ikke betød nogen konkurrence med den af Det Danske Råd udgivne ugentlige avis »Frit Danmark«.

Da »Kurér« udkom umiddelbart efter kongens 72-års fødselsdag, benyttedes lejligheden til at bringe en forsinket fødselsdags hilsen, der lød således:

»Det ville sikkert være hykleri at påstå, at den danske sømandsstand i vor konges regeringstid har været royalistisk indstillet; på den anden side ville ingen med rette kunne hævde, at sømandsstanden har været uloyal mod eller modstander af kong Chr. X. Vi betragter vel nærmest kongen som en selvfølge på samme måde, som vi tog friheden, Danmarks selvstændighed og demokrati som noget ganske selvfølgeligt.

Men man kan med rette påstå, at sømandsstanden altid har værdsat og respekterer virkelige mandfolk, og derfor værdsætter og respekterer den frie danske sømandsstand også i dag kongen i samme høje grad som hele den danske nation og ønsker hermed at føje vor hjertelige lykønskning på fødselsdagen og vore forhåbninger for kongens fremtid og helbred til alle de hilsener, han utvivlsomt vil modtage fra tusinder og atter tusinder taknemmelige landsmænd i og uden for Danmark - vort fædreland, som han ganske særlig gennem de sidste halvtredie års svære tider har ledet på en så værdig og klog måde.

Vi vil endelig også gerne benytte lejligheden til over for alle vore landsmænd atter at tilkendegive vor dybe beundring for deres kærlighed og troskab til konge, flag og land og at forsikre jer om, at vi - som I - stadig har en urokkelig vilje til at vinde«.

Alle danske søfald herude som sikre og arbejdssikrede på "Kurér".

D.S.D.S. KURÉR

OFFICIAL ORGAN of the AMALGAMATED DANISH SEAMEN'S UNION

Nummer 40

19 Juli, 1944

Løssalg 6pence

To Minutters Standsning af alt Arbejde i Kbhvn. til Minde om de Faldne

TILBAGEGÅENDE DEN 11. juli indtog det kæmpende Danmarks Hærs og Flaades Standsning, hjemstavn over B.H. De danske Frivillingskor har altid været villige til at gøre sig selv til offer for deres fædreland. I aften, omkring klokken 12 midnat, vil vi i to minutter tilhede minde om de faldne. Samtidig optages mindet af flyvevåben og søværnsluvs Krigsskole samt i de følgende dage af Danmarks Frivillingskor. Ved det faldne ind i kamp og forsvarede søfaldet til dets sidste arbejdssted og i kamp for vore søer. I dag kan vi ikke gøre andet end at minde om dem, som har givet deres liv for deres fædreland. I aften vil vi i to minutter tilhede minde om dem, som har givet deres liv for deres fædreland. I aften vil vi i to minutter tilhede minde om dem, som har givet deres liv for deres fædreland.

MOSKVA MODTAGER EN DANSK GESANDT

DET KÆMPENDE DANMARK har modtaget den mest uforbeholdte og ærerikende fra Sovjetunionen, som er knæet med til at oprette diplomatisk forbindelse med de danske "undergrundsrøgere". Danmarks Frivillingskor. Rådet har udnevnt en virkelig talmand for folkets, socialisten Thomas Døsting, til ministerposten, og han er nu på vej til Sovjets hovedstad.

I ET bølge af kæmpende fra Sovjetunionen og Danmark har Frivillingskor modtaget den 10. juli 1944, af ledende sovjetiske bibliotekskrivere **Thomas Døsting** var blevet udnevnt til frivillingskor og dermed den danske ligeværdige bryderrepræsentant i Moskva. Sovjetunionen har herudover som det første af alle de lande, der har været ude af sig selv, sendt en repræsentant til det danske frivillingskor. Det blev repræsentant for Sovjetunionen, som er knæet med til at oprette diplomatisk forbindelse med de danske "undergrundsrøgere". Danmarks Frivillingskor. Rådet har udnevnt en virkelig talmand for folkets, socialisten Thomas Døsting, til ministerposten, og han er nu på vej til Sovjets hovedstad.

THOMAS DØSTING, Danmarks nye minister i Moskva

Naar Røtter forlader Skuden
DER ER i den sidste tid sket en stor udvikling i de danske kampbevægelser. De danske kampbevægelser er blevet mere og mere organiserede og har opnået større og større succeser. Dette skyldes først og fremmest forøget samarbejde mellem de forskellige kampbevægelser. Dette samarbejde har været et resultat af den danske kampbevægelses lederskab, som har været villig til at gøre sig selv til offer for deres fædreland. I aften vil vi i to minutter tilhede minde om dem, som har givet deres liv for deres fædreland.

Tyskerne var ude af stand til at gøre noget.
Men den ved landets og flyvevåbenets ledelse, der havde en stærk tro på, at de danske kampbevægelser ville blive mere og mere organiserede og opnå større og større succeser. Dette skyldes først og fremmest forøget samarbejde mellem de forskellige kampbevægelser. Dette samarbejde har været et resultat af den danske kampbevægelses lederskab, som har været villig til at gøre sig selv til offer for deres fædreland. I aften vil vi i to minutter tilhede minde om dem, som har givet deres liv for deres fædreland.

Slagsretten efter Bremen
Den svenske flåde har været villig til at gøre sig selv til offer for deres fædreland. I aften vil vi i to minutter tilhede minde om dem, som har givet deres liv for deres fædreland. Dette skyldes først og fremmest forøget samarbejde mellem de forskellige kampbevægelser. Dette samarbejde har været et resultat af den danske kampbevægelses lederskab, som har været villig til at gøre sig selv til offer for deres fædreland. I aften vil vi i to minutter tilhede minde om dem, som har givet deres liv for deres fædreland.

Et Tilbageblik over Forløbet af Strejken viser: det kan Nytte!

VED et tilbageblik over den syvugle strejkes forløb i København og omegn, kan det ses, at strejken har været et stort succes. Dette skyldes først og fremmest forøget samarbejde mellem de forskellige kampbevægelser. Dette samarbejde har været et resultat af den danske kampbevægelses lederskab, som har været villig til at gøre sig selv til offer for deres fædreland. I aften vil vi i to minutter tilhede minde om dem, som har givet deres liv for deres fædreland.

Slagsretten efter Bremen
Den svenske flåde har været villig til at gøre sig selv til offer for deres fædreland. I aften vil vi i to minutter tilhede minde om dem, som har givet deres liv for deres fædreland. Dette skyldes først og fremmest forøget samarbejde mellem de forskellige kampbevægelser. Dette samarbejde har været et resultat af den danske kampbevægelses lederskab, som har været villig til at gøre sig selv til offer for deres fædreland. I aften vil vi i to minutter tilhede minde om dem, som har givet deres liv for deres fædreland.

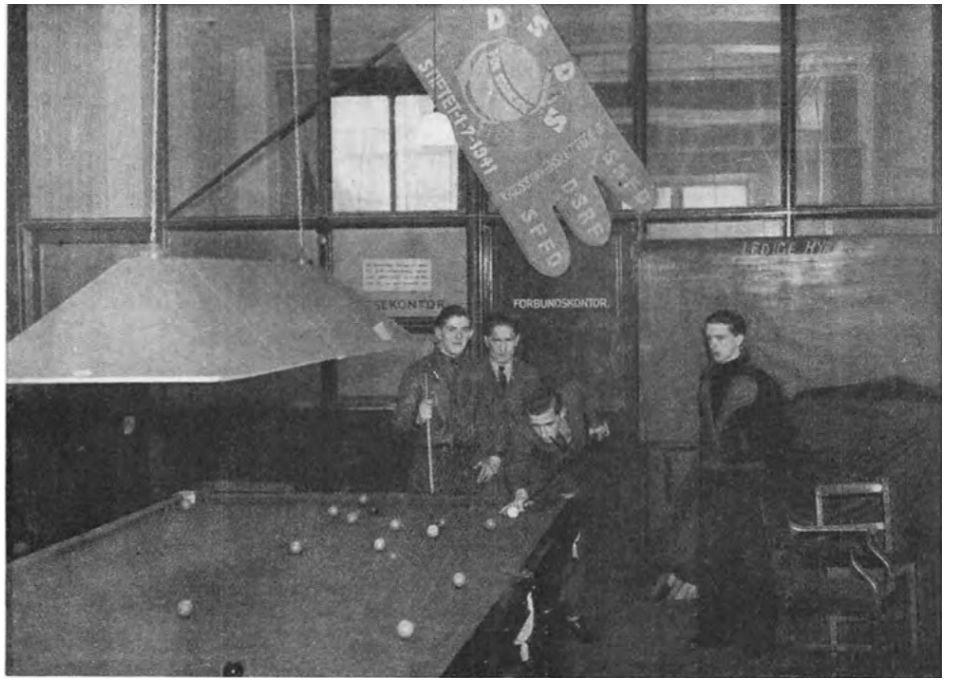
En forside af D.S.D.S.s blad »Kurér«.

Det var også i året 1942, at organisationen opnåede at få sin egen fane. Dette skete kun ved stor imødekommenhed fra en række danske damer i London, som tilbød at udføre det nødvendige arbejde, når blot organisationen selv skaffede materialet dertil. Ved fanens indvielse, som fandt sted på et medlemsmøde i Newcastle den 4. oktober 1942 under festlige former, skrev damerne: Madeline Anker-Petersen, Tor-dis Ammentorp, E. Boeck-Hansen, Grethe Christiansen, Ellen Karsten, Elli Karsten, Lily Knuth, Alba Lind, A. Miller, Gertrud Christmas Møller, Else Reventlow, Kirsten Scott-Moncrieff, Karen Sonne-Kiaer og E. Terkelsen:

»Samtidig med, at dette banner i dag bliver afleveret til Deres forening, vil vi, der har syet på det, gerne have lov at sige, at det har været os en stor glæde at gøre det; vi vidste, det var et ønske opstået i D.S.D.S.'s medlemmer, der var ved at gå i opfyldelse, og der er ikke noget bedre her i verden end at kunne gøre noget for at glæde andre - og ikke mindst vore søfarende.

Vi sender D.S.D.S. vore varmeste hilsener og ønsker held og lykke

Sømændenes billardbord i de danske sømænds klub i Newcastle anvendtes flittigt - også når der spillede »Snooker« som på billedet her. Bagved ligger organisationens kontorer. Over billardbordet hænger den forbundsfane, som danske damer i London syede som en gave til de søfarende.

International Søfarer-Konference samles igen om Frihedsbrevet

DEN 25. og 26. juli 1944 samles den internationale søfarer-konference igen om Frihedsbrevet i London. Det er den første gang, at søfarerne fra alle verdensdele mødes til en sådan konference. Dette skyldes først og fremmest forøget samarbejde mellem de forskellige kampbevægelser. Dette samarbejde har været et resultat af den danske kampbevægelses lederskab, som har været villig til at gøre sig selv til offer for deres fædreland. I aften vil vi i to minutter tilhede minde om dem, som har givet deres liv for deres fædreland.

for Dem alle. Hvor længe banneret skal vaje her i England, ved vi ikke, - vi kan kun ønske, den dag ikke er for fjern, hvor det kan blafre i vinden i et frit Danmark - og i kommende tider minde Danmarks sønner og døtre om den danske sømands stolte indsats i den krig, der sikrede kommende slægter retten til at tale og tænke frit».

I slutningen af 1942 blev den tidligere omtalte klub genstand for en udvidelse. Den søgning, klubben havde kunnet glæde sig ved, sammenholdt med de stadig vanskelige forhold vedrørende rationering af levnedsmidler, havde gjort, at et stærkt udtrykt ønske om også at kunne købe varm mad i klubben, foruden forfriskninger og smørrebrød, var blevet fremsat, og de pågældende myndigheder havde stillet sig velvilligt heroverfor. Klubben blev nu udvidet, så den kom til at omfatte et køkken og to spisestuer, henholdsvis for officerer og mandskab, foruden de allerede eksisterende opholdsrum, som dog ved denne lejlighed bragtes i umiddelbar forbindelse med hinanden. Endvidere blev der ved udvidelsen også indrettet bibliotek, som opnåede at få en ret stor bogsamling, der udelukkende skyldtes gaver fra de i England

Et hjørne af køkkenet i de danske søfarendes klub i Newcastle. Her står (til højre) klubbens bestyrer, hovmester Alfred Andersen, og taler med chefkokken, Sø-Jensen. I forgrunden er Preben Eriksen i færd med at anrette fadene, medens de engelske køkkenpiger har travlt i baggrunden.

bosiddende danske.

Også udvidelsen blev markeret ved en højtidelig officiel åbning, hvor det engelske transportministerium var repræsenteret af ingen ringere end daværende parlamentssekretær mr. Ph. Noel Baker, som ved denne lejlighed bl.a. udtalte:

»Hvem ved, om det ikke var den halve million tons af dansk handelsflåde, som de danske søfarende bragte til britiske og allierede havne, der blev den afgørende margin i kampen om Atlanterhavet«,

og som sluttede sit indlæg med at sige:

»om end Danmark ikke sidder ved De forenede Nationers rådsbord, så er det frie Danmark dog med os i kampen på verdenshavene som allieret i kraft af de danske søfarendes storlåede indsats, og vi tænker på dem som allieret nu og vil gøre det i fremtiden«.

Ved forandringen i klubben var udstyret også undergået en tiltrængt

De danske søofficerers hyggelige spille- og læsehjørne i klubben i Newcastle. Her var både klaver, radio og de nyeste blade og tidsskrifter af alle kulører.

fornyelse, og noget, der her vakte stor beundring og fik særlig omtale, var de nye mørklægningsgardiner. Sådanne gardiner er jo som regel fælt kedelige at se på, især når det drejer sig om så store flader, som der her skulle til; men her havde søfolkenes gode veninde frk. Gabriele Rohde været på spil med sin kyndige hånd. De ellers så kedelige gardiner havde hun håndmalet med smukke motiver fra det maritime liv både over og under vandlinien, ligesom det heller ikke havde manglet på opfindsomhed, da det kom til gardinerne for »skylighterne« i loftet. Her havde frk. Rohde malet den nydeligste stjernehimmel, som oven i købet efter navigatørernes udsagn omfattede stjernebillederne i korrekt stilling over for hinanden.

Den form, klubben havde fået, udfyldte sine missioner for resten af krigen. Indvielseshøjtideligheden fandt sted den 6. november 1942, og allerede dagen efter indtraf en anden begivenhed, idet denne dag, 25 års dagen for den russiske oktoberrevolution, benyttedes til at overrække det russiske folk en gave fra de danske i England. Gaven, som bestod af en check på 1500 pund sterling til indkøb af en røntgenambulance til østfronten, overræktes til Sovjetunionens gesandt i London, hr. M. Maisky, af repræsentanter fra rådet og de danske søfarende. Gaven var tilvejebragt med halvdelen fra Det Danske Råd og halvdelen samlet blandt de danske søfarende.

Senere modtog vi til offentliggørelse i »Kurér« et fotografi af ambulancen, som bar inskription på russisk, hvoraf det fremgik, hvorfra gaven stammede, og herigennem opnåedes det, at et stort antal af de kæmpende sovjetborgere fik kendskab til, at også Danmark deltog i den kamp, hvor ikke mindst Sovjetunionen ydede så store ofre.

V

Inden for organisationen for de menige søfarende afholdtes regelmæssige medlemsmøder for i videst muligt omfang at bevare kontakten mellem den daglige ledelse og medlemmerne. Ved et af disse møder, som afholdtes den 24. januar 1943, diskuteredes bl.a. med den for de søfarende sædvanlige optimisme spørgsmål og problemer i forbindelse med den genopbygning, som man måtte forudse ville blive nødvendig efter krigens sejrige afslutning. I denne forbindelse fremsattes en tanke, som vakte interesse og opsigt langt ud over de danske søfarendes eget område. Den bestod deri, at man endnu under krigen burde un-

Biblioteket i klubben var ikke stort, men godt og velindrettet. I baggrunden ser man et af Gabriele Rohdes malede mørklægningsgardiner, som pyntede stærkt op i lokalet.

dersøge mulighederne for at drive kooperativ rederivirksomhed, idet man henviste til den udstrækning, hvormed andelsbevægelsen var ført ud i livet hjemme i Danmark, og slog til lyd for, at også søfolkene kunne eje og administrere deres egne skibe. Planen herom blev i den nærmeste tid efter fremsættelsen gengivet og diskuteret i største delen af den britiske presse, og det påstodes at være første gang i andelsbevægelsens historie, at søfolk beskæftigede sig med den tanke at drive rederivirksomhed på kooperativ basis. I de efterfølgende måneder var planen genstand for en nøjere undersøgelse inden for organisationen, og man søgte at udrede muligheder og vanskeligheder, og samtidig formåedes forskellige eksperter til i fagbladet »Kurér« at fremsætte tekniske og praktiske betragtninger vedrørende problemet.

Således fremsatte en god og lærd ven af de danske søfolk, cand. polyt. Kay Heckscher, i tre udførlige artikler fyldige oplysninger om privatøkonomi vis-a-vis fællesøkonomi og gav herved endnu et bevis på den interesse, han lige siden besættelsen af Danmark havde vist de søfarendes problemer.

Også præsidenten for Det Danske Råd, direktør F. Krøyer Kielberg, gav i en artikel praktiske vink, baseret på årelang erfaring i rederi-

Den 7. november 1942 blev de Søfarendes Klub i Newcastle udvidet betydeligt, og udvidelsen blev markeret ved en højtidelig åbning, hvortil repræsentanter for Det Danske Råd og det engelske krigsministerium var inviteret. Under gennemgangen af lokalerne nåede man også til billardbordet, og her prøver parlamentssekretær i krigstransportministeriet mr. Ph. Noel Baker, om det er helt tilfredsstillende. Yderst t.v. ses grev Reventlow, yderst t.h. præsidenten for Det Danske Råd, hr. Krøyer Kielberg.

R. Geisler.

sering sted. Siden krigens begyndelse havde I.M.M.O.A opretholdt et afdelingskontor i Newcastle for danske skibsofficerer. Efterhånden kom man imidlertid til den opfattelse, at en større selvstændighed i foreningsmæssig henseende ville være både ønskelig og tilrådelig, og da samtidigt de sværeste begyndelsesår på dette område jo var vel overstået, lå det så meget nærmere at tage skridtet fuldt ud.

Man oprettede derfor pr. 1. februar 1943 »De Sammensluttede Danske Skibsofficerers Forening«, som omfattede skibsførere, styr-

mænd, maskinmestre og radiotelegrafister. En hovedbestyrelse blev valgt, hvori disse kategorier alle blev repræsenteret i nogenlunde overensstemmelse med deres talmæssighed. Til den daglige ledelse valgtes som forretningsfører maskinmester J. H. Larsen og som sekretær styrmand R. Geisler. Under disse to dygtige officerers ledelse lykkedes det i løbet af kort tid at komme ud af det økonomiske uføre,

J. Harald Larsen.

som afdelingen befandt sig i ved overtagelsen, ligesom der opnåedes en fyldig og mere retfærdig repræsentation af de danske officerer inden for Det Danske Råd. Endvidere opnåedes en repræsentant i rådets arbejdsudvalg, hvor de menige søfolk allerede længe havde været repræsenteret, og i det hele taget kom skibsofficerernes nærværelse og synspunkter på en mere retfærdig og fyldig måde til orde. Det var ikke helt uden grund, at mange officerer i de første år efter

virksomhed, og øgede dermed væsentlig kundskaben om det emne, som var genstand for en så ivrig og indgående diskussion. Efter nogle måneders forløb måtte man imidlertid skrinlægge tanken, idet man fandt det utilrådeligt på baggrund af de indhentede oplysninger under krigen at danne et andelsrederi. Dog gjorde man situationen således op, at man holdende sig alle advarsler og alle gode råd for øje ikke fandt nogen grund til at afvise tanken som uigennemførlig, men også, rent bortset fra de praktiske vanskeligheder i form af restriktioner og kontrol, ville finde det ønskeligt efter krigen og under mere rolige og stabile forhold atter at fremføre tanken, således at alle danske søfarende - også de, som på daværende tidspunkt var afskåret fra at kunne få lejlighed til at tage stilling til spørgsmålet - kunne deltage i udførelsen, hvis en sådan skulle vise sig mulig. Man var naturligvis heller ikke blind for, at udførelsen af en sådan tanke ville nødvendiggøre et samarbejde med samtlige grader af skibsofficerer, men også hos disse, som man fra mandskabernes side havde kontakt med, havde man samme syn på de øjeblikkelige muligheder som ovenfor anført.

Blandt officererne fandt der i begyndelsen af 1943 en omorgani-

adskillelsen følte sig noget tilsidesat over for offentligheden, når man sammenlignede dem med de menige søfolk. Efter sammenslutningens oprettelse afholdt denne sin første lovlige generalforsamling den 7. september 1943, og lejligheden benyttedes til vedtagelse af en resolution, der lød således:

»Danske skibsofficerer, forsamlede til den første ordinære generalforsamling i England, ønsker på baggrund af den sidste tids alvorlige og vidtrækkende begivenheder hjemme at sende vor konge og det danske folk en varm og hjertelig tak for deres faste standpunkt, da tyskerne ville krænke dansk lov og ret.

Vi herude føler, at det arbejde, vi har udført for Danmark i den lange besættelsesperiode, bliver for intet at regne mod de begivenheder, der har fundet sted hjemme, men vi vil fortsætte vort arbejde og gøre vor pligt, indtil Danmark er befriet for det tyske åg, og vi atter kan mødes i et frit Danmark. Leve Kongen. Leve Danmark«.

Med den 9. april 1940 som udgangspunkt åbnedes 1943 en dansk udstilling i Newcastle. Selv om det var langt fra at være en verdensudstilling, lykkedes det ikke des mindre med beskedne midler at skabe en ægte dansk atmosfære om et af de travleste forretningshjørner, hvor man havde skaffet sig lokaler, og det lokale engelske publikum var ikke sent til at lade sig indtage deraf. Tusinder af Newcastle borgere, som ikke før havde haft kendskab til Danmark, fik her en personlig kontakt med dette lille land, som de havde tænkt sig helt anderledes, det lille land, hvis søfarendes sønner man havde givet et midlertidigt hjem i Newcastle. Det britiske publikums reaktion over for det, de så på vor danske udstilling, var kun til gunst for deres bedømmelse af Danmark og dets folk, hvortil jo en del ventede at drage efter krigen enten for at bosætte sig eller for at besøge deres døtre, som havde giftet sig med danske søfarende.

I forbindelse med udstillingen blev endvidere holdt en række foredrag om dansk landbrug og højskolevæsen, dansk arbejderbevægelse, dansk handel og søfart m.m.

Når det lykkedes for os at opnå succes på denne udstilling, skyldes dette i særlig grad den energi og foretagsomhed, som redaktør D. V. Aagård som leder af udstillingen lagde for dagen, og han fik værdis-

fuld hjælp fra Det Danske Råds informationskontor i London, fra de lokale danske og ganske særlig fra The British Council. Sidstnævnte institution udførte i det hele taget et bemærkelsesværdigt og uselvsk arbejde for de danske søfarende i Newcastle. Det var herigennem, at de unge danske søfarende, som benyttede sig af den af det engelske krigstransportministerium givne lejlighed til at uddanne sig til midlertidigt at fungere som navigatører, fik den nødvendige sproglige assistance til at dygtiggøre sig så meget i engelsk, at det blev muligt at klare de sprogtekniske vanskeligheder ved at bestå den teoretiske afslutningsprøve. Ligeledes arrangerede The British Council i nært samarbejde med Sømandsmissionen ofte udflugter til omegnen, hvor man besøgte seværdigheder. Om vinteren arrangeredes ugentlige filmsforestillinger i klubberne, eller der blev arrangeret underholdningsaftener med musik, optræden og dans, ligesom der i enkelte tilfælde kaldtes sammen til en rigtig balaften.

Det var også gennem The British Council, at et velfærdsudvalg blev oprettet til at varetage de interesser og løse de opgaver, hvortil de søfarende nok kunne have assistance behov, men som faldt uden for organisationernes og pool'ens ellers så rummelige rammer. Efter oprettelsen af dette udvalg udøvede The British Council sin indflydelse

På et Hjørne i en af Newcastles mest befærdede gader åbnedes udstillingen »Denmark's fight for freedom«. Byens borgere fik her et levende indtryk både af den indsats, som danske i Storbritannien ydede de forenede nationer, og af den kamp, som førtes hjemme i Danmark mod den fælles fjende.

derigennem, hvilket bevirkede, at udvalget kunne påtage sig så omfattende et velfærdsarbejde, som tilfældet blev. Udvalget bestod af repræsentanter fra The British Council, de engelske velfærdsinstitutioner for søfarende, de lokale danske damer, den danske Sømandsmission og den danske pool, samt begge de danske søfarendes organisationer og det danske konsulat; det virkede imidlertid så aktivt, at de danske søfarende, hvor stor pris de end satte på det arbejde, som udførtes, følte sig foranlediget til at fremsætte en advarsel, som først og fremmest udtrykte:

»Anerkendelse af de bestræbelser, der gøres for at arrangere udflugter til seværdigheder i nabolaget, men med tanken på krigsudbudet og krigstransportministeriets slagord: »Er Deres rejse virkelig nødvendig?« ønsker vi at gøre det klart, at om end vi til fulde forstår og værdsætter de venlige tanker, der ligger bag disse bestræbelser, ser vi dog hellere, at de brændstoffer, som også de danske søfolk har været behjælpelige med at bringe her til landet (England), der kan spares ved at afstå fra disse udflugter, bliver brugt til at skærpe om end aldrig så lidt bombarderingen af fjenden, hvor han end befinder sig«.

Til denne udtalelse sluttede sig de norske søfolk, som befandt sig i Newcastle, og som sædvanligvis sammen med danske søfarende deltog i udflugterne. Med disse vore norske kolleger havde vi i øvrigt det bedst mulige samarbejde og en mægtig forståelse, hvilket årligt gav sig udslag i, at vi i fællesskab fejrede 1. majdagen, og til disse majfester sørgede man så vidt muligt for at have både norske og danske talere.

Efter at de danske søfarende i 1940 på det konstituerende møde inden for Det Danske Råd havde fremsat det før omtalte ønske om at måtte deltage i bemanningen af allierede krigsfartøjer, havde man både i 1941 og 1942 vedtaget resolutioner med adresse til det britiske admiralitet og krigstransportministerium, hvori man henledte opmærksomheden på, at det dengang udtrykte ønske stadigt var levende.

I begyndelsen af maj 1943 bar bestræbelserne endelig frugt, idet det britiske admiralitet besluttede at afse to mindre krigsfartøjer til bemanning med danske marinegaster, hvorved det længe nærede ønske om at få lejlighed til at være med i ildlinien, hvor aksemagterne og fascismen bekæmpedes, opfyldtes. Det Danske Råds rekruteringskon-

tor tog straks fat på opgaven at skaffe de bedst egnede unge mennesker til at gå i træning, og allerede i august samme år havde klubberne i Newcastle den glædelige oplevelse at få besøg af gamle kendinge i engelsk marineuniform med det danske flag og »Danmark« i rødt og hvidt på skulderen.

I marts måned 1944 var de to fartøjer, som der i første omgang var tale om, færdigbyggede og blev ved en højtidelighed i Skotland overgivet til de danske, nu fuldt uddannede officerer og mandskaber. Ved denne lejlighed blev Danmarks dybe taknemmelighed mod det britiske admiralitet udtrykt af grev E. Reventlow, som bl.a. henviste til »Vor egen gamle flåde, hvis stolte traditioner det vil påhvile Dem at føre videre«, og som desuden udtalte:

»Alle danske er jer unge mænd dybt taknemmelige for frivilligt at have meldt jer til at kæmpe til søs for Danmarks fremtid, og af det, som vi herude overhovedet kan gøre, vil de frivilliges, handelsflådens og fiskernes indsats veje tungest«.

Det siger sig selv, at de begivenheder, som fandt sted på hjemmefronten omkring 29. august 1943, og som skabte forsidestof overalt i verdenspressen, også blev fulgt med den mest levende interesse af de danske søfarende, som var fuldstændig enige med hr. Christmas Møller i, at man herved var nået til det nationalpolitiske mål, som den danske frihedsbevægelse og Det Danske Råd i London havde styret imod. Til illustration af de udeværende danske søfarendes stemning over for situationen kan gengives en udtalelse, som det faldt i min lod på organisationens vegne at udsende gennem B.B.C.'s danske program, og som i sin helhed lød således:

»Jeg er overbevist om ikke at overdrive, når jeg til indledning forsikrer jer derhjemme om, at den danske sømandsstand i disse dage - måske mere end nogen sinde - følger jer og hele den spændte situation meget, meget nøje, så nøje, som det overhovedet er muligt efter de oplysninger, der kommer frem.

Er det nemlig ikke sådan, at den danske menigmand i dag står i næsten nøjagtig den samme stilling, som de danske søfarende befandt

sig i dagene efter den 9. april 1940?

Den gang blev de danske søfarende, som ved nazisternes overfald på Danmark befandt sig uden for tyskernes rækkevidde, af den tysk-kontrollerede danske regering anmodet om at gå til neutrale havne med de danske skibe, noget, der selvsagt var stik imod vor hele opfattelse af, hvad der var ret og rigtigt. Hver enkelt dansk søfarende, som handlede i overensstemmelse med sine demokratiske principper og gik ind for at sejle for de allierede, tog den gang - på trods af sin regerings tyskkontrollerede ordre - det fulde ansvar for sine handlinger, på samme måde som menigmand i Danmark gennem de sidste bevægede dage tydeligt har vist, at han er klar over, at nu er tiden kommet, da han selv må tage ansvaret for at gå imod hans ham påtvungne regerings tyskdikterede ordre og ansvarsløse eftergivelsespolitik.

Denne kendsgerning - og at det er en kendsgerning, kan hverken Best eller Hanneken, ja, end ikke Goebbels bortforklare siden begivenhederne i f.eks. Odense, Esbjerg og Ålborg - altså denne kendsgerning, at den danske befolkning tydeligt har givet regeringen at forstå, at det er hertil og ikke længere, er af overordentlig stor betydning og opmun-

Endelig var det øjeblik kommet, da de unge danske søfarende kunne møde fjenden med våben i hånd. Der afholdtes i den anledning en parade, og på billedet ser man den danske minister, greve E. Reventlow, og kommandørkaptajn Lembcke skridte fronten af.

tring for sømandsstanden herude.

Jeg tror ikke, det kan siges, at sømandsstanden på noget tidspunkt har været i tvivl om, at den gjorde det helt rigtige den 9. april 1940 og i tiden derefter, selv ikke, da det endnu kunne se ud til, at det måske ville tage årevis endnu, før sejrens og genforeningens dag oprandt.

Heller næppe har vi på noget tidspunkt næret tvivl om, at den danske befolkning var klar til at rejse sig og bringe de ofre, som må til, for at vort land kan indtage sin gamle, værdige plads blandt nationerne.

På den anden side kan det ikke nægtes, at der indtil for kort tid siden var begyndt at rejse sig en vis angst for, at Danmark skulle komme for sent, en angst for, at det skulle lykkes tyskerne gennem censur og forvrængelse at få den danske befolkning til for længe at mene, at de mere spredte tilfælde af sabotage og passiv modstand, ja også »den kolde skulder«, som i sin tid havde sin store betydning, selv om den ikke kostede nogen noget, var alt, som behøvedes indtil videre.

Var det rette tidspunkt blevet forpasset - og tyskerne gjorde, hvad de kunne for at få det forpasset -, ville det antagelig have haft katastrofale følger for vort lands fremtid som selvstændig og demokratisk stat. Netop derfor er de sidste dages begivenheder, som understreger, at det danske folks selvrespekt såvel som dets kærlighed til retten, friheden og demokratiet er så sand som nogen sinde, den bedste og største opmuntring, som den danske sømandsstand herude har fået under hele krigen. Det har givet yderligere mod og lyst til det arbejde, som er vor part af de fælles bestræbelser for at opnå nazismens og aksemagternes fuldstændige sønderknuselse så hurtigt som muligt«.

Året 1943 sluttede med en velkommen og glædelig julegave fra det britiske krigstransportministerium til danske søfarende. Den bestod i intet mindre end en officiel tilladelse til fra og med juledag den 25. december 1943 atter at føre dannebrog om bord i de danske skibe, der sejlede for De Forenede Nationers hær i fart for Storbritannien. Denne indrømmelse betragtede vi som givet i anerkendelse af de danske søfarendes indsats i krigen mod aksemagterne, men først og fremmest som et bevis på Englands erkendelse af, at Danmarks udefront og ganske særlig dets hjemmefront hævdede sig stolt i den praktiske alliance med De Forenede Nationer. I bekendtgørelsen om denne tilladelse udtalte den engelske minister for krigstransport, Lord Leathers:

»Som et bevis på anerkendelse af den store indsats, som de danske søfarende og det danske folk har ydet De Forenede Nationers sag, er der nu blevet truffet et arrangement, hvorefter danske skibe er berettigede til til hver en tid at føre deres gamle nationale flag«.

Det gjordes dog ved samme lejlighed klart, at de danske skibe af rent legale og praktiske grunde fortsat ville forblive i den engelske Regerings besiddelse.

Denne juledag blev selvsagt overalt i de danske skibe af en ganske særegen højtidelighed, og fra alle sider indløb taksigelser til den engelske regering, ligesom de danske søfarende fra landsmænd i hele den frie del af verden modtog utallige hjertelige lykønskninger; ligeledes blev begivenheden selvfølgelig kommenteret i store dele af pressen og da ganske særligt i de danske blade og tidsskrifter uden for Danmark. Således hed det i de »meddelelser til medlemmerne«, som danske skibsofficerer i England udgav, kort, men udtrykksfuldt:

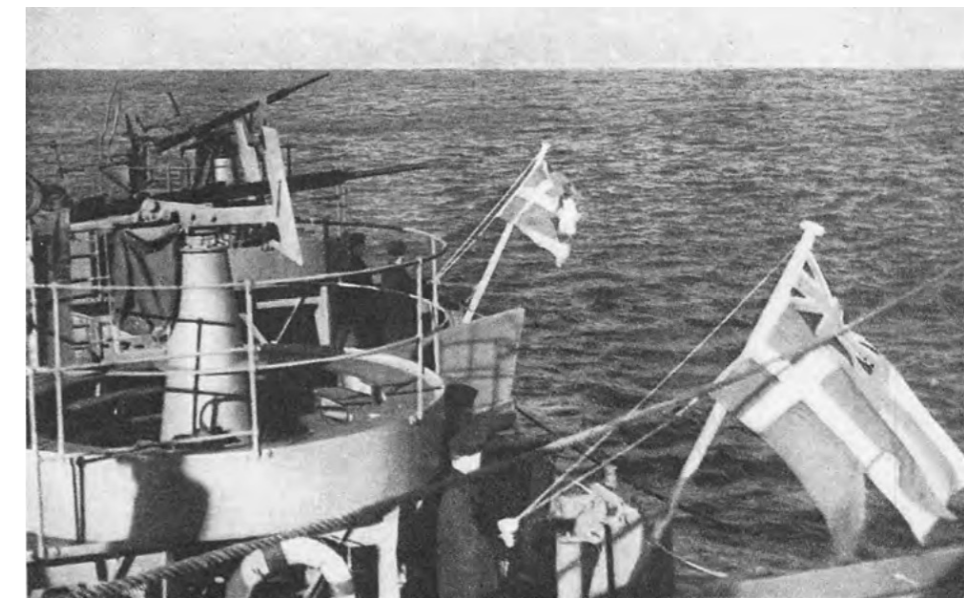
»Tak, England for din forståelse og anerkendelse og tak for dette vennehåndtryk, der var både varmt og fast, og det gjorde godt«.

VI

Da det efterhånden blev tydeligt, at krigen måtte være ved at nærme sig sin afslutning, begyndte man på mangfoldige måder inden for De Forenede Nationer at lægge internationale såvel som nationale planer for det kommende genopbygningsarbejde. Også de forskellige nationers frie søfarende lagde sådanne planer på international basis, og det var selvsagt her de før omtalte internationale organisationer I.T.F. og I.M.M.O.A., der tog føringen; på baggrund af de mange under krigen givne forsikringer og løfter til de søfarende udarbejdede man det program, som nu er kendt som de søfarendes internationale frihedsbrev. Heri fremsattes forslag til de betingelser, som den internationale søfartsstand, omfattende såvel officerer som menigt mandskab, måtte anse for de minimumsbetingelser, der internationalt kunne forventes anerkendt som i rimelig grad svarende til de forventninger, de ovenfor omtalte løfter havde rejst blandt de søfarende. Dette program blev meget omhyggeligt udarbejdet og drøftet blandt de flest mulige repræsentanter fra de forskellige nationers søfarende, og det er bemærkel-

sesværdigt, at da frihedsbrevet blev vedtaget på en international søfartskonference, afholdt i London 28.-29. juli 1944, var vedtagelsen enstemmig, skønt tolv forskellige nationers søfarende, omfattende både officerer og mandskab, var repræsenteret. Frihedsbrevets forord tilegnes det udførte arbejde af de mange tusinder af handelsflådens folk, som under krigen udviste den største offervilje, for at retfærdighed og frihed skal råde over tyranniet i en fredelig verden, og det tilkendegiver, at det bedste minde, der kan rejses for dem, som omkom i kampen, er at sikre tilfredsstillende arbejds- og levevilkår for alle, der følger efter i faget.

Endelig udtrykkes der tillid til, at officerernes og mandskabernes beslutsomhed, forstærket af velvilje fra den offentlighed, som de søfarende har tjent, vil sikre frihedsbrevet en hurtig og fuldstændig gennemførelse. Selve frihedsbrevet omfatter de søfarendes gerning fra A til Ø, men også skibsfartspolitikken var genstand for de søfarendes opmærksomhed, hvilket blandt andet fandt sit udtryk i en resolution, enstemmigt vedtaget på en international søfartskonference, afholdt den 31. marts 1944 i London, hvor 23 forskellige organisationer fra 12 europæiske lande var repræsenteret. Heri blev der slået til lyd for, at den kontrol, som det under krigen havde været påkrævet at udøve

De to første Ministrygere, som blev bemanded helt af Danske, overgives til os den 1. marts 1944, og Dannebrog hejses i stedet for the White Ensign.

over for skibsfarten, ikke skulle ophæves af de forskellige lande enkeltvis, men kun ved international aftale. Endvidere ønskede man, at skibsfarten i højere grad end før krigen burde drives til samfundenes bedste i stedet for som et middel til spekulation og udbytning, og man foreslog derfor oprettelsen af et internationalt organ til sikring af, at verdenstonnagen blev anvendt på den måde, som tjener de forskellige nationers fælles interesser bedst og mest retfærdigt.

I det internationale arbejde deltog selvsagt de danske søfarende i videst muligt omfang og, som tidligere nævnt, på fuldstændig lige fod med repræsentanter for de øvrige søfarende fra De Forenede Nationer.

Af dette medarbejderskab på international basis fik vi i foråret 1944 en usædvanlig anerkendelse derved, at undertegnede som repræsentant for Danmarks på det daværende tidspunkt eneste frie arbejderorganisation fik invitation til at deltage som minister Kauffmanns rådgivende arbejderrepræsentant på den internationale arbejdskonference, som var sammenkaldt til den 20. april 1944. Til konferencen var minister Kauffmann indbudt som observatør, idet det på grund af Danmarks stilling ikke var muligt i henhold til det internationale arbejdsbureaus regler at udpege stemmeberettigede repræsentanter.

Konferencen afholdtes i Philadelphia, U.S.A., varede tre uger og overværedes af tre danskere, idet foruden de ovenfor allerede nævnte også greve B. Ahlefeldt-Laurvig deltog. Han var ministerens finansielle rådgiver.

Under min hjemrejse fra konferencen indtraf den dag, vi alle havde ventet og set frem til, nemlig den såkaldte D-Dag, da invasionen af det europæiske fastland blev begyndt. Også ved denne invasion deltog danske skibe og danske søfarende og fortsatte med at deltage i den omfattende transport af mandskab og materiel, som lige fra D-Dagen til krigens afslutning foregik over den engelske kanal. Før den tid havde de danske skibe og danske søfarende med ære deltaget i enhver større aktion eller invasion, hvor der havde været brug for handelstonnage i nævneværdig udstrækning. Vel var de farer, som vore søfarende havde udstået ved deltagelsen i de forskellige aktioner, ikke overvundne ved den heldige gennemførelse af D-Dagen, men efter invasionen og den nærmest følgende tid var målet trods alt så nær i sigte, at de kommende måneder gled forbi uden nævneværdige, for de danske søfarende særprægede begivenheder, indtil den 5. maj 1945, da dagen oprandt, som

havde været kampens første og egentlige mål. Herom skrev »Kurér« i sit sidste nummer blandt andet:

»På denne dag åndede Danmark frit igen. Mens tyske besættelsestropper nedlagde våbnene, jublede det danske folk over den genvundne frihed trods skuddene fra de sidste gadekampe med desperate nazister, der nu så sig fanget i deres egen fælde.

Fem lange besættelsesår under nazismens middelaldermørke, der satte frygtelige og blodige spor i vort land som overalt i Europa. Tre dage efter kom så budskabet om Tysklands betingelsesløse overgivelse. Blandt de sidste fandt også vort broderfolk i Norge den længe eftertragtede frihed.

Gennem festrusen gik vore tanker i stilhed til dem, der ofrede livet for friheden: De faldne på Danmarks hjemmefront, kammeraterne herude, der aldrig vendte tilbage fra en handelsflådes krigstogter, soldaterne, sømændene, flyverne og arbejderne i De Forenede Nationers rækker. Dem og de andre, der kæmpede og led med dem, skylder Danmark og hele Europa sin frihed«.

Selvfølgelig kunne de danske søfarende ikke alle straks komme hjem til det befriede Danmark; men alene derigennem, at der hurtigt kunne oprettes forbindelse med de pårørende i Danmark, var meget vundet. De Røde Kors-breve, som det under krigen havde været muligt at sende, havde ikke mange oplysninger, og mange havde vel næret tvivl om, hvor megen tillid der kunne fæstes til indholdet af de tilladte 25 ord, hvori familie og pårørende som regel udtrykte, at de havde det godt. Man må dog heraf ikke forledes til at tro, at de søfarende var utilfredse eller havde kritiseret det overordentlig store og fortjenstfulde arbejde, som Røde Kors havde udført ved at formidle denne korrespondance; den havde i høj grad bidraget sit til, at de søfarende ikke helt mistede kontakten med og livstegn fra deres egne derhjemme.

Først hen på sommeren 1945 blev det muligt at få gang i hjemrejserne og hjemsendelserne af de danske søfarende. I mellemtiden var det lykkedes at få gennemført den lov, som sikrede de hjemvendte søfarende 3 måneders betalt ferie på statens regning, således at der blev givet lejlighed til uden økonomisk afsavn at være sammen med familien i et rimeligt tidsrum efter den lange adskillelse.

Her ligger ved Normandiets kyst et af de danske skibe, som havde været med ved invasionen, lastdamperen »Auance«, som fortsatte med at overføre materiel til vore sejrende allierede.

Denne lov blev der allerede truffet forberedelse til både i England og herhjemme før krigen. I England nedsattes således i efteråret et udvalg, hvori alle de pågældende interesser var repræsenteret, og som afsluttede sit arbejde med et omfattende forslag, der ad illegal vej blev sendt hjem til Danmark, og straks efter befrielsen blev dette forslag samarbejdet med resultaterne af det arbejde, der havde været udført hjemme. Netop før denne fremstilling afsluttes, har rigsdagen vedtaget en lov om hyreudligning, hvorved der for de lån til søfarendes hustruer, som havde været livsvigtige for disse, men også bragt de pågældende søfarende en del hovedbrud under krigen, blev skaffet nogenlunde dækning.

VII

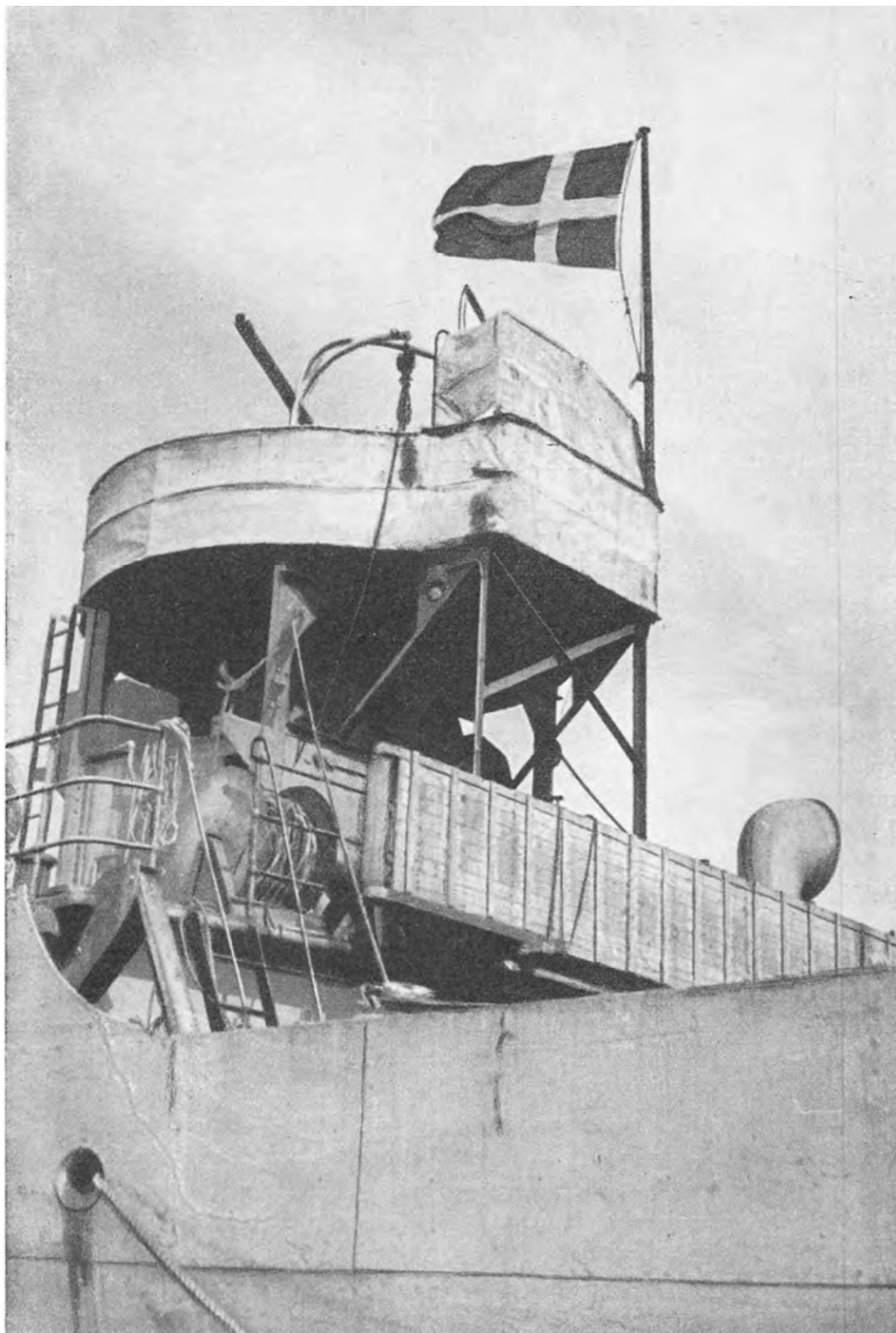
I det foregående er der udelukkende berettet om de søfarende, hvis virke og sejlads foregik med England som basis, idet det er disses forhold, jeg særligt har haft med at gøre og derfor kender bedst. Imidlertid var der jo danske søfarende spredt over hele den frie del af verdenen, og overalt deltog de i den fælles kamp med en sådan iver og pligtoplevelse, at de for dem selv og deres land indhøstede stor respekt og beundring.

Således sejlede et ikke ubetydeligt antal danske søfarende med U.S.A, som basis, og efter Amerikas indtræden i krigen kom også de danske skibe, som indtil da havde ligget oplagt i amerikanske havne, med i sejladsen for De forenede Nationer. Her er der ganske særlig grund til at lægge mærke til den indsats, som blev gjort ved den danske stats skoleskib »Danmark«, idet dette skib og dansk sømandsskabs høje standard blev anvendt til uddannelse af amerikanske vordende søofficerer; en virksomhed som i øvrigt påbegyndtes allerede før Pearl Harbour.

Endvidere var danske skibe, helt eller delvis bemanded med danske søfarende, med i kampen under canadisk, hollandsk, australsk, sydafrikansk og General de Gaulles frie franske flag. Der var endog danske skibe, som deltog under grønlandsk flag, idet Grønlandske Handels Kontorflag, som er det danske flag med 2 harpuner lagt over kors i det øverste mindste felt, for tilfældet fik anerkendelse, så længe krigen varede, som grønlandsk nationalflag.

Af de omkring 200 danske skibe, som ved besættelsen af Danmark blev afskåret fra hjemlandet, mistedes indtil befrielsen 74 skibe på godt 225.000 br.r.t. Dertil kommer, at nogle af de få skibe, som havde søgt neutral havn efter den 9. april 1940, ikke fortsat kunne holdes i uvirksomhed og derfor solgtes til de pågældende neutrale lande, hvorved de jo som aktiv tonnage mistedes for landet, selv om de medvirkede til at skaffe nogen udenlandsk valuta.

Nogen helt nøjagtig opgørelse over antallet af de danske søfarende, som den 9. april 1940 blev afskåret fra Danmark, har man selvsagt ikke. Tiderne den gang var ikke særligt gunstige for udarbejdelsen af nøjagtige statistikker, og da især ikke, hvor det drejede sig om at tælle de søfarende, som var spredt over det meste af kloden; men når antallet under krigen blev anslået til at være ca. 5000, er dette sikkert ikke ret meget forkert. Af disse faldt mange på havets slagmark, men heller ikke her har man nøjagtige tal, idet man ikke har været i stand til at skaffe sig fuldstændige oplysninger om alle de danske søfarende, som er gået tabt under tjeneste med fremmede nationers skibe. Endnu sker det fra tid til anden, at der indløber meddelelse om sådanne tab, og der er stadig danske familier, som ikke har været i stand til at skaffe sig underretning om søfarende pårørende, som de den 9. april 1940 mistede kontakten med; det er dog dermed ikke givet, at disse er forulykket, idet der også fra tid til anden dukker savnede søfolk op, som

Armeret dansk handelsskib ved Normandiets kyst, sommeren 1944.

f.eks. har været tilbageholdt af stridighederne på Java, og hvorom man har været uden efterretninger, eller som har været beskæftiget i fart mellem Stillehavsøerne og ikke haft held med sig i forsøgene på der udefra at sende meddelelser hjem. Indtil nu har man kunnet opgøre de tab, hvorfor man har sikkerhed, til noget over 1400 søfarende, men kommer man nogen sinde til en fuldstændig opgørelse, vil det endelige tal desværre sikkert blive noget højere; heri er indbefattet de tab af menneskeliv, som forårsagedes af tyskernes skændige sænkning af de neutrale danske skibe før den 9. april 1940.

Omstændighederne, hvorunder disse skibe gik tabt og så mangel på sømand satte livet til, er mangeartede og i intet tilfælde udramatisk. På et tidligt tidspunkt af krigen forfærdedes vi ved underretningen om, at et stort dansk motorskib, delvis lastet med ammunition fra Amerika til England, var blevet torpederet i Atlanterhavet og blevet ramt så uheldigt, at ammunitionen i lasten øjeblikkelig antændtes, så skibet, som havde en halvt hundrede mand stor besætning, på få sekunder var fuldstændig bortsprængt. Som ved et mirakel slap seks mand fra dette med livet i behold.

Rystende var også meddelelsen om et andet stort motorskibs krigsforlis i Nordatlanten. Dette skib blev torpederet under en forrygende snestorm, men ikke des mindre lykkedes det at få næsten alle mand i bådene eller anbragt på de åbne flåder. Og her drejede det sig endda ikke alene om den store besætning, men også om et stort antal unge engelske flyvere, som havde afsluttet deres uddannelse i Canada og nu som passagerer med skibet var på vej hjem til England for at holde lidt ferie, førend de sluttede sig til de tusinder, som deltog i luftkrigen. Desværre lykkedes det udmærkede stykke sømandsarbejde med at få så mange bjerget fra skibet kun dårligt, idet redningsmandskabet, som blev udsendt, fandt, at kulden havde overmandet dem, som var gået i bådene, så de var frosset ihjel, længe før redningen kunne nå frem; derimod kunne mange af dem, som havde måttet tage til takke med de normalt mindre gode omstændigheder ved et ophold på de åbne flåder, reddes, omend i meget forkommen tilstand, da det oprørte hav til stadighed havde overskyullet flåderne og folkene og derved frelst dem fra at fryse ihjel.

Men det var ikke alene i slaget om Atlanterhavet, at det ofte gik hedt til. En del mindre danske skibe deltog i kystfarten på England, og

i disse skibe var der ikke den mulighed for en afslappelse af nerverne, som man i de større skibe som oftest kunne opnå, når skibet nåede en oversøisk havn. I kystfarten var man i havn udsat for de tyske luftangreb, som i stor udstrækning havde de engelske havne som mål, og under sejladsen var man stadig udsat for faren fra de forskellige djævelske sindrigheder i miner ved siden af risikoen for at blive angrebet af undervandsbåde eller flyvemaskiner. Dertil kom så om natten og i usigtbart vejr - hvoraf der er meget rundt de engelske kyster - det enerverende ved at sejle mange skibe i konvoj i de smalle farvande og den dermed forbundne fare for kollisioner. Endelig var der de meget hurtiggående tyske motortorpedobåde, som i ly af mørket lå på lur efter konvojerne, og hvis angreb kom som lyn fra en klar himmel - og som forsvandt fra skuepladsen næsten lige så hurtigt, ladende død og ødelæggelse i kølvandet. Hertil kom yderligere bevidstheden hos de søfarende om, at man i tilfælde af, at det lykkedes at komme i bådene efter eventuelt »bad luck«, kunne ventes at blive beskydt også her; det var især ofte tilfældet efter luftangreb, at flyvemaskinerne efter at have

Den 11. april 1945 mistede vi det danske motorskib »Panama«, som gik i konvoj fra England til Amerika. Det fik maskinskade, kæntrede og sank. Af besætningen druknede 45 mand, hvoraf 24 var danske, og kun 6 bjærgedes. Tre af dem ses på denne lille flåde, der er ved at lægge bi, efter at redningsaktionen er endt.

opbrugt deres bomber anvendte deres medbragte maskingevær ammunition til beskydning af redningsbåde og disses besætning. Herved har også mange danske søfarende mistet livet, og andre bærer den dag i dag mén heraf. Denne særlig umenneskelige form for krigsførelse er sikkert også medvirkende til, at man i nogle tilfælde aldrig vil få nogen som helst enkeltheder at vide om visse danske skibes forlis. Disse er simpelthen aldrig kommet frem til deres bestemmelsessted, og man har aldrig hørt noget til dem eller til overlevende eller vraggods fra dem; man kan antage, at de af en eller anden grund har været nødt til at forlade deres konvoj og derefter er blevet opsporet af tyske undervandsbåde eller overfladeskibe, som har gjort kort proces med skib og mandskab for at hindre oplysninger i at komme de allierede til gode.

Men det mest dramatiske skibstap var måske sænkningen af et dansk tankskib under hollandsk flag. Ganske vist gik der ikke her menneskeliv tabt, ej heller blev skibet sænket ved torpedering, minesprængning eller luftbomber, idet det dramatiske netop ligger i, at besætningen af de hollandske myndigheder på Java blev beordret til selv at sænke skibet i Soerabajas havn for at undgå, at det skulle falde i hænderne på den japanske invasionshær, som man var klar over ikke at kunne hindre i at besætte øen. De danske søfarende måtte dermed afskære sig selv fra enhver mulighed for at komme bort fra øen og forrettede altså den smertefulde pligt at sænke deres prægtige skib med fuld bevidsthed om inden længe at ville finde sig selv i de frygtede og forhadte japaneres vold.

Men her såvel som under hele krigen kendetegnedes medlemmerne af den danske sømandsstand i det store og hele af mod, selvopofrelse, pligttroskab og lydighed over for givne ordrer.

I Begyndelsen af 1942 blev en stor dansk handelsdamper, der gik i britisk fart, torpederet i Atlanterhavet, 400 miles fra land. Hele besætningen reddedes, takket være R.A.F.s kystkommandos årvågenhed. Men før det lykkedes en Sunderland-maskine at finde de skibbrudne, havde de dog måttet drive i 40 timer på en tømmerflåde. Intet under, at de var lykkelige, da de blev taget op af en tilkaldt damper og fotograferet på dens dæk!

Danske frivillige i de allieredes styrker

Af redaktør Paul Palmer

Det tyske overfald på Danmark den 9. april 1940 fik pludselig alle danske ude i den frie verden til at forstå, at også de var del i det kæmpeopgør, som udspillede sig. I England, Sydafrika, Australien, men måske navnlig i Kanada var der et meget stort antal danske eller i hvert fald danskfødte, som ved meddelelsen om, at deres land nu var blevet offer for nazismens udvidelsestrang, straks meldte sig til krigstjeneste. Der fandtes selvsagt endnu ikke nogen fri dansk organisation, intet dansk råd i London til at koordinere alle disse bestræbelser, og der var derfor ikke andet at gøre end at søge optagelse i de militære styrker, som nu fandtes i de pågældende lande. Men de fleste steder stod myndighederne imidlertid over for den vanskelighed, at de ikke vidste, hvad de skulle stille op med danske borgere - normalt var der den gang ikke almindelig adgang for udlændinge til at søge optagelse i britiske eller Dominions-styrker.

Et stort øjeblik var det, da vore frivillige kunne anlægge dette skuldermærke.

Da man inden for danske kredse i England i løbet af de følgende måneder begyndte at beskæftige sig med tanken om at oprette en særlig dansk organisation, som over for de allierede skulle give udtryk for, hvad man allerede den gang kaldte en fri dansk indstilling, var netop ønsket om en aktiv dansk indsats i krigen en af drivfjødrene. En af dem, der var ivrigst i dette første forberedende arbejde, hvor man endnu famlede sig frem uden rigtigt at kende det officielle Englands stilling til en sådan tanke, var en hjemvendt dansk planter fra Malaya, direktør W. Michael Iversen. Han var officer i den danske hær fra den første verdenskrigs tid, og omkring ham samlede en række af de ikke alt for mange unge, som befandt sig i England, og som alle var besjælet af det ene ønske: at få lejlighed til aktivt at være med i kampen mod nazismen. Det skulle imidlertid hurtigt vise sig, at man i England ikke kunne ride samme dag, som man sadlede. Det var noget, der tog tid. En anden ting var, at det sommeren 1940 heller ikke altid var så let at være udlænding i England. Frygten for en tysk invasion var overhængende, og for mange englændere var enhver fremmed en potentiel fjende eller femtekolonnemand. Det var i særlig grad den danske regerings holdning, der var skyld i, at danske simpelt hen ikke kunne blive optagne i de britiske styrker, førend danske borgere i England nærmest krævede at måtte komme til at kæmpe for at vise de allierede, at de frie kæmpende danske kun udførte den pligt, alle danske hjemme ønskede at udføre, hvis der blev givet dem lejlighed dertil. Netop på grund af Danmarks holdning blev også danske i England genstand for de samme vanskeligheder, fordi de var fremmede, som mange andre udlændinge, man i England ikke havde fuld tillid til.

Den organisation, man havde ønsket, blev til sidst til virkelighed, og Det Danske Råd trådte ud i livet som en fuldbyrdet kendsgerning den 6. oktober 1940. Hele Det Danske Råds program koncentrerede sig om tanken, at der herigennem skulle gives danske lejlighed til i ord og navnlig i handling at arbejde for Danmarks frihed og selvstændighed ved at støtte Storbritannien i dets kamp. Men den første omtale af en egentlig direkte dansk militær indsats finder man i Det Danske Råds arbejdsprogram, sådan som det udformedes på et møde den 4. december 1940; nemlig: »at være unge danske, der ønsker at indtræde i britisk militærtjeneste, behjælpelig hermed«.

Allerede den 27. november samme år var det på et møde i rådet

blevet oplyst, at der fra danske søfolk havde været udtrykt ønske om at få den engelske regerings tilladelse til at bemane en britisk destroyer eller krydser. De danske søfolk, som allerede den gang sejlede for Storbritannien og således i virkeligheden var med i yderste frontlinie, understregede dermed yderligere samhørigheden med det kæmpende England. Ministry of Shipping og marineministeriet havde imidlertid ikke kunnet modtage de danske søfolks tilbud, for, som det hed i Ministry of Shippings svar til rådet: De danske søfolk gjorde mere for frihedens sag ved trofast at bemane danske handelsskibe, der sejlede for de allieredes sag, end ved at lade sig indrullere i den britiske krigsflåde. Det kneb i øvrigt med at skaffe tilstrækkeligt med søfolk til handelsmarinen. Som en særlig anerkendelse af de danske søfarendes indsats på De forenede Nationers side blev det ved en særlig »Order in Council« tilladt de danske handelsskibe, der sejlede for Storbritannien, fra og med juledag 1943 at føre Dannebrog som nationalitetsflag i stedet for som hidtil det britiske handelsflag, The red ensign. Denne Ret gjaldt også de danske fiskefartøjer. Men hermed var i virkeligheden udsigterne for en dansk marinemæssig indsats som en del af den britiske flåde udelukket for en lang tid fremover. Først i marts 1944 lykkedes det at få etableret en dansk enhed bestående af nogle ministrygere under dansk marineflag og med hel dansk besætning inden for The Royal Navy.

II

Samtidig med, at Det Danske Råd i løbet af efterårsmånederne 1940 var ved at antage fastere og mere og mere officielle former, førtes der uafbrudt forhandlinger om oprettelse af en virkelig dansk enhed inden for den britiske hær. Adskillige unge danske havde ikke kunnet vente og var gennem egne forbindelser blevet optaget individuelt, enkelte i hæren, andre i Royal Air Force. Sjælen i det arbejde, som blev udført på det militære område, var føromtalt direktør Iversen med støtte af lægen Carl Johan Bruhn, der ligeledes kom ude fra Østen. I de første dage i januar 1941 begyndte man at se resultater af de mange og lange forhandlinger, der var blevet ført med forskellige af krigsministeriets departementer. En skønne dag dukkede Iversen op i uniform; han var blevet udnævnt til rekruteringschef med rang af captain og samtidig forbindelsesofficer med de forskellige britiske departementer, og dr.

Bruhn blev premierløjtnant, men blev kort efter flyttet bort fra London med ganske særlige opgaver for øje.

Den 11. januar 1941 blev de danske frivilliges fødselsdag. Det var nemlig på denne dag, at de første, som havde meldt sig, trak i engelsk uniform og begyndte deres militære uddannelse. Der var i alt 15 mand - de to officerer medregnet. Men var begyndelsen måske ikke imponerende ved sin størrelse, så var det en god og en solid kerne, der her var skabt. Blandt disse første 15 danske frivillige var således

den senere major Anders Lassen, som faldt i Italien den 9. april 1945 og belønnedes med Victoriakorset foruden med ikke mindre end tre Military Cross. To andre, som senere satte livet til, var den ovenfor nævnte læge, captain Carl Johan Bruhn, og captain Mogens Hammer, der som de to første danske faldskærmsfolk blev sendt ned i Danmark den 28. december 1941 ved Haslev. Captain Bruhns faldskærm åbnede sig ikke, og han dræbtes i nedspringet. Captain Hammer kom af dage i Hamburg januar 1946.

Det lille hold frivillige blev straks sendt op på en særlig uddannelsesskole, der havde til huse på et herresæde i nærheden af Nottingham, og som militæret havde overtaget. Det må ikke glemmes, at selv om de fleste af disse første 15 nok talte engelsk, er der forskel på at kunne klare sig og på at kunne gå lige ind i rækkerne sammen med engelske rekrutter. Der var også en anden ting: de engelske myndigheder ønskede at se lidt nærmere på det menneskemateriale, man fra dansk side stillede til rådighed, idet der skulle udvælges folk, som egnede sig til »særlige opgaver«.

Efter ankomsten til skolen ved Nottingham rejste sig spørgsmålet om aflæggelse af faneed, et spørgsmål, som for disse første danske soldater i engelsk uniform betød overmåde meget. De var danske borgere, og de følte sig som danske soldater og fandt det derfor lidt vanskeligt

J. W. Michael Iversen (f. 1893) tog studentereksamen i 1911 og studerede jura, indtil han i 1915 indkaldtes til militærtjeneste. 1919 rejste han til Malaya, hvor han for et fransk firma anlagde og bestyrede udstrakte plantager. På vejen hjem til Danmark blev Iversen standset i England af krigen, og efter Danmarks overrumpling besluttede han at organisere en dansk militær enhed til aktiv kamp for Danmarks frihed. Den 1. januar 1941 udnævntes han til kaptajn i den engelske hær, og den 11. januar mødte han med de første 15 danske frivillige, der blev grundstammen i faldskærmsjæger-korpset. Utrætteligt og energisk arbejdede Iversen videre, han fik »Danmark« anerkendt som skuldermærke, han knyttede forbindelser i de forskellige britiske departementer, indtil han i juni 1943 trak sig tilbage fra arbejdet som rekruteringschef og om efteråret overgik til aktiv tjeneste. Deltog i 21. gruppes fremrykning gennem Frankrig og Belgien og demobiliseredes i august 1945. Ved eksemplets magt og en aldrig svigtende tro på Danmarks genrejsning ved egen indsats var han en uvurderlig støtte i nødens tid.

at skulle aflægge faneed til den engelske konge. Englænderne stillede sig meget forstående. Under udfoldelse af et ganske enkelt, men stilfuldt ceremoniel og med Dannebrog vajende, aflagde hver enkelt af disse første 15 frivillige en højtidelig dansk faneed til kong Christian af Danmark på biblen, der overgaves legationspræsten, pastor Jensen til opbevaring.

Under ledelse af en engelsk major i The Irish Guard, et par løjtnanter og underofficerer begyndte nu en meget grundig og alsidig militæruddannelse. Det lille hold voksede støt gennem nyrekrutteringer, og da holdet i juli måned blev anset for tilstrækkelig velbevandret i engelsk militærterminologi og havde fået et vist militært grundlag, blev de frivillige officielt overflyttet og indrulleret i The Buffs - det berømte Royal East Kent Regiment, hvor kong Christian af Danmark var æresoberst.

Allerede en måneds tid forinden var der imidlertid sket noget overordentlig glædeligt: de danske frivillige havde efter lange forhandlinger med krigsministeriet opnået ret til at bære navnet »Danmark«, broderet hvidt på rød bund, på den ene skulder og et Dannebrogflag på den anden, svarende til, hvad de forskellige andre allierede tropper i engelsk tjeneste - som f.eks. polakkerne, belgierne, czekerne og andre - havde. Grundlovsdag 1941 viste de danske frivillige sig for første gang offentligt i London ved det store højtidelige grundlovsmøde i den sønderskudte kirke St. Clement Danes i Strand med »Danmark« på skulderen. Dette betød i virkeligheden en officiel anerkendelse af de danske frivillige som aktive allierede i kampen for nationernes frihed. I en tale ved mødet i kirkeruinen takkede en af de frivillige for, hvad der nu var opnået, således at de danske soldater ikke længere behøvede »at dølgte åsyn og navn«.

Ved dette danske grundlovsmøde så man i øvrigt foruden danske frivillige i hæren tillige danske i Royal Air Force og unge danske piger i A.T.S., den kvindelige Auxiliary Territorial Service. Ved juletid samme år kunne op mod 100 danske frivillige fra The Buffs under ledelse af Mogens Steincke, (en søn af den tidl. justits- og socialminister), deltage i en kirkeparade med march gennem Londons gader til julegudstjeneste i Marlborough Chapel - enkedronningens private kapel, som var stillet til rådighed for den danske menighed, efter at St. Clement Danes var blevet ødelagt under de tyske luftangreb i 1940.

Selv om det officielle Danmarks stilling endnu var lidt vanskelig, var det lykkedes Det Danske Råd og dets militære udvalg gennem forhandlinger med de britiske myndigheder at få danskernes stilling i England mere og mere på lige fod med de »rigtigt« allierede nationers. Således udstedte det engelske krigsministerium i juni måned 1941 særlige bestemmelser for rekruttering af danske statsborgere, som herved blev ligestillet med britiske statsborgere, når de søgte optagelse i de væbnede styrker.

III

I løbet af foråret og sommeren 1941 fremkom der tillige talrige anmodninger fra danske, som ikke var i den militærpligtige alder, om at blive optaget i The Home Guard, hjemmeværnet. Denne særlige styrke, der i væsentlig grad bestod af tidligere frontsoldater, officerer, der var faldet for aldersgrænsen, samt en del unge mennesker, der endnu ikke havde nået værnepligtsalderen, eller folk i specielt værnepligtsfrie stillinger, var blevet oprettet i sommeren 1940, da man mente, en tysk invasion stod for døren. Udlændinge havde i lang tid været komplet udelukket fra at søge optagelse her. Men i sommeren 1941 indførtes der netop visse ændringer, så allierede nationers borgere kunne optages, og det lykkedes da også at få danske anerkendt på lige fod med de øvrige allierede, dog at hver enkelt ansøgning skulle behandles særskilt. Et ret stort antal af de danske i England meldte sig til denne særlige tjeneste.

Af forskellige grunde havde englænderne i lang tid ikke ønsket, at der blev talt særlig meget hjemover gennem B.B.C.'s danske udsendelser om de danske frivillige i de britiske styrker. Men i juli 1941, da man virkelig kunne tale om en dansk enhed inden for The Buffs, kom skaberen af den danske frivilligbevægelse, rekrutteringsofficeren captain Iversen, til mikrofonen i B.B.C. og fortalte om de danske frivillige i England. Han sluttede sin radiotale med ordene:

Carl Johan Bruhn (1904-41) gik efter studentereksamen handelsvejen, men gled snart over til forstvæsenet. Efter fire års uddannelse ved Bregentved tog han eksamen og blev sendt til Østen, hvor han arbejdede i 4 år ved gummiplantagerne i Malaya. 1928 vendte han hjem til Danmark, men rejste snart efter til England sammen med sin engelskfødte hustru og begyndte at studere til læge. Den 9. april betød en omvæltning i Bruhns liv. Han følte, at han måtte gøre noget for at befri sit land fra tyrannens åg, og i den danske klub kom han i forbindelse med Hollingworth, som førte ham ind i de rette kredse. Bruhn begyndte uddannelsen som faldskærmsspringer, blev udnævnt til captain og læge i den engelske hær og i november 1941 var han parat til den første rejse til Danmark. På grund af hans pionerånd, hans fremragende egenskaber og karakter nærrede man de største forventninger til hans arbejde i Danmark. Den 28. december 1941 sprang han ud ved Haslev, ved de kendte skove, men skærmen foldede sig ikke ud, og døden satte et punktum for et liv, der var viet til Danmarks befrielse.

Jens Henning Fisker Hansen (f. 1905) havde allerede som motorkører under navnet »Morian« Hansen vundet international anerkendelse; under sit ophold i England brød krigen ud, og »Morian« meldte sig straks og fik tildelt plads i R.A.F. Han blev uddannet som luftskytte og deltog i mange raids over Tyskland, bl.a. i aug. 1940 over Berlin. Kort tid herefter fik han Distinguished Flying Cross for sin indsats. 1941 tildeltes »Morian« som den første R.A.F.-officer St. George medaljen for en heltmodig redningsaktion juleaften 1940. Med dødsforagt trængte han frem til en nedstyrtet engelsk maskine og reddede 2 piloter ud af flammehavet, mens bombelasten hvert øjeblik kunne forventes at eksplodere. »Morian« blev opfordret til at aflægge prøve som pilot, og han blev nu instruktør for navigatører og jagerpiloter, samtidig med at han prøvelføj alle maskiner, der havde været til reparation. I januar 1944 kom marchordenen til Indien. Han var en tid prøvelflyver i Calcutta, men sygdom tvang ham til et langvarigt hospitalsophold med rekreation i England. Februar 1945 lød ordren på Bryssel og den 6. maj landede han på Kastrup Flyveplads i et frit land.

»Vi kæmper sammen med det land, hvis krigsmål er de små og undertrykte nationers frihed - og dermed også Danmarks frihed. Vi er ikke overtalte eller misbrugte af en fremmed nation for at tjene et formål, som er Danmark uvedkommende i dets nuværende ufrie stilling. Vi melder os frivilligt i denne kamp for - som danske - selv at være med til at befri vort land«.

Og i en nytårstale i radioen januar 1942 kunne captain Iversen sige hjemover:

»1941 gav os lejlighed til at være med, gav os lejlighed til det, der i en krig til syvende og sidst er det vigtigste: at kæmpe som soldater, som uendeligt mange af vore landsmænd hjemme ønskede og ønsker at gøre det. Det er Danmarks befrielse, det gælder«.

Efterhånden som antallet af frivillige voksede, opstod der også et spørgsmål om, at der måtte gøres noget for at afhjælpe savnet af et hjem for dem i England. Fra Det Danske Råds rekrutteringskontor opfordredes de danske familier i England til at skænke cigaretter og bøger, og de frivillige ville også gerne inviteres ud i danske hjem i deres ferier. Dette medførte, at mange begyndte at korrespondere med enkelte af de frivillige og tog sig af dem og således skabte en personlig kontakt mellem soldaterne og de i England bosatte danskere. Denne følelse af, at de unge - hvoraf en del var kommet til England som flygtninge hjemmefra, andre var kommet fra kolonierne - »hørte til« også i England og havde landsmænd, som interesserede sig for dem, fik enorm moralsk betydning for de frivillige.

I sommeren 1941 var en delegation fra Det Danske Råd i London rejst til Amerika for såvel i Kanada, U.S.A., som i Sydamerika at knytte personlig forbindelse med de frie danske sammenslutninger, der var ved at vokse frem her. Under delegationens ophold i Kanada un-

dersøgte man tillige mulighederne for rekruttering af danske statsborgere. I en af de østlige stater i U.S.A, var en dansk komité i gang med at samle penge ind til et fighterfond, så der kunne oprettes en særlig squadron af jagermaskiner, som skulle flyves af danske piloter. Indsamlingsideen havde allerede spredt sig til Kanada, og det vedtoges nu, at det skulle være en verdensindsamling blandt danske, og det overdroges Det Danske Råd i London at organisere den. Ideen vandt øjeblikkelig almindelig tilslutning, og snart strømmede det ind med store og små bidrag.

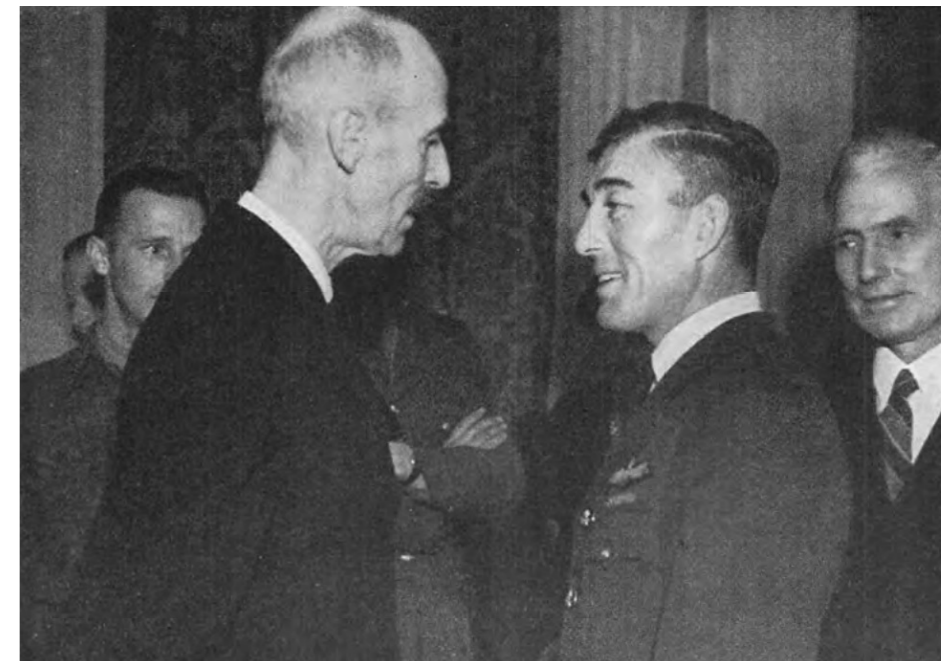

Mange danske gjorde allerede tjeneste både i det engelske og det norske luftvåben og vandt i næsten alle tilfælde almindelig anerkendelse for deres indsats. En af de første danskere - om ikke den første dansker i de britiske styrker, som blev dekoreret, var daværende pilotofficer J. H. Fisker Hansen, bedre kendt som Dirt-Track-rytteren Morian Hansen, der allerede i februar 1941 fik et D.F.C. (Distinguished Flying Cross) og kun en måned senere St. George Medal for at have sat livet på spil for at redde sine kammerater i en brændende flyvemaskine på vej hjem fra et luftangreb.

Det var en stor dag for den frie danske bevægelse, da man på to-årsdagen for Danmarks besættelse - den 9. april 1942 - kunne overrække den engelske premierminister Winston Churchill resultatet af fighterfondindsamlingen: et beløb på £ 38.300, hvilket endog senere blev forøget med adskillige tusind pund. Deputationen, som blev modtaget af Churchill i nr. 10, Downing Street, bestod foruden af repræsentanter for Det Danske Råd også af repræsentanter for de frivillige, således rekrutteringskontorets leder captain Iversen, en af de danske flyvere, pilotofficer Jørgen Thalbitzer, maskinmester P. H. Skov samt matros Helge Christensen, de to sidste fra den frie danske handelsmarine. I sin tale til Churchill sagde deputationens formand bl.a.:

Jørgen Thalbitzer (f. 1921), der oprindeligt var gået kontorvejen, men ved siden af dyrkede sin hobby: Flyvning, rejste i december 1940 til England for i R.A.F. at kæmpe mod nazismen. Efter en lang rejse via Tyrkiet, Suez og Kapstaden nåede han endelig til London, hvor han indrulleredes i de kæmpende styrker. Det blev Jørgen, som kom til at føre »Niels Ebbesen«, en af de tre Spitfires, danske i udlandet havde skænket England. I juli 1942 blev han skudt ned i en heftig luftkamp over Frankrig og taget til fange. Men det lykkedes ham at undslippe sammen med en del engelske kammerater gennem en underjordisk gang, der førte ud forbi den forhadte pigtråd. I marts 1943 dukkede han op i Svendborg efter en farefuld færd gennem Tyskland, og allerede 11 dage efter stod han parat til afrejse. Pligten kaldte ham, han kunne ikke gå herhjemme, mens hans kammerater hvert døgn var på togt over fjendens land. Den 28. marts om aftenen gik han sammen med en engelsk ven ombord i en topersoners kano, men man så aldrig mere de to i levende live. En flamme, der brændte for frihed, sandhed og ret, var blevet slukket ved Jørgens død.

På kong Christians fødselsdag i 1943 var kong Håkon gæst ved en fest i Den danske Klub, og han fik her lejlighed til at hilse på flere af de unge danske, der havde meldt sig som frivillige til de engelske styrker. billedet viser Majestæten i samtale med flyverløjtnant J. H. Fisker Hansen (»Morian« Hansen). Yderst t.h. ses den danske sendemand i London, greve Eduard Reventlow.

»Storbritanniens storslåede kamp for frihed, ret og retfærdighed har været en inspiration for alle frihedselskende folk og har givet vore landsmænd hjemme nyt håb om at blive befriet fra den tyske undertrykkelse. Overalt håber og beder danske for en britisk sejr, og hvor som helst de kan, deltager de i kampen på Storbritanniens side«.

Premierminister Churchill takkede for dette bidrag til det britiske krigsopbud og udtrykte sin glæde over, at det netop var skænket til luftstyrken, for, som Churchill sagde det, »det er den del af vort væbnede angreb, der mere end nogen anden til stadighed er i føling med fjenden«. Med specielt henblik på Danmarks håb om befrielse gennem de sejrige allierede styrker udtalte Churchill:

»Jeg nærer kun meget ringe tvivl om, at måske hurtigere, end det vil være klogt eller rimeligt at håbe, vil den dag komme, da Danmark vil blive fri fra det greb, det er blevet holdt i, og vil genindtage den uafhængige og ærefulde plads, det fra gamle tider har haft blandt Europas

frie folk og stater«.

Og Churchill tilføjede:

»Vi vil altid være ganske særligt taknemmelige for den hjælp, vi har modtaget fra danskerne, og for den moralske støtte, vi får fra den danske nation. Vi har aldrig glemt de dage, og vi har heller ikke glemt de længere perioder i fortiden, da vore hære kæmpede sammen¹⁾. Vi vil gøre vort yderste for at betale dette tilbage til deres land med gode resultater«.

Den følgende dag blev de første tre Spitfiremaskiner, der var indkøbt for de danske penge, afleveret til R.A.F. og gik straks på vingerne med danske piloter ved styrepinden. De tre maskiner fik navnene: »Niels Ebbesen«, »Valdemar Atterdag« og »Skagen ind« - det sidste navn efter særligt ønske fra den danske handelsmarine. På maskinernes skrog var der malet det danske splitflag, som sammen med navnene i store,

1) Churchill hentyder her til, at Frederik d. IV under den spanske arvefølgekrig 1701-13 havde stillet 20-30.000 veltrænede danske soldater til den engelske konges rådighed. Og det var uden tvivl det danske kavalleri, der ved et dristigt flankeangreb gav Churchills forfader, den store hærfører hertugen af Marlborough, sejren ved Ramillies i et af de største slag i denne krig. Winston Churchill taler selv i sit fire binds værk om sin forfader Marlborough flere gange om »the gallant Danes«, »these good soldiers never failed on any battlefield«.

Den 9. april 1942 fik premierminister Winston Churchill overrakt et gavebrev på tre Spitfires, som danske i den frie verden havde indkøbt til brug for Englands krigsførelse. Dagen efter blev de overdraget til R.A.F. Med dem fløj Dannebrog ind over de fjendtlige linier og viste, at også vi tog del i frihedskampen. På billedet ser man en dansk pilot, som den 10. april smilende peger på den ene Spitfires navn: »SKAGEN ind« - en indbydelse til at få åbnet den brede, blå landevej til et befriet, lykkeligt Danmark.

Straks efter afleveringen af de tre Spitfires den 10. april 1942 gik de på vingerne for at vise de mange indbudte, at nu var Danmark med også i luften.

hvide bogstaver lyste festligt op på den grågrønne bund.

Ved afleveringshøjtideligheden ude på flyvepladsen udtalte rådets formand:

»Vi er stolte over, at unge danske opnår den store ære i maskiner med dansk flag at kæmpe side om side med britiske piloter mod vort lands fjender«.

Det blev, efterhånden som krigen udviklede sig, et temmelig stort antal af de danske flyvere i R.A.F., som kom til at figurere på tabslisterne. En af dem, der fik den korteste karriere som aktiv krigsflyver, var London journalisternes benjamin, den unge lovende forfatter/redaktør Jens Gielstrup fra Politiken, der som pilotofficer blev skudt ned på en af sin første ture med sin Spitfire ved Brest. Han var den eneste af de danske London journalister, der gik i aktiv militærtjeneste.

Det var ikke uden stolthed, at man under krigen kunne sige, at den berømteste flyver i det norske luftvåben var en dansker, den kun 28-årige oberstløjtnant Kaj Birksted, som, da han trådte tilbage som chef for den norske afdeling i R.A.F., modtog den sjældne ære af englænderne

at blive forsat til at gøre stabstjeneste i selve det såkaldte Combined Control Council - R.A.F.s øverste generalstab. Han var bekendt som en organisatorisk og strategisk kapacitet og med udprægede lederegenskaber. Pudsigt nok er han af englænderne engang blevet sammenlignet med ingen ringere end Lawrence af Arabien, med hvem han skal have en hel del fælles - noget i blikket, i skyheden og i fastheden bag ved den. Det var derfor intet under, at de danske myndigheder efter krigen gjorde, hvad de kunne, for at få Birksted som rådgiver ved opbygningen af det nye danske flyvevåben, og han blev som sådan chef for det luftmilitære udvalg.

Efter den sørgelige tilbagetrækning ved Dunkerque og Frankrigs fald var det jo væsentlig luftstyrkerne og flåden, som var i direkte Kontakt med fjenden. Men man vidste, at den dag måtte og skulle komme, da hæren igen fik lejlighed til at sætte fod på det europæiske kontinent - og der blev truffet omfattende forberedelser. Da det engelske krigsministerium en dag kaldte på frivillige til oprettelse af de såkaldte commandostyrker, der efter en hård og alsidig uddannelse skulle bruges dels til specielle angreb på kontinentet og dels som stødtropper den dag, hovedangrebet skulle foretages, meldte danskerne sig i stort tal.

Da ceremonien var endt efter de tre Spitfires aflevering den 10. april 1942, og piloterne ved en præsentationsflyvning havde vist maskinerne i luften, fik flyverløjtnanterne Jørgen Thalbitzer og Svendsen sig en munter passiar med presseattachéen ved den danske legation, C. E. Aagård. Et stort mål var nået. Nu gjaldt det om at udnytte enhver mulighed for at få brugt maskinerne i den fælles kamp mod fjenden!

I en enkelt afdeling meldte samtlige danskere sig øjeblikkelig. Danske commandos fik således lejlighed til at deltage i flere af de mange vellykkede raids, der blev gennemført på Hitlers »Jernring« omkring det besatte Europa.

Allerede fra den første dag, danske frivillige blev optaget i de britiske styrker, var der blevet udvalgt særligt egnede folk til, hvad man kaldte »specielle opgaver«. Det vil sige, at de uddannedes til faldskærmsjægere for senere at blive sendt ned i Danmark for i samarbejde med den danske undergrundsbevægelse at deltage i kampen på vor hjemmefront. Dette var uden tvivl det farligste arbejde, danske frivillige kunne blive sat til, og adskillige ofrede da også livet for vor ret. Overalt i Danmark opererede faldskærmsfolkene i samarbejde med de lokale modstandsgrupper og senere, da Danmarks Frihedsråd kom til, i nær tilknytning til dette. I alt har ca. 60 danske faldskærmsjægere fra England opereret i Danmark, nogle i længere, andre i kortere tid. Flere af lederne var endog gentagne gange tilbage i England og blev så på ny sendt ned med faldskærm over Danmark.

Da de danske frivillige således kom til at gøre tjeneste i mange forskellige afdelinger inden for den britiske hær, af hvilke særligt Special Forces - som faldskærmsjægerne tilhørte - blev omgivet med den allerstørste hemmelighedsfuldhed, var det under krigen meget vanskeligt at få noget som helst overblik over, hvor mange danske frivillige der i virkeligheden var blevet indrullet i de britiske og allierede styrker. Den kerne af frivillige, som blev tilbage i den danske unit inden for The Buffs, var derfor aldrig særlig stor, og den tanke, man oprindeligt havde haft, at få oprettet en virkelig afdeling, en unit, inden for hæren, som rent talmæssigt kunne vise en dansk indsats i krigsopbudet, kunne således ikke realiseres. Men til gengæld kan det siges - og siges med stolthed - at danskerne overalt, hvor de blev sat ind, gjorde en ypperlig indsats og forstod at hævde Danmarks ærefulde traditioner gennem deres kærlighed til fædrelandet og deres vilje til at være med til dets befrielse.

IV

Da Storbritannien i 1942 gik over i offensiven med felttoget i den nordafrikanske ørken, var der adskillige danske med, dels sendt ud med regimentet fra England og dels i de sydafrikanske, australske og new

zealandske enheder, som deltog der. I den historiske landgang i Nordafrika deltog mange danske handelsskibe, transporterende allierede tropper. Så kom invasionen af Sicilien og de lange hårde kampe i Italien, hvor man i det engelske krigsministeriums despatcher gang på gang så danske frivillige omtalt meget fordelagtigt for deres modige og tapre indsats, og mange blev også dekoreret for tapperhed. Desværre kom adskillige danske også til at figurere på de officielle tabslister over faldne »on active service«.

Det er umuligt at nævne navne, for de fortjente alle at blive nævnt. Men alligevel er der eet navn, man ikke kan komme uden om i denne forbindelse, fordi det i den grad tiltrak sig offentlighedens opmærksomhed: den 28-årige major Anders Lassen, der faldt den 9. april 1945 ved Commacchio-søens nordbred, og som posthumt fik tildelt den højeste orden for tapperhed i det britiske imperium: Victoriakorset, efter forinden at have modtaget ikke mindre end tre Military Cross - noget i sig selv ret enestående. Anders Lassen var den eneste udlænding i denne krig, som opnåede Victoriakorset¹).

»Andy«, som han kaldtes af kammeraterne, havde meldt sig til commandostyrkerne, deltog som officer i flere af commandoraidene på den franske atlantehavskyst og vandt her sit første Military Cross. Han var med i kampene i ørkenen, var derefter i Saloniki, Athen og i kampene på flere af de græske øer, hvor han vandt de to næste Military Cross. Han kom så til Italien og deltog i kampene op gennem hele den italienske halvø, indtil han til sidst fandt døden under en offensiv patrouille ved Commacchio-søen i spidsen for sine folk, som elskede og beundrede denne lyshårede, ukuelige dansker, for hvem frygt var et ukendt begreb.

I forsommeren eller rettere i slutningen af maj måned 1944 kunne man i England tydeligt mærke, at der var noget i gære - der forestod et eller andet stort, ja man anede i virkeligheden, at der var ved at blive truffet forberedelser til den store begivenhed, som alle med usigelig længsel havde set hen til lige siden den sørgeligt berømte militære tilbagetrækning fra Dunkirk. Man stod foran selve den store allierede invasion af det europæiske kontinent! Næsten al orlov var suspenderet, tropperne fik en sidste afpudding - alt skulle være i topform. Det store spørgsmål var blot, hvor denne invasion ville finde sted. Naturligt gav dette spørgsmål anledning til megen spekulation i danske kredse.

1) Den eneste udlænding, der under forrige verdenskrig fik Victoriakorset, var ligeledes en dansker, Thomas Dinesen.

Kaj Birksted (f. 1915) blev flyverofficer ved Marinens Flyvevæsen i 1937. Umiddelbart efter den 9. april slap han via Sverige til Norge, hvor han kæmpede på engelsk side indtil evakueringen fra Namsos. Senere på sommeren sluttede han sig til de norske luftstyrker, der formeredes i Canada. Han blev hurtigt instruktør, og i 1941 jagerflyver med base i England. På grund af sin dygtighed og erfaring avancerede han hurtigt, fra flight commander til squadron commander og videre til wing commander med kommando over 100 maskiner. Hans afdeling var med i mange raids over Tyskland og nedkød ved en enkelt lejlighed i alt 85 tyske maskiner uden nævneværdigt eget tab. For sin indsats tildeltes Birksted D.F.S. (Distinguished Flight Service) og D.S.O. (Distinguished Service Order). I de sidste år af krigen var han chef for Combined Control, hvor han til tider havde den direkte kommando over samtlige britiske luftstyrker, der overfløj Tyskland. Men stabsarbejdet var ham ikke nok. Han deltog i raiden mod Dieppe, hvor han sled 3 Spitfires op. De måtte udskiftes, fordi de var perforeret med maskingeværkugler. Personligt nedskød Birksted under krigen i alt 10 maskiner med sikkerhed og formodentlig yderligere endnu 10. - Billedet viser det højtidelige øjeblik, da Birksted tildeles D.S.O. af Air Chief Marshal Sir Trafford Leigh-Mallory.

Ville der ske en landsætning i Danmark? Ville Danmark blive gjort til krigsskueplads? For de danske frivillige var det spændende dage. Ville deres højeste ønske blive opfyldt? Det så ikke meget ud til det.

På det danske Grundlovsmøde i London om eftermiddagen den 5. juni udtalte Christmas Møller, at han var overbevist om, at man i det år, der ville komme, ville se resultatet af de anstrengelser, der var gjort,

og at man vilde fejre Grundlovsdagen 1945 hjemme i Danmark. - Få timer senere gik de første tropper i land på Frankrigs kyst. Og blandt dem var der flere med »Danmark« på skulderen.

Men endnu mere iøjnefaldende var det, at Dannebrog var med så at sige fra invasionens første øjeblik. Dannebrog vajede fra mange af de skibe, som bragte invasionstropperne over kanalen, og som senere bragte de uanede mængder af forsyninger over til de kæmpende tropper. Og på hvert eneste handelsskib, som var med i dette kæmpeopbud, stod en del af besætningerne ved maskinkanonerne rede til at afværge angreb fra tyske jagermaskiner. Handelsskibene og deres besætninger var igen - ligesom under slaget om Atlanterhavet - frontsoldater og det endda i første række.

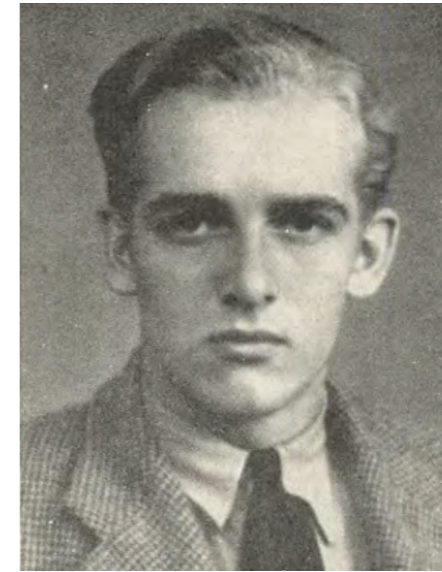
For de fleste af de danske skibe, som var med her, var det ikke noget nyt; de havde alle tidligere været i kamp med tyske flyvere eller U-både. Da de første korrespondenter kom over til invasionskysten, så de Dannebrog vaje fra skibe som »Fanø«, »Fylla«, »Tomsø«, »Avance«, »Freddy« og »Vendila« og flere andre, som alle lå og udlossede deres kostbare last af benzin, olie, ammunition og våben. Alle skibe viste deres navne, der stod med store bogstaver malet på diderne eller på udhængte skilte.

De danske frivillige soldater deltog ikke som nogen særskilt enhed, de var med overalt, i alle afdelinger og næsten inden for alle grene af hæren. Flere udmærkede sig og belønnedes med dekorationer eller rosende omtale i despatcher.

En ung dansk løjtnant i Grenadergarden, som senere faldt under fremrykningen inde i Nordtyskland, skrev hjem om sit indtog i Bruxelles:

»Jeg kan nu fortælle, at min platoon bortset fra fire tanks var de første i Bruxelles. Vi ankom netop ved mørkets frembrud. Alle folk var på gaderne; de gik rent amok af glæde. Jeg har aldrig set noget lignende; det var fantastisk. Champagne, vin, kager, blomster, kød, æbler, selv cigaretter, som de ikke havde mange af, blev kastet ind i vognene til os. Folk dansede i gaderne, og der skinnede lys fra praktisk talt alle vinduer. Da vi nåede vort holdested, en bro, trak folk os ud af vognene og kyssede os. Ord kan ikke beskrive den velkomst, vi fik. Jeg tænkte på beskrivelsen af enden på forrige krig i »Forsythe Saga«; men alt, hvad

Anders Lassen (f. 1920), der siden 1939 havde været ude at sejle, befandt sig den 9. april på et handelsskib i den persiske havbugt. Han vendte omgående tilbage til England og meldte sig gennem det danske rekruteringskontor til kampen mod nazismen. Han hørte til »Raiding Forces«, der uddannedes hemmeligt efter Dunkerque, og blev indsat i det mellemste østen. Hans vej gik over Saloniki, Athen og de græske øer, og ved sin fremragende tapperhed og resolutthed fik han for veludførte bedrifter 3 gange tildelt Military Cross. Ved invasionen på Italiens sydkyst under general Alexanders ledelse var »Andy« med. Under kampene ved Comacchio-søen førte han natten mellem den 8. og 9. april 1945 sine 18 mand til angreb mod en række blokposter, der een for een blev nedkæmpet. Fra den sidste blev der råbt »Kamerad!« hvorefter »Andy« lod skydningen standse og gik frem til posten. I 3-4 meters afstand blev der åbnet ild imod ham, og han såredes alvorligt. Ved opbydelsen af alle sine kræfter fik han dog kastet en håndgranat mod fjenden, som derved blev gjort ukampdygtige. - Den 18. decbr. 1945 fik han post mortem tildelt Victoriakorset, den eneste udlænding, der i krigen 1939-45 opnåede denne højeste udmærkelse.

jeg kan sige, er, at denne gang var det meget stærkere. Den dag havde vi kørt over 100 km, den hurtigste fremrykning i historien, som De måske har hørt i radioen. På mindre end 7 timer tilbagelagde vi over 70 km. Det slår alt«.

Den unge løjtnant blev kun 19 år.

Efter de fremrykkende enheder kommer forsyningstropperne, som skal holde linierne bagud klare. Her er en dansk kaptajn i R.A.S.C., en tidligere faldskærmsmand i Danmark, som ved juletid 1944 i et brev til mig gav en meget malende

skildring af forholdene i Holland:

»Efter et par uger i Belgien sidder jeg nu somewhere i Holland. For nogle måneder siden stod der nogle gevaldige slag heromkring. Alt er ødelagt - og jeg mener ALT. RAF begyndte at smadre omegnen her for nogle år siden og har været her ret regelmæssigt ever since. De smed sågar tolv tusindpunds bomber, så du kan sige dig selv, at allerede før kampene fandt sted, må dette sted ha' set lidt medtaget ud. For ca. 2 måneder siden har canadiske tropper kæmpet sig vej herop. Slaget om denne egn var langvarigt og hårdt. Tyskerne var meget stærkt befæstet, og for at gøre fremgangen endnu vanskeligere sprængte de digerne på flere punkter. De få veje var mere eller mindre under vand og var hurtigt reduceret til mudder. Man skal se sådan en vej for at forstå den hindring, det er for en avancerende hær. The poor bloody infantry må vade i en halv meter grød af ælte, og det hænder ofte, at et granathul er fyldt op, så man ikke kan se det. Og fodtudsens plumper i. Motoriseret transport er ikke meget bedre stillet. Inden tyskerne trak sig tilbage, sprængte de alt, hvad de allierede måske kunne bruge: Broer, havneanlæg, gas- og vandværker, større bygninger, alt blev sprængt i luften. Resultatet er komplet og fuldstændig ødelæggelse. Jeg håber inderligt, at Danmark vil undgå en lignende skæbne. Befolkningen var for stør-

ste delen evakueret, men må trods det have haft store tab. I denne by er der ikke eet hus, der ikke er beskadiget. I guder, hvor ser her ud! Jeg håber, Berlin og alle andre tyske byer vil komme til at se tilsvarende ud! En enkelt undtagelse fra den komplette ødelæggelse er lige så uforståelig, som den er enestående. Og på en måde belyser den tysk moral. Ikke langt fra, hvor jeg sidder nu, er der et meget stort skibsværft med mægtige kraner og så videre. På to af beddingerne står der et par gevaldige nybygninger på 15-20.000 tons. De er omtrent klar til at løbe af stabelen. Well, dette skibsværft og disse nybygninger er fuldstændig urørt fra tyskernes side. Og baggrunden er følgende. Den stedlige tyske kommandant gav kort før tilbagegangen ordre til at anbringe sprængladninger overalt i værftet og i skibene. Arbejdet begyndte øjeblikkelig. Pludselig kom der kontraordre. Fjern alle sprængladninger. Det skete. Den tyske kommandant trak sig ikke tilbage med de andre svin. Han er ikke dræbt, og han er ikke taget til fange. Sagde du bestikelse? Fuldstændig rigtigt: men er det ikke kun et yderligere eksempel på nazisternes korrupte moral? Når de ser, at slaget er tabt, gælder det om at få så meget personligt udbytte ud af det som muligt. Hvornår kommer vi hjem? Udsigterne er lyse, men jeg tror, russerne stopper, før de begynder det endelige slag mod Berlin. De må antagelig samle et større lager af krigsmateriel op, før den røde fane vajer over det, der engang vil ha' været Berlin«.

V

Det var dog langt fra alene på de europæiske og nordafrikanske krigsskuepladser, at danske frivillige var med. Ude i det fjerne østen har talrige danske gjort en storartet indsats, bl.a. ved forsvaret af Singapore, Hongkong og senere også under felttoget i Birma, hvor bl.a. den danske major Erik Petersen, M. C., deltog i general Wingates berømte ekspedition i 1943 ind i Birmas indre. Allerede i 1940 meldte mange af de danske, der var ansat ude i østen, sig til de britiske militærmyndigheder, og en del blev optaget i The Royal Indian Navy, andre i Royal Air Force derude. I efteråret 1941 fandt der en ganske enestående episode sted i Singapore. Inde i Kina kæmpede talrige kinesiske guerillagrupper en fortvivlet og temmelig håbløs kamp mod japanerne; fra engelsk side ville man gerne yde hjælp, navnlig med at organisere og uddanne disse grupper efter moderne commandomønstre; men da Japan på det-

te tidspunkt endnu ikke var i krig med England og Amerika, kunne en sådan hjælp ikke arrangeres officielt fra allieret side, men udlændinge kunne benyttes. Danske officerer i den britiske hær i østen dannede så ganske uofficielt og i stor hemmelighed den såkaldte China Commando-Group. Den omfattede i alt en snes mand, der blev uddannet som instruktører i Commando-træning og sabotage og derefter med alt deres sabotageudstyr blev sendt ad Birmavejen op til Chungking, hvor de ved hjælp af tolke begyndte at uddanne kinesiske guerillastykker i den mest moderne krigsteknik. Det var en ganske eventyrlig forestilling. Deltagerne kunne ikke bære engelske uniformer, men anskaffede sig så nogle fuldstændig hjemmelavede feltuniformer med meget fine distinktioner. At operationen langtfra var ufarlig, var alle klar over, og var de faldet i japanernes hænder, var ingen af dem sluppet levende fra det.

Den afdeling inden for det engelske krigsministerium, som stod bag ved og organiserede oprettelsen af the China Commando-Group var i virkeligheden akkurat den samme, der i England organiserede og uddannede de danske og andre nationers faldskærmsjægere, som blev sendt ned i deres respektive lande for at samarbejde med modstandsgrupperne dér. Det var måske en af de fineste organisationer inden for

»Tomske« hørte til de danske både, der var med på D-Dagen, og som sommeren igennem førte forsyninger over til de kæmpende hære i Frankrig. Her står den ved ebбетid inde på Normandiets kyst. Når floden kommer, vil den atter blive flot og gå tilbage over kanalen for at hente ny last.

de britiske styrker - Special Forces, som de kaldtes, og havde, som det fremgår af det nævnte, afdelinger over hele verden og opererede i alle besatte lande. Det var gennem denne organisation, at modstandsfolk f.eks. fra Danmark blev hentet til England for at være med ved planlægningen af aktioner i Danmark, således R.A.F.-angrebene på Gestapohovedkvartererne. Der bestod naturligvis en intim forbindelse mellem den danske afdeling inden for denne organisation og Det Danske Råds ledelse i London, om end arbejdet inden for organisationen var af så hemmelig art, at det kun var ganske få inden for Det Danske Råd, som havde noget nærmere kendskab til det. Ligesom tilfældet var inden for modstandsbevægelsen i Danmark, måtte også her mange af organisationens medlemmer gå under »dæknavne«. Man kunne således udmærket træffe en engelsk officer uden at vide, at han var identisk med en officer med helt anden rang og navn inden for Special Forces organisation. En række danske officerer gjorde tjeneste inden for Special Forces.

VI

Som allerede nævnt var der på et meget tidligt tidspunkt inden for De frie Danske i Storbritannien en bevægelse i gang for at få lejlighed til også til søs at deltage officielt i kampen med nazismen. Det var den gang de danske Søfarende fra handelsmarinen, som havde rettet en direkte henvendelse til det britiske admiralitet, men fik afslag som følge af mangelen på skibsbesætninger inden for den allierede handelsmarine. De danske søfolks ønske om at komme til at bemane en destroyer eller andre enheder inden for The Royal Navy var imidlertid ikke blevet glemt, og i foråret 1943 blev tanken taget op til fornyet drøftelse, og der var da først tale om, at danskerne skulle bemane en korvet. Forhandlingerne endte dog med, at der dannedes en særlig dansk flådeafdeling, der skulle føjes til de 7 andre allierede flådestyrker, som allerede opererede sammen med den britiske flåde. Den engelske viceadmiral E. L. S. King, der var Principal Naval Liaison officer til de allierede flådestyrker, betegnede i en tale engang den danske flådeenhed, som nu var i sin vorden, som »den ottende baby, der blev født«, og som han fik til opgave at skulle opdrage. Før dette tidspunkt havde et mindre antal danske skibe allerede deltaget i forskellig havnetjeneste, men nu blev der tale om aktive kampstyrker. Men alting tager sin tid, og det blev

Erik Petersen (f. 1912) blev løjtnant af reserven 1937 og var derefter fra jan. 1938 planter ved Ø.K.s plantager i Johore og Malaya. Han gjorde tjeneste i det britiske frivillige korps »Johore Volunteer Engineers« i staten Johore fra Febr. 1938, indtrådte i den regulære britiske hær 1941, udnævntes til sekondløjtnant i The Buffs decbr. 1941, til premierløjtnant i aug. 1942, til captain i septbr. s.å. og til major i marts 1944. Erik Petersen var med i »China Commando Group« 1941-42 i Malaya, Birma og Kina, tjenstgjorde derefter i generalmajor Wingate's berømte »spøgelseshær« i Forindien, Birma og Kina 1942-43 og blev herunder dekoreret med Military Cross for tapperhed under ekspeditionen ind i Birmas indre. Han var generalstabsofficer i Indien 1943-45 og fra aug. 1945 ansat ved det danske rekruteringskontor i London. I jan. 1946 tiltrådte han som hjælpe-militærattaché ved den danske legation i London med rang af kaptajn i den danske hær.

officerer fra handelsmarinen, som nu var gået over til at gøre tjeneste i flåden efter at have gennemgået et særligt uddannelseskursus.

Hermed var danske frivillige med inden for alle grene af det allierede krigsopbud: i hæren lige fra Home Guard og pionerkorps til commandostyrker og faldskærmsjægere, i Royal Air Force fra transportflyvere til jager- og bomberpiloter, i marinen som selvstændig unit inden for The Royal Navy og endelig inden for handelsmarinen, hvor danskerne med deres godt og vel halve million tons skibsrum ydede en meget værdifuld indsats lige fra den 9. april 1940.

Der er i det foregående imidlertid udelukkende blevet talt om mandlige frivillige. Der var dog også ikke så helt få kvindelige danske frivillige i de britiske styrker - i alt omkring et hundrede stykker. Tallet må siges at være meget stort i betragtning af, at det var et så begrænset antal unge danske kvinder, som opholdt sig i England, da Krigen brød ud, og om flygtninge fra Danmark var der ikke tale. De kvindelige frivillige gik først og fremmest ind i A.T.S. (The Auxiliary Territorial Service) og W.A.A.F. (Womens Auxiliary Air Force). Fra flådens kvindelige korps, The Wrens, var danske udelukket, idet det her krævedes, at man skulle være ikke blot britisk borger, men oven i købet britisk født. Derimod var der adskillige danske i de forskellige grene inden for sygeplejetjenesten. Da mange af de unge danske piger, som opholdt sig i England, var beskæftiget ved husgerning, og som regel også var dygtige inden for deres

Da de første to ministrygere, som helt bemandedes med danske, blev overdraget til os ved udgangen af marts 1944, skete det ved en højtidelighed i en skotsk havn. Her ser man en situation fra denne begivenhed. Foran mikrofonen og talende i den står den britiske forbindelsesofficer, viceadmiral E. L. King, C.B., M.V.O. Nærmest ham slår den danske sendemand, greve Eduard Reventlow, og yderst t.h. kaptajn A. M. Bingemann fra H.M.S. »Lochinvar«.

Kaptajn Vera Strodl fra Bogense, den eneste danske, kvindelige pilot, som under krigen gjorde tjeneste i A.T.S. - og den synes ikke at kede hende.

felt, viste det sig snart, at danskerne inden for både A.T.S. og W.A.A.F. blev meget populære som køkkenchefer. Engang da det engelske kongepar besøgte en W.A.A.F.-operational station, ønskede dronningen også at hilse på køkkenpersonalet for at takke for den fortræffelige mad, man havde fået. Det viste sig, at det var en dansk W.A.A.F.-sergeant, der stod for madlavningen i officersmessen. Dronningen blev ret overrasket og bad den unge pige fortælle om sig selv, og hvad hun syntes om livet i W.A.A.F. Dronningen lyttede interesseret og tilkaldte så kongen, for at han også kunne hilse på den unge danske frivillige.

Et andet felt, hvor de danske kvindelige frivillige ydede en storartet indsats, var som gymnastikinstruktører. Flere af dem opnåede endda officersrang på denne konto. Det var dog ikke alene på disse mere kvindelige områder, at danskerne gjorde sig gældende, adskillige kom også til at gøre aktiv krigstjeneste og deltog i bemanning af antiluftskytset rundt om i England, især langs med syd- og østkysten. Den første danske pige, der blev officer i A.T.S., var anlægsgartner af profession. Hun gjorde tjeneste i et luftværnsbatteri på sydkysten, først som menig i 13 måneder og derefter som officer.

En af de danske A.T.S.-sergeanter blev udnævnt til kokkeinstruktør og skulle uddanne A.T.S.-kokke; hun var en gårdmandsdatter fra Jylland. I et interview til et engelsk blad i 1942 fortalte hun, at hun sagtens kunne være fløjet hjem til Danmark, dengang krigen brød ud, men - tilføjede hun - »jeg ville ikke have undværet de sidste 2 år herovre for alt i verden. Jeg håber at komme hjem sammen med de engelske soldater og være med til at smide tyskerne ud af Danmark«. -

Det var ånden blandt de danske piger i styrkerne.

I tilslutning til Royal Air Force, men med en nærmest halvcivil karakter, fandtes det såkaldte Air Transport Auxiliary, A.T.A. Medlemmer af dette korps, som regel tidligere R.A.F.-officerer og andre flyvere, som ikke var egnet til aktiv krigstjeneste, ydede under krigen en meget værdifuld indsats med at transportere nye flyvemaskiner fra fabrikkerne til de forskellige R.A.F.-stationer rundt om i England, bringe maskiner tilbage til fabrikkerne eller endog deltage i transporten af de svære amerikanske bombemaskiner, som skulle flyves over atlanten til Royal Air Force. Blandt piloterne inden for A.T.A. var adskillige kvindelige flyvere og deriblandt også den danske kaptajn Vera Strodl,

I anledning af Kong Christians fødselsdag i 1943 holdtes der foran Det danske Hus i London en parade over vore frivillige. På billedet ser man den danske sendemand, greve Eduard Reventlow skridte de kvindelige styrkers - A.T.S.'s og W.A.A.F.'s - front af.

som stammer fra Bogense. Hun havde fået sit engelske flyvercertifikat allerede før krigen og havde en tid stilling som indflyver for forskellige aeroplanfabrikker. Da der ikke var nogen plads for kvindelige flyvere i aktiv krigstjeneste, blev det inden for A.T.A., at frk. Strodl som eneste dansker sammen med andre kvindelige piloter kom til at gøre sin krigsindsats.

Til slut kan der være grund til at nævne det danske rekruteringskontor lidt nærmere, oprettet i forbindelse med det engelske krigsministerium og attacheret Det Danske Råd. Al rekrutering af danske borgere foregik herigennem, og kontoret stod i kontakt med de frivillige, hvor de end befandt sig, og hjalp dem med råd og bistand, hvor sådant tiltrængtes.

Når de frivillige kom på orlov, fik de af Det Danske Råd, men gennem rekruteringskontoret, udbetalt et vist beløb pr. år i feriepenge, ligesom der regelmæssigt sendtes hver eneste af de frivillige cigaretter og danske aviser. I tilknytning til rekruteringskontoret havde Det Danske Råd nedsat et såkaldt velfærdsudvalg, hvor en række af damerne inden for den frie danske bevægelse gjorde et stort og meget påskønnet arbejde for de frivillige. Forsendelsen af tobak, julepakker og strikkede ting til sømændene og soldater, der måtte trænge til sådant, ske-

E. Knauer.

te gennem dette velfærdsudvalg. Chef for rekruteringskontoret var indtil juni 1943 capt. W. M. Iversen, som meldte sig til aktiv tjeneste og derefter afløstes af major E. Knauer. Da denne i maj 1944 også gik over i aktiv tjeneste overtoges ledelsen af kontoret af flyingofficer Ernst Schalburg fra R.A.F. Så snart krigen var forbi, blev rekruteringskontoret og det ikke ubetydelige afviklingsarbejde, som nu forestod, underlagt den danske legations militærattaché.

VII

Det samlede antal danske frivillige, som under krigen har gjort tjeneste i de britiske eller Dominions-styrker, beløber sig til omkring 1.000 - heraf som allerede nævnt de ca. 100 kvindelige frivillige. Antallet af faldne er 110, hvad der må siges at være en meget stor procentdel i betragtning af, at det langt fra blev alle de frivillige, som opnåede at komme i kamplinien.

Ernst Schalburg.

Foruden disse danske frivillige i de britiske styrker har et endog meget stort antal gjort tjeneste i de amerikanske eller kanadiske. Man har dog ikke noget rigtigt tal på disse, idet de dels omfattede en del danske borgere, som opholdt sig i staterne og meldte sig frivilligt, dels dansk-amerikanere eller dansk-kanadiere, som i virkeligheden kun var danske i anden generation, og som oftest var enten amerikanske eller kanadiske borgere, om end de som regel følte, at de med meget stærke bånd er knyttede til det gam-

På vagt mod tyske flyvere,
invasionen 1944.

le land. De fleste af dem talte da også dansk. Gribende i al sin enkelhed, men typisk for den kærlighed til det gamle land, som besjæler de danske udvandrere, er beretningen om den 53-årige danske farmer Fritz Andersen fra Old Alberta i Kanada, som deltog i krigen sammen med sine tre sønner. Fritz Andersen havde som frivillig været med i den første verdenskrig på amerikansk side. Hele familien sad samlet om radioen den 9. april om aftenen, da meddelelsen kom om tyskernes invasion af Danmark. Da de havde hørt meddelelsen til ende, sad de alle lidt og stirrede på hinanden, da pludselig den ældste af sønnerne rejste sig og sagde stille: »Så far, nu må vi af sted«. Samme aften var de alle fire indrulleret i den kanadiske hær. Tilbage på farmen var kun hustruen, en voksen datter og en 11-årig søn. To af sønnerne deltog i landgangen i Nordfrankrig på D-Dag, den ene var infanterist, den anden kanonskytte på en Lancasterbomber.

Det konstateredes fra autoritativ dansk side i Amerika, at den indsats, dansk-amerikanerne har ydet i det amerikanske krigsopbud, yderligere har forøget respekten så vel for dem selv som for Danmark. Allerede i begyndelsen af 1943 regnede man med, at 5-10.000 dansk-amerikanere gjorde tjeneste i U.S.A.'s væbnede styrker, og da den amerikanske hær og luftstyrke i 1944 nåede op på fuld styrke, anslog man, at omkring 30.000 danskere eller amerikanere af dansk afstamning og med tilknytning til Danmark gjorde tjeneste i Onkel Sams styrker.

VIII

Den 20. september 1946 modtog statsministeren fra den engelske gesandt i København følgende note fra den engelske regering:

Hans majestæts regering i Det forenede Kongerige har overvejet, på hvilken måde den kan fremføre sin og det britiske folks tak til alle de danske mænd og kvinder, som af egen fri vilje under krigen begav sig til Storbritannien og indtrådte i de forskellige våbenarter af de kongelige britiske væbnede styrker, eller påtog sig vigtigt civilt krigsarbejde. Disse danske venners uforfærdede indsats vil ikke blive glemt af mine landsmænd, og jeg ville være taknemmelig, om jeg turde lægge beslag på Deres ekscellences gode bistand til at give udtryk for denne påskønnelse.

Vi vil huske de tapre danske officerer og menige, som stod side om

side med deres britiske våbenbrødre, om bord på den kongelige flådes skibe, i den britiske hær og i den kongelige luftstyrke. Vi vil særlig erindre de danske soldater, der kæmpede i deres konges eget regiment,

The Buffs, og i særdeleshed major Anders Lassen, som ved sin uforlignelige tapperhed og selvopofrelse opnåede den højeste britiske udmærkelse for tapperhed, Victoriakorset. Blandt dem, der ikke gjorde tjeneste i de kæmpende styrker, må jeg særlig nævne den danske handelsflådes mandskab og skibe, som frivilligt afslog at vende tilbage til deres land efter den tyske besættelse den 9. april 1940, gik i britisk tjeneste og førte deres flag under krigens farer over verdenshavene for at bringe forsyninger frem til det britiske folk og vore oversøiske kampstyrker.

Det er naturligvis ikke muligt i hvert enkelt tilfælde at nævne den indsats, som så mange andre har ydet på forskellige områder, i de civile forsvarsgrene, i ammunitionsfabrikkerne og overalt hvor en personlig gerning skulle øves med sejren som mål - da min regering ikke er i stand til at takke hver især, har jeg den ære at bede Deres excellence om på hver enkelts vegne at modtage dette udtryk for vor varige taknemmelighed.

Danske radioudsendelser fra Stockholm og London

Af chefredaktør Niels Grunnet

Nogle få dage før tyskernes terrorregimente brød sammen også hos os, skrev det kæmpende Danmarks underjordiske Ritzaus Bureau - »Information« - denne hyldest til den frie danske radio i udlandet:

»I disse timer før det store sammenbrud er radioen blevet midtpunktet i den daglige tilværelse. Der lyttes rundt om på kontorer og arbejdspladser og derhjemme i stuen om aftenen, når arbejdet er slut, med åbne øren og sind.

Danske ude i verden, som arbejder ved presse og radio, har forstået at skabe respekt om deres lands navn. Vi herhjemme er dem taknemlige for godt og samvittighedsfuldt arbejde. Trods åndelig mørklægning, trods støjsendere og ensrettet presse og radio har det været muligt i disse år at holde vinduet på klem, så den friske vind fra den store

»Her er London. B.B.C. sender til Danmark. De hører os i 19 meter-båndet, på to bølgelængder i 31 meter-båndet, i 41 meter-båndet og på 1500 meter«.

verden har kunnet komme ind. Skønt praktiske vanskeligheder har forhindret en intim og personlig udveksling af synspunkter, er det alligevel i forbavsende grad lykkedes at finde den tone, som vi herhjemme kender igen og sætter pris på. Navnlig tillader den halve times aftenudsendelse fra London ideerne og fantasien et vist spillerum.

Ved hjælp af de danske radioudsendelser udefra har det også været muligt for modstandsbevægelsen hjemme at komme i kontakt med kredse i det danske folk, som det ellers ville have været svært at få i tale, fordi det hele har været så ganske anderledes end det, vi er vant til. Det var frygtet, at modstandsbevægelsen ikke helt ville være i stand til at holde disciplin i rækkerne på det sidste. Dens mænd repræsenterer jo vidt forskellige politiske opfattelser og livsanskuelser. Samtidig har Gestapos og Hipos brutalitet og sadisme ikke just virket dæmpende på lysten til at bruge de samme metoder. Frygten har vist sig ganske ubegrundet, og her har de danske radioudsendelser fra udlandet haft deres store betydning.

Vi har også fået en del at høre om, hvordan man ude i den frie verden ser på Danmark. Det var ikke opløftende i begyndelsen. Senere varmede det hjerterne, når vi fik at vide, at også vor modstand talte med. Mange har i stunder, hvor humøret var sløjt, hentet fornyelse og inspiration gennem de danske radioudsendelser ude fra den frie verden«.

Det var den 28. april 1945, at denne vurdering blev sendt ud til »Informations læsere i Danmarks »undergrund«. Snart efter skyllede sammenbruddets styrtbølger uimodståeligt hen over besættelsestidens nyhedsspærringer, pressen og radioen kunne igen gå i arbejde uhemmet af tyske censurforbud. Dermed var det også slut med de frie danske radioudsendelser fra udlandet. Den danske radioavis fra Sverige standsede allerede lørdag formiddag 5. maj; Londons danske udsendelser fortsatte i en formindsket udgave efter en forud taget bestemmelse, stærkt tilskyndet hertil af danske lyttere på oversøiske pladser.

Det vil næppe blive bestridt af nogen, der medoplevede besættelsen i Danmark, at de frie radioudsendelser fra udlandet virkelig havde den betydning for den nyhedsmæssigt set indespærrede danske befolkning, som »Information« gav udtryk for i sin udtalelse. I hundredvis af lytterbreve vidnede derom i den første tid efter befrielsen. Længe

inden den lykkelige 5. maj tilstod også tyskerne og de danske nazister gang på gang, hvor stærkt de frygtede den sandhed, som radioen udefra trængte igennem med, trods støjsenderspektakel og dobbeltprogrammer med amerikansk dansemusik, som den ene af de danske radiostationer måtte sende i B.B.C.s danske programtid. Nazibladet »Fædrelandet« gav 27. januar 1945 udtryk for sit raseri. Bladet skildrede i en ledende artikel det ejendommelige i, at medens den øvrige danske presse overhovedet ikke kommenterede de store begivenheder i udlandet, så talte folk overhovedet ikke om andet. »Hovedparten af al den interesse og denne viden kommer« - skrev »Fædrelandet« - »ganske vist fra de udenlandske radiosendere i Sverige og i London, og meningene er derfor temmelig ens, enten man taler med et bybud eller en professor, men netop på den måde er de blevet noget i retning af en offentlig mening, som man ikke bør negligere«.

II

I den længste tid under krigen var det London radioens danske medarbejdere, der udførte arbejdet alene uden for Danmarks grænser. Hjemmenes spisetidsvaner indrettedes efter udsendelsernes klokkeslet. Det blev direkte uhøfligt at ringe folk op, når London talte til Danmark. Over B.B.C. kom de nyheder, som befolkningen ellers havde måttet undvære. Pressens Radioavis var blevet censur-stækket fra den 9. april. Den svenske T.T. vænnede folk sig hurtigt til, men alt for rigelige var de svenske nyhedsudsendelser aldrig, og det kneb alligevel - trods alle forsikringer om det modsatte - for de fleste helt at få fat på alle enkeltheder og betoning i svenskernes fremstilling af krigsbegivenhederne.

Denne fremstilling af den frie danske radio under krigen og dens arbejde for at orientere og opmuntre den danske befolkning i hjemlandet må da også i overvejende grad bygge på en redegørelse for, hvordan Londons danske udsendelser udformedes inden for rammen af fremmedsprogede nyhedsudsendelser fra British Broadcasting Corporation.

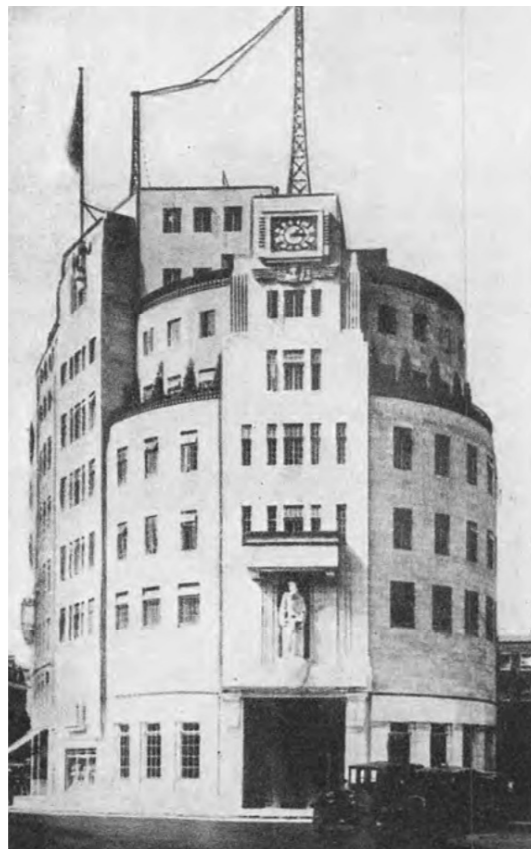
Den første redaktør af de danske London udsendelser var den tidligere presseattaché ved den engelske legation i København, Ronald Turnbull. Det var kun en kort periode. Turnbull blev tidligt dirigeret til Stockholm, hvor han under hele krigen gjorde tjeneste som forbindelsesmand mellem de danske modstandsstyrker og de britiske myndigheder. Da tyskerne i 1945 måtte trække sig tilbage fra København,

flyttede Turnbull igen og kom atter til at gøre tjeneste ved sit lands legation i København.

Hans efterfølger som redaktør af de dansksprogede udsendelser i B.B.C. blev den mand, der ledede dem under resten af krigsperioden og indtil et par måneder efter kapitulationen, den danskfødte engelske statsborger, filmsskuespilleren Carl Brissons svoger, Robert Jørgensen, som før krigen arbejdede med en reklamevirksomhed i Londons teaterbydel, Haymarket. Det var Robert Jørgensen, der i sin tid havde arrangeret de engelske gæstespil på Kronborg Slot.

Jørgensen, mellem venner kaldet »Bob«, lukkede sit kontor, da krigen kom og meldte sig, sammen med sin engelske hustru, til forsvaret. Han blev officer i den styrke, der skulle til Norge i 1940, men kom ikke af sted. Han blev hentet tilbage og gjort til redaktør af radioudsendelserne til Danmark.

Robert Jørgensen var modstandsbevægelsens mand af sind og vilje. Han evnede at præge sine udsendelser således, at de danske nyheder ikke druknede i det meget krigsstof og engelske stof. Han skildres af sine medarbejdere nærmest som en plageånd for dem. Når de mødte dødtrætte efter en lang og hård bombenat, var redaktøren allerede i fuld gang med arbejdet, og han udførte det altid veloplagt. Arbejdsvilkårene i B.B.C.s redaktionskontorer var ingenlunde gode. Pladsforholdene var temmelig indskrænkede. Der blev slidt hårdt på medarbejdernes nerver, og efterhånden blev stolene ledige, nye kræfter måtte

British Broadcasting Corporation (B.B.C.) stiftedes i 1922 som et privat aktieselskab, men omdannedes 1927 til et offentligt selskab med særlige rettigheder. Størst betydning for Danmark fik B.B.C. efter den 9. april 1940. Som et led i European Service blev der udsendt pressemeddelelser på dansk, i begyndelsen kun 10-15 minutter daglig, men senere udvidet til i alt at omfatte 75 minutter, fordelt på forskellige tider af døgnet. Efter den inciterende kendingsmelodi: »Prins Jørgens March« fik den danske speaker ordet til nyhederne fra alle fronter, og til slut kom forskellige personligheder med kommentarer til danske forhold. Snart var det »the man in the street« eller »a friend of Denmark«, snart var det repræsentanter for den danske udefront, som talte, men fælles for dem alle var et glødende had til den nazistiske svøbe og en klippefast tro på demokratiets endelige sejr. B.B.C. blev midtpunktet for det forfulgte Europas frihedskæmpere og gav dem opmuntring og styrke til at fortsætte kampen mod tyranniet.

drages til. Robert Jørgensen blev selv i redaktørstolen og bevarede sin opfindsomhed trods årenes gang. Således var vilkårene i dette krigsarbejde - de kunne næppe være anderledes -, at det i overvejende grad var bevidstheden hos medarbejderne om den nytte, lytterne hjemme havde af de danske udsendelser fra London, som fik dem til at holde ud i det daglige krævende slid. Den danske radioavis i London opnåede det ry, at den var blandt de bedst redigerede.

Der er et forhold, som bør understreges i denne forbindelse. Udsendelserne fra London blev aldrig brugt til overfald på folk, der var politisk uenige med redaktøren. Når Scavenius og Gunnar Larsen udsattes for skarp kritik, var det, fordi disse mænd stod som symboler for eftergivelses- og samarbejdspolitikken. Andre Danske blev ikke angrebet. hovedsynspunktet for redaktionen af den danske radioavis i London var, at det gjaldt om at holde sammen over for tyskerne, ikke at sprede kræfterne.

Det er i øvrigt blevet fremhævet, at B.B.C.s hovedledelse ikke var særlig modstands-krigersk, om man kan udtrykke dens indstilling således. Den ønskede ikke, at de besatte landes befolkninger skulle rejses til åben modstand, før Storbritannien selv var nået så langt frem med sine egne forberedelser, at der militært set blev rimelighed i tingene ved at gå til aktion.

Dernæst nogle ord om de danske nyheder, efterretningerne, der fra Danmark nåede over Nordsøen. Hvordan kom de over? Det kan nu bagefter ikke skade, at det nævnes, at i de første år af besættelsestiden havde B.B.C. ingenlunde det omfattende efterretningssystem til sin rådighed, som lytterne sikkert tænkte sig. Det var langt mere en fin fornemmelse af, hvad der måtte ligge bag ved det, som hjemmefra meddeltes i de censurerede meddelelser i radio og presse, end det var den hurtige efterretning. For en stor del fik London Radio sine danske nyheder fra Kalundborg Radio! En af London redaktionens medarbejdere har berettet herom:

»De maskerede tyske meddelelser, som røbedes af de danske speakers betoning og diskrete hosten under oplæsningen, gav B.B.C. det varsko, som fik dem til at vende og dreje nyheden, når den kom i den engelske »Monitor« (det stenograferede referat af alle udsendelser fra kontinentet). Med den nøjagtighed, som det overhovedet var muligt

at præstere, fik nyheden den rigtige udlægning og sendtes så tilbage i hovedet på tyskerne, til oplysning for den danske lytterhær».

Naturligvis, billedet ville være fortegnet, hvis der ikke straks efter denne oplysning blev gjort rede for den underjordiske nyhedstjeneste, som efterhånden byggedes mellem Danmark og England. Mange efterretninger er nået ud af Danmark i tandpastatuber og indsyede mellem skulderforet og stoffet i agtværdige rejsendes blankslidte habitter - og på mange andre måder. Det tog lang tid, før der kom rigtig orden og organisation i denne nyhedstjeneste. Mod slutningen af besættelsestiden blev det »Information«, der samlede og sendte nyhederne fra hele landet over sundet til Sverige. Herfra telegraferedes efterretningerne om modstandskampen videre til London. Flere gange daglig gik der pressetelegrammer fra Stockholm med de hastigt indsamlede, de endnu hurtigere redigerede og med så stor dygtighed illegalt fra Danmark til Sverige overførte nyheder. Det hændte - og det var uundgåeligt, når der tænkes på, hvor mange om- og afskrivninger nyhederne måtte igennem undervejs -, at en melding, der oplæstes, havde svært ved at blive genkendt af dens oprindelige rapportør til »Information«.

Stor var virkningen hos lytterne, når det helt korrekte og beherskede referat kom hurtigt frem i London radioen; det gav uvilkårligt mod og styrke i kampen sådan at fornemme, hvor god organisationen efterhånden var blevet. Hver enkelt lytter kunne føle sig selv som medvider i en sejrrik aktion; det gav tillid og opfordrede til endnu fastere sammenhold i kampen.

Redaktør Robert Jørgensens første medhjælpere i radioarbejdet var Paul og Ragna Palmér. Han var ved krigsudbruddet London-Korrespondent for et dansk nyhedsbureau. Hun var udgået fra en dansk provinsavis. De to tilhørte begge B.B.C.s danske stab længere end nogen an-

Robert Jørgensen (f. 1903) forlod Danmark som ganske ung og rejste en del i verden, inden han slog sig ned i London, hvor han startede et Teater-Presse-Bureau. I begyndelsen arbejdede han en del som sekretær for sin svoger, skuespilleren Carl Brisson. Da krigen kom, meldte »Bob«, som i mellemtiden var blevet engelsk statsborger, sig til hæren, og blev udnævnt til presseofficer, men efter 9. april blev han knyttet til B.B.C.s udsendelser til Danmark. Det blev »Bob«, der kom til at præge udsendelserne, han var modstandsbevægelsens mand, og den betydning, B.B.C. fik for Danmark skyldes hans utrættelige energi og humør. Han var blandt medstifterne af Det Danske Råd, og arbejdede med al sin kraft på at oprette et godt forhold mellem England og Danmark under adskillelsen. I sommeren 1945 trak han sig tilbage fra B.B.C. og overgik til anden forretningsvirksomhed.

Ragna Palmer.

aktiv del i kampen, og derfor søgte han ind i Royal Air Force. Han kom efter krigen til København med kaptajnsdistinktionerne på skulderstropperne. I foråret 1946 indhentede døden ham under en fredelig, men for dristig demonstrationsflyvning herhjemme.

Ole Mauritsen fra Slagelse havde den samme trang som Edsberg; han var på bankuddannelsesophold i England, da krigen kom og forhindrede ham i at vende hjem. Han gik straks til B.B.C., rejste senere over atlanten for at blive flyver som Edsberg, men måtte opgive det på grund af et fald under uddannelsen; han kom tilbage til radioen.

Paul Palmer.

dre. Fru Palmér blev også sekretær for Christmas Møller, da han kom over, og fortsatte at være dette i udenrigsministeriet på Christiansborg. Hendes mand gik tilbage til pressen, da han efter befrielsen fratrådte radioarbejdet. Ragna Palmér vendte også »hjem« til bladarbejdet i London efter nogle måneders forløb.

En tredie af medarbejderne var Jørgen Edsberg, som havde begyndt journalistik ved dagbladet »B.T.« og på Pressens Radioavis. Edsberg havde ønsket større spænding og flere muligheder for at tage

En tredie af medarbejderne var Jørgen Edsberg, som havde begyndt journalistik ved dagbladet »B.T.« og på Pressens Radioavis. Edsberg havde ønsket større spænding og flere muligheder for at tage

Ole Mauritsen fra Slagelse havde den samme trang som Edsberg; han var på bankuddannelsesophold i England, da krigen kom og forhindrede ham i at vende hjem. Han gik straks til B.B.C., rejste senere over atlanten for at blive flyver som Edsberg, men måtte opgive det på grund af et fald under uddannelsen; han kom tilbage til radioen.

Blandt de medarbejdere, der gik ind i redaktionen på et tidligt tidspunkt, var Leif Gundel fra Århus. Alle lyttere kendte og huskede hans stemme, særpræget og viril som den var. Han blev den oplæser, som vist nok de fleste satte pris

Leif Gundel taler
til Danmark fra London.

på. Ofte gik Gundel også til mikrofonen som kommentator. De faste danske kommentatorer var Sven Tillge-Rasmussen (Politiken), Terkel M. Terkelsen (Berlingske Tidende) og Blytgen-Petersen (Nationaltidende). Sidstnævnte blev den eneste af disse tre, som tog afsked med journalistikken. Efter befrielsen kom han hjem og blev kontorchef i

udenrigsministeriet. De talte henholdsvis onsdag, mandag og fredag aften. Efterhånden kom nye navne til. Der var Krabbe, Anker Svart, Sten Gudme, Ole Kiilerich, Erling Bjøl, Kiertzner, Hørsholt Hansen og Flemming Barfoed. Det var folk, som enten allerede var i London, da krigen brød ud, eller som sivede ud fra Danmark under besættelsen og havde held til at komme igennem til London.

Størst virkning fik det for de danske radioudsendelser fra London, da Johs. G. Sørensen fra Pressens Radioavis kom fri i København, stak over til Sverige og kaldtes fra Stockholm til London som den første danske radioavis medarbejder af fag og stemmekvalitetsmæssig tilstrækkelighed, B.B.C. fik under krigen.

Den dag Sørensen første gang præsenteredes for lytterne foran B.B.C.s danske mikrofon og velopløst og veltrænet begyndte oplæsningen af nyhedsstoffet, hvis udformning han efterhånden prægede, og hvis politiske linie han - frisk ankommet hjemmefra - kunne være med til at trække op, forstod mange lyttere helt ud, hvad det havde betydet, at Pressens Radioavis var blevet lukket for næsen af nazisterne og dens stemmer unddraget en fortsat udnyttelse fra tysk side.

Det faldt i Sørensens lod at blive den første, der udefra fortalte Danmarks befolkning, at Tyskland kapitulerede i Danmark. Det højtidelige øjeblik vil aldrig blive glemt af nogen, der hørte meddelelsen blive sagt.

Efter kapitulationen blev Sørensen en kort tid i London, afventende udviklingen hjemme og fløj derpå tilbage til den danske radioavis.

Så flittige lyttere vi alle havde været til de danske radioudsendelser fra udlandet - så længe den hjemlige radio blev udnyttet af tyskerne -, så aldeles omgående tabtes også interessen for de udefra kommende radioavis, i samme øjeblik Kalundborg stationen igen var fri. Anderledes kunne det heller ikke være.

Men vi havde lært at lytte i disse år, lytte som aldrig før. »Fædrelandet«s ovenfor citerede fremhæven af radioens betydning var ingen overdrivelse. Gennem radioen fik befolkningen de oplysninger, hvorover den udformede sin vurdering af krigsudsigterne. Propaganda-indslaget var ikke det, de satte særlig pris på. Ofte gik der advarsler af sted hjemmefra til London. Man ønskede sandheden sagt, hellere - næsten - den knugende, nedslående sandhed fremfor den opmuntrende, den, der jo kunne være overdrevet og derfor farlig.

Ingen radio-narkotika, det var det råd, der oftest gik til London, og som man i den danske redaktion derovre også tog vidtgående hensyn til.

III

Den næste af de frie danske udsendelser, der under krigen kom til os fra udlandet, eller rettere: de udsendelser, vi fik på dansk fra udenlandske stationer, var de amerikanske, som fra 1943 retransmitteredes over London. De kom først udelukkende fra New York.

Lod afstanden over havet sig overvinde af kortbølgerne, så blev den dog stedse for stor til, at informationerne hjemmefra - uden hvilke der ikke ude i verden kunne redigeres en dansk radioavis, som lytterne følte sig »dus« med - kunne nå frem i god stand. De danske radioudsendelser fra New York prægedes stærkt af mangelfuld orientering om begivenhederne i Danmark. Redaktionen må have lidt derunder og i virkeligheden have følt opgaven som overordentlig vanskelig at løse.

I arbejdet i New York deltog forfatteren Gunnar Leistikow, tegneren Hans Bendix og i en periode også den føromtalte Jørgen Edsberg, sammen med flere dansk-amerikanere, der havde taget et arbejde op i forbindelse med minister Henrik Kauffmann, for at underrette den amerikanske offentlighed om forholdenes udvikling i Danmark. Foruden de tre nævnte var der Niels Bonnesen og Ida Beckmann. Bonnesen har efter krigen fortsat disse danske udsendelser fra New York.

De første af disse amerikanske udsendelser kom som nævnt fra New York. Senere opdeltes de i en amerikansk udsendelse og en udsendelse over en særlig radiostation i London, som amerikanerne tog i brug efter den amerikanske hærs ankomst til Europa. Det var denne sidste afdeling, der hed A.B.S.I.E. (forkortelse for »American Broadcasting Station in Europe«). Redaktøren for London afdelingen af den dansk-amerikanske radio var den tidligere redaktionssekretær ved

Johs. G. Sørensen (f. 1908) blev efter studentereksamen i 1927 uddannet som journalist ved provinspressen, og i 1933 kom han til København som »Jyllandsposten«s korrespondent og rigsdagsmedarbejder. Fra 1938 var han knyttet til Pressens Radioavis, men 19. september 1944 blev skæringsdagen for hans arbejde. Han rejste til Sverige, hvor han deltog i de danske udsendelser, og fra slutningen af 1944 var han medarbejder ved B.B.C.s udsendelser til Danmark. Den 4. maj 1945 fik Johs. G. Sørensen den forunderlige oplevelse at læse kapitulationsbudskabet op for det danske folk. Han vendte tilbage til Pressens Radioavis, men gik i 1946 over til anden journalistisk virksomhed.

»Ålborg Amtstidende« og derefter London-korrespondent til en række danske blade, Poul Vejbye Johansen. Harry Agerbak var hans medredaktør. Agerbak havde i nogle år været ansat ved Pressens Radioavis, flyttede derefter til Stockholm som korrespondent til »Socialdemokraten« og blev en skønne dag hentet over til London. Af London redaktionens øvrige danske medarbejdere var der fru Marie Hansen og fra New York Johannes Laitsen og Niels Blok.

A.B.S.I.E. havde ofte besøg af danske krigsfrivillige, der gik til mikrofonen i udsendelserne til Danmark. Naturligvis gjorde disse udsendelser god gavn og nytte som et ekstra bidrag til at orientere danske lyttere i hjemlandet og ude omkring. B.B.C. lå dog stedse i spidsen som den mest aflyttede af de danske udsendelser, der kom fra England.

IV

Midt under krigen dukkede der en hemmelig dansk sender op i kortbølgebandet. »Danmarks Frihedssender« kaldte den sig. Den kom utvivlsomt til at spille en stor rolle i de danske lytteres fantasi, måske ikke så meget på grund af de programmer, den bragte, som på grund af den mystik, den omgav sig med. Alle gættede på, hvor denne hemmelige nye sender kunne ligge. Alle mulige steder blev nævnt, fra Skagen til Kruså, fra Blåvandshuk til Øland i Østersøen.

»Danmarks Frihedssender« blev omfattet med stor sympati. Når stationen en aften udeblev eller i hvert fald ikke kunne høres, tænkte mange af lytterne: »Nu har tyskerne fundet den og har nok taget frihedssenderens personale til fange«.

Det var rigtigt, at tyskerne til sidst pejlede stationen, men folkene, der arbejdede i »Danmarks Frihedssender« fangede tyskerne alligevel ikke. Kun meget få vidste noget virkeligt om frihedssenderens organisation. Den var på sin vis et meget spændende kapitel af krigens særlige æterkrig.

V

I maj 1940 forespurgte de danske myndigheder i Grønland, om der muligvis over Reykjavik Radio kunne etableres en daglig nyhedstjeneste til danske og dansktalende i Grønland og danske søfarende i Nordatlanten. En sådan udsendelse skulle først og fremmest omfatte danske nyheder, men naturligvis også en kort oversigt over de militære og

politiske verdensnyheder.

Det danske gesandtskab indledte straks forhandlinger med de islandske myndigheder, der stillede sig imødekommende, således at Reykjavik Radio hver dag i en 15 minutters periode klokken 18 eller 18,15 islandsk tid, alt efter de skiftende forhold, blev overladt gesandtskabet til udsendelser på dansk.

Det viste sig straks, at befolkningen i Grønland følte, at et savn var blevet afhjulpet og et godt bindeled med den ydre verden etableret derved, at disse udsendelser var kommet i gang.

Redaktionen af radioavisen foretoges i de første år af den danske gesandt, minister de Fontenay eller legationsråd Brun, speakertjenesten af en af gesandtskabets damer, kancellist frk. Edith Nielsen, samt af en af de øvrige danske damer i Reykjavik, frøken Karen Truelsen. De to damers stemmer blev hurtig godt kendt både i Grønland og blandt danske søfarende.

Det almindelige verdensstof til disse udsendelser skaffedes på den måde, at den islandske statsradiofoni dagligt stillede sit nyhedsmateriale til rådighed for gesandtskabet, som oversatte og redigerede et passende sammendrag. De danske nyheder fik man fra danske blade, der udkom i U.S.A., og fra andre informationskilder sammesteds, men først og fremmest gennem det danske ugeblad i London »Frit Danmark«.

I foråret 1944 knyttedes redaktør Kiilerich, en af »Information«s senere redaktører, til gesandtskabet som attaché og overtog arbejdet med Grønlandsradioen. På det tidspunkt var begivenhederne i Danmark - og i den allierede krigsverden i det hele taget - så vidt fremskredne, at den daglige tilrettelæggelse af stoffet krævede en ret betydelig indsats, således at det blev nødvendigt at skaffe ekstra arbejdskraft. Desuden var Kiilerich med sit personlige kendskab til den danske frihedsbevægelse i stand til at beskrive og fortolke denne over for befolkningen i Grønland, der jo ellers på grund af den store afsondrethed ikke ville være i stand til at følge med i, hvad der foregik i Danmark.

Det stod også gesandtskabet klart, at hvis man ville være helt à jour med begivenhederne, var det med hensyn til det danske stof på grund af den langsomme postgang ikke længere tilstrækkeligt at holde sig til blade og tidsskrifter og tilfældige informationskilder. Man etablerede derfor en regelmæssig aflytning af alle B.B.C.s udsendelser til Danmark.

I efteråret 1944 rejste redaktør Kiilerich tilbage til London og genoptog sit arbejde ved Det Danske Råd der. I december måned s.å. forlod Anker Svart sin stilling som speaker i B.B.C.s udsendelser til Danmark og rejste til Reykjavik for bl.a. at overtage arbejdet med Grønlandsradioen. I de sidste måneder før Danmarks befrielse kunne B.B.C. udsende så meget dansk stof, at det var muligt at lade 75 pct. af den daglige udsendelse fra Reykjavik bestå af danske nyheder og meddelelser.

For gesandtskabet, der altså blandt danske repræsentationer i udlandet gennem fem år havde haft den enestående stilling at kunne råde over en radio, var de danske radioudsendelser en ekstra festivitas til stemningen omkring Danmarks befrielse. Men samtidig voldte selve kapitulationsmeddelelsen den største ærgrelse for gesandtskabsradioen i Reykjavik, idet nyheden kom i B.B.C.s aftenudsendelse, der hørtes klokken 18.30 på Island, kun 15 minutter efter at udsendelsen fra Reykjavik var sluttet. Det gik den altså glip af!

Straks efter tyskernes kapitulation gik flagene til tops i Reykjavik, først foran Altingshuset. Man mærkede den aften og de næste dage, at Danmarks befrielse som ingen anden begivenhed greb det islandske folk. Med overstrømmende glæde startedes den store Islands indsamling til Danmark og Norge, og hele Island gav sit bidrag af et ærligt hjerte.

Den 19. maj, fem år efter at Grønlandsradioen var blevet hørt for første gang, holdtes den sidste udsendelse. Grønlands styrelse havde da genoptaget sin gamle nyhedstjeneste, B.B.C. havde radikalt ændret politik og var efter en kort overgangstid ophørt med at bringe nyheder fra Danmark. Desuden begyndte gesandtskabets daglige arbejde at antage så stort et omfang, at det var vanskeligt at fortsætte med radioudsendelserne.

Det er vist sjældent, at en radiotjeneste har været vedligeholdt med så små midler og så ringe arbejdskraft som den danske fra Reykjavik. Arbejdet havde ikke været forgæves. Der sluttedes af i bevidstheden om, at også deroppe mod nord havde danske fået lov til at lade en dansk stemme høre i æteren i de lange, vanskelige år.

VI

I denne fremstilling af den frie danske radio under krigen er vi nu nået hen mod afslutningsperioden, som for de danske lyttere i hjemlandet blev den vanskeligste, den periode, hvori betydningen af at modtage

hurtige og pålidelige meddelelser udefra blev en aldeles afgørende faktor i den enkeltes daglige tilværelse. Truslen lå stadig i luften om, at radioapparaterne skulle blive inddraget som i Norge. Vel blev det ikke forbudt befolkningen at lytte til udenlandsk radio, men støjsenderne blev efterhånden så stærkt udbyggede, at det i hovedstaden og vist også i de fleste større provinsbyer blev gjort næsten umuligt at få fat på de danske radioudsendelser udefra. Det voldsomme spektakel, tyskerne sendte ud, ødelagde enhver fuldstændig aflytning; selv for de tyske radiofolk i Statsradiofonien blev det efterhånden et dagligt problem at kontrol aflytte de danske udsendelser fra London.

Med baggrund i denne kendsgerning var det, at de frie danske udsendelser fra Sverige fik deres betydning i det sidste halve år inden 5. maj 1945. Disse udsendelser indeholdt meddelelser om krigens gang i kort, knap udformning, dertil hurtig efterretning om tyskernes voldsregimente i Danmark og den svenske presses kommentarer til nazismens hastigt fremadskridende sammenbrud.

I Danmark kunne alle uden vanskelighed lytte til disse oplysninger og hente ny opmuntring fra den sidst tilkommende frie danske radioavis. Fra den 9. oktober 1944 var det ikke længere nødvendigt at bakse med finindstilling på kortbølgebåndene eller at eksperimentere med rammeantennen for at holde støjsendere ude! Alle, selv de billigste radioapparater kunne tage en af de svenske stationer. De tekniske aflytningsvanskeligheder var simplificeret til et tryk på lyskontakten kl. 18.50 - netop når tyskernes radioavis over Kalundborg og København udsendte sine løgnagtige og forvrængede nyheder, der aldrig fortalte, hvad der virkelig gik for sig uden for lytternes egne døre i det terroriserede Danmark.

Det var en risiko, de danske lyttere blev udsat for, da Pressens Radioavis's redaktør - efter at have lukket virksomheden i Rosenørns Allé den 19. september 1944 - rejste til Stockholm og benyttede sit venskabsforhold til Radiotjänst som basis for en henvendelse om at få lov til at låne de svenske stationer i daglig 10 minutter. Han mødte i Stockholm på egne vegne, uden bemyndigelse fra nogen institution eller myndighed i Danmark. Og hvis hans initiativ havde ført til, at tyskerne havde besvaret det med, at ikke blot de nye danske udsendelser fra Sverige, men også T.T.-nyhederne var blevet støjlagt, ville den fordel, der lå i at få en udsendelse på dansk over de svenske stationer - som

alle hidtil havde kunnet høre forstyrrelsesfrit -, være blevet forvandlet til det modsatte: til en forringelse af de danske lytteres muligheder for at blive underrettet om krigens gang.

Set på denne baggrund var det derfor et vovespil at drille tyskerne.

Besyderligt nok blev der ikke gjort forsøg på at bremse for aflytningen, og de danske udsendelser fra Sverige kunne derfor aflyttes til og med 5. maj 1945 om formiddagen, da de afsluttedes, samtidig med at Den Danske Brigade sejlede over sundet fra Helsingborg.

Straks da de danske udsendelser kom i gang i Stockholm i efteråret 1944, var det tanken, også fra den svenske radios side, at der burde udsendes nyheder og kommentarer på dansk een gang om dagen. Politiske og tekniske vanskeligheder lagde sig dog hindrende i vejen herfor. Radioavisens redaktør måtte i tiden fra den 9. oktober til 14. november nøjes med 7½ minuts udsendelse tre gange om ugen. Fra 14. november udvidedes disse udsendelser til at blive af 10 minutters varighed. Fra 5. marts 1945 til 16. marts sendtes der danske nyheder fem gange om

I Stockholm som overalt ellers arbejdede under krigen danske og nordmænd fortræffeligt sammen. Dette gjaldt også den frie radiotjeneste. Her konfererer før en udsendelse den norske radiochef, red. Arne Østvedt (t.v.) med sin danske kollega, chefred. Niels Grunnet.

ugen, og endelig fra 16. marts alle ugens dage. Udsendelserne blev i oktober og november tilrettelagt af Niels Grunnet og Johannes G. Sørensen i forening, indtil Sørensen, der tog til Sverige for siden at nå til London, omsider fik plads i den engelske kurermaskine og fra og med den 24. december indtrådte i B.B.C.s danske redaktion. I forårsmånederne 1945 blev Bent Demer medarbejder i den danske redaktion i Radiotjänst og medvirkede indtil den 4. maj. Udsendelserne foregik indtil den 20. april fra Radiotjänsts studier i Kungsgatan 8, Stockholm, og derefter i Malmö studiet. Malmö lå nu engang Danmark nærmere end Stockholm, og nyhederne hjemmefra, der i de sidste uger før kapitulationen spillede en så overordentlig stor rolle, kunne naturligvis hurtigere nå frem til mikrofonen i Malmö end til studiet i Stockholm. I den tid, de danske udsendelser foregik i Kungsgatan 8, var frøken Delia Nilsson en dygtig og pligtopfyldende sekretær og medarbejder.

VII

Der var ganske særlige grunde til, at redaktionen af de danske udsendelser over de svenske stationer flyttede fra Stockholm til Malmö.

Den 19. april undertegnedes ved et møde i Radiotjänst en overenskomst, hvis indhold er eet bidrag af mange til belysning af de svenske myndigheders positive indstilling over for Danmarks frihedskamp. Om denne overenskomst må indledningsvis først nævnes, at allerede i efteråret 1944, da Pressens Radioavis's redaktør i Stockholm optog forhandling med Radiotjänst om udsendelser på dansk over de svenske stationer, rettede han det spørgsmål til Radiotjänsts ledelse, hvorvidt der i tilfælde af krigshandlinger i Danmark som følge af, at frihedsbevægelsen gik ud i åben kamp med tyskerne, kunne regnes med, at de svenske radiofonistationer åbenlyst ville blive stillet til disposition for danske interesser. Hertil var svaret blevet et ja i princippet, og ved en officiel forhandling mellem det svenske udenrigsdepartement og Danmarks gesandt i Stockholm blev denne aftale yderligere stadfæstet. Da direktør F. E. Jensen fra Statsradiofonien ved juletid kom på legalt tjenestebesøg til Stockholm, indtrådte direktøren i al hemmelighed i disse forhandlinger. Man havde fra ledende politisk side i København meddelt direktøren bemyndigelse til at give Radiotjänst en garanti for, at de omkostninger, der var forbundet med de danske udsendelser, til sin tid ville blive betalt. Forhandlingerne afsluttedes under et nyt

besøg, som direktør Jensen aflagde i Stockholm i april måned, og i et protokollat fra et møde, hvori fra svensk side deltog generaldirektør Sterky og overingeniør Ljungqvist - begge fra den svenske telegrafstyrelse - samt fra Radiotjänst direktør Yngve Hugo, økonomichef Erik Mattson, dr. phil. Ingvar Andersson og intendent Henrik Hahr, medens kontorchef Bagge repræsenterede udenrigsdepartementet, og fra dansk side direktør F. E. Jensen, telegrafingeniør Heegård, chefredaktør Grunnet og legationsråd Torp-Pedersen fra den danske legation i Stockholm, blev det fastslået, at i forbindelse med den danske regerings overtagelse af magten i Danmark, når krigen ophørte, og såfremt de danske radiofonistationer var sat ud af funktion, skulle radiostationerne i Göteborg, Helsingborg, Malmö og Hörby og Motala stå til rådighed for:

A. Udsendelse af den danske regerings proklamation til befolkningen.

B. Udsendelser af oplysninger, informationer osv.

Regeringsproklamationen skulle udsendes uopholdeligt, så snart den forelå, og uanset tidspunktet på døgnet hver hele time i det første derefter følgende døgn. Nyhedsudsendelserne på dansk skulle foregå kl. 7 - 11,50 - 15 - 19,15 og 22,25, hver gang i 5 à 10 minutter.

Det blev endvidere fastslået i protokollatet, at udsendelserne om muligt skulle foregå direkte fra Danmark ved anvendelse af telefonledninger mellem København og Malmö. Såfremt disse ledninger ikke var brugbare, skulle meddelelserne overføres trådløst fra en ultra-kortbølgesender i København eller fra en kortbølgesender, ligeledes i København. Kunne en sådan overførelse ikke finde sted, forudså det, at proklamationen til den danske befolkning måtte indtales på radioplade og med hurtigbåd sendes over sundet til Malmö. Det bestemtes i denne forbindelse, at der mellem radiostationen i Malmö og ultra-kortbølgesenderen i København skulle oprettes en uafbrudt aflyttetjeneste - hvilket også skete i de sidste dage før kapitulationen. Tyskerne i København opdagede ikke, at Statsradiofoniens teknikere igen satte ultra-kortbølgestationen på Radiohusets tag i drift og lod det ordinære radioprogram udsende over denne sender, således at de svenske aflyttecentraler i Landskrona og på Hven til stadighed var orienteret. Desuden dirigeredes en radiovogn med ultra-kortbølgeudrustning til

Malmö parat til at kunne sendes over sundet for eventuelt at etablere en ekstra radioforbindelse med de svenske stationer.

VIII

Disse forberedelser på svensk side, der blev omfattet med den største interesse af de ledende mænd i telegrafstyrelsen og af alle de teknikere og programfolk fra Radiotjänst, som specielt blev sat ind på at sikre, at det tekniske apparat kunne løse de opgaver, der blev stillet, havde i København deres modstykke i forberedelser af lige så omfattende karakter, og de bør nævnes her, om end en omtale af dette initiativ falder lidt uden for rammen af beretningen om den frie danske radio under krigen.

I Statsradiofonien havde i 1943 fire af Radiohusets teknikere oprettet en gruppe, der havde til hensigt at søge forbindelse og samarbejde med de militære myndigheder, som i givet fald skulle tage sig af Radiohuset, d.v.s. søge at forhindre, at tyskerne sprængte de tekniske installationer. Senere blev gruppen udvidet til syv mand, hvis opgave det var at holde militæret underrettet om tyskernes og deres danske hjælperes færden i Radiohuset. Gruppen skulle fastslå de fremmedes antal, deres bevæbning og tillige undersøge muligheden for at afbryde den tyske radioafdelings telefoner og øvrige alarminstallationer. I tilfælde af krigshandlinger skulle gruppen indgå som en deling i den udefra kommende bevæbnede styrke, der skulle hjælpes ind i huset og vises vej. Til dette sidste formål blev der til militæret afleveret skitser over Radiohuset med angivelse af de mest hensigtsmæssige indfaldsveje. Desuden blev der indbragt og skjult i huset en del våben og ammunition. Ved undersøgelserne i den tyske afdeling, fik radiogruppen betydelig hjælp af en østrigsk radiotekniker, der var medlem af den tyske vagtstyrke. Man måtte regne med, at såvel Radiohuset som radiofonistationerne ville blive sprængt, og derfor forberedtes der

Bent Demer (f. 1916) blev student i 1935 og begyndte året efter som journalist. Fra 1936-38 foretog han rejser i Europa og det nære østen, men slog sig derefter ned i København, hvor han var ansat ved »Nationaltidende« og fra 1941 ved »B. T.«. I 1942 arresteredes han af tyskerne, men blev løsladt igen året efter. Han tog til Sverige, hvor han arbejdede som journalist og fra marts 1945 som medarbejder ved de danske radioudsendelser. Demer vendte hjem med brigaden den 5. maj og tiltrådte derefter stillingen som telegramredaktør ved »B.T.«. Af hans litterære produktion vil modstandsbogen »- men ikke forgæves« blive stående for sit klare vidnesbyrd om den illegale bevægelses nødvendighed.

- foruden forbindelsen med de svenske stationer -, at der forskellige steder i København kunne benyttes mikrofon, forstærkeranlæg og optagelsesapparater for indtaling af den regeringsproklamation, der skulle befordres videre til Sverige m.m., og ligeledes var alt klart til, at teknikerne kunne »gå ind på« telefonkablet til Malmö, for derigennem at oprette forbindelsen med den svenske radiofoni.

Alt var således gjort klart til, at regeringen og ansvarlige myndigheder kunne få deres proklamationer, ordrer og meddelelser til den danske befolkning udsendt over de svenske radiofonistationer i tilfælde af, at det i sammenbruddets øjeblik kom til organiserede eller uorganiserede tyske kamphandlinger. Fra radiostudiet i Malmö ville disse proklamationer være blevet udsendt og præsenteret for lytterne af en stemme, som de alle kendte. Den ville have været garanti for, at meddelelserne var ægte, at de kom fra en lovlige dansk regering, om end denne regering muligvis var afskåret fra personlig at træde offentligt frem.

